

Universitat
de les Illes Balears

TESI DOCTORAL
2021

**MUSEUS I TURISME CULTURAL A LES ILLES
BALEARS**

Lourdes Melis Gomila

Universitat
de les Illes Balears

TESI DOCTORAL
2021

Programa de Doctorat en Turisme

MUSEUS I TURISME CULTURAL A LES ILLES
BALEARS

Lourdes Melis Gomila

Director: Sebastià Serra Busquets.

Directora: Micaela Forteza Oliver.

Tutor: Sebastià Serra Busquets.

Doctora per la Universitat de les Illes Balears

Llista de publicacions derivades de la tesi

Melis Gomila, L. (2020). Els museus de les Illes Balears i el turisme Cultural. A Serra, S., Mayol, G. (coord.) *Turisme Cultural: anàlisi, diagnòstic i perspectives de futur*, Tom 1, p. 127-148. Mallorca: Agència d'Estratègia Turística de les Illes Balears.

«De totes maneres l'aventura dels museus a Mallorca és un desafiament que val la pena afrontar-lo, lluitar per ell, malgrat incompressions, tossudeses i entrebancs continuats.

Per tant parlar de museus no és parlar de bades encara que ho pareixi. No és defensar en và una causa perduda, a pesar d'aquells que en lloc d'escoltar fan orelles de cònsol, malgrat que aquells que haurien de donar suport i tan sols fan el ronsero»

Guillem Rosselló Bordoy, *III Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 1996

Als meus pares i germà, que són sempre el meu primer pensament

Agraïments

En primer lloc, m'agradaria agrair a totes aquelles persones que s'ocupen dels museus de les Illes Balears, i que han contribuït a la realització d'aquesta tesi doctoral. No vull escriure noms perquè en són molts i no me'n vull deixar cap, però sense la seva atenció, les seves visites guiades, les entrevistes, les dades aportades, les seves reflexions i els seus punts de vista, aquest treball no hagués estat el mateix. Afectuosament esper que els resultats obtinguts puguin aportar-vos llum a la vostra feina, així com vosaltres n'heu aportat a la meva.

Per una altra part, he pogut tractar amb persones vinculades a institucions públiques i privades, dedicades tant l'àmbit turístic com al cultural, que han aportat una informació molt útil. Vull fer menció especial a en Gabriel Pons Homar, cap de la Secció de Museus i Belles Arts del Departament de Cultural del Consell de Mallorca, qui m'ha rebut en més d'una ocasió i ha contestat totes les telefonades i correus electrònics que han fet falta. També a Lina Sansano, directora del Museu Etnogràfic d'Eivissa i de l'Arxiu del So i la Imatge del Consell d'Eivissa, qui també m'ha prestat sempre la seva ajuda molt amablement.

Vull fer un agraïment de tot cor als meus directors de tesi. A na Miquela Forteza Oliver perquè, malgrat que incorporar-se a mig camí, ha fet una contribució incalculable arran de les observacions, coneixements i exhaustives i amistoses correccions. Ella i les seves converses telefòniques (tan imposades en temps de COVID-19) han estat la darrera empenta que necessitava per creure que podia enllestir aquest treball. Actual companya de feina, esper poder compartir molts més projectes amb ella. A en Sebastià Serra Busquets vull fer-li un agraïment especial, per l'ajuda, ànims, consells, aportacions, saviesa i saber que ha avocat en aquest treball, però també a la meva carrera professional, la qual vaig iniciar amb ell i l'he continuat compartint al llarg de tots aquests anys. Les estones de despatx, de congressos, d'avió, de dinars i sopars, de recerca, d'organització, de cessions, de presentacions, de reunions, de converses telefòniques i de rialles que hem compartit i compartim, els he considerat sempre un regal de la vida, així que moltes gràcies, amic Sebastià.

He de continuar per les meves amistats, na Tania, n'Àngela, na Sally, na Núria, na Carme, na Victòria, na Ximena, n'Andrea i Elisabeth, perquè em fan sentir afortunada i especial, tan importants com sempre en tot el que faig. També tinc un record especial per tu, Aina.

Vull esmentar quelcom que no és persona, però que em permet ser feliç i dedicar-me a allò que m'agrada. S'Àgora, el centre que em lleva temps i energia però que m'ha obert portes i ofert oportunitats, arribades gràcies a l'esforç, això sí. També a l'equip que hi ha darrera, que m'ha alleugerit la meva feina per poder acabar aquesta tasca.

A en Jaume, per la llum que m'aporta. Ell, na Fresa i na Cleo, són la meva felicitat diària.

A la meva família, a tots ells, als qui hi són i als qui no. Al meu padrí Tomeu Gomila, que sense ell saber-ho era la persona que més seguretat en jo mateixa em feia sentir. A les meves valentes i exemplars padrines, per no dubtar mai de jo i deixar-m'ho sempre clar. A les meves ties, cada una d'elles són una part de jo. Als meus cosins, que són germans. Al meu germà petit, però que ha sabut ser el gran quan ha estat necessari, la persona amb qui més moments vitals he compartit. Als meus estimats pares, perquè han sabut com ser-hi i que fer, fos quin fos el moment, i em fan sentir sempre acompanyada, faci el que faci, sigui on sigui. Tots ells fan que sempre, absolutament sempre, visqui el moment que visqui, em senti la persona més afortunada del món.

Relació de sigles

ACdPC	Agència Catalana del Patrimoni Cultural
AMEIB	Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears
AETIB	Agència d'Estratègia Turística de les Illes Balears
ARRAM	Organització de joves de l'Esquerra Independentista
ATI	Aparador de Turisme Intel·ligent
ATB	Agència Turística de Balears
ATLAS	European Association for Tourism and Leisure Education
BC	Bé Cultural
BIC	Bé d'Interés Cultural
CAEB	Confederació d'Associacions Empresarials de Balears
CAIB	Govern de les Illes Balears
CERTESS	European Cultural Routes Transferring Experiences Saharing Solutions
CETUR	Centre d'Estudis i Investigacions Turístiques
CER.ES	Red Digital de Colecciones de museos de España
CIME	Consell Insular de Menorca
ECTA	Enquesta de Conjuntura Turística d'Andalusia
EGATUR	Encuesta de Gasto Turístico
EOI	Escuela de Organización Industrial
FEDER	Fons Europeu de Desenvolupament Regional
FECOEV	Fires, Congressos i Esdeveniments d'Eivissa
GENCAT	Generalitat de Catalunya
GOB	Grup Balear d'Ornitologia i Defensa de la Naturalesa
HWVR	Hauser & Wirth Virtual Reality
IBANAT	Institut Balear de la Natura
IBESTAT	Institut d'Estadística de les Illes Balears
ICOM	Consell Internacional de Museus
ICOMOS	Consell Internacional dels Monuments i Llocs Històrics
IEB	Institut d'Estudis Baleàrics
IET	Institut d'Estudis Turístics
IMEDEA	Institut Mediterrani d'Estudis Avançats
INE	Institut Nacional d'Estadística

ICOMOS	Consell Internacional dels Monuments i Llocs Històrics
IGN	Institut Geogràfic Nacional
ITS	Impuls de Turisme Sostenible
LPPM	Laboratorio Permanente de Público de Museos
MACE	Museu d'Art Contemporani d'Eivissa
MAEF	Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera
MICE	Meetings, Incentives, Conventions and Exhibitions/Events (Turisme de reunions, convencions, exhibicions i esdeveniments)
MNAC	Museu Nacional d'Art de Catalunya
OMT	Organització Mundial del Turisme
ONU	Organització de les Nacions Unides
PDPT	Pla Dinamitzador de Producte Turístic
PNIT	Pla Nacional Integral de Turisme
RDM	Red Digital de Museos
REDMEDA	Red de Museos Etnogràfics de Asturias
SETs	Segments Estratègics Turístics de les Illes Balears
SIQTD	Sistema Integral de Qualitat Turística en Destins
TIE	Aparador Turístic Intel·ligent
UCO	Unidad, Centro y Organismo
UNWTO	World Tourism Organization
UIB	Universitat de les Illes Balears
UNESCO	Organització de les Nacions Unides per l'Educació, la Ciència i la Cultura
WOW	Walking on Words

Índex

Introducció	23
Capítol 1. Fonaments de la investigació	36
1. Objectius	36
2. Metodologia	38
3. Estat de la qüestió.....	40
Capítol 2. El turisme cultural: una destacada dimensió del patrimoni i dels museus.....	51
1. La complexitat i l'evolució del turisme cultural	51
2. Turisme, cultura i patrimoni.....	63
3. L'impacte dels museus en el turisme cultural.....	67
4. Una introducció del turisme cultural a Espanya.....	78
Capítol 3. El turisme cultural a les Illes Balears. Estadístiques, promoció i principals productes.....	97
1. L'activitat turística a les Illes Balears: de la importància de la cultura a la banalització del turisme massiu de sol i platja	98
2. Dades sobre el turisme cultural a les Balears. Temptativa analítica 138	
3. Estratègies turístiques culturals a les Illes Balears. Els Plans de Turisme i la iniciativa pública (2012-2019).....	146
4. Importància dels recursos culturals de les Illes Balears.....	157
4.1. El patrimoni històric, el primer recurs a considerar.....	158
4.2. El Patrimoni Mundial de la UNESCO, un recurs turístic de qualitat?	174
4.3. Els equipaments culturals.....	179
5. Productes i recursos culturals promocionats en l'àmbit turístic pel sector públic (Govern Balear i consells insulars)	182
5.1. Productes de l'Agència d'Estratègia Turística de les Illes Balear (Govern Balear)	185
5.2. L'oferta dels Consells Insulars	191
6. La promoció turística a partir de projectes museístics. Casos de les Illes Balears (2000-2020).....	202
6.1. La proliferació de nous museus a Mallorca	204
6.2. Projectes museístic menorquins.....	230

6.3.	L'impacte de la inscripció de la UNESCO Eivissa, Biodiversitat i Cultura dins el conjunt de Patrimoni de la Humanitat en els projectes museístics	243
6.4.	El nou del Museu de Formentera i la seva xarxa museística	256
Capítol 4. Els museus en l'oferta turística cultural de les Balears		259
1.	Promoció estatal dels museus balears.....	262
2.	La promoció museística feta per l'Agència d'Estratègia Turística de les Illes Balears (ATEIB)	265
3.	Mallorca. Els museus en la promoció turística insular i municipal .	270
3.1.	La promoció museística feta pel Consell de Mallorca	273
3.2.	Promoció municipal	278
3.2.1.	Palma.....	278
3.2.2.	El Pla de Mallorca.....	284
3.2.3.	La Serra de Tramuntana	292
3.2.4.	El Llevant.....	299
3.2.5.	El Raiguer	301
3.2.6.	Es Migjorn	303
4.	El Consell Insular de Menorca	304
4.1.	La promoció dels ajuntaments menorquins.....	307
5.	El Consell Insular d'Eivissa	310
5.1.	La promoció municipal dels museus eivissencs.....	312
6.	Formentera.....	315
Capítol 5. Anàlisi de la situació museística balear a partir de la legislació sobre museus i col·leccions museogràfiques		317
1.	Legislació de caràcter estatal.....	318
2.	Àmbit autonòmic.....	326
3.	Mallorca.....	333
3.1.	Creació de la Xarxa de Museus de Mallorca (2002)	333
3.2.	Creació de la Comissió Tècnica Insular de Mallorca de Museus i l'aprovació del seu reglament (2005)	338
3.3.	Reglament 5/2012 de Reconeixement i Registre dels Museus i Col·leccions museogràfiques de Mallorca (2013). Registre i Xarxa Insular de Museus de Mallorca.....	340
4.	Eivissa	344
4.1.	Reglament d'organització i funcionament de la Comissió Tècnica Insular de Museus del Consell Insular d'Eivissa i Formentera (2004)	345

4.2.	Registre i Xarxa Insular de Museus d'Eivissa.....	346
5.	Formentera. Registre i Xarxa Insular de Museus de Formentera....	346
6.	Menorca	347
6.1.	Reglament de la Comissió Tècnica Insular de Museus (2006)	347
6.2.	Registre i Xarxa Insular de Museus de Menorca	348
7.	Coordinació de les Xarxes Insulars i el Registre General de Museus i Col·leccions Museogràfiques de les Illes Balears	348
Capítol 6. Característiques generals dels museus de les Illes Balears		
.....		351
1.	Nombre i característiques dels centres museogràfiques a les Illes Balears segons el Directori de Museus i col·leccions museogràfiques d'Espanya.....	353
2.	Informació dels museus aportada pels Consells Insulars. El Directori de Museus i Col·leccions de Mallorca.	368
3.	Elaboració d'un cens de museus i col·leccions museogràfiques de les Illes Balears	376
3.1.	Espais i col·leccions no inclosos en el llistat	394
4.	Característiques generals dels museus de les Illes Balears. Tipologies, localització, titularitat i gestió	400
4.1.	La localització dels museus. Una possible descentralització territorial de l'oferta turística cultural a les Balears	406
4.2.	El tipus de titularitat i gestió dels museus balears i la necessitat d'una col·laboració pública-privada	410
Capítol 7. Valoració turística del sector museístic. Museus, xarxes i productes turístics a Illes Balears.....		414
1.	La variada realitat museística de Mallorca	414
1.1.	Cases Museus.....	414
1.2.	Museus d'Història	438
1.3.	Museus d'Etnografia	447
1.4.	Museu d'Art Contemporani	457
1.5.	Museus Generals	473
1.6.	Museus Especialitzats	493
1.7.	Museus d'Arqueologia.....	498
1.8.	Museus de Ciències Naturals.....	505
1.9.	Museus d'Arts Decoratives	508
1.10.	Museus de Belles Arts	511
2.	Els museus de Menorca	517

2.1.	Museus generals	517
2.2.	Museus Etnografia.....	521
2.3.	Museus de Belles Arts	521
2.4.	Cases Museus.....	522
2.5.	Museus de Ciències i Història Natural.....	523
2.6.	Museus d'Història	525
3.	Els museus d'Eivissa	527
3.1.	Museus Arqueològics	527
3.2.	Museus d'Art Contemporani	529
3.3.	Museus d'Etnografia	534
3.4.	Museus de Belles Arts	537
4.	Formentera.....	538
5.	Públic turístic i estacionalitat en els museus balears.....	539
6.	Valoració del potencial turístic dels museus de les Illes Balears	554
6.1.	Mallorca.....	556
6.2.	Menorca	560
6.3.	Eivissa	562
6.4.	Formentera.....	563
	Conclusions.....	563
	Bibliografia i fonts documentals.....	581
	Webgrafia	613
	Annexos	625

Índex de figures

Figura 1. Percentatge del nombre de turistes estrangers segons el seu principal motiu de viatge. Moviments Turístics en Fronteres, anys 2012-2018	85
Figura 2. Nombre de turistes estrangers segons el seu principal motiu de viatge. Moviments Turístics de Fronteres. Anys 2012-2018	85
Figura 3. Percentatge de turistes estrangers inclosos en l'opció d'oci com a principal motivació del viatge. Anys 2012-2018.....	87
Figura 4. Percentatge de turistes culturals respecte del total d'entrades. Anys 2012-2017	87
Figura 5. Total de viatges realitzats dins Espanya per residents espanyols amb motivació cultural. Anys 2012-2018.....	88
Figura 6. Percentatge total dels viatges realitzats dins España per residents espanyols i percentatge dels que realitzen alguna activitat cultural. Anys 2012-2017	88
Figura 7. Mapa del patrimoni de la Humanitat a Espanya a l'any 2016	90
Figura 8. Mapa dels conjunts històrics d'Espanya a l'any 2015	91
Figura 9. Mapa de monuments i castells d'Espanya a l'any 2015	92
Figura 10. Vista parcial del mapa Naturaleza, Cultura y Ocio amb els elements patrimonials senyalitzats.....	95
Figura 11. Vista del moll de Palma amb la Catedral de Mallorca al fons (1880-1890)	107
Figura 12. Interior de la Catedral de Mallorca, 1904.....	108
Figura 13. Interior de la Llotja de Palma, 1920 aprox.	111
Figura 14. Tomba de Ramon Llull a l'església de Sant Francesc, 1920 aprox.....	112
Figura 15. Passeig del Born del Palma, 1904	113
Figura 16. Mapa amb les rutes a Mallorca seguides per Margaret d'Este. Imatge publicada al seu llibre de viatge With a camera in Mallorca	115
Figura 17. Miramar, Mallorca, 1920.....	116
Figura 18. Madò Pilla de Miramar, Mallorca, 1920	117
Figura 19. Ruïnes del Castell del Rei, Pollença, Mallorca, 1884.....	118
Figura 20. Port de Maó (Menorca), 1900-1915	121
Figura 21. Plaça del Born, Ciutadella (Menorca), 1900-1915	124
Figura 22. . Plaça de la Catedral d'Eivissa a Dalt Vila (Eivissa), 1900-1915.....	126
Figura 23. Logotip del Foment del Turisme de Mallorca elaborat pel pintor Joan Miró als anys setanta	135
Figura 24. Principals atractius culturals de Mallorca destacats en el Pla Integral de Turisme 2012-2015.....	148
Figura 25. Principals atractius culturals de Menorca destacats en el Pla Integral de Turisme 2012-2015.....	148
Figura 26. Principals atractius culturals d'Eivissa destacats en el Pla Integral de Turisme 2012-2015.....	149
Figura 27. Principals atractius culturals d'Eivissa destacats en el Pla Integral de Turisme 2012-2015.....	150
Figura 28. Categories, línies de productes i la seva respectiva situació establerta pel Pla Integral de Turisme de les Illes Balears 2012-2015.....	151
Figura 29. Accions concretades pel segment estratègic de cultura per l'Agència D'Estratègia Turística de les Illes Balears (AETIB), any 2019.....	155
Figura 30. A l'esquerra jaciments arqueològics de Mallorca declarats Bé d'Interès Cultural i la dreta les construccions defensives	159

Figura 31. Ruta talaiòtica Sencelles-Costitx (Mallorca).....	160
Figura 32. A l'esquerra edificis religiosos de Mallorca declarats Bé d'Interès Cultural, a la dreta les construccions etnològiques, nuclis urbans i paratge pintoresc	161
Figura 33. Miquel Barceló a la Capella de la Trinitat de la Seu després de la seva intervenció, any 2007	162
Figura 34. Mapa dels Béns d'Interès Cultural i Béns Culturals d'Eivissa.....	163
Figura 35. Fotografia extreta del mapa d'elements patrimonials senyalitzats a l'illa d'Eivissa.....	164
Figura 36. Localització dels jaciments arqueològics de Menorca.....	165
Figura 37. Construccions defensives de Menorca.....	166
Figura 38. Opinions de turistes sobre el pagament obligatori de l'aparcament del Santuari de Lluc.....	169
Figura 39. Galeries de les Illes Balears, any 1995	180
Figura 40. Nombre de sales de teatre a les Illes Balears, any 1995	180
Figura 41. Captura de pantalla on es mostra un exemple de la descripció que s'ofereix del patrimoni cultural.....	186
Figura 42. Esquema dels productes i recursos turístics culturals oferts pel Govern Balear	187
Figura 43. Mapa del patrimoni cultural de les Illes Balears ofert a la web illesbalears.travel.....	189
Figura 44. Fulletó Archeosites promocionat a la pàgina web de promoció turística de les Illes Balears	190
Figura 45. Captura de la informació que es dona sobre els llocs d'interès a la pàgina de promoció turística del Consell de Mallorca	191
Figura 46. Productes inclosos en l'oferta turística del Consell de Mallorca	192
Figura 47. Portada del catàleg de la ruta talaiòtica oferta a la web de promoció turística de Menorca.....	194
Figura 48. Productes culturals promocionats a Menorca	195
Figura 49. Esquema de les categories culturals promocionades en la pàgina de turisme d'Eivissa	197
Figura 50. Itineraris inclosos dins les «Rutes per Dalt Vila»	198
Figura 51. Categories culturals promocionades a Formentera	200
Figura 52. Mapa del patrimoni cultural de Formentera	201
Figura 53. Fotograma del videoclip de Beyoncé i Jay Z gravat al Louvre	204
Figura 54. El President del Govern Balears Jaume Matas, la presidenta del Consell Insular de Mallorca Maria Antònia Munar, la batlessa de Palma Catalina Cirer i Pere Serra, a la inauguració de Es Baluard dia 30 de gener de 2004.....	206
Figura 55. Taula de visitants als museus de les Illes Balears extreta del Pla Estratègic d'Es Baluard 2018.....	208
Figura 56. Inauguració de Can Prunera de Sóller dia 24 d'agost de 2009.....	211
Figura 57. Infraestructures que formaran part de la futura xarxa del Museu d'Història de la Ciutat de Palma: el Castell de Bellver, les Torres del Temple i el Casal Balaguer	213
Figura 58. A dalt, l'espai de Ses Voltes on s'ubica el Museu Marítim de Palma. A baix, el Museu de la Mar del Port de Sóller. Els dos espais formen part de la xarxa del Museu Marítim de Mallorca.....	216
Figura 59. Inauguració Museu de la Mar de Sóller, any 2019.....	217
Figura 60. Projecte del museu arqueològic del Puig de sa Morisca a Calvià.....	218
Figura 61. Cases de Son Real.....	220

Figura 62. Responsables de la Catedral de Mallorca, del Museu d'Art Sacre i de la Catedral de la Seu a la recepció del Museu d'Art Sacre de Mallorca durant la seva reobertura l'any 2020	222
Figura 63. Cartell de reobertura del Museu Sacre de Mallorca després de l'estat d'alarma provocat per la COVID-19.....	223
Figura 64. A dalt: Casa Museu Blai Bonet i Casa Museu Pare Ginard. Abaix Casa Museu Llorenç Villalonga	224
Figura 65. La casa museu de Robert Graves	226
Figura 66. Imatge de la reobertura del Museu de Mallorca l'any 2015	227
Figura 67. Logotip creat per impulsar una marca turística entorn del talaiot de s'Illot (Sant Llorenç des Cardassar).....	228
Figura 68. Interior del centre d'interpretació del talaiot de s'Illot (Sant Llorenç des Cardassar, Mallorca).....	229
Figura 69. Cartell que informa de la reforma de la museografia del Museu de Menorca des de novembre de 2017 a juliol de 2018.....	231
Figura 70. Dades de visitants del Museu de Menorca dels anys 2014-2018.....	232
Figura 71. Interior de ca n'Oliver. Escala imperial	233
Figura 72. Cartell de l'exposició instal·lada a Can Saura de Ciutadella	234
Figura 73. Una de les sales del centre d'interpretació del Far del Cap de Cavalleria	235
Figura 74. Usos de l'Illa del Rei establerts en el Pla d'Usos de 2005 de la Fundació Hospital Illa del Rei.....	236
Figura 75. Exterior del centre Hauser & Wirth de l'Illa del Rei creat a partir de HWVR.....	238
Figura 76. Captura de pantalla de l'entrada a l'exposició virtual Beside Itself de Hauser & Wirth a l'Illa del Rei (Menorca).....	239
Figura 77. Interior de l'exposició virtual Beside Itself de Hauser & Wirth a l'Illa del Rei (Menorca)	240
Figura 78. Plànols de l'exposició del centre Thalassa. Patrimoni Marítim de Menorca (Es Castell, Menorca)	241
Figura 79. Espai proposat per la col·lecció de l'exposició etnogràfica i el Museu del Calçat al Pati de la Lluna d'Alaior (Menorca)	242
Figura 80. Ampliació del baluard de Santa Tecla al MAEF inclosa dins el projecte de reforma del museu (Eivissa).....	244
Figura 81. Seu del Museu Monogràfic del Puig des Molins a Eivissa	245
Figura 82. Cartell de l'exposició feta per commemorar els 50 anys de la creació del MACE d'Eivissa.....	247
Figura 83. Interior del Centre d'Interpretació Madina Yabisa a Eivissa	248
Figura 84. Interior del Museu Diocesà d'Eivissa i Formentera (Eivissa).....	250
Figura 85. Centre d'Interpretació de Sa Capelleta (Eivissa)	251
Figura 86. Exgerent de la Fundació Illes Balears durant la rehabilitació de Can Ros a Santa Eulària des Riu (Eivissa).....	253
Figura 87. Interior de la casa de pagès de Cala d'Hort (Eivissa).....	254
Figura 88. Edifici Pòsit dels Pescador, futura seu del Museu de la Mar i la Pesca d'Eivissa.....	255
Figura 89. Planta de l'edifici de Sa Sinieta. Futur Museu de Formentera.....	257
Figura 90. Interior del Centre Cultural del Far de la Mola (Formentera)	258
Figura 91. Mapa de les ciutats Patrimoni de la Humanitat inclòs en el catàleg dedicat a aquestes	264
Figura 92. Fulletó de cultura de l'illa de Mallorca de la pàgina web de l'AETIB..	269
Figura 93. Diferents recursos informatius aportats per les oficines d'informació turística de Palma (Mallorca).....	272

Figura 94. Guia dels Museus, col·leccions i centres d'interpretació de Mallorca elaborada pel Departament de Cultura i Patrimoni del Consell de Mallorca l'any 2008	273
Figura 93. Explicació del mapa de rutes per Mallorca oferta a la pàgina de promoció turística mallorcainfo.net	277
Figura 94. Informació inclosa en el mapa turístic «Palma per a tothom» amb les rutes per la part alta i baixa de la ciutat i els museus que hi estan inclosos	283
Figura 95. Ruta dels museus del Pla de Mallorca marcada en blau	285
Figura 98. Portada de la guia del Pla de Mallorca «Terres Daurades»	286
Figura 99. Mapa dels molins de Mallorca inclosos dins la Ruta de Molins de l'Euroregió	289
Figura 100. Cartell de la ruta turística per Montuïri, amb el Museu Arqueològic de Son Fornés	291
Figura 101. Logotip de la Serra de Tramuntana Patrimoni Mundial	293
Figura 102. Logotip del East Mallorca Cup	300
Figura 101. Captura de les rutes Experience Alcúdia de les audioguies que es poden descarregar de la pàgina de promoció turística del municipi	302
Figura 104. Part de l'explicació de la col·lecció Hernández Sanz-Hernández Mora del catàleg de la ruta museística de Menorca	305
Figura 105. Informació no actualitzada del Museu Municipal de Ciutadella en el fulletó de Menorca Reserva de la Biosfera	307
Figura 106. Visites recomanades per l'Ajuntament des Castell de Menorca	309
Figura 107. Dades dels museus inclosa dins la proposta «Rutes per Dalt Vila» ...	311
Figura 108. Mapa turístic amb els museus de la ciutat d'Eivissa senyalitzats ofert per l'Ajuntament d'Eivissa	313
Figura 109. Ruta 4 per Santa Eulàlia oferta en la pàgina web de promoció turística de l'Ajuntament de Santa Eulàlia i en la qual s'inclouen dos centres museístics de la localitat	315
Figura 110. Cartell del programa «La tardor als museus» organitzat per la Secció de Museus del Consell Insular de Mallorca	337
Figura 111. Percentatge per categoria dels museus i col·leccions museogràfiques de les Illes Balears segons el Directori Estatal de Museus i Col·leccions d'Espanya	366
Figura 112. Percentatge dels tipus de titularitat dels museus i col·leccions de les Illes Balears segons les dades aportades pel Director de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya	367
Figura 113. Percentatge dels tipus de gestió presents en els museus de les Illes Balears segons les dades aportades pel Directori de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya	368
Figura 114. Exposició temporal d'una aula republicana feta a Sant Llorenç des Cardassar a partir de la col·lecció del Museu i l'Arxiu de l'Educació d'Inca el mes de desembre de 2016	396
Figura 115. Sala del Museu d'Arts Decoratives ubicat a Son Pax (Mallorca), tancat l'any 2019	397
Figura 116. Exposició en el Centre Artesanal d'Es Mercadal (Menorca)	399
Figura 117. Tipologies dels espais museístics de les Illes Balears segons el cens de museus elaborat	403
Figura 118. Localització dels museus per categoria en les diferents comarques de Mallorca. Elaboració pròpia	407
Figura 119. Distribució dels museus per categories arreu de l'illa de Menorca. Elaboració pròpia	409

Figura 120. Distribució territorials dels museus d'Eivissa per categories. Elaboració pròpia.....	410
Figura 121. Tipus de titularitat pública i privada dels centres museístics de les Illes Balears.....	411
Figura 122. Tipus de gestió dels centres museístics de les Illes Balears.....	412
Figura 123. Passeig de la Riba. Una de les aturades de la «ruta alcoveriana» de Palma oferta dins el Mapa Literari d'Espais Escrits. Xarxa de Patrimoni Literari Català	415
Figura 124. A l'esquerra, mapa de les rutes de la proposta Walking On Word de la Fundació Mallorca Literària, i a la dreta el piló amb el codi QR per escanejar la informació disponible	417
Figura 125. Interior de la Casa museu de Robert Graves Ca n'Alluny, a Deià (Mallorca).....	419
Figura 126. Temàtiques presents en la tipologia de casa museu a Mallorca	420
Figura 127. Museu de Sor Maria Rafela de les Germanes Missioneres del convent del Sagrat Cor de Jesús de Campos (Mallorca)	422
Figura 128. Proposta conjunta de Spiritual Mallorca	424
Figura 129. Tomba de Ramon Llull a l'interior de l'església de Sant Francesc (Mallorca), any 1920 aprox.....	425
Figura 130. Interior del museu i centre d'estudis del pare Serra a Petra (Mallorca)	427
Figura 131. Imatge amb la que es ven l'entrada a Granja d'Esporles en una web de venda d'experiències turístiques a Mallorca	429
Figura 132. Interior del museu de l'Arxiduc a Son Marroig, situat entre Vallemossa i Deià (Mallorca)	431
Figura 133. Logotip de Festival Internacional de Música de Deià	432
Figura 134. Galeria de pintures de Can Balaguer a Palma (Mallorca)	433
Figura 135. Interior d'Es Calderers a Sant Joan (Mallorca).....	434
Figura 136. Interior de Can Cardaix Fundació Aina Maria Lliteras a Artà (Mallorca).....	436
Figura 137. Una de les figures de la Casa Museu de la Rondaia de Pere Pujol ArtArtà, a Artà (Mallorca)	437
Figura 138. Una de les sales del Museu d'Història de la Ciutat del Castell de Bellver a Palma (Mallorca)	440
Figura 139. Sala dels uniformes del Museu Militar del Castell de Sant Carles a Palma (Mallorca)	441
Figura 140. Material emprat en la nova sala de prehistòria del Museu d'Història de Manacor (Mallorca)	443
Figura 141. Sala romana del Museu d'Història de Manacor (Mallorca).....	444
Figura 142. Museu de la llata del Castell de Capdepera (Mallorca).....	448
Figura 143. Col·lecció museogràfica de la bodega Romanyà a Santa Maria	449
Figura 144. Ruta del vi del Pla de Mallorca	450
Figura 145. Instal·lacions de l'exposició etnogràfic de l'ecomuseu de l'Agroturisme de Son Lladó a Campos (Mallorca).....	451
Figura 146. Codi QR utilitzat per oferir informació de l'exposició de l'ecomuseu de Son Lladó a Campos (Mallorca)	451
Figura 147. Sala expositiva de les teules pintades a Can Xoroi, Fornalutx (Mallorca).....	453
Figura 148. Interior de la Fundació de Cosme Bauçà després de la reforma. Felanitx (Mallorca).....	456
Figura 149. Interior del museu municipal de Pollença	468

Figura 150. Espai Sócrates del Museu sa Bassa Blanca Fundació Yannick i Ben Jakober	470
Figura 151. Jardí d'escultures del Museu sa Bassa Blanca de la Fundació Jannick i Ben Jakober d'Alcúdia (Mallorca).....	471
Figura 152. Una de les sales del Museu i Fons Artístic de Porreres (Mallorca)....	472
Figura 153. Sala de la secció natural del Museu Regional d'Artà (Mallorca).....	476
Figura 154. Piano que s'exposa a la cel·la 2, avui dia retirat per ordre judicial ...	479
Figura 155. Cel·la 4 de Chopin i George Sand a la Cartoixa de Valldemossa (Mallorca).....	480
Figura 156. Targeta <i>Welcome Mallorcard</i> , que inclou la visita a la Cartoixa i el Palau del Rei Sañç, els banys àrabs de Palma, el museu d'Arts Decoratives de Mallorca i els Jardins d'Alfàbia	481
Figura 157. Font: pàgina web de la Cartoixa de Valldemossa. www.cartoixavalldemossa.com . Consulta 13/12/2020, 9:40 h	481
Figura 158. Pinacoteca dels pintors de la Serra de Tramuntana del museu municipal de Valldemossa a la Cartoixa (Mallorca).....	483
Figura 159. Logotip de l'Associació del Festival Chopin de Valldemossa	484
Figura 160. Museu d'Art Contemporani i del Dimoni de Can Planes a Sa Pobla (Mallorca).....	486
Figura 161. Sala del Museu de Sant Antoni i el Dimoni de Can Planes a Sa Pobla (Mallorca).....	487
Figura 162. Interior del Centre d'Interpretació de Son Real a Santa Margalida (Mallorca).....	488
Figura 163. Interior del Museu del Casal de Cultura de Sóller (Mallorca)	490
Figura 164. Sala d'exposició del Rafa Nadal Museum Experience a Manacor (Mallorca).....	495
Figura 165. Interior de l'Aula de gramàtica de Ramon Llull, al Santuari de Cura (Mallorca).....	497
Figura 166. Interior de la Institució de la Fundació Pública Mossèn Alcover de Manacor (Mallorca)	498
Figura 167. Museu Arqueològic de Deià (Mallorca)	500
Figura 168. Interior del Museu Arqueològic de Son Fornés a Montuiri (Mallorca)	502
Figura 169. Logotip del projecte ArqueoMallorca	504
Figura 170. La primera sala del Museu del Vidre a la Fàbrica de Vidre Gordiola Algaida (Mallorca)	510
Figura 171. Interior del museu parroquial de l'església de Sant Julià de Campos (Mallorca).....	512
Figura 172. Museu de la parròquia de Sant Jaume d'Alcúdia (Mallorca)	513
Figura 173. Cartell d'uns dels concerts d'orgue que s'ofereixen els dies de mercat (dimecres i dissabtes) a la parròquia de Santanyí durant els mesos d'estiu de manera gratuïta	515
Figura 174. Sala de medicina i cirurgia de l'Hospital Naval i Militar de l'Illa del Rei del Port de Maó (Menorca)	521
Figura 175. Espai Bisbe Vila de la Catedral de Menorca a Ciutadella	522
Figura 176. Interior de Ca n'Oliver a Maó (Menorca)	523
Figura 177. Museu de Ciències Naturals a Binissuès, a la carretera de Maó a Ciutadella (Menorca).....	524
Figura 178. Demostració de tasques agrícoles d'antany a la finca de Binissuès (Menorca).....	525
Figura 179. Sala de l'almirall Miranda del Museu Històric Militar de Menorca ubicat al poble d'Es Castell (Menorca).....	526

Figura 180. Interior del Museu d'Art Contemporani d'Eivissa (MACE)	531
Figura 181. Interior del Museu Puget d'Eivissa.....	532
Figura 182. Espai de la cuina en el Museu Etnogràfic d'Eivissa de Can Ros.....	535
Figura 183. Exposició etnogràfica a Ses Païsses de Cala d'Hort a Eivissa, seu del Museu Etnogràfic d'Eivissa.....	536
Figura 184. Museu d'etnografia de Formentera a Sant Francesc.....	539
Figura 185. Tendència de les nacionalitats predominants entre els visitants dels museus de les Illes Balears	546
Figura 186. Tendència de les nacionalitats estrangers predominants entre els turistes que visiten els museus de les Illes Balears	547
Figura 187. Comparació de les diferents tendències d'estacionalitat dels museus	548

Índex de taules

Taula 1. Dades de visitants dels deu monuments més visitats a Espanya l'any 2018	93
Taula 2. Itinerari de talaiots des Migjorn Gran i Ferreries (Menorca) elaborat per Francisco Camps, 1891.....	130
Taula 3. Total de turistes que viatgen per oci a les Illes Balears. Anys 2012-2018	138
Taula 4. Percentatge dels turistes nacionals que viatgen per oci i percentatge dels turistes nacionals que viatgen per motivació cultural a les Illes Balears. Anys 2012-2017	139
Taula 5. Turistes internacionals que realitzen activitats culturals a les Illes Balears. Anys 2012-2017.....	140
Taula 6. Comparativa entre les característiques generals del turista cultural i del turista de les Illes Balears	145
Taula 7. Monuments i llocs patrimonials de les Illes Balears més destacats a partir de les opinions dels usuaris de Tripadvisor (2017-2019).....	168
Taula 8. Rànquing de monuments i béns patrimonials de les Balears més assenyalats a Twitter (2017-2018).....	173
Taula 9. Equipaments culturals de les Illes Balears a l'any 2002	181
Taula 10. Espais i centres que apareixen en la secció de «museus» oferta en la pàgina web de Turespaña	263
Taula 11. Museus que apareixen a la pàgina de promoció turística de l'AETIB... ..	266
Taula 12. Espais museístics i elements patrimonials inclosos dins l'apartat «museus i monuments» de la pàgina de promoció turística del Consell de Mallorca	275
Taula 13. Museus esmentats en relació als pobles de la mancomunitat del Pla de Mallorca.....	287
Taula 14. Taula amb les activitats que s'ofereixen al Pla de Mallorca i que inclouen visites als museus.....	288
Taula 15. Centres museístics promocionats pel Consorci Serra de Tramuntana Patrimoni Mundial (selecció pròpia feta a partir del llistat ofert a la seva pàgina web).....	294
Taula 16. Dates de les reunions celebrades per la Comissió Tècnica Insular de Museus de Mallorca des de l'any 2011-2020.....	339
Taula 17. Museus i col·leccions de Mallorca reconeguts per legalment pel Consell de Mallorca fins l'any 2020	343
Taula 18. Evolució del nombre de museus i col·leccions museogràfiques a les Illes Balears segons les dades de l'Estadística de Museus i Col·leccions d'Espanya.....	355
Taula 19. Centres inclosos en el Directori de Museus i Col·leccions museogràfiques d'Espanya	357
Taula 20. Nombre de museus i col·leccions corresponents per a cada tipologia museística segons el Directori de Museus i Col·leccions museogràfiques d'Espanya	365
Taula 21. Titularitat dels centres museístics de Balears segons el Directori de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya.....	367
Taula 22. Museus i col·leccions que apareixen en el fulletó informatiu ofert pel Consell de Mallorca	372
Taula 23. Espais museístics inclosos en el Directori de Museus i Col·leccions Museogràfiques del Consell de Mallorca	374
Taula 24. Cens d'elaboració pròpia dels espais museístics de les Illes Balears.....	383

Taula 25. Tipologies dels museus de les Illes Balears per illes.....	401
Taula 26. Rànquing de les tipologies predominants a Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera	404
Taula 27. Nombre de centres per Illes segons el seu tipus de titularitat i gestió..	413
Taula 28. Algunes de les activitats que organitza la Fundació Miró Mallorca de Palma.....	463
Taula 29. Museus que inclouen les rutes dissenyades per ArqueoMallorca.....	505
Taula 30. Percentatges que representa el públic turista en els museus en alguns museus de les Illes Balears	545
Taula 31. Xifres de visitants dels museus de les Illes Balears (2014-2019)	549
Taula 32. Rànquing valoratiu de la potencialitat turística dels museus de Mallorca.	558
Taula 33. Rànquing valoratiu de la potencialitat turística dels museus menorquins. Elaboració pròpia.....	561
Taula 34. Rànquing valoratiu de la potencialitat turística dels museus d'Eivissa. Elaboració pròpia.....	562

Introducció

Aquest estudi se centra en la valoració dels museus de les Illes Balears amb relació al turisme cultural. Per fer-ho, s'ha fet una aproximació a les propostes de promoció turística entorn dels recursos culturals, i de forma més exhaustiva dels museus, per tal d'oferir una idea de quin paper té, ara per ara, aquest model turístic en cada una de les illes. S'ha revisat la situació del sector museístic de les Balears per constatar la seva potencialitat turística i determinar quines són les possibilitats que ofereix al respecte. Allò que es vol aportar és una valoració general, no exhaustiva de cada museus, però sí una visió dels principals aspectes que poden determinar que els centres museístics es converteixen en equipaments culturals rellevants dins l'oferta turística.

El bessó d'aquesta tesi fou un projecte promogut per l'Institut d'Estudis Baleàrics l'any 2009. L'objectiu d'aquest fou elaborar un catàleg raonat dels museus i col·leccions existents a les Illes Balears. Allò que semblava una qüestió evident, sense massa complicacions a l'hora d'afrontar-lo, ha resultat ser un tema d'estudi que ha deixat omplir deu anys de treball, tot i que de manera interrompuda, per raons alienes als museus. Sigui com sigui, les conclusions que es pogueren obtenir d'aquell primer catàleg es deixaren reposar per comprovar com respiraven, o per veure si simplement deixaven de fer-ho. No fou així. De cada vegada el batec del treball realitzat agafava més força, fins al punt de diversificar l'àmbit d'estudi i complementar-lo amb un altre que també ha resultat laboriós: el turisme. Així va ser com hom s'endinsà en un nou tema nou, i a la vegada es va conjugar amb aquell iniciat anys enrere i centrat en els museus.

Alguns pensaran que només es veu allò que es vol, però a mesura que avançava la feina, l'àmbit balear decidia donar més rellevància a la qüestió que ocupava les hores de recerca. Els centres museístics eren de sobte un element d'anàlisi, de reflexió i, fins i tot, de revalorització. Curiosament, sovint aquesta nova consideració anava acompanyada d'un concepte que es presentava a vegades com la panacea de tot: el turisme cultural. En els primers moments, més llargs que curts, més lents que ràpids, les propostes presentades no tenien un rerefons seriós perquè la veritat és que, malgrat que ningú no ho digués en veu alta, la majoria no creia possible que la cultura tingués mai un pes dins el turisme. Aquell que la defensava en veu alta com a una opció qualitativa de model turístic a les Balears era sospitós d'idealista i somiador.

Les dues parts implicades, la cultura i el turisme, no facilitaven la situació. Ambdues semblava que es donaven l'esquena, no es valoraven mútuament, no s'estimaven necessàries entre elles, i molt menys de manera conjunta. Parlar de turisme a casa de la cultura i viceversa, era motiu de ganyotes amagades davall d'una rialla i mirada compassives: «Guaita-la, a aquesta joveneta -semblava que pensaven- encara no sap com funciona el món». Era veritat, no ho sabia, però no tenia por d'indagar-ho i descobrir-ho. Les actituds compassives no han fet sinó provocar l'impuls de seguir amb l'objectiu marcat.

De manera suggestiva, l'avanç en el camí ha anat acompanyat de canvis que han fet que tot tingués un sentit de cada vegada més clar, que fos una melodia més compassada, més fàcil de reconèixer i de tocar. Va arribar un dia en què la compassió es convertí en dubte, després en reflexió i, finalment, en credibilitat. I aquest no és l'últim pas, encara hi ha més per descobrir fins a arribar a la realitat. Mentrestant, a continuació segueix el resultat d'una convicció que amb el temps ha esdevingut una tesi doctoral.

Per concloure amb aquesta obertura i donar pas al contingut de la tesi, no es pot deixar d'esmentar una de les circumstàncies que han marcat no només aquest treball, sinó la resta del món a escala mundial. Dia 14 de març de 2020 el Govern espanyol declarava l'estat d'alarma al país a causa de la pandèmia provocada per un virus nou pel qual no es té encara cura: la COVID-19. A partir d'aquest moment, tota la societat espanyola fou obligada a restar dins les seves cases durant tres mesos. El comerç no essencial va cessar, els centres educatius de tots els nivells van ser tancats, la majoria d'activitats s'aturaren o es feren telemàticament des de casa. Les institucions i equipaments culturals també es veren obligats a tancar, entre ells els museus.

Sens dubte, un dels sectors que ha patit i pateix més les conseqüències d'aquest fet és el turístic. Fronteres tancades, la gent obligada a restar a casa en països d'arreu del món, vols suspesos, hotels i atraccions turístiques tancats. Allò que pareixia impossible va succeir en un període de temps molt breu, mai pensat. Foren dies d'incertesa, de desconeixement de quin seria el desenvolupament de la pandèmia i, en conseqüència, hi hagué una presa de mesures amb una certa acceleració i, a vegades, sense la concreció necessària per posar-les a la pràctica homogènicament. Res ni ningú va poder evitar l'efecte de tot el que suposava tot plegat. Tothom es va haver d'adaptar a una nova rutina diària, a una nova manera de fer i d'afrontar la vida. També els que redactàvem un tesi en la seva fase final. També els responsables dels museus, els quals es veren obligats a tancar, a cercar maneres d'estar presents malgrat que les seves sales estiguessin buides de visitants. Les xarxes socials, les webs i altres recursos electrònics foren els grans aliats per intentar no caure en l'oblit i seguir participant en el dia a dia de les persones. Alguns obtingueren molt bons resultats, d'altres ni tan sols ho intentaren.

Després de quasi un any d'aquest fet, en el moment d'entregar aquesta tesi, a la majoria dels països europeus ja s'ha posat la primera vacuna contra la COVID-19, però ningú és encara capaç de preveure quan i com serà el final d'aquest episodi històric de la humanitat. Des del passat mes de juny els museus espanyols han anat obrint les portes i adaptant-se a la nova situació (vegeu annex 1). Els avions van tornar a portar turistes a les Balears més o manco per les mateixes dates. Però el panorama no ha estat com sempre, és impossible que ho sigui. Està a l'aire saber quins seran els museus que podran suportar la situació de crisi actual, o quins hauran de tancar. Tampoc se sap com serà el turisme postcovid. Actualment ja es fan estudis, comprovacions, proves, congressos i projectes per tractar aquests temes, per intentar definir estratègies que aportin noves pràctiques resolutives.

Pel que fa a la present tesi, durant la seva revisió final s'ha intentat actualitzar el màxim possible les dades respecte als museus de les Illes Balears, sobretot per identificar els que van obrir després de l'estat d'alarma, i aquells que encara no ho han pogut fer. Per conèixer les vertaderes conseqüències, s'haurà d'esperar un període més llarg, segurament d'anys. En aquest sentit, volem ser optimistes i remetre al lema que la societat espanyola va utilitzar durant els mesos de confinament obligatori: tot anirà bé.

Entrant en matèria, el present treball és un estudi de l'àmbit museístic de les Illes Balears, amb relació amb un altre: el turisme cultural. Arran d'una primera aproximació feta amb la confecció d'un cens dels museus balears, es va fer patent la possibilitat d'assumir un treball més profund a partir del qual analitzar en més detall l'àmbit museístic, el qual no havia estat abordat de manera general. Es constatà també, la necessitat de fer una aproximació més detallada, no només respecte al nombre de centres que existeixen, sinó efectuar una revisió dels documents legals que regulen aquest sector i la situació que d'aquesta se'n deriva. Per una altra part, s'han concretat les categories de museus, quines són les que predominen així com la seva ubicació i distribució arreu del territori balear.

Però no es pot definir com un treball estrictament museològic perquè aquest àmbit es vol comprovar des d'una perspectiva molta concreta, la turística. L'anàlisi del sector museístic no ha servit només per sistematitzar-lo sinó també per comprovar la difusió que es fa d'ell en l'oferta turística promocionada per les institucions públiques, concretament el Govern Balear, els Consells Insulars i els ajuntaments. L'objectiu general final és comprovar si aquests equipaments culturals tenen potencial suficient per ajudar a la formació d'un model turístic cultural sostenible que funcioni per relaxar la pressió que el turisme de masses causa a les Illes Balears.

Allò que en un primer moment semblava un treball sistemàtic, una vegada iniciada la feina es va comprovar que no era de cap manera així. El primer entrebanc a superar ha estat la manca d'un llistat o registre de museus oficial, degut sobretot a un retard molt considerable en l'aprovació d'una normativa a partir de la qual els museus puguin adaptar-se a les mesures que estableix la Llei 4/2003, de 26 de març, de Museus de les Illes Balears. Fins a l'any 2019 aquesta llei no va tenir un document normatiu, per això el reconeixement legal dels museus balears ha estat molt difícil, per no dir impossible. En conseqüència, i estrictament parlant, només eren reconeguts com a museus els de titularitat estatal (el Museu de Mallorca, el de Menorca i l'Arqueològic d'Eivissa i Formentera, amb les seves respectives seccions, el Museu Etnogràfic de Muro a Mallorca i el Monogràfic del Puig dels Molins a Eivissa). La resta, no podia acollir-se a les indicacions de la llei perquè no hi ha havia una normativa establerta. A Mallorca es va voler resoldre aquesta situació a partir de l'aprovació d'un reglament propi, concretament el Reglament 5/2012 de Reconeixement i Registre dels Museus i Col·leccions museogràfiques de Mallorca. Aquest document és l'eina necessària perquè els centres museístics puguin ser reconeguts com a museu o com a col·lecció museogràfica. Malgrat tot, cal advertir que aquesta mesura no representa una solució fàcil per a la sistematització de l'àmbit museístic

perquè les exigències establertes per aquest document són de difícil compliment per a la majoria de museus de l'illa.

El resultat de tot plegat ha dificultat enormement l'elaboració d'un llistat dels museus i col·leccions de les Illes Balears, bàsicament perquè fer-ho aplicant les premisses legals el resultat és una breu enumeració de centres que, des del nostre punt de vista, no reflecteix la realitat museística balear. Per aquest motiu, abans de començar a profunditzar en l'estudi s'han establert una sèrie de criteris a partir dels quals s'ha elaborat un cens de museus i col·leccions museogràfiques. Per definir aquests criteris ha estat necessària una primera aproximació a l'àmbit d'estudi per determinar unes condicions realistes a partir de les quals elaborar un catàleg propi de museus de les Illes Balears. Cal dir que malgrat que l'any 2019 es va produir l'aprovació del tan esperat reglament, aquest no ha suposat cap canvi significatiu en el reconeixement legal dels centres, els quals continuen sense poder adaptar-se a totes les mesures establertes.

A partir de la definició d'un nombre concret de centres, s'ha pogut efectuar una anàlisi general de la situació museística balear, en la qual s'han tractat diferents aspectes. Un d'ells és la constatació de les categories presents a les Illes, seguint els criteris establerts per la UNESCO a l'hora de diferenciar els diferents tipus de museus, les quals són també utilitzades en les estadístiques sobre l'àmbit museístic elaborades pel Ministeri de Cultura del Govern espanyol.

Per una altra part, s'ha concretat la localització de cada centre per conèixer la distribució territorial dels museus en l'àmbit general i per cada illa, a més de diferenciar-los també per categories i per comarques. A partir d'aquestes dades és possible obtenir un coneixement més concret que permeti aportar solucions a les possibles problemàtiques detectades així com noves propostes que afavoreixin l'oferta museística existent.

Una altra informació que s'ha intentat obtenir són les xifres de visitants dels museus, però tal com es veurà, no sempre ha estat possible perquè no tots els centres realitzen un control de les visites que reben, i si ho fan no es sol seguir un sistema reflexionat i exhaustiu.

D'altra banda, l'anàlisi dels museus ha estat assolida des d'un punt de vista diferent que introdueix l'altre tema essencial de la tesi: el turisme cultural. La unió d'aquests dos temes es va plantejar des d'un primer moment per una sèrie de motius. El primer fou, bàsicament, que no hi havia cap estudi realitzat al respecte. Com ja s'ha dit, l'àmbit museístic quasi no havia estat tractat de manera general a les Illes Balears. Semblava com si els museus haguessin passat desapercebuts tant pel sector cultural com pel turístic. A més, la idea d'impulsar nous models per produir un canvi significatiu en el turisme de sol i platja imperant a les Illes, és una idea que ha agafat de cada vegada més força. La necessitat d'apostar per un tipus de desenvolupament sostenible i respectuós amb el medi ambient i en tot el seu entorn, ha posat en primera línia de debat l'adequació i valorització del patrimoni cultural de les Illes com un recurs capaç de proporcionar un turisme diferent basant en un creixement més regular i controlat, manco agressiu i amb unes

conseqüències positives no només pels residents illencs sinó també pels milers de visitants que arriben cada any. A poc a poc, les institucions públiques encarregades de la gestió turística han fixat el seu punt de mira en models alternatius, no només en els plans integrals de turisme elaborats, sinó que han començat a posar en pràctica accions encaminades a aconseguir una diversificació de l'oferta amb l'objectiu d'acabar amb problemes que s'arrossegueu des de fa anys, com la pèrdua de qualitat del turisme i de les visites rebudes, la concentració d'aquestes en un breu període de quatre mesos i la sobreexplotació d'un entorn natural molt difícil de recuperar, sense esmentar les conseqüències socials que tot això ha proporcionat (precarietat laboral, increment dels preus en la compra i lloguer de l'habitatge i floriment de moviments social en contra del turisme, entre d'altres).

D'aquesta manera, han sorgit a les Balears accions en les quals conflueixen turisme i cultura, com quelcom excepcional, ja que fins aleshores, aquests tipus de relacions no eren freqüents. Malgrat tot, cal dir que actualment encara no s'ha arribat a un nivell de maduresa que permeti afirmar que el model turístic cultural està consolidat a les Illes. Així i tot, s'han posat en marxa línies d'actuació que han permès establir confluències entre els museus i el món turístic, les quals han estat tractades en aquest treball per comprovar quin tipus de relació s'estableix actualment entre aquests dos sectors a partir de la seva promoció, quins aspectes d'aquesta poden millorar-se i les possibilitats que presenten els museus.

Per tractar el tema, primerament s'ha introduït el model de turisme cultural a escala general, i s'ha intentat concretar quina és la seva incidència a les Illes Balears, a partir de l'anàlisi dels documents referits a la gestió turística elaborats per l'administració pública. Per una altra banda, s'ha avaluat la promoció turística duta a terme pels organismes de diferents nivells (Estat, comunitat i ajuntaments) per comprovar fins a quin punt s'involucra als museus en la promoció turística. Sobretot s'han revisat les propostes fetes en les pàgines de promoció turística en línia que permeten al turista obtenir una idea d'allò que podrà trobar-se abans d'arribar al seu destí. Endemés, el treball presenta els principals projectes museístics nascuts, entre d'altres motius, per convertir-se en un recurs turístic.

Així doncs, la tesi s'ha estructurat entorn de dos àmbits d'estudi: primerament el turisme cultural, i després el sector museístic balear, els quals han estat valorats de manera individual, però sobretot des de les relacions que s'estableixen entre ells. El treball final consta de set capítols al llarg dels quals es desenvolupen les diferents anàlisis elaborades.

El **capítol 1** està dedicat als fonaments de la investigació, on es descriu en què consisteix el treball, quines parts té i quin tema es treballa en cada una d'elles, així com també es concreten els objectius que es volen aconseguir. Per una altra part, s'explica la metodologia emprada per dur a terme la investigació i quin procés s'ha seguit a partir d'aquesta. Es fa també una revisió de les fonts bibliogràfiques i documentals consultades, així com de l'estat de la qüestió, a partir de la qual es presenten els treballs i publicacions consultats per extreure una informació vàlida pel treball.

El **capítol 2** marca l'inici dels continguts obtinguts en la investigació. En ell s'ofereix una visió general i teòrica sobre el turisme cultural, la qual s'ha estimat necessària, ja que com es veurà quan es tracti l'estat de la qüestió, aquest tema ha estat treballat a les Balears per pocs autors. Per aquest motiu s'ha considerat necessari oferir una perspectiva genèrica en la qual es tractin els principals temes i conceptes relacionats amb aquest model turístic. Establir un marc, sobretot a en l'àmbit europeu, a partir del qual conèixer els principals estudis i definicions que s'han elaborat, ha deixat definir un punt de partida per a tot el treball, que deixa veure també des d'on es parteix en el cas de les Illes Balears. A més, s'han tractat les relacions que s'estableixen en aquest model, en el qual es veuen implicats dos sectors de naturalesa molt diferent, com són el turisme i la cultura. La relació d'ambdós és molt més complexa del què pugui semblar perquè implica diversos elements difícils de concretar de manera individual, per això es fa encara més complicat definir allò que s'entén per turisme cultural. Alhora, això provoca que l'estudi d'aquest model turístic es pugui plantejar des de molts de punt de vista diferents, tants com pugui tenir el concepte d'oci i de cultura. Què és la cultura? Quines activitats es poden incloure dins l'oci? Com es diferencien d'aquelles que són culturals? Afrontar l'estudi del turisme cultural en un determinat indret no és una tasca senzilla, ja que les variants que hi estan implicades no permeten establir una metodologia d'estudi tancada. En alguns casos, sobretot des de l'àmbit turístic, s'ha intentat arribar a conclusions a partir de dades quantitatives, però el tractament d'aquestes no sempre és uniforme i això pot donar lloc a confusions. A més, no tots els valors i elements involucrats en el turisme cultural es poden mesurar a partir de xifres, per això cal introduir anàlisis fetes a partir de valors qualitatius, estimats amb uns criteris específics que ajudin a obtenir conclusions més enllà de les quantitatives. Tenir una idea general de tots aquests aspectes implícits en el turisme cultural ofereix una base teòrica de coneixement a partir de la qual valorar la situació que es presenta a les Illes Balears.

En aquest mateix capítol, es parla del turisme cultural a escala nacional i s'intenta, a través dels estudis consultats, enumerar una sèrie de característiques generals que contextualitzin aquelles que han estat marcades per a la comunitat balear. Per una altra part, s'han pogut concloure paral·lelismes i eixos transversals per entendre millor el desenvolupament d'aquest model a les Illes. S'han introduït alguns documents de gestió turística elaborats per l'administració pública, com els Plans Nacionals de Turisme, que marquen les línies d'actuació en aquest àmbit, les quals són acabades de definir posteriorment en cada una de les comunitats autònomes. Allò que es defensa en aquests documents és generalment la necessitat d'apostar per un model de turisme sostenible i la renovació d'aquells destins turístics consolidats però alhora desgastats. En aquest sentit, els recursos patrimonials i culturals reben un paper significatiu. Per aquest motiu s'ha fet referència concreta al patrimoni espanyol, assenyalant les tipologies més comunes i destacades, així com la seva distribució territorial i alguns dels recursos a través del qual és ofert.

El **tercer capítol** està dedicat al turisme cultural a les Illes Balears, i en ell es pretén aportar quin és l'estat actual d'aquests model. Per començar, s'ofereix una evolució històrica del sorgiment del turisme a les Balears, començant per l'etapa preturística, la qual ha estat definida a partir de la bibliografia existent però també arran de l'anàlisi de fonts primàries, concretament dels relats que escriuen alguns viatgers que visiten les Illes entre els segles XVIII i XIX. A partir dels seus testimonis s'han definit quines eren les rutes més recorregudes per conèixer el territori, i quins elements patrimonials i enclavaments són els més visitats. La literatura de viatge ha estat ben estudiada a les Balears sobretot entorn de personatges rellevants que arriben a les Illes atrets pel seu paisatge i per ser un territori encara inexplorat. Allò que no s'havia concretat fins ara però, eren precisament els itineraris que els preturistes (quasi sempre gent de categoria social elevada, artistes, càrrecs polítics i nobles), realitzen, i quins són els béns culturals que més els criden l'atenció. Precisament aquesta ha estat la tasca que s'ha dut a terme i que ha permès establir una sèrie de rutes a Mallorca, dividides en dos blocs: aquelles que es troben dins la ciutat de Palma, i les que es fan fora d'aquest municipi. Pel que fa a Menorca i Eivissa, els testimonis han deixat concretar un itinerari principal a cada illa, mentre que a Formentera no se n'ha pogut definir cap a causa de la manca de testimonis de l'època tractada. Durant els recorreguts, se citen els edificis i llocs inclosos, i es plasma la visió que els viatgers deixaren de tots ells, així com algunes consideracions generals que s'han pogut establir a partir dels seus relats. D'aquesta manera, s'han marcat una sèrie de característiques generals d'aquest preturisme, el qual es pot considerar, des d'una perspectiva actual, de caràcter cultural.

Per una altra part, s'ha explicat quina fou l'evolució del turisme a partir d'aquesta etapa preturística, amb fets tant fonamentals com el sorgiment del Foment del Turisme, primer a Mallorca i després a Eivissa i Menorca, i la introducció del model de masses, el qual predomina avui dia. Sobretot s'ha fet referència a les conseqüències del turisme de masses i al desplaçament de la cultural i transformació d'aquesta en la promoció turística efectuada sobretot a partir dels anys seixanta, fins a arribar a una visió general de l'actualitat amb el sorgiment de moviments socials en contra d'aquesta activitat.

A partir de dades estadístiques s'han elaborat una sèrie de gràfics que deixen constatar quin volum de visites reben les Balears amb l'oci com a principal motivació però a partir d'aquestes, com es podrà comprovar, no ha estat possible abocar molta llum sobre quina part d'aquestes visites contemplen entre les seves motivacions la cultura. Per això s'ha hagut d'enfocar l'estudi des d'un altre punt de vista, a partir de l'anàlisi del tipus de turista que reben les illes i la seva comparació amb les característiques general que defineixen un prototip de turista cultural, gràcies a les dades aportades per l'Observatori Turístic de l'AETIB.

L'anàlisi quantitativa, doncs, s'ha acompanyat d'una revisió qualitativa d'altres eines posades al servei del desenvolupament turístic, com els Plans Integrals de Turisme i les directrius que en ells es marquen. D'aquesta manera s'ha avaluat el paper que es dona als recursos culturals i quines mesures es prenen per posicionar el patrimoni cultural com a producte

turístic. En cada illa s'ha determinat quins són els elements escollits en aquest sentit i de quina manera s'ofereixen. Cal dir que en aquest apartat s'ha fet referència només al patrimoni cultural i als equipaments culturals en general perquè l'anàlisi en profunditat dels recursos museístics es troba en els capítols següents. Així doncs, es proporciona una valoració general dels recursos patrimonials de les Illes a partir de les dades que ofereixen els Consells Insulars i el Govern Balear, i s'esmenten les tipologies predominants, la seva ubicació i els recursos que les entitats encarregades de la seva conservació i gestió posen a l'abast del públic. Per intentar esbrinar quins recursos culturals tenen una major repercussió turística s'ha analitzat la informació extreta per l'AETIB de les xarxes socials, a partir de les quals s'han pogut definir quins són els monuments i elements culturals més referenciats en aquests canals, concretament a *Tripadvisor* i a *Twitter*. També s'ha dedicat un apartat a parlar del Patrimoni de la Humanitat de la UNESCO, explicant quins són els elements que formen part de les diferents declaracions, com s'hi ha arribat, que es destaca de cada una d'elles i quins efectes han tingut des d'un punt de vista turístic.

Per una altra part, s'inclou informació general dels equipaments culturals, concretament dels museus (malgrat tot, com ja s'ha dit, d'aquests es dona més detall en altres capítols), els teatres i les galeries d'art.

Un altre punt del capítol se centra a identificar quins són els recursos i productes culturals promocionats turísticament per l'Agència d'Estratègia Turística i pels Consells Insulars. Per comprovar-ho s'ha indagat en l'oferta present a les pàgines webs de promoció turística que gestionen aquestes entitats, en les quals s'ha obtingut quins són els principals recursos culturals realçats. S'ha pogut constatar que per a cada una de les Illes predominen unes categories concretes, en funció dels seus recursos culturals. Malgrat això, hi ha sempre uns elements comuns que són destacats arreu del territori balear. Normalment l'oferta cultural coincideix amb els elements que es concreten en els Plans de Turisme Integrals, els quals defineixen una sèrie de sectors (SETs), entre ells el cultural. S'ha fet una valoració de la manera de presentar els elements patrimonials, així com els recursos informatius que hi fan referència i que estan disponibles a les pàgines web. En aquesta anàlisi s'han introduït propostes com el Dia del Turista, els mapes culturals de cada una de les Illes, la proposta *Archeosites*, la campanya *Better in Winter*, la *Ruta de Pedra en Sec*, les diferents opcions de fires i mercats i els esdeveniments i propostes fetes entorn del Patrimoni Mundial de la UNESCO. Altres iniciatives contemplades són aquelles ofertes pels Consells Insulars, sovint en col·laboració amb altres entitats, com el *Walking on Words* (WOW), la Xarxa Monumental de Menorca reconvertida en el Foment del Turisme o les rutes per Dalt Vila a Eivissa. Així doncs, en aquest capítol es fa una recopilació de l'oferta turística proporcionada a partir dels recursos culturals disponibles a les Illes, i dels productes que se'n deriven.

En el **quart capítol** s'ofereix un estudi similar al qual s'ha explicat en el capítol anterior però centrat en els museus. Primerament es parla de la relació entre museu i turisme, i s'inclou un recorregut històric a tall d'introducció en el qual es tracta la formació dels museus. És important, en

aquest sentit, tenir en compte com canvia el concepte de museu al llarg de la història, ja que sense aquesta evolució no seria possible entendre com aquests es converteixen en equipaments culturals presents en l'àmbit turístic. En relació amb aquesta evolució es parla de la definició de museu que l'ICOM ofereix, i de la nova proposta, no aprovada encara actualment, que està sobre la taula, una versió més nova i adaptada a les funcions i papers que poden assumir els museus avui en dia. Una vegada feta aquesta introducció, es divaga sobre les connexions que es poden establir entre els museus i el turisme cultural, i com aquests equipaments han arribat a convertir-se, en determinats indrets del planeta, en vertaders reclams turístics. D'una escala general es passa a una altra de més concreta, referida a les Balears, i es fa una anàlisi del pes dels museus en la promoció turística efectuada per l'àmbit públic. S'informa de quines mesures i accions es duen a terme entorn dels centres museístics i es destaquen aquelles propostes que es consideren més significatives. L'anàlisi parteix d'una escala general de les institucions fins a arribar a una altra de local, la dels ajuntaments. Cal dir que són els Consells Insulars els que duen a terme una major promoció d'aquests espais, tot i que a vegades es constaten col·laboracions amb ajuntaments i el Govern Balear. De fet, al llarg de tot el capítol, s'intenten analitzar quines relacions s'estableixen entre diferents entitats i institucions, tant públiques com privades, per tirar endavant amb propostes encaminades a potenciar els museus i posicionar-los dins l'oferta cultural. Al llarg d'aquest capítol es poden detectar també algunes de les principals mancances que presenta l'àmbit museístic, com la falta d'un llistat oficial de centres de les Illes Balears, cosa que provoca, entre d'altres, que no hi hagi una sistematització que permeti oferir dades del tot correctes sobre aquest sector. De fet, en la promoció turística que inclou els museus hi ha moltes mancances, incongruències i carència d'uniformitat en la informació donada sobre els diferents centres.

L'oferta ha estat analitzada des de dos punts de vista: un de general, que inclou l'oferta que fa l'Estat i el Govern Balears referida als museus, i un punt de vista concret de cada una de les illes, en les quals s'han establert també diferents blocs d'anàlisi per afavorir encara més l'efecte lupa. A Mallorca s'ha analitzat l'oferta per comarques, a Menorca i Eivissa per municipis i a Formentera s'ha fet una aproximació global vist que només hi ha un sol ajuntament.

Una altra manera de valorar qualitativament el paper dels museus dins l'àmbit turístic s'ha aconseguit a través de la comprovació i estudi d'aquells projectes museístics elaborats o duts a terme entre els anys 2000-2020 a les Balears, en els quals s'ha detectat entre les seves aspiracions i objectius, contribuir a l'increment de l'oferta turística cultural. Això ha estat valorat a partir de l'anàlisi dels objectius manifestats en els diferents projectes, de les declaracions que acompanyaren la seva defensa, de la naturalesa del seu finançament, ja que en moltes ocasions els fons econòmics provenen de l'Import de Turisme Sostenible o d'altres entitats relacionades amb el turisme, i de les col·laboracions que s'estableixen entorn d'ells entre els sectors de la cultura i el turisme, amb entitats públiques o privades. El

resultat ha estat l'obtenció d'un nombre molt significatiu de nous centres museístics, alguns d'ells encara en procés de creació, que malgrat que el seu objectiu principal respongui a criteris de conservació i difusió del patrimoni i d'altres de caràcter social, també hi ha intencions manifestes de servir com a un recurs en pro d'un desenvolupament turístic divers i sostenible que valori el territori i la societat de les Illes.

Els capítols explicats fins ara, com s'ha vist, se centren en la recerca de determinats aspectes del turisme cultural i la seva relació amb els museus. Per entendre millor tot el que s'ha comprovat en ells i per aprofundir en el coneixement de l'àmbit museístic, els tres darrers capítols de la tesi se centren a analitzar de manera individual la situació dels museus balears. Aquesta s'ha fet de dues maneres: en el **capítol 5** es traça un estat de la qüestió de la documentació que regula i normativitza aquest àmbit i de la situació que d'ella se'n deriva. Per tant, es parla de quina és la legislació existent en matèria de museus, analitzada a partir de dos nivells, l'estatal i l'autonòmic. Pel que fa al primer, es fa referència a la Llei de Patrimoni Històric espanyol, però només en aquells aspectes que fan referència als museus. També al Real Decret 620/1987, de 10 d'abril, de Reglament de Museus de Titularitat Estatal i el Sistema Espanyol de Museus, a l'Ordre de 12 de juny de 1987 per la que es regula la composició i funcions de la Junta Superior de Museus, al Real Decret 1305/2009, de 31 de juliol, de creació de Xarxa de Museus d'Espanya i a l'Ordre DEF/2532/2015, de 18 de novembre, per la qual es crea la Xarxa de Museus de Defensa i es defineixen els procediments per a la gestió dels béns mobles del Patrimoni Històric Espanyol adscrits al Ministeri de Defensa. A partir de l'anàlisi d'aquesta documentació es comenten els aspectes referents a la comunitat balear i la situació existent al respecte. Pel que fa a l'àmbit autonòmic, en general es parla de la Llei 12/1998 de patrimoni històric de les Illes Balears, de la Llei 4/2003, de 26 de març de museus de les Illes Balears, del Decret 28/2019, de 17 de maig pel qual s'estableixen els principis generals i la normativa complementària en matèria de museus i col·leccions museogràfiques de les Illes Balears i la Coordinació de les Xarxes Insulars i el Registre General de Museus i Col·leccions Museogràfiques de les Illes Balears. Respecte a Mallorca es comenta la Creació de la Xarxa de Museus de Mallorca (2002), la Creació de la Comissió Tècnica Insular de Mallorca de Museus i l'aprovació del seu reglament (2005), el Reglament 5/2012 de Reconeixement i Registre dels Museus i Col·leccions museogràfiques de Mallorca i el Registre i Xarxa Insular de Museus de Mallorca. A Eivissa i Formentera hi ha el Reglament d'organització i funcionament de la Comissió Tècnica Insular de Museus del Consell Insular d'Eivissa i Formentera (2004), el Registre i Xarxa Insular de Museus d'Eivissa i el Registre i Xarxa Insular de Museus de Formentera. Per acabar, referent a Menorca s'analitza el Reglament de la Comissió Tècnica Insular de Museus (2006) i el Registre i Xarxa Insular de Museus de Menorca.

A part de sintetitzar allò que concreta cada un d'aquests documents, s'ha reflectit quina ha estat la seva evolució i l'estat de la qüestió actualment. Entre d'altres, es comproven i expliquen quines són les exigències legals per al reconeixement de les categories de museu i col·lecció museogràfica, quins

són els museus i col·leccions que han estat reconeguts i quin és l'estat de les xarxes de museus a cada illa, entre d'altres.

El capítol 6 és una examinació del sector museístic balear a partir d'un estudi de camp realitzat per comprovar aspectes que en els documents legals i la informació oficial no es posen de manifest. Per començar, s'ha agafat de referències els llistats que han pogut ser localitzats de museus que existeixen, en concret dos, el que ofereix el Directori Nacional de Museus i Col·leccions museogràfiques d'Espanya¹, arran del qual s'ha fet un llistat de tots els centres que inclou. A més, s'ha concretat la seva tipologia i el tipus de gestió i titularitat dels centres. Per una altra part, també s'ha consultat el directori de museus i col·leccions de Mallorca, ofert pel Consell de Mallorca.² En el treball també s'inclouen els centres que formen aquest directori i la informació que ofereixen, però cal tenir en compte que fa referència només a l'illa de Mallorca.

Arran de la informació extreta en aquestes fonts, la qual ha estat contrastada amb el treball de camp realitzat, s'ha fet patent que mancaven un nombre considerable de centres que es podien qualificar com a museístics per això es va decidir elaborar un llistat propi integrat per tots aquells espais que es considerava havien de ser inclosos.

Així doncs, per elaborar-lo, i per intentar posar ordre a tota la informació recollida i unificar-la, s'han definit uns criteris propis per elaborar un cens dels centres museístics que es localitzen a les Balears, al marge de si compleixen o no amb la normativa. En aquest capítol s'explica detalladament quins han estat aquests criteris i els entrebancs que s'han hagut de superar per tal de poder-los aplicar, ja que la realitat museística balear presenta una gran varietat d'espai, amb moltes diferències entre ells, que ha provocat sovint una reflexió i valoració detinguda al respecte. Per aportar més informació que posi en evidència l'existència del patrimoni ubicat en determinats espais i contribuir al seu coneixement i, per tant, a la seva conservació, també s'esmenten els centres que no han estat incorporats en el llistat.

Una vegada obtingut el cens de museus i col·leccions, s'ha efectuat una sistematització de tots els centres a partir de les categories establertes per la UNESCO. En total es diferencien un total de tretze que permeten classificar els museus i col·leccions segons la temàtica en la qual estiguin centrats: belles arts, arts decoratives, art contemporani, casa museu, arqueològic, de lloc, històric, ciències naturals i història natural, ciència i tecnologia, etnografia i antropologia, especialitzat, general o altres. Arran d'aquesta sistematització, s'han pogut definir unes característiques generals del sector museístic concretades entorn del seu nombre, les tipologies, el tipus de gestió i titularitat que presenten i la seva localització. Totes aquestes dades han estat analitzades per conèixer quines tendències es poden definir en relació als aspectes concretats a escala general, però també s'han estimat per cada una

---

¹ <http://directoriomuseos.mcu.es/>. Consulta 18/01/2021, 15:45 h.

² Aquest directori ha estat consultat fins l'any 2019, ja que posteriorment no s'ha tornat a localitzar a la pàgina web del Consell Insular de Mallorca.

de les illes de manera individual, ja que d'aquesta manera ha estat possible establir comparatives però sobretot, definir quins són els trets que caracteritzen al sector museístic en cada cas.

El **capítol 7** és el darrer de la tesi, i en ell es presenta una valoració turística del sector museístic balear. En primer lloc, s'ofereix una descripció dels centres per illes, diferenciats per tipologies, per tal de donar a conèixer quins espais i col·leccions formen el panorama museístic i quina oferta se'n deriva. En aquest sentit, també s'ha fet referència als productes turístics que ells mateixos elaboren o en els quals participen. Alguns ja han estat explicats en punts anteriors, però d'altres es concreten en l'explicació del centre o centres als quals estan vinculats. Cal dir que els museus balears no tracten, majoritàriament, el públic turístic per separat i per tant, tampoc tenen una oferta concreta dirigida a aquesta mena de visites. Tot i això, s'expliquen les que existeixen actualment.

Un altre dels punts d'aquest darrer capítol són les xifres i dades de visitants. Cal dir que aquesta és només una primera aportació al respecte, ja que no ha estat possible aconseguir les dades de visitants de tots els centres analitzats, atès que en alguns casos els museus no volen aportar-les o senzillament, no duen a terme una tasca de recopilació entorn d'aquesta informació. Així doncs, s'ha obtingut només un índex de resposta del 30% aproximadament. A més a més, a això cal sumar-hi que el tractament de les dades és totalment diferent d'un centre a l'altre i que no sempre responen a un sistema fiable i ajustat a la realitat. La primera passa ha estat fer un tractament d'aquesta informació per intentar establir un marc comú en el qual enquadrar les xifres aportades pels museus per tal d'obtenir una informació que permeti una valoració global basada en els mateixos paràmetres. Per exemple, una de les decisions preses al respecte ha estat eliminar les visites escolars dels recomptes finals, ja que allò que interessava era obtenir informació sobre el públic turístic. Cal avançar, que els estudis de públic són una altra de les tasques pendents del sector museístic i que, malgrat la manca de dades, s'han pogut definir una sèrie de conclusions al respecte.

El darrer punt està dedicat a la confecció d'un rànquing per valorar la potencialitat turística del sector museístic en general. Per fer-ho s'ha establert un sistema tancat de puntuació, s'ha definit una metodologia que ha estat aplicada en cada un dels centres, per finalment obtenir unes puntuacions que han permès fer una valoració de cada una de les illes. En aquesta anàlisi final, s'ha tingut en compte tota la informació aportada en els anteriors capítols. D'aquesta manera, s'ha concretat quins són els centres de cada illa que tenen una major potencialitat envers del turisme cultural.

Per una altra banda, com ja s'ha comentat en l'obertura d'aquesta tesi, arran de la pandèmia de la COVID-19 la situació dels museus ha canviat, no només a les Illes Balears, sinó a escala mundial. Al respecte, durant la darrera revisió d'aquest treball, s'ha intentat actualitzar la informació per tal d'aportar quina és la situació dels diferents espais arran de la pandèmia.

Per tancar el treball, s'ofereixen les conclusions aconseguides, en les quals es pot comprovar si s'han aconseguit els objectius marcats a l'inici de la investigació. Es podrà comprovar que s'han pogut concretar característiques sobre els museus i el turisme cultural a les Balears, però també es defineixen altres qüestions que signifiquen el punt de partida per a properes investigacions que poden contribuir a millorar i potenciar el turisme cultural present actualment a les Illes en relació a l'oferta museística.

La informació oferta es complementa amb uns annexos, els quals estan referenciats al llarg del text, on es mostra aquell material de difusió i documents que s'ha considerat oportú incloure. Finalment, com no podia ser d'altra manera en un treball d'investigació, hi ha un llistat de les fonts bibliogràfiques i consultades, així com una webgrafia.

Capítol 1. Fonaments de la investigació

Aquest capítol està dedicat a fer una descripció del treball, tant del seu contingut com de l'estructura. Abans d'aportar la informació que s'ha recopilat amb la recerca, es considera necessari establir un marc dels fonaments de la investigació necessari per a qualsevol mena de treball de recerca que es plantegi. Aquest marc permet acotar el tema, els motius pels quals s'ha tractat i quin és el punt de partida arran del qual s'han definit els coneixements que es volen assolir i de quina manera. La justificació i concreció d'un treball científic té la mateixa importància que les dades que aquest aporta, ja que es necessita una base prèvia que fonamenti els resultats obtinguts. A més, la identificació del procés, des de la primera fase de presa de contacte amb el camp d'estudi fins a les constatacions de les conclusions, aporta rigor i convicció a la investigació, la qual podrà ser considerada per la comunitat científica en línies de recerca posteriors relacionades amb el tema que planteja.

1. Objectius

A partir d'una sèrie de constatacions inicials s'han establert els objectius que es volen aconseguir amb aquest projecte d'investigació. Abans d'explicar-los, es vol fer menció, de manera breu, de quins han estat els punts de partida que a tenir en compte per definir-los. Per començar, una primera aproximació ha permès comprovar que el turisme cultural és impulsat a Balears de diferents maneres, proposades dins un marc teòric definit normalment en els Plans de Turisme Integral elaborats pel Govern balear i els Consells. A part de les deliberacions i propostes a escala teòrica, també s'han evidenciat una sèrie de pràctiques que pretenen posar en funcionament allò que es defensa damunt el paper. Totes les iniciatives tenen l'objectiu de fomentar un desenvolupament sostenible de l'àmbit turístic i fer valdre opcions que contribueixin a la reducció de l'impacte negatiu provocat pel model imperant avui en dia.

Per una altra part, hi ha connexions entre aquestes iniciatives i la cultura, proposada com una oferta especialitzada a partir de la qual poder elaborar productes turístics per fomentar els recursos lligats al territori. En aquest sentit, la història, les tradicions, el patrimoni històric, les manifestacions artístiques i la gastronomia, són algunes de les activitats que cobren major importància envers el turisme cultural a les Balears. Dins aquest entramat de productes, els museus són un dels equipaments culturals que hi estan presents, malgrat que s'han identificat alguns punts febles, sobretot en el tractament de les dades aportades i una manca d'actualització.

A partir d'aquestes constatacions inicials, es defineixen les qüestions entorn de les quals s'ha de desenvolupar el projecte. Això ha estat molt útil per delimitar els àmbits que han de ser analitzats, evitant així realitzar recerques innecessàries o inapropiades. L'objectiu principal de la tesi és oferir una anàlisi de l'àmbit museístic a les Illes Balears amb relació a les

iniciatives i la promoció del turisme cultural a les Illes. A partir d'aquí s'han definit altres propòsits.

Per una part, es vol donar una visió general de quines són les propostes entorn de l'oferta cultural derivada de les principals institucions i entitats encarregades de gestionar el sector turístic a les Balears, sobretot aquelles que es promocionen com a recurs i productes final de manera directa al públic turista, especialment aquelles incloses en les pàgines webs de promoció turística.

Un altre objectiu establert ha estat comprovar els antecedents del turisme a les Balears, indagar en quins eren els elements que van atreure l'atenció dels primers viatgers, per poder definir si el cultural és el primer model turístic que es desenvolupa a les Illes. Ha interessat també comparar els llocs que són visitats i conformen, de manera improvisada, els primers circuits turístics, i revisar si són els mateixos que continuen vigents actualment. A part de localitzar els monuments, pobles i llocs visitats pels preturistes, també s'ha fixat esbrinar si els museus formaven part dels recursos culturals destacats per aquests viatgers i, en cas afirmatiu, quins són els que apareixen esmentats.

Un altre objectiu és analitzar de manera específica la promoció que es fa dels museus de les Illes Balears, per tal de poder determinar quin paper es dóna a aquests equipaments culturals, a partir de la valoració de la informació i els productes que s'ofereixen al respecte. En aquest sentit, també es pretén identificar i explicar els projectes museístics i les accions dutes a terme en aquest àmbit que tinguin entre els seus objectius principals servir de recurs per contribuir al foment d'un model turístic diversificat.

Es pot considerar que el treball té un altre bloc d'objectius centrat en l'anàlisi del sector museístic. Per això, com a primer objectiu d'aquest bloc es pretén informar de quina és la situació entorn dels museus balears arran de la documentació legal i la normativa referida a ells. A part de concretar el nombre de museus i col·leccions reconeguts de manera oficial, i de les exigències que els centres han de complir per aconseguir aquest reconeixement, el treball proporcionarà una descripció de la situació d'aquests equipaments culturals a partir de les següents accions: elaboració pròpia d'un cens dels museus que existeixen a partir d'uns criteris preestablerts, aportació de dades sobre tots els museus inclosos en el llistat sobre la seva titularitat i gestió, la sistematització de les categories que predominen, on es localitzen i el seu període d'obertura al públic. Per acabar, s'intentarà aportar les xifres de visitants de cada centre del període 2014-2019, i explicar quines circumstàncies es donen entorn de l'estudi de públic en els museus balears.

En definitiva, els objectius marcats es poden concretar a partir dels següents punts:

- Definir un marc teòric general pel turisme cultural a Espanya en el qual encaixar les propostes fetes a les Illes Balears en

aquest sentit.

- Constatar un preturisme de caràcter cultural a les Illes Balears.
- Definir quines són les rutes i elements patrimonials i museístics més significatius del preturisme cultural a les Illes Balears.
- Identificar quins són els elements patrimonials i museístics destacats en la gestió turística actual a través dels Plans de Turisme Integral de les Illes Balears.
- Concretar les propostes fetes envers la cultura promocionades pel sector públic balear a través de les pàgines web de promoció turística.
- Analitzar la informació i productes oferts entorn dels museus en els canals de difusió turística.
- Descriure els principals projectes museístics realitzats a la comunitat balear en els darrers anys per potenciar l'oferta turística cultural.
- Descriure el marc legal del sector museístic i la situació que d'ell se'n deriva.
- Comprovar la potencialitat dels museus balears a través de la identificació de les seves principals característiques i recursos.

2. Metodologia

Una vegada sistematitzada la bibliografia i les fonts utilitzades, cal fer una menció a quina ha estat la metodologia utilitzada per desenvolupar el projecte d'investigació que ha suposat aquesta tesi doctoral. Igual que les fonts, la metodologia es divideix en dues línies principals: per una part, la recerca documental i, per una altra banda, el treball de camp. Alhora, aquestes dues se subdivideixen en dos àmbits, el cultural i el turístic. Tant la recerca de documentació com el treball de camp s'ha efectuat en aquests dos sectors. Es va començar amb l'estudi de les fonts de tipus legal: les normatives, lleis, plans i publicacions que d'aquests documents se'n deriven. A més, també s'han consultat estudis que tracten, des d'un punt de científic, l'àmbit dels museus i del turisme cultural, els principals han estat esmentats en l'apartat de l'estat de la qüestió.

Després de la recerca i estudi bibliogràfics i de les fonts, es va sistematitzar el treball de camp, començant per l'àmbit museístic. Es féu un primer inventari per tenir una idea de quin podria ser el volum de feina a realitzar, i es va constatar que hi havia una quantitat considerable de museus existents. Per aquest motiu, i per tenir la possibilitat d'establir un cronograma a seguir, el qual ha hagut de modificar-se al llarg de la investigació per diferents motius, la feina es va dividir seguint un criteri territorial per illes, aconseguint així tres grups d'estudi dels museus: els de

Mallorca, els de Menorca i els de Formentera i Eivissa, aquests darrers de manera conjunta.

A partir d'aquesta divisió territorial, el següent pas fou la posada en marxa de la recerca *in situ* amb l'objectiu d'elaborar una sèrie de qüestionaris a través dels quals es volia aconseguir una primera informació que servís com a punt de partida. A part dels responsables dels museus, aquests qüestionaris anaven dirigits als responsables de les àrees de cultura i turisme de les institucions i entitats dedicades a la seva gestió. Per això es van elaborar tres tipus de documents diferents, un per l'àmbit cultural (vegeu annex 2), un altre pel turisme (vegeu annex 3) i un darrer pels museus (vegeu annex 4). En ells hi estaven formulades preguntes que han permès l'obtenció de la informació desitjada. El principal problema d'aquest sistema és que no sempre s'ha comptat amb la col·laboració per part dels professionals que treballen en les entitats a les quals s'han enviat els formularis. Per aquest motiu, a vegades no ha estat possible obtenir tota la informació desitjada. En aquest sentit, cal dir que els professionals dels museus i de les institucions, sobretot les públiques, haurien d'estar més oberts i disposats a col·laborar amb estudis com aquest, per tal de facilitar la tasca dels investigadors perquè aquesta pugui contribuir positivament a la societat.

Tanmateix, a mesura que avançava l'estudi s'havien d'anar modificant les dades aportades pels museus i per les entitats a causa dels canvis que patien aquestes entitats i espais. Cal dir que aquest sistema ha resultat ser molt encertat perquè ha permès complir l'objectiu de fer un tractament temàtic i territorial complet, així com poder analitzar no només els museus, sinó d'altres entitats i iniciatives lligades a ells, relacionades amb el turisme cultural.

A part dels qüestionaris, també es va fer una primera recopilació de dades a través de les pàgines webs de cada centre i de les entitats. Posteriorment es va procedir a realitzar de la visita *in situ* als centres i institucions, per comprovar i contrastar la informació rebuda. La darrera passa d'aquest procés fou la realització d'entrevistes i reunions amb els professionals corresponents.

Per acabar, es vol recalcar el fet que el darrer any de treball de la tesi ha coincidit amb la declaració de l'estat d'alarma a causa de la pandèmia de la COVID-19, motiu pel qual tots els espais museístics i altres públics i privats han estat tancats durant almanco tres mesos, i una gran part encara hi romanien a finals de l'any 2020. Pel que fa a la investigació, ha suposat un repte perquè no ha estat possible accedir a alguns centres que es volien tornar a visitar, o altres espais com les biblioteques³, o l'obtenció de dades que només els professionals dels museus poden proporcionar, però que a causa del tancament del centre, no ha estat possible. Per sort, la major part de la informació ja estava recopilada en el 2020, així i tot, els dubtes o imprevistos de darrer moment s'han hagut de solucionar damunt la marxa, amb una metodologia que ha estat adaptada a la modalitat telemàtica quasi al 100%. Malgrat tot, ha estat un repte i un aprenentatge del qual no s'han obtingut

---

³ Es vol destacar la clausura, sense data prevista, de la Biblioteca March a Palma.

resultats sempre negatius, ja que afortunadament, els professionals han sabut adaptar-se a la situació per intentar desenvolupar la seva feina dins la nova normalitat, la qual inclou un seguit de mesures i normatives que han canviat la manera de viure i de relacionar-se amb el món.

3. Estat de la qüestió

Arran de l'estructuració general d'aquest projecte, basada en dos grans blocs temàtics diferents, el turisme i els museus, es farà una descripció de quina és la situació dels estudis en ambdós i en dos nivells distints: un de general, referit als estudis de caràcter internacional i nacional, i un de l'àmbit de les Balears. Per una altra part, dins cada un dels temes referenciats es distingeixen diversos subtemes, ja que són àmbits que permeten ser analitzats des de múltiples punts de vista. A més, tant el turisme com els museus tenen una importància i una incidència social molt significativa, per això existeix una gran quantitat d'estudis al respecte, malgrat que s'han seleccionat aquells que encaixen millor en el tema i els objectius de la tesi.

Primerament es farà referència als estudis de tipus turístic que han permès valorar i contrastar la informació extreta en aquesta investigació. El turisme és un fenomen mundial que regeix no només gran part de l'economia global sinó que també influeix en l'estructuració social i els canvis que aquesta experimenta. Per aquest motiu, ha estat àmpliament estudiat, sobretot des d'un punt de vista econòmic. De totes maneres, aquells estudis que han interessat més són els d'indole antropològica, sobretot els que fan referència a la història, el desenvolupament i la incidència del turisme. En aquest sentit, no hi ha tantes aportacions científiques com les fetes en el camp de l'economia, però aquelles fetes en relació amb les Illes Balears són significatives, fruit del pes que aquesta activitat ha tingut en aquesta comunitat des de dates ben primerenques.

Així doncs, per conèixer quin ha estat el desenvolupament general del turisme a les Illes i quins han estat els efectes que ha tingut, s'han consultat i revisat autors tan rellevants com Miquel Seguí i el seu estudi *Turisme a les Illes Balears (1950-2005)*, i la tesi de Climent Picornell *Turisme i Territori a les Illes Balears*, del 1989, i que es pot incloure dins la branca de la geografia del turisme. A través d'aquest estudi, Picornell descriu l'activitat turística des del punt de vista de l'oferta i la demanda, el seu impacte, la seva planificació i el seu desenvolupament. D'aquesta manera deixa constatar com s'ha forjat el model turístic de masses predominant en l'actualitat. En el seu article *Los Impactos del turismo*, on ofereix una anàlisi de la repercussió en diferents camps, ha interessat sobretot la informació que aporta sobre el cultural. De manera més concreta, han servit els estudis de Bartolomé Barceló Pons sobre la història del turisme a Mallorca, i Joan Carles Cirer Costa amb *La invenció del turisme de masses a Mallorca*. Pel que fa a Menorca cal mencionar l'obra d'Alfons Méndez Vidal, *En busca del paraíso. Historia del turismo de Menorca*. A Eivissa i Formentera es poden citar també alguns treballs del mateix Cirer, per una part, i de José Ramón Cardona, qui ha tractat els inicis del turisme i la seva fase de consolidació, entre d'altres.

La publicació *Welcome! Un segle de turisme a les Balears*, que estigué acompanyada d'una exposició que duia el mateix títol, ambdues accions a càrrec de La Caixa, és una de les contribucions més significatives als estudis turístics de la comunitat. També ho és el *Llibre Blanc del Turisme a les Illes Balears*, dirigit per Antoni Riera i Eugeni Aguiló i coordinat per Aina Maria Ripoll. Per aquest estudi ha estat sobretot utilitzat el segon bloc d'aquest volum, dedicat a l'anàlisi de la dinàmica del turisme, però també es vol destacar el darrer, on s'ofereixen reflexions molt necessàries sobre les perspectives de futur d'aquesta activitat econòmica.

Altres obres de caràcter general consultades han estat la publicada l'any 2002 per l'IBATUR, el Diari de Balears i el Grup Serra, *Turisme i la Societat a les Illes Balears*, dirigit per Sebastià Serra, Climent Picornell i Francesc Sastre Albertí. També el *Desenvolupament turístic a la Mediterrània durant el segle XX*, el qual es un recull de les aportacions fetes en les XIII Jornades d'Estudis Històrics Locals organitzades per l'Institut d'Estudis Baleàrics coordinades per Eugeni Aguiló, Pere Salvà i Francesc Sastre, on s'ofereixen estudis sobre la repercussió del turisme a Balears però, una vegada més, es pretén fer aportacions entorn de les perspectives de futur.

A partir d'aquí, es volen destacar aquells estudis que han servit per treballar de manera concreta el turisme cultural. La comunitat científica i les institucions públiques han tardat a preocupar-se per aquest model turístic, ja que la cultura no era considerada de manera seriosa com un recurs que pogués generar una demanda i oferta turística capaç de contribuir de manera positiva a un territori i a la seva societat. Però aquest panorama ha canviat totalment, ja que actualment el turisme cultural és abordat no només des del camp de la geografia, com solia ser habitual, sinó des d'altres àmbits com l'antropologia, la sociologia, la història de l'art o la gestió cultural. Han sorgit autors i escoles preocupats per aquest camp que han desenvolupat estudis i projectes pioners, com l'autor Greg Richards qui s'ha ocupat de definir, estudiar i reflexionar sobre el turisme cultural a Europa, fent menció concreta de cada país. Aquests estudis s'inicien en els anys 90 gràcies al suport que l'*European Association for Tourism and Leisure Education (ATLAS)* va donar per desenvolupar un estudi del tema en el continent europeu. Aquest recerca fou el punt de partida de moltes investigacions posteriors.

Internacionalment, es poden mencionar les aportacions fetes per Bob Mckercher i Hilary du Cros, amb articles com *Testing a Cultural Tourism Typology*⁴ així com la fructífera producció d'estudis a Sud-Amèrica, sobretot entorn de la gestió dels grans conjunts monumental i de les declaracions de la Humanitat de la UNESCO. De fet, s'han localitzat manuals de gestió del turisme cultural elaborat per institucions públiques de governs sud-americans encarregades de la gestió del patrimoni cultural del seu territori. Es vol destacar l'article de Carlos Eduardo Serrano Vázquez (Universidad EAN, Colòmbia) *Intereses, motivaciones y su importancia en el desarrollo de un turismo sostenible* i *Turismo: la reestructuración cultural*, d'Alfredo Acanio (Universidad Simón Bolívar, Veneçuela).

---

⁴ Presentat en l'International Journal of Tourism (2003).

Menció especial cal fer a *la Revista de Turismo y Patrimonio Cultural PASOS*,⁵ editada per l'Institut Universitari de Ciències Polítiques de la Universitat de la Laguna (Espanya) i l'Institut Universitari da Maia (Portugal) que ofereix una gran varietat d'articles sobre aquesta tema, i que aporten punts de vista diferents i dades sobre diverses parts del territori espanyol, però també d'arreu del món, amb gran presència, una vegada més, del continent sud-americà.

En el context espanyol, cal destacar les investigacions encapçalades pel professor Miguel Ángel Troitiño de la Universidad Complutense de Madrid sobre turisme cultural amb relació als conjunts monumentals i a les ciutats (*La consolidació turística de les destinacions patrimonials: una aliança d'Estratègia entre patrimoni i turisme*, juntament amb Libertad Troitiño), però també concretament als museus, com es comentarà una mica més endavant. Dels dos mateixos autors és *Patrimonio y turismo: reflexión teórico-conceptual y propuesta metodológica integradora aplicada al municipio de Carmona (Sevilla, España)*. De Libertad Troitiño també s'ha consultat *La dimensión turística del patrimonio cultural de Lorca (Murcia, España)*. A Catalunya, destaquen els estudis fets des de la Universitat de Girona, concretament els treballs de José Antonio Donaire i el seu estudi *Turismo cultural. Entre la experiencia y el ritual*. També cal citar els estudis de Llorenç Prats, de la Universitat de Barcelona, qui va centrar els seus estudis entorn de la tradició, el patrimoni i el turisme. Es vol destacar el seu article *Patrimonio+turismo = desarrollo?*, on ofereix una reflexió sobre aquesta fórmula, de la qual se'n deriva moltes vegades un fracàs absolut. Un altre article seu centrat en la mateixa temàtica és *La viabilidad turística del patrimonio*.

En el País Basc, cal esmentar a Iñaki Arrieta, dedicat a l'estudi del turisme cultural sobretot en relació amb el patrimoni cultural, i concretament de museus, com es comentarà ben aviat. Un altre estudi general del tema és aportat per Damián Moragues Cortada a *Turismo, Cultura y Desarrollo*, on examina i explica la gestió turística i la cultural i la seva unió en el model turístic cultural.

Com a manual es vol destacar el de Marta Ramos Molina, *Herramientas para la gestión turística del patrimonio cultural*, on es tracta el tema patrimonial des del punt de vista de la gestió, dividint la seva explicació en diferents blocs temàtics: la legislació, el mercat turístic, el públic, la interpretació del patrimoni, la promoció i difusió d'aquest i la gestió de les ciutats patrimonials. De la mateixa autora val la pena mencionar un estudi centrat en les rutes culturals, *Las rutas culturales en el desarrollo territorial. Estudios de casos y propuestas para el Camino Real e Intercontinental*. També s'aplica una perspectiva de gestió en l'article de María Velasco González sobre la *Gestión Turística del patrimonio cultural: enfoques para un desarrollo sostenible del turismo cultural*.

En l'àmbit de les Illes Balears, el turisme cultural no ha estat àmpliament estudiat, sinó que habitualment ha estat tractat en estudis que

---

⁵ <http://www.pasosonline.org>. Consulta 30/12/2020, 21:36 h.

ofereixen una anàlisi general de l'oferta turística. Per exemple, cal al·ludir a Joana Maria Arrom Munar i el seu estudi sobre *El turismo cultural en Mallorca: recursos, productos y potencialidades*, del 2010, en el qual es fa una valoració dels recursos monumentals de l'illa per demostrar la potencialitat del model turístic cultural. La mateixa autora, juntament amb Mateu Picornell i Catalina Irene Ramis publicaren l'article *Aptitudes de Palma (Mallorca) como Ciudad de turismo urbano y cultural*, en el qual ofereixen un estudi dels recursos culturals que d'aquesta ciutat.

Per una altra part, l'article d'Antoni Sastre Alberti *El turismo cultural en Mallorca: alternativa al turismo de sol y playa*, fa una revisió del nombre de visites que reben els principals monuments de Palma, concretament la Seu, l'Almudaina, el Castell de Bellver, el Museu de Mallorca, la Fundació Miró Mallorca i la Llotja.

Un altre on es tracta el tema de manera transversal és el de la professora de la Universitat de les Illes Balears Miquela Forteza, *Los orígenes del turismo cultural en la Catedral de Mallorca (1905-1936)*. Un altre treball de la mateixa autora és l'article *La interpretación en la Serra de Tramuntana del futuro*, en el qual ofereix una anàlisi i reflexió sobre la interpretació que s'ha dut a terme en aquesta zona de Mallorca arran de la seva declaració com a Patrimoni de la Humanitat de la UNESCO.

Pel que fa a la resta d'illes, Carlos Pezzi fa una valoració de l'impacte del turisme de masses en el patrimoni menorquí en l'article *Impacto insular del turismo masivo: Efectos y contramedidas sostenibles*. El patrimoni de la Humanitat d'Eivissa com a oferta turística és analitzar en l'article *La oferta turística de la ciudad de Ibiza: patrimonio de la Humanidad y establecimientos de lujo*, de Azpelicueta, Ramón i Abril.

Sens dubte, un dels projectes que més llum ha avocat en l'estudi del turisme cultural de manera global foren els treballs duts a terme dins el marc de la Càtedra d'Estudis Turístics Melià Hotels Internacional de la Facultat de Turisme de la Universitat de les Illes Balears atorgada al projecte *Turisme cultural: anàlisi, diagnòstic i perspectives de futur*, dirigit pel professor Sebastià Serra Busquets, de la Universitat de les Illes Balears. Sobretot es vol destacar la celebració del I Congrés Internacional de Turisme Cultural, en el qual es van presentar estudis sobre turisme cultural a les Illes Balears procedents de diferents sectors: patrimonial, museístic, de gestió, històric, fotogràfic, periodístic i etnològic, entre d'altres. Les actes, coordinades pel professor Sebastià Serra Busquets i pel doctor Gabriel Mayol Arbona, foren publicades l'any 2020 per l'Agència d'Estratègia Turística de les Illes Balears i són, avui dia, un dels referents bibliogràfic a l'hora de dur a terme qualsevol immersió en el turisme cultural de les Balears.

Dins aquest primer grup de publicacions dedicades al turisme, es vol concretar un subgrup de publicacions que estan dedicades a l'estudi de les primeres etapes del turisme a les Balears. Aquestes han estat consultades per treballar el segon capítol de la tesi, en el qual s'ha volgut constatar quines eren les principals rutes i visites que realitzaven els primers visitants que van arribar a les illes i l'evolució que ha patit posteriorment l'activitat

turística, sobretot en relació amb l'àmbit cultural. Arran d'aquesta anàlisi s'han consultat un seguit d'estudis que fan referència a aquestes primeres visites que s'han anomenat preturístiques, les quals són, en gran nombre, de personatges de classe alta que es poden permetre viatjar. Per això, han estat útils publicacions com la de la professora de la Universitat de les Illes Balears Francisca Lladó Pol sobre els viatgers del segle XIX i XX amb articles com *Del Rosellón a Mallorca. Entre el simbolismo y el mediterraneísmo* i *Del estereotipo del exotisme al espejismo de la felicidad. La primera imagen del turismo en Mallorca*.

També es volen destacar els treballs inclosos en la publicació dirigida per Carme Riera i publicada pel Govern de les Illes Balears, *La mirada forana. Les Illes Balears vistes pels viatgers*, en la qual s'ofereixen dades sobre els viatgers que arriben a les Illes abans del segle XX, les raons del seu viatge i com es desenvolupa. Es vol fer menció concreta a l'article de Francesca Tugores, *Viatgers i patrimoni a les Illes Balears (1837-1962): un procés de descoberta, valoració i oblit*.

Un altre volum de tipus general és el publicat l'any 2009 per l'Institut d'Estudis Baleàrics i coordinat per Maria-Josep Mulet i Miquel Seguí Aznar, *Imatge i turisme*, on es parla d'aquesta primera etapa turística a través de les imatges produïdes per artistes, fotògrafs o institucions.

Alguns articles del doctor Antoni Vives Reus sobre el Foment del Turisme de Mallorca han proporcionat informació respecte a les primeres iniciatives de promoció turística que aquesta entitat efectua a l'illa, com *Els primers materials de promoció turística de Mallorca (1903-1936): una visió general, inclòs en el llibre esmentat a dalt*, i l'article inèdit *El Foment del Turisme de Mallorca en la defensa i la promoció del patrimoni historicoartístic i del turisme cultural*.

Al respecte també han aportat llum alguns estudis d'Onofre Rullan com *Del llano a la montaña y del norte al sur en busca de clima. Paisaje y experiencias. Valldemossa y Deià (Mallorca) como reclamos turísticos*, i Amaya Alzaga Ruis amb la seva aportació *El viaje a Mallorca en el siglo XIX: la configuración del mito romántico y de sus itinerarios artísticos*.

El segon bloc temàtic de la tesi són els museus. La bibliografia al respecte és molt extensa si es considera el tema de manera global, però es redueix significativament si es fa referència concreta a la relació entre els museus i el turisme cultural. Pel que fa als estudis de caràcter general, s'han consultat obres tan essencials com la de Dominique Poulot, *Museo y Museología*, i la *Historia de los museos de España* de María Bolaños. Altres obres de caràcter general són *Introducción a la conservación del patrimonio y técnicas artísticas*, de José Hernández Arenas, *El patrimonio cultural: la memoria recuperada*, de Francisca Hernández Hernández, *Introducción al patrimonio cultural* de Francesca Tugores i Rosa Planas i *Manual de historia de la museología* de Jesús Pedro Lorete.

També s'han consultat revistes dedicades a la temàtica museística que han fet aportacions en diversos dels temes tractats. Una d'elles és *mus-A Revista de los Museos de Andalucía*, editada per la Junta d'Andalusia, i la

Revista del Comité Español ICOM. Una altra publicació de caràcter biennal que ofereix informació sobre la museística espanyola és *museos.es*, editada per la Subdirecció General de Museus Estatals del Ministeri de Cultura.

Respecte als estudis en els quals es conjuguen els dos àmbits d'estudi de la tesi, és a dir, els museus i el turisme, cal dir que hi ha aquells que tracten de manera concreta el sector museístic i d'altres que no se centren només en els museus sinó en la gestió cultural en general, però que també han aportat dades significatives al respecte, com el llibre de Marta Ramos, ja esmentat, *Herramientas para la gestión turística del patrimonio cultural. Manual para gestores culturales*, o la publicació coordinada per Aurelio Cebrián Abellán, *Turismo cultural y desarrollo sostenible. Análisis de áreas patrimoniales*. Es vol citar també el capítol VI que Margarita Barretto dedica als museus en l'estudi de caire general *Turismo y Cultura. Relaciones, contradicciones y expectativas*. D'altres concreten en tipologies patrimonials específiques com l'estudi d'Amalia Pérez-Juez Gil sobre la *Gestión del Patrimonio Arqueológico* i la publicació coordinada per Antonio Mondéjar Jiménez i Miguel Ángel Gómez Borja sobre el *Turismo Cultural en ciudades Patrimonio de la Humanidad*.

Dels treballs que tracten concretament els museus i el turisme, sens dubte són molt significatius els treballs coordinats pel ja citat Iñaki Arrieta, amb títol que reuneixen diversos treballs entorn dels museus i el turisme, com *Museos y turismo: expectativas y realidades*, *Museos, memoria y turismo* i *Patrimonios Culturales y museos: más allá de la historia del arte*. Una altra publicació que aporta una valuosa informació sobre el tema és la de Manuel Ramos, *El turismo cultural, los museos y su planificación*. Del mateix autor cal citar l'article *Turismo, museos y sostenibilidad ante el azote de la crisis económica*. Els museus locals són l'objecte d'anàlisi del llibre *Museo local: la cenicienta de la cultura*, dels autors Joan Santacana Mestre i Nayra Llonch Molina. En diferents parts del volum es vincula aquest tipus de museus amb l'activitat turística.

Per una altra part, s'han localitzat una sèrie d'estudis sobre territoris concrets que han permès definir part de la metodologia analítica emprada en la tesi. Es poden citar *El museo en busca de los turistas*, de Luisa Fernando Rico, *Innovación en museos: museo y comunidad en la oferta al turismo cultural*, de Georgina DeCarli i *Los Museos: uso y valoración económica*, de Luis César Herrero i José Ángel Sanz. Dels mateixos autors, i afegint a Maria Inés Sanz, és l'estudi titulat *Turismo cultural de museos: análisis y valoración*, el qual es refereix concretament al tema tractat a la tesi. Com a manual cal citar *Turismo Cultural. Patrimonio, museos y empleabilidad*, dirigit per Eduardo Lizarralde i Enrique Ferro.

Pel que fa als estudis museístic a les Illes Balears, cal dir que són vertaderament pocs els estudis que es poden consultar. De fet, Rosselló Bordoy, en els anys 80, en el seu article dedicat a l'exposició de pintura gòtica exposada a Palma entre 1965 i el 1973, ja evidenciava el poc interès que havia suscitat la museologia a les Balears (Rosselló, 1981: 455). Anys més tard, en

les III Jornades Locals d'Inca de 1996, el mateix autor dedicà unes paraules encara més dures a aquest tema:

Mallorca no és terra de museus. De bon de veres, no és terra de museus! Afirmació que pot pareixer fora mida, emperò real com ella mateixa. Mallorca no és terra de museus i ho diu un tècnic que ha perdut el temps i la llavor en una tasca inútil de crear una infraestructura museística digna de la importància de la nostra terra, dels seus valors culturals, històrics i artístics, tan valuosos i tan menyspreuats que si volem conèixer-los hem de desplaçar-nos, encara ara, a terres fora Mallorca per poder saber que és el que hem perdut. De totes maneres l'aventura dels museus a Mallorca és un desafiament que val la pena afrontar-lo, lluitar per ell, malgrat incomprendiments, tossudeses i entrebancs continuats. Si vivim a una terra rica per la seva història és obligació nostra de conservar tal patrimoni i conservar-lo vol dir lluitar per ell. Per tant parlar de museus no és parlar de bades encare que ho pareixi. No és defensar en và una causa perduda, a pesar d'aquells que en lloc d'escoltar fan orelles de cònsol, malgrat aquells que haurien de donar suport i tan sols fan el ronsero. No és predicar en el desert, fins i tot aquell que predicava en el desert, abans de ser escapçat, tingué l'esperança de poder veure ballar la dansa dels set vels a l'impúdica Salomé, Si va presenciar tal dansa o no, no ho diu la història. En conseqüència parlar de museus no és predicar al desert.. , sempre queda una remota possibilitat de presenciar un bell espectacle (Rosselló Bordoy, 1997: 9-10).

Actualment la situació no ha canviat massa, tret d'alguns articles dedicats a museus de manera individual i concreta, fet que no ha permès un coneixement global de la museologia balear. Respecte a les publicacions que han tractat de presentar un inventari general dels museus, es vol citar una de caràcter general, *Historia y guía de los museos de España* de Juan Antonio Gaya Nuño, on s'ha pogut extreure informació concreta sobre els museus de les Balears. Un inventari específic sobre els museus de Mallorca és el llibre de Donald G. Murray, *Guia de los Museos de Mallorca*, editat l'any 1997 per Olañeta. Es tracta d'una guia dels museus de l'illa que ha quedat desfasada i en la que s'ofereix una informació bàsica dels centres sense entrar en cap tipus d'anàlisi.

La guia més actualitzada dels museus balears és de l'any 2009, i fou elaborada per Melis, Vives i Serra, i publicada per l'Institut d'Estudis Baleàrics. En aquesta s'inclou, a part d'una descripció dels espais i de la seva història, informació sobre els recursos que ofereixen. Actualment també està desactualitzada tot i que gran part de les dades sobre els centres que encara romanen oberts pot ser tinguda en compte. De fet, no es troba cap altra publicació que ofereixi un inventari amb una informació més completa sobre els espais museístics balears.

Cal citar les guies que editen els mateixos museus, en les quals s'hi sol trobar informació sobre la història de la seva creació, la seva col·lecció i, a vegades, les activitats que duen a terme, com les de qualitat educativa o les publicacions i projectes que desenvolupen. Aquesta bibliografia sol ser purament informativa i pretén funcionar com a guia pel visitant, per això no incorporen cap mena de valoració ni anàlisi crític del centre.

En l'àmbit acadèmic es poden destacar dos treballs. El primer és el treball final de màster realitzat per Francisco Copado Carralero, actual director de la Fundació Miró Mallorca, titulat *Los museos de Mallorca. Evolución desde la transición democrática hasta la actualidad*. Aquest estudi explica aspectes com la formació dels primers museus a les Illes i les polítiques museològiques a partir de la transició fins a l'actualitat. El segon és el de Sandra A. Rebassas Gelabert, titulat *Cases-Museus a Mallorca. Estat de la qüestió i estudi de casos*, el qual té com a objectiu principal valorar aquesta tipologia museística a l'illa arran de l'anàlisi de la seva situació i varietat.

Actualment hi ha un altre projecte en vies d'execució, anomenat *Realitat museística i diàleg euroregional*⁶ desenvolupada per l'Euroregió Pirineus Mediterrània, en el marc de la Convocatòria de projectes Cultura 2019 i que compta amb la Universitat de Perpinyà Via Domícia (Occitània), l'Ateneu Barcelonès (Catalunya) i la Universitat Rovira i Virgili (Catalunya) com a socis participants. L'objectiu del projecte és promoure línies de treball entre museus de l'Euroregió amb característiques comunes, ja sigui des de la connexió d'eines tècniques com la difusió, etc. Tot i que l'objectiu no se centra sols en els museus de les Illes Balears, ja s'han fet aportacions interessants al respecte. De fet, els dies 5 i 6 de novembre es va celebrar, en el marc d'aquest projecte, un seminari sobre museus d'història i les aportacions pretenen ser publicades, així com aquelles que es faran en un altre seminari sobre museus d'art contemporani celebrat el mes de gener del 2021.

Per una altra, ha estat imprescindible i molt enriquidora la utilització de fonts derivades de diferents àmbits. Es poden distingir dos grups de fonts diferents consultades en aquest treball. El primer engloba documents legals, normatius i de planificació, a partir dels quals s'ha fet una anàlisi del marc legislatiu existent. Algunes de les lleis consultades són la Llei de Patrimoni Històric Espanyol i la de les Illes Balears, així com la Llei de Museus estatals i la Llei de Museus de les Illes Balears. Per una altra part, s'han utilitzat una sèrie de decrets que estableixen mesures entorn dels museus, nacional com autonòmic, com els documents que fan referència a la creació de les xarxes de museus, als museus militars o la creació de la Junta Nacional de Museus o a les comissions de museus de cada una de les Illes.

A part de la documentació elaborada per les institucions encarregades de la gestió cultural, i consegüentment dels museus, també ha estat necessari disposar de documents derivats de l'àmbit turístic. En aquest cas, predominen els plans d'organització i planificació de les accions i les línies estratègiques a seguir en matèria turística, nacional o internacionalment. Entre ells, cal destacar la revisió feta dels Plans Integral de Turisme del país, així com els d'escala autonòmica, tant els dels diferents Consells Insulars com els de l'Agència d'Estratègia Turística de les Illes Balears (AETIB), entre ells el Baròmetre del Turisme, i també el que fa referència de manera concreta a Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera.

---

⁶ <https://museusieuroregio.uib.cat/>. Consulta 07/11/2021, 11:36 h.

Les fonts estadístiques han estat una altra de les fonamentals per a la tesi. S'han comprovat les que aporten dades a escala nacional per tal de poder delimitar unes característiques generals, amb les quals es pot fer una comparació de les obtingudes pels estudis estadístics referits a la comunitat balear. S'han consultat les dades aportades, tant en matèria turística com cultural, per l'Institut Nacional d'Estadística (INE) i per l'Institut d'Estadística de les Illes Balears (IBESTAT). A part d'aquestes dues entitats, han estat indispensables els estudis del Ministeri de Cultura, sobretot l'Anuari d'Estadístiques Culturals i l'Estadística de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya. També s'han fet servir els Anuaris de Turisme elaborats per l'AETIB així com altre tipus d'enquestes, com les englobades en Escolta Activa, que inclouen estadístiques sobre xarxes socials.

A nivell internacional no es poden deixar d'esmentar els documents generats per l'Organització Internacional del Turisme (OTM), per l'ICOMOS i l'ICOM, els quals han servit per establir aspectes fonamentals a tenir en compte en relació amb el turisme i els museus i també, de manera concreta, amb el turisme cultural. Cal destacar la Carta Internacional de Turisme Cultural de l'ICOMOS i la definició de museu proposada per l'ICOM, entre d'altres.

El segon bloc de fonts al qual s'ha fet referència és de caràcter literari, ja que es tracta dels llibres i memòries de viatgers arribats a les Illes Balears entre el segle XVIII i el XIX, a partir dels quals s'ha volgut constatar una primera forma de turisme cultural. En concret, s'han consultat i revisat el llibre *The Balearic Island* del cònsol britànic a les Illes Balears, Charles Toll Bidwell, publicat el 1875, qui ofereix una descripció detallada de la seva estada. Uns anys després, la fotògrafa Margaret d'Este arriba a les Illes per escriure un dels seus llibres de viatges, anomenat *With a Camera in Majorca* (1907), en el qual parla no només de Mallorca sinó també de Menorca i Eivissa. Molt minuciosa és la informació que l'escriptora britànica Mary Stuart Boyd aporta a *The fortunate isles: life and travel in Majorca, Minorca and Iviza*, publicat per primera vegada a Londres el 1911.

A part de la visió britànica aportada per aquests autors, se n'ha obtinguda una altra de francesa a partir de diverses publicacions realitzades per personatges procedents de França que visitaren les Balears quan aquestes eren encara pràcticament un territori desconegut. Un dels primers a arribar a les Illes, entre els autors consultats, fou André Grasset de Saint-Sauver, cònsol francès que publica el seu llibre a París l'any 1807, on explica les característiques de les Illes des de diferents punts de vista. Si bé la seva estructura no és la d'un llibre de viatge, les descripcions que aporta han permès obtenir informació molt útil. Només un any més tard, en el 1808, es publica el llibre de viatge *Itinéraire descriptif de l'Espagne*, d'Alexandre de Laborde, el qual dedica només algunes pàgines a parlar del territori balear. Un dels que aporta una informació més detallada és l'artista J. B. Laurens, qui centra les seves descripcions en la ciutat de Palma en el llibre *Souvenirs d'un voyage d'art a l'île de Majorque*. L'any 1864 arriben Jean Charles Davillier i Gustave Doré, historiador de l'art i il·lustrador respectivament, qui de manera conjunta publiquen els articles que escrivien per a la revista *Le*

Tour du Monde, en el llibre *Voyage en Espagne*, en el 1875. Del 1893 és el llibre *Les Îles oubliées. Les Baléares. La Corse et la Sardaigne*, de Gaston Vuillier, qui acompanya les seves descripcions amb il·lustracions fetes pel mateix autor, artista i il·lustrador de professió. Posteriorment visitarà Mallorca i Menorca, durant un viatge arreu d'Espanya, el periodista Édouard Conte, qui descriu les dues illes en el seu llibre *Espagne i et Provence* (1895). El darrer viatger francès en publicar serà Louis Codet, amb el títol *Imatges de Mallorca* (1925), breu, però amb descripcions molt preuades de la ciutat de Palma i dels indrets més visitats per aquests primers viatgers, com la localitat de Valldemossa, on el francès va tenir l'oportunitat de conèixer a l'Arxiduc, de qui parla de manera curiosa.

Entre aquests llibres de viatges no podien faltar autors espanyols. El primer en ser publicat de tots els consultats ho fou en dates ben primerenques, *Descripciones de las Islas Pithiusas y Balears* (1787), de José Vargas Ponce, resultat del viatge que fa amb la missió de fer les cartes hidrogràfiques de la costa mediterrània. En el seu llibre la informació és molt variada, inclou dades agrícoles, econòmiques, històriques i també patrimonials, les quals han servit per conèixer quins són els indrets i monuments que es destaquen. Joan Cortada i Sala residí a Palma per motius polítics, i escriu una espècie de diari personal que pretén oferir informació sobre tot allò que coneix durant la seva estada, concretament l'estiu de 1845, el mateix any en què es publica sota el nom de *Viaje a la isla de Mallorca: en el estío de 1845*. Només quatre anys més tard s'edita el llibre de Ramon Medel, *Manual del viajero en Palma de Mallorca*, escrit seguint una estructura de guia de la ciutat que proporciona informació dels diferents monuments, les esglésies, els convents i monestirs, les cases i palaus més destacables i altres edificis com la Capitania General, l'Hospital Militar o el Museu Provincial. Una de les obres més completes i detallistes és la de Pablo Piferrer i Josep Maria Quadrado, qui no només ofereixen detalls descriptius i valoracions fetes amb criteri artístic, sinó també contextualitzen històricament els edificis, monuments, localitats i tots els llocs que visiten. La part dedicada a les Balears es publica l'any 1888 dins l'obra general *España: sus monumentos y artes, su naturaleza e historia. Islas Baleares*.

Per acabar amb la comprovació de les fonts, pel que fa als museus s'ha pogut consultar en alguns casos les guies que publiquen aquestes institucions així com tot el material informatiu que generen. Cal dir que les pàgines web dels museus i de les institucions dedicades a la gestió cultural i turística han estat revisades en diferents moments. En el seu moment fou significativa la pàgina web *balearsculturaltour*, la qual ja no està disponible, però posava a disposició de l'usuari un repertori significatiu d'espais culturals i turístics amb la seva respectiva informació. Sense un dubte, un material que ha deixat un buit telemàtic, sobretot de cara a la difusió turística. Altres webs que es volen destacar són aquelles que tenen a veure amb les declaracions de la UNESCO com la de la Serra de Tramuntana,⁷ la Reserva de la Biosfera de

---

⁷ <https://www.serradetramuntana.net/>. Consulta 07/10/2021, 14:52 h.

Menorca,⁸ la de Menorca Talaiòtica⁹ i la de la declaració de Dalt Vila com a patrimoni de la humanitat.¹⁰ Així mateix, cal ressenyar les webs de promoció turística de Turespaña,¹¹ la de l'AETIB,¹² la dels diferents Consells Insulars¹³ i les de promoció turística dels ajuntaments.

També s'han fet consultes diverses a l'hemeroteca, sobretot per localitzar dades i informació sobre els convenis i actuacions que han efectuat en matèria de museus les institucions públiques. Per acabar, l'aportació directa de dades per part dels responsables tant dels museus com d'algunes institucions dedicades a l'àmbit turístic han estat fonamentals per obtenir aquella informació que no s'ha pogut localitzar ni en la bibliografia ni en altres fonts escrites. En particular, les entrevistes personals han aportat una visió específica i detallada de la situació dels centres museístics. Al respecte, cal dir que la informació que ha suposat un major entrebanc és aquella referida a les xifres i dades de visitants, ja que no sempre resten disponibles i a vegades es fan amb un criteri poc concretat i clar.

---

⁸ <http://www.biosferamenorca.org/>. Consulta 07/01/2021, 15:10 h.

⁹ <http://www.menorcatalayotica.info/>. Consulta 07/10/2021, 14:57 h.

¹⁰ <https://www.eivissa.es/portal/index.php/ca/ciutat/patrimoni>. Consulta 15:09 h.

¹¹ <https://www.tourspain.es>. Consulta 07/10/2021, 15:14 h.

¹² <https://www.illesbalears.travel>. Consulta 07/10/2021, 15:18 h.

¹³ <http://www.infomallorca.net>, <http://www.menorca.es/>, <http://ibiza.travel/ca/>, <https://www.formentera.es/ca/>. Consulta 07/01/2021, 15:22 h.

Capítol 2. El turisme cultural: una destacada dimensió del patrimoni i dels museus

En aquest capítol s'ha volgut presentar un marc general sobre el turisme cultural, des de la seva evolució com a fenomen turístic mundial i de la dificultat de concretar la seva definició, cosa que avui en dia provoca que no sigui possible determinar al 100% quina és la seva incidència real dins l'àmbit turístic.

Vist que els estudis consultats sobre aquest tema en l'àmbit balear són escassos es creu convenient contextualitzar el fenomen turístic cultural a escala general, i concretant en el cas d'Espanya per tenir un punt de partida a l'hora d'arribar a conclusions en el marc de les Illes Balears, el qual serà tractat en el capítol 3.

S'ha considerat important definir les relacions que s'estableixen entre turisme i cultura quan es parla d'aquest tipus de turisme. Dins l'àmbit cultural s'hi engloben elements diversos que multipliquen els matisos a considerar a l'hora d'estudiar el turisme cultural en un territori determinat. Pel present treball importa sobretot la consideració del patrimoni cultural i, concretament, els museus.

1. La complexitat i l'evolució del turisme cultural

Tot i que la majoria d'autors estableixen que la relació entre turisme i patrimoni és un succés modern sorgit al segle XX, altres defensen que la raó de ser del turisme des dels seus inicis ha tingut sempre un aspecte cultural (Pastor, 2003: 103). En aquest sentit, s'observa que la majoria d'estudis que intenten traçar una evolució des del seus orígens es remeten, en realitat, als orígens primitius del propi turisme. Ramos (2007: 67), en particular, afirma que el turisme i el que es coneix actualment com a turisme cultural, estan tan lligats que no es poden separar ja que el seu origen és exactament el mateix. Per la seva part, Ascanio (2003: 34) també defensa que l'aspecte cultural sempre ha estat present en el concepte de turisme així com l'entendem avui en dia.

De fet, Hernández (2002: 359) ja utilitza el concepte turisme cultural per referir-se a escrits i guies de viatge generades per cultures antigues, com la grega i la romana. L'autora destaca, entre d'altres, els deu toms de la *Periégeses* o *Descripció de Grècia*, de meitat del segle II aC, escrits per Pausànias, en els quals crea un circuit per conèixer Grècia i fa una descripció dels monuments i pintors més importants de l'època.

Un dels viatges més referenciats a l'hora de parlar del turisme en general i concretament del cultural, és aquell que es fa per motius religiosos. Ja ho feien els grecs per accedir als santuaris més importants, però pareix que aquests desplaçaments foren més intensos amb l'arribada de l'Imperi Romà, quan es registren moviments durant els mesos d'estiu cap a les vil·les situades en zones rurals o properes a la mar. Els romans visitaven també els

temples i llocs sagrats més importants, així com acudien a les celebracions més significatives (Acerenza, 2006: 68).

Amb els cristians s'accentua més aquest tipus de desplaçaments a causa de l'increment de les peregrinacions sorgides arran de la devoció a les relíquies cristianes, sobretot a Terra Santa, però també a altres indrets, com és el cas espanyol de la ciutat de Santiago de Compostel·la. Encara avui en dia aquesta peregrinació és feta per milers de persones a l'any, tot i que ha perdut part de la seva essència religiosa i es contempla ara com una peregrinació cap a l'interior d'un mateix, un camí que pot proporcionar calma, noves relacions socials i la coneixença d'entorns naturals i monumentals. Així mateix, cal tenir en compte que l'aportació econòmica dels pelegrins no només és cabdal per l'economia gallega actual, sinó que ja ho era en l'edat mitjana, quan sorgeix una xarxa d'establiments dedicats per cobrir les necessitats dels pelegrins. Aquest mateix fenomen es dona a ciutats com Florència, Roma i Venècia, on allotjar els pelegrins va passar de ser una acció caritativa a ser una activitat comercial (Acerenza, 2006: 70). Altrament, els musulmans també foren protagonistes en aquesta mena de peregrinacions, concretament a la Meca, tal com indica l'Alcorà.

Durant el Renaixement, gràcies al gran interès que despertà l'època grecoromana, els viatges per descobrir els monuments i santuaris foren els protagonistes. D'aquesta època s'han destacat també els viatges comercials com el de Marco Polo, els quals combinaven l'activitat econòmica amb la curiositat per conèixer els territoris on es duia a terme (Ramos, 2007: 24).

Ara bé, la majoria d'autors estableixen que l'origen del turisme modern, inclòs també el d'índole cultural, tal com es coneix actualment, es pot situar a partir del segle XVII amb el sorgiment del *Grand Tour*. Ramos (2007: 24) i Hernández (2002: 362) parlen d'un increment de la relació entre viatge i patrimoni gràcies a aquest viatge de llarga durada realitzat pels joves anglesos aristòcrates per adquirir formació personal i política així com altres tipus de coneixement culturals. Malgrat aquest component cultural i educatiu, Ascanio (2003: 70) argumenta que aquest viatge no era un mitjà per conèixer altres cultures sinó una manifestació social més de l'elit anglesa, fet que s'aproxima més al tipus de viatge predominant a l'actualitat, aquell que es fa per poder afirmar en els cercles socials que «jo he estat aquí».

A partir del segle XIX, el lligam entre turisme i patrimoni esdevindrà més estret. La proliferació dels museus i l'obertura de visites a grans monuments i espais naturals faran que sorgeixen conceptes com el de viatge organitzat, creat per Thomas Cook a finals del segle XIX (Hernández, 2002: 363). Els paquets que ofería aquesta empresa, de caràcter cultural, tenien com a principal destinació llocs com Itàlia i Grècia, i la seva proliferació es degué a l'expansió de la classe mitjana i la seva inquietud per posicionar-se al escalade l'aristocràcia i el seu *Grand Tour* (Richards, 2005: 12).

Per una altra banda, existeixen els viatgers que pretenien descobrir el Vell Continent i acostar-se al patrimoni no només amb una mirada curiosa, sinó també des d'un punt de vista científic. Això farà que sorgeixen els primers estudis sobre els monuments i altres béns patrimonials, que començaran a

ser contemplats des d'aquest punt de vista. És gràcies a aquests nous coneixements que el patrimoni adquireix un valor social del qual se'n deriva un afany per estudiar-lo, protegir-lo i conservar-lo.

En el segle XIX factors com el desenvolupament del transport i de les vies de comunicació, dels avenços tecnològics, la millora de la salut gràcies a una dieta més apropiada i de les mesures higièniques, ajuden a fer que es produeixi un increment del turisme. Segons Gordon (2002: 127) es donen altres esdeveniments de caràcter cultural que ajudaran a créixer la curiositat de la gent pel viatge. L'autor, que considera el turisme com l'expressió pràctica de l'estètica cultural, parla, per exemple, del resultat de les campanyes de Napoleó a Egipte i de descobriments com el de la pedra Rosetta; de la creació de noves càtedres de coneixements; del desenvolupament i extensió del camp de l'etnologia; de descobriments arqueològics com l'antiga Troia (1871-1890) o l'obertura de la tomba de Tutankamon (1922); de l'alfabetització de les dones o el floriment de la literatura i de les guies de viatge. Així fou com en el segle XIX es disposen els fonaments que suporten el desenvolupament de l'activitat turística al llarg del segle xx.

Fins a la Primera Guerra Mundial el turisme continua essent una activitat en auge a Europa però durant el període d'entreguerres augment el turisme interior, sobretot als països del nord d'Europa. Cal recordar que en aquest moment el viatge era només un afer disponible per un reduït tant per cent de la societat, però aquesta situació canviarà després de la Segona Guerra Mundial, quan el desenvolupament econòmic provocarà un increment significatiu del consum, també en l'àmbit turístic. És en aquest moment quan comença a definir-se el turisme (també el de tipus cultural) tal com es coneix actualment, per això la majoria dels autors defensen que aquest és un fenomen modern recent que té unes característiques totalment diferents del tipus de viatge descrit fins ara.

Durant la primera meitat del segle XX es comença a perfilar una indústria turística arran d'allò que Moragues (2006: 37) anomena «turisme social» referint-se al fenomen impulsat per entitats, associacions i institucions durant els anys 30 i després de la Segona Guerra Mundial, que tenien com a objectiu gestionar el temps lliure de les classes treballadores, a les quals es féu extensiva l'oferta turística amb la premissa d'oferir un temps reparador per recuperar-se del treball realitzat i retornar-hi amb els ànims i l'estat físic renovats.

A partir d'aquest fet Moragues (2006: 38) justifica el tipus de models organitzatius que s'imposaran en l'àmbit turístic: el lloc de destí oferirà sempre un entorn agradable i idíl·lic, i en ell els turistes-treballadors gaudiran de complexos espais habilitats per acollir-los i oferir-los allò que necessitin durant tot el temps que durin les seves vacances. Aquesta concepció recorda perfectament al «tot inclòs» actual, vigent també des de fa dècades en l'àmbit Balear. En aquest model el territori que visita el turista no és un agent important, de fet, les característiques polítiques, socials i culturals del destí no tenen cap valor ni pes a l'hora d'escollir-lo.

A partir dels anys seixanta i setanta del segle xx es produirà un creixement desorbitat que definirà el turisme tal com el coneixem avui en dia. Es desenvolupa el turisme de masses incentivat per raons com l'increment del nivell de vida i l'accés a serveis i productes que abans eren impensables, com el cotxe privat. Per una altra part, els ciutadans tindran la necessitat d'aïllar-se i desconnectar en destins normalment de sol i platja a causa de la pressió laboral i de la sobre població de les grans ciutats. Sorgiran els vols xàrters gràcies als avenços de l'aeronàutica i les infraestructures hoteleres es modificaran condicionades per la productivitat i els baixos costos que permetin oferir uns paquets turístics accessibles per a les classes socials treballadores.

Es produeix doncs la democratització del turisme, no exempta de polèmica, centrada en el tipus de benefici i perjudici causat pel turisme de massa, així com en la consideració i jerarquització de la categoria de turista. Pel que fa al primer punt assenyalat, el turisme de massa té una connotació negativa basada sobretot en les conseqüències que aquest model té pel territori, per la societat i per la cultura del territori on es desenvolupa. Com ja s'ha assenyalat anteriorment, el procés de «balearització» ha provocat canvis en la societat balear que són certament irreversibles, ja que l'efecte d'aquest tipus de turisme no dura només un temps històric determinat sinó que provoca canvis estructurals en la societat que el suporta transformant-la per sempre i eliminant formes de vida tradicionals.

Pel que fa a la consideració del terme «turista», aquest concepte també s'aplica a vegades de manera desfavorable i normalment fa referència a un consumidor de paquets turístics inclosos dins el turisme de massa. En canvi, el concepte «viatger» se sol utilitzar per fer referència a una categoria de nivell més alt identificada amb la persona que viatja moguda per la curiositat i les ganes d'establir relacions amb el territori que visita. Sigui com sigui, i tal com assenyala Gordon (2002: 145) aquesta jerarquització no es basa en arguments del tot sòlids, ja que a vegades «aquellos que condenan al turismo de masas casi siempre han visitado los mismos lugares turísticos que aquellos que critican, pero ellos prefieren ser identificados como antropólogos o historiadores».

A finals del segle XX i principi del segle XXI el consum pateix una diversificació i dóna importància no tant a béns materials sinó a les experiències que l'activitat turística pot oferir. Experimentar, viure i descobrir són els nous conceptes que provoquen una multiplicació de les opcions existents a l'hora de viatjar. D'aquesta manera el turisme de massa, encara que el seu model segueixi imperant en terme generals, es veurà qüestionat a partir de propostes diverses, com la cultural. Cal recordar que la mateixa cultura pateix el mateix procés de democratització que el turisme.

Les visibles conseqüències que el boom turístic dels anys 60 i 70 ha tingut en el territori, en la cultura, en la societat i en l'economia, han fet sorgir moviments i postures en defensa d'un model turístic alternatiu basat en el

desenvolupament local i en el respecte pel territori¹⁴ on es dugui a terme la pràctica turística.

Al llarg del segle XX la cultura es comença a considerar un agent econòmic més dintre de la societat occidental malgrat el binomi turisme-cultura no es desenvolupa de manera conscient fins a la dècada dels anys vuitanta del segle XX. Fins aquests anys aquest àmbit solia restar fora del discurs econòmic perquè no es veia com un agent capaç de generar una riquesa i oferir una oferta turística alternativa. Concretament, Richards (2019: 2) marca com a inici simbòlic d'aquesta introducció de la cultura en l'oferta turística el Festival d'Edimburg de 1974. En aquest mateix moment, sorgeixen els estudis especialitzats en turisme cultural, molt important per poder desenvolupar un segment especialitzat dins l'àmbit turístic.

L'increment de la demanda cultural i la diversificació d'aquest àmbit han provocat que sorgeixin noves formes de turisme alternatiu durant el segle xx a causa, en part, al rebuig al turisme de masses. Les conseqüències que aquest turisme massificat ha tingut en molts indrets, i la seva decadència en altres, han provocat el sorgiment d'un debat entorn de quin model turístic és el més adequat o quin pot generar uns millors resultats.

Hernández (2002: 376-379) fa una classificació amb alguns d'aquests nous models i inclou: el turisme ecològic, el turisme cultural, el turisme temàtic i actiu i el turisme individualitzat enfront de l'estàndard. Malgrat que tots ells tenen un distintiu que els diferencia uns dels altres, també tenen característiques comunes i estan lligats a uns mateixos conceptes que els converteixen en formes de turisme alternatiu.

Una d'aquestes característiques és que tots ells estableixen una relació amb la cultura del territori visitat, a un nivell cultural alt o a través del descobriment i coneixement de la història local i les tradicions i costums tradicionals. A més, solen presentar opcions de viatge bastant individualitzades i fetes a mides segons els gustos i preferències del turista.

Un altre tret en comú de tots ells és que es relacionen amb un turisme sostenible que no té una incidència nociva ni per l'entorn natural, ni pel cultural ni per la societat en general. Aquest aspecte és molt important perquè incideix en la necessitat de no caure en el mateix error que el turisme de masses. Un gran exemple és, sens dubte, el turisme de sol i platja predominant a Balears. El desastrós panorama que la massificació d'aquest model ha tingut en moltes zones d'aquest territori és ben conegut, però, tristament, aquest afecte avui dia encara se segueix produint degut, bàsicament, a la prioritització de l'aspecte econòmic. En aquest sentit, a les Balears han sorgit diverses associacions socials que centren la seva protesta en problemes derivats de la massificació turística, com l'associació *Ciutat per qui habita*,¹⁵ que pretén donar resposta a la turistització de Palma, d'altres centrades en la defensa del paisatge com la plataforma en contra de

---

¹⁴ Cal tenir en compte que quan es parla de territori es fa referència a tots els elements que aquest integra, considerant evidentment la cultura i el patrimoni cultural.

¹⁵ <https://ciutatperaquilhabitablist.blog/>. Consulta 02/01/2020, 19:07 h.

l'autopista de Campos¹⁶ i el GEN-GOB d'Eivissa¹⁷ i d'altres que han efectuat actes més contundents, com ARRAN, organització de joves de l'Esquerra Independentista,¹⁸ els membre de la qual han actuat de manera directa contra turistes a l'illa de Mallorca.¹⁹

El turisme cultural és un dels models que ha experimentat un major creixement, segons la OMT amb un increment del 15% anual. L'any 1998 la Unió Europea ja era conscient de la importància d'aquest model turístic, com va quedar patent en el Foro Cultural de la Unió Europea celebrat a Brussel·les. En ell es reconeixia la importància de la cultura com un element d'impuls i unió per a la societat europea, però també de connexió entre els seus socis externs. Alguns autors defensen que el turisme cultural i l'urbà està en total expansió i serà el que proporcionarà un major nombre de llocs de treball i que durant l'any 2020 el 10% de les arribades turístiques en l'àmbit mundial tindran un propòsit cultural (Ramos, 2007: 78).²⁰

Les principals causes d'aquest augmentat són la culturització tant dels ciutadans com dels llocs turístics (Richards, 2003: 2). Altres circumstàncies són l'increment del temps lliure de la societat i el convertiment del turisme en una activitat de masses. A més, actualment el percentatge de població que pot accedir a la realització d'un viatge és elevat i no es redueix a una sola elit social. Aquests dos factors, sumats a un increment dels nivells d'estudis dels ciutadans, fan que la demanda de turisme cultural sigui de cada vegada més alta.

Precisament aquest creixement i la democratització de la cultura, són alguns dels factors que provoquen que sigui molt complicat definir allò que s'entén per turisme cultural Morro i Sureda (2009: 21). Per una altra part, cal tenir en compte que el concepte és relativament jove i la seva evolució ha estat ràpida, ja que ha anat lligada, com s'ha comentat, amb els canvis conceptuals produïts dins l'àmbit cultural.

Altrament, el comportament del turista també pot determinar si es tracta o no d'un turisme cultural. Mallor, González-Gallarza i Fayo (2013: 270) parlen de la subjectivitat que existeix a l'hora de delimitar el concepte, en part a causa de què és una modalitat turística que depèn de les necessitats i motivacions dels turistes. De fet, citen a Mackercher y Du Cros, per afirmar que hi ha tantes definicions de turisme cultural com tipus de turista.

El Consell Internacional de Monuments i Llocs Històrics (ICOMOS) va oferir una definició concreta de turisme cultural en la seva primera de Carta Turisme Cultural l'any 1976²¹. En aquesta es definia com «aquell turisme que té com a objectiu el coneixement de monuments i llocs històrico-artístics».

---

¹⁶ <https://autopistamai.org/>. Consulta 02/01/2020, 19:11 h.

¹⁷ <http://www.gengob.org/>. Consulta 02/01/2010, 19:14 h.

¹⁸ <https://arran.cat/>. Consulta 02/10/2020, 19:22 h.

¹⁹ «La campaña de ARRAN contra el turismo de masas llega a Palma», 09 de juliol de 2018, Última Hora, disponible a <https://cutt.ly/rjoerXG>. Consulta 02/01/2020, 12:46 h.

²⁰ Evidentment, aquests consideracions hauran de ser replantejades després de la crisi de la COVID-19.

²¹ Per la seva significació i relació amb el present treball, s'ha considerat oportú annexar aquesta carta. Es pot consultar a l'annex 5.

Aquesta definició està basada en el concepte incomplet que llavors es tenia del patrimoni cultural, en la qual no s'inclou ni el patrimoni immaterial ni l'etnogràfic.

L'any 1999 aquest organisme va fer una revisió del document ampliant el concepte de patrimoni el qual és definit de la següent manera:

El concepto de patrimonio es amplio e incluye sus entornos tanto naturales como culturales. Abarca los paisajes, los sitios históricos, los emplazamientos y entornos construidos, así como la biodiversidad, los grupos de objetos diversos, las tradiciones pasadas y presentes, y los conocimientos y experiencias vitales. Registra y expresa largos procesos de evolución histórica, constituyendo la esencia de muy diversas identidades nacionales, regionales, locales, indígenas y es parte integrante de la vida moderna. Es un punto de referencia dinámico y un instrumento positivo de crecimiento e intercambio. La memoria colectiva y el peculiar patrimonio cultural de cada comunidad o localidad es insustituible y una importante base para el desarrollo no solo actual sino futuro” (Carta Internacional sobre el Turismo Cultural, 1999: 1)²².

Per tant, es relaciona el concepte de turisme cultural, entre altres elements i equipaments, amb els museus, els jaciments arqueològics, els monuments, l'art, l'escultura o l'arquitectura, però també amb els festivals, la música, la dansa, els estudis dels idiomes o la literatura. Tot allò que sigui produït o tingui a veure amb aquests camps, es susceptible de convertir-se en un producte cultural dirigit als turistes d'un determinat indret.

En aquest sentit, Richards (2005: 15) afirma que és important adonar-se'n que el concepte de cultura actualment no s'identifica només amb un producte d'alta gamma, com tradicionalment han representat els museus o les galeries d'art, sinó que la cultura com a producte turístic és també pròxim a manifestacions de la cultura popular i tradicional de les societats, tan produïdes en el passat com en el temps present. Per això, aspectes com la gastronomia o les festes patronals, poden formar part de l'oferta turística cultural.

Per aquest motiu molts estudiosos han fet les seves aportacions sobre turisme cultural amb concepcions més pluralistes i complexes. El mateix Richards (2001: 4), per a la Association for tourism and leisure Education and Reserch (ATLAS), l'ha definit com el desplaçament de persones des del seu lloc habitual de residència a altres llocs d'interès cultural amb la intenció de recollir informació i experiències noves que siguin satisfactòries per a les seves necessitats culturals.

Altres autors, com Vázquez (2005), han fet incidència també en el fet d'experimentar allò que és propi i tradicional d'un lloc, com els seus costums, la seva forma de vida, les tradicions, l'entorn físic, la història o la llengua. Aquesta experimentació és cercada pel turista cultural des del moment de la planificació del seu viatge. El fet que siguin elements tant tangibles com intangibles els que formen la base del turisme cultural, fa que el concepte

---

²² Disponible també a <https://cutt.ly/pgXyHzg>. Consulta 22/03/2017, 14:35 h.

d'experiència adquireixi una dimensió important: la cultura és quelcom a descobrir, a experimentar i a gaudir.

Durant la 22a sessió de l'Assemblea General de l'Organització Mundial del Turisme (OMT), celebrada de l'11 al 17 de setembre de 2017 a Chengu (China) es va aprovar la següent definició per fer referència a un turisme de caràcter cultural:

Un tipus d'activitat turística en la qual la motivació essencial del visitant és aprendre, descobrir, experimentar i consumir les atraccions/productes culturals tangibles i intangibles d'una destinació turística. Aquestes atraccions/productes es relacionen amb un conjunt de característiques materials, intel·lectuals, espirituals i emocionals distintives d'una societat que abasta les arts i l'arquitectura, el patrimoni històric i cultural, el patrimoni culinari, la literatura, la música, les indústries creatives i les cultures vives amb els seus estils de vida, valor sistemes, creences i tradicions.²³

Per això, cal adaptar de manera òptica els recursos disponibles per tal per tal que els visitants els puguin gaudir de forma correcta i satisfactòria, tal com ja s'especifica en la Carta Internacional del Turisme Cultural de l'ICOMOS (1999: 2):

El Patrimonio natural y cultural (...) constituyen los máximos atractivos del Turismo. El Turismo excesivo o mal gestionado con cortedad de miras, así como el turismo considerado como simple crecimiento, pueden poner en peligro la naturaleza física del Patrimonio natural y cultural (...). El entorno ecológico, la cultura y los estilos de vida de las comunidades anfitriones, se pueden degradar al mismo tiempo que las propias experiencias del visitante.

Per aquesta raó és important planificar el desenvolupament del turisme cultural en un determinat territori, i aquesta planificació ha de tenir com a principi fonamental el respecte total i absolut pel patrimoni i per la societat en la qual s'insereix. Aquest principi ha de ser valorat i tingut en compte tant per la gent que es dedica a l'àmbit cultural com pels de l'àmbit turístic, pels representants polítics, pels promotors, tant privats com públics, i per tota aquella persona o agent que intervingui en la gestió del turisme cultural (Hernández, 2002: 379).

Per a una visió de futur d'aquest model, cal una defensa del turisme integral, una consciència de què la dificultat recau en oferir una oferta de qualitat i que per això cal una planificació prèvia i un convenciment de què aquest tipus de turisme pot contribuir a millorar l'economia d'una societat, a més de conservar i donar valor al seu patrimoni. Per això és necessari que hi hagi una col·laboració constant entre els professionals que es dediquen tant a l'àmbit turístic com al cultural, indiferentment de si són públics o privats. Cal que hi hagi una reciprocitat entre gestors, polítics, conservadors, operadors turístics, etc., perquè els projectes i iniciatives que es poden dur a terme han

---

²³ Disponible a <https://cutt.ly/Ng9jYBK>. Consulta 14/11/2020, 18:17 h.

de considerar-se des de diferents punts de vista per tal que compleixin amb totes expectatives que s'espera d'ells

Els principals organismes internacionals dedicats al turisme i a la cultura i patrimoni, com són la OMT i la UNESCO respectivament, ja han elaborat documents i signat convenis per dur a terme un desenvolupament responsable i coordinat del turisme cultural a escala mundial. El mes de desembre de 2007 ambdues institucions signaven el *Muscat Declaration on Tourism and Culture: Fostering Sustainable Development*,²⁴ en el marc de la segona conferència mundial pel foment d'un desenvolupament sostenible del turisme i la cultura. En aquest document es defensen els següents punts:

- Fomentar les sinergies produïdes entre turisme i cultura i millorar la contribució del turisme cultural per un desenvolupament sostenible en el marc de l'Agenda 2030 per un desenvolupament sostenible.
- Reforçar el paper del turisme i la cultura en la protecció del patrimoni, sobretot en aquells territoris en conflicte.
- Promoure un desenvolupament responsable i sostenible de la gestió turística del patrimoni.
- Incentivar un enfocament creatiu i innovador del desenvolupament urbà a través del turisme cultural.

Es veu doncs l'estret vincle que es reconeix entre el patrimoni, la cultura i el turisme. Es defensa, a més, un desenvolupament centrat a assegurar la conservació de l'entorn i dels elements patrimonials, els quals hauran de ser difosos seguint unes polítiques que s'adeqüin a les capacitats reals d'aquest.

Sens dubte la revalorització del patrimoni ha contribuït al fet que es valori com un producte que es pot introduir dins les dinàmiques d'oci de la societat. Actualment els promotors turístics tenen més en compte el sector cultural a l'hora d'establir una determinada oferta i, a la vegada, els professionals dedicats a la cultura són de cada vegada menys reticents (malgrat que sempre hi ha excepcions) a incloure la cultura i el patrimoni dins l'oferta turística. Segons Richards, el sector on es constata un major augment de públic és el dels museus i monuments, tot i que s'està produint una major diversificació en l'oferta. Per aquest motiu, ha florit el turisme literari, el gastronòmic, l'arquitectònic o el religiós i/o espiritual, entre d'altres.

De fet, el mateix autor, en un estudi posterior, comprova que la posició de les institucionals culturals més tradicionals, com els museus, està canviant i que possiblement en un futur aquest tipus d'oferta s'haurà de dirigir a nous mercats, com l'asiàtic on el consum de la considera alta cultura encara experimenta un increment significatiu (Richards, 2019: 3).

La varietat de productes que es poden oferir dins el concepte de turisme cultural és molt variat motiu pel qual les pràctiques turístiques actuals són més diverses, fins al punt que s'ha proposat classificar-les. Algunes de les categories que s'han determinat pel turisme cultural són: el turisme

---

²⁴ Disponible a <https://cutt.ly/Bg9jXzc>. Consulta 14/11/2020, 18:19 h.

arqueològic, el de monuments i museus, l'etnogràfic, el literari, el cinematogràfic, el científic, l'enològic, el gastronòmic, l'industrial, el funerari (centrat en la visita als cementiris, principalment per conèixer els mausoleus més destacables), el turisme de formació, el d'esdeveniments culturals i el d'espectacles (Martos, 2006: 77-98). Per tant, es podria afirmar que la tendència actual del turisme cultural és la seva especialització en activitats molt concretes que són d'interès només per a un reduït nombre de turistes, com els recorreguts centrats només en un sol artista o aquells que recorren els espais que apareixen en el llibre d'un autor determinat.

El patrimoni pot ser una peça clau pel desenvolupament territorial des d'un punt de vista no només econòmic sinó també social. Hernández (2004: 308) defensa el seu poder com a generador d'un benestar en l'àmbit municipal, així com pot generar llocs de treball vinculats directe o indirectament a ell. Per això l'autora descarta considerar els béns culturals sols com complements de l'oferta turística existent, per contra, defensa el turisme cultural com un producte de mercat propi que permet desviar visitants a zones de manco saturades.

Al mateix temps, el turisme cultural pot contribuir a la difusió i conservació tant del seu entorn natural com del seu patrimoni cultural. De fet, donar a conèixer el patrimoni és una passa bàsica i elemental en la seva conservació. Primer de tot, el patrimoni ha de ser estudiat, però després d'això és imprescindible donar-lo a conèixer entre la societat a la qual pertany. Només així aquesta serà capaç de respectar-lo, valorar-lo i de tenir la voluntat de conservar-lo (Tugores, 2006: 94). Si aquests valors estan ben arrelats entre la població, la difusió del patrimoni pot assumir una escala més àmplia, com la turística, activitat que per arribar a ser no només una font d'ingressos, sinó la base per conservar i transmetre aquest patrimoni. Es podria considerar el turisme cultural com una derivació dels usos socials que pot tenir el patrimoni d'un determinat territori.

En aquest sentit, Prats (2003: 129) alerta que no tots els recursos patrimonials ni projectes que es desenvolupen per posar-los en valor poden funcionar com a recurs turístic. Els principals problemes que l'autor assenyala al respecte són, en primer lloc, la dificultat per mantenir el projecte a llarg termini, és a dir, la seva viabilitat. En segon lloc, la lògica normalment utilitzada en la delimitació territorial, la qual no es basa en una ordenació feta des d'un punt de vista patrimonial, per aquest motiu els béns culturals solen presentar-se de manera aïllada i sense dur a terme cap mena de cooperació o coordinació entre ells. La solució que es planteja per resoldre aquest fet és la ruta, malgrat que aquesta no sol ser potenciada per damunt dels diferents elements que integra, ja que aquests solen prevaler. La darrera principal problemàtica que diferencia Prats és el mutu desconeixement que tenen el sector turístic i el patrimonial, fins i tot parla de recel entre ambdós.

La situació que descriu Prats fa referència sobretot a escala local i ha estat constatada a diferents territoris de característiques molt diferents. En el cas de Balears, com s'analitza en un apartat posterior d'aquest treball, pel que fa a la col·laboració entre el sector turístic i cultural és gairebé inexistent

de manera constant, el que predominen són intercanvis puntuals realitzats en motiu d'un acte o ocasió concrets i no es contempla com una dinàmica estable a seguir.

Canviant ara el punt de vista, en la definició de turisme cultural hi juga un paper fonamental la concepció d'allò que es considera un turista cultural. Quin és el turista cultural? Estrictament, s'ha definit com aquella persona que escull el seu destí i planifica el viatge mogut per la seva inquietud cultural, però hi ha altres tipus, com el turista que no es mou condicionat per les qüestions culturals del seu lloc de destí però que té alguna aproximació a la seva cultura, encara que de manera puntual. El primer tipus de turista és el menys freqüent, mentre que el segon és el majoritari. Però, per què sorgeix aquest tipus de turista? Doncs el seu origen està lligat a les mateixes valoracions que s'han observat respecte a l'increment de l'interès per la cultura: un nivell educatiu més elevat, una major disponibilitat de temps lliure i una major consciència social i ambiental, fan que a partir dels anys 80 sorgeixi un nou tipus de turista i, conseqüentment, de turisme, el sostenible, en el qual s'inclouen diverses modalitats, sobretot la rural, però també la cultural. Aquesta nova forma de turisme té més en consideració la conservació el medi ambient i de la identitat social, relacionada, com ja s'ha dit, amb el patrimoni cultural.

A partir d'aquí la diversificació de les motivacions provocarà que aquest el turista cultural no representi un grup homogeni sinó que es pot diferenciar segons el seu grau d'interès i implicació cultural del lloc de destí. Són diverses les definicions que existeixen malgrat que s'ha qüestionat la separació simplista entre els turistes considerats estrictament culturals i aquells que no ho són al 100%. Donaire (2008: 196) explica l'estudi que Ryan i Glendon van dur a terme analitzant les motivacions dels turistes anglesos. La conclusió que obtingueren és que a l'hora d'escollir un destí no només es tenen en compte les aspiracions culturals, sinó que es produeix una combinació de diferents factors que es poden englobar en quatre grans grups: el desig de socialització, el de coneixement, el descans i la realització personal.

Richards (2001: 9) constata una altre aspecte a tenir en compte a l'hora per definir el turista cultural: l'experiència. Actualment el turisme d'experiència està ben implantant en la societat, i cerca en les seves visites experimentar en primera persona l'ambient i vida del lloc que visita. En aquest sentit, en un estudi realitzat en 43 atraccions culturals de tot Europa, el 64% dels turistes entrevistats va afirmar que tenia com a objectiu aquesta experimentació. Respecte a això Richards fa una observació important: actualment el turisme cultural és avaluat pel turista per allò que ofereix la visita i no tant pel valor patrimonial i cultural del monument en si. Això podria lligar-se a l'observació feta també per aquest autor sobre el turisme cultural: l'increment d'aquest model no es pot traduir en un augment real de la societat per la cultura.

Això lliga amb el que defensa Martín (2003: 153) quan diu que els turistes interessats en el patrimoni necessiten una mínima sensibilitat al respecte però no els cal el coneixement. A aquest tipus de turista se l'ha

anomenat el «turista romàntic», aquell que s'acosta al patrimoni i a la cultura amb una visió nostàlgica cercant allò que ja no poden trobar en el seu lloc de residència.

Ramos (2007: 68) determina tres tipus de turista cultural basats en el seu comportament: el turista d'inspiració cultural, el que es sent atret per la cultura (més anomenats els turistes culturals ocasionals) i el de motivació estrictament cultural. Referent al primer es tracta d'aquelles persones que viatgen als destins de més difusió social, el que es poden definir com els *must have*. Es tracta d'indrets famosos pel seu patrimoni i que estan inclosos dins els circuits turístics consolidats a internacionalment. En aquest cas, l'interès cultural no té cap importància i allò que preval és el fet de visitar un lloc famós mundialment. Aquest seria el segment predominant entre els turistes culturals. La segona categoria establerta no es defineix per l'interès cultural dels turistes però a aquests no els importa visitar algun lloc patrimonial o consumir cultura en algun moment del viatge. És a dir, el consum cultural no és l'objectiu final del desplaçament però estan disposats a dur-lo a terme perquè el poden compaginar sense problema amb la vertadera finalitat del seu viatge que pot ser passar uns dies a la platja o la muntanya. En aquests cas, es podria dir que el turisme cultural seria un complement afegit a un altre model turístic. Aquesta opció és una de les predominants quan es vol fomentar un model turístic cultural en determinats territoris en els quals ja s'hi troba un model turístic ben implantat. Si aquest ja està en fase d'estancament, els productes culturals poden afegir qualitat a la visita. I per últim, hi ha la categoria del turista que té com a principal motivació la cultural, és a dir, que escull el seu lloc de destí i planifica el viatge a causa de l'interès que té en els elements patrimonials o culturals. Segons Richards (2001: 5) aquests turistes tenen un elevat nivell educatiu i un alt poder adquisitiu.

A part de les motivacions que els turistes puguin tenir, alguns autors han defensat la importància de conèixer el vincle que existeix entre ells i el destí que visiten. D'aquesta manera entendre el seu comportament i motivacions resulta més fàcil (Prada, 2018: 57) així com també explica el sorgiment de noves modalitats entorn del turisme cultural, com pugui ser el turisme religiós.

Però a part de les seves motivacions i el seu nivell educatiu i econòmic, Garfield ha concretat altres característiques sobre aquest tipus de turista, els quals viatgen de manera freqüent, utilitzen diferents mitjans de transport, no tenen inconvenient en romandre en hotels locals i poc luxosos (valoren per damunt de tot la netedat de l'establiment), demostren empatia per la gent local del lloc que visiten i solen interessar-se per la seva artesanía (Mondéjar, 2009: 53). En canvi, valoren negativament les massificacions i la mala senyalització i informació dels recursos disponibles en el seu destí.

Tenint en compte el que s'ha explicat fins ara, es considera necessària fer una reflexió: és convenient encasellar de manera estricta els turistes que consumeixen cultura? Fins a quin punt això contribueix a conèixer el turisme cultural d'un territori? Cal tenir en compte que les destinacions turístiques

estan determinades no només per la seva situació política i socials, sinó també pels elements i recursos que poden oferir. Les seves condicions climatològiques i el paisatge disposen, en gran part, el tipus de turisme que hi predomina. És difícil trobar un recurs que pugui competir amb el que la costa i el clima balear ofereixen a un alemany que viu a hores de la mar i que suporta un clima advers la major part de l'any. Però això no significa que aquest mateix ciutadà alemany no vulgui conèixer, en algun moment de la seva estada a les Illes, quin és el seu patrimoni cultural o la seva gastronomia, o fins i tot que tingui una doble motivació: una de sol i platja però una altra cultural. No es poden reconèixer els turistes que visiten les balears com a culturals malgrat que la seva principal motivació sigui la recerca d'un clima agradable i platges de somni?

Establir un barem per a cada tipus de territori tenint en compte les seves característiques i circumstàncies ajudaria a entendre millor com és el model turístic de caràcter cultural que s'hi desenvolupa i predomina. No es pot mesurar i estudiar de la mateixa manera el turisme cultural de Florència que el de les Balears, es tracta de realitats molt disperses. En aquest sentit sembla significatiu esmentar un estudi que va poder concretar, a partir de les dades aportades la *Encuesta de Gasto Turística* (EGATUR) referides al 2013, algunes de les característiques del turista cultural Espanya, el qual es perfila com un turista que fa una major despesa econòmica, amb manca presència de l'estacionalitat, una complementaritat en les activitats realitzades (amb una clara rellevància de la gastronòmica i el benestar), amb un elevat nivell d'estudis, una major presència de les dones i de la planificació del seu viatge a través d'internet (Artal, 2016: 136-137). Conèixer característiques concretes permet poder prendre decisions més encertades i, sobretot, tenir una major capacitat d'adaptació a l'evolució del turisme i dels models que van imperant, els quals canvien tant com ho fan les motivacions dels turistes.

2. Turisme, cultura i patrimoni

Des dels seus orígens l'home s'ha desplaçat del seu lloc natal a altres indrets que li són desconeguts. El viatge de l'home es contempla a vegades com una necessitat, però en altres és una recerca provocada per la pura curiositat de conèixer i descobrir altres cultures i societats. Aquest fet s'ha convertit en un dels principals motors econòmics a escala mundial: el turisme. Però l'econòmica no és l'única dimensió destacable d'aquest fenomen.

El fet de viatjar fa que s'estableixin connexions directes amb la societat i la cultura del lloc que es visita, de les quals se'n deriva una relació que té unes conseqüències tant pels turistes com per la població i el territori que els rep. Cada societat afronta el fenomen turístic de manera diferent, i aquest no els afecta de la mateixa manera, ja que totes elles tenen unes circumstàncies i uns reptes concrets. Per això es pot afirmar que el turisme esdevé un factor definidor de la societat i d'alguns dels seus principals elements, com la cultura i el patrimoni.

Les relacions que es donen entre el turisme, la cultura i el patrimoni no deriven només de l'activitat turística. La cultura i el patrimoni, com a elements identitaris de la societat, adopten un paper rellevant en aquest entramat triangular del qual se'n deriven realitats diverses. L'evolució d'ambdós conceptes està íntimament lligada i ha permès, entre d'altres, que el trinomi turisme-cultura-patrimoni hagi experimentat un auge important.

La cultura ha evolucionat fins a una concepció més extensa, donada en part gràcies als estudis de caràcter antropològic, motiu pel qual es relaciona amb idees i elements amb els quals no estava lligada. Si entenem la cultura tal com l'explica García (2011: 15), des d'un punt de vista sociològic, és:

El conjunto de modelos o patrones, explícitos o implícitos, mediante los cuales una sociedad regula el comportamiento de las personas que la integran. Y eso abarcaría costumbres, prácticas, códigos, normas y reglas de la manera de ser, vestimenta, religión, rituales, normas de comportamiento y sistema de creencias.

Com a herència d'aquests elements culturals se'n deriva el patrimoni cultural tal com l'entenem actualment. Tradicionalment, el concepte de patrimoni s'havia definit des d'un punt de vista historicoartístic, fet que limitava els elements que s'hi podien integrar, però amb el temps, sobretot al llarg del segle XX, ha evolucionat cap a una consideració més vasta i integradora fins a arribar a considerar-se, a grans trets, el testimoni directe de la cultura d'una societat.

El terme emprat per referir-se als objectes mobles o immobles que formen part del patrimoni cultural és el de «bé cultural», el qual apareix per primera vegada l'any 1954 en la Convenció de la Haya celebrada per la UNESCO²⁵. Aquest mot fa referència de manera molt més genèrica al patrimoni cultural que els anteriors termes emprats per referir-s'hi, com el de «monument antic» o «patrimoni historicoartístic».

La preocupació per establir unes normatives i indicacions respecte al patrimoni sorgeix sobretot a partir de la Segona Guerra Mundial, a causa de la destrucció patrimonial que aquesta va provocar. Gràcies a esdeveniments com el sorgiment de la UNESCO i el seu objectiu de protegir i valorar totes les cultures del món i el patrimoni que d'elles se'n deriva, independentment del seu origen, així com les convencions que aquest organisme ha celebrat per reflexionar sobre els principals assumptes que afecten la cultura i el patrimoni cultural, aquest concepte ha ampliat el seu punt de mira per incloure determinats béns culturals que històricament no gaudien de cap mena de consideració.

D'aquesta manera, tal com va passar amb la idea de cultura, el terme patrimoni cultural és actualment integrador d'un important nombre de categories diferents que inclouen béns culturals de molta diversa naturalesa, com el llenguatge, la literatura, les tradicions, les artesanies, les belles arts,

---

²⁵ Es pot consultar tota la informació sobre aquesta convenció a <https://cutt.ly/ig9y7zv>. Consulta 12/03/2020, 16:09 h.

la dansa, la indumentària o les creences religioses, entre moltes altres. Així doncs, com diu Valcuende (2003: 97), el patrimoni és una materialització de la cultura la qual necessita una selecció d'aquells elements que es consideren més representatius en funció dels interessos de la societat que els escull. Aquest procés es coneix com a «patrimonialització», és a dir, elegir allò que es considera patrimoni cultural i, evidentment, és la mateixa societat que ha heretat o creat els béns patrimonials la que ha de dur a terme aquesta seva selecció.

A l'hora de determinar el que s'entén com a patrimoni cultural destaca la Convenció de 1972 sobre la Protecció del Patrimoni Mundial Cultural i Natural²⁶, en la qual es determina que tots aquells elements, tant passats com presents, que contribueixen a definir la memòria d'un poble, integren el patrimoni cultural, inclosos els béns de caràcter etnològic els quals fins aleshores no havien estat valorats de la mateixa manera que la resta de béns culturals. Es diferencien, concretament, les següents categories:

- Els monuments. Dins aquest grup s'inclouen les obres arquitectòniques, d'escultura o pintura monumentals, així com elements i estructures arqueològiques i inscripcions que tinguin un valor universal excepcional des del punt de vista de la història, l'art o la ciència.
- Els conjunts. Grups de construccions aïllades i reunides que tenen una arquitectura de valor universal excepcional.
- Els llocs. Inclou espais fets per l'home o que es conjuguen amb la natura, que tinguin un valor universal excepcional des d'un punt de vista etnològic, històric, artístic i antropològic.

Amb la convenció de 1972, segons Fernández (2006: 5) «La imagen monumentalista que limitaba sus referentes a las obras materiales más prestigiosas del pasado, amplía así su valoración a los elementos, materiales e inmateriales, que reflejan el modo de vida de un determinado colectivo».

Per una altra part, es crea també el Patrimoni Mundial, format per aquells béns de caràcter cultural i natural que ens permeten conèixer la història, els costums i la forma de vida de la societat actual. En conseqüència, s'elabora el Llistat del Patrimoni Mundial en el qual s'inclouen aquells béns culturals i naturals que es consideren únics, insubstituïbles i autèntics.

Segons Troncoso i Almirón (2005: 59) la consideració d'allò que és patrimoni cultural estarà implicada de manera directe en el tipus de vincle que s'estableix entre aquest i l'activitat turística. Les autores constaten que molts dels estudis que tracten aquest tema normalment identifiquen el patrimoni com el conjunt de béns del passat que permeten connectar amb el present. Ara bé, hi ha acceptacions que van més enllà i involucren també el

---

²⁶ El text sorgir en aquesta convenció es pot consultar a <https://cutt.ly/Jg9ufnh>. Consulta 10/03/2020, 11:09 h.

patrimoni creat en el present, ja que és aquell que rebran les futures generacions.

Sigui com sigui, el que sembla clar és que allò que es considera patrimoni és una selecció d'elements que un grup determinat (normalment identificat amb el poder polític) fa d'una societat. És a dir, que el patrimoni és escollit per crear o reforçar una identitat concreta que normalment casa amb els interessos del grup dominant. I seran precisament els elements patrimonials escollits aquells que mantindran un vincle més estret amb l'àmbit turístic.

Aquests canvis produïts en la idea de patrimoni fan evident l'increment de l'interès per temes patrimonials. A partir de la Segona Guerra Mundial, com ja s'ha dit, els organismes internacionals presten una major atenció al patrimoni i la cultura, que en aquests moments es veuen com identificadors de la societat, una pertinença col·lectiva que requereix ser conservada i valorada per la població a la qual representa. El problema, tal com indica Lull (2005: 193) requeia en la manca d'educació patrimonial de la societat, motiu pel qual es van promoure mesures per fomentar la democratització de la cultura, un àmbit que encara es considerava elitista.

A partir d'aquest moment la població es converteix en consumidors culturals d'una oferta gestionada tant per entitats públiques com privades i que es brinda en forma de festivals, concerts, cicles musicals o exposicions, entre d'altres. D'aquesta manera la cultura es converteix en una mercaderia a disposició de la majoria de la població «[...] porque el aumento del nivel de vida de la sociedad occidental, la privatización de las condiciones de vida, la democratización del espacio y el tiempo libre, y la legitimación del hedonismo, han convertido a las actividades turísticas, culturales y de ocio en un fenómeno de masas» (Lull, 2005: 198).

És en aquest context on s'ha d'entendre la relació actual entre cultura, patrimoni i turisme i les repercussions que aquest darrer té sobre els altres dos àmbits. Els impactes socioeconòmics del turisme fan referència, precisament, a aquells que influeixen directament en la cultura dels residents, entesa com un conjunt de costums, creences i institucions socials que els caracteritzen (Fernández, 2006: 4). Així doncs, es poden veure afectats els seus costums, la seva manera de viure, les seves tradicions culturals o fins i tot seus els valors. En aquest sentit, cal recordar que Picornell (1993: 75) va encunyar el concepte de «balearització» per referir-se a la part negativa d'aquest procés, entès com un excessiu desenvolupament de l'activitat turística que té conseqüències negatives per a la societat local que la suporta, en aquest cas la balear.

El patrimoni cultural s'utilitza com a targeta de presentació dins l'àmbit turístic: a través d'ell es mostra la imatge que es vol vendre i que normalment respon a criteris d'autenticitat, és a dir, tots aquells elements que identifiquen una societat. Però en aquest procés n'hi ha un altre de selecció perquè no tot allò que pot representar una societat es considera digne de ser mostrat. Així doncs, en cada territori s'escollirà quins són els elements de la seva cultura que mereixen ser promocionats per representar-los davant

el visitant estranger. A raó d'això, es produeix una jerarquitització en la consideració dels béns patrimonials que pot ser només erradicada o justificada de la mà d'experts en la matèria que puguin formular raons de pes per estimar que un bé cultural és més «autèntic» que l'altre.

Tant la cultura com el patrimoni cultural són conceptes molt heterogenis en els quals tenen cabuda elements de diversa naturalesa, raó per la qual el seu vincle amb el turisme dóna com a resultat un panorama molt divers que dificulta poder establir una única definició de turisme cultural, com es veurà més extensament en el punt següent. Tenint en compte això, cada destí optarà per donar rellevància als elements culturals que permetin posar l'accent en la diversitat que ofereix la seva cultura i territori, per poder crear experiències i productes diversificats i diferents de la resta de l'oferta existent i atendre a la diversitat de turistes que actualment poden encaixar en un perfil cultural. Però cal anar amb compte a l'hora de concloure allò que és autèntic o representatiu d'una cultura i societat determinades, ja que podem trasmutar el patrimoni amb falses interpretacions que tenen com a únic objectiu cridar l'atenció del públic turista.

Així doncs, es veu com en les darreres dècades la importància del patrimoni ha augmentat, d'entrada, no només des d'un punt de vista simbòlic i representatiu, sinó també com a un element heretat que cal ser conservat, conegut i difós per a les futures generacions. En segon lloc, el patrimoni també ha esdevingut un producte que encaixa dins els nous tipus de consum i d'oci, per tant, es converteix en una «pieza clave para las actuaciones estratégicas de desarrollo territorial y apoyo al crecimiento económico y la mejora de la calidad de vida de una comunidad [...]» (Hernández, 2004: 307).

3. L'impacte dels museus en el turisme cultural

La diversificació de l'oferta d'oci, sobretot al llarg del segle XX, ha fet que elements de diversa naturalesa passin a formar part d'aquest àmbit, el qual ha multiplicat les seves opcions de tal manera que es fa difícil establir un nombre concret de les modalitats existents actualment.

Per aquest motiu, es pot considerar que el concepte d'oci té diferents dimensions. Per a Cuenca (2000: 27), totes comparteixen una sensació de llibertat i de motivació intrínseca, però és evident que l'oci presenta sempre unes característiques específiques que vénen marcades per les circumstàncies històriques, polítiques, econòmiques i socials en les quals es produeix. Cuenca (2000: 197) afirma que les transformacions del concepte d'oci s'han produït a causa dels canvis de mentalitat i circumstàncies en altres àmbits de la vida moderna: l'increment del temps lliure, la reducció de la jornada laboral, el retard de la incorporació dels joves en el món laboral o l'increment del turisme, són algunes d'elles.

En una de les seves tantes dimensions, l'oci és un mediador de la cultura, i la relació entre aquests dos àmbits ha esdevingut tan estreta que a vegades és difícil diferenciar-les, talment com passa amb la indústria de l'oci

i la cultural, la frontera entre les quals es fa a vegades molt difosa.

La vinculació entre oci i cultura, però, no és un fenomen actual. Ja a la cultura clàssica, sobretot a Grècia, l'oci es relaciona directament amb la creació artística. El *skholé* era un terme grec que s'utilitzava per definir un exercici de contemplació intel·lectual, relacionat amb l'estètica, la bellesa, el bé i la felicitat. Aristòtil deia que tant el treball com l'oci eren necessaris per a l'ésser humà, però que malgrat que el segon no tingués cap utilitat concreta, era el més important perquè aportava dignitat i noblesa, per tant, aportava felicitat. Així doncs, es pot afirmar que pels antics grecs l'oci era l'objectiu d'una vida feliç (Puertas, 2007: 19).

Des d'un punt de vista modern, la cultura contribueix a la qualitat de vida i la reivindicació del dret de poder gaudir-ne la situa dins el marc general de l'oci, en el qual la cultura és «una vivència, una experiència vital que se hace realidad en un encuentro con el arte o cualquier otra realidad cultural» (Cuenca, 2000: 201).

Segons el mateix autor (2000: 201) l'oci actual té cinc dimensions: una lúdica, una creativa, una ambiental-ecològica, una festiva i una altra solidària. La creativa té una forta càrrega cultural i formativa, i fa referència a activitats que necessiten una major reflexió per ser gaudides. L'autor relaciona aquest tipus d'experiències directament amb el turisme cultural, del qual s'ha parlat *in extenso* en apartats anteriors.

El patrimoni i la cultura són elements fonamentals per aquest tipus de turisme, en el qual es veuen implicats tots aquells equipaments culturals que tenen com a objectiu salvaguardar i difondre el patrimoni històric. Actualment es tenen també en consideració altres tipologies de béns patrimonials, com els immaterials i els etnogràfics.

Una de les infraestructures culturals amb major implicació dins el turisme cultural són els museus. Aquests, com a contenidors del patrimoni d'un determinat territori que tenen la funció d'estudiar-lo, conservar-lo i restaurar-lo, han de procurar també la seva difusió i el seu coneixement entre la societat a la qual pertanyen.

Segons l'Estadística de Museus i Col·leccions Museogràfiques de l'Institut Nacional d'Estadística, l'any 2018 es registra un augment dels visitants en els 1.461 museus i col·leccions museogràfiques d'Espanya que van respondre a l'estadística.²⁷ El total de visites registrat fou de 65,4 milions, amb un increment del 9'6% respecte a l'any 2016.²⁸ Un augment significatiu si es compara amb 2,6% de creixement experimentat entre l'any 2014 i 2016.²⁹ Del total de les visites del 2018, el 14,1% foren visitants estrangers, el que suposa una mitja de 9.588 visitants estrangers per museu. De totes maneres, aquestes dades han de ser interpretades tenint en compte que no tots els museus que van respondre a l'enquesta van aportar informació concreta sobre el tipus de públic, aspecte problemàtic del qual se'n parlarà en un capítol

---

²⁷ El percentatge de resposta fou del 98,6%, del total de 1.481 espais museístic censats.

²⁸ Informació extreta de <https://cutt.ly/XhqVm75>. Consulta 02/02/2020, 11:34 h.

²⁹ Es pot consultar l'estadística a <https://cutt.ly/vhqBJo6>. Consulta 22/09/2019, 13:28 h.

posterior. Sigui com sigui, la tendència en les visites als museus és accedent, amb una taxa d'assistència anual als museus del 40,5% en els anys 2018-2019, segons l'Enquesta d'Hàbits i Pràctiques Culturals que apareixen en el Pla Estadístic Nacional.³⁰

Aquestes dades estan en consonància amb la concepció actual de museu com a institució oberta a un públic general i com a entitat amb una finalitat social. Malgrat això no ha estat sempre així, ja que les seves funcions i la seva relació amb el públic ha canviat al llarg del temps. Avui en dia, s'intenta eliminar la idea tradicional dels museus com a «(...) lugar sagrado de cultura; ajeno al gran público; propio de especialistas, eruditos y diletantes; nacidos de la idea preconcebida de la cultura para una élite (...)» (Puiggròs, 2005: 69).

Al contrari, allò que es persegueix és que els museus formin part de l'oci i les activitats de lleure de la societat i integrar-se com a un servei públic més. La presència d'activitats educatives i lúdiques en aquests centres és una tònica quasi generalitzada, assumint fins i tot, en alguns casos, més importància que d'altres funcions bàsiques i tradicionals del museu, com la investigació. Hernández (1992: 87) constata aquest fet i fa referència a un desequilibri existent entre la preocupació i treball fet entorn del públic i a la col·lecció.

Per entendre millor el paper que els museus representen o poden representar actualment dins la societat, és important conèixer i tenir en compte l'evolució que han patit, des de la fundació dels primers centres fins a l'actualitat. L'aparició dels primers museus a Europa està molt vinculada al col·leccionisme, sobretot al reial, eclesiàstic i nobiliari. Aquest col·leccionisme es va desenvolupar en diferents èpoques històriques i a Europa tingué la seva esplendor amb les monarquies absolutes, tot i que es desenvolupà també un col·leccionisme privat per part de les classes benestant (Hernández, 1992: 85-86). Per aquest motiu sorgiran dos tipus bàsics de museus: els privats i els públics (Martos, 2006: 83).

Un altre factor important en el sorgiment dels primers museus, fou la Il·lustració, la qual donarà peu a la Revolució Francesa i a la creació del Museu del Louvre a París, és a dir, el sorgiment dels museus nacionals. Les transformacions socials i polítiques d'aquest moment fan que el patrimoni es contempli com a un element de gaudi públic i no d'accés restringit com passava anteriorment amb les col·leccions privades en mans de la noblesa i la burgesia (García, 2000:11). Els primers museus públics als quals tenia accés la societat sorgiran durant el segle XVIII, amb l'aparició del *British Museum* de Londres (1753), la *Galeria Kassel* a Alemanya (1760) o el Louvre de París el 1798, com s'ha esmentat. Durant el segle XIX se segueixen obrint nous museus europeus que són encara avui en dia un referent cultural a escala mundial, com la *National Gallery* de Londres, l'*Ermitage* de Sant Petersburg, la *Galleria degli Uffizi* a Florència, el Museu de Ciències Naturals de Madrid o el Museu del Prado a Madrid. Als Estats Units obrirà

---

³⁰ La informació completa es pot consultar a <http://www.culturaydeporte.gob.es/>. Consulta 19/11/2020, 12:06 h.

les portes el *Metropolitan* l'any 1870 (Puertas, 2007:181).

Aquesta primera generació de museus sorgeix per una sèrie de circumstàncies socials i científiques que provocaran un major interès pel món de l'art i, conseqüentment, pels museus. Un d'aquests motius fou la socialització dels béns de les cases reials europees, fet que aportà una gran quantitat de material per museïtzar que fou objecte d'ostentació, distinció i fins i tot de modernitat per part de les corones i els governs europeus. La venda de propietats religioses també va conformar el panorama museístic del segle XIX. A Espanya es succeeixen les desamortitzacions, sobretot la de 1835 amb Mendizábal. A això cal sumar-li els estudis i descobriments arqueològics, entre els quals destaquen els de Joachim Winckelmann i la seva obra "Història de l'art antic a l'Antiguitat" (1764) i el descobriment d'Herculà i Pompeia. El resultat de tot plegat és l'acumulació de grans quantitats de col·leccions que passaran a formar part d'aquests primers museus nacionals. El moviment nacionalista provocà un major interès pel coneixement de la història i l'art del país així com una enyorança del passat. D'aquesta manera el museu del segle XIX serà un element simbòlic que representarà a una nació, a una cultura i a una comunitat (Poulot, 2011: 56). F. García (2000: 11-12) assenyala dos factors que també ajudaran a impulsar els primers centres museístics. Per una part, el sorgiment de les Acadèmies d'Art i les nombroses exposicions que organitzen i permeten una aproximació de l'art al públic. L'altra banda, el sorgiment de les primeres cases de subhastes i dels primers estudis sobre museologia.

A partir d'aquí, la definició de museu canviarà i evolucionarà al llarg de la història, sempre com a reflex dels canvis que experimenta la societat a la qual es dirigeix. Ruiz (2016: 149) cita a van Mensch per establir només dues etapes en l'evolució de la història de la museologia: la primera se situa entre els anys 1880 i 1920 i es duu a terme una modernització dels museus entorn de la seva funció educativa i la definició de nous conceptes i objectius. La segona se situa en les dècades dels anys seixanta, setanta i vuitanta del segle XX, quan sorgeix la Nova Museologia que defensa i potencia un nou rol social i polític dels museus com a institucions actives dins la societat. Per la seva part, Puertas (2007: 184-185) diferencia tres etapes generals pel que fa l'evolució del concepte. La primera d'elles es refereix al seu moment de sorgiment, quan els museus tenen una funció bàsicament expositiva. El seu objectiu principal era conservar el patrimoni i mostrar-ho a la societat. Hernández (1992: 86), apunta també a aquesta mateixa funció i, des d'una òptica actual, qualifica als museus d'aquesta època d'antiquats a causa de l'enorme concentració d'objectes fora cap lògica expositiva o sense cap informació al respecte, així com la nul·la presència de mitjans didàctics. Els museus europeus, sobretot els d'Anglaterra, Alemanya i França, seran el model a seguir per definir el discurs museogràfic.

Amb l'obertura del museu apareixerà una nova necessitat: la d'un edifici adequat. Fins al moment les col·leccions i obres d'art eren exposades en les mateixes residències dels seus propietaris, però quan el museu es fa públic i s'obri a la societat, es fa necessari un edifici que sigui capaç de complir amb aquesta funció. En aquest sentit, els museus europeus potenciaran un

model arquitectònic basat en la galeria rectangular d'il·luminació zenital entorn d'una entrada o escala monumental (Poulot, 2011: 58) tot i que Hernández (2012: 39), assegura que aquesta imitació serà només aparent, ja que es produeix una certa revisió d'aquests que posteriorment es manifestarà també a Amèrica del Sud amb les interpretacions de l'art decó, el racionalisme o l'anomenat estil internacional. En aquesta època els museus, encara que volguessin fomentar la visita del públic, aquesta es reduïa a erudits i estudiants, ja que el gran públic els considerava «panteones de reliquias, incómodos, lejanos, solemnes y aburridos» (Díaz, 2002: 496).

La segona etapa, Fernández (1996: 125) la posa a partir de 1948, quan es produeix una reflexió que serà decisiva en l'evolució del concepte de museu. Després de la Segona Guerra Mundial es produeix un moment de reflexió general sobre tot allò que estava preestablert i acceptat com a vàlid. A partir de 1945 es va haver de reconstruir el sistema que havia imperat fins aleshores, i el món dels museus fou objecte també d'aquesta necessitat de canvi, de replantejament per trobar noves formes museístiques (Díaz, 1992: 497). Un reflex d'aquesta situació és la creació, l'any 1946, de l'ICOM (*International Council of Museums*), una organització vinculada a la UNESCO (creada només un any abans) que té l'objectiu principal de dur a terme reflexions i definicions sobre l'àmbit museístic i ser el principal òrgan consultiu pels professionals dels museus.

A partir d'aquest moment, els museus no es contemplaran només com a recipients d'obres d'art sinó que assumiran una finalitat educativa i pedagògica, a partir de la qual sorgirà la ciència de la museologia. La principal conseqüència d'aquest fet serà que l'objecte exposat ja no és l'únic centre d'atenció sinó que ara es considera també a l'espectador. És en aquest moment quan agafen importància les tècniques d'exposició així com les explicacions ofertes sobre les obres exposades les quals hauran de ser assumibles i intel·ligibles pel públic. És en aquest moment quan s'estableix un equilibri entre l'objecte i el subjecte.

La funció educativa dels museus, el seu estudi i l'aplicació de mesures per arribar a un públic de cada vegada més ampli, foren iniciatives defensades pels pioners de la museologia, com la directora del *San Francisco Museum of Art Grace Morley* (Azor, 2017: 214). Segons Santacana, 2005: 104), no serà fins a la dècada dels anys seixanta i setanta quan es consolidi la idea que el museu ha de dirigir-se a un públic extens pel qual ha de ser comprensible. De fet, l'any 1969 l'ICOM inclou la funció educativa en la definició de museu, i dos anys després dedica la seva conferència internacional a la funció didàctica dels museus, fins al punt de què l'any 1979 elabora una nova definició de museu que defineix aquest com un òrgan educatiu de primer ordre (Santacana, 2005: 106).

Fernández (1996: 25) planteja un tercer període a partir dels anys setanta quan apareix el concepte de museu integral en el qual hi té cabuda qualsevol classe de manifestació artística. A partir d'aquest moment no només se centrarà l'atenció en els objectes que formen part del museu i que són exposats de manera permanent, sinó que també es tindrà en compte qualsevol

altre tipus de creació que pugui ser contemplada o experimentada dins l'espai museístic. S'integraran altres arts com la música, la dansa, el cinema, el vídeo o el teatre, els quals fins ara s'havien mantingut al marge dels museus. Alguns dels principals exemples són la Fundació Miró de Barcelona (1975), o el centre *George Pompidou* de París (1977). Un dels primers teoritzadors del concepte fou George Henri Rivière qui definia l'ecomuseu de la següent manera:

Un ecomuseo es un instrumento ideado, fabricado y explotado conjuntamente por un poder y una población, entendiendo por poder los expertos, las facilidades y los recursos que éste aporta, y por población las aspiraciones, conocimientos y facultades de aproximación de la misma. Un espejo en el que la población implicada pueda mirarse y reconocerse, en el que pueda buscar explicaciones sobre el territorio al que está ligada, así como sobre las poblaciones que la han precedido, en la discontinuidad o continuidad de las generaciones (...).

Una expresión del hombre y de la naturaleza en la que el primero aparece interpretado en su entorno natural y la segunda en su estado salvaje pero también en la forma en que la sociedad tradicional y la sociedad industrial la han adaptado para ajustarla a su propia imagen. Una expresión del tiempo cuando la explicación se remonta hasta la aparición del hombre (...), y desembocando en el tiempo actual. Pero también con una apertura hacia el mañana (...).

Una interpretación del espacio. (...) Un laboratorio en la medida en que contribuye al estudio histórico y contemporáneo de la población y de su medio y favorece la formación de especialistas en estos campos, en colaboración con organizaciones externas de investigación. Un conservatorio, en la medida en que ayuda a la preservación y a la valoración del patrimonio natural y cultural de esa población. Una escuela, al asociar a la población afectada a sus acciones de estudio y protección, incitando a comprender mejor los problemas de su propio futuro. (...) La cultura que reivindican debe ser entendida en su sentido más amplio, (...) . Más que encerrarse sobre sí mismos, dan y reciben. (De Varine, 2007: 28).

El concepte de museu integral fou introduït pel museòleg Hugues de Varine en la IX Conferència General de l'ICOM a Grenoble l'any 1971 (Navajas, 2008: 3), amb el qual definia un triangle que serà l'eix de la nova museologia. Aquest museu integral, referenciat amb el concepte ecomuseu, es fonamenta en tres elements: la comunitat, el territori i el patrimoni, i considera que el museu ha estat integrat dins la comunitat i ha de permetre que aquesta s'ubiqui dins el seu món i sigui conscient de la problemàtica que els envolta, tant a escala individual com comunitària. Aquesta Nova Museologia, proposa un nou canvi en l'espectador, el qual passa a ser ara l'element principal a tenir en compte respecte al museu. L'equilibri entre públic i objecte del qual s'ha parlat anteriorment deixa d'existir i la importància recau bàsicament en l'espectador, ja que si l'objecte no és entès pel públic, deixa de tenir sentit.

Segons Díaz (2002: 499) aquest concepte de museu integral o ecomuseu no apareix de manera improvisada als anys setanta sinó que amb anterioritat

ja existien altres iniciatives que demostren una reflexió entorn de noves interpretacions i definicions sobre el concepte de museu. Segons aquest autor seran els parcs naturals els primers exponents d'aquesta primera ecomuseologia, en un moment en el qual el despoblament de les zones rurals i una major preocupació ecològica faran que es vulguin potenciar aquests espais per poder conservar-los. La Taula Rodona de Chile del 1972, la Declaració de Québec del 1984 i la creació l'any 1985 del Moviment per a la Nova Museologia, adherit a l'ICOM, acaben de consolidar aquesta nova visió entorn del concepte de museu i a les seves funcions (Navajas, 2008: 4).

Els components principals en la definició d'un ecomuseu són tres: el mateix museu, el territori on es troba i tot allò que aquest li pot proporcionar (cultura, elements naturals, ambientals i socials) i la comunitat, que és la que ha de decidir si necessita un ecomuseu i la responsable de potenciar-lo i gestionar-lo. Aquests tres conceptes s'enfronten als que es relacionaven en l'anterior definició de museu, la qual es referia al binomi museu-edifici (no al territori), de públic (no a la comunitat) i de col·leccions dels museus (no a la globalitat del patrimoni) (De Varine, 2007: 20).

El Museu de l'Home i la Indústria de la ciutat francesa de Le Creusot es pot considerar un dels primers exemples d'ecomuseu, ja que no oferia l'exposició d'una col·lecció perquè no la tenia (i no estava pensat fer-se amb una) i es fomentava en la participació activa de la societat i els diferents municipis de la zona mitjançant exposicions participatives i espais descentralitzats (De Varine, 2007: 21).

L'ecomuseu forma part de la dimensió cultural del desenvolupament local i està arranat en la cultura viva dels habitants del territori on s'ubica. Malgrat tot, el concepte d'ecomuseu canviarà sempre en cada cas, ja que pot fer referència tan un petit museu local com un projecte polític de major escala amb una finalitat social concreta. Per aquest motiu el concepte ha arribat actualment a desgastar-se, ja que amb ell s'han relacionat iniciatives de diferent naturalesa i això provoca que no es respectin els criteris que realment haurien de definir un ecomuseu (De Varine, 2007: 27).

Els museus començaran a presentar activitats educatives dissenyades entorn de la seva col·lecció. També n'hi haurà de caràcter més lúdic i recreatiu que inclouran tota mena de manifestació artística que provocaran fins i tot el sorgiment d'espais específics dins el museu on dur-les a terme, com amfiteatres, patis o auditoris. També es produirà la inclusió dels museus dins les rutes turístiques, a causa de la socialització de la cultura i dels béns culturals en general, la introducció dels museus d'art contemporani i la popularització i coneixement del patrimoni historicoartístic i cultural (Fernández, 1996: 125).

Tant el concepte de museu com el de museologia estan en evolució constant i s'ha parlat a vegades de la crisi d'identitat del museu, ja que alguns dels punts teòrics que es marquen al respecte no poden aplicar-se a la pràctica en tots els tipus de museus ni en tots els territoris. Per això han aparegut noves dinàmiques dins l'àmbit de la museografia que ha provocat que actualment el panorama museístic hagi estat redefinit i segueixi pautes

diverses.

Hernández (1992: 89) parla del fenomen de la «museificació» per fer referència a l'increment del nombre museus i espais museïtzats. Segons la mateixa autora s'ha passat del contenidor d'objectes sagrats a un espai de consum de masses que es ven com un producte més dins el circuit mercantilista, per això cal ser renovat i modificat per no deixar de resultar atractiu i seguir ser consumit.

Carbonell (2005: 13) estableix que la societat del segle XXI ha patit dos canvis fonamentals que han afectat directament al desenvolupament dels museus i de les seves funcions: la globalització i la immigració. El primer concepte té aspectes positius, però també d'altres de negatius que poden definir realitats poc convenientes per a la museologia actual. Una d'elles ve provocada per la utilització i repercussió de les noves tecnologies, emprades de manera massiva, i que poden propiciar una manca de comunicació entre els espais museístics i el públic que els consumeix. Això crea una relació individual amb la cultura viscuda per ciutadans, els qual s'han dissenyat la seva pròpia experiència cultural, amb una absència total de diàleg que provoca canvis en el codi de comunicació emprat fins avui en dia. De manera aïllada, cada individu es mou dins el seu territori cultural seleccionat segons les seves inquietuds o objectius, fora establir una comunicació que doni com a resultat reflexions entorn de la cultura, al patrimoni i tampoc entorn dels museus. Per aquest autor (2005: 16), aquests tenen en l'actualitat diferents funcions: la del coneixement, basat en la investigació i el foment del coneixement a partir de la mateixa institució, però també d'altres entitats o professionals que no formin part estricta del museu, però als quals se'ls ha de facilitar l'accés per a dur-hi a terme el treball i investigació necessaris. També poden actuar com a centres rehabilitadors de determinades zones urbanes (com és cas del MACBA de Barcelona o el paradigmàtic cas del Guggenheim de Bilbao, que ajudà a la millora i reactivació no només d'un barri sinó d'una ciutat sencera). Però per Carbonell la funció principal dels museus és la difusió àmplia a la societat. L'autor qualifica els museus com a «catedrals del segle XXI» i defensa la millora de la societat a través del foment de l'oci cultural als museus, tot i que sempre amb una lògica i coherència respecte a l'activitat general del centre i a la seva col·lecció.

Aquesta concepció encaixa dins les tendències museològiques actuals, les quals, segons Hernández (1992: 94) tindrien en comú la visió del museu com una entitat social que ha de complir un servei dins la comunitat. Segons l'autora, el museu ha d'aconseguir equilibrar les seves dues funcions principals: la de conservar la col·lecció que el conforma i la seva funció comunitària. En paraules textuales de l'autora: «El museo solo cumplirá su misión social cuando presente sus colecciones de forma que los visitantes puedan reconocerse en ellas y despierten su curiosidad, su admiración y el deseo de saber» (1992: 96).

Per la seva part, l'ICOM ha elaborat diferents definicions de museus des de la seva creació, la primera d'elles present en els seus estatuts de l'any 1947. L'any 1974 s'amplien les funcions dels museus amb la introducció de la

seva missió didàctica i conseqüentment es redacta una nova definició. En el 1983 es torna a incloure un nou article que la fa encara més completa. La definició actual de museu segons l'ICOM fou definida a la II Assemblea General de Viena el mes d'agost de 2007 i diu així:

Un museu és una institució sense ànima de lucre, permanent, al servei de la societat i del seu desenvolupament, obert al públic, que adquireix, conserva, investiga, comunica i exposa el patrimoni material i immaterial de la humanitat i el seu medi i del seu medi ambient amb finalitat educativa, d'estudi i de lleure³¹.

Durant l'any 2019 l'ICOM va dur a terme una convocatòria *online* a partir de la qual es va intentar redefinir el concepte de museu, ja que consideraven que el vigent ja no encaixava al 100% amb la nova realitat social. A partir de les consideracions que es van rebre en aquesta votació oberta i feta a través de la seva pàgina web,³² es va redactar una nova definició de museu que haurà de ser aprovada mitjançant votació durant l'Assemblea General Extraordinària del 9 de setembre de 2019 en el Centre Internacional de Conferències de Kyoto (Japó). La nova definició proposada és la següent:

Los museos son espacios democratizadores, inclusivos y polifónicos para el diálogo crítico sobre los pasados y los futuros. Reconociendo y abordando los conflictos y desafíos del presente, custodian artefactos y especímenes para la sociedad, salvaguardan memorias diversas para las generaciones futuras, y garantizan la igualdad de derechos y la igualdad de acceso al patrimonio para todos los pueblos. Los museos no tienen ánimo de lucro. Son participativos y transparentes, y trabajan en colaboración activa con y para diversas comunidades a fin de coleccionar, preservar, investigar, interpretar, exponer, y ampliar las comprensiones del mundo, con el propósito de contribuir a la dignidad humana y a la justicia social, a la igualdad mundial y al bienestar planetario³³.

Finalment aquesta votació va ser ajornada per l'assemblea general extraordinària de l'ICOM en data del 7 de setembre de 2019, celebrada a Kyoto. Per aquest motiu la definició de museus que aquesta entitat segueix establint actualment és l'establerta des de l'any 2007.³⁴ Totes les definicions de museus actuals apunten a la importància d'aquests centres dins la societat i a la necessitat de què assumeixen un rol actiu per fomentar diàlegs culturals i socials que ajudin a millorar-la. És el que s'ha anomenat a vegades un «museu social».

La interrelació del turisme cultural i els museus es va començar a

---

³¹ Definició disponible a <https://cutt.ly/Bhez2Zg>. Consulta 10/11/2019, 12:35 h.

³² <https://icom.museum/es/>. Consulta 12/11/2019, 9:54 h.

³³ Disponible a <https://cutt.ly/ThexdrC>. Consulta 04/11/2019, 14:12 h.

³⁴ Informació extreta de <https://cutt.ly/ThexdrC>. Consulta 20/11/2020, 12:47 h.

consolidar a partir de la dècada dels anys vuitanta del XX, i es va intensificar a finals de segle a partir de projectes museístics duts a terme més aviat per raons econòmiques i turístiques que no pas culturals (Arrieta, 2012: 11). No obstant això, avui en dia encara hi ha una manca d'estudis sobre les connexions que s'estableixen entre el turisme, el patrimoni i els museus. Allò que predomina són els estudis de caràcter econòmic, però sense arribar a valorar els vincles i experiències que es produeixen entre aquests tres àmbits. La valoració dels recursos patrimonials a partir només de dades quantitatives, com el nombre de visitants que rep un museu o el benefici econòmic originat per una exposició temporal, no brinda una valoració real d'aquests equipaments els quals a vegades són comparats, de manera errònia, amb elements d'una naturalesa totalment diferent, com els parcs temàtics. Convé no oblidar el sentit diferenciador i únic que posseeix el patrimoni, gràcies al seu valor simbòlic i identitari. Els museus són també concebuts com a elements representatius a través dels quals conèixer la cultura i la societat a la qual pertanyen, per això avui en dia, i a conseqüència de la globalització i de la uniformitat que se'n deriva, cada ciutat, però també les localitats més petites, s'han preocupat per tenir un museu allà on mostrar el seu llegat cultural i les seves arrels més ancestrals. A finals del segle XX es produeix un *boom* museístic causat, en part, per la nostàlgia d'una societat postmoderna que mira al passat per crear un futur més propi amb el qual sentir-se identificat (Herrero, 2002: 62).

Un dels reptes de la museologia del segle XXI és afrontar de manera raonada i creativa l'increment dels fluxos turístics de les darreres dècades, els quals han provocat una sèrie de conseqüències, tant positives com negatives. Si els museus volen assumir un nou i rellevant paper dins la societat, no poden dur a terme la seva funció i activitats sense tenir en compte al públic turístic. Puertas (2007: 173), quan parla de la gestió de l'oci cultural, concreta quines són les tres opcions culturals que tenen major capacitat per crear un flux turístic propi: els parcs zoològics, les arts escèniques i els museus. Afronta aquests tres blocs perquè per una part poden crear un important flux de turisme de manera independent, però en cas de què no ho facin seran sempre un bon complement al producte turístic existent en un determinat destí.

Herrero (2002: 62) considera també que els museus poden constituir un centre d'atracció pel turisme cultural el qual pot proporcionar un desenvolupament econòmic i socials en determinades regions i territoris o, com assenyalava Carbonell (2005: 18), a la rehabilitació de determinades zones urbanes o fins i tot de ciutats completes. Ramos (2007: 125) arran d'una anàlisi sobre allò que va provocar el museu Guggenheim a la ciutat de Bilbao, extreu una sèrie de conclusions, i una d'elles és que actualment encara existeixen dues categories de museus: els grans museus i els museus provincials o locals. Aquests darrers, segons Santacana i Llonch (2008: 34), es poden considerar en crisi, a causa de diferents circumstàncies que els solen acompanyar: la falta de recursos personals i econòmics, la manca d'un discurs museogràfic treballat i de rigor i la falta d'un disseny atractiu, entre d'altres. Per això necessiten redefinir-se com a institució a través d'alternatives

vàlides que els permeti seguir endavant, com pot ser el turisme cultural. Perquè això sigui possible els museus locals han de ser presentats com a recursos turístics i això no sempre passa. No és fàcil convertir-los en producte turístic, però si es compleixen una sèrie de mesures i pautes poden arribar a ser una atracció turística del territori on es troben, per això sempre han de cuidar la seva presentació i resultar atractius, tant en el mateix edifici, com en l'exposició i en els recursos dels quals disposa.

Així mateix, totes les possibilitats que ofereixen els museus i la manera com afecten la realitat econòmica, social i cultural del seu territori, calen ser estudiades i analitzades des d'un punt de vista crític per tal de saber quina és la seva incidència real (Ramos, 2012: 91) i a partir d'aquí dur a terme una planificació realista de l'àmbit museístic per evitar inversions que no donen cap mena de resultat positiu, ni des d'un punt de vista econòmic, ni social, ni cultural. Ramos (2007: 92) constata que a Espanya es va dur a terme una política excessivament expansiva de l'àmbit museístic, i la creació de molts dels museus del país es concentra en el període de 1977 a 2007, la majoria iniciatives municipals, és a dir, museus locals que avui en dia veuen amenaçat el seu manteniment i, en molts de casos, la seva existència. Molts d'aquests museus van ser proposats d'acord amb una teòrica relació positiva entre el patrimoni i el desenvolupament local la qual ha deixat veure que no sempre té efectes pràctics satisfactoris.

Prats (2003: 130) utilitza l'expressió «museabilización de la frustración» per referir-se a aquells plans de desenvolupament turístic-patrimonial que no tenen les suficients garanties per ser viables a causa que no reuneixen les condicions suficients per aconseguir resultats econòmics, socials i patrimonials positius pel seu territori. Això significa que no sempre és possible tirar endavant amb projectes culturals amb l'objectiu de dinamitzar l'economia d'una determinada població o zona rural.

El cas de les Illes Balears ofereix un exemple significatiu de tot el que s'ha esmentat fins ara. En primer lloc, es tracta d'una comunitat on la principal activitat econòmica és el turisme de masses basat en el model de sol i platja, malgrat que en els darrers anys hagi existit una tendència de diversificació de l'oferta turística en la qual la cultural ha guanyat importància. Pel que fa a l'àmbit museístic, com es podrà veure en els capítols següents amb més detall, on hi ha un predomini dels museus locals, molts de centres no disposen de suficients recursos humans i econòmics per poder presentar un discurs museogràfic atractiu i adaptat als diferents tipus de públic, entre ells el turista. Sovint, tampoc poden dur a terme un programa d'activitats constant i renovat, ni una difusió correcta i efectiva de totes aquestes accions. Aquesta situació s'ha vist agreujada fins avui dia per la gestió legislativa i normativa que permet reconèixer els museus dins aquesta categoria o dins la de col·lecció museogràfica, de la qual també se'n parlarà més endavant. Però en la comunitat balear aquesta situació es presenta encara més greu, ja que aquestes circumstàncies es localitzen també en museu de caràcter estatal, els quals custodien les col·leccions patrimonials més importants de les Illes.

A causa de la fragilitat pressupostària i de gestió, l'àmbit museístic balear pateix canvis de forma constant en el nombre d'equipaments oberts de manera regular al públic, ja que alguns centres han hagut de tancar o bé permanent o temporalment. Un dels majors problemes és la falta d'estudis concrets que intentin reflexionar sobre l'estat d'aquest àmbit, per aquest motiu el present estudi es pot considerar el primer que aborda de manera general una anàlisi dels museus de les Illes Balears. Els estudis previs existents fan referència de manera individual a una sèrie de museus però no ofereixen una visió global del tema. Això provoca un desconeixement profund de la situació museística, fins i tot per part dels propis responsables i gestors dels museus, ja siguin públics o privats. Sense un coneixement de les condicions que ofereixen els museus de les Balears, i les connexions i les relacions que poden establir amb l'activitat turística, els projectes proposats són elaborats a partir d'uns objectius inicials però no tenen assegurada cap tipus de viabilitat.

4. Una introducció del turisme cultural a Espanya

L'estudi del turisme cultural suposa, com ja s'ha comentat en punts anteriors, un repte, que afortunadament ha estat assolit per l'àmbit de la investigació en matèria turística a Espanya. A partir dels estudis realitzats per les institucions de caràcter nacional i internacional i dels experts en aquest tema, es poden constatar una sèrie de tendències en el turisme cultural espanyol. Tanmateix, cal insistir en el fet que determinar la incidència d'aquest model turístic dependrà del mètode utilitzat i del punt de vista que s'apliqui. La mateixa complexitat del terme fa que no sempre es consideri de la mateixa manera els que són turistes culturals o no. Alguns autors són més estrictes en el tema i inclouen només en aquesta categoria aquells viatges que tenen com a motiu principal el cultural, en canvi d'altres també posen el focus en els visitants que, malgrat que no ho hagin predeterminat, facin alguna activitat cultural durant la seva estada.

En aquest sentit, la UNWTO, a partir d'una consulta general feta a experts en turisme cultural, va determinar que el 31'03% considera més adient basar els estudis en els dos tipus de turistes, mentre que les dues opcions per separat foren valorades amb un 25'29% cada una. El 18,39% va recomanar altres mètodes no especificats (*World Tourism Organization*, 2018: 52).

Per tal de poder oferir una idea de les tendències actuals a Espanya del turisme cultural, a part de consultar diferents estudis que ofereixen dades significatives al respecte, s'han volgut fonts diverses de les quals extreure'n certes valoracions. En aquest sentit, s'han consultat dades estadístiques de caire turístic i cultural i alguns documents referents a la gestió estatal del turisme a Espanya. D'aquesta manera, a part d'una valoració quantitativa també s'introdueixen algunes consideracions qualitatives al respecte.

Des d'una perspectiva històrica, les estratègies elaborades a Espanya pel que fa a la gestió turística es poden classificar en dos períodes diferenciats, bàsicament, per la naturalesa dels objectius establerts en cada un d'ells. En la primera etapa, desenvolupa a partir dels anys cinquanta i intensificada en els anys seixanta, es duen a terme polítiques expansionistes que es fixen en el creixement quantitatiu del turisme. En aquest període es produeix una estandardització de l'oferta i del producte turístic. El creixement es concentra en les zones del litoral, sobretot en la mediterrània, i el turisme de sol i platja s'estableix com el model principal. Durant els anys seixanta i setanta s'incrementa el nombre de places hoteleres sens cap tipus de planificació i el turisme massiu s'implanta en el litoral espanyols en una època molt concreta de l'any, l'estival (Cànoves, 1996: 444). En canvi, en la segona etapa, quan es produeix el traspàs de les competències en matèria de promoció i gestió del turisme a les Comunitats Autònomes, el turisme es fomentarà d'acord amb els recursos i oportunitats que cada territori és capaç d'oferir, partint de conceptes com la sostenibilitat, la qualitat i la innovació. És a partir de la segona etapa quan el turisme patirà una major diversificació i es duran a terme plans integrals establerts entorn d'una especialització en segments diferents, entre els quals se situa el turisme de caràcter cultural.

Cal dir però, que malgrat que Espanya tingui una infraestructura turística important desenvolupada sobretot a partir des dels anys setanta, i el nombre de turistes culturals representin unes xifres significatives, sembla que no és encara un dels destins de turisme cultural més potent. Tanmateix, tot indica que això està en procés de canvi. Ramos (2007: 81) exposa que a principi del segle XXI, el turisme cultural representava, a escala mundial, el 30%, mentre que a Espanya aquest percentatge era només d'un 10%.

Segons Troitiño (2008: 104), dels turistes que Espanya rebé l'any 2001, el turista cultural representa el 10,6%.

En consonància amb aquesta tendència, el Govern d'Espanya ha impulsat plans de turisme per fomentar el turisme cultural, com el *Plan Integral de Calidad del Turismo Español (PNIT) (2000–2006)* (Troitiño, 2008: 107), o el posterior *Plan del Turismo Español Horizonte 2020*³⁵ aprovat pel Consell de Ministres l'any 2007 i agafat com a referència per elaborar el *PNIT 2012–2015*.³⁶

El *Plan Horizonte* es caracteritza per voler dur a terme una profunda revisió de la indústria turística espanyola i adaptar-la als canvis que ha sofert el país al llarg de les darreres dècades. Parla d'un turisme sostenible en el qual l'àmbit públic i privat treballen de manera conjunta per afavorir el benestar social. En el document s'explica de la següent manera:

En definitiva, el Plan del Turismo Español Horizonte 2020, basado en el principio de liderazgo compartido, supone el inicio de un conjunto de actuaciones que las administraciones turísticas y los empresarios del sector van a desarrollar desde el compromiso con el medio ambiente, el impulso a las nuevas tecnologías y la

---

³⁵ Disponible a <https://cutt.ly/bgXuTvl>. Consulta 25/03/2017, 21:04 h.

³⁶ Disponible a <https://cutt.ly/3g9z85v>. Consulta 25/03/2017, 21: 36 h.

consideración de las personas como el principal activo del sector turístico español. De este modo, todos juntos aseguraremos que el turismo español sea una de las fuentes principales de empleo y bienestar social. (Turespaña, 2007: 6).

En aquest Pla, el turisme de sol i platja s'estableix com el model predominant a l'estat espanyol, però parla del turisme cultural i de ciutat com un dels que estan en fase de consolidació dins el ventall de l'oferta turística. De fet, un dels punts forts que es mencionen és la variada oferta complementària del país, sobretot en oci, cultura i esports i per això el turisme cultural és presentat com un dels segments prioritaris de cara al 2020.

Per afrontar aquest repte, segons el document, cal millorar la gestió dels recursos que formen part de l'oferta cultural, potenciar una nova visió del país que s'allunyi del turisme de sol i platja i treballar en noves destinacions i ciutats capaços de desenvolupar una oferta cultural de qualitat.

En general, el pla estableix una sèrie de prioritats: la primera és garantir la qualitat de l'entorn natural i cultural de les destinacions, és a dir, prioritzar la conservació del patrimoni natural i històric per poder oferir una visita de qualitat que ofereixi productes turístics d'alt valor. Aquesta idea es lliga amb el foment d'un nou producte: el de l'experiència, anomenat pel pla com a *España experiencial*, el qual es basa en el realçament de la identitat i singularitats del destí. Per posar en pràctica aquesta idea es defensa la segmentació del mercat perquè la varietat de la demanda i dels recursos naturals i culturals d'Espanya permet aquesta diferenciació de l'oferta i la seva especialització.

Les altres dues prioritats són la desestacionalització, la qual es vol incentivar a partir de l'aprofitament de recursos que assegurin una continuïtat durant tot l'any i proporcionin un equilibri social i territorial; i la col·laboració de l'àmbit públic i privat per evitar precisament que el sistema turístic espanyol dugui a terme un desaprofitament d'aquests recursos.

Els objectius del *Plan Horizonte* són agafats de referència en el *Plan Integral de Turisme 2008-2012*, sobretot en termes de col·laboració entre entitats públiques i privades i d'innovació. Estableix com a línia d'acció la identificació i el disseny de subsectors dins l'àmbit turístic, és a dir, aposta per una especialització de l'oferta turística, model que tindrà de cada vegada més un major pes dins els propers plans integrals, com el pla de 2012-2015.

Aquest darrer pla es marca com a objectiu principal posar a disposició del turista tots els recursos naturals, culturals, empresarials i públics del país. Es concreten set objectius entre els quals destaquen, de nou: la desestacionalització, una major rendibilitat del turisme i el foment de la relació pública-privada. Per aconseguir-los es concreten tres instruments que es poden resumir de la següent manera: l'impuls del coneixement i la formació i la millora i la diversificació de l'oferta turística.

És significativa la valoració que es fa del patrimoni cultural, natural i enogastronòmic des d'un punt de vista turístic:

España cuenta con un rico patrimonio cultural, natural y enogastronómico que constituye una importante oferta diferenciadora y es la base para una diversificación territorial y de mercados. Si bien ésta es una condición previa para cumplir con el objetivo de diversificación, su puesta en valor turística es la clave para que se convierta en un factor de competitividad. A pesar de disponer de todos estos recursos, por diversas causas nuestra oferta está mal posicionada en los mercados internacionales, por lo que se hace imprescindible el desarrollo de acciones que impulsen la demanda de este tipo de turismo en nuestro país. (Ministerio de Industria, Energía y Turismo, s.d: 78).

Pel que a l'aprofitament turístic del patrimoni cultural, s'estableixen línies d'acció dutes a terme de manera conjunta a través de convenis amb el Ministeri de Cultura, Patrimoni Nacional, el Ministeri de Defensa i el d'Educació. També es volen fomentar les relacions amb altres entitats dedicades a la gestió del patrimoni espanyol, com els museus i els Paradors Nacionals.

El plantejament general dels documents esmentats fins ara segueixen les línies i objectius que predominen actualment en matèria turística: l'especialització en segments, la descentralització del turisme i la desestacionalització. A partir d'aquí, al llarg dels darrers quinze anys s'han desenvolupat polítiques turístiques que vinculen el turisme i els àmbits patrimonials i culturals. Es pot afirmar doncs que, almanco teòricament, des de les institucions de l'estat espanyol, ha existit una declaració d'intencions si no encaminada a fomentar només el turisme cultural, sí pensada perquè aquest sigui un segment promogut a escala nacional.

Per fer referència a la direcció marcada ara per ara en matèria de turisme, es volen comentar dos documents més: el *Plan Estratégico de Márketing 2018-2020*,³⁷ elaborat per Turespaña, i *Las Directrices Generales de la Estrategia de Turismo Sostenible de España 2030*,³⁸ definides per la Secretaria d'Estat de Turisme l'any 2019.

Del primer, el qual segueix la línia del *Plan Horizonte 2020*, destaca un nou plantejament referent al foment del turisme, centrat en el client i no tant en l'oferta, que permet posar en marxa un màrqueting personalitzat. Aquest canvi es planteja també com un canvi d'Estratègia per a totes les comunitats autònomes d'Espanya a l'hora de procedir amb els seus plans de turisme.

La nova focalització proposada dona com a resultat la definició d'un tipus de turista a fomentar, el qual s'ha denominat el «turista cosmopolita», que es caracteritza per realitzar un major nombre de viatges a l'any (tres o més), és respectuós amb el medi ambient i, el que es considera més important respecte al tema d'estudi d'aquest treball, és el turista que produeix una major despesa, ja que malgrat que no es tracti d'un turista de luxe es decanta per un tipus de productes de caràcter cultural, com els museus, els itineraris entre ciutats o determinants actes. En el següent fragment, citat en del *Plan*

---

³⁷ Disponible a <https://cutt.ly/yg9xYyQ>. Consulta 14/11/2020, 19:06 h.

³⁸ Disponible a <https://cutt.ly/8g9xDmY>. Consulta 14/11/2020, 19:07 h.

Estratègic i extret de la compareixença de la Secretària d'Estat de Turisme en el Senat de dia 27 d'abril de 2017, s'explica de la següent manera:

La estrategia cosmopolita va destinada a Europa y América, donde es conocida España, pero nosotros queremos alcanzar otro perfil de turista, que marca tendencia y además un turista que es multiproducto, se relaja también en el sol y playa, pero está interesado por otros productos turísticos: turismo cultural, patrimonio artístico, el turismo de naturaleza, el ecoturismo, el turismo deportivo, el turismo de negocios, etc. (Turespaña, s.d.: 2).

Així doncs, el nou plantejament proposat en aquest pla afavoreix aquells productes vinculats a l'àmbit cultural, fent inclús menció concreta al museístic, aspecte que d'entrada cal assenyalar-se com significatiu perquè demostra una consciència de la importància que pot assumir aquest àmbit en relació amb el model turístic a Espanya.

El segon document a comentar és l'*Estrategia de Turismo Sostenible de España 2030*³⁹ (Ministeri d'Indústria, Energia i Turisme, 2019). Aquest pla també raona sobre un replantejament de les estratègies i productes turístics actuals, basant-se no només en les necessitats de creixement econòmic sinó també en les pròpies de la societat i el territori.

Les debilitats que detecta són les mateixes que apareixen en tots els informes consultats prèviament: dependència del producte de sol i platja, dependència de determinats mercats com el britànic, l'alemany i el francès, l'estacionalitat del model turístic espanyol, la saturació de determinats espais urbans i el desaprofitament dels recursos, com el medi rural. Pel que fa als punts forts es torna a destacar la varietat i riquesa del patrimoni natural i històric i cultural.

Els objectius del Desenvolupament Sostenible de l'Agenda 2030 de l'ONU són considerats el punt de partida per definir i elaborar nous models turístics que contribueixen a un turisme sostenible que aporti experiències positives i de qualitat als turistes però també a la societat en general. L'objectiu general del pla es defineix de la següent manera:

El objetivo de la nueva Estrategia de Turismo Sostenible de España 2030 es sentar las bases de la transformación del turismo español hacia un modelo de crecimiento sostenido y sostenible, que nos permita mantener su posición de liderazgo mundial. El nuevo modelo, estará apoyado en la mejora de la capacidad competitiva y rentabilidad de la industria, en los valores naturales y culturales diferenciales de los destinos, y en la distribución equitativa de los beneficios y las cargas del turismo (Ministeri d'Indústria, Energia i Turisme, 2019: 11).

Es pot comprovar que les línies d'actuació i els objectius són gairebé similars en els dos plans. Tanmateix, es pot afirmar que hi ha una camí marcat pel que fa a la redefinició de la indústria turística espanyola, que

---

³⁹ Disponible a <https://cutt.ly/jgXuNoI>. Consulta 11/07/2020, 17:06 h.

perseguix, en definitiva, una disminució de l'estacionalitat i una millora i diversificació dels productes turístics existents, així com una especialització basada en diferents segments, entre els quals destaca i es potencia el turisme cultural.

Fer una valoració de quina ha estat l'evolució del turisme cultural a Espanya en els darrers anys a partir dels seus plans de turisme és una tasca que només es pot fer teòricament, ja que a la pràctica les intencions i estratègies marcades no sempre s'apliquen o funcionen. Així i tot, és important constatar que hi ha una consciència en la necessitat de renovar el model turístic i actualitzar-lo amb el foment d'altres camps que permetin relacionar-lo amb conceptes de sostenibilitat, innovació i equilibri. I es pot anar un poc enllà i afirmar que l'àmbit cultural i els diferents elements que en ell s'integren tenen certa rellevància a l'hora de formular les propostes per emprendre aquesta renovació turística.

Valorar quin és la incidència real del turisme cultural en un territori no és una tasca fàcil, ni tan sols acabada de definir metodològicament degut, en part, a les múltiples acceptacions a l'hora de delimitar quins són els aspectes a valorar en relació a aquest. Això ha provocat que els estudis sobre el turisme cultural i la diversificació de tècniques pel que fa al seu mesurament hagin seguit metodologies diferents (Mallor, 2013: 270).

Els mateixos autors defensen que tradicionalment s'han aplicat aquelles tècniques utilitzades per l'àmbit turístic, totes de caràcter quantitatiu, però amb el temps les tècniques qualitatives també s'han introduït per fer noves i diferents valoracions que, a causa de la manca d'un marc teòric per mesurar l'impacte del turisme cultural en l'economia turística, agafen com a objecte d'estudi variables diferents que atorguen un caràcter subjectiu a les conclusions extretes.

Amb tot, són nombrosos els autors i estudis que defensen que el turisme cultural actualment està en una fase de consolidació a Espanya i que es pot convertir en un dels principals models turístics del país amb capacitat de proporcionar ingressos elevats. Mallor (2013: 275) van intentar determinar l'impacte del turisme cultural a Espanya aplicant diferents metodologies mitjançant les quals arriben a la conclusió de què l'impacte dels turistes estrangers amb motivacions culturals és positiu atès que detecten un increment de la despesa en aquest tipus de turistes en els darrers anys, sobretot en els estrangers.

Vizcaíno (2015: 76) detecta una etapa de recessió durant el període 2008-2011 causada per la crisi econòmica internacional, però a partir d'aquest darrer any s'experimenta una alçada que segueix fins avui en dia. També en aquest estudi queda patent que el turista cultural, sobretot l'estranger, és el que produeix una major despesa, per davant del turista que viatja per motius esportius o de negocis. L'any 2011 el turista cultural es gastava una mitja de 95,8€ diaris, segons dades de l'Institut d'Estudis Turístics (IET). Les característiques que se solen donar als turistes culturals que visiten Espanya encaixen amb uns consumidors de perfil jove, que produeixen una despesa major a la mitja del turista general i que valora sobretot el patrimoni del lloc

que visiten. Aquesta turista normalment aconsegueix una visita satisfactòria i està disposat a repetir-la un altre cop.

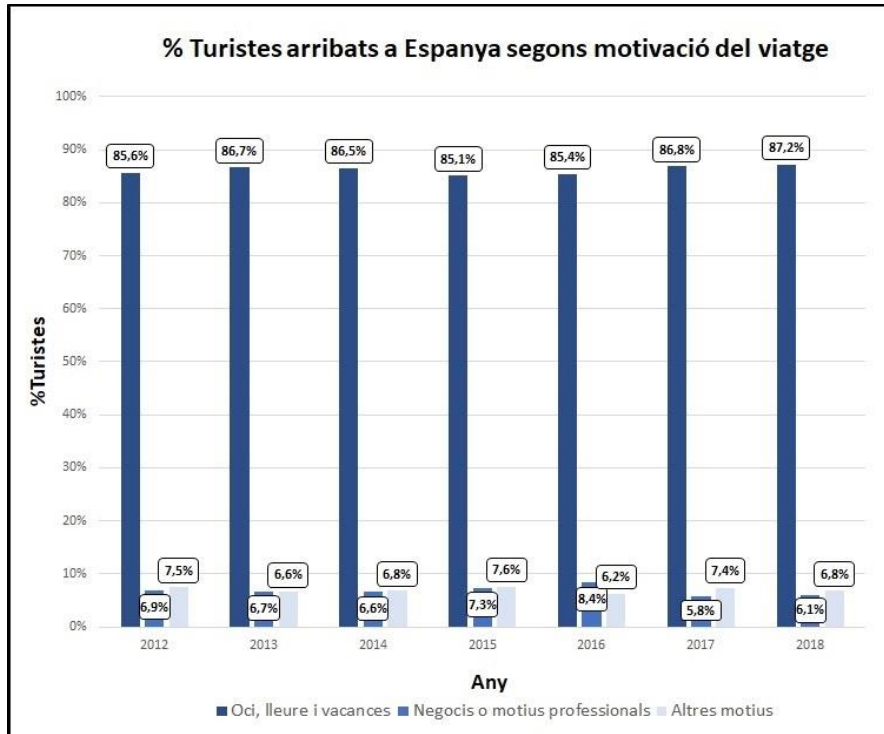
En general, hi ha l'acceptació de què el turisme cultural a Espanya té una taxa de creixement major que la mitja. S'ha intentat fer visible aquesta afirmació a partir de l'anàlisi de les estadístiques sobre turisme publicades per l'Institut d'Estudis Turístics (IET), Turespaña i l'Institut Nacional d'Estadística (INE) entre els anys 2012-2018. En aquestes enquestes, per analitzar quin és el motiu principal del viatge, es distingeixen tres categories: oci i vacances, negocis i altres motius. Així doncs, no es concreten ni diferencien les activitats incloses dins el terme oci, en el qual s'entremesclen les culturals amb les esportives i el turisme de compres, entre d'altres.

Per una altra banda, s'han analitzat també les dades dels Anuaris d'Estadístiques Culturals elaborats pel Ministeri d'Educació, Cultura i Esports, del període 2012-2017. Aquestes, en un dels seus apartats, tracten concretament el turisme cultural. Les dades que ofereixen sobre aquest són elaborades a partir de tres estadístiques realitzades per l'Institut d'Estudis Turístics: els Moviments Turístics dels Espanyols, els Moviments Turístics en Fronteres i l'Enquesta de Despesa Turística.

En els seus anuaris es fa una concreció del turista cultural, diferenciat dues tipologies: aquell que viatja per una qüestió estrictament cultural i el que no té cap aspiració cultural, però que durant les seves vacances du a terme alguna activitat relacionada amb aquest àmbit.

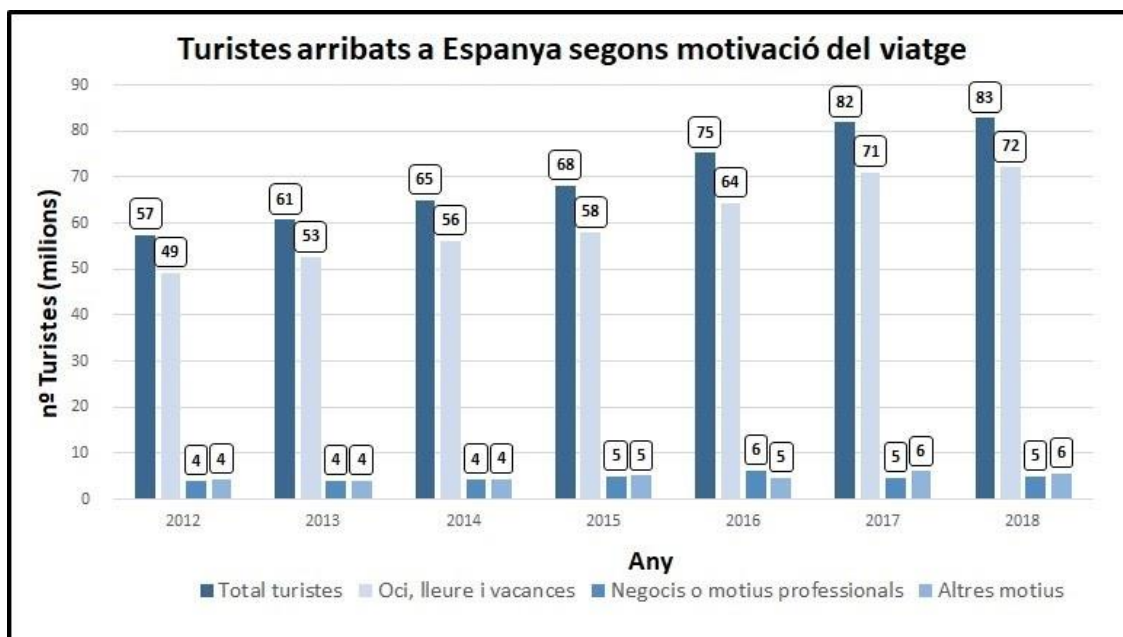
Cal dir que les dades no es presenten seguint un criteri únic, sinó que són diferents depenent de l'any de la seva elaboració, per això és difícil fer una lectura homogènia i realista a partir d'elles. Malgrat això, la tendència que s'observa respecte al turisme cultural és que aquest ha patit un augment des de l'any 2012 fins a l'actualitat, i que de cada vegada representa un major percentatge respecte al nombre total de viatges realitzats, tant d'estrangers com de residents espanyols. Pel que fa als primers, el motiu predominant del seu viatge és sempre el d'oci, el qual representa durant tot el període indicat més del 85%, com es pot comprovar a la figura 1. Així i tot, com ja s'ha comentat, dins aquesta categoria d'oci no es fa diferenciació de les activitats que en ella s'hi inclouen (vegeu annex 6).

Figura 1. Percentatge del nombre de turistes estrangers segons el seu principal motiu de viatge. Moviments Turístics en Fronteres, anys 2012-2018

Elaboració pròpia. Font: Turesspaña i Institut Nacional d'Estadística

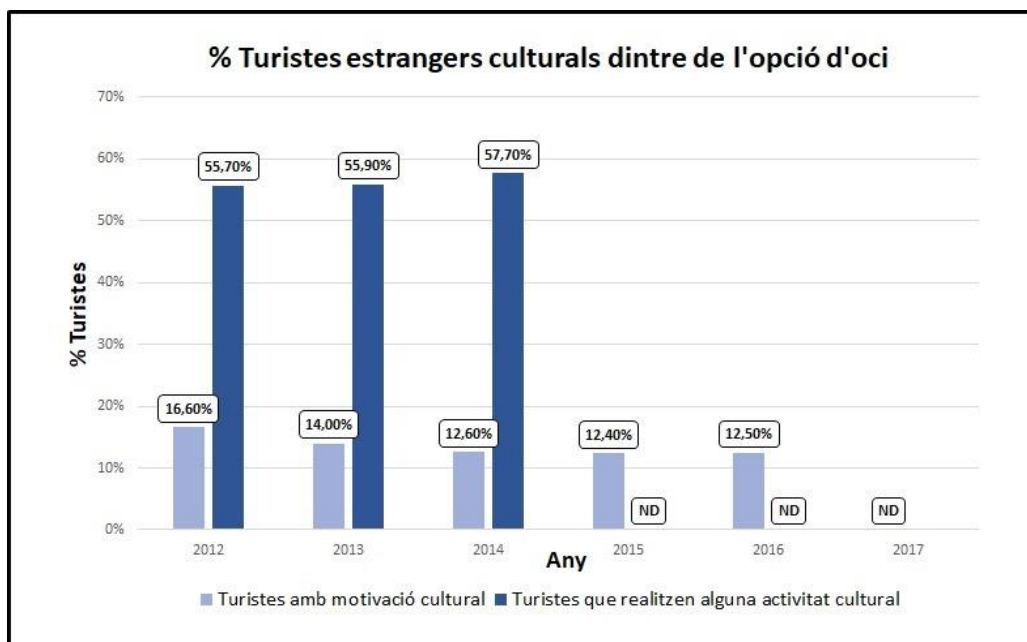
Figura 2. Nombre de turistes estrangers segons el seu principal motiu de viatge. Moviments Turístics de Fronteres. Anys 2012-2018

Elaboració pròpia. Font: Turespaña i Institut Nacional d'Estadística

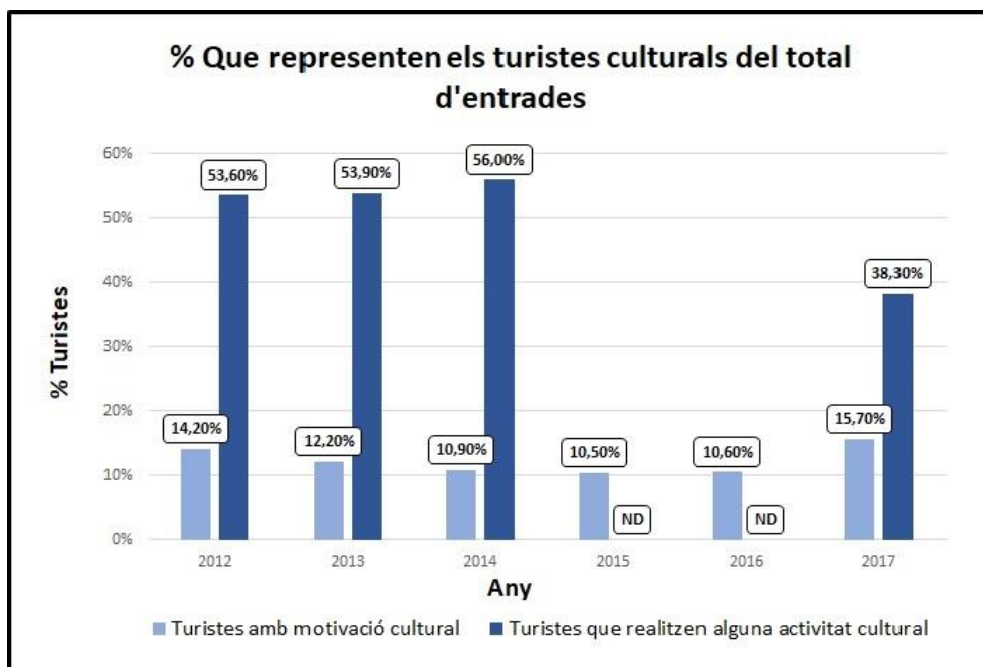
Els Anuaris d'Estadístiques Culturals sí que ofereixen una informació més concreta sobre la motivació cultural del viatge o si executen alguna activitat cultural durant aquest. A partir d'aquestes dades es pot afirmar que els turistes estrangers de motivació cultural representen més del 12% del total dels viatges realitzats per oci, i més d'un 10% del total de viatges. De fet, al llarg del període estudiat es produeix un progressiu augment dels turistes de motivació cultural arribant a representar el 15,7% l'any 2017, període en el qual es produeix un augment significatiu respecte a la resta d'anys, amb un increment de més del 5%. Durant l'any 2018 aquests percentatges també creixen arribant al 17,5% de turistes internacionals que visiten Espanya per motius culturals del total dels viatges realitzats per motius d'oci (vegeu figura 3).

Figura 3. Percentatge de turistes estrangers inclosos en l'opció d'oci com a principal motivació del viatge. Anys 2012-2018

Elaboració pròpia. Font: Anuaris d'Estadístiques Culturals del Ministeri de Cultura i Esports

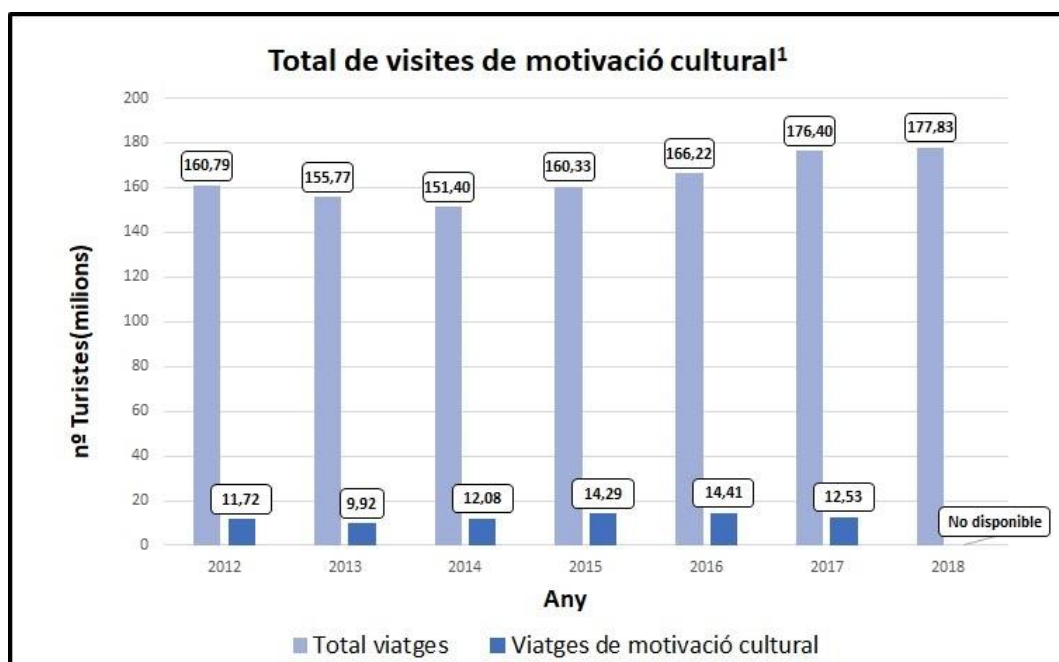
Figura 4. Percentatge de turistes culturals respecte del total d'entrades. Anys 2012-2017

Elaboració pròpia. Font: Anuaris d'Estadístiques Culturals del Ministeri de Cultura i Esports

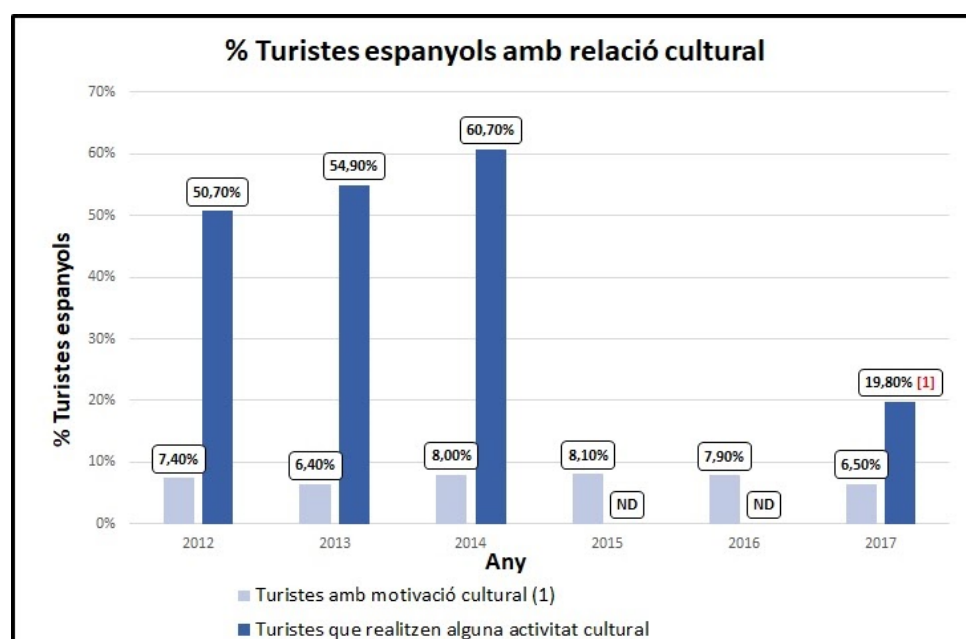
Respecte als viatgers culturals residents a Espanya, presenten també uns valors en alça respecte al total de les opcions d'oci i del total de les visites. La motivació d'oci oscil·la al llarg del període entre quasi el 7 i el 8% (vegeu figura 5, per més detall vegeu annex 7).

Figura 5. Total de viatges realitzats dins Espanya per residents espanyols amb motivació cultural. Anys 2012-2018

Elaboració pròpia. Font: Anuaris d'Estadístiques Culturals del Ministeri de Cultura i Esports

Figura 6. Percentatge total dels viatges realitzats dins Espanya per residents espanyols i percentatge dels que realitzen alguna activitat cultural. Anys 2012-2017

Elaboració pròpia. Font: Anuaris d'Estadístiques Culturals del Ministeri de Cultura i Esport

Si es tenen en compte les dades ofertes fins ara, es pot afirmar que el turisme cultural està en fase expansiva a Espanya, tot i que encara no representa un segment majoritari respecte a altres com el de sol i platja, molt per damunt seu. Cal tenir en compte, com ja s'ha comentat, que per les dades disponibles i la manca d'una metodologia concreta per quantificar el turisme cultural, aquest no pot ser expressat en unes xifres tancades i úniques sinó que aquestes poden variar depenent de les fonts consultades i el punt de vista usat per a elaborar l'estudi. Tanmateix, els estudis realitzats avui dia constaten que aquest model turístic està en expansió des de fa anys i que, a mitjà termini serà un dels que experimenti un creixement més significatiu. Cànoves (2016: 447) constata que del 2006-2011, només en el 2009 no es va produir un augment de la xifra de turistes culturals (entesos en aquest cas com aquells que realitzen alguna activitat cultural durant el seu viatge). Ramos (2008: 79) parla d'un creixement del 10%, d'acord amb les xifres aportades per l'OMT.

El mateix organisme realitzà un estudi l'any 2018 en el qual es defensa que entre el 5-10% dels turistes es poden considerar culturals, i entre un 40-50% participen en activitats durant el seu viatge. També es constata que el creixement d'aquest model supera, amb un 4,5%, tots els altres, amb un 3,9% (Espeso-Molinero, 2019: 1102).

Sigui com sigui, la majoria dels autors i entitats dedicades a la gestió i el foment del turisme estan d'acord amb el fet que el turisme cultural està en auge en el nostre país. Una de les principals raons que assenyalen per intentar explicar aquest fet és el ric patrimoni cultural que pot oferir el territori espanyol, entès des del sentit ampli del concepte. Vizcaíno (2015: 87-88) quan parla de turisme cultural a Espanya en fa la següent classificació: el d'exposició, el religiós, el de compres, el d'idiomes, el turisme arquitectònic, el gastronòmic, el de flamenc i el de congressos. Concretament, l'autora destaca els quatre darrers, i situa com un dels principals el turisme arquitectònic, també qualificat per ella com a patrimonial, ja que és aquell que es relaciona amb els monuments historicoartístics del país, els quals atreuen un tipus de turista de nivell cultural mig-alt i amb alt poder adquisitiu.

Espanya és el tercer país a escala mundial amb més béns culturals inscrits en el Llistat de Patrimoni Mundial de la UNESCO, amb un total de 48 entre els quals s'inclouen l'obra de Gaudí, les coves d'Altamira, centres històrics com el de Córdoba, Santiago de Compostel·la, Àvila, Toledo, Càceres i Salamanca, el monestir de Poblet i el de Santa Maria de Guadalupe.⁴⁰ En el cas de les Illes Balears, hi formen part les declaracions d'Eivissa com a Patrimoni de la biodiversitat i la cultura des de 1999 i el Paisatge Cultural de la Serra de Tramuntana des de 2011 i el cant medieval de la Sibil·la, a part de la inclusió en la declaració de la tècnica de la pedra en sec i la dieta mediterrània. Actualment està en procés la candidatura de Menorca

---

⁴⁰ Es pot consultar el llistat complet en el següent enllaç <https://cutt.ly/jgXibCA>. Consulta 04/04/2019, 16:55 h.

Talaiòtica, però d'aquestes declaracions se'n parlarà amb més detall en el capítol 4.

Figura 7. Mapa del patrimoni de la Humanitat a Espanya a l'any 2016

Font: Atlas Nacional d'Espanya. Institut Geogràfic Nacional. Centre Nacional d'Informació Geogràfica. <https://www.ign.es/>. Consulta 04/05/2019, 16:39 h

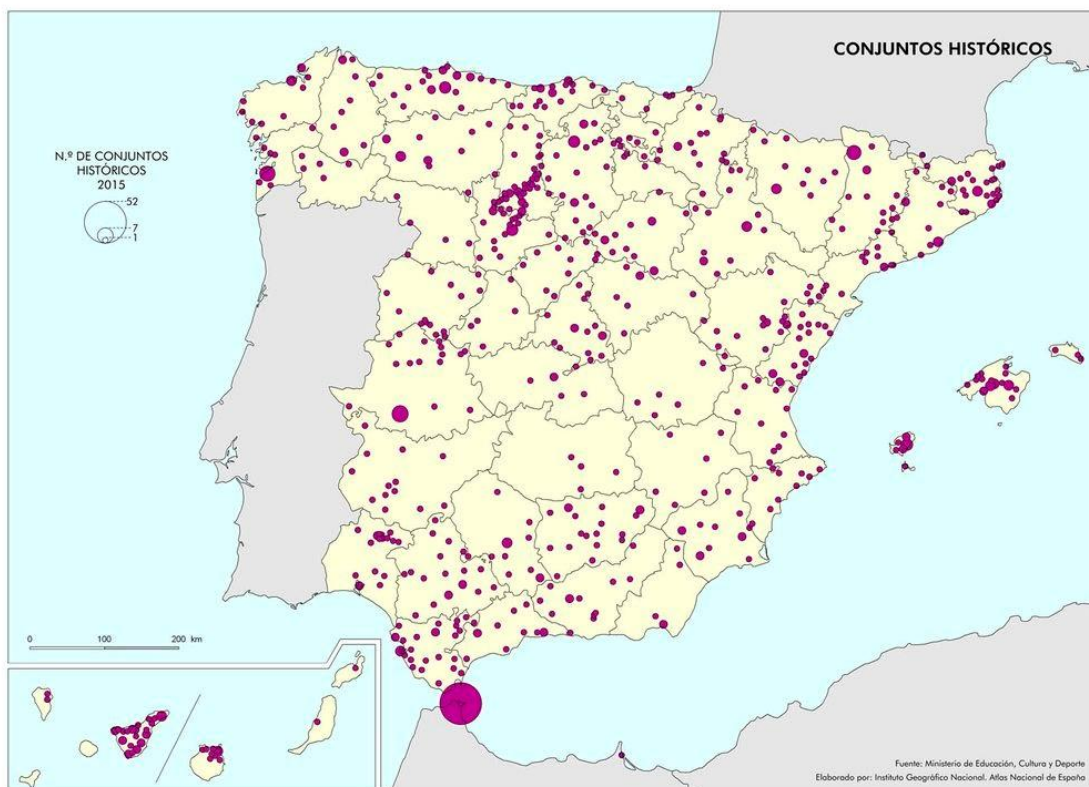
Cal recordar que aquest llistat no inclou el patrimoni immaterial, per això la Convenció de la UNESCO del 2003 per Salvaguardar el Patrimoni Cultural Immaterial va elaborar tres llistats per assegurar la conservació d'aquest patrimoni i la seva correcta gestió i difusió. En el cas espanyol, hi ha inclosos un total de 19 elements patrimonials immaterials, el cant de la Sibil·la és l'únic de la comunitat de les Illes Balears.

També cal destacar el llistat del Patrimoni Europeu, impulsat l'any 2006 per Espanya, Hongria i França amb la intenció de salvaguardar aquells béns culturals que tenen un valor simbòlic i han desenvolupat un paper rellevant en la història de la Unió Europea. L'any 2013 va passar a denominar-se Segell del Patrimoni Europeu, però la seva funció és exactament la mateixa. Actualment d'aquest llistat en formen part 4 elements del territori espanyol: la Residència d'estudiants de Madrid, l'Arxiu de la corona d'Aragó, el Cap Finisterre i el Real Monestir de Yuste.⁴¹

⁴¹ Es pot consultar a <https://www.observatoriosostenibilidad.com/>. Consulta 30/06/2020, 17:43h.

En l'àmbit nacional, són les declaracions de Bé d'Interès Cultural (BIC) les que deixen una idea de la immensa riquesa patrimonial del país, ja que inclouen els més destacats béns mobles i immobles de les diferents comunitats. Els immobles es divideixen en diferents categories: monuments, jardins històrics, conjunt històric, lloc històric i zona arqueològica. Una de les més rellevants pel que fa al nombre de béns declarats és la de conjunt històric situats sobretot en les comunitats autònomes de Castella i Lleó i Andalusia, tal com es pot observar en el mapa de la figura 8.

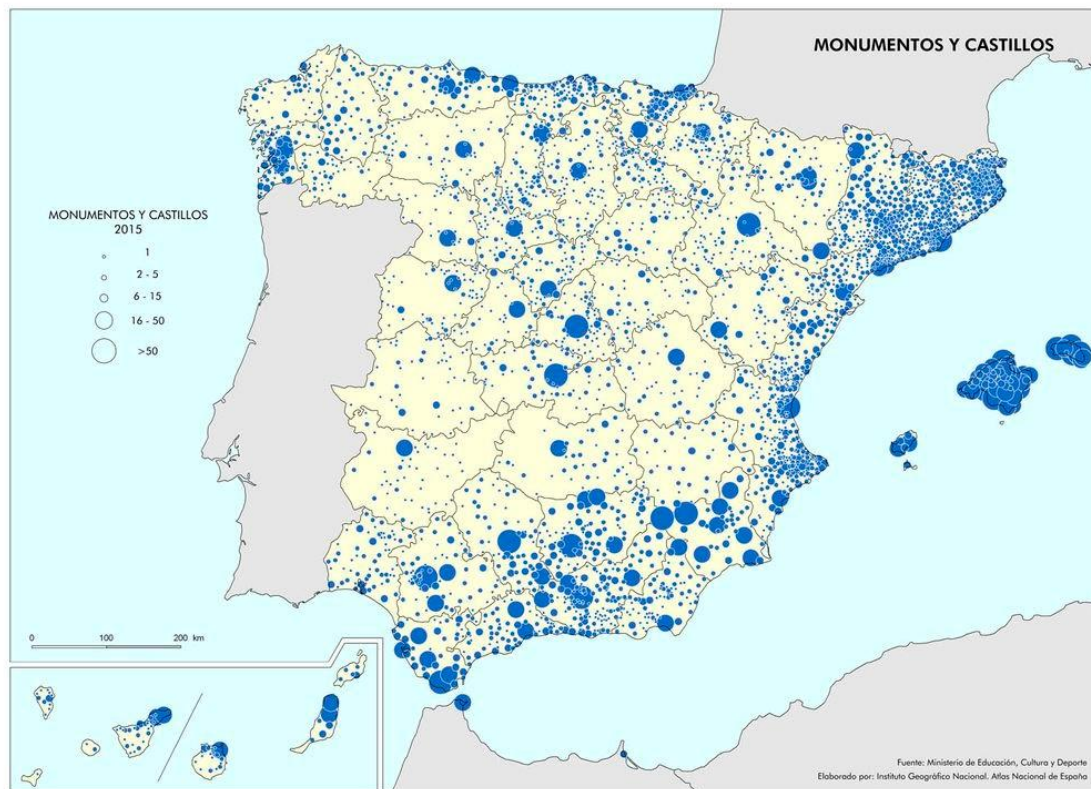
Figura 8. Mapa dels conjunts històrics d'Espanya a l'any 2015

Font: Atlas Nacional d'Espanya. Institut Geogràfic Nacional. Centre Nacional d'Informació Geogràfica. <https://www.ign.es/>. Consulta 04/05/2019, 16:40 h

L'altra categoria destacable són els monuments, entre els quals s'inclouen els castells, torres i murades, esglésies, monestirs, convents i altres edificis de valor significatiu. En aquest cas destaca, com es pot observar en la figura 9, la vessant mediterrània, amb un significatiu paper de les Illes Balears i Catalunya.

Figura 9. Mapa de monuments i castells d'Espanya a l'any 2015

Font: Atlas Nacional d'Espanya. Institut Geogràfic Nacional. Centre Nacional d'Informació Geogràfica. <https://www.ign.es/>. Consulta 04/05/2019, 16:40 h

Segons l'Anuari d'Estadístiques Culturals, durant l'any 2018 el nombre de Béns d'Interès Culturals (BIC) registrats a Espanya foren 40.199 (17.621 immobles i 22.578 mobles). Dels béns immobles el 78,1% són monuments, la categoria més nombrosa, seguida per un 12,9% de zones arqueològiques, un 5,5% de conjunts històrics, un 3% dels llocs històrics i un 0,5% dels jardins històric. Com es pot comprovar, la primera categoria esmentada té un pes molt rellevant respecte a les demés.

Pel que fa als béns mobles predomina la categoria de pintura i dibuix amb un 34,5%, seguida de l'escultura i el mobiliària amb un amb un 14,2% i 12,2% respectivament.

S'ha intentat explorar quins són els monuments més visitats d'Espanya a través de les dades estadístiques que ofereixen les diferents comunitats autònomes. El punt de partida ha estat l'estudi de Farré (2018: 95-97) en el qual ofereix un llistat de quins són aquests monuments, els quals reben més d'un milió de visites a l'any, tots ells ubicats a les comunitats autònomes de Catalunya, Madrid, Andalusia i València.

Per sistematitzar aquesta informació i diferenciar-la per províncies s'ha realitzat una taula on apareixen els monuments més visitats d'Espanya durant l'any 2018 segons les estadístiques consultades (vegeu taula 1). Com es pot comprovar, la comunitat autònoma on es localitzen un major nombre

de monuments és Catalunya, seguida d'Andalusia, dues de les comunitats que tenen un més monuments declarats Patrimoni de la Humanitat. Per una altra part, la tipologia de monument més nombrosa és la religiosa, com es pot comprovar amb la basílica de la Sagrada Família i les catedrals de Santiago de Compostel·la, Sevilla i Còrdova.

Tot i que pugui donar a la sensació de què els edificis catedralicis siguin un dels més visitats, no sempre és així, ja que Farré (2018: 95) indica que la catedral de Burgos, Patrimoni de la Humanitat des de l'any 1984, rebé només un total de 357.497 l'any 2016. Aquesta data deixa veure també que la inclusió dels monuments dins el llistat de Patrimoni de la Humanitat no és suficient per garantir un model de gestió d'èxit. De fet, Fernández (2008: 13) assenyala que són diversos els problemes que solen presentar les localitats que compten amb monuments reconeguts amb aquesta categoria, entre ells els problemes derivats de l'activitat turística, concretament la sobreexplotació la qual provoca una pèrdua d'autenticitat en els béns culturals. Amb les declaracions de la UNESCO en moltes ocasions s'inclouen les localitats on estan situades els monuments i en poques ocasions es valora quina és la capacitat de visitants que aquests indrets poden arribar a assumir. De fet, els estudis al respecte són mínims i en moltes ocasions inexistents. Actualment l'increment de xifres de visitants encara és contemplat com un indicatiu positiu, fins i tot en casos clars de sobreexplotació. En l'apartat dedicat a les Illes Balears es parlarà d'exemples concrets localitzats en aquesta comunitat.

Taula 1. Dades de visitants dels deu monuments més visitats a Espanya l'any 2018

MONUMENT	NOMBRE VISITANTS	LOCALITZACIÓ
Sagrada família	4.661.770	Barcelona (Catalunya)
Parc Güell	3.136.973	Barcelona (Catalunya)
Catedral de Santiago de Compostel·la	3.000.000 aprox. ⁴²	Santiago de Compostela (Galicia)

⁴² No s'han pogut obtenir dades concretes sobre el nombre de visites a la catedral. Farré (2018) parla d'aproximadament uns tres milions de visitants però no cita les seves fonts. S'han consultat la pàgina web de la catedral, les estadístiques de turisme del Centre d'Estudis i Investigacions Turístiques (CETUR) de la Universitat de Compostela i les realitzades per l'Ajuntament de Santiago de Compostela però no s'ha pogut obtenir una dada concreta del nombre de visitants de l'any 2018. S'ha trobat una xifra de visitants de l'any 2010 publicada en *El Correo Gallego* dia 2 de febrer de 2011 a <https://cutt.ly/VgXiMus> (consulta 30/07/2020, 12:56h). Segons aquesta informació el nombre de visitants durant l'any 2010 fou de 3.049.674. El que sí s'ha pogut obtenir són les dades de visitants del Museu de la Catedral, amb un total de 219.031 visites a <https://cutt.ly/cgXi2JM>. Consulta 30/07/2020, 13:37h.

Conjunt monumental de l'Alhambra i el <i>Generalife</i>	2.724.566	Granada (Andalusia)
Ciutat de les Arts i les Ciències	2.637.567	València (Comunitat Valenciana)
Monestir de Montserrat	2.552.315	Montserrat, Barcelona (Catalunya)
Catedral de Sevilla	2.123.836	Sevilla (Andalusia)
Mesquita-Catedral de Còrdova	1.953.133	Còrdova (Andalusia)
Palau Reial de Madrid	1.552.481	Madrid (Comunitat de Madrid)
Casa Batlló	1.062.863	Barcelona (Catalunya)

Elaboració pròpia. Font: www.catedraldesevilla.es, estadístiques de turisme del Centre d'Estudis i Investigacions Turístiques (CETUR) de la Universitat de Compostela i estadístiques realitzades per l'Ajuntament de Santiago de Compostela

Un recurs interessant per fer-se una idea de quina és l'envergadura del patrimoni cultural espanyol és el mapa interactiu *Naturaleza, Cultura y Ocio*,⁴³ elaborat per l'Institut Geogràfic Nacional (IGN), en el qual s'inclouen els elements patrimonials de la Humanitat, monuments d'interès cultural i rutes culturals, com el camí del Cid, els monuments de la ruta de la Plata o els camins d'art rupestre prehistòric. Aquest recurs interactiu permet buscar i seleccionar els elements culturals i patrimonials pels quals es tingui interès, però també inclou recursos naturals (parcs nacionals, parcs naturals, reserves de la biosfera, camins naturals i verds i senders) i d'oci (paradors nacionals, albergs juvenils o rutes).

⁴³ Es pot consultar a <https://nco.ign.es/visorncoconmarco/>. Consulta 18/08/2020, 17:22 h.

Figura 10. Vista parcial del mapa *Naturaleza, Cultura y Ocio* amb els elements patrimonials senyalitzats

Font: Institut Geogràfic Nacional. Centre Nacional d'Informació Geogràfica. <https://www.ign.es/>.
Consulta 04/05/2019, 16:41 h

En moltes ocasions, els recursos patrimonials es troben en certa manera aïllats i enfora dels nuclis de població, per això a vegades la seva visita no disposa d'una oferta complementària amb una oferta hotelera i/o de restauració que doni facilitats a l'hora d'accedir al determinat bé en qüestió. Prats (2003: 131) parla de la dificultat que comporta dur a terme projectes turístics partint del patrimoni en zones perifèriques, ja que segons l'autor, en aquests casos s'ha de començar per considerar l'habilitació d'espais hotelers.

La manca d'infraestructures turístiques properes i/o adequades als recursos patrimonials és una de les causes que provoquen la massificació dels centres urbans. Fernández (2006: 8) assenyala que és entorn de barris històrics i a alguns edificis significatius on es desenvolupen la majoria de serveis (bars, restaurants, hotels, biblioteques o museus). Aquesta concentració i massificació comporta efectius nocius no només des d'un punt de vista urbanístic sinó també a patrimonial. Hi ha nombrosos exemples a escala mundial de com en moltes ocasions es posen per sobre els interessos turístics i econòmics en lloc de considerar com a primordial la conservació del patrimoni. Basta pensar en l'exemple de Venècia o en les ruïnes maies de Sud Amèrica, en les quals s'ha produït una pèrdua del patrimoni cultural i fins i tot una pèrdua o falsificació de la identitat de la població autòctona d'aquests territoris, ja que l'autenticitat i identitat culturals també es veuen afectades per l'activitat turística si aquesta no és gestionada de manera correcta i equilibrada. Són copiosos els autors que assenyalen que a vegades es produeix una teatralització del patrimoni, sobretot de l'etnològic, quan aquest es vol vendre com a producte turístic. Sovint es distorsiona la vertadera imatge i significat del patrimoni en pro d'allò que el turista espera o desitja veure, que no és una altra cosa que allò que li arriba de les campanyes publicitàries, de les xarxes socials o de coneguts que li han fet una recomanació.

En els darrers anys aquest efecte s'ha vist incrementat pel lloguer de vacances, ja que aquest promou un tipus de turisme experimental dut al màxim nivell: deixar de ser turista per convertir-se en resident. Però aquest fenomen no té una via d'únic sentit perquè no només són els residents locals els que tenen un efecte en els turistes, sinó que fins i tot aquests poden arribar a influenciar en major incidència a la societat que els acull. Actualment és innegable negar aquest fet i es pot afirmar que el lloguer de vacances ha contribuït a canviar aspectes de les estructures socials establertes en diferents territoris, com demostra una ciutat de Venècia sense venecians, unes festes de Sant Fermí amb un èxode momentani dels residents i les torrades d'alvocat que de sobte s'han convertit en el berenar típic de moltes ciutats del món.

Per concloure, es pot afirmar que el turisme ha experimentat una diversificació sobretot a partir dels anys noranta i que el model turístic cultural pareix haver experimentat un creixement, així com gaudeix d'una consideració destacable per part de les institucions que gestionen el sector turístic, tot i que no sempre és possible comptabilitzar ni fer una valoració qualitativa d'aquest tipus de turisme. És veritat que s'ha avançat en les darreres dècades i que avui en dia es disposa de més informació per poder formular un model turístic cultural que contribueixi al desenvolupament sostenible d'un territori, sobretot de les comunitats de caràcter local, les quals s'han de veure involucrada en el foment de la cultura i del seu lligam amb el turisme per poder assegurar la seva durabilitat i una òptima rendibilitat.

Capítol 3. El turisme cultural a les Illes Balears. Estadístiques, promoció i principals productes

En aquest capítol es pretén oferir una visió general del turisme cultural a partir de la anàlisi de dades ben diferents i concretar la seva incidència des d'un punt de vista qualitatiu i quantitatiu.

Per una part, es comença amb una introducció general de la història del turisme, constatant que ja en èpoques ben primerenques van arribar a les Illes una sèrie de visitants interessats en el territori i la cultura balear. Per donar més detall sobre aquelles primeres visites, considerades preturístiques, s'han seleccionat una sèrie de testimonis de viatgers provinents de diferents països i situats cronològicament en el segle XIX i la primera dècada del segle XX. Els llibres de viatges consultats fan referència a totes les Illes Balears, i s'engloben en un període temporal comprès entre els anys 1807 i 1911, és a dir, quan el turisme encara no era una activitat econòmica desenvolupada a cap de les Illes. La selecció de la bibliografia analitzada, a part d'un criteri territorial i temporal, també s'ha fet escollint viatgers de diferents nacionalitats, concretament l'anglesa, la francesa i l'espanyola. Així mateix, s'ha tingut en compte que tots fossin provinents de fora de les Illes per poder obtenir un punt de vista totalment forà. Per això, la bibliografia d'aquells personatges naturals de les Illes no s'ha inclòs en el llistat analitzat. La naturalesa del seu viatge és de caràcter molt divers: alguns són artistes, d'altres tenen un càrrec institucional, o simplement són viatgers per plaer.

Es segueix endavant en el temps esmentant les diferents etapes turístiques que s'han delimitat per a les Illes Balears i quines característiques generals presenten. S'ha centrat l'atenció en comprovar quin és el paper de la cultura en l'evolució del turisme per concretar el seu pes dins l'oferta que es promociona. Es podrà comprovar que des del sorgiment del primer turisme s'ha produït una banalització de la cultura que ha acabat en un turisme de masses aliè a la societat balear, incloses les seves manifestacions culturals i patrimonials.

Malgrat que aconseguir xifres concretes sobre el turisme cultural, tal com s'ha comprovat en el capítol anterior, resulti una tasca complicada, per fer una valoració quantitativa, s'han analitzat els resultats de les enquestes de turisme que fan referència a les Balears, tant les realitzades per l'INE com l'IBESTAT, així com els Anuaris de Turisme elaborats per l'Agència d'Estratègia Turística de les Illes Balears (AETIB). Les conclusions extretes d'aquests fonts s'han complementat amb altres estudis i documents que han ajudat a extreure unes conclusions més concretes sobre el turisme cultural a les Balears, com el Baròmetre turístic de l'AETIB del l'any 2016 i un estudi de la Cambra de Comerç de Mallorca sobre productes turístics emergents a les Illes Balears. Arran d'aquesta informació s'ha pogut definir un perfil general del turista cultural el qual ha estat contrastat amb les característiques generals del turista que arriba a les illes, per valorar quines similituds i diferència hi ha entre ells.

La valoració qualitativa s'ha fet a partir de la anàlisi de diferents materials i documents, i dels recursos culturals disponibles. Per una part, s'han estudiat les estratègies definides en els plans de turisme elaborats pel sector públic en el període 2012-2018 a Balears. A partir d'aquí, s'han definit quines són els objectius que l'administració pública vol aconseguir entorn del model turístic cultural.

Així mateix, s'han considerat els recursos més destacats que poden ajudar a impulsar un turisme vinculat amb la cultura. Es parlarà del patrimoni cultural, en referència als BIC i a les seves tipologies. A partir de les tendències constatades en les xarxes socials, s'ha fet una valoració de quins són els monuments més presents entre els turistes.

D'altra banda, s'ha fet una descripció i reflexió entorn de les declaracions de patrimoni mundial de la UNESCO presents a les Balears. Es vol demostrar que aquesta mena de reconeixement no sempre ajuda a la conservació del patrimoni, sobretot si és concebut només com un mecanisme per impulsar propostes únicament de caràcter turístic.

Per acabar, es presenten quins són els principals recursos i productes culturals de les Illes Balears oferts pel sector turístic. Per fer-ho, s'han revisat les propostes que ofereixen les principals pàgines web turístiques referents a les Illes Balears. L'anàlisi de l'oferta turística ajuda a identificar quins són aquells elements més significatius d'un destí, també els de caràcter cultural. En aquest sentit, cal tenir en compte que el sistema turístic d'un territori s'estructura entorn d'uns nodes que determinen els fluxos dels visitants. És per això que hi ha una jerarquia dels recursos disponibles en un territori, els quals poden ser de diferent naturalesa.

En el cas de les Balears, és evident que el clima i les platges són les principals atraccions dels turistes que vénen a les Illes, però fora d'aquests hi ha altres recursos que constitueixen una escala inferior de demanda, però que si bé és cert que no són determinants pel que fa a l'elecció del destí, sí que influeixen en la imatge posterior que s'enduu el turista i en la valoració que fa d'aquest. Els nodes es poden reconèixer precisament a partir de la valoració de l'oferta turística, ja sigui aquella que apareix en les guies o en les pàgines webs (Donaire, J.A., 2012: 33-34).

1. L'activitat turística a les Illes Balears: de la importància de la cultura a la banalització del turisme massiu de sol i platja

El turisme és la principal activitat econòmica de les Illes Balears, directe i indirectament, ja que a part d'aquelles empreses que la tenen com a principal, n'hi ha moltes d'altres que es veuen repercutides de manera indirecta. D'aquesta manera, segons el Pla de Turisme 2015-2015 elaborat pel Govern de les Illes Balears, el turisme suposa el 85% del PIB de l'economia balear i genera més d'un 30% de l'ocupació de la població activa (Conselleria de Turisme i Esports, s.d.: 17).

L'evolució d'aquest fenomen a les Balears ha estat ben estudiat i s'han establert una sèrie de fases a partir de les quals entendre les seves característiques actuals. Els primers indicis de turisme es troben en èpoques ben primerenques, sobretot a partir del segle XIX. Cal remarcar que aquests primers turistes no poden ser entesos amb el sentit actual de la paraula, per això se'ls ha denominat preturistes o prototuristes.

Aquesta etapa fou fomentada, en part, gràcies a la implantació d'un sistema regular de comunicació marítima entre Palma i Barcelona a partir de 1837 (Barceló, 2000: 33). Aquest via va permetre l'arribada de personatges que per diferents motius van decidir passar un temps a les Balears, durant el qual molts d'ells van escriure les seves impressions sobre allò que els oferien unes illes encara totalment verges i, en certa manera, aïllades de la modernització.

El terme preturisme es adoptat per fer referència a una etapa en la qual encara no hi havia una planificació turística efectuada pel govern civil, ja que aquest fenomen no es contemplava com a una possible font d'ingressos. Per això, les Illes no estaven preparades per poder oferir un viatge i una estada còmodes als viatgers que s'aventuraven a visitar aquest indret allunyat del continent. Ells mateixos deixen constància d'aquest fet en els diaris i llibres de viatges que sorgeixen arran de les seves visites. Es queixen del mal estat dels camins i de les vies de comunicació per anar de poble a poble, i de la mala qualitat de les instal·lacions de les fondes, les quals servien d'allotjament no només als estrangers sinó als comerciants que havien de traslladar-se d'un lloc a l'altre.

Són nombrosos els testimonis que fan referència a aquest fet. Un exemple és el de Charles Toll Bidwell, cònsol britànic a Balears des de 1869 fins a 1875, qui va escriure un llibre on detalla minuciosament com fou la seva estada, i fa referència, entre d'altres, al mal estat de les fondes i la poca possibilitat de llogar una casa:

És quasi impossible per a un estranger aconseguir una habitació decent sense construir-la o comprar-la, encara que hi hagi tancades moltes cases sense ocupar. Llogar una casa es considera que rebaixa la dignitat mallorquina, i cap tipus de recomanació, i cap sentiment de bona voluntat o amistat per a un estranger, aconseguirà que aquesta idea canvi (Toll, 1997: 105).

Els viatgers que visiten les Balears a partir del segle XIX ho fan per raons molt diverses: alguns a causa del seu càrrec polític, altres per motius motivacions artístiques o bé per intentar millorar les seves condicions de salut. Altres vegades el motiu de la seva estada era forçada, com per complir la pena a la qual havien estat condemnats o perquè hi havia estat destinats arran de la seva professió o ocupació. Foren un bon grapat els personatges que vingueren, entre ells pintors, científics, escriptors, músics o polítics, i fos quin fos el motiu del seu viatge, es pot afirmar que tots tenien en comú l'afany de conèixer un territori en certa manera exòtic, que provocà en ells la curiositat d'explorar-lo i deixar testimoni de tot allò que veien.

Molts d'ells deixaren constància de la seva estada i per això sorgeix una literatura de viatges que és una de les fonts més interessants per estudiar diferents aspectes de la societat balear de l'època, entre ells l'evolució del turisme des de les seves primeres manifestacions.

Alguns d'aquests llibres de viatge han estat considerats com a les primeres guies de viatges, qualificades també com a preturístiques, les quals no van dirigitades a un públic turístic en sentit estricte. Són més aviat els relats dels viatgers que descriuen els indrets que visiten i les rutes realitzades, els quals seran agafats de referència en les guies publicades posteriorment quan es comenci a fomentar aquesta indústria.

Una de les publicacions més antigues és la d'André Gasset de Saint-Sauveur, titulada *Viaje a las islas Baleares y Pitiusas* realizado entre 1801 y 1805. Arriba a l'illa en funció de cònsol francès i amb l'encàrrec d'escriure un informe detallat sobre Mallorca, Menorca i les Pitiüses, el qual acompanya amb gravats on apareixen alguns dels llocs que descriu.

Un altre personatge que va deixar constància de la seva estada a Mallorca fou Gaspar Melchor de Jovellanos, qui fou empresonat primer a la Cartoixa de Valldemossa i posteriorment al Castell de Bellver. Ambdós llocs seran dos dels més visitats no només pels viatgers decimonònics, sinó encara avui dia.

Malgrat que foren molts els viatgers que trepitjaren les Illes Balears, alguns d'ells han tingut un pes més important a l'hora de conformar una imatge concreta d'elles. Segons Villalonga (1989: 346), a partir de finals de la dècada dels anys trenta del segle XIX arriben visitants que seran els responsables de crear una imatge romàntica, sobretot de Mallorca, que serà difosa en les publicacions posteriors, però també serà utilitzada per la principal entitat encarregada de la promoció turística, el Foment del Turisme de Mallorca.

Sens dubte, dos personatges significatius en aquest aspecte foren el músic Frédéric Chopin i l'escriptora George Sand, arribats a Mallorca el mes de novembre de 1838. La seva estada durà més de tres mesos i motivà a l'autora anglesa a escriure el seu famós llibre *Un hivern a Mallorca*, publicat l'any 1841 a París. Fou escrit després de visitar l'illa, inspirada per una altra publicació de l'època que tracta el mateix tema, *Souvenirs d'un voyage d'art a l'île de Majorque*, de Jean-Joseph Bonaventura Laurens, el qual inclou una sèrie de litografies realitzades per ell mateix.

Ambdues obres ajuden a difondre internacionalment una imatge de Mallorca com un territori a descobrir, allunyat de la modernització, del progrés, ancorat en el temps. L'escriptora, com és ben conegut, deixà escrita una idea molt negativa dels mallorquins, privats, segons el seu parer, d'educació i civisme. Així i tot, Sand troba en el paisatge l'element romàntic que pot inspirar a qualsevol poeta i pintor. Sens dubte, aquesta serà una de les estades més influents en els viatgers que vingueren posteriorment a Mallorca, molts dels quals tindran un especial interès a visitar la polèmica

cel·la de la Cartoixa de Valldemossa on habità la parella d'amants.⁴⁴ Aquesta és, encara avui en dia, una de les visites turístiques més demandades de Mallorca.⁴⁵

La importància del llibre de George Sand és ja constatada a finals del segle XIX, ja que la majoria dels viatgers que s'han consultat citen el testimoni que deixà l'escriptora anglesa, i alguns d'ells són totalment conscients de la important difusió que significà per a les Balears:

The books of travel in which the most recent account of the Balearic group are given, are Spanish and French, the latest of which was written thirty-seven years ago. It is, doubtless, since that period that the greater resources of the island have been developed⁴⁶ (Toll, 1846: 3-4).

Un altre personatge molt destacable és l'Arxiduc Lluís Salvador, qui arriba per primera vegada a Mallorca l'any 1867. Considerat un dels majors difusors de les Illes Balears entre l'alta societat europea de la seva època, aquest autor afirma que va donar a conèixer les Balears a través de les seves publicacions, però també amb les visites que rebia a Miramar gràcies a la seva invitació. D'aquesta manera, aconseguí que fos un lloc de reunió de l'alta cultura amb la presència de personalitats del món de la literatura, de la pintura, de la fotografia o de l'aristocràcia.

El seu empeny per donar a conèixer Mallorca (i les Balears en general), va fer que l'any 1874 l'Arxiduc habilités una antiga casa de la finca de Miramar, anomenada ca Madò Pilla, com a lloc d'estada per aquells viatgers que visitaven Valldemossa. El que es podria considerar un dels primers hotels de Mallorca que acollia als visitants amb tota mena de comoditats, tal com explica, entre d'altres, Mary Boyd Stuart en el seu llibre *Les Illes Venturoses*, publicat l'any 1911. L'escriptora passà sis mesos a Mallorca amb el seu marit pintor i el seu fill a finals de 1909 i principi de 1910. El seu llibre és un relat minuciosament detallista de tots els indrets que visitaren i de les impressions que els causaren. Una de les visites realitzades fou a Valldemossa, on passen per la casa que l'Arxiduc havia habilitat amb habitacions individuals pels hostes, amb servei de neteja i transport:

[...] Any sojourner can for three nights find free accommodation, The Archduke providing house-room, linen, service, and fuel. The apartments are always ready, the guest need no warning of his intended arrival. All he requires to do is to supply himself with food sufficient for the sustenance of

---

⁴⁴ Es vol recordar que l'any 2011 el tema per determinar si la vertadera cel·la on s'allotjà aquesta parella acabà en els jutjats. Finalment es va determinar que la vertadera era la cel·la 4.

⁴⁵ A partir de la visita a la cel·la que ocuparen Chopin i George Sand es creen a la Cartoixa algunes de les primeres experiències museològiques de l'illa, les quals s'han conservat actualment amb una rellevància inaudita. Es parlarà en detall al respecte en el capítol 6.

⁴⁶ «Els llibres de viatges en què es fa el relat més recent del grup balear són espanyols i francesos, l'últim dels quals va ser escrit fa trenta-set anys. Sens dubte, des d'aquest període es desenvolupen els recursos més grans de l'illa».

his stay throughout the visit, as there no shops within several miles of Miramar, and the servants at the Hospederia ara forbidden to sell to the guests⁴⁷ (Boyd, 1911: 67).

Margaret d'Este (1907: 85), autora del llibre *With a camera in Majorca* també deixarà testimoni d'aquest establiment, i insisteix en l'amabilitat i hospitalitat amb les quals el viatger és rebut.

Planas (2020: 113) ha seleccionat alguns exemples d'aquestes guies preturístiques, com el ja esmentats llibres de George Sand i de J.B. Laurens, o *L'illa de la Calma* de Santiago Rusiñol, per tal d'intentar esbrinar quina és la imatge que ofereixen de les Illes Balears. A grans trets, Planas (2020:115) destaca alguns elements, com l'orientalisme inclòs en algunes de les descripcions que fan sobretot de la ciutat de Palma.⁴⁸ Aquesta característica també la constata Lladó (2020: 47) associada amb l'africanisme derivat de la visió de Mallorca com pont entre Àfrica i Europa.

El paisatge és un altre dels elements que Planas destaca, als quals se li donarà major importància, amb gran protagonisme de les oliveres i els ametllers com a arbres més representatius entorn dels quals es formularà una imatge idíl·lica, sobretot de Mallorca⁴⁹, unida amb el concepte d'autenticitat, vinculat amb l'escassa (o nul·la) modernització de les Illes, vistes com un dels darrers testimonis de vida tradicional amb matisos una mica bucòlics.

Aquesta autora (2020: 119) parla de la importància de l'estada de Chopin de Valldemossa, ja que a partir d'aquí, aquest indret de Mallorca es convertirà en visita obligada present en totes les guies turístiques de Mallorca, no només les considerades preturístiques sinó també en les posteriors. La Cartoixa i la cel·la del pianista seran dos dels recursos patrimonials més presents en les visites turístiques.

Els viatgers d'aquesta època es poden considerar no només la primera forma de turisme a les Balears sinó també de turisme cultural, ja que existeix en ells un interès comú per conèixer el paisatge però també la cultura i les tradicions, entre d'altres, de la societat balear. En aquest sentit cal assenyalar el que afirma Arrom quan parla de la primera forma de turisme que es dona a les Balears abans del desenvolupament del fenomen turístic tal com el coneixem actualment:

---

⁴⁷ «Qualsevol resident pot trobar allotjament gratuït durant tres nits, l'Arxiduc provoca una habitació, roba de llit, servei i combustible. Els apartaments estan sempre a punt, el client no necessita cap avís de la seva arribada intencionada. Tot el que necessita fer és proveir-se d'aliments suficients per al manteniment de la seva estada durant tota la visita, ja que no hi ha botigues a uns quants quilòmetres de Miramar i els criats de l'Hostetjaria ara tenen prohibit vendre als hostes».

⁴⁸ Aquest orientalisme es veurà també en el cas d'Eivissa, sobretot per part de Vuillier.

⁴⁹ Alguns viatgers també se sentiran encuriosits per les oliveres de Menorca sobretot a causa de l'efecte que el vent té en aquests arbres i a les formes que d'això se'n deriva.

No debemos olvidar que el turismo cultural era una base muy importante del turismo previo al desarrollo del turismo de masas, donde los visitantes de antaño tenían interés en conocer elementos de nuestro patrimonio y de nuestra historia, tal como atestiguan los contenidos de las viejas guías turísticas que aún podemos encontrar en las librerías de lance (Arrom, 2020: 421).

El patrimoni i la cultura són també alguns dels elements més comentats en les seves obres:

[...] there is a little group called the Balearic Islands, rarely visited by tourist and only known by name. These islands, occupying so small space, present attractions most varied, vestigis of an unknown epoch⁵⁰, Arabian and Christian monuments of the Middle Ages, vegetation almost tropical, wild scenery, and honest and hospitable population⁵¹ (Davillier, J.C., 1881: 512-513).

A partir d'aquestes consideracions es pot afirmar que el preturisme que sorgeix a les Illes Balears és cultural, ja que els visitants es preocupen de conèixer els principals monuments i altres recursos, com la producció artística que s'hi realitza o les col·leccions i «museus» que s'hi poden trobar.

En aquest sentit, Tugores (2011: 76) assenyala que aquests viatgers no només contribueixen a crear una imatge de les Balears i difondre-la arreu del món, sinó que també inicien el procés de valorització del seu patrimoni. En efecte, si es presta atenció als seus relats, es pot comprovar com alguns d'ells denuncien el mal estat de conservació en el qual es troben molts dels monuments i llocs que visiten.

Un dels autors que dona més detalls al respecte és Joan Cortada i Sala a la seva obra *Viaje a la Isla de Mallorca en el estío de 1845*, en la qual conta amb detall els llocs que visita durant la seva estada. Sens dubte, és un relat detallat replet de referències als pobles de Mallorca i als seus principals monuments i festes i tradicions. En diverses ocasions demostra la seva sorpresa i tristesa per l'estat d'abandó en què es troben alguns monuments, tan significatius com la Catedral de Mallorca, la qual visita per primera vegada dia 25 de juliol de 1845:

En varios puntos del templo se ven grandes grietas, y la cosa es tan seria que se han hecho ya algunos reconocimientos, y la opinión general y la de los

---

⁵⁰ Es refereix a les restes arqueològiques d'època prehistòrica, ja que durant aquesta etapa preturística encara no es tenia un coneixement cert sobre aquests vestigis, com també comenten altres viatgers interessants en visitar aquests monuments. En aquest sentit cal destacar el viatger que Émile Cartailhac va realitzar a Mallorca i Menorca durant els mesos d'octubre, novembre i desembre de 1887 (Martínez, 2020).

⁵¹ «Hi ha un petit grup anomenat Illes Balears, rarament visitat per turistes i només conegut pel seu nom. Aquestes illes, que ocupen un espai reduït, presenten atraccions molt variades, vestigis d'una època desconeguda, monuments àrabs i cristians de l'edat mitjana, vegetació gairebé tropical, paisatges salvatges i població honesta i hospitalària».

inteligentes es que la ruina del templo ó á lo menos de una parte es segura. No es posible decir si esa desgracia está próxima ó remota, más no parece que ahora pueda hacerse obra alguna capaz de contener la marcha que la totalidad del edificio ha tomado hácia su frente (Cortada, 1845: 26).

Durant la seva segona visita, dia 6 de setembre del mateix any, torna a constatar aquest fet:

Algunas columnas hay conocidamente inclinadas hácia el centro un poco más abajo del punto en que estriba la bóveda de la nave lateral [...]. En la nave lateral de la izquierda se han puesto ya en dos columnas dos barras de hierro que las llaman hácia afuera y neutralizan el empuje de los arcos; pero es de temer que este recurso no baste y que temprano ó tarde haya de deplorarse la ruina de este antiguo y grandioso monumento (Cortada, 1846: 246-247).

El mateix autor parla en diferents ocasions al llarg del seu relat sobre l'augment de l'espoli del patrimoni durant aquesta època. Tugores (2011: 80) també confirma aquest fet i relata la pèrdua de peces de valor important arran de l'increment del col·leccionisme d'erudits locals i també de molts visitants estrangers, com és el cas del Cortada, qui explica clarament que durant la seva visita algunes de les persones a qui coneix li regalen alguns objectes que li permeten augmentar la seva col·lecció d'antiguitats.

Es poden fer altres observacions comunes respecte a aquests primers viatgers que reben les Illes Balears. La primera d'elles és la freqüent presència dels guies que els acompanyen en les seves visites. Aquests guies són a vegades els mateixos conductors dels carruatges amb els quals es desplacen, però la seva funció no se sol limitar a aquesta, sinó que també conduiran als viatgers a llocs interessants, i els relataran els molts o pocs coneixements que tenen sobre ells.

Així mateix, en alguns dels edificis o llocs hi ha una persona encarregada de guiar als visitants. A vegades és el mateix propietari, com passa a Raixa, Miramar, la Granja d'Esporles o Alfàbia. En altres casos és una persona a qui queda clar que assignen amb un sou per fer aquesta activitat:

The attitude of our present guide was different from that of the former. The guide who showed us the Dragon Caves trotted us through them in the business-like fashion of a man who is paid a fixed sum for performing a started task. He wasted few words [...]. The moment of his expiation came only after unexpected tips had been added to the amount of the regulation fees. But Amoras, guide to these Caves of Artá, showed them as though, after even thirty-five years of performance, he still joyed to reveal their glories. His interest was also an hereditary one; his father, who had held the post before

him, had been killed by falling from the cliff path to the rocks beneath⁵² (Boyd, 1911: 233).

A part de les coves també s'ha pogut constatar que hi havia guies a altres indrets, com al Castell de Bellver, a la Cartoixa de Valldemossa o a la Llotja. Segons el tipus de visitants, aquest és rebut per una autoritat local o algú representatiu del poble, que serà el responsable d'oferir-li una visita guiada pels llocs més emblemàtics: «[...] Con el secretario del ayuntamiento á quien estábamos recomendados hemos ido á dar la vuelta á la ciudad por la muralla vieja⁵³, vuelta que se verifica en menos de un cuarto de hora» (Cortada, 1845: 93).

Com es pot llegir en aquesta anterior citació, molts dels viatgers tenien recomanacions fetes per amics que ja havien visitat les Illes, amb les quals normalment es presentaven en els pobles o llocs a visitar i eren rebuts i acompanyats per la persona a la qual havia estat recomanada. D'aquesta manera, a part de tenir un millor allotjament a la casa de la persona que els rebia, podien accedir a llocs privats o tenir avantatges en d'altres:

Hemos presentado algunas de nuestras cartas de recomendación, y todas las personas á quienes iban dirigidas nos han hecho muchos y repetidos ofrecimientos. D. Cayetano Socías que era una de esas personas nos ha llevado a ver el casino, entregándonos á poco rato dos targetas que nos dan entrada en él durante un mes (Cortada, 1845: 13).

Talment com passa avui en dia, visitar una ciutat de la mà d'una persona nativa permet conèixer indrets i viure experiències que d'altra manera poden passar desapercebuts pel visitant. Això mateix experimentaven els viatgers que arribaven a Palma en aquesta època. També obtenien convidades de residents a les Illes i a vegades aquests els acompanyen en algunes de les rutes del seu viatge (Cortada, 1845: 27, 48, 55, 93, Conté, 1895: 216, Codet, 2009: 66):

Our good friend the padre, a presbítero of Palma Cathedral, has kindly recommended us to this chosen friend, who was a beneficiario of Iviza Cathedral. So our first walk, on the morning after our arrival, lep up the

---

⁵² «L'actitud del nostre actual guia era diferent del primer. El guia que ens va ensenyar les Coves del Drac ens va conduir a través d'ella a la manera empresarial d'un home al qual se li paga una suma fixa per realitzar una tasca iniciada. Va malgastar poques paraules [...]. El moment de la seva inspiració va arribar només després d'haver-se afegit una propina inesperada a l'import de la taxa inicial. Però Amoras, guia d'aquestes Coves d'Artà, les va mostrar com si, després de trenta-cinc anys d'actuació, encara estigués encantat de revelar les seves glòries. El seu interès també era hereditari; el seu pare, que havia ocupat el càrrec abans que ell, havia mort en caure des del camí del penya-segat fins a les roques de sota».

⁵³ Es refereix a les murades d'Alcúdia.

precipitous paths towards the superbly situated old church ⁵⁴ (Boyd, 1911: 293).

De manera que els viatgers solen interessar-se per aquells llocs que els hi han recomanat amics i coneguts abans d'emprendre la seva aventura. També és veritat que durant la seva estada reben altres recomanacions que els permeten conèixer llocs inesperats. Tanmateix, molts d'ells venen ja amb les cartes de recomanació preparades per poder realitzar determinades visites o allotjar-se en alguns indrets. Aquestes cartes de recomanació, com ja s'ha comentat, asseguraven ser tractats amb amabilitat sinó un llit i poder disposar d'un lloc on allotjar-se. Alguna volta també els procura l'accés a edificis privats amb l'acompanyament del seu propietari o algú que treballa per aquest.⁵⁵

És oportú destacar que l'interès de les visites no recau només en els grans edificis monumentals de Palma, Eivissa o Maó sinó que les seves observacions i descripcions se centren en els detalls més comuns, des del caràcter de la gent, les seves característiques físiques o la manera que tenen de tractar als estrangers. Per tant, es pot afirmar que les principals atraccions dels viatgers consultats són de caràcter històric i cultural, i que recorreran als mitjans necessaris per desplaçar-se cap a aquells indrets que més els interessin, per això no dubten en llogar un carruatge o un conductor, agafar el tren, anar muntats en ase per fer alguns camins una mica escabrosos, fer una travessia llarga amb el vaixell per conèixer les altres illes⁵⁶ o dormir en fondes que no presenten sempre unes condicions agradables.

En aquesta etapa primerenca Mallorca és l'illa més visitada de l'arxipèlag, i en ella hi predomina la presència de viatgers sobretot a Palma, des d'on emprendran les excursions cap a altres parts del territori. Tots ells arriben al Port de Palma en vaixell, normalment de Barcelona, ja que era la principal via de comunicació amb el continent. Normalment restaran un temps a ciutat i, després de visitar els seus principals indrets, es dirigiran en tren o carruatge cap a altres pobles. Els itineraris realitzats en aquesta illa s'han pogut classificar en tres grups diferents. Primer hi ha aquells fets a Palma, per la qual s'hi realitzen també una espècie de rutes urbanes, que inclouen els principals monuments de la ciutat.

D'aquesta ciutat ja oferiran una visió de la ciutat des del vaixell durant la seva entrada al port és una de les descripcions més recurrents dels viatgers. Normalment els viatgers passegen per la ciutat sols, però a cops són acompanyats per algun resident que els mostrarà racons i curiositats

---

⁵⁴ «El nostre bon amic el pare, prevere de la Catedral de Palma, ens ha recomanat amablement a aquest amic escollit, que va ser beneficiari de la catedral d'Iviza. Així doncs, la nostra primera caminada, el matí després de la nostra arribada, pujava pels camins precipitats cap a l'església vella magníficament situada».

⁵⁵ Això serà molt comú quan els viatgers visitin algunes col·leccions d'art o antiguitats ubicades a la casa dels seus propietaris.

⁵⁶ En diferents ocasions s'ha pogut llegir que la travessia de Mallorca a Menorca amb vaixell podia arribar a ser llarga i pesada a causa de l'estat de la mar en l'estret que es troba entre aquestes dues illes.

d'aquesta ciutat, en consonància amb la tendència, ja comentada, sobre l'existència d'aquest tipus d'acompanyament que guia els viatgers arreu de les Illes:

L'endemà de la meua arribada vaig tenir l'ocasió de trobar un home encantador que havia viscut a París molt de temps i que s'oferí, amb la millor voluntat, a menar-me a visitar els monuments de Palma.

No podia estar més ben acompanyat. El senyor Sellarès és un enamorat de l'art en totes les seves manifestacions i coneix millor que ningú el que un artista pot veure d'interessant a la ciutat on ell viu (Vuillier, 1973: 21).

De manera que, es pot afirmar que la primera imatge de Palma, i de les Balears en general, que es crea i es projecta arran dels viatgers més primerencs, deriva de les seves impressions, les quals es configuren arran de dos factors: de la seva pròpia experiència i de les recomanacions i visions que els donen els mateixos residents amb els qui tenen contacte. En un moment en el qual encara no hi havia una planificació turística de les visites (guies indicatives, senyalitzacions, edificis preparats adequadament a la visita, etc.), allò que coneixeran els preturistes seran aquells llocs dels quals han estat informats o als quals arriben gràcies a l'ajuda d'un guia.⁵⁷

Figura 11. Vista del moll de Palma amb la Catedral de Mallorca al fons (1880-1890)

Font: Autor: Sebastià Llobera. Fons Llobera. Arxiu del So i la Imatge de Mallorca.
<https://web.conselldemallorca.cat/asim>. Consulta 15/06/2019, 11:36 h

---

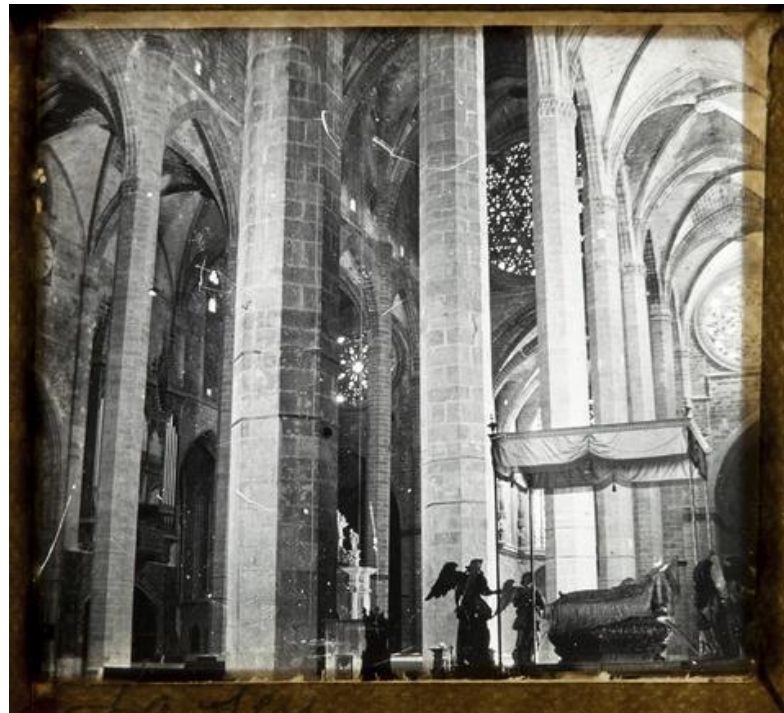
⁵⁷ Quan es parla de guia, no sempre es fa en sentit estricte de la paraula. A vegades sí que s'ha pogut comprovar que hi havia gent dedicada a guardar i guiar els visitants en un determinat edifici o lloc, però d'altres vegades els guies seran persones de l'illa que oferiran de manera voluntària o a partir d'una carta de recomanació, acompanyar-los en les seves visites.

De ciutat, els monuments més esmentats són la Catedral, el Castell de Bellver, la Llonja i l'Almudaina. Com ja esmentat, alguns d'ells en parlen fins i tot abans de trepitjar l'illa, quan encara no els han visitat, sobretot en el moment en què arriben al port de Palma i poden contemplar les vistes que els ofereix la ciutat, entre les quals es localitzen aquests edificis.

[...] I heus aquí, deslliurades per fi dels seus vels de niguls, aquestes llargues muntanyes violetes que ja havia albirat des del portell de la meua cabina. Un turó, tot cobert de pins, voreja la badia i sustenta al cim una fortalesa, el castell de Bellver [...]. Darrere els pals entrecreuats dels vells vaixells mercants, la ciutat de Palma engalana la ribera de manera grandiosa, amb els seus monuments de pedra groga on es perfilen, aquí i allà, algunes palmeres de fulles abundoses. La mola de la catedral, tota quadrada i espinosa, com un enorme reliquiari d'or vell, domina amb noblesa el port i la ciutat [...] (Codet, 2009: 61).

La **Catedral de Mallorca** és un dels edificis més admirats i elogiats (Laurens, 1840: 37, Toll, 1875: 283, Cortada, 1985: 25, 243, Conte, 1895: 109, D'Este, 1907: 19, Boyd, 1911: 27, Medel, 1989: 44, Vargas, 1983: 33, Grasset di Saint-Sauvier, 2002: 52), sobretot pels visitants que es vinculen al moviment romàntic, imperant en aquesta època. Per això la catedral serà un dels edificis predilectes, mentre que aquells edificis on impera l'estil barroc o «churrigueresco» solen ser criticats i considerats de poca qualitat artística.

Figura 12. Interior de la Catedral de Mallorca, 1904

Font: Autor: Jeroni Juan Tous. Arxiu del So i la Imatge de Mallorca. <https://web.conselldemallorca.cat/asim>. Consulta 15/06/2019, 11:36 h

Un dels rituals més comuns en la visita a la catedral és la contemplació del cos Jaume II (Cortada, 1845: 61, D'Este, 1907: 20, Vuillier, 1973: 26, Vargas, 1983: 33, Grasset di Saint-Sauvier, 2002: 53), col·locat dins un sarcòfag considerat per alguns poc apropiat per albergar les restes de tan important personatge⁵⁸:

En medio de la crugia de la catedral y delante del altar mayor hay una mezquina urna de jaspe, rematada en un almoadon de mármol blanco sobre el que descansan corona y cetro dorados [...] . Dentro de la urna de jaspe hay una caja de madera donde está encerrado el cadáver, el cual se conserva perfectamente, teniendo solamante algo estropeadas la boca y las manos [...]. El viagero que desee verlo puede dirigirse á uno de los sacristanes, quien le alcanzará el permiso del sacerdote encargado de la Iglesia (Medel, 1989: 48).

Amb relació a aquesta edifici, Forteza (2015a: 603-604) ha assenyalat que el 1905, any en què el Ministeri de Foment publica un decret per fomentar el desenvolupament del turisme a Espanya, apareix per primera vegada en els estatuts de la Catedral de Mallorca el Museu Capitular, al qual se'n fa referència ja a l'any 1894. Tot i que aquesta coincidència podria ser simple casualitat, l'autora reflexiona sobre el moment en què se situa aquest fet, ja que a més del decret també sorgeix a Mallorca l'entitat que es pot considerar com a la iniciadora de l'activitat turística tal com la coneixem avui en dia: el Foment del Turisme de Mallorca, creat dia 5 de desembre del mateix any 1905.

Tant el decret com la creació d'aquesta entitat són fruit de les veus que sorgeixen durant la segona meitat del segle XIX i inici del XX i que reclamen un necessari desenvolupament de la indústria turística com a alternativa econòmica necessària a l'illa. Arran d'aquesta defensa es considera imprescindible una millora dels serveis utilitzats pels viatgers que, de cada vegada més, arriben a l'illa. No debades s'inaugura l'any 1903 el primer hotel de Mallorca, el Gran Hotel, on els visitants podien trobar les comoditats modernes que tenen altres establiments del continent. A partir d'aquest moment començaren a produir-se accions dirigides a motivar i fer créixer aquesta nova activitat que resultarà ser decisiva en la història de les Balears.

Si es té en compte aquest context, no és gens forassenyat pensar que a la catedral sorgeixen iniciatives relacionades amb les visites que rep tant de gent local com d'estrangers, així com proposa la professora Forteza. També en aquesta època sorgeix l'empenta, de la mà del bisbe Pere Joan Campins, de crear un museu diocesà (Forteza, 2015a: 605). Altres iniciatives que destaca l'autora i que es poden considerar de caràcter turístic són la incorporació de la catedral en la *Guía de las Baleares* a causa de l'Exposició Internacional de Turisme l'any 1914 o l'elaboració d'una guia pròpia de

---

⁵⁸ Vuillier (1973: 26) comenta que a l'església de la Sang es pot visitar «el cadàver d'un frare fundador de l'hospita, en millor estat de conservació que el del rei en Jaume I». El viatger rebutja anar a visitar-lo i, en general, cal dir que aquest tipus de visites no agraden massa als viatgers consultats.

l'edifici redactada per Vicente Furió i publicada per les Galerías Costa l'any 1933 (Forteza, 2015a: 609-610).

Sens dubte, l'edifici perfecte als ulls dels viatgers i que més elogis rep és la **Llotja** (Conté, 1895: 77-78, D'Este, 1907: 22, Medel, 1989: 18, Vargas, 1983: 34): «De tous les édifice de Palma, c'est celui que les habitants montrent aux étrangers avec le plus d'orgueil»⁵⁹ (Laurens, 1840: 61). No hi ha cap dels viatgers que no quedi realment impressionat per ell:

Todo el edificio presenta un conjunto bello, delicado, gracioso y armónico, en términos que por muchas fábricas que por el mismo estilo se hayan visto no puede uno mirar esta sin experimentar aquel indefinible de dulzura y admiración que despiertan estos edificios, a los cuales añaden una belleza mas el Dorado y venerando barniz de los siglos. (Cortada, 1845: 64).

És definit com l'edifici gòtic perfecte del qual destaquen les seves senzilles però imponents columnes helicoidals:

Aquestes grans palmeres mallorquines, que són uns arbres magnífics, han inspirat, es podria dir, els arquitectes que van construir la Llotja: és l'antiga borsa de Palma, el més original dels seus edificis públics. La Llotja s'alça sobre el port: un edifici gòtic, quadrat i de talla sinuosa, proveït de torretes, d'armòniques proporcions i correctes com un temple grec. A l'interior, no hi ha més que una sala, amb voltes sostingudes per tres alts pilars que s'enfilen rabents i que no tenen més ornamentació que les canaletes en espiral (Codet, 2009: 64).

Sembla que romanía normalment tancada: «[...] la antigua y hermosísima Lonja que tienen perennemente cerrada y que solo sirve en carnaval para dar bailes de máscaras» (Cortada, 1845: 33). Però aquesta situació va canviar a partir de 1886, quan en aquest espai es col·loca el Museu Provincial de Belles Arts de Palma (Cantarelles, 2012: 357), creat a partir de la desamortització de 1835 (Gaya, 1955: 565). A partir d'aquest moment sembla que la Llotja romanía oberta a la visita els dijous i diumenge horabaixes i era custodiada per un oficial (Boyd, 1911: 56).

---

⁵⁹ «De tots els edificis de Palma, aquest és el que els locals mostren més orgull als estrangers».

Figura 13. Interior de la Llotja de Palma, 1920 aprox.

Font: Fons Ferrà. Arxiu del So i la Imatge de Palma. Es poden observar les pintures que es mostraven al seu interior on s'ubicava des de 1886 el Museu Provincial de Belles Arts de Palma. <https://web.conselldemallorca.cat/asim>. Consulta 15/06/2019, 11:40 h

Els viatgers també faran referència als vestigis de la dominació musulmana a Palma, dels quals en diuen que n'han sobreviscut pocs. **L'Almudaina**, anomenat també **Palau Reial**, és un d'ells, malgrat que no és un dels edificis que més els cridi l'atenció (Medel, 1989: 16, Baedeker, 1901: 286, Piferrer, 1888: 673, Vuillier, 1973: 30).

Un dels principals edificis de Palma és el palau de la capitania general, on el regent de l'Audiència i l'intendent hi tenen també el seu allotjament. Aquest palau es ample, però distribuït sense ordre ni gust, compost de grans sales i petites cambres incòmodes mal moblades. La seva ubicació a la vorera de la mar —que domina i de la qual té la panoràmica d'una gran balconada— recompensa en part la tristesa de les estances (Grasset di Saint-Sauvier, 2002: 52).

Normalment aquest edifici romanía tancat i només s'hi podia accedir amb una autorització prèvia: «On ne le visite que par autorisation écrite. Elle n'est jamais refusée»⁶⁰ (Conte, 1895: 111).

Les **esglésies** i els objectes decoratius que es poden contemplar en el seu interior també atreuen l'atenció dels estrangers. Entre totes les que es localitzen a ciutat destaquen l'església de **Sant Miquel**, identificada com una antiga mesquita (Gasset di Saint-Sauvier, 2002: 54, Medel, 1989: 57) i la de **Monti-sion**. Un dels temples més significatius és l'**església de Sant Francesc i el seu convent**, famosa entre els viatgers per acollir en el seu interior la tomba de Ramon Llull la qual sol ser també descrita: «The tomb is a beautiful Gothic monument of red marble , but the effigy of Ramon Llull, surrounded by fratted canopies and fantastic heràldic beasts, is only dimly visible in the deep gloom of the church»⁶¹ (D'Este, 1907: 17. També en parla Vuillier, 1973: 32).

Figura 14. Tomba de Ramon Llull a l'església de Sant Francesc, 1920 aprox.

Font: Fons Ferrà. Arxiu del So i la Imatge de Mallorca. <https://web.conselldemallorca.cat/asim>.
Consulta 15/06/2019, 11:47 h

⁶⁰ «Només es visita amb autorització per escrit. Mai no s'ha rebutjat».

⁶¹ «El sepulcre és un bell monument gòtic de marbre vermell, però l'efígie de Ramon Llull, envoltada de marquesines trencades i fantàstiques bèsties heràldiques, amb prou feines es veu en la profunda penombra de l'església».

A partir de totes aquestes visites s'ha pogut traçar una principal **ruta urbana** dins la ciutat, la qual sol començar a la **Rambla** passa per la **plaça del Mercat** i segueix pel **Born** (Medel, 1989: 454-455). Des d'aquí hi ha dos passejos diferents: el que arriba fins a **Cort** i el que baixa cap a la mar, el qual sol seguir vora les **murades**⁶² (vegeu figura 20) fins a arribar a la **Llotja** i al port. D'aquesta ruta es destaquen els **palaus senyorials** de la ciutat, les seves finestres coronelles (Cortada, 1845: 22) i els grans patis (Cortada, 1845: 22-23, Conte, 1895: 84, D'Este, 1907: 13), sens dubte un dels elements que més destaquen tots els viatgers:

Aquests patis esplèndids, d'aspecte molt variat, són fets dels mateixos elements, i no difereixen més que per l'ordenació, pel detall, pel material de les columnes i dels pous. Són tots harmoniosos; el teorema és sempre just; exhibeixen la mateixa bellesa greu i segura i, malgrat la inflor espanyola dels balustres i els escuts, són equiparables, sens dubte, als monuments de l'antiguitat (Codet, 2009: 63).

Figura 15. Passeig del Born del Palma, 1904

Font: autor: Jeroni Juan Tous. Arxius Històrics. Servei de Biblioteca i Documentació de la Universitat de les Illes Balears. <https://arxiu-historic.uib.cat/>. Consulta 19/07/2019, 16:34 h

---

62 En el relat d'alguns viatgers es constaten la demolició de l'antiga murada de Palma, a la qual s'hi fa referència com la Murada de Mar, un dels llocs per on hi passeja més la gent de ciutat (D'Este, 1907: 11-12).

Alguns dels patis comentats són els de **ca n'Oleza i cal comte d'Ayamans** al carrer Morey, **cal marquès de Vivot** i **cal comte Montenegro**.

The residence of the Oleza family in the Calle Moréy has a fine courtyard in Renaissance style: handsome pillars of red marble support the vaultings of the House, and the gallery that spans the marble staircase rests upon a wide flattened arch bearing the family coat of arms ⁶³ (D'Este, 1907: 14).

Un moment no ubicat dins Palma però sí proper que serà visitats per tots els viatgers consultats, és el **Castell de Bellver** (Grasset di Saint-Sauver, 1808: 9, Laurens, 1840: 29, Cortada, 1845: 202, Piferrer, 1888: 939, D'Este, 1907: 31, Boyd, 1911: 51, Vargas, 1983: 36), edifici que cridarà l'atenció dels viatgers no només per les seves característiques formals, sinó també per ser durant un temps la presó d'un dels intel·lectuals més rellevants d'Espanya, Gaspar Melchor de Jovellanos, qui durant el seu empresonament feu una minuciosa descripció de Bellver i d'altres monuments com la catedral o la Llotja: [...] En sus paredes seven inscripciones⁶⁴ que revelan los dolores allí sufridos y las congojas que han trabajado el pecho de los tristes encarcelados. Allí está el oscuro y mezquino cuarto en que vivio el ilustre Jovellanos. [...] (Cortada, 1845: 205. També Piferrer, 1888: 947).

La sala on romangué empresonat aquest il·lustre personatge serà molt anomenada per aquells que relaten la seva visita al castell, la qual es pot intuir era freqüent ja que en ell hi situen un guardià que els acompanya explicant la història de l'edifici, les seves parts i els seus usos, entre d'altres qüestions, tal com es pot comprovar en el llibre de Mary Stuart Boyd (1911: 52):

Bordio appeared in the person of the custodian of the Castle. He was an old soldier, gaunt, lean, courteous, and evidently possessing a genuine pride in this charge. The first thing to which he called our attention was the grating set high over the entrance, through which, after endearing fashion of their times, the occupants of the castle were accustomed to shower a gent hint to depart, in the form of arrows or boiling water, upon the heads of any visitors whose appearance they did not fancy.⁶⁵

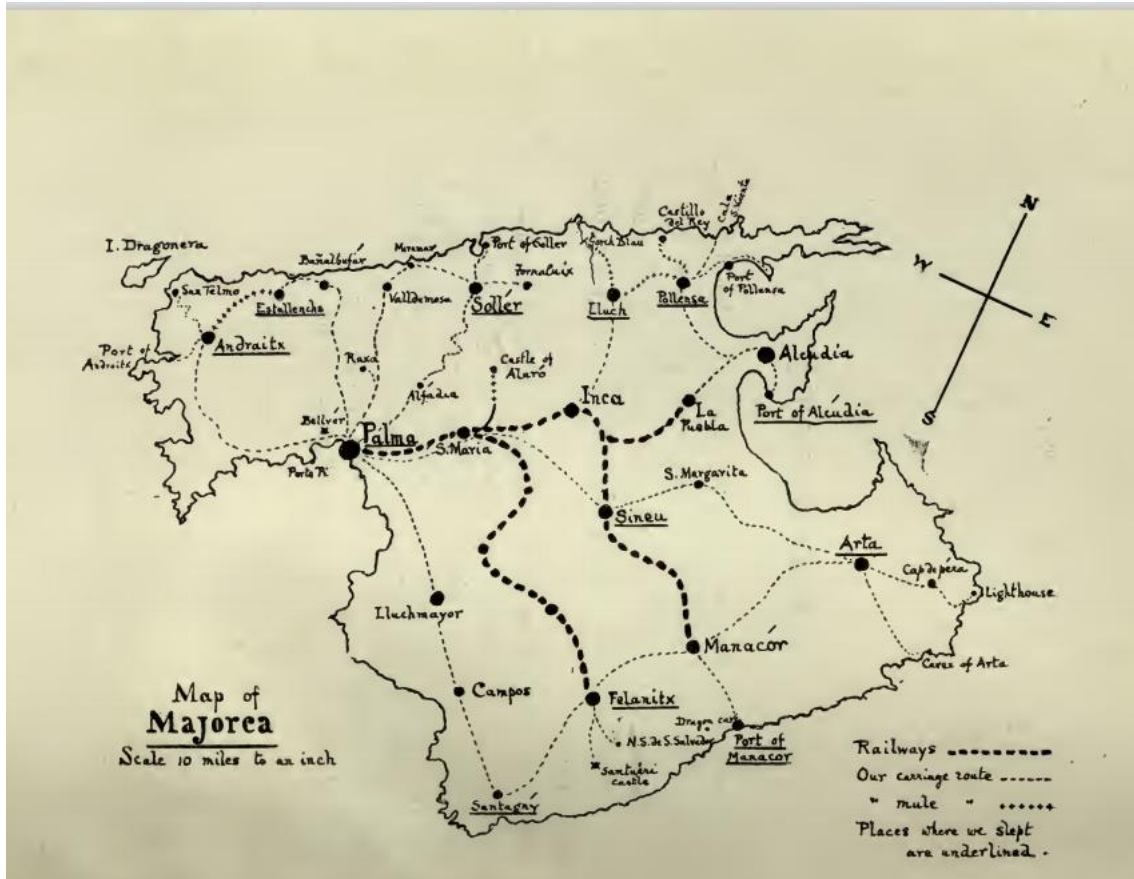
⁶³ «La residència de la família Oleza al carrer Morey té un bell pati d'estil renaixentista: bells pilars de marbre vermell sostenen les voltes de la casa, i la galeria que creua l'escala de marbre descansa sobre un ampli arc aplatat amb l'escut de la família ».

⁶⁴ Es refereix als grafitos de la Torre del l'Homenatge del Castell de Bellver, sobre els quals es publicà un complet estudi fet per Elvira González arran de la restauració d'aquest espai l'any 2000.

⁶⁵ «Bordio va aparèixer en la persona de l'custodi de l'Castell. Era un vell soldat, demacrat, prim, cortès, i evidentment posseïa un orgull genuí per aquest càrrec. El primer que va cridar la nostra atenció va ser la reixa col·locada a la part alta de l'entrada, a través de la qual, a la manera entranyable de la seva època, s'acomodava als ocupants de l'castell per vessar un

Un altre bloc són les visites més freqüents fetes a la part forana per la majoria dels viatgers, i que s'han definit com les principals rutes fora de Palma. I per últim, hi ha una sèrie de trajectes secundaris arreu de l'illa que varien d'un viatger a un altre. D'Este (1907) en el seu llibre publica un mapa amb aquelles rutes que ha recorregut per Mallorca, les quals veurem són les més comunes entre els viatgers.

Figura 16. Mapa amb les rutes a Mallorca seguides per Margaret d'Este. Imatge publicada al seu llibre de viatge *With a camera in Mallorca*⁶⁶

Font: llibre de Margaret d'Este, *With a Camera in Majorca*. Disponible a <https://cutt.ly/Ng3vq7c>. Consulta 10/10/2020, 17:43 h

Fora de Palma, es poden definir també una sèrie de rutes que eren les més efectuades pels viatgers de final de segle XIX i principi de segle XX. La primera ruta més pròxima a Palma es dirigeix cap a la Serra de Tramuntana i el seu recorregut és «**Palma–La Granja d’Esporles–Alfàbia–Raixa**», malgrat que no tots els viatgers s’aturen en cada un dels llocs indicats. Alguns continuen el camí a Valldemossa cap a Sóller i d’altres faran aquesta ruta com a excursió d’un sol dia.

gentil indici de marxa, en forma de fletxes o aigua bullint, sobre els caps dels visitants l’aparença no els agradava».

⁶⁶ Es pot consultar a <https://cutt.ly/Ng3vq7c>. Consulta 10/10/2020, 17:43 h.

Una segona ruta, sens dubte la més destacable per les referències que es donen d'ella i el nombre de visitants que la realitzen, és la que fa «**Palma–Valldemossa–Deià–Sóller–Port de Sóller**» tot i que a vegades s'acurça fins a Deià. Rullan (2018: 75) justifica la importància turística d'aquesta zona de **la Serra de Tramuntana de Mallorca**, encara vigent avui en dia, a partir de la presència ben primerenca de personatges il·lustres molt significatius que arriben a tenir una importància universal, com és el cas de Ramon Llull, qui l'any 1276 s'instal·la a Miramar i funda el monestir de la Trinitat i l'escola de llengües orientals. La presència de Llull en aquest indret serà un dels motius de la visita de molts viatgers. A més, a finals del segle XV en aquest mateix monestir s'instal·la la primera impremta de Mallorca.

Figura 17. Miramar, Mallorca, 1920

Font: autor: Francesc Matheu. Biblioteca de Catalunya. <http://www.bnc.cat/>. Consulta 11/06/2019, 14:07 h

Altres viatgers romandran a ca madò Pila, a Miramar, i d'altres visitaran la casa de l'Arxiduc, **Son Marroig**, de la qual ofereixen una descripció detallada tant de l'arquitectura, com de l'entorn, com dels tresors antics que hi guarda el seu propietari:

This property (Miramar) has lately acquired a new interest on account of its having been purchased by the Archduke Luis Salvador of Austria, the autor of an interesting work of the islands. The house which existed on the site of the former convent there has, under his direction, been recently rebuilt, and fitted up and furnished with original or imitation of old Majorca furniture-

curious old tables and chairs, bedsteads beautifully carved, and quaint old lamps which have fallen into disuse in the island⁶⁷ (Toll, 1876: 241).

Figura 18. Madò Pilla de Miramar, Mallorca, 1920

Font: autor desconegut. Arxiu del Sol i la Imatge de Mallorca. <https://web.conselldemallorca.cat/asim>.
Consulta 15/06/2019, 11:36 h

Una altra ruta que s'ha pogut definir a partir dels relats dels viatgers és la que va de «**Pollença-Alcúdia**» o a la inversa, sovint a continuació de la ruta anterior. Quan no fan la ruta des de la Serra de Tramuntana, solen partir de Palma amb tren fins a Sa Pobla i des d'aquí es desplacen per carretera fins a Alcúdia. Aquest recorregut és fet per alguns viatgers que s'embarquen cap a Menorca, en el vaixell que sortia del Port d'Alcúdia (Davillier, 1881: 520, Boyd: 170).

Destaca la visita de les restes arqueològiques en els pobles d'Alcúdia i Pollença. Quasi sempre serà una visita acompanyada d'un guia, com passava en altres llocs ja comentats. Aquest guia no només s'encarrega d'explicar la

---

⁶⁷ «Aquesta propietat (Miramar) ha adquirit recentment un nou interès per haver estat comprada pel Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, autor d'una interessant obra de les illes. La casa que existia en el lloc de l'antic convent, sota la seva direcció, ha estat recentment reconstruïda, arreglada i moblada amb mobles originals o imitació dels vells mobles mallorquins: curioses taules i cadires antigues, somiers bellament tallats i pintoresques llums antics. que han caigut en desús a l'illa».

història dels pobles sinó de comentar aquells fets i mostrar troballes rellevants que tinguin a veure amb les runes.

We were shown the ornaments, which comprised a brooch set with rubies, an oval locket [...] a long chain necklace with clasps, set with small pearls and two emeralds; two handsome gold and pearl earrings, and a few smaller trinkets. [...] As our guide turned over the earth with his foot he disclosed a jawbone furnished with a row of splendid molar [...]⁶⁸ (D'Este, 1907: 97-98).

En relació amb Pollença es mencionen sobretot quatre elements patrimonials: el monestir del Puig de Maria, el Castell del Rei, el Calvari i de nou les restes romanes de l'antiga ciutat romana de Pollentia (Cortada, 1845: 96, Grasset de Saint-Sauver, 1807: 30, Piferrer, 1888: 1036-1037, D'Este, 1907: 100, Boyd, 1911: 161-162). S'esmenten també alguns indrets naturals significatius, com la Cala Vicenç i el cap de Formentor.

Figura 19. Ruïnes del Castell del Rei, Pollença, Mallorca, 1884

Font: autor: Sebastià Llobera. Arxiu del So i la Imatge de Mallorca.
<https://web.conselldemallorca.cat/asim>. Consulta 15/06/2019, 11:54 h

⁶⁸ «Ens van mostrar els ornaments, que consistien en un fermall amb robins, un medalló ovalat [...] un llarg collaret de cadena amb tancaments, amb petites perles i dues maragdes; dues boniques arracades d'or i perles, i unes quantes barates petites. [...] Quan el guia va donar la volta al terra amb el peu, va revelar una mandíbula moblada amb una filera d'esplèndid molar [...]».

Precisament serà un recurs natural el que provocarà que sorgeixen dues noves rutes recorregudes per aquests primers turistes: les coves naturals subterrànies. En concret, les situades a Artà (Grasset de Saint-Sauvier, 1807: 22, Cortada, 1845: 78, Conté, 1895: 214, D'Este, 1907: 61, Piferrer, 1888: 1096, Boyd, 1911: 225) i a Porto Cristo (D'Este, M., 1907: 57, Boyd, 1911: 215, Moratille, J., s.d.: 58, Ginés, J., Ginés, A., 2018a: 4-5).

Aquestes coves podien ser visitades gràcies a les obres de condicionament dutes a terme en elles en època ben primerenca. Les més conegudes entre els viatgers de final del segle XIX i les primeres dècades del XX eren les d'Artà, on es construï una gran escala de pedra seca a causa de la visita de la reina Isabel II. A les Coves del Drach de Porto Cristo es va fer la primera incursió el 1878, però seran conegudes sobretot arran de l'expedició de l'espeleòleg francès Edouard A. Martel, convidat per l'Arxiduc Lluís Salvador (Ginés, J., Ginés, A., 2011: 335).⁶⁹ Així doncs, es poden delimitar dues rutes que seran de les més seguides recorregudes, tot i que en ocasions es converteixen en una sola ja que es realitzen de manera consecutiva i majoritàriament inclouen els pobles de Manacor, Sant Llorenç, Son Servera, Artà i Capdepera.⁷⁰

Cal observar que la majoria dels viatgers que s'han analitzat, tenen un interès general per conèixer les construccions i edificis més emblemàtics dels llocs que visiten, demostrant sempre una sensibilitat i criteris artístics en les seves observacions. No es conformen en la simple observació, sinó que la majoria s'interessen per la seva història.

Sembla que la part menys visitada de l'illa era la sud-oest, amb pobles com Campos, Santanyí o Lluçmajor. Normalment els qui visiten aquests pobles ho fan enllaçant amb la ruta de Manacor-Felanitx. Dels viatgers analitzats, no són massa els qui visitin o parlin d'aquesta zona de la qual en destaquen les murades del poble de Santanyí i la seva església fortificada (Grasset de Saint-Sauver, 1807: 18, Piferrer, 1888: 1135, D'Este, 1907: 48), les esglésies i convents de Campos i Lluçmajor i les torres de defensa de la costa (Piferrer, 1888: 1137).

En conjunt, tot i que evidentment encara no es pot considerar que hi hagués una planificació turística, es pot considerar que a Mallorca sorgeixen, de manera improvisada i arran de l'interès que desperten alguns atractius de l'illa, una sèrie de rutes que inclouen un grapat important de béns patrimonials. Les rutes més importants apareixen avui en dia entre els principals circuits turístics presents a Mallorca, els quals es poden considerar herència directa de tots aquests moviments i «descobriments» fets pels aventurers del XIX. En canvi, d'altres visites comentades han perdut importància al llarg de la història, arribant a perillar greument l'estat de conservació del lloc o edifici en qüestió. Com a exemple d'això es podria citar

---

⁶⁹ Normalment arriben a Artà o a Manacor amb tren i per desplaçar-se agafen un altre mitjà de transport, normalment un carruatge estirat per cavalls.

⁷⁰ Normalment arriben a Artà o a Manacor amb tren i per desplaçar-se agafen un altre mitjà de transport, normalment un carruatge estirat per cavalls.

els castells roquers, algunes ermites o la capella on Ramon Llull fundà la seva escola de llengües.

Menorca també va tenir una etapa preturística al segle XIX i principi del segle XX, gràcies a les primeres línies de comunicació marítimes.⁷¹ El primer servei regular s'estableix l'any 1855 i enllaçava el Port de Maó amb Alcúdia i Barcelona, i fou ampliada el 1861 amb Palma (Méndez, 2004: 6).

L'arribada de passatgers estrangers a Menorca es constata ja en aquestes dates primerenques. Méndez (2004: 3-4) verifica que a finals del segle XIX predominen els personatges públics i els grans empresaris. A partir del segle XX el turisme incrementa amb l'arribada dels primers creuers a vapor, com el Lusitania i l'Equateur.

Un altre tipus de viatger present a l'illa seran els experts en diferents disciplines que viatgen amb una finalitat estrictament científica que va més enllà dels viatges a la recerca del parany exòtic o pintoresc. Limón (2015) ha realitzat un llistat de dinou autoritats que es desplacen a Menorca al segle XIX, entre els quals destaquen personatges tan significatius com l'Arxiduc Lluís Salvador, André Grasset de Saint-Sauver, Antoni Rubió i Llach, Émile Cartailhac o la Societat Científica de Viena.

Si bé aquest tipus de personatges no ofereix sempre uns escrits descriptius generals sobre l'illa, en alguns casos permeten saber el tipus de visita que solien fer:

El Sr. Cartailhaic, que, habiendo desembarcado en Mahon el 25 de octubre, salió para Palma é Ibiza á las cuatro de la tarde del viérnes 23 de noviembre último, á bordo del vapor-correo "Menorca"-en donde tuvimos el honor de estrecharle la mano, por última vez por ahora, -no ha conocido reposo durante el mes que ha permanecido entre nosotros [...]. Ha visitado sesudamente todas nuestra estaciones protohistóricas, fotografiándolas y haciendo una verdadera anatomia de ellas. No ha sido el turista que, por mero solaz técnico, ha cruzado varios días nuestra campiña [...]: ha sido el hombre de ciencia, á quien los profundos estudios y los años de esperiencia han dado aquella reputacion universal [...] (Seguí, 1888: 103-104).

Segons Méndez (2004: 5), les visites que solen fer els viatgers es limiten a la ciutat de Maó i al seu orgue de l'església de Santa Maria, als jaciments

---

⁷¹ L'any 2017 es va inaugurar l'exposició itinerant «Almon s'està com aquí. Menorca i el turisme 1911-2017» (vegeu annex 8), celebrada a Ciutadella, Maó i Alaior, la qual era descrita de la següents manera: «El turisme actual és el resultat d'un procés de maduració de més d'un segle, durant el qual ha esdevingut un dels sectors més puixants de l'economia menorquina, fet que ja justificaria l'organització d'una exposició dedicada a aquesta activitat. Tanmateix, la interacció entre visitants i locals té multitud d'altres facetes, que aquesta mostra intenta explorar: cultural, social, històrica, arquitectònica, urbanística, paisatgística... Així mateix veurem com el turisme, des dels seus orígens, fa un ús intensiu de la il·lustració i la fotografia per crear una imatge de l'illa, que s'ha anat transformant al llarg del temps. En definitiva, volem mostrar com s'ha format i què significa el turisme per a Menorca». Informació extreta de l'Institut Menorquí d'Estudis, disponible a <https://cutt.ly/shxtKZt>. Consulta 01/12/2020, 13:20 h.

arqueològics que hi ha als afores, sobretot el de Trepucó i Talatí i a la població de Sant Lluís.

Figura 20. Port de Maó (Menorca), 1900-1915

Font: autor: José Lacoste y Borde. Fototeca de Patrimonio Nacional.
http://www.mcu.es/fototeca_patrimonio. Consulta 09/11/2019, 17:13 h

Els jaciments arqueològics seran un dels principals atractius de l'illa, així com ja constata Piferrer (1888: 1178). De fet, alguns només romandran a Maó i als seus voltants per visitar els talaiots i taules més coneguts durant aquesta època (Vuillier, 1973: 155). Boyd ho manifesta clarament:

It was now evident that neither Mahon nor its immediate surroundings would produce anything that needs detain us in town, and we decided to set out without further delay in search of those relics of a far older occupation than that of the British – the menhirs and dolmens of a pre-historic race⁷² (1911: 145).

---

⁷² «Ara era evident que ni Maó ni el seu entorn immediat produïrien res que ens hagués de detenir a la ciutat i vam decidir emprendre sense més demora a la recerca d'aquelles relíquies d'una ocupació molt més antiga que la dels britànics: els menhirs i els dolmens d'un cursa prehistòrica».

Una consideració general que fan alguns viatgers és qualificar d'inferior a Menorca respecte a Mallorca respecte als interessos que aquesta illa els pot oferir: «No importa que sea avara en Menorca de paisajes la naturaleza, de monumentos el arte: trátase de presentar tal cual son sus objetos, y no es menester para que interesen idealizarlos» (Piferrer et al: 1241. També Daviellier, 1881: 520, Toll, 1846: 3, Baedeker, 1908: 289).

Per una altra part, com en el cas de Mallorca, en moltes de les visites que faran arreu de l'illa, sobretot als monuments prehistòrics, els viatgers aniran acompanyats per un guia (Conte, 1895: 252, Vuillier, 1973: 185, D'Este, 1907: 146) que els ensenyarà el camí per arribar-hi, en moltes ocasions no massa preparat:

As may be imagined, a cross-country tramp in Minorca is attended with considerable difficulty, and in visiting talayóts it is essential to have a guide who knows his way about and who can direct one through the maze of obstacles that has to be threaded in attaining some tumulus that rise like a landmark half mile away⁷³ (D'Este, 1907: 147).

Aquests guies, com també passava a Mallorca, seran gent local als quals ja coneixen o a qui algun conegut els ha recomanat. Per exemple, Vuillier explica que visita els talaiots amb el savi senyor Joan Pons i Soler, però cita altres personatges amb qui manté contacte durant la seva estada, com el doctor Colorado, amb qui visita el Toro, el vice-cònsol senyor Valls o amb mossèn Cardona, qui l'acompanya a Sant Lluís (Vuillier, 1973: 143, 155, 159).

De fet, aquests contactes permetran als viatgers allotjar-se a casa d'algun menorquí en lloc de romandre en les fondes (Vuillier, 1973: 143), les quals eren ben poques i d'escassa qualitat, així com relaten ells mateixos relaten. Els més anomenats entre les fonts consultades són la Fonda la Marina, l'Hotel Bustamante i l'Hotel Central a Maó (Boyd, 1911: 185, D'Este, 1907: 143, Baedeker, 1908: 289). Méndez (2014: 6) també esmenta la Fonda Estrella i la de Fornells, Fonda Burdó, oberta arran del seu conegut servei de menjador.

De la mateixa manera que s'ha fet amb Mallorca, a partir de l'anàlisi dels relats de viatgers de final del segle XIX i principi del segle XX, s'ha intentat establir de manera més precisa quins són els recorreguts i atraccions més recurrents. Tot i que el nombre de recursos patrimonials referenciats és inferior que en el cas de Mallorca, s'ha pogut definir una ruta principal realitzada a Menorca i els elements que més es destaquen d'ella.

Si a Mallorca són diferents les rutes i el lloc des d'on parteixen, a Menorca els testimonis deixen definir una única i senzilla ruta principal:

---

⁷³ «Com es pot imaginar, un vagabund de fons a Menorca acudeix amb dificultats considerables i, en la visita de talaiots, és fonamental tenir un guia que conegui el seu camí i que pugui dirigir-lo a través del laberint d'obstacles que s'ha d'enfilar. aconseguint alguns túmuls que s'elevan com una fita a mig quilòmetre de distància».

«**Maó-Ciudadella**». Aquest aspecte no resulta estrany si es té en compte que era l'únic camí en condicions favorables per fer un viatge confortable. Aquesta via, que partia del poble de Sant Carles i arribava fins a Ciudadella, fou construïda pel general Kane, qui era recordat per un monument situat a la sortida de Maó (Grasset de Saint-Sauver, 2002: 79).

Però es pot afirmar que a Menorca començà prest la construcció de noves vies de comunicacions entre els diferents nuclis urbans, la qual es dugué a terme a partir de 1860 amb la carretera de Maó al Castell, de Maó a Sant Climent, i de Maó a Sant Lluís. Posteriorment, en el 1878 i el 1900 se substitueix el camí de'n Kane per una nova via de comunicació entre Maó i Ciudadella (Méndez, 2004: 7, Conte, 1895: 273), la qual també és elogiada pels que la transiten: «The two towns are connected by a splending road that runs through the very centre of the island» (D'Este, 1907: 152).

Aquesta ruta principal sol tenir una sèrie d'aturades que fan que es pugui concretar de la següent manera: «**Maó-Alaior-Mercadal-Ferrerries-Ciudadella**». En aquest ordre, els viatgers que van de Maó o Ciudadella descriuen tot allò que els crida l'atenció, des del paisatge fins a monuments diversos. Les descripcions que ofereixen no tenen sempre el mateix nivell de detall, ja que depèn de l'interès que l'element referit tingui pel viatger.

Els estudis dedicats a l'evolució del turisme a Eivissa i Formentera consideren que Eivissa no tengué visites turístiques fins l'any 1909 : «Antes de 1909 no hay menciones a la presencia de visitantes que puedan considerarse turistas y no hay documentos escritos que muestren la existencia de debate sobre el turismo» (Cardona, J.R.: 2014, 901, també Cardona, J.R, Serra, A., 2004: 4-5, Azpelicueta, A, Azpelicueta, R. 2018: 415, Méndez, 1999: 133). Es concreta aquesta data perquè és l'any en què es publica la primera guia turística d'Eivissa, elaborada per Arturo Pérez-Cabrero. Segons els estudis consultats, els viatgers que arriben a les Pitiüses abans d'aquesta data són normalment pintors, estudiosos o aventurers que volien explorar una societat primitiva (Azpelicueta, A., 2018: 415).

Figura 21. Plaça del Born, Ciutadella (Menorca), 1900-1915

Font: autor: José Lacoste y Borde. Fototeca de Patrimonio Nacional.
<https://www.patrimonionacional.es/>. Consulta 12/05/2019, 18:31 h

Tot i aquestes consideracions, i agafant de models el cas de Mallorca i Menorca, es creu adient considerar també per a Eivissa aquestes primeres visites com a preturístiques, ja que la indústria turística encara no havia tingut cap mena de desenvolupament. S'han pogut consultar fonts primàries d'alguns testimonis anteriors al 1909 que arriben a Eivissa, a vegades des de Barcelona i d'altres des de Mallorca aprofitant la seva estada en aquesta illa, i que deixen constància de les seves impressions i visites (Laborde, 1829, Piferrer, 1888, Grasset di Saint-Sauveur, 2002, Vuillier, 1973, Vargas, 1983, D'Este, 1907, Boyd, 1911). Es considera oportú acceptar aquestes visites com la de viatgers interessants en conèixer l'illa, tal com ja s'ha fet amb Mallorca i Menorca. És veritat que alguns d'ells hi romanen a causa del seu càrrec o per desenvolupar la seva professió, però malgrat tot no deixen de ser impressions de gent estrangera que es preocupa per conèixer el destí que elegit conèixer. No són turistes en el sentit actual del terme, però sí es podrien considerar així en el context de la seva època.

A partir dels textos dels viatgers consultats, s'han pogut constatar una sèrie de diferències respecte a les altres. Per començar, cal dir que la visita a les Pitiüses (així els anomenen la majoria d'ells) no serà tan comú com la de

Mallorca o Menorca, i això es constata en la poquíssima presència d'establiments destinats a acollir viatgers i comerciants. Aquesta és una de les constants a les quals faran referència els viatgers, els quals amb les mateixes recomanacions que feien servir a les altres illes. D'aquesta manera poden allotjar-se a casa de les persones a qui han estat recomanades així com fer visites acompanyades per ells. Per exemple, Vuillier (1973: 206) serà recomanat per Francisco de los Herreros al vicari capitular Manuel Palau i al canonge Juan Torres y Ribas, així com també es rebut pel batle. Margaret d'Este (1907: 121) també arribarà de Mallorca a Eivissa amb una carta de recomanació dirigida al propietari de l'única fonda que a final del segle XIX es podria trobar a Eivissa *La Marina*, regentada per Sebastià Roig⁷⁴. La mateixa autora relata que durant la visita a les Salines i al jaciment fenici són acompanyats per un oficial municipal (D'Este, 1907: 136) i que durant la seva visita són acompanyats per un guia: «To the upper town we presently ascended, escorted by our waiter, who had been sent by our host-mindful, probably, of the postscript to our letter of introduction-to attended us»⁷⁵ (D'Este, 1907: 126).

Margaret Boyd (1911: 293) també serà recomanada: «Our good friend padre, a presbítero of Palma Cathedral, had kindly recommened us to his closed friend, who has a beneficiado of Iviza Cathedral». Aquest serà l'encarregat de guiar-los per Eivissa i presentar-los a personatges com el pintor Narcís Puget i Viñas (Boyd, 1911: 305) i el vicecònsol britànic el qual els entrega un regal de part del consolat (Boyd, 1911: 298).

El recorregut que feien aquests primers viatgers es poden delimitar en dues rutes: les dues parteixen de la vila d'Eivissa, i una es dirigeix cap a l'actual zona de Sant Antoni de Portmany (anomenada llavors només Portmany) i l'altra té com a principal destí Santa Eulàlia del Riu. Hi ha també una excursió que si no fan tots els viatgers, al manco és sempre citada: aquella que va a la zona de Ses Salines.

Cal dir que els únics camins que existien a l'illa en aquell moment pels quals la circulació era apropiada eren els que conduïen als diferents nuclis de població (Vuillier, 1973: 206, Grasset di Saint-Sauveur, 2002: 124), ja que no es produiran millores en les vies de comunicació fins a principis del segle XX (Cardona, 2014: 4). S'ha pogut constatar que alguns viatgers lloguen un carruatge per desplaçar-se per l'illa, com per exemple Margaret d'Este (1907: 135) que destaca els preus barats d'Eivissa, on els costa quinze pessetes llogar un cotxe per tres dies, mentre que a Palma aquest és el preu per només mig dia d'excursió.

No tots els viatgers es desplacen per dins l'illa, alguns només visiten la ciutat d'Eivissa, la qual es pot dividir en dues zones diferenciades: el barri de la Marina, ocupat principalment per pescadors i comerciants, i el nucli de població ubicat dins les murades, o fortificació, com en diuen els

---

74 Vuillier cita com a propietari de la fonda a Josep Roig i Torres, anomenat de malnom «el coix». Aquest devia ser el pare del propietari esmentat per Boyd.

75 Actualment vam pujar a la ciutat alta, escortats pel nostre cambrer, que el nostre amfitrió havia enviat, conscient, probablement, de la postal de la nostra carta de presentació.

viatgers (Laborde, 1829: 76, Grasset di Saint-Sauveur, 2002: 121, Vuillier, 212, Vargas, 1983: 1, D'Este, 1907: 125).

Allà on es descriuen un major nombre d'edificis és a Dalt Vila, tractada, com ja s'ha esmentat, de fortificació, envoltada de murades en la part alta del port i a la qual s'hi pot accedir per dues portes, la *Porta Nova* i la *Porta de las Tablas*⁷⁶, que és la principal. Aquesta darrera és citada pels viatgers i en nombroses ocasions ofereixen una descripció bastant detallada, destacant la seva ornamentació escultòrica (Piferrer, 1888: 1342, Laborde, 1829: 78, Vuillier, 1973: 214, Boyd, 1911: 292). Dalt Vila sol ser descrita com el barri ric d'Eivissa, amb els carrers empinats i estrets, i les cases antigues amb elements que es consideren d'herència musulmana.⁷⁷ Un dels edificis que sempre se cita és la catedral de Santa Maria (vegeu figura 50 de l'apèndix), ubicada a la plaça anomenada de la catedral (vegeu figura 51 de l'apèndix).

Figura 22. . Plaça de la Catedral d'Eivissa a Dalt Vila (Eivissa), 1900-1915

Font: autor: José Lacoste y Borde. Fototeca de Patrimonio Nacional.
<https://www.patrimoniacionacional.es/>. Consulta 13/06/2019, 14:02 h

⁷⁶ Es refereix a la porta de les Taules.

⁷⁷ Vuillier en el seu relat pren per musulmans els elements gòtic de l'arquitectura domèstica, com en el cas de la finestra coronella de Can Comasema.

Sens dubte, uns dels elements patrimonials més significatius d'Eivissa del qual ja en deixen constància les fonts consultades, tot i que la majoria dels seus autors visita l'illa abans inclús del seu descobriment, és el jaciment de la necròpolis del Puig dels Molins.⁷⁸ Piferrer (1888: 1362) comenta que s'han trobat materials devora la murada, ossos i ceràmica entre d'altres, que són de difícil datació. D'Este (1907: 136) pot visitar el jaciment quan fa relativament poc que s'ha començat a excavar:

The whole hillside is honeycombed with rock tombs – they are everywhere, on the hill, and on the lower ground – filled it with earth, built over, planted over; it is the burial ground of a nation. More than a thousand tombs have already been located, and of there som sixty have been investigated at the cost of two Ivizan gentlemen who are interested in the subject (D'Este, 1907: 136-137).

Tant aquesta viatgera com Boyd (1911: 304) parlen del museu que es crea a la ciutat arran d'aquest descobriment.

Arran d'aquesta primera etapa, que alguns autors no inclouen dins el desenvolupament del turisme a les Balears, es produeixen alguns esdeveniments que seran clau per a la formació de la indústria turística tal com la coneixem avui en dia. El foment d'aquesta indústria a Mallorca era ja reclamat per veus tan significatives com Miquel dels Sants Oliver.⁷⁹ L'any 1903 s'esdevé un dels fets que significarà el punt de partida per aquest desenvolupament: la inauguració del Gran Hotel de Palma, juntament amb la publicació d'una guia on s'explicava en detall l'edifici modernista de Lluís Domènech i Muntaner i s'oferia una informació sobre les visites que els turistes podien fer a Palma i als principals monuments de l'illa (Forteza, 2015b: 257).

Només s'haurà d'esperar dos anys per un altre esdeveniment que suposarà el vertader impuls del turisme a Mallorca. Es tracta de la creació en el 1905 del Foment del Turisme de Mallorca, la primera entitat de les Balears encarregada de treballar per impulsar aquesta indústria. En el moment del seu sorgiment els seus objectius principal foren facilitar l'arribada de turistes, la millora de certes infraestructures, l'atenció i protecció dels interessos dels visitants i la realització de campanyes de promoció a través d'una oferta variada. La primera acció que va dur a terme en aquest sentit és la publicació d'un fulletó de setze pàgines el mateix any de la seva fundació, en castellà i francès. És molt significatiu el títol de l'edició francesa, *Majorque station d'hivern*, res a veure amb la tendència actual del turisme a Balears. Durant les dues primeres dècades del segle XX, el material ofert passà de les anomenades «guies de forasteros» a un material més modern que es podria qualificar com a guies turístiques, com la *Guía de las Islas Baleares (Mar*

---

⁷⁸ La necròpolis fou objecte d'excavacions arqueològiques ja en l'any 1903.

⁷⁹ Aquest autor defensà el foment de la indústria turística amb els seus escrits damunt La Almudaina l'any 1890, els quals foren recopilats amb el títol *Cosecha periodista* (Barceló, B. 2000: 36).

Mediterráneo), editada per la Impremta Gual i Muntaner de Palma (Vives, 2009: 212-213). Aquest material, el qual es veurà incrementat durant els anys trenta, dècada d'un important desenvolupament turístic a Mallorca, sempre agafarà de referència l'imaginari del patrimoni mallorquí. Fou el pintor Erwin Hubert, el responsable de crear una imatge idíl·lica a través de la representació de la badia de Palma, juntament amb la Catedral o el Castell de Bellver, malgrat també fa ús d'elements paisatgístics tan significatius com l'ametller. A la creació d'aquesta imatge també hi contribuïren els artistes que durant aquest principi de segle XX es desplacen a l'illa atrets pel seu paisatge, el qual consideraven exòtic, sobretot pel fet de ser encara inexplorat. El paisatge mallorquí es descobrí a partir de les pintures de Carles de Hees, Ramon Martí i Alzina, Santiago Rusiñol, Joan O'Neill, Antoni Ribas, Richard Ackerman o Antoni Fuster (Barceló, 2000: 39).⁸⁰

El tipus de recursos que seran promocionats per aquesta entitat seran diversos, però es pot afirmar que un dels predominants seran els culturals, sobretot els monuments més destacables de Mallorca. De fet, Vives (2020:1), constata que la història d'aquesta entitat sempre ha anat de la mà de la qüestió cultural, ja que ha dut a terme la promoció i conservació del patrimoni historicoartístic, la realització d'itineraris i excursions, l'edició de material de tipus cultural i la promoció de la cultura pròpia i el folklore com a atractiu turístic. A part de la realització de material promocional dels principals recursos culturals, també ha participat en la protecció i restauració d'edificis tant significatius com la Seu de Mallorca, la Cartoixa, el bosc i el Castell de Bellver, el Casal Vivot de Palma, les possessions de la costa de la Serra de Tramuntana o els molins de vents del barri del Jonquet de Palma. Vives també cita les gestions que ha dut a terme pel compliment de les normes de restauració en el cas del Castell de Santueri de Felanitx o el Castell del Rei de Pollença. Molt important és el seu suport perquè determinats tresors incloses en subhastes, no sortissin de l'illa. Per acabar, es vol assenyalar l'important treball de senyalització de monuments i rutes, sobretot a partir dels anys quaranta.

Aquest fet també es constatat per Barceló (2000: 38), quan esmenta algunes de les accions que l'entitat va dur a terme, com la millora dels accessos efectuada per aquesta entitat dels accessos per poder visitar alguns dels principals atractius paisatgístics i culturals de l'illa, com les Coves d'Artà, les del Drach de Porto Cristo, el Castell d'Alaró, el Port d'Alcúdia, el Torrent de Pareis, entre d'altres. També destaca l'organització d'excursions guiades per diferents indrets de l'illa, i la gestió de l'accés a monuments tan representatius com el claustre de Sant Francesc, la Llotja, el Consolat de Mar, el Castell de Bellver, etc. Forteza (2015a: 262) també parla d'aquest tipus d'activitats organitzades a partir de la creació de la *Federación Española de Centros de Iniciativas y Turismo*, moment en què es duu a terme una vertadera propaganda turística i s'organitzen excursions arreu de Mallorca.

---

⁸⁰ Les obres d'alguns d'aquests pintors són ja esmentades pels viatgers de l'etapa preturística.

Per tant, arran de tot el que s'ha comentat fins ara, es pot afirmar que els inicis del turisme (inclòs el preturisme), van ser en gran part de caràcter cultural, i que existia un interès real en conèixer el patrimoni i la cultura mallorquins, tant per part dels visitants com dels impulsors del turisme. Arrom (2010: 37), constata també aquesta tendència en afirmar que el turisme cultural fou una base molt important prèvia al desenvolupament del turisme de masses.

Però aquest desenvolupament fou truncat per la Guerra Civil espanyola, i seguidament per la Segona Guerra Mundial, les quals suposaran una ruptura temporal llarga, ja que no serà fins als anys 50 quan es tornarà a desenvolupar un turisme internacional arran d'una promoció i intensificació de l'oferta. Famosa és la campanya *Luna de miel en Mallorca*, promocionada després de la Segona Guerra Mundial amb l'objectiu d'aconseguir un turisme de caràcter nacional.

Pel que fa a les altres illes, el desenvolupament de la indústria fou més lent. A Menorca no es crea el Foment del Turisme fins l'any 1932, malgrat que anys enrere, en el 1909, s'havia creat dins l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó, la Societat d'Atracció de Forasters i Excursions (Fullana, A., 2009: 42). Malgrat aquesta manca d'iniciativa en pro d'una indústria turística, s'han trobat alguns testimonis que deixen constatar que els viatgers també passaren per aquesta illa i deixaren les seves impressions a partir de les quals, s'han definit, com ja s'ha vist una sèrie de rutes. En aquest sentit, un es vol destacar un document referent als talaiots menorquins. La seva importància per al present estudi rau en el format que proposa el seu autor: el de ruta turística. Es tracta de l'article de Francisco Camps Mercadal, publicat per primera vegada en el número 141 *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* de desembre de 1891 i tornat a publicar en el volum 1 de la *Revista Menorca* en el 1898. Interessant és la declaració d'intencions que expressa l'autor en una nota a peu de pàgina a l'inici del seu escrit:

Deseosos de ver trazado el Itinerario arqueológico de Menorca, para guia del forastero expedicionario, hemos esbozado el de los distritos que nos son más conocidos; quizá algun aficionado menorquín, con mayor fortuna, publicará para completarlo, el de los de Mahón, Alayor y Ciudadela, cosa que nosotros no nos atrevemos á intentar por disponer de pocos datos y de ningún tiempo para ampliarlos. (Camps, 1898: 94).

Com es pot llegir, l'autor presenta l'article com una guia per tota aquella persona estrangera que estigui interessada en conèixer els talaiots de la zona des Migjorn Gran⁸¹ i Ferreries. De fet, així es pot considerar un itinerari descriptiu per recórrer aquests territoris a la recerca dels jaciments arqueològics que amaguen. Explica de manera detallada on comença la visita, les direccions i camins que s'han de seguir, com s'ha de desplaçar el viatger (aconsella que dugui un mapa de l'illa i molt millor si va acompanyat per un

---

⁸¹ L'autor es refereix a aquest poble amb el seu antic nom, Sant Cristòfol, el qual agafa el nom de la seva parròquia i fou canviat posteriorment pel de Migjorn Gran.

guia local), on s'ha de deixar aparcat el carruatge i com accedir als talaiots a peu. Fins i tot concreta on el viatger pot allotjar-se i alimentar-se: al Migjorn Gran indica que hi ha «l'hosteria de L. Mora» on poden menjar i dormir (Camps, 1898: 97) i a Ferreries s'hi troba la «casa-tienda de Juana Cardona» (Camps, 1898: 105).

Camps estructura la ruta en tres dies (vegeu taula 2), i els divideix en dues sortides, una al matí i una altra a la tarda. L'itinerari comença al poble des Mercadal des d'on s'ha d'arribar al camí *de* «la montaña» que condueix fins a un talaiot, i més endavant es troba una cova oberta per l'home (Camps, 1898: 95). Durant tota la ruta no només fa referència a les construccions megalítiques sinó a tots aquells elements que l'autor considera dignes de menció⁸²: el que sembla ser la via romana que duia de Maó a Ciutadella, restes de ceràmica o ossos, construccions i espais agrícoles, molins de mà, pous de torn i molins de vent, entre d'altres.

L'itinerari inclou un nombre importants de jaciments arqueològics, de diverses tipologies (coves, taules, talaiots, navetes) i en estats de conservació diferents, tal com indica el propi autor. A continuació s'ofereix una taula on es concreten els talaiots que assenyala Camps en la seva ruta.⁸³

Taula 2. Itinerari de talaiots des Migjorn Gran i Ferreries (Menorca) elaborat per Francisco Camps, 1891

LLOCS I TALAIOTS INCLOSOS EN LA RUTA ⁸⁴		
DIA	MATÍ	TARDA
Primer dia	Zona del Migjorn Gran <i>Talaiot des Forn de Cals</i> <i>Talaiot de los murciélagos</i> <i>Talaiot de Fra Pera⁸⁵</i> <i>Torrauba d'en Salord</i>	Zona del Migjorn Gran <i>Talaiots de Binicodrell de Dalt</i> <i>Naveta a Binicodrell Nou</i> <i>Talaiot de devora el caseriu Es Mastay</i> <i>Talaiot i necròpolis a la zona de Binigáus Vell</i> <i>Sa Cova des Moro de Binigáus Nou</i> <i>Talaiots en terrenys de Santa Clara i Santa Mònica</i>

⁸² L'autor es refereix a aquest poble amb el seu antic nom, Sant Cristòfol, el qual agafa el nom de la seva parròquia i fou canviat posteriorment pel de Migjorn Gran.

⁸³ L'autor esmenta talaiots quasi del tot derruïts i d'altres dels quals no proporciona el nom. Aquests no han estat inclosos en la taula perquè no permeten ser identificats amb un nom o referència concreta.

⁸⁴ Els noms dels llocs i talaiots estan escrits literalment com apareixen en l'article de Camps.

⁸⁵ Aquests tres talaiots es poden situar a la zona Fonts-rodones de Baix.

Segon dia	Zona del Migjorn gran <i>Talaiots de viga de mata i sa taláha, devora les cases de Sant Agustí</i> <i>Talaiot devora el camí de Sant Agustí</i>	Camí Migjorn Gran - Ferreries <i>Taula i talaiot d'es Vilás</i> <i>Talaiot de s'Engulidó</i> <i>Talaiots de la zona de Biniatzén</i> <i>Coves de's Barranquet</i> <i>Talaiot del predi de Sa Foradada</i>
Tercer dia	Zona de Ferreries <i>Cova d'es moro de Son Marcer de báix</i> <i>Sas Covas Gardas</i>	Camí de Ciutadella, direcció sur <i>Talaiot devora el predi de Binicalsix o Binicalig</i> <i>Altar de Binimassó</i> <i>Talaiots de Caláfi-vey</i> <i>Talaiots de Biniatrúm</i> <i>Talaiot de Son Bell-lloquet</i> <i>Talaiots de San Juan</i> <i>Talaiot del Barrancó</i> <i>Talaiot de Santa Ponsa</i>
Altres llocs recomanats	<i>Talaiot de Rafal Roig (zona del Mercadal)</i> <i>Talaiot de Senarro</i>	

Elaboració pròpia. Font: Itinerari de talaiots de Francisco Camps. Revista de Menorca, 1898, p.94-109. <https://www.ateneumao.org/revista-de-menorca/>. Consulta 25/02/2018, 12:33 h

Com es pot comprovar, és un itinerari molt complet, que permet conèixer un gran nombre de jaciments i les seves diferents tipologies. Són interessants les descripcions que l'autor ofereix de la majoria d'ells, sobretot d'aquells que són més destacables.

Méndez (2020: 179-180) ha fet un estudi sobre el turisme menorquí entre el 1900 fins a l'esclat de la Guerra Civil espanyol, en el qual ha constatat que a finals del segle XIX la presència dels viatgers de classes privilegiades era significativa, ja que era visitada per iots, sobretot de procedència britànica. De fet, segons l'autor fou la primera illa on acudien, a partir de 1899, els primers creuers de turistes provinents de França. Tanmateix, el mateix autor confirma que aquest preturisme no fou suficient i no conegué el desenvolupament que patí el mallorquí durant els anys trenta, ja que l'illa no disposava d'una infraestructura empresarial que pogués adaptar-se a les noves necessitats de la demanada turística.

No fou fins a la dècada dels anys 60 quan començà el desenvolupament turístic a Menorca, moment en què els menorquins s'interessaran per potenciar aquest tipus d'indústria. A partir de la meitat de la dècada dels anys setanta es comença a constatar un flux important de passatgers, precisament durant el boom turístic de les Balears (1960-1975), moment en el qual Menorca s'incorpora activament en l'activitat turística (Fullana, 2009: 48).

Respecte a Eivissa, el seu desenvolupament fou similar al de Mallorca. Ja en el 1909 es promou el turisme a partir de la publicació de *Ibiza. Guía Turística*, editada a Barcelona per Arturo Pérez-Cabrero (Cardona, 2014a: 902). En ella es destacaven sobretot els recursos arqueològics, paisatgístics i històrics, és a dir, els que avui en dia encaixen en el turisme cultural. La dècada dels anys trenta fou una etapa d'expansió turística, ja que sorgeixen les primeres infraestructures hoteleres, amb la construcció de l'Hotel España, a la capital, l'any 1932. El mateix any es comencen a construir també l'Hotel Buenavista a Santa Eulària des Riu, el Grand Hotel (actual Hotel Montesol, a la ciutat d'Eivissa) i l'Hotel Portmany, a Sant Antoni. Serà en aquesta darrera zona esmentada on es formarà el principal nucli turístic dels anys 30, i de fet els únics hotels de l'illa que es mantindran oberts durant la Guerra Civil estan localitzats en aquest indret (Blázquez, 2006: 244).

El Foment del Turisme d'Eivissa es crea l'any 1933, i es vol recalcar un dels objectius que, segons Blázquez, marcaren el sorgiment d'aquesta entitat. A part de la millora d'infraestructures i dels transports i un major inversió en foment del turisme a l'illa, es volia aconseguir la declaració del Puig dels Molins Monument Nacional.⁸⁶ Per tant, hi ha una preocupació patrimonial vinculada amb l'activitat turística d'aquesta època. De fet, una de les característiques d'aquest primer turisme eivissenc és que Eivissa fou el «refugi» de molts intel·lectuals i artistes que fugien de la complicada situació política europea. Walter Benjamin, Erwin Broner, Raoul Hausmann, Erwin von Kreibitz i Wolfgang Schulze «Wols» són alguns dels artistes que arriben al llarg d'aquests anys. En referència a això Cardona (2014a: 902) afirma que:

«Probablemente, lo que diferencia a Ibiza del resto de destinos en los que se establecieron colonias de artistas e intelectuales es que en Ibiza la presencia de este tipo de visitantes y su relación con la población local fue el principal atractivo de la industria turística [...]».

Per tant, també a Eivissa hi ha una vinculació amb el patrimoni, la cultura i els primers anys de desenvolupament turístic.

En el cas de Formentera, l'activitat turística va estar condicionada per les circumstàncies que venia arrossegant al llarg de la seva història. Va ser una illa quasi deshabitada arran de la manca de recursos, sobretot d'aigua

---

⁸⁶ Cal recordar que actualment a Eivissa hi ha el Museu Monogràfic del Puig dels Molins, una filial del Museu d'Arqueologia d'Eivissa i Formentera, de caràcter estatal, situat a Dalt Vila i tancat des de l'any 2009.

potable. La seva promoció turística no va ser contemplada i, evidentment, quedà totalment eclipsada per l'incipient turisme que es començava a desenvolupar en la Pitiüsa menor. Fins als anys cinquanta no rebré els primers visitants turistes, però la xifra no és significativa. El que destaca és el paper que durant aquesta dècada tingué entorn del moviment hippie, el qual tenia el seu centre a la famosa Fonda Pepe (Cardona, 2017: 558-559). En certa manera, doncs, i malgrat que Formentera no conegué un vertader desenvolupament fins dècades posteriors, el que es pot considerar foren els primers turistes, vengueren atrets per un moviment de caràcter social i cultural, que deixa establir, una vegada més, la posició destacada de la cultura en el desenvolupament del primer turisme.

En tot, es pot afirmar que a les Balears la indústria turística parteix amb una oferta no centrada en el turisme de sol i platja, sinó que les aspiracions, tant dels promotors com dels visitants, entronquen amb diferents àmbits, entre els quals té un pes realment significatiu, el cultural.

Però a partir del primer «boom turístic» el perfil d'aquesta activitat experimentarà un canvi sense retorn. L'any 1960 s'obrí l'aeroport de Son Sant Joan a vols internacionals, en el 1963 ho farà el d'Eivissa i en el 1968 el de Menorca (Garcia, 2007: 1097). Sorgeix un turisme de masses basat en el model de sol i platja, la demanda és molt superior a l'oferta, i els turoperadors entren en escena per no anar-se'n pus mai. Entre 1961 i 1966 els turistes que arriben es dupliquen arribant a superar el milió, i només el 16'32% són espanyols, ja que la tendència ha canviat i predominen els internacionals (Salvà, 1985: 20). Aquest creixement suposarà problemes de suficiència, motiu pel qual fou necessari la construcció de noves centrals elèctriques (primer la d'Alcúdia i després la de Coll d'en Rabassa de Palma) i es duu a terme un ambiciós pla d'autopistes, la primera d'elles la de Palma a l'aeroport en el 1968. La promoció també es fa a partir de la celebració d'actes de gran impacte mediàtic, com el Festival d'Elegància i Bellesa. Elecció de Miss Nacions Unides (1963), i del 1964 al 69 el Festival Internacional de la Cançó de Mallorca. El ressò internacional que aconsegueixen aquests actes serà decisiu pel desenvolupament turístic, sobretot de Mallorca (Vives, 2014) : 86). Buades (2006: 51) explica molt bé quina fou l'evolució de tot plegat:

Des de 1964 hasta finales de los 70, la dinámica turística no hace más que explotar al máximo las “oportunidades”. Agotada una playa, se explota otra; empezada una urbanización, se realizan dos más, en un ciclo de crecimiento sin freno. Colonizada incipientemente la isla mayor, se abre la veda para la turistización de Eivissa, que será mucho más intensa y salvaje [...].

El turisme de masses provocarà la creació d'una imatge tipificada de les Balears, basada en els recursos més presents en el turisme que s'havia donat fins aleshores, i mesclats amb altres objectes de consum. Això provocarà que s'estableixin uns itineraris molt rígids dels quals serà difícil sortir-ne, encara avui dia. Segons Picornell (1990: 45) el resultat serà la creació d'una

«imatge-espectacle» que no té res a veure en la realitat balear i que s'allunya dels elements que caracteritzen a la societat local.

Per la seva part, el Foment del Turisme de Mallorca, a partir dels anys 70 durà a terme una difusió a través de l'art, amb la publicació anual de calendaris que utilitzaran sobretot motius de caire costumista i paisatgístic. Alguns dels pintors que participaran d'aquesta producció són Bernadí Celià (1921-1985), Francisco Bernareggi (1879-1959), Tito Cittadini (1886-1960) o S. Serra «Busser» (1915-2000), entre d'altres. Les imatges més repetides seran el paisatge mallorquí de la Serra de Tramuntana, Formentor, la badia de Pollença i de Santanyí (sobretot Cala Figuera), o l'interior amb l'ametller. Pel que fa als monuments, la Catedral de Mallorca i el Castell de Bellver seran els predominants, malgrat també s'han trobat elements com les Coves d'Artà o la Font del Sepulcre de Palma.⁸⁷ Cal dir que a poc a poc la fotografia substituirà a la utilització de la pintura en les imatges promocionals. De fet, aquesta serà una eina clau utilitzada en el material de promoció turística. Alguns dels fotògrafs locals aprofitaren aquesta oportunitat per viure de la seva professió, i rebran encàrrecs públics i privats per elaborar diferents tipus de material, guies, fulletons, catàlegs i postals, entre d'altres (Mulet, 2007: 36-37).⁸⁸

El folklore, el paisatge, els costums i els principals monuments eren els elements més recurrents en els materials de difusió, però hi ha un altre recurs que també serà significatiu en la promoció, intencionada o no, de les illes, sobretot en el cas de Mallorca i Eivissa, i que s'allunya de la imatge folklòrica i banal centrada en les pageses i els ametllers. Es tracta d'una cultura de caràcter més internacional, centrada sobretot en l'art contemporani, però també en la literatura, el cinema i la fotografia, que obrirà les Balears al món. Algunes de les iniciatives al respecte, tenien una clara promoció turística, sigui a través d'esdeveniments entorn de determinats pintors residents a les Illes o de certàmens i exposicions. En aquest sentit, destaca sense dubte la figura de Joan Miró, la qual fou utilitzada en diferents ocasions no només per atreure les visites turístiques, sinó per oferir un producte turístic de caràcter cultural i evitar l'estacionalitat. Veny (2013: 52-56) parla d'algunes de les accions dutes a terme al respecte, la primera d'elles fou una exposició del pintor a Copenhague l'any 1966, impulsada per l'ajuntament d'aquesta ciutat i el de Palma, amb l'objectiu de promoure ambdues ciutats. També es publicaren articles relacionats amb Mallorca i Miró en diferents revistes de viatges o publicacions de llengua estrangera, com *Venture*, revista

---

⁸⁷ Aquestes valoracions s'han fet a partir del catàleg de l'exposició itinerant anomenada «Pintura en Mallorca», celebrada per commemorar el centenari de la creació del Foment del Turisme de Mallorca, de publicat per aquesta mateixa entitat i anomenat «100 anys del Foment del Turisme de Mallorca. Centenari (1905-2005)».

⁸⁸ En aquest sentit es recomana visitar la web de l'Observatori Fotogràfic del Paisatge de les Illes Balears, projecte impulsat pel grup de recerca en Patrimoni audiovisual, mass-media i il·lustració (PAMMI) de la Universitat de les Illes Balears. Es tracta d'una plataforma informativa, reflexiva i interconnectada sobre l'evolució del paisatge balear a través de la fotografia. <https://observatorifotograficbalears.com/ca/>. Consulta 10/01/2021, 12:25h.

especialitzada en viatges, art i artistes, el diari *Journal do Brasil* i el *Correo Comercial* de Bons Aires.

Dues altres iniciatives amb una intenció propagandística foren impulsades pel director del Grup Serra, Pere Serra, en concret dos concursos relacionats amb Miró: per una part, el Premi Internacional de Pintura Jove, dirigit a joves artistes mallorquins, i per una altra, els premis *Soles Iberian Sun*, dirigits a reconèixer la tasca de difusió de Mallorca feta per persones i entitats situades fora de l'illa. Per a aquests darrers premis, Miró dissenyà un dibuix que fou després modificat i atorgat a Foment del Turisme de Mallorca per utilitzar com a reclam turístic, i fou finalment logo de l'entitat (vegeu figura 23).

Figura 23. Logotip del Foment del Turisme de Mallorca elaborat pel pintor Joan Miró als anys setanta

Font: [Joan Miró]. Recuperat de <https://cutt.ly/sjkNA0K>. Consulta 16/10/2021, 17:32 h

Molt significativa és l'exposició que l'Ajuntament de Palma va organitzar l'any 1978 a la Llotja, concretament els mesos de setembre i octubre, com a reclam per fomentar el turisme fora de l'època estival. Allò que es considera més rellevant, és la col·laboració pública-privada que es va dur a terme al respecte, ja que les entrades de l'exposició eren venudes per un preu especial en diferents hotels i agències de viatges, i a més incloïa també la visita al Casal Sollerí.

L'art contemporani serà també un element connector entre l'illa d'Eivissa i l'àmbit internacional arran de la ja comentada presència d'artistes, sobretot d'origen germànic, que s'hi traslladen a partir dels anys trenta a la recerca d'un refugi i de tranquil·litat. La premsa europea i nacional seguia mostrant una imatge basada en el clima, en el mar, en el paisatge bucòlic i com a refugi dels marginats, sobretot amb el moviment hippie, el qual

s'acabarà folkloritzant i serà l'element a partir del qual es crearà la imatge bohèmia de l'illa (Cardona, 2014a: 905) que dura encara fins dia d'avui.⁸⁹

Però internacionalment l'illa també serà coneguda arran de la presència d'artistes lligats a moviments d'avantguarda, fet que es consolidarà arran de fets com de la creació del Grup Ibiza 59⁹⁰ (1959-1964) i de la celebració de les Biennals d'Art Universitari,⁹¹ les quals tenien una clara intenció de promoció turística.⁹² Segons Rodríguez (2013: 91) l'aportació del tercer premi de la Biennial feta pel *Ministerio de Información y Turismo*, deixa clar la intenció propagandística dels organitzadors, en aquest cas l'Ajuntament d'Eivissa. Fou precisament durant la celebració de la tercera biennial (1968) quan es crea el Museu d'Art Contemporani d'Eivissa, el primer d'aquesta tipologia a Espanya, inaugurat l'any 1969, entorn del qual es duran a terme exposicions d'artistes internacionals, així com l'*Ibizagráfica*, a partir del qual les biennals seran d'obra gràfica. En la dècada entre el 1973 i 1983, un altre elements que també contribuirà a la imatge turística de l'illa és, segons Arrom (2011: 370) la moda abdil, la qual, juntament amb la cultural hippie dels anys anteriors.

A Menorca, a partir d'un estudi de les guies turístiques publicades sobre aquesta illa, s'ha constatat que la primera promoció del turisme també fou de caràcter cultural, però a partir dels anys seixanta se centrarà en el turisme de sol i platja (Pol, 2017: 50). Méndez (2017), assegura que la presència d'alguns pintors, tant forans com locals, ajudaren a la difusió del coneixement l'illa, a partir de diferents exposicions celebrades a ciutats com Madrid, Barcelona, Palma i París. El Foment del Turisme de Menorca féu una exposició de pintors locals menorquins a Barcelona, després que la premsa local reivindicés aquesta iniciativa amb una finalitat de promoció turística, arran del ressò que es féu de l'exposició del pintor eivissenc Narcís Puget feta a les galeries *Layetana* de Barcelona l'any 1932.

Pel que fa a Formentera, la seva imatge no es promocionarà de manera més seriosa fins als anys quaranta, i aquesta estarà també centrada en el folklore, per això les imatges que més apareixeran seran les dones vestides de pagès i sobretot l'església fortificada de Sant Francesc i els molins de vent, els quals esdevenen principals elements en la promoció dels anys cinquanta. En la dècada següent, la platja i el paisatge seran els motius emprats en la difusió turística, encara predominants actualment (Rossell, 2009: 114-115).

Arran dels problemes del turisme de masses, l'oferta turística a les Balears seguirà una clara tendència a la diversificació, per això es proposaran nous tipus de turisme, sobretot l'esportiu (amb especial incidència del golf i

---

⁸⁹ En aquest sentit basta recordar les nombroses festes hippies celebrades a l'illa, especialment famosa és la que organitza cada estiu la discoteca Pacha Ibiza, a la qual acullen famosos d'arreu del món.

⁹⁰ Per conèixer les tendències artístiques d'aquest grup es pot consultar l'article d'Elena Ruiz a <https://cutt.ly/ejk3Ten> o l'Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera a <https://cutt.ly/kjk3KOr>. Consulta 08/01/2020, 18:42 h.

⁹¹ Es recomana la lectura del llibre de Rosa Rodríguez «Avantguarda artística i societat a Eivissa (1933-1985)», publicat per Res Pública Edicions.

⁹² En aquest sentit, Rodríguez

l'activitat nàutica), el turisme sènior (cal recordar la campanya *Un invierno en Mallorca*, promoguda pel Foment del Turisme l'any 1984), el turisme de salut i el de MICE. A partir de la consulta dels diferents documents i estudis dedicats a aquesta diversificació, s'ha observat que el turisme cultural ha estat un dels darrers models a fomentar-se arreu de les illes, malgrat que han existit campanyes en les quals s'han incorporat elements del patrimoni cultural balear, com la promoció que va fer el Consell de Mallorca l'any 2002 amb imatge on apareixien la Catedral, un llaüt, un pati mallorquí, la Vall de Sóller, el refugi de muntanya de Muleta i Cala Mondragó . Un any més tard la paraula «sostenible» apareixia vinculada amb el turisme (Arrom, 2011: 372).

Amb tot, es pot afirmar que la presència dels primers visitants a les illes està vinculada amb un interès per descobrir el seu paisatge, el seu patrimoni, sobretot de caràcter monumental, i la seva cultura. Partint d'aquí, durant les primeres dècades del segle XX, sobretot les tres primeres però es pot allargar fins els anys cinquanta, la cultural té un pes significatiu en l'oferta turística promocionada. Amb la introducció del turisme de masses aquest pes minvarà cap a un model de sol i platja i la cultura serà objecte d'una certa banalització. Malgrat això, s'han comentat exemple d'iniciatives de caràcter cultural significatives en quan a la projecció internacional de les illes. Això demostra que, malgrat que el model no hagi estat fonamentat per l'oferta cultural, aquest sempre ha procurat un sector de visitants de caire internacional que han passejat el nom de les illes arreu del món.

Amb l'entrada del segle XXI, l'oferta turística balear ha patit una diversificació de cada vegada més definida, concretada avui dia en diferents segments, encaminats a pal·liar el predomini de la modalitat de sol i platja i les seves terribles conseqüències. Algunes entitats i organitzacions, sobretot de caire ecologistes, alerten que les Balears està en una situació de risc vinculada la turistització de la realitat illenca, de fet, defineixen el moment present com un quart *boom* turístic, relacionat amb la comercialització dels habitatges familiars a partir del qual «el turisme ha colonitzat diferents espais i territoris fins a entrar, literalment, a dins de casa nostra i convertir-la en un nou producte de mercantilització turística» (Ramis, 2019: 14).

El que sembla clar és que el model turístic de les Balears, i l'econòmic en general, suposen un repte que alguns no creuen possible afrontar (d'altres, simplement, no ho volen). Sigui com sigui, la crisi causada per la COVID-19 forçament ha suposat un moment d'aturada, el qual pot ser aprofitat per fer una reflexió profunda, però sobretot, per passar a l'acció i procurar que el canvi de model pugui començar a ser, a la fi, una realitat.

2. Dades sobre el turisme cultural a les Balears. Temptativa analítica

Com ja s'ha comentat en el capítol 2, quantificar i determinar quina és la importància o incidència que el turisme cultural té en un determinat territori o país no és una tasca fàcil. Per intentar donar xifres concretes sobre el turisme cultural a les Illes Balears s'han consultat diferents estadístiques realitzades a escala estatal i autonòmica. La problemàtica topada és similar a l'obtinguda quan s'ha valorat el turisme cultural a escala nacional.

Primerament, les categories establertes per esbrinar el motiu del viatge són massa generals per estudiar el turisme cultural, sobretot aquella que fa referència a l'oci, ja que inclou activitats tan diverses com les esportives, les recreatives i les culturals. Així i tot s'han volgut comprovar i, com era d'esperar, els viatges realitzats per motius d'oci a Balears són els majoritaris, superant quasi tots els anys del període 2012-2018 el 90% del total dels turistes arribats (vegeu taula 3).

Taula 3. Total de turistes que viatgen per oci a les Illes Balears. Anys 2012-2018

Turistes arribats a Balears							
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Total turistes rebuts a Balears	12 626 127	13 049 783	13 579 265	14 010 682	15 371 922	16 339 756	16 583 654
Total i percentatge dels turistes d'oci respecte	11 890 828 (94,2%)	12 493 505 (95,75)	12 955 131 (95,4%)	12 094 604 (86,3%)	14 157 034 (92,1%)	15 157 248 (92,8%)	14 842 029 (90,0%)

Elaboració pròpia. Font: Anuaris de Turisme elaborats pel Govern de les Illes Balears i IBESTAT

Per una altra part, també s'han consultat les dades dels Anuaris de Turisme, elaborats per l'Agència d'Estratègia Turística de les Illes Balears, en els quals s'ofereixen dades sobre el nombre de turistes arribats per oci i vacances. Les xifres són molt semblants a les presentades en la taula 3 i estan dividides per Illes. Així doncs, l'any 2018 el 89,7% dels turistes vingueren per motius d'oci, a Mallorca representen el 87,6%, a Menorca el 96,1% i a Eivissa i Formentera el 94,7%. A part d'aquestes dades, no es fa referència directa a les motivacions i les activitats culturals. De fet, dins l'apartat d'oferta i demanda turística, a part d'analitzar les xifres referents als allotjaments, bars i restaurants disponibles, només s'inclouen els camps de golf (Agència d'Estratègia Turística de les Illes Balears, 2019: 76).

Allò on es fa una major concreció del motiu del viatge és en els Anuaris d'Estadístiques Culturals elaborats pel Ministeri de Cultura. A partir de la informació que ofereixen es pot comprovar que, en el cas dels turistes nacionals, la cultural no és una de les principals motivacions dels que arriben a les Illes. Del període del 2012 al 2017 el tant per cent de turistes nacionals rebuts a les Illes per una motivació cultural no puja més del 6,3% del total dels viatges de turistes nacionals realitzats per oci (vegeu taula 4).

Taula 4. Percentatge dels turistes nacionals que viatgen per oci i percentatge dels turistes nacionals que viatgen per motivació cultural a les Illes Balears. Anys 2012-2017

% de turistes nacionals						
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
% dels viatges de turistes nacionals amb motivació cultural	6,3%	4,5%	5,2%	3,2%	4,3%	2,7%

Elaboració pròpia. Font: Anuaris d'Estadístiques Culturals del Ministeri de Cultura i Esports

Pel que fa a les dades sobre els turistes internacionals que han fet alguna activitat cultural durant la seva estada a les Illes Balears, estan en consonància amb les xifres a escala estatal, ja que en els dos casos els percentatges que representen són molt més significatius que els que suposen els turistes de motivació cultural nacionals. Així doncs, més del 50% dels turistes internacionals arribats a Espanya asseguren haver fet alguna activitat cultural, mentre que a les Illes Balears arriben també quasi al 50% (vegeu taula 5). Segons, Cànovas (2016), Balears fou la segona comunitat d'Espanya, per darrera Catalunya, que rebé un major nombre de turistes que havien inclòs alguna activitat cultural durant el seu viatge l'any 2011.

Taula 5. Turistes internacionals que realitzen activitats culturals a les Illes Balears. Anys 2012-2017

% de turistes						
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
% del total de viatges de turistes internacionals	43,0%	44,7%	45,7%	No disponible	No disponible	No disponible
% del total dels viatges per oci dels turistes internacionals	44,7%	45,9%	46,8%	No disponible	No disponible	No disponible

Elaboració pròpia. Font: Anuaris d'Estadístiques Culturals del Ministeri de Cultura i Esports

En el capítol anterior s'ha pogut comprovar que segons les estadístiques hi ha un augment a escala nacional de la motivació cultural dels turistes internacionals. En el cas de les Illes Balears, no es pot assegurar que aquesta tendència sigui la mateixa a causa de una manca d'uniformitat en el tractament de les dades dels Anuaris d'Estadístiques Culturals. Aquestes mostren l'evolució del turisme nacional a cada comunitat autònoma per motivació cultural, però a l'hora de parlar dels turistes internacionals no es parla de motivació cultural sinó de turistes que realitzen activitats culturals en el seu lloc de destí.

Aquest fet provoca una sèrie de dubtes que fan qüestionar les conclusions que es poden extreure de les dades estadístiques. Per començar, no hi ha un tractament homogeni quan s'estudien els possibles motius culturals del viatge, ja que no és el mateix que existeixi una motivació cultural en l'elecció del destí o que, una vegada arribats al destí (el qual pot haver estat escollit per motius no culturals), els turistes puguin dur a terme alguna activitat cultural de manera esporàdica. Seria interessant tenir les dades concretes d'aquells viatgers que escullen les Balears atrets per la seva cultura i aquells que, malgrat que la seva motivació sigui una altra, una vegada arribats al destí s'interessen per l'àmbit cultural d'aquest.

S'ha de tenir en compte que no hi ha establerta quina és la definició d'allò que es considera una «motivació cultural», i són els mateixos turistes enquestats les que apliquen el seu criteri per qualificar el seu viatge com a cultural o no. Això provoca que hi ha una manca de concreció en els motius i dona un marge molt extens d'acceptacions que no deixa tenir una informació exacte sobre el que es considera o no un viatge de caràcter cultural. Pot ser que un turista viatge per motius cultural perquè té pensat visitar algun monument o museu al llarg de la seva visita però el vertader motiu del seu

desplaçament o de l'elecció del destí estigui distanciada de raons estricta o parcialment culturals.

Com es pot comprovar aquest problema és el mateix que s'ha comentat en el capítol dos a l'hora d'intentar definir el concepte de turisme cultural. A les Illes Balears cal dur a terme específics sobre les motivacions culturals dels turistes, establint criteris i realitzant enquestes i recollida d'informació seguint una metodologia que hagi estat dissenyada amb aquest objectiu.

Altres comunitats ja fa anys duen a terme estudis concrets sobre el turisme cultural que reben, com és el cas d'Andalusia, amb una quantitat de recursos patrimonials molt importants, com ja s'ha assenyalat en el capítol anterior. La Junta d'Andalusia realitza estudis per determina quin és volum de turistes culturals que reben i quin és el seu perfil ja que són conscient de què aquest model turístic té una característiques que fan que siguin tingui un caràcter estratègic per a la seva comunitat (baixa estacionalitat, realització d'activitats complementàries com compres i una mitjana de despesa diària elevada, entre d'altres).

L'estudi és realitzat de manera trimestral per l'Institut d'Estadística i Cartografia d'Andalusia a través de l'Enquesta de Conjuntura Turística d'Andalusia (ECTA). Per elaborar el de l'any 2018 es va recollir la informació de 2.892 turistes entrevistats, els quals tenien com a motivació principal del seu viatge fer turisme cultural. Segons aquesta informació més de deu milions de turistes visitaren la comunitat per motivacions culturals, el que representa un 10,2% del total de visites rebudes.

Per una altra part, la junta andalusa comprova també com els turistes culturals es distribueixen al llarg de l'any de manera més equitativa que la resta de classes de turistes, contribuint així a minvar l'estacionalitat. De fet, el trimestre amb un major nombre de turistes culturals fou el segon de l'any i no el tercer, quan es produeix la màxima concentració de visites turístiques. La majoria dels turistes culturals són nacionals, els quals representen el 54,4% del total de turistes, mentre que els estrangers no es fan gaire enfora amb un 45,6%.

Altres aspectes que contempla l'estudi són el motiu que han tingut els turistes per escollir Andalusia per a les seves vacances, com han organitzat el viatge, com s'informen del destí, quin tipus d'allotjament escullen, quina mitjana d'estada fan o fins i tot quin tipus de transport utilitzen durant el seu viatge. Amb estudis tan concrets com aquest és possible establir estratègies adaptades a la realitat i pensades per potenciar el turisme cultural i millorar els seus punts febles.

Una altra comunitat que ha dut a terme accions per millorar el coneixement del turista cultural que rep és Catalunya. Algunes de les accions més importants es treballen des de l'Agència Catalana del Patrimoni Cultural (ACdPC), creada en la Llei 7/2011 de mesures fiscals i financeres amb la finalitat de gestionar el patrimoni cultural català i donar suport a les activitats del departament encarregat d'aquest àmbit. Algunes de les seves funcions són la de gestionar alguns equipaments culturals, com el Museu d'Arqueologia de Catalunya i el de Tarragona, el d'Història, el Museu de la

Ciència i la Tècnica i el Museu d'Art de Girona. També ha de preocupar-se per la conservació, documentació i promoció del patrimoni cultural, el qual ha de ser també considerat en relació amb l'educació i al turisme cultural.

Per tal de poder desenvolupar mesures encaminades a complir amb l'objectiu d'introduir el patrimoni dins l'oferta turística, dins l'ACdPC hi ha un programa dedicat a Turisme i Patrimoni dirigit a potenciar la marca Catalunya des d'un punt de vista cultural i oferir una alternativa de qualitat al model de sol i platja. Igualment, es pretén lluitar contra el desequilibri territorial de les visites turístiques que rep el país. L'any 2013 es va dur a terme la confecció d'un gestor estadístic per conèixer al públic visitant, aplicat durant la venda de les entrades en els equipaments culturals.

Partint de les dades extretes de les fonts estadístiques consultades referents a Balears, no es pot definir de manera realista quin és el pes de la categoria de turistes culturals ni el perfil que aquests puguin tenir. La manca d'estudis al respecte i la no homogeneïtat de les enquestes aplicades dificulta aquesta tasca. Per una altra, no s'ha localitzat cap entitat dins l'àmbit cultural que dugui a terme estudis de públic dels quals poder extreure algun tipus d'informació.

Malgrat això, s'han pogut arribar a conclusions més concretes a partir de la comparativa de les dades aportades per altres fonts. Una d'elles és un estudi elaborat per la Cambra de Comerç de Mallorca l'any 2010 sobre els productes turístics emergents en les Illes Balears, en el qual es concreten un total de 50 classes de productes diferents: el turisme actiu, el d'animals, l'arqueoturisme o històric, el de bodes i llunes de mel, el de busseig submarí, el de càmping, el de caravàning, el de caça esportiva, el turisme fora nins, el cicloturisme, el científic, el cinematogràfic, el *city break*⁹³, el de compres, el de MICE, el de creuer, el cultural o patrimonial, l'equestre, el turisme de luxe, l'enoturisme, l'estudiantil, l'etnogràfic, l'excursionisme, el familiar, el gastronòmic, el turisme homosexual, el golf, l'industrial, el de jocs i casino, l'idiomàtic, el rural, el mitòman, el nàutic, el nadalenc, el de neu, l'oleoturisme, l'ornitològic, el de parcs temàtics, el de peregrinació, el de pesca, el religiós i espiritual, el residencial, el de bellesa i salut, el sanitari, el de sol i platja, el solidari, el de solters, el de la tercera edat, el *time-sharing*⁹⁴ i la visita familiar.

Com es pot veure, hi ha categories que han estat establertes de manera individual, però que podrien encaixar dins el concepte genèric de turisme cultural, com és el cas de l'arqueoturisme i l'etnogràfic. De la mateixa manera, n'hi ha d'altres que també s'hi podrien relacionar, el turisme gastronòmic, l'enoturisme i el turisme religiós. Pel que al turisme cultural, apareix definit en l'estudi de la següent manera:

---

⁹³ Aquest fa referència a les escapades urbanes de curta durada.

⁹⁴ És aquell que fa referència a l'usdefruit d'una part d'una propietat durant un temps concret d'una propietat.

El Turismo cultural es una modalidad de turismo que hace hincapié en aquellos aspectos culturales que oferta un determinado destino turístico, ya sea un pueblo pequeño, una ciudad, una región o un país. Por aspectos culturales se entiende: literatura, música, eventos culturales, arte e historia (Cámara de Comercio de Mallorca, 2010: 278).

També esmenta les característiques bàsiques del turista cultural, el qual el situen en una edat entre els vint-i-dos i quaranta-quatre anys, amb un alt nivell educatiu, i un poder adquisitiu mig-alt, i solen fer els viatges amb la seva parella. El motiu principal de la seva visita és conèixer la cultura i la història del lloc que visita. Afegeix que sol preparar el viatge de manera autònoma, i que s'informa del seu destí sobretot a través d'internet o de publicacions especialitzades, la seva estada sol durar entre quatre i set dies i es pot donar en qualsevol època de l'any.

S'han volgut comparar aquestes dades amb aquelles aportades per una altra font, el Baròmetre Turístic del 2016,⁹⁵ elaborat per l'AETIB, el qual informa sobre les característiques principals dels turistes que arriben a les illes. En aquest es concreta que la mitja d'edat del turista és de quaranta anys i que predomina, amb un 31,7%, el segment d'edat comprès entre els trenta i quaranta-quatre anys, malgrat el de setze a vint-i-nou només se situa a quatre punts per davall, amb un 31,3%. Per una altra part, s'estableix que els turistes de les illes tenen un nivell d'estudis alt, ja que el 40% té estudis universitaris, mentre que els que només tenen estudis primaris representen un percentatge molt baix del 3,5%.

Pel que fa al nivell adquisitiu, aquest estudi no va poder extreure conclusions concretes arran de l'alt índex de resposta de la classe «No sap, no contesta». Tot i això, un 19,4% dels entrevistats tenien uns beneficis mensuals compresos entre les 1.360 i 1.839€ i amb un 14,2% es situen els que guanyen entre 1.840 i 2.199€ mensuals.

Sobre la preparació del viatge, sis de cada deu turistes ho fa a través d'un turoperador, i la majoria visiten les illes amb amics, concretament un 36,5%, mentre que la segona opció predominant, amb un 26,9%, és el viatge amb parella i sense fills. Respecte al nombre de nits d'estada, la mitjana és de 6. Pel que fa als motius del viatge, els quatre principals són: el clima, les platges, el paisatge i la tranquil·litat, els quals representen entre un 4 i 4,3%. Les activitats culturals estan per davall amb un 3,5%.⁹⁶

S'ha fet un quadre comparatiu per establir fins a quin punt el perfil del turista de les Balears s'aproxima al perfil general establert en l'estudi de la

---

⁹⁵ Es pot consultar en el següent enllaç: <https://cutt.ly/kjzyZ2O>. Consulta 09/01/2021, 16:45 h.

⁹⁶ Els motius que apareixen en l'estudi són vint-i-tres: clima, paisatge, tranquil·litat, estil de vida local, cuina local, allotjament, facilitat d'accés a la destinació, pobles/ciutat interessants, facilitat per a contractar la destinació, el viatge s'adapta al pressupost del turista, seguretat, qualitat/claredat de la informació, neteja, activitats culturals, museus o festivals, ambient nocturn, activitats i esports a la natura, presència de compatriotes, oferta comercial, presència d'amics o familiars a la destinació, ja conec la destinació, facilitats per a la gent major i facilitats per a infants.

Cambrà de Comerç pel turista cultural. Com es pot observar en la taula 6, són quatre els paràmetres que ambdós perfils comparteixen, el que suposa que la coincidència del perfil del turista cultural amb el de les Balears és del 57'1%. Els dos paràmetres que s'allunyen més són el que té a veure amb la planificació del viatge, en la qual el paper dels turoperadors té un pes rellevant en els turistes que arriben a les Illes, i el motiu del viatge, el qual s'allunya ja que, el cultural està entre els deu darrers esmentats en el baròmetre turístic de l'AETIB. Aquestes dades poden ser útils per establir mecanisme per incidir en el mercat amb l'objectiu d'afavorir el turisme cultural o un altre tipus de model que hi pugui estar relacionat.

Per illes, aquesta mateixa tendència es manté amb les mateixes característiques a Mallorca. A Menorca ocorre el mateix, amb algunes diferències en alguns paràmetres ja que, predominen els viatges amb parella sense fills i la mitja de nits de la seva estada és de set, una mica superior a la xifra general. La resta d'indicadors, són els mateixos que s'han comentat respecte a la tendència general.

L'illa que presenta més diferències és Eivissa, on la majoria dels turistes tenen menys de trenta anys, malgrat es segueix mantenint un nivell educatiu mig-alt. El viatge normalment es fa amb amics i allò que també canvien són algunes de les motivacions ja que, a part del clima i les platges també predomina l'estil de vida local i l'ambient nocturn.

Formentera està dins les característiques generals, amb un canvi significatiu referent a la mitjana d'edat dels turistes que rep, la qual es situa en la trentena d'anys, com en el cas d'Eivissa.

Per tant, a nivell general totes les illes presenten les mateixes característiques pel que fa als turistes que reben, però hi ha aspectes que cal tenir en compte a l'hora de plantejar un turisme cultural, sobretot en referència a l'edat i les motivacions .

Seguint amb l'estudi esmentat de la Cambrà de Comerç de Mallorca, el turisme cultural segueix sent a les Balears un model minoritari, al qual recorren els turistes els dies de temps atmosfèric advers. Pel que fa als altres dos models que es consideren també de caràcter cultural, l'arqueoturisme i l'etnogràfic, l'estudi no concreta si tenen un pes rellevant en l'oferta turística sinó que cita quins són els recursos relacionats que s'han de potenciar, els quals seran comentats més endavant.

Taula 6. Comparativa entre les característiques generals del turista cultural i del turista de les Illes Balears

Característiques			Equivalència dels paràmetres	
Paràmetres	Turista Cultural	Turista de les Illes Balears	Si	No
Edat	22-44	30-44		
Nivell educatiu	Mig-alt	Alt		
Planificació del viatge	Per compte propi	Turoperadors		
Nits d'estada	4-7	6		
Com viatja	Amb parella	Amb amics		
Poder adquisitiu	Mig-alt	Mig-alt		
Motiu del viatge	Cultura i/o història	Clima, platges, paisatge i tranquil·litat		

Elaboració pròpia. Font: Baròmetre Turístic de les Illes Balears (2016) de l'AETIB i estudi de la Cambra de Comerç de Mallorca sobre els productes turístic emergents de les Illes Balears (2010)

A partir de tota la informació recopilada es pot afirmar que el turisme cultural no és un model de pes a les Illes Balears i que, en tot cas, allò que existeix és el turista cultural ocasional, és a dir, aquell que aconsegueix alguna activitat cultural durant la seva estada, però que no té com a principal motivació del seu viatge la cultura, la història o el patrimoni de les Balears. Malgrat tot, també s'ha pogut comprovar que el perfil del turista que reben les illes no s'allunya del perfil del turista cultural, per tant, els primers poden considerar-se turistes potencialment culturals. Per aconseguir que aquests s'interessin per la cultura i el patrimoni, s'han de posar en marxa mecanismes i accions que siguin efectius durant el temps d'estada del turista, ja que és en aquest moment quan aquest decideix, de manera improvisada i pel motiu que sigui, dur a terme una activitat cultural.

3. Estratègies turístiques culturals a les Illes Balears. Els Plans de Turisme i la iniciativa pública (2012-2019)

Com s'ha pogut comprovar, no és possible fer una lectura real i completa del turisme cultural a partir de les dades estadístiques de turisme disponibles. Es poden intuir tendències com les que s'han descrit en l'apartat anterior, però es resta enfora de poder concretar a partir d'elles l'evolució i situació d'aquest model turístic a l'àmbit balear.

A falta d'unes xifres concretes, s'ha optat per l'estudi d'altres tipus de fonts que permetin extreure una informació més concreta i fiable. En els estudis de caràcter turístic s'apliquen metodologies basades en sistemes de recomptes que permeten l'obtenció de xifres concretes a partir de les quals es formulen uns coneixements basats en la interpretació de dades quantitatives o obtingudes a partir de l'aplicació de fórmules o conjunt de fórmules matemàtiques.

Si bé és veritat que aquests sistemes permeten obtenir una informació molt concreta amb un marge d'error a vegades molt reduït, no s'ha utilitzat cap mètode similar per estudiar el model turístic cultural de les Illes, degut sobretot a dues raons principals. La primera, com ja s'ha comentat, és la manca de xifres específiques i concretes en les estadístiques disponibles. En segon lloc, l'objectiu principal de l'estudi no és recollir només valors numèrics sinó que interessa sobretot fer una valoració qualitativa del model cultural que es fomenta (o no) en l'àmbit turístic i poder oferir una major informació sobre quin pes té actualment en aquesta comunitat, així com conèixer quins són els recursos que es tenen en més consideració i comprovar quina classe de producte de caràcter cultural predomina.

Amb aquest objectiu concret, s'han analitzat documents, recursos i iniciatives referents a tant a l'àmbit turístic com al cultural, a partir dels quals s'han plantejat una sèrie de reflexions que pretenen contribuir a un millor coneixement sobre ell. Interessa oferir quins són els recursos culturals de les Illes Balears que es tenen més en compte, i quines accions es proposen entorn d'ells per difondre'l entre el públic turístic.

El turisme és la principal activitat econòmica de les Illes Balears, amb una aportació del 44,2% del PIB i una ocupació del 30,8% (Conselleria de Turisme i Esport, 2015). Tot i que segueix predominant el model de sol i platja, durant els darrers anys s'ha intentat diversificar l'oferta turística i actualment es dediquen esforços des de diferents àmbits per aconseguir introduir altres models de turisme complementaris. Aquest objectiu es manifesta en els darrers plans de turisme elaborats pel Govern de les Illes i gestionats per l'Agència de Turisme de les Illes Balears (ATB¹).

En aquests plans es presenten dades sobre l'activitat turística i s'estableixen una sèrie d'objectius, els quals giren al voltant d'un concepte: el turisme responsable, és a dir, un model turístic que permeti la satisfacció tant dels visitants com de la població local i que no tingui conseqüències negatives ni amb l'entorn natural ni amb el patrimoni. Amb aquesta idea s'intenta crear

un nou model turístic que proporcioni a les Illes una imatge i producte de qualitat.

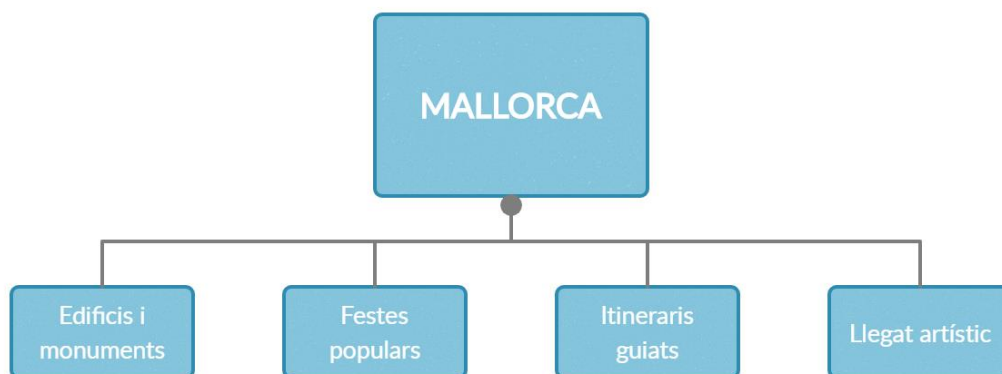
El Pla Integral de Turisme 2012-2015 presenta una planificació de l'activitat turística de les Balears per tal de poder complir amb els objectius que es marcava el Govern i té com a eix central la implantació d'un model de turisme responsable per intentar resoldre els problemes que presenta el model actual, entre ells, i un dels principals, l'estacionalitat turística, la qual no només es repeteix any rere any sinó que va en augment: en el 2009 es rebé durant els mesos d'estiu el 47,6% de les visites turístiques totals de les Balears, durant el 2010 fou el 52%, percentatge que es mantingué també durant l'any 2011 (Institut d'Estudis Turístics, 2010 i 2011).

Una de les tendències de mercat que marca el Pla 2012-2015 és l'increment de la recerca d'experiències diversificades amb un gran component emocional que proporcioni un plaer centrat en la raça humana, l'ètica i la sostenibilitat. Els turistes cerquen viure experiències úniques en el territori que visiten, com aprendre la seva gastronomia no només tastar-la, o practicar l'esport tradicional. En aquest sentit, ja s'ha assenyalat anteriorment una major diversificació en els productes turístics i per això han florit models molt concrets com el turisme literari, el gastronòmic, l'arquitectònic o el religiós i/o espiritual, entre d'altres. En aquesta recerca d'experiències diversificades que permeten al turista (amb major cultura, però menor poder adquisitiu) connectar amb el lloc que visita, és important la conservació i el manteniment òptims tant del paisatge com del patrimoni, cosa que provoca que els turistes valorin més el lloc de destí i que el vulguin conèixer a fons.

El Pla 2012-2015 ofereix també una reflexió sobre el fet que la demanda turística de les Illes Balears es fomenti bàsicament en un únic model, el turisme de sol i platja. Això no només ve determinat per la situació geogràfica i la climatologia de les Illes, com s'indica en el Pla, sinó que s'ha de cercar també en la resta d'oferta existent. De fet, el mateix Govern és conscient de què aquesta era, fins fa només uns anys, quasi inexistent, per això es proposa dissenyar una variació de productes que permetin obrir formes alternatives de turisme que contribueixen a l'economia balear positivament amb la finalitat d'obtenir una oferta més variada i rica, així com fer front a problemes com el de l'estacionalitat i la pèrdua de qualitat davant els abusos que ha patit el paisatge i l'entorn natural de les Illes Balears. Segons el Pla, sembla que aquesta classe de qüestions són assumides i es volen tenir en compte a l'hora de redefinir i impulsar un nou model turístic per renovar la seva imatge turística.

En aquest sentit, el document proposa una sèrie de productes per fomentar la diversificació de l'oferta: sol i platja, golf, nàutica, naturalesa, cultura, cicloturisme, senderisme, gastronomia, turisme de congressos, turisme eqüestre i turisme ornitològic. En cada una d'aquests productes es concreta per illes quins són els principals atractius que presenten.

Figura 24. Principals atractius culturals de Mallorca destacats en el Pla Integral de Turisme 2012-2015

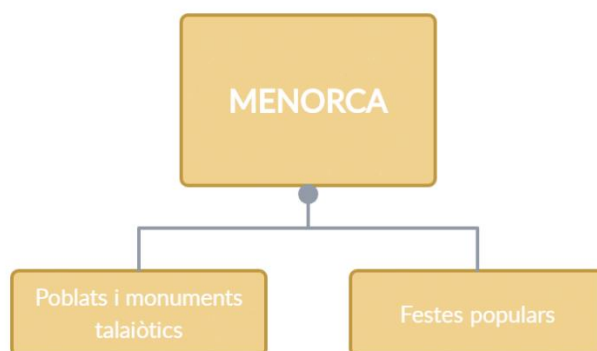

Elaboració pròpia. Font: Pla Integral de Turisme de les Illes Balears 2012-2015

En el cas de Mallorca, s'han volgut destacar els elements que apareixen a la figura 24. En l'apartat de monuments es fa referència a edificis com la catedral, el castell de Bellver, Can Prunera de Sóller, la Cartoixa de Valldemossa els banys àrabs. Pel que fa a les festes es destaca el ball dels Cossiers, Es Vermar de Binissalem, o els moros i cristians de Pollença. Dins el grup d'itineraris culturals es parla d'aquells organitzats per la Conselleria de Turisme i Esport (Palma monumental, el convent de les Caputxines, el call jueu, el Modernisme a Palma, etc.). També es fa menció del Cant de Sibil·la com a patrimoni immaterial de la Humanitat

Pel que a Menorca, dins el grup de monuments i poblats s'esmenta la Naveta del Tudons, la Torre d'en Galmés, les cases senyoriales de Ciutadella i Torralba d'en Salord. I de les festes populars sobresurt la de Sant Joan de Ciutadella (vegeu figura 25).

Figura 25. Principals atractius culturals de Menorca destacats en el Pla Integral de Turisme 2012-2015

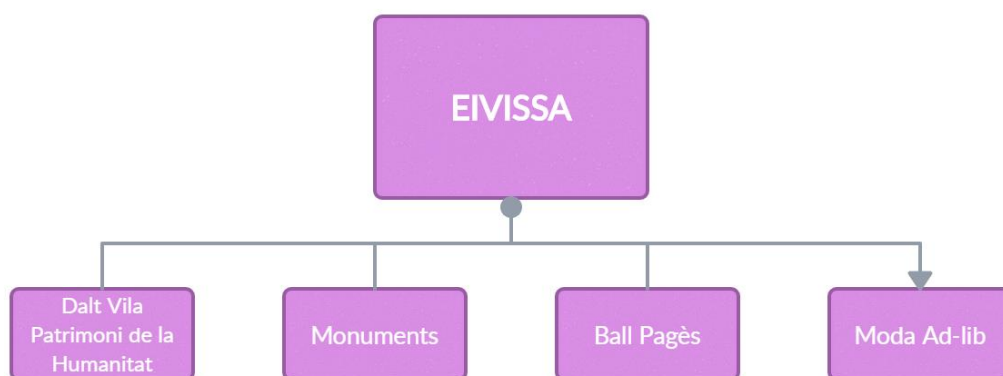

Elaboració pròpia. Font: Pla Integral de Turisme de les Illes Balears 2012-2015

A Eivissa l'enfocament es troba en la declaració del conjunt historicoartístic de Dalt Vila com a Patrimoni de la Humanitat, en el qual s'inclouen edificis com la catedral, la necròpolis del Puig dels Molins o les muralles renaixentistes. Per una altra part, apareixen la moda adlib, la festa d'Eivissa Medieval o el ball pagès (vegeu figura 26).

A Formentera es destaquen sobretot elements de caràcter tradicional, com els mercats, el Museu Etnològic i edificis com els molins fariners. De diferent naturalesa hi apareix els fars, les torres de defensa o l'església de Sant Francesc Xavier (vegeu figura 27).

Figura 26. Principals atractius culturals d'Eivissa destacats en el Pla Integral de Turisme 2012-2015

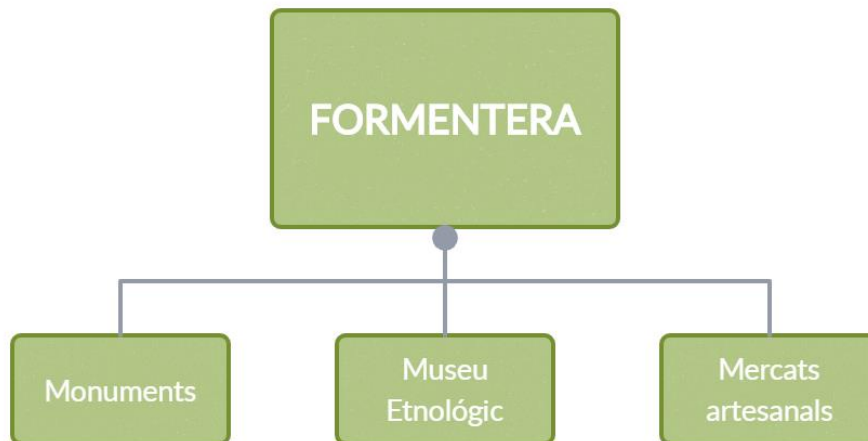

Elaboració. Font: Pla Integral de Turisme de les Illes Balears 2012-2015

En general, la categoria més repetida en el conjunt de les Illes és la de monuments, seguida per elements de caire tradicional (festes i artesanies). A part es menciona la presència d'un total de setanta-vuit museus, vuitanta-sis galeries d'art, seixanta-vuit centres expositius i quatre fundacions.

A partir dels productes esmentats, el Pla estableix un total de vuit categories: costes i litoral, MICE (turisme de congressos), naturalesa, cultural i gastronomia, esports, oci, salut i turisme urbà. Arran d'aquestes categories es desenvolupen vint-i-set línies de productes, dels quals es mostra la seva situació de maduresa en el moment d'elaborat el Pla.

Figura 27. Principals atractius culturals d'Eivissa destacats en el Pla Integral de Turisme 2012-2015

Elaboració pròpia. Font: Pla Integral de Turisme de les Illes Balears 2012-2015

De la classificació que mostra la figura 28 es volen destacar dos aspectes. El primer és que s'ha fet una diferenciació entre oci i cultura, fet que ajuda a distingir, analitzar i comptabilitzar de manera més senzilla i clara l'oferta que es considera estrictament cultural. Com s'ha fet en aquest mateix capítol, en moltes ocasions les opcions culturals es contempen dins la categoria d'oci en la qual s'inclouen activitats tan diferents com les visites als museus i les estades als centres de benestar.

Per una altra part, és significatiu la situació que es defineix per la línia cultural, la qual se suposa en estat de creixement, mentre que els altres productes definits en la mateixa categoria (el gastronòmic, l'enoturisme i el religiós) estan encara en fase d'introducció en el mercat. I això és encara més rellevant si es fa una valoració general, ja que del total de vint-i-set productes només nou d'ells es consideren que estan en fase de creixement, mentre que la majoria es comencen a introduir. Per tant, es pot interpretar que la cultura és un element en augment dins el mercat turístic balear i que està en camí de consolidació.

Figura 28. Categories, línies de productes i la seva respectiva situació establerta pel Pla Integral de Turisme de les Illes Balears 2012-2015

CATEGORIA	LÍNEA	SITUACIÓN
Costas y Litoral	Sol y playa	Madurez/Reinvención
MICE	ICC	Crecimiento
MICE	Cinematográfico	Introducción
MICE	Idiomático	Introducción
MICE	Educativo	Introducción
Naturaleza	Naturaleza	Crecimiento
Naturaleza	Medio Rural	Crecimiento/Madurez
Naturaleza	Bird Watching	Introducción
Cultura y Gastronomía	Cultural	Crecimiento
Cultura y Gastronomía	Gastronómico	Introducción
Cultura y Gastronomía	Enoturismo	Introducción
Cultura y Gastronomía	Religioso	Introducción
Deportes	Cicloturismo	Madurez
Deportes	Náutica	Madurez
Deportes	Golf	Crecimiento
Deportes	Senderismo	Crecimiento
Deportes	Activo	Crecimiento
Deportes	Nordic Walking	Introducción
Deportes	Ecuestre	Introducción
Ocio	Ocio nocturno	Introducción/Crecimiento
Ocio	Grandes eventos	Introducción
Ocio	Élite	Introducción
Salud	Wellness	Crecimiento
Salud	Turismo accesible	Introducción
Salud	Sanitario	Introducción
Urbano	Urbano	Crecimiento
Urbano	Shopping	Crecimiento

Font: Pla Integral de Turisme de les Illes Balears 2012-2015

A part de definir els productes, en el Pla hi ha una preocupació pel tema qualitatiu. La intenció és que l'oferta turística no només sigui variada sinó que ofereixi una qualitat homogènia en tots els seus àmbits, infraestructures i serveis. Per aconseguir-ho, es proposa la utilització d'eines concretes, com el Sistema Integral de Qualitat Turística en Destins (SIQTD), promogut per l'Institut d'Estudis Turístics d'Espanya (TURESPAÑA) i per la Federació Espanyola de Municipis i Províncies. Aquesta proposta estableix un sistema integral de qualitat de tots els serveis disponibles en una destinació turística. Dins aquest no només s'inclouen els serveis bàsics que necessita el turista, com els hotels, albergs, restaurants o establiments comercials, sinó també d'altres que poden ser del seu interès, com els museus, les platges, les bodegues, els camps de golfs, els guies turístics i els artesans.

En el moment de la publicació del pla 2012-2015 hi havia nou indrets de les Balears en els quals s'havia implantat aquest sistema: Artà, Alcúdia, Pollença, Sant Llorenç des Cardassar, Son Servera, Capdepera, Menorca, Eivissa i Formentera. Actualment també s'hi han afegit Andratx, Campos, Felanitx, Inca, Manacor, Muro, Santa Margalida, Santanyí, Selva i Ses Salines. Avui dia, dins la categoria que el SIQTD distingeix com a museus i centres d'interès turístic visitables, s'han reconegut un total de nou equipaments: CCA Andratx (Mallorca), el Centre Artesanal de Menorca, el Centre d'Interpretació i el poblat de la Torre d'en Galmés (Menorca), el Fort Marlborough (Menorca), el Museu del Calçat i la Indústria d'Inca (Mallorca), la Naveta dels Tudons (Menorca), el poblat de ses Païsses d'Artà (Mallorca) i la torre de Fornells (Menorca). Si s'observen els mapa de les figures de la 18 a la 21, on apareixen clarament representat l'alta concentració de monuments

de les Illes Balears, el nombre de llocs i museus reconeguts es considera realment escàs. A més, s'hi inclou només un museu.

Per una altra banda, és veritat que les Balears disposen d'una gran quantitat de monuments, edificis singulars, galeries d'art, festes, itineraris i d'un llegat historicoartístic molt important, però, estan preparats tots aquests equipaments i elements culturals per formar part de l'oferta turística cultural de la comunitat? Es duen a terme accions especials per condicionar les visites als equipaments culturals? Segons el Pla 2012-2015 és necessària una col·laboració entre el sector públic i el privat per aconseguir els objectius proposats, però es veurà en aquest mateix apartat i en altres que aquesta relació no sempre s'estableix. La mateixa línia segueix la relació entre l'àmbit turístic i el cultural.

En el següent pla de turisme 2015-2025, l'Agència de Turisme de les Illes Balears (ATB) fa un balanç positiu del pla 2012-2015 i destaca, entre d'altres, el desenvolupament i promoció de productes especialitzats, dins els quals es fa referència concreta al turisme cultural. Un dels punts a destacar d'aquesta memòria se situa dins la contextualització de les accions que es pretenen dur a terme on es fa referència a una de les tendències que actualment demostra el turisme: la recerca d'una experiència diversificada, amb un gran component emocional i la preferència dels viatgers per formes més assequibles i accessibles de gaudir a través de la raça humana, l'ètica, la sostenibilitat i la responsabilitat.

Aquesta tendència, com ja s'ha comentat, és general a escala mundial i guarda una estreta relació amb el turisme cultural. Per tant, la consideració que fa el pla té un estret lligam amb aquesta modalitat turística, de la qual parla juntament amb altres experiències com l'experimentació i pràctica de la gastronomia local, l'esport o el turisme creatiu.

Per una altra part, el pla proposa desenvolupar les línies que defensa a través de tres aspectes: la legislació, el *branding*⁹⁷ i la col·laboració (pública-privada, privada-privada i pública-pública). Allò que interessa comentar aquí és el *branding*, ja que aquest permet parlar de les accions relacionades amb els possibles productes culturals de les Illes.

Amb el *branding* es pretén adaptar l'oferta turística de les Balears a les noves tendències dels turistes, i es planifica fer-ho a través de l'Aparador Turístic Intel·ligent (TIE). En una entrevista realitzada l'any 2013 a una tècnica de l'ATB ja es va destacar aquest projecte, el qual consisteix en una base de dades que recull els recursos turístics de les Illes Balears a disposició del públic. En ell s'hi presenten els béns catalogats, els BIC i els declarats Patrimoni de la Humanitat, però també el patrimoni religiós, els museus, les galeries d'art, les fundacions culturals, els recintes arqueològics i militars així com els esdeveniments culturals de les Illes (festivals, concerts, etc.). Tota aquesta informació es presenta en forma de base de dades convertida en una aplicació instal·lada en el dispositiu *Samsung Sur 40*, el qual ofereix la

---

⁹⁷ És referència a totes aquelles accions que es duen a terme en la creació d'una determinada marca.

tecnologia *Pilxense* de Microsoft, ideal per a entorn firals que permet la interacció de diferents persones.

En l'elaboració d'aquest Aparador Intel·ligent hi participaren els Consells Insulars de totes les Illes, els ajuntaments, la Conselleria de Medi Ambient, la Federació Empresarial Hotelera de Mallorca, la CAEB i l'Associació de Restauració de PIME (Vallespir, M., comunicació personal, 23 d'abril de 2013). Així mateix, la Universitat de les Illes Balears firmà un conveni de col·laboració amb l'ATB l'any 2014 per contribuir al desenvolupament i gestió del projecte. El projecte pretenia canviar el model de promoció turística, ja que permetia una gestió del territori i del *branding* així com fer-ho de manera conjunta, implicat no només el sector públic sinó també el privat.

El TIE es considera l'eix organitzatiu de les línies que es marquen en el Pla 2015-2025 ja asseguren que pot treure profit els recursos, els atractius i l'oferta de cada municipi i d'empresa i es presenta com a quelcom innovador, únic a escala nacional i una eina de gestió turística que permet unir l'àmbit local amb el global. De fet, fou premiat per l'Escola de Turisme amb un dels Premis de Turisme de l'any 2015.

Entre d'altres, les funcions que es destaquen d'aquesta l'aplicació és que ofereix informació turística de tots els recursos de les Balears de manera adaptada a les necessitats de cada turista:

Los turistas podrán buscar información de las mejores experiencias turísticas que es posible disfrutar en las Islas Baleares cuando están tomando la decisión del viaje, pero también podrán consultar en tiempo real los horarios de los autobuses cuando se encuentren paseando por nuestras ciudades o la farmacia de guardia más cercana a su localización, la oferta de restaurantes, los hoteles, la oferta cultural, las zonas de fondeo controlado, las instalaciones de temporada en las playas, las instalaciones deportivas y sus servicios. El contexto condiciona sus necesidades y, por lo tanto el acceso a la información personalizándola en función de su nacionalidad y de la época del año. Así un turista ruso no recibirá la misma información que un turista alemán, ni lo mismo en junio que en enero. (Govern de les Illes Balears, 2015).

Una altra de les línies marcades respecte al *branding* per al període 2015-2025 és el disseny d'actuacions per identificar i potenciar nínxols de mercats en els quals sigui fàcil actuar en temporada mitja i baixa. Es parla del turisme sènior i jove, però no es menciona el cultural.

Per acabar, el document concreta actuacions a escala legislativa i de cooperació entre les entitats públiques i privades, però aquí tampoc es concreten aspectes relatius al turisme cultural. Aquest fet es generalitza en tot el document, cosa que no passava en l'anterior. Això es pot deure a dos motius: o bé que la consideració del model turístic cultural està implícita en el document o que no es preveuen actuacions noves a dur-hi a terme.

En una entrevista realitzada l'any 2017 amb un dels tècnics de l'ATB, es va poder constatar que el treball que es realitzava entorn del turisme

cultural es podia concretar en un nombre reduït d'actuacions que giraven sobretot entorn del clúster Club Cultural, a través del qual es difonia la cultural de les Illes Balears en l'àmbit turístic. L'objectiu era crear una marca centrada en els productes turístics que oferiria aquest club, el qual es treballa en aquell moment només a Mallorca, però es pretenia fer-ho extensiu a la resta d'illes.

Aquest club celebrava reunions en les quals hi participaven entitats públiques i privades així com també es alguns museus i fundacions: CaixaFòrum de Palma, la Fundació Pilar i Joan Miró de Palma, Es Baluard. Museu d'Art Contemporani, el Palau March de la Fundació Bartolomé March i el Museu Fundación Juan March. En aquell, segons informaren des de la ATB, la seva àrea d'intel·ligència de mercat estava treballant en estudis de públic per poder definir un perfil de turista i elaborar productes adequats, però encara no n'hi havia cap de comercialitzat.⁹⁸

En el Pla d'Actuació de la ATB de l'any 2018 es constata un canvi molt important en el seu funcionament, com és el traspàs de la seva competència de promoció turística als Consells Insulars al llarg del 2018, per això aquest any es considera de transició. A partir d'aquest moment l'Agència pateix una reestructuració en les seves competències i funcionament.

Així mateix, l'ATB també ha patit un canvi de direcció a final de l'any 2017, el que va suposar, inicialment, un fre al desenvolupament de les tasques iniciades en el mateix 2017. Aquest canvi s'ha vist agreujat pel canvi de Conseller que també es va produir a final d'any. Malgrat aquests entrebancs, l'ATB continuarà les línies marcades (Agència Turística de les Illes Balears, 2018).

Tot i els canvis comentats, el Pla d'Actuació 2018 segueix amb les línies del pla del 2017, les quals són: l'estratègia, el producte, la comunicació, comercialització i venda de l'ITS (Impuls del Turisme Sostenible).

De les accions marcades per dur a terme de manera coordinada amb els Consells, n'hi ha alguna que es relaciona amb el turisme cultural, però en general es parla sempre d'un turisme sostenible. De les mesures específiques respecte al turisme cultural s'esmenta només l'objectiu de potencialitzar els clubs existents (entre ells el de cultura) i posar en marxa el programa *Archeosites*, inclòs dins el projecte *European Cultural Routes Transferring Experiences, Sharing Solutions, CERTESS (2011-2013)*, coordinat per l'Institut Europeu d'Itineraris Culturals amb l'objectiu de crear un marc metodològic comú per a la gestió i millora dels itineraris culturals del Consell d'Europa per fomentar un turisme sostenible. En total hi participaren onze regions de deu països diferents, entre els quals hi ha l'ATB. A partir d'aquesta iniciativa a Balears es va crear la ruta arqueològica en la qual en un primer moment s'inclouen deu jaciments arqueològics de Mallorca, Eivissa i Menorca. Durant l'any 2018 es va treballar per posar en marxa aquesta ruta

---

⁹⁸ Amengual, S., 8 de novembre de 2017, comunicació personal.

arqueològica interinsular amb el nom *d'Archeosites*, amb la preparació d'una senyalística i imatge conjuntes per a tots els jaciments.

En el Pla d'Actuació 2019⁹⁹ de l'antiga ATB, ara anomenada Agència d'Estratègia Turística de les Illes Balears (AETIB), es concreten les noves funcions d'aquest organisme així com les noves línies metodològiques. Una d'elles es concreta amb un dels temes que al llarg dels diferents plans de turisme presentats s'ha destacat: l'especialització del producte, que en aquest cas s'ha efectuat a través de la definició de vuit Segments Estratègics Turístics de les Illes Balears (SETs) concretats en els següents: cultura, gastronomia, esports, turisme actiu, ecoturisme, salut i benestar i MICE. Per a cada un d'ells es duen a terme accions concretes.

En el segment cultural es concreten les activitats a realitzar entorn de set línies: gestió, generació de demanda, suport a l'oferta, millora de la destinació, comercialització i innovació i competitivitat (vegeu figura 29). Cal destacar les relacions que es proposen en diferents entitats i associacions de l'àmbit cultural no només de Balears sinó també a escala europea: associacions d'amics dels museus, de castells i fortificacions, periodistes especialitzats en cultural i *influencers* de les xarxes socials.

Figura 29. Accions concretes pel segment estratègic de cultura per l'Agència D'Estratègia Turística de les Illes Balears (AETIB), any 2019

ACCIONS	PARTICIPANTS			
	MA	ME	IB	FO
LÍNEA 1: GESTIÓ				
INTERCANVIS AMICS DEL MUSEUS- EUROPA	1	1	1	1
INTERCANVIS AMICS DELS CASTELLS I FORTIFICACIONS A NIVELL EUROPEU	1	1	1	1
JORNADES FORMATIVES AL PERSONAL D'ATENCIÓ DE LES OITS, ALLOTJAMENT I GUIES TURÍSTICS	1	1	1	1
JORNADES FORMATIVES PER A GUIES I INFORMADORS TURÍSTICS DE JARDINS	1			
JORNADA AL SECTOR EMPRESARIAL EN LA MILLORA DE L'EXPERIÈNCIA TURÍSTICA	1	1	1	1
COMISSIÓ TREBALL ILLES BALEARS SEU ESDEVENIMENT INTERNACIONAL PATRIMONI CULTURAL 2020	1	1	1	1
COMISSIÓ DE TREBALL AMB TOUROPERADORS I AAVV PER CONÈIXER QUÈ ESTAN OFERINT I QUÈ DEMANA EL CLIENT.	1	1	1	1
COMISSIÓ DE TREBALL PERMANENT PATRIMONI-TURISME	1	1	1	1
COMISSIÓ DE TREBALL PERMANENT BISBAT/ DIOCESI/CONGREGACIONS RELIGIOSES -TURISME	1	1	1	1
JORNADES FORMATIVES SOBRE PATRIMONI ARQUEOLÒGIC PER A GUIES TURÍSTICS (UIB) - PROJECTE ARCHAOSITES	1	1	1	1
LÍNEA 2: GENERACIÓ DE DEMANDA				
SALÓ INTERNACIONAL PATRIMONI CULTURAL	1	1	1	1
BORSA MEDITERRANEA TURISME ARQUEOLÒGIC	1	1		1
PRESENTACIÓ MITJANS COMUNICACIÓ ESPECIALITZATS EN CULTURA	1	1	1	1
PRESENTACIÓ MITJANS COMUNICACIÓ ESPECIALITZATS EN CULTURA	1	1	1	1
PRESS TRIP MITJANS ESPECIALITZATS + MESA TREBALL	1	1		1
FAMTRIP + MESA TREBALL AMB <i>INFLUENCERS</i> CULTURALS	1	1	1	1
LÍNEA 3: SUPORT A L'OFERTA				
ARTICULACIÓ PRODUCTE ALLOTJAMENT TRADICIONAL	1	1	1	1
ARTICULACIÓ PRODUCTE JARDINS	1			
OBSEQUI INSTITUCIONAL CULTURA	1	1	1	1
ADAPTACIÓ MAPA PATRIMONI CULTURAL PER A DISTRIBUCIÓ ALS EQUIPAMENTS CULTURALS DEL SET I OITS	1	1	1	1
EDICIÓ FULLET JARDINS	1			
EDICIÓ MAPA ARCHAOSITE	1	1	1	1
EDICIÓ FULLET ALLOTJAMENT TRADICIONAL IB	1	1	1	1
EDICIÓ MANUAL DE VENDA DE PRODUCTE	1	1	1	1
EDICIÓ PRESENTACIÓ PROFESSIONAL	1	1	1	1
EDICIÓ DOSSIER FORMATIU/INFORMATIU OITS,ALLOTJAMENTS I GUIES TURÍSTICS	1	1	1	1
CAMPANYA TANQUES ARTÍSTIQUES	1			
CAMPANYA INTERILLES. GAUDEIX DEL NOSTRE PATRIMONI	1	1	1	1
APP ARCHAOSITES (10 jaciments)	1	1	1	1
LÍNEA 4: MILLORA DE LA DESTINACIÓ				
SENYALITZACIÓ ELEMENTS PATRIMONIALS I RUTES				1
PANELS INFORMATIUS JACIMENTS RUTA ARQUEOLÒGICA - PROJECTE ARCHAOSITES	1	1	1	1
LÍNEA 6: COMERCIALIZACIÓ				
CREACIÓ PRODUCTE COMBINAT	1	1	1	1
COMERCIALIZACIÓ DE EXPERIÈNCIES CULTURALS A LA WEB WWW.ILLESBALEARSTRAVEL	1	1	1	1
ALIANCES ESTRATÈGIQUES: AN IMMERSION TRIP	1	1	1	1
ALIANCES ESTRATÈGIQUES: AN IMMERSION TRIP	1	1	1	1
LÍNEA 7: INNOVACIÓ I COMPETITIVITAT				
CONCURS PER AL DESENVOLUPAMENT DE PROJECTES INNOVADORS VINCULATS AL TURISME I LA CULTURA	1	1	1	1

Font: Pla Estratègic de Turisme 2019. Agència D'Estratègia Turística de les Illes Balears

⁹⁹ Es pot consultar a <https://cutt.ly/8g3tOJ5>. Consulta 20/06/2019, 12:45 h.

És destacable la formació de quatre comissions per establir línies de treball conjunt: la comissió per celebrar un esdeveniment internacional de turisme cultural, la comissió amb turoperadors, la comissió patrimoni-turisme i la comissió bisbat/diòcesi/congregacions religioses i turisme.

Aquest tipus d'iniciatives són les que la majoria d'estudiosos defensen com a imprescindibles per dur a terme una correcta gestió del turisme cultural. La col·laboració entre turisme, cultural, patrimoni o qualsevol altra entitat que participi del model, no és freqüent i en la majoria d'ocasions es treballa de manera individual i sense tenir en compte les necessitats de cada sector. De fet, tal com es veurà en altres apartats, aquesta és la tendència que predomina encara avui dia a Balears, la qual es pot fer extensiva a altres regions del país, com demostren la majoria dels estudis consultats.

Pel que fa a l'oferta, cal destacar l'adaptació d'un mapa del patrimoni cultural per a ser distribuït en els equipaments culturals, l'edició d'un fulletó de jardins i del mapa *Archeosite*, programa que també es vol posar a disposició del públic a través d'una aplicació. La senyalització d'elements patrimonials i rutes i la col·locació dels panells de la ruta arqueològica *Archeosites*. Algunes d'aquestes propostes es volen difondre a través de la web www.illesbalears.travel.

Aquest pla d'acció de 2019 presenta encara un altre plantejament que no es pot passar per alt: la convocatòria d'un concurs pel foment d'estudis innovadors vinculats a la cultura i al turisme. És, sense cap dubte, un fet molt destacable que l'administració pública vulgui destinar recursos a fomentar el coneixement de la situació del turisme cultural a les Balears els quals puguin contribuir positivament al seu desenvolupament. La investigació en qualsevol àmbit és fonamental, i en aquest cas més necessària que mai, ja que una altra tendència generalitzada és la manca d'estudis concrets sobre la incidència del turisme cultural en les diferents parts del territori espanyol.

Amb el temps, a través dels diferents plans estratègics de turisme, el Govern de les Illes Balears ha marcat les línies per intentar canviar el model turístic de les Illes Balears i fomentar-ne un basat en la sostenibilitat territorial, entès en sentit general. Dins les noves estratègies no s'ha deixat de banda el turisme cultural, de fet, es pot afirmar que en els darrers anys aquest s'ha intentat incentivar des de l'administració pública, a vegades en col·laboració en l'àmbit privat. De fet, aquesta relació és un dels punts a potenciar i consolidar.

Per concloure, es vol fer una reflexió sobre a l'estratègia perfilada pel Govern Balear a través dels seus plans de turisme i de l'oferta promocionada. Es pot afirmar que les línies marcades per l'àmbit públic en matèria turística estan vinculades a un turisme sostenible, el qual es vol estructurar entorn de dues direccions principals: acabar amb l'estacionalitat i la diversificació de l'oferta turística. Aquesta darrera és sovint utilitzada per acomplir amb la primera. Allò que per alguns és la solució a la situació de sobreexplotació turística que hi ha a les Balears, per a altres no suposa cap sortida lògica. Al respecte han sorgit veus contràries a fomentar algunes de les propostes més

repetides per les entitats públiques, com l'allargament de la temporada turística ja que, la desestacionalització no exclou la saturació que es viu durant els mesos d'estiu a les Illes. Malgrat que la temporada d'hivern pateixi un increment, com va passar en el període d'octubre de 2018 a març del 2019, respecte a l'anterior del 2017, amb un augment del 22,3% en la planificació de vols per part de les companyies aèries, això no es tradueix en una reducció del nombre de turistes que venen a l'estiu (Terraferida, 2019: 17).

Aquest fet és una de les dues falsedats que, segons alguns autors, sustenten la defensa de la desestacionalització. L'altre error és pensar que el turisme d'hivern serà més pacífic. Segons Ferrer (2019: 6), si els beneficis del turisme d'hivern es fan presents, s'impulsarà un model idèntic al d'estiu, simplement que en mesos diferents de l'any. Per això és que entitats com Terraferida¹⁰⁰ rebutgen accions com la campanya *#BetterInWinter*:

En conjunt, *#BetterInWinter* sembla més una campanya de promoció interna per a neutralitzar les veus crítiques que una eina de govern sobre el sector turístic i molt menys una política per a imprimir un canvi de rumb a la política econòmica. Més que frenar la penetració de turisme arreu, la promou: més que canviar el model, estén l'actual, allargant la temporada (Terraferida, 2019: 19).

Per tant, allò que reclamen aquests moviments socials, no són campanyes o productes diferents, sinó un canvi profund en l'estructura econòmica existent. Dur-lo a terme no és qüestió d'una llei, un pla integral de turisme o una oferta determinada, sinó que cal una reformulació que ha d'implicar a tota la societat i als sectors públics i privats. El debat està servit, no és un tema fàcil de tractar i les veus són discordants. Començar per petites accions però efectives podria ser una manera d'obrir el camí, i no és té cap dubte de què el turisme cultural pot aportar-ne de significatives.

4. Importància dels recursos culturals de les Illes Balears

Tant des d'un punt de vista quantitatiu com qualitatiu les Illes Balears disposen de recursos suficients per poder definir i potenciar una oferta turística de caràcter cultural. Monuments, jaciments, teatres, auditoris, museus, galeries d'art, restaurants d'estrella Michelin i una producció vinícola de cada vegada més abundant i de qualitat formen part de la diversitat de recursos que tenen les Balears per convertir la seva cultura en quelcom més enllà que simple oferta complementària.

Aquest patrimoni, malgrat que estar repartit arreu de les illes, no es coneix ni és potenciat de la mateixa manera a causa, en part, de la concentració d'una major quantitat de demanada turística en determinats

---

¹⁰⁰ Terraferida és una associació creada per lluita en contra del model econòmic de les Balears, basat l'ocupació i explotació d'una terra fèrtil i valuosa. <https://terraferida.cat/>. Consulta 09/01/2021, 9:38 h.

indrets. A Mallorca, aquesta concentració es produeix a la ciutat de Palma amb 42% dels turistes allotjats a la zona i badia de Palma, mentre que la resta es reparteix quasi de manera equitativa entre la zona nord i del Llevant (Agència d'Estratègia Turística de les Illes Balears, 2016b: 18), malgrat que en els darrers anys la zona de la Serra de Tramuntana ha patit una certa massificació.

Sovint es vol dur a terme la reactivació d'un territori i l'aprofitament dels seus recursos patrimonials a partir d'accions concretes, com les declaracions de patrimoni de la humanitat de la UNESCO. Però s'ha demostrat que aquestes, malgrat que tenen com a objectiu principal protegir el patrimoni que ha estat reconegut, no sempre aconseguen els objectius marcats en la seva declaració i han d'afrontar problemes que, a vegades, fan perillar la correcta conservació dels béns patrimonials. Al respecte, Salinas (2008: 13) explica que sovint els mateixos reptes que han d'assumir aquells territoris encarregats de gestionar elements que formen part de la llista de patrimoni de la humanitat de la UNESCO, són els mateixos que han d'afrontar els que, malgrat no disposin de cap declaració, posseeixen recursos patrimonials significatius. Un dels tipus de problemes que assenyala aquest autor, són els derivats del turisme, sobretot la sobreexplotació turística. La consideració d'un bé o conjunts de béns patrimonials com a patrimoni de la humanitat amb una finalitat purament turística segurament provocarà una pèrdua d'autenticitat i una incorrecta conservació. Per això, abans de fer propostes d'aquest tipus, l'administració competent ha de ser conscient de les possibilitats reals que té l'element que vol ser declarat i com s'ha de gestionar, sempre tenint en compte les seves circumstàncies i característiques.

En aquest apartat, però també en d'altres d'aquest treball, es farà referència precisament a aquest tema, a les declaracions que es poden trobar a les Illes Balears, i d'altres que avui en dia encara estan damunt la taula.

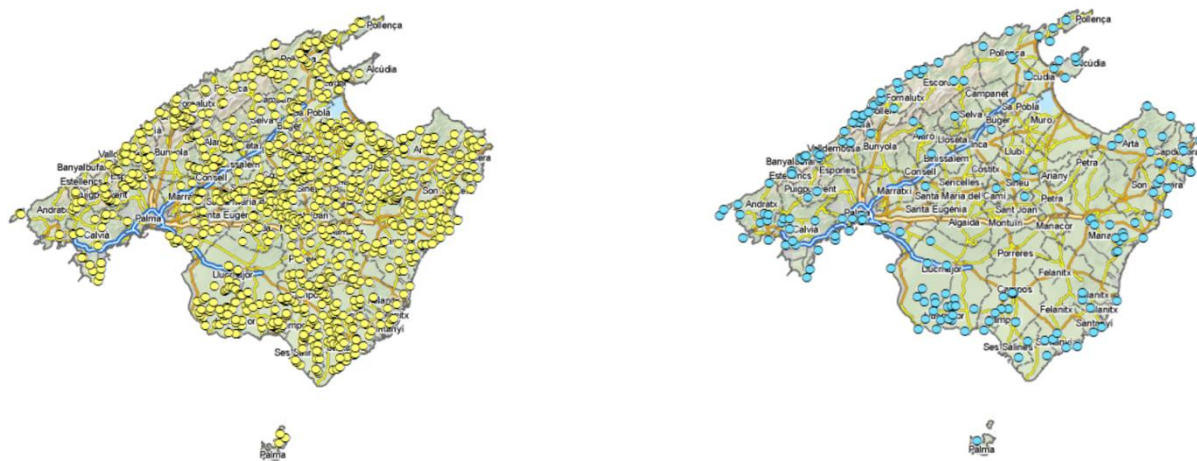
4.1. El patrimoni històric, el primer recurs a considerar

Un dels recursos més significatius de les Illes, no només pel gran nombre de recursos existents sinó per la varietat històrica i cultural que presenta, és el patrimoni historicoartístic. Per intentar plasmar una idea de l'abast d'aquest s'han utilitzat els recursos que ofereixen el departament de cultura i patrimoni dels consells insulars, a través dels quals es pot identificar sobretot els Béns d'Interès Cultural (BIC). En el cas de **Mallorca** existeix el Visor del Patrimoni Històric de Mallorca, el qual mostra els BIC i els béns culturals dividits en les categories establertes per a aquests: edificis fabrils, residencials, comercials, d'espectacles, institucionals, religiosos, arquitectura defensiva, senyals marítimes, conjunts urbans, construccions etnològiques, camins, jardins, jaciments arqueològics, paratge pintoresc i creus de terme.¹⁰¹

---

¹⁰¹ El Visor del Patrimoni Històric de Mallorca es pot consultar a <https://cutt.ly/RgZG8Mi>. Consulta 09/11/2020, 15:58 h.

Figura 30. A l'esquerra jaciments arqueològics de Mallorca declarats Bé d'Interès Cultural i la dreta les construccions defensives

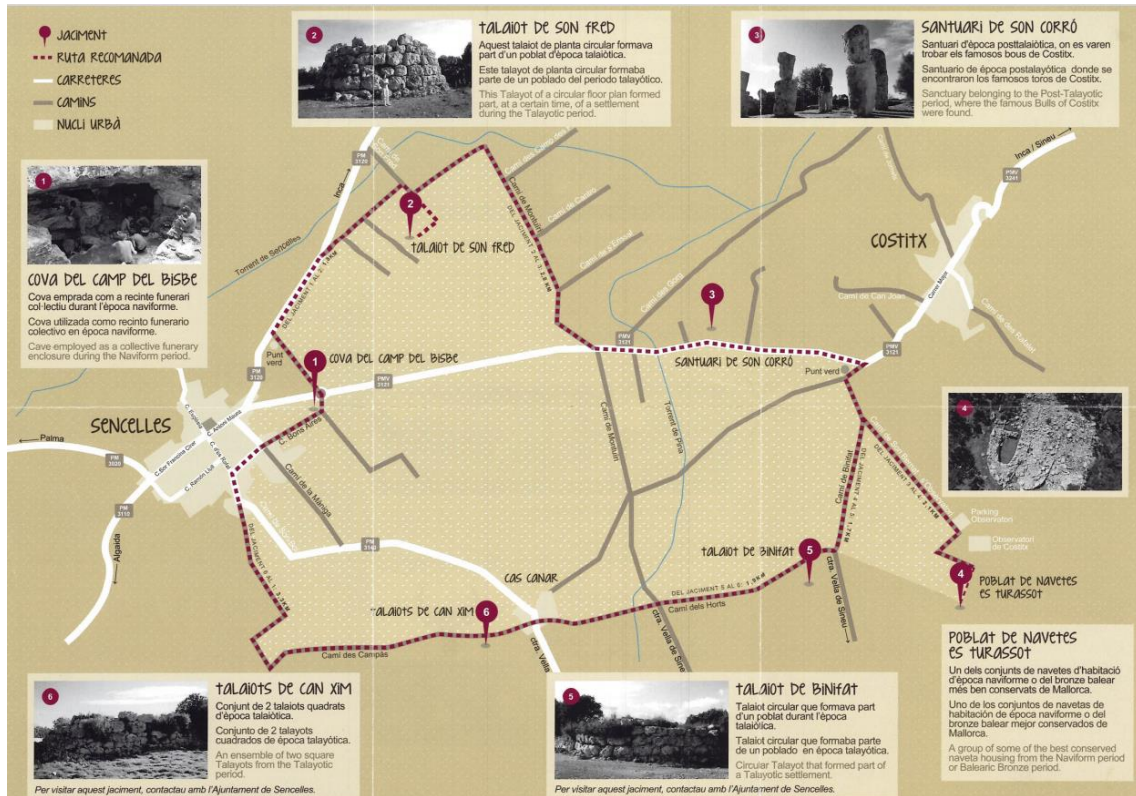
Font: Visor del Patrimoni Històric del Consell de Mallorca

La categoria que hi és més present, amb una diferència significativa, és la de jaciment arqueològic (vegeu figura 30), seguida de les construccions defensives i dels edificis religiosos. El béns arqueològics ha estat objecte d'un abandonament important a les illes, i actualment encara hi ha casos que evidencien la falta de consciència cap a aquest tipus de patrimoni. En aquest sentit, en el context balear, destaquen les propostes de la ruta talaiòtica a Menorca, de la qual se'n parlarà més endavant; a Eivissa cal remarcar els mecanismes d'interpretació aplicats en el jaciment del Puig dels Molins i a Sa Caleta; i pel que fa a Mallorca, es vol recalcar la ruta arqueològica¹⁰² entre Sencelles i Costitx, en la qual s'inclouen sis jaciments arqueològics de diferents cronologies. A part d'una senyalització i l'elaboració de material informatiu al respecte, també s'organitzen visites guiades per a les escoles i per el públic en general.

Un altra iniciativa amb intencions finalitzades de conservació però que també pretén ser una eina de difusió turística, és el projecte *Baïaeres*, en execució durant l'any 2020. Aquest consisteix en una pàgina web on els jaciments catalogats són geolocalitzats a partir d'un mapa que permetrà elaborar rutes personalitzades, així s'aportarà informació variada sobre cada un dels béns que hi apareixeran (Salom, 2020: 191).

¹⁰² <http://rutaarqueologica.sencelles.cat/>. Consulta 09/01/2021, 16:23 h.

Figura 31. Ruta talaiòtica Sencelles-Costitx (Mallorca)

Font: Pàgina web de la Ruta talaiòtica Sencelles-Costitx. www.rutaarqueologica.sencelles.cat.
Consulta 20/11/2020, 18:00 h

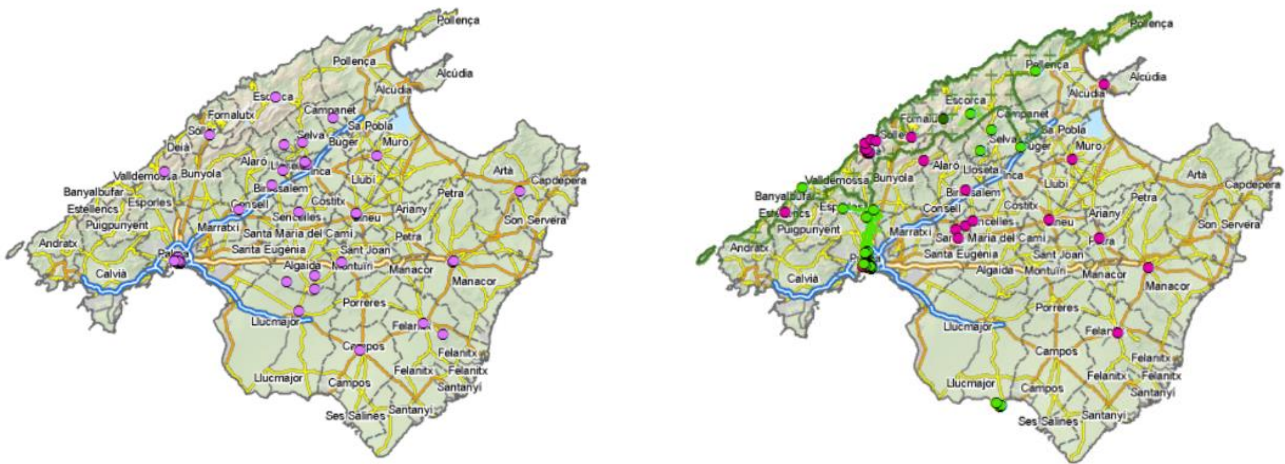
A part de les torres i talaies de defensa ubicades arreu de la costa mallorquina, altres tipologies d'edificis defensius predominants són les torres com les de Son Serra de Marina, la de Canyamel o la torre del Palau de Manacor; també hi ha arquitectura domèstica defensiva i els castells, com el de Bellver, el de Capdepera o el d'Alaró.

Altres categories significatives són les construccions etnològiques, els conjunts urbans i els paratges pintorescs, els quals es poden veure assenyalats en diferents colors en el mapa de la figura 32. Es pot comprovar que els paratges pintorescs discorren arreu de la Serra de Tramuntana, de punta a punta d'illa. Pel que fa als nuclis urbans, es reparteixen de manera similar per tota Mallorca, amb els conjunts històrics, per exemple, de Palma, de Deià, d'Estellencs, d'Inca, de Sineu, de Petra o d'Alcúdia.

D'altra banda, les categories minoritàries són els edificis fabrils, els constitucionals o els jardins, dels quals només trobem els jardins de Nazaret, els de Son Verga i els d'Alfàbia. De tots ells, el més conegut és el darrer esmentat, el qual era ja visitat pels turistes que arriben a Mallorca al segle XIX.

Figura 32. A l'esquerra edificis religiosos de Mallorca declarats Bé d'Interès Cultural, a la dreta les construccions etnològiques, nuclis urbans i paratge pintoresc

Font: Visor del Patrimoni Històric del Consell de Mallorca

Des d'un punt de vista turístic, a Mallorca el monument amb un major pes és la Catedral, la qual apareix citada entre els deu monuments més destacats en la pàgina de promoció turística de Turespaña, juntament amb edificis com les catedrals de Burgos i de Santiago de Compostel·la, el teatre romà de Mèrida o la Giralda de Sevilla.¹⁰³ Aquest bé patrimonial fou declarat Monument Nacional l'any 1931 i posteriorment, en el 1969, s'ampliava la seva protecció amb el reconeixement específic de la intervenció de Gaudí a la Capella Reial (Gambús, 2020: 226). Entre el 2002 i el 2007 l'artista Miquel Barceló dugué a terme la seva intervenció en la Capella del Santíssim, amb una decoració inspirada en la multiplicació dels pans i dels peixos. Per afrontar aquest projecte es va crear la Fundació Art de la Seu de Mallorca, que tingué com a membres fundadors la Fundació Balears 21,¹⁰⁴ la diòcesis de Mallorca, la Universitat de les Illes Balears i la Fundació Turística i Cultural (FUNDATUR), és a dir, es va recórrer a una col·laboració pública-privada en la qual s'hi veien implicades entitats dedicades tant a l'activitat cultural com a la turística. El projecte fou aplaudit per una part de la societat però rebutjat per determinats sectors.

¹⁰³ Es pot consulta el llistat complet a <https://cutt.ly/zjzQAZv>. Consulta 15/09/2019, 18:35 h.

¹⁰⁴ Aquesta fundació fou creada l'any 2001 per impulsar propostes culturals de promoció turística. El patronat estava format, a part del Conseller de Turisme del Govern Balear Celestí Alomar, per una sèrie d'artistes, escriptors i músics com Joan Pons, Josep Marí, i Guillem Frontera, que en fou el seu president. L'any 2003 va ser eliminada i les seves funcions es van integrar a IBATUR.

Figura 33. Miquel Barceló a la Capella de la Trinitat de la Seu després de la seva intervenció, any 2007

Font: Diari local Última Hora. www.ultimahora.es. Consulta 20/11/2020, 18:02 h

Passat el temps ha quedat demostrat que aquesta intervenció suposa una fita important per a la catedral¹⁰⁵, i el seu ressò internacional ha fet que es pugui definir com una de les principals atraccions de la ciutat de Palma (Arrom, 2011: 18). Malgrat s'ha intentat obtenir les xifres concretes del nombre de visitants anuals que rep aquest monument, no ha estat possible aconseguir-ho. Les dades aportades pels mitjans de comunicació parlen de quasi 900.000 visites a l'any 2014, molt per damunt de la xifra de 96.631 aportada per Patrimonio Nacional i referent al Palau de l'Almudaina (Patrimonio Nacional, 2015: 17), situat a pocs metres de l'edifici catedralici.

Respecte a **Eivissa**, el Consell Insular ofereix una sèrie de mapes¹⁰⁶ on apareixen els recursos patrimonials de l'illa diferenciats de la següent manera: BIC i Béns Culturals, torres, esglésies i véndes¹⁰⁷ (vegeu 34). Pel que fa al primer, el llistat està format per un total de cent seixanta-sis béns culturals, entre torres, esglésies, conjunts històrics, construccions de caràcter etnològic, jaciments arqueològics, construccions defensives, militars, edificis residencials i d'espectacles.

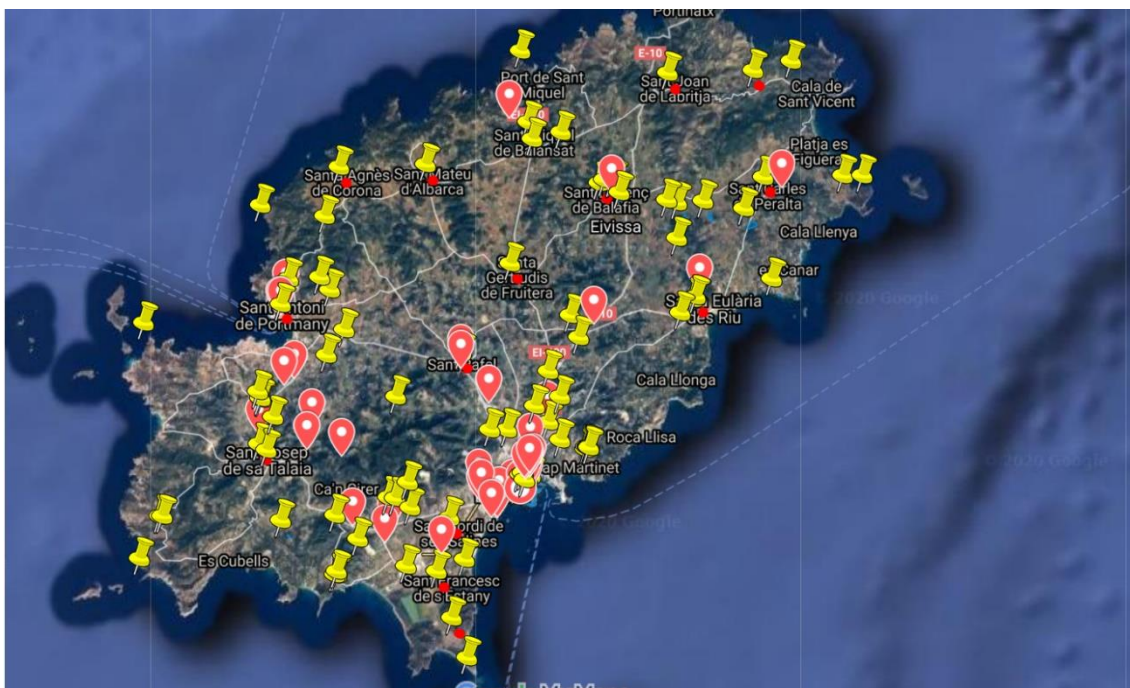
---

¹⁰⁵ Basta fer una comprovació del nombre d'estudis i articles que hi fan referència.

¹⁰⁶ Aquests mapes es poden consultar en el blog de patrimoni d'Eivissa del Consell Insular, a l'enllaç <https://cutt.ly/AgVf7WQ>. Consulta 06/06/2020, 21:13 h.

¹⁰⁷ La vénda és la divisió territorial que s'ha utilitzat tradicionalment en el territori eivissenc.

Figura 34. Mapa dels Béns d'Interès Cultural i Béns Culturals d'Eivissa

Font: Blog del Patrimoni del Consell d'Eivissa

Però perquè tots aquests recursos puguin ser útils per a la promoció de la cultura des d'un punt de vista turístic, cal que estiguin ben conservats i preparats per a la visita. Dur a terme el condicionament de tots els béns patrimonials de les Illes és un repte difícil, però a vegades no calen grans inversions per donar-los un mica de visibilitat. Basta en senyalitzar-los o posar cartellera informativa que facin que siguin elements visibles pels ciutadans, siguin estrangers o residents.

Figura 35. Fotografia extreta del mapa d'elements patrimonials senyalitzats a l'illa d'Eivissa

Font: Blog del Patrimoni del Consell d'Eivissa. <https://patrimonideivissa.wordpress.com>. Consulta 05/10/2020, 15:05 h

El Consell d'Eivissa ofereix precisament un mapa interactiu on apareixen tots aquells elements patrimonials que han estat senyalitzats a l'illa, un total de cent cinc.¹⁰⁸ Hi apareixen torres, molins, esglésies, aljubs, museus, capelles, fonts i creus, entre d'altres. Tots estan localitzats en el mapa i amb un simple clic es pot veure una fotografia del seu senyal, tot i que no s'inclou cap mena d'informació específica sobre els béns culturals.

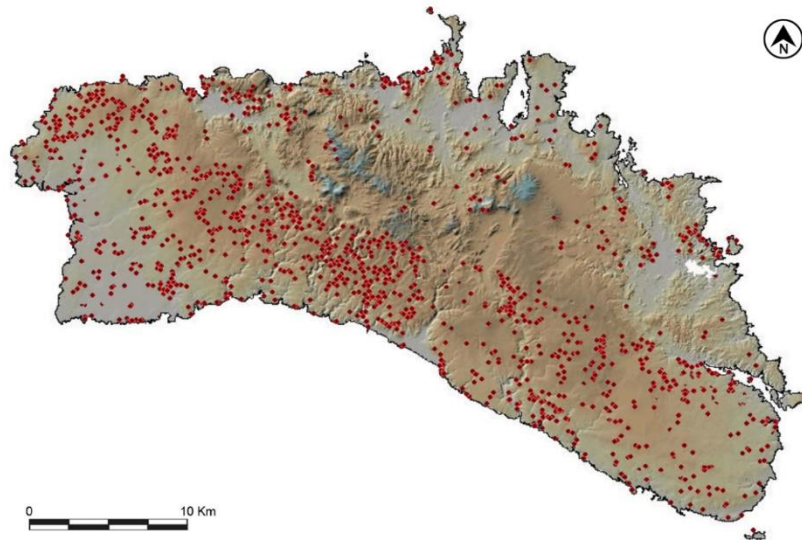
A **Formentera** alguns dels principals recursos patrimonials es concreten en la col·lecció etnogràfica exposada a Sant Francesc, el cementeri del segle XVIII anomenat el Fossar Vell, la torre des Pi de Cas Català, el Molí Vell de la Mola, la Capella de Tanca Vella, l'església de Sant Francesca i els jaciments arqueològics de Ca na Costa, Can Blai i els del Cap de Barbaria. Actualment s'està treballant en la declaració de Bé d'Interès Culturals a altres elements com el Far de la Mola, alguns balls tradicionals, el cant redoblat, algunes zones arqueològiques com la del Cap de Barbaria i de S'Espalmador i dos molins fariners, a part d'altres construccions que volen ser catalogades com a Bé Cultural (Consell Insular de Formentera, 2020: 19).

Pel que fa a **Menorca**, el patrimoni més rellevant és el de caràcter arqueològic, el qual intenta ser declarat actualment Patrimoni de la Humanitat de la UNESCO (vegeu figura 36). L'illa consta amb mil cinc-cents vuitanta-sis talaiots repartits arreu dels seus 700 km², però amb major predomini a la part sud. Encara resta excavar la gran majoria d'ells i no són accessibles a la visita, tot i que hi ha una sèrie d'imprescindibles que aporten una riquesa immensurable, com són la famosa Naveta dels Tudons, el poblat

¹⁰⁸ Informació extreta del blog de patrimoni del Consell Insular d'Eivissa. <https://cutt.ly/AgVf7WQ>. Consulta 11/11/2020, 1:20 h.

talaiòtic de la Torre de'n Galmés, el de Trepucó i les necròpolis de Cala Morell i Calescoves.

Figura 36. Localització dels jaciments arqueològics de Menorca

Font: Pàgina web de la candidatura de Menorca Talaiòtica. www.menorcatalayotica.info. Consulta 05/10/2020, 18:15 h

Per una altra part, cal destacar el patrimoni immaterial de l'illa del qual es va elaborar un inventari iniciat l'any 2016 i en el qual s'inclouen un total de set categories: activitats i processos productius artesanals; creences, festes, religions i rituals; representacions, escenificacions, jocs i esports tradicionals; tradició oral, particularitats lingüístiques i formes de comunicació; manifestacions musicals i sonores; salut, alimentació i gastronomia; i formes de sociabilitat col·lectiva i organització social. Entre totes elles, s'hi troben recursos patrimonials tan significatius com les festes de Sant Joan de Ciutadella, l'ofici d'arader i la feina de formatjar, les tonades de flabiol i el Jaleo i l'arròs de la terra i l'oliagua.¹⁰⁹ Aquest inventari forma part del *Map of Inventories of Intangible Cultural Heritadge*¹¹⁰, el qual reuneix els inventaris del patrimoni immaterial d'arreu del món, i es va crear amb la intenció de conservar aquest tipus de manifestacions arran de la Convenció de la UNESCO per a la Salvaguarda del Patrimoni Immaterial. Amb aquesta incorporació Menorca és l'única illa de Balears present en aquesta iniciativa.¹¹¹

No es pot deixar de fer menció al patrimoni militar i defensiu el qual és testimoni directe del llegat britànic que té l'illa (vegeu figura 37).

¹⁰⁹ Es pot consultar l'inventari complet a <https://ipcime.cat/inventari/>. Consulta 16/07/2020, 12:47 h.

¹¹⁰ Es pot consultar a <https://cutt.ly/YgBtFKe>. Consulta 15/07/2020, 11:22 h.

¹¹¹ «Menorca ja figura en el Mapa d'Inventaris del Patrimoni Cultural Immaterial d'arreu del món». *Diari de Balears*, 6 de juny de 2019. Disponible a <https://cutt.ly/CgByaBZ>. Consulta 09/11/2020, 13:05 h.

Per acabar amb el patrimoni de l'illa menorquina, no es pot deixar d'esmentar el Camí de Cavalls, malgrat aquest sigui sobretot de caràcter paisatgístic i natural. Al segle XVII ja es constatat la seva existència i s'ha interpretat com un camí necessari per facilitar la comunicació per la costa de les diferents torres i construccions defensives i de vigilància de l'illa.

Fou declarat camí públic arran de la Llei 13/2000, del Camí de Cavalls, i en el dia d'avui és un dels atractius més destacables de l'illa. Al respecte s'han dut a terme mesures que han aportat visibilitat i projecció a aquesta ruta tan simbòlica de Menorca, com el condicionament dels diferents trams, la senyalització de tots ells, la qual fa que sigui un sender, en certa manera, guiat, i la publicació de guies especialitzades i algunes aplicacions (Gornés, 2015: 274).

Malgrat això, Gornés (2015: 279) afirmar que malgrat la sistematització i gestió d'aquest camí, la declaració de Menorca Reserva de la Biosfera, i de la proposta de Menorca Talaiòtica, no han sorgit productes turístics significatius com per ser una oferta de pes a l'illa. No s'han dut a terme accions empresarials que hagin suposat una dinamització real d'aquestes marques, ja que la demanda continua sent essencialment de sol i platja. Per tant, una declaració, sigui del tipus que sigui, no assegura la introducció d'un nou model turístic ni la eliminació dels aspectes negatius d'aquells que ja existeixen. S'apel·la doncs, a la gestió i a la planificació de totes aquelles accions vinculades amb el patrimoni cultural i natural, sobretot si un dels seus objectius és que els béns declarats formin part de l'oferta turística.

Figura 37. Construccions defensives de Menorca

Font: Pàgina web de la Reserva de la Biosfera de Menorca. www.biosferamenorca.org. Consulta 10/10(2020), 11:35 h

Per intentar donar una idea de quins són els monuments i llocs amb major atracció turística pels turistes de les Balears, s'han analitzat les dades que l'AETIB ofereix a partir de la informació extreta de *Tripadvisor* i de *Twitter*. Pel que fa a la primera font, arran de l'opinió dels turistes sobre monuments, comerços, llocs i elements d'interès d'un destí turístic s'aporta una informació organitzada entorn d'unes categories, entre les quals hi ha la de monuments i llocs d'interès. Dins aquesta s'hi inclouen una important varietat de tipologies per això s'ha fet una selecció de la informació i s'han abocat només les dades que fan referències a monuments i llocs patrimonials de cada una de les Illes. Cal dir que ha estat necessari fer un tractament de la informació, ja que a vegades alguns mateixos béns o llocs patrimonials apareixen repetits amb dues denominacions diferents, per exemple, en el cas d'Eivissa es pot trobar el nom de «Dalt Vila», i per una altra «Ciudad y Castillo de Ibiza». Com que els tres noms fan referència al mateix lloc, només s'ha contemplat una sola vegada. A partir d'aquí es pot intuir que alguns elements patrimonials deuen quedar fora de la llista que ofereix l'AETIB, ja que només inclouen els cinc més destacats. Si es tingués en compte aquesta duplicitat en la nomenclatura, segurament s'inclourien altres béns patrimonials.

Com es pot veure en la taula 7, a Mallorca destaca la Catedral de Mallorca, present durant tot el període analitzat. De la resta de llocs que apareixen en relació a aquesta illa, cal destacar la seva varietat en les tipologies i en la ubicació dels béns esmentats.

A Menorca destaca la menció de béns de caràcter arqueològic, malgrat no apareix una varietat d'aquests massa significativa. De fet, la Naveta dels Tudons, el monument amb més projecció de l'illa, apareix només l'any 2019. Pel que fa Eivissa i Formentera, es pot definir perfectament quins són els elements patrimonials més significatius: en la primera, el conjunt patrimonial de Dalt Vila i el Puig de Missa de Santa Eulària des Riu (on s'ubica el Museu d'Etnologia d'Eivissa), i a Formentera els seus dos famosos fars.

Taula 7. Monuments i llocs patrimonials de les Illes Balears més destacats a partir de les opinions dels usuaris de Tripadvisor (2017-2019)¹¹²

	2017	2018	2019
Mallorca	Catedral de Mallorca	Catedral de Mallorca	Catedral de Mallorca
	Casc antic d'Alcúdia	Castell de Bellver	Santuari de Sant Salvador
		Jardins d'Alfàbia	Son Marroig
			Església de Nostra Senyora dels Àngels de Pollença
Menorca	Far de Favàrtitx	Torre d'en Galmés	Torre d'en Galmés
			Naveta des Tudons
Eivissa	Dalt Vila	Dalt Vila	Dalt Vila
	Puig de Missa	Puig de Missa	Puig de Missa
	Castell d'Eivissa	Castell d'Eivissa	Església de Sant Miquel de Balansat (Sant Joan de Labritja)
Formentera	Far de Barbaria	Far de Barbaria	Far de Barbaria
	Far de la Mola	Far de la Mola	Far de la Mola
	Torre de sa Punta Prima	Torre de Sa Punta Prima	Torre de Sa Punta Prima
	Església i fortificació de Sant Francesc	Església i fortificació de Francesc	Església i fortificació de Francesc

Elaboració pròpia. Font: Anàlisi de tendència a *Tripadvisor* dels anys 2017-2019 realitzat per l'AETIB

Per una altra part, s'han analitzat les dades de l'estudi de tendències realitzat per l'AETIB a través de la xarxa social Twitter. A partir de la informació abocada, es presenten uns rànquings de les tendències detectades per als següents d'elements: les platges, els espais naturals, els esports, els topònims, els esdeveniments i els elements patrimonials. Les dades es presenten mensualment, i en la classificació feta de cada categoria s'inclouen

¹¹² Per elaborar aquesta taula no s'han tingut en compte els museus, els quals són presentant per l'estudi de l'AETIB amb una categoria pròpia i, per tant, diferent a la de monuments i llocs d'interès. Els museus seran sistematitzats de manera concreta en el capítol 6 d'aquest treball.

un total de cinc elements. S'ha comprovat quins són els que durant els anys 2017 i 2018 estaven presents en el rànquing de la categoria de patrimoni, i arran de les dades extretes s'ha elaborat una classificació general per anys i per cada una de les Illes.

A la taula 8 es poden observar els resultats generals, la majoria dels quals coincideixen amb les tendències que han estat detectades a través de *Tripadvisor*. A Mallorca, sense cap dubte, encapçala el rànquing la Catedral, la qual apareix sempre en primera posició. El segon edifici més present és el Castell de Bellver, malgrat que la seva presència no és tan estable com la de la Seu. La diferència entre els elements que ocupen les tres darreres posicions no és quasi significativa, ja que es diferencien entre ells per pocs punts. Un dels recursos patrimonials més visitants, com es pot observar, és el far del cap de Formentor, al qual es controla l'accés de vehicles privats durant els mesos d'estiu a causa de les aglomeracions que s'hi produeixen. Per això, des del mes de juny fins al setembre només s'hi pot accedir amb un bus llançadora, mesura que serà pressa també en les altres illes.

El Santuari de Lluc és un altre dels indrets en tendència, fet que demostra que una gestió planificada, com la que es va posar en marxa en aquest espai a partir de l'any 2012, de la mà del grup empresarial Iru, pot resultar efectiva i tenir unes conseqüències positives. El projecte tingué una despesa inicial de més de 450.000 euros, i la primera passa fou establir com a obligatori el pagament del pàrquing en el Santuari, mesura que causà una gran polèmica, també entre els turistes que el visiten el, tal com demostren algunes de les opinions extretes de *Tripadvisor* (vegeu figura 38). El tema de la imposició de tarifes en les visites patrimonials és sempre difícil, i els punts de vista són molts i diferents. Com a reflexió, es vol recordar que algunes platges de Mallorca també cobren per l'aparcament, per exemple la platja des Trenc (Ses Salines) i el Parc Natural de Mondragó (Santanyí) solen tenir un preu aproximant de 5 €.

Figura 38. Opinions de turistes sobre el pagament obligatori de l'aparcament del Santuari de Lluc

 unadellans escribió una opinión (sept. de 2020) ...
Vigo, España • 693 contribuciones • 125 votos útiles

No es imprescindible

Nos cobraron 3€ por persona por aparcar, ya que por la tarde no hacen visitas guiadas. Lo mejor es que se bajen todos antes y entre solo uno en el coche. Lo que más me gustó fué la galería porticada del exterior

[Leer más](#) ▼

Fecha de la experiencia: septiembre de 2020

1 voto útil

Barcelona027 escribió una opinión (ago. de 2020)
📍 Sabadell, España • 673 contribuciones • 256 votos útiles

Cuidado con el parking

Te cobran 6 euros por el parking y 5 euros por entrada con parking. Deja a la familia y amigos antes de entrar y compra solo una entrada. La basilica es gratis y no tiene nada.

[Leer más](#) ▼

Fecha de la experiencia: agosto de 2020

Útil Compartir

Vanesa D escribió una opinión (may. de 2019)
📍 Valladolid, España • 1 contribución

Monasterio de Lluc

Pésimo el que te cobren 6€ por el parking tanto si estas 20min como 6 horas, esto es un punto "muy" en contra de algo que es patrimonio de la Unesco. Otro punto en contra es el personal contratado en la caseta de información de Sierra de Tramontana, que pocas ganas de trabajar y...

[Leer más](#) ▼

Fecha de la experiencia: mayo de 2019

Útil Compartir

pablojcuevas escribió una opinión (ago. de 2018)
📍 León, España • 45 contribuciones • 19 votos útiles

Bien pero no merece la pena pagar

Creo que perdimos 5 eur al pagar la entrada. Lo que merece la pena es la Iglesia, que es preciosa, pero es gratis.

[Leer más](#) ▼

Fecha de la experiencia: agosto de 2018

Viajero_pajarero escribió una opinión (may. de 2019)

España • 893 contribuciones • 361 votos útiles

Santuario en Sa Serra

Los locales le llaman el Montserrat de Mallorca, pero creo que es un poquito pretencioso... Es cierto que es monasterio-abadía, es cierto que se alberga la patrona de Ses Illes, es cierto que está en medio de las montañas, pero ahí acaban todas las similitudes. Lluc es un lugar modesto. No obstante, la fama parece que puede y cuando lo visité estaba abarrotado de gente. La primera sorpresita es que en el parking te clavan 6€, tarifa fija, da igual si estás 5 minutos o todo el día. Y es el único lugar donde dejar el coche. Al lado de dicho parking hay un área de barbacoas, donde la gente va a hacerse la carne y demás, lo que hace que el lugar pierda un poquito de la solemnidad y espiritualidad que se esperaría de un lugar de culto y peregrinación como ese. La falta de decoro y respeto continúa cuando ves a los turistas pasearse por dentro de las zonas de culto vestidos de maneras inapropiadas (señores/as hay que quitarse el sombrero!). En resumen, otro lugar de Mallorca convertido una parque de atracciones para turistas...

Leer menos ▲

Fecha de la experiencia: abril de 2019

Tipo de viaje: Viaje con pareja

Font: *Tripadvisor*. www.tripadvisor.es. Consulta 12/12/2020, 13:33 h

Malgrat aquestes opinions, el Santuari té una puntuació de quatre punts sobre cinc en la mateixa plataforma de *Tripadvisor*.

De la informació aportada sobre Mallorca, hi ha dos aspectes que es volen recalcar: per començar, la poca presència d'alguns dels principals monuments situats a la ciutat de Palma, com per exemple la Llotja o els banys àrabs. El fet que no siguin tendència no significa que no siguin visitats, però allò que preocupa és que no apareixen mencionats en cap dels mesos que inclou l'estudi de l'AETIB. Això pot indicar un desequilibri en el coneixement dels diferents monuments de la ciutat de Palma per part dels turistes, ja sigui per una manca de difusió, una promoció pot efectiva o fins i tot a una mala senyalització d'aquests.

Per una altra part, preocupa la poca varietat dels recursos que hi apareixen, els quals es repeteixen al llarg de tots els mesos durant els dos anys analitzats.

Respecte a Menorca, hi ha una mena de tendència que predomina, la dels fars,¹¹³ i apareixen sobretot el de Favàritx, el de Cavalleria i de Punta Nati. L'increment de visites en aquests indrets, ha provocat que es duguin a terme mesures de contenció de visites, com el tancament de la carretera d'accés al Far de Favàritx durant els mesos de juny a setembre, al qual s'hi podia arribar només amb un bus llançadora que tenia una freqüència diària de sis viatges, almanco fins que el Consell Insular va habilitar un nou aparcament.¹¹⁴ Aquest nou espai per a vehicles particulars va ser obert l'any

¹¹³ Al respecte, es recomana l'article de Javier Pérez de Arévalo «Los faros de las Islas Baleares. Un nuevo proyecto de turismo».

¹¹⁴ «Favàritx se cierra desde el sábado al tráfico sin esperar a que el parking esté listo», 31 de maig de 2019, MenorcaInfo, disponible a <https://cutt.ly/4jxl0f4>. Consulta 10/01/2021, 17:48 h.

2020 i està ubicat a tres quilòmetres del far. Pel que fa als jaciments arqueològics, destaca la Naveta dels Tudons, i només en una ocasió apareix un altre recurs d'aquesta tipologia, la necròpolis de Cala Morell. Aquesta és una data que no es considera positiva, sobretot en relació a la riquesa arqueològica de l'illa i a la candidatura de Menorca Talaiòtica que està actualment en marxa i que ja ha estat rebutjada una vegada per la UNESCO.

Els elements patrimonials que són tendència a Eivissa es localitzen quasi tots en el conjunt monumental de Dalt Vila, recurs que apareix quasi en el 100% dels rànquings en primera posició. Això constata la situació que pateix l'illa i, en concret aquesta part de la ciutat d'Eivissa, la qual concentra tal quantitat de visites turístiques que els efectes negatius d'aquestes ja han estat denunciats per diferents entitats i autors. Es comentarà aquest tema amb més profunditat en relació a la declaració de Dalt Vila patrimoni de la humanitat, en el següent punt d'aquest treball.

Per acabar, els elements patrimonials de Formentera que presenten una major tendència són els seus fars, el de Barbaria i el de la Mola. Al respecte, ja s'han hagut de prendre mesures per tal de controlar el gran nombre de visites que aquests indrets reben, evidentment durant els mesos d'estiu, sobretot a les darreres hores de l'horabaixa. En aquest sentit, i com també s'ha fet a Menorca i Mallorca, la carretera d'accés està tancada i al far s'hi ha d'accedir caminant.

Taula 8. Rànquing de monuments i béns patrimonials de les Balears més assenyalats a *Twitter* (2017-2018)¹¹⁵

	2017	2018
Mallorca	La Seu	La Seu
	Castell de Bellver	Castell de Bellver
	Santuari de Lluç	Santuari de Lluç
	Far de Formentor	Far de Formentor
	Raixà	Palau de l'Almudaina
Menorca	Naveta dels Tudons	Far de Favàritx
	Far de Favàritx	Naveta dels Tudons
	Catedral de Menorca	Far de Cavalleria
	Far de Cavalleria	Far d'Artrutx
	Fort de Marlborough/Far de Punta Nati	Catedral de Menorca/Necròpolis de Cala Morell
Eivissa	Dalt Vila	Dalt Vila
	Castell d'Eivissa	Castell d'Eivissa
	Torre de sa Sal Rossa	Casa Broner
	Sa Punta des Molí	Torre de sa Sal Rossa
	Can Botino/Casa Broner/Aqüeducte romà de s'Argamassa	Aqüeducte romà de s'Argamassa/Molí des Puig d'en Valls
Formentera	Far de la Mola	Far de la Mola
	Far de Barbaria	Far de Barbaria
	Molí Vell de la Mola	Torre des Pi des Català
	Església de Sant Francesc	Església de Sant Francesc
	Torre des Pi des Català	Església del Pilar de la Mola/Torre de la Gavina

Elaboració pròpia. Font: Anàlisis de tendències a *Twitter* elaborats per l'AETIB (2017-2018)

¹¹⁵ No s'han inclòs les dades de l'any 2019 perquè la informació aportada per l'AETIB era abocada de la mateixa manera que els anys anteriors. Per una part, cal tenir en compte que no s'han inclòs els museus perquè en el capítol 6 d'aquest treball es mostrarà un rànquing concret per a ells.

4.2. El Patrimoni Mundial de la UNESCO, un recurs turístic de qualitat?

Un altre dels recursos patrimonials més significatius de les Balears són les declaracions de Patrimoni de la Humanitat de la UNESCO de les quals disposa. L'any 1999 a **Eivissa** s'aconseguí la declaració Biodiversitat i Cultura d'Eivissa, en la que s'inclouen els següents béns patrimonials: el conjunt històric de Dalt Vila, les murades renaixentistes de la ciutat, la necròpolis del Puig dels Molins, el jaciment fenici de sa Caleta i les praderies de posidònia del caló de s'Oli a Formentera.

A partir d'aquest moment es va dur a terme la recuperació i conservació d'un bon grapat d'elements patrimonials de Dalt Vila, la qual fou també museïtzada. D'aquesta manera, actualment es poden conèixer i aprofitar per usos socials i culturals espais com els baluards de Sant Pere i Sant Jaume, el Museu i Arxiu Diocesà de Santa Maria, el Museu Puget, el Centre d'Interpretació Madina Yabisa, el refectori i claustre de l'antic convent dels dominics, l'Espai Cultural es Polvorí, el jaciment del carrer de Santa Maria i jardins d'Antoni Marí Ribas Portmany i l'Arxiu Històric d'Eivissa (Tur, 2020: 239-241).

El punt d'inflexió que aquesta declaració va significar des d'un punt de vista patrimoni és indubtable si es té en compte la gran quantitat d'espais que han anat sorgint i millorant des de l'any 1999. Malgrat tot, la promoció duta a terme d'aquest patrimoni ha tingut incidència sobretot en el públic local, al qual se li ofereixen rutes guiades i teatralitzades, o la Fira Medieval, oferta el segon cap de setmana del mes de maig. Pel que fa a l'àmbit turístic, tal com afirma Tur (2002: 243), fins al moment encara no s'ha aconseguit una difusió correcte, ja que: «La realitat és que molts són els turistes que (...) marxen de l'illa sense saber que han estat en un indret reconegut per la UNESCO (...)».

Des de l'any 2002 la ciutat forma part del grup de Ciutat Patrimoni de la Humanitat d'Espanya. Per una altra part, cal assenyalar que la declaració d'Eivissa forma part des de l'any 2008 de la *Alianza de Paisajes Culturales* del qual hi formen part altres sis elements Patrimoni de la Humanitat.¹¹⁶

Malgrat les millores que ha suposat la declaració, també es constaten alguns aspectes que no han acabat de funcionar en la seva gestió, efectuada pel Consorci Eivissa Patrimoni de la Humanitat, del qual en formen part el Govern Balear, el Consell Insular d'Eivissa i l'Ajuntament d'Eivissa. Com es pot comprovar, hi ha un desequilibri en les entitats públiques implicades, ja que el Consell de Formentera i l'Ajuntament de Sant Josep de sa Talaia no en formen part, malgrat que els seus municipis estan implicats en la declaració. Això, i la manca de coordinació entre les diferents administracions, són alguns dels aspectes que s'haurien de millorar (Cardona, 2015b: 292).

---

¹¹⁶ Es pot consultar el llistat complet al següent enllaç <http://www.alianzapaisajesculturales.org/>. Consulta 21/12/2019, 19:18 h.

Per una altra, l'any 2009 la UNESCO ja alertava que la part natural de la declaració no era tinguda tant en compte com la patrimonial, i apel·là a la necessitat de crear un centre d'interpretació a Sant Francesc (Formentera), el qual encara avui dia no existeix. Cardona (2015a: 123), també constata la necessitat de fer un manteniment seguit i acurat de la museïtzació efectuada a Dalt Vila, ja que alguns dels elements d'interpretació presenten un mal estat i fins i tot una manca de neteja.

Amb tot, es pot dir que la declaració no ha suposat la introducció d'un model turístic cultural de pes a l'illa, sinó que aquest actua com a oferta complementària del turisme de sol i platja. En aquest sentit, l'estudi valoratiu de Mondéjar sobre les ciutats espanyoles patrimoni de la humanitat, on Eivissa és situada en una setena o octava posició, és considera un indicatiu negatiu, sobretot si es té en compte la quantiosa, diversa i qualitativa oferta d'infraestructures disponibles a Eivissa (Cardona, 2015b: 291).

En conclusió, la declaració de la UNESCO no és suficient, sinó que es necessiten productes diversificats que multipliquin les opcions i es vinculin a diferents àmbits, com el gastronòmic, l'arquitectònic o l'artístic.

Sobre **Menorca**, cal dir que té la primera experiència de categories reconegudes per la UNESCO, ja que l'any 1993 fou declarada Reserva de la Biosfera¹¹⁷ amb un total de 514.485 hectàrees, amb una zona marítima i una terrestre. Aquesta iniciativa, malgrat tenir el pes en l'ecologia i els valors naturals de l'illa també es preocupa pel patrimoni històric en el qual l'arqueològic, el paleontològic, l'etnològic, el militar i l'industrial (Rojas, 2020: 292). Així mateix, forma part de la Xarxa Mundial d'Illes i Zones Costaneres.¹¹⁸

Arran d'aquesta declaració es va dur a terme un pla de treball que amb el temps va conduir a la proposta de la candidatura de la Cultura Talaiòtica de Menorca a Patrimoni Mundial de la UNESCO, un dels reptes patrimonials que actualment s'assumeix a Menorca. L'any 2013 es va començar a preparar aquesta proposta quan dia 29 de gener d'aquest any van ser inclosos els trenta-dos talaiots de la candidatura en la Llista Indicativa de la UNESCO.¹¹⁹ Finalment fou presentada l'any 2016, però un any després el veredicté fou negatiu, així que l'expedient va haver de refer-se i adaptar-se a les recomanacions fetes per la Comissió Assessora de la candidatura.¹²⁰

Ara per ara la nova proposta està ja enllestida amb vistes de poder obtenir el reconeixement any 2022 després de fer els canvis necessaris els quals inclouen la relació dels jaciments amb el seu entorn de partir de nou àrees que exemplifiquen les formes diferents de relació entre la comunitat

---

¹¹⁷ Tota la informació al respecte es pot trobar a <http://biosferamenorca.org>. Consulta 18/12/2019, 23:56 h.

¹¹⁸ Es pot consultar la informació a <http://www.islandbiosphere.org>. Consulta 22/12/2019, 20:02 h.

¹¹⁹ «La Menorca Talaiòtica se la juega en 2016.» *Ultima Hora*, 28 de desembre de 2016. Disponible a <https://cutt.ly/EgBawOv>. Consulta 16/12/2019, 9:16 h.

¹²⁰ «La candidatura de la Menorca Talayòtica se adapta a la UNESCO». *Menorca al Dia*, 2018. Disponible a <https://cutt.ly/ogBsfFe>. Consulta 15/12/2019, 18:34 h.

humana i el paisatge. A la pàgina web de la candidatura es pot consultar tota la informació al respecte.¹²¹

A **Mallorca** també s'han fet dues declaracions de Patrimoni de la Humanitat. La primera d'elles fou inclosa l'any 2010 amb la declaració del Cant de la Sibila com a Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat,¹²² i la segona es produí només un any després, el 2011, amb el reconeixement de la Serra de Tramuntana dins la categoria de Paisatge Cultural, gràcies a la simbiosi perfecta ocorreguda entre la naturalesa i l'acció de l'ésser humà.

Les primeres mesures de protecció de la Serra de Tramuntana es donen ja en època franquista, amb la declaració de paisatge pintoresc arran del decret 064/1972, de 24 de març. El seu paisatge, la seva riquesa monumental i el seu llegat historicocultural són els principals motius expressats entorn d'aquesta declaració. Les proteccions posteriors es fixen sobretot en elements de caire natural, però de manera indirecta també protegien elements patrimonials.¹²³ Una de conseqüències més significatives d'aquestes mesures fou la dotació dels primers elements de gestió.

En la declaració de la UNESCO s'inclouen elements de caràcter molt divers, com els camins i les marjades fets amb la tècnica de la pedra en sec, les construccions per a l'obtenció i repartició dels recursos híbrids, els pobles de la serra i els seus monuments (esglésies, monestirs, construccions defensives o marítimes, entre d'altres).¹²⁴

Com ja s'ha comentat, la gestió de béns culturals declarats patrimoni de la humanitat no sempre té conseqüències positives, de fet, aquesta declaració ha estat envoltada d'una certa polèmica, sobretot arran de què l'any 2018 la UNESCO valorés negativament la gestió que s'estava fent d'aquesta declaració. I és que els problemes que es poden vincular amb ella no són pocs ni senzills: el declivi de l'activitat agrària i el procés d'explotació turística que ha experimentat, precisament arran de la protecció del seu paisatge cultural (Dubon, 2015: 261), han provocat que en alguns indrets de la Serra s'hagi produït una «gentrificació» a partir de la qual s'ha instal·lat un turisme residencial o temporal amb un alt nivell adquisitiu que deixa sense possibilitats a la població local. D'aquesta manera és produït un canvi social i cultural que ja es fa evident avui dia. Per això, posar el punt de vista només en la missió turística és una errada que pot tenir conseqüències irreversibles. Segons Dubon (2015: 261), és imprescindible fer una passa més enllà de la protecció, i posar en primer pla la gestió a partir de la qual donar solucions als problemes existents i evitar aquells que puguin anar sorgint.

Malgrat els intents de potenciar el patrimoni de la Serra de Tramuntana de manera sostenible i efectiva, la gestió feta fins al moment ha

---

¹²¹ <http://www.menorcatalayotica.info/portal>. Consulta 11/11/2020, 12:54 h.

¹²² Es recomana el projecte «Indaga en el PIC» impulsat per la UNESCO el qual permet conèixer més de 500 elements inscrits en la Convenció de 2003. Disponible a <https://cutt.ly/LgBd2KF>. Consulta 09/09/2020, 13:06 h.

¹²³ Cal esmentar al respecte la Llei 1/1991 d'Espais Naturals i el Decret 19/2007 arran del qual s'aproven les disposicions del Pla d'Ordenació dels Recursos Naturals.

¹²⁴ <https://www.serradetramuntana.net/>. Consulta 10/01/2021, 16:07 h.

estat qüestionada per la mateixa UNESCO, organisme que l'any 2018 donà el primer avís i alertà d'una sèrie d'amenaques constatades en aquesta zona.¹²⁵ En aquest sentit, Forteza (2018: 45-46) defensa que no s'han aconseguit els objectius marcats en el Pla de Gestió elaborat el 2009 per integrar aquesta comarca dins el llistat de Patrimoni Mundial. En aquest sentit, l'autora reflexiona sobre els avantatges que la interpretació del patrimoni pot oferir a l'entorn de la Serra, ja que a través de mecanismes d'interpretació és possible oferir uns recursos que siguin respectuosos amb l'entorn i amb els seus residents, alhora que sigui possible proporcionar una experiència positiva al turista. Al respecte és molt significativa la reflexió final que ofereix Forteza quan es refereix a la interpretació aplicada al patrimoni de la Serra de Tramuntana:

Aunque la interpretación puede ser una buena estrategia para la preservación del paisaje cultural de la Serra de Tramuntana, estaría bien que nos preguntáramos si es compatible el turismo cultural con la situación de masificación que vive la zona sin que previamente haya una regulación de los usos sociales; y si es suficiente el turismo experiencial para sustentar económicamente la Serra. Si queremos vender autenticidad y no algo prefabricado, es necesario fomentar los sistemas tradicionales propios del lugar, eso sí utilizando fórmulas contemporáneas. (Forteza, 2018: 54).

Per una altra part, la Serra de Tramuntana es considera una de les zones més massificades, aspecte que ha estat denunciat per organitzacions ecologistes com el GOB. Aquesta circumstància és ocasionada per diferents motius, entre els quals es poden assenyalar les rutes senderistes existents arreu de la Serra i que criden a milers d'excursionistes, sobretot els caps de setmana, així com les proves de muntanya com la «Ultra Mallorca Serra de Tramuntana»¹²⁶. Per una altra part, la polèmica Llei 13/2018, de 28 de desembre, de camins públics i rutes senderistes de Mallorca i Menorca, que estableix una xarxa de vies de lliure accés arreu del territori, la qual fou qüestionada en termes de conservació paisatgística i patrimonial per l'entitat que assessora a l'ICOMOS, ja que la lliure circulació de persones pot fer incrementar els índexs de massificació d'algunes zones. A partir de la valoració negativa per part de l'ICOMOS respecte a la mala gestió de la Serra de Tramuntana, el consorci responsable ha posat en marxa diferents accions per tal de reconduir la situació i no posar en perill el fet de formar part del Patrimoni de la Humanitat. Entre d'altres, es va convidar als representants de la UNESCO a visitar aquesta part de Mallorca i mantenir reunions per conèixer de primera mà el treball realitzat, també es va formar una Mesa permanent de la Serra de Tramuntana format per representants de tots els sectors de la zona a la qual afecta la declaració, consultes ciutadanes fetes a diferents pobles i la creació d'una marca de la Serra o les *Rutes culturals* ja

---

¹²⁵ «El organismo de consulta de a UNESCO “suspende” la gestión de la Serra», 23 d'abril de 2018, El Mundo, disponible a <https://cutt.ly/OhEiSvW>. Consulta 12/02/2019, 13:48 h.

¹²⁶ «Polémica por la masificación de las pruebas de montaña en la isla de Mallorca», *Cycling Friendly*, 5 de març de 2005, disponible a <https://cutt.ly/phEtyNJ>. Consulta 12/11/2020, 13:15 h.

esmentades, a part d'altres activitats com un concurs anual de fotografia, presentacions i exposicions. Durant l'any 2019 es va formar un Comitè d'Experts i Expertes proposats pel Consorci en col·laboració amb la Universitat de les Illes Balears. Aquest, que s'haurà de reunir cada quatre mesos, pretén ser un òrgan consultiu en temes de patrimoni, turisme i natura per assegurar així l'objectivitat i la independència de les actuacions del Consorci. Tot i que es considera que arriba tard (vuit anys després de la declaració), iniciatives com aquestes fan pensar que existeix una reflexió entorn de les iniciatives dutes a terme en el marc de la declaració de la Serra paisatge cultural.

A la ciutat de Palma es vol recordar la proposta de la candidatura a Patrimoni de la Humanitat de «Palma Gòtica» impulsada l'any 2009 des de l'Institut d'Estudis Baleàrics amb el suport d'altres entitats com l'antic INESTUR o la Universitat de les Illes Balears. Aquest projecte volia insistir en el valor artístic, patrimonial i històric del gòtic en aquesta ciutat. Es van dur a terme algunes iniciatives al respecte, com la publicació de la «Guia de la Palma Gòtica»¹²⁷, editada en català, castellà, anglès i alemany o l'elaboració de la pàgina web www.balearsculturaltour.es¹²⁸, dedicada a la promoció cultural de les Illes, i en la qual hi havia un apartat important dedicat al gòtic.¹²⁹ Finalment, l'expedient d'aquesta candidatura no va ser presentat perquè, segons sembla, el Govern Balears es va centrar en la candidatura de la Menorca Talaiòtica, la qual s'estava enllestit en aquell moment (Serra, 12 de novembre de 2020, comunicació personal).

Actualment està en marxa la candidatura «Palma, paisatge cultural sobre la mar», iniciada l'any 2014 amb l'aprovació del Decret 05676 de dia 3 d'abril.¹³⁰ La candidatura es fonamenta «en els valors d'una ciutat marítima, amb un caràcter propi i autòcton, que conserva les petjades de dos mil anys d'història (...), essent el punt de trobada entre tres cultures com la cristiana, la musulmana i la jueva (....). (Ripoll, 2020: 230).¹³¹ Aconseguir aquesta candidatura dependrà de moltes coses, cal tenir clar quins són els objectius i les dificultats a combatre. Per una part, connectar de manera lògica els elements patrimonials de Palma no és una tasca fàcil ja que, representen moments històrics i artístic totalment diferents, per això crear un discurs narratiu coherent i unificat ha de ser una de les mesures a seguir. A més, no es constata una implicació destacada de les administracions locals i autonòmiques (Azpeculieta, 2015: 311).

---

¹²⁷ En aquesta guia, a part d'una introducció històrica dels segles del gòtic a Palma, s'ofereixen un total de set itineraris fets a partir de la demarcació de les parròquies, en els quals s'inclouen edificis de diferent tipologia i també alguns dels museus.

¹²⁸ «El Govern presenta la web [balearsculturaltour.es](http://www.balearsculturaltour.es)». Diari de Menorca, 09/02/2010. Disponible a <https://cutt.ly/bgN5bW7>, consulta 09/09/2010, 17:55 h.

¹²⁹ Es vol recordar que aquesta pàgina web ofería un llistat dels museus de les Illes Balears que aportava una informació valuosa de l'àmbit museístic, així com contribuïa a la seva difusió.

¹³⁰ Es pot consultar el decret en el següent enllaç: <https://cutt.ly/QgBggvG>. Consulta 09/09/2020, 14:00 h.

¹³¹ L'any 2015 l'Ajuntament de Palma va destinar 25.000€ del seu pressupost a impulsar aquesta candidatura (Ajuntament de Palma, 20015: 4).

Però allò que es considera més important és abandonar postures que posin en primer plànol la promoció i repercussió turística. Tal com defensa Azpeculieta (2015: 312), si es vol aconseguir una diferenciació a partir de la declaració s'han de respectar els principis que marca la UNESCO en matèria de conservació, cohesió social i política en la proposta, i el compromís d'una gestió basada en el respecte, autenticitat i valoració del patrimoni cultural. Com s'ha vist en aquest apartat, una declaració no és una «paga per a tota la vida», sinó un gran repte a afrontar per part de tota una comunitat, que requereix d'uns recursos personals i econòmics adients, i uns objectius i planificació molts clars. Contràriament, aquest tipus de reconeixements poden convertir-se en un obstacle en el desenvolupament de nous models turístics vinculats a la sostenibilitat i a la cultura.

Altres dues declaracions generals en les quals s'inclouen les Balears són la Dieta Mediterrània i la tècnica de la Pedra en Sec, declarades ambdues Patrimoni Immaterial de la Humanitat, la primera l'any 2010 i la segona el 2018. En relació a aquesta darrera declaració cal esmentar la Ruta de la Pedra en Sec, ubicada en la part nord i que permet travessar l'illa de punta a punta, pels seus camins, fets amb aquesta tècnica constructiva. La recuperació d'aquests camins, la creació de refugis al llarg de la serra que permeten als excursionistes romandre a dormir per uns preus molts assequibles, la senyalització general de tota la ruta, l'edició d'una pàgina web dedicada a ella¹³² i d'altres materials informatius, en definitiva, la posada en valor d'aquesta tècnica i d'aquesta ruta, han aconseguit convertir-la en un dels atractius més destacables de l'illa.

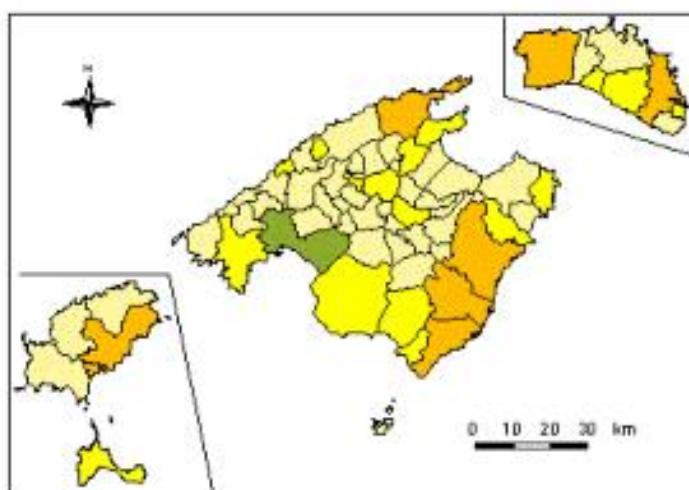
4.3. Els equipaments culturals

L'any 1995 l'Atles de les Illes Balears permetia conèixer el nombre de museus, galeries i teatres que hi havia a la comunitat. Els equipaments més nombrosos eren les galeries d'art, sobretot a la ciutat de Palma on s'hi trobaven un total de trenta-vuit. Pel que fa als museus, la majoria també es concentraven en aquesta ciutat on n'hi havia quinze. Els teatres estaven presents a tots els municipis d'Eivissa, però a Menorca i Mallorca només hi havia tres municipis que disposessin d'aquest tipus d'equipament cultural.

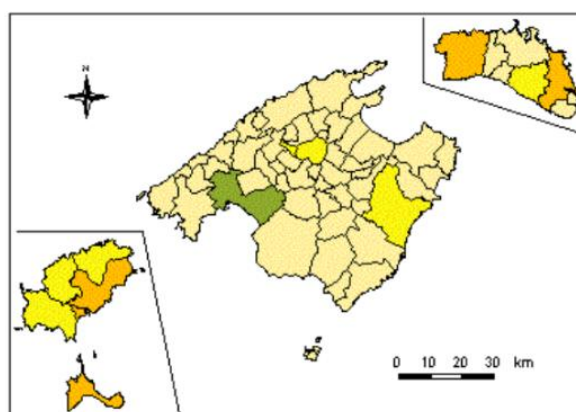
¹³² <https://cutt.ly/sjxnASj>. Consulta 08/01/2021, 8:54 h.

Figura 39. Galeries de les Illes Balears, any 1995

Font: Atlas de les Illes Balears. <https://cutt.ly/kjzsSP1>. Consulta 13/02/2018, 13:06 h

Figura 40. Nombre de sales de teatre a les Illes Balears, any 1995

Font: Atlas de les Illes Balears. <https://cutt.ly/kjzsSP1>. Consulta 13/02/2018, 13:06 h

Aquestes xifres havien augmentat l'any 2002, com demostra un estudi sobre els equipaments culturals disponibles a les Illes elaborat per la Conselleria d'Educació i Cultura del Govern de les Illes Balears. Les conclusions quantitatives d'aquest es poden contemplar en la taula 9.

Taula 9. Equipaments culturals de les Illes Balears a l'any 2002

Equipament Cultural	Mallorca	Menorca	Eivissa i Formentera
Museus	37	14	7
Sales d'exposicions i galeries d'art	136	21	20
Teatres i auditoris	47	12	9
	220	47	37

Elaboració pròpia. Font: Inventari d'equipaments culturals de les Illes Balears. Conselleria d'Educació i Cultura, 2002.

Pel que fa als museus, s'ofereix un estudi concret i detallat en els capítols següents. Respecte a les galeries d'art, l'any 2009 el nombre havia tornat a augmentar des de l'any 2002, tal demostra una guia de les galeries de les Illes Balears elaborada per Planas (2009), la qual té una petita introducció publicada en quatre idiomes (català, castellà, català i anglès). Planas elabora un catàleg que inclou un total de setanta-un centres, distribuïts de la següent manera: cinquanta-cinc a Mallorca (la majoria ubicades a Palma), cinc a Eivissa, cap a Formentera i vuit a Menorca. L'autor assegura, en un estudi posterior, que l'any 2015 només en sobreviuen una vintena a causa de la crisi econòmica esdevinguda. Tanmateix, el mateix autor afirma que la relació d'aquest tipus d'espai amb el turisme no ha estat mai creada intencionadament, ja que les galeries no tenen com a vocació incentivar el turisme cultural.

Tal vegada iniciatives com la Nit de l'Art o el *Brunch Art*, ambdues a la ciutat de Palma, demostren una tendència diferents de la que expressa Planas (2020a: 183). Aquests dos actes són impulsats per Art Palma Contemporani Associació de Galeristes¹³³, fundada l'any 2004, formada actualment per deu galeries. La primera edició de la Nit de l'art fou el 1997, i el 2005 es posava en marxa l'*Art Palma Brunch*. La darrera iniciativa fou l'*Art Palma Summer*, iniciat l'any 2016 i el qual és també una cita anual, com els altres dos esdeveniments.

¹³³ Es pot consultar tota la informació a <https://artpalmacontemporani.com>. Consulta 11/10/2019, 12:36 h.

Actualment el Govern de les Illes Balears ha posat en marxa el projecte d'una pàgina web¹³⁴ en la qual es podrà obtenir informació sobre els equipaments culturals que hi ha disponibles a la comunitat. Aquest mapa d'equipament està inclòs dins el Pla de Cultura 2018-2028 (2018) elaborat per la Conselleria de Presidència, Cultura i Igualtat, i es tracta d'una eina digital mitjançant la qual es vol acostar als ciutadans tots aquests espais, entre els quals s'inclouen aquells gestionats pel Govern: el Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, l'Arxiu del Regne de Mallorca, la Biblioteca Pública Can Sales de Palma, el Museu de Mallorca, el Museu de Menorca, Biblioteca-Arxiu de Maó, el Centre Internacional de Fotografia Toni Catany¹³⁵, Museu de Formentera¹³⁶, Ca N'Oleo, el Consorci del Castell de Sant Carles, el consorci de la ciutat Romana de Pollentia, el Consorci Museu Militar de Menorca, Es Baluard. Museu d'Art Contemporani de Palma, la Fundació Tren de l'Art, la Fundació Coll Bardole, la Fundació ca n'Oliver de Maó, la Fundació Robert Graves, Can Saura a Ciutadella, la Fundació del Teatre Principal de Palma i el de Maó, la Fundació Teatre del Mar, la Fundació del Museu de la Mar¹³⁷, la Fundació Teatre Principal d'Inca, el Centre de Creació de Can Junyer a Llucalcari, el Museu de Formentera i la nova Seu de l'Orquestra Simfònica de les Illes Balears.¹³⁸

5. Productes i recursos culturals promocionats en l'àmbit turístic pel sector públic (Govern Balear i consells insulars)

En els darrers plans de turisme elaborats pel Govern Balear i per l'Agència D'Estratègia Turística de les Illes Balears, s'ha pogut comprovar que els recursos culturals de les Illes apareixen com a productes turístics potencials. El patrimoni històric, els mercats i les fires i les festes tradicionals, són els elements més considerats, els quals sempre s'inclouen dins el SETs de Cultura, gestionat per l'AETIB. Per comprovar quins són els productes que es dissenyen a partir d'aquests recursos, s'ha fet una revisió de l'oferta turística cultural derivada des de l'àmbit públic, concretament del Govern Balear i dels Consells Insular.¹³⁹ Cal recordar que les competències en promoció turística passaren a mans dels Consells Insulars de Mallorca, Menorca i Formentera amb l'aprovació del Decret 7/2018 de 23 de març, el qual també renovà les

---

¹³⁴ Aquesta web està encara en construcció. Consulta 12/11/2020, 13:28 h.

¹³⁵ Aquest centre actualment està en procés de creació.

¹³⁶ Centre en procés de creació.

¹³⁷ Entorn d'aquest projecte s'han dut a terme diverses iniciatives, però encara no està finalitzat. Es parlarà amb més detall en capítols posteriors d'aquest treball.

¹³⁸ Els darrers quatre centres esmentats estan en procés de creació.

¹³⁹ No s'han inclosos els ajuntaments per parlar de promoció turística de la cultura, ja que s'ha considerat suficient examinar l'oferta del Govern Balear i dels consells insulars, organismes encarregats d'aquesta tasca. En el capítol següent, quan es parli de la promoció dels museus, sí que es farà referència als ajuntaments, ja que molts dels centres museístics són de titularitat municipal.

condicions en aquesta matèria pel que fa a l'illa d'Eivissa, el Consell de la qual exerceix aquesta funció des de l'any 2015 arran del Decret 45/2015.¹⁴⁰

Per conèixer el plantejament fet en l'estratègia de promoció turística del patrimoni cultural i de la cultura, s'ha analitzat l'oferta disponible en les pàgines webs turístiques tant del Govern com dels consells insulars. L'objectiu general ha estat comprovar el pes de la cultura en l'oferta turística a partir de la constatació de quins són els elements culturals que més es promocionen. Aquesta tasca s'ha efectuat en dues fases cronològiques: la primera centrada en els anys 2013-2015 i la segona en els anys 2018-2020, en les quals s'ha pogut dur a terme una comparativa del posicionament de la cultura en matèria turística. En aquest sentit, cal dir que a mesura que avançava la investigació, el turisme cultural tenia una major presència i que les mesures per fomentar-lo han estat de cada vegada més nombroses, serioses i reals. En les darreres dècades, la tònica general havia estat la consideració d'aquest model com a oferta purament complementària a la de sol i platja, però actualment hi ha accions que demostren un gir positiu en pro.

La informació ha estat extreta, com ja s'ha dit, de les pàgines webs de promoció turística de les Balears, però també s'han entrevistat professionals de l'àmbit públic dedicats a la gestió i promoció turístiques. Una altra eina per obtenir informació han estat els qüestionaris, elaborats i enviats a aquelles entitats de les quals es volia obtenir informació.

L'oferta turística cultural considerada ha canviat seguidament, així com les entitats dedicades a la seva, les quals han sofert canvis d'estructuració i de competències. Per aquest motiu, s'ha presentat la informació més recent, però també s'ha tingut en compte i explicat possibles productes que, malgrat que avui en dia ja no es trobin disponibles, s'han considerat dignes de menció. De fet, alguns d'ells tenen una significació suficient per ser reconsiderats i reintroduïts en l'oferta turística.

Les iniciatives revisades són elaborades pels responsables de turisme, però a vegades, no molt nombroses, són promocionades per altres departaments o entitats, com aquells dedicats a la cultura. De totes maneres, el treball de col·laboració entre ambdós àmbits, el turístic i el cultural, no predomina a les Balears. S'ha pogut saber que, a excepció d'algunes reunions puntuals, no existeixen unes relacions contínues entre els professionals de la cultura i el turisme per tal de treballar de manera conjunta en el foment del turisme cultural (Amengual, S., entrevista personal, 8 de novembre de 2017).

Un passat exemple de la col·laboració entre els departaments de turisme i cultural del Govern Balear fou la preparació de rutes promocionades a les pàgines web d'ambdues entitats. Durant l'any 2013 el Departament de Cultura de la Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats, va establir una relació entre la cultura i el turisme a través d'itineraris guiats, els quals eren

---

¹⁴⁰ Per obtenir més informació sobre aquest decret es pot consultar <https://cutt.ly/og6C5ZC>. Consulta 09/11/2020, 18:09 h.

oferts i explicats a la seva pàgina web.¹⁴¹ En aquesta, es concretaven un total de sis rutes: Palma monumental, Palma monumental i la Catedral, Palma monumental i la cripta de Sant Llorenç, el convent de les monges caputxines, el Call Jueu i el Modernisme a Palma. Les tres primeres esmentades se centraven en conèixer la ciutat de Palma, els seus monuments i la seva història a través d'aquests i, a vegades, es complementava amb la visita a determinats edificis rellevants. Les altres rutes consistien a visitar un dels convents de clausura de la ciutat, en conèixer els testimonis que deixà la comunitat jueva i els elements arquitectònics elaborats pel modernisme a Palma. Totes aquestes activitats eren organitzades per la Conselleria de Turisme i Esports i pels Consells Insulars i la col·laboració entre els professionals de cultura i de turisme del Govern es limitava a la seva difusió.

Un altra col·laboració puntual duta a terme per l'antiga ATB i alguns agents culturals, fou l'elaboració i el desenvolupament de clubs temàtics dedicats a diferents àmbits, entre ells el cultural, els quals van ser dissenyats per grups de treball. Per tractar el club cultural, es van reunir amb el regidor de cultura de Palma i els directors i responsables d'alguns centres i atraccions turístiques, com Son Marroig, les Coves del Drach, alguns museus de Palma i el Palma Aquarium (Amengual, S., comunicació personal, 8 de novembre de 2017). Dins aquesta mesa no hi formava part cap representant del Departament de Cultura del Govern, cosa que deixa patent que els vincles entre l'àmbit del turisme i la cultura no estan encara contemplats dins les estratègies d'actuació.

Una de les accions en les quals hi ha cooperació organitzativa és la celebració del Dia Mundial del Turisme, cada dia 27 de setembre i en el qual es duen a terme actes diversos. L'any 2015, per exemple, s'oferia l'entrada gratuïta a una gran quantitat de museus: el Museo Fundación Juan March, el Museu de Mallorca, la Fundació Pilar i Joan Miró, Es Baluard Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma, el Museu Arqueològic de Deià, Casa Museu Llorenç Villalonga, el Centre de Poesia Contemporània Blai Bonet, el Museu del Fang, Fundació Martí Vicenç, la Fundació Yannick i Ben Jackober, la Fundació Museu de Sóller, i una visita guiada al Casal Solleric.¹⁴² També es va incloure la visita a alguns monuments no només de Palma sinó també d'altres indrets de Mallorca i la resta d'illes, així com concerts, degustacions gastronòmiques, excursions i itineraris guiats. En aquest acte sí que es constata una correspondència entre els organitzadors turístics i els diferents espais culturals que hi participen.

En aquest sentit, és molt important una implicació directa i conjunta de les diferents parts involucrades en aquest model turístic. Per poder obtenir resultats efectius, estables i que es perllonguin en el temps, és molt important elaborar una feina conjunta no només entre els tècnics de les indústries

---

¹⁴¹ Aquestes propostes van ser analitzades durant l'any 2013 a la pàgina web del Govern de les Illes Balear, durant la legislatura 2011-2015, amb un govern format pel Partit Popular que tenia com a president a José Ramón Bauzá. La pàgina web del Govern de les Illes Balears en la qual s'oferien aquestes rutes ha estat actualment modificada.

¹⁴² «Mallorca jornada de puertas abiertas». *CulturalPalma*, 27 de setembre de 2013. Disponible a <https://cutt.ly/CgMplB8>. Consulta 04/05/2015, 14:08 h.

culturals i turístiques, sinó també entre altres agents, com els operadors turístics, els responsables polítics i els gestors privats.

El treball dels gestors culturals és necessari perquè són els que coneixen i saben com tractar el patrimoni historicoartístic. En canvi, els gestors turístics, poden definir i establir polítiques encaminades a dissenyar i oferir un bon producte. Uns sense els altres, aquests professionals corren diferents riscos, com el de no saber posar el patrimoni en valor o no fer-ne una difusió correcta que pugui fins i tot afectar a la seva conservació. Per aquests motius és convenient una relació en totes les iniciatives dirigides als turistes que visiten les Balears perquè, com defensa Hernández (2004: 309) «La convergència entre las políticas culturales y turísticas es esencial, ya que se hace necesario establecer un lazo que refuerze sus complementariedades y se evite incoherencias [...]». A la Carta Internacional sobre Turisme Cultural de l'ICOMOS de 1999 s'indica que un dels objectius és facilitar i fomentar el diàleg entre els interessos de la conservació del patrimoni i els de la indústria turística (vegeu annex 5).

5.1. Productes de l'Agència d'Estratègia Turística de les Illes Balear (Govern Balear)

El Govern Balear, a través de l'AETIB, elabora i gestiona els productes turístics que es posen a disposició dels turistes, la majoria promocionats a través de la pàgina web turística de les Illes Balears.¹⁴³

Començant per l'oferta de la pàgina web de les Illes Balears, s'hi pot trobar un apartat anomenat «art i cultura», dins el qual s'inclouen les categories de «patrimoni cultural, festes i tradicions i artesanies», les quals estan en la línia d'actuació establerta en l'àmbit cultural en alguns dels Plans de Turisme elaborats pel Govern, com ja s'ha comentat (vegeu figura 42). Dins la categoria de patrimoni cultural s'han diferenciat una sèrie d'equipaments culturals i patrimonials concretats en les següents tipologies: basílica, biblioteca, pedreres, capella, casa senyorial, castell, catedral, cementiri, centre cultural, centre d'interpretació, conjunt històric, conjunt monumental, convent o monestir, edifici singular, element etnogràfic, ermita, espai expositiu, esdeveniment i far. En total es proposen dos-cents seixanta recursos patrimonials, un repertori ampli i varietat, dels quals s'ofereix una descripció, algunes fotografies, la seva localització en l'aplicació de *Google Maps* i les dades de contacte, tot en quatre idiomes (català, castellà, anglès i alemany) (vegeu figura 41).¹⁴⁴

---

¹⁴³ Es pot consultar a <https://www.illesbalears.travel/ca/baleares/>. Consulta 12/08/2018, 13:48 h.

¹⁴⁴ Aquests són els idiomes en els quals està disponible la pàgina web www.illesbalearstravel.

Figura 41. Captura de pantalla on es mostra un exemple de la descripció que s'ofereix del patrimoni cultural

The screenshot shows a website header for 'Illes Balears' with navigation links: 'ILLES', 'QUAN VIATGES', 'COM VIATGES', 'QUÈ T'OFERIM', and 'GUIA PR'. The main heading is 'Necròpoli Cala Morell - Visita obligatòria a Menorca'. Below the heading is a row of category tags: 'Arqueologia', 'Cultura', 'Patrimoni cultural', 'Família', 'Amics', 'Parella', 'Hivern', 'Primavera', 'Estiu', and 'Tardor'. The main text reads: 'Una de les necròpolis més boniques de Menorca, a la costa nord'. It includes a sub-heading 'Troba tot el que cal saber sobre la necròpolis de Cala Morell, un dels jaciments prehistòrics de la Menorca Talaiòtica. ¡Continua llegint!' and a paragraph: 'Menorca és un veritable museu arqueològic a l'aire lliure amb un patrimoni excepcional, clica aquí per a conèixer alguns dels mes importants jaciments prehistòrics que poden visitar-se a l'illa.' A final paragraph states: 'La necròpolis de cala Morell, situada a la cala del mateix nom, al nord del terme municipal de Ciutadella, és un dels cementiris prehistòrics més bells per la perfecció i bellesa d'algunes de les façanes i per la capacitat plàstica amb

Font: Pàgina de promoció turística del Govern de les Illes Balears. www.illesbalears.travel. Consulta 07/09/2019, 20:34 h

Dins «festes i tradicions» s'hi diferencien un total de trenta recursos, diferenciats en: esdeveniments, mercats gastronòmics i museus. Dins els primers s'hi inclouen sobretot les festes patronals, majoritàriament de Menorca, i d'altres relacionats amb el ball eivissenc i determinades celebracions típiques, com la de la Nit de Sant Joan. En les altres dues categories, s'ofereix només el mercat gastronòmic del Claustre del Carme de Maó i el Museu de Sant Antoni i del Dimoni de Sa Pobla.

Dins la categoria «artesanies» s'hi inclouen quaranta-set productes, concretats en: espais expositius, esdeveniments, mercat artesanal i producte artesanal.

Figura 42. Esquema dels productes i recursos turístics culturals oferts pel Govern Balear

Elaboració pròpia. Font: Pàgina de promoció turística del Govern de les Illes Balears www.illesbalearstravel.com.
Consulta 07/09/2019, 20:42 h

Un altre apartat on es presenta el patrimoni cultural és l'anomenat «Patrimoni Unesco», en el qual s'informa sobre totes les declaracions de Patrimoni de la Humanitat que es poden trobar a les Illes: la Serra de Tramuntana i el cant de la Sibil·la a Mallorca, la Reserva de la Biosfera a Menorca i Dalt Vila a Eivissa. No fa cap menció de les candidatures que estan actualment en procés.

De cada una d'elles s'ofereixen les seves característiques principals, acompanyada d'algunes fotografies i de la seva ubicació. Allò que es considera rellevant, és la vinculació que s'estableix entre els llocs i altres recursos

patrimonials i culturals que hi estan relacionats. Així doncs, amb la Serra de Tramuntana s'ofereix una guia de visita que inclou la Ruta de Pedra en Sec, els seus pobles, les rutes i excursions de les quals es pot gaudir o algunes de les activitats que s'hi poden fer, com la ruta del tren de Sóller i una ruta del vi. A més, al llarg de totes aquestes explicacions i indicacions, hi ha referenciats personatges o indrets destacables, com l'Arxiu Lluís Salvador. La Reserva de la Biosfera de Menorca es vincula sobretot amb els entorns naturals, concretats en el Parc Natural de l'Albufera des Grau i el Camí de Cavalls. La declaració d'Eivissa, a part de Dalt Vila, hi relaciona les praderies de posidònia o els millors llocs de busseig de les Pitiüses. D'aquesta manera es crea una xarxa de connexions que permeten a qui visita la web no només obtenir informació sobre el patrimoni cultural sinó també d'altres recursos que hi estan, d'alguna manera, relacionats.

Un altre recurs cultural inclòs a la web és el gastronòmic, concretat en els «productes de la terra», amb un total de trenta-quatre plats i menjars típics de les Balears com la coca d'albercocs de Porreres, la tomàtiga de ramellet o el tumbet. També hi ha establert la categoria «enoturisme i oleoturisme», en la qual s'inclouen un total de cent tretze productes diferents, com cellers, rutes del vi al Pla i al Llevant de Mallorca, visites a bodegues i una ruta de l'oli. La gastronomia també es mostra a «mercats i fires», a partir de vint-i-tres propostes concretades en mercats, esdeveniments gastronòmics com el *Peccata minuta* de Lloseta, la Mostra de Llampuga de Cala Ratjada, un tast tradicional a Eivissa i la Fira Gastronòmica del Pop de Portocolom.

Tots aquests recursos i productes es vinculen entre ells a partir de la confecció de seixanta-dues rutes i plans presentades també en aquesta web. Hi ha dinou classes de temàtica diferents, les quals es podrien agrupar en dos grans grups, el natural i el cultural. Dins aquest darrer trobem diferenciats els següents temes: arqueologia, art, art contemporani, artesanía, cultura, enoturisme, festes i tradicions, gastronomia, oleoturisme i patrimoni cultural. Com passa els productes ja esmentats, aquests es poden incloure en diferents propostes, per això la mateixa ruta es pot trobar en la categoria de «cultura» i també en «arqueologia». El que permet aquest tipus de classificació és conèixer l'oferta cultural segons les preferències i motivacions del turista, el qual pot escollir el tipus de navegació a fer per la pàgina.

Per una altra part, gran part de la informació oferta a la web es pot descarregar i imprimir, en diferents idiomes, a través de l'apartat «publicacions», on hi ha mapes, fulletons explicatius, guies dels diferents pobles de les Illes i dels recursos patrimonials que es poden visitar. En aquest cas, també es pot fer una recerca per categories, utilitzant les mateixes categories que trobaven en els anteriors recursos.

Figura 43. Mapa del patrimoni cultural de les Illes Balears ofert a la web illesbalears.travel

Font: Pàgina de promoció turística del Govern de les Illes Balears. www.illesbalears.travel. Consulta 09/08/2019, 12:13 h

En la figura 30 es pot observar el mapa del patrimoni cultural de les Illes Balears que està disponible per a descarregar, el qual va acompanyat d'un altre full on hi ha disponible la pàgina web de cada un dels llocs que s'inclouen. Per oferir una informació més detallada, també hi ha els mapes de cada una de les illes per separat (vegeu annexos 10, 11 i 12). També hi ha disponibles recursos referents al Patrimoni Mundial de la UNESCO, una guia completa en el cas de la Serra de Tramuntana, editada pel Consorci Serra de Tramuntana Patrimoni Mundial,¹⁴⁵ amb informació patrimonial sobre els seus monuments, pobles, festes, tradicions i gastronomia; i una guia de tres rutes per Dalt Vila, en la qual s'inclouen també els museus que es poden visitar en aquesta part d'Eivissa (vegeu annex 9)

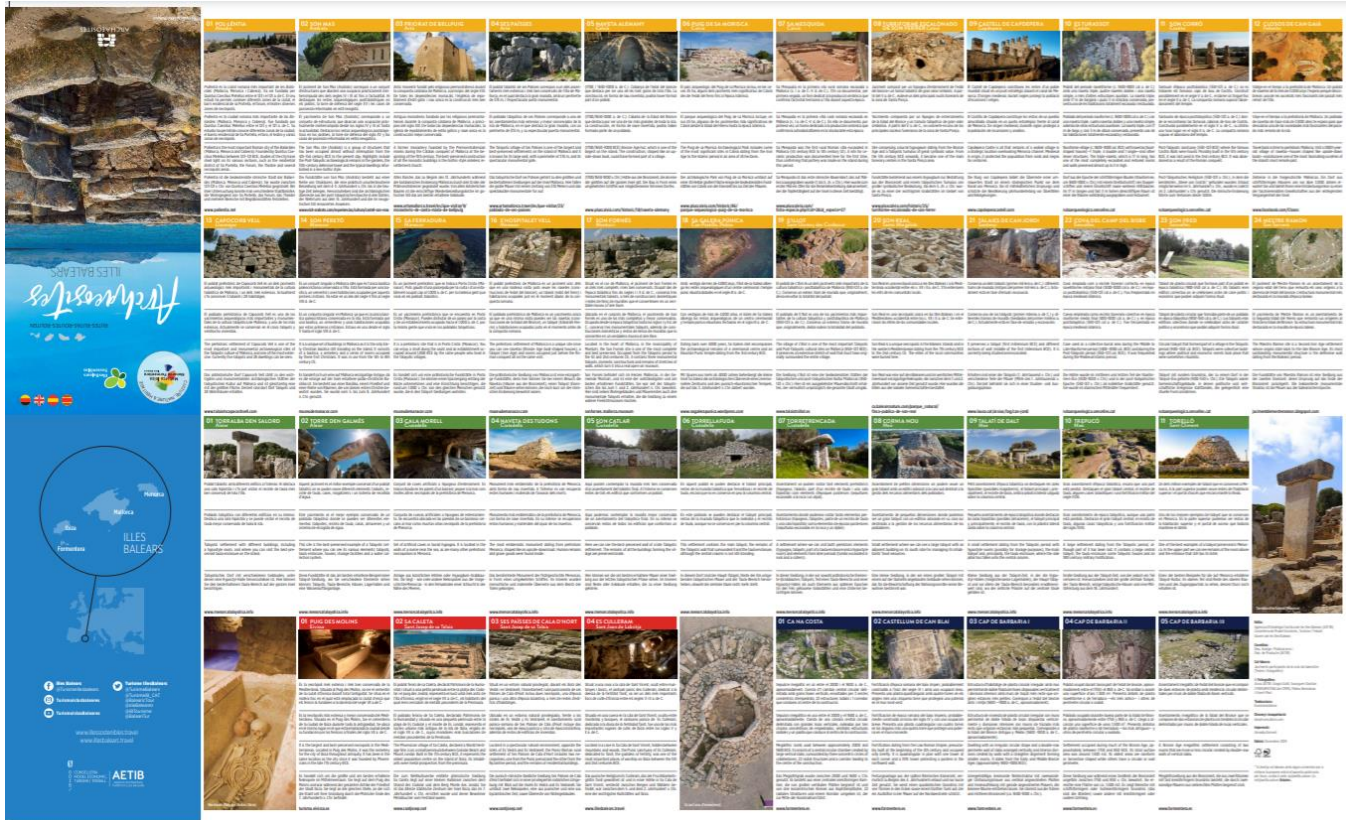
A partir del patrimoni arqueològic també s'ha elaborat un altre producte que concentra els jaciments més representatius de cada illa en un fulletó explicatiu anomenat *archeosites*. El mateix, però en forma de mapa, s'ha elaborat amb les festes tradicionals de les Illes (vegeu annex 14).

Es vol destacar aquella oferta pensada per minvar l'estacionalitat turística, concretada en el producte anomenat *Better in winter*, el qual consisteix en un programa de tots els actes i esdeveniments que se celebren a les Illes des del mes d'octubre al mes de maig. L'oferta que inclou és molt

¹⁴⁵ Tota la informació sobre aquest consorci es troba a <https://www.serradetramuntana.net/ca/consorci>. Consulta 16/11/2020, 14:08 h.

variada, i fa referència a tots els recursos esmentats fins ara: fires, mercats gastronòmics, museus, rutes, enoturisme, excursions, experiències com muntar en globus o viatjar en tren, i conèixer personatges com l'Arxiduc, Ramon Llull o Robert Graves.

Figura 44. Fulletó *Archeosites* promocionat a la pàgina web de promoció turística de les Illes Balears

Font: Pàgina de promoció turística del Govern de les Illes Balears. www.illesbalears.travel. Consulta 09/08/2019, 12:00 h

Per acabar, es vol destacar també l'apartat de l'«Agenda» en el qual s'inclou els esdeveniments que hi ha en els dies vinents a les Balears, els quals són vinculats normalment a la pàgina web on es pot trobar tota la informació al respecte.

El canal de promoció web de l'AETIB, com es pot comprovar, és un mitjà potent que posa a l'abast un ampli ventall de recursos culturals i naturals de les Illes Balears, presentats de manera individual, però també relacionats amb altres elements, cosa que permet oferir rutes i plans que poden reunir recursos de diferent naturalesa i temàtica. Allò que es troba a faltar és una major varietat tipològica dels productes, amb la inclusió de noves tecnologies a les quals es proporcioni un accés directe i gratuït, en diferents idiomes, i que fomentin una accessibilitat a tota mena de públic.

Com que el Govern de les Illes Balears té encara les competències d'ordenació i promoció turística mentre que el Consell de Mallorca exerceix la de difondre i informar, centrades bàsicament en la gestió de les oficines

d'informació turística per a les quals es duu a terme l'elaboració de fulletons informatius sobre els punts d'interès cultural que es poden oferir als visitants. En aquest sentit, cal esmentar la guia *On Anar*, en la qual s'informa de les activitats culturals que es poden fer a l'illa, i la *Mallorca Week*, amb informació setmanal. També participa en altres activitats privades de caràcter cultural celebrades puntualment a Mallorca.

5.2. L'oferta dels Consells Insulars

Els recursos i productes oferts pel Consell de **Mallorca** a la seva pàgina web¹⁴⁶ segueixen, més o manco, la línia establerta en la pàgina illesbalears.travel. Així doncs, l'oferta cultural es concreta dins un apartat anomenat «art i cultura», dins el qual es diferencien les següents categories: visites d'interès, artesanía tradicional, festes populars i tradicions, arts escèniques i Serra de Tramuntana, patrimoni de la Humanitat. Dins cada una d'elles s'ofereixen una sèrie de recursos, de manera individual, dels qual es dona les dades de contacte, la localització i una breu menció de la seva història o característiques, però aquesta és una informació realment escassa que no deixa fer-se una idea la importància de cada element.

Figura 45. Captura de la informació que es dona sobre els llocs d'interès a la pàgina de promoció turística del Consell de Mallorca

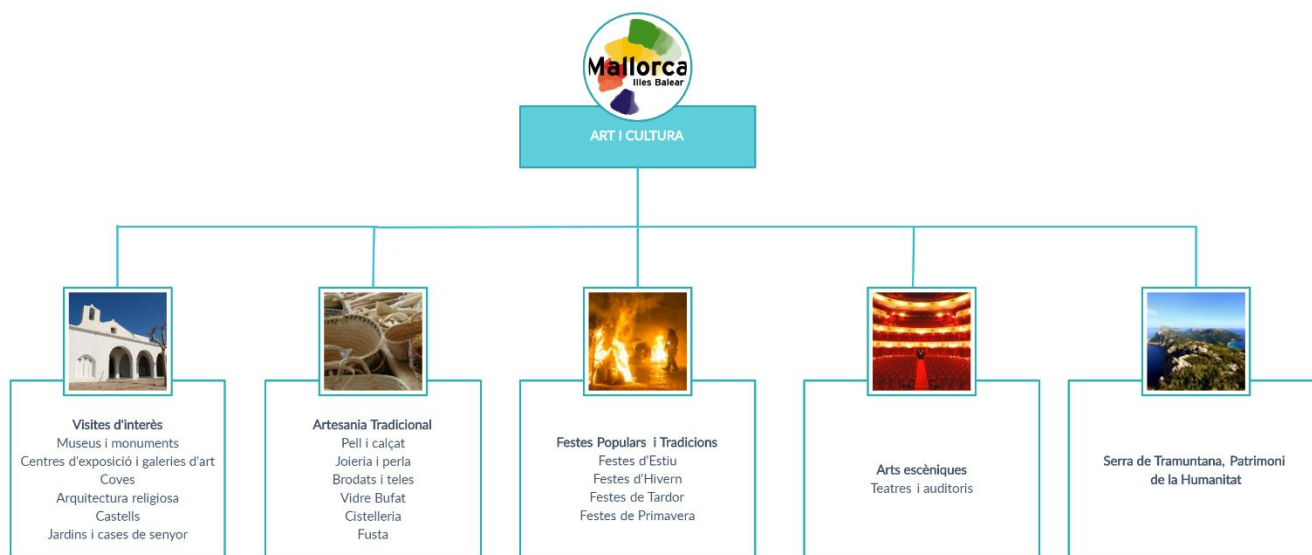

Font: Pàgina de promoció turística del Consell Insular de Mallorca. www.informallorca.net. Consulta 07/08/2019, 12:14 h

¹⁴⁶ <http://www.informallorca.net/>. Consulta 16/11/2020, 17:14 h.

La figura 46 mostra tots els elements apareguts en la web, i malgrat que presenten una àmplia varietat, es considera que no són promocionats de forma atractiva i tampoc es reflecteix la seva importància. Per una altra part, també hi ha un mapa interactiu de Mallorca que mostra quins són els principals atractius patrimonials que té cada municipi. En aquest cas però, la informació torna a ser molt reduïda. La Serra de Tramuntana és un exemple de la poca significació que es dóna a aquests recursos patrimonials perquè no hi ha cap tipus d'informació sobre ella, cap breu explicació, ni tan sols la referència a la seva pàgina web. A més, es troba en falta la vinculació entre els diferents recursos, els quals apareixen com a producte agrupat només en l'oferta de les rutes que s'inclouen a la pàgina, les quals estan també localitzades en el mapa.

Figura 46. Productes inclosos en l'oferta turística del Consell de Mallorca

Elaboració pròpia. Font: Pàgina de promoció turística del Consell Insular de Mallorca. www.infomallorca.net

L'oferta turística deriva del Consell Insular de Mallorca s'ha avaluat en dues ocasions distintes: la primera durant els anys 2014-2015 i la segona a partir de l'any 2018. Al llarg d'aquests anys els productes que aquesta entitat ha ofert han estat diversos, i no tots ells s'han mantingut. L'any 2013 aquesta entitat ofería un paquet de rutes anomenat *L'altra Mallorca*, disponible en quatre idiomes (català, castellà, anglès i alemany). Eren un total de nou guies: ruta dels espais naturals protegits, ruta del tren, ruta de les festes i les tradicions populars, ruta dels talaiots, ruta dels santuaris, ermites i castells, ruta de l'art, ruta dels patis de Palma, ruta del Modernisme i ruta de les artesanies. Actualment, només n'hi ha disponibles un total de 4 rutes de caràcter cultural: una dedicada a Ramon Llull, una altra als fars,

una ruta cinematogràfica i la ruta literària *Walking on Tours*.¹⁴⁷ Aquesta darrera proposta és impulsada per la Fundació Mallorca Literària¹⁴⁸ i es concreta amb el disseny de set itineraris arreu de Mallorca inspirats en diferents autors i les seves obres, que recorren els següents llocs: la ciutat de Palma, el camí de Deià a Valldemossa, de *Bearn a Solnegre*, la Serra de Tramuntana, el terme municipal de Santanyí, els paisatges literaris de Llevant i el pla de Mallorca. A més, també s'inclouen alguns centres museístics que es localitzen en cada una de les rutes definides.¹⁴⁹

Una altre programa gestionat i promocionat per aquesta entitat era el programa *Possessions de Mallorca*, el qual tenia com a objectiu conservar i difondre aquest tipus de construcció.¹⁵⁰ Avui dia les diferents possessions que es promocionen apareixen dins la categoria de «cases de senyors» i no es duu cap acció conjunta de promoció turística per part del Consell. L'any 2014 el Consell promocionava a la seva pàgina web¹⁵¹ la iniciativa *CERTESS Rutas Culturales Europeas: transferir experiencias, compartir soluciones*,¹⁵² coordinada per l'antiga ATB, un projecte a escala europeu arran del qual es va crear una ruta arqueològica que pretenia posar en valor els jaciments de les Illes Balears. Actualment cap de les dues entitats en fa menció a l'hora de promocionar el patrimoni arqueològic, així com tampoc es parla d'*Arqueotur*¹⁵³, la xarxa de turisme arqueològic en la qual s'inclouen alguns jaciments de les Balears.

A l'illa de **Menorca**, en matèria de gestió turística cal destacar la creació de la Fundació Destí, una entitat sense ànim de lucre constituïda per iniciativa pel Consell de Menorca amb la Llei 50/2002 de 26 de desembre. Els seus objectius es marcaren en tres línies d'actuació: la promoció de Menorca com a destí turístic a l'exterior, el foment i impuls de negocis i instal·lacions dedicades al turisme i el desenvolupament de nous productes turístics. Una de les principals activitats que aquesta fundació va enllestir envers el turisme cultural fou la gestió de la Xarxa Menorca Monumental, integrada per una trentena de monuments de titularitat diversa, entre els quals hi havia museus, jaciments arqueològics, monuments, construccions defensives, poblats talaiòtics, basíliques paleocristianes i edificis religiosos.

L'any 2015 aquesta entitat passa a anomenar-se Foment del Turisme de Menorca i actualment és l'encarregada de gestionar tots els recursos en matèria de producte i promoció turística i s'encarrega de promoure el turisme

---

¹⁴⁷ <http://walkingonwords.com/es/>. Consulta 10/10/2020, 11:48 h.

¹⁴⁸ <http://www.fundaciocasamuseu.cat>. Consulta 10/10/2020, 11:04 h.

¹⁴⁹ Hi ha inclosos el Centre Cultural de la Misericòrdia, Can Alcover-Espai de Cultura, La Casa de Robert Graves. Ca n'Alluny, Casa Llorenç Villalonga. Museu Literari, Can Llobera, Centre de Poesia Contemporània Blai Bonet, Institució Pública Mossèn Alcover i Casa Pare Ginard. Museu de la Paraula.

¹⁵⁰ Aquesta informació es va extreure de la pàgina del Consell de Mallorca al llarg de l'any 2013. Actualment no està disponible.

¹⁵¹ Actualment ja no està disponible.

¹⁵² La premsa es féu ressò del projecte. A mode d'exemple es pot consultar l'article «Ruta piloto de turismo arqueológico», *Diario de Mallorca*, 24 de juny de 2014, a <https://cutt.ly/cg4wDv1>. Consulta 12/03/2018, 19:35 h.

¹⁵³ <http://www.arqueotur.org/>. Consulta 16/11/2020, 12:08 h.

a l'illa i l'exterior.¹⁵⁴ Entre les seves funcions, respecte al turisme cultural, cal destacar la de gestionar la xarxa de centres d'interès cultural, l'impuls de nous productes turístics, l'estudi la investigació i difusió de la imatge de Menorca i la col·laboració amb aquelles actuacions que tinguin una finalitat turística. Els productes turístics culturals oferts avui dia en aquesta illa deriven dels que oferia la Xarxa monumental, i també de la Xarxa Menorca Britànica, sorgida arran del Pla de Dinamització, amb la qual es promocionava el llegat cultural britànic.

En la pàgina web turística¹⁵⁵ de Menorca els recursos i productes promocionats s'engloben en sis clústers: la Menorca natural, l'oferta *slow* (que fa referència a un estil de vida saludable, relaxat, relacionat amb el contacte amb la natura i una alimentació i exercici de qualitat), el *convention bureau*, el *Menorca filming* i la Menorca Cultural (vegeu figura 48). És aquesta darrera on es concentren la majoria de productes que es poden relacionar amb el turisme cultural, concretats en: la ruta britànica, la talaiòtica (vegeu annex 15), la museística, la religiosa, l'etnològica, la fortificada, l'artesanía, les rutes gastronòmiques, es festes, els pobles i els esdeveniments culturals. Sobre les rutes hi ha un document per baixar (en sis idiomes diferents) per a cada una d'elles, que conté una àmplia informació (la majoria tenen més de cent pàgines amb descripcions, dades i fotografies) sobre tots els elements que es poden visitar durant el recorregut, els quals poden ser monuments, museus i esglésies, entre d'altres.

Figura 47. Portada del catàleg de la ruta talaiòtica oferta a la web de promoció turística de Menorca

Font: Pàgina de promoció turística del Consell Insular de Menorca. www.menorca.es. Consulta 16/11/2019, 14:08 h

---

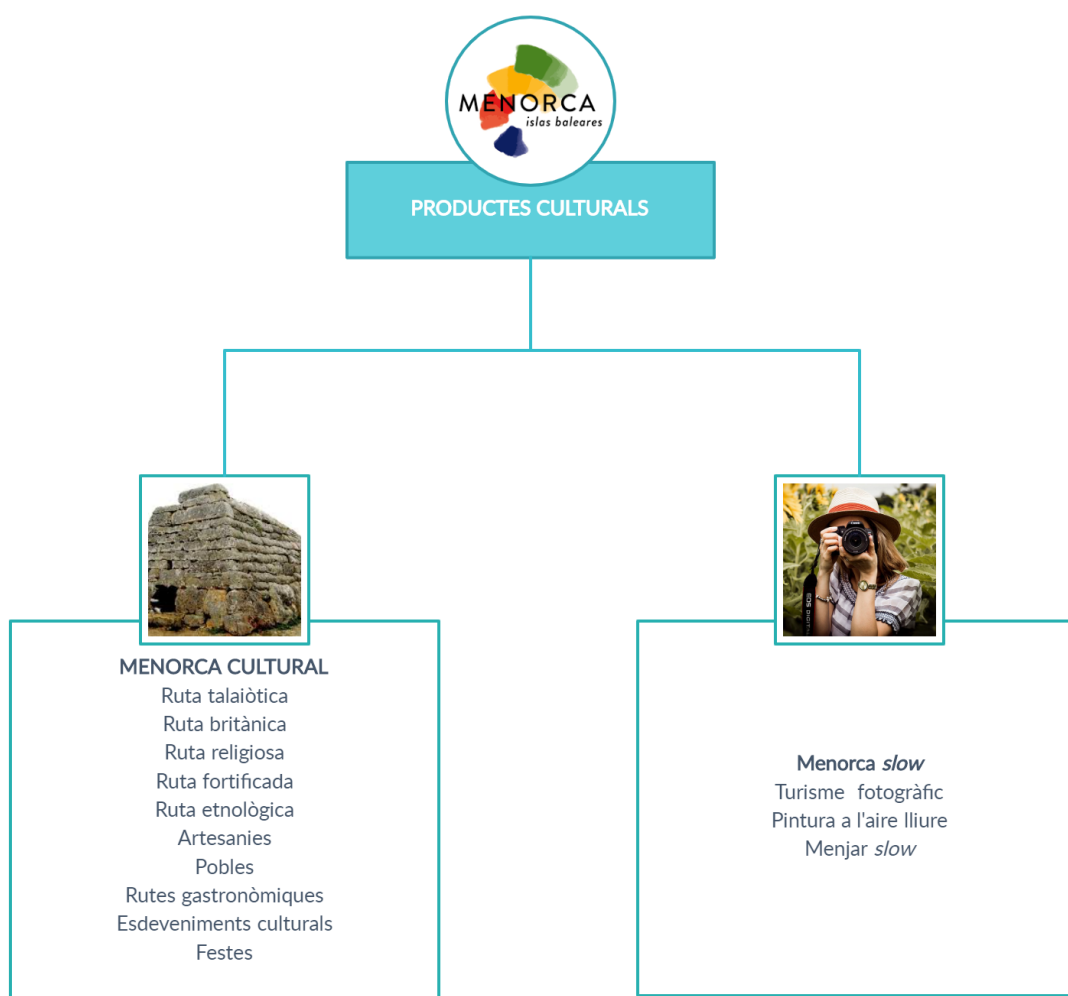
¹⁵⁴ Informació extreta del Consell Insular de Menorca (CIME) a <https://cutt.ly/ig4ruRJ>. Consulta 10/04/2018, 16:08 h.

¹⁵⁵ <http://www.menorca.es/>. Consulta 12/04/2019, 19:12 h.

A més, cada ruta està vinculada amb altres recursos i productes oferts a la web, ja sigui amb la informació del poble on es troba, altres recomanacions de caràcter cultural o esdeveniments d'aquesta mena. D'aquesta manera es produeix una xarxa cultural concreta cada vegada que es consulta un recurs o producte diferent.

Dins les rutes gastronòmiques, s'inclouen no tan sols hi ha disponible un document amb la història i descripció dels plats típics de l'illa, sinó que hi ha concretades quatre rutes per conèixer els productes principals, com són els formatge, el vi, les receptes tradicionals i la gastronomia marinera. A partir d'aquests s'explica on es poden conèixer, degustar i comprar.

Figura 48. Productes culturals promocionats a Menorca

Elaboració pròpia. Font: Pàgina de promoció turística del Consell Insular de Menorca. www.menorca.es. Consulta 16/11/2019, 14:08 h.

A part del clúster cultural, hi ha altres recursos inclosos en el clúster *slow* que es també poden ser considerats, per la seva temàtica, però també per la seva originalitat, ja que no s'han localitzat en cap de les altres illes: es

tracta del turisme fotogràfic i de la proposta de la creació artística a l'aire lliure, en una illa que ofereix uns indrets totalment idíl·lics per ser representats.

Pel que fa al tractament del Patrimoni de la Unesco, no hi ha cap secció dedicat a ell perquè allò que s'ofereix és un enllaç directe a les pàgines webs de la Reserva de la Biosfera i a la Candidatura de Menorca Talaiòtica. El que sí que s'ofereix és una sèrie de documents per descarregar que van més enllà de les rutes proposades, hi ha per exemple una guia dels cellers i una altra anomenada *Menorca365*, dins la iniciativa *Better In Winter*, repleta de propostes que van des del mes de setembre fins al mes de juny.

Per continuar es farà referència a Eivissa. L'any 2005 s'inicia el Pla d'Excel·lència Turística d'Eivissa per tal d'ampliar i millor l'oferta turística de la ciutat, i del qual en formen part el Ministeri d'Indústria, Comerç i Turisme, el Govern de les Illes Balears, el Consell d'Eivissa i l'Ajuntament d'Eivissa. El seu objectiu principal és oferir una oferta complementària al model de sol i platja i aprofitar la declaració de la ciutat com a patrimoni de la humanitat. Des dels seus inicis aquest pla va plantejar la necessitat de lluitar contra l'estacionalitat que es viu a l'illa, per això les seves línies d'actuació es dividiren en tres: la recuperació urbana i del paisatge, la promoció d'Eivissa com a destí cultural, patrimoni de la humanitat, i la gestió del turisme de la ciutat. Dins la segona línia esmentada es van dur a terme projectes com Nits d'Òpera, una agenda cultural publicada trimestralment, setmanes gastronòmiques, visites guiades i audioguies i una col·lecció per donar a conèixer els edificis i monuments singulars de la ciutat, entre d'altres.¹⁵⁶

En la promoció d'**Eivissa** va tenir un paper fonamental la Fundació per la Promoció Turística d'Eivissa, creada l'any 2006 i formada per les administracions públiques del Consell Insular, els ajuntaments, i per les principals associacions i entitats de referència a l'àmbit turístic. La seva funció principal fou la difusió de l'oferta turística tant a escala nacional com internacional. Una de les seves accions principals era la promoció i manteniment de la web «www.ibiza.travel». En aquesta web, l'any 2015, els productes que s'oferien s'englobaven en cinc grups: compres, pobles, nàutica, esport, pobles i congressos. Pel que fa al patrimoni cultural, només s'aportaven les dades bàsiques dels principals monuments de l'illa, dels museus, les galeries, les esglésies i les festes populars, entre d'altres. També es podien descarregar fullets amb tres rutes per Dalt Vila, rutes culturals per esglésies i torres defensives.¹⁵⁷

L'any 2017 aquesta Fundació fou dissolta per principalment per dos motius; per una banda perquè el Consell Insular va assumir la promoció turística a partir del 2015¹⁵⁸, i per una altra part, a causa de un deute que

---

¹⁵⁶ Es pot consultar informació referent al Pla <https://cutt.ly/8g4frwO> i a <https://cutt.ly/Mg4fjd0>. Consulta 16/03/2018, 21:48 h.

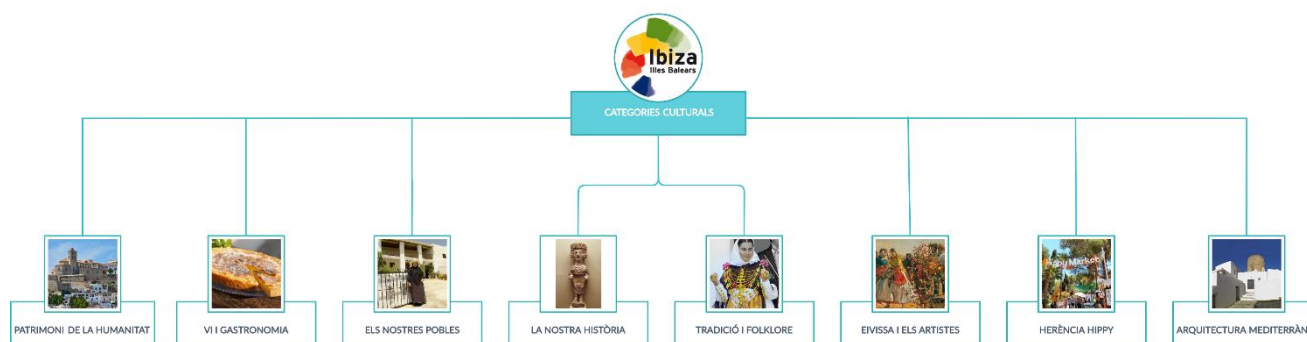
¹⁵⁷ Aquesta web fou consultada l'any 2015, actualment la informació ha estat renovada.

¹⁵⁸ El traspàs es va aprovar a partir de l'aprovació del Decret 45/2015. A la resta d'illes aquest canvi de competències es va fer efectiva dia 1 d'abril de 2018.

arrossegava l'entitat que pujava quasi al milió d'euros.¹⁵⁹ Arran d'aquesta supressió, la promoció fou per FECOEUV, Fires, Congressos i Esdeveniments d'Eivissa, creat el Consell Insular.

Actualment a la pàgina web de promoció turística d'Eivissa¹⁶⁰ el patrimoni cultural té un paper més rellevant que anys enrere. De fet, de les onze categories en les quals es distribueix la informació sobre l'illa, vuit d'elles es poden considerar de caràcter cultural (vegeu figura 49).

Figura 49. Esquema de les categories culturals promocionades en la pàgina de turisme d'Eivissa

Elaboració pròpia. Font: Pàgina de promoció turística del Consell Insular d'Eivissa. www.ibiza.travel
Consulta 17/10/2019, 07:24 h

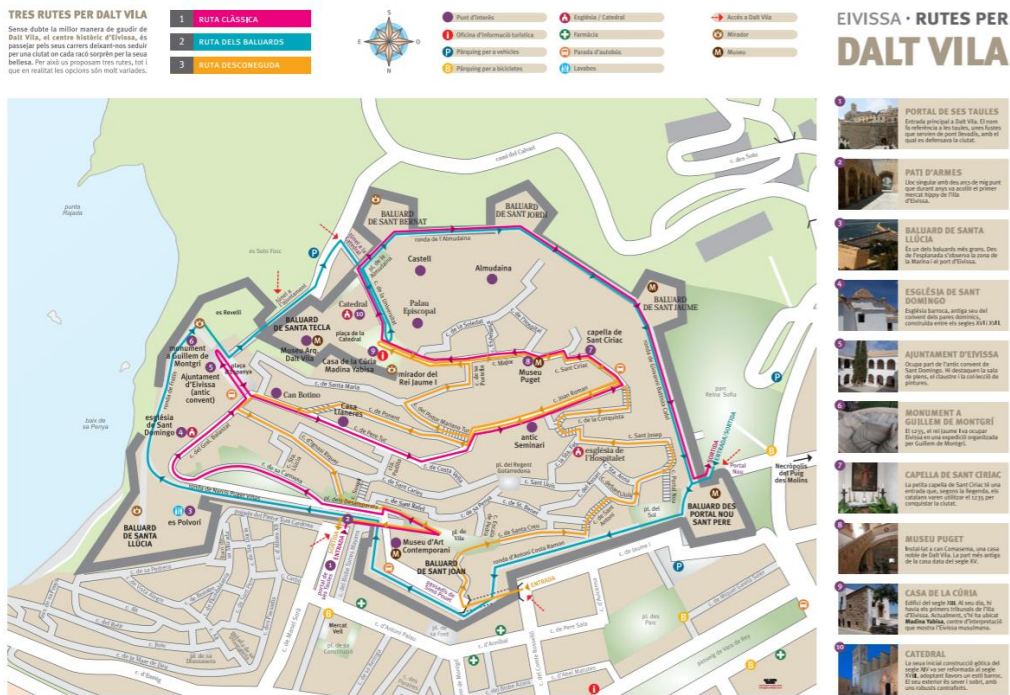
Totes aquestes categories engloben els principals recursos culturals de l'illa, els quals apareixen descrits i vinculats amb esdeveniments o altres activitats que complementen la informació oferta. Així mateix, també hi ha un mapa interactiu on es poden veure localitzats els monuments, els esdeveniments i les galeries d'art. Es vol recalcar que la categoria de museu no està inclosa de manera independent en el mapa. A més, també s'agrupen en la proposta anomenada «rutes per la història» que reuneix un total de set rutes, sis de les quals són de caràcter cultural: una ruta de museus, una púnica, una ruta per Sa Caleta, una ruta renaixentista, una altra per Santa Eulàlia del Riu i una altra a la Necròpolis del Puig des Molins. A l'apartat de «descàrregues» de la web hi ha material disponible més itineraris denominats «rutes patrimonials», entre les que s'inclou la «ruta per Dalt Vila», la qual integra tres itineraris diferents per conèixer aspectes diversos d'aquesta part de la ciutat. Hi ha la «ruta clàssica» amb els elements més representatius, la «ruta dels baluards» i la «ruta desconeguda». També està disponible la descàrrega de la ruta del »Puig des Molins-Sa Caleta», «Sa Caleta-Ses Païsses de Cala d'Hort», «Art contemporani i avantguardes» i la «Ruta del Riu».

¹⁵⁹ Informació extreta de <https://cutt.ly/6g4gDuN>. Consulta 13/03/2018, 11:35 h.

¹⁶⁰ <http://ibiza.travel>. Consulta 11/11/2020, 11:29 h.

Els recursos esmentats també apareixen dins la proposta «Eivissa365» centrada en la pal·liar l'estacionalitat i en l'oferta turística que es pot gaudir a l'illa al llarg de l'any. En aquest sentit és possible la descàrrega d'un catàleg dels esdeveniments culturals que es celebren al llarg de l'any, com la Fira d'Artesania de Santa Eulàlia del Riu¹⁶¹, el *Bloop Festival*, dedicat a l'art proactiu, el Jazz Festival, les fires de caràcter gastronòmic com la del gerret, la marinera, la del calamar o les jornades gastronòmiques i les festes patronals dels pobles d'Eivissa.

Figura 50. Itineraris inclosos dins les «Rutes per Dalt Vila»

Font: Pàgina de promoció turística del Consell Insular d'Eivissa. www.ibiza.travel. Consulta 13/10/2019, 17:25 h

Pel que fa a l'oferta creativa, apareix un enllaç directe a una pàgina web¹⁶² on es pot trobar informació sobre la formació artesanal i artística disponible a l'illa, així com diferents activitats relacionades amb aquestes dues branques: tallers de joieria en plata, de macramé, de fang, de cuir, de flaó o de pa pagès, entre molts d'altres.

Un recurs que actualment no està disponible però que fa anys oferia l'Ajuntament d'Eivissa¹⁶³, eren unes audioguies que podien descarregar-se en

¹⁶¹ Aquesta fira també es celebra a Ses Païsses de Cala d'Hort i forma part de la programació del Museu d'Etnografia d'Eivissa.

¹⁶² <http://ibizacreativa.com>. Consulta 10/10/2020. 13:22 h.

¹⁶³ L'any 2014 fou el darrer en què es van trobar disponibles aquestes audioguies a la secció de turisme de l'Ajuntament d'Eivissa. <https://turisme.eivissa.es/> Consulta 18/11/2020, 13:39 h.

diferents idiomes (català, castellà, anglès i alemany) que informaven sobre els elements patrimonials i culturals més importants de la ciutat, com el Museu Puget, el Portal de ses Taules, el Pati d'armes de Dalt Vila, Sant Círiac, la Plaça Espanya, la Plaça de la Catedral, els baluards de Sant Pere, Sant Jaume i Santa Llúcia i el Museu d'Art Contemporani d'Eivissa. Avui en dia es pot ús d'un reproductor mp3 disponibles per llogar a les Oficines d'Informació Turística amb un preu general de 6€ (3€ pels residents d'Eivissa). Aquesta audioguia explica els racons de Dalt Vila, a través de la veu de la Concha García Company, qui va viure a la ciutat des de petita.¹⁶⁴

S'ha recuperat una guia turística de Patrimoni Cultural d'Eivissa, editada l'any 2008 pel Departament de Promoció Turística i Cooperació Econòmica del Consell Insular d'Eivissa que actualment ja no. Està estructurada a partir de passejos culturals pels diferents municipis de l'illa i inclou la història i la descripció dels llocs més representatius, entre els quals figurem els entorns d'especial interès, les edificacions històriques, les antiguitats, la catedral, els museus, les torres de defensa, els pous, els molins, les ruïnes megalítiques i les ruïnes en general, els conjunts arquitectònics, els ponts i els monuments. Cada element conté una informació pròpia i està localitzat en el mapa del seu respectiu municipi, del qual també hi ha referenciades els esdeveniments culturals més significatius. To il·lustrat amb fotografies dels recursos que presentats, de manera fàcil i manejable. És una eina ben editada i completa per gaudir del patrimoni cultural eivissenc.

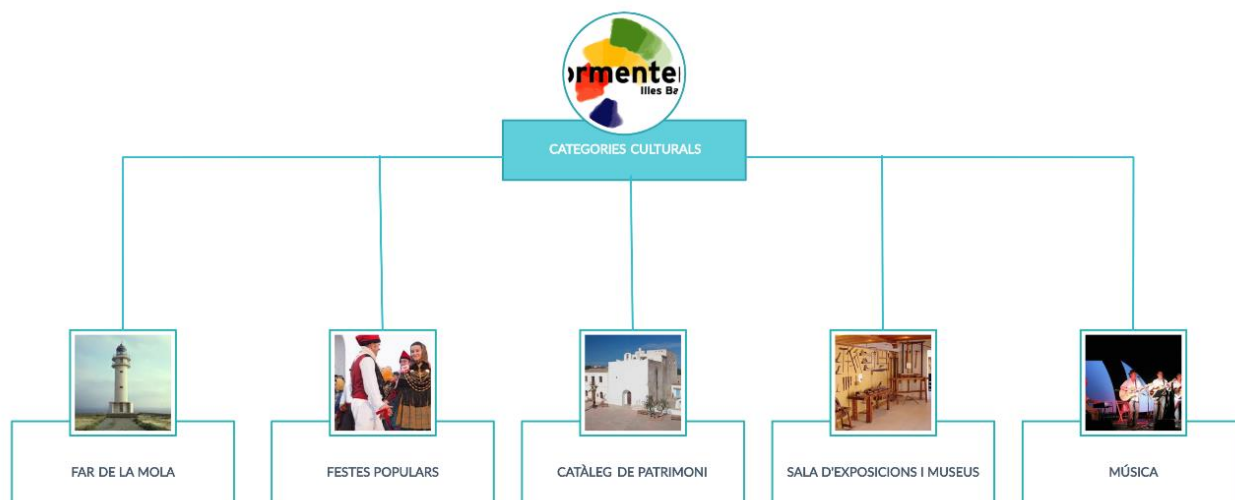
Per acabar, s'ha consultat la promoció turística cultural que duu a terme el Consell Insular de **Formentera** a través de la seva pàgina web corresponent.¹⁶⁵ Hi apareix un apartat dedicat a patrimoni i cultura en el qual es recullen els principals recursos patrimonials en diferents categories (vegeu figura 51).

---

¹⁶⁴ <https://turisme.eivissa.es/que-fer/no-t-ho-perdis/passeig-amb-audioguia/>. Consulta 10/11/20120, 11:43 h.

¹⁶⁵ <https://www.formentera.es>. Consulta 13/11/2020, 16:08 h.

Figura 51. Categories culturals promocionades a Formentera

Elaboració pròpia. Font: Pàgina de promoció turística del Consell Insular de Formentera www.formentera.es. Consulta 19/10/2019, 15:35 h

El producte més complet que s'ofereix és un catàleg de patrimoni en el qual apareixen descrits i localitzats tots aquells elements patrimonials de l'illa, tan culturals com naturals. Aquests estan classificats i explicats per categories: patrimoni arqueològic, conjunts històrics, defensa i senyalització costanera, llocs històrics, camins i divisió territorial, patrimoni etnològic i patrimoni etnològic. Les explicacions es troben en tres idiomes (català, castellà i anglès) i estan sempre acompanyades de la seva fotografia corresponent. Per facilitar la localització d'alguns d'aquests elements, la guia s'acompanya d'una mapa de l'illa on s'hi troben els parc naturals, les vies verdes, les reserves marines, les torres de defensa, els escars, els jaciments prehistòrics, la colònia penitenciària, les sínies, els pous, la Tanca Vella, les fites, les figueres i els aljubs (vegeu figura 52).

Figura 52. Mapa del patrimoni cultural de Formentera

Font: Pàgina de promoció turística del Consell Insular de Formentera. www.formentera.es. Consulta 19/10/2019, 16:02 h

Altres recursos que es poden considerar com a oferta cultural són les pobles, els quals són ubicats en un mapa interactiu que proporciona informació sobre cada un d'ells, i també la gastronomia, amb dues interessants guies, una sobre els plats típics de Formentera (també s'inclouen algunes receptes), i una altra sobre els restaurants que s'hi troben. En aquest sentit, també hi ha un mapa de *slow food* que indica on es poden comprar els productes típics i elaborats a l'illa (vegeu annex 16).

En el cas de Formentera, es fa difícil pensar en l'existència d'una oferta exclusivament cultural a causa dels limitats recursos de l'illa però si seria possible crear un model en el qual es conjuguessin diferents elements potencials, com serien el ja esmentat turisme rural, la pràctica d'esports, la gastronomia, i la cultural tradicional conjugada amb el llegat patrimonial.

6. La promoció turística a partir de projectes museístics. Casos de les Illes Balears (2000-2020)

Malgrat la falta d'estudis concrets que indiquin la situació real dels museus de les Illes Balears i si aquests contribueixen a l'activació de la demanda turística, en les darreres dècades s'han dut a terme una sèrie de projectes museístics en els quals s'ha confiat per dinamitzar l'economia balear, i fins i tot per donar un nou valor al seu territori i reconvertir la seva imatge. Només amb el temps és possible analitzar la incidència real d'aquest tipus d'accions, tot i que la manera de calcular la influència d'un museu no és una tasca fàcil. Com ja s'ha explicat quan es parlava del turisme cultural, la complexitat del seu entramat és tanta que es fa difícil establir una forma adequada per apreciar la seva repercussió. Doncs el mateix passa en el cas dels museus, els estudis basats en dades quantitatives ajuden a tenir només un coneixement superficial de les connexions que estableixen amb l'àmbit turístic. Tanmateix, es poden tenir en compte altres aspectes qualitius que permetin obtenir conclusions més concretes sobre si realment han tingut conseqüències positives en el seu territori i la seva societat.

La fórmula «cultura+turisme=desenvolupament» per la qual es va apostar a escala general a principi de segle, també ha estat present a les Balears. Si es fa la vista enrere, s'observa que és significativa la quantitat de projectes que s'han tirat endavant dins l'àmbit museístic. Alguns es van quedar a mig camí, però d'altres són avui en dia una realitat. De caràcter públic, privat o mixt, tots ells han contribuït a definir un panorama diferent no només en l'àmbit cultural sinó també en l'oferta turística. A vegades aquestes propostes estan envoltades de polèmica perquè, a part de què solen suposar una inversió econòmica elevada, es veuen implicats diferents sectors de la societat i hi intervenen aspectes polítics, culturals i socials difícils d'adequar-se uns amb els altres. S'ha constatat la tendència ascendent en l'obertura de nous museus a les Illes Balears, la qual està en consonància en la resta de l'estat espanyol, ja que la meitat dels museus espanyols es van crear en un període de 20 anys amb un clar increment durant l'etapa 2000-2005, en la qual s'arriba quasi als dos mil museus (Ramos, 2007: 95). El paper de l'administració pública al respecte és molt significatiu vist que aquesta serà, sobretot arran de la instauració de la democràcia, la que impulsarà el creixement del sector museístic. Això mateix succeeix en els projectes més importants sorgits a les Balears, els quals són finançats normalment de manera íntegra amb fons públic. Al respecte es pot delimitar també la tendència dels convenis entre les administracions autonòmiques, des del Govern Balear fins als ajuntaments. La col·laboració pública-pública serà la més freqüent, malgrat que en alguns casos, com es podrà comprovar a continuació, la intervenció de la ciutadania i de les associacions són totalment determinats per tirar endavant amb alguns projectes.

En aquest sentit ha proliferat també la formació de nous museus a partir de fundacions, públiques, privades o mixtes, perquè representen un instrument de gestió més lliure i manejable que permet dur a terme accions que tal vegada no serien possibles si la gestió fos directa de les

administracions públiques. La visió tradicional dels museus, i del patrimoni cultural en general, com quelcom només cultural i d'identificació d'una societat, va fer que no fossin concebuts com a recursos capaços de generar guanys econòmics amb els quals poder mantenir-se i fins i tot ampliar i millorar la seva acció. Els conceptes cultural-economia encara no casen en la consciència d'alguns gestors culturals i, si bé és veritat que el patrimoni és un bé públic que pertany als ciutadans i que s'ha de posar a la seva disposició, la dimensió econòmica pot ser assumida agafant aquesta premissa com a base de totes les actuacions que es duguin a terme posteriorment en pro de conservar els béns culturals i els museus, malgrat que aquests siguin de propietat pública. Això és el que s'ha considerat com la tendència mercantilista dels museus, posada en pràctica primerament als Estats Units, i instaura paulatinament a Europa, amb un èxit que representen museus tan significatius a escala mundial com el Louvre de Paris. Per posar un exemple que ajudi al lector a entendre quines pràctiques s'han agafat com a positives després de la liberalització en la gestió dels museus francesos¹⁶⁶, es vol citar el videoclip del matrimoni de cantants de rap format per Beyoncé i Jay Z, gravat l'any 2018 a les sales del museu parisenc, amb una repercussió mundial manifesta a tots els mitjans de comunicació. Pel que fa a la dimensió econòmica, el museu no va voler fer pública la recaptació econòmica que aconseguí amb aquesta acció.

Sense arrabassar la prioritat social que han de tenir sempre els museus, aquesta també han de tenir la possibilitat de subsistir per ells mateixos i aconseguir una certa autonomia econòmica que els desvinculen d'imposicions i condicions derivades del sector públic. Curiosament, la unió entre la dimensió econòmica i social en l'àmbit de la cultura ha estat el turisme, especialment el cultural, el qual es presenta com un territori neutre, sense connotacions negatives cap al món de la cultura però també capaç de generar corrents econòmiques dinamitzadores.

---

¹⁶⁶ L'any 1990 la Reunió de Museus de França adquireix un estatut comercial que es veu encara més ampliat amb la llei de 2002 que donà força a l'autonomia de determinades entitats culturals franceses (Ramos, 2007: 134).

Figura 53. Fotograma del videoclip de Beyoncé i Jay Z gravat al Louvre

Font: Pàgina de la *British Broadcasting Corporation*. www.bbc.com

6.1. La proliferació de nous museus a Mallorca

Un exemple significatiu d'això es localitza a Mallorca amb la creació de **Es Baluard Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma**,¹⁶⁷ inaugurat el mes de gener de 2004, i sorgit arran del Consorci format per l'Ajuntament de Palma, el Consell de Mallorca, el Govern Balear i l'entitat privada Fundació d'Art Serra. A partir d'aquí es va crear la Fundació es Baluard, Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma, com a una entitat sense ànim de lucre. Es va configurar com un museu mixt format a partir de la col·lecció privada de l'editor Pere Serra i la seva família, la qual fou el primer bessó de la col·lecció. Per a la seva exposició es va rehabilitar el Baluard de Sant Pere de Palma, amb un projecte ambiciós que era presentat tant per la classe política com per la part privada que en formava part, com un «somni fet realitat», el qual no era només «una realidad, sinó más bien una necesidad», en paraules de l'ex presidenta del Consell Insular de Mallorca, Maria Antònia Munar.¹⁶⁸ La polèmica principal va girar en un primer moment entorn del finançament públic del museu, exclusivament provinent de les institucions públiques que formaven part de la Fundació, les quals van invertir un total de 17,5 milions d'euros en la seva obertura.¹⁶⁹ El pressupost d'aquest centre va anar incrementant per fer front a les pèrdues econòmiques que patí els primers anys. En el 2004 disposà de quasi tres milions d'euros que s'augmentaran un 12% en el 2005, ja que l'exercici de 2004 va ser negatiu,

¹⁶⁷ <https://www.esbaluard.org>

¹⁶⁸ «Es Baluard se abre hoy al mundo y convierte su sueño en realidad», 30 de gener de 2004, *Última Hora*, disponible a <https://cutt.ly/qhr3n7l>. Consulta 14/04/2018, 13:44 h.

¹⁶⁹ «La heterodoxia del arte actual brilla en Palma entre murallas renacentistas», 31 de gener de 2004, *El País*, disponible a <https://cutt.ly/6hrL96E>. Consulta 14/04/2018, 10:43 h.

segons informen les memòries del museu (Fundació Es Baluard Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma, 2004: 6).¹⁷⁰ A partir de l'any 2009, la que fou directora del centre durant els anys 2013-2019, Nekane Aramburu, assegurava que el pressupost havia minvat fins a un 69% menys.¹⁷¹

Els nombres vermells del museu no foren els únics temes polèmics que envoltaren els seus primers anys de vida. Allò més interessant fou el debat social que sorgí arran de les dades financeres. Un debat en el qual no només hi participà la classe política sinó també el sector artístic i cultural de Balears, l'acadèmic i el ciutadà, amb un creuament d'opinions oposades que segurament provocaren, entre d'altres coses, que la seva primera directora, Teresa Pérez-Jofre, deixés voluntàriament el seu càrrec tres dies després de la inauguració del centre. La gestió del museu fou qüestionada des del primer moment, amb acusacions de no compliment de les condicions establertes, de no posseir la llicència d'obertura obligatòria i de no disposar de totes les obres aparegudes en el primer catàleg presentat per la Fundació. La seva col·lecció també fou objecte de crítica, ja que no tingué l'aprovació de la majoria dels professors d'història de l'art de la Universitat de les Illes Balears, els quals presentaren una carta amb una valoració negativa de les obres que havien de formar part del museu. L'Associació d'Artistes Visuals tampoc veié el projecte amb bons ulls.

La competència del grup Serra, important grup de mitjans de comunicació de les Balears propietat del mateix propietari de la col·lecció de la Fundació d'Art Serra, publicaren en nombroses ocasions les suposades irregularitats en la gestió del museu, fins al punt de que Pere Serra, president de la fundació, demanda l'any 2005 a Diari de Mallorca. Aquest fet va provocar un allau més de crítiques per part dels mitjans de comunicació. Significatiu és l'article titulat «El museu de la vergüenza», escrit per Agustín Rivera i publicat damunt el diari El Mundo dia 3 de juliol de 2004 (vegeu annex 17). Diari de Mallorca, a part de tornar a denunciar la falta de llicència d'obertura, assegura que les obres no són titularitat del museu i que la majoria són propietat de la Fundació Serra i que el recompte de visitants fet l'any 2006, quan Es Baluard va declarar que rebé la visita de 342.000 persones, s'havia fet a partir d'un detector automàtic que comptabilitzava tothom que s'acostés al museu, malgrat no efectués la visita. El mateix diari, denuncia que l'exposició de Warhol feta el mateix any en el museu, exposava obres no autoritzades per l'artista ni fetes per ell.¹⁷²

---

¹⁷⁰ Les memòries es poden consultar en el següent enllaç <https://cutt.ly/3hrXsgi>. Consulta 14/04/2018, 17:34 h.

¹⁷¹ «Es Baluard aprueba presupuesto, plan de actuación y programa de 2015», 15 de desembre de 2014, *Arte Informado*, disponible a <https://cutt.ly/lhrViqH>. Consulta 14/04/2018, 16:33 h.

¹⁷² «Es Baluard, tres años de irregularidades», 8 de febrer de 2007. Diari de Mallorca. Disponible a <https://cutt.ly/8hr9rHX>. Consulta 14/04/2018, 19:14 h.

Figura 54. El President del Govern Balears Jaume Matas, la presidenta del Consell Insular de Mallorca Maria Antònia Munar, la batlessa de Palma Catalina Cirer i Pere Serra, a la inauguració de Es Baluard dia 30 de gener de 2004

Font: Pàgina del diari local Última Hora. <https://cutt.ly/Chr00xM>. Consulta 15/04/2018, 9:48 h

Finalment, Serra va presentar la seva dimissió l'any 2007, suposadament per fer callar les crítiques constants, tot i que les declaracions del propi Serra apuntaven motius ben diferents: «Me voy porque en estos tres años los periódicos más importantes del mundo han escrito elogios sobre Es Baluard y el museo ha sido visitado por 900.000». ¹⁷³ Malgrat aquesta dimissió les crítiques continuen i giren entorn de qüestions de pressupost, el nomenament l'any 2008 de Cristina Ros com a directora sense cap tipus de concurs públic ¹⁷⁴ o a la manca de posada en valor de la seva col·lecció i l'excessiu ús de les exposicions temporals ¹⁷⁵. L'any 2010 la Universitat de les Illes Balears i Es Baluard firmen un conveni dia 23 de març de 2010 amb la intenció de col·laborar amb aquelles àrees comuns d'ambdues institucions ¹⁷⁶ el qual fou novament refutat per la secció d'història de l'art de la UIB. ¹⁷⁷

En la fundació del museu hi hagué també declarades intencions envers l'àmbit turístic, ja que fou considerat un atractiu necessari per aconseguir que Palma fos una ciutat turística amb atractiu cultural. En aquest sentit, es significatiu que l'any 2007 Turespaña decidís promocionar la cultura de Balears i Espanya a partir de Es Baluard i la capella del Santíssim de Miquel

---

¹⁷³ «Pedro Serra dimite como presidente de Es Baluard para acallar las críticas al museo», 7 de febrer de 2017, *Diario de Mallorca*, disponible a <https://cutt.ly/uhr1ycP>. Consulta 14/04/2018, 19:06 h.

¹⁷⁴ Vegeu l'article «Es Baluard me insulta» de la galerista Susana Torres al diari El Mundo publicat dia 6 de febrer de 2008, disponible a <https://cutt.ly/chr9ERM>. Consulta 14/04/2018, 19:07 h.

¹⁷⁵ Vegeu l'article «Es Baluard, ¿museo o sala de exposiciones?», publicat dia 22 de febrer de 2009 a Última Hora, disponible a <https://cutt.ly/Ehr9PLB>. Consulta 14/04/2018, 20:02 h.

¹⁷⁶ Informació disponible a <https://cutt.ly/zhr93JL>. Consulta 14/04/2018, 18:37 h.

¹⁷⁷ «Los profesores de Historia del Arte se mantienen críticos con Es Baluard y rechazan el acuerdo firmado entre UIB y el museo», 7 de maig de 2010, *Diario de Mallorca*, disponible a <https://cutt.ly/mhr3toc>. Consulta 14/04/2018, 18:12 h.

Barceló a la Seu de Mallorca perquè segons va declarar qui era la secretaria general de Turisme Amparo Fernández:

Palma se ha convertido en un destino cultural, urbano y de congresos, lo que está dando un valor añadido a Mallorca y a Balears, por haber sabido apostar a tiempo por esta diversificación de la oferta turística. Los últimos acontecimientos habidos, caso de la inauguración de la capilla del pintor Barceló en la Catedral de Palma y la escultura de Santiago Calatrava en Es Baluard, es el vivo ejemplo de la apuesta institucional y del sector privado por esta oferta, que aumentará la cifra de visitantes a las Islas.¹⁷⁸

Certament, l'any 2019 el museu va acabar amb un superàvit de 157.000 euros, aconseguits gràcies als esforços fets per autofinançar-se, i amb un total de 657.785 visitants (Es Baluard Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma, 2019), una xifra un poc menor que l'any anterior quan tingué 660.778 visites (Es Baluard Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma, 2018). Xifres que anys anterior es superaren arribant, per exemple, l'any 2017, quasi al 700.000 visitants. Per fer-se una idea de què representen aquestes xifres, s'ha fet una comparació amb el Museu Picasso de Màlaga, ja que aquesta ciutat té més o manco el mateix nombre d'habitants que Palma i la seva oferta turística és similar, amb una predominant model de sol i platja. Durant l'any 2019 el museu malagueny va rebre un total de 703.807 visites¹⁷⁹, una xifra que no està massa lluny de les del Baluard. Però a part d'aquestes dates quantitatives, també cal assenyalar el potent programa d'activitats que presenta el museu d'art contemporani de Palma, amb un programa educatiu que arriba no només a centres escolars sinó a entitats i associacions amb les quals treballen amb diferents grups socials. A part de les exposicions temporals, també celebra cicles de música, cinema, presentacions de llibre, seminaris, entre moltes d'altres activitats. Pel que fa al turisme cultural, en la memòria del museu del 2018 es constata que no hi ha xifres concretes sobre aquest tipus de públic però que fent una valoració de les xifres disponibles, aquestes calen ser millorades.

En conjunt, si bé les xifres no arriben encara a les de museus d'altres províncies de similar característiques, dins el context de Palma i de les Illes Balears, es pot considerar que Es Baluard s'ha arribat a convertir un dels productes culturals més significatius per a l'oferta turística. El seu emplaçament, el seu edifici i les diferents parts de les quals permet gaudir, els seus diversos serveis (museu, biblioteca, tenda, bar, restaurant) i la diversificació de les seves línies d'actuació deixen pensar que, amb una dedicació més exhaustiva al públic turista, aquest centre podria convertir-se en un referent no només per a la pròpia comunitat, sinó també per a altres similars a la situació turística de les Illes.

---

¹⁷⁸ «Turespaña usará la capilla de Barceló y Es Baluard para promoción cultural», 23 de febrer de 2007, Última Hora. Disponible a <https://cutt.ly/Hhr39Ew>. Consulta 14/04/2018, 20:11 h.

¹⁷⁹ Informació extreta de la pàgina del museu, disponible a <https://cutt.ly/7hr4ah1>. Consulta 14/04/2020, 17:17 h.

Figura 55. Taula de visitants als museus de les Illes Balears extreta del Pla Estratègic d'Es Baluard 2018

· Visitantes a museos y colecciones museográficas en las Illes Balears

Año	Museos y colecciones museográficas	N (1)	Visitantes: Total (1)	Por museo	Por museo abierto
2010	62	49	2.652.860	42.788	46.541
2008	59	48	3.004.822	50.929	52.716
2006	66	55	2.637.474	39.962	42.540
2004	59	45	2.161.688	36.639	37.924
2002	53	37	2.018.655	38.088	41.197
2000	51	43	2.567.163	.	.

Fuente: Ministerio de Cultura

(1) Se refiere a los museos y colecciones museográficas que informaron sobre el número total de visitantes

(.) No hay dato disponible.

Estas cifras incluyen visitantes locales, nacionales y extranjeros.

Font: Pla Estratègic d'Es Baluard, any 2018 disponible a la pàgina web del museu www.esbaluarg.org. Consulta 15/04/2019, 15:17 h

Sense deixar l'àmbit de l'art modern i contemporani ni tampoc el grup Serra, un altre projecte dut a terme l'any 2009 a Sóller, interessant com a producte cultural turístic, no només pel seu emplaçament sinó per l'edifici i la col·lecció que promociona, és el **Museu Modernista de Can Prunera de Sóller (Mallorca)**^{180, 181} En aquest cas, la Fundació Tren de l'Art fou creada l'any 2006 arran de la col·laboració del Ferrocarril de Sóller i la Fundació d'Art Serra.¹⁸² L'objectiu d'aquesta fundació era la promoció de la cultura a la vall de Sóller i arreu de Mallorca, així com explicava Vicenç Sastre, membre del Consell Administratiu del Ferrocarril de Sóller: «L'objectiu és aconseguir que el viatge en el tren de Sóller sigui quelcom més que una excursió. Anar a Sóller en tren i en tramvia ha de ser també un viatge pel món de la cultura i l'art del qual Sóller i Mallorca tant en poden presumir».¹⁸³ Per fer-ho, els dos projectes proposats inicialment foren la rehabilitació de l'edifici modernista de Can Prunera de Sóller i la seva habilitació com a museu, així com també la creació del centre a Can Pizà, ubicat a la mateixa localitat. El Museu Modernista s'inaugurà dia 25 d'agost de 2009 amb una gran expectació, amb un acte al qual hi acudiren prop de 600 persones segons alguns diaris.¹⁸⁴ Quatre dies després de la seva obertura el rei emèrit visità el centre i alguns

¹⁸⁰ <http://canprunera.com/>. Consulta 09/01/2021, 18: 56h.

¹⁸¹ El Museu de Can Prunera romangué tancat des de la proclamació de l'estat d'alarma dia 14 de març de 2020 sense una data prevista d'obertura (Castañer, M.A., entrevista personal, 25 de novembre de 2020).

¹⁸² Informació extreta de la pàgina web de Can Prunera Museu Modernista, disponible a <https://cutt.ly/KhtqPZ5>. Consulta 15/04/2018, 9:42 h.

¹⁸³ «El Ferrocarril de Sóller crea la Fundació Tren de l'Art per la cultura», 9 de març de 2006, Diari de Balears, disponible a <https://cutt.ly/hhtqsYH>. Consulta 14/04/2018, 20:41 h.

¹⁸⁴ «El museu modernista de Can Prunera obri portes i posa Sóller a l'avantguarda de l'ferta cultural», 25 d'agost de 2009, Sóller Setmanari Local, disponible a <https://cutt.ly/Phtw1dk>. Consulta 15/04/2018, 9:58 h.

mitjans de comunicació nacionals es feren ressò de la notícia.¹⁸⁵ Actualment és un dels centres més representatius no només de la Vall de Sóller sinó de tota la Serra de Tramuntana, i la seva potencialitat turística s'ha vist augmentada gràcies a la declaració de Patrimoni de la Humanitat de la Serra de Tramuntana dins la categoria de Paisatge Cultural. Com es podrà llegir en el següent punt del treball, aquest museu es promocionat, juntament amb els altres existents, a la pàgina web de la Serra de Tramuntana i en material promocional que es fa sobre aquesta.

Un altre projecte de caràcter molt diferent, en aquest cas 100% privat, és un museu que s'encaixa dins una proposta esportiva única a les Illes Balears: el **Rafa Nadal Museum Experience a Manacor (Mallorca)**.¹⁸⁶ Des d'un punt de vista cultural, aquest museu no fa cap aportació significativa, però cal al manco ser mencionat com a experiència d'èxit en la dinamització d'un territori a partir d'una instal·lació museística. Situat als afores del poble de Manacor, el museu del tenista manacorí forma part del Rafa Nadal Sport Center, inaugurat l'any 2016, un centre de tecnificació que compta amb acadèmia, museu, hotel, pistes de tennis i pàdel, restaurant, tenda i gimnàs. El museu consta de dues parts: una en la qual es mostren objectes relacionats amb la carrera professional del tenista, i l'altra dedicada a les experiències que els visitants poden experimentar a partir d'aparell tecnològics de gran innovació. A més, els visitants poden veure les pistes del centre de tecnificació on sovint s'entrena el propi Rafal Nadal, i amb un poc de sort el podran veure fer una menjada al restaurant. És evident que el tenista no necessita ser promocionat, ja que les seves victòries ho fan per si mateixes, però el que interessa d'aquesta experiència és fer dues constatacions. La primera és que, malgrat no hi ha cap estudi sobre l'efecte que aquest centre ha tingut per la ciutat de Manacor, es fa evident que en l'actualitat és una de les atraccions més visitades del municipi, juntament amb les famosos Coves del Drach, ubicades a Porto Cristo. Són constant els busos que arriben de diferents parts de l'illa amb la única intenció de visitar aquest centre el qual ha estat referenciat en els mitjans i canals de comunicació a escala nacional i internacional.¹⁸⁷ Per una altra part, es vol assenyalar la possibilitat que podria suposar per altres entitats, com el Museu d'Història de Manacor, ubicat només a uns metres del centre del tenista, o la Institució Mossèn Alcover, situada en el centre de Manacor, dur a terme algun tipus de conveni o col·laboració per dinamitzar les visites no només en aquests espais, sinó a la pròpia localitat, la qual per ella mateixa no reuneix els recursos adients per ser turísticament atractiva.

---

¹⁸⁵ «El rey visita el Musep Modernista de Can Prunera, en Soller (Mallorca)», 20 d'agost de 2009, Público, disponible a <https://cutt.ly/VhtwFuS>. Consulta 15/04/2018, 10:17 h.

¹⁸⁶ <https://sportxperience.rnsportscentre.com/>. Consulta 09/01/2021, 18: 54h.

¹⁸⁷ Només com a exemple es vol citar la *Revista Forbes* <https://cutt.ly/bhtrYA0>, la *Revista Plural* <https://cutt.ly/ehtrAoG>, la *Revista Hola* <https://cutt.ly/fhtrKDB>, el diari esportiu *Marca* <https://cutt.ly/5htrCte>, *Lovely Planet* <https://cutt.ly/qhtrMI5>, *ScottDunn* <https://www.scottdunn.com/spain/things-to-do/rafa-nadal-museum-xperience>, el diari *El Español* <https://cutt.ly/ehtr8GS>, el diari *ABC* <https://cutt.ly/Dhtteyh>, *Marriot Bonvoy* <https://cutt.ly/nhtpph>, *Barceló Experience* <https://cutt.ly/hhtts45>. Consulta 15/04/2018, 11:09 h

Un altre projecte rellevant situat també a la ciutat de Palma ha estat la rehabilitació¹⁸⁸, iniciada l'any 2009 amb un pressupost de 2.300.000€¹⁸⁹, i museïtzació de **Can Balaguer**,¹⁹⁰ un palau senyorial del segle XVIII. El mes de març del 2017 es va obrir la planta baixa i el mes de desembre del mateix any s'obria la planta noble amb la casa museïtzada a partir de la qual es vol mostrar al públic l'evolució i característiques de les cases senyorials e la ciutat.¹⁹¹ El seu discurs museogràfic recrea alguns dels espais propis de l'arquitectura domèstica senyorial a partir de la col·lecció moble de l'Ajuntament de Palma formada per diversos fons¹⁹² (el del Casal Solleric, el de l'antic Ajuntament de Palma, la col·lecció de Doménech-Vázquez, de la família Alomar, de Josep Balaguer i Siquier i del Consell de Mallorca (Regidoria de Cultura, Patrimoni, Memòria Històrica i Política Lingüística de l'Ajuntament de Palma, 2018: 5). Però més enllà de la seva museïtzació, allò que destaca d'aquest espai és la seva inclusió en el projecte en xarxa que l'Ajuntament ha plantejat per configurar el nou **Museu d'Història de la Ciutat**. Aquesta xarxa s'estructura a partir del Casal Balaguer, el Castell de Bellver¹⁹³ (on se situa l'actual Museu d'Història de la Ciutat de Palma) i les Torres del Temple (Regidoria de Cultura, Patrimoni, Memòria Històrica i Política Lingüística de l'Ajuntament de Palma, 2007: 37).

---

¹⁸⁸ El projecte de rehabilitació del Casal Balaguer va ser seleccionat a l'edició del premi internacional Mies Van der Rohe 2015, finalista en els premis FAD d'arquitectura de 2016 i Premi Guillem Sagrera d'Arquitectura 2018.

¹⁸⁹ «La reforma del Casal Balaguer ya muestra el esplendor de su interior», 10 d'octubre de 2010, Diario de Mallorca, disponible a <https://cutt.ly/FhyqLCn>. Consulta 19/04/2018, 17:28 h.

¹⁹⁰<https://canbalaguer.palma.cat>. Consulta 09/01/2021, 18: 54h.

¹⁹¹ «Can Balaguer abre las puertas de su planta noble con “La casa posible”», 31 de desembre de 2017, Diario de Mallorca, disponible a <https://cutt.ly/ght9vJ1>. Consulta 20/04/2018, 12:08 h.

¹⁹² La restauració del béns mobles exposats va costar entre 40.000 i 50.000€. Informació extreta de <https://cutt.ly/FhyqLCn>. Consulta 15/04/2018, 17:28 h.

¹⁹³ <https://castelldebellver.palma.cat/>

Figura 56. Inauguració de Can Prunera de Sóller dia 24 d'agost de 2009

Font: Pàgina web del Diari de Balears. <https://cutt.ly/4htyti5>. Consulta 20/04/2018, 16:59 h

Allò que es vol aconseguir es mostrar i difondre el valor cultural de Palma a partir no només dels diferents espais sinó també a través de l'organització d'actes i esdeveniments que mostrin la seva riquesa. Però aquest projecte va encara més enllà amb l'objectiu de convertir dos barris de la ciutat en un nou districte cultural: el Llevant Nou i La Soledat. En aquest sentit, s'hi inclouen dues infraestructures més que seran el centre d'aquesta reactivació, la fàbrica de Can Ribes i la Caixa de Música, la futura nova seu de l'Orquestra Simfònica de les Illes Balears (Regidoria de Cultura, Patrimoni, Memòria Històrica i Política Lingüística de l'Ajuntament de Palma, 2017: 43). Per tant, a partir de la creació d'un centre museístic nou i la renovació i activació d'un altre ja existent, s'ha dissenyat un projecte global que afecta a diferents zones de la ciutat de Palma, amb uns objectius de potenciació cultural però també remodelació d'alguns dels barris situats fora del centre històric.

Encara hi ha un altre aspecte rellevant en aquest projecte i és la rehabilitació i museïtzació de les **Torres del Temple**, la qual s'engloba dins el Pla Anual d'Impuls del Turisme Sostenible per al període 2017, publicat al BOIB NÚM. 83, de 8 de juliol de 2017.¹⁹⁴ El cost total previst d'aquestes dues accions ha estat de 2.158,242,05€ (Regidoria de Cultura, Patrimoni, Memòria Històrica i Política Lingüística, 2017: 1) i entre les raons exposades per defensar el projecte, a part de la importància de la recuperació i conservació del patrimoni històric de Palma, es manifesta la voluntat d'aconseguir una

¹⁹⁴ Disponible en el següent enllaç: <https://cutt.ly/Uhyrw7M>. Consulta 20/04/2018, 16:53 h.

dinamització turística dels barris de Sa Calatrava i Sa Gerreria així com la manca d'un centre d'interpretació de la ciutat, situació no adient per a un destí turístic com Palma:

La Llei 12/1998, de 21 de desembre del Patrimoni Històric de les Illes Balears defineix les obligacions en matèria de conservació del patrimoni i, molt especialment dels bens declarats d'interès cultural. En aquest sentit l'Ajuntament de Palma té l'obligació de conservar aquest patrimoni. El projecte de rehabilitació i musealització permetrà la visualització i difusió del projecte integral de conservació i difusió del patrimoni del Centre Històric de Palma. Palma tampoc compta amb un centre d'interpretació del patrimoni, fet que avui en dia constitueix una excepció entre la major part de les destinacions turístiques culturals. Per això es considera una tasca prioritària que la ciutat es doti d'un centre atractiu i ben equipat que ofereixi una visió interpretativa i amena del patrimoni de Palma estretament vinculat a la seva trajectòria històrica. Aquesta iniciativa suposa una major comprensió, coneixement i satisfacció del visitant, però també un benefici per a la ciutat, per als seus residents i per a la població de l'illa en general, ja que el coneixement promou la conscienciació de la importància de la conservació del patrimoni. Aquesta rehabilitació suposarà una fita important pel Centre Històric de Palma i un nou atractiu turístic que a la vegada revaloritzarà també l'entorn on es troba situat, i completarà la recuperació d'aquesta zona, situada entre Sa Calatrava i Gerreria, barris en avançat estat de recuperació.

Al mateix temps permetrà fer-los sostenibles i evitarem novament la seva degradació, en aplicació del que diu la Carta de Venècia: "La conservació dels monuments es veu sempre afavorida per la seva utilització en funcions útils a la societat".

Els projectes de recuperació i conservació del patrimoni no es pot valorar des del punt de vista del benefici econòmic immediat. A més del que suposa per la conservació de la identitat, la memòria i la història de la ciutat, les dinàmiques econòmiques actuals, vinculades molt estretament al turisme posen el punt d'atenció en el patrimoni de les ciutats com a element d'atracció (Regidoria de Cultura, Patrimoni, Memòria Històrica i Política Lingüística, 2017: 1-2).

Així doncs, les Torres del Temple es convertiran en un centre d'interpretació de la Palma musulmana, jueva¹⁹⁵ i medieval i actuaran de centre receptor dels visitants de la ciutat que vulguin conèixer el seu patrimoni, juntament amb el Castell de Bellver i el Casal Balaguer.

Cal esmentar que l'any 2015 es va inaugurar un centre d'interpretació dedicat precisament al call jueu de Palma,¹⁹⁶ situat a la planta baixa de Can Bordils, amb el nom de **Centre d'Interpretació Maimó Ben Faraig**. L'Ajuntament de Palma fou qui va dur endavant aquest projecte, pressupostat amb 50.000€, i el qual fou reivindicat pel llavors regidor Antoni Noguera com «[...] una aposta per la justícia i la memòria històrica, que connecta cultura i turisme. I per a la ciutat ha de representar una oferta cultural de primer nivell».¹⁹⁷ Un altre projecte que neix amb la intenció de ser un recurs atractiu pel turisme de la ciutat, però s'ha de dir que no s'ha

---

¹⁹⁵ Cal que en anteriors s'havia projectat un centre d'interpretació del call jueu de Palma en la planta baixa de Can Bordils, seu de l'arxiu municipal. L'any 2015 es van destinar 50.000€ del pressupost del departament de Cultura de l'Ajuntament en la definició del continguts que havia de mostrar i l'organització i obertura al públic del centre (Ajuntament de Palma, 2015: 4).

¹⁹⁶ Cal dir que Palma forma part de la Xarxa de Jueries d'Espanya des de l'any 2005.

¹⁹⁷ «Palma no vol amagar el passat xueta», 5 de juliol de 2013, Diari de Balears, disponible a <https://cutt.ly/QjSeAwW>. Consulta 20/01/2021, 11:10 h.

aconseguit aquest objectiu, ni tan sols amb la població local. L'escassa difusió del centre i la manca d'un programa d'activitats o actes que el facin un centre dinàmic i actiu, fa que passi quasi desapercebut dins Palma, en la qual encara no s'ha aconseguit donar a conèixer el llegat jueu.

Figura 57. Infraestructures que formaran part de la futura xarxa del Museu d'Història de la Ciutat de Palma: el Castell de Bellver, les Torres del Temple i el Casal Balaguer

Font: Pàgina web de l'Ajuntament de Palma i pàgina de promoció turística de l'Ajuntament de Palma. www.palma.cat i www.visitpalma.cat. Consulta 14/04/2018, 15:22 h

El següent projecte a comentar també està estructurat en forma de xarxa, i la seva creació no ha començat, com sol passar, per la construcció o rehabilitació d'un nou edifici o centre. De fet, la seva història es remunta fins a l'any 1951, quan el diari ABC publicava, dia 17 d'octubre, la notícia de l'obertura del **Museu Marítim de Mallorca** (vegeu annex 26),¹⁹⁸ ubicat en la planta de l'edifici del Consolat de Mar de Palma. Foren vint-i-dos els anys que s'emplaçà en aquest indret fins que, per diversos motius que es podrien resumir en una mala gestió política, l'any 1973 tanca les seves portes, fet que va provocar una dispersió de la seva col·lecció la qual, avui dia, encara no ha pogut ser reunida novament (Serra, M.A., 2017: 46). El pilar del museu ha estat sempre, fins avui dia, la seva associació d'amics, la qual es va continuar vigent i treballant malgrat el tancament del centre. Han estat diversos els intents per tornar a obrir de nou un Museu Marítim de Mallorca, un d'ells entre el 2002 i 2007 segons l'informe de Bernat Oliver citat per Serra (2017: 46). De fet, l'any 2004 es va proposar a creació d'una fundació privada i una

¹⁹⁸ <https://museumaritim.conselldemallorca.cat>. Consulta 09/01/2021, 18: 54h.

pública per tirar endavant amb aquesta iniciativa.¹⁹⁹ Cal tenir en compte que just un mes abans s'havia inaugurat el **Museu de la Mar del Port de Sóller (Mallorca)**, ubicat a l'oratori de Santa Catalina del Port de Sóller, amb un pressupost de més de 300.000 euros assumits pel Pla d'Excel·lència Turística de Sóller.²⁰⁰ Un cop més, l'oferta museística i la turística van anar de la mà però, malgrat en aquesta ocasió el projecte tingués un final satisfactori (temporalment, perquè l'any 2012 el Museu de la Mar fou tancat per manca de recursos), no es pot dir que fos una tasca completada. La creació del museu de Sóller sorgeix arran de l'aprovació d'un Pla Director del museu marítim de Palma aprovat pel Consell de Mallorca, concebut en xarxa amb altres centres ubicats arreu de l'illa (Juncosa, 2007: 276). Malgrat aquesta aprovació, l'únic centre que va obrir les portes fou el del Port de Sóller, gràcies a la iniciativa municipal.

L'any 2014 l'Associació d'Amics del museu, juntament amb les principals associacions marítimes, presentaren un manifest²⁰¹ per demanar la creació d'un nou espai per conservar i difondre l'important patrimoni marítim de l'illa.²⁰² En aquest moment es parla d'ubicar-lo en un dels immobles de l'autoritat portuària de les Balears i consideren la creació d'aquest museu com a un assumpte urgent: «El Museo Marítimo no es un capricho, no es una infraestructura vacua, no es una cuestión meramente decorativa. El Museo Marítimo, visto lo visto, es una necesidad de primer orden y no puede esperar».²⁰³

Just unes setmanes abans d'aquest manifest Juan Enseñat Coll publica un article a la revista *Gaceta Náutico* del mes de gener de 2014²⁰⁴, titulat «Una visita virtual al museo marítimo» en el qual s'imagina i descriu com és l'espai que ocupa aquest museu, el qual està ubicat al Port de Palma, i consta de diverses sales a través de les quals es pot conèixer el variat i ric patrimoni marítim de Mallorca i les Balears: mapes, cartografia, estris de pesca, maquetes, vaixells de diferents èpoques, i el patrimoni submarí dispers arreu del mar Mediterrani més proper a les Illes. A més, hi ubica també una sala de conferència amb pantalla per projeccions, una tenda especialitzada en la temàtica de la mar i un bar i restaurant per acabar de gaudir de la visita. Però encara hi afegeix un altre recurs:

---

¹⁹⁹ «El Consell crearà una fundación pública y privada para impulsar el Museo Marítimo», 17 d'octubre de 2004, *menorcainfo*, disponible a <https://cutt.ly/lhyxF6L>. Consulta 26/10/2019, 13:52 h.

²⁰⁰ «Sóller inaugura el primer museo marítimo de la Isla en el oratorio de Santa Catalina», 25 d'agost de 2004, *Última Hora*, disponible a <https://cutt.ly/Uhyvik4>. Consulta 26/10/2019, 16:52 h.

²⁰¹ Aquesta manifest va ser presentat com a queixa per la crema d'un llaüt en un dels foguerons de les festes de Sant Antoni celebrades a la ciutat de Manacor.

²⁰² «Manifiesto a favor de la creación del Museo Marítimo tras la quema de un llaüt en un foguero», 24 de gener de 2014, *Diari ABC*, disponible a <https://cutt.ly/phyhueI>. Consulta 26/10/2019, 14:27 h.

²⁰³ Fragment del manifest publicat en la notícia citada en la nota anterior.

²⁰⁴ Disponible a <https://cutt.ly/4hyksz9>. Consulta 26/10/2019, 13:52 h.

[...] Visitaremos la escuela de Mestres d'Aixa, que se ha trasladado al museo. Está en la planta baja, en la terraza posterior y es un reclamo para los miles de turistas que pasan a diario por delante. Aprenderemos a conservar y recuperar el legado que nos han dejado nuestros antepasados. Aprenderemos a amar la historia marítima y la naturaleza de nuestro mar [...] (Enseñat, 2014: 3).

Un vegada més s'observen dos aspectes significatius i que ja s'han comentat anteriorment: el debat social entorn de un museu i les referències sobre aquest respecte a l'oferta turística de Mallorca, i en concret de la ciutat de Palma. Però no serà fins l'any 2017 quan es proposi, una vegada més, obrir el Museu Marítim de Mallorca arran de la creació d'un consorci encapçalat pel Consell Insular de Mallorca i que rebia també l'ajuda del Govern Balear.²⁰⁵ L'any 2018 Consell i Govern signen la creació del museu, el qual es vol ubicar en una primera fase en l'espai de Ses Voltes de Palma.²⁰⁶ Al llarg d'aquest any es presenten i duen a terme diverses accions que pretenen fer present el museu a l'illa, entre elles la reobertura l'any 2019 del Museu de la Mar de Sóller, una de les seus del futur museu, el qual fou cedit per l'Ajuntament de Sóller al Consorci del Museu Marítim. Finalment, dia 26 de setembre de 2020 Ses Voltes obri com la primera seu de Palma²⁰⁷.²⁰⁸ Aquest espai no està encara complet de tot, i encara s'han d'anar configurant les diferents sales, ja que actualment consta de les oficines, tot i que ja s'ha començat a treballar en la museïtzació de l'espai. A més, cal recordar que el projecte global contempla la descentralització d'aquest museus amb altres seus, a part de la del Port de Sóller, les quals també s'hauran de tirar endavant.

---

²⁰⁵ «Mallorca recupera el Museu de Mallorca desaparecido en 1972», 9 de novembre de 2017, mallorcadiario, disponible a <https://cutt.ly/nhyWkhE>. Consulta 26/10/2019, 16:57 h.

²⁰⁶ «El Museo Marítimo de Mallorca, más cerca de iniciar su singladura», 12 de gener de 2018, Última Hora, disponible a <https://cutt.ly/whyEReJ>. Consulta 27/10/2019, 12:33 h.

²⁰⁷ Aquest espai es va obrir en el moment de revisió de tesi, malgrat la pandèmia causada per la COVID-19. En conseqüència, el centre publica un fulletó informatiu sobre les pautes a seguir per visitar el museu. Vegeu annex 27.

²⁰⁸ La pàgina web també està disponible:

<https://museumaritim.conselldemallorca.cat/es/inicio>. Consulta 22/11/2020, 14:06 h.

Figura 58. A dalt, l'espai de Ses Voltes on s'ubica el Museu Marítim de Palma. A baix, el Museu de la Mar del Port de Sóller. Els dos espais formen part de la xarxa del Museu Marítim de Mallorca

Font: Pàgina web del Museu Marítim de Mallorca. www.museumaritim.conselldemallorca.cat.
Consulta 13/10/2019, 11:22 h

Figura 59. Inauguració Museu de la Mar de Sóller, any 2019

Font: Pàgina web del diari local Última Hora. www.ultimahora.es. Consulta 14/04/2020, 16:35 h

Actualment hi ha en marxa un altre projecte museístic inclòs dins la recuperació d'una de les zones arqueològiques més importants de Mallorca: el **Parc Arqueològic Puig de Sa Morisca (Santa Pollença, Mallorca)**,²⁰⁹ una de les iniciatives més significatives des d'un punt de vista de gestió turística. Aquest puig es troba localitzat en el municipi de Calvià, un dels quals concentra més oferta turística de l'illa. L'any 1997 es dona el punt de partida a l'adequació dels jaciments i elements etnològics que es poden trobar en aquest indret amb la intenció de recuperar i conservar el patrimoni de Calvià però també per apostar per nous productes culturals que permetin la diversificació de l'activitat turística no només al municipi sinó arreu de l'illa ja que aquest és l'únic parc arqueològic que s'hi pot trobar. Una de les línies de treball marcades fou la promoció turística, juntament amb la recuperació del patrimoni arqueològic, la museïtzació dels jaciments, la configuració d'itineraris dins el Parc, la promoció de projectes educatius i d'investigació i la instal·lació d'un centre d'interpretació.²¹⁰ En total, el parc consta de 6 jaciments integrats i 9 conjunts etnogràfics, així com més de 6 kilòmetres d'itineraris establerts i senyalitzats.²¹¹ En el Pla director del Parc,²¹² aprovat l'any 2002, es contemplava la construcció d'un museu, projecte que fou presentat el mes de febrer de 2020 per les entitats que hi col·laboren (Ajuntament de Calvià, Universitat de les Illes Balears, Consell de Mallorca

²⁰⁹ <http://www.pluscalvia.com/>. Consulta 09/01/2021, 18: 54h.

²¹⁰ Informació extreta de la pàgina web de l'Ajuntament de Calvià, disponible a <https://cutt.ly/Khu23rm>. Consulta 21/10/2019, 11:19 h.

²¹¹ <https://cutt.ly/Ehu4d6k>. Consulta 21/10/2019, 15:38 h.

²¹² Es pot consultar una presentació d'aquest en el següent enllaç: <https://cutt.ly/Yhu8R1e>. Consulta 21/10/2019, 12:33 h.

i Govern Balear), i les obres seran finançades gràcies a la concessió de 882.587,08€ provinents de l'Impost de Turisme Sostenible tot i que el pressupost final disponible serà de 1,8 milions d'euro.²¹³ Actualment hi ha un centre de visitants al Parc però les obres del museu ja s'han iniciat i s'espera que pugui estar acabat l'any 2021. També s'està treballant en la preparació d'una pàgina web i en la imatge corporativa del parc.

Figura 60. Projecte del museu arqueològic del Puig de sa Morisca a Calvià

Font: Pàgina de l'Ajuntament de Calvià. www.calvia.com. Consulta 22/11/2020, 20:04 h

Aquest projecte és un exemple significatiu de la intenció clara que existeix actualment en diferents àmbits, tan polític, com turístic, com acadèmic, d'ampliar l'oferta turística cultural i donar una imatge diversa d'aquells indrets de Mallorca que ja són coneguts a escala mundial per la seva oferta de sol i platja:

Calvià es conocida internacionalmente por la potencia como municipio turístico, por sus playas, por sus costas, por su industria. También Calvia es conocida y se conoce el Calvià interior [...]. Pero necesitábamos que todos conocieramos de dónde venimos [...]. [...] Necesitábamos, entre otras muchas cosas, esa potencia de las raíces que debemos compartir y conocer para querer este municipio, para querer este pueblo. Y en nuestro municipio necesitamos fortalecerlas. [...] El museo tiene la vocación del valor añadido que puede suponer para nuestro municipio, un municipio que se muestra como un destino turístico però este destino turístico ofrece también riqueza patrimonial, riqueza cultural, y eso es un valor añadido muy importante para los destinos que, como nuestro, quieren seguir siendo de sol y playa pero poner de manifiesto una y otra vez toda la potencia que tiene para dar a conocer su activo natural, paisajístico, cultural, histórico y arqueológico. Esa es la filosofía. (Transcripció parcial del discurs del batle de Calvià, Alfonso

---

²¹³ <https://cutt.ly/Ghu83pL> i <https://cutt.ly/Fhu4otd>. Consulta 23/11/2020, 12:08 h.

Rodríguez Badal, realitzat en la presentació del projecte del museu del Parc Arqueològic del Puig de Sa Morisca).²¹⁴

Aquestes paraules constaten no només la voluntat d'una diversificació de l'oferta turística que actualment s'està duent a la pràctica, sinó la creixent tendència d'una tornada a les arrels de la cultura, la tradició i la història d'un poble per fer real i efectiva aquesta intenció de canvi.

En aquesta línia cal esmentar un projecte anterior que fou bastant ambiciós i que combinava, com el cas del Puig de sa Morisca, l'oferta natural amb la cultural. Es tracta de **la finca pública de Son Real (Santa Margalida)**, espai declarat al 1991 Àrea Natural d'Especial Interès pel Parlament de les Illes Balears. L'any 2002 EL Govern Balear l'adquireix per quasi dotze milions d'euros provinents de l'antiga ecotaxa, amb la intenció de convertir-lo en un referent no només natural i patrimonial, sinó també turístic:

Queremos que Son Real sea un referente ambiental y turístico, afirmo el conseller²¹⁵, quién resaltó de apostar por Baleares «como destino natural». Además enumeró los «valiosos elementos» con que cuenta la finca, entre los cuales citó «las casas de “possessió”, los lugares funerarios prehistóricos y los ecosistemas dunares.²¹⁶

En un primer moment la finca fou gestionada per la Fundació Balears Sostenible però l'any 2012 passa a mans de l'IBANAT (entitat que pertany a la Conselleria de Medi Ambient i Territori). Un dels factors que determina la seva importància cultural patrimonial és la necròpolis coneguda com la «Punta dels Fenicis», a part de l'existència d'altres jaciments d'èpoques i tipologies diferents. Per una altra part, consta d'una sèrie d'edificis de caràcter etnològic, dels quals destaquen els que formaven part de la possessió que hi havia a la finca. A la finca s'hi va fer un centre d'interpretació dedicat a la part etnogràfica, ubicat a l'edifici dels «Sestadors Nous», i també un museu arqueològic a la «Casa Nova dels Senyors», ambdós inaugurats al 2008. Aquest any es constata un increment molt significatiu del nombre de visites, el qual passa de 4.781 a quasi 10.000, dels quals un 70% eren residents i la resta turistes. Arran de l'obertura dels espais museïtzats s'esperava arribar als vint mil visitants, i aquesta xifra s'aconseguí fins i tot superar un any després amb un total de 22.000 visites tot i que no s'aconsegueix mantenir-les, segons Cañellas perquè no s'efectuaren visites de la tercera edat i per l'efecte de la crisi econòmica de 2009 que causà la davallada del turisme (Cañellas, 2011: 12).

---

²¹⁴ Es pot consultar el discurs complet a <https://cutt.ly/Ohu37fr>. Consulta 23/11/2020, 11:57 h.

²¹⁵ Fa referència al conseller de turisme d'aquell moment, Francesc Buils.

²¹⁶ Abstracte de la notícia «El nuevo centro de interpretación de Son Real atraerá unos 20.000 visitantes al año», publicada dia 22 de juliol de 2008 a Diario de Mallorca, disponible a <https://cutt.ly/jhpAunt>. Consulta 22/10/2019, 19:55 h.

Figura 61. Cases de Son Real

Font: Pàgina web de l'Institut Balear de la Natura (IBANAT). www.balearnatura.com. Consulta 20/10/2019, 20:05 h

La gestió de les instal·lacions es deixà cada vegada més de banda fins que l'any 2012 el Govern decideix tancar el centre d'interpretació durant sis mesos, malgrat que en reobrir-lo només ho feia entre setmana.²¹⁷ Les coses empitjoraren fins al punt de què l'Ajuntament de Santa Margalida reclamà la gestió de la finca. El 2018 l'Ajuntament de Santa Margalida demana al Govern Balear que aquesta fos ampliada amb la compra de les àrees veïnades que encara eren propietat del Govern espanyol, així com també sol·licita la creació d'una fundació o similar per poder gestionar de manera adequada el que per ells és un parc arqueològic en tota regla.²¹⁸ Totes aquestes peticions no arribaren a dur-se a la pràctica i actualment Son Real continua essent gestionat per l'IBANAT, i ofereix tallers mediambientals per als centres educatius així com un lloguer de bicicletes i la possibilitat de romandre en el refugi que s'ubica a la finca (Ramis, E., entrevista personal, 25 de novembre de 2020).²¹⁹

Dins l'àmbit eclesiàstic també hi ha hagut demostracions de posar en valor el seu patrimoni culturals i els espais que gestiona el Capítol de la Catedral de Mallorca. Una d'elles fou la reconversió del Museu Diocesà de Mallorca en el **Museu d'Art Sacre de Mallorca**.²²⁰ La gestió d'aquest centre passa a mans del Capítol l'any 2013, qui decideix el 2019 efectuar una reforma del seu discurs museogràfic i canviar-li el nom i la imatge. L'objectiu és disposar d'un museu renovat que sigui promocionat juntament amb la Seu de

²¹⁷ «El Govern echa la barrera y cierra el centro de interpretación », 28 de gener de 2012, Última Hora, disponible a <https://cutt.ly/bhpPhzv>. Consulta 22/10/2019, 21:31 h.

²¹⁸ «Santa Margalida quiere que Son Real sea un parque natural», 28 de setembre de 2018, *Diario de Mallorca*, disponible a <https://cutt.ly/whpS0bs>. Consulta 23/10/2019, 13:08 h.

²¹⁹ La finca va tornar a obrir les seves portes després de la finalització de l'estat d'alarma declarat per la pandèmia de la COVID-19. El museu i centre d'interpretació van poder ser oberts, però seguiren sense oferir el servei de lloguer de bicicletes i l'allotjament al refugi.

²²⁰ <https://www.museuartsacredemallorca.org/>. Consulta 09/01/2021, 18: 54h.

Mallorca, l'entrada de la qual permet també accedir al Museu d'Art Sacre, ubicat en el Palau Episcopal, situat a pocs metres de la catedral. Finalment el nou centre és reobert el mes de març de 2020.²²¹ Una dels punts destacables del centre és el treball que s'ha realitzat perquè sigui un museu inclusiu, ja que la seva visita s'ha adaptat a les necessitats de tots els visitants. Per això hi ha disponibles visites guiades en llenguatge de signes i recursos que permeten l'accessibilitat visual (plànol tàctil del museu a la recepció, quadern amb macrocaràters i Braille i reproduccions tàctils d'algunes peces). A més, és un edifici lliure de barreres arquitectòniques amb rampes i ascensor. De la mateixa manera, el museu col·labora amb Amadip Esment Fundació per oferir visites guiades. Per una altra part, cal destacar la seva oferta educativa dirigida a centres escolars i famílies, així com les visites guiades de diferent temàtica que s'ofereixen de manera regular. Des de la seva obertura ha ofert també visites guiades en anglès, tot i que cal assenyalar que la seva pàgina web només està disponible en català i castellà. Entre les visites ofertes n'hi ha una que es fa conjuntament amb la Seu de Mallorca.

Aquesta xarxa creada per ambdós espais permet, sens dubte, obtenir una oferta museística més rica, completada per la visita a la Catedral, on es poden contemplar altres elements tan atractius i rellevants com la Capella del Santíssim de Miquel Barceló, el retaule de Jaume Blanquer o les terrasses de l'edifici, visitables al llarg d'uns determinats mesos de l'any, amb necessitat de cita prèvia. Un altre element destacable és el **Museu Catedralici de la Seu de Mallorca**,²²² ubicat dins la catedral i inclòs dins l'entrada conjunta. Actualment l'equip de gestió de patrimoni de la Seu està treballant en millorar aspectes del discurs museogràfic que feia anys necessitaven ser revisats (Rotger, A., visita guiada a la Seu, 20 d'abril de 2019). Aquestes accions són dutes a terme per l'Àrea de Conservació de Patrimoni de la Seu, la qual coordina els diferents projectes de restauració i conservació que es duen a terme. Per una altra part, l'any 2019 la UIB i la Catedral de Mallorca van signar un conveni per crear la Càtedra de la Seu,²²³ a partir de la qual es fomenten els estudis i les propostes d'activitats entorn de l'edifici i el patrimoni que hi està relacionat.

---

²²¹ Aquesta inauguració es dur a terme només dos dies abans de la declaració de l'Estat d'Alarma feta pel Govern d'Espanya dia 14 de març de 2020 a causa de la pandèmia de la COVID-19. Malgrat la situació i el confinament voluntari de la població ja en aquells moments, el museu obrí les seves portes i oferí una visita guiada a les seves noves instal·lacions museogràfiques.

²²² <https://catedraldemallorca.org/ca/>. Consulta 09/01/2021, 18: 54h.

²²³ «La Catedral y la UIB se alian para crear la Cátedra Seu de Mallorca», 10 de setembre de 2019, *Diario de Mallorca*, disponible a <https://cutt.ly/IhiGuXi>. Consulta 02/02/2020, 20:22 h.

Figura 62. Responsables de la Catedral de Mallorca, del Museu d'Art Sacre i de la Càtedra de la Seu a la recepció del Museu d'Art Sacre de Mallorca durant la seva reobertura l'any 2020

Font: Pàgina web del diari local Ara Balears. www.arabalears.cat. Consulta 09/10/2020, 15:06 h

Fora de Palma, es vol destacar un projecte en el qual s'inclouen tres espais diferents ubicats en indrets distints. Es tracta de les cases museus gestionades per la **Fundació Literària de Mallorca**, i en les quals s'inclou la **Casa Museu Llorenç Villalonga-Museu Literari (Binissalem)**, la **Casa del Pare Ginard-Museu de la Paraula (Sant Joan)** i la **Casa Blai Bonet-Centre de Poesia (Santanyí)**^{224, 225} Els dos primers espais són una realitat des de fa anys, el de Binissalem obrí les portes el 1999 i el de Sant Joan l'any 2007. Pel que al de Santanyí, la casa natal del poeta fou adquirida pel Consell Insular al 2002 i actualment s'estan duent a terme les obres per adaptar l'espai a un centre museístic per difondre la figura i obra de Blai Bonet. El Consell hi té destinats 1,5 milions per rehabilitar l'espai i dur-hi a terme el projecte museogràfic. Per la seva part, el Museu de la Paraula va ser objecte de reforma per millorar la seva infraestructura museogràfica la qual va ser dotada dels recursos necessaris per oferir una atractiva i accessible també al públic turístic, tal com s'informa en la memòria explicativa de la reforma.²²⁶

²²⁴ La casa museu Blai Bonet està en obres i no hi ha encara previsió de quan podrà ser inaugurat el centre (Oliva, C., entrevista personal, 25 de novembre de 2020).

²²⁵ <http://www.fundaciocasamuseu.cat>. Consulta 09/01/2021, 18: 54h.

²²⁶ Consultada el 13/07/2019, 13:22 h, extreta de <https://cutt.ly/bhppaD7>. No disponible en data del 24/11/2020, 16:42 h.

Figura 63. Cartell de reobertura del Museu Sacre de Mallorca després de l'estat d'alarma provocat per la COVID-19

Font: Pàgina web de l'agenda cultural Cultural Palma. www.culturalpalma.com. Consulta 15/10/2020, 19:33 h

Aquests tres espais estan gestionats per la Fundació Literària de Mallorca, gràcies a la cessió que va fer el Consell de Mallorca en el seu moment. Un dels objectius d'aquesta entitat és donar a conèixer Mallorca com a lloc ric en tradició literària baix el lema *Mallorca, paisatge cultural*. Entre d'altres, ofereixen visites guiades en diferents idiomes i la museografia i la web han estat modificades per tal de poder proporcionar tota la informació en diverses llengües. En un futur també es volen oferir audioguies.

Totes aquestes mesures es difonen conjuntament amb el consell regular de la *Denominació d'Origen Binissalem Mallorca*, atorgada a finals de 1990. Des de llavors, a part del vi, aquest denominació agrupa els principals atractius del municipi de Binissalem, des de la gastronomia, el paisatge, l'art o l'arquitectura. Les entitats englobades dins aquesta denominació duen a terme una promoció conjunta per donar-se a conèixer directament als turoperadors, els qual són convidats a vegades puntuals per conèixer les instal·lacions i activitats, incloses les de la Fundació.

Figura 64. A dalt: Casa Museu Blai Bonet i Casa Museu Pare Ginard. Abaix Casa Museu Llorenç Villalonga

Font: Pàgina web de la ruta literària *Walking on Words* www.walkingonwords.com. Consulta 15/08/2019, 12:26 h

Per una altra part, aquesta també forma part de Espais Escrits. Xarxa Patrimoni Literari Català,²²⁷ associació fundada l'any 2005 amb el suport de la Institució de les Lletres Catalanes orientada a difondre les entitats que hi formen part dins l'àmbit turístic. Alguns programes desenvolupats per aquesta xarxa és el Catàleg de Rutes Literàries, amb les quals es volen donar a conèixer els autors catalans i relacionar-los amb un territori concret amb el qual hi tingueren algun tipus de vincle. A la seva web hi ha un cercador que permet obtenir les rutes literàries per comarques, autors o entitats. A part d'una descripció de l'itinerari, s'informa també de la distància, la durada, la disponibilitat de guiatge, l'horari i les tarifes. També cal destacar el projecte *Walking on Words*²²⁸ el qual proposa recórrer Mallorca a través de les paraules dels escriptors i personatges més

²²⁷ <https://www.espaisescrits.cat/>. Consulta 09/01/2021, 18:54 h.

²²⁸ <http://walkingonwords.com/>. Consulta 09/01/2021, 18:54 h.

rellevants que ha conegut l'illa, com Chopin, Robert Graves o Josep Pla. A part d'una pàgina web, també hi ha publicada una guia en paper i disponible una app per poder seguir les 7 rutes incloses en aquesta proposta, durant la qual també es proposa visitar un total de 8 museus.²²⁹

Dins la mateixa temàtica es pot incloure la **Casa Museu de Robert Graves (Deià)**,²³⁰ oberta al públic l'any 2006 després de la creació de la Fundació Robert Graves en la qual hi participen els hereus de l'escriptor, el Govern de les Illes Balears, el Consell de Mallorca i l'Ajuntament de Deià. El seu objectiu fou el conservar la memòria de l'autor qui es traslladà a Mallorca l'any 1929 i hi romangué fins a la seva mort, al 1985. Ubicada en un dels pobles més famosos de les Balears, gràcies a la seva tradició turística, la qual té les seves arrels a mitjan del segle XIX, com s'ha demostrat en el capítol dos d'aquest treball. Deià, com altres pobles de la Serra de Tramuntana ha estat el refugi i la casa de molts d'artistes i personatges que l'han convertit en un reclam. Aquest centre és un dels recursos culturals que s'hi poden trobar, amb horari ampliat durant els mesos d'estiu.²³¹

Altres projectes museístics significatius són les reformes efectuades en el **Museu de Mallorca (Palma)**,²³² centre de titularitat estatal que conté una de les col·leccions més rellevants de les Illes Balears i que va estar tancat des de l'any 2009 fins al 2015 a causa de una reforma, planificada durant el 2008, que incloïa les millores d'adequació de l'edifici i la renovació d'una part del seu discurs museogràfic (Melis, 2009) en la qual es van invertir quasi 7.300.000€.²³³ En aquesta primera fase es van reobrir les sales dedicades a la secció de Bells Arts i d'Art Decoratives, situades en la primera i tercera planta de l'edifici, ocupades per un total de 14 sales diferenciades cronològicament (Museu de Mallorca, 2015). Posteriorment s'inicià una segona fase que incloïa la restauració i reforma integral del museu, ja que l'espai quedava petit per ubicar-hi el fons que té el museu. En aquesta ocasió les tasques s'iniciaren en les sales d'època medieval i han d'arribar fins a la sala de prehistòria (Palou, J.M., entrevista personal, 6 d'octubre de 2017). Actualment el projecte museogràfic ja està acabat²³⁴ i s'espera poder obrir part de les sales d'arqueologia dins l'any 2020.²³⁵

---

²²⁹ Les cases museus van reobrir les seves portes després de l'estat de d'alarma de que va durar fins el mes de juny de 2020 però l'aforament està limitat i les visites han de ser sempre concertades (Oliva, C., entrevista personal, 25 de novembre de 2020).

²³⁰ <https://www.fundaci robertgraves.org>

²³¹ Després del confinament a causa de al COVID-19 i que durà fins el mes de maig de 2020, el museu va obrir les seves portes i va adaptar l'horari a les circumstàncies que s'anaven succeint (Rogojina, A.M., entrevista personal, 25 de novembre de 2020).

²³² <http://www.caib.es/sites/museudemallorca>

²³³ Informació extreta de l'informe publicat pel Ministeri de Educación, Cultura y Deporte i disponible a <https://cutt.ly/lhphqRP>. Consulta 24/11/2020, 12:49 h.

²³⁴ «El Museu de Mallorca obrirà part de la secció d'arqueologia el 2020», 25 de maig de 2019, IB3 Notícies, disponible a <https://cutt.ly/Whpjqtu>. Consulta 12/09/2019, 17:38 h.

²³⁵ Aquest propòsit no va poder complir-se en el termini esperat a causa de l'estat d'alarma causat per la pandèmia de la COVID-19.

Figura 65. La casa museu de Robert Graves

Font: Pàgina web de la Casa de Robert Graves. www.lacasarobertraves.org. Consulta 15/08/2019, 12:58 h

Fa massa anys que aquest centre arrossega una situació desemparada que no ha permès desenvolupar les tasques museístiques que corresponen al centre, que no són d'altres que les principals definides pels museus: custodiar, conservar, investigar i donar a conèixer el patrimoni que contenen. El llarg període que el museu va estar tancat no ha passat desapercebut: el que hauria de ser un dels centres de referència no només de Mallorca sinó de les Illes, s'ha deixat perdre sense cap tipus de consciència patrimonial i és ja, des de fa anys, un dels grans desconeguts per a la població mallorquina. Igualment, també ho és per aquells visitants estrangers, ja que el centre no ha tingut cap iniciativa per presentar-se com un recurs turístic cultural. Des del museu expressaven la seva incapacitat per mantenir relacions amb els agents turístics ja que administrativament no estaven contemplades aquest tipus d'acció. La única experiència pilot que es va dur a terme fou una ruta en la que hi estaven inclosos l'antic Museu Diocesà, l'antiga Casa de J. Torrens Lladó i el també desaparegut Can Marquès. A més, les úniques visites guiades que es podien fer eren les dirigides per guies turístics. Tampoc es fa cap estudis de públic concret (tònica general en els museus balears, per una altra banda), tan sols es fa un recompte del nombre de visites del museu (Palou, J.M., entrevista personal, 6 d'octubre de 2017).

Figura 66. Imatge de la reobertura del Museu de Mallorca l'any 2015

Font: Pàgina web del diari local Última Hora. www.ultimahora.es. Consulta 25/08/2019, 12:34 h

Aquest és un llastimós exemple de la mala gestió política que es pot fer amb un museu, que a més a més és de caràcter estatal, cosa que deixa també en evidència la coordinació i relació entre les diferents administracions. També ho és de la poca voluntat derivada dels diferents àmbits implicats en la gestió del centre, els quals han deixat passar el temps sense intentar prendre mesures més que necessàries per evitar el deterior d'un tresor com és el Museu de Mallorca. Des de l'any 2019 el centre té una nova direcció que haurà d'assumir molts de reptes si vol posar-lo al dia i acostar-lo a la societat a la qual pertany i adaptar-lo a la seva realitat.²³⁶

Un altre projecte que no ha estat encara acabat té a veure amb una col·lecció de gran importància que actualment no està exposada, és la de **l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears (AMEIB) (Inca)**, creat mitjançant el Decret 107/2001, de 3 d'agost de 2001. Aquesta entitat s'estructura en tres blocs principals: la biblioteca, l'arxiu i el museu, el qual té un fons format per material, eines i recursos educatius diferents, com mobiliari, material escolar, treballs, vestimenta, símbols d'identitat com banderes, logos o tampons, joguines, diplomes i un llarg etcètera (Aulí, 2018: 165-166). Actualment aquest fons no està exposat en cap espai museístic, sinó que roman guardat al Centre de Professorat d'Inca (Mallorca) a l'espera de que es rehabiliti el pavelló del General Duque ubicat en el Quarter de

²³⁶ El Museu de Mallorca va obrir les seves portes després de l'estat d'alarma de l'any 2020 ocasionat per la pandèmia del virus COVID-19.

Cavalleria d'Inca. El projecte pretén habilitar la primera planta d'aquest edifici per situar-hi el museu, a part de l'arxiu, un magatzem, una sala polivalent i l'Escola de Música. El mes de juny de 2020 va sortir a licitació la reforma amb la intenció de fer «efectiva la intenció del Govern de les Illes Balears d'acostar als ciutadans la història de l'educació de les nostres illes i de preservar l'herència cultural educativa per a les generacions futures. A més, la iniciativa contribuirà a l'objectiu de promoure un turisme cultural sostenible que permeti assolir una competitivitat turística responsable i de qualitat». La creació del museu, doncs, no es considera rellevant només per la difusió i conservació d'un fons patrimonial sobre l'educació de les Illes, sinó que també es destaca que vol ser un element que fomenti un model turístic basat en la promoció de la cultura. Cal dir però, que en aquests tipus de projecte no és suficient crear un nou espai i dotar-lo d'una atractiva exposició, sinó que cal estudiar l'entorn del territori on es vol ubicar així com estudiar quins són els fluxos turístics que s'hi produeixen per tal de poder aprofitar-los al màxim. Que aquest tipus de museus siguin un recurs turístic significatiu no només depèn d'ells, sinó de la regió on es troben, la qual pot no tenir la capacitat d'atracció suficient (Donaire, 2012: 33).

El Centre de visitants del Talaiot de s'Illot, ubicat en el municipi de Sant Llorenç des Cardassar, obri les seves portes en el 2010, després que l'ajuntament dugués a terme tota una rehabilitació del talaiot i un projecte que anava encaminat a posar en valor el patrimoni cultural. Però en el 2012 emprèn una tasca més que va més enllà de la recuperació del jaciment, ja que es posa en marxa un projecte per a convertir-lo en un atractiu turístic de la zona. Cal remarcar que el talaiot es troba situat molt devora la mar, i està envoltat per dos hotels de dimensions considerables, a part de per un repertori variat de tendes i restaurants, oberts bàsicament durant la temporada turística.

Figura 67. Logotip creat per impulsar una marca turística entorn del talaiot de s'Illot (Sant Llorenç des Cardassar)

Font: pàgina web del centre d'interpretació del talaiot de s'Illot. www.visitatalaiotsillot.com. Consulta 22/09/2019, 16:07 h

La suma total del projecte era de 99.825€, els quals foren finançats en un 25% per l'ajuntament i la resta es va treure de l'1'5% cultural del Ministeri de Foment. El projecte es va basar en un pla quinquennal (2012-2016) desenvolupat en diferents fases en les quals es va dur a terme la recuperació del talaiot, l'adaptació a la seva visita, excavacions que van deixar veure parts que després foren interpretades així com diferents sondejos arqueològics.²³⁷

Per una altra part, es va crear un logotip a partir del qual es volgué impulsar una nova marca turística a la zona centrada en el talaiot. L'Ajuntament va intentar col·laborar i fer partícips als hotelers, restauradors i empresaris de la zona, als quals se'ls va demanar que ajudessin a la difusió de la marca i fins i tot la seva utilització per a la comercialització de productes. Malauradament els objectius entorn de la promoció turística del talaiot i la seva potenciació com a reclam turístic no han fet efecte i avui dia no només no s'ha aconseguit un mínim impacte en la demanda turística de la zona, sinó que el centre és utilitzat sobretot per a es visites escolars. El principal problema detectat en aquest projecte és la manca de col·laboració pública-privada, una difusió poc potent i la necessitat d'establir relacions amb altre tipus d'entitats que col·laboressin activament en la iniciativa.

Figura 68. Interior del centre d'interpretació del talaiot de s'Illot (Sant Llorenç des Cardassar, Mallorca)

Font: pàgina web del Centre d'Interpretació del talaiot de s'Illot.
www.visitatalaiotsillot.com. Consulta 13/01/2021, 19:26 h

²³⁷ Informació disponible en fulletó informatiu del projecte elaborat pel Ministeri de Foment. Disponible a <https://cutt.ly/VjYTwcB>. Consulta 22/09/2019, 15:25 h.

Actualment, i com ja s'ha comentat, aquest centre no ha aconseguit ser un reclam turístic i les visites que més hi predominen són les escolars. De totes maneres, es considera que no és promocionat de la manera més adequada, i que els objectius que es formularen en el 2012 han quedat oblidats, una de les tendències del sector museístic balear entorn dels projectes executats.

Una altra iniciativa que no s'ha pogut tirar endavant en el mateix municipi és el **Museu del Ferrocarril (Son Carrió, Sant Llorenç des Cardassar)**, projecte que fou impulsat l'any 2017 per la Conselleria de Territori, Energia i mobilitat i que havia de ser finançat amb quasi 450.000 euros provinents del fons de l'Impost de Turisme Sostenible. El lloc elegit per a la seva ubicació fou una nau de Son Carrió propietat dels Serveis Ferroviaris de Mallorca, on es volia dur a terme un projecte museològic que mostrés els antics ferrocarrils i la importància que aquest mitjà de transport ha tingut a l'illa des del moment de la seva instal·lació, a través de l'exposició del fons de la Fundació Ferrocaib,²³⁸ fundada l'any 2007 amb l'objectiu de preservar, estudiar i conservar el patrimoni ferroviari i industrial de les Illes Balears. L'objectiu era dur a terme una important recuperació de patrimoni derivat d'aquesta activitat, la qual volia ser mostrada també a través de la utilització de realitat virtual i augmentada. Segons informà el Govern Balear, en l'informe de viabilitat del projecte es constatà que el 74% dels turistes afirmava tenir interès per conèixer aquesta part del patrimoni de Mallorca. Un valor afegit, era la inclusió de persones amb discapacitat en el funcionament del centre, a més de contribuir «[...] a la **desestacionalización** y supone actuar en una zona turística madura, con una oferta atractiva para el turismo familiar y especializado [...]».²³⁹ Finalment aquest projecte no ha complert amb els terminis previstos i ha estat aturat sense una data prevista de reactivació.²⁴⁰

6.2. Projectes museístic menorquins

El considerable nombre projectes esmentats en el cas de Mallorca, cobra encara més rellevància si es compara amb aquells que es poden localitzar a Menorca. De fet, dins el període cronològic establert per a l'anàlisi, només es pot parlar d'un nou espai museístic ja acabat, un altre en procés, un centre d'interpretació, la museïtzació d'un casal a Ciutadella i la recuperació de l'Illa del Rei. A part d'això, hi ha en procés la creació d'un nou museu i una significativa reforma ja acabada duta a terme en el **Museu de Menorca de Maó**²⁴¹ a partir de 2015 per tal d'adaptar millor l'edifici a la seva funció. Entre d'altres, es van llegar els falsos sostres, es va canviar el sistema de

---

²³⁸ <http://www.ferrocaib.org/>. Consulta 26/12/2020, 18:53 h.

²³⁹ «Museu del Ferrocarril», 18 d'octubre de 2017, Govern de les Illes Balears, Disponible a <https://cutt.ly/Xh8Gh4q>. Consulta 24/06/2020, 10:23 h.

²⁴⁰ «El Govern “aparca” la creació del museu del ferrocarril en la estació de Son Carrió», 23/05/2020, Última Hora, disponible a <https://cutt.ly/lh8HjUf>. Consulta 26/12/2020, 18:58 h.

²⁴¹ <https://www.museudemenorca.com>. Consulta 09/01/2021, 19:00 h.

climatització i la il·luminació i es va restaurar la façana principal (Andreu, 2017: 700-701). Arran d'aquestes reformes el discurs museogràfic va quedar obsolet motiu pel qual fou necessari la projecció d'una nova museografia que fou finalment instal·lada a partir del mes de novembre del 2017 amb una inversió per part del Ministeri d'Educació i Cultura de 636.199,85€,²⁴² destinats a reformar l'exposició permanent i a adequar les zones de recepció, les sales d'exposició temporal i els espais didàctics i familiars (vegeu annex 28). Amb aquests canvis el museu passa de ser general a un museu sobre la història de Menorca a partir del tractament de diferents àrees temàtiques. A més a més, es van tenir en compte altres aspectes per aconseguir una major accessibilitat a la visita i més comoditats, com per exemple la introducció de diferents idiomes en tots els recursos informàtics existents en l'exposició.²⁴³

Figura 69. Cartell que informa de la reforma de la museografia del Museu de Menorca des de novembre de 2017 a juliol de 2018

Font: Pàgina del Museu de Menorca. www.museudemenorca.com. Consulta 12/06/2019, 13:46 h

Arran d'aquesta reforma el Museu ha constatat un increment de les visites, les quals van superar les 20.000 durant els mesos de 2018 que el museu va estar obert, el 40% de les quals foren públic local. A l'informe de 2018 el centre destaca aquesta significativa pujada referent a locals ja que en l'any anterior representava un 12% (Museu de Menorca, s.d: 39). Aquest document no dona detalls sobre el públic turista, seria interessant conèixer dades més concretes sobre aquest, però aquesta manca d'informació és un tret general en els museus de les Balears, com es veurà en un altre capítol d'aquest treball.

²⁴² Cal tenir en compte, com s'explicarà en el següent capítol, que el Museu de Menorca és gestionat pel Consell Insular de Menorca però és de caràcter estatal.

²⁴³ Informació extreta del blog del Museu de Menorca, disponible a <https://cutt.ly/khaZOdD>. Consulta 24/10/2019, 15:31 h.

Figura 70. Dades de visitants del Museu de Menorca dels anys 2014-2018

2014	2015	2016	2017	2018
306	304	388	446	837
692	694	1692	1108	
913	2073	2356	2246	
1586	2086	2346	2729	
1516	2516	2763	3161	
1801	2180	1494	2004	
3477	3234	2289	2136	2631
4441	4109	2015	2346	5131
2771	2541	2148	2200	3484
1875	956	1779	1600	2930
694	0	1094	1564	1600
137	0	5506	1018	3718
20209	20693	25870	22559	20331

Font: Memòria del Museu de Menorca de 2018. Disponible a la pàgina web del museu. www.museudemenorca.com. Consulta 12/06/2019, 14:08 h

Un nou centre de creació amb una clara inquietud de convertir-se en un producte turístic cultural és el centre de **Ca n'Oliver a Maó**²⁴⁴, rehabilitat amb els recursos públics dipositats pel Consell Insular de Menorca a través del Pla Dinamitzador de Producte Turístic (PDPT) i amb d'altres aportacions fetes pel Ministeri de Foment, el Govern Balears i l'Ajuntament de Maó. Entre motius de creació d'aquest centre, es va manifestar clarament la intenció de proporcionar un recurs cultural atractiu a Menorca.

El PDPT tiene como objetivo básico poner en común en el sector privado y administración pública a la hora de potenciar las inversiones que se crean más adecuados para mejorar el producto turístico de Menorca y hacer de la Isla un destino más atractivo aún. Así lo ha recordado el presidente del Consell Insular, Santiago Tadeo.

Después de que se hayan podido recuperar partidas económicas y gracias a la optimización de los recursos públicos a las diferentes anualidades del PDPT, se ha podido destinar 400.000 euros para hacer posible un museo de inspiración británica en el edificio construido a finales del siglo XIX en el centro de Maó por la familia Oliver.

Por su parte, la consellera de Turismo, Salomé Cabrera, ha explicado que todos los proyectos del PDPT encajan perfectamente en la estructuración de las seis submarcas que estableció el Consell Insular en colaboración con el sector y entre las que destaca de forma importante la Menorca Cultural.²⁴⁵

²⁴⁴ <http://canoliver.menorca.es/>. Consulta 09/01/2021, 19:91h.

²⁴⁵ «El Palacio de Ca n'Oliver albergará un museo sobre el legado británico en Menorca», 16 d'octubre de 2013, Menorca Reserva de la Biosfera, disponible a <https://cutt.ly/4ha13GB>. Consulta 23/10/2019, 16:42 h.

Propietat del Govern Balears des de l'any 2005, el 2013 es va arribar a un acord per convertir-lo en un museu i centre cultural de referència a l'illa i va ser inaugurat el mes de març de 2015, després de rehabilitar l'edifici i restaurar les esplèndides pintures que decoren les seves sales. El seu fons està format per la col·lecció Hernández Sanz-Hernández Mora, ubicada anteriorment al primer pis del Claustre del Carme de Maó (Melis, 2009: 211), format per pintures i col·lecció cartogràfica, així com una de gravats del Consell (vegeu annex 29).

Figura 71. Interior de ca n'Oliver. Escala imperial

Font: Pàgina de promoció turística del Consell Insular de Menorca. www.menorca.info. Consulta 22/10/2019, 16:09 h

Un altre centre que encara no ha estat finalitzat del tot va sorgir arran del tancament del Museu Municipal de Ciutadella del Bastió de Sa Font a Ciutadella obert en aquest espai des de l'any 1995 (Melis, 2009: 216).²⁴⁶ La seva col·lecció serà definitivament traslladada al **Palau de Can Saura** (vegeu annex 30), ubicat en el centre de Ciutadella i propietat de l'Ajuntament

²⁴⁶ «Darrer dia del Bastió de Sa Font com a Museu de Ciutadella abans de traslladar-se a Can Saura», 6 d'octubre de 2018, IBE, disponible a <https://cutt.ly/Rha4u60>. Consulta 23/10/2017, 17:34 h.

des de l'any 2000, rehabilitat amb un cost de 6 milions d'euros i en el qual es podia veure restes del cementiri musulmà de *Madina Manurqa*. La plataforma ciutadana MAC (Moviment actiu ciutadellenc) reivindica l'ús cultural de l'edifici i al novembre de 2018 s'obri la primera exposició titulada «Que la terra et sigui lleu», dedicada als rituals prehistòrics funeraris i d'enterrament. Actualment està en fase de realització el projecte museogràfic pel qual hi ha disponible un pressupost de 315.000€. A part de les col·leccions municipals també hi haurà un 10% de l'exposició dedicada a les festes de Sant Joan (Àmbit, 2000: 26). El centre es no només com un museu sinó també com un centre d'acolliment i informació turística per posar a l'abast de tots els visitants els recursos culturals de la ciutat i el seu entorn.²⁴⁷

Figura 72. Cartell de l'exposició instal·lada a Can Saura de Ciutadella

Font: Pàgina de promoció turística del Consell Insular de Menorca. www.menorca.info

Un altre espai de nova creació és el **Centre d'Interpretació del Far de Cavalleria**, obert en dues fases, la primera l'any 2008 i la segona el 2015, en el qual es tracta la diversitat natural, arqueològica i patrimoni del far i del seu entorn. Fou un projecte impulsat per l'Autoritat Portuària de les Illes Balears amb la col·laboració de l'Ajuntament des Mercadal, amb l'objectiu de

²⁴⁷ «El projecte de Can Saura Miret agafa forma», sense data, *Es Diari*, disponible a <https://cutt.ly/Rha3L8e>. Consulta 23/10/2019, 17:19 h.

recuperar els fars de l'illa i donar-los a conèixer entre la població.²⁴⁸

Figura 73. Una de les sales del centre d'interpretació del Far del Cap de Cavalleria

Un dels projectes més significatius, recalable no només per allò que ha aconseguit des d'un punt de vista patrimonial sinó també per ser una iniciativa ciutadana, és la recuperació de **l'Hospital de l'Illa del Rei**.²⁴⁹ L'any 2004 es crea l'Associació d'Amics de l'Illa de l'Hospital reconstituïda un any més tard com a Fundació Hospital de l'Illa del Rei, que és l'encarrega del manteniment i la gestió de les instal·lacions d'aquest lloc tan significatiu ubicat al Port de Maó arran de la cessió que féu l'Ajuntament d'aquesta localitat per a un de període quinze anys, prorrogable vint-i-cinc més.²⁵⁰

L'any 2005 presenta un Pla d'Usos en el qual es manifesta la intenció de recuperar l'entorn i les construccions d'aquest hospital per destinar-lo a funcions culturals, i intentar integrar tot aquest espai en la dinàmica cultural del Port de Maó, un dels indrets més significatius de Menorca des d'un punt de vista turístic des de dates ben primerenques, som s'ha pogut comprovar en el capítol 2 d'aquesta tesi. També es marcaven les fases a seguir per recuperar els diferents espais i per les tasques de documentació i investigació (Fundació Hospital Illa del Rei, 2005: 11). Cal recordar que a l'illa s'hi troba una basílica paleocristiana declarada monument artístic i arqueològic nacional mitjançant

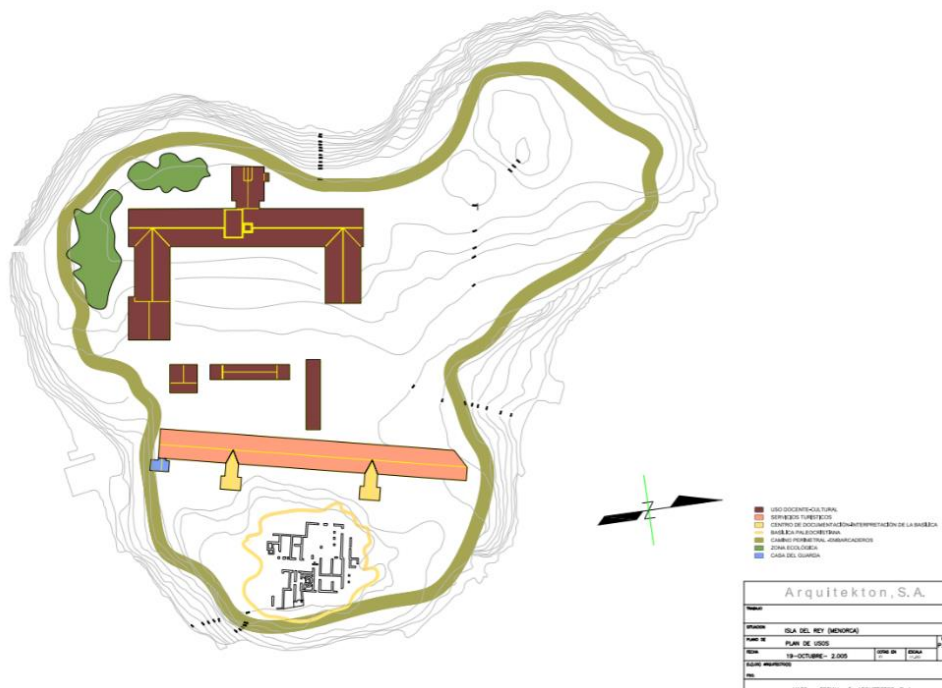
²⁴⁸ Web de Ports de les Balears, disponible a <https://cutt.ly/KhspvSG>, i www.culturamenorca.org. Consulta 23/10/2020, 20:03 h.

²⁴⁹ <http://www.islahospitalmenorca.org>. Consulta 09/01/2021, 19:91h.

²⁵⁰ Document de la cessió disponible a <https://cutt.ly/Vhdaidt>. Consulta 25/10/2019, 12:47 h.

el Decret 1243/79 de 20 d'abril, tot i que aquesta depèn del Departament de Cultura i Patrimoni del Consell Insular de Menorca i la Fundació Hospital de Rei no té la potestat per fer-hi cap tipus d'acció (Cardona, J.M²⁵¹., entrevista personal, 26 de novembre de 2020).²⁵² A part de les activitats culturals, d'oci i investigació, s'inclouen altres d'ús turístic, com es pot visualitzar en color taronja en el plànol que acompanya el Pla d'Usos de la Fundació.

Figura 74. Usos de l'Illa del Rei establerts en el Pla d'Usos de 2005 de la Fundació Hospital Illa del Rei

Font: Pla d'Usos 2005 de la Fundació Hospital de l'Illa del Rei. Disponible a pàgina web de la Fundació Hospital de l'Illa del Rei. <http://www.islahospitalmenorca.org>. Consulta 15/09/2020, 17:08 h

La part mostrada en color marró són els edificis en els quals s'han situat la part del Museu de l'Hospital, en el qual hi ha exposats una col·lecció feta arran de donacions o depòsits de peces relacionades amb la funció que tingué l'edifici com a Hospital. Es mostra, a través d'ella, la història i evolució de la medicina al llarg de 300 i actualment és la segona mostra de material mèdic més important a escala nacional, segons el catedràtic en Història de la Medicina a la UIB Francesc Bujosa. En total el recorregut inclou un total de 20 sales. El Pla d'Usos del 2015 també plantejava el muntatge d'un centre

²⁵¹ Cardona és el vicepresident de la Fundació Hospital de l'Illa del Rei.

²⁵² També hi ha una part de gestió per part de l'Autoritat Portuària i del departament de Medi Ambient del Govern Balears, qui vetlla per l'espècie de la sargantana balear i determinades espècies de plantes, com la rapa mosquera. Informació disponible al «Pla Especial de l'Illa del Rei» de 2017 i promogut per la Fundació Hospital Illa del Rei, disponible a <https://cutt.ly/Whdsa3b>. Consulta 26/11/2020, 13:03 h.

d'interpretació el qual actualment està en procés de construcció gràcies a la iniciativa ciutadana i al treball realitzat per la Fundació. Aquest centre comptarà amb una vintena de sales que mostraran i explicaran la història del Port de Maó des de les seves etapes més primerenques fins a l'actualitat, a més es d'incorporar una tenda de records. S'espera que l'any 2021 estigui tot acabat i disponible per visitar.

Actualment, la Fundació consta amb més de 100 voluntaris de diferents professions, cap d'ells en nòmina, a excepció del vigilant que hi ha a l'illa entre setmana. Les obres i accions que s'han dut a terme des de la creació d'aquesta entitat han estat finançades amb les donacions fetes pels visitants que realitzen les excursions a l'illa, les quals són guiades i disponibles en diferents idiomes,²⁵³ i no tenen un preu establert, només s'han de pagar 10€ pel transport des del Port de Maó fins a l'illa, realitzat per l'empresa *Yellow Catamaran*, amb la qual es féu un conveni per disposar d'aquest transport. El Consell Insular no els proporciona cap tipus de col·laboració, el Govern, per la seva part, va fer una donació de inicial de 400.000 euros per poder efectuar reformes en l'edifici principal. L'any 2020 s'han concedit 390.000 euros provinents de l'5% cultural (Cardona, J.M., entrevista personal, 26/11/2020). Altres aportacions importants han estat fetes per entitats com Fundatur²⁵⁴, a partir de la part que li corresponia a Menorca de la venda del iot *Fortuna* del rei emèrit Juan Carlos I d'Espanya, un total de 412.000€.²⁵⁵ La inversió feta fins al moment a l'illa ascendent a quasi 4 milions d'euros.

Un altre projecte dins aquest entorn de l'illa del Rei és la incorporació d'un centre d'art gestionat per la prestigiosa galeria suïssa *Hauser & Wirth*²⁵⁶, element que permetrà incorporar l'art contemporani a tot el conjunt cultural i amb el qual es vol incloure Menorca dins el panorama internacional. La firma és una de les més potents a escala mundial, amb sucursals a ciutats com Nova York, Los Ángeles, Hong Kong, Zurich i Londres, i per a Menorca està duent a terme un projecte realitzat per l'arquitecte Luis Laplace²⁵⁷, juntament amb la tasca del dissenyador paisatgístic Piet Oudolf, qui projectarà una sèrie de jardins en els quals creixeran espècies autòctones de Menorca. Ambdós professionals col·laboren també amb professionals de l'illa, com els arquitectes Miquel Sintes, Minerva Sánchez i Bià Garriga, i amb l'arquitecte paisatgístic Álvaro de la Rosa.

---

²⁵³ «La Illa del Rei contarà con un centro de interpretación», 5 de juliol de 2020, menorcainfo, disponible a <https://cutt.ly/ahdt4oq>. Consulta 18/11/2020, 18:07 h.

²⁵⁴ Fundatur és la Fundació Turística y Cultural de les Illes Balears, formada per importants empresaris de les Illes, i la qual ha participat en el finançament de projectes entorn del patrimoni com la rehabilitació de les murades d'Eivissa o part de la construcció de la nova Seu de l'Orquestra Simfònica de les Illes Balears.

²⁵⁵ «La Illa del Rei pone los cimientos para convertirse en Centro de Interpretación», 29 de juny de 2016, menorcainfo, disponible a <https://cutt.ly/khdd5Oa>. Consulta 26/11/2020, 13:27 h.

²⁵⁶ <https://www.hauserwirth.com>. Consulta 09/01/2021, 19:05 h.

²⁵⁷ <http://luislaplace.com/>. Consulta 09/01/2021, 19:34 h.

Figura 75. Exterior del centre *Hauser & Wirth* de l'Illa del Rei creat a partir de HWVR

Font: Pàgina web del diari estatal ABC. www.abc.es. Consulta 09/01/2021, 19:10 h

El plantejament a partir del qual *Hauser & Wirth* ha desenvolupat el projecte per a l'Illa del Rei, parteix de la metodologia aplicada en el seu espai de Somerset, en el sud-est d'Anglaterra, la qual gira entorn de la comunitat on s'emplaça el centre per connectar l'art amb l'educació, la naturalesa, la conservació, la sostenibilitat i els productes alimentaris locals. Per fer-ho es programen activitats educatives i artístiques adreçades a la societat en general, famílies, centres escolars i artistes, entre d'altres.²⁵⁸ Durant l'any 2020 s'ha donat a conèixer el nou centre de Menorca gràcies al projecte *ArtLab*²⁵⁹, el qual forma part de la tasca d'investigació i innovació del grup, i a través del qual es volen donar solucions als principals problemes del món de l'art a través de les noves tecnologies. La seva primera iniciativa ha estat una exposició titulada *Beside Itself* feta a partir de realitat virtual amb un sistema que han anomenat *Hauser & Wirth Virtual Reality* (HWVR). Aquesta mostra, de la primera de la seva tipologia, ha estat ubicada virtualment en el centre menorquí, el qual no obrirà les seves portes fins el 2021,²⁶⁰ i fou inaugurada el 30 d'abril de 2020, quan milions de persones arreu del món estaven confinades a les seves cases a causa de la pandèmia provocada pel virus de la COVID-19.²⁶¹ El HWVR va permetre gaudir des de casa d'una exposició col·lectiva d'una gran qualitat visual, un recurs que ofereix

²⁵⁸ Es pot trobar la informació sobre el projecte a <https://cutt.ly/NhfB5KO>. Consulta 26/11/2020, 16:02 h.

²⁵⁹ «Un proyecto web permite conocer cómo será la sede española en Menorca de la galería Hauser&Wirth», 9 d'abril de 2020, *ABC*, disponible a <https://cutt.ly/UhfMJzp>. Consulta 26/11/2020, 15:43 h.

²⁶⁰ Hi ha disponible un vídeo amb imatges de realitat virtual del centre que s'ubicarà a l'Illa del Rei, a <https://cutt.ly/ahfMQoy>. Consulta 26/11/2020, 16:24 h.

²⁶¹ L'exposició es pot visitar en el següent enllaç: <https://cutt.ly/ahgru2h>. Consulta 22/11/2020, 19:09 h.

possibilitats necessàries en la «nova normalitat» provocada per la crisi sanitària.

Figura 76. Captura de pantalla de l'entrada a l'exposició virtual *Beside Itself* de Hauser & Wirth a l'Illa del Rei (Menorca)

Font: Pàgina web de la *Hauser & Wirth*. www.vip-hauserwirth.com. Consulta 09/01/2021, 19:19 h

Aquest serà l'únic centre d'art d'aquestes característiques no només a Menorca i a les Balears, sinó també a Espanya. De fet, la intenció dels seus promotors és convertir-lo en un dels millors centres d'art contemporani de la Mediterrània, en el qual no només s'hi duran a terme exposicions, ja que com s'ha dit anteriorment, hi haurà un programa d'activitat sempre disponible al públic en general així com també es vol oferir l'espai als artistes perquè hi puguin desenvolupar la seva creació artística.

Tot plegat fa que la recuperació de l'Hospital de l'Illa del Rei sigui exemple de moltes iniciatives de caràcter molt positiu; l'acció ciutadana que ha permès no només recuperar una part important del patrimoni menorquí sinó també posar en marxa un dels projectes culturals més interessants d'avui en dia en el context de les Illes Balears, el qual té ofereix múltiples oportunitats des d'un punt de vist turístic. Grande (2001: 18) constata la major preocupació i reivindicació de la ciutadania en els països occidentals, a causa de la seva bona condició econòmica, en termes generals, i a una major disposició de temps lliure i un nivell educatiu superior, factors que provoquen una recerca d'una autenticitat a través de la cultura, provocant que aquesta no sigui només tema de preocupació dels especialistes. Aquesta preocupació ciutadà, com s'ha pogut comprovar amb la recuperació de l'Illa del Rei, arriba a influir de manera molt destacada en les decisions que es prenen sobre patrimoni així com també fa més pròximes la gestió del patrimonial i la dels recursos turístics.

Figura 77. Interior de l'exposició virtual *Beside Itself* de Hauser & Wirth a l'Illa del Rei (Menorca)

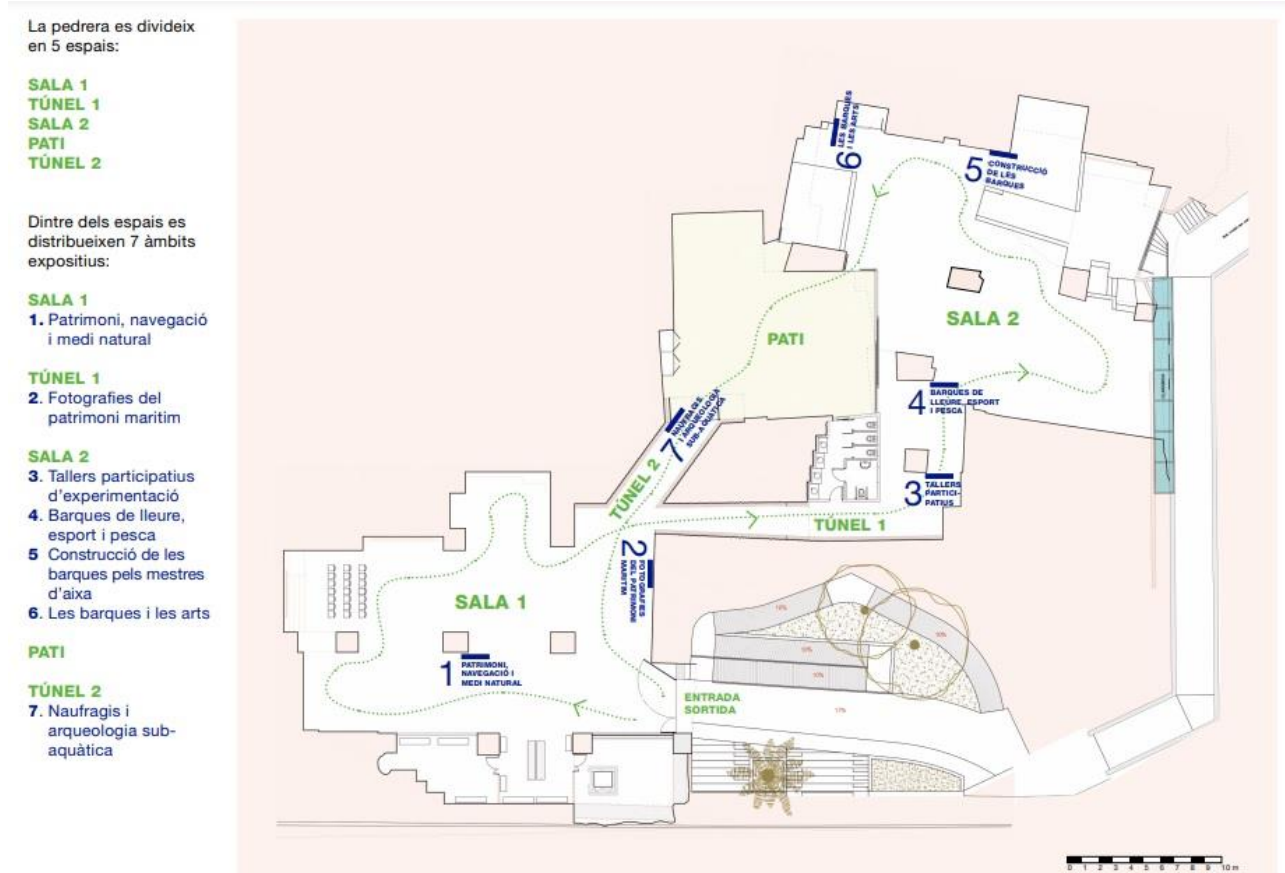
Font: Pàgina web de la *Hauser & Wirth*. www.vip-hauserwirth.com. Consulta 09/01/2021, 19:16 h

Un altre projecte aprovat durant l'any 2020 duu el nom de ***Thalassa. Patrimoni Marítim de Mallorca, ubicat al Castell***. L'objecte és dotar a aquesta localitat d'un centre on es mostri la relació de la mar amb la societat menorquina. Aquesta iniciativa, reivindicada per l'Associació d'Amics de la Mar-Port de Maó, fou aprovada el mes de juny del 2018 gràcies a la col·laboració entre el Consell Insular i l'Ajuntament des Castell. Una vegada més, el finançament per a dur-lo a terme s'ha obtingut dels fons de l'Impost de Turisme Sostenible, i s'estima tot el projecte en quasi 750.000€. D'aquesta manera, les pedreres de Sa Raval Vella des Castell es reconvertiran no només en un museu a partir del projecte executiu elaborat per Joan Alemany Llovera²⁶², a partir d'una exposició dividida en cinc àmbits diferents: el patrimoni, la navegació i el medi natural; el patrimoni marítim; les diferents embarcacions tradicionals; la construccions de les barques dels mestres d'aixa de Menorca; i les barques i la cultura. Hi haurà també un espai de memòria fotogràfica. La gestió estarà en mans de l'Associació d'Amics de la Mar, d'acord amb els criteris establerts en el conveni que aquesta entitat ha signat amb l'Ajuntament des Castell i el Consell Insular.

²⁶² «Thalassa, el nou museu dedicat al patrimoni marítim de Menorca», 25 de novembre de 2020, Més per Menorca, disponible a <https://cutt.ly/ehCrxGS>. Consulta 02/12/2020, 13:00 h.

Figura 78. Plànols de l'exposició del centre Thalassa. Patrimoni Marítim de Menorca (Es Castell, Menorca)

Font: Pàgina web de l'Ajuntament des Castell (Menorca) www.aj-escastell.org. Consulta 09/01/2021, 19:02 h

També dins l'any 2020 s'ha aconseguit avançar en el projecte de reforma del Claustre del convent de Sant Diego, també conegut com **el Pati de la Lluna, a Alaior**. Aquests treball han passat per moltes fases i la seva restauració completa, en la qual s'inclou la recuperació de les grisalles, unes pintures murals del segle XVIII, s'ha perllongat més de 12 anys. En el projecte hi estan involucrats el Consell de Menorca, l'AETIB i l'Ajuntament d'Alaior, i ha estat finançat amb fons de l'Import de Turisme Sostenible.²⁶³ Una vegada acabada la restauració és vol donar diferents usos a aquest espai, el qual es vol transformar en el centre cultural i turístic del poble. A causa de al llarg període temporal durant el qual s'ha perllongat aquest projecte, han estat diverses les propostes de pla d'usos de l'edifici, la primera feta el 2008 i en la qual ja es va plantejar la creació d'un **museu etnogràfic** a partir de l'exposició de la col·lecció Llabrás. En propostes posterior es va introduir la instal·lació d'un **museu del Calçat**, separat de l'exposició etnogràfica. És significatiu que en el Pla d'Usos del 2016 es recalqui el fet que, en cas de dur-se a terme la composició d'aquests dos espais, cap dels dos complirien amb la

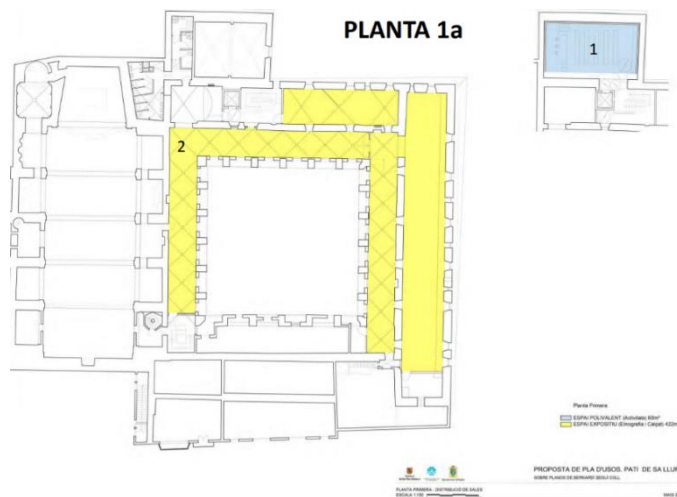
²⁶³ La inversió final de la rehabilitació ha estat de 884.693€ provinents dels fons de l'Impost de Turisme Sostenible del 2017.

Llei de Museus de les Illes Balears i es proposen dues solucions al respecte: considerar-los només centres expositius o convertir-los en seccions del Museu de Menorca (Consell Insular de Menorca, 2016: 6). De fet, també es constata la necessitat de tenir en compte el que suposa muntar una exposició d'aquestes característiques:

De fet una col·lecció i un espai museístic és molt més que reunir un seguit d'objectes més o menys estètics i/o representatius. Per fer-ho bé cal un projecte científic que fixi els elements més importants del desenvolupament de la indústria del calçat a Menorca, l'anàlisi dels fons a l'abast, les propostes d'adquisició dels elements més importants que manquen, la proposta de continguts a transmetre (discurs, objectius i criteris), i la proposta de gestió de la col·lecció (reserves, sistema de documentació, serveis sobre la col·lecció...), així com el marc de relacions locals, nacionals i internacionals del nou centre. A partir d'aquí caldrà pensar en la part expositiva pròpiament dita, tot analitzant equipaments similars en altres llocs i treballant en un model museogràfic adaptat a les col·leccions, el discurs a transmetre i l'edifici que l'acull (Consell Insular de Menorca, 2016: 7).

Aquesta preocupació per la finalitat científica de la proposta, es valora positivament, ja que vegades la creació de nous centres es planteja com quelcom més enllà de l'objectiu de conservar i fomentar l'estudi i el coneixement del patrimoni cultural. I malgrat és cert que la funció dels museus pot anar enllà més, aquesta ha de ser la primera a tenir en compte des del primer moment.

Figura 79. Espai proposat per la col·lecció de l'exposició etnogràfica i el Museu del Calçat al Pati de la Lluna d'Alaior (Menorca)

Font: Pàgina de l'Ajuntament d'Alaior. www.aj-alaior.org. Consulta 10/01/2021, 12:58 h

6.3. L'impacte de la inscripció de la UNESCO Eivissa, Biodiversitat i Cultura dins el conjunt de Patrimoni de la Humanitat en els projectes museístics

La declaració de Dalt Vila com a Patrimoni Mundial l'any 1999 va incentivar la renovació i construcció de diferents projectes museístics ubicats en aquesta zona de la ciutat. Alguns foren de nova creació però d'altres feia anys que existien i no presentaven precisament una situació molt favorable. La xarxa que es forma entorn de la declaració de la UNESCO inclou el Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera (MAEF) i el seu filial Museu del Puig dels Molins, el Museu d'Art Contemporani d'Eivissa, el Museu Puget i el Centre d'Interpretació Madina Yabisa.

El MAEF²⁶⁴ és un exemple de la mala gestió feta entorn d'un museu, ja que roman tancat des del mes d'octubre de 2010 a causa del mal estat de l'edifici on s'emplaça, ubicat a la plaça de la catedral a Dalt Vila. El fet de què sigui un museu estatal fa encara més greu la situació, i posa en evidència la falta de coordinació i treball entre les diferents institucions. Actualment encara no es poden visitar les seves instal·lacions, i no es pot oferir una data ni tan sols estimada de la seva obertura. El que havia de ser una reforma curta i de poca importància²⁶⁵ s'ha convertit un projecte de rehabilitació general que no ha pogut ser tancat fins l'any 2020, després de la primera proposta feta cinc anys abans pel Consell Insular d'Eivissa. Arran de la reforma efectuada l'any 2011-2012, la qual va consistir en rehabilitar la coberta del baluard de Santa Tecla, es va poder comprovar que el museu necessitava millores a escala general i una intervenció més ambiciosa (Costa, 2017: 632).

El projecte actual augmentarà en un 264% la superfície del centre, el qual ha tingut sempre una manca d'espai per poder exposar una part considerable de la seva col·lecció. Per una altra banda, s'adaptaren totes les mesures perquè sigui un espai accessible sense barreres arquitectòniques, es converteix la Capella de Sant Joan en una sala d'exposicions temporals, i es crea una sala didàctica nova i una per al personal del museu i la seva àrea administrativa. Per una altra part, s'acabarà amb els problemes de climatització i es procuraran unes instal·lacions noves en aquest sentit, també en electricitat i contra incendis, segons marca la normativa vigent. Un atractiu del projecte és la visió que permetrà tenir el nou espai de les excavacions arqueològiques fetes en la zona de les murades medievals. El museu passarà de disposar de 332 m² a tenir més de 850, 703 dedicats a la zona expositiva. El pressupost total de totes aquestes accions puja a 3.878.961€. ²⁶⁶ Segons els seus responsables, aquesta nova rehabilitació permetrà no només la recuperació d'un museu estatal de gran valor patrimonial i significació dins l'illa d'Eivissa i a escala nacional, sinó també

---

²⁶⁴ <https://maef.eu/>. Consulta 09/01/2021, 19:10h.

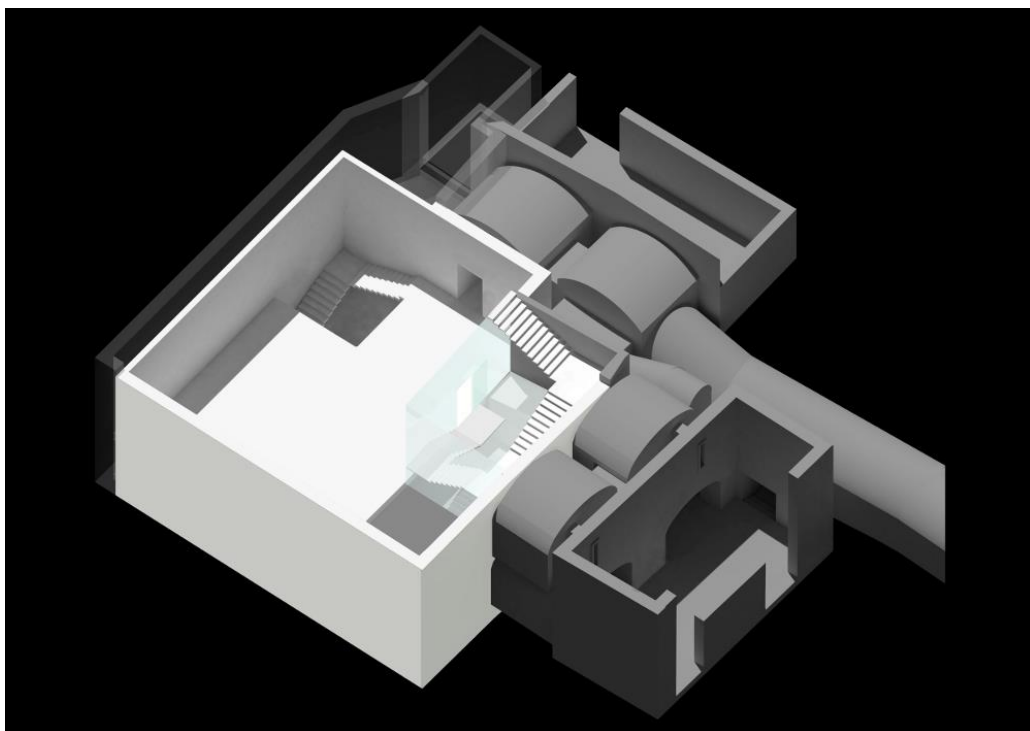
²⁶⁵ «La reforma del Arqueològic de Dalt Vila llega atascada desde 2015», 13 de gener de 2020, Diario de Ibiza, disponible a <https://cutt.ly/jhhyjXr>. Consulta 22/11/2020, 11:44h.

²⁶⁶ Informació extreta de la pàgina web del Ministeri de Cultura i Esports, disponible a <https://cutt.ly/jhhyMgJ>. Consulta 22/11/2020, 13:02 h.

la possibilitat de tenir un equipament preparat per potenciar el seu paper i adaptar-lo a les necessitats culturals actuals (Costa, 2017: 632).

Lligat al MAEF hi ha el **Museu Monogràfic del Puig dels Molins**,²⁶⁷ el qual també té una història repleta d'anades i vingudes a causa de reformes i rehabilitacions que no es tancat fins l'any 2012. Amb la visita del rei Alfons XIII a Eivissa l'any 1929, el que era llavors el director del Museu Arqueològic d'aquesta ciutat, presenta davant el rei la idea de construir un nou centre dedicat íntegrament a la necròpolis púnica, i aquest obté el vistiplau del monarca. L'any 1935 comença la construcció del nou edifici però quedà paralyzada per l'inici de la Guerra Civil espanyola, i posteriorment es reprèn

Figura 80. Ampliació del baluard de Santa Tecla al MAEF inclosa dins el projecte de reforma del museu (Eivissa)

Font: Ministeri de Cultura i Esports. <https://www.culturaydeporte.gob.es>, Consulta 14/03/2018, 17:33 h

les obres amb nous projectes, el primer al 1955, un altre al 1963, acabat tres anys més tard, i altres remodelacions als anys 70 i 80, a part d'algunes intervencions parcials. Segons el Ministeri l'edifici tanca les seves portes l'any 1999 i no tornarà a obrir fins el desembre de 2012 però realment el museu va tancar el 1995, com constata Cardona (2015: 123) i l'exdirector Jordi H. Fernández, en un article dirigit a la premsa per explicar els motius del tancament dels dos museus, el MAEF i el de la necròpoli (vegeu annex 31).²⁶⁸ Aquest article, tal com constata el seu autor, es va fer arran de les protestes

²⁶⁷ <https://maef.eu/>. Consulta 22/01/2021, 10:05 h.

²⁶⁸ «Sobre el cierre del museo arqueológico», Jordi H. Fernández a Diario de Ibiza, 5 de juliol de 2011, disponible a <https://cutt.ly/shhgt4h>. Consulta 14/03/2018, 18:09 h.

aparegudes damunt el *Diario de Ibiza*, un exemple més de participació ciutadana a les Balears entorn de la situació d'un museu. Malgrat el programa de presentació d'aquest centre es va fer l'any 2013 la seva obertura fou al desembre de 2012 juntament amb una part museïtzada de la necròpolis al a qual està dedicat (vegeu annex 32).

Durant aquest període es va dur a terme una intervenció arquitectònica que habilità l'edifici que es pot visitar avui en dia i una renovació del seu discurs museogràfic²⁶⁹, accions en les quals el Ministeri de Cultural va invertir més de 6 milions d'euros (Ministerio de Educació, Cultura y Deportes, 2012: 3). Actualment aquest museu disposa una completa oferta didàctica adreçat a centres escolars inclosa dins el programa «Viu la cultura», a més d'oferir altres programes d'activitats i visites guiades.²⁷⁰ Tant per les seves instal·lacions, com per la col·lecció i la visita que ofereix no només a les sales sinó a la necròpolis púnica, és un dels equipaments més rellevants de tota l'illa d'Eivissa.²⁷¹

Figura 81. Seu del Museu Monogràfic del Puig des Molins a Eivissa

Font: Pàgina web del Museu d'Arqueologia d'Eivissa i Formentera. www.maef.eu. Consulta 15/10/2019, 9:27 h

²⁶⁹ Informació aportada pel Ministeri de Cultura i Esports, disponible a <https://cutt.ly/lhhohNk>. Consulta 25/10/2019, 12:40 h.

²⁷⁰ En el programa d'activitats presentat pel museu pel curs 2020-2021 s'inclouen les visites guiades presencials però inclouen també les virtuals per tal d'adaptar-se a la realitat que la COVID-19 ha creat en la societat. «El Museu Arqueològic de Ibiza ofrece visitas guiadas, virtuales y 38 talleres para los centros educativos», 28 de novembre de 2020, Nou Diari Eivissa i Formentera, disponible a <https://cutt.ly/ahhp7OH>. Consulta 22/11/2020, 13:11 h.

²⁷¹ Aquest museu va reobrir les seves portes dia 2 de juny durant la desescalada després de l'estat d'alarma provocat pla COVID-19.

Però els llargs tancaments a Eivissa no s'acaben amb aquests dos centres, sinó més bé pareix quelcom generalitzat perquè l'altre museu de rellevància no només de Dalt Vila sinó de total l'illa també estigué tancat una partida d'anys, el **Museu d'Art Contemporani d'Eivissa (MACE)**.²⁷² Aquest és un dels museus d'art contemporani més antics d'Espanya, ja que l'any 2020 es produeix el seu 50 aniversari. Els estatuts del museu es redacten i aproven l'any 1969 (la creació del museu té la seva arrel en la celebració de la I Biennal Internacional celebrada a Eivissa l'any 1964)²⁷³ i l'any 1970 ja obri les seves portes (Melis, 2009: 184) ubicat a la sala d'armes²⁷⁴ i al magatzem de la Reial Força d'Eivissa²⁷⁵. Els seus magatzems ocupaven la planta baixa de l'Ajuntament i el polvorí del baluard de Santa Llúcia feia de sala d'exposicions temporals.

Al llarg dels seus 50 anys d'història el centre ha patit diversos tancaments per diferents causes. Aquestes constants interrupcions són moltes vegades la causa de què un museu no es pugui consolidar com a un recurs cultural de pes dins el seu territori. La inestabilitat econòmica i de gestió no permeten tirar endavant amb programes i accions que tinguin una repercussió efectiva a mig i llarg termini. Entre el 2007 i el 2011, període durant el qual traslladà la seva seu a l'antiga Sala Capitular del Convent dels Dominics, es planteja una reforma que s'allarga en el temps a causa de la localització de restes arqueològiques, les quals poden ser contemplades actualment quan es visita el museu. Finalment, l'any 2012 el MACE obrí les seves portes duent a terme exposicions i activitats que l'han convertit en un equip clau entre els recursos culturals dels quals disposa l'illa.

Després del confinament obligat de la població causat per la COVID-19, el museu tornà a obrir les seves portes dia 11 de juny de 2020, any en què, com ja s'ha comentat, celebrà els seus 50 anys de vida amb una exposició anomenada *Teoria de l'Alegria*, amb obres d'artistes nascuts a Balears entre els anys 80 i 90 del segle XX.²⁷⁶

Entre els anys 2006 i 2007 s'obrin a Dalt Vila dos nous espais museístics i es produirà la reobertura d'un altre ja existents després de dur-hi a terme una important remodelació. Entre els primers, cal citar el **Centre d'Interpretació Madina Yabisa** i el Museu Puget, inaugurats l'any 2007, i la reobertura del Museu Diocesà d'Eivissa i Formentera l'any 2006.

---

²⁷² <https://www.eivissa.es/mace>. Consulta 09/01/2021, 19:12 h.

²⁷³ Es recomana l'article «Arte de Vanguardia en la Ibiza Turística», de José Ramón Cardona i Maria Isabel Ramón Cardona, publicat a *International journal of scientific management and tourism*, Vol. 2, núm. 2, 2016.

²⁷⁴ En aquest espai es va dur a terme la III Biennal Internacional d'Art d'Eivissa l'art 1967, any en què es manifesta per primera vegada la intenció de fer un museu d'art contemporani aprofitant les obres guanyadores de les biennals.

²⁷⁵ Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera, disponible a <https://cutt.ly/ZhhcilE>. Consulta 26/10/2019, 9:38 h.

²⁷⁶ «MACE, 50 años de compromiso con el arte contemporáneo», 30 d'agost de 2020, Diario de Ibiza, disponible a <https://cutt.ly/1hbb7Ft>. Consulta 22/11/2020, 16:58 h.

Figura 82. Cartell de l'exposició feta per commemorar els 50 anys de la creació del MACE d'Eivissa

Font: Museu d'Art Contemporani d'Eivissa. <https://cutt.ly/BjzkkqOo>. Consulta 20/10/2019, 19:15 h

L'espai dedicat a l'etapa medieval musulmana de Medina Yabisa fou un dels espais museïtzats a Dalt Vila, juntament amb altres elements com els baluards de Sant Jaume i Sant Pere i les murades renaixentistes. El centre d'interpretació es va projectar amb un discurs museogràfic basat en la utilització de les noves tecnologies i com a centre d'informació turística de tot el recinte de Dalt Vila. De fet, de d'ell s'impulsen activitats relacionades no només amb aquesta etapa històrica de la ciutat sinó amb altres elements patrimonials de Dalt Vila com les rutes guiades per conèixer diferents etapes i béns culturals importants d'aquest indret de la ciutat.²⁷⁷

El **Museu Puget**²⁷⁸ fou una realitat l'any 2007 però té el seu origen en la donació que el pintor Narcís Puget Riquer va fer a l'Estat espanyol d'una col·lecció formada per obres seves i del seu pare, Narcís Puget Viñas, acceptada pel Real Decret 4130/1982 publicada al BOE núm. 50 de 10 de març

²⁷⁷ Aquesta activitat es va impulsar a principi del 2020 i va haver d'anul·lar-se a causa de la declaració de l'estat d'alarma dia 14 de març del mateix any, provocat per la COVID-19.

²⁷⁸ <https://cutt.ly/yhhmFWO>. Consulta 09/01/2021, 19:13 h.

de 1983.²⁷⁹ El museu s'ubica en l'edifici conegut com Can Comasema, propietat de la família Palou Comasema fins al segle XIX (Melis, 2009: 191), gràcies a la cessió de l'espai que féu l'Ajuntament d'Eivissa l'any 2003.

Figura 83. Interior del Centre d'Interpretació Madina Yabisa a Eivissa

Font: pàgina web de promoció turística de la ciutat d'Eivissa. www.turisme.eivissa.es. Consulta 16/01/2021, 1:21 h

Un museu que existeix des de l'any 1964 és el **Museu Diocesà d'Eivissa** i Formentera, el qual fou objecte d'una reforma important que va engrandir el seu espai i el modernitzà. Ubicat a les dependències annexes de la Catedral d'Eivissa, tornà a obrir les seves portes dia 7 d'agost de 2006 (Melis, 2009: 188) però el 2017 es va veure obligat a tancar perquè no tenia recursos per dotar al museu de personal que pogués garantir el seu manteniment i la seva obertura. Gràcies a un conveni entre el bisbat d'Eivissa i la regidoria de Turisme de l'Ajuntament d'Eivissa, aquest espai va poder reobrir les seves portes un any després d'haver tancat. A més, en aquest conveni es contemplava també la realització de fulletons informatius en sis idiomes diferents per fer més visible el museu, ja que fins al moment no hi havia cap tipus de material d'informació i promoció, ni una senyalització que l'ubiqués de dins la catedral.²⁸⁰ A l'any 2020 aquest conveni encara està vigent amb una aportació de 15.000€ al Museu Diocesà per part de l'Ajuntament

²⁷⁹ Referència extreta de l'Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera, disponible a <https://cutt.ly/Jhhmx1o>. Consulta 22/10/2019, 17:28 h.

²⁸⁰ «El museu Diocesano reobre tres un año cerrado por falta de personal», 27 de juliol de 2018, Diario de Ibiza, disponible a <https://cutt.ly/jhhWnbT>. Consulta 22/10/2019, 18:45 h.

d'Eivissa (Ajuntament d'Eivissa, 2020: 2). Durant el 2019 aquest centre va rebre quasi 400 visites diàries de mitja, i la quantitat més elevada de visitants es registrà durant els mesos d'estiu, concretament durant el setembre amb un total de 8.667 persones.²⁸¹ Es significatiu localitzar aquest tipus de col·laboració entre entitats que pertanyen a àmbits diferents amb l'objectiu de mantenir viu un equipament cultural perquè, com ja s'ha comentat en apartats anteriors, un dels buits en el foment del turisme cultural es la manca d'iniciatives conjuntes per part l'administració, per tant, aquest exemple hauria de servir de referència per a altres situacions similars.

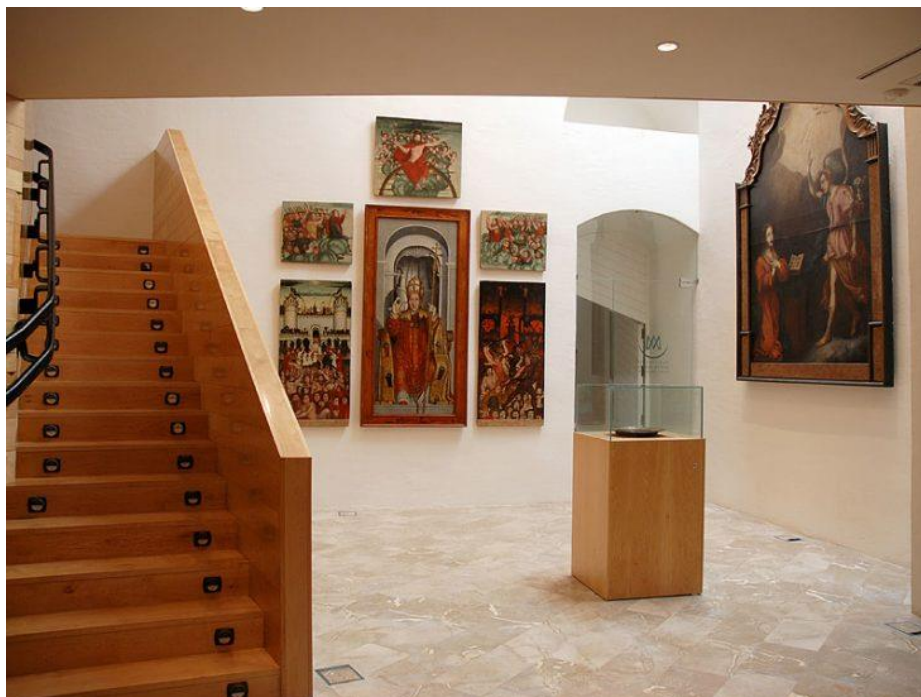
Tot i que no siguin un espai museístic, als centres esmentats fins ara cal sumar-li l'obertura de la Casa Broner²⁸² al públic, construïda de l'arquitecte i pintor Edwin Broner; l'espai Cultural Es Polvorí; el jaciment del carrer de Santa Maria i els jardins d'Antoni Marí Ribas Portmany; i l'espai expositiu ubicat a l'Antic Refectori del convent dels Dominics (Tur, 2020: 237-241). Tots aquests indrets, juntament amb la museïtzació general de Dalt Vila, fou una de les iniciatives que es dugueren a terme arran de la declaració de la UNESCO de 1999. Aquest conjunt d'accions van permetre la recuperació de zones per les quals no es podia transitar simplement perquè no tenien un manteniment ni estaven preparades per fer-ho, essent comú la brutícia, l'abundància d'herbes i la inexistència de llum elèctrica. Malgrat això, Cardona (2015: 122-124) constata que en algunes part de Dalt Vila no hi ha hagut un manteniment dels elements de museïtzació utilitzats (cartells i faristols), així com tampoc es produeix la neteja i cuidat en la vegetació salvatge que creix en algunes zones. Per una altra part, el mateix autor no considera que els centres museístics presents dins les murades representin un recurs turístic cultural potent i agafa les xifres de visitants que van tenir durant l'any 2008 per afirmar que no tenen rellevància dins el còmput total de visites rebudes a l'illa. Concreta que el total de turistes arribat a Eivissa aquest any foren quasi 2.100.000, mentre que el nombre total de visitants en aquests museus fou de 86.000 (24.000 el MAEF, 20.000 el MACE, 29.000 els baluards de Sant Pere i Sant Jaume, 10.000 el Museu Puget i 10.000 més el Museu Diocesà).

---

²⁸¹ «El Museu Diocesà de Ibiza recibe una media diaria de 375 visitantes», 8 de gener de 2019, Periódico de Ibiza, disponible a <https://cutt.ly/9hjbUTs>. Consulta 22/10/2019, 19:33 h.

²⁸² <https://cutt.ly/0hhmGwr>. Consulta 09/01/2021, 19:14 h.

Figura 84. Interior del Museu Diocesà d'Eivissa i Formentera (Eivissa)

Font: Pàgina de promoció turística de l'Ajuntament d'Eivissa. www.turisme.eivissa.es. Consulta 06/08/2019, 9:13 h

Respecte a al finançament dels centres museístics d'Eivissa cal parlar del Fons Europeu de Desenvolupament Regional, a través del qual es va poder procurar la museïtzació i creació del **Centre d'Interpretació de Sa Capelleta**, l'any 2010. Aquest espai serveix de transició entre Dalt Vila i el ja comentat Museu del Puig dels Molins, i es una mostra de restes de tres períodes històrics diferents: púnic, romà i islàmic. El solar de sa Capelleta ser adquirit pel Consell d'Eivissa i va tenir un cost de 570.000€, finançat un 50% pel FEDER, un 25% pel Consell d'Eivissa i la resta pel Govern de les Illes Balears (Direcció General de Fons Europeus, s.d: 1). La intervenció es concretà en la instal·lació d'una coberta per preservar el jaciment, una recepció de visitants i una passarel·la amb vitrines i cartells explicatius, amb un cost total de 450.000€ també aportats pel FEDER, el Consell i el Govern Balear (Consell d'Eivissa, 2010: 1).

Figura 85. Centre d'Interpretació de Sa Capelleta (Eivissa)

Font: Diario de Ibiza. www.diariodeibiza.es. Consulta 15/09/2019, 20:36 h

Finalment aquest centre obrí les seves portes dia 2 de juliol de 2013 i formava part, juntament amb el Puig dels Molins, Sa Caleta i Ses Païsses de Cala d'Hort de les rutes patrimonials que el Consell impulsà aquell estiu per conèixer la història d'Eivissa. Durant els mesos de juliol i agost el centre va rebre un total de 1.400 visites (599 al juliol i 801 a l'agost).²⁸³ Es significatiu que en el catàleg de bones pràctiques dels anys 2007-2013, que explica les accions que s'han dut a terme a través del programa FEDER de Balears i inclou la museïtzació de sa Capelleta i la creació del centre d'interpretació, es concreti que va dirigit als ciutadans d'Eivissa però també als més de dos milions de turistes que rep l'illa anualment. De la mateixa, la justificació del projecte és només una, la diversificació de l'activitat econòmica, concretament la turística:

La economía balear se caracteriza por un importante concentración de la actividad en el sector terciario y, de modo específico, en el sector turístico de sol y playa, lo que eleva considerablemente los niveles de estacionalidad de la población ocupada. Esto supone al mismo tiempo una debilidad y una fortaleza que en el caso de Ibiza puede derivar en la necesidad de diversificar la actividad productiva y, en particular, la actividad turística pero también en la posibilidad de aprovechar el saber hacer en gestión turística para lanzar iniciativas como la museización del yacimiento de sa Capelleta (Vicepresidencia Económica, de Promoción Empresarial y de Empleo, Dirección General de Presupuestos y Financiación, 2012: 14).

---

²⁸³ Informació aportada pel Consell d'Eivissa, disponible a <https://cutt.ly/KhkdUwk>. Consulta 20/10/2019, 17:22 h.

Una iniciativa que tampoc està relacionada amb les accions dutes a terme arran de la declaració, fou el projecte de remodelació del **Museu Etnogràfic d'Eivissa Can Ros-Ses Païsses de Cala d'Hort**.²⁸⁴ El museu va crear-se gràcies a la col·laboració de la Fundació Illes Balears, qui comprà i rehabilità la casa de Can Ros, i el Consell Insular d'Eivissa, propietari del seu fons i encarregat de gestionar el futur museu etnogràfic. L'any 1994 s'inaugura el centre el qual fou un impuls molt important per a la recuperació del patrimoni etnogràfic d'Eivissa, tan material com immaterial. Amb el temps el seu manteniment minvà molt significativament fins al punt de quedar-se quasi sense recursos i no poder seguir amb la majoria de les seves activitats. L'any 2016 inaugurà tres noves exposicions²⁸⁵ per tal de donar un nou impuls al museu, i un any més tard es signà un conveni en substitució de l'anterior, de la mà de la Fundació Illes Balears i el Consell d'Eivissa, mitjançant el qual es va establir una aportació anual per part del Consell per poder assegurar el manteniment. L'any 2017 la Fundació rebia 63.000€²⁸⁶, per ajudar a assumir les despeses de manteniment de l'edifici, així com també es va renovar el discurs museogràfic del museu. L'any 2019 es firma un nou conveni en el qual es va preveure una subvenció al pressupost 2019 del Consell Insular d'Eivissa i al Pla estratègic de subvencions per als anys 2018 i 2019 (aprovat per acord del Consell Executiu en data 16 de març de 2018 i publicat al BOIB núm. 37, de 24 de març de 2018) amb una aportació màxima de 98.700 € per a l'any 2019. Per al 2020 la subvenció s'ha reduït a 85.000€.²⁸⁷

La Fundació Illes Balears, de caràcter cultural, fou creada l'any 1988 per l'expresident del Govern Balear Gabriel Cañellas, qui la presidí fins l'any 2014. L'objectiu principal d'aquesta entitat és el de preservar la riquesa del patrimoni arqueològic i cultural de les Illes Balears per això concreta les seves funcions en l'adquisició de finques rústiques per preservar el paisatge, l'adquisició d'edificis rústics o urbans que destaquen per les seves característiques històriques i arquitectòniques, l'administració i rehabilitació d'aquests béns i dur a terme la seva difusió. El fons econòmics es van obtenir des d'un principi d'un grup d'empreses balear de gran importància, la majoria dedicades al turisme, com són la família Barceló o Riu. Entre les seves propietats, a part de Can Ros, hi ha el poblat talaiòtic de Torralba d'en Salord a Menorca; a Mallorca tenen la finca S'Illot ubicada a l'Albufera de Muro, el Molí Vell de la Mola de Formentera, el Castell de Sant Elm a Andratx, es Fortí de Cala d'Or a Santanyí i la possessió de Son Pax.²⁸⁸ Fou una iniciativa privada de la qual en formaren part empreses dedicades a l'àmbit del turisme, que amb el temps ha participat i col·laborat amb les institucions de les Illes Balears per tal d'assegurar el manteniment del patrimoni cultural que tenen en propietat. Cal dir però, que algunes vegades la fundació ha estat envoltada

---

²⁸⁴ <http://www.museuetnograficdeivissa.es>. Consulta 09/01/2021, 19:17 h.

²⁸⁵ «Regreso de un museo abandonado», 1 d'abril de 2016, Diario de Ibiza, disponible a <https://cutt.ly/thjmcLZ>. Consulta 22/10/2019, 21:06 h.

²⁸⁶ Publicat al BOIB núm. 73 de 15 de juny de 2017.

²⁸⁷ Publicat al BOIB núm. 20 de 15 de febrer de 2020.

²⁸⁸ Per a més informació es pot consultar la seva pàgina web <https://fundacioillesbalears.org/>.

de polèmica arran de denúncies per part d'algunes entitats públiques, com l'Ajuntament d'Andratx, per suposades malversació de fons.²⁸⁹

Figura 86. Exgerent de la Fundació Illes Balears durant la rehabilitació de Can Ros a Santa Eulària des Riu (Eivissa)

Font: Diario de Ibiza. www.diariodeibiza.es . Consulta 22/09/2019, 12:26 h

Aquest museu té una extensió ubicada en el conjunt Patrimonial de Ses Païsses de Cala d'Hort, ubicades en una Àrea de Protecció Natural diferenciada per dues zones, una terrestre i una altra marítima. En aquest indret hi ha també un jaciment arqueològic punícoromà format per un edifici destinat a l'elaboració del vi i de l'oli i una necròpolis púnica. A més a més, s'hi troba un conjunt rural abasta més de 650.000m² i amb dues antigues païsses que es convertiren en cases de pagès. L'any 2006 es va museïtzar una de les cases i actualment es podem contemplar estris i eines utilitzats en els oficis tradicionals eivissencs. Una altre espai incorporat en aquest indret fou l'Observatori de Cala d'Hort, inaugurat el 2011 i gestionat per l'Agrupació Astronòmica d'Eivissa (s.d: 1). Durant l'any 2020 s'han dut a terme algunes millores en les infraestructures per part del Consell d'Eivissa, qui manifesta la voluntat de potenciar les visites al jaciment i a l'exposició etnogràfica.²⁹⁰

---

²⁸⁹ «El juez decidirá si eleva el caso de la Fundació de Cañellas al TSJ», 24 de desembre de 2010, *Diario de Mallorca*, disponible a <https://cutt.ly/zhkrqIo>. Consulta 30/11/2020, 12:17 h. També «El TSJIB archiva el caso de Sant Elm contra Joan Flaquer (PP) al no apreciar indicios delictives en su actuación», 17 de març de 2011, *Europapress*, disponible a <https://cutt.ly/PhkrnND>. Consulta 30/11/2020, 12:20 h.

²⁹⁰ «El Consell quiere reactivar ses Païsses de Cala d'Hort», 15 de juliol de 2020, *Periódico de Ibiza*, disponible a <https://cutt.ly/jhj5ZuD>. Consulta 27/11/2020, 12:25 h.

Lligat al Museu Etnogràfic, fa anys hi ha en marxa el projecte del **Museu de la Mar i la Pesca d'Eivissa**, promogut pel Consell Insular, el Govern Balear, l'Ajuntament d'Eivissa i l'Autoritat Portuària, i amb l'important impuls de l'Associació Maritimocultural d'Eivissa, qui treballa per la recuperació i conservació del patrimoni marítim eivissenc.

Figura 87. Interior de la casa de pagès de Cala d'Hort (Eivissa)

Font: Museu Etnogràfic d'Eivissa. <http://www.museuetnograficdeivissa.es/>. Consulta 15/06/2020, 16:00 h

Dia 12 de 2018 les entitats públiques implicades van signar un protocol²⁹¹ general d'actuacions per dur a terme la creació d'aquest museu, el qual estarà ubicat a l'edifici conegut com Pòsit de Pescadors o Sanitat Exterior, propietat de l'Ajuntament d'aquesta ciutat, el qual es comprometia rehabilitar-lo i deixar-lo a disposició per a la instal·lació de la col·lecció museogràfica propietat del Consell, formada per elements patrimonials històrico-etnogràfics de gran valor. El Museu Etnogràfic aportarà també part de les peces que actualment formen part de la seva col·lecció. Per la seva part, l'Autoritat Portuària facilitava l'aportació dels amarradors en els quals s'hi col·locaren les diferents naus tradicionals que es deixaran disponibles per a la visita i per a la navegació. El Govern Balear, segons aquest conveni, contribueix econòmicament a la creació i manteniment d'aquest centre, amb la intenció de potenciar una xarxa de museus de temàtica marítima a les Illes Balears.

---

²⁹¹ Protocol general d'actuacions entre el Govern de les Illes Balears, el Consell Insular d'Eivissa, l'Ajuntament d'Eivissa i l'Autoritat Portuària de les Illes Balears, per a la creació del Museu de la Mar i la Pesca a la ciutat d'Eivissa. Disponible a <https://cutt.ly/qhkuefN>. Consulta 16/11/2020, 16:56 h.

El mes de maig de 2019 es va dur a terme una primera exposició en la futura seu del museu per donar visibilitat a aquesta projecte. Durant aquest any el Govern Balear va fer una aportació econòmica i al 2020 la Conselleria de Presidència, Cultural i Igualtat va tornar a aportar una subvenció directa de 19.805€ destinada a la realització del projecte museològic i museogràfic executiu, ja realitzats.²⁹² La Comissió Mixta encarregada de tirar endavant amb el projecte i formada per membres de les entitats que hi participen considera possible poder començar les obres i posar en pràctica el projecte museogràfic a partir de l'any 2021.²⁹³

Es preveu que el Museu de la Mar i la Pesca estigui compost per una exposició interior ubicada a l'edifici del Pòsit dels Pescadors; un espai exterior situada davant la seu arreu del quals s'instal·laran tòtems informatius i tal vegades peces que puguin ser exposades a l'aire lliure; i un part d'exposició flotant,²⁹⁴ que seran les naus tradicionals amarrades que estaran disponibles a la visita.²⁹⁵

Figura 88. Edifici Pòsit dels Pescador, futura seu del Museu de la Mar i la Pesca d'Eivissa

Font: Museu Etnogràfic d'Eivissa. <http://www.museuetnograficdeivissa.es/>. Consulta 23/12/2020, 10:27 h

---

²⁹² «La Conselleria de Cultura col·labora amb la creació del Museu de la Pesca i de la Mar d'Eivissa», 26 d'octubre de 2020, disponible a <https://cutt.ly/Ghku3FB>. Consulta 16/11/2020, 17:03 h.

²⁹³ «La Comisión del Museo del Mar de Ibiza planifica las primeras obras de cara a 2021», 25 d'agost de 2020, Cadena Ser, disponible a <https://cutt.ly/Phkibrf>. Consulta 16/11/2020, 17:09 h.

²⁹⁴ «El museo marítimo recreará el antiguo embarcadero de la zona de la Ribá», 18 d'octubre de 2017, Diario de Ibiza, disponible a <https://cutt.ly/AhkIViy>. Consulta 16/11/2020, 17:44h.

²⁹⁵ Informació extreta de la pàgina web del Museu Etnogràfic d'Eivissa, disponible a <https://cutt.ly/MhkoUNa>. Consulta 16/11/2020, 17:58 h.

També s'ha parlat de la creació d'un **Museu de la Mar a Sant Antoni de Portmany** amb la premissa d'apostar per un turisme sostenible que respecti l'entorn natural i la cultura. L'any 2017 el Govern Balear va anunciar la seva creació ubicat a Sa Punta Des Molí,²⁹⁶ el qual estava contemplat en el Pla Estratègic d'aquesta localitat. Actualment el projecte encara no s'ha realitzat i les no hi ha en marxa cap acció concreta, sinó que simplement s'ha tornat a plantejar la creació del centre arran de l'aprovació per part de l'Ajuntament de Sant Antoni de la proposta per eliminar els grans vaixells de la badia.²⁹⁷

6.4. El nou del Museu de Formentera i la seva xarxa museística

A l'illa més petita de les Balears s'està duent a terme un projecte ambiciós que dotarà a Formentera d'equipaments culturals nous i renovats, i que fa anys arrencà amb la creació el 2007 de la Fundació Museu i Centre Cultural de Formentera, amb l'objectiu de dotar a l'illa d'un centre museístic. Però han hagut de passar deu anys per tenir un projecte concretat i real: la **Xarxa Museu de Formentera**. Per fer-ho fou necessari modificar els estatuts a causa del necessari canvi legal que s'hagué de fer respecte a la Fundació Caixa de Balears, antiga caixa d'estalvis i membre del patronat de la Fundació del museu, juntament amb la Conselleria de Cultura del Govern de les Illes Balears i el Consell Insular de Formentera. Amb aquesta modificació el projecte es pogué agilitzar i es concretà la xarxa en tres espais diferents: l'edifici de sa Sinieta, comprada l'any 2017 per dos milions i mig d'euros per part del Consell de Formentera, a través de l'Impost de Turisme Sostenible, l'aportació de mig milió d'euros per part del Govern, i un milió més aportat pel Consell. Aquest espai es convertirà en el Museu de Formentera, on s'explicarà la història de l'illa des dels primers pobladors fins al segle XXI, i es podrà contemplar una exposició de peces arqueològiques de diferents èpoques. El segon espai serà la parcel·la on es troba la casa i aljub de Can Ramon, on s'exposarà la col·lecció de l'actual Museu Etnogràfic de Formentera (la col·lecció privada de Vicent Costa Mayans i els fons adquirits pel Consell), (Consell de Formentera, 2020: 21), i un espai devora el Fossar Vell on s'hi situarà un edifici amb un arxiu, una biblioteca i una sala d'exposicions temporals.²⁹⁸ L'any 2019 es va presentar l'estudi arqueològic i

---

²⁹⁶ «Sa Punta des Molí será la sede del futuro Museo del Mar de Sant Antoni», 1 de juny de 2017, Periódico de Ibiza, disponible a <https://cutt.ly/vhkIrVI>. Consulta 15/11/2020, 15:35 h.

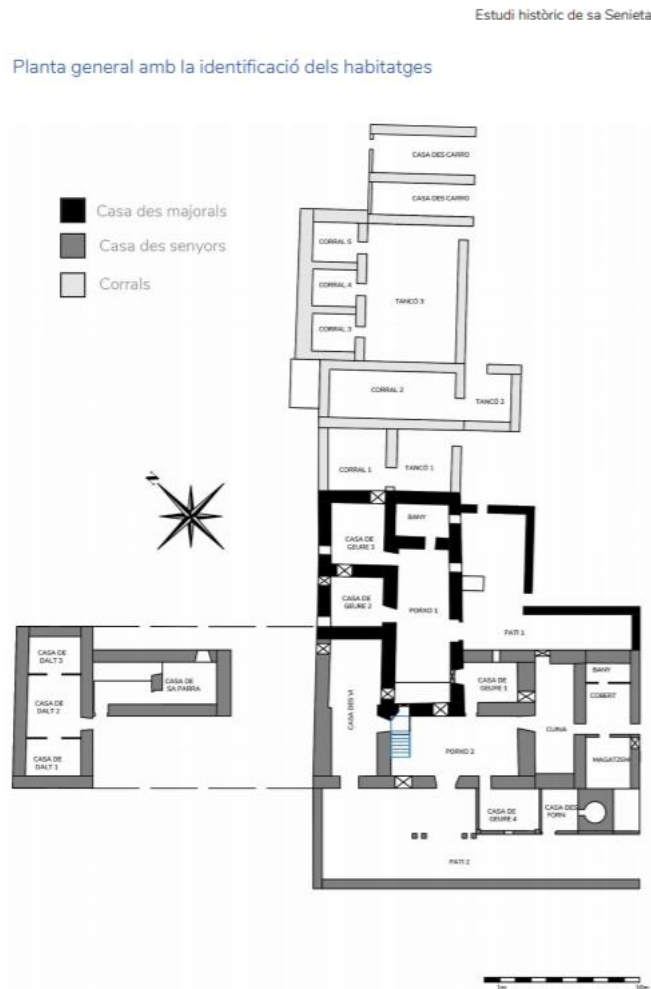
²⁹⁷ «Acord històric: el Ple de Sant Antoni aprova la proposta d'eliminar els grans vaixells de la badia», 30 d'octubre de 2020, PSIB-PSOE, disponible a <https://cutt.ly/8hkUX5C>. Consulta 15/11/2020, 16:58 h.

²⁹⁸ «Sa Sinieta será la futura sede central del futuro Museo de Formentera», 29 de gener de 2018, CAIB, disponible a <https://cutt.ly/jhkDalO>. Consulta 20/10/2019, 12:14 h.

patrimonial de l'espai de Sa Sinieta²⁹⁹ com a futur museu, i el següent pas marcat per la Fundació fou la realització del projecte museogràfic.

Figura 89. Planta de l'edifici de Sa Sinieta. Futur Museu de Formentera

Font: Estudi Històric i informe de conservació de Sa Sinieta realitzat per Sergi Moreno i Laia Fernández. <https://cutt.ly/WjzkgTN>. Consulta 18/12/2020, 20:30 h

Cal recordar que la creació del Museu de Formentera era una obligació pendent que tenia el Govern de les Illes Balears, ja que a partir de la publicació de la Llei 12/1998 de Patrimoni de les Illes Balears, s'establiren només tres anys per crear-lo, però això no s'ha complert fins avui dia.

Un projecte que ja és una realitat a Formentera és el nou **espai educatiu i cultural del Far de Mola**, obert dia 1 de juliol de 2019. Arran d'un conveni entre l'Autoritat Portuària i el Consell de Formentera, les antigues estances on habiten els antics faroners que s'ocuparen del far, passaren a ser un espai expositiu que té com a eix principal el mar i el

²⁹⁹ Es pot consultar a <https://cutt.ly/Kh8a4GQ>. Consulta 02/09/2020, 12:51 h.

patrimoni marítim de l'illa en general. Té també un espai dedicat a les exposicions temporals i a l'exterior del far s'hi troben diferents panells explicatius, així com també es un espai en el qual es celebren actes culturals de diferent caire. Durant el seu primer mes d'obertura el Consell va informar que el centre havia rebut un total de 12.000 visites, quantes que representa un 6% dels passatgers que arribaren al Port de la Savina durant el mateix mes segons les dades de l'Anuari de Turisme del Govern Balear de l'any 2019.³⁰⁰

Figura 90. Interior del Centre Cultural del Far de la Mola (Formentera)

Font: Cadena Ser. www.cadenaser.com. Consulta 12/12/2021, 13:27 h

---

³⁰⁰ Disponible a <https://cutt.ly/uhkJRQY>. Consulta 15/11/2020, 13:17 h.

Capítol 4. Els museus en l'oferta turística cultural de les Balears

Malgrat que cada destí tingui un model turístic predominant, com Balears té el de sol i platja, aquest no serà l'únic a tenir en compte, ja que quasi sempre existeix un altre o altres models que complementin al principal, aportant així una major qualitat a l'oferta turística del destí.

Puertas (2007: 64) recorda que en la recerca de l'autèntic i de l'experiència local dut a terme pel turista, aquest sol tenir una actitud oberta davant activitats noves que no sol practicar en el seu lloc de residència. Per una altra banda, el turista experimenta una gran llibertat a l'hora d'improvisar durant el seu viatge, per això no tindrà cap inconvenient en fer activitats que en un principi no tenia planejades així com deixar de banda aquelles que si havia organitzat, o almenys tenia la intenció de fer. Per aquest motiu, entre d'altres, el desenvolupament turístic d'un destí no només tindrà a veure amb el seu recurs principal, sinó també amb tots aquells que puguin servir per complementar-lo.

A més, el desenvolupament de models complementaris pot ajudar a la diversificació de models turístics massius que estiguin en fase de desgast. Els programes per dur a terme accions amb aquest propòsit foren ja introduïts a finals del segle XX, sobretot en zones del litoral espanyol on el turisme de sol i platja experimentà un debilitament i es proposà diversificar-lo a través de models complementaris. Un exemple fou el pla anomenat «Calvià a bon port», un pla general d'ordenació d'aquest municipi amb el qual es realitzà una proposta per donar valor al producte i al territori turístic (Baños, C.J., 1998: 90). L'oferta complementària ajuda també a regenerar i potenciar altres zones properes als grans centres turístics i que per elles soles no podrien arribar a generar fluxos de turisme importants. La proximitat de les zones d'interior al litoral (zones normalment amb un desenvolupament turístic elevat) pot ser aprofitada de manera recíproca, ja que l'oferta turística del litoral pot millorar-se a partir dels recursos que ofereixen els territoris interns. Per tant, l'oferta complementària pot resultar igual d'important que la principal, per això es treballa avui en dia en l'àmbit balear en la segmentació dels productes turístics, per oferir alternatives al model massificat de sol i platja i posar en valor territoris amb fluxos turístics manco importants i, alhora, intentar lluitar per la desestacionalització.

Malgrat que el concepte d'oferta turística complementària pot variar d'un autor a un altre, en general es pot considerar que està composta per totes les atraccions que presenta un determinat indret. Les activitats que en ella es poden incloure són moltes, fins i tot en van sorgint de noves a mesura que es desenvolupa el mercat, per aquest motiu les classificacions que d'elles s'han fet són molt nombroses. Navarro (2015: 345) va fer un estudi de les classificacions que proposaren diversos autors i en va treure una sèrie de conclusions que deixen definir una idea general de totes elles. Per començar, sempre inclouen el concepte de recursos naturals i també els culturals, però aquests darrers estan classificats i agrupats de maneres molt diverses; els béns mobles i els intangibles tenen una presència poc significativa en totes

elles i no solen incloure elements que tinguin una funció molt diferent de la de generar visites turístiques (Navarro, 2015: 345).

Per la seva part, Martín (2003: 351-352) proposa una classificació simplificada i reduïda que inclou totes les categories que es poden diferenciar en la majoria de les classificacions. Són les següents: l'oferta esportiva, els parcs naturals, els parcs temàtics, l'oferta cultural i les empreses especialitzades en organització i celebració d'esdeveniments i convencions.

Les opcions culturals que es vinculen al turisme també es podrien considerar quasi il·limitades, tot i que és important establir uns límits per garantir la seva qualitat. Tanmateix, com ja s'ha comentat en apartats anteriors, els límits entre cultura i oferta turística cultural entesa dins l'àmbit d'oci, estan separades per una línia molt prima situada a diferents nivells segons l'autor que l'estableixi. Sigui com sigui, una de les atraccions que formen part d'aquesta oferta complementària cultural, són els museus, els quals han arribat a suposar a vegades un dels principals recursos turístics d'un destí, basta esmentar el Louvre de París, els Museus Vaticans de Roma, o les exposicions temporals que organitzen els grans museus europeus. Una vegada definida la relació entre els conceptes d'oci, turisme i museu, es vol ara fer referència a quin és el paper dels centres museístics dins l'oferta turística cultural. L'objectiu és oferir una anàlisi de la presència que tenen els museus de les Illes Balears dins les opcions de turisme cultural que ofereixen les entitats que s'encarreguen de la promoció i difusió turística de l'illa.

Per fer aquesta valoració s'ha analitzat l'oferta turística que es promociona a través de les pàgines web de promoció turística que gestiona l'Estat espanyol, el Govern Balear, els consells Insulars i els ajuntaments i quin tipus de material i informació es dona sobre els museus. D'aquesta manera s'ha pogut comprovar quins són els elements més destacats i els punts forts i febles de la promoció museística feta per part de les institucions públiques. De la mateixa manera, s'ha pogut conèixer quins són els recursos digitals dels quals disposen els turistes, els quals poden trobar també en les oficines d'informació turística una vegada ja han arribat a les Illes.

El primer problema detectat ha estat la manca de col·laboració entre l'àmbit turístic i el cultural, concretament el museístic. Normalment no existeix una relació constant i fluïda entre ells, per això en moltes ocasions la informació turística oferta no és completa o contradictòria. Aquesta mateixa tendència es constata en un estudi elaborat per *la Escuela de Organización Industrial* (EOI) de l'any 2013, en el qual es va voler valorar quin paper tenien els museus dins el turisme cultural d'Espanya i quin era l'evolució que havia patit aquest en els darrers anys.

Una de les moltes conclusions que es van extreure i que ha estat molt interessant per al desenvolupament d'aquesta tesi, és precisament que les relacions entre els responsables dels museus, però també del patrimoni en general, i els responsables de la planificació i la promoció turística, no coneixen les mesures i iniciatives que es duen a terme en ambdós àmbits i per això les accions i mesures entorn del turisme cultural queden moltes vegades

poc tancades o definides:

Especialment deficiente o poco provechoso resulta cuando se destaca que una de las grandes dificultades de la gestión turística del patrimonio es la coordinación entre el área de patrimonio, competente en la conservación del lugar y del recurso, incluso en su difusión, y la de Turismo, competente en la gestión del destino. Sin embargo, del área de Turismo dependerá la comercialización, la promoción, la actividad económica y la llegada en parte de los visitantes (...). Esta observación sobre las competencias Cultura-Turismo y las dificultades para su coordinación se ha señalado desde una institución turística como Turespaña, pero es aplicable a cualquier nivel de la administración y ha sido señalado por otros expertos (Lizarralde (ed.), 2013:67).

Per una altra part, aquest mateix estudi parla de la necessitat de dur a terme relacions horitzontals i mesures conjuntes, tant des dels diferents nivells de l'administració pública (comunitats autònomes i ajuntaments), com des de segments específics, sobretot quan aquests presentin realitats molt diferents, com pot ser l'àmbit museístic, en el qual s'insereixen centres de característiques molt diverses dins una mateixa comunitat autònoma.

Amb el temps s'ha pogut percebre una evolució en sentit positiu de les relacions entre l'àmbit turístic i cultural i les intencions manifestades i els plans elaborats van encaminats a fomentar aquestes relacions així com projectes en comú per tal de poder configurar una oferta turística cultural sòlida i deixar enrere la tendència individualista. Normalment aquest tipus de relacions s'estableixen a partir de convenis signats entre les diferents administracions i departaments, mitjançant els quals s'estableixen les bases de col·laboració i les línies a seguir en la creació i gestió del projecte generat. A les Balears no són pocs els acords als quals s'ha arribat per posar en marxa nous centres museístics o recuperar els que ja existien. De cada vegada hi ha més col·laboració entre els departaments de turisme i cultural, propiciada en els darrers anys per la gestió de fons econòmics comuns, com els europeus o els provinents de l'Impost de Turisme Sostenible.³⁰¹

Tot i aquesta tendència, també constatada per l'estudi ja citat de l'EOI, encara és necessari fer una formulació seria i estricta de les estratègies a seguir respecte al turisme cultural de les Illes Balears. En aquest sentit, es fa necessari un perfil de professional que fins el dia d'avui no s'havia requerit: un gestor del patrimoni cultural però alhora turístic, capaç de manejar els dos camps i coordinar-los de manera efectiva i pràctica. Una figura similar és la que caldria en els museus si es vol aconseguir que aquests siguin un recurs cultural més de l'oferta turística, i que entorn d'ells es creien dinàmiques socials, culturals i econòmiques positives tant pels locals com pel turistes.

---

³⁰¹ Aquest impost fou aprovat amb el Decret 35/2016, pel qual es desplega la Llei de l'Impost sobre estades turístiques i de mesures d'impuls del turisme sostenible. Disponible a <https://cutt.ly/ehkNTUo>. Consulta 15/11/2020, 20:03 h.

1. Promoció estatal dels museus balears

La promoció turística de les Illes Balears corresponen als Consells Insulars, malgrat que des del Govern Balear i els ajuntaments també es produeixen tasques en aquest sentit. Igualment, el govern espanyol recolza la difusió turística del país i per això s'ha volgut comprovar quina presència tenen els museus en l'oferta que ofereixen aquestes institucions a través d'internet, ja que aquest tipus de planificació és la que està experimentant un creixement més ràpid. A més, els turistes que planifiquen les seves visites a través de les pàgines webs representen un sector atractiu pel turisme cultural, ja que solen ser usuaris del sector educatiu i cultural i solen dedicar més temps a la planificació del seu viatge. Per tant, es tracta d'un segment molt desitjable pel turisme cultural i que està en creixement, per això se li han de dedicar els recursos necessaris. A més, la difusió a través de guies de viatges no és la més efectiva perquè la visió que es dona dels museus (i de tots els altres recursos que s'hi inclouen) depenen de l'autor de la guia, la qual sol quedar des actualitzada en un breu període de temps. El projecte europeu *Picture*,³⁰² a més a més, ha posat de manifest que l'existència d'una informació individualitzada i de qualitat abans i durant el viatge, augmenta el temps d'estada i de despesa del turista (Asensio, 2008: 22-23). Per tant, la informació disponible a les pàgines webs i els recursos que es puguin oferir a través d'elles (mapes, guies especialitzades, aplicacions per descarregar des d'un dispositiu electrònic o recursos interactius, entre d'altres) poden ajudar a atreure el turista cultural i interferir en les seves decisions a l'hora d'escollir quines són les visites que realitzarà perquè, cal no oblidar, que el turista cultural escull el seu destí basant-se en les múltiples opcions que aquest li pot oferir, i no només basant-se en un sol element, com si fa el turista de masses (per exemple, en el turisme de sol i platja el turista fa la seva elecció basant-se en el clima i les platges del destí).

Pel que fa al Govern central, s'ha visualitzat la informació que ofereix a través del **portal oficial de promoció turística Turespaña**³⁰³. La informació cultural dels diferents destins d'Espanya se situa en un apartat anomenat *arte y cultura* on es destaquen cinc ciutats: Barcelona, Madrid, Granada, Santiago de Compostela i Segòvia. Totes elles estan relacionades amb un element patrimonial, i només en el cas de Madrid es tracta d'un museu, concretament el Museu Nacional del Prado. Per una altra part, en la mateixa secció hi ha disponible un cercador que permet fer una recerca d'elements patrimonials i equipaments culturals de totes les províncies espanyoles, entre ells els museus. Pel que fa a les Illes Balears, apareix un total de divuit museus: deu a Mallorca, tres a Menorca i cinc a Eivissa (vegeu taula 7). Al respecte cal fer una sèrie de consideracions importants; primerament, la poca quantitat d'espais presentats com a museus, ja que tal com es podrà comprovar en el capítol sis d'aquesta tesi, a les Balears hi ha disponibles un nombre molt més elevat d'espais amb un potencial turístic destacable. En segon lloc, l'absència d'un criteri únic a l'hora d'escollir els

---

³⁰² <http://www.picture-eu.org/>. Consulta 21/12/2020, 11:22 h.

³⁰³ <https://www.spain.info/es/>. Consulta 21/12/2020, 11:22 h.

centres inclosos a la web els quals són de propietat i gestió tant privada com pública i no responen tampoc a una sola tipologia, algunes fins i tot no són de caràcter museístic, com és el Portal de Ses Teules d'Eivissa el qual no es pot considerar de cap manera un museu perquè es tracta d'un element arquitectònic. En relació amb aquest s'esmenta el Museu Arqueològic d'Eivissa però aquest fa anys que roman tancat, un altre aspecte negatiu de la pàgina: molta de la informació oferta no està actualitzada. Malgrat que hi ha disponible l'enllaç a la pàgina web oficial de cada museu, es considera important incloure dades verídiques i que plasmin la situació actual dels centres. Com s'ha dit, el Museu d'Arqueologia d'Eivissa està tancat des de l'any 2010, i no s'esmenta aquest fet, així com tampoc la nova ubicació del Museu Municipal de Ciutadella, ja que el situen en el seu emplaçament anterior, el Bastió de Sa Font. Pel que fa al Museu de Mallorca sí que s'indica la reforma que s'hi va produir i la seva reobertura l'any 2015, però no es menciona que actualment només es pot visitar una part de les seves sales, ja que les de la prehistòria fins a l'Edat Mitjana romanen encara tancades.

Taula 10. Espais i centres que apareixen en la secció de «museus» oferta en la pàgina web de Turespaña

MALLORCA	MENORCA	EIVISSA	FORMENTERA
Palau March Museu	Museu Municipal de Ciutadella	Museu d'Art Contemporani d'Eivissa	
Museu Monogràfic de Pollentia	Museu de Menorca	Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera	
Museu Etnològic de Muro	Museu Historicomilitar de Menorca	Museu d'Etnografia d'Eivissa	
Es Baluard. Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma		Museu monogràfic i necròpolis des Puig des Molins	
Museu Fundació Joan March		Portal de Ses Teules	
Museu de Mallorca			
Miró Mallorca Fundació			
Museu de Fra Juníper Serra			
Museu Balear de Ciències Naturals i Jardí Botànic			
Castell de Sant Carles			

Font: Pàgina de promoció turística de Turespaña. www.spain.info. Consulta 06/04/2018, 11:29 h

El mateix cercador permet conèixer els monuments de les comunitats autònomes, i de les Balears es mostren un total de vint-i-sis, i cinc d'ells (tots a Mallorca) disposen de museu. Per tant, alguns centres apareixen juntament amb els monuments on s'ubiquen, malgrat que no sempre s'especifica la seva existència. Dels cinc referenciats, hi ha la Cartoixa de Valldemossa amb relació a la qual sí que s'esmenta la col·lecció Frédéric Chopin i George Sand, la col·lecció de l'Impremta Guasp, la col·lecció sobre l'Arxiduc Lluís Salvador i la col·lecció del Museu Municipal de Valldemossa, tot i que aquesta no s'esmenta amb aquest nom sinó que es parla de «una colección de pinturas de la Sierra de Tramuntana y de arte contemporáneo». També s'assenyalat el Museu Militar amb relació al Castell de Sant Carles de Palma, però pel contrari no es menciona el Museu d'Història de la Ciutat ni de la col·lecció del Cardenal Despuig en relació al Castell de Bellver ni el del museu catedralici de la Seu de Mallorca, així com tampoc el Museu d'Art Sacre. Encara apareix un altre centre més dins la categoria de jardins i parcs, Son Marroig, amb relació al qual també es menciona Miramar. Altres museus de les Illes Balears apareixen en relació a altres continguts de la pàgina, són el Museu d'Art Contemporani d'Eivissa, el Museu Puget i el Centre d'Interpretació Madina Yabisah, els tres inclosos en el fulletó dedicat a les ciutats Patrimoni de la Humanitat. En aquest sentit, no apareix el Patrimoni de la Humanitat de la Serra de Tramuntana.

Figura 91. Mapa de les ciutats Patrimoni de la Humanitat inclòs en el catàleg dedicat a aquestes

Font: Pàgina de promoció turística de Turespaña www.spain.info. Consulta 09/04/2018, 17:25 h

Així doncs, la informació turística sobre les Balears aportada per la pàgina Turespaña no tracta l'oferta cultural que aquestes poden oferir ni tan

sols com a complementària. De fet, els principals atractius que es mostren són les seves platges i l'única opció diferent que s'inclou és el turisme esportiu. Pel que fa als museus, s'informa de manera incompleta i sovint errònia, motiu pel qual no es pot considerar una font de promoció positiva pel model cultural que es pretén consolidar a les Illes, almenys com a opció complementària al predominant turisme de sol i platja. En aquest cas, caldria una millor coordinació entre els organismes que gestionen el portal de Turespaña i els que tenen la competència directa en la promoció turística de les illes per tal de millorar la informació oferta perquè, com ja s'ha pogut comprovar, a les Balears es disposa d'una oferta cultural significativament àmplia, variada i rica per constituir un producte turístic més. Dins aquest, s'hi poden incloure centres museístics amb una capacitat representativa important vinculats a personalitats i artistes mundialment reconeguts, com per exemple la Fundació Miró Mallorca, la casa museu Robert Graves o el conjunt de la Cartoixa de Valldemossa amb la cel·la de Chopin i George Sand, sense oblidar les declaracions de Patrimoni de la Humanitat. La realitat que Turespaña exposa dista molt de les possibilitats reals que tenen les Illes en matèria cultural.

2. La promoció museística feta per l'Agència d'Estratègia Turística de les Illes Balears (ATEIB)

Per seguir amb l'anàlisi, s'ha comprovat l'oferta que l'Agència d'Estratègia Turística de les Illes Balears (ATEIB) ofereix en el portal illesbalears.travel³⁰⁴, on hi ha una secció dedicada a la cultura i al patrimoni que consta d'un cercador similar al de la pàgina de Turespaña, mitjançant el qual es pot realitzar una recerca específica per illa, municipi i tipus de recurs cultural o patrimonial. Entre aquests darrers es diferencien les següents categories: basílica, biblioteca, pedreres, capella, casa senyorial, castell, catedral, cementeri, centre cultural, centre d'interpretació, conjunt històric, conjunt monumental, convent o monestir, edifici singular, element etnogràfic, ermita, espai expositiu, element singular, esdeveniment, far, fortalesa, fundació, església, jardí, muralles, museu, naveta, necròpolis, oratori, pati, santuari, talaiot, teatre, torre i jaciment arqueològic. Si es seleccionen totes les illes i la categoria de museus, apareix un llistat de quaranta-nou centres, els quals es poden consultar de manera conjunta i per separat per a cada una de les illes. A Mallorca s'hi localitzen trenta-nou, a Menorca tres, a Eivissa sis i un a Formentera. Apareixen més centres vinculats a altres categories, com els Calderers, etiquetat com a casa senyorial, i la Fundació Miró, la qual es troba en l'apartat de fundacions. Per tant, no hi ha un criteri únic per mostrar els centres museístics, ja que aquests no apareixen tots agrupats amb la mateixa categoria, el que provoca una certa confusió a l'hora de voler saber quins hi ha disponibles. En total, aquesta pàgina s'informa sobre 51 espais a les Balears, repartits de la següent manera: quaranta-un a Mallorca, tres a Menorca, sis a Eivissa i un a Formentera (vegeu taula 11). De tots ells es dona

---

³⁰⁴ <https://www.illesbalears.travel>. Consulta 12/07/2019, 11:35h

una informació bastant completa, amb les dades bàsiques del centre, la seva localització, una descripció bastant detallada i una sèrie de fotografies que ajuden a fer-se una idea de com són els espais. Cal dir que la presentació que es fa és atractiva però una vegada més hi ha dades que no estan actualitzades.

Taula 11. Museus que apareixen a la pàgina de promoció turística de l'AETIB

NÚM.	MALLORCA	MENORCA	EIVISSA	FORMENTERA
1	Museus d'Arts Decoratives de Palma	Museu Bastió de Sa Font. Museu Municipal de Ciutadella	Museu Can Ros Etnogràfic de Santa Eulàlia del Riu	Museu d'Etnografia de Formentera
2	Ca n'Alluny. Museu Robert Graves de Deià	Museu Convent de Sant Agustí (El Socors) , Museu Diocesà de Menorca	Museu Diocesà Santa Maria d'Eivissa i Formentera	
3	Museu de Cabrera	Museu Militar Militar de Menorca	Museu d'Art Contemporani d'Eivissa (MACE)	
4	Museu del calçat i la pell d'Inca		Museu Monogràfic i Necròpolis Púnica	
5	Museu Can Alcover de Palma		Museu Puget d'Eivissa	
6	Museu Can Prunera de Sóller		Museu MAEF. Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera	
7	Casa Museu Llorenç Villalonga de Binissalem			
8	Casa Museu Dionís Bennàssar de Pollença			
9	Casa Museu del Pare Ginard de Sant Joan			
10	Casa Museu de Juníper Serra de Petra			
11	Museu Castell de Bellver de Palma			
12	Museu Castell de Sant Carles de Palma			
13	Museu Diocesà de Palma			
14	Es Baluard. Museu d'art Modern i Contemporani			

15	Museu Etnològic de Muro			
16	Museu Fundació Juan March			
17	Fundació Museu Regional d'Artà			
18	Museu Krekovic			
19	Museu de Mallorca de Palma			
20	Museu Martí Vicenç de Pollença			
21	Museu Monestir de Miramar de Valldemossa			
22	Museu Monogràfic de Pollença			
23	Museu Municipal de Pollença			
24	Museu Arqueològic i Centre d'Investigació de Deià			
25	Museu de Ciències Naturals de Costitx			
26	Museu Etnogràfic Cosme Bauçà			
27	Museu Parroquial de Campos			
28	Museu d'Història de Manacor			
29	Museu de la Llata de Capdepera			
30	Museu del Fang de Marratxí			
31	Museu i Fons Artístic de Porreres			
32	Museu Sa Bassa d'Alcúdia			
33	Museu Sant Antoni i el Dimoni de Sa Pobla			
34	Museu del Santuari de Cura			
35	Museu de Son Fornés de Montuiri			
36	Museu Son Marroig de Deià			
37	Museu de Lluc			
38	Museu de la Catedral de Palma			

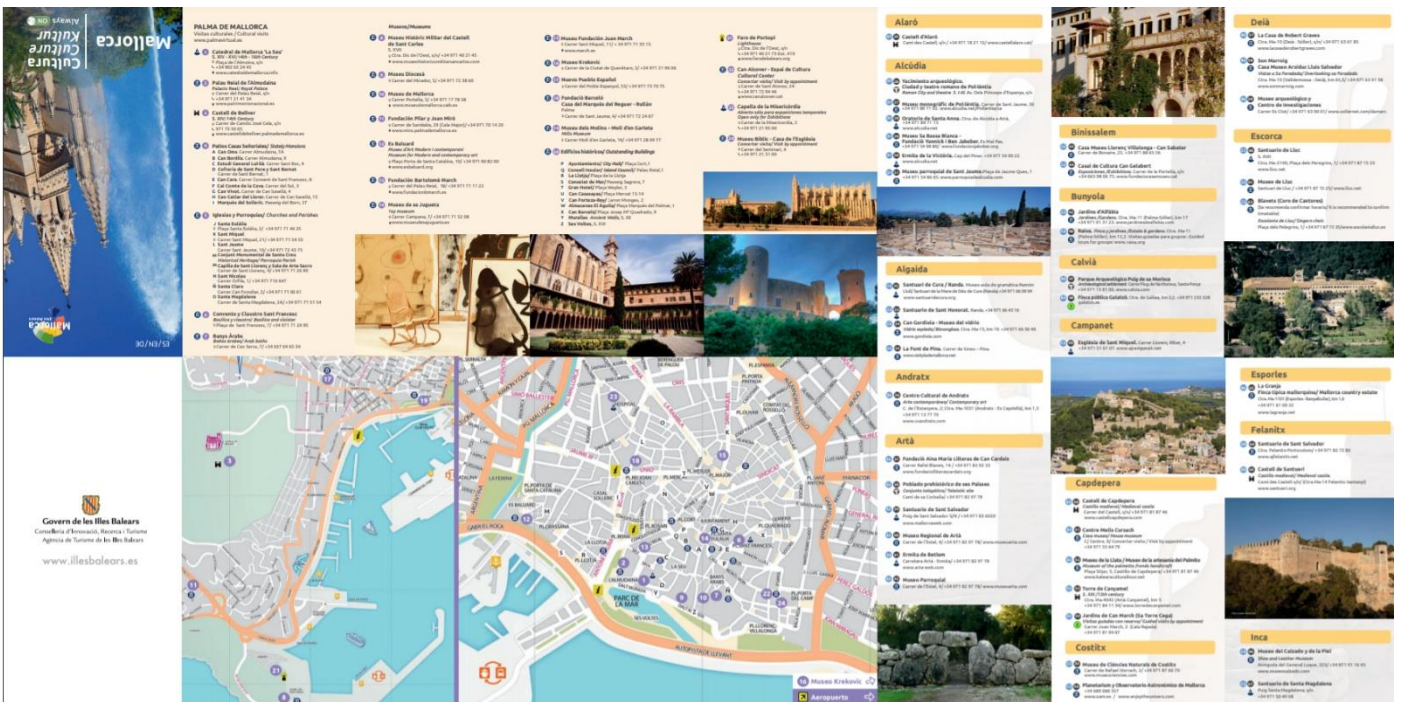
39	Museu de la Porciúncula de Palma			
40	Els Calderers			
41	Fundació Miró Mallorca			
Total museus per illa	41	3	6	1
Total museus	51			

Elaboració pròpia. Font: Pàgina de promoció turística de l'AETIB. www.illesbalears.travel. Consulta 15/004/2018, 13:27 h

L'oferta museística apareix també integrada dins els seixanta-dos plans i rutes que es presenten en aquesta pàgina, dedicats a temàtiques molt diverses com l'art, la història, l'arquitectura, l'aventura, el paisatge i la naturalesa, les tradicions, els pobles, els mercats i la gastronomia. Depenent de la tipologia s'inclou la visita a museus vinculats amb aquesta. Com a exemple, es pot citar la ruta del gòtic de Palma organitzada a partir de set punts d'interès: la Catedral de Mallorca, el Castell de Bellver, el Palau Reial de l'Almudaina, la Llotja, el Museu Diocesà, el Museu de Mallorca i la Basílica de Sant Francesc. És una ruta representativa d'aquest estil artístic a la ciutat de Palma i ben planificada, ja que integra diferents tipologies d'edificis i equipaments culturals, tot i que hi apareixen dades no correctes amb relació als museus inclosos, concretament en relació amb l'antic Museu Diocesà, anomenat en l'actualitat Museu d'Art Sacre de Mallorca, fet que genera una confusió que pot afectar a la difusió correcta d'aquest centre.

En l'apartat de publicacions es pot descarregar material informatiu relatiu a alguns museus, com el de Pollentia (vegeu annex 18) el conjunt monumental de la Cartoixa (vegeu annex 19), o propostes conjuntes en les quals hi estan inclosos, per exemple, un fulletó cultural amb informació d'alguns dels museus de Mallorca, rutes culturals per Dalt Vila, un catàleg amb informació general d'Eivissa i guies d'algunes localitats de Mallorca. No hi ha cap tipus de catàleg o fulletó on s'agrupin tots els centres museístics que es poden visitar a les Illes.

Figura 92. Fulletó de cultura de l'illa de Mallorca de la pàgina web de l'AETIB

Font: Pàgina de promoció turística de l'AETIB. www.illesbalears.travel. Consulta 15/08/2018, 12:38 h

A partir d'aquí es poden fer dues consideracions. La primera és la manca d'un criteri concret a l'hora de considerar els espais que es promocionen amb la categoria de museu. Això reflecteix un dels principals problemes de l'àmbit museístic de les Balears, derivat de la situació legal, la

qual no ha estat capaç d'oferir uns recursos i mecanismes que deixin concretar el nombre exacte de museus que existeixen. A causa d'aquesta mancança, cada vegada que es vol oferir informació al respecte es donen dades elaborades a partir de criteris diferents que no proporcionen una informació unificada al respecte. Així doncs, les notícies varien depèn de la institució que es consulti, ja sigui el Govern espanyol, el balear, els consells insulars o els ajuntaments. No existeix un consens al respecte i això no provoca una altra cosa que confusió. En el capítol següent d'aquest treball s'ha intentat abordar aquest tema i establir uns criteris per elaborar una proposta que englobi tots els espais museístics de les Illes Balears.

Per una altra part, es torna a constatar la manca de col·laboració entre institucions de diferent escala perquè, si bé és cert que no hi ha un llistat oficial de museus que es pugui establir seguint els criteris marcats per la legislació, caldria tenir un punt de partida per gestionar i difondre els centres museístics i que servís també per elaborar propostes agrupades i no contradictòries entre elles.

3. Mallorca. Els museus en la promoció turística insular i municipal

Les competències de promoció turística van ser transferides pel Govern balear a cada un dels consells insular a través del Decret 7/2018, de 23 de març, de traspàs als consells insulars de Mallorca, Menorca i Formentera de les funcions i els serveis inherents a les competències pròpies d'aquests consells insulars que actualment exerceix l'Administració de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears en matèria de promoció turística, i d'ampliació, adaptació i compleció de les funcions i els serveis en aquesta matèria traspassats al Consell Insular d'Eivissa pel Decret 45/2015, de 22 de maig, per això són aquestes institucions les que posen en marxa les campanyes i material de difusió principals. Un dels recursos més significatius són les webs turístiques que cada illa té, amb un domini concret i en diferents idiomes. En aquestes pàgines s'informa dels principals recursos a disposició dels turistes, també dels culturals, i es posa a disposició material informatiu per descarregar. La major part de la informació que es troba en aquests canals de difusió es pot consultar també a les oficines d'informació turística on, a més a més, hi ha disponible els fulletons i guies que les entitats, recursos i establiments de titularitat i gestió privada posen a l'abast dels turistes.

S'ha prioritzat fer un estudi dels recursos culturals de les webs de promoció turística, per dues raons principals: primerament, a través d'aquests canals s'ofereix una informació més sistematitzada i ampliada de tots els recursos promocionats. La versió digital permet posar a l'abast dels turistes un ampli ventall de possibilitats i aquestes poden ser presentades de manera extensa, acompanyades per tantes imatges i recursos interactius com es vulgui, així com d'enllaços que permetin ampliar la informació si així es desitja. Per una altra part, i com ja s'ha comentat respecte a la definició genèrica del turista cultural, aquest normalment planifica el seu viatge per

ell mateix, a través dels recursos que localitza a internet. Per això, disposar d'un portal web ben dissenyat, atractiu i accessible, farà que el turista es faci una idea d'allò que es podrà trobar una vegada arribi al seu destí.

La manera de mostrar cada element pot ser determinant per atreure l'atenció del visitant, per això la informació s'haurà de presentar de manera clara, ordenada, i tan actualitzada com sigui possible. En aquest sentit, i malgrat que el canal electrònic permet un canvi quasi instantani de la informació abocada, s'ha constatat que no sempre s'aporten dades correctes, sobretot pel que fa als museus. És comú que s'ofereixin espais actualment tancats, dades de contacte errònies o descripcions no corresponents a la realitat. Aquest tipus d'errors són més difícils de resoldre amb la informació en paper que es dona a les oficines d'informació turístiques, la qual sol ser renovada any per any, per tant, el marge d'adaptació no és tan ampli com amb el cas de les webs.

Malgrat aquesta prioritat establerta en l'estudi, es vol introduir de manera general el material que s'ha trobat a les oficines d'informació d'arreu de les Illes Balears. Com ja s'ha comentat, el material que ofereix sol estar basat en els productes promocionats a la web del Consell Insular, o fins i tot són els mateixos. A Mallorca predominen les guies on s'engloben els principals recursos de l'illa, des dels naturals i paisatgístics, fins als monumentals i culturals en general. Normalment aquestes guies estan escrites en forma de petits reportatges centrats en un determinat indret o element de l'illa.

D'altres vegades la informació s'estructura des d'un punt de vista territorial, basat en la divisió per municipis o comarques on es localitzen aquells atractius que es volen fer arribar als visitants. En el material recopilat a partir de l'any 2014 fins al 2020, es constata la mateixa tendència que es defensa en els plans de turisme: la voluntat de diversificar l'oferta. Per això els recursos que es mostren inclouen les platges però també el paisatge de muntanya (sobretot respecte a la Serra de Tramuntana), les coves subterrànies accessibles, el paisatge rural de l'interior de l'illa i els espais naturals com el Parc Nacional de Cabrera.

Pel que fa a la cultura, es parla de la Palma Monumental, el lligat artístic d'artistes com Miró, la gastronomia i l'enoturisme, a vegades en referència a les tradicions les quals es vinculen al patrimoni etnogràfic. Tampoc falten els costums, les festes tradicionals, els esdeveniments esportius o els festivals de música.

Figura 93. Diferents recursos informatius aportats per les oficines d'informació turística de Palma (Mallorca)

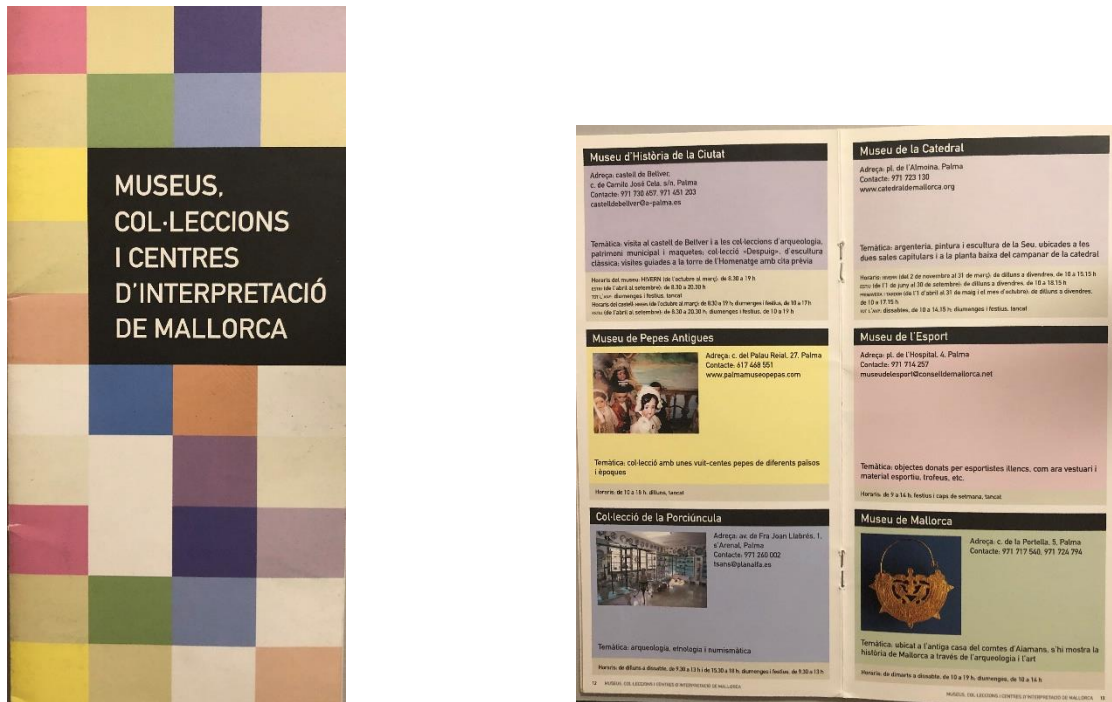
Per oferir una informació més concreta i determinada s'han pogut concretar dos tipus de materials diferents: els petits llibres de visites on apareixen només les dades bàsiques dels recursos oferts i els fulletons amb diverses rutes localitzades en llocs concrets de l'illa. Pel que fa als primers, es consideren un material positiu en el sentit que inclouen un gran nombre de recursos i molts de culturals, entre ells, els museus i altres equipaments culturals. El principal problema que presenten, però, és la manca de correcció o actualització de les dades. De fet, sembla que això deu haver causat més d'un problema perquè en algunes d'aquestes petites guies hi ha un escrit en lletra petita que indica que «Las oficinas de información turística no se responsabilizan de posibles cambios». A part d'això, l'altre entrebanc que presenten és una manca de sistematització de la informació, ja que apareixen de manera conjunta espais de naturalesa molt diferent, com museus, parcs aquàtics, golfs i els jaciments arqueològics, entre d'altres. A més, tots els espais són explicats de manera excessivament breu, per això seria convenient presentar un material concret per a cada una de les temàtiques o tipologies dels recursos que inclouen.

Un bon exemple d'això és una petita guia dels museus, col·leccions i centres d'interpretació, publicada l'any 2008 pel Departament de Cultura i Patrimoni del Consell de Mallorca. Es tracta d'un fulletó de diverses pàgines on es recullen els centres museístics de tota l'illa i s'aporten les dades d'ubicació i contacte, el seu horari, i una breu ressenya sobre la temàtica del centre, acompanyada d'una fotografia. Evidentment, avui dia està totalment desactualitzada, però sembla significatiu esmentar-la perquè, sens dubte, és un tipus de material que hauria d'oferir-se en les oficines d'informació

turística. Aquesta guia està totalment exhaurida i no s'ha localitzat cap altre recurs similar elaborat posteriorment.

Figura 94. Guia dels Museus, col·leccions i centres d'interpretació de Mallorca elaborada pel Departament de Cultura i Patrimoni del Consell de Mallorca l'any 2008

3.1. La promoció museística feta pel Consell de Mallorca

La promoció turística feta online pel Consell Insular de Mallorca es fa a partir de la pàgina web [infomallorca.net](http://www.infomallorca.net)³⁰⁵. L'oferta cultural relacionada amb els museus es concentra bàsicament en l'apartat «art i cultura» classificada a partir de diferents categories, una d'elles anomenada «visites d'interès» on apareixen de manera conjunta els museus i monuments. Però a part d'aquestes dues categories també n'hi ha d'altres que no es corresponen amb cap d'elles. El fet de no diferenciar-los i no tractar els museus de manera agrupada i diferenciada de la resta d'elements patrimonials crea confusió a l'hora d'aconseguir informació només dels centres museístics. Per exemple, quan es parla de la Cartoixa de Valldemossa se cita el museu municipal però no diu res de les col·leccions museogràfiques de la impremta Guasp i la Frédéric Chopin. Passa el mateix amb el Castell de Capdepera i el Museu de la Llata, no citat en cap moment, o el Museu de Son Real, tampoc esmentat quan es parla de la Finca Pública. Tampoc parla del Museu del Santuari de Cura, malgrat que és un dels llocs esmentats, ni de l'exposició que es troba dins la torre de Canyamel. Aquest tractament dels diferents espais i

³⁰⁵<http://www.infomallorca.net>. Consulta 09/01/2021, 19:26 h.

monuments dóna lloc a confusió i a una presentació poc considerada dels museus. En total apareixen citats vuitanta-cinc recursos patrimonials (vegeu taula 12) que no només es poden considerar museus i monuments sinó que s'hi han incorporat altres espais que no es correspondrien amb cap d'aquests dos conceptes, com seria el Centre d'Art Contemporani d'Andratx, el qual es tracta més d'una galeria d'art que d'un espai museístic, o la botiga de Lafiore, amb la qual es fa referència a un museu tot i que es tractaria més aviat d'una botiga, com també ho seria Menestralia, la qual apareix també inclosa. Per una altra part, aquesta web introdueix museus que no havien estat esmentats en les altres canals de difusió comentats, com el Museu dels Molins de Palma i el *Rafa Nadal Museum Experience*. Així doncs, una vegada més es torna a oferir uns espais museístics diferents dels que apareixen en altres webs, fet que constata la manca d'uniformitat a l'hora de tractar la informació. A més a més, les dades donada són realment escasses i poc precises, com es pot comprovar en els següents casos:

Museu de Mallorca de Palma: «Posee un importante fondo arqueológico y pictórico. Ubicado en un casal de arquitectura tradicional con elementos barrocos, isabelinos y neogóticos».

Can Balaguer de Palma: «Casa señorial, también conocida por Cal Marques del Reguer, reformador de la casa en el siglo XVIII. Posteriormente formó parte del legado del músico Josep Balaguer al Ayuntamiento de Palma. Actualmente es centro de exposiciones temporales».

Museu del Calçat i la Pell d'Inca: «El Museo del Calzado y la Piel se encuentra en un ala de un antiguo cuartel de caballería conocido como Quarter General Luque. Fue inaugurado en marzo de 2010 y alberga una exposición permanente de maquinaria y objetos relacionados con la industria del calzado y el cuero».

Com es pot comprovar, no es dóna una informació que permeti fer-se una idea més concreta d'allò que ofereixen els museus, ni tampoc s'ofereix una imatge atractiva i diferenciada. Un aspecte positiu és que les dades que apareixen, malgrat que siguin poques, estan actualitzades i fan referència a la situació actual, com per exemple demostra la menció i descripció del Museu Marítim i la del renovat Museu Sacre de Mallorca i del Museu del Calçat i la Pell d'Inca.

Taula 12. Espais museístics i elements patrimonials inclosos dins l'apartat «museus i monuments» de la pàgina de promoció turística del Consell de Mallorca

NÚM.	MUSEUS	MONUMENTS	ALTRES
1	Es Baluard. Museu d'Art Modern i Contemporani (Palma)	Catedral de Mallorca (Museu catedralici)	Jardí Botànic i Museu Balear de Ciències Naturals (Sóller)
2	Miró Mallorca Fundació (Palma)	Castell de Bellver (Museu d'Història municipal)	Caixa Fòrum de Palma
3	Museu de Mallorca (Palma)	Palau Reial de l'Almudaina (Palma)	CCA Andratx
4	Museu dels Molins – Molí de'n Garleta (Palma)	Sa Llotja (Palma)	Raixia (Bunyola)
5	Can Balaguer (Palma)	Banyes Àrabs	Jardins d'Alfàbia (Bunyola)
6	Can Gordiola – Museu del Vidre (Algaida)	Ses Païsses Poblat Talaiòtic (Artà)	Capella de la Misericòrdia (Palma)
7	Can Planes – Espai d'Art i Cultura (Sa Pobla)	Reial Cartoixa de Valldemossa (Museu Municipal)	Casal de Cultura Can Gelabert (Binissalem)
8	Can Prunera Museu Modernista (Sóller)	Capocorb Vell – Poblat Talaiòtic (Llucmajor)	Casal Sólleric (Palma)
9	Casa Llorenç Villalonga – Museu Literari (Binissalem)	Castell de Capdepera	Ermita de Santa Magdalena
10	Casa-Museu Dionís Bennàssar (Pollença)	Castell de sa Punta de n'Amer	Finca pública de Son Real (Santa Margalida)
11	Casa-Museu Fran Juníper Serra (Petra)	Castell de Santueri (Felanitx)	Jardins de Marivent
12	Casa-Museu Pare Ginard (Sant Joan)	Ciutat romana de Pollentia (Alcúdia)	Lafiore (Esporles)
13	Fundació Coll Bardalet (Valldemossa)	Ermita de Bonany (Vilafranca)	Menestralia
14	Cel·la Frédéric Chopin i George Sand (Valldemossa)	Hostatgeria del Castell d'Alaró	Nuevo Pueblo Español
15	Els Calderers (Sant Joan)	Monestir de Miramar (Valldemossa)	Centre de Visitants Parc Nacional de Cabrera (Ses Salines)
16	Fundació Bartolomé March – Palau March Museu (Palma)	Poblat Talaiòtic de S'Illot	Far de Porto Pi (Palma)
17	La casa de Robert Graves (Deià)	Sant Francesc (claustre i basílica) (Palma)	Fundació Barceló

18	Museu d'Art Sacre de Mallorca (Palma)	Sant Miquel (Palma)	Jardins de Marivent (Palma)
19	Son Marroig (Valldemossa)	Santa Eulàlia (Palma)	
20	Museu Històric Militar de Sant Carles (Palma)	Santa Magdalena (Palma)	
21	Museu Sa Bassa Blanca – Fundació Yannick i Ben Jackober (Alcúdia)	Santuari de Cura (Algaida)	
22	Museu d'Història de Manacor – Secció Etnogràfica	Santuari de Monti-Sion (Palma)	
23	Museu de Ciències Naturals de Costitx	Santuari de Sant Salvador (Artà)	
24	Museu de Mallorca: secció etnogràfica de Muro	Santuari del Puig de Maria (Pollença)	
25	Museu del Calçat d'Inca	Son Marroig (Valldemossa)	
26	Museu del Fang (Marratxí)	Torre de Canyamel (Artà)	
27	Museu Fundació Juan March (Palma)	Torre de Ses Puntes (Manacor)	
28	Museu i fons artístic de l'Ajuntament de Porreres	Palau del Consell (Palma)	
29	Museu Krekovic (Palma)	Santuari de Lluç (Museu de Lluç)	
30	Museu Martí Vicenç (Pollença)	La Porciúncula (Palma)	
31	Museu Monogràfic de Pollentia (Alcúdia)		
32	Museu parroquial de Sant Jaume (Alcúdia)		
33	Museu Regional d'Artà		
34	Rafa Nadal Museum Experience (Manacor)		
35	Museu Marítim (Museu de la Mar del Port de Sóller)		
36	Son Fornés: Museu arqueològic i Jaciment (Montuïri)		

3.2. Promoció municipal

Segons la Llei de Turisme de les Illes Balears, els municipis són els encarregats de dur a terme la promoció turística del seu municipi, ja sigui a través de la pàgina web de l'ajuntament o d'una pàgina dissenyada exclusivament per dur a terme aquesta funció. De cada vegada més, la segona opció és la que predomina a Mallorca on tradicionalment les institucions municipals oferien la informació de caràcter turístic a la mateixa pàgina on es dirigeix la ciutadania per tractar temes relacionats amb el funcionament local del dia a dia.

Afortunadament la tendència ha canviat i molts ajuntaments han convingut la necessitat de fer una promoció cuidada i atractiva que pugui resultar interessant no només per aquells visitants que es pernocten en el seu municipi, sinó també pels que s'allotgen en els propers o a ciutat. La millora de les comunicacions i dels mitjans de transport públics (malgrat que en aquest sentit encara hi ha molta feina a fer), així com l'augment i, la consegüent regulació legal, del lloguer turístic i la diversificació de l'oferta i la demanda, han provocat que sigui real l'existència d'un turisme, malgrat que estacional, a zones i pobles de Mallorca amb una menor incidència econòmica d'aquest tipus d'activitat, causada sobretot per una major escassetat d'infraestructures turístiques. En aquest sentit, els agroturisme i el tipus d'oferta que s'hi vincula, han tingut un paper rellevant en el desenvolupament d'una demanda turística en zones tradicionalment poc destacades dins el circuit habitual.

A Mallorca la promoció municipal sol ser feta per un sol ajuntament, malgrat que s'ha constatat la tendència de dur a terme accions conjuntes entre diferents entitats, normalment de la mateixa comarca, com és el cas del Pla de Mallorca o el Llevant. En aquest sentit, però, cal encara definir propostes ben reflexionades i que es posin en marxa a partir d'un pla d'acció real. Per una altra part, a escala local és molt necessari, tal vegada més que mai, la coordinació pública-privada, ja que aquesta darrera hi té una presència poc considerable.

3.2.1. Palma

L'any 2013 es va posar en marxa la campanya *Passion for Palma*, impulsada per la Fundació Turisme Palma de Mallorca 365, entitat pública-privada formada per l'Ajuntament de Palma, l'Autoritat Portuària i vuit-i-vuit empreses privades. L'objectiu principal que es va plantejar fou posicionar la capital de les Illes Balears com a destí turístic durant els tres-cents seixanta-cinc dies de l'any.³⁰⁶ Les seves propostes desenvolupades es van estructurar entorn de sis productes claus: la cultura, la gastronomia, l'esport, la nàutica,

---

³⁰⁶ Informació extreta del departament de Turisme de l'Ajuntament de Palma, disponible a <https://cutt.ly/PhQW9kU>. Consulta 14/11/2019, 13:50 h.

el golf i el comerç, productes que s'ofereixen en la pàgina turística de la ciutat que l'entitat gestiona³⁰⁷. Aquesta web està organitzada a partir de quatre apartats principals: «per què visitar Palma?», «Què voleu fer?», «Us recomanem» i «Informació pràctica». La informació sobre els recursos patrimonials està contemplada dins les deu rutes que s'ofereixen a la web, algunes d'elles inclouen centres museístics, però també n'obvien d'altres i fins i tot ofereixen museus que no existeixen:

- La *ruta Palma Monumental* inclou l'ajuntament, el Consell Insular, el pati de Ca n'Oms i can Bordils, l'arc de l'Almudaina, el Palau Reial de l'Almudaina, el Palau Episcopal, el Jardí del Bisbe, la Catedral de Mallorca, malgrat que no s'esmenta el seu museu, el Museu de Mallorca, part de la murada, s'Hort del Rei, la Llotja, el Passeig Sagrera, el Consolat de Mar, la plaça de la Drassana i el baluard de Sant Pere.
- La *ruta Palma en 1 dia* inclou la Catedral de Mallorca, el Palau de l'Almudaina, s'Hort del Rei, el Consell Insular, l'Ajuntament, la murada de Ses Voltes, tot i que no es fa referència al recentment instal·lat Museu Marítim, el Palau Episcopal, l'inexistent Museu de l'església de Santa Creu, ja que el que es pot visitar és l'església i la cripta de Sant Llorenç, però no hi ha cap museu parroquial, Es Baluard Museu d'Art Modern i Contemporani i el Castell de Bellver, respecte al qual no s'esmenta el Museu d'Història de la Ciutat.
- La *ruta Palma en 2 dies* inclou els mateixos centres que la ruta anterior i afegeix el Palau March Museu, el Museu de Mallorca, la Fundació Miró Mallorca (la qual surt anomenada encara amb el seu antic nom Pilar i Joan Miró) i el Museu d'Art Contemporani Fundación Juan March. A més, en aquesta ruta sí que s'explica el Museu d'Història de la Ciutat situat al Castell de Bellver.
- La *ruta Palma en 3 dies*, no suma cap altre museu dels citats en les dues anteriors.
- La *ruta modernista* inclou sobretot edificis d'aquest estil arquitectònic, com el Gran Hotel, Can Roca, Can Canals, es Forn des teatre o la Catedral de Palma, però no es fa referència a cap museu de la ciutat.
- La *ruta La ciutat i el mar* inclou edificis situats sobretot en el que fou el barri portuari de la ciutat, de Santa Creu, però no es menciona cap museu, ni tan sols el Museu Marítim, el qual encaixa perfectament en la temàtica d'aquesta ruta.
- La *ruta del Gòtic a Palma* inclou sobretot edificis gòtics com l'església de Santa Creu (aquesta vegada no se cita el suposat museu), el Palau de l'Almudaina i la Seu (no apareix el museu), i també dos museus: l'anteriorment anomenat Museu Diocesà i el Museu de Mallorca.
- El *barri jueu*. Aquesta ruta transcorre per aquells carrers que

---

³⁰⁷ <http://www.visitpalma.com/es/>. Disponible en català, castellà, anglès i alemany. Consulta 13/05/2018, 19:03 h.

ocupaven l'antic call jueu. En la ruta no s'inclou cap museu però un dels punts d'interès que es marca al respecte és el Museu de Mallorca.

A part dels museus inclosos en aquestes rutes, en l'apartat de cultura hi ha un llistat d'onze museus localitzats a Palma: la col·lecció de pintura de la Fundació Barceló, la Fundació i Pilar Joan Miró, Museu dels Molins-Molí d'en Garleta, Museu de Mallorca, Museu Diocesà, Museu Fundación Juan March, Museu Krekovic, Palau March Fundación Bartolomé March, Museu de Juguete, Es Baluard Museu d'Art Modern i Contemporani i el Museu d'Història Militar de Sant Carles. Aquest llistat es pot qüestionar per diverses raons: la primera, inclou centres que actualment estan tancats, com és el cas del Museu de la Joguina. Per una altra banda, es parla del Museu Diocesà, per tant, no s'ha actualitzat la informació d'aquest centre després de la reforma que s'hi va dur a terme durant la qual canviar el nom a Museu d'Art Sacre de Mallorca. El mateix passa amb la Fundació Miró Mallorca, esmentada com Fundació Pilar i Joan Miró. A més, aquest llistat no inclou museus que ja han estat esmentats en les rutes, com el Museu d'Història de la Ciutat del Castell de Bellver, així com d'altres centres ubicats a Palma, per això es pot dir que està incomplet, ja que manquen el Museu Bíblic, el Museu de la Porciúncula, el Museu capitular de la Seu de Mallorca, la Fundació Alcover Espai de Cultura, la col·lecció museogràfica del Consell de Mallorca i Can Balaguer.

L'únic material descarregable que ofereix la pàgina és una aplicació anomenada *Passion for Palma* impulsada per la mateixa fundació la qual ja no està disponible.³⁰⁸ Per tant, es pot afirmar que la informació que ofereix aquesta pàgina sobre els museus és incompleta i no està actualitzada. A més, no es fa una promoció adequada d'aquests equipaments culturals, presentats de manera poc significativa i atractiva, malgrat que a partir dels recursos que ofereixen els museus de Palma es podrien crear productes per a la promoció turística de la ciutat. Noms com Miró i Miquel Barceló són només alguns exemples d'allò que ofereixen les col·leccions museístiques, a part d'altres opcions de gran qualitat com el gòtic en la ciutat de Palma, present en el Museu de Mallorca i en el Museu d'Art Sacre de Mallorca; Gaudí i la seva intervenció a la Seu amb algunes peces exposades al museu catedralici; la relació de la ciutat amb la mar i el Museu Marítim; l'art contemporani i espais com Es Baluard. Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma, el Museu Fundación Juan March, el Palau March, la Fundació Miró Mallorca i la col·lecció museogràfica del Consell de Mallorca.

També s'ofereix informació turística a la web del Departament de Turisme de l'Ajuntament de la ciutat³⁰⁹, on hi ha un apartat dedicat a «museus i sales d'exposició» en el qual s'inclouen la capella de la Misericòrdia, el Casal Solleric, la Fundació Barceló, la Fundació La Caixa, la Fundació Museu d'Art Modern i Contemporani Es baluard, Fundació Sa Nostra, Museu de la Seu, Museu d'història de la Ciutat, Museu Diocesà, Museu Històric-Militar de Sant Carles i el Museu Krekovic. Com es pot comprovar, aquests

---

³⁰⁸ S'ha intentat descarregar aquesta aplicació en data del 14/11/2019, 13:54 h.

³⁰⁹ www.palmavirtual.palma.cat. Pàgina disponible en català, castellà, anglès i alemany.

centres no coincideixen amb els que apareixen a la pàgina de la Fundació 365, i la informació donada torna a ser escassa, ja que no incideix en allò que ofereixen els museus mencionats. A més a més, també aquí s'hi troba una manca d'actualització en les dades ofertes, com es pot veure en el cas del Museu Diocesà, citat amb el seu antic nom; del Museu Krekovic es diu que està tancat per obres, quan ja ha estat reobert i quan parla del Museu d'Història de la Ciutat el situa al Castell de Bellver però no el relaciona amb Can Balaguer.

En aquest portal sí que s'ofereixen quatre documents amb informació de Palma per descarregar. Dos d'ells estan dirigits a informar de les adaptacions d'accessibilitat per a persones amb discapacitats física, auditiva i visuals dels espais situats a la part alta i baixa de la ciutat. També es dedica aquest mateix tipus de guia al barri de Santa Catalina i a Cala Major, dins el qual s'inclouen el Castell de Bellver i el Museu d'Història de la Ciutat, la Fundació Pilar i Joan Miró (esmentada amb la seva antiga nomenclatura) i el Castell de Sant Carles i el seu Museu Militar. Cal dir, però, que es tracta més d'una guia específica per persones amb discapacitat i que no es centra en ressaltar els interessos culturals dels espais esmentats. Per una altra banda, hi ha també un mapa turístic on apareixen alguns museus, però novament amb denominacions incorrectes, com és el cas del Museu d'Art Espanyol Contemporani, referint-se al Museu Fundación Juan March ubicat al carrer de Sant Miquel, es torna a anomenar el Museu Diocesà i Es Baluard apareix com a com «Museu Es Baluard», sense concretar que sigui un museu d'art modern i contemporani. Un altre recurs a l'abast del navegant és una petita guia turística³¹⁰ disponible en català, castellà, anglès i alemany, i amb informació general de la ciutat: hotels, mitjans de transport, els patis, les esglésies, els edificis emblemàtics, les galeries d'art i museus. En aquest darrer apartat s'inclouen quinze centres, malgrat que s'ha de dir que no tots ells es poden considerar museus: el Casal Sollerí, el Museu d'Art Espanyol Contemporani, Fundación Joan March, Es Baluard, la capella de la Misericòrdia, la Fundació la Caixa, la Fundació Miró, el Centre de Cultura Sa Nostra, el Museu Municipal d'Història (Castell de Bellver), el Museu Militar de Sant Carles, el Museu Catedralici, el Palau March Museu, el Museu Krekovic, a Llotja, el Museu Diocesà i Ses Voltes. En aquest cas es donen les dades de localització i contacte dels centres però no se concreta quina és la seva temàtica o allò que ofereixen.

Però encara podem trobar un altre llistat de museus i sales d'exposició en la pàgina de l'ajuntament, amb un total de tretze espais, i un d'ells no ha estat anteriorment, el Centre d'Interpretació de l'Esport de les Illes Balears.

Una de les conclusions que extreure de tot plegat és la manca de sistematització dels llistats dels museus de Palma, l'absència d'un criteri a l'hora d'establir quins centres s'incorporen o no en la informació oferta i la no actualització de la informació oferta sobre els museus. En aquest sentit, s'hauria de treballar no només en aportar dades correctes, sinó també més

---

³¹⁰ Es pot descarregar en el següent enllaç: <https://cutt.ly/ChQTbLV>. Consulta 07/12/2020, 16:54 h.

precises, que deixin conèixer allò que ofereixen els museus. A partir d'aquí seria possible definir noves rutes temàtiques i agrupar més elements patrimonials per oferir productes turístics concrets i ben definits.

La ciutat de Palma fou sotmesa a un informe d'anàlisi, diagnòstic i recomanacions, elaborat per la Secretaria d'Estat de Turisme, arran de la mesura denominada *Destinos Turísticos Inteligentes*, recollit en el Pla Nacional Integral de Turisme de 2012. S'escolliren onze destins pilots, entre ells Palma, per dur a terme la implantació d'aquests destins intel·ligents, definits com:

Un espacio innovador, accesible para todos, consolidado sobre tecnología de vanguardia, que garantiza el desarrollo sostenible del territorio, facilita la interacción e integración del visitante con el entorno, e incrementa la calidad de su visita en el destino (Secretaria de Estado de Turismo, s.d.: 9).

Arran d'aquesta denominació es va voler impulsar una sèrie de mesures destinades al públic turista, però que també tinguessin conseqüències positives pels residents, a partir de l'impuls, per part del sector privat i públic, de productes i serveis turístics experimentats en el lloc de destí, amb el qual es volia aconseguir una interacció més enllà de l'estada del turista. Els destins pilots escollits foren indrets del país ja consolidats turísticament però amb intenció de canvi del seu model, com passava Palma. En l'informe esmentat, es va dur a terme un estudi de les iniciatives proposades per part de les entitats encarregades de la gestió turística de la ciutat, en aquest cas la Fundació 365, així com dels principals recursos i productes que tenia la ciutat. Entre els culturals es destaquen un total de vint elements patrimonials, entre els quals només es citen quatre museus: el capítular amb relació a la Catedral de Mallorca; la casa sant Morey de Santmartí i la casa museu J. Torrens i Lladó, les quals apareixen confoses en el document, ja que es tracta del mateix espai (tancat des de fa anys) i el Museu d'Història de la Ciutat citat quan es parla del Castell de Bellver. Per tant, en aquest informe no apareix ressaltat per si sol cap museu de la ciutat de Palma, aspecte que reflecteix quina és la posició que tenen aquests equipaments culturals dins l'oferta turística.

Just un any abans d'aquesta proposta, un estudi elaborat per Joana Maria Arrom, Mateu Picornell i Catalina Irene Ramis, posava de relleu quins eren els principals atractius patrimonials de Palma. A partir d'un inventari d'elaboració pròpia, en el qual s'inclogueren quatre-cents dotze elements patrimonials del casc antic de Palma, els autors determinaren que el 58% d'aquests recursos tenia un paper complementari a l'oferta turística de la ciutat, mentre que només un 11% eren recursos patrimonials capaços d'atreure a turistes provinents d'altres zones de l'illa. Entre aquests darrers, hi estaven inclosos els principals monuments de la ciutat, com la Catedral, juntament amb la intervenció feta per Miquel Barceló, i la Llotja (Arrom, 2011: 17).

En aquesta classificació no es van incloure cap dels centres museístics

de Palma. Els únics museus que s'esmenten són Es Baluard, el qual consideren que té un atractiu suficient per ser un recurs turístic, i el Museu d'Història de la Ciutat mencionat amb relació al Castell de Bellver (Arrom, 2011: 19). En canvi, un altre estudi similar, centrat en l'anàlisi de les visites dels principals monuments de Palma, inclou el Museu de Mallorca i la Fundació Pilar i Joan Miró. A partir del total de visites de l'any 1995 comptabilitzades en aquest segon estudi, es pot fer una classificació dels monuments més visitants els quals són, en primer lloc, la Seu de Mallorca i el Palau de l'Almudaina, amb més de sis-cents mil visitants cada una. En segona posició se situa el Castell de Bellver, amb la meitat de visites que els anteriors edificis. Els darrers llocs estan ocupats pels centres museístics, la Fundació Pilar i Joan Miró, amb poc més de setanta-set mil visitants, i en darrer lloc el Museu de Mallorca, amb catorze mil cent noranta-una entrades registrades (Sastre, s.d.: 8).

Figura 96. Informació inclosa en el mapa turístic «Palma per a tothom» amb les rutes per la part alta i baixa de la ciutat i els museus que hi estan inclosos

PALMA PER A TOTHOM | PALMA PARA TODOS

RUTA PALMA ALTA | ALTA
 Submergeix-te en la Palma Cultural! Aquesta ruta ofereix la possibilitat d'apropar-te als principals recursos del patrimoni històric, artístic del centre de la ciutat així com al celler jueu de Palma | Sumérgete en la Palma Cultural! Esta ruta te ofrece la posibilidad de acercarte a los principales recursos del patrimonio histórico y artístico del centro de la ciudad así como al bodega judío de Palma.
 Consulta aquí el nivell d'accessibilitat de la ruta. | Consulta aquí el nivel de accesibilidad de esta ruta.

RUTA PALMA BAJA | BAJA
 Descobreix la Palma baixa gaudint de les vies comercials més selectes, de les terrasses i de la gastronomia local, del modernisme i dels seus carrers carregats d'història | Descubre la Palma baja disfrutando de las vías comerciales más selectas, de las terrazas y de la gastronomía local, del modernismo y de sus calles cargadas de historia.
 Consulta aquí el nivell d'accessibilitat de la ruta. | Consulta aquí el nivel de accesibilidad de esta ruta.

BUS Turístic | BUS Turístico
 Frecuència | Frecuencia: 20 min.
 Deixa't portar pel Bus Turístic a través de la seva ruta vermella i aprofita l'oportunitat de visitar còmodament el Castell de Bellver, la Fundació Pilar i Joan Miró i el Poble Espanyol | Déjate llevar por el Bus Turístico a través de su ruta roja y aprovecha la oportunidad de visitar cómodamente el Castillo de Bellver, la Fundación Pilar i Joan Miró y el Poble Español.
 Consulta aquí la ruta del Bus Turístic. | Consulta aquí la ruta del Bus Turístico.

BUS EMT L1 Port -> Aeropuerto
 Frecuència | Frecuencia: 13 min.
 Rampa d'accés i sistema d'agenollament (kneeling system) en tots els vehicles | Rampa de acceso y sistema de arrodillamiento (kneeling system) en todos los vehículos.

OIT ESTACIONS
 Mercat de l'Olivar
 Església Sant Miquel
1 MUSEU D'ART ESPANYOL CONTEMPORANI
6 PLAÇA MAJOR - ASCENSOR
 Façana Can Forneta Rei | Pàgulla
2 PL. CORT - AJUNTAMENT
 Façana Consell de Mallorca
 Parlament de les Illes Balears
3 PALAU MARCH
 Dalt Murada
4 PALAU DE L'ALMUDAINA
5 LA SEU
6 PALAU EPISCOPAL
7 MUSEU DIOCESÀ
8 CAN BORDILS | Sala Exposicions
9 CAN OMS
10 CASA MAIMÓ BEN FARAIG
11 EGLÈSIA DE SANTA EULÀLIA
12 EGLÈSIA DE SANT FRANCESC
 Antiga Sinagoga Major
 Convent Santa Clara

OIT PARC DE LA MAR
 Passeig Sagrera
 Pl. Drassana | Terrasses
1 SA LLOTJA
 Pl. Reina
2 CASAL SOLLERIC
3 GRAN HOTEL
6 PLAÇA MAJOR - ASCENSOR
4 LA RAMBLA
5 EGLÈSIA DE SANTA MAGDALENA
6 EGLÈSIA DE SANT JAUME
 Av. Jaume III
 Pl. Porta de Santa Catalina
MUSEU ES BALUARD
 Sa Feixina

NEXE D'UNIÓ ENTRE RUTES | NEXO DE UNIÓN ENTRE RUTAS

PÀRKING - Places PMR
 1 Via Roma 19
 2 Antoni Maura 23
 3 Manacor 6
 4 Santa Paguesa 6
 5 Marqués de la Senia 8
 6 Sa Riera 10

OIT - Oficina Informació Turística
 OIT - Oficina Información Turística
 T. 902 102 365 / palmamif@palma.es

TAXIS Adaptats | TAXIS Adaptados
 T. 971 703 529 (24h)

Telèfon d'emergències
 Teléfono de emergencias
 112 SOS

ZONA DE DESCÀRREGA
 ZONA DE DESCARGA

WiFi
 Conectar gratuïtament a tots els espais Wi-Fi de la ciutat!
 ¡Conéctate gratuitamente a todos los espacios Wi-Fi de la ciudad!

GUIA PLATGES ACCESSIBLES - Descarrega
 GUIA PLAYAS ACCESIBLES - Descarga

Passion for Palma de Mallorca
 Ajuntament de Palma

FUNDACIÓ TURISME PALMA DE MALLORCA 365
 c/ Socors, 22 A - 07002 - Palma
 www.visitpalma.com

Font: Pàgina de promoció turística de l'Ajuntament de Palma. www.palmavirtual.palma.cat. Consulta 17/09/2019, 13:56 h

3.2.2. El Pla de Mallorca

L'oferta turística d'aquesta comarca s'ha fet a partir de l'anàlisi de dues pàgines webs dedicades a aquesta: visitplademallorca.net i plademallorca.net. La primera d'elles actualment ja no està disponible³¹¹ i actualment la promoció es fa a partir del segon canal esmentat. Malgrat això, es va poder consultar quina era la informació sobre museus que apareixia en aquesta primera plana, i cal dir que era força interessant. Es concretaven rutes diferenciades en tres categories: les cicloturístiques, les gastronòmiques i 4 rutes culturals: la de molins, la ruta arqueològica, la de santuaris i oratoris i la de museus. Aquesta darrera es plasmava en un mapa en el qual s'havien enumerat una sèrie de punts però aquests no eren identificats amb el nom de cap museu, ni tampoc s'oferia la seva ubicació exacta, ni una breu descripció, el que fa que no fos una eina útil per conèixer l'oferta museística. Per trobar aquesta informació s'havia de consultar la guia completa de la Mancomunitat, la qual es podia descarregar a la mateixa pàgina. En aquesta hi estaven inclosos els següents centres: Museu del Santuari de Cura³¹², Museu del vidre Guardiola³¹³, l'Observatori Astronòmic de Mallorca, el Museu de Ciències Naturals de Costitx, la Casa Museu Juníper Serra³¹⁴, el Museu i Fons Artístic de Porreres³¹⁵ i el Museu Arqueològic de Son Fornés de Montuïri³¹⁶.

---

³¹¹ La darrera consulta es va fer el 12/11/2019, 18:40h.

³¹² <http://www.santuaridecura.com/ca/museu/>. Consulta 09/01/2020, 12:14 h.

³¹³ <https://www.gordiola.com>. Consulta 09/01/2020, 12:14 h.

³¹⁴ <https://www.spiritualmallorca.com/activitatssantjuniperserra>. Consulta 09/01/2020, 12:14 h.

³¹⁵ <http://www.porreres.cat/municipi/museu-i-fons-artistic-de-lajuntament-de-porreres>. Consulta 09/01/2020, 12:14 h.

³¹⁶ <http://sonfornes.mallorca.museum/>. Consulta 09/01/2020, 12:16h.

Figura 97. Ruta dels museus del Pla de Mallorca marcada en blau

Font: Pàgina de promoció turística del Pla de Mallorca www.visitplademallorca.net. Consulta 23/07/2020, 13:24 h

Aquesta guia informava del nombre de telèfon dels centres malgrat no de la seva ubicació concreta, i feia una petita descripció de cada un. Cal dir però, que no estaven inclosos tots els museus i col·leccions de la comarca, de fet mancava la col·lecció dels Calderers (una de les cinc úniques col·leccions de Mallorca reconegudes com a tal pel Consell Insular), la casa museu de Sor Francinaina Cirer del Convent de les Germanes de la Caritat de Sencelles³¹⁷ el Museu Parroquial de l'Església de Santa Maria de Sineu³¹⁸ i el museu parroquial de l'església de Sant Joan Baptista del poble de Sant Joan.

³¹⁷ <http://www.hermanasdelacaridadsvp.com/beata-hc.htm>. Consulta 09/01/2020, 12:16 h.

³¹⁸ <https://museuparroquialsantamariadesineu.wordpress.com/>. Consulta 09/01/2020, 12:16 h.

Figura 98. Portada de la guia del Pla de Mallorca «Terres Daurades»

Font: Pàgina de promoció turística del Pla de Mallorca. www.visitplademallorca.net. Consulta 23/07/2020, 13:46 h

Actualment la pàgina que segueix activa³¹⁹ inclou els pobles d'Algaida, Ariany, Costitx, Lloret, Llubí, Maria de la Salut, Montuïri, Petra, Porreres, Sencelles, Sineu, Sant Joan, Santa Eugènia i Vilafranca, i aporta una informació més detallada i una major varietat de recursos. Malgrat tot, està disponible només en dos idiomes, català i espanyol. Pel que fa als museus, una vegada més no hi ha un tractament uniforme a l'hora de proporcionar informació al respecte, ja que depenent de l'apartat en el qual es consulti la informació, s'oferirà un nombre diferent de museus disponibles. La informació patrimonial i cultural es presenta amb relació a cada un dels pobles i també amb les activitats que es poden dur a terme, ja que en el primer apartat hi ha un total de nou centres (vegeu taula 13) però n'apareixen d'altres quan es consulten les activitats que es poden fer (vegeu taula 14).

---

³¹⁹ <https://www.plademallorca.net/>. Consulta 09/01/2020, 12:21 h.

Taula 13. Museus esmentats en relació als pobles de la mancomunitat del Pla de Mallorca

Municipi	Museu
Algaida	Santuari i Museu de Nostra Senyora de Cura
	Convent i museu de les germanes franciscanes (Pina)
Costitx	Museu de Ciències Naturals
Montuïri	Museu de Son Fornés
Petra	Casa Pairal i Museu i Centre d'Estudis de Fra Juníper Serra
Sant Joan	Museu Etnològic Es Calderers
	Casa del Pare Ginard. Museu de la Paraula
Sencelles	Casa Museu Sor Francinaina Cirer al convent de les monges de la Caritat
Sineu	Museu parroquial de Sineu

Elaboració pròpia. Font: Pàgina de promoció turística del Pla de Mallorca. www.plademallorca.net.
Consulta 03/03/2018, 14:00 h

Com es pot comprovar en la taula 9, no s'inclou el Museu i Fons Artístic de l'Ajuntament de Porreres ni el Museu de Vidre de Gordiola. Per una altra banda, cal dir que hi ha espais que s'ofereixen a la visita però no s'han considerat centres museístics, ja que no compleixen alguns dels requisits que s'han considerat essencials per poder ser definits com a tal (tenir un horari d'obertura fixe, tenir un espai museïtzat, tenir una col·lecció museogràfica, disposar d'una persona encarregada de la seva obertura i/o manteniment).³²⁰ Alguns d'ells són la casa de Margalida Cativa de Costitx, ca l'amo en Gaspar i cas Metge Monjo de Maria de la Salut, Can Socies de Tagament i Can Manera de la Costa de Montuïri, la casa pairal de Fra Lluís Jaume de Sant Joan, Can Matet de Santa Eugènia o Can Gili de Sineu.

³²⁰ Aquests criteris seran explicats amb més detall en el capítol 6 d'aquesta tesi, en el qual s'ofereix un llistat dels museus o i col·leccions museogràfiques d'elaboració pròpia a partir d'uns criteris preestablerts.

Taula 14. Taula amb les activitats que s'ofereixen al Pla de Mallorca i que inclouen visites als museus

Municipi	Activitat amb museus inclosos
Algaida	Visita el Museu i la Fàbrica artesanal de Vidre Gordiola
	Visita el Museu del Santuari Nostra Senyora de Cura (Randa)
	Visita al convent i museu de les germanes Franciscanes (Pina)
Ariany	Ruta W7 de la Ruta Walking on Words. Inclou el Museu de Paraula-Casa del Pare Ginard, de Sant Joan
Costitx	Museu de Ciències Naturals
Montuïri	Itinerari urbà cultural i patrimonial A1, inclou el Museu Arqueològic de Son Fornés
	Visita turística a la Mallorca prehistòrica i tradicional, inclou el Museu Arqueològic de Son Fornés
Petra	Ruta Juniperiana
Porreres	Visita al Museu i Fons Artístic de l'Ajuntament de Porreres
San Joan	Visita al Museu de la Paraula – Casa Pare Ginard
Sant Joan	Visita una antiga possessió mallorquina del s.XIII – Els Calderers
Sineu	Visita el Museu parroquial de Sineu
	Ruta W7 de la Ruta Walking on Words. Inclou el Museu de Paraula-Casa del Pare Ginard, de Sant Joan

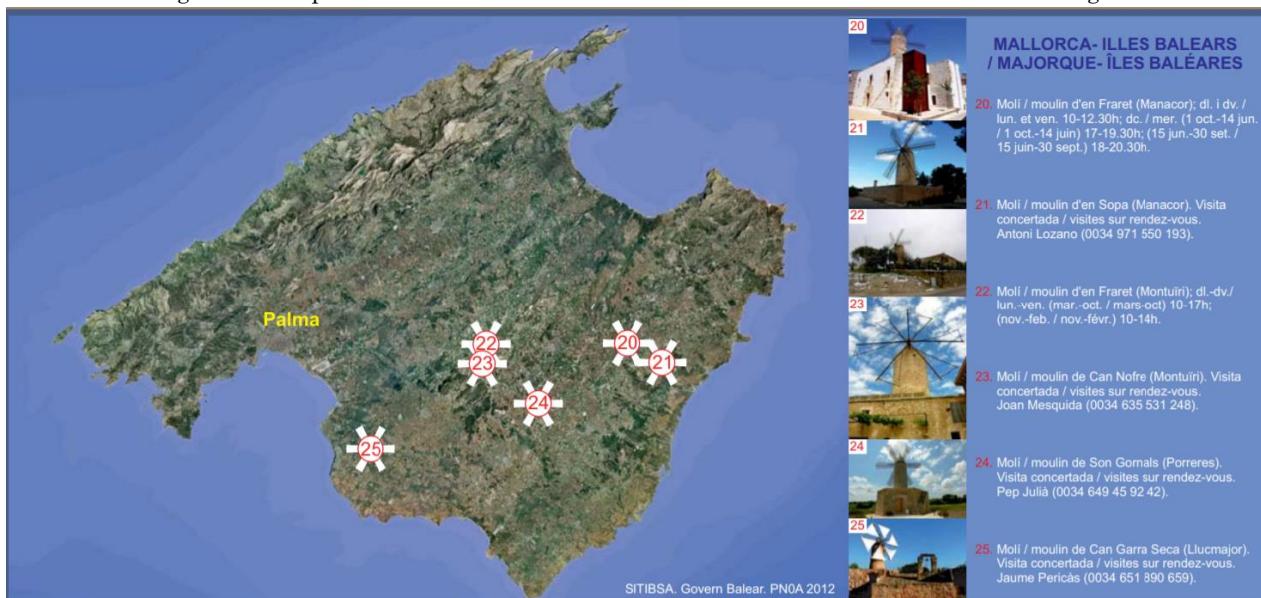
Elaboració pròpia. Font: Pàgina de promoció turística del Pla de Mallorca. www.plademallorca.net.
Consulta 03/03/2018, 14:00 h

Per una altra part, en l'apartat anomenat «Que fer» es presenten una sèrie de propostes per a cada poble, en forma de rutes, visites culturals, o altres com mercats i excursions (vegeu taula 10). En aquest apartat també s'inclouen els museus, sigui com a visita única o en format de ruta. A Algaida hi ha una ruta de museus, la *R4: Ruta dels Museus*, de 5km de distància, que comença en el Museu del Santuari de Cura, continua al Museu del Vidre

Gordiola i acaba al Museu de les Germanes Franciscanes de Pina. Una ruta es proposa amb relació el poble d'Ariany, és la *Walking on Words* (WOW), ja esmentada en altres apartats d'aquest treball, promoguda per la Fundació Mallorca Literària, i que inclou, en aquest cas, el Museu de la Paraula de Sant Joan. També en aquest municipi hi ha la visita a la possessió dels Calderers. A Sineu, a part de la ruta WOW, que en aquest cas no està vinculada a cap centre, com a visita d'interès és assenyalat el Museu Parroquial. A Montuiri hi ha un itinerari urbà cultural i patrimonial d'unes dues hores de duració aproximadament, el seu inici se situa el que s'ha anomenat Àrea del Museu de Son Fornés, ubicat al Molí d'en Fraret, element que està inclòs també dins la Ruta dels Molins de l'Euroregió impulsada des del Consell de Mallorca.³²¹ A Petra existeix la «Ruta Juniperiana» que inclou la Casa Pairal i el Museu Fra Juníper Serra i el Convent de Sant Bernadí. El Museu i Fons Artístic de Porreres apareix com una visita d'interès entre les propostes en relació a aquest poble, malgrat que, com ja s'ha vist, no apareixia en la informació que es donava en l'apartat anomenat «Què veure» (vegeu taula 9).

Figura 99. Mapa dels molins de Mallorca inclosos dins la Ruta de Molins de l'Euroregió

Font: Pàgina web del Consell de Mallorca. www.conselldemallorca.cat. Consulta 03/03/2018, 14:00 h

A part d'aquestes les propostes, la pàgina web disposa de recursos per conèixer la comarca del Pla, com són una sèrie de guies i fulletons que es poden descarregar sobre itineraris a realitzar pels diferents pobles, guies comercials, rutes ecociclistes, fulletons informatius o mapes turístics. Un dels recursos més interessants són les aplicacions disponibles de manera gratuïta que s'ofereixen dels pobles d'Algaida, Ariany, Costitx, Lloret de Vistalegre, Llubí, Maria de la Salut, Petra, Porreres, Sant Joan, Santa Eugènia,

³²¹ Aquesta ruta inclou diferents indrets de l'Euroregió: Mallorca, la Fatarella, el Llenguadoc-Rosselló i Migdia-Pirineus. En el cas de Mallorca, hi ha representats 7 molins ubicats als municipis de Manacor, Montuiri, Palma, Porreres i Llucmajor. Per a més informació es pot consultar el següent enllaç: <https://cutt.ly/ehWiZgh>. Consulta 07/12/2020, 20:04 h.

Sencelles i Sineu. En aquestes aplicacions apareix tota la informació sobre els nuclis urbans i els seus voltants, tots els seus punts d'interès i els serveis que s'ofereixen. Per acabar, en l'apartat anomenat hi ha disponibles una sèrie de vídeos i reportatges sobre algunes de les festes i tradicions de la comarca, així com les festes i esdeveniments dels pobles, alguns dels quals fan referència a determinats museus.

A part d'aquestes dues pàgines, s'han revisat les pàgines de promoció turística que tenen alguns dels municipis que formen part d'aquesta mancomunitat, com és el cas de l'Ajuntament d'Algaida³²². Aquesta web informa d'una categoria anomenada «Museus» on s'inclou només el Museu del Vidre Gordiola, però no s'inclou ni el Museu del Santuari de Cura ni el Museu de les Germanes Franciscanes de Pina, els quals estan dins la categoria dedicada a les esglésies. Seria convenient que ambdós centres fossin inclosos dins la categoria de museus per tal de donar a conèixer que disposen també d'un espai museïtzat.

L'Ajuntament de Montuïri té una web turística del municipi³²³ en la qual hi ha disponibles una sèrie de fulletons sobre el mercat «Pam a Pam» celebrat a Montuïri, una guia comercial i l'itinerari cultural i patrimonial comentat anteriorment el qual inclou la visita al Museu de Son Fornés. Un recurs a destacar és *La visita turística a la Mallorca prehistòrica i tradicional*, una visita guiada per diferents indrets de Montuïri: el Jaciment i Museu Arqueològic de Son Fornés, el celler de Ca'n Rei, el Molí de'n Nofre i el celler Solanda, i de la qual se'n pot descarregar el tríptic informatiu amb el recorregut de la visita i el telèfon per concertar la visita guiada, disponible en català, castellà, anglès i alemany³²⁴.

---

³²² <http://www.visitalgaida.com/>. Pàgina disponible en català, castellà i anglès. Consulta 03/11/2019, 13:24 h.

³²³ <http://www.turismemontuiri.com/ca>. Pàgina disponible en català, castellà, rus, anglès i alemany. Consulta 03/11/2019, 13:42 h.

³²⁴ Aquesta ruta també apareix en l'enllaç <https://cutt.ly/ehWfNim>. Consulta 14/11/2019, 21:09 h.

Figura 100. Cartell de la ruta turística per Montuïri, amb el Museu Arqueològic de Son Fornés

Font: Pàgina de promoció turística de l'Ajuntament de Montuïri. www.turismemontuiri.com. Consulta 03/03/2018, 14:00 h

Per la seva part, l'Ajuntament de Petra³²⁵, a la seva pàgina web oficial, informa sobre la Casa pairal i el Museu de Juníper Serra, així com situa un enllaç a la pàgina de promoció del Pla de Mallorca. A més, té la seva pròpia pàgina web turística on també sobre el museu, inclòs dins l'apartat de *Llocs d'interès* i dins l'itinerari dedicat a Juníper Serra, que també s'ofereix a la pàgina de la comarca³²⁶.

Pel que fa al poble de Sant Joan, en la pàgina web de l'Ajuntament³²⁷ s'ofereix una aplicació amb informació turística sobre el municipi, a part d'una ruta turística en forma de mapa en el qual es marquen les següents fites: benzineres, bus, restaurants, tren, coves, creus de terme, l'ermita, el punt d'informació turística, els molins, les possessions, els pous, les restes

³²⁵ <https://www.ajpetra.net/ca>. Consulta 10/11/2019, 11:58 h.

³²⁶ <https://cutt.ly/hhWgjl3>. Consulta 10/11/2019, 12:04 h.

³²⁷ <https://ajsantjoan.net/ca>. Consulta 10/11/2019, 13:36 h.

arqueològiques i les àrees recreatives, a més de tres itineraris. Com es pot comprovar, els museus no estan inclosos en aquest mapa, el qual presenta només una localització aproximada de tots els recursos esmentats, i no ofereix cap tipus d'informació. Aquest poble no consta de pàgina de promoció turística pròpia, per això remet a la del Pla de Mallorca. L'Ajuntament de Sineu³²⁸, per la seva part, ofereix a la seva pàgina web una ruta cultural, disponible en fulletons informatius en català, castellà i anglès, i en la qual s'inclou l'església de Santa Maria, però no s'esmenta el museu parroquial que es pot visitar en el seu interior³²⁹. En canvi, en un enllaç directe anomenat «Un passeig pels carrers de Sineu» es presenta un tríptic en dos idiomes (català i castellà), en el qual se situen i expliquen els principals punts d'interès del poble, entre ells el museu de l'església de Santa Maria, no inclòs en la ruta esmentada³³⁰.

Per acabar amb el Pla de Mallorca, es vol esmentar només que l'Ajuntament de Sencelles³³¹, en la seva pàgina web, no inclou el museu de Sor Francinaina Cirer. Cal dir que no s'ha pogut localitzar a la pàgina un enllaç a cap pàgina de promoció turística, ni dedicada tan sols a Sencelles ni les existents sobre el Pla de Mallorca. El mateix passa amb la pàgina de l'Ajuntament de Porreres³³², on només s'esmenta una breu informació del Museu i Fons Artístic ubicat en aquesta localitat.

3.2.3. La Serra de Tramuntana

Aquesta zona de Mallorca és la comarca que presenta un major nombre de centres museístics, amb un total de disset, la majoria ubicats als pobles de Deià (4), Sóller (5) i Valldemossa (3). A més, hi ha una altra circumstància important a tenir en compte: la declaració de la Serra de Tramuntana com a Patrimoni Mundial de la Humanitat dins la categoria de Paisatge Cultural per part de la UNESCO l'any 2011, gràcies al seu paisatge, la seva geografia i a la seva història, les quals li confereix un potencial turístic molt important. El gestor d'aquesta iniciativa és el Consorci Serra de Tramuntana Patrimoni Mundial, format pel Govern Balear i el Consell de Mallorca, el qual difon les mesures dutes a terme en la seva pàgina web³³³. En aquesta hi estan inclosos un total de dinou pobles: Alaró, Deià, Mancor de la Vall, Andratx, Escorca, Pollença, Banyalbufar, Esporles, Puigpunyent, Bunyola, Estellencs, Santa Maria del Camí, Andratx, Fornalutx, Selva, Valldemossa, Campanet, Lloseta i Sóller. La informació que s'ofereix en aquest canal s'estructura entorn de cinc blocs principals: turisme, cultura, patrimoni, economia i natura. En l'apartat de turisme es presenten 3 rutes diferents per descobrir la Serra de Tramuntana: la ruta del tren de Sóller, la ruta de la pedra en sec i la ruta

---

³²⁸ <http://www.ajsineu.net/>. Consulta 12/11/2019, 11:38 h.

³²⁹ Ruta disponible a <https://cutt.ly/NhWgXEJ>. Consulta 12/02/2019, 09:33 h.

³³⁰ Disponible a <https://cutt.ly/LhWgBuq>. Consulta 12/02/2019, 9:52 h.

³³¹ <http://www.sencelles.cat/>. Consulta 12/02/2019, 10:18 h.

³³² <http://www.porreres.cat/>. Consulta 12/02/2019, 10:47 h.

³³³ <http://www.serradetramuntana.net/ca>. Pàgina disponible en català, castellà, anglès i alemany. Consulta 12/02/2018, 16:54 h.

literària de Valldemossa a Pollença.

Figura 101. Logotip de la Serra de Tramuntana Patrimoni Mundial

Font: Pàgina web dedicada a la Serra de Tramuntana. www.serradetrabantana.net. Consulta 03/03/2018, 14:00 h

La presència dels museus en aquestes rutes es pot qualificar de discreta. La primera és un trajecte des de la Plaça Espanya de Palma fins a Sóller i el Port de Sóller. Es dona una breu informació de cada nucli indicant llocs rellevants, com l'església de Sant Bartomeu, el Banc de Sóller, la plaça de la Constitució o l'exposició de Picasso i Miró a l'estació del Ferrocarril de Sóller, però no se'n diu res de la resta de museus. Per a més informació es faciliten els enllaços a les pàgines web de l'Ajuntament de Sóller i a la pàgina turística, però cal dir que aquests no són correctes ja que només enllacen a la web de l'ajuntament. L'única ruta que esmenta alguns centres museístiques és la ruta literària, que inclou la Cartoixa de Valldemossa, el Museu de Son Marroig i la casa museu ca n'Alluny de l'escriptor Robert Graves, a part del Monestir de Miramar i l'Hotel Formentor de Pollença.

Per trobar una informació més concreta sobre els museus de la Serra de Tramuntana s'ha de visitar l'apartat de la web dedicat a la cultura, on hi ha una categoria dedicada exclusivament als museus³³⁴, els quals sumen un total de vint espais ubicats en els pobles d'Andratx, Campanet, Deià, Escorca, Esporles, Fornalutx, Pollença, Sóller i Valldemossa. S'ha detectat una problemàtica en la selecció dels centres que apareixen ja que alguns d'ells no podrien considerar-se museus (Centre Cultural d'Andratx i l'associació cultural Sa Taronja) i d'altres que ja no existeixen (Casa Museu Posada de Biniatró de Campanet). En canvi, hi manquen centres que sí compleixen amb la funció de museus, com el Museu de la Mar del Port de Sóller. A més, la informació que d'ells s'ofereix és realment escassa, ja que només es dedica una o dues línies a parlar del seu contingut. Per obtenir una ampliació d'aquest s'ofereix l'enllaç a la pàgina oficial del museu o de l'ajuntament del municipi on es troba. Així doncs, les principals deficiències que es poden assenyalar respecte a la difusió dels museus per part del Consorci, continua sent el que s'ha localitzat fins aleshores: una manca de criteri a l'hora de classificar els centres com a museus, fet que implica una incorrecta sistematització dels espais inclosos. Tot plegat, provoca una confusió respecte a allò que es pot considerar museu, centre cultural o centre expositiu, el que es tradueix en un desconeixement exacte del nombre de museus que formen part d'aquesta comarca, i conseqüentment de la declaració de la UNESCO. Per tal d'intentar aclarir aquesta qüestió, s'ha elaborat una taula en la qual s'han inclòs aquells

³³⁴ A més de la categoria de museus hi apareixen les següents: festes i tradicions, història, personatges i festivals.

centres que es consideren espais museístics a partir d'uns criteris propis establerts prèviament.

Taula 15. Centres museístics promocionats pel Consorci Serra de Tramuntana Patrimoni Mundial (selecció pròpia feta a partir del llistat ofert a la seva pàgina web)

Municipi	Museu
Deià	Ca n'Alluny – Museu Robet Graves
	Museu Arqueològic de Deià
	Museu Parroquial de Deià
	Museu de Son Marroig
Escorca	Museu de Lluc
Esporles	La Granja
Pollença	Museu de Pollença
	Casa Museu Dionís Bennàssar
	Museu Martí Vicenç ³³⁵
Sóller	Can Prunera Museu Modernista
	Museu de Sóller
Valldemossa	Real Cartoixa de Valldemossa
	Fundació Coll Bardalet
	Cel·la de Frédéric Chopin i George Sand a la Cartoixa de Valldemossa

Elaboració pròpia. Font: Pàgina web dedicada a la Serra de Tramuntana.
www.serradetrabutana.net. Consulta 03/03/2018, 14:00 h

Del llistat que ofereix el Consorci s'han deixat fora el Centre Cultural Andratx, l'associació cultural Sa Taronja, la Casa Museu Posada de Biniatró, el Museu de Can Xoroi de Fornalutx i l'exposició de l'Estació del Ferrocarril de Sóller, ja que es considera que no encaixen dins el concepte d'espai museístic. Per una altra part, se'n troben a faltar d'altres ubicats a la Serra de Tramuntana, com el Museu de la Mar de Sóller, el Museu Municipal de Valldemossa i la col·lecció museogràfica de la impremta Guasp, ambdues a la Cartoixa. Per tant, la valoració que se'n deriva de la promoció dels museus que duu a terme el Consorci de la Serra de Tramuntana no pot ser gaire positiva a causa de la manca de criteri en la selecció dels centres i, en conseqüència,

³³⁵ Realment aquest espai s'anomena Fundació Martí Vicenç.

la inclusió de centres que no es poden considerar museus i la no inclusió d'altres de rellevància. Per una altra part, la manca de dades informatives sobre les col·leccions i la presentació bàsica que es fa dels museus, dels quals no s'inclou ni tan sols una sola imatge. Aquest canal web hauria de ser una de les vies de promoció turística més rellevant de l'àmbit mallorquí però això no s'aprecia ni en els seus continguts ni en la seva presentació. No hi ha disponibles ni audioguies per descarregar, ni fulletons explicatius dels béns patrimonials i llocs d'interès que es mostren, ni una selecció de rutes temàtiques o territorials per conèixer millor tot el territori de la Serra.

En general, la informació que es dona és escassa i en alguns casos incompleta, ja que no estan disponibles ni els preus de les entrades a les diferents infraestructures, ni la distància entre els punts d'interès, ni la seva ubicació exacta. Totes aquestes dades s'ofereixen en forma d'enllaç a les webs dels ajuntaments o a d'altres referides a determinats equipaments culturals, cosa que pot implicar el risc de no disposar de la informació en diferents idiomes i que pugui no estar actualitzada, així com també provoca una manca d'uniformitat a l'hora de presentar tot allò que es pot gaudir a la Serra de Tramuntana. En definitiva, es creu convenient fer una reflexió sobre l'estat de la promoció turística *online* d'aquest paisatge patrimonial reconegut per la UNESCO, i la constatació i correcció d'aquells aspectes que calen millorar, així com la inclusió de noves propostes que funcionin com a recurs i producte turístic.

Precisament, la darrera acció presentada ha estat la presentació d'un producte en forma de «Rutes Culturals per la Serra de Tramuntana», les quals ofereixen itineraris pels vint portals de la Serra, localitzats en diferents indrets arreu d'aquesta i que expliquen quines són les aportacions de cada un d'ells a partir de tríptics informatius (disponibles en català, castellà, anglès i alemany). S'inclouen els municipis d'Alaró, Andratx, Banyalbufar, Bunyola, Calvià, Campanet, Deià, Escorca, Esporles, Estellencs, Fornalutx, Lloseta, Mancor de la Vall, Palma, Pollença, Puigpunyent, Santa Maria del Camí, Selva, Sóller i Valldemossa, un llibre sobre la Serra i una sèrie de tòtems en els quals hi haurà informació bàsica amb codi QR. Un altre recurs lligat a aquesta iniciativa és la pàgina [rutesculturalsserra.cat](http://www.rutesculturalsserra.cat),³³⁶ la qual ofereix rutes per cada municipi amb informació sobre els seus elements patrimonials i culturals. A partir d'un cercador es poden localitzar les 37 rutes marcades a cada municipi, les quals s'ubiquen en un mapa que les localitza, a més d'oferir una breu descripció sobre el seu contingut i punts d'interès. Les temàtiques que tracten són molt variades, relacionades amb aspectes naturals, històrics, personatges, patrimonials i etnogràfics. No obstant aquesta diversificació, es considera que els recursos oferts per a cada ruta són limitats, ja que apareix una descripció que no entra en detalls i algunes imatges, com es pot comprovar en els següents exemples:

---

³³⁶ <http://www.rutesculturalsserra.cat/es>. Pàgina disponible en català, castellà, anglès i alemany. Consulta 07/12/2020, 22:34 h.

Ruta *Esporles: la vila vella*: Des de l'església de Sant Pere (1) s'arriba a la rectoria. Es pot pujar pels carrers de Costa i Llobera i de Mossèn Alcover fins al caminet empedrat que du a la font de Son Tries de Baix (2). És una surgència important amb mina, safareig i rentadors, que encara proveeix el poble. Baixant cap al passeig del Rei es pot trescar la vila vella, estesa pel marge oriental del torrent de Sant Pere.

És interessant l'harmonia constructiva de les cases del carrer des Balladors (3), del carrer de Mestre Munar (s'Escola) (4) més amunt, i dels carrers de Cotoner i de la Creu. Finalment, hi ha el carrer de Darrere sa Paret (5) i el carrer des Gorg (6). En el trajecte, podem veure una arquitectura popular austera en què destaquen voladissos amb teules pintades, algunes datades a mitjan segle XIX.

Ruta *Bunyola: Raixa i Alfàbia* - La alquería de origen islámico, Raixa (1), es un bien de interés cultural de propiedad pública y un centro de interpretación de la Serra. Se construyó en la entrada del valle de Raixa, donde se desarrolló un complejo sistema hidráulico que incluye uno de los lavaderos más grandes de Mallorca. El esplendor que tuvo la posesión se debe a la figura del cardenal Antoni Despuig, quien, en el siglo XVII, la quiso transformar en un pueblo italiano rodeado de jardines, como el de los naranjos, el de la galería o el del huerto. Conserva una escalinata espectacular con esculturas.

Alfàbia (2), situada en la confluencia de los valles de Biniforani y Es Verger, se nutre del agua de las fuentes de Es Verger, de na Rupit y de Alfàbia, los cuales movían los molinos de harina. La alquería islámica es el origen de la gran posesión de los siglos XVII y XVIII. En el jardín, declarado bien de interés cultural, se encuentran fuentes, paseos, pérgolas con vasijas, y aljibes con árboles y huertos, en un marco de arquitectura barroca.³³⁷

Partint d'aquestes consideracions, i després d'haver realitzat dos estudis sobre la situació dels centres museístics d'aquesta àrea en diferents moments (el primer en el 2009 i el segons a partir de l'any 2014), es pot afirmar que no es pot apreciar una millora qualitativa ni de les infraestructures ni dels recursos dels museus d'aquesta comarca arran de la declaració de la UNESCO. De fet, la problemàtica continua sent la mateixa que abans: una manca d'identificació concreta i sistematitzada dels museus de la zona, una gestió realitzada de manera fragmentada i sense col·laboracions series i estables en el temps, i una estacionalitat centrada en els mesos. Tot això dificulta el posicionament dels museus dins oferta turística. Algunes dades deixen confirmar aquest fet, com el nombre de visites que reben els centres i les que s'estimen pel conjunt de la Serra. Segons l'anàlisi de context elaborat per Tramuntana XXI³³⁸ (2018: 4), el nombre de visitants a la Serra de Tramuntana ha experimentat un increment del 20% anual arribant al mig milió de visites l'any 2016, de les quals un 72% eren no

---

³³⁷ Informació extreta de la pàgina www.rutesculturalsserra.cat. Consulta 07/12/2020, 22:47 h.

³³⁸ Tramuntana XXI és una associació sense ànim de lucre que té com a objectiu treballar a favor de la Serra de Tramuntana impulsant el coneixement d'aquest indret per aconseguir una economia sostenible, una qualitat ambiental, la protecció natural i cultural, el benestar dels seus visitants i la qualitat dels visitants. <https://tramuntanaxxi.com/>. Consulta 09/01/2020, 12:42 h.

residents. En canvi, Ca n'Alluny-Casa Museu Robert Graves l'any 2016 rebré un total de 8.665³³⁹, mentre que el Museu de Pollença tingué 9.367 visites, dades que representen només l'1,7% i 1,9% respectivament del total de visitants que rebé la Serra segons Tramuntana XXI. S'han intentat aconseguir dades de visitants d'altres centres de la Serra de Tramuntana, com la Cartoixa de Valldemossa o Can Prunera Museu Modernista, però no ha estat possible.³⁴⁰

Tanmateix, arribar a conclusions a partir de les dades de visitants es considera arriscat perquè no tots els museus duen a terme la comptabilització de les seves visites de la mateixa manera i això dóna com a resultat xifres que no reflecteixen la realitat de manera uniforme. De totes maneres, es considera que els millors indicatius per valorar si els museus representen un recurs cultural significatiu és tenir en compte algunes de les seves circumstàncies, com el tancament de les seves portes durant els mesos d'hivern, com és el cas de la Cartoixa de Valldemossa, o la reducció del seu horari fora de la temporada d'estiu.

Seguint amb la promoció dels museus en les pàgines webs dels ajuntaments dels pobles d'aquesta comarca, el municipi de Valldemossa³⁴¹ disposa de pàgina turística en la qual es dedica un apartat a oferir informació sobre els diferents museus³⁴²: la Cartoixa amb la col·lecció Frederic Chopin i George Sand, el Museu Municipal, la col·lecció de la Impremta Guaps i la col·lecció sobre l'Arxiduc Lluís Salvador; la Fundació Coll Bardalet i el monestir de Miramar. A la pàgina web de l'Ajuntament de Deià,³⁴³ per exemple, té espai dedicat al turisme del municipi que inclou informació sobre el Museu parroquial de Deià, la Casa Museu Robert Graves Ca n'Alluny, el Museu Arqueològic i el Museu Norman Yanikun. D'aquest darrer s'ofereix només un telèfon de contacte per a cites prèvies i el seu horari, però des del mateix ajuntament han informat que no tenen constància de l'existència de la seva existència ni han pogut donar cap informació al respecte (Ajuntament de Deià, comunicació personal, 22 d'octubre de 2019). Això demostra que no hi ha voluntat per posar en valor els seus espais museístics, sobretot quan tenen centres tan significatius com la casa museu de Robert Graves i l'arqueològic creat pel matrimoni Waldren. Respecte al municipi de Sóller, la web de promoció turística³⁴⁴ dóna informació sobre el centre de Can Prunera Museu Modernista, el Museu de la Mar del Port de Sóller i la Sala Miró i la Sala Picasso de l'edifici del Ferrocarril de Sóller.

Un altre exemple d'informació incompleta sobre un dels museus de la Tramuntana, es troba a la pàgina web de l'ajuntament d'Escorca³⁴⁵, en l'apartat on s'informa sobre els punts d'interès. Entre aquests es menciona el Santuari de Lluç i s'ofereix una mica de la seva història i s'expliquen quins

---

³³⁹ Dades proporcionades pel propi museu.

³⁴⁰ S'ha demanat als centres aquesta informació però no s'ha pogut obtenir.

³⁴¹ <https://www.ajvalldemossa.net/ca/el-nostre-municipi>. Consulta 10/02/2019, 13:04 h.

³⁴² <http://www.visitvalldemossa.com/museus/>. Consulta 10/02/2019, 12:43 h.

³⁴³ <http://www.ajdeia.net/ca/turisme/benvinguda>. Consulta 30/10/2019, 9:32 h.

³⁴⁴ <https://soller.es/ca/>. Consulta 30/10/2019, 9:53 h.

³⁴⁵ <https://www.ajescorca.net/ca>. Consulta 30/10/2019, 21:20 h.

són els seus principals atractius, com l'església, però en cap moment es fa menció a la presència del Museu de Lluc. L'única manera de què el visitant pugui arribar a obtenir informació sobre aquests és a través de l'enllaç que s'ofereix del monestir de Lluc i el de la Serra de Tramuntana³⁴⁶. Tampoc s'ha trobat cap enllaç en la web de l'Ajuntament a cap pàgina turística d'Escorca³⁴⁷. La pàgina web de l'Ajuntament d'Esporles³⁴⁸ dedica un apartat a oferir informació turística, la seva història i les festes i tradicions, entre d'altres. Destaca la planificació d'una ruta urbana per Esporles, de la qual es pot trobar un mapa turístic al respecte i una traducció al castellà. Doncs en cap d'aquests dos documents (disponibles per a ser descarregats en format PDF) apareix ni tan sols esmentada la Granja d'Esporles, l'únic espai museístic del municipi.³⁴⁹ A més a més, s'ofereixen alguns itineraris senderistes per fer per la vall d'Esporles i pel centre urbà, però en cap d'ells tampoc s'esmenta la Granja d'Esporles. Tampoc s'ha localitzat cap pàgina turística d'Esporles en la qual trobar informació sobre el municipi i els seus centres museístics.

Per acabar amb el repàs de la informació que ofereixen els ajuntaments a les seves pàgines webs sobre els museus del municipi, cal parlar de Pollença. En la pàgina web del municipi³⁵⁰ es dona informació sobre la seva història i sobre els punts d'interès, entre els quals s'inclou el museu de Pollença. D'ell s'informa de la seva ubicació, història i col·lecció, i dels horaris i dades de contacte, però aquesta informació només apareix en català, per això no es pot considerar una eina de difusió dirigida a un públic turista. Es considera més interessant l'enllaç que en aquesta pàgina es pot trobar cap a la web turística del municipi,³⁵¹ en la qual hi ha un apartat anomenat *Visitar* dividit en dues categories: actes i celebracions i llocs. És en aquest darrer on es troba informació sobre el Museu de Pollença, l'únic centre museístic que hi apareix. En aquesta mateixa pàgina es pot descarregar una guia turística i cultural del municipi (escrita en cinc idiomes diferents), en la qual, concretament en l'apartat de cultura, es fa referència no només al Museu de Pollença sinó a d'altres d'iniciatives privades presents al municipi, com la Casa Museu Dionís Bennàssar i la Fundació Martí Vicenç. De cada un d'aquests espais es fa una breu ressenya històrica i descriptiva.

L'anàlisi realitzat deixa constatar que són molt pocs els recursos que s'ofereixen derivats dels museus presents a la Serra de Tramuntana, aspecte que sorprèn tristament ja que és una de les comarques que disposen d'un major nombre de centres de diferents tipologies. Això permet desenvolupar productes turístics adaptats a les diferents preferències i gustos dels visitants d'aquesta comarca, i oferir-los conjuntament amb altres elements

---

³⁴⁶ Cal dir que en data del 30 d'octubre de 2019 aquest enllaç no estava operatiu.

³⁴⁷ S'ha localitzat la pàgina <https://web.visitescorca.com> però aquesta no és una iniciativa municipal sinó privada.

³⁴⁸ <http://www.ajesporles.net/> Consulta 30/10/2019, 10:27 h.

³⁴⁹ En data del 8/12/2020, 21:28h aquest document ja no estava disponible a aquesta pàgina web.

³⁵⁰ <http://www.ajpollenca.net/ca>. Consulta 30/10/2019, 11:08 h.

³⁵¹ <http://www.pollensa.com/ca/>. Pàgina web disponible en català, castellà, alemany, anglès i francès. Consulta 30/10/2019, 12:43 h.

patrimonials relacionats, des de llocs d'interès historicocultural fins al patrimoni immaterial. Encara manca una imatge unificada i pròpia de la Serra de Tramuntana, la qual sembla que, malgrat la seva inclusió en el llistat de patrimoni de la Humanitat, no ha sabut aprofitar aquesta nomenclatura per desenvolupar un model global gestionat de manera unificada incloent tots els recursos dels quals disposa, tot i que cal dir que s'estan duent a terme accions per resoldre aquest fet.

Des dels ajuntaments és necessari també dur a terme accions de promoció, ja que aquests organismes són els que poden tenir major incidència en la gestió dels recursos tant de titularitat pública com privada. Cal també una agrupació de tots per aconseguir crear productes turístics adaptats a cada municipi i que puguin ser oferts també fora d'ells. En aquest sentit, és significativa l'existència d'una Mesa de batles i batlesses, creada l'any 2017, per fer participar cada municipi en la gestió de la Serra de Tramuntana i fixar unes directrius comunes d'actuació.³⁵²

3.2.4. El Llevant

El Llevant té alguns dels focus de turisme principals de l'illa. En aquesta comarca s'hi localitza el municipi de Sant Llorenç des Cardassar i de Son Servera, amb els nuclis de Cala Millor, Sa Coma, Sa Costa dels Pins i Cala Bona; la costa del municipi de Manacor sobretot amb l'àrea de Cales de Mallorca; i els municipis d'Artà i Capdepera, aquest darrer amb la zona costanera de Cala Ratjada. Tot i l'augment de població en els nuclis costaners, sobretot durant l'època estival, només dos dels centres museístiques de la comarca es troba en un nucli turístic: el Centre d'Interpretació de S'Illot en el municipi de Sant Llorenç des Cardassar.

La informació turística de la comarca de Llevant no s'ofereix de manera conjunta en cap plataforma digital, sinó que cada municipi ha elaborat la seva pròpia web turística. Malgrat això, cal fer menció de la marca *East Mallorca*, creada l'any 2018 per tots els ajuntaments de la zona, utilitzada per dur a terme una promoció turística conjunta. Un dels objectius principals d'aquesta iniciativa és enfocar la indústria turística des d'un punt de vista diferent i lluitar contra l'estacionalitat de la zona. Per fer-ho es volen tirar endavant iniciatives de diversos tipus, entre elles esportives, com l'*East Mallorca Cup*, un torneig internacional de futbol base masculí i femení celebrat per primera vegada l'any 2018.

Un altre projecte que parteix d'aquesta iniciativa i que es va voler finançar amb els recursos obtinguts de l'Impost de Turisme Sostenible però que no fou acceptat, és la ruta GR East Mallorca, un itinerari de llarg recorregut reconegut per la Federació Espanyola d'Esport de Muntanya i Escalada i la

---

³⁵² Creada la primera mesa de batles de la Tramuntana. *Diario de Mallorca*. Disponible a <https://cutt.ly/rheg5mw>. Consulta 03/04/2018, 19:25 h.

International Mountain Bike Association, i el Golf Mallorca, en el qual s'inclourien una sèrie de rutes (Llodrà, A., comunicació personal, 22 d'octubre de 2018). També pretendria fomentar el turisme de congressos oferint espais adequats per a la celebració de reunions, cursos de formació o congressos, com l'Auditori de Sa Màniga de Cala Millor, l'Espai 36 de Sant Llorenç des Cardassar, el Centre de Cultura de Porto Cristo, el Teatre d'Artà i el Teatre la Unió i Cap Vermell de Cala Ratjada.³⁵³

Figura 102. Logotip del *East Mallorca Cup*

Font: Pàgina web la marca *East Mallorca*. www.eastmallorcup.com. Consulta 03/03/2018, 14:00 h

Però com ja s'ha comentat, actualment la promoció dels municipis es fa de manera individual, i cada ajuntament disposa de la seva pròpia pàgina web³⁵⁴. En totes elles s'informa espais museístics que es poden visitar, s'ofereix una breu informació sobre aquests i quasi sempre les dades de contacte. Alguns d'aquests centres, però, necessiten visita concertada per poder visitar-los, com és el cas del Casal Melis Cursah de Capdepera, i d'altres tanquen llargues temporades, com ho fa la Torre de Canyamel des del mes de novembre fins al mes de març. L'única iniciativa que es pot destacar respecte a la visita turística dels museus del Llevant de Mallorca és l'*ArtàCard*, una targeta que engloba l'accés a diferents espais del poble d'Artà, entre ells el

³⁵³ «La comarca de Llevant es promociona a Berlín sota la marca “East Mallorca”». *Consorti de Turisme de Son Servera i Sant Llorenç des Cardassar*. Disponible a <https://cutt.ly/NhyzvFZ>. Consulta 05/06/2020, 13:11 h.

³⁵⁴ La de Manacor és <https://visitmanacor.com>; la de Sant Llorenç des Cardassar és <https://www.santllorenç.es>; la d'Artà <http://www.artamallorca.travel>, i la de Capdepera <http://www.oncapdepera.com>. Consulta 22/10/2018, 12:26 h.

Museu Regional, l'exposició de sa Rondaia de Pere Pujol i la Casa Museu de Can Cardaix – Fundació Aina Maria Lliteras.³⁵⁵

3.2.5. El Raiguer

En la comarca del Raiguer s'inclouen els pobles d'Alaró, Alcúdia, Binissalem, Búger, Campanet, Consell, Inca, Lloseta, Mancor de la Vall, Marratxí, sa Pobla, Santa Maria del Camí i Selva. Allà on es troben un major nombre de centres museístics és a la localitat d'Alcúdia, amb un total de tres, un de titularitat pública i dos de privats: el Museu Monogràfic de Pollentia, el Museu Sa Bassa Blanca-Fundació Jannick i Ben Jakober i el Museu parroquial de l'església de Sant Jaume. A la pàgina web de l'Ajuntament d'Alcúdia³⁵⁶ només es presenta el Museu Monogràfic de Pollentia, a través d'un enllaç dedicat a la ciutat romana³⁵⁷. És en la seva pàgina turística³⁵⁸, on es dona informació dels altres dos museus, sobre els quals se'n fa una breu descripció i se'n faciliten les dades de contacte i localització. Un dels recursos a destacar d'aquesta pàgina web són les audioguies que es poden descarregar tant per a sistemes IOS com Android. En total s'ofereixen un total de tres audioguies en sis idiomes diferents (espanyol, català, anglès, alemany, francès i rus). Una d'elles està íntegrament dedicada al Museu Sa Bassa³⁵⁹, mentre que en la guia sobre el centre històric d'Alcúdia, s'inclou una referència al Museu Monogràfic de Pollentia quan es parla de la història de la ciutat romana. Aquestes audioguies poden ser escoltades també des d'una aplicació totalment gratuïta, anomenada *Experience Alcúdia*, la qual pot ser instal·lada en set idiomes (espanyol, català, anglès, alemany, francès, rus i suec). En ella s'ofereixen un total de quatre rutes: una sèrie d'itineraris ornitològics, una anomenada «Via Fora» que fa referència a la visites guiades teatralitzades que s'ofereixen a l'estiu i en les quals es conta la construcció de les murades d'Alcúdia i els esdeveniments històrics més importants. En la mateixa aplicació també hi ha disponibles les rutes ja esmentades sobre el Museu Sa Bassa Blanca i sobre el centre històric del poble en la qual s'inclou un apartat dedicat al Museu de Pollentia. També n'hi ha una altra sobre la història de l'església de Sant Jaume en la qual es parla breument del museu parroquial, indicant la seva localització i el contingut general de la seva col·lecció.

---

³⁵⁵ Informació extreta de <https://cutt.ly/YhE9NSb>. Consulta 23/10/2018, 11:22 h.

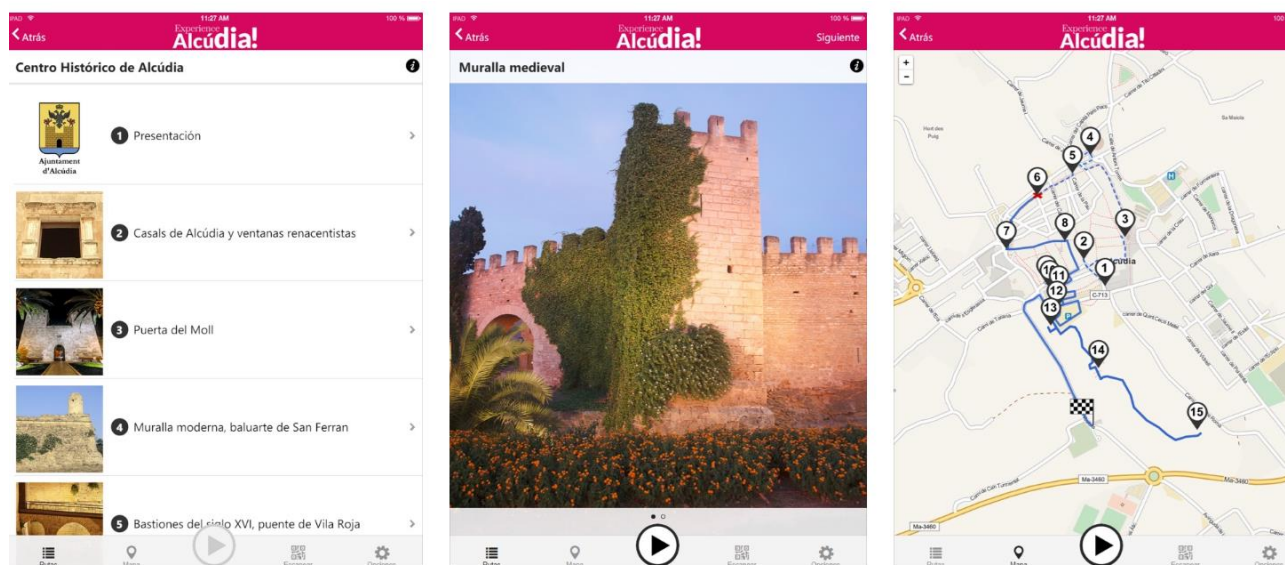
³⁵⁶ <http://www.alcudia.net/ajuntament/ca/>. Consulta 23/10/2018, 12:34 h.

³⁵⁷ <http://www.alcudia.net/Pollentia/es/el-museu/>. Consulta 23/10/2018, 12:57 h.

³⁵⁸ <http://www.alcudiamallorca.com/ca/home/>. Consulta 23/10/2018, 13:03 h.

³⁵⁹ <https://www.msbb.org/ca/>. Consulta 23/10/2018, 13:36 h.

Figura 103. Captura de les rutes *Experience Alcúdia* de les audioguies que es poden descarregar de la pàgina de promoció turística del municipi

Font: Pàgina de promoció turística d'Alcúdia. www.alcudiamallorca.com. Consulta 17/03/2018, 14:00 h

Un altre dels centres localitzats en aquesta comarca és la Fundació Mallorca Literària la qual està composta per tres centres diferents, un dels quals és la Casa Museu Llorenç Villalonga, ubicada al poble de Binissalem. És curiós que en la pàgina web de l'ajuntament³⁶⁰ s'ofereix un enllaç a l'espai virtual d'aquesta Fundació³⁶¹, però en canvi, a la pàgina web turística del poble³⁶² no se'n parla en cap dels seus apartats, ni en el que fa referència als punts d'interès que es poden visitar ni tampoc s'inclou en cap de les rutes proposades. Respecte a aquestes, cal dir que només s'ofereix la situació del recorregut en el mapa, però que la informació és realment escassa. Pel que fa a la Fundació Mallorca Literària, també hauria de ser inclosa en aquesta pàgina web, ja que es podrien aprofitar totes les iniciatives que es promouen des de la Fundació per donar a conèixer no només la figura de Llorenç Villalonga sinó altres escriptors i cases museus amb els quals també treballa aquesta entitat, com són la de Blai Bonet o el pare Ginard. Aquesta fundació ha dut a terme una sèrie de rutes i propostes en les quals participen altres entitats i pobles que haurien de ser objecte de la promoció turística del municipi.

D'aquesta comarca cal destacar el Museu del Calçat i de la Indústria, la col·lecció del qual es va reinaugurar el mes de novembre de 2018. D'ell no se n'ofereix cap informació concreta a la pàgina web de l'ajuntament d'Inca³⁶³ però sí que s'hi pot trobar un enllaç que remet a la pàgina web del museu³⁶⁴.

³⁶⁰ <https://www.ajbinissalem.net/>. Consulta 25/10/2018, 12:32 h.

³⁶¹ <http://www.fundaciocasamuseu.cat/>. Consulta 25/10/2018, 11:16 h.

³⁶² <http://www.infobinissalem.net/>. Consulta 25/10/2018, 11:23 h.

³⁶³ <http://incaciutat.com/es/>. Consulta 25/10/2018, 12:58 h.

³⁶⁴ <http://museu.incaciutat.com/?lang=es>. Consulta 26/10/2018, 9:43 h.

Aquest apareix també la pàgina web d'Inca Turística³⁶⁵, concretament en l'apartat de punts d'interès i en la ruta del calçat que s'ofereix entre altres vuit rutes. Cal esmentar que la informació d'aquesta web s'ofereix només en castellà i català i tampoc és possible descarregar cap tipus d'aplicació o audioguia.

El darrer centre existent a aquesta comarca és el Museu de Can Planes de Sa Pobla, el qual inclou el Museu d'Art Contemporani i el Museu de Sant Antoni i el Dimoni³⁶⁶. L'ajuntament inclou en la seva pàgina web³⁶⁷ una breu explicació sobre el contingut del museu i la seva localització, però no s'ha localitzat cap web dedicada exclusivament al turisme de Sa Pobla.

3.2.6. Es Migjorn

En el Migjorn la promoció turística no es fa de manera conjunta entre municipis, sinó que cada un d'ells promouen les seves iniciatives a través de pàgines webs o altres tipus d'elements. Com s'ha fet amb la resta de comarques, s'ha analitzat la promoció turística per poder determinar quin és el paper que tenen els museus de la comarca dins l'oferta de caràcter cultural. Aquesta zona és la que una manca presència d'equipaments museístics amb un total de 4 centres.³⁶⁸

El primer recurs a destacar es troba al municipi de Campos, en el qual se situen el museu parroquial de l'església de Sant Julià i el museu de Sor Maria Rafela del Convent de les Germanes Missioneres dels Sagrats Cors de Jesús i Maria. Ambdós centres són inclosos en el projecte *Odyssea*, al qual es pot accedir des de la pàgina de l'Ajuntament de Campos³⁶⁹. Aquest projecte pilot es va introduir a Balears l'any 2009 amb l'objectiu d'informar al sector del turisme nàutic sobre els recursos que tenia al seu abast més enllà de la zona portuària.³⁷⁰ Campos fou un dels municipis que participà en el projecte i actualment ofereix la possibilitat de navegar per aquest sistema que permet cercar els recursos disponibles per categories, entre les quals es troba l'escala cultural, que conté els monuments i elements patrimonials, inclosos els museus. La informació que s'ofereix és bàsica: una breu descripció, la seva

---

³⁶⁵ <https://incaturistica.es/es/>. Consulta 26/10/2018, 12:11 h.

³⁶⁶ <http://www.sapobla.cat/index.php/component/k2/item/471-can-planes>. Consulta 26/10/2018, 12:34 h.

³⁶⁷ <http://www.sapobla.cat/>. Consulta 26/10/2018, 13:00 h.

³⁶⁸ No s'ha inclòs el Centre d'Interpretació del Parc Natural de Cabrera perquè s'ha seguit el criteri que marca la UNESCO en quan la classificació de les categories de museus. Concretament és la categoria de lloc, la qual fa referència als museus que contenen béns històrics en el lloc que foren produïts originàriament, on s'informa de què també s'inclouen els centres d'interpretació, a excepció dels centres d'interpretació de la Naturalesa. Per aquest motiu no s'ha inclòs el Centre d'Interpretació de Cabrera, ben igual que tampoc es va incloure en el seu cas el de l'Albufera d'Alcúdia.

³⁶⁹ <https://www.ajcampos.org/web/intranet/odyssea>

³⁷⁰ Balears participa en un projecte pilot europeu per informar al turista nàutic sobre l'oferta més enllà del port. *Europa press*. Disponible a <https://cutt.ly/Phyl6QI>. Consulta 26/02/2017, 18:43 h.

localització, les dades de contacte i algunes fotografies, però és una eina que resulta interessant per la quantitat d'elements patrimonials sobre els quals informa, un total de quaranta. A més, com que és una eina pensada per turistes nàutics, també dóna indicacions marítimes necessàries per a la navegació. Aquesta combinació d'informació i recursos pròpies de la nàutica fa que es pugui considerar una eina ben adaptada a l'àmbit pel qual ha estat creada.

Per una altra part, l'única pàgina turística de Campos que s'ha localitzat és la de l'associació de Turisme Rural Campos,³⁷¹ en la qual ofereix informació cultural de caràcter turístic però de manera molt poc detallada, malgrat cal dir que ofereixen una ruta cultural que contempla el Museu de les Germanes dels Sagrats Cors. Dels quatre museus del Migjorn, només un es troba fora de Campos, la Fundació Cosme Bauçà de Felanitx. Aquesta apareix només en el mapa interactiu dels punts d'interès del poble que l'Ajuntament ofereix a la seva pàgina web³⁷². No hi ha tampoc disponible cap altra web turística del municipi de Felanitx.

4. El Consell Insular de Menorca

La pàgina de promoció turística del **Consell Insular de Menorca**³⁷³ incorpora un dels productes turístics oferts a l'illa, que és el cultural. Dins aquest apartat, com ja s'ha comentat anteriorment, els recursos que es volen oferir s'organitzen a partir de categories. Una d'elles són les rutes (vegeu annex 21), una de les quals està dedicada exclusivament als museus, i inclou els següents espais: el Museu Municipal de Ciutadella, la col·lecció medico-biològica de l'Illa del Rei, les col·leccions Hernández Sanz-Hernández Mora ubicat al casal de Ca n'Oliver de Maó, les sales d'exposicions ubicades arreu de l'illa, la col·lecció museogràfica del Convent i Claustre dels Socors de Sant Agustí de Ciutadella, el Museu de Menorca de Maó, el Centre de Geologia de Ferreries, el Museu Militar de Menorca des Castell, la col·lecció etnogràfica del Molí de Dalt de Sant Lluís, el Centre Artesanal des Mercadal, el Museu de Binissuès, les galeries d'art de Menorca i les pedreres de s'Hostal. De manera que la naturalesa dels espais inclosos és de caràcter diferent i no es concreta només en els espais museístics. Cal dir que la informació aportada és bastant completa i deixa fer-se una idea d'allò que ofereixen, així com es donen les dades de contacte, la localització, el tipus de propietat i gestió i la pàgina web. A més a més, en aquest mateix apartat hi ha disponible un catàleg de vuitanta-una pàgines per descarregar, el qual aporta informació sobre els museus i col·leccions museogràfiques, les galeries d'art, les sales d'exposicions i altres, on s'inclouen l'Illa del Rei, el Centre Artesanal de Menorca i les pedreres de s'Hostal. Per tant, en aquesta ocasió sí que es diferencien els llocs segons la seva tipologia, i es dóna una informació molt

---

³⁷¹ <http://visitcamposmallorca.com/en/>. Cal que en data del 09/01/2021, 12:57 h, aquesta pàgina no estava disponible.

³⁷² <http://felanitx.org/web/ca/visitant/llocs-dinteres/>. Consulta 26/10/2018, 14:09 h.

³⁷³ <http://www.menorca.es/>. Pàgina disponible en català, castellà, anglès, alemany i francès.

completa d'allò que el visitant pot contemplar en aquests espais, acompanyada d'un bon grapat d'imatges. És una eina molt adient a disposició de qualsevol visitant interessat en conèixer els espais museístics, i fer-se una idea del tipus d'oferta existents. La única pega al respecte és que aquest catàleg no està actualitzat perquè, per exemple, no s'ha inclòs el casal de ca n'Oliver ni el nou Museu Municipal de Ciutadella.³⁷⁴

Figura 104. Part de l'explicació de la col·lecció Hernández Sanz-Hernández Mora del catàleg de la ruta museística de Menorca

FRANCESC HERNÁNDEZ MORA

MAÓ
1905
CIUTADELLA
1980

"Des de bon matí, acomodat davant la petita taula de feina, amb la companyia d'un ogre i un café, començava a dibuixar..."

Fill d'un il·lustre maonès, l'artista des de ben jove va saber quan havia de ser el seu camí. Després d'una primera època de recerca artística, els seus treballs experimenten una progressiva evolució cap al llenguatge abstracte.

Gran coneixedor de materials, procediments i tècniques pictòriques, experimenta obsessivament fins que troba el seu model d'expressió.

Francesc va treballar amb convenciment i seguretat, sense descans i en silenci.

El museu i biblioteca que l'Ajuntament de Maó manté al Claustre del Carme, des de l'any 1987, són una mostra important de la història, l'art i la cultura de Menorca, i de les seves connexions amb la història universal.

L'il·lustre professor Joan Hernández Mora va fer donació del seu patrimoni a la ciutat de Maó. Part d'aquest patrimoni l'havia heretat del seu pare, el cronista-arxiver de l'Ajuntament de Maó, Francesc Hernández Sanz; la resta l'havia recopilat, al llarg dels anys, fins aconseguir una gran mostra de mobiliari, objectes i quadres d'origen menorquí, així com una copiosa biblioteca. El 1999, els seus descendents, en un nou gest de generositat cap a la seva ciutat, van fer donació de la resta de la col·lecció d'en Francesc Hernández Sanz per tal de completar la col·lecció original.

El museu reflecteix l'interior d'una casa menorquina. Les sales alberguen l'obra gràfica cronològicament dels segles XVIII, XIX i XX. A més, a més hi ha una galeria de personatges històrics menorquins o relacionats amb Menorca, una magnífica col·lecció cartogràfica i l'obra dels seus parents. La biblioteca està instal·lada a dues sales del primer pis i consta de tots els llibres i fullets recollits pel senyor Hernández Mora al llarg de la seva vida. Amb un nombre inicial superior als quatre mil, són obres d'autors menorquins o relacionats amb l'illa de Menorca. El fons bibliogràfic, totalment informatitzat, es manté actualitzat amb noves adquisicions i supera els set mil exemplars.

9

Font: Pàgina web de promoció turística del Consell de Menorca. www.menorca.es. Consulta 28/10/2020, 13:56 h.

Dins l'apartat anomenat «Visites d'interès cultural» es pot trobar un altre document disponible amb informació bàsica sobre els llocs que es poden visitar a Menorca, entre els quals s'inclouen també els museus i la resta de rutes proposades a la web. D'altra banda, cal tenir en compte que en cada una de les rutes proposades s'han situat també aquells museus que hi estan relacionats, així que s'aconsegueix que en la majoria de propostes que es fan dins el producte de Menorca Cultural hi estiguin presents els centres museístics. Dins aquest mateix producte cultural hi ha una secció anomenada «esdeveniments culturals» que ofereix un enllaç a tots els actes celebrats a l'illa, inclosos aquells que es fan en els museus. És una de les aportacions més significatives d'aquesta pàgina, ja que a través d'ella es poden conèixer si no totes, part de les activitats que s'organitzen als espais museístics. Així doncs

³⁷⁴ La darrera visualització fet d'aquest catàleg fou dia 02/12/2020, 12:50 h.

apareixen les exposicions temporals del Museu de Menorca de Maó³⁷⁵, al casal Ca n'Oliver de Maó³⁷⁶, així com els tallers i visites guiades disponibles en aquests dos centres i en altres arreu de l'illa, i celebració d'actes i diades. Es considera rellevant la difusió de la programació dels museus, ja que una de les maneres d'atreure el públic és precisament a partir d'activitats organitzades i pensades per a un grup concret. Cal dir, però, que no s'han localitzat activitats celebrades en els museus dirigides exclusivament a turistes, en canvi, sí que s'ofereixen visites teatralitzades en diferents idiomes a localitats com Alaior.

En aquest sentit, es podria defensar una línia de treball inclusiva de cara al turista, en les activitats que organitzen els museus per a la població local, així i tot, aquest sistema no és sempre adequat, ja que és necessari poder comunicar-se correctament amb els participants per tal de fer-los partícips i que s'hi sentin involucrats. El domini d'idiomes per part del personal que imparteix els tallers o activitats proposades seria una primera passa per poder implicar al públic turista, però aquest fet crea a vegades una certa reticència entre els professionals que treballen en els museus, ja que en alguns d'ells no és el personal qui realitza la visita sinó que es contracten guies turístics o persones que dominin l'idioma per fer-ho, cosa que provoca que no sigui tan fàcil poder oferir aquest tipus de servei de manera fluida i sense cita prèvia. Disposar de personal que es pugui dedicar a la promoció i a l'elaboració d'un programa d'activitats per a turistes és quelcom que sona estrany avui dia dins l'àmbit balear, sobretot perquè en molts de casos els museus no disposen de recursos per mantenir a una sola persona que gestioni el museu. Sigui com sigui, la incorporació d'una figura o d'una línia de treball dirigida al públic turista hauria de ser almanco considerada dins l'àmbit museístic, altrament es pot considerar que es dona l'esquena a una realitat amb molt de pes a les Balears, com és el turisme. A més, podria ser una manera d'obtenir recursos i procurar una millora de les possibilitats que tenen els museus.

Tornant a la pàgina web del Consell, existeix un altre recurs respecte als museus, dins la secció «informació d'interès», a partir del qual aquests són presentats. Es tracta d'un mapa interactiu que els geolocalitza i enllaça amb un apartat informatiu. Per acabar, a l'apartat de *Descàrregues* hi ha disponibles els fulletons de les rutes, inclosa la museística, així com d'altres que ofereixen informació general de Menorca, incloent aspectes culturals. Aquí s'ha trobat amb el mateix problema ja esmentat abans, l'estat no actualitzat de la informació. Tan els responsables de la promoció turística com els gestors culturals haurien de demostrar més interès per aquestes qüestions tan senzilles de resoldre i que tan mala imatge poden causar.

---

³⁷⁵ En el moment en què es redacta aquest apartat, el Museu de Menorca oferia l'exposició anomenada «Joan Flaquer i l'enigma dels 400 vasos. 50 anys d'arqueologia menorquina (1910-1960)». Consulta 02/12/2020, 13:50 h.

³⁷⁶ En el moment de la consulta al Casal Ca n'Oliver es podia trobar l'exposició «De casa al museu». Consulta 02/12/2020, 13:51 h.

Figura 105. Informació no actualitzada del Museu Municipal de Ciutadella en el fulletó de Menorca Reserva de la Biosfera

Font: Pàgina web de promoció turística del Consell Insular de Menorca. www.menorca.es. Consulta 26/05/2019, 22:01 h

4.1. La promoció dels ajuntaments menorquins

No tots els ajuntaments tenen una pàgina d'informació turística, com ja s'ha vist quan s'ha parlat de Mallorca. És el cas de **Ciutadella**, la promoció turística de la qual es fa a través de la pàgina web de l'ajuntament³⁷⁷, on es pot trobar una informació organitzada amb categories, una de les quals és «turisme cultural», on s'informa de la història de la ciutat, els seus edificis i monuments, de les festes, els mercats, les artesanies, el folklore, les exposicions i també els museus. Els centres que apareixen citats són l'exposició permanent del Pintor Torrent, el Museu Municipal del Bastió de Sa Font i el Museu Diocesà, com es veu, unes dades sense actualitzar, ja que la primera exposició esmentada roman tancada fa anys, igual que l'espai del Bastió el qual ha passat actualment a un edifici ubicat al centre històric de Ciutadella, que serà el nou museu de la ciutat, com s'explicarà en el següent apartat. L'únic centre que roman obert encara avui en dia és el Museu Diocesà. A part d'aquestes referències, no es troba cap altra aportació informativa sobre els museus del municipi. És realment una promoció poc

³⁷⁷ <http://www.ajciutadella.org>. Pàgina web disponible en català, castellà, anglès i alemany. Consulta 10/01/2020, 13:05 h.

treballada i que demostra la poca preocupació per donar a conèixer el seu patrimoni cultural. En la pàgina de l'Ajuntament de Maó, en l'apartat dedicat al turisme de la ciutat³⁷⁸ apareix un apartat de museus en el quals hi ha un enllaç a les pàgines webs del Museu de Menorca i Ca n'Oliver. També hi ha identificat un «museu funerari» per fer referència a la visita al cementeri de Maó, no és, per tant, cap museu.

Malgrat que la promoció turística correspon als consells insulars, els ajuntaments també tenen competències turístiques en els seus municipis, entre d'altres la promoció de la seva àrea territorial, per això s'han de preocupar per la difusió dels recursos que tal vegada, en el context general de l'illa, poden passar desapercebuts. La promoció municipal permet treballar de manera directa i amb un coneixement més concret de la situació, amb aquells equipaments culturals o elements patrimonials que estan a disposició del públic. En aquest sentit l'Ajuntament des Castell³⁷⁹ ofereix a la seva pàgina web una informació més atractiva i assenyada, juntament amb recursos tan bàsics però efectius com un mapa turístic de la localitat on es marquen les visites d'interès (vegeu annex 22). També hi ha una secció dedicada al turisme cultural que informa sobre monuments arqueològics, arquitectura militar i defensiva i arquitectura sanitària. A part, també s'esmenta el Museu Militar de Menorca, malgrat que la informació que es dona sobre ell és molt breu i poc descriptiva i no deixa fer-se una idea del que ofereix aquest centre.

En altres casos el que ocorre és que no es disposa de la informació proporcionada en diferents idiomes, com en el cas del poble de Sant Lluís³⁸⁰. A la seva pàgina web hi ha una ruta per la localitat on s'explica la seva història i els principals elements patrimonials, inclòs l'anomenat museu etnològic del Molí de Dalt, el problema és que només està disponible en català, per tant, no es pot considerar un recurs de promoció turística.

Un exemple en positiu ho representa la pàgina web de l'Ajuntament de Ferreries³⁸¹ en la qual es pot descarregar material turístic sobre el municipi, en tres idiomes: català, castellà i anglès, com una guia sobre el poble i els seus interessos de caràcter paisatgístic, natural i cultural, com el Museu de Ciències Naturals de Menorca ubicat a les cases de Binissuès i el Museu Etnològic del Formatge a l'Hort de Sant Patrici.

---

³⁷⁸ <http://ajmao.org>. Pàgina web disponible en català, castellà i anglès. Consulta 10/01/2020, 13:05 h.

³⁷⁹ <http://www.aj-escastell.org>. Pàgina web disponible en castellà i català. Consulta 10/01/2020, 13:05 h.

³⁸⁰ <http://www.ajsantlluis.org>. Pàgina web disponible en català, castellà, anglès, francès, italià, alemany i rus. Consulta 10/01/2020, 13:08 h.

³⁸¹ <http://www.ajferreries.org>. Pàgina web disponible en català, castellà i anglès. Consulta 10/01/2020, 13:08 h.

Figura 106. Visites recomanades per l'Ajuntament des Castell de Menorca

Font: pàgina web de l'Ajuntament des Castell de Menorca. www.aj-escastell.org. Consulta 26/05/2019, 22:01 h

Per acabar, l'Ajuntament des Mercadal³⁸² fa menció de la Farinera de S'Arangí com a museu, tot i que en realitat el que es pot contemplar és la maquinària d'un antic molí fariner i algunes de les eines que s'hi utilitzaven. Tanmateix, no se li dediquen més de cinc línies, per tant, no apareix com un elements rellevant presentat de manera atractiva. Com es pot comprovar, la difusió turística municipal de Menorca respecte als museus no només és molt escassa i poc elaborada sinó que en massa ocasions ofereix dades no actualitzades i no sempre disponibles en diferents idiomes. Això provoca que aquells espais de gestió municipal que no són referenciats en la pàgina del Consell de Mallorca passen totalment desapercebuts pel públic visitant. És d'aquesta manera que els museus locals entren en un estat de decadència i amb ells es posa en perill no només un espai sinó una part del patrimoni i coneixement del territori on s'emplanten, ja que aquests centres permeten conèixer allò que Santacana (2008: 91) denomina «microhistoria», que no és

³⁸² <http://www.esmercadal.es>. Pàgina web disponible en català, castellà i anglès. Consulta 10/01/2020, 13:08 h.

una altra cosa que els estudis de caràcter locals, els quals proporcionen un coneixement profund del passat històric i cultural d'una població a partir dels quals es pot formular un coneixement general d'una nació.

5. El Consell Insular d'Eivissa

En la pàgina oficial de promoció turística del Consell d'Eivissa³⁸³, **Ibiza Travel**, els museus apareixen dins la proposta anomenada «Una illa de museus», inclosa dins l'apartat de «Rutes per la història». Són quatre els museus sobre els quals s'informa: el Museu Diocesà, el Museu d'Art Contemporani, el Centre d'Interpretació Madina Yabisa i el Museu del Puig dels Molins. No apareixen espais museístics tan representatius com el Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, segurament perquè roman tancat, però almanco esmentar-lo i explicar la seva situació ajudaria a donar-li visibilitat. Tampoc s'explica el Museu Puget ni el Centre d'Interpretació de Sa Capelleta, ambdós a la ciutat d'Eivissa. De la resta de l'illa, no hi són presents el Centre d'Interpretació de Can Planetes ni el Museu Etnogràfic d'Eivissa, els quals apareixen en altres apartats diferents. No s'entén perquè es dedica un apartat concret a parlar de tots els museus i centres d'interpretació que es poden visitar a l'illa, malgrat que després aquests siguin també referenciats en altres seccions de la pàgina web, ja que d'aquesta manera no es presenta una proposta conjunta que plasmi la realitat museística de l'illa.

Concretament, el Museu d'Etnografia apareix dins la proposta anomenada «La vida en el camp», un títol que no estableix cap relació amb el museu. El Centre d'Interpretació de Can Planetes de Santa Eulàlia des Riu es presenta com a opció individual anomenada «Can Planetes, la història del riu de Santa Eulàlia», talment com «Una joia davall terra», dedicada al jaciment púnic i centre d'interpretació del Puig dels Molins.

Un altre recurs on es proporciona informació sobre els museus, són els fulletons disponibles per a descarregar. Un d'ells, disponible en sis idiomes,³⁸⁴ està dedicat a tres rutes per Dalt Vila: la ruta clàssica, la ruta dels baluards i la ruta desconeguda (vegeu annex 23). A cada una d'elles s'ofereixen un museus diferents, i entre totes reuneixen els espais museístics ubicats en aquesta part de la ciutat (Museu Puget, Museu Arqueològic, Museu Diocesà, el centre d'interpretació Madina Mayurqa i el Museu d'Art Contemporani). A part d'una descripció de la ruta, aquest fulletó té un mapa amb els itineraris representats i les dades concretes dels museus.

Per una altra part, hi ha quatre fulletons més disponibles, cada un amb una ruta patrimonial dedicada a diferents espais i elements situats en diferents indrets de l'illa: el Puig dels Molins i el jaciment de Sa Capelleta, en la qual s'inclou el Museu Monogràfic del Puig dels Molins i el Centre d'Interpretació de sa Capelleta; els jaciments de Sa Caleta i de Ses Païsses de Cala d'Hort, malgrat no es parla de la casa de pagès museïtzada que forma

---

³⁸³ <http://ibiza.travel/>. Darrera consulta 14/11/2019, 16:26 h.

³⁸⁴ Es pot consultar en català, castellà, anglès, francès, italià i alemany.

part del Museu Etnogràfic d'Eivissa ni tampoc d'aquest; la ruta d'art contemporani i d'avantguarda (vegeu annex 24), que explica el Museu d'Art Contemporani i el Museu Puget; i la Ruta del Riu a Santa Eulàlia del Riu, en la qual s'inclouen el Museu Etnogràfic d'Eivissa i el Centre d'Interpretació Can Planetes.

Figura 107. Dades dels museus inclosa dins la proposta «Rutes per Dalt Vila»

MUSEUS

- MUSEU ARQUEOLÒGIC**
 plaça de la Catedral, 3 (Dalt Vila)
 07800 Eivissa - tel.: +34 971 301231
 Del 16 d'octubre al 15 de març: de dimarts a dissabte de 9.00 a 15.00 h, diumenges de 10.00 a 14.00 h.
 Del 16 de març al 15 d'octubre: de dimarts a dissabte de 10.00 a 14.00 h i de 18.00 a 20.00 h, diumenges de 10.00 a 14.00 h.
• EXHIBEIX LES RESTES MATERIALS DEL PASSAT HISTÒRIC DE LES ILLES D'EIVISSA I FORMENTERA DES DE LA PREHISTÒRIA FINS A L'ÈPOCA MEDIEVAL ISLÀMICA
- MADINA YABISA**
 c. Major, 2 (Dalt Vila) - 07800 Eivissa
 tel.: +34 971 399232
 De l'1 d'abril al 31 d'octubre: de dimarts a dissabte de 10.00 a 14.00 h i de 17.00 a 20.00 h, diumenges de 10.00 a 14.00 h.
 Juliol i agost: de dimarts a dissabte de 10.00 a 14.00 h i de 18.00 a 21.00 h, diumenges de 10.00 a 14.00 h.
 De l'1 de novembre al 31 de març: de dimarts a diumenge de 10.00 a 15.00 h.
• CENTRE MODERN D'INTERPRETACIÓ, APOSTA PER LA TECNOLOGIA AUDIOVISUAL I PERMET CONÈIXER LA HISTÒRIA DE LA CIUTAT I PARTICULARMENT EL QUE VA SER MADINA YABISA DURANT L'ÈPOCA DE DOMINACIÓ MUSULMANA
- MUSEU D'ART CONTEMPORANI D'EIVISSA (MACE)**
 (Exposició temporal a la Sala Capitular de l'antic Ajuntament, a causa de les obres de restauració i fins a la seua reobertura)
 tel.: +34 971 392147
 De l'1 de maig al 30 de setembre: de dimarts a diumenge de 10.00 a 13.30 h, de dimarts a divendres de 17.00 a 20.00 h, dilluns i festius tancat.
 De l'1 d'octubre al 30 d'abril: de dimarts a diumenge de 10.00 a 13.30 h, de dimarts a divendres de 16.00 a 18.00 h, dilluns i festius tancat.
- MUSEU PUGET**
 c. de Sant Ciriac, 18 (Dalt Vila)
 07800 Eivissa
 tel.: +34 971 392137
 De l'1 de maig al 30 de setembre: de dimarts a diumenge de 10.00 a 13.30 h, de dimarts a divendres de 17.00 a 20.00 h, dilluns i festius tancat.
 De l'1 d'octubre al 30 d'abril: de dimarts a diumenge de 10.00 a 13.30 h, de dimarts a divendres de 16.00 a 18.00 h, dilluns i festius tancat.
- MUSEU DIOCESÀ**
 Catedral d'Eivissa
 plaça de la Catedral - 07800 Eivissa
- LA SEUA COL·LECCIÓ DE PINTURA I GRAVATS ÉS INTERNACIONAL I REFLECTEIX LA CREACIÓ PLÀSTICA VINCULADA A EIVISSA DES DE 1959 FINS A L'ACTUALITAT**
- BALUARDES DE SANT PERE I DE SANT JAUME**
 Dalt Vila - Eivissa
 De l'1 d'abril al 31 d'octubre: de dimarts a dissabte de 10.00 a 14.00 h i de 17.00 a 20.00 h, diumenges de 10.00 a 14.00 h.
 Juliol i agost: de dimarts a dissabte de 10.00 a 14.00 h i de 18.00 a 21.00 h, diumenges de 10.00 a 14.00 h.
 De l'1 de novembre al 31 de març: de dimarts a diumenge de 10.00 a 15.00 h.
- BALUARD DE SANT JAUME: ESPAI INTERACTIU QUE MOSTRA L'ARMAMENT DE L'ÈPOCA RENAIXENTISTA**
- BALUARD DE SANT PERE: ESPAI INTERACTIU QUE EXPLICA LA CONSTRUCCIÓ DE LES MURALLES RENAIXENTISTES D'EIVISSA**

Font: Pàgina de promoció turística del Consell d'Eivissa. www.ibiza.travel. Consulta 26/05/2019, 18:01 h

Un altre apartat significatiu d'aquesta pàgina de promoció és el dedicat al Patrimoni Mundial. Aquí s'explica de manera breu aquesta declaració i apareix vinculada als recursos que ja s'han comentat anteriorment: als itineraris patrimonials i les rutes per Dalt Vila, així com també s'enllaça a un catàleg amb els principals esdeveniments culturals celebrats al llarg de l'any: les fires gastronòmiques, l'Eivissa Jazz Festival, la fira Medieval o el festival d'art *Bloop Festival*, però no es troba cap acte o esdeveniment celebrat per un museu o relacionat amb aquest. Per tant, la programació dels principals centres queda totalment ignorada dins la promoció turística de l'illa.

La web tampoc ofereix una informació general i concreta dels museus de l'illa. Es troba a faltar un apartat o fulletó en el qual es pugui trobar tota

la informació bàsica d'aquests centres, on s'ubiquen, què ofereixen, quan es poden visitar, quines activitats s'hi poden fer i amb quins altres elements culturals i patrimonials es poden combinar. Segurament la millora manera de fer arribar aquesta informació als visitants seria a partir de l'elaboració d'un dossier informatiu elaborat pels responsables dels museus, ja que ells són qui millor coneixen la seva oferta i allò que pot encaixar amb les visites turístiques. Si es té en compte allò que es pot trobar en aquesta pàgina web de promoció turística ibiza.travel, no es pot considerar que els museus representin un recurs turístic significatiu dins l'oferta turística.

5.1. La promoció municipal dels museus eivissencs

Des de l'Ajuntament d'Eivissa es promoció l'oferta turística de la ciutat a través de la **web turisme.ibiza.es**³⁸⁵. Aquesta vegada, dins l'apartat anomenat «visites culturals», sí que hi ha dedicat un espai monogràfic sobre els museus que es poden visitar, ubicats en un mapa interactiu que permet conèixer la seva localització i tenir les dades bàsiques de cada un d'ells. Els espais que s'inclouen són els baluards de Sant Pere i Sant Jaume, la Casa Colom, el Museu Diocesà, el Centre d'Interpretació Madina Yabisa, el Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, la casa Broner, el jaciment i Museu del Puig des Molins, el Museu d'Art Contemporani i el Museu Puget. Un cop més es troba a faltar el Centre d'Interpretació de sa Capelleta. Tots aquests espais estan marcats en el mapa turístic que es pot descarregar en aquesta mateixa pàgina, així com apareixen en l'agenda anual d'esdeveniments i activitats de la ciutat.

Un producte ofert i elaborat a partir d'elements patrimonials i equipaments culturals són els itineraris patrimonials. Aquests es repeteixen i són els mateixos que són oferts pel Consell: les tres rutes per Dalt Vila (la clàssica, la dels baluards i la desconeguda) i l'itinerari dels Puig des Molins i Sa Capelleta i d'Art Contemporani i Avantguarda. El problema és que en aquesta ocasió no està disponible cap informació detallada sobre aquests recorreguts ni tampoc hi ha cap fulletó on apareguin. Per tant, es pot dir que la menció que es fa d'ells no té gaire sentit perquè els visitants no disposa de la descripció ni els punts per on transcorren per poder realitzar-los. En canvi, sí que es concreta el telèfon i el lloc per concertar les visites teatralitzades disponible a la zona de Dalt Vila i a la necròpoli del Puig des Molins.

---

³⁸⁵ <https://turisme.eivissa.es/>. Pàgina web disponible en català, castellà, anglès i alemany. Consulta 10/01/2020, 13:12 h.

Figura 108. Mapa turístic amb els museus de la ciutat d'Eivissa senyalitzats ofert per l'Ajuntament d'Eivissa

Font: Pàgina de promoció turística de l'Ajuntament d'Eivissa. www.eivissa.turisme.es. Consulta 26/05/2019, 20:21 h

Una vegada més, la informació oferta sobre els museus i la manera de fer-ho torna a ser rudimentària i pot innovadora, amb una manca de detalls que exposin el veritable valor cultural que aporten aquestes equipaments a la ciutat i que deixen conèixer al turista tots els tresors i continguts que en ells es podran trobar. Pel que fa a la programació dels centres museístics i a les seves principals activitats, tampoc se'n dona cap notícia.

La localització dels museus d'Eivissa es concentra sobretot a la capital i a la **zona de Santa Eulària des Riu**, on es troben el Museu Etnogràfic de Can Ros i la seva extensió a ses Païsses de Cala d'Hort i el Centre d'Interpretació Can Planetes. Per aquest motiu s'ha analitzat la pàgina turística d'aquest municipi.³⁸⁶ Dins l'apartat dedicat al patrimoni i a la cultura hi ha una secció dedicada als espais museístics, on es nombren i s'expliquen breument l'Etnogràfic d'Eivissa, el Centre d'Interpretació del Riu

³⁸⁶ <http://visitsantaaulalia.com/>. Pàgina disponible en castellà i anglès. Consulta 10/01/2021, 13:14 h.

de Santa Eulàlia³⁸⁷ Can Planetes, el museu Es Trull de Ca n'Andreu i la Sala Barrau³⁸⁸.

Per una altra part, també es concreten un total d'onze rutes que engloben el patrimoni natural i cultural del municipi, i fan referència als edificis patrimonials com les esglésies, als mercats, als monuments, als elements etnogràfics, als miradors, a les instal·lacions esportives, a les platges i cales, a les construccions defensives, als nuclis de població del municipi com Santa Gertrudis o Sant Carles i també als museus. Aquests formen part de la ruta número u des Canar, on se cita el museu Es Trull de Ca n'Andreu; la ruta número quatre de Santa Eulària, amb el Museu Etnogràfic i el Centre de Can Planetes; i la ruta de Sant Carles on torna a apareix Es Trull. Aquests són els únics continguts que es presenten amb relació als museus.

En la pàgina turística del municipi de **Sant Josep de Sa Talaia**³⁸⁹ s'hi troba l'extensió del Museu Etnogràfic, concretament a les Ses Païsses de Cala d'Hort, però curiosament quan es parla d'aquest jaciment arqueològic no fa referència a l'exposició etnogràfica mostrada en la casa de pagès ubicada en la finca, la qual passa desapercebuda per a qualsevol turista a la recerca d'informació cultural patrimonial. La manera escollida per donar informació al respecte ha estat fer una entrada en el blog de la pàgina web dedicada als centres que es poden visitar en el municipi, titulada «6 espais culturals a Sant Josep», en data de dia 20 de maig de 2020, és a dir, que és una informació recent³⁹⁰ i no quedarà actualitzada de manera permanent a la web. A més, no és un text dedicat només als museus sinó que també inclou centres expositius i culturals, en concret, s'esmenta el Centre Cultural de Can Jeroni, la Sala d'Exposicions de Can Curt, el Centre d'Interpretació Sant Francesc, l'Escola de Música Can Blau, Ses Païsses de Cala d'Hort i la Nau Salinas d'exposicions d'art.

---

³⁸⁷ Malgrat en aquest apartat s'informi sobre aquest centre, en la tesi no s'han inclosos els centres d'interpretació dedicats a espais naturals, així com s'explicarà en el capítol número 6 en el qual s'explica la situació dels museus de les Balears.

³⁸⁸ Aquesta sala conté la col·lecció pictòrica del pintor català Laureà Manuel Innocenci Barrau, la vídua del qual la cedí al Bisbat, juntament amb un edifici ubicat devora l'església de Santa Eulàlia, on es féu una casa museu del pintor. L'any 2010 tanca les seves portes i els quadres del pintor passen a ser exhibits de forma permanent en la Sala Barrau ubicada en el Passeig de s'Alamera de la localitat.

³⁸⁹ <https://www.santjosep.net/>. Pàgina disponible en català, castellà, anglès, alemany i neerlandès. Consulta 10/01/2020, 13:17 h.

³⁹⁰ La darrera consulta a aquest blog es va fer dia 01/12/2020, 20:32 h.

Figura 109. Ruta 4 per Santa Eulària oferta en la pàgina web de promoció turística de l'Ajuntament de Santa Eulària i en la qual s'inclouen dos centres museístics de la localitat

Font: Pàgina de promoció turística de l'Ajuntament de Santa Eulària des Riu. www.visitsantaeularia.com. Consulta 26/05/2019, 20:40 h

En definitiva, els museus d'Eivissa no són oferts de manera adient ni atractiva a través de les pàgines webs turístiques. La informació exposada sol ser molt pobre, sense detalls que deixin veure el seu valor patrimonial, històric i cultural. Per això no són presentats com un recurs turístic a destacar, sinó que més bé allò que es transmet és una valoració pobra i reduïda. Es fa evident que la col·laboració entre els responsables de gestionar els museus i els de la promoció turística és, si no inexistent, molt poc treballada i efectiva i que no existeix certa preocupació per presentar-los davant el públic turista. Assumir la difusió correcta dels museus en tots els àmbits de la societat, inclòs el turístic, i sobretot en la societat balear en la qual el turisme és un element definidor d'aquesta, hauria de ser una tasca més de l'equip humà encarregat de la seva gestió. De la mateixa manera, els promotors turístics haurien de vetllar més per aquest tipus de recursos culturals i presentar-los amb el convenciment amb el qual ofereixen altres mitjans, com les platges o l'oci nocturn.

6. Formentera

A Formentera, fins l'any 2019, només s'hi podia trobar un espai museístic bastant precari, la col·lecció d'etnografia. Actualment ja es pot visitar una nova exposició i espai al far de la Mola i està en procés la creació la xarxa del Museu de Formentera. Per aquest motiu, no es pot fer una valoració real ni objectiva de la seva promoció turística. A més, a causa de la inusual definició d'entitats que es produeix en aquesta illa, la qual no té ajuntaments per als nuclis de població que s'hi troben, sinó que el seu Consell és alhora l'ajuntament, no existeix un altre canal de promoció turística *online* que la

pàgina de promoció turística del Consell³⁹¹. Aquesta té una secció anomenada «sala d'exposicions i museus» en la qual es dona a conèixer la col·lecció museogràfica, tractada normalment com a museu, el centre cultural del Far de la Mola, la Sala d'Exposicions de l'Ajuntament Vell i el centre d'exposicions Antoni Tur «Gabrielet». No es fa menció del futur museu de Formentera ni el projecte de xarxa entorn d'ell i en el qual s'està treballant com s'explicarà en el següent punt. De totes maneres, es considera prou adient agafar de referència les campanyes que s'han efectuat en altres illes de les Balears entorns de la difusió i promoció de centres que encara estan en procés de creació, com són el Museu de Marítim de Palma i el Museu de la Mar i la Pesca d'Eivissa. Sens dubte, la millora aposta per un producte, i més si és de caràcter cultural, és fer-lo formar part de la societat a la qual pertany des del primer moment, i que aquesta ajudi a la seva acceptació i promoció des del seu naixement, per aconseguir que el projecte pugui desenvolupar-se de manera correcta i així convertir-se en un recurs potent i de referència no només per la població local, sinó també pels milions de visitants que rep l'illa pitiüsa menor cada any.

---

³⁹¹ <https://www.formentera.es/>. Pàgina disponible en català, castellà, anglès, alemany, francès, italià i neerlandès. Consulta 10/01/2020, 13:22 h.

Capítol 5. Anàlisi de la situació museística balear a partir de la legislació sobre museus i col·leccions museogràfiques

Per entendre la realitat museística de les Illes Balears, cal tenir en compte quins són els documents legals que la regulen. En aquest sentit, es poden establir dos nivells bàsics de regulació: l'estatal i l'autonòmic. Malgrat que són els documents inclosos en aquest darrer nivell els que regeixen de manera directa els museus i col·leccions de les Illes Balears, la regulació de caràcter estatal que afecta, per tant, a tot el territorial espanyol, és determinant per fixar les lleis, decrets i/o altres mesures autonòmiques, ja que aquestes solen agafar-la de model i adaptar-la a les circumstàncies i necessitats de cada comunitat. Per això, s'ha considerat necessari incloure les lleis i decrets que afecten directament a l'àmbit museístic per retratar quina és el marc legal comú i com aquest va estat adaptat a la situació i gestió dels museus de les Illes Balears. A continuació, es tractarà de manera individual la documentació que els Consell Insular maneja, ja que, com es podrà comprovar, cada un d'ells presenta una situació diferent. A part de les lleis de museus, també s'analitzaran els documents normatius i la creació de les xarxes de museus. Els dictàmens emesos arran d'aquests documents condicionen, en part, la situació dels museus balears, per això, per a cada un d'ells es concretarà de quina manera es plasma en la realitat actual i quines problemàtiques han sorgit i existeixen entorn d'ells.

No solament són els escrits legals els que determinen la realitat museística, hi ha altres circumstàncies condicionants, però en el cas de les Illes Balears s'ha detectat un buit legal que no ha permès dur a terme un desenvolupament adequat de les polítiques referides a aquest sector. Les mesures autonòmiques no han proporcionat, des de l'any 2003 fins al 2019, cap reglament que hagi consentit la posada en pràctica dels continguts de la Llei 4/2003, de 26 de març de museus de les Illes Balears. Això té la seva excepció a Mallorca, on l'any 2012 es va aprovar un reglament propi per tal de poder tirar endavant amb les exigències legals que havien de ser assumides pels museus.

Les conseqüències que aquest fet ha tingut es manifesten avui dia en un panorama museístic dispers, del qual no es té un coneixement concret ni sistematitzat, ni tampoc un llistat oficial dels museus i col·leccions museogràfiques de les Balears. Això provoca, per una part, que no es pugui informar de manera correcta sobre aquest sector ni dur a terme una correcta difusió, organitzada, conjunta i contínua, en els diferents canals de difusió, tan culturals com turístics. Per una altra part, el desconeixement parcial d'aquests centres i la manca de control dificulta un adequat seguiment del patrimoni que custodien, fet que pot posar en perill la seva conservació.

Tot plegat, esdevé un doble repte pels museus. Per una part, han d'intentar complir amb totes les condicions i consideracions legals existents per ser reconeguts com a museu o col·lecció museogràfica, una tasca

assumible per un tant per cent minoritari ja que, la majoria no disposa dels recursos necessaris per fer-ho. Per una altra, han de batallar amb la situació real que tenen cada un d'ells, molt diferents unes de les altres. Normalment la problemàtica sol sorgir entorn de les funcions bàsiques dels museus, referides tant a la conservació i exposició de les seves col·leccions, com a la correcta sistematització d'aquestes i a una correcta difusió. Moltes vegades han de tirar endavant amb uns recursos quasi inexistent, cosa que impedeix que compleixin amb obligacions tan bàsiques com tenir un horari estable o una exposició museogràfica adequada i preparada a la visita. Fins i tot, alguns centres funcionen a partir de voluntaris que, evidentment, no tenen cap tipus d'obligació a l'hora de complir de manera estricta amb la tasca que duen a terme, per això no es pot assegurar al 100% que el centre es gestioni sempre de manera adequada. De totes maneres, aquest tipus de circumstàncies seran tractades amb més detall en el capítol següent, ja que aquest es centrarà en descriure els documents legals envers la gestió dels museus de les Illes Balears amb l'objectiu de comprovar quina situació se'n deriva i com condiciona la situació museística de les Balears. Per una altra part, fer un estat de la qüestió del tema permetrà reflexionar sobre si les mesures adoptades són les més adients o si, pel contrari, seria necessari efectuar-hi algun tipus de modificació, sempre que sigui possible.

1. Legislació de caràcter estatal

La legislació estatal vigent s'ha anat formant sobretot després de la dictadura franquista, i la situació que presenta es en moltes de casos paral·lela a aquella que es pot trobar a escala regional. Això no ha d'estranyar si es té en compte que la documentació estatal és la que ha servit de base i punt de partida per elaborar aquella que afecta a cada comunitat autònoma, les quals van anar elaborant les seves pròpies lleis de patrimoni i museus, sobretot després de la dictadura franquista. Els museus de titularitat municipal i aquells que depenen dels òrgans de govern de cada comunitat, dependran de les mesures que aquestes elaborin al respecte. Són els museus de caràcter estatal els que es veuen afectats per la legislació establerta nacionalment, malgrat que amb els anys la seva gestió hagi passat a mans dels governs autonòmics. En el cas de Balears, hi ha tres museus de titularitat estatal: el Museu de Mallorca i la seva secció etnogràfica de Muro i el Museu de Pollentia, el Museu de Menorca de Maó, i el Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, que també inclou el Museu Monogràfic del Puig dels Molins (*Ministerio de Cultura y Deporte*, s.d.b: 4). Per una altra part, hi ha altres mesures que engloben de manera conjunta determinats museus, com la Xarxa de Museus de Defensa en la qual s'inclouen aquells centres, espais i edificis que depenen d'aquest ministeri.

El primer document que val citar és la **Llei 16/1985, de 25 de juny, de Patrimoni Històric**,³⁹² el qual fa referència a la protecció, gestió i difusió del patrimoni històrico-artístic espanyol. En el Capítol II, del Títol VII sobre arxius, biblioteques i museus s'estableix la definició de museu:

---

³⁹² Disponible a <https://cutt.ly/Ch1jZYn>. Consulta 23/08/2019, 10:55 h.

Son museos las instituciones de carácter permanente que adquieren, conservan, investigan, comunican y exhiben para fines de estudio, educación y contemplación conjuntos y colecciones de valor, histórico, artístico, científico, técnico o de cualquier otra naturaleza cultural

A més d'oferir una definició de museu, aquesta llei fixa la possibilitat per part de l'Estat i de les Comunitats Autònomes de crear nous centres si existeix la necessitat social i cultural i l'obligació de què l'administració de l'Estat competent vetlli pel lliure accés als museus de titularitat estatal a tots els ciutadans. També s'estableix que els museus de titularitat estatal han de complir amb la Llei 16/1985 de Patrimoni Històric i elaborar tota aquella reglamentació que sigui necessària per tal de complir amb aquesta premissa. Respecte a això, a les Balears es donen circumstàncies no adequades a aquestes premisses, concretament a Eivissa i a Mallorca. El Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, gestionat per la comunitat autònoma, roman tancat des de l'any 2010 i malgrat les obres que s'hi ha anat efectuant, avui dia encara només es pot visitar el seu annex, el Museu Monogràfic del Puig dels Molins. Pel que fa al Museu de Mallorca, gestionat pel consell insular, actualment només es pot accedir a la meitat de les seves sales, després d'una reforma integral que s'ha allargat quasi deu anys i, avui dia, encara no està completa. Aquesta situació demostra que els museus, malgrat tinguin la categoria d'estatals, no estan lliure de problemàtiques i que també han d'afrontar situacions complicades, com és un tancament de llarga duració que pot ser la causa de vàries faltes diferents, com la manca d'acceleració en temes que ho requereixen, la gestió lenta i no adequada per part de les entitats encarregades, i una coordinació insuficient entre els diferents organismes que intervenen.

Seguint amb la documentació, cal citar el **Real Decret 620/1987, de 10 d'abril, de Reglament de Museus de Titularitat Estatal i el Sistema Espanyol de Museus**³⁹³ derivat de la llei anterior, i el qual fa referència específica als museus estatals i a la seva regulació. En ell es derogaren tots els altres decrets i reglaments existents anteriorment referents als museus: el Real Decret de 29 de novembre de 1901 que aprova el Reglament General dels Museus regits pel Cos Facultatiu d'Arxivers, Bibliotecaris i Arqueòlegs; el Decret 730/1971, de 25 de març, pel qual es regula l'organització i funcionament dels Museus estatals de Belles Arts; l'Ordre de 28 de juny de 1972, per la qual es dictaminen noves normes per a la visita a Museus i Monuments dependents de la Direcció General de Belles Arts i Arxius; i el Real Decret 3427/1981, de 29 de desembre, sobre dipòsits d'obres d'art i altres fons museístics propietat de l'Estat en Institucions o Entitats públiques o privades. El document dota als museus estatals de les eines jurídiques i tècniques necessàries per conservar de manera adequada el patrimoni que custodien acord amb la Llei de Patrimoni 16/1985.

---

³⁹³ Disponible a <https://cutt.ly/Th1jH5z>. Consulta 23/08/2019, 10:54 h.

La definició que fa de museus és la mateixa apareguda en la llei de patrimoni, però en aquest cas marca de manera específica quines són les funcions dels museus. A part de la conservació, la catalogació, la restauració i l'exhibició de les obres que custodien, també tenen la funció d'investigar, de realitzar exposicions temporals acords amb la naturalesa del museu així com qualsevol altra que s'estableixi en els estatuts de cada centre. Així mateix, es defineix el concepte de col·lecció estatal, les quals s'identifiquen amb els fons museístics dipositats en els museus, els quals estan obligats a dur un registre tant de la seva col·lecció estable com dels dipòsits que es facin, siguin estatals o d'una altra titularitat. Aquests fons han d'estar inclosos dins l'inventari i el catàleg, eines que són perfilades com a obligatòries. S'estableixen també quines són les àrees organitzatives dels museus i les funcions de cada una d'elles: direcció, conservació i investigació, difusió i administració. Una de les funcions generals del museu és vetllar per l'accessibilitat del públic al museu, amb un mínim obligatori de trenta hores setmanals distribuïdes en sis dies a la setmana. Així mateix, s'ha de facilitar l'accés als investigadors, no només en aquell material exposat sinó a tot el fons del qual disposa el museu.

Un dels punts importants del reglament és la definició del Sistema Espanyol de Museus, en el qual s'inclouen els museus estatals i aquells que tinguin un fons d'importància rellevant. Els museus que hi formin part hauran de col·laborar entre ells en les tasques de difusió, conservació, investigació i restauració. Aquest sistema es pot considerar l'antecedent del qual seran les xarxes de museus creades posteriorment a les comunitats autònomes, també en el cas de Balears.

Com ha s'ha comentat, són tres els museus estatals presents a les illes. De tots ells, només la gestió de l'arqueològic d'Eivissa continua amb mans del Govern Balear, els altres estan gestionats pel seus respectius consells insulars. Les competències del Museu de Menorca foren les primeres que es traspasaren al Consell Insular de Menorca a partir de la **Llei 3/2011, de 25 de març, de delegació de competències al Consell Insular de Menorca de les facultats que, com a administració gestora, exerceix l'Administració de la CAIB en relació amb el Museu de Menorca i la Biblioteca Pública i l'Arxiu Històric**,³⁹⁴ tot i que es manté la seva titularitat estatal. Aquest mateix traspàs es va produir el mes de febrer del 2019 en el Museu de Mallorca a través de la **Llei 2/2019, de 31 de gener, de delegació de competències al Consell de Mallorca, de les facultats que, com a administració gestora, exerceix ara l'Administració autonòmica de les Illes Balears en relació al Museu de Mallorca**.³⁹⁵ Aquest procediment es va iniciar el mes d'agost de 2018 per part del Consell Insular de Mallorca i inclou també la secció etnogràfica del museu ubicada a Muro i l'arqueològica que conforma el Museu de Pollentia.

Aquest traspàs de competències del govern central cap a les comunitats autònomes és una tònica que es comença a donar en matèria cultural fins i

---

³⁹⁴ Es pot consultar en el següent enllaç: <https://cutt.ly/ah1K88F>. Consulta 10/10/2019, 11:15 h.

³⁹⁵ Es pot consultar en el BOIB núm. 15 de 2 de febrer de 2019, disponible a <https://cutt.ly/Qh1LjwR>. Consulta 11/10/2019, 12:04 h.

tot en etapes preautonòmiques, és a dir, abans de l'aprovació dels estatuts d'autonomia. És amb l'aprovació d'aquests quan es comença una descentralització cultural a favor de les diferents comunitats autònomes. De fet, quan entra en vigor el Reglament de Museus de Titularitat Estatal l'any 1987, el traspàs de competències ja s'havia iniciat feia anys a partir de l'aprovació dels estatuts d'autonomia. Concretament a les Illes Balears, aquest entra en vigor amb la Llei Orgànica del 2/1983, aprovada per les Corts Generals, i publicada en el Butlletí Oficial de l'Estat núm. 51, d'1 de març de 1983. Aquest traspàs de competències dels museus estatals, malgrat que canviï la seva gestió, no ho fa la seva titularitat, la qual segueix essent de l'Estat.

Amb el temps el marc de les competències s'ha vist ampliat per a les comunitats autònomes, fins al punt d'assumir la gestió dels museus en la seva totalitat. Aquest repartiment de competències s'ha traduït en una sèrie d'avantatges tan pel govern central, qui ha pogut descarregar-se del pes que suposa gestionar directament tots els museus estatals d'Espanya, com per les comunitats autònomes, les quals han pogut incorporar els museus a la seva oferta cultural (Sánchez, s.d.: 10). Malgrat tot, per a les comunitats autònomes també ha suposat una càrrega econòmica que, en nombroses ocasions, no ha pogut ser suportada de manera adequada i idònia en quan al manteniment dels edificis i tècniques museogràfiques i dels recursos humans necessaris per tirar endavant amb la gestió d'un museu, com ha passat a les Balears amb els dos museus anteriorment esmentats. En aquests casos allò que pot evitar aquestes situacions és una correcta col·laboració entre les diferents institucions implicades en la titularitat i gestió dels museus, és a dir, entre el govern central i els governs autonòmics. Al respecte s'han posat en marxa iniciatives diverses amb l'objectiu d'unificar les accions i la gestió de tots els museus estatals, com la redacció dels criteris a seguir a l'hora de redactar el pla museològic, l'aplicació del programa DOMUS³⁹⁶ per sistematitzar i controlar els fons museogràfics o la creació de les comissions de seguiment que actuen d'enllaç entre les comunitats i el govern central.

Per una altra part, el Reglament de Museus Estatals preveu l'assessorament de la Junta Superior de Museus per a qualsevol qüestió relacionada amb els museus i col·leccions estatals. A partir de l'**Ordre de 12 de juny de 1987 per la que es regula la composició i funcions de la Junta Superior de Museus**,³⁹⁷ es van establir els principals punts per fer efectiva la missió d'aquesta entitat. En concret, s'estableix la composició de la junta, formada pel seu president, el director general de la Secció de Belles Arts i Arxius i una sèrie de vocals entre els quals hi ha directors de museus estatals de gestió tan estatal com autonòmica o directors d'altres museus incorporats al Sistema Espanyol de Museus. Posteriorment, s'ha intentat que en aquesta junta hi hagi una representació territorial significativa que

---

³⁹⁶ DOMUS és un sistema de documentació i gestió museogràfica creat pel Ministeri de Cultura entre els anys 1996-2010, nascut arran del projecte de *Normalización documental*, que tenia com a objectiu dotar als museus d'una eina de gestió comuna. A partir d'ell s'ha anat format el CER.ES (Alquézar, E.M. 2010: 3).

³⁹⁷ Disponible a <https://cutt.ly/uh1LVpj>. Consulta 11/10/2019, 13:34 h.

garanteixi la coordinació i cooperació entre els diferents museus estatals espanyols, els quals no es poden coordinar de manera correcta agafant de referència la Xarxa de Museus d'Espanya, com es comentarà més endavant (Chinchilla, 2006: 33).

Algunes de les funcions de la junta seran la d'informar dels depòsits de béns assignats als museus estatals en instal·lacions no museístiques, elaborar l'informe sobre l'ordenació dels fons de les col·leccions estatals, informar i establir les normes per a la redacció d'inventaris i catàlegs, dictaminar sobre els projectes de nova creació de museus, modificació o supressió, així com qualsevol altra resolució a emetre en matèria de museus estatals. La composició i funcionament establerts per a la Junta Superior de Museus estatals serviran de base per a l'elaboració de les juntes de museus pròpies de les comunitats autònomes, com serà el cas de les Illes Balears.

Un altre document a tenir en compte és el **Real Decret 1305/2009, de 31 de juliol, pel qual es la Xarxa de Museus de España**,³⁹⁸ el qual fa una defensa dels museus com a institucions al servei de la societat que han de fomentar els valors democràtics i de ciutadania, així com intentar que la població participi d'ells i fomentar la seva percepció i visió crítica i reflexiva. Per aconseguir aquests objectius es proposa un treball conjunt de les institucions museístiques les quals, malgrat que la Llei de Patrimoni Històric Espanyol estableixi el Sistema de Museus Espanyol, no consten d'una estructura que permeti incloure els diferents poders públics per treball conjuntament per la projecció nacional i internacionals dels museus espanyols. Aquest buit es pretén cobrir amb la creació de la Xarxa de Museus Espanyols la qual té com a objectiu principal fomentar la cooperació i col·laboració dels museus estatals i de l'administració pública en matèria museística.

Aquesta xarxa està composta per museus estatals gestionats pel govern central, però també per les comunitats autònomes. També hi podran formar part els museus de titularitat pública o local i aquells de titularitat privada, sempre amb un previ acord amb l'Administració General de l'Estat. La col·laboració entre les institucions museístiques i l'Administració General de l'Estat, siguin privades o públiques, es podrà establir a través de consorcis o fundacions, i poden incloure l'aportació econòmica per part de l'Estat que s'hagi establert prèviament. Els criteris que regiran la valoració per a la formar part de la xarxa es fixen en els següents: la qualitat del seu fons, el pla museològic i la seva implantació de les noves tecnologies i tècniques museogràfiques, la dotació d'un equip de professionals adient i qualificat, la varietat de públic i l'anàlisi del seu fons des d'una perspectiva de gènere. Cal dir, però, que la línia de subvencions establerta en aquest document fou tancada arran d'un recurs anticonstitucional (Chinquilla, 2006: 30), per això només hi formaran part els museus de tipus estatal, tant aquells gestionats pel Ministeri de Cultural com per les comunitats autònomes.

Com ja s'ha comentat, l'objectiu primer de la creació de la xarxa és

---

³⁹⁸ Es pot consultar en el BOE núm. 204 de 2009, a <https://cutt.ly/Xh1LZXH>. Consulta 11/10/2019, 17:33 h.

promoure el treball conjunt dels qui en formin part, per intentar fer més evident la presència dels museus en el panorama nacional i internacional. També s'enumeren entre els seus objectius garantir la professionalitat i adequació dels equips de treball, així com dur a terme una modernització de les institucions museístiques que en formin part. Es vol promoure entre els seus membres un concepte de museus integrador i plural que asseguri una experiència de qualitat, atractiva i divulgativa.

Per ascendir totes aquestes propostes es crea el Consell de Museus format per un president, un vicepresident primer i segon, un secretari i una sèrie de vocals. Aquests es concreten en: representants de l'àrea de turisme de l'Estat i d'aquelles a les quals estiguin adscrits els integrats de la xarxa, un representant de cada comunitat autònoma, un representat de la Federació Espanyola de Comunitats Autònomes i Municipis, representants d'associacions locals d'àmbit estatal o institucions de titularitat municipal si es fa necessari, un representant del Consell de Consumidors i Usuaris, un representat de les associacions i entitats de persones amb discapacitat, i un representat dels museus de titularitat privada.

Aquest consell serà l'encarregat de fixar els criteris d'excel·lència a complir per formar part de la xarxa, establir els plans de treball per assolir els objectius definits, impulsar les activitats realitzades per la xarxa, promoure bones pràctiques museístiques entre els seus membres, elaborar el catàleg de la Xarxa de Museus d'Espanya i anomenar els integrats de la Comissió Tècnica interdisciplinària, que serà l'encarregada d'oferir el veredictes d'aprovació a les peticions d'incorporació a la xarxa.

Alguns autors defenses que aquesta estructura no ha aconseguit una col·laboració entesa de manera global i amb una planificació conjunta duta a terme per les institucions museístiques. Per aquest motiu el ministeri va proposar noves accions encaminades a fomentar aquesta col·laboració com quelcom real i no només puntual. Al respecte, es pot mencionar la creació de la Comissió de difusió dels museus de la Direcció General de Belles Arts, la Comissió de Biblioteques de museus o la *Red Digital de Museos* (RDM) (Chinchilla, 2006: 30). Respecte a la RDM cal dir que actualment només es pot consultar la *Red Digital de Colecciones de Museos de España* (CER.ES)³⁹⁹ la qual reuneix museus de diferents titularitats, temàtiques i territoris amb l'objectiu de donar a conèixer les seves col·leccions i crear un espai per a la seva difusió. Tots els centres inclosos en aquesta xarxa tenen en comú la utilització del mateix sistema de gestió DOMUS. Els museus inclosos, de titularitat tan privada com pública, formen part de diversos territoris espanyols: Andalusia, Aragó, Astúries, Cantabria, Castella-La Manxa, Castella i Lleó, Extremadura, Galícia, les Illes Balears, Madrid, Murcia, Navarra i la Comunitat Valenciana. Els museus apareixen classificats segons la seva categoria o per la seva temàtica: arqueològics, de belles arts, d'art contemporani, d'arts decoratives, d'etnologia i antropologia, d'indumentària, d'història, de ciències i història natural, cases-museu, museus generals i museus especialitzats.

---

³⁹⁹ <http://ceres.mcu.es>. Consulta 10/02/2019, 8:53 h.

Els centres de balears que s'hi troben són el Museu de Mallorca, el Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera i el Museu de Menorca, és a dir, els tres museus de titularitat estatal. D'aquests s'ofereix l'enllaç directe a la pàgina del Directori de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya. Per a més informació sobre aquests, s'hi troben diversos enllaços, que en el cas del Museu de Mallorca condueix a la seva pàgina de *Facebook* i pel Museu de Menorca i el Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, només es troba disponible l'enllaç al Directori Estatal de Museus. En el cas de l'arqueològic també l'enllaç a una pàgina web dedicada a la planificació de viatges.⁴⁰⁰ Malgrat que el CER.ES vol ser una eina de referència a l'hora d'obtenir informació sobre els museus, no ajuda a obtenir una visió amplia i concreta del panorama museístic.

Davant la ineficàcia de la Xarxa de Museus d'Espanya, s'ha defensat la creació de xarxes temàtiques de museus en les quals cada institució pugui destacar el valor singular de la seva col·lecció i puguin funcionar seguint uns mateixos patrons prèviament establerts. Un exemple d'aquest tipus d'organització es localitza a Catalunya, primer amb la creació de la Xarxa de Museus d'Art encapçalada pel Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC) (Chinchilla, 2006: 34). En aquesta mateixa comunitat, es va dur a terme una sistematització de l'àmbit museístic a partir del Nou Pla de Museus de Catalunya de l'any 2012,⁴⁰¹ basada en la creació de xarxes territorials i nacionals per donar impuls al sistema museístic. Aquest pla presentava el patrimoni com a motor econòmic format per diferents tipus d'equipaments, com monuments, jaciments, béns d'interès nacional, altres dins la categoria de Patrimoni de la Humanitat, i els cent tretze museus registrats, a més de quatre-centes cinc col·leccions. Tots aquests elements van ser considerats no només com un senyal d'identitat sinó també com a recursos que representen una font de riquesa pel territori català i eren relacionats directament amb la indústria turística.

Per tal de dur a terme la gestió del patrimoni cultural i poder establir al respecte estratègies de creació de riquesa, el Pla 2012 va crear l'Agència Catalana de Patrimoni Cultural (ACdPC),⁴⁰² ens públic amb que vetlla per la conservació del patrimoni i la seva promoció, inclosa a turística. També treballa per generar recursos per al patrimoni, a més d'encarregar-se dels museus centrals i d'altres de secundaris i desenvolupar nous projectes al respecte.

L'impuls que aquest Pla pretenia donar a l'àmbit museístic s'estructurà a partir de la creació de dos tipus de xarxes, les nacionals i les territorials. La primera es creava a partir de quatre àmbits diferents sorgint així quatre constel·lacions: la constel·lació Museu Nacional d'Art de Catalunya, la constel·lació Museu Nacional d'Història de Catalunya, la constel·lació Museu

---

⁴⁰⁰ Aquesta pàgina web és <http://www.vagabondfamily.org>. Consulta 10/02/2019, 10:12 h.

⁴⁰¹ Aquest pla fou analitzat en el projecte Museus i Turisme Cultural a Catalunya i les Illes Balears (Melis, 2013), elaborat arran de la Borsa d'Estudis de la Convocatòria dels Premis Sant Jordi atorgats per l'Institut d'Estudis Catalans.

⁴⁰² Es pot consultar el seu portal a <https://cutt.ly/Hh1Ww0m>. Consulta 23/12/2020, 13:21 h.

d'Art Contemporani de Barcelona i la constel·lació Ciències Naturals. Cada una d'aquestes constel·lacions era subdividida per àmbits de temàtica específica. Dins cada una d'aquests subdivisions se situaven els diferents museus inclosos. D'aquesta manera, el sistema quedava organitzat entorn d'un l'eix principal que permetia que els museus de la mateixa temàtica estiguessin interrelacionats per facilitar el treball conjunt i cooperatiu.

La segona i darrera sistematització establida pel Pla de la GENCAT establia xarxes territorials. Aquestes eren dividides en quatre: la de Girona, la de Lleida, la de Barcelona i la Tarragona. Una de les funcions d'aquestes xarxes era la d'establir una cooperació entre museus, a partir de l'elaboració d'estudis i anàlisis de públic i activitats. A partir d'aquestes xarxes es volia aconseguir un nou mecanisme per fer que els museus de tot el territori català disposin dels recursos i estratègies necessaris per fomentar l'àmbit museístic, també en relació amb l'activitat turística. En aquest sentit, interessava sobretot la descentralització del turisme massiu de la ciutat de Barcelona cap a altres territoris de la comunitat, els quals necessitaven ser dinamitzats des d'un punt de vista econòmic i turístic.⁴⁰³

Tot i les dificultats detectades en la Xarxa de Museus Estatals, la seva definició i objectius seran agafats de referència per a la creació de xarxes locals que, com es veurà en apartats posteriors en el cas de les Illes Balears.

Per acabar amb la documentació de tipus nacional referida als museus cal esmentar l'**Ordre DEF/2532/2015, de 18 de novembre, per la qual es crea la Xarxa de Museus de Defensa i es defineixen els procediments per a la gestió dels béns mobles del Patrimoni Històric Espanyol adscrits al Ministeri de Defensa.**⁴⁰⁴ Aquesta ordre pretén regular els procediments duts a terme en relació amb el patrimoni històric espanyol custodiat pel Ministeri de Defensa, així com establir un sistema de relacions amb la resta de les institucions públiques i altres institucions implicades en la gestió dels museus espanyols. L'àmbit d'aplicació d'aquesta ordre afecta a tots els museus de titularitat estatal adscrits al Ministeri de Defensa així com a les col·leccions museogràfiques i béns patrimonials del mateix departament.

El document ofereix una definició de museu, així com de museu matriu i museu filial o secció de museu. Totes elles s'ajusten al que dictamina la Llei de Patrimoni Històric Espanyol, el decret sobre el Reglament de Museus Estatals i la Xarxa de Museus Espanyols.

Aquest document crea la Xarxa de Museus de Defensa, composta per aquells museus del Ministeri de Defensa, amb l'objectiu d'establir una cooperació i coordinació entre ells per optimitzar els recursos dels quals disposen. Entre tots els museus que hi formen part, a Balears s'hi troba el Museu Militar de Sant Carles de Palma i el Museu Militar des Castell de Menorca, el qual és una secció delegada del Museu Militar de Sant Carles. Pel que fa a les col·leccions museogràfiques que hi formen part, no n'hi ha cap

---

⁴⁰³ Actualment aquest pla ha estat continuat per un document nou, Museus 2030. Pla de Museus de Catalunya, el qual es pot consultar en el següent enllaç: <https://cutt.ly/Lh1EWGP>. Consulta 23/12/2020, 13:41 h.

⁴⁰⁴ Es pot consultar a <https://cutt.ly/eh1LS3D>. Consulta 11/10/2019, 9:51 h.

localitzada a les Illes.

Aquesta xarxa és coordinada per la Subdirecció General de Publicacions i Patrimoni Cultural, la qual serà l'encarrega de convocar les reunions pertinents en cas necessari. A aquestes reunions hauran de ser convocats, entre d'altres, els representants dels museus estatals de la xarxa de defensa. La coordinació de les activitats dels museus és responsabilitat dels òrgans d'història i cultura militar de les Forces Armades i de les UCO que disposin de patrimoni històric. Per la seva part, els centres autonòmics del Ministeri de Defensa s'encarregaren dels seus respectius museus i béns mobles.

Es preveu també la creació d'un cens dels museus inclosos a la xarxa, el qual haurà de ser actualitzat per l'esmentada Subdirecció General de Publicacions i Patrimoni Cultural sempre que així sigui requerit.

Per a la creació, supressió o trasllat d'un centre museístic s'haurà d'elaborar la pertinent memòria justificativa i aquesta serà resposta amb un informe provinent del departament encarregat. Pel que fa als museus estatals, sempre serà necessari el vistiplau del Ministeri de Cultura. Les col·leccions museogràfiques de les UCO, hauran de ser gestionades per aquestes per garantir la seva conservació i el control de la seva ubicació, per aquest motiu es regula també el trasllat dels fons museístics fora de la seva ubicació original.

2. Àmbit autonòmic

La documentació de caràcter autonòmic, com ja s'ha esmentat, agafa de referència la de l'àmbit estatal, la qual es defineix sobretot en termes de col·laboració, ja que una vegada entrada la democràcia, per a l'elaboració d'un marc legislatiu per a l'àmbit museístic es va haver d'afrontar una situació complicada formada per un conglomerat de museus diferents que poc o res tenien en comú, motiu pel qual es va fer difícil establir unes mesures adients a tots ells. Aquest fet és herència de la manca de normativa establerta per la creació d'un museu, motiu pel qual actualment molts d'ells tenen sèries dificultats per adaptar-se als criteris establerts per la legislació vigent (Bolaños: 1997: 419). Aquest panorama es dona també regionalment, malgrat que el traspàs de competències del Govern central a les comunitats autònomes fes possible elaborar uns documents propis adaptats a la realitat museística de cada territori. Malgrat això, es podrà constatar que no sempre s'ha tingut en compte la situació real dels museus a l'hora d'elaborar les directrius de la seva gestió, sinó que la referència han estat les lleis estatals, fet que ha causat un fenomen de duplicitat a dos nivells: un estatal i un altre regional.

En aquest apartat es farà referència a les mesures que afecten al conjunt de les Illes i que fan referència, en algun dels seus punts, als museus d'aquesta comunitat, començat pel primer document elaborat en matèria cultural, la **Llei 12/1998 de patrimoni històric de les Illes Balears**⁴⁰⁵ la

---

⁴⁰⁵ Disponible a <https://cutt.ly/Ih1L7Mm>. Consulta 12/10/2019, 12:22 h.

que estableix el marc legislatiu per a la conservació, protecció i difusió del patrimoni balear, entès, segon el punt 2 de l'article 1 com:

[...] tots els béns i valors de la cultura, en qualsevol de les seves manifestacions, que revelin un interès històric, artístic, arquitectònic, arqueològic, historicoindustrial, paleontològic, etnològic, antropològic, bibliogràfic, documental, social, científic i tècnic de les Illes Balears.

És en el Títol VI en el qual es fa referència concreta als museus, els quals són definits com:

[...] institucions de caràcter permanent, obertes al públic, que adquireixen, reuneixen, conserven, investiguen, comuniquen i exhibeixen per a fins d'estudi, instrucció pública i contemplació, conjunts i col·leccions de valor històric, artístic, arqueològic, histórico-industrial, paleontològic, etnològic, antropològic, científic, tècnic o de qualsevulla altra naturalesa cultural.

Aquesta definició segueix l'establerta per la llei estatal, així com les funcions definides pels museus en la llei balear: conservar, catalogar, restaurar i exhibir el patrimoni balear, investigar-lo, organitzar exposicions temporals, elaborar i publicar monografies i catàlegs dels fons dels quals disposen, desenvolupar activitats educatives o qualsevol altra funció que se'ls encomani, sempre i quan estigui dins el marc que estableix la llei.

En aquest mateix capítol s'estableix la diferència entre el concepte de museu i de col·lecció museogràfica entesa com una col·lecció de béns culturals de rellevància històrica que no compleixen les condicions que estableix la llei. Com s'indicarà més endavant, la majoria de centres de les Balears s'haurien de qualificar, segons les exigències legals, com de col·leccions museogràfiques.

Un dels punts a destacar d'aquest document és la disposició addicional quarta que estableix la creació i manteniment del Museu de Formentera, la qual estipula que en un període de tres anys s'ha de crear aquest espai arran d'un conveni entre l'anterior Consell Insular d'Eivissa i Formentera i el Govern de les Illes Balears, malgrat que aquesta col·laboració no suposarà cap càrrega econòmica per la primera institució esmentada. Després de 22 anys de la promulgació de la llei, aquest museu encara no existeix malgrat que ja s'ha posat en marxa el projecte que el convertirà en una realitat, tal com s'ha explicat en el capítol 4 d'aquest treball.

La llei de patrimoni és completada per la **Llei 18/2019, de 8 d'abril de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears**,⁴⁰⁶ publicada en el BOIB núm. 49 de l'any 2019, la qual suposa una millora de l'anterior Llei 1/2002, de 19 de març, de cultura popular i tradicional de les Illes Balears. Amb el nou document aprovat el 2019 s'amplia el marc de protecció del patrimoni cultural amb la incorporació dels béns

---

⁴⁰⁶ Es pot consultar a <https://cutt.ly/gh1ZGzt>. Consulta 11/10/2019, 14:02 h.

immaterials.

El document que s'ocupa de manera específica de l'àmbit museístic és la **Llei 4/2003, de 26 de març de museus de les Illes Balears**,⁴⁰⁷ la qual estableix mesures legals per a la gestió dels centres museístics de la comunitat, així com proporciona també una base jurídica que permeti el desenvolupament de l'activitat museística. La llei es presenta com un complement a la Llei 12/1998 de desembre del Patrimoni Històric de les Illes Balears. La seva definició segueix el model dut a terme per altres comunitats com Andalusia, Aragó, Castellà i Lleó, Catalunya i Múrcia.

Per una altra part, una de les normes que marcaran clarament la museografia balear és la diferenciació entre els museus i les col·leccions museogràfiques, com ja ho feia l'estatal. En aquest cas, s'estableixen quines són les condicions que han de complir les dues categories, les quals són majors per a la primera. Per considerar-se legalment un museu, els centres hauran de complir amb els següents punts:

- Tenir un pla director.
- El bé moble en el qual s'emplaça ha de reunir unes condicions adients per a la col·lecció que haurà de conservar i exposar, així com haurà d'adaptar-se al pla museogràfic.
- Ha de tenir pressupost i personal suficient per al seu funcionament.
- El personal del museu ha de complir amb les tasques de direcció, conservació i manteniment.
- El fons ha d'estar inventariat.
- Disposar d'un fons accessible per a la investigació, consulta, difusió i ensenyament al públic.
- Cal tenir un horari de visita al públic.
- S'han d'establir unes mesures de seguretat adequades.
- Ha de dur a terme activitats didàctiques i de difusió.
- Cal realitzar uns estatuts i normes de govern i organització.
- Disposar d'un pla anual d'activitats.

Pel reconeixement de la categoria de col·lecció museogràfica els requisits són menors:

- Exposició permanent, coherent i ordenada del fons.
- Inventari del fons.
- Obertura fixa al públic.
- Mesures de seguretat.

---

⁴⁰⁷ Disponible a <https://cutt.ly/0h1XoJn>. Consulta 12/10/2019, 16:45 h.

- Facilitació per a la investigació.

Després del reconeixement com a museu o com a col·lecció museogràfica, la llei estableix que aquells que hagin estat reconeguts seran organitzats entorn de les Xarxes Insulars de Museus, creades en el Títol III. Formar part d'aquestes xarxes atorga directament l'ingrés dels centres en el Registre Insular de Museus i Col·leccions Museogràfiques, així com la possibilitat de beneficiar-se d'ajudes i subvencions públiques, participar en els circuits d'exposicions i altres activitats organitzades, un suport en la publicació de guies o catàlegs, la participació del personal del museu en activitats de formació i integrar-se dins la xarxa de difusió turística insular de cada illa.

Un altre element important creat per la llei és la Junta Insulars de Museus (Capítol II, article 29), que té l'objectiu de millorar la coordinació entre les xarxes de cada illa i el Govern de les Illes Balears. Els integrats d'aquesta junta són el seu president, que serà el conseller de cultura del Govern, i tres vocals, que seran els consellers insular de cultura de cada una de les illes. El període mínim de reunió obligatori és d'un cop a l'any o sempre que alguna de les institucions representades així ho demani, però aquest termini no s'ha complert des de la publicació de la llei, ja que aquesta junta s'ha reunit només en tres ocasions: l'any 2004, el 2016 i el 2018 (Tugores, F., comunicació personal, 30 de setembre de 2019). En l'article 30 del capítol II es creen les Comissions Insulars de Museus en cada una de les illes, com a òrgan suprem en matèria de museus i col·leccions museogràfiques.

Un dels punts més significatius d'aquest document és la pretensió d'exposar i impulsar un nou concepte de museu en el qual no només s'inclou la conservació del patrimoni cultural sinó també el seu estudi i promoció per tal d'assegurar el seu futur. En aquest sentit, és en el Títol IV dels principis d'actuació de les administracions públiques, concretament en el Capítol I, on es parla de la política museística i es fa referència al foment dels museus en la vida cultural de la comunitat, esmentat concretament l'àmbit educatiu. S'estableix la coordinació de les xarxes de museus per tal de dur a terme relacions entre els municipis i també amb fundacions, associacions i entitats que treballin per donar suport als museus. Cal remarcar que no es parla en cap moment del foment i difusió dels museus en l'àmbit turístic.

En el títol V es defineixen quines són les competències del Govern de les Illes Balears, dels Consells Insulars de cada illa i dels ajuntaments. Entre d'altres, es determina que els Consells Insulars de cada illa tenen les competències dels museus, mentre que la funció del Govern de les Illes Balears és la de coordinar les tasques en aquest àmbit així com tutelar els museus estatals (vegeu annex 33). Per la seva part, els Consells traspassen aquestes competències a alguns dels ajuntaments del seu territori. A part d'aquestes titularitats, la llei contempla els museus de gestió privada o aquells gestionats per consorcis o fundacions públiques o privades. És important destacar que, pel que fa als museus que són titularitat de l'Església, aquests hauran de tenir en compte els acords establerts entre

aquesta i l'Estat.

La publicació d'aquesta llei no va suposar un impuls real per a l'àmbit museístic balear, ja que mancava la redacció i aprovació del reglament que permetés posar en pràctica tot allò que definia. Fora aquest document, els gestors dels museus i els tècnics públics no pogueren establir ni dur a terme accions comunes i conjuntes per a tots els museus, encaminades a definir un àmbit museístic ordenat, reglat i que establís connexions entre els diferents centres. Es feren una sèrie de propostes de reglaments per a la Llei de Museus (G. Pons, comunicació personal, 11 de novembre de 2017), però cap d'elles tirà endavant. Pareix a ser que la manca de coordinació i col·laboració entre els òrgans que gestionaven els museus i la manca de recursos per part d'aquest, juntament amb una voluntat política poc intensa i emprenedora, foren les principals causes d'aquesta situació, la qual va durar molt temps més del desitjable, concretament fins a l'any 2019. Només a Mallorca es va intentar avançar creant un reglament propi a partir dels quals poder dur a terme el reconeixement legal dels centres i posar en marxa el registre oficial i la xarxa de museus. De tot això se'n parlarà una mica més endavant, quan es faci referència concreta a l'illa.

La Llei de Museus balear establia un termini de tres anys perquè tots els museus s'adaptin a cada un dels requisits determinats, però passat aquest període de temps es va promulgar una modificació per establir tres anys més de pròrroga. Així doncs, l'any 2009 tots els museus de les Balears havien de complir amb les condicions per ser reconeguts legalment com a museus o com a col·leccions museogràfiques, però es podrà comprovar més endavant, que disset anys després de la publicació de la llei ni un 10% els centres han estat legalment reconeguts.

Aquesta situació no es dona només en el cas balear, de fet ja s'ha esmentat la dificultat que molts museus espanyols han tingut per adaptar-se a les normatives vigents, i que aquest és un fenomen ocorregut també localment. El problema és que la majoria de les exigències establertes per aquesta legislació no poden ser complides i per això els registres oficials no solen reflectir la totalitat dels centres que existeixen.

Una vegada fet un estudi de quina és la situació dels museus de les Illes, es pot afirmar que la Llei 4/2003 de Museus de les Illes Balears no va tenir en compte els recursos i circumstàncies dels centres que pretenia legislar. Alguns dels requisits demanats són molt difícils d'aconseguir, bàsicament per un problema de pressupost, però també per altres circumstàncies que no poden ser substituïdes fàcilment. Aquest document hauria d'haver establert mecanismes i estratègies adients per l'àmbit museístic, així com potenciar una coordinació entre els responsables de cada museu i les institucions encarregades de la seva gestió —majoritàriament consells Insular i ajuntaments, en el cas dels públics— per tal de poder efectuar un treball col·lectiu i conèixer de primera mà quins eren els entrebancs més freqüents o difícils als quals fer-hi front.

Per fi, després de 17 anys de la publicació de la Llei de Museus, s'aprova el **Decret 28/2019, de 17 de maig pel qual s'estableixen els principis**

generals i la normativa complementària en matèria de museus i col·leccions museogràfiques de les Illes Balears.⁴⁰⁸ Així, totes les indicacions i premisses que en ella es marquen poden ser almanco complertes a escala administrativa i legal, ja que, aquest document té l'objectiu d'establir els mecanismes necessaris per aplicar la llei, tal com defensa el document:

[...] aquest Decret, que conté els principis generals i les normes de coordinació de l'activitat dels consells insulars en matèria de museus, sense esgotar les possibilitats de desplegament de cada consell, i la normativa complementària o connexa que en permeti l'aplicació al conjunt de les Illes Balears (...). Així, aquest Decret pretén establir una regulació mínima, que podrà ser desenvolupada i ampliada per cada consell insular en el seu àmbit territorial. Igualment, aquest Decret conté normativa que es dicta en virtut de la competència reservada pel Govern de les Illes en matèria de museus, d'acord amb l'article 45 de la Llei 4/2003.

És significatiu que es reconegui la necessitat d'una actualització i adaptació de la normativa referent als museus en pro de l'interès general i de les noves necessitats que han anat sorgint arran de l'aprovació de la Llei de Museus. El decret aclareix que són els consells insulars els responsables de la competència dels museus, mentre que el Govern Balear assumeix les tasques de coordinació i promoció d'activitats conjuntes. Així doncs, cada Consell Insular és lliure de redactar i aprovar els reglaments que considerin oportuns per a l'àmbit museístic de la seva illa, ja que el present decret marca les pautes i procediments a escala general.

En total està format per sis títols i quaranta-vuit articles. Un títol a destacar és aquell que estableix els procediments per al reconeixement i registre de museus i col·leccions museogràfiques. S'expliquen quins són els requisits necessaris per obtenir una de les dues categories, així com els tràmits que s'han de seguir una vegada reunides totes les condicions. Una vegada s'ha atorgat el reconeixement, el museu o col·lecció passa a formar part del Registre Insular de Museus i Col·leccions, el qual ha d'informar al Registre general.

En el títol III s'estableix la normativa entorn del fons dels museus, ja sigui durant el procés d'ingrés en un dels museus de la xarxa o en qualsevol ocasió en la qual es produeixi una mobilització d'aquest fons. Respecte a aquests, també es defineix la seva conservació i restauració, establint l'obligació dels museus de comptar amb programes on s'especifiquen els aspectes generals i criteris bàsics aplicats en aquestes dues matèries. En aquest sentit, la sistematització dels fons museogràfics és un altre dels problemes que arrossega el sector de museus a Espanya, ja que aquests han anat format generalment de manera improvisada, i per això molts d'ells presenten una varietat que fa difícil determinar quina és la tipologia del museu. Per tant, l'heterogeneïtat present en els museus es fa patent també en el seu fons els quals, a més a més, no han seguit uns mateixos criteris i

---

⁴⁰⁸ Es pot consultar en el següent enllaç: <https://cutt.ly/gh0ycgf>. Consulta 23/12/2020, 23:00 h.

sistemes a l'hora de ser catalogats, bàsicament per una manca de normativa al respecte (Bolaños, 1997: 422). Diverses iniciatives han volgut posar solució a això, la més significativa i que està actualment en funcionament és la creació i utilització del sistema DOMUS, comentat en l'apartat anterior.

La investigació és una altra dels pilars que es defineixen per a l'àmbit museístic balear: cada museu haurà de comptar amb programes d'investigació que contemplin tant la investigació museològica com la científica. Els museus i les institucions públiques que els gestionen han de comptar amb partides pressupostàries per realitzar projectes d'investigacions, sobretot aquells que es refereix al fons del museu, i aquesta activitat ha d'aparèixer registrada a la memòria anual d'activitats del centre.

A part de qüestions pràctiques referides a les funcions diàries dels museus, com pugui ser les reproduccions del seu fons o la classificació d'aquest, en el títol V es tracten aspectes bàsics del funcionament dels centres. Malgrat en un primer moment qüestions com l'accés al museu o l'horari puguin no resultar rellevants, són aspectes a contemplar, tal com es constatarà en l'apartat on es parli concretament de l'estat i situació dels museus de les Illes Balears. Al respecte, es fixa un mínim de cinc dies d'obertura al públic, i un d'ells obligatòriament gratuït. L'horari ha d'estar disponible no només en el mateix museu en un lloc visible sinó també en els mitjans digitals dels quals disposi. Pel que fa a les taxes i als règims especials d'accés gratuït, no es donen indicacions específiques sinó que es deixen baix la decisió de l'òrgan gestor competent. Per una altra part, es contemplen també les tasques de difusió i comunicació mitjançant les quals s'ha de donar accés al contingut dels museus així com les activitats que aquest dugui a terme, a través de material i eines adequades que siguin dissenyades amb aquesta finalitat.

Per acabar, destaca també l'apartat on es parla del personal del qual cal disposar un centre, com és el seu director/a i el conservador/a (qui ha de ser una persona de formació superior) i l'equip tècnic (amb titulació mitjana o equivalent).

Segons va informar el mateix Govern de les Illes Balears, per dur a terme l'elaboració d'aquest document, es van comptar amb la col·laboració i la implicació de diferents entitats territorials, com els consells insulars, els ajuntaments, l'Institut Balear de la Dona, la Universitat de les Illes Balears a través de l'àrea de Prehistòria, del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears, i de museus gestionats pel Govern, entre d'altres. Així mateix, també s'han fet consultes a la ciutadania a partir de tràmits telemàtics i a la Junta Interinsular de Museus i a la Comissió Tècnica de Museus.⁴⁰⁹

Aquestes són doncs, en trets generals, les principals qüestions que tracta el decret, document mitjançant el qual es dota als museus de les Illes Balears i als seus òrgans gestors d'una base legal i administrativa a la qual adherir-se per complir amb la legalitat. La veritable qüestió és, però, si la

---

⁴⁰⁹ «Aprovat un decret en matèria de museus i col·leccions museogràfiques», 17 de maig de 2019, Govern de les Illes Balears, disponible a <https://cutt.ly/mhyzEfS>. Consulta 04/06/2020, 19:36 h.

majoria de centres existents són o seran capaços d'adaptar-s'hi. En altres apartats d'aquesta investigació s'intenta deixar patent quina és la situació dels museus i col·leccions així com si existeixen o es posen en pràctica els instruments que formula tant la Llei de Museus com el seu reglament.

Per una altra, cal constatar que no existeix un Registre General de Museus a causa de al poc nombre de museus i col·leccions museogràfiques reconegudes. L'únic registre que té el departament dedicat a la cultura del Govern de les Illes Balears, es basa en les estadístiques elaborades pel Ministeri de Cultura i publicades a la seva pàgina web (Tugores, F., comunicació personal, 27 de setembre de 2019). Es tracta doncs d'una altra tasca a realitzar en un futur: l'elaboració del Registre General dels Museus de les Illes Balears.

3. Mallorca

A partir d'ara es farà referència a aquells documents elaborats per cada Consell Insular. D'aquesta manera es pretén, a part del marc legislatiu i normatiu, definir també quina és la situació a cada una de les illes, per identificar quins són els seus punts forts i febles que pugui servir com a punt de partida per definir un marc comú d'actuacions i col·laboracions interinsulars.

Pel que fa a l'illa de Mallorca, el document més rellevant que existeix, a diferència de les altres illes, és un reglament propi pel reconeixement dels museus i les col·leccions museogràfiques amb el qual es va intentar avançar en el reconeixement legal dels centres, establint un procediment propi.

Per una altra part, cal destacar la creació de la Xarxa de Museus de Mallorca l'any 2002, és a dir, un any abans que la Llei de Museus balears. També es comentarà la creació de la Comissió Tècnica de Museus i l'aprovació del seu reglament, els quals posaren les bases per conformar el que hauria de ser el major òrgan consultiu de Mallorca en l'àmbit de museus. Malgrat que ara com ara el seu funcionament encara no està sistematitzat i segurament per això aquesta comissió no té el pes que li correspon.

3.1. Creació de la Xarxa de Museus de Mallorca (2002)

La Xarxa de Museus de Mallorca va ser aprovada pel Consell Executiu del Consell de Mallorca dia 22 de juliol de 2002, és a dir, un any abans de la llei de museus balears de 2003. Un dels punts més interessants d'aquest document és l'apartat en el qual es parla de la situació museística de Mallorca. Malgrat que la descripció és bastant breu i no entra en detalls, es constaten una sèrie de característiques que encara avui en dia persisteixen. A continuació s'han volgut enumerar i explicar:

- La no existència de grans museus que tinguin una projecció nacional i internacional. Actualment aquest fet encara es constata no només a

Mallorca, sinó també en la resta d'illes. Per contra, allò que predomina són petits museus de caràcter local, situació que segons el document de creació de la xarxa, pot ser entesa com a positiva des del punt de vista de dinamització del territori on s'ubiquen els diferents centres. Tanmateix, l'experiència i l'anàlisi realitzat demostren que aquest aspecte no aprofitat ni desenvolupat sempre de manera efectiva.

- La majoria de les col·leccions són heterogènies i presenten una varietat d'objectes que fa difícil establir una única categoria per a cada un dels centres. Això, com ja s'ha comentat, és un problema general de la museística espanyola que s'ha intentat pal·liar amb diferents accions, les quals no tenen sempre l'efecte cercat, sobretot en el cas dels museus locals, que són els predominants a Mallorca. En aquest sentit, el Departament de Cultura del Consell de Mallorca va adquirir el programa informàtic *MuseumPlus* amb la intenció que sigui una eina comuna pels museus de l'illa (Departament de Cultural del Consell de Mallorca, 2019: 46).
- Hi ha una manca de formació i especialització dels treballadors encarregats dels museus. Aquesta tendència ha estat constatada a escala general a Espanya per diferents autors (Hernández, 1992: 90-91, Bolaños, 1997: 425, Santacana, 2008: 33, Espinosa, 2008: 13). Malgrat que en l'actualitat hi ha una major oferta en la formació en aquesta ciència, en el cas de les Illes Balears és molt reduïda, ja que es concreta amb una assignatura, Museologia i museografia, impartida en el grau d'Història de l'Art de la Universitat de les Illes Balears, i una d'optativa, Museus d'Història i Centres de Documentació. Models i Experiències, en el Màster de Gestió i Investigació del Patrimoni Cultural ofert en aquesta mateixa universitat.
- Relació quasi inexistente entre els museus existents. Aquesta s'ha intentat potenciar a partir de les xarxes de museus, però aquestes, excepte a Mallorca, no estan encara posades en marxa. Com s'explicarà a continuació, la Xarxa de Mallorca està en procés de ser potenciada per part de la Secció de Museus del Consell Insular.
- El paper dels museus en l'àmbit del lleure, de l'educació i del turisme és poc rellevant. És molt significatiu que l'òrgan encarregat de gestionar les propostes en matèria de museus a Mallorca faci aquesta declaració en un dels seus documents. Això demostra que hi ha una total consciència de la necessitat de potenciar el paper d'aquests equipaments culturals en la societat mallorquina a partir d'iniciatives com per exemple la que proposa aquest document. En aquest sentit, un dels objectius marcats per a la Xarxa de Museus de Mallorca és la de relacionar la imatge dels museus amb les estratègies d'actuació turística desenvolupades a l'illa, sempre com a elements identificadors i dinamitzadors de la societat. És significatiu que aquest primer document elaborat en matèria de museus tingui en compte la relació entre l'àmbit museístic i el turístic, ja que aquesta no serà esmentada en altres documents redactats posteriorment. Malgrat que aquesta

declaració d'intencions, les iniciatives dutes a terme al respecte a Mallorca no són nombrosos ni constants, com s'ha comprovat en el capítol anterior.

Malgrat tot, es considera que aquestes reflexions ajuden a definir un nou concepte de museu, més ampli, orientat a tota la societat, i al món que l'envolta. De fet, a partir d'elles es marca una missió que fa pensar en la maduració i l'avanç del sector museístic i que se centre a dur a terme una política museística comuna, la professionalització del sector, la creació d'una cultura de museu, la introducció de les noves tecnologies i assumir unes relacions constants entre els museus.

Arran d'aquesta missió, els objectius de la xarxa es concreten en quatre punts generals: la transformació dels museus en elements a disposició de la societat, la definició d'unes actuacions comunes en matèria museística, la coordinació i cooperació de tots els centres i la introducció de les noves tecnologies en aquets espais.

Per una altra part, es disposa que podran formar-hi part tres tipus d'entitats: els museus de titularitat pública, els museus públics o privats reconeguts que ho sol·licitin i signin un conveni mitjançant el qual assumeixen les seves obligacions, i els Fons d'Art de les administracions del territori que s'han d'organitzar com a col·lecció museogràfica. Cal dir que entre el primer i segon grup esmentat hi ha una certa confusió, ja que en el primer no es concreta a quins tipus de museus públics es fa referència, si són només els de titularitat estatal o també els municipis. A més, aquesta manca de concreció provoca una duplicitat respecte al segon grup, esmentat com a museus reconeguts, siguin públics o privats.

Sigui com sigui, totes les mesures proposades i la gestió de la xarxa són responsabilitat de la Secció de Museus i Belles Arts del Departament de Cultura del Consell de Mallorca. Per a ella s'estableixen tres àrees organitzatives amb les seves corresponents funcions: l'àrea de recursos, l'àrea facultativa i l'àrea de difusió. La primera té com a objectiu principal gestionar els recursos que puguin ser emprats i compartits per tots els museus, com material específic (vitrines, aparells electrònics, o recursos de caràcter formatiu) i l'organització de cursos i altres activitats. També li correspon la funció d'assessorar en matèria de pàgines webs i en la creació de nous museus.

Respecte a l'àrea facultativa, se li encarrega ocupar-se de les tasques bàsiques que ha de dur a terme qualsevol centre museístic, com la conservació de les peces que custodia, els plans de prevenció, el pla director del museu, obrir noves línies d'investigació o assegurar l'elaboració d'eines tan importants com els inventaris i catàlegs. També s'especifica que ha de funcionar com un òrgan consultiu i assessor en cas de necessitat o en aquelles situacions en què es donin problemes específics.

I l'àrea de difusió apareix com l'encarrega de dur a terme totes aquelles mesures necessàries per aconseguir fer-se situar els museus dins la societat mallorquina i que aquesta el reconeguis com a propis. Per fer-ho s'especifica l'elaboració de publicacions conjuntes (guies, inventaris, revistes, agendes d'activitats, etc.), també l'impuls de les associacions d'amics dels museus, un

servei d'entrada conjunta i la realització d'activitats conjuntes de caràcter educatiu i lúdic tant per a les famílies com per a les escoles. És en aquest punt quan s'estableix la necessitat de millorar l'accessibilitat als museus, en referència a la seva adaptació per a persones amb discapacitat, a la seva senyalització en carreteres i en la zona on es troben, així com la disposició d'uns horaris d'obertura amb major adaptació a la demanda social, i una reflexió entorn dels recursos museogràfics de retolació. Totes aquestes opcions són contemplades d'impulsar els museus i de potenciar la concepció com a generadors d'oferta turística.

Per acabar, s'enumeren una sèrie de serveis que la Secció de Museus del Consell oferirà a tots els centres inscrits a la xarxa: un centre de documentació, un servei de lloguer de material divers, trobades professionals, assessorament tècnic especialitzat, activitats de divulgació, servei d'entrades conjuntes, productes per vendre a les botigues dels museus, xarxes temàtiques per a la difusió dels museus, entre d'altres.

La valoració que es fa d'aquest document i les intencions marcades és positiva, però malauradament no es pot afirmar que les mesures establertes hagin estat posades totes a la pràctica. En aquest sentit, la trava principal, un cop més, és la manca de museus reconeguts, necessària per formar-hi part. Aquest és un dels motius pels quals el funcionament de la xarxa, tal com es determina, no ha estat possible.

Malgrat tot, cal dir que en els darrers dos anys s'ha intentat reactivar i per això s'hi ha incorporat centres que avui dia no han estat encara reconeguts. D'aquesta manera, es poden efectuar iniciatives conjuntes, les quals es difonen a través del seu canal de *Facebook*, on informen de les activitats que coordina i en les quals participen diferents museus de Mallorca.

Algunes de les iniciatives que es duen a terme és la coordinació de les activitats que els museus ofereixen el Dia Internacional dels Museus a partir de l'elaboració d'un fulletó informatiu on apareixen totes les activitats que organitzen els centres durant aquest dia:

La Xarxa de Museus del Consell de Mallorca se suma un any més a la celebració del Dia internacional dels museus, que es commemora aquest divendres, 18 de maig. En aquesta ocasió, la cita centra la seva atenció en la cerca d'enfocaments i públics nous per a uns museus connectats [...]

Els museus que hi participen són el Museu de Mallorca, la Fundació Miró, Es Baluard, el castell de Bellver, el Museu de Sant Carles, el Museu Juan March, el Palau March, el Museu Diocesà, el Museu Balear de Ciències Naturals, el Museu d'Història de Manacor, el Museu de Pollença i la Cartoixa de Valldemossa, entre uns altres. A aquesta llista s'afegeixen els espais propis del Departament de Cultura del Consell, com són les cases museu Llorenç Villalonga (Binissalem), la Casa Pare Ginard (Sant Joan) i la Casa Blai Bonet (Santanyi). Així com el Centre de Cultura la Misericòrdia i el Museu Krekovic.⁴¹⁰

---

⁴¹⁰ «Una trentena de museus de Mallorca s'adhereixen al Dia Internacional dels Museus», 16 de maig de 2018, *Diari de Balears*, disponible a <https://cutt.ly/uhyJt7>. Consulta 16/08/2019, 13:09 h.

Una iniciativa impulsada per aquesta entitat és la «Tardor als museus», dirigida als museus locals i iniciada després de les vacances escolars d'estiu. La primera edició es va celebrar l'any 2014 i en ella hi van participar un total de sis museus.⁴¹¹ L'objectiu principal d'aquesta activitat és oferir una programació coordinada d'activitats per a un públic familiar que fomenti el coneixement i la visita a aquests centres i en reforci la visibilitat.

Figura 110. Cartell del programa «La tardor als museus» organitzat per la Secció de Museus del Consell Insular de Mallorca

Font: Pàgina de *Facebook* de la Xarxa de Museus de Mallorca. <https://cutt.ly/5jl2Leq>. Consulta 16/08/2019, 14:03 h.

Per una altra part, la xarxa, a través de la seva pàgina web del Consell de Mallorca, però sobretot a través de *Facebook*, es difon l'agenda mensual de les activitats que ofereixen els museus, així com altres iniciatives relacionades amb aquests. S'informa dels tallers, exposicions temporals, conferències, concerts i visites guiades, entre d'altres. Sens dubte, la difusió a través de les xarxes socials és un bon sistema per donar més visibilitat als museus, sobretot als d'àmbit local, ja que normalment solen tenir menys recursos i instruments per impulsar la seva difusió.

Aquest tipus d'iniciatives conjuntes dutes a terme des de la Secció de Museus del Consell de Mallorca s'han de valorar de manera positiva, perquè ajuden a resoldre un dels principals problemes dels museus de Balears: la manca de coordinació i d'accions conjuntes. De fet, des de la mateixa Secció

⁴¹¹ «El Consell promueve actividades en seis museos para acercarlos al público», 22 d'octubre de 2014, Última Hora, disponible a <https://cutt.ly/phy1Vc8>. Consulta 22/03/2016, 12:45 h.

de Museus es vol seguir potenciant la xarxa per aconseguir assimilar-la a les xarxes de teatres o biblioteques. Com a entitat capdavantera es proposa el Museu de Mallorca, però també es reclama la definició de polítiques culturals d'inversió i de sostenibilitat per la resta de centres (Direcció Insular de Cultura del Consell de Mallorca, 2019: 47-48).

3.2. Creació de la Comissió Tècnica Insular de Mallorca de Museus i l'aprovació del seu reglament (2005)

Tres anys després de la publicació de la Llei de Museus, el reglament de la Comissió Tècnica Insular de Museus és publicat al BOIB número 66 del mes d'abril de l'any 2005.⁴¹² En aquest document es reafirma que aquest és l'òrgan consultiu superior en matèria museística a Mallorca i es defineixen la seva composició i estructura, i les funcions.

La comissió té un president, càrrec que li correspon al conseller encarregat del departament encarregat de l'àmbit cultural del Consell Insular, un total de quinze vocalies, formats pel Director Insular de Cultura, el de Patrimoni, un tècnic de museus del mateix òrgan, cinc representants, un per cada museu de titularitat privada, eclesiàstica, municipal, estatal, i un gestionat per la CAIB. Per últim, un representant dels conjunts monumentals i arqueològics, un de la Universitat de les Illes Balears i cinc del Consell de Mallorca. El secretari o secretària de la Comissió serà el Secretari Tècnic del Departament de Cultura del Consell de Mallorca.

Les funcions que se li atorguen tenen relació amb el control, assistència i coordinació de l'àmbit museístic de Mallorca: reconèixer els museus i col·leccions i dur a terme la seva inscripció en el Registre de Museus Insulars i el seu posterior registre en el general, integrar-los a la Xarxa de Museus, emetre normes i/o mesures tècniques i dictàmens en els plans públics sobre museus.

El nombre mínim de reunions establertes a l'any per a aquesta comissió és de dos, i aquest nombre es pot incrementar si el president sol·licita una sessió extraordinària. Al llarg dels anys, aquesta comissió s'ha anat reunint per tractar diversos temes, entre els quals cal destacar la revisió i aprovació del Reglament de museus, el reconeixement de museus i col·leccions i l'organització d'activitats conjuntes. Segons les dades aportades per la Secció de Museus del Consell de Mallorca i aquelles que s'han pogut obtenir a partir de les notícies de premsa i els comunicats propis del Consell, les reunions de la comissió no han complert la periodicitat que marca el seu reglament, de fet, en determinats anys ni tan sols s'han reunit (vegeu taula 16).

---

⁴¹² Disponible a <https://cutt.ly/7h0GNrs>. Consulta 09/03/2018, 18:45 h.

Taula 16. Dates de les reunions celebrades per la Comissió Tècnica Insular de Museus de Mallorca des de l'any 2011-2020

Reunions celebrades per la Comissió Tècnica de museus de Mallorca	
ANY	DATA
2011 ¹	2 de juny
2012 ²	23 de març
2013 ³	23 de maig
2013	18 de novembre
2015	24 de març
2017 ⁴	30 de novembre
2018	7 de maig
2019	29 d'abril
2020	9 de juny de 2020 ⁴¹³

Elaboració pròpia. Fonts: Consell Insular de Mallorca, Ajuntament de Montuiri i la Secció de Museus del Departament de Cultura del Consell de Mallorca

Són vàries les vegades en les quals s'ha parlat de la reactivació d'aquesta Comissió, com demostra la següent notícia publicada pel Consell de Mallorca:

La Conselleria de Cultura, Participació i Esports, seguint el calendari previst de convocar les comissions tècniques de cultura aquest mes de novembre, ha dut a terme aquest dimecres la Comissió Tècnica de Museus per tractar el desenvolupament normatiu de la Llei de Museus de l'any 2003. Aquesta

¹ Informació extreta de la secció de notícies del Consell de Mallorca. Disponible a <https://cutt.ly/fhNaq67>. Consulta 12/03/2019, 16:35 h.

² Informació extreta de l'Acta de sessió plenària ordinària de l'Ajuntament Ple celebrada el dia 12 d'abril de 2012. Acta 03/12. Disponible a <https://cutt.ly/khNar7Y>. Consulta 12/03/2019, 15:12 h.

³ La informació de les reunions dels anys 2013, 2015, 2018 i 2019 ha estat proporcionada per la secció de museus del Consell de Mallorca.

⁴ Informació extreta de la secció de notícies del Consell de Mallorca. Disponible a <https://cutt.ly/jhNaptu>. Consulta 12/03/2019, 17:42 h.

⁴¹³ Informació extreta de la Secció de Museus del Consell de Mallorca. Disponible a <https://cutt.ly/Rh0FHpo>. Consulta 28/07/2020, 10:40 h.

Comissió no es reunia des del 2 de juny del 2011.

Amb aquestes noves convocatòries, la Conselleria reactiva i posa novament en marxa totes les Comissions Tècniques, per tal de, dins el primer trimestre del 2018, convocar les quatre Juntes i Consells polítics: la Junta Interinsular de Patrimoni Històric, el Consell de Biblioteques, la Junta Interinsular de Museus i la Junta Interinsular d'Arxius.⁴¹⁴

També en la Memòria de gestió 2015-2019 i propostes de futur de la Direcció Insular de Cultura del Consell de Mallorca (2019: 46-48), es parla de la necessitat d'activar la Comissió com a «espai de participació i d'organització del sistema insular de museus», i s'esmenta que durant aquest període van dur a terme el reconeixement de la Fundació Cosme Bauçà de Felanitx com a col·lecció museogràfica i que van instar a l'aprovació del Reglament de la Llei de Museus de les Illes Balears. No es concreta, però, quantes reunions s'han dut a terme, ni en quina data, ni si s'han establert uns mecanismes d'actuació i coordinació que permetin aconseguir el seu objectiu d'activar la comissió com a òrgan elevat dins l'àmbit museístic de l'illa.

3.3. Reglament 5/2012 de Reconeixement i Registre dels Museus i Col·leccions museogràfiques de Mallorca (2013). Registre i Xarxa Insular de Museus de Mallorca

El següent document a destacar publicat en matèria de museus és el Reglament 5/2012 de Reconeixement i Registre dels Museus i Col·leccions museogràfiques de Mallorca pública al BOIB núm. 12, de 24 de gener de 2013.⁴¹⁵ Aquest és un document imprescindible perquè, com ell mateix indica:

[...] el reconeixement dels museus i les col·leccions museogràfiques de Mallorca i la incorporació en el Registre insular és el primer i imprescindible esglaó per gestionar aquests equipaments culturals. Els procediments de reconeixement, registre i revocació són eines que permeten regular el panorama museístic insular i treballar per la qualitat en la conservació, la investigació i la difusió del patrimoni moble insular.

El problema fonamental arran de la publicació de la Llei de Museus, com ja s'ha explicat, fou la manca d'un reglament. Malgrat que es van fer diversos esborranys, cap d'ells fou aprovat pel Govern de les Illes Balears, per això les directrius que es seguien des de l'administració pública es deixaven a criteri dels tècnics encarregats de la matèria o dels responsables dels museus (G. Pons, comunicació personal, 7 novembre de 2017). Per intentar resoldre el buit que la inexistència del reglament de la llei provocava en l'àmbit museístic balear, a Mallorca es va crear un document propi que permetia dur a terme

---

⁴¹⁴ «La Consellera reactiva la Comissió Tècnica de Museus», 30 de novembre de 2017, Consell de Mallorca, disponible a <https://cutt.ly/lhNaRf2>. Consulta 18/01/2019, 8:37 h.

⁴¹⁵ Disponible a <https://cutt.ly/ah0HLMY>. Consulta 09/03/2018, 12:06 h.

alguns dels postulats de la llei. Es redacta i s'aprova el Reglament 5/2012 de Reconeixement i Registre dels Museus i Col·leccions museogràfiques de Mallorca, el qual permet, entre d'altres, el reconeixement de les categories de museus i col·leccions museogràfiques i la seva posterior inscripció en el Registre insular de museus i col·leccions.

Aquest reglament especifica que és el departament competent en cultura del Consell de Mallorca l'encarregat de tramitar tots els tràmits per a atorgar la categoria de museu o de col·lecció museogràfica. Els museus estatals queden exclosos d'haver d'efectuar aquests procediments, ja que el seu reconeixement com a museu és directe. Per iniciar el procediment l'entitat interessada, pública o privada, ha de fer una sol·licitud al departament de cultura del Consell de Mallorca, qui comprova que el centre compleix amb tots aquells requisits establerts necessaris. A més, per a la categoria de museus, cal presentar el pla director del museu així com el pla anual d'activitats, mentre que per a les col·leccions museogràfiques és suficient un projecte en el qual es doni a conèixer qui és la persona responsable del seu funcionament, l'estructura orgànica que sustenta el projecte, l'àmbit cultural i temàtic al qual pertany i s'ocupa, una identificació i descripció de l'immoble on s'ubica, un inventari dels béns i l'horari de visita.

Una vegada rebuda i revisada la sol·licitud, en cas que sigui necessària incorporar o modificar algun document, la persona sol·licitant podrà disposar de fins a quinze dies per a resoldre-ho. Si no ho fa, s'arxiva la sol·licitud. Per la seva part, la Comissió Tècnica Insular de Museus i el Departament de Cultura del Consell de Mallorca disposen de dos mesos per a informar tècnicament sobre el projecte de la sol·licitud rebuda. En cas que el museu sigui de titularitat municipal, es demana a l'ajuntament del municipi on s'ha d'ubicar un informe al respecte.

Una vegada dictaminada la resolució per part de la Comissió Tècnica, s'informa del reconeixement als sol·licitants i a l'ajuntament del municipi on s'ubica el centre reconegut. Aquelles sol·licituds que en el termini de sis mesos no hagin rebut la notificació de la resolució, es poden considerar desestimades. En l'informe de resolució que la Comissió Tècnica elabora s'inclou la següent informació: el marc geogràfic, els objectius, la temàtica, l'àmbit d'actuació i la denominació pública que s'autoritza.

Si la sol·licitud és favorable, el museu o col·lecció reconegut és inscrit directament al Registre Insular de Museus i Col·leccions museogràfiques. Aquesta inscripció no és necessària per a aquells centres que formen part de la Xarxa de Museus de Mallorca, ja que la seva inscripció és automàtica. A partir d'aquest reconeixement, els museus i col·leccions tenen accés a les ajudes i subvencions atorgades pel Consell de Mallorca, però el no compliment de la normativa pot provocar una revocació de l'aprovació. En aquest sentit, el reglament indica que els centres han de lliurar cada mes de desembre una còpia de les fitxes de l'inventari d'aquelles peces de nou ingrés, així com, cada primer trimestre de cada any, una memòria d'activitats de l'any anterior i una altra d'econòmica.

Malgrat que el Consell de Mallorca va dur la davantera redactant i

aprovant el seu propi reglament per al reconeixement de museus i col·leccions museogràfiques de l'illa, s'ha pogut constatar que això no s'ha traduït en el compliment general de la Llei de Museus ni en la sistematització d'aquest àmbit. Fins a l'any 2020 només s'han reconegut un total de deu museus i col·leccions (vegeu taula 17), és a dir, un 10,6% del total dels centres i col·leccions que s'han localitzat en l'estudi de camp realitzat en aquest treball. A part d'aquests, cal recordar que el Museu de Mallorca també està reconegut com a museu, ja que, tal com estableix la llei de museus, els museus estatals passen a ser directament reconeguts i es poden inscriure en el Registre General de Museus, en el qual s'han d'incloure tots els centres reconeguts.

S'han localitzat estudis similars a aquest que també han fet una valoració de l'àmbit museístic d'altres parts d'Espanya, i en ells es constata la tendència d'una manca de reconeixement dels museus i col·leccions. A la província d'Alacant, l'any 1996 es va dur a terme un estudi dels centres museístics obert al públic, els quals es van concretar en un total de noranta, i d'aquests només havien estat reconeguts vint-i-vuit d'ells, és a dir, un 31% (Marco, 1997: 54). En un altre estudi del 2002 sobre els museus de Castella i Lleó, es va haver d'elaborar un cens propi (tal com s'ha fet en aquesta tesi per estudiar els museus de les Balears) per poder extreure unes característiques i conclusions entorn d'aquest àmbit, ja que «a la luz de la experiència, resulta obvio que no todos los museos existentes en Castilla y León cumplen con los requisitos de esta definición⁴¹⁶, sobre todo en los aspectos de investigación y conservación» (Herrero, 2002: 64).

---

⁴¹⁶ Fa referència a la definició de museu de l'ICOM.

Taula 17. Museus i col·leccions de Mallorca reconeguts per legalment pel Consell de Mallorca fins l'any 2020

Museus i col·leccions museogràfiques reconegudes	
Museus	Col·leccions museogràfiques
Museu d'Història de Manacor	Es Calderers (Sant Joan) ⁴¹⁷
Museu Sa Bassa Blanca. Fundació Yannick i Ben Jakober (Alcúdia) ⁴¹⁸	Cel·la Frederic Chopin i George Sand (Valldemossa) ⁴¹⁹
Es Baluard. Museu d'art modern i contemporani (Palma) ⁴²⁰	Fundació Cosme Bauçà (Felanitx) ⁴²¹
	Impremta Guasp (Valldemossa) ⁴²²
	Col·lecció del Consell de Mallorca
	Col·lecció de l'Institut Mediterrani d'Estudis Avançats (IMEDEA) (Esporles)
	Col·lecció museogràfica d'Alfàbia (Bunyola)

Elaboració pròpia. Font: Secció de Museus del Departament de Cultura del Consell de Mallorca

El Museu Krekovic de Palma i el Museu d'Art Sacre de Mallorca (abans de la seva renovació, quan encara era el Museu Diocesà), també van iniciar la sol·licitud per obtenir la categoria de museu, però, al dia d'avui, no han estat encara reconeguts (G. Pons, comunicació personal, 7 novembre de 2017). A part d'aquests centres, s'ha pogut saber que el Departament de Cultura del Consell de Mallorca dóna cobertura a d'altres que encara no han obtingut el reconeixement, com el Museu Krekovic, el Museu de Ciències Naturals de Sóller, el Museu de Pollença, el Museu del Calçat i de la indústria d'Inca, el Museu de Can Planes de Sa Pobla, el Museu Arqueològic de Son Fornés de Montuïri i el futur Museu del Parc Arqueològic de Calvià. Així mateix, també reben ajudes del Consell el Consorci Castell de Sant Carles i el Baluard. Museu d'art modern i contemporani (Direcció Insular de Cultura del Consell de Mallorca, 2019: 47). És rellevant que, malgrat que el Consell manifesta treballar amb aquests centres, alguns d'ells no apareixen en els fulletons

⁴¹⁷ Es pot consultar a <https://cutt.ly/TjqNOsH>. Consulta 30/09/2018, 19:47 h.

⁴¹⁸ Es pot consultar a <https://cutt.ly/TjqNOsH>. Consulta 30/09/2018, 19:47 h.

⁴¹⁹ Es pot consultar a <https://cutt.ly/TjqNOsH>. Consulta 30/09/2018, 19:47 h.

⁴²⁰ Es pot consultar a <https://cutt.ly/TjqNOsH>. Consulta 30/09/2018, 19:47 h.

⁴²¹ Es pot consultar a <https://cutt.ly/djqNIEb>. Consulta 15/06/2019, 9:47 h.

⁴²² La declaració es pot consultar en el següent enllaç: <https://cutt.ly/ZjqB2t4>. Consulta 05/07/2019, 13:35 h.

informatius que es poden trobar a la seva pàgina web i dels quals se'n parlarà posteriorment⁴²³.

Actualment el Registre de Museus de Mallorca no està disponible a la secció de museus que apareix a la pàgina del web del Consell de Mallorca⁴²⁴, però sí que hi ha un enllaç anomenat Xarxa de Museus i col·leccions⁴²⁵ on s'ofereix un cercador que permet fer una recerca en els fons dels museus i col·leccions de Mallorca. La recerca es pot fer per museu, per objecte o per col·lecció, o bé hi ha l'opció d'una recerca avançada la qual es pot realitzar a través de categories concretes (museu o col·lecció, art, general, arqueologia i numismàtica) o mitjançant altres dades, com la data de la peça que es vol aconseguir, el seu nom científic, el seu tema, tècnica o material. Si es selecciona l'opció de cercar la peça per museu, apareix un llistat d'onze centres: Es Baluard. Museu d'Art Modern i Contemporani, la Fundació Coll Bardolet, la Fundació Pilar i Joan Miró, el Museu Balear de Ciències Naturals, el Museu d'Història de la Ciutat – Castell de Bellver, el Museu d'Història de Manacor, el Museu de la Mar de Sóller, el Museu de Pollença, el Museu Sa Bassa Blanca –Fundació Yannick i Ben Jackober, el Museu de sa Pobla i la col·lecció museogràfica del Consell de Mallorca.

En veritat, però, no es mostra la totalitat dels fons, ja que, per exemple, en el cas de Es Baluard hi apareixen només dotze obres i del Museu d'Història de la Ciutat tan sols set. Fins i tot, de la Fundació Coll Bardolet, de la Pilar i Joan Miró i del Museu Balear de Ciències, no hi ha cap element registrat. És doncs, una eina inacabada que no permet conèixer al 100% els fons dels museus que mostra, així com tampoc inclou un llistat dels museus i col·leccions reconeguts.

4. Eivissa

El Consell Insular d'Eivissa, òrgan competent en matèria museística en aquesta illa, no va elaborar, com si va passa a Mallorca, cap reglament propi referent a la Llei de Museus del 2003. Aquest fet ha provocat que hagi existit un buit legal que no ha permès dur a terme el reconeixement de les categories de museus i col·leccions museogràfiques, entre d'altres. Al blog de patrimoni del Consell Insular, s'hi troba un apartat dedicat a la normativa i documents de referència en matèria de patrimoni⁴²⁶, en el qual s'enumeren nombrosos documents, però només la Llei de museus fa referència directa a l'àmbit museístic. Així i tot, també està elaborat el reglament de la Comissió Insular de Museus.

---

⁴²³ L'enllaç a aquests fulletons és el següent: <https://cutt.ly/Gh0BobW>. Consulta 29/10/2019, 12:43 h.

⁴²⁴ <https://web.conselldemallorca.cat/es/museos>

⁴²⁵ <https://cutt.ly/5h0Bg3D>. Consulta 05/08/2020, 13:17 h.

⁴²⁶ Disponible a <https://cutt.ly/Rh8oBAw>. Consulta 15/10/2019, 12:07 h.

4.1. Reglament d'organització i funcionament de la Comissió Tècnica Insular de Museus del Consell Insular d'Eivissa i Formentera (2004)⁴²⁷

Aquest reglament fou publicat al BOIB núm. 122 de dia 2 de setembre de 2004,⁴²⁸ i mitjançant el qual s'especifiquen les funcions i formació de la Comissió Tècnica Insular, la qual es defineix com el màxim òrgan consultiu en matèria de museu en l'àmbit insular d'Eivissa i Formentera. Aquesta segueix una composició similar a la de Mallorca, amb una presidència ocupada pel conseller de patrimoni del Consell Insular, i una vicepresidència a càrrec del director insular del mateix departament. Es defineixen també una sèrie de vocals: un representant del Museu Arqueològic d'Eivissa, un tècnic del consell Insular d'Eivissa i Formentera adscrit al Departament de Cultura o Patrimoni, un representant del Museu d'Etnografia d'Eivissa i de l'etnogràfic de Formentera, un representant del Museu d'Art Contemporani d'Eivissa i una persona de reconegut prestigi. Disposarà també d'un secretari, que serà el lletrat adscrit al Departament de Patrimoni Històric i que actuarà com a assessor jurídic.

Entre les seves principals funcions s'hi troben la d'emetre dictàmens sobre plans públics sobre museus, emetre les resolucions pel que fa al reconeixement dels museus i col·leccions i la seva inclusió dins el registre insular de museus i la xarxa insular, assessorar sobre matèria de museus i d'altres funcions que per norma legal li puguin correspondre.

El reglament estableix que la Junta s'ha de reunir de manera trimestral, tot i que es poden convocar reunions extraordinàries convocades pel seu president. És necessària l'assistència de la majoria dels membres de la Junta a les reunions per dur endavant les decisions pertinents. Si no es compleix el quòrum d'assistència, és reglamentari convocar una segona reunió per valorar les propostes que no han pogut ser aprovades en la primera.

S'ha pogut saber que aquesta Junta Interinsular actualment està inactiva, ja que no es reuneix des de l'any 2007. De fet, fou durant el període 2003-2007, quan s'intentà activar-la, però no hi ha hagut continuïtat des de llavors (Sansano, L., comunicació personal, 24 de setembre de 2019). Per tant, es pot afirmar que aquesta entitat no ha complert la funció per a la qual fou creada, però no és l'única que presenta aquesta situació, com es podrà veure a continuació.

---

⁴²⁷ Cal tenir en compte que actualment, i des de l'any 2007, Formentera passa a tenir el seu propi Consell Insular a partir de la Llei Orgànica 1/2007, de 28 de febrer, de reforma de l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears, on es contempla un consell per a cada una de les Illes. El reglament del nou funcionament es pot consultar a <https://cutt.ly/Qh8phal>. Consulta 15/10/2019, 12:33 h.

⁴²⁸ Es pot consultar a <https://cutt.ly/ch8pVOk>. Consulta 15/10/2019, 13:02 h.

4.2. Registre i Xarxa Insular de Museus d'Eivissa

En el moment de publicació del Decret 28/2019, de 17 de maig pel qual s'estableixen els principis generals i la normativa complementària en matèria de museus i col·leccions museogràfiques de les Illes Balears, encara no hi ha a Eivissa cap museu ni col·lecció museogràfica reconeguts com a tal, manco el Museu Arqueològic d'Eivissa que és de titularitat estatal i, com estableix la llei, passa a ser reconegut de manera directa. Conseqüentment, no existeix tampoc avui dia cap registre insular de museus. De fet, a la pàgina web del Consell d'Eivissa, sols apareix informació sobre el Museu d'Etnografia d'Eivissa (gestionat per aquesta entitat), i no hi ha cap directori i llistat sobre la resta de museus de l'illa.

Pel que fa a la Xarxa de Museus d'Eivissa establerta per la llei, no apareix a la pàgina del Consell i de fet s'ha pogut saber que no funciona ni a escala pràctica ni teòric i que, per tant, no duu a terme cap mena d'acció conjunta entre els museus ni coordina iniciatives de cap classe. En definitiva, que és un òrgan inactiu (Sansano, L., comunicació personal, 24 de setembre de 2019).

Així doncs, es pot afirmar que el panorama museístic d'Eivissa demostra una inadaptació generalitzada del marc legal i una manca dels procediments que aquesta estableix de manera obligatòria. A partir del nou Decret de la normativa complementària a la Llei de Museus, des del Consell Insular s'ha manifestat la intenció de posar-se a treballar en els tràmits que requereix la llei per poder posar-la en pràctica (Sansano, L., comunicació personal, 24 de setembre de 2019)

5. Formentera. Registre i Xarxa Insular de Museus de Formentera

Com passa a Eivissa, a Formentera no hi ha un reglament propi que desplegui el procediment corresponent per a aplicar la Llei de Museus de les Illes Balears. Al respecte, cal tenir en compte que a Formentera s'hi localitza només el Museu d'Etnografia de Formentera, el qual apareix referenciat a la pàgina del Consell Insular de Formentera. A part d'aquest centre, dia 1 de juliol de 2019 es van obrir les portes un nou espai al Far de Mola, on es pot trobar una col·lecció museogràfica relacionada amb el mar, els fars i la pesca.⁴²⁹

Formentera disposa d'un Reglament d'organització i funcionament de la Comissió Tècnica Insular de Museus del Consell Insular d'Eivissa i Formentera. Aquest reglament es va promulgar quan encara hi havia només tres consells insulars i el d'Eivissa i Formentera funcionaven de manera conjunta. A partir, però, no s'ha redactat un nou reglament o un altre tipus

---

⁴²⁹ «Dia 1 de juliol s'obri la col·lecció museogràfica del Far de la Mola», Consell Insular de Formentera, disponible a <https://cutt.ly/Xhu1C9i>. Consulta 13/11/2017, 12:26 h.

de documentació que faci referència a l'àmbit museístic.⁴³⁰

Actualment està en marxa el projecte que farà possible l'existència d'una xarxa de museus a l'illa, impulsada per la Fundació Museu i Centre de Cultura de Formentera, creada l'any 2008, presidida per la Conselleria de Cultura del Govern de les Illes Balears, amb la vicepresidència del Consell Insular de Formentera i amb secretaria assumida per la Conselleria de Cultura del Consell. L'objectiu d'aquesta fundació és la de tirar endavant amb la creació del Museu de Formentera, d'obligatori compliment segons la Llei de Patrimoni Història de les Illes Balears, com ja s'ha comentat. A partir d'aquí, es projecta a l'illa l'execució d'una xarxa museística que comptarà amb tres espais diferents: la casa de Sa Sinieta (on se situarà el museu), la casa d'en Ramon (lloc on es traslladarà l'actual col·lecció del Museu Etnogràfic) i un espai situat devora el Fossar Vell que actuarà de biblioteca i arxiu.⁴³¹

Una vegada aquest projecte sigui una realitat, Formentera comptarà amb una xarxa museística els centres de la qual podran ser inclosos dins el Registre Insular de Museus, sempre i que es compleixen els requisits establerts per la Llei de Museus.

6. Menorca

A Menorca l'àmbit museístic ha patit també un buit normatiu que no s'ha resolt fins a la publicació del reglament de museus balears l'any 2019. Només es va dur a terme l'elaboració de la Comissió Tècnica Insular de Museus, però ni el registre ni la xarxa insulars han estat creades.

6.1. Reglament de la Comissió Tècnica Insular de Museus (2006)

A Menorca no existeix tampoc un reglament propi de la Llei de museus, però si un per a la seva Comissió Tècnica Insular de Museus publicat com a definitiu en el BOIB núm. 97 de l'11 de juliol de l'any 2006,⁴³² el qual estableix quines són les funcions d'aquesta comissió, definida com a «òrgan col·legiat, de caràcter deliberant i consultiu en matèria de museus i col·leccions museogràfiques del Consell Insular i en l'àmbit de l'illa [...]».

Les seves funcions són les mateixes que les marcades en les altres illes, assessorar i emetre dictàmens sobre els plans públics de museus, així com la de coordinar les xarxes de museus, dur a terme el reconeixement de les categories de museus i col·leccions museogràfiques i procedir amb la seva inclusió dins la Xarxa Insular de Museus. També ha d'actuar en cas de creació de nous museus i ha d'assessorar i coordinar l'organització i funcionament

---

⁴³⁰ El Consell Insular de Formentera ofereix els documents referents a la legislació del patrimoni en el següent enllaç <https://cutt.ly/rh8s0y6>, en el qual apareix la Llei de Museus i de Patrimoni Històric, a part d'altres referents a les excavacions arqueològiques i als arxius, però cap altre respecte als museus. Consulta 26/12/2020, 13:07 h.

⁴³¹ Aquest projecte s'ha explicat en més detall en el punt 3.4 del capítol 4.

⁴³² Disponible a <https://cutt.ly/Nh8fnsT>. Consulta 16/10/2019, 13:20 h.

dels centres de l'illa.

Pel que fa a la seva composició, presideix la comissió el conseller en funcions de la conselleria dedicada a la cultura del Consell Insular de Menorca i el vicepresident és el director d'aquest mateix organisme. S'assignen un total de set vocals: un representant del Museu de Menorca, un de l'Institut d'Estudis Menorquins, un del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i Ciències de les Illes Balears, dos tècnics del Consell Insular de Menorca, un assessor jurídic i un representant del Consell Escolar de Menorca. El període obligatori de reunió és de mínim cada sis mesos i es poden reunir de manera extraordinària sempre que es consideri necessari. Per una altra part, s'estableixen també quines són les funcions de la presidència, entre les quals està la de convocar les reunions i establir els ordres del dia així com encarregar-se la difusió de les decisions preses per la comissió.

En l'article 7 del reglament, es determina que tota aquella informació referida a la comissió haurà de ser publicada a la web del Consell, però actualment l'únic document disponible a aquesta pàgina institucional respecte a la comissió és el seu reglament. No apareix quins són els seus membres ni quines han estat les dates de reunió ni les decisions o mesures que ha tirat endavant.

6.2. Registre i Xarxa Insular de Museus de Menorca

A causa de la manca d'un reglament general ni concret respecte a l'illa de Menorca, actualment no existeix un registre dels museus i col·leccions de l'illa així com tampoc s'ha creat la Xarxa Insular de Museus. Es té constància de què en alguna ocasió s'ha elaborat un mapa de museus tot i que aquest no està disponible a la web del Consell Insular. A partir de la publicació del reglament de la Llei de Museus, des del consell han expressat la seva intenció de complir amb el que exigeix aquest document malgrat que encara no poden assegurar quan començarà la tasca a causa que no disposen d'una persona que se'n pugui encarregar de dur-la a terme (Gual, J., 24 de setembre de 2019, comunicació personal).

7. Coordinació de les Xarxes Insulars i el Registre General de Museus i Col·leccions Museogràfiques de les Illes Balears

Tenint en compte la situació que es troba a cada una de les Illes, es pot afirmar que ara per ara no existeix encara el Registre General de Museus de les Illes Balears ni cap coordinació entre les xarxes insulars de museus. Bàsicament, aquest fet es dona perquè tant el registre com la xarxa insular només han estat creats a l'illa de Mallorca, com s'ha comentat, a partir del seu propi reglament. A partir de la publicació del reglament de museus de les Illes Balears l'any 2019 s'espera que aquesta situació sigui solucionada i es duguin endavant totes les accions que marquen tant la Llei de Museus de les Illes Balears com el seu reglament.

La formulació de xarxes de museus no és un fenomen que es limita a la

comunitat balear, sinó que en les darreres dècades han proliferat moltes les xarxes de museus com a sistema d'organització general de l'àmbit museístic d'un territori. De fet, ja s'ha citat el cas de Catalunya i s'ha comentat el document que regula la xarxa de museus estatals, la qual també ha estat qualificada per alguns autors com una estructura ineficient i que no ha aconseguit els seus objectius.

Aquestes xarxes de museus han proliferat també a l'àmbit local i se solen crear tenint en compte la seva temàtica i/o el seu territori. Un exemple estructurat seguint els dos criteris és la Xarxa de Museus Locals Etnològics de València creada l'any 2017, la qual inclou un total de 29 membres, i és coordinada pel Museu Valencià d'Etnologia⁴³³ i la *Red de Museos Etnogràficos de Asturias (REDMEDA)*⁴³⁴, creada per la conselleria de Cultural i Turisme del Principat d'Astúries l'any 2001, amb la col·laboració de l'Ajuntament de Gijón. Normalment els objectius de les de xarxes és la de coordinar i fomentar els centres que hi formen part, així com la tasca aquests duen a terme. Molts dels museus inclosos són de caràcter local, i normalment tenen pocs recursos, ja que solen estar promoguts i gestionats per ajuntaments, associacions o per iniciativa privada. Amb la creació de la xarxa cerquen unir-se per compartir serveis i experiències que permetin no només millorar el coneixement i la conservació del patrimoni, en aquest cas etnogràfic, sinó també convertir el centre en un element dinamitzador econòmic del territori on es troba (Consejería de Cultura, Política Lingüística y Turismo, DL2017: 2).

Altres exemples de xarxes creació només a partir d'un criteri territorial són la Xarxa de Museus Locals de la Diputació de Barcelona⁴³⁵, la Xarxa de Museus de Lleida i Aran⁴³⁶ o la *Red de Museos Andaluces*.⁴³⁷ Alguns dels recursos que s'elaboren entorn d'elles són una pàgina web on s'expliquen els centres que hi formen part i les seves col·leccions, l'elaboració d'un mapa o guia amb tota la informació relativa als centres o una agenda comú de totes les activitats.

La proliferació no té perquè indicar el funcionament correcte i articulats d'aquestes xarxes, ja que la seva formulació, en la qual sempre s'assenyalen una sèrie d'avantatges, també planteja una sèrie d'inconvenients insuperables en moltes ocasions pels museus locals. En aquest sentit, Estévez ha constatat el següent:

No obstante su actual popularidad, la creación de redes de museos locales no ha significado, en un buen número de casos, su implantación de hecho sino que, más bien, ha quedado reducida a una meta, una enumeración de

---

⁴³³ «Xarxa de museus etnològics locals», 08 de febrer de 2017, L'etno. Museu Valencià d'Etnologia, disponible a <https://cutt.ly/iheg85C>. Consulta 30/03/2018, 18:29 h.

⁴³⁴ La seva pàgina web és la següent: <https://redmeda.com/>. Consulta 16/10/2019, 13:43 h.

⁴³⁵ Es pot consulta informació relativa a la xarxa a la següent pàgina web: <https://museuslocals.diba.cat/>. Consulta 16/10/2019, 13:25 h.

⁴³⁶ Es pot trobar informació al respecte en el següent enllaç: <https://cutt.ly/ih8f2T8>. Consulta 16/10/2020, 13:56 h.

⁴³⁷ Per obtenir més informació al respecte es pot consultar la següent pàgina web: <https://cutt.ly/Ch8f85e>. Consulta 16/10/2019, 15:59 h.

objetivos y, en muchos caos, una mera referencia. Por lo demás, confundiendo las declaraciones de principios con la dinámica real de los museos, entre los entusiastas de las redes de museos locales se habla mucho de las bondades y beneficios de las mismas y poco de sus inconvenientes y potenciales peligros. En esa línea, a lo sumo el debate queda reducido a las dificultades «técnicas» para su puesta en marcha y para su mantenimiento, obviando los impactos sobre los museos que se adscriben a esas redes. (Estévez, 2006: 152-153).

Un dels problemes que aquest autor veu en la formació de les xarxes, és el que s'ha anomenat «disnelylització», és a dir, caure en l'error de posar n pràctica unes tècniques museogràfiques comunes en tots els museus de la xarxa per tal d'aconseguir una major satisfacció del públic, fet que podria donar com a resultat l'eliminació de les peculiaritats pròpies de cada centre, tingudes en compte precisament per presentar aquestes xarxes com a senya d'identitat del seu territori. En aquest sentit, i seguint amb les idees d'Estévez, d'aquesta manera es passa del fet local al fet global. Però dins allò que es considera autèntic, sense tenir en compte la multiculturalitat de la societat actual (Estévez, 2006: 154-155).

Per la seva part, Tarrats (2006: 144), malgrat que sí veu els avantatges que pot oferir el sistema de les xarxes de museus, com seria l'obtenció d'uns resultats possiblement més òptims a causa del major aprofitament dels recursos, també avisa de què no cal excedir-se amb els objectius i expectatives posades en elles i, sobretot, procurar que la seva extensió no faci que siguin impossibles de gestionar.

En cas de les Illes Balears, el fet que l'àmbit museístic actual quedi al marge del compliment amb el marc legal, ofereix, paradoxalment, una conjectura que pot ser aprofitada per elaborar programes d'actuació relacionats amb les xarxes insulars i la seva coordinació. Aquests programes i les mesures que en ells s'hi estableixen, hauran de tenir clar quins són els objectius a complir, sempre tenint en compte quines són les possibilitats que ofereixen els museus de les Illes i partint de la realitat que impera en aquest àmbit.

Capítol 6. Característiques generals dels museus de les Illes Balears

Una vegada analitzada la documentació legal i reglamentària que regula l'àmbit museístic, es pretén fer una descripció de quina és la realitat fora del marc legal establert respecte als museus de les Illes Balears. El primer objectiu fou aconseguir un nombre dels museus i col·leccions oberts al públic. En cada illa, aquesta comptabilització ha tingut circumstàncies diferents, però en general es pot afirmar que era una tasca que encara no havia estat realitzada de manera rigorosa. Aportar aquesta informació ha requerit superar una sèrie d'entrebancs derivats de la situació administrativa, ja que les dades aportades per aquesta no reflecteixen les circumstàncies reals de l'àmbit museístic.

Com ja s'ha comentat en el capítol anterior, els registres de museus oficials insulars no deixen establir quin és el nombre concret de centres existents a Balears degut, bàsicament, a la impossibilitat que tenen la gran majoria per ser reconeguts legalment. Per aquest motiu no apareixen inscrits en els registres insulars, ja que fins al 2019, quan s'aprova la normativa per poder optar a formar part d'aquests registres, no ha estat possible la seva creació. Mitjançant aquest recurs seria possible obtenir un llistat dels museus de cada illa i un de general. Malauradament, aquests registres estan lluny d'estar acabats, de fet a les illes de Menorca, Eivissa i Formentera encara no han estat creats. Per aquest motiu no es pot consultar cap base de dades ni document general en el qual consti el nombre de museus presents actualment a les Illes Balears. A més a més, tampoc hi ha hagut cap acció encaminada a crear un cens que pogués ser utilitzat mentre s'esperava l'aprovació del reglament. Per tant, en cap moment s'ha sabut quins són els museus que formen el panorama museístic balear.

Els dos únics referents disponibles per poder conèixer els museus disponibles han estat el Directori de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya i el Directori del Consell Insular de Mallorca. En el primer s'inclou informació sobre els museus de totes les illes mentre que el segon es refereix només de Mallorca. A partir d'aquests dos directoris no s'han localitzat cap altre tipus de document elaborat amb uns criteris específics per a la comptabilització i sistematització dels museus. Per aquest motiu, s'han consultat altres fonts, com els llistats que apareixen en les webs de turisme del Govern de les Illes Balears, dels Consells Insulars i dels ajuntaments. Cal dir que cap dels llistats aportats per aquestes entitats coincideixen uns amb els altres.

Tot plegat ha fet que concretar el nombre de museus i col·leccions existents a Balears hagi estat una nova empresa a realitzar per a la qual s'han hagut d'establir uns criteris propis que no respecten, forçament, allò que estableix el marc legal. Això es deu al fet que no és possible seguir els criteris que estableix la Llei de Museus de les Illes Balears per plasmar la situació real de l'àmbit museístic perquè, com ja s'ha dit, són molt pocs els museus que poden complir amb els punts que en ella s'estableixen. Així doncs, no s'ha

volgut reduir el llistat de centres només a aquells que han estat reconeguts legalment, sinó que també s'han contemplat la resta de centres que, malgrat que no puguin adherir-se a la normativa, segueixen en funcionament com centres museístics. En aquest sentit, cal dir que les eines existents per dur a terme la recerca de dades sobre els museus de les Illes Balears són molt escasses i disperses, motiu pel qual s'han consultat fonts de diferent naturalesa i procedència.

A partir del cens propi elaborat s'han concretat una sèrie de característiques del sector museístic, entorn de la seva titularitat, la seva gestió, les tipologies predominants, la seva distribució territorial i la seva disponibilitat al públic al llarg de l'any, per tal de poder constatar si poden funcionar com un recurs turístic més.

Així mateix, s'ha intentat fer una recollida de les dades de visitants de les quals s'ha pogut disposar, i a partir d'elles s'han extret una sèrie de conclusions. En aquest tema també hi ha una problemàtica respecte a l'estudi de visitants, quasi inexistent en els museus balears, i a les metodologies emprades. A això cal sumar la poca o nul·la predisposició d'alguns centres a l'hora d'informar sobre les xifres de visites rebudes. Malgrat tot, s'han pogut concretar una sèrie de conclusions al respecte.

La realitat museística que s'ha pogut constatar ve marcada per una gran presència dels museus locals. Aquesta circumstància no només es produeix a les Illes Balears, ja que el predomini d'aquest tipus de museus es dona també a escala nacional.

La categoria de museu local no està específicament definida ni en la llei de Patrimoni Espanyol ni en la balear, així com tampoc en les llei de museus estatal ni autonòmica. De fet, aquest es relaciona normalment amb els museus municipals, és a dir, que estaria vinculat amb la seva titularitat (Santacana, 2008: 19), tot i que això no encaixa sempre.

Els museus locals solen presentar una sèrie de característiques comunes, tot i que en cada un adquireixen un perfil concret com a resultat de les seves pròpies circumstàncies. Malgrat això, la problemàtica i situacions que presenten els museus locals s'ha detectat en l'àmbit museístic balear: varietat de les tipologies, manca de recursos econòmics, no adequació del personal que s'encarrega dels museus, impossibilitat per dur a terme esdeveniments o activitats destacables, etc. Així i tot, considerar-los manco importants dins el panorama museístic suposaria una reducció no justificada de gran part del patrimoni historicoartístic de les Balears. No tenir en compte a determinats centres basant-se només en la seva no adequació al concepte estricte de museu o al reglament en vigor s'estima una errada que pot suposar fins i tot la desaparició d'una part dels béns patrimonials.

Per aquest motiu, s'ha considerat necessari incloure determinats centres que no encaixen dins el concepte estricte de museu, però si compleixen amb altres funcions que s'han considerat també pròpies de les institucions museístiques, com l'educativa, la social o la turística.

1. Nombre i característiques dels centres museogràfiques a les Illes Balears segons el Directori de Museus i col·leccions museogràfiques d'Espanya

Com ja s'ha dit, s'ha intentat localitzar algun document o recull, malgrat que provisional, que pugui servir com a guia a l'hora de comptabilitzar els museus balears. Malauradament, el Govern de les Illes Balears, en la darrera consulta feta a la Delegació de Presidència per la Cultura, no va poder facilitar cap llistat o directori de museus a causa que la gestió dels públics està en mans dels Consells Insulars o dels ajuntaments, i ells actuen sols d'intermediari amb el Govern central a l'hora de recollir dades per elaborar les estadístiques sobre museus de caràcter. (Tugores, F., comunicació personal, 30 de setembre de 2019).

Aquesta estadística, elaborada cada dos anys, aporta informació sobre els museus i col·leccions d'Espanya, concretament sobre el nombre de centres existents a cada comunitat, les seves tipologies, la seva titularitat, la seva gestió, dades sobre la seva accessibilitat, els visitants, els seus fons museístics, les exposicions que fan, les seves fonts de finançament i sobre el seu personal. El Ministeri de Cultura és l'encarregat de passar l'enquesta als museus de gestió estatal però a la resta, com ja s'ha comentat, els és proporcionada per la conselleria de Cultura del govern de cada comunitat. No es concreten els noms dels museus que s'inclouen en l'enquesta, però sí que s'indica una xifra total, fet que ha servit per comparar les dades extretes de totes les fonts consultades i l'estudi de camp realitzat. Malgrat això, la informació de l'estadística de museus s'ha de llegir tenint en compte que no tots els centres responen a les qüestions plantejades en l'enquesta, i fins i tot n'hi ha que directament no la completen.⁴³⁸

Per una altra part, cal tenir en compte que els museus inclosos en aquest estudi són els que estan censats i apareixen en el Directori de Museus i Col·leccions Museogràfiques de l'any corresponent, elaborat pel Ministeri de Cultura. Aquest directori⁴³⁹ és precisament una altra de les fonts que ha estat utilitzada per elaborar el llistat de museus de les Illes Balears. En aquest cas sí que s'aporta el nom dels centres que hi apareixen, els quals són tant de titularitat pública com privada, i de cada un d'ells es donen diverses dades: les dades de contacte, dades sobre la visita (horaris i tarifes), una descripció de la seva història i la seva col·lecció museogràfica, la seva titularitat, la seva temàtica, les activitats i serveis que ofereix i també aporta algunes fotografies de l'edifici o d'alguna de les peces que exhibeix. Cal dir que no sempre apareixen totes les dades de cada museu i a vegades la informació aportada no és correcte perquè no ha estat actualitzada. Així mateix, és important tenir en compte que els centres inclosos en el Directori, i per tant en l'estadística de museus del Ministeri, són aquells museus i col·leccions que han estat reconeguts per l'administració corresponent amb una de les dues categories, seguint les premisses legals de cada comunitat. Això, com ja s'ha explicat en

---

⁴³⁸ En el cas de Balears el percentatge de resposta és elevat, ja que en l'estadística de 2016 contestaren tots els centres censats i en la darrera del 2018, tots menys un.

⁴³⁹ <http://directoriomuseos.mcu.es>. Consulta 07/02/2019, 12:34 h.

el capítol anterior, no ha estat possible dur-ho a terme a les Illes Balears a causa de la manca de normativa, per això les declaracions només s'han donat en el cas de Mallorca⁴⁴⁰ i en un nombre molt reduït. Per tant, per elaborar el cens de museus de les Illes Balears no s'ha pogut seguir el criteri marcat pel Ministeri per elaborar el cens i directori de museus i col·leccions, sinó que s'han inclòs centres que encara a avui dia no han estat reconeguts en cap de les categories que estipula la llei. A partir d'aquí, no ha estat possible definir quin és el criteri que se segueix per introduir els museus de les Balears en aquest cens, de fet, el que sembla és que no hi ha cap patró prèviament marcat, d'aquí que existeixi tanta confusió a l'hora de conèixer el nombre de museus existents a les Illes.

A pesar d'això, a partir de l'anàlisi d'aquestes dues fonts d'informació, el Directori i les estadístiques de museus, es va poder obtenir un primer llistat de museus i col·leccions de les Balears, així com altres dades que permeteren arribar a conclusions que seran comparades amb les dades obtingudes a partir de l'estudi de camp propi realitzat entorn dels museus.

Pel que fa al nombre de museus i col·leccions de les Illes Balears, de les estadístiques es pot extreure que l'any 1994 i entre el 2000-2018 quasi sempre s'han mantingut entre els cinquanta i seixanta, exceptuant un increment l'any 2006 amb un total de seixanta-sis i seixanta-dos l'any 2010 (vegeu taula 18). Aquesta diferència tan notable no pot ser fruit de nous reconeixements de centres, ja que encara no hi havia la normativa necessària. No es pot saber per quina raó es produeix aquest increment. Sigui com sigui, segons la darrera estadística de museus de l'any 2018, el nombre de museus i col·leccions de les Illes Balears és de cinquanta-sis, xifra coincideix amb les dades que apareixen en el Directori de Museus i Col·leccions Museogràfiques (vegeu taula 19), un total de cinquanta-sis, trenta-nou museus i disset col·leccions museogràfiques, els quals podem conèixer gràcies a la informació aportada pel directori. La majoria de museus i col·leccions es troben a l'illa de Mallorca, amb un total quaranta-cinc centres (trenta-un museus i catorze col·leccions); a Menorca s'hi localitzen sis (quatre museus i dues col·leccions); a Eivissa hi ha quatre museus i a Formentera una col·lecció.

---

⁴⁴⁰ Volem recordar que en aquesta illa es va elaborar un reglament propi l'ant 2012.

Taula 18. Evolució del nombre de museus i col·leccions museogràfiques a les Illes Balears segons les dades de l'Estadística de Museus i Col·leccions d'Espanya

Any	Nombre de museus
1994	59
2000	57
2002	53
2004	59
2006	66
2008	59
2010	62
2012	56
2014	57
2016	56
2018	55

Elaboració pròpia. Font: Estadística de Museus i Col·leccions museogràfiques dels anys 1994, 2000, 2002, 2004, 2006, 2008, 2010, 2012, 2014, 2016, 2018

A partir d'aquest directori s'han pogut d'obtenir unes característiques generals sobre l'àmbit museístic, les quals seran després també comprovades i analitzades a partir del llistat de museus i col·lecció d'elaboració pròpia que s'ha elaborat. Cal dir que el directori té un format clar i senzill, amb una informació ben sistematitzada, de consulta fàcil i ràpida, dividida en sis apartats diferents: informació, visita, descripció, activitats, serveis i una galeria d'imatges (vegeu annex 34). Ara bé, no apareix sempre tota la informació de cada museu, ja que en alguns d'ells hi ha apartats sense emplenar o directament no apareixen, per tant, es pot afirmar que els continguts no presenten de manera uniforme. Per una altra part, s'ha reparat en què no sempre tota la informació està actualitzada, ja que s'ha comprovat la informació en períodes diferents durant el període 2015-2019, i sempre s'ha trobat alguna informació no actualitzada.⁴⁴¹ A continuació s'esmenten alguns exemples⁴⁴²:

⁴⁴¹ Cal esmentar també que hi ha hagut períodes en què la pàgina web no funcionava de manera correcta, pel que sembla a causa de la migració de la pàgina a un sistema diferent (Directori de Museus y Colecciones de España, comunicació personal, 10 d'octubre de així com 2018).

⁴⁴² La darrera comprovació d'aquesta informació es va fer en data del 12 de novembre de 2019 a les 16:44 h.

- La col·lecció Hernández Sanz – Hernández Mora s'ubica en una adreça errònia ja que apareix al Claustre del Carme de Maó, quan aquesta fou trasllada al casal de ca n'Oliver ubicat al carrer Anunciació número 2, de Maó.
- En el Museu de Mallorca el nom del seu director no ha estat actualitzat (apareix encara Bartomeu Salvà Simonet i no la seva actual directora Maria Gràcia Salvà).
- L'Arxiu i el Museu de l'Educació de les Illes Balears apareix fora cap tipus d'explicació o descripció, ni s'informa que en l'actualitat aquest museu no disposa d'espai expositiu (Aulí, A., comunicació personal, 25 de setembre de 2019).
- La casa museu Robert Graves apareix com a una institució privada i fundació privada, a pesar de ser mixta.
- La directora des Baluard. Museu d'Art Modern i Contemporani apareix desactualitzat amb el nom de Nekane Aramburu, en lloc d'Imma Prieto, l'actual directora.
- En la Fundació Cosme Bauçà de Felanitx posa que el tipus d'accés és restringit, per tant, no s'ha actualitzat el nou horari del centre.
- No s'informa que el Museu Arqueològic d'Eivissa estigui tancat, contràriament, s'ofereix un horari de visita, i no es concreta si aquest fa referència al Museu Monogràfic del Puig dels Molins.
- En el Museu Capitular de la Catedral de Mallorca apareix l'accés lliure però això només s'aplica en els residents, la resta de persones han de pagar la tarifa corresponent.
- En el Museu d'Història de la Ciutat ubicat al Castell de Bellver de Palma, s'indica que el tipus d'accés es lliure, informació errònia ja que per entrar al museu cal abonar la tarifa de l'entrada al Castell.
- El Museu Diocesà no apareix actualitzat com el nou Museu d'Art Sacre de Mallorca.

A part d'aquests exemples, el que predomina és una manca de concreció dels horaris, una descripció poc apurada, una desinformació sobre el tipus d'activitats que duen a terme alguns museus o una tarifa d'accés incorrecta. Per aquest motiu es pot afirmar que la informació del Directori de Museus i Col·leccions d'Espanya no s'actualitza de manera continuada.

Taula 19. Centres inclosos en el Directori de Museus i Col·leccions museogràfiques d'Espanya

Núm.	Museu	Temàtica	Titularitat	Gestió	Localitat	Illa
1	Sa Bassa Blanca	Art Contemporani	Privada Fundació	Privada	Alcúdia	Mallorca
2	Museu monogràfic de Pollentia Filial Museu de Mallorca	Arqueològic	Pública – Ministeri de Cultural i Esports Consorti Ciutat Romana de Pollentia	Pública	Alcúdia	Mallorca
3	Museu de l'Aula de Gramàtica de Ramon Llull (Museu de Cura)	Històric	Institucions religioses	Privada	Santuari de Cura Algaida	Mallorca
4	Fundació Museu Regional d'Artà	Arqueològic	Privada Fundació	Privada	Artà	Mallorca
5	Fundació Casa Museu Llorenç Villalonga	Casa Museu	Pública Consell Insular	Pública	Binissalem	Mallorca
6	Museu Històric Militar de Menorca	Històric	Pública Ministeri de Defensa	Pública	Es Castell	Menorca
7	Museu Municipal de Ciutadella. Bastió de sa Font	Arqueològic	Públic Ajuntament	Pública	Ciutadella	Menorca
8	Casa Museu Robert Graves	Casa Museu	Privat Fundació	Pública Privada	Deià	Mallorca
			Públic Ministeri de			

9	Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera	Arqueològic	Cultura i Esports	Pública Ajuntament	Eivissa	Eivissa
10	Museu d'Art Contemporani d'Eivissa	Art Contemporani	Pública Ajuntament	Pública Ajuntament	Eivissa	Eivissa
11	Museu monogràfic i necròpolis Puig des Molins	Arqueològic	Pública Ministeri de Cultura	Pública Conselleria de Cultura	Eivissa	Eivissa
12	Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears	Especialitzat	Pública	Pública	Inca	Mallorca
13	Museu de Menorca	General	Pública Ministeri de Cultura	Pública Conselleria Cultura	Maó	Menorca
14	Museu Hernández Sanz – Hernández Mora	Especialitzat	Pública Ajuntament	Pública Ajuntament	Maó	Menorca
15	Museu d'Història de Manacor	Arqueològic	Pública Ajuntament	Pública Ajuntament	Manacor	Mallorca
16	Museu Arqueològic de Son Fornés	Arqueològic	Pública Ajuntament	Pública Ajuntament	Montuïri	Mallorca
17	Museu Etnogràfic de Muro	Etnografia i antropologia	Pública Ministeri de Cultura	Pública Conselleria – Departament de Cultura	Muro	Mallorca
18	Caixa Fòrum	Art Contemporani	Privada Fundació	Privada	Palma	Mallorca

19	Es Baluard. Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma	Art Contemporani	Mixta	Privada Fundació	Palma	Mallorca
20	Fundació Miró	Art Contemporani	Pública Ajuntament	Pública Ajuntament	Palma	Mallorca
21	Museo Fundación Joan March	Art Contemporani	Privada Fundació	Privada Fundació	Palma	Mallorca
22	Museu Històric Militar de Sant Carles	Històric	Públic Ministeri de Defensa	Públic Ministeri de Defensa	Palma	Mallorca
23	Museu capitular de la Catedral de Palma	Belles Arts	Institucions religioses	Privada	Palma	Mallorca
24	Museu d'Història de la ciutat de Palma	Històric	Pública Ajuntament	Pública Ajuntament	Palma	Mallorca
25	Museu de Cabrera. Centre de visitants es Celler	Arqueològic	Públic	Públic Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació	Cabrera	Mallorca
26	Museu de Mallorca	General	Pública Ministeri Cultura	Pública Conselleria	Palma	Mallorca
27	Museu Diocesà de Mallorca	Belles Arts	Institucions religioses	Institucions religioses	Palma	Mallorca

28	Museu Krékovic	Art contemporani	Pública Conselleria	Pública Conselleria	Palma	Mallorca
29	Palau de l'Almudaina	General	Pública Ministeri de Presidència. Patrimoni Nacional	Pública Ministeri de Presidència. Patrimoni Nacional	Palma	Mallorca
30	Palau March Museu	Casa Museu	Privada Fundació	Privada Fundació	Palma	Mallorca
31	Can Planes. Museu d'Art contemporani de Mallorca	Art Contemporani	Pública Ajuntament	Pública Ajuntament	Sa Pobla	Mallorca
32	Museu de Pollença	General	Pública Ajuntament	Pública Ajuntament	Pollença	Mallorca
33	Museu Dionís Bennàssar	Casa Museu	Privada Fundació	Privada Fundació	Pollença	Mallorca
34	Museu i Fons artístic de Porreres	Art Contemporani	Pública Ajuntament	Pública Ajuntament	Porreres	Mallorca
35	Casa Museu Pare Ginard	Casa museu	Pública Consell Insular	Privada Fundació	Sant Joan	Mallorca
36	Col·lecció museogràfica Els Calderers	Etnografia i antropologia	Privada	Privada	Sant Joan	Mallorca
	Museu d'Etnografia	Etnografia i			Santa Eulàlia	

37	d'Eivissa	antropologia	Mixta	Mixta	del Riu	Eivissa
38	Can Prunera Museu Modernista	Art Contemporani	Privada	Mixta	Sóller	Mallorca
39	Museu Balears de Ciències Naturals	Ciències Naturals i Història Natural	Pública Ajuntament	Privada	Sóller	Mallorca
40	Museu del Vidre Gordiola	Arts decoratives	Privada	Privada	Algaida	Mallorca
41	Convent i claustre de Sant Agustí	Belles Arts	Institucions religioses	Privada	Ciutadella	Menorca
42	Son Marroig	Casa Museu	Privat	Privada	Deià	Mallorca
43	Museu del Santuari de Lluc	General	Institucions religioses	Privada	Escorca	Mallorca
44	Fundació Cosme Bauçà	General	Privada	Privada	Felanitx	Mallorca
45	Museu d'Etnografia de Formentera	Etnografia i antropologia	Privada	Pública Consell Insular	Formentera	Formentera

46	Institució pública Mossèn Alcover	Especialitzat	Pública Conselleria	Pública Ajuntament	Manacor	Mallorca
47	Molí de'n Fraret. Secció Etnogràfica del Museu de Manacor	Etnografia i antropologia	Pública Ajuntament	Pública Ajuntament	Manacor	Mallorca
48	Museu del Fang	Etnografia i antropologia	Pública Ajuntament	Pública Ajuntament	Marratxí	Mallorca
49	Col·lecció de la Porciúncula	Belles Arts	Institucions religioses	I nstitucions religioses	Palma	Mallorca
50	Museu i Centre d'Estudis Juniperians	Casa Museu	Privada Associació	Privada Associació	Petra	Mallorca
51	Fundació Martí Vicenç	General	Privada Fundació	Privada Fundació	Pollença	Mallorca
52	Fortalesa Sa Punta de n'Amer	De lloc	Privada	Privada	Sant Llorenç des Cardassar	Mallorca
53	Museu	Etnografia i	Pública	Pública	Sant Lluís	Menorca

	Etnològic Molí de Dalt	Antropologia	Consell Insular	Consell Insular		
54	Centre de Poesia Contemporània Blai Bonet	Especialitzat	Privada	Privada	Santanyí	Mallorca
55	Col·lecció Museogràfica Frederich Chopin i George Sand	Especialitzat	Publica Ajuntament	Pública Ajuntament	Valldemossa	Mallorca
56	Fundació Coll Bardolet	Art Contemporani	Privada	Mixta	Valldemossa	Mallorca

Elaboració pròpia. Font: Directori de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya

A partir de la informació de la taula 13, s'han pogut definir una sèrie de característiques del sector museístic, referents a les tipologies predominants i a la seva gestió i titularitat. Pel que fa a les primeres, cal aclarir que les utilitzades en el Directori són les mateixes que s'empren en l'estadística de museus, en la qual se segueix la classificació establerta per la UNESCO, la qual sistematitza els museus de la següent manera (Ministeri d'Educació, Cultura i Deportes, 2018a: 14-15):

- Belles Arts. Conté obres d'art datades des de l'Antiguitat fins al segle XIX (arquitectura, escultura, pintura, dibuix, gravat i art sacre).
- Arts decoratives. Fa referència a aquelles obres artístiques de caràcter ornamental. També a les industrials o aplicades.
- Art contemporani. Obres d'art realitzades sobretot en els segles XX i XXI, inclosos el cinema i la fotografia.
- Casa museu. Es tracta d'un museu ubicat en la casa natal o residència d'un determinat personatge.
- Arqueològic. Contenen objectes portadors de valors històrics y/o artístics, procedents d'excavacions, prospeccions i troballes arqueològiques. S'inclouen les especialitats de numismàtica, glíptica,

epigrafia i d'altres.

- De lloc. Contenen determinats béns històrics (jaciments arqueològics, monuments, exemple in situ del passat industrial, etc.) en el lloc pel qual foren concebuts originàriament. S'inclouen els centres d'Interpretació Arqueològics, si disposen d'una col·lecció amb fons originals, i queden exclosos els Centres d'Interpretació de la Naturalesa.
- Històric. Aquells museus i col·leccions que il·lustren esdeveniments i períodes històrics, personalitats, els museus militats, etc.
- Ciències Naturals i Història Natural. Contenen objectes relacionats amb la biologia, la botànica, la geologia, la zoologia, l'antropologia, la física, la paleontologia, mineralogia, ecologia, etc.
- Ciència i tecnologia. Contenen objectes representatius de l'evolució de la història de la ciència i de la tècnica, i a més a més s'ocupen de la difusió dels seus principis generals. Queden exclosos els planetaris i centres científics, excepte aquells que disposin d'un museu o col·lecció museogràfica.
- Etnologia i antropologia. Fa referència als objectes o cultures preindustrials o d'un passat recent. S'inclouen en aquesta categoria els museus de folklore, arts, tradicions i costums populars.
- Especialitzat. Aquell que fa referència a una temàtica específica sobre el patrimoni cultural no inclosa en cap de les anteriors.
- General. El que es pot identificar per més d'una de les categories esmentades anteriorment.
- Altres. Aquells centres que no es poden incloure en cap de les categories enumerades.

L'única d'aquestes tipologies que no es troba entre els museus balears que apareixen en el Directori és la de ciència i tecnologia (vegeu taula 20). De la resta se'n pot trobar almanco un exemple de cada una. Les categories més presents a les Illes són les d'art contemporani amb un 20% del total, seguida pels museus d'arqueologia que representen el 14%. En tercera posició amb un 13% se situen la tipologia de casa museu, seguides amb un 12% dels museus generals. En aquest sentit, la tònica és diferent respecte a les principals categories a escala estatal on predominen els museus d'etnografia i antropologia, seguits pels de belles arts (vegeu annex 35). Curiosament, una de les que se situa en un dels percentatges més baixos a escala estatal és la categoria de casa museu (Ministeri d'Educació, Cultura i Esports, 2020: 28).

Taula 20. Nombre de museus i col·leccions corresponents per a cada tipologia museística segons el Directori de Museus i Col·leccions museogràfiques d'Espanya

MUSEUS I COL·LECCIONS DE LES ILLES BALEARS					
TIPOLOGIES	MALLORCA	MENORCA	EIVISSA	FORMENTERA	TOTAL PER TIPOLOGIA
General	6	1	0	0	7
Art Contemporani	10	0	1	0	11
Etnografia i antropologia	4	1	1	1	7
Especialitzat	4	1	0	0	5
Casa museu	7	0	0	0	7
Belles Arts	3	1	0	0	4
Ciències i Història Natural	1	0	0	0	1
Arqueologia	5	1	2	0	8
Història	3	1	0	0	4
Arts decoratives	1	0	0	0	1
De lloc	1	0	0	0	1
Ciència i Tecnologia	0	0	0	0	0
TOTAL	45	6	4	1	56

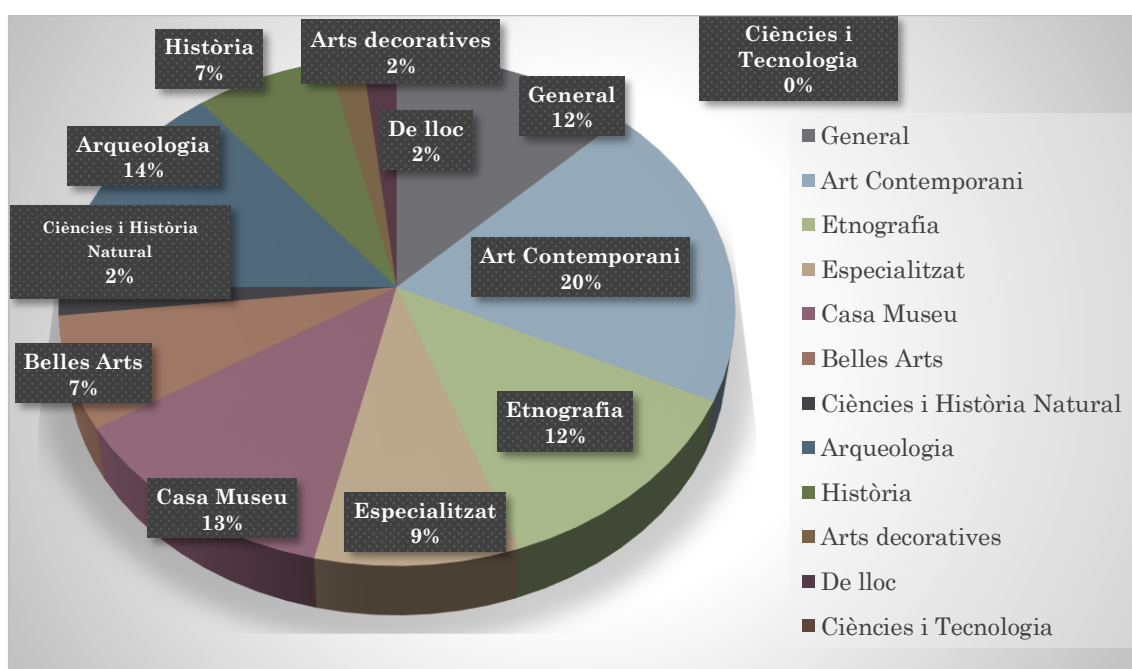
Elaboració pròpia. Font: Directori de Museus i Col·leccions museogràfiques d'Espanya

Per Illes, les tipologies predominants a Mallorca són les mateixes que predominen en general a les Balears, amb un total de deu centres de temàtica dedicada a l'art contemporani, set cases museus i cinc museus arqueològics. A la resta d'illes el pes de les tipologies és homogeni, no en destaca cap per damunt de l'altre, a excepció d'Eivissa on es poden trobar dos museus arqueològics del total de 4 que s'inclouen en el directori. Les categories minoritàries són la d'arts decoratives i la de lloc, juntament amb la de ciències

natural i història natural. I l'única categoria que està present a totes les illes és la d'etnografia i antropologia.

Pel que fa a la titularitat dels museus, cal dir que els inclosos en el directori són tan de titularitat pública, com privada i mixta. A Mallorca n'hi ha vint-i-tres de titularitat pública, setze de privats, un de mixt i cinc que pertanyen a institucions religioses. A Menorca són cinc centres públics i 1 de l'Església, mentre que Eivissa i Formentera tres de públics, un de privat i un de mixt. Per tant, els que predominen són els de titularitat pública amb un 55,%, seguida per la privada amb un 30% (vegeu taula 21). Aquesta mateixa tendència es produeix a escala general a Espanya (vegeu annex 36), on els centres de titularitat pública representen el 70,8% (Ministeri d'Educació, Cultura i Esports, 2020: 27). Pel que fa als centres balears que pertanyen a l'Església, suposen un 11% i els de titularitat mixta representen un 4% del total de centres.

Figura 111. Percentatge per categoria dels museus i col·leccions museogràfiques de les Illes Balears segons el Directori Estatal de Museus i Col·leccions d'Espanya

Elaboració pròpia. Font: Directori de Museus i Col·leccions museogràfiques d'Espanya

Dels museus de titularitat pública, tres d'ells i els seus respectius filials i seccions, tenen la categoria de museu estatal: el Museu de Mallorca (amb la secció etnogràfica del Museu de Muro i el Museu de Pollentia d'Alcúdia), el Museu de Menorca a Maó i el Museu Arqueològic d'Eivissa, juntament amb el Museu Monogràfic i Necròpolis des Puig des Molins. Així i tot, cal recordar que les competències del Museu de Menorca estan actualment en mans del Consell de Menorca des de l'any 2011 i durant l'any 2019 es va produir el traspàs de les competències del Museu de Mallorca al Consell Insular

d'aquesta illa. L'Arqueològic d'Eivissa és l'únic que continua essent gestionat directament pel Govern de les Illes Balears.

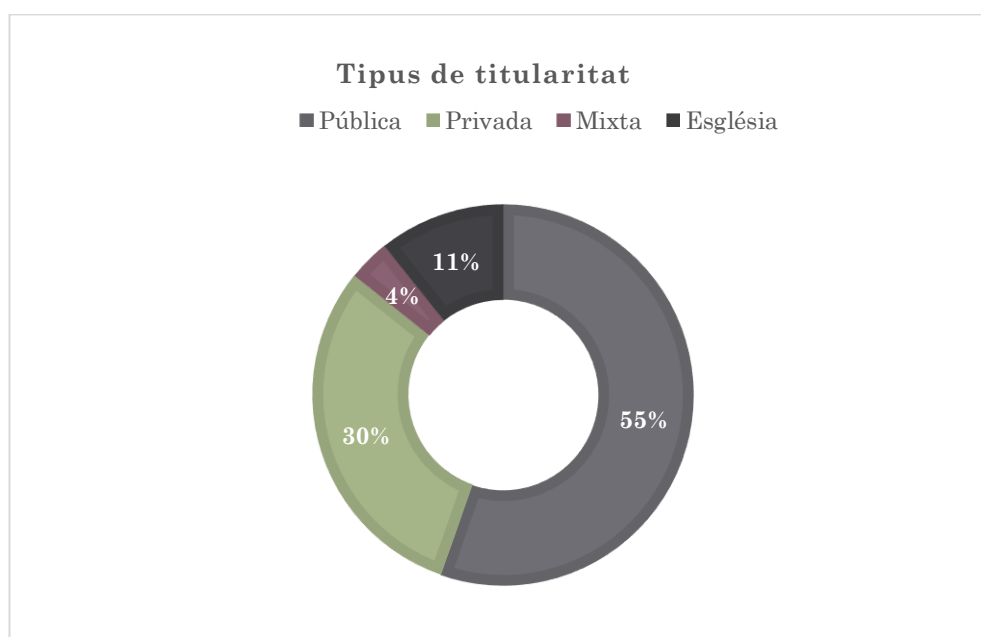
Taula 21. Titularitat dels centres museístics de Balears segons el Directori de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya

	Pública	Privada	Mixta	Institucions religioses
Mallorca	23	16	1	5
Menorca	5	0	0	1
Eivissa	3	0	1	0
Formentera	0	0	0	0
Total	31	17	2	6

Elaboració pròpia. Font: Directori de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya

Pel que fa als tipus de gestió (vegeu figura 111), segons s'informa en el Directori hi ha vint-i-tres centres gestionats per entitats públiques, dotze de gestió privada i només quatre de gestió mixta. Aquestes dades encaixen amb la tendència nacional amb un 70,9% dels centres amb una gestió pública, segons l'Estadística de museus de 2018 (vegeu annex 37).

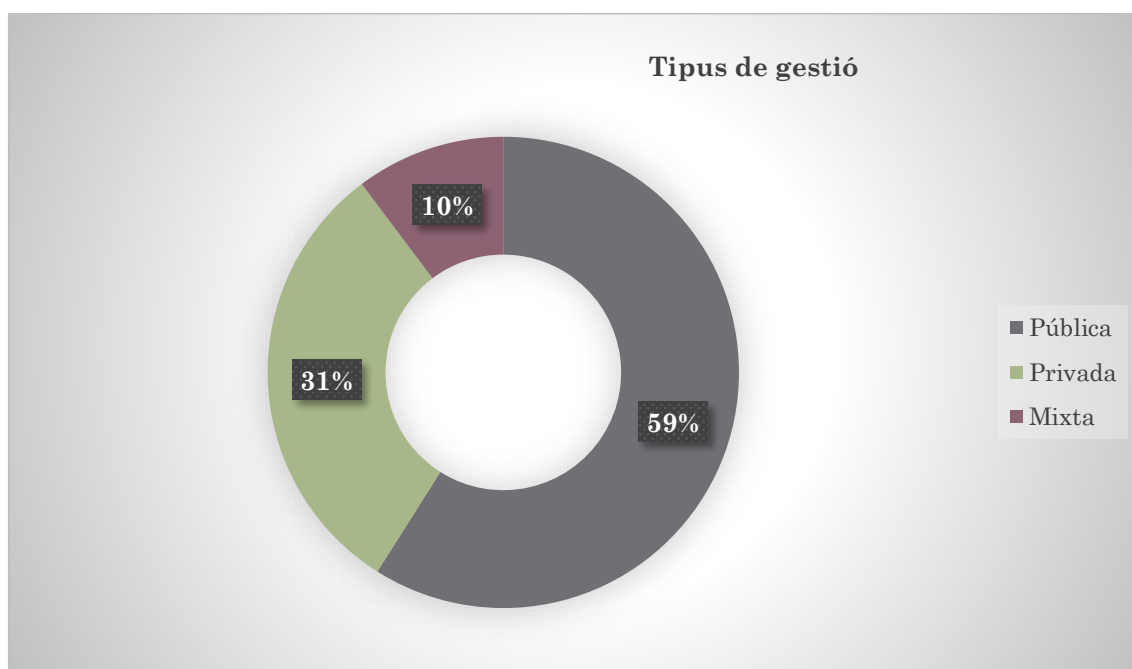
Figura 112. Percentatge dels tipus de titularitat dels museus i col·leccions de les Illes Balears segons les dades aportades pel Director de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya

Elaboració pròpia. Font: Directori de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya

Per concloure amb el Directori de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya, es pot afirmar que és una base de dades a tenir en compte per obtenir informació del sector museístic de les Illes Balears, però la no actualització d'algunes dades provoquen una certa desconfiança cap a la informació que conté, la qual es recomana sigui sempre contrastada amb els mateixos museus perquè a vegades no es correspon amb la seva veritable situació.

Figura 113. Percentatge dels tipus de gestió presents en els museus de les Illes Balears segons les dades aportades pel Directori de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya

Elaboració pròpia. Font: Directori de Museus i Col·leccions d'Espanya

2. Informació dels museus aportada pels Consells Insulars. El Directori de Museus i Col·leccions de Mallorca.

Seguint amb les fonts i canals analitzats per aconseguir informació dels museus de les Balears, s'ha fet una recerca en cada un dels consells insulars, ja que aquests tenen part de les competències en la gestió dels centres museístics. A més, segons la llei de museus, els Consells assumeixen l'elaboració dels registres insulars de museus i la coordinació de les xarxes. Per tots aquests motius, són aquests organismes els que haurien de tenir una major informació sobre els museus i col·leccions de les Illes, tal com quin nombre de centres existeix, quines són les tipologies predominants, quin nombre de visites reben o quin és l'estat de cada centre i de la seva respectiva col·lecció, entre altres qüestions.

Malgrat això, en el capítol dedicat a l'anàlisi de la documentació legal i de l'estat actual de la situació a partir d'aquesta, s'ha constatat que els

Consells Insulars no han complert sempre amb totes les funcions que els corresponen en l'àmbit museístic, i que avui en dia aquesta situació encara no ha canviat del tot. Les raons d'aquest fet poden ser moltes, però després de parlar amb els responsables de museus dels departaments de cultura dels diferents consells, tots mencionen una primera qüestió: la Llei de Museus de les Illes Balears. Sembla que l'estancament en l'elaboració del reglament d'aquesta llei (aprovat finalment l'any 2019) ha provocat que la feina a fer respecte als museus no hagi pogut tenir el ritme i efectivitat desitjats. Certament, fora el reglament de la Llei de museus, s'ha fet molt difícil (per no dir tècnicament impossible), dur endavant una correcta i normativitzada gestió de l'àmbit museístic, ja que ha estat impossible posar en marxa els punts que marca la llei. Per tant, des d'un punt de vista tècnic i administratiu, avançar en el desenvolupament i foment dels centres museístics no ha estat una empresa fàcil.

Però per molt cert que això sigui, es considera inacceptable la manca d'un llistat o registre dels museus de les Illes Balears elaborat pels organismes competents per que pugui ser una eina de treball per elaborar iniciatives en aquest sector, o almanco per fer-ne una difusió uniforme i fidel a la realitat, tant a escala social i turística. De fet, durant el període que comprèn els anys 2013-2020, només ha estat possible obtenir un llistat o directori actualitzat dels museus de les Illes, i només d'aquells que fan referència a Mallorca, però la resta de Consells Insulars no han pogut facilitar dades més enllà dels museus estatals de cada illa o aquells que són gestions per ells mateixos. Per aquest motiu, en aquest apartat s'oferirà només la informació obtinguda en el Consell de Mallorca, el qual, en el moment de revisió d'aquesta tesi⁴⁴³ ja no estava disponible en la informació oferta en la web de la Secció de Museus del Departament de Cultura del Consell, espai on es va poder consultar fins l'any 2019.

En referència a les altres illes, no s'ha pogut localitzar ni a Eivissa, ni a Menorca ni a Formentera cap llistat ni registre de museus elaborat pels Consells Insulars. En cas de Menorca s'ha pogut saber que es va elaborar un mapa de museus però aquest no està disponible en la seva pàgina web (J. Gual, comunicació personal, 24 de setembre de 2019) i no s'ha pogut consultar. A les pàgines web dels respectius consells apareixen només els museus que gestionen directament aquestes entitats: el Museu de Menorca⁴⁴⁴, el Museu d'Etnografia d'Eivissa⁴⁴⁵ i el Museu d'Etnografia de Formentera⁴⁴⁶. Com ha s'ha explicat en l'apartat on s'ha parlat sobre els registres insulars de museus, els diferents departaments encarregats de dur a terme la seva elaboració han manifestat la posada en marxa d'aquest procés durant l'any 2019 per aconseguir actualitzar el llistat dels museus i col·leccions, tant de Menorca, com d'Eivissa com de Formentera.

Per la seva part, el Govern Balear, a través de la pàgina web de la Conselleria de Presidència, Cultural i Legalitat, concretament de la Delegació

---

⁴⁴³ La darrera revisió es va dur a terme durant els mesos de novembre i desembre de 2020.

⁴⁴⁴ <https://cutt.ly/VhSJ109>. Consulta 17 de juliol de 2019, 12:46 h.

⁴⁴⁵ <https://cutt.ly/ehSJ7pd>. Consulta 17 de juliol de 2019, 13:02 h.

⁴⁴⁶ <https://cutt.ly/NhSKgJP>. Consulta 17 de juliol de 2019, 13:12 h.

de la Presidència per a la Cultura⁴⁴⁷, ofereix cinc enllaços a les pàgines webs dels següents museus: el Museu de Mallorca i la seva secció etnogràfica de Muro (l'enllaç d'aquest no apareix), el de Menorca i l'Arqueològic d'Eivissa i Formentera, juntament amb el Museu del Puig des Molins. De manera que tan sols es dona informació sobre els museus estatals i no existeix cap tipus de referència o enllaç que ofereixi informació sobre la resta de centres i col·leccions, independentment de la seva titularitat. Tot i que s'entén que només els museus d'àmbit estatal depenen del Govern, es creu necessari que figurei una informació sobre els museus que es poden visitar a les Illes Balears, independentment de la seva titularitat o gestió. Malgrat que no sigui responsabilitat directa del Govern, que aquest no informi sobre ells és un buit que no contribueix al seu reconeixement social i turístic. D'altra banda, malgrat que el Govern de les Illes Balears no intervingui directament en la gestió dels museus no estatals, és necessari definir estratègies comunes per a aquest àmbit i, per dur-les endavant, és necessari que hi estiguin integrats tots els recursos museístics existents.

En suma, es pot afirmar que actualment no existeix un registre sistematitzat dels museus de les Illes i que els que existeixen no coincideixen en el nombre de centres que enumeren i tampoc queden clares quines són les pautes que regeixen la selecció dels que estan inclosos. Aquestes dades demostren, una vegada més, la manca de sistematització de l'àmbit museístic, en part a causa de la manca de possibilitat dels museus balears d'encaixar dins els preceptes que delimiten el concepte legal de museu i, conseqüentment, a l'escàs reconeixement d'aquests. Aquesta situació es dona a altres comunitats espanyoles, així com informa Ramos (2017: 328) fent referència a la situació dels museus a Andalusia, on també es va establir un reglament de creació i registre de museus que va donar com a resultat un inventari que reflectia la realitat només de manera parcial i un registre que avança lentament.

Malgrat que tot, no es creu convenient adoptar una postura rígida que no contempli la variada realitat museística existent. És suficient motiu que un museu no s'adapti a la normativa legal per deixar de considerar-lo museu? Per a hom la resposta és totalment negativa i es vol explicar el perquè. El que defineix la Llei de Museus de les Illes Balears parteix de la Llei de Museus Estatals, però cal tenir en compte que la situació i condicions dels museus són molt diverses: no es pot equiparar un museu estatal o un museu ubicat en una gran ciutat que rep partides pressupostàries importants, amb un museu local ubicat en una ciutat petita o en un poble i que disposa d'un pressupost reduït. Per tant, no tots els centres presenten les mateixes circumstàncies per complir amb les exigències reglamentàries que els atorguen la categoria de museu. De fet, els recursos dels quals disposa un centre i la importància que se li dona a aquest condicionarà la seva capacitat de complir amb les premisses legals, les quals li permetran entrar dins el circuit oficial de museus del seu territori. Però si el centre no disposa dels recursos necessaris, serà molt difícil que hi formi part. Aquesta situació es dona en la gran majoria

---

⁴⁴⁷ <https://cutt.ly/ehSKzyc>. Consulta 17 de juliol de 2019, 13:52 h.

de museus, els quals són qualificats amb el terme «local», que són els predominants en el cas de les Illes.

Santacana i Llonch (2008: 19-20) defineixen aquest tipus de museus com a centres paradigmes de la pobresa. Els museus locals poden ser de titularitat pública com privada, creats a partir de fundacions o associacions sense ànim de lucre de caràcter local. Un gruix important dels museus locals d'una comunitat el conformen els museus municipals, dependents dels ajuntaments. Però sigui quina sigui la seva titularitat, són museus i, segons els mateixos autors, són centres que neixen amb pocs recursos i que solen subsistir amb ajudes municipals tot i que en moltes ocasions és inevitable el seu tancament. Aquesta manca de recursos provoca que molts museus locals no puguin ser reconeguts com a tal, i això agreuja la seva situació. Tenir poca o nul·la consideració per aquest tipus de centres no ajuda a millorar la seva situació i els situa en un límit del qual és difícil sortir-ne. Per consegüent, el rebuig a introduir els centres no reconeguts legalment es considera una decisió errònia contrària al seu foment i valorització. A més a més, és una acció feta d'esquena a la realitat del moment, que deriva en mesures no adaptades a aquesta i, per tant, ni adients ni efectives, com s'ha pogut veure en alguns casos en els capítols en els quals s'ha analitzat l'oferta museística inclosa en els canals de difusió *online*.

Pel que fa a la informació localitzada en el Consell de Mallorca, en la secció de museus inclosa en la seva pàgina web⁴⁴⁸, concretament en el departament de cultura i patrimoni, apareix un apartat anomenat *Descobreix els museus*, en el qual es poden descarregar un total de deu fulletons explicatius amb informació molt bàsica sobre diferents aspectes dels museus, com quina és la seva funció (annex 38), com es formen les col·leccions (annex 39), en què consisteixen les tasques de conservació (annex 40) les d'investigació i documentació (annex 41), les activitats educatives dels museus (annex 42) quins són els seus reptes actuals (annex 43), o quines són les tipologies que predominen a Mallorca (annex 44). Però ha estat el fulletó anomenat *Descobreix els museus* (annex 45) el que ha permès obtenir un inventari de museus aportat per la Secció de Museus del Departament de Cultural del Consell de Mallorca. En aquest fulletó s'inclouen un total de vint-i-quatre museus i col·leccions de tota Mallorca (vegeu taula 16), per tant, aquest nombre no concorda amb el nombre de museus que apareix registrats en el Directori de Museus d'Espanya, un total de quaranta-cinc, com s'ha vist en l'apartat anterior.

---

⁴⁴⁸ Secció de Museus del Consell de Mallorca. <https://web.conselldemallorca.cat/es/museos>. Consulta 11/01/2021, 11:16 h.

Taula 22. Museus i col·leccions que apareixen en el fulletó informatiu ofert pel Consell de Mallorca

Núm.	Museu	Localitat
1	Museu de Mallorca	Palma
2	Casa Museu Pare Ginard	Sant Joan
3	Museu de Lluc	Santuari de Lluc (Escorca)
4	Fundació Yannick i Ben Jackober	Alcúdia
5	Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears	Inca
6	Es Baluard. Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma	Palma
7	Secció Etnogràfica de Muro del Museu de Mallorca	Muro
8	Museu Diocesà de Mallorca	Palma
9	Fundació Cultural Coll Bardalet	Valldemossa
10	Fundació Casa Museu Llorenç Villalonga	Binissalem
11	Fundació Cosme Bauçà	Felanitx
12	Fundació Robert Graves	Deià
13	Can Prunera Museu Modernista	Sóller
14	Museu d'Història de Manacor	Manacor
15	Museu Bíblic de Mallorca	Palma
16	Museu d'Art Espanyol Contemporani-Fundació Juan March	Palma
17	Museu Historicomilitar del Castell de Sant Carles	Palma
18	Fundació Pilar i Joan Miró	Palma
19	Museu d'Història de la Ciutat del Castell de Bellver	Palma
20	Museu del Calçat d'Inca	Inca
21	Museu Balear de Ciències Naturals	Sóller
22	Museu d'Art Espanyol	Palma

	Contemporani-Fundació Juan March ⁴⁴⁹	
23	Catedral de Mallorca	Palma
24	Museu Arqueològic de Son Fornés	Montuïri

Elaboració pròpia. Font: Fulletó «Descobreix els museus» elaborat i ofert pel Consell de Mallorca i disponible a la seva pàgina web. www.conselldemallorca.net

A part de no coincidir el nombre de museus amb del Directori nacional, apareixen algunes dades incorrectes i no actualitzades, com la presència del Museu i l'Arxiu de l'Educació, el qual no es pot visitar avui dia, la Casa Museu del Pare Ginard no apareix com a Museu de la Paraula, ni la de Llorenç Villalonga com a Museu Literari. La Fundació Miró Mallorca hi surt amb la seva antiga nomenclatura, Fundació Pilar i Joan Miró, i es confon el nom del Museu Fundación Juan March (el qual no apareix anomenat correctament) amb la Fundació Bartolomé March del Palau March de Palma. Per una altra part, tampoc són els mateixos els museus que ofereix i aquells que apareixen en l'altra font consultada, també elaborada per la Secció de Museus del Consell de Mallorca. Es tracta del Directori de Museus i Col·leccions de Mallorca, el qual s'oferia anteriorment a la seva pàgina i incloïa un total de cinquanta centres. Actualment però, no està disponible a la seva pàgina web, ni tan sols en el darrer enllaç a través del qual s'hi podia accedir⁴⁵⁰. Per tant, aquest Directori ja no està disponible per ser consultat online. Així i tot, s'ha procedit a extreure dades a partir del nombre de centres que aportava, el qual, tampoc coincideix amb cap de les fonts consultades, ni amb el Directori de Museus d'Espanya, ni amb el fulletó que ofereix actualment el mateix Consell.

Per una altra part, s'ha demanat en més d'una ocasió aquesta informació directament a la Secció de Museus de Mallorca però mai han pogut donar un llistat oficial ni provisional que pugui ser un punt de partida per a l'estudi de qualsevol aspecte que tingui a veure amb l'àmbit museístic (Secció de Museus del Departament de Cultura del Consell de Mallorca, 28 de gener de 2015, 7 de novembre de 2017 i 24 de setembre de 2019, comunicació personal).

⁴⁴⁹ Aquest museus apareix amb aquest nom però la fotografia es corresponen al Palau March de la Fundació Bartolomé March de Palma.

⁴⁵⁰ <https://cutt.ly/uhAoLof>. Darrera consulta: 12 de febrer de 2019, 19:24 h.

Taula 23. Espais museístics inclosos en el Directori de Museus i Col·leccions Museogràfiques del Consell de Mallorca

Núm.	Museu	Localitat
1	Museu Monogràfic de Pollentia	Alcúdia
2	Museu Sa Bassa Blanca – Fundació Yannick i Ben Jakober	Alcúdia
3	Museu parroquial d'Alcúdia	Alcúdia
4	Can Gordiola – Museu del Vidre	Algaida
5	Museu del Santuari de Cura	Santuari de Cura (Algaida)
6	Museu Regional d'Artà	Artà
7	Casa Museu Llorenç Villalonga	Binissalem
8	Museu parroquial de Campos	Campos
9	Museu de Ciències Naturals de Costitx	Costitx
10	Museu Arxiduc Lluís Salvador (Son Marroig)	Deià
11	Fundació Robert Graves	Deià
12	Museu arqueològic de Deià	Deià
13	Museu de Lluc	Santuari de Lluc (Escorca)
14	Fundació Cosme Bauçà	Felanitx
15	Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears (AMEIB)	Inca
16	Museu del Calçat d'Inca	Inca
17	Museu d'Història de Manacor	Manacor
18	Museu del Fang	Marratxí
19	Museu Arqueològic de Son Fornés	Montuiri
20	Museu Etnològic de Muro (secció etnogràfica del Museu de Mallorca)	Muro
21	Museu de Mallorca	Palma
22	Fundació Pilar i Joan Miró	Palma
23	Es Baluard Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma	Palma

24	Museu Historicomilitar del Castell de Sant Carles	Palma
25	Museu d'Història de la Ciutat Castell de Bellver	Palma
26	Museu Krekovic – Fons d'art contemporani del Consell de Mallorca	Palma
27	Col·lecció Torre de Portopí	Palma
28	Museu de Cabrera – Centre de Visitants es Celler	Colònia de Sant Jordi (Ses Salines)
29	Palau de l'Almudaina	Palma
30	Museu Fundació Juan March	Palma
31	Palau March Museu – Fundació Bartolomé March	Palma
32	Museu Diocesà de Mallorca	Palma
33	Museu de la Catedral	Palma
34	CaixaForum Palma	Palma
35	Col·lecció de la Porciúncula	Palma
36	Museu Bíblic	Palma
37	Casa Museu Fra Juníper Serra	Palma
38	Museu de Pollença	Pollença
39	Museu i Fundació Dionís Bennàssar	Pollença
40	Museu i Fons artístic de Porreres	Porreres
41	Casa Museu Pare Ginard	Sant Joan
42	Castell de sa Punta de n'Amer	Sa Coma
43	Museu Parroquial de Santanyí	Santanyí
44	Museu parroquial de Sineu	Sineu
45	Museu Balear de Ciències Naturals	Sóller
46	Museu de Sóller	Sóller
47	Can Prunera, Museu Modernista	Sóller
48	Fundació Cultural Coll Bardolet	Valldemossa

49	Museu d'Art Contemporani de Valldemossa	Valldemossa
50	Col·lecció Museogràfica Frédéric Chopin i George Sand	Valldemossa

Elaboració pròpia. Font: Directori de Museus i Col·leccions Museogràfiques elaborat pel Consell de Mallorca

Aquest directori també presentava algunes dades incorrectes i un criteri poc definit a l'hora d'oferir un llistat dels museus de Mallorca, ja que en ell s'inclouen espais que no acaben d'encaixar dins cap tipologia de museu o col·lecció museogràfica, com el Palau de l'Almudaina i el Castell de Sa Punta de n'Amer, els quals es poden qualificar com d'edificis històrics de caràcter civil i defensiu i no museus, o el Caixa Fòrum, entitat que funcionava com a centre cultural malgrat que tingui una exposició de pintura permanent en un dels seus espais. En aquest sentit, cal dir un dels principals problemes a l'hora de sistematitzar els museus i col·leccions és definir quins són els límits d'aquestes categories.

3. Elaboració d'un cens de de museus i col·leccions museogràfiques de les Illes Balears

Després d'intentar aconseguir un registre oficial dels museus de les Illes i obtenir resultats poc satisfactoris que s'han descrit en el punt anterior, es va optar per elaborar un cens propi que inclogués tots els centres i col·leccions existents, independentment de la seva titularitat o tipologia, ja que els llistats consultats presentaven una sèrie de mancances evidents.

L'objectiu principal ha estat aconseguir un llistat en coherència a la realitat, per això la primera qüestió a tenir en compte és que avui dia és impossible poder delimitar el nombre de museus i col·leccions a partir de la normativa legal. Si es volgués elaborar el llistat partint d'aquesta premissa, només inclouria un total de deu centres, vuit museus i set col·leccions museogràfiques: els museus de titularitat estatal (Museu de Mallorca i la seva Secció Etnogràfica de Muro i el seu filial Museu de Pollentia, Museu de Menorca, Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera i el seu filial Museu i Necròpolis del Puig des Molins); els altres 2 reconeguts (Museu d'Història de Manacor i Museu Sa Bassa Blanca – Fundació Yannick i Ben Jackober); i les set col·leccions museogràfiques reconegudes pel Consell de Mallorca (Els Calderers de Sant Joan, Cel·la Frederic Chopin i George Sand de Valldemossa, Fundació Cosme Bauçà de Felanitx, l'Impremta Guasp de Valldemossa, la col·lecció del Consell de Mallorca, la col·lecció d'Alfàbia i la de l'IMEDEA). Com es pot comprovar, el nombre de centres reconeguts és molt escàs, per això no tindria cap sentit limitar un llistat a només aquests perquè allò que es pretén és incloure un nombre d'estructures museístiques disponibles obertes al públic que puguin formar part de l'oferta turística

cultural de les Balears, malgrat que es tingui consciència del buit legal que aquest criteri presenta.

Així mateix, hom és conscient que tampoc és possible fer-ho agafant com a referència la definició oficial de museu. En la majoria de casos, els centres de les Illes Balears no compleixen amb les totes funcions que es determinen per aquests, per això no s'han contemplat totes les premisses que disposa l'ICOM al respecte. Per això ha estat necessari concloure una sèrie de criteris a partir dels quals realitzar un cens propi. Aquesta metodologia ha estat emprada en altres estudis de la mateixa naturalesa, ja que com s'ha comentat, la situació dels museus balears és similar en altres indrets del país.⁴⁵¹

Per començar a treballar, es va redactar un llistat amb tots els centres i col·leccions museogràfiques presents en les fonts consultades (fent referència sobretot als llistats elaborats per les entitats públiques, partint concretament del Directori de Museus i Col·leccions d'Espanya, dels museus que s'enumeren en les webs dels consells insulars, a l'antic directori de museus de Mallorca elaborat pel Consell de Mallorca i en les pàgines webs de promoció turística del Govern Balear, dels Consells Insulars). D'aquesta manera es va obtenir un primer llistat a partir del qual començar a treballar amb la selecció definitiva dels centres.

A continuació, i per tal de comprovar si hi havia d'altres centres no indicats en les fonts consultades, es va realitzar una recerca a escala municipal a través de les pàgines webs dels ajuntaments i en les pàgines de promoció turística dels municipis. Finalment, per acabar de completar la recerca, es va procedir amb un treball de camp in situ a totes les Illes, per cercar altres espais que encara no haguessis estat localitzats en cap de les fonts consultades.

D'entrada, el criteri per introduir els centres en el primer esborrany del llistat fou un de molt simple: incloure tots aquells que es denominen a ells mateixos «museu». Malgrat que la simplicitat d'aquest, va permetre obtenir una àmplia mostra a partir de la qual elaborar el registre definitiu. Aquesta inclusió indiscriminada va donar com a resultat l'obtenció de centres de tipologies molt variades, amb característiques molt diferents i una manca total d'homogeneïtat. Això anticipava una de les conclusions a les quals s'ha arribat posteriorment respecte a la diversitat de tipologies dels museus de les Illes Balears. També es féu patent que resultava difícil establir la diferència entre museu i col·lecció museogràfica. La manca de possibilitat dels museus per adaptar-se a la normativa legal fa que no sigui fàcil poder diferenciar les dues categories que delimita la Llei de Museus Balear perquè els termes que les defineixen apareixen difosos en la majoria d'espais. A més, dur a terme

---

⁴⁵¹ Vegeu l'article de Herrero, Sanz i Sanz (2002), a *Turismo cultural de museos: análisis y valoración*, en el qual s'ha elaborat també un cens propi de museus a partir d'uns criteris preestablerts pels propis autors. En la tesi doctoral de María Marco, *Estudio y análisis de los museos y colecciones museográficas de la provincia de Alicante* (Universitat d'Alacant) es va haver de fer front a una casuística similar i l'autora també va establir unes condicions per delimitar els museus que s'inclourien en l'estudi i els que no.

aquesta diferenciació implica la necessitat de tractar qüestions tècniques que s'allunyen dels objectius d'aquest treball, encaminades a tractar qüestions més pròximes a la potenciació dels museus envers una oferta turística diversificada i més sostenible. Per aquest motiu, s'utilitzarà el concepte de «museu» de manera genèrica, sense concretar si es tracta estrictament d'un museu o d'una col·lecció museogràfica. En aquest sentit, cal dir que en els directoris consultats aquesta diferenciació en els termes apareix només en els casos en què la col·lecció museogràfica hagi estat reconeguda com a tal per part de l'administració pertinent, mentre que la resta es sol denominar generalment amb el mot «museu».

En conseqüència, allò que s'ha obtingut és un inventari d'espais museístics de les Balears que podrien optar, per una part, a ser reconeguts legalment si disposessin dels recursos humans i econòmics necessaris i, per una altra, a convertir-se en un recurs cultural a disposició de l'oferta turística per crear nous productes, els quals podrien enxarxar-se per potenciar el patrimoni cultural balear envers la millora de la seva conservació, coneixement i promoció.

A partir de les consideracions fetes, es van establir tres criteris bàsics que serviren per determinar quins centres es considerava oportú ser inclosos dins el cens definitiu. Es vol aclarir que totes les decisions preses entorn de la consideració o no dels centres estudiats com a «museus», han estat formulades partint de la situació global de l'àmbit museístic de les Illes i de les característiques generals que presenta. No s'ha cregut convenient aplicar unes premisses massa exigents i rígides per considerar els museus de les Balears, ja que d'aquesta manera no s'obtidria un tast real de la situació, sinó que es deixarien de banda molts de centres existents. A més, com a primera estudi general dels museus balears, es considera apropiat integrar la majoria d'elements possibles per entendre com es conforma aquest sector. Una vegada localitzats els centres i les seves característiques principals, serà més fàcil dur a terme un estudi més precís i concret de quins són aquells que tenen majors possibilitats per adaptar-se a la normativa legal establerta.

Per una altra part, deixant fora alguns museus es reconeix el risc de no posar en valor una part del patrimoni cultural de les Illes, el qual, precisament per falta de coneixement, pot caure en l'oblit col·lectiu fins arribar al punt de desaparèixer. Cal recordar que a cops els museus són els únics contenidors de determinats tipus de béns culturals que, de no ser custodiats en aquests espais, es perdrien. A més, la nova museologia ha suposat un nou impuls pels museus locals els quals han estat, a vegades, reconvertits en altres tipus de centres més adaptats a la seva realitat socioeconòmica, amb una major participació i interacció amb el territori on es troben (Ramos, 2007: 330). Aquest replantejament pot aportar un nou paper als museus i a la seva naturalesa, com per exemple ser considerats també centres de visitants (no oficines de turisme) a partir dels quals orientar als turistes sobre els recursos i possibilitats que el territori on es localitza el centre els pots oferir, a part de seguir amb les seves funcions de conservar, difondre i investigar les restes patrimonials.

Endemés de tot l'esmentat fins ara, s'ha tingut en compte la possibilitat dinamitzadora dels centres. Qualsevol mena de patrimoni pot ser el punt de partida per formular propostes de desenvolupament territorial que permetin millorar la situació del seu entorn i de la gent que hi habita. En particular, els museus han estat concebuts com entitats adequades i capacitades per construir un pont entre el patrimoni d'una societat i l'ús responsable i beneficiós d'aquest (DeCarli, 2008: 89). En aquest sentit s'han estimat també les opcions que ofereixen els museus dins l'oferta turística perquè, malgrat que la majoria siguin d'àmbit local, això no té per què ser un entrebanc per convertir-se en un recurs més. De fet, el turisme pot ser una via de salvació pels centres d'escassos recursos, tot i que cal dur cal renovar-los i adoptar-los per poder funcionar com a productes turístics.

Arran de totes aquestes consideracions, s'han establerts tres criteris bàsics a partir dels quals elaborar un cens de museus de les Illes Balears. S'expliquen detalladament a continuació:

1. Disposar d'un espai expositiu amb una museografia mínimament preparada. Aquest fou el primer criteri a determinar per seleccionar els centres, bàsic però essencial. Des del sorgiment dels primers museus, la seva primera funció fou la de mostrar al públic una col·lecció d'objectes i per això aquesta s'ha de presentar de tal manera que pugui ser ben contemplada i apreciada pels visitants. Si no es disposa d'un espai que tingui aquesta finalitat, no és possible pensar en la idea de museu. Per això, aquells espais que no disposin d'una exposició mínimament preparada no han estat inclosos en la llista definitiva. El que s'ha valorat respecte al tipus d'exposició ha estat que hi hagi un espai per ser recorregut i que aquest disposi d'un discurs museogràfic, malgrat que bàsic, que contextualitzi mínimament la col·lecció que exposa. Aquest criteri ha estat determinat perquè en moltes ocasions els museus més petits de caràcter local no responen a cap tipus de condicionaments museogràfics, amb una escassa selecció, jerarquització i ordenació del material exposats que provoca una imatge mediocre (Ramos, 2007: 328). Tampoc s'han inclòs els fons i col·leccions museogràfiques que no estiguin exposats en un lloc accessible al públic.
2. Existència d'un horari d'obertura determinat o la possibilitat de concertar la visita. Malgrat que sembli una qüestió fàcil i evident, per molts de museus és un dels principals entrebancs. Aconseguir complir amb aquest requisit no és tan senzill com pot semblar perquè suposa haver de tenir a disposició una persona que obri el museu i s'encarregui de vigilar-lo, i en moltes ocasions no es disposa dels recursos necessaris per fer-ho. S'han trobat situacions en què les portes del museu s'obren gràcies al treball de voluntaris que en molts de casos no actuen només de porters, sinó també de guies improvisats. Altres vegades, sí que hi ha una persona que obri periòdicament el museu però també ha d'encarregar-se de la resta de funcions i tasques, cosa que implica

haver d'absentar-se en altres les obligacions fora del centre, temps durant el qual el museu ha de romandre tancat. Un altre fet que es dona en el sector museístic balear és una obertura no continuada dels centres, causada per l'estacionalitat turística. Arran d'aquesta alguns romanen tancats en períodes concrets i no és possible visitar-los en cap horari o a través de visites concertades. Malgrat això, els museus que efectuen tancaments temporals s'han inclòs en el llistat, en canvi, aquells que romanen permanentment tancats (sigui pel motiu que sigui), malgrat que estiguin ubicats i col·locats en un determinat espai, no han estat considerats en el registre final, ja que no es poden considerar recursos a disposició de la societat ni del turisme cultural.

3. Tenir una col·lecció museogràfica ordenada i mínimament sistematitzada. El predomini dels museus locals a Balears, com s'ha dit fins ara, provoca que el sector museístic tingui una sèrie de característiques generals que no es poden deixar de banda a l'hora de voler analitzar-lo. Això repercuteix també a les col·leccions i fons museogràfics, els quals no estan formats sempre per peces que hagin estat estudiades i reconegudes per un expert pel seu valor artístic, històric, etnogràfic o arqueològic, entre d'altres. A vegades la consideració de «peça de museu» s'aplica a objectes que en realitat no tenen un valor significatiu dins l'àmbit al qual pertanyen i passen a ser-ho simplement perquè algú en un determinat moment així els ha considerat (Santacana, 2008: 18). La manca de valoració experta feta entorn d'algunes de les col·leccions museogràfiques de les Balears ha estat un entrebanc més a l'hora de sistematitzar els museus, ja que a vegades s'han localitzat espais que es feien anomenar «museus», en els quals s'exposaven peces de dubtosa consideració científica. Per aquest motiu, i davant la impossibilitat de dur a terme una anàlisi exhaustiva de cada fons museogràfic, s'ha determinat que el material expositiu presentin un nombre considerable de peces, amb almanco un valor determinat (sigui del caràcter que sigui) i que estigui ordenada i mínimament sistematitzada.
4. Disposar d'una persona encarregada de l'espai museístic. S'ha considerat necessari que els espais disposin d'un professional encarregat de la seva gestió diària. Sense aquest recurs, un espai no només no pot obrir les portes de manera estable i en un horari fixat, sinó que tampoc pot assegurar un servei que compleixi amb unes exigències mínimes per considerar-se adequat. A més, tenir una persona encarregada de l'espai suposa poder fer altres tasques, com la difusió del centre, l'organització d'activitats o el control del bon estat de la col·lecció entre d'altres. Per tant, per incloure els museus en l'inventari, s'ha estimat imprescindible la presència d'una persona o entitat concreta que vetlli per desenvolupar una tasca permanent i diària en l'espai.

Tot i l'exercici previ de concretar uns criteris a seguir en l'elecció dels centres, no sempre fou fàcil determinar quins eren els centres que podien ser inclosos o no a causa de la majoria presenten una situació molt concreta i diferent entre ells. En aquest sentit, hi hagué alguns entrebancs que necessitaren una reflexió i la valoració d'altres aspectes concrets no enumerats dins els criteris inicials. Per exemple, s'ha hagut de deliberar en diferents moments entorn del fet que alguns museus romanguin tancats però no desmuntats. Al llarg dels anys en què s'ha treballat en aquesta tesi han estat diversos els museus que han tancat, per raons molt diverses. A vegades aquests tancaments es fan amb intenció de què siguin només provisionals, malgrat que alguns d'ells resulten finalment definitius. Per això s'han localitzat museus tancats però que mantenen la seva exposició i col·lecció museogràfica intactes però sense possibilitat de visitar-les, normalment per no poder assumir les despeses que suposa obrir les portes.⁴⁵² El Museu de la Mar de Sóller,⁴⁵³ Can Marquès de Palma, el Museu de l'Esport de Palma o el Museu de la Joguina, traslladat posteriorment a Palma i tancat de bell nou, en són alguns exemples. En aquests casos, només s'han inclòs aquells centres que en el moment de lectura de la tesi romanien tancats però amb un nou projecte de reobertura en execució. De totes maneres, s'ha deixat constància dels quals romanen tancats i no tenen previst tornar a obrir les portes a curt o mitjan termini.

La següent problemàtica pot ser plantejada a partir de la següent pregunta: col·lecció museogràfica o exposició permanent? Aquesta és una altra de les circumstàncies que es repeteixen a les Balears, la presència d'exposicions ubicades en espais de manera permanent, a vegades amb la seva respectiva cartellera i recursos informatius, amb uns horaris d'obertura establerts, fins i tot amb alguna guia publicada. A més, algunes d'aquestes exposicions tenen un valor important, ja que a vegades mostren una part significativa del patrimoni cultural d'un territori. Per una altra part, també poden presentar un muntatge museogràfic ben dissenyat i plantejat. Tenint en compte aquests dos darrers aspectes esmentats, no s'ha volgut descartar en primera instància aquest tipus d'exposicions però sí que s'ha establert una consideració a tenir en compte per incloure's en el llistat: disposar i exposar d'un fons museogràfic, i que aquest compleixi el segon criteri general determinat. Així doncs, les exposicions formades només per material museogràfic i que no exposin cap tipus de peça original amb un valor patrimonial reconegut, no han estat considerats com a centres museístics.

En relació amb això, també s'han localitzat col·leccions museogràfiques incloses dins altres espais que no pretenen funcionar pròpiament com a museu, sinó que estan integrades en un espai dedicat a una altra activitat principal ben diferent. Normalment una part de l'edifici s'habilita com a espai expositiu i se li dóna el nom de museu, i així es presenta al públic. De fet, es

---

⁴⁵² En el moment en què s'ha revisat la tesi (durant els mesos de novembre i desembre de 2020), precisament aquesta era la situació de molts de museus de les Illes Balears, a causa de la crisi provocada per la pandèmia mundial del COVID-19. En aquests moments el futur de molts museus és d'allò més incert.

⁴⁵³ Aquest museu fou reobert l'any 2019, però romania tancat des de l'any 2012.

podria considerar com una exposició permanent col·locada dins un espai compartit, sigui un centre cultural o un edifici municipal amb altres funcions. En aquest sentit, no s'han inclòs aquells espais en els quals la funció principal de l'edifici o lloc on s'ubica condicioni la seva visita i promoció.

Un altre repte ha estat la difícil diferenciació entre espais museïtzats i espais museístics. El concepte de museu és complex i heterogeni, i ha patit una evolució al llarg dels diferents períodes històrics que ha provocat que encara avui dia hi hagi un debat entorn de la seva definició. Això no ha de semblar estrany, i es podria qualificar de positiu partint del fet que el museu és una entitat viva que evoluciona juntament amb la societat per tal de poder interactuar amb ella i ser, alhora, un element integrador d'aquesta. Fa temps que el museu deixà d'estar contingut dins un recipient (el seu edifici) per ampliar-se i contemplar altres tipus de centres ubicats in situ en el patrimoni que es pretenia protegir i conservar. En aquest sentit, cal recordar el concepte d'ecomuseu, però també els conceptes més nous que parlen d'un museu social i comunitari. El reconeixement del paisatge, del territori, de la cultura tradicional, de l'etnografia, del patrimoni urbà o dels centres de les ciutats, entre d'altres, ha contribuït a la museïtzació d'elements que abans no es relacionaven amb el concepte de museu. D'aquesta manera sorgí també el concepte d'interpretació, mitjançant el qual s'aplicaren tècniques museogràfiques en espais que no pretenien mostrar cap col·lecció, sinó que feien una valoració d'altres elements, ja fossin arqueològics, naturals o etnogràfics. En el cas de les Illes Balears, s'han trobat casos en què la línia entre el concepte d'espai museïtzat (referent a aquells espais que han estat interpretats amb tècniques museogràfiques) i espai museístic (entès com aquell que té com a objectiu bàsic exhibir una col·lecció) ha estat confosa i ha necessitat una reflexió profunda. En aquest sentit, s'han tingut en compte consideracions com la de Layuno (2007, p: 139) qui relaciona directament l'increment d'espais, edificis o parts del territori museïtzats in situ amb el desenvolupament del turisme cultural.

A partir de totes aquestes consideracions, s'ha obtingut un llistat definitiu dels centres existents a les Illes Balears, el qual ha permès obtenir informació diversa sobre aquest sector: les tipologies que predominen, la localització dels centres i el tipus de titularitat i gestió que tenen, entre d'altres. Aquestes dades han estat contrastades amb les obtingudes a partir del Directori de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya per comprovar si, a partir del cens elaborat, s'ha arribat a conclusions diferents.

Després de fer una anàlisi general referent a la comunitat balear, s'ha procedit a fer-ne un de concret per a les illes de Mallorca, Menorca i Eivissa perquè la situació de Formentera, ja explicada en apartats anteriors, no permet realitzar un estudi individual de les mateixes característiques.

Cal esmentar que a l'hora de dur a terme una comptabilització dels centres, en el cas de filials i seccions de museus ubicades en diferents indrets s'han contemplat de manera individual. En aquells espais on hi ha ubicades més d'una col·lecció museogràfica, només s'han comptabilitzat individualment les reconegudes com a tal pel Consell Insular. En altres llocs

en els quals s'exposen diferents col·leccions però aquestes no tenen cap reconeixement legal, s'han comptabilitzat de manera conjunta. Per una altra part, els projectes que estan actualment en execució, tots els comentats en el capítol anterior d'aquesta tesi,⁴⁵⁴ no s'han inclòs en el llistat definitiu perquè s'ha volgut constatar la situació actual en data del 2020.⁴⁵⁵

Finalment, s'han obtingut de noranta-vuit espais museístics, la majoria ubicats a Mallorca, amb un total de setanta-sis, a Menorca dotze, a Eivissa nou, i un a Formentera (vegeu taula 24). Com es pot comprovar, la xifra és bastant més elevada que l'obtinguda amb el Directori nacional, on apareixen un total de cinquanta-sis centres arreu de les Illes: quaranta-cinc a Mallorca, sis a Menorca, quatre a Eivissa i un a Formentera.

Taula 24. Cens d'elaboració pròpia dels espais museístics de les Illes Balears

Núm.	Museu	Localització	Tipologia	Titularitat	Gestió
MALLORCA					
1	Museu d'Història de la Ciutat del Castell de Bellver	Palma	Històric	Pública Municipal (Ajuntament de Palma)	Pública Municipal (Ajuntament de Palma)
2	Museu d'Art Sacre de Mallorca	Palma	Belles Arts	Privada Església	Privada Església
3	Museu Capítular de la Seu de Mallorca	Palma	Belles Arts	Privada Església	Privada Església
4	Es Baluard. Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma	Palma	Art contemporani	Mixta Fundació Es Baluard (Govern de les Illes Balears, Consell de Mallorca, Ajuntament de Palma i Fundació d'Art Serra)	Mixta Fundació Es Baluard (Govern de les Illes Balears, Consell de Mallorca, Ajuntament de Palma i Fundació d'Art Serra)
5	Fundació Miró Mallorca	Palma	Art Contemporani	Pública Fundació Miró Mallorca	Pública Fundació Miró Mallorca

⁴⁵⁴ Vegeu punt 3 del capítol 4.

⁴⁵⁵ En aquest sentit cal recordar que, aquells centres que estaven tancats a causa de la COVID-19, també han estat inclosos en el llistat, sempre i quan s'hagi confirmat la voluntat de tornar a obrir les seves portes.

6	Fundación Bartolomé March	Palma	Art Contemporani	Privada Fundació Bartolomé March	Privada Fundació Bartolomé March
7	Museu Fundació Joan March	Palma	Art Contemporani	Privada Museu Fundació Joan March	Privada Museu Fundació Joan March
8	Museu Krekovic	Palma	Art Contemporani	Pública Insular Consell de Mallorca	Pública Insular Consell de Mallorca
9	Museu Bíblic de Mallorca	Palma	General	Privat Església	Privat Església
10	Museu de la Porciúncula	Palma	General	Privat Església	Privat Església
11	Can Alcover Espai de Cultura	Palma	Casa Museu	Privat Obra Cultural Balear	Privat Obra Cultural Balear
12	Col·lecció museogràfica del Consell de Mallorca	Palma	Art Contemporani	Pública Insular Consell de Mallorca	Pública Insular Consell de Mallorca
13	Museu del Far de Porto Pi	Palma	Especialitzat	Pública Estatal Autoritat Portuària (Govern espanyol)	Pública Estatal Autoritat Portuària Estatal (Govern espanyol)
14	Museu dels Molins del Museu d'en Garleta	Palma	Etnografia i Antropologia	Mixta (Associació Amics dels Molins Mallorca i Ajuntament de Palma)	Mixta (Associació Amics dels Molins Mallorca i Ajuntament de Palma)
15	Can Balaguer	Palma	Casa Museu	Pública Municipal (Ajuntament de Palma)	Pública Municipal (Ajuntament de Palma)
16	Museu Marítim de Mallorca	Palma	Especialitzat	Pública Consorci Museu Marítim de	Pública Consorci Museu Marítim de

				Mallorca (Govern de les Illes Balears i Consell de Mallorca) ⁴⁵⁶	Mallorca (Govern de les Illes Balears i Consell de Mallorca)
17	Museu Històricomilitar del Castell de Sant Carles	Palma	Històric	Pública ConSORCI del Castell de Sant Carles (Ministeri de Defensa, Govern de les Illes Balears, Consell de Mallorca i Ajuntament de Palma)	Pública ConSORCI del Castell de Sant Carles (Ministeri de Defensa, Govern de les Illes Balears, Consell de Mallorca i Ajuntament de Palma)
18	Col·lecció Hermen Anglada-Camarada del CaixaForum	Palma	Art Contemporani	Privada Fundació La Caixa	Privada Fundació La Caixa
19	Museu de Mallorca	Palma	General	Pública Estatat (Govern d'Espanya)	Pública Insular Consell de Mallorca
20	Museu del Fang	Sa Cabaneta (Marratxí)	Etnografia i Antropologia	Pública Municipal (Ajuntament de Marratxí)	Pública Municipal (Ajuntament de Marratxí)
21	Museu Aula de Gramàtica de Ramon Llull del Santuari de Cura	Santuari de Cura (Algaida)	Especialitzat	Privada Església	Privada Església
22	Museu del vidre Gordiola	Algaida	Arts Decoratives	Privada Particular	Privada Particular
23	Museu de Ciències Naturals de Costitx	Costitx	Ciències Naturals i Història Natural	Mixta Ajuntament de Costitx i particular	Mixta Ajuntament de Costitx i particular
24	Museu Arqueològic de Son Fornés	Montuïri	Arqueològic	Pública Municipal (Ajuntament de Montuïri)	Pública Municipal (Ajuntament de Montuïri)

⁴⁵⁶ Està previst que altres entitats entrin a formar part d'aquest consorci.

25	Museu de Muro - Secció Etnogràfica del Museu de Mallorca	Muro	Etnografia i Antropologia	Pública Estatal (Govern d'Espanya)	Pública Insular Consell de Mallorca
26	Casa Pairal i el Museu i Centre d'Estudis Fra Juníper Serra	Petra	Casa Museu	Privada Associació Amics del Pare Serra	Privada Associació Amics del Pare Serra
27	Museu i Fons Artístic de l'Ajuntament de Porreres	Porreres	Art Contemporani	Pública Municipal (Ajuntament de Porreres)	Pública Municipal (Ajuntament de Porreres)
28	Casa Pare Ginard. Museu de la Paraula	Sant Joan	Casa Museu	Pública Fundació Mallorca Literària (Consell de Mallorca)	Pública Fundació Mallorca Literària (Consell de Mallorca)
29	Els Calderers	Sant Joan	Casa Museu	Privada Particular	Privada Particular
30	Casa Museu de Sor Francinaina Cirer del Convent de les Germanes de la Caritat	Sencelles	Casa Museu	Privada Església	Privada Església
31	Museu Parroquial de l'església de Santa Maria	Sineu	Belles Arts	Privada Església	Privada Església
32	Museu monogràfic de Pollentia – secció arqueològica del Museu de Mallorca	Alcúdia	Arqueològic	Pública Estatal (Govern d'Espanya)	Pública Consorci Ciutat Romana de Pollentia (Govern de les Illes Balears, Consell de Mallorca i Ajuntament d'Alcúdia)
33	Museu Sa Bassa Blanca. Fundació Yannick i Ben Jakober	Alcúdia	Art Contemporani	Privada Fundació Yannick i Ben Jakober	Privada Fundació Yannick i Ben Jakober

34	Museu Parroquial de l'església de Sant Jaume	Alcúdia	Belles Arts	Privada Església	Privada Església
35	Casa Museu Llorenç Villalonga Museu de la Paraula	Binissalem	Casa Museu	Pública Fundació Mallorca Literària (Consell de Mallorca)	Pública Fundació Mallorca Literària (Consell de Mallorca)
36	Museu del Calçat i de la Indústria	Inca	Especialitzat	Pública Municipal (Ajuntament d'Inca)	Pública Municipal (Ajuntament d'Inca)
37	Museu d'Art Contemporani Museu del Dimoni i Sant Antoni	Sa Pobla	General	Pública Municipal (Ajuntament de Sa Pobla)	Pública Municipal (Ajuntament de Sa Pobla)
38	Museu de l'Arxiduc – Son Marroig	Deià	Casa Museu	Privada Particular	Privada Particular
39	Museu Arqueològic de Deià	Deià	Arqueològic	Privada Particular	Privada Particular
40	Museu parroquial de Deià	Deià	Belles Arts	Privada Església	Privada Església
41	La Casa de Robert Graves	Deià	Casa Museu	Mixta Fundació Robert Graves (Govern de les Illes Balears, Ajuntament de Deià i hereus de Robert Graves)	Mixta Fundació Robert Graves (Govern de les Illes Balears, Ajuntament de Deià i hereus de Robert Graves)
42	Museu de Lluç	Escorca	General	Privada Església	Privada Església
43	La Granja d'Esporles	Esporles	Casa Museu	Privada Particular	Privada Particular
44	Museu de Can Xoroi	Fornalutx	Arts decoratives	Pública Municipal (Ajuntament de Fornalutx)	Pública Municipal (Ajuntament de Fornalutx)

45	Museu Municipal de Pollença	Pollença	Art Contemporani	Pública Municipal (Ajuntament de Pollença)	Pública Municipal (Ajuntament de Pollença)
46	Casa Museu Dionís Bennàssar	Pollença	Casa Museu	Privada Particular	Privada Particular
47	Museu de Sóller	Sóller	General	Privat Associació Casal de Cultura del Museu de Sóller	Privat Associació Casal de Cultura del Museu de Sóller
48	Museu Balear de Ciències Naturals i Jardí botànic de Sóller	Sóller	Ciències Naturals i Història Natural	Pública Municipal (Ajuntament de Sóller)	Privada Associació Museu Balear de Ciències Naturals
49	Exposició de Picasso i Miró de la Fundació Tren de l'Art	Sóller	Art contemporani	Fundació Tren de l'Art	Fundació Tren de l'Art
50	Museu de la Mar – Seu del Museu Marítim de Mallorca	Port de Sóller (Sóller)	Especialitzat	Pública Consorci Museu Marítim de Mallorca (Govern de les Illes Balears i Consell de Mallorca)	Pública Consorci Museu Marítim de Mallorca (Govern de les Illes Balears i Consell de Mallorca)
51	Can Prunera. Museu Modernista	Sóller	Art Contemporani	Privada Fundació Tren de l'Art (Ferrocarril de Sóller i Fundació d'Art Serra)	Privada Fundació Tren de l'Art (Ferrocarril de Sóller i Fundació d'Art Serra)
52	Cartoixa de Valldemossa	Valldemossa	Històric	Mixta Societat Civil Real Cartoixa de Valldemossa	Mixta Societat Civil Real Cartoixa de Valldemossa
53	Col·lecció museogràfica Frederic	Valldemossa	Històric	Privada Particular	Privada Particular

	Chopin i George Sand				
54	Col·lecció museogràfica Impremta Guasp	Valldemossa	Belles Arts	Privada Particular	Mixta Societat Civil Real Cartoixa de Valldemossa
55	Museu Municipal de Valldemossa	Valldemossa	General	Pública Municipal (Ajuntament de Valldemossa)	Mixta Societat Civil Real Cartoixa de Valldemossa
56	Fundació Coll Bardolet	Valldemossa	Art Contemporani	Mixta Fundació Coll Bardolet (Govern de les Illes Balears, Consell de Mallorca, Ajuntament de Valldemossa, familiars de Coll Bardolet)	Mixta Fundació Coll Bardolet (Govern de les Illes Balears, Consell de Mallorca, Ajuntament de Valldemossa, familiars de Coll Bardolet)
57	Fundació i Museu Regional d'Artà	Artà	General	Mixta Fundació Regional d'Artà (Ajuntament d'Artà, Fundació Sa Nostra-Caixa de Balears i parròquia d'Artà)	Mixta Fundació Regional d'Artà (Ajuntament d'Artà, Fundació Sa Nostra-Caixa de Balears i parròquia d'Artà)
58	Casa Museu de la Rondaia de Pere Pujol	Artà	Casa Museu	Privada Particular	Privada Particular
59	Casa Museu de Can Cardaix – Fundació Aina Maria Lliteras	Artà	Casa Museu	Privada Fundació Aina Maria Lliteras	Privada Fundació Aina Maria Lliteras
60	Museu Parroquial de Sant Salvador	Artà	Belles Arts	Privada Església	Privada Església
61	Museu de la Llata – Castell de Capdepera	Capdepera	Etnografia i Antropologia	Pública Municipal (Ajuntament de Capdepera)	Pública Municipal (Ajuntament de Capdepera)

62	Exposició etnogràfica Torre de Canyamel	Capdepera	Etnografia i Antropologia	Privada Torre de Canyamel Group	Privada Torre de Canyamel Group
63	Museu d'Història de Manacor	Manacor	Històric	Pública Municipal (Ajuntament de Manacor)	Pública Municipal (Ajuntament de Manacor)
64	Museu Molí d'en Fraret-Secció Etnogràfica del Museu d'Història de Manacor	Manacor	Etnografia i Antropologia	Pública Municipal (Ajuntament de Manacor)	Pública Municipal (Ajuntament de Manacor)
65	Institució Pública Mossèn Alcover	Manacor	Històric	Pública Municipal (Ajuntament de Manacor)	Pública Municipal (Ajuntament de Manacor)
66	<i>Rafa Nadal Museum Experience</i>	Manacor	Especialitzat	Privada Rafa Nadal SportCentre	Privada Rafa Nadal SportCentre
67	Col·lecció museogràfica Fundació Cosme Bauçà	Felanitx	Etnografia i Antropologia	Pública Fundació Cosme Bauçà	Pública Fundació Cosme Bauçà
68	Museu de Sor Maria Rafela al Convent de les Germanes Missioneres dels Sagrats Cors de Jesús i Maria	Campos	Casa Museu	Privada Església	Privada Església
69	Museu parroquial de l'església de Sant Julià	Campos	Belles Arts	Privada Església	Privada Església
70	Ecomuseu de Son Lledó	Campos	Etnografia i Antropologia	Privada Particular	Privada Particular
71	Museu Etnogràfic i Històric Es Celler	Illa de Cabrera	General	Pública Autòmic (Govern de les Illes Balears)	Pública Autòmic (Govern Balear de les Illes Balears)
72	Col·lecció etnogràfica de	Santa Maria	Etnografia i	Privada	Privada

		la bodega Romanyà		Antropologia	Particular	Particular
73		Col·lecció museogràfica de l'IMEDEA	Esporles	Ciències Naturals i Història Natural	Pública Consejo Superior de Investigaciones Científicas CSIC i Universitat de les Illes Balears UIB)	Pública Consejo Superior de Investigaciones Científicas CSIC i Universitat de les Illes Balears UIB)
74		Col·lecció museogràfica d'Alfàbia	Bunyola	Històric	Privada Particular	Privada Particular
75		Son Real. Centre d'Interpretació i Museu Etnogràfic	Santa Margalida	General	Pública Autònoma (Institut Balear de la Natura IBANAT)	Pública Autònoma (Institut Balear de la Natura IBANAT)
76		Museu parroquial de l'església de Sant Andreu	Santanyí	Belles Arts	Privada Església	Privada Església
MENORCA						
77	1	Museu Municipal de Can Saura	Ciutadella	General	Pública Municipal (Ajuntament de Ciutadella)	Pública Municipal (Ajuntament de Ciutadella)
78	2	Museu Diocesà de Menorca Col·leccions del Seminari de Menorca	Ciutadella	General	Privada Església	Privada Església
79	3	Museu de la Catedral de Santa Maria de Menorca	Ciutadella	Belles Arts	Privada Església	Privada Església
80	4	Fundació Museu de Ciències Naturals Col·lecció dels germans Carreras	Binissuès (Ferrerries)	Ciències Naturals i Història Natural	Privada Fundació Museu de Ciències Naturals Col·lecció dels germans Carreras	Privada Fundació Museu de Ciències Naturals Col·lecció dels germans Carreras

		Torrent			Torrent	Torrent
81	5	Museu Etnològic del Formatge	Hort de Sant Patrici (Ferrerries)	Etnografia i Antropologia	Privada Particular	Privada Particular
82	6	Molí de Dalt	Sant Lluís	Etnografia i Antropologia	Pública Municipal (Ajuntament de Sant Lluís)	Pública Municipal (Ajuntament de Sant Lluís)
83	7	Museu de Menorca	Maó	General	Pública Estatal (Govern d'Espanya)	Pública Insular (Consell de Menorca)
84	8	Ca n'Oliver. Col·lecció Hernández Sanz-Hernández Mora	Maó	Casa Museu	Pública Municipal (Ajuntament de Maó)	Pública Municipal (Ajuntament de Maó)
85	9	Illa del Rei Col·lecció medico-biològica Hospital del Rei	Illa del Rei del Port de Maó (Maó)	General	Pública Municipal (Ajuntament de Maó)	Privada Fundació Illa del Rei
86	10	Museu Militar de Menorca	Es Castell	Històric	Pública Consorci Militar del Museu Militar de Menorca i el Patrimoni Històric Militar del Port de Maó i Cala Sant Esteve (Ministeri de Defensa, Govern balear, Consell de Menorca, Ajuntament de Maó i Ajuntament des Castell)	Pública Consorci Militar del Museu Militar de Menorca i el Patrimoni Històric Militar del Port de Maó i Cala Sant Esteve (Ministeri de Defensa, Govern balear, Consell de Menorca, Ajuntament de Maó i Ajuntament des Castell)
87	11	Col·leccions de l'Ateneu de Maó	Maó	General	Privada Fundació Ateneu de Maó	Privada Fundació Ateneu de Maó

88	12	Casal Olivar	Ciutadella	Casa museu	Privat Particular	Privat Particular
EIVISSA						
89	1	Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera	Eivissa	Arqueològic	Pública Estatal (Govern d'Espanya)	Pública Autònica (Govern balear)
90	2	Museu Monogràfic del Puig dels Molins	Eivissa	De lloc	Pública Estatal (Govern d'Espanya)	Pública Autònica (Govern balear)
91	3	Museu d'Art Contemporani d'Eivissa	Eivissa	Art Contemporani	Pública Municipal (Ajuntament d'Eivissa)	Pública Municipal (Ajuntament d'Eivissa)
92	4	Museu Diocesà	Eivissa	Belles Arts	Privada Església	Privada Església
93	5	Museu Puget	Eivissa	Art Contemporani	Pública Municipal (Ajuntament d'Eivissa)	Pública Municipal (Ajuntament d'Eivissa)
94	6	Museu d'Etnografia d'Eivissa	Santa Eulària des Riu	Etnografia i Antropologia	Pública Insular (Consell d'Eivissa)	Pública Insular (Consell d'Eivissa)
95	7	Ses Païsses de Cala d'Hort	Cala d'Hort (Sant Josep de Sa Talaia)	Etnografia i Antropologia	Pública Insular (Consell d'Eivissa)	Pública Insular (Consell d'Eivissa)
96	8	Sala Barrau	Santa Eulària des Riu	Art Contemporani	Pública Municipal (Ajuntament de Santa Eulària des Riu)	Pública Municipal (Ajuntament de Santa Eulària des Riu)
97	9	Museu es Trull de Ca n'Andreu	Sant Carles (Santa Eulària des Riu)	Etnografia i Antropologia	Pública Municipal (Ajuntament de Santa Eulària des Riu)	Privada Particular

FORMENTERA						
98	1	Museu Etnogràfic de Formentera	Sant Francesc	Etnografia i Antropologia	Pública Insular (Consell de Formentera)	Pública Insular (Consell de Formentera)

3.1. Espais i col·leccions no inclosos en el llistat

Mentre es duia a terme el treball de camp s'han localitzat algunes col·leccions i espais que no s'han inclòs en el llistat perquè no complien amb els criteris establerts. Normalment cada un d'ells presenta unes circumstàncies concretes i, malgrat que no formaen part de l'inventari s'ha volgut deixar constància d'elles.

A Palma s'hi troba la **col·lecció de la Fundació Barceló (Mallorca)**,⁴⁵⁷ la qual disposa d'un fons pictòric format des del moment de la seva creació, per tal de contribuir al coneixement de les belles arts. Partint d'aquí, aquesta entitat s'ha interessat sobretot per la pintura dels segles XIX i XX produïda per artistes mallorquins o per aquells que hagin residit a l'illa en algun moment de la seva vida. Alguns dels autors que formen part d'aquest fons són Tito Cittadini, Anglada Camarasa, Antoni Ribas, Richard Anckermann, Santiago Rusiñol, Lluís Graner o Miquel Barceló, entre molts d'altres. Normalment el fons no està disponible al públic però l'entitat organitza diferents exposicions a la seva seu de Palma, ubicada en el casal del Marquès del Raiguer, en les quals es sol incloure algunes de les obres que la conformen. La darrera va ser «Miradas desde el alma» de l'artista Miguel Aguilar, inaugurada dia 10 de març de 2020, uns dies abans de la declaració de l'estat d'alarma a causa de la COVID-19, motiu pel qual es va haver de tancar i fou, finalment, desmuntada, tot i que es deixà disponible una visita virtual.⁴⁵⁸

Un altre espai que sí que estigué obert durant un llarg de període de temps d'almanco deu anys fou el **Molí d'en Suau de Llubí (Mallorca)**, on es mostrava una col·lecció privada d'apicultura gràcies a un conveni entre l'Ajuntament, que cedia l'espai, i el propietari de la col·lecció, que s'encarregava d'obrir i mostrar l'exposició, sempre de manera gratuïta. Es tracta d'una copiosa quantitat d'objectes emprats en l'apicultura de Mallorca, però també d'altres conté peces provinents d'altres parts d'Espanya i del món com Holanda o Nepal. A més de sistematitzar la col·lecció i mostrar-la, entorn s'han dut a terme alguns estudis sobre la història de l'apicultura tradicional de les Balears.

Fa aproximadament tres anys el conveni vigent es trencà i la col·lecció hagué de sortir del molí, motiu pel qual actualment no està disponible al públic, i malgrat que s'ha intentat arribar a algun acord amb altres entitats,

⁴⁵⁷ <https://www.fundacionbarcelo.org/>. Consulta 16/12/2020, 21:01 h.

⁴⁵⁸ Disponible a <https://cutt.ly/phJVm4d>. Consulta 16/12/2020, 21:19 h.

mai amb resultats positius, cosa que permet afavorir l'apropiada conservació de les peces (Lliteras, B., 22 de setembre de 2019, comunicació personal).

S'ha constatat que l'any 2017 el Govern Balear cedeix a l'Ajuntament de Llubí el molí, el qual fou comprat per la Conselleria de Turisme amb fons provinents de l'import de turisme. La cessió es va fer amb la condició que el seu ús fos per a ús cultural i exposicions.⁴⁵⁹ És en aquest moment quan l'exposició d'apicultura es fa llevar i es restaura la maquinària del molí,⁴⁶⁰ el qual apareix ofert en una ruta cultural per Llubí que es pot descarregar a la pàgina web de l'Ajuntament (vegeu annex 48).⁴⁶¹

A **Capdepera (Mallorca)** hi ha el Centre Melis Cursach, on es trobava l'antiga apotecaria del poble, la qual fou cedida per la família a l'Ajuntament del poble l'any 2010. Normalment s'hi feien visites que havien de ser concertades a l'oficina de turisme, però l'any 2019 ja no es van fer, sinó que es van dur a terme una sèrie d'activitats culturals (vegeu annex 49), i estava en marxa un replantejament de l'oferta feta en aquest espai (Ajuntament de Capdepera, 26 d'octubre de 2019, comunicació personal).

En el **convent de les Germanes Franciscanes Filles de la Misericòrdia de Pina (Mallorca)** és possible visitar un petit espai on es conserva una col·lecció d'objectes relacionats amb la fundació i història de la congregació, la qual tingué la primera casa fundacional a Mallorca. Les visites, sempre concertades, són molt esporàdiques i se'n solen fer molt poques a l'any, dirigides normalment a associacions de persones de la tercera edat residents de Mallorca. No funcionen mai com a espai museístic obert al públic amb un horari fixe, i allò que es mostra té més valor sentimental que patrimonial (Oliver, M., 16 de desembre de 2020, comunicació personal).⁴⁶²

En el capítol tres d'aquest treball ja s'ha parlat del projecte que hi ha entorn del **Museu i l'Arxiu de l'Educació a Inca**, el qual actualment no està muntat i no es pot visitar. El projecte està en marxa, en procés de rehabilitació de l'edifici i condicionament de l'espai.

---

⁴⁵⁹ «El Govern balear cedeix el molí i la farinera d'en Suau al Consistori», 04 de febrer de 2017, Diari de Balears, disponible a <https://cutt.ly/YhXrVnU>. Consulta 09/09/2019, 17:34 h.

⁴⁶⁰ «Ayuntamiento de Llubí y Consell reforman la vieja harinera del Molí de'n Suau», 30 de juliol de 2017, *Diario de Mallorca*, disponible a <https://cutt.ly/ShXeJpb>. Consulta 09/09/2019, 17:22 h.

⁴⁶¹ Disponible a <https://cutt.ly/yhXrTK3>. Consulta 18/12/2020, 11:09 h.

⁴⁶² A causa de la COVID-19 no està permès l'accés al convent, ni tan sols amb visita prèvia. La intenció es obrir les portes quan la situació epidemiològica s'hagi controlat.

Figura 114. Exposició temporal d'una aula republicana feta a Sant Llorenç des Cardassar a partir de la col·lecció del Museu i l'Arxiu de l'Educació d'Inca el mes de desembre de 2016

Font: Arxiu i Museu de l'Educació d'Inca. <https://cutt.ly/SjU218Y>. Consulta 15/01/2021, 16:42 h

Un altre espai que no ha estat inclòs en l'inventari és la **Fortalesa de Sa Punta de n'Amer de Sa Coma (Sant Llorenç des Cardassar, Mallorca)**. Aquesta construcció, de titularitat i gestió privades, està situada en àrea natural protegida i normalment es pot visitar el seu interior, on hi ha dues vitrines amb algunes peces relacionades amb la fortalesa i la seva defensa. Cal dir que aquest fons està format per una quantitat reduïda d'objectes, algunes armes antigues, boles de canó i pipes de fumar. A part, també s'hi exposen documents i llibres que aporten informació sobre l'edifici, el qual no està regentat per cap persona, ja que l'accés a ell es fa de manera lliure.

Durant la recerca s'ha pogut que **Joan Alemany, fill de Lluís Alemany, ha anat reunint una col·lecció etnogràfica**, ubicada a Palma, amb una quantitat de peces molt significativa, malgrat que aquesta no ha estat exposada al públic en cap ocasió (Llitas, B., 22 de setembre de 2019, comunicació personal).

A **Costitx (Mallorca) es mostra la Casa de Maria Cativa**, on hi ha també diferents objectes i records de Maria Amengual, dona venerable del poble de Costitx. Però aquest és un espai que no està obert en un horari concret sinó que es pot visitar només a través de la visita concertada.

Un dels espais que no s'ha inclòs a causa del seu tancament l'any 2019

és el **Museu d'Arts Decoratives de Mallorca**,⁴⁶³ ubicat a la possessió de Son Pax, seu de la Fundació Illes Balears. La col·lecció que formava el museu, composta per més de quinze mil objectes, pertany a la família Tocino Pons, la qual ha anat recollint el fons al llarg de tres generacions. En el museu es mostraven peces dels segles XVII a mitjans del segle XX i deixaven descobrir aspectes sobretot de Mallorca abans del turisme. Entre d'altres, la col·lecció està formada per roba, joies, quadres, mobles o joguines. El museu obrí les portes l'any 2017 gràcies a un acord entre la fundació, propietària de l'edifici, i els propietaris de la col·lecció però l'any 2019 hagué de tancar les portes a causa de la manca de recursos, tal com explicà el seu director Ramon Oliver, en una entrevista del Diari Balear 2020.⁴⁶⁴ En aquesta explicava que no havien tingut ajuda institucional de cap mena i demanava que el Consell Insular de Mallorca assumís, per un període determinat, les despeses del museu, les quals es calculaven en setanta mil euros anuals. La pitjor part, com sempre, la reben els béns patrimonials que formen la col·lecció la qual, segons informa el director en aquesta mateixa entrevista:

La mayoría de estas piezas pasarán a ser vendidas a través del mercado Internacional, teniendo ya demanda de algunas de ellas, a través de otros museo y coleccionistas de todo el mundo. El resto, será embalado y guardado en un almacén y devuelto a sus propietarios que nos las han cedido para su exposición.⁴⁶⁵

Figura 115. Sala del Museu d'Arts Decoratives ubicat a Son Pax (Mallorca), tancat l'any 2019

---

⁴⁶³ <http://fundaciontocinopons.org>. Consulta 15/01/2021, 12:59 h.

⁴⁶⁴ L'entrevista completa es pot llegir en el següent enllaç: <https://cutt.ly/7jU2mxR>. Consulta 15/01/2021, 13:21 h.

⁴⁶⁵ Extracte de l'entrevista esmentada anteriorment publica a «Diari Balear 2020» dia 5 de febrer de 2019.

Font: pàgina web Perdido en Mallorca. www.perdidoenmallorca.com. Consulta 08/01/2021, 9:27 h

Tampoc s'ha inclòs el **Centre d'Interpretació de l'Esport ubicat en el Velòdrom de Palma**,⁴⁶⁶ el qual sembla no està desmuntat però no està obert. Segons a la pàgina web es pot visitar amb cita prèvia però al llarg de la investigació no ha estat possible contactar amb cap persona que s'encarregui de dur a terme aquesta tasca, per aquest motiu s'ha considerat deixar-lo fora. El tipus de fons que té està format per peces amb significació esportiva per a l'àmbit de les illes, amb més dos-cents donats per esportistes reconeguts.

Canviant d'illa, a Ciutadella (Menorca), s'hi troba la **col·lecció del pintor Josep Robert Torrent** (1904-1990), la qual disposava d'un espai museístic propi inaugurat l'any 1996⁴⁶⁷ i que era gestionat per la seva l'Associació d'Amics, en la qual s'hi podien veure obres de diferents etapes artístiques del pintor. Era un espai obert al públic en un horari concret i que ofería material informatiu sobre les obres i sobre la figura de Torrent, a través de panells explicatius i fulletons en diferents idiomes. També es van editar alguns catàlegs i un DVD (Melis, 2009: 196). L'any 2011, a causa de la crisi econòmica, aquest espai museístic va tancar les seves portes i la col·lecció fou guardada a l'espera de què l'Ajuntament rehabilités el Palau de Can Saura, on està actualment ubicat el Museu Municipal de Ciutadella, per poder utilitzar algunes sales on exposar l'obra del pintor. Avui dia, aquest fet encara no s'ha produït malgrat que cal recordar que encara no s'ha completat el projecte del museu municipal el qual està en execució.⁴⁶⁸

També a Menorca, hi ha una exposició permanent en el **Centre**

⁴⁶⁶ <https://cutt.ly/ojI3YWF>. Consulta 18/01/2021, 16:29 h.

⁴⁶⁷ La seva ubicació concreta era el carrer de Sant Rafel, 11, Ciutadella (Menorca).

⁴⁶⁸ En el capítol 4 d'aquesta tesi s'ofereix més informació al respecte.

Artesanal de Menorca a Es Mercadal,⁴⁶⁹ anomenada «Fabricant Menorca: ahir, avui i demà», dedicada als treballs artesanals desenvolupats a l'illa i de la seva evolució. Aquest espai actua de contextualització de les activitats que es desenvolupen i comercialitzen en el centre, no duu a terme tasques museístiques i no té cap persona encarregada de la seva gestió directa.

Figura 116. Exposició en el Centre Artesanal d'Es Mercadal (Menorca)

Font: pàgina web del Centre Artesanal de Menorca. www.artesianiademenorca.com. Consulta 15/01/2021, 16:09 h

Per una altra part, tampoc s'han inclòs els centres d'interpretació, ja que segons els criteris establerts per la UNESCO respecte a les tipologies museístiques (els quals s'han agafat de referència per elaborar el cens),

⁴⁶⁹ <http://www.artesianiademenorca.com/>. Consulta 21/01/2021, 19:06 h.

aquest tipus de centres només es contemplen si són de caire arqueològic i si tenen, a més a més, una col·lecció amb fons originals. Els centres d'interpretació dedicats a la natura queden directament exclosos.

4. Característiques generals dels museus de les Illes Balears. Tipologies, localització, titularitat i gestió

Gràcies al cens dels espais museístics s'han pogut obtenir una sèrie de característiques generals i conclusions sobre aquest sector que s'espera que ajudin a dur iniciatives de millora i d'adaptació encaminades a potenciar-lo i valorar-lo. És difícil establir mesures globals sense conèixer la realitat de tots els equipaments culturals que s'emmarquen en aquest àmbit. Evidentment, aquest inventari proposat no és inamovible, sinó que s'haurà d'anar revisant a mesura que avancin els projectes museístics que estan en execució o que canvi la situació dels que ja han estat inclosos.

Com s'ha fet quan s'ha analitzat la informació obtinguda en el Directori de Museus i Col·leccions museogràfiques d'Espanya, es començarà valorant el tipus de tipologies constatades i quines són les que predominen. Per seguir amb la mateixa metodologia, les categories utilitzades són les que estableix la UNESCO i que són utilitzades en l'Estadística Estatal de Museus i Col·leccions museogràfiques, fet que ha permès establir comparatives no només amb les dades que aquesta proporciona sinó també amb els resultats obtinguts de l'anàlisi del Directori estatal de museus i col·leccions.

Malgrat que les tipologies són definides clarament per la UNESCO, a vegades no és senzill establir-ne una per a cada centre. Això passa sobretot quan es tracta de museus locals que s'han format a partir de diferents fons i donacions i al llarg de la seva història han recopilat una col·lecció molt heterogènia difícil de sistematitzar. En tot cas, ha estat necessari comprovar els fons de cada museu, fer una valoració d'aquestes i, posteriorment, reflexionar sobre en quina categoria encaixen millor.

Taula 25. Tipologies dels museus de les Illes Balears per illes

MUSEUS I COL·LECCIONS DE LES ILLES BALEARS					
TIPOLOGIES	MALLORCA	MENORCA	EIVISSA	FORMENTERA	TOTAL PER TIPOLOGIA
General	10	5	0	0	15
Art Contemporani	13	0	3	0	16
Etnografia i antropologia	9	2	3	1	15
Especialitzat	6	0	0	0	6
Casa museu	14	2	0	0	16
Belles Arts	9	1	1	0	11
Ciències i Història Natural	3	1	0	0	4
Arqueologia	3	0	2	0	5
Història	7	1	0	0	8
Arts decoratives	2	0	0	0	2
De lloc	0	0	0	0	0
Ciència i Tecnologia	0	0	0	0	0
TOTAL	76	12	9	1	98

El resultat ha estat l'obtenció d'un gran varietat de tipologies, de fet, a les Balears s'hi troben totes presents manco una, la de ciència i tecnologia, com es pot comprovar a la taula 25.

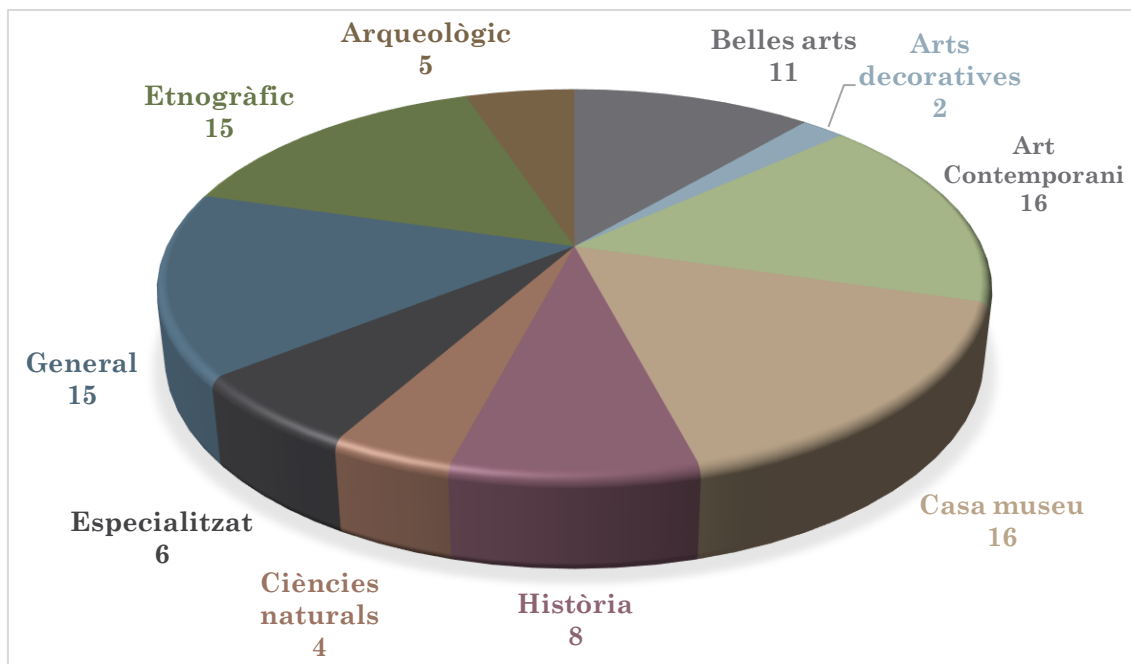
Malgrat que del nombre de centres inclosos és considerablement major al que aporta el Directori nacional, les tipologies que resulten com a predominants són gairebé les mateixes, a excepció dels museus d'arqueologia. En el rànquing fet a partir del primer llistat esmentat, les cinc primeres categories majoritàries són: art contemporani (20%), arqueologia (14%), les cases museus (13%) i els museus etnogràfics i generals amb un 12% cada un.

Partint del cens elaborat, es mantenen com a predominants els museus d'art contemporani amb setze centre, seguits, i amb la mateixa puntuació hi ha les cases museus, seguides dels museus d'etnografia i els generals. En tercer lloc, els museus de belles arts amb onze centre, per darrera hi ha els d'història amb vuit espais (categoria que no estava present entre les cinc primeres segons les dades del Directori) i en quinta posició amb sis centres, els museus especialitzats. Les tipologies minoritàries són els museus d'arqueologia amb cinc espais, els de ciències naturals amb quatre, els d'arts decoratives amb dos centres. La resta de tipologies no esmentades, no estan presents a les illes. La diferència més notable es troba en la categoria d'arqueologia, la qual no apareix entre les cinc més nombroses, mentre que segons el cens nacional és la segona amb un major nombre de centres a les Illes Balears, amb un 14%. Cal observar que les tipologies predominants representen un tant per cent molt similar entre elles, en canvi, el seu nombre està bastant per damunt de la resta de tipologies minoritàries.

Respecte a això, la varietat en les tipologies és una de les característiques dels museus locals que és causada pels diferents tipus de peces que solen presentar. Una de les predominants, com passa en l'àmbit balear, són els d'etnologia, els quals solen dedicar-se a un ofici o a un conjunt de tasques tradicionals, per això normalment estan lligats amb la vida rural d'un territori i solen crear-se arran de la donació o la col·lecció d'un particular (Santacana, 2008: 52).

Una altra tipologia predominants dels museus locals són les cases museus, com s'ha constatat en el cas de les Balears. Aquests centres solen tenir unes característiques diferents entre elles i normalment han estat les residències d'algun personatge o família destacada (Santacana, 2008: 51). A vegades alberguen la col·lecció de pintures elaborades per un artista local, o es tracta de la casa d'un escriptor rellevant.

Figura 117. Tipologies dels espais museístics de les Illes Balears segons el cens de museus elaborat

Altres categories presents en els museus locals destacades per Santacana són els d'història i els de belles arts, entre els quals es poden distingir els museus parroquials i aquells formats a partir d'una col·lecció de quadres d'algun pintor o pintors nascut en el territori on s'ubica el centre, també presents a les Balears.

Per illes, es pot comprovar que a **Mallorca** les cinc primeres tipologies predominants són les cases museus amb catorze espais i amb només un centre menys, els museus d'art contemporani. Segueixen els museus generals, amb deu centres, amb un manco els de belles arts i etnografia, i en darrer lloc els d'història amb set museus. Cal dir que les temàtiques de cada tipologia són molt diverses, sobretot en les cases museus, les quals estan dedicades a l'àmbit religiós, a les belles arts, a l'etnografia i a l'àmbit històric.

A **Menorca** predominen els de caràcter general, seguits pels etnogràfics i les cases museus. Crida l'atenció que en una illa que lluita per la candidatura de Menorca Talaiòtica no tingui almanco un espai monogràfic dedicat a l'arqueologia, tant important i representativa per a la seva història i identitat. El Museu de Menorca és l'únic centre on es pot trobar una secció dedicada a aquest àmbit, i malgrat que es tracti el tema de manera excel·lent, pensar en la creació sinó d'un museu arqueològic, un centre d'interpretació en alguns dels jaciments més importants. Actualment es parla del Centre d'Interpretació de la Torre den Gamés però aquest no és un espai en si mateix, sinó que es tracta d'una interpretació del jaciment en les diferents parts i elements que presenta. S'estima necessari fer una reflexió entorn d'aquest qüestió.

A **Eivissa** estan igualats els d'art contemporani i els d'etnografia amb tres espais cada un, seguits dels museus arqueològics amb dos museus. Per darrera hi ha els de belles arts amb un centre. Cal dir que malgrat que el nombre de centres en cada categoria sigui reduït, no s'ha de considerar un tret negatiu, ja que aquests poden representar una de les opcions més destacades dins l'àmbit de cada illa. Evidentment, un major nombre de centres sempre ajuda a què un tema en concret sigui més potenciat i considerat, però es considera més oportú disposar d'un sol centre ben preparat que de molts en males condicions.

Per acabar, **Formentera** disposa d'un únic museu etnològic el qual està actualment, com ja s'ha comentat, en procés de canvi. La única conclusió que es pot extreure al respecte és que la necessitat de dotar de millor infraestructures museístiques a aquesta illa és molt urgent.

Taula 26. Rànquing de les tipologies predominants a Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera

Posició	Mallorca	Menorca	Eivissa	Formentera
1a	Cases museus	General	Art contemporani/ Etnografia	Etnologia
2a	Art Contemporani	Etnografia/Casa museu	Arqueologia	
3a	General	Ciències naturals/ Belles Arts/Història	Belles Arts	
4a	Etnografia/Belles Arts			
5a	Història			

A partir d'aquesta informació és possible fer una reflexió sobre la posada en marxa de xarxes temàtiques a cada illa, les quals podrien tenir una connexió també interilles. Les xarxes permeten definir patrons comuns de gestió entre els museus de disciplines similars, a partir dels quals desenvolupar una coordinació i cooperació entre tots els centres que hi formen part. A més, cada xarxa pot estar encapçalada pels grans i mitjans museus, és a dir, aquells que siguin més representatius del territori, per tal de fomentar una descentralització de les visites i les actuacions arreu d'aquest, ja que a part de la temàtica es pot fer una distribució territorial (Chinchilla, 2006: 33-34). Aquest model és el que s'ha seguit, per exemple, a Catalunya, on s'ha establert un sistema de funcionament tant per a les xarxes temàtiques com per a les territorials. Pel que fa a les primeres, se n'han definides sis: la xarxa de Museus d'Arqueologia i Jaciments (Arqueoxarxa), la xarxa de Museus d'Història i Monuments de Catalunya (xHMCat), la Xarxa de Museus

d'Etnologia (XME), el sistema Territorial de la Ciència i de la Tècnica (STmNATEC), la xarxa de Museus d'Art de Catalunya (XMA) i la xarxa de Museus de Ciències Naturals. De cada una d'elles hi poden formar part dos tipus d'entitats, les quals són diferenciades en dues categories: els museus membre, que són tots els centres que hagin estat acreditats com a tal; i els museus col·laboradors, els quals es defineixen com a «museus i equipaments patrimonials bàsics que presentin un determinat interès museogràfic, científic o territorial relacionat amb la temàtica de la xarxa», és a dir, aquells que no han estat estan reconeguts (Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 2020: 235-236). Les xarxes són encapçalades pels diferents museus nacionals, els quals tenen la funció bàsica de gestionar aquestes entitats de manera mancomunada per facilitar la constitució, la protecció, el coneixement, la recerca, la documentació i la difusió de les col·leccions que en formen part, així com la necessitat de donar suport a la seva internacionalització.

El plantejament general d'aquest pla de museus resulta interessant per diferents motius. Primerament, perquè és capaç d'incloure no només els museus que han estat reconeguts, sinó també els que tenen dificultats per estar-hi. D'altra banda, a part de museus també es contemplen equipaments culturals que no responguin estrictament a aquesta categoria però que responen, en certa manera, a uns criteris museològics. A més a més, es relacionen els centres museístics amb altres recursos patrimonials amb els quals hi estan sovint vinculats, com són els monuments i els jaciments arqueològics, entre d'altres. És, per tant, un sistema que permet abraçar una gran part dels elements que conformen la realitat museística del territori, els quals són relacionats amb termes de treball i de fomentació mancomunats.

Una estructuració similar a la que es proposa a Catalunya, que permeti la integració i col·laboració de la majoria dels equipaments museístics per dur a terme accions conjuntes, és molt necessària a les Balears, on existeix només la Xarxa de Museus de Mallorca, entorn de la qual es duen diverses iniciatives, com s'ha comentat en el capítol anterior. Però cal que aquestes accions cooperatives entre diferents museus s'estableixin de manera permanent i regular en el temps, per tal de crear una estructura que permeti realitzar un treball estable en el temps per arribar a conclusions i posar en pràctica mesures comunes. Un exemple d'iniciativa puntual és la proposta «Museus com a corredors segurs», duta a terme després del confinament provocat pel COVID-19, i impulsada pel Museu d'Història de Manacor. En ella hi participaren nou museus (el promotor, el Museu de Ciències Naturals i Jardí Botànic de Sóller, el Museu del Calçat i la Indústria d'Inca, el Museu Municipal de Pollença, el Museu de Son Fornés de Montuiri, Es Baluard. Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma, el Museu d'Art Sacre de Mallorca, el Museu Marítim de Mallorca i el Museu de Mallorca), els quals oferien visites guiades a grups de deu persones amb reserva prèvia (vegeu annex 47).

Pel que fa al foment dels museus entorn del turisme cultural, una bona organització general del sector museístic es valora també indispensable. Al respecte encara hi ha molta feina a fer, però és veritat que en els darrers anys

han sorgit iniciatives que ajuden a ubicar els museus dins l'oferta turística.

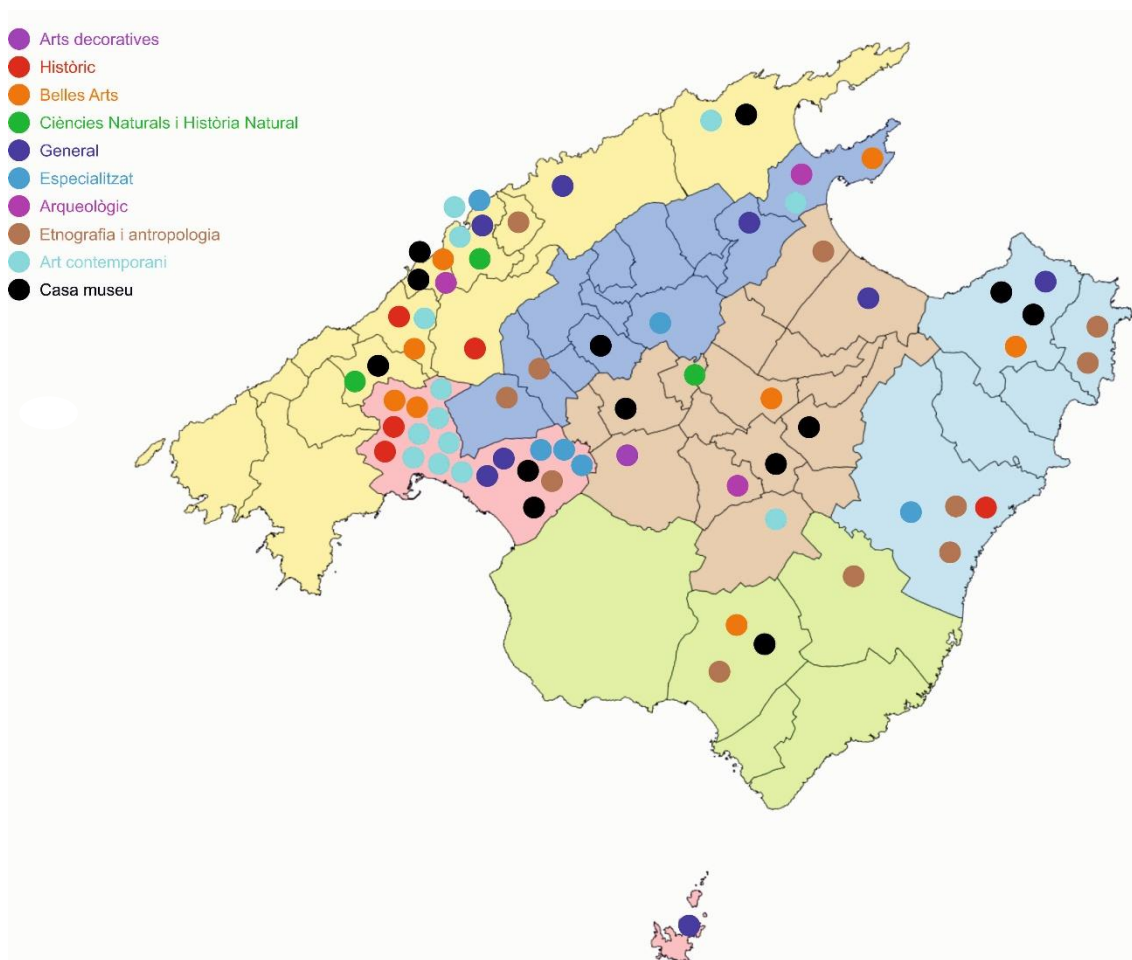
4.1. La localització dels museus. Una possible descentralització territorial de l'oferta turística cultural a les Balears

Seguint amb l'anàlisi del cens de museus elaborat, s'ha volgut comprovar damunt el mapa quina és la distribució territorial dels museus a cada illa. Com es pot comprovar, en el cas de Mallorca (vegeu figura 116), es concentren principalment en dues comarques, a la Serra de Tramunta i a Palma. Aquesta constatació no sorprèn si és té en compte que són dues de les zones amb més aflluència turística.

La Serra de Tramuntana, des de sempre, una de les més apreciades pels visitants, com demostren les nombroses estades que personatges il·lustres hi han fet, com escriptors, pintors, científics o actors. Són precisament aquestes les que han provocat que una quantitat important dels centres que es troben a la Serra estan dedicats o relacionats amb personatges concrets. Un exemple és la Fundació Coll Bardolet, constituïda gràcies a la voluntat del pintor Josep Coll Bardolet, natural de Girona però que establí la seva residència a Valldemossa, amb l'objectiu de conservar i difondre el seu llegat artístic.

Les activitats que la Fundació desenvolupa van dirigides al públic local però també es contempla el visitant ja que el poble on s'ubica rep una gran quantitat de visites turístiques, a part de tenir una quantitat important de turisme residencial. Per això la seva oferta es centra en la visita a l'exposició permanent però també en fan de temporals, així com organitzen actes que tenen com a protagonista la música, el cinema o la gastronomia.

Figura 118. Localització dels museus per categoria en les diferents comarques de Mallorca. Elaboració pròpia

La Casa de Robert Graves és un altre exemple de museu dedicat a una producció artística concreta, la de l'escriptor anglès que també establí la seva residència a la Tramuntana, concretament al poble de Deià. El seu discurs expositiu es mostra en diversos idiomes, pensant amb les visites turístiques, tot i que les activitats que ofereix són bastant reduïdes.

Altres exemples són el Museu Arxiduc de Son Marroig, la Casa Museu Dionís Bennàssar, la Fundació Martí Vicens o l'exposició d'obres de Picasso i Miró a Sóller. Amb tota aquesta oferta podria dissenyar-se un programa d'activitats destinat a conèixer quines foren les personalitats que residiren o estigueren lligats a aquesta zona de l'illa. D'aquesta manera es podrien establir estratègies conjuntes per tal de donar a conèixer i fomentar les visites a les cases museus o fundacions, la majoria de les quals ofereixen no només exposicions permanents, sinó algunes de temporals i activitats puntuals.

Tot i ser puntuals, algunes d'aquestes activitats han d'ésser tingudes en compte ja que promouen iniciatives englobades dins l'oferta turística cultural i poden servir de model per a altres centres. Una de les més

emblemàtics és el Festival Internacional de Música de Deià, celebrat des de l'any 1987 a Son Marroig, en el qual s'ofereixen concerts de música de cambra de la mà d'artistes internacionals. Fou fundat per Patrick Meadows i celebrat, normalment, els mesos de maig a setembre, és a dir, en els mesos de major presència turística a l'illa.

Aquest esdeveniment s'ha convertit en un dels més representatius de la Serra de Tramuntana, juntament amb el Festival Chopin de Valldemossa, un dels més antics de Mallorca, present des de l'any 1930 gràcies al compositor mallorquí Joan Maria Thomàs, creador del festival. Actualment existeix l'Associació del Festival gràcies a la qual aquest es segueix celebrant, juntament amb l'ajuda econòmica del Govern de les Illes Balears, el Consell de Mallorca, l'Ajuntament de Valldemossa, la Reial Cartoixa, on tenen lloc els concerts. En les darreres edicions el festival s'ha celebrat el mes d'agost, en plena temporada turística.

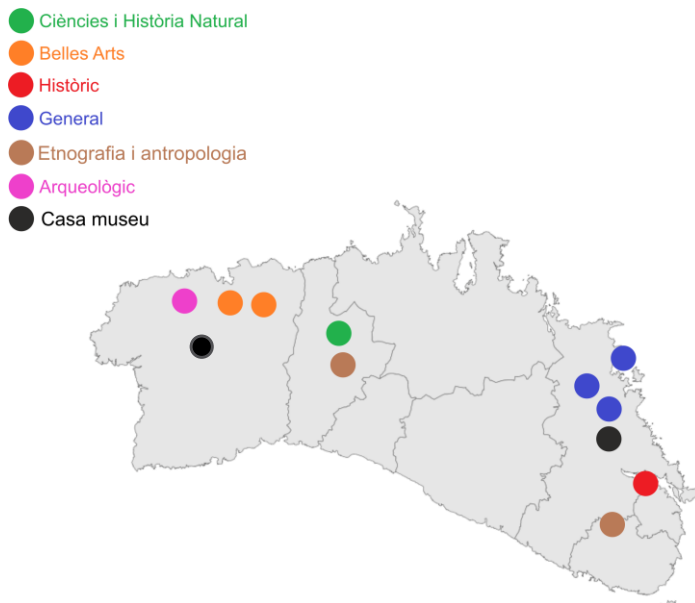
Una observació a fer és que en zones amb una activitat turística important, com és la badia de Muro i la costa de Santanyí, no disposen d'una gran quantitat de centres. Aquest estan més estesos a la zona de l'interior de l'illa i el Llevant. La localització dels centres pot ser un indicatiu de quines són les zones on hi ha un major desenvolupament del turisme cultural, bàsicament perquè un major nombre d'equipaments sempre permet oferir una oferta més variada i arribar a les aspiracions d'un grup més homogeni de turistes. Per una altra part, i tenint en compte que el turisme cultural sol ser complementari a altres activitats fora de les desenvolupades pel turisme de sol i platja, sembla lògic que sigui a les zones d'interior i de muntanya allà on hi hagi una major presència de museus.

Els colors dels punts deixen comprovar com estan repartides les diferents tipologies de museus. No hi ha una uniformitat en la seva distribució, sinó que estan repartides arreu del territori, aspecte que podria ser aprofitat per desenvolupar rutes, xarxes i accions similars i contribuir a la descentralitzar territorial de l'oferta turística.

En el cas de Menorca (vegeu figura 117), la part central de l'illa no consta de cap espai museístic, situació gens favorable pel desenvolupament turístic d'aquelles àrees més allunyades de la costa. Les dimensions de l'illa són adients per establir connexions entre la costa i els nuclis de població propers a aquests. De fet, aquesta és una de les oportunitats que ofereix el turisme cultural, funcionar d'oferta complementària per dinamitzar aquelles zones més allunyades de la costa.

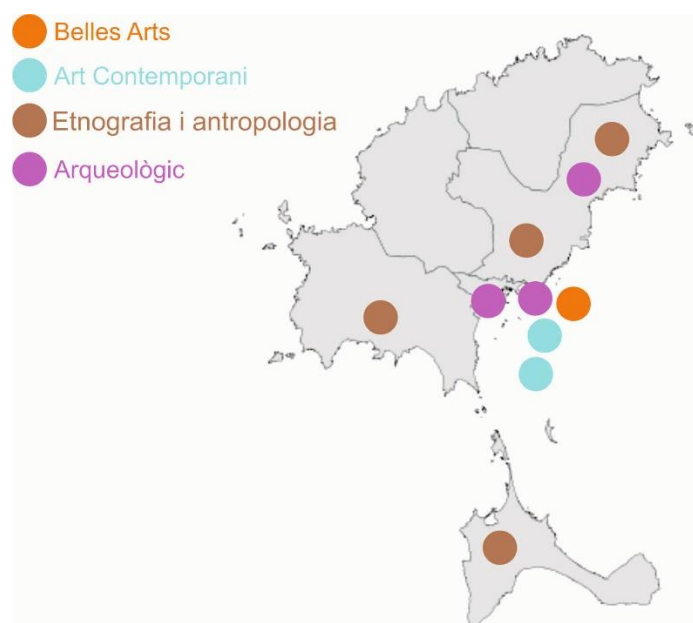

Figura 119. Distribució dels museus per categories arreu de l'illa de Menorca. Elaboració pròpia

Pel que fa a Eivissa (vegeu figura 118), es concentren sobretot en la part sud de l'illa, i concretament en la capital. Aquest fet constata una vegada més l'efecte de gentrificació que pateix aquesta ciutat, sobretot els mesos d'hivern. Per una altra part, el municipi de Sant Antoni de Portmany, un dels més turístics de l'illa, no consta de cap equipament museístic que pugui contribuir a una diversificació de la seva oferta turística. S'ha parlat de fer-hi un museu de la mar però aquest projecte, de moment, no sembla tirar endavant. Per acabar, a Sant Joan de Labritja tampoc hi ha cap museu o col·lecció a disposició del públic. D'aquesta manera la part nord de l'illa queda realment limitada a l'hora de plantejar propostes turístic entorn de l'àmbit museístic.

Figura 120. Distribució territorial dels museus d'Eivissa per categories. Elaboració pròpia

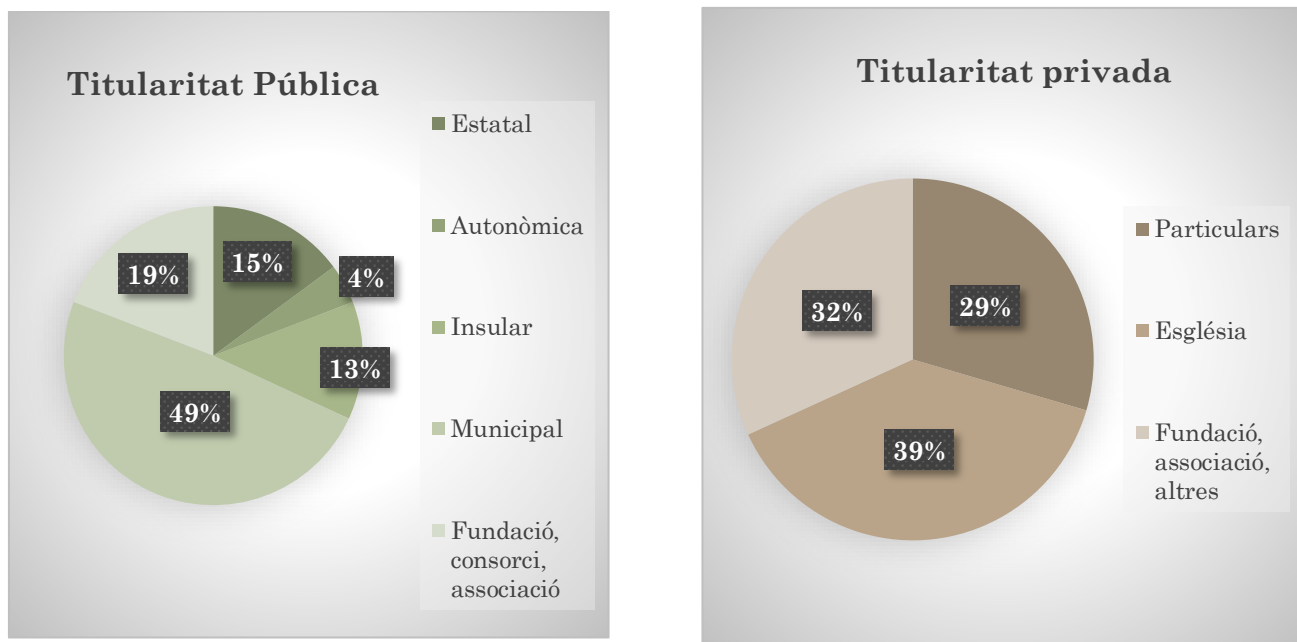

4.2. El tipus de titularitat i gestió dels museus balears i la necessitat d'una col·laboració pública-privada

També s'ha volgut comprovar quin tipus de titularitat i gestió predominen en els museus balears. Per fer-ho s'ha sistematitzat la informació en dos grans apartats, un de públic i un de privat. Dins el primer s'han diferenciat les següents categories: estatal, autonòmica, insular, municipal i fundacions, associacions o similars. En el cas del sector privat s'ha distingit entre Església, particulars i fundacions, associacions o similars. D'aquesta manera s'ha obtingut un coneixement molt concret a escala general i per illa.

Pel que fa a la titularitat, predomina la pública amb quaranta-sis centres, mentre la privada afecta a un total de quaranta-quatre, per tant es pot dir que ambdues estan molt equilibrades. Els set restants tenen titularitat mixta. Per tant, els dos sectors principals tenen una presència bastant equitativa. Allà on hi ha més desequilibri és les institucions que engloben els d'àmbit públic, ja que hi ha un clar predomini de la titularitat municipal, la qual representa un 49%, mentre que l'autonòmica, estatal i insular estan més o manco equipares, amb un predomini de les fundacions o similars amb un 19%. Respecte al sector privat en la titularitat, predominen els museus de l'Església amb un 39%, seguits dels museus de fundacions o associacions amb un 32%, i en darrer lloc els particulars, amb un 29% (vegeu figura 119).

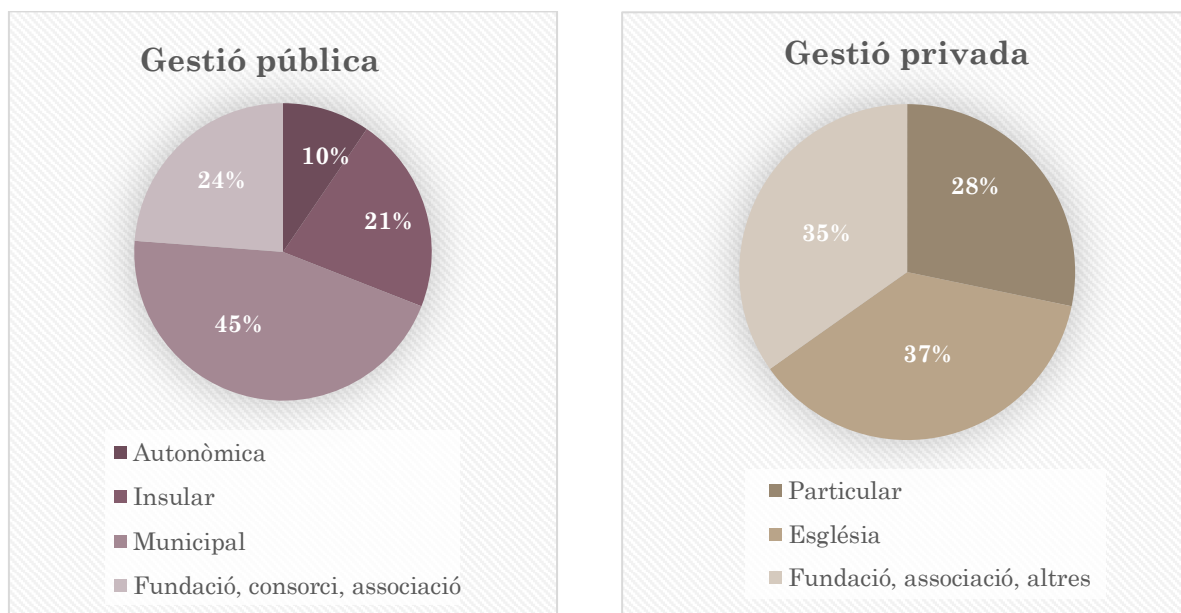
Figura 121. Tipus de titularitat pública i privada dels centres museístics de les Illes Balears

S'han analitzat, per una altra part, el tipus de gestió perquè a vegades aquesta i la titularitat són de caràcter diferent. S'han localitzat casos en què la titularitat és pública i la gestió la fa una entitat privada, com passa en el Museu de Ciències Naturals de Sóller, en el Museu del Molí d'en Garleta de Palma o a l'Illa del Rei de Menorca. Una opció a la que es s'acullen per poder combinar els dos tipus, és la constitució de convenis, fundacions, associacions o similars, a partir de les quals es gestiona el museu. Aquests tipus d'entitats també es creen en el sector públic, ja que permeten major llibertat a l'hora de posar en pràctica determinades accions i mesures. són comuns procediments com els convenis entre entitats públiques i privades, l'usdefruit o la cessió d'espais i col·leccions.

Respecte al tipus de gestió, s'observa la mateixa tendència de la titularitat. Dins el sector públic hi ha un clar predomini de la gestió municipal (45%), seguida de les fundacions o similars (24%) les quals estan per damunt de la insular (21%), mentre que l'autònica representa només un 10% (vegeu figura 120). En la privada predomina la presència dels museus de l'Església amb un 37%, per davant del 35% de les fundacions o associacions privades i un 28% de particulars, un punt per davall del què representen aquestes entitats en referència a la titularitat.

Figura 122. Tipus de gestió dels centres museístics de les Illes Balears

La dada significativa més significativa s'ha obtingut quan s'han analitzat les dades de gestió i titularitat a cada una de les Illes. Si de manera global, com s'ha dit, predomina el sector públic, a Mallorca, en ambdues categories, la balança s'inclina cap al sector privat, una diferència considerable de set centre en el cas de la titularitat i de nou centres en la gestió. A més, cal tenir en compte que hi ha set centres, per tant, es pot afirmar que l'àmbit privat té un pes considerable a l'illa (vegeu taula 27). A partir d'aquest resultat es poden fer una sèrie de reflexions en relació a la dificultat dels museus per acollir-se a la normativa, a l'existent manca de sistematització oficial d'aquests i a la seva difusió desequilibrada i, de vegades, supèrflua. No es defensa que el predomina del sector privat sigui la causa de totes aquestes circumstàncies però sí que es considera rellevant tenir-ho en compte, sobretot a l'hora de dur a terme propostes envers el sector museístic i turístic, ja que en aquest cas, la coordinació pública-privada serà molt necessària.

A les altres illes hi ha un equilibri entre les dues modalitats, en consonància amb la tendència general. A Menorca, en referència a la gestió, l'àmbit privat està per damunt del públic amb dos centres més. Per tant, la promoció turística dels centres també hauria de contemplar, forçosament, les relacions entre ambdós àmbits. Allà on predomina clarament la titularitat i gestió públiques és a l'illa d'Eivissa, amb només dos museus de gestió privada. A Formentera, el museu etnològic és també de titularitat pública.

Taula 27. Nombre de centres per Illes segons el seu tipus de titularitat i gestió

	TITULARITAT			GESTIÓ		
	Pública	Privada	Mixta	Pública	Privada	Mixta
Mallorca	31	38	7	29	38	9
Menorca	6	6	0	5	7	0
Eivissa	8	1	0	7	2	0
Formentera	1	0	0	1	0	0
Total	46	45	7	42	47	9

Capítol 7. Valoració turística del sector museístic. Museus, xarxes i productes turístics a Illes Balears

Arran d'alguns museus i centres de les illes, han sorgit iniciatives conjuntes que a vegades han intentat ser un recurs de l'oferta turística, però no sempre s'ha aconseguit aquest objectiu. A continuació s'expliquen quins són els centres que han desenvolupat alguna iniciativa per promoure un turisme cultural i si hi ha propostes en forma de ruta o xarxa per potenciar aquest tipus d'oferta i fer que les museus siguin un element de pes dins el circuit turístic de les Illes. S'analitzaran les illes per separat per tenir una idea clara de quina situació es presenta en cada una d'elles. Per una altra part, s'ofereix una petita descripció de cada centre, en la qual es fa referència al seu espai, la seva col·lecció i aquells aspectes que es consideren remarcables.⁴⁷⁰

1. La variada realitat museística de Mallorca

Mallorca és l'illa que presenta una major varietat en les tipologies, a causa del seu major nombre de centre. A més, cada una d'aquestes presenten una varietat en si mateixes perquè tracten temàtiques diverses, des de la religiosa, l'artística, l'etnogràfica, la històrica i la natural, entre d'altres. La seva sistematització no ha estat fàcil, i a vegades fins i tot forçada, però s'ha considerat la millora manera de sistematitzar el total del museus que es poden trobar a l'illa, els quals, com es veurà, presenten realitats molts diferents, que donen com a resultat un sector museístic polaritzat en relació a la qualitat dels equipaments.

1.1. Cases Museus

A Mallorca existeix Espais Escrits, la Xarxa del Patrimoni Literari Català⁴⁷¹, agrupada amb següent un criteri literari, però aquesta no fou creada a l'illa, sinó per una associació privada catalana sense ànim de lucre formada per institucions que vetllen pel foment i la lectura d'autors arreu de les terres de parla catalana, i de la qual en formen part les cases museus de la **Fundació Literària de Mallorca (Museu de la Paraula-Casa Museu del Pare Ginard a Sant Joan, Museu Literari-Casa Museu Llorenç Villalonga i el Centre de Poesia-Casa Blai Bonet de Santanyi)**, i la Institució Pública Mossèn Alcover. La proposta es presenta en forma de Mapa Literari,⁴⁷² a través del qual s'associen textos de la literatura catalana amb diferents punts de la geografia mundial, els quals estan vinculats a altres

---

⁴⁷⁰ Cal advertir que les descripcions s'han elaborat al llarg d'un període ampli de temps, per això, en el moment de publicació de la tesi és possible que alguns dels centres hagin patit canvis.

⁴⁷¹ <https://www.espaisescrits.cat/>. Pàgina disponible en català, castellà i anglès. Consulta 15/04/2020, 20:15 h.

⁴⁷² <http://www.mapaliterari.cat/>. Consulta 11/01/2021, 21:37 h.

recursos que acompanyen el text, com fotografies, continguts multimèdia o vídeos explicatius. Per exemple, a Mallorca es pot localitzar la figura de mossèn Alcover, en relació al qual informa sobre la «ruta alcoveriana» de Palma, en la qual s'inclouen diferents punts i edificis d'aquesta ciutat, acompanyats per fragments de textos de diversos autors i de fotografies, a partir dels quals s'aporta informació sobre la figura d'Antoni Alcover. Així mateix, també apareix la Institució Pública Mossèn Alcover de Manacor, descrita de manera breu i acompanyada de les seves dades de contacte. És realment un material molt ric i divers, presentat de manera atractiva i fàcil de manejar, malgrat que que a vegades una mica confós. És evident, però, que va dirigit a un segment de públic molt concret. Sigui com sigui, és una eina diferent i enriquidora per tot aquell que vulgui conèixer la figura d'un determinat escriptor de la llengua catalana. Per una altra part, el mapa s'acompanya d'un apartat d'experiències, en el qual s'informa de propostes, algunes de caire turístic, però també educatives, entorn dels mateixos autors.

Figura 123. Passeig de la Riba. Una de les aturades de la «ruta alcoveriana» de Palma oferta dins el Mapa Literari d'Espais Escrits. Xarxa de Patrimoni Literari Català

Quan el canonge i el criat sortien de missa, si era a l'estiu, anaven a 'estirar les cames' pel moll: resseguint tota la Riba, arribaven fins a la farola del port i tornaven. La passejada durava exactament una hora. Si era a l'hivern, no feien aquest exercici al matí, sinó després de dinar. Durant aquestes passejades, mossèn Alcover no estava inactiu (no hi sabia estar); o ell llegia, o feia que en Joan li llegís qualche llibre o revista. Quan jo vaig entrar a viure a casa seva, Mn. Alcover em prengué per a acompanyant de les passejades i les dedicà a donar-me les primeres lliçons d'anglès i d'alemany, que més avant havia d'ampliar i que m'havien de servir tant i tant per a les meves activitats tota la vida

Moll, Francesc de B. (1970). *Els meus primers trenta anys* (p. 128). Palma: Editorial Moll.

Font: Mapa Literari d'Espais Escrits. Xarxa de Patrimoni Literari Català. www.mapaliterari.cat.
Consulta 20/02/2017, 9:35 h

En aquesta ruta, hi participen les cases museus esmentades anteriorment, tres de les quals són gestionades per la Fundació Mallorca Literària.⁴⁷³ El primer centre en obrir fou la casa museu Llorenç Villalonga Museu Literari, arran que en el 1996 el Consell de Mallorca adquirís la casa de Binissalem on Llorenç Villalonga passà els seus estius i els anys de la Guerra Civil juntament amb la seva esposa. Tot i que es va fer una intervenció en l'edifici, no se'n tocà l'estructura original i per això avui dia es conserva tal com era quan l'escriptor hi vivia. Se sap que aquest edifici existia ja des del segle XV i la seva estructura correspon a una típica casa mallorquina; per això la visita conèixer un exemple d'un tipus d'habitatge típic de l'illa. Consta d'una planta baixa hi ha diferents estances, com ara un dormitori, un bany on l'únic moble original que es conserva és la banyera, la sala del piano, instrument que l'esposa de l'artista tocava, si bé aquest es trobava anteriorment al pis que tenien a Palma, i la cuina que es conserva tal com era, amb les rajoles de l'època. Des d'aquesta cuina es pot accedir al pati interior, de grans dimensions, on es troba un gran celler rehabilitat, que en vida de l'escriptor no s'utilitzava; també hi ha un forn, un pou, un abeurador i una ribella per rentar la roba. En definitiva, molts dels típics elements de les cases mallorquines. A part d'aquestes estances originàries de la casa, actualment s'hi ha instal·lat també la biblioteca, la sala de consulta i la sala de conferències. El primer pis, on destaca el despatx de l'escriptor, està dedicat a presentar la seva tasca creativa dins el món de la literatura, amb la mostra d'alguns dels seus objectes personals, com també manuscrits i diverses edicions de les seves obres.

L'altre centre de la fundació és la casa museu del Pare Ginard Museu de la Paraula, Aquesta casa museu s'inaugurà el mes de maig de l'any 2007, després que el Consell de Mallorca la comprès en el 2003 gràcies a l'empenta del col·lectiu Teranyines, dedicat a la recerca de la història i la cultura del poble de Sant Joan, i en especial de la figura del Pare Ginard. A part de rehabilitar la casa i convertir-la en casa museu, aquesta es projectà també com a centre d'estudis i investigació de la cultura popular de Mallorca. Tal com s'han comentat en una altre capítol, aquest espai patí una renovació museogràfica que el dotà dels recursos necessaris per poder dur a terme una correcta interpretació del patrimoni.

Per acabar, actualment està en execució el projecte de la casa museu Blai Bonet Centre de Poesia el qual pretén ser no només un espai de difusió d'aquest escriptor sinó una residència per a escriptors actuals des del qual fomentà la creació literària.

Tots aquests duen activitats cultural diverses al llarg però el que es vol destacar és la ruta *Walking on Words* (WOW), una «passejada» per Mallorca a través de més de setanta-dues cites d'un repertori de més de quaranta-nou autors, que inclou diferents parts dels pobles de l'illa i vuit espais, entre ells les cases museus de la Fundació (a Binissalem, Sant Joan i Santanyí), la Misericòrdia (on es troba la col·lecció museogràfica del Consell de Mallorca),

---

⁴⁷³ Sobre aquestes cases museu se'n pot trobar més informació en el capítol 3 d'aquesta treball.

Can Alcover Espai de Cultura de Palma, La casa de Robert Graves a Deià, la Institució Pública Mossèn Alcover de Mallorca i Can Llobera de Pollença, els quals són els punts de partida de les set rutes que proposa aquesta espècie de xarxa. Per poder fer-les, l'usuari s'ha de descarregar una aplicació (disponible per a *Android* i per a *IOS*), amb la qual es pot consultar, a partir d'un codi QR col·locats en un pilons ubicats en les diferents parades marcades en cada localitat inclosa en la ruta, els textos, informació i recursos que s'han abocat sobre cada autor.

Figura 124. A l'esquerra, mapa de les rutes de la proposta Walking On Word de la Fundació Mallorca Literària, i a la dreta el piló amb el codi QR per escanejar la informació disponible

Font: Diari Última Hora www.ultimahora.com i Es Saig www.essaig.cat. Consulta 20/02/2017, 9:35 h

Aquesta ruta fou proposada l'any 2015 com a producte d'un turisme cultural en la *World Travel Market*, la fira turística de Londres, amb la intenció de «repensar el modelo económico i turístico de Mallorca, y éste debe pasar por potenciar un turismo de cultural». ⁴⁷⁴ Passat el temps, es pot dir que aquesta ruta no és una de les més conegudes a l'illa, ni tan sols pels locals. La proposta és considera molt ben pensada i executada, però ha fallat la gestió, la difusió, el foment i el manteniment. Sovint la qualitat d'un producte no és determinant perquè una acció tingui la repercussió esperada. Les iniciatives calen fer-se amb perspectiva de mig i llarg termini, per donar-los temps a tenir l'efecte cercat. En aquest sentit, també és important estudiar detingudament la viabilitat de la proposta.

De les cases que inclou *Walking on Works*, es vol destacar la **Casa de Robert Graves, Ca n'Alluny**. ⁴⁷⁵ Robert Graves pertany al grup d'artistes que deixaren la seva terra, els seus amics i familiars per començar una nova vida enfora de la seva pàtria. A pocs kilòmetres del poble de Deià fou on l'escriptor

⁴⁷⁴ «Mallorca quiere que Londres grite WOW», 29 d'octubre de 2015, *Economía de Mallorca*, disponible a <https://cutt.ly/Cjvumz9>. Consulta 11/05/2018, 13:16 h.

⁴⁷⁵ <https://www.lacasaderobertragraves.org/ca/>. Consulta 09/01/2021, 11:37 h.

Robert Graves (Londres, 1895- Deià, 1985) decidí, juntament amb la seva companya, la poetessa americana Laura Riding, construir-se una casa l'any 1932, després de separar-se de la seva primera esposa, Nancy Nicholson. A causa de la Guerra Civil espanyola, hagué d'abandonar l'illa i no hi tornà fins que la contesa s'acabà, acompanyat de la seva nova família, formada amb Beryl Graves. Actualment, la casa mallorquina de l'escriptor s'ha convertit en un espai adaptat a la visita. La responsable d'aquest espai és la Fundació Robert Graves, formada pel Govern de les Illes Balears, l'Ajuntament de Deià i els hereus de l'escriptor. Aquesta fundació adquireix la casa i el mobiliari l'any 2005 amb la intenció de mostrar i preservar la vida i l'obra de Graves.

La visita a la seva casa museu permet conèixer tant la seva trajectòria personal com la professional, gràcies a totes les explicacions que ens fan al llarg del recorregut. La visita comença a la sala d'audiovisuals, on s'ofereix un vídeo explicatiu de catorze minuts sobre Graves, disponible en diferents idiomes (català, castellà, anglès i alemany). A més, la sala està decorada amb fotografies seves acompanyades d'un eix cronològic en el qual se'ns marquen els principals esdeveniments de la vida de l'escriptor.

Fora d'aquesta sala, uns indicadors ens condueixen cap a la casa a través d'un petit jardí. S'entra a l'habitatge per la porta principal, després es prossegueix pel menjador, la cuina, el despatx de Graves i la sala d'impresió, tot això a la planta baixa. Pujant al primer pis, hi ha l'estudi de Laura, el qual ha estat reconstruït a partir d'una fotografia del 1933, el dormitori dels convidats, una sala expositiva i l'estudi de Beryl.

El mobiliari de la casa és l'original, des dels objectes decoratius com els quadres que pengen de les parets, passant per la cuina sueca AGA, que es posà l'any 1957, fins a la taula de Graves, amb alguns dels seus objectes personals, i la impremta de Crown Albion amb alguns dels llibres que li regalaren al llarg de la seva vida, molts dels quals amb la signatura i la dedicatòria de l'autor.

L'espai que ocupaven originàriament els dormitoris de Laura i de Graves, el bany i un passadís ha estat reconvertit i ocupat per una exposició que conté una quantiosa mostra de llibres de l'autor, documents, manuscrits, fotografies i objectes personals, ordenats cronològicament i que ens ajuden a completar la informació sobre aquesta figura, ja sigui de la seva família, a través d'un arbre genealògic i algunes fotografies. Aquesta visita permet fer-se una clara idea de com devia ser la vida de l'escriptor a Ca n'Alluny, alhora que dóna a conèixer la seva personalitat, les seves inquietuds, els fets que més el marcaren, com visqué totes les seves relacions amoroses i, en definitiva, quina fou la seva evolució personal, reflectida en els llibres. A més, la casa està situada en un lloc privilegiat, just enmig de la Serra de la Tramuntana, envoltat d'un paisatge esplèndid del qual es pot gaudir des de moltes de les habitacions de la casa.

La WOW també inclou Can Llobera a Pollença, un casal senyorial representatiu de finals de segle XIX i inici de segle XX, el qual no ha estat comptabilitzat com a espai museístic perquè no compleix amb els criteris

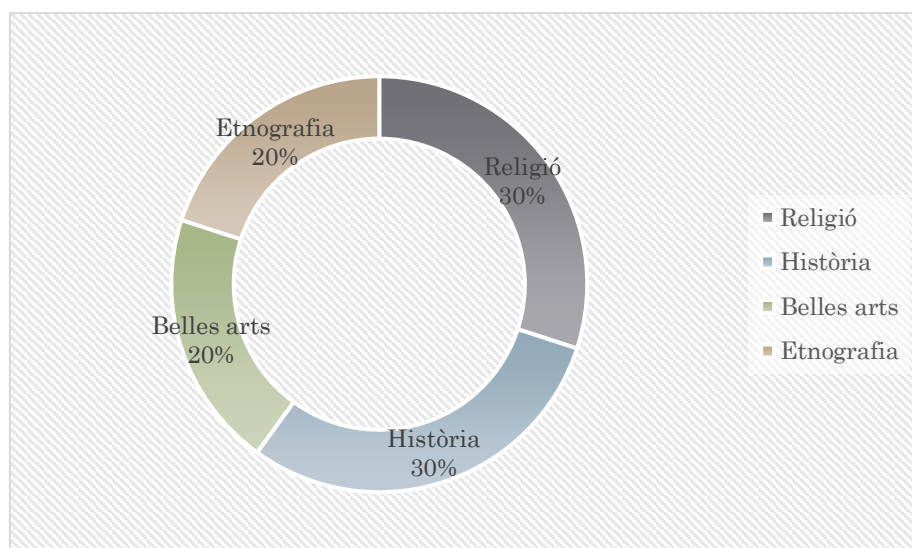
establerts, ja que no presenta cap indicati de preparació museogràfica, tan sols s'ha rehabilitat l'edifici i aquest és utilitzat com a biblioteca i espai cultural.

Figura 125. Interior de la Casa museu de Robert Graves Ca n'Alluny, a Deià (Mallorca)

Les rutes comentades fins ara inclouen cases museus d'escriptors, les quals són les predominants a les Illes, però cal recordar que aquesta tipologia molt present sobretot a Mallorca, presenta temàtiques variades. En aquesta illa s'han pogut diferenciar quatre temes distints: religió, història, belles arts i etnografia.

Figura 126. Temàtiques presents en la tipologia de casa museu a Mallorca

Com es pot veure en la figura 124, la seva representació de les diferents temàtiques és quasi equitativa, malgrat el panorama que entorn d'elles és molt diferent. Per començar, les cases museu de caire religiós, com són la **casa museu de Sor Francinaina Cirer del Convent de les Germanes de la Caritat de Sencelles** i la **casa museu de Sor Maria Rafela de les Germanes Missioneres del convent del Sagrat Cor de Jesús a Campos**, són dos centres que, malgrat que tinguin un espai adaptat amb intencions museogràfiques,⁴⁷⁶ no funcionen com a tal, sinó que simplement s'accepta la visita d'aquelles persones interessades, basta anar al convent i demanar-ho, les germanes normalment sempre estan dispostes a mostrar-ho.

Amb motiu del centenari de la creació de la Congregació de les Germanes dels Sagrats Cors, l'any 1991 s'inaugura el museu de Sor Maria Rafela, instal·lat a la que fou la casa on aquesta visqué amb els seus germans i que s'amplià posteriorment quan es creà el convent. Concretament, el museu ocupa part del que fou l'habitació de la religiosa, una sala de dimensions considerables, estructurada en quatre seccions diferenciades per mitjà del color de les cartel·les explicatives de la sala. Es divideix en quatre seccions, dedicades a diferents temes. A la primera s'hi troba el llit i la cadira originals de sor Maria Rafela, juntament amb un retrat seu pintat poc abans de morir pel pintor Blas García, així com roba personal de la religiosa: una falda de pagesa, un davantal, un vel negre, un bastó i un paraigua, entre d'altres objectes de naturalesa molt diversa. A la secció següent s'exposen peces relacionades amb la tasca de professora i d'educadora de la religiosa, amb una bona mostra de documentació, objectes d'escola com ara plomes, blocs de dibuix, de poesia, tintes i brodats elaborats per la mestra i les seves alumnes.

⁴⁷⁶ Es vol concretar que no hi ha cap tipus de criteri museològic seriós i rigorós, és una exposició de diferents elements que giren entorn de la persona a la qual està dedicada l'espai.

Per continuar, es recullen objectes que conformen el patrimoni artístic del convent, com ara una col·lecció de plaques commemoratives, peces de ceràmica mallorquina trobades a l'antiga casa abans d'esdevenir convent, documentació sobre la creació de la congregació, les típiques escaparates mallorquines del segle XIX, entre les quals hi ha un betlem muntat per sor Rafela, fotografies de la família, objectes litúrgics, rosaris, casulles i ornaments, entre altres objectes molt variats. La darrera part del museu conté objectes de les diferents fundacions de la congregació arreu del món. En definitiva, és un fons realment variat i molt nombrós però, malgrat que la divisió per seccions i les cartel·les informatives, el nombre de peces és excessiu i no es segueixen uns criteris expositius adequats.

L'altre museu es troba també a la casa original de la que fou la primera monja de la Caritat de Sencelles i mare superiora del convent que ella mateixa creà, sor Francinaina Cirer. A part de casa seva, a partir de la qual es construí l'actual convent en els anys 70 del segle XIX, l'altre espai on es permet la visita és la capella. Encara que sigui un espai amb pretensions museístiques, les monges de la Caritat responsables del convent no ho consideren una casa museu, per elles és la casa de la beata Francinaina Cirer. Les parts originals de la casa encara es conserven avui dia, com també molts dels objectes que pertanyeren a la beata. L'edifici està distribuït amb una planta baixa, on hi ha la cuina, el dormitori i el pati amb un forn i una cisterna, i al pis superior es troba l'habitació de sor Francinaina, originàriament dividida en quatre espais mitjançant cortines perquè hi poguessin dormir les quatre germanes de la Caritat que vivien al convent quan aquest es va fundar. Aquesta habitació està exposada com un únic dormitori, amb un sol llit i diversos objectes de la beata: roba, el llit també era el seu, instruments de penitència, que ella practicava, l'hàbit, mobiliari, etc. Després hi ha la sala on es feia la catequesi, amb objectes de diferent caràcter, com poden ser exvots.

Figura 127. Museu de Sor Maria Rafela de les Germanes Missioneres del convent del Sagrat Cor de Jesús de Campos (Mallorca)

Evidentment, aquests espais no són cap producte turístic⁴⁷⁷ potent, però descartar-los entre aquells espais oberts a la visita no s'ha considerat oportú per dos motius principals. Per començar, aquest tipus de visites ofereixen una experiència molt diferent d'allò al qual, fins i tot els locals, estan acostumats, ja que, permet entrar durant una estona en l'ambient d'un convent femení, tenir un tracte personal amb les monges que hi habiten i ser conscient de quin és el tipus de vida que duen, fins i tot assaborir-lo com quelcom enriquidor. Encara més curiós i sorprenent ha de ser per un turista anglès o alemany, que és guiat per dins el claustre d'un antic convent de l'interior de Mallorca. Si el turisme cultural són experiències autèntiques, poques tant com aquesta es pot trobar.⁴⁷⁸ Per una part, tenen a veure amb un tipus de turisme molt significatiu, present arreu del món, també a les

---

⁴⁷⁷ En aquest sentit, cal assenyalar que l'accés a aquests espais està més assegurat al llarg de l'any que en altres llocs que tenen horaris reduïts, inestables i molt canviants, o fins i tot romanen temporades tancats.

⁴⁷⁸ Margarita Novo ha tractat aquest tema de manera exhaustiva respecte a la ciutat de Palma en la seva tesi doctoral «Los conventos de clausura del centro histórico de Palma. Potencialidades y Nuevos usos vinculados a la gestión de su patrimonio cultural».

Balears, el religiós. Aquesta modalitat turística ha experimentat un increment significatiu en les darreres dècades ja que, no es relaciona només amb persones que viatgen per una motivació basada en unes creences religioses, sinó que es produeix una transversalitat dels interessos entorn a conceptes com la cultura, la tradició o el paisatge. Per això, les visites religioses són vistes pel turista profà com una experiència vital més, lligada sovint a interessos espirituals, però també de curiositat o diversió (Aulet, 2011: 65).

A Mallorca es troben propostes museístiques que giren entorn d'aquest concepte religiós i espiritual, i les més importants han estat agrupades entorn d'una iniciativa que duu per nom *Spiritual Mallorca*,⁴⁷⁹ en la qual s'inclouen espais patrimonials tan significatius com l'església i el claustre de Sant Francesc, l'església de Santa Eulàlia, ambdós a Palma, l'església i el museu de la Porciúncula, també a Palma, el Santuari de Cura a Algaida, amb l'espai museístic de l'Aula de gramàtica de Ramon Llull, i l'important lloc del Monestir de Lluc, i el seu museu.⁴⁸⁰ Aquesta iniciativa es proposa com un producte turístic cultural per fer front a l'estacionalitat del turisme de Mallorca. Es basa en la comercialització d'una entrada única que permet l'accés a tots els espais patrimonials inclosos. A més, tenen una proposta específica per a la temporada d'hivern.

---

⁴⁷⁹ <https://www.spiritualmallorca.com/>. Consulta 24/11/2020, 13:53 h.

⁴⁸⁰ Anteriorment també estava inclosa la Casa Museu i Centres d'Estudis Juniperians de Petra, però en l'actualitat aquest espai és gestionat per l'Associació d'Amics del Pare Serra.

Figura 128. Proposta conjunta de *Spiritual Mallorca*

Santuari de Lluç

El centre religiós de Mallorca. Una de les escoles més antigues del món. Un espai on trobem l'empremta d'Antoni Gaudí. Gran oferta cultural, natural, gastronòmica.

El centro religioso de Mallorca. Una de las escuelas más antiguas del mundo. Un espacio donde encontramos la huella de Antoni Gaudí. Gran oferta cultural, natural, gastronómica.

The Sanctuary of Lluç is the religious hub of Mallorca. Its choir school is one of the oldest in the entire world. A place where architect Antoni Gaudí left his mark. With a wide array of cultural and nature-oriented activities on offer.

Das religiöse Zentrum Mallorcas. Jahrhundert gegründet und besteht noch heute. Es beherbergt eine der ältesten Chorschulen der Welt. Der Architekt Antoni Gaudí hinterließ dort seine Spuren. Große kulturelle, naturwissenschaftliche und gastronomische.

INCLOU · INCLUYE · INCLUDES · BEINHALTET

Desenvolupat a Lluç: Museu, Espai Àudio 3D, Espai Infantil, Espai Escultòric, Jardí Botànic, Piscina, Verja.

Bienvenidos a Lluç: Museo, Espacio Audio 3D, Espacio Infantil, Espacio Escultórico, Jardín Botánico, Piscina, Verja.

Willkommen in Lluç: Museum, 3D Audio Space, Childrens Area, Bereich der Skulpturen, Botanischer Garten, Schwimmbad, Zaun.

www.spiritualmallorca.com
info@spiritualmallorca.com

Santuari de Cura

Des de 1274. La muntanya sagrada de Mallorca. El lloc on Ramon Lluç va redre la llum. Un mirador de Mallorca des de d'on es veu tota l'illa. Oferta gastronòmica i hospitalitat pròpia.

Desde 1274. La montaña sagrada de Mallorca. El lugar donde Ramon Lluç redrecha la iluminación. Un mirador de Mallorca desde donde se ve toda la isla. Oferta gastronómica y hospitalidad propia.

It dates back to 1274. Mallorca's sacred mountain. The place where Ramon Lluç reportedly achieved enlightenment. A viewpoint from which you can contemplate the entire island of Mallorca. Restaurant/Cafeteria and hostel.

Gebaut im Jahre 1274. Der heilige Berg von Mallorca. Der Ort, wo Ramon Lluç erleuchtet wurde. Ein Aussichtspunkt, von dem man die ganze Insel Mallorca bewundern kann. Gastronomisches Angebot und eigene Herberge.

INCLOU · INCLUYE · INCLUDES · BEINHALTET

Equip etnològic, Sala d'etnologia, Espai Ramon Lluç.

Espacio etnológico, Sala de Etnología, Espacio Ramon Lluç.

Ethnologischer Bereich, Ethnology School, Raum Lluç, Saal.

Ethnologischer Bereich, Ethnology School, Raum Lluç, Saal.

www.spiritualmallorca.com
info@spiritualmallorca.com

1. Catedral de Mallorca
Plaça de la Seu, s/n
07001 - Palma

2. Basílica de Sant Francesc
Plaça de Sant Francesc, 5
07001 - Palma

3. Església de Santa Eulàlia
Plaça de Santa Eulàlia, 2
07001 - Palma

4. La Porciúncula
Av. Fra Joan Llabrés, 1
07600 - Palma

5. Santuari de Lluç
Plaça Pelegrins, 1
07315 - Lluç · Escorca

6. Santuari de Cura
Puig de Randa s/n
07629 - Randa · Algaida

spiritualmallorca
Cultural Routes

spiritualmallorca
WINTERCARD
01/NOV - 01/MAR
Vàlida 15 dies - Valida 15 días - Valid 15 days

Font: Pàgina web de *Spiritual Mallorca*. www.spiritualmallorca.com. Consulta 28/02/2017, 17:29 h

Així doncs, es tracta d'una acció que uneix espais patrimonials diversos de diferents etapes històriques i estils artístics, a més de diversos espais museístics de diferents temàtica: el Museu de la Porciúncula, on també es pot visitar un nou espai expositiu incorporat l'any 2014 anomenat «De la vida rural al turisme», l'Aula de gramàtica de l'espai Ramon Llull al Santuari de cura, i el Museu de Lluç. En aquest santuari, a més a més, els visitants també poden gaudir d'un espai Àudio 3D, d'un espai infantil, de la piscina i del jardí botànic, això sí, és necessari abonar el preu de l'aparcament, obligatori per a tots els visitants. Si bé seria necessari impulsar encara més aquest producte, hom s'atreveix a dir que *Spiritual Mallorca* és un dels més destacat de l'illa des d'una perspectiva de turisme cultural, ja que duu funcionant des de l'any 2012 i, malgrat que els canvis que han anat succeït, la seva gestió i promoció es manté estable.

En aquest sentit, a part d'una gestió correcta, un dels punts forts de la proposta és el valor patrimonial, històric i turístic que tenen els elements que la integren. Per una part, l'església i el claustre de Sant Francesc, un dels edificis amb més tradició de visites, tal com s'ha pogut constatar en els relats dels viatgers dels segles XVIII i XIX, famosa entre aquests per acollir en el seu interior la tomba de Ramon Llull: «The tomb is a beautiful Gothic monument of red marble, but the effigy of Ramon Llull, surrounded by fratted canopies and fantastic heràldic beasts, is only dimly visible in the deep gloom of the church»⁴⁸¹ (D'Este, 1907: 17. També en parla Vuillier, 1973: 32). La

⁴⁸¹ «El sepulcre és un bell monument gòtic de marbre vermell, però l'efígie de Ramon Llull, envoltada de marquesines trencades i fantàstiques bèsties heràldiques, amb prou feines es veu en la profunda penombra de l'església».

fàbrica de l'església i del seu claustre⁴⁸² són descrits amb grandiloqüents paraules (Laurens, 1840: 51-58, Conte, 1895: 108, D'Este, 1907: 16).

La grandiosidad del templo, la belleza del claustro, lo primoroso de las esculturas, todo réquiría una pluma acreditada, y el sabio Jovellanos se encargó de la empresa. ¿Qué podré yo decir en vista de lo que escribió tan eudito espanyol? Nada. Además, las condiciones que exige un manual como el presente no son tan vastas como las de un folleto ó cuaderno destinado expresamente á esta descripción [...] (Medel, 1989: 67).

Figura 129. Tomba de Ramon Llull a l'interior de l'església de Sant Francesc (Mallorca), any 1920 aprox.

Font: Fons Ferrà. Arxiu del So i la Imatge de Mallorca. <https://web.conselldemallorca.cat/asim>. Consulta 30/11/2019, 8:53 h

Els dos santuaris inclosos, el de Cura i el Lluc, són també punts d'aturada en el mapa des dels primers visitants arribats a l'illa i actualment Els dos santuaris inclosos, el de Cura i el Lluc, són també punts un dels elements patrimonials en tendència a les xarxes socials, com s'ha comentat en el capítol 3 d'aquest treball.

El producte de *Spiritual Mallorca*, posteriorment, es va vincular amb la catedral, on es pot gaudir també del museu capitular,⁴⁸³ ja que l'entrada en aquest edifici també hi està contemplada. Poder comptar amb aquest element patrimonial tan significatiu, dóna una major credibilitat i seguretat a la

⁴⁸² Vuillier (1973: 34) informa durant la seva visita al claustre que l'ús que té aquest en aquell moment és el de presó.

⁴⁸³ Cal recordar, com ja s'ha comentat, que la museografia del museu capitular està sent reconsiderable ja que, es vol dur a terme una millora o renovació d'aquest espai.

proposta.

Juntament amb la temàtica religiosa, a les cases museus de Mallorca hi predomina la històrica, la qual incumbeix alguns dels llocs més turísticament coneguts, com són el Museu de l'Arxiduc de Son Marroig o la Granja d'Esporles. Un altre espai a camí entre aquesta temàtica i la religiosa és la **Casa Museu del pare Serra i Centre d'Estudis Juniperians a Petra**, inaugurat l'any 1958, malgrat que la primera pedra es posà el 1955. Quan es proposa la idea del museu, no es vol intervenir en la casa del pare Serra, per aquest motiu s'ubica en un edifici diferent. que consta de dues plantes i d'una gran entrada amb terrassa exterior. A la planta baixa s'hi s'exposen les maquetes de les missions que fundà a Califòrnia i a Mèxic, les quals estan acompanyades de fotografies i plànols de l'edifici, i dibuixos. El fons del museu està compost de donacions fetes pels devots seguidors del pare Serra. Entre d'altres, s'hi exposen peces provinents de les cultures indígenes americanes, la primera biografia del pare Serra, escrita pel pare Palou l'any 1787, fotos del dia de la beatificació o una representació de la Mare de Déu de Guadalupe, entre d'altres. També consta d'una sèrie de retrats dels missioners que acompanyaren el petrer en les seves missions, com també dels impulsors de la creació del museu, Ms. Dina Wolder i Antoni Bauçà.

Respecte a la casa natal del pare Serra, és un edifici típic de la pagesia mallorquina, que conserva encara l'estructura original, basada en la planta baixa, on hi ha l'habitació dels pares, Antoni Serra i Margalida Ferrer, de petites dimensions; la cuina i un corral que conté els elements comuns com són la sollar i el forn. En el pis superior s'ubica l'habitació del pare Serra i el sòtil. El centre d'estudis, que suposa el principal espai museístic, fou.

Malgrat que la figura del pare Serra és coneguda a escala internacional, sobretot al continent, aquest centre no aconsegueix consolidar la seva oferta i posició dins l'àmbit turístic cultural de l'illa. Malgrat que aquest espai és en part gestionat pel Rotary Club Palma Juníper Serra, organització de caràcter internacional que ofereix serveis humanitaris i que funciona en més de 166 països arreu del món, i que impulsa el programa *Becarios americanos* arran del qual es fa un intercanvi entre estudiants mallorquins i americans, els quals venen a passar uns dies a l'illa per conèixer els orígens, la casa i el poble de Juníper Serra, aquesta internacionalització no s'acaba de filtrar en la gestió i el funcionament regular de l'espai. Com ja s'ha comentat, anteriorment també va formar part de *Spiritual Mallorca* però aquesta col·laboració no s'ha perllongat en el temps. Aprofitar la importància internacional del pare Serra hauria de ser el punt de partida per elaborar propostes de foment que puguin posicionar-lo dins l'àmbit museístic mallorquí, tant a nivell local com turístic.⁴⁸⁴

---

⁴⁸⁴ A causa de la COVID-19, a finals del 2020 el centre no va poder seguir mantenint a la persona que s'encarregava d'obrir el centre i rebre els visitants, per això el mes de desembre va haver de tancar les seves portes sense una data prevista d'obertura (Catalina Font, 21 de desembre de 2020, comunicació personal).

Figura 130. Interior del museu i centre d'estudis del pare Serra a Petra (Mallorca)

Totalment diferent és el panorama per la **Granja d'Esporles**,⁴⁸⁵ lloc de visita turística des de l'etapa preturística, coneguda pel seu entorn i per la quantitat d'aigua que s'hi localitzava, tal com testimonien alguns viatgers :

The owner [...] playfully displaying it to his visitors in a series of practical jokes. One goes near a table to take some tempting refreshment hospitably offered, when water squirts out from its legs upon one's boots; another instant, as one toils up a steep path to look at the pretty flower, a refreshing, but hardly welcome, shower starts out from amidst rock straight at your waist coat⁴⁸⁶ (Toll, 1875: 258-259).

L'edifici que es pot contemplar avui dia és el resultat de la seva llarga existència i de les intervencions i reformes que s'hi han anat produint en tot aquest temps. El nucli de la casa és del segle XVII, amb modificacions del segle XVIII, tot i que després s'hi feren nombrosos afegiments laterals.

⁴⁸⁵ <https://www.lagranja.net/>. Consulta 09/01/2021, 12:58 h.

⁴⁸⁶ «El propietari [...] joga amb els seus visitants amb una sèrie de bromes pesades. Quan un s'acosta a la taula per agafar el seu temptador i hospitalari refrigeri que li ofereixen, quan l'aigua li surt de sobte a rols per les cames sobre les botes; un altre instant, mentre un camina per un sender empinat per mirar la bella flor, una dutxa refrescant, però tot just benvinguda, comença enmig de la roca directament cap el seu abric».

Efectivament, és tracta d'una casa senyorial mallorquina que funcionà també com a possessió, atès que s'hi duia a terme una intensa activitat agrícola, i que permet avui conèixer com funcionaven i quines eren les característiques de les possessions mallorquines, tot i que, en aquest cas, amb un aire de residència senyorial.

La visita a la casa es pot dividir en quatre blocs: la planta baixa, el primer pis, el soterrani i els patis i jardins. Durant el recorregut es poden observar les diferents habitacions existents, que podem classificar també en dos grups: les destinades a la residència i les destinades a la producció. Algunes de les primeres són el saló, la sala de música, diverses habitacions, el menjador senyorial o la cuina. Totes apareixen amb el mobiliari, que és també molt variat i de diferents estils.

Pel que fa a les estances dedicades a la producció, la majoria situades a la planta baixa, hi ha la tafona, la fusteria, la sabateria i la selleteria, un taller de joieria, un celler i diferents telers, entre d'altres. Tots aquests espais deixen veure quins eren els oficis tradicionals i quines eren les eines que s'hi utilitzaven, i conformen així una valuosa mostra etnogràfica que inclou les màquines amb les quals es realitzava cada activitat, com ara els telers, les màquines del fuster o la premsa per al vi. Són també importants tots aquells espais exteriors de la casa, com ara els jardins i patis, ja que la casa està totalment integrada en la natura

A la part del soterrani és on hi ha les estances i els objectes més «curiosos» i gens comuns a les possessions o cases senyorials, com és per exemple la cambra de tortures amb diferents instruments torturadors, o també l'espai que, teòricament, funcionava com a presó. Precisament és en relació a aquest tipus d'exposicions entorn de la qual cal fer la reflexió sobre el tipus de visita que ofereix aquest espai, el qual s'ha convertit en un espècie de parc temàtic, idíl·lic pel seu entorn i l'arquitectura de la casa, però amb una pèrdua total d'autenticitat i de conservació dels trets culturals propis de la cultura i la història mallorquina. Això no evita que sigui, com ja s'ha dit, un dels centres més visitats, en part a causa de la seva trajectòria i tradició històrica, però l'espai museístic i la seva funció queden deseparades per les activitats i el caràcter que s'ha volgut donar a la visita. Aquest sol ser un dels errors a l'hora de plantejar projectes de caire cultural per a l'àmbit turístic, convertir quelcom cultural en un parc temàtic. Basta pegar una ullada a les imatges que algunes empreses de distribució i venda d'entrades utilitzen per il·lustrar la Granja d'Esporles, són unes estampes que recorden a la promoció turística del *boom* dels anys 60.

Figura 131. Imatge amb la que es ven l'entrada a Granja d'Esporles en una web de venda d'experiències turístiques a Mallorca

Font: Pàgina web *Demediterràning*, *La mar de experiències*. www.demediterraning.com. Consulta 19/11/2020, 19:42 h

En relació a la temàtica històrica de les cases museus de Mallorca, destaca el **museu de l'Arxiuc de Son Marroig**,⁴⁸⁷ una de les visites amb més trajectòria en l'àmbit turístic, sobretot arran de la instal·lació, per part del mateix Arxiduc, d'una hostatgeria que acollia, de manera gratuïta, els viatgers que hi arribaven, la qual estava regenta per madò Pilla.

Ca destacar, que un dels primers espais que es poden considerar museístics de l'etapa preturística sorgí de la mà de l'Arxiduc, qui elaborar un projecte museístic entorn de la seva col·lecció d'objectes recollits per ell mateix, alguns ubicats a la seva residència. La seva intenció era crear el Museu Balears, ubicat a Son Moragues, però mai s'arribà a dur a terme. Havia de ser un museu agrícola i industrial amb les peces i material que l'Arxiduc va anar arreplegant al llarg de la seva estada a Mallorca, el que ha estat considerat per Guillem Rosselló Bordoy com la primera iniciativa museística de caire caràcter etnogràfic (Albertí, DL2008: 1070). Malgrat que, com s'ha dit, això no fou mai una realitat, els testimonis evidencien la col·lecció i objectes que aquest personatge obtingué, els quals podien ser contemplats durant les visites que rebia:

⁴⁸⁷ <https://sonmarroig.com/>. Consulta 09/01/2021, 14:11 h.

Visitarem els jardins de Miramar [...]. Aquests meandres ens condueixen fins a l'habitatge de l'arxiduc, una senzilla casa de pagès. Es diu que les cambres estan moblades amb mobles mallorquins força bells i peces hispanoàrabs mot preades, recollides per la contrada. [...]. Aquestes col·leccions no s'obren al públic: però almenys en vam veure el propietari (Codet, 2009: 65-66).

Toll (1875: 242-243) també parla d'aquesta col·lecció de l'Arxiduc formada per objectes curiosos, i en destaca també la seva important col·lecció de ceràmica de reflex metàl·lic i parla de la seva procedència i datació.⁴⁸⁸ Boyd també deixa constància d'allò que es podia trobar a Son Moragues:

The house, Son Moragues, she told us, was one of the many owned by the Archduke on the different states he has bought. He had never used it as a residence, and merely kept it as a receptacle for the specimens of typical Mallorquin manufactures, such as pottery, models of baskets, furniture, etc he was collecting. The object that interested us perhaps more than any other exhibit was a jar that had been salvaged from the sea in Palma Harbour (Boyd, 1911: 82).⁴⁸⁹

Aquesta mateixa autora arriba a referir-se a aquest espai amb el terme museu, per tant, malgrat que l'Arxiduc no dugués endavant el seu projecte museístic, de manera improvisada aquest lloc es va convertir en una visita efectuada per molts dels viatgers que s'acostaven a la Serra de Tramuntana, la qual guarda un clar paral·lelisme amb les visites que fan actualment a Son Marroig molts dels turistes que arriben a aquesta zona de Mallorca. A part de la casa i dels objectes que s'hi poden contemplar, les vistes són un dels principals atractius d'aquesta atracció turística, com ja ho eren a principi de segle XX: «What really delighted us in the Museum were the views from the balconies: especially those obtained from a great old terrace with a sloping floor, where we stood in the brilliant sunshine and watched the showers sweeping along the mountains tops and up the valley» (Boyd, 1911: 82).⁴⁹⁰

---

⁴⁸⁸⁴⁸⁸ Com s'ha vist amb Codet, hi hagué la creença que aquesta col·lecció havia estat feta a Inca, però posteriorment els experts ha descartat aquesta opció ja que es tracta de ceràmica catalana de reflex metàl·lic.

⁴⁸⁹ »La casa, Son Moragues, ens va dir, era una de les moltes propietats que l'Arxiduc ha comprat. Mai no l'havia utilitzat com a residència i només el mantenia com a receptor per als exemplars de manufactures típiques mallorquines, com ara ceràmica, models de cistelles, mobles, etc. que col·leccionava. L'objecte que ens interessava, potser, més que qualsevol altra exposició, era un pot que s'havia sortit del mar al port de Palma».

⁴⁹⁰ «El que realment ens va delectar al museu van ser les vistes des dels balcons: sobretot les obtingudes d'unes velles terres amb terra inclinada, on ens vam situar sota el sol brillant i vam veure regava pels cims de les muntanyes i per la vall»

Figura 132. Interior del museu de l'Arxiduc a Son Marroig, situat entre Vallemossa i Deià (Mallorca)

Actualment el museu es troba a la casa principal de la finca de Son Marroig i s'hi torben una gran varietat de peces: des d'objectes personals de l'arxiduc, com ara dibuixos seus fets a ploma, fins a alguns dels seus llibres. Hi ha també una important col·lecció de mobles formada per taules i caixes, entre d'altres. És destacable la col·lecció de ceràmica, que inclou peces gregues, fenícies, italianes i hispanoàrabs. Hi ha també peces escultòriques, com ara un baix relleu del segle XIII que representa la mort i resurrecció de Crist, una Mare de Déu del mateix segle i algunes petites estàtues gregues. Cal destacar les pintures que s'exposen en aquesta sala, algunes d'artistes importants com les del mateix Antoni Ribas, de Joan Bauçà o d'Erwin Hubert. Sens dubte, el que complementa aquesta visita a la sala que ocupa el museu i a la casa en si, és el recorregut que es pot fer pels jardins, passant pel «mirador des galliner» o pel temple de marbre. Des d'aquests indrets es pot contemplar també la magnificència del patrimoni natural mallorquí de la costa nord.

En aquest espai se celebra el Festival Internacional de Música de Deià, inaugurat l'any 1987, en el qual s'ofereixen concerts de música de cambra de la mà d'artistes internacionals. Fou fundat per Patrick Meadows i celebrat, normalment, els mesos de maig a setembre, és a dir, en els mesos de major presència turística a l'illa.

Figura 133. Logotip de Festival Internacional de Música de Deià

Font: diari Última Hora. www.ultimahora.es. Consulta 15/01/2021, 13:18 h

Dins la categoria d'història de les cases museus també es podria incloure **Can Balaguer**, a la qual ja se n'ha fet referència diverses vegades al llarg del treball, concretament en el capítol 3. L'any 2017 es va inaugurar aquest casal barroc del segle XVII i dividit en dues parts al segle XIX. El 1951 fou donat a la ciutat per la família Balaguer amb la condició que s'hi instal·lés el Cercle de Belles Arts i que no es dugués a terme cap reforma que modifiqués l'espai original, el qual ha estat respectat fins avui dia. L'any 2009 l'Ajuntament de Palma assumia la seva rehabilitació i hi projectà l'exposició permanent anomenada «La casa possible», ubicada a la planta noble, a través de la qual es poden comprovar els canvis que experimenten aquest tipus d'habitatges senyorials al llarg de la història.

A part de l'entrada, la cambra i alcova de presentació, el menjador del segle XIX i sala de tertúlies també es pot recórrer la galeria de pintura, amb pintures d'Antoni Gelabert i d'altres procedents de les col·leccions municipals, la sala de Lluís XV, i la sala de música, amb un enorme orgue adquirit per Josep Balaguer que encara avui en dia pot oferir concerts.

Al llarg del recorregut es poden contemplar els diferents espais públics i privats que formen la casa així com tot el mobiliari i peces que formaven part d'aquests, gràcies a les col·leccions de la família Balaguer, però també a altres de patrimoni moble com la de Can Morell o el fons de l'Antic Ajuntament de Palma. A partir de mobiliari d'èpoques diferents, com un llit del segle XVIII, una taula imperi del segle XIX, bufets, cadires de braços o raconeres, també hi ha altres objectius decoratius: miralls, quadres, objectes de la vida quotidiana com brasers o llumeres, tapissos, figures decoratives o peces ceràmiques de la fàbrica de La Roqueta.

Al llarg de totes les sales hi ha una sèrie de panells explicatius que introdueixen la sala allò que es mostra en elles. La informació està en català i castellà, mentre que el nom de les sales també està disponible en anglès, a part de fulletons explicatius.

A part d'oferir programes educatius per a centres escolars, es duen a terme altres activitats culturals com concerts, exposicions i instal·lacions, entre d'altres. Cal recordar que aquest centre pretén ser un dels tres eixos del

Museu d'Història de la Ciutat, juntament amb les Torres del Temple i el Museu d'Història de la Ciutat.⁴⁹¹

Figura 134. Galeria de pintures de Can Balaguer a Palma (Mallorca)

La següent temàtica present a les cases museus és l'etnogràfica, un dels àmbits més predominants del sector museístic balear. Una casa museu de caràcter etnogràfic és la possessió **Es Calderers, a Sant Joan**, casa d'una família noble dels segles XVIII i XIX ubicat en una finca que ja apareix documentada l'any 1285, propietat de la família Calderers. Posteriorment la finca passà a mans de la noble família Verí, responsable de la construcció de l'edifici principal entorn de l'any 1750. L'aspecte actual de la casa es deu a les reformes que es feren durant el segle XX de la mà de Francisco Juan de Sentmenat, fill del comte de Ribas i gran amant de l'art mallorquí. Gràcies als diferents objectes de mobiliari, d'art i d'ús domèstic que Francisco Juan hi reuní, avui dia podem veure quina era la forma de vida dels segles XVIII i XIX.

---

⁴⁹¹ Per a més informació al respecte es pot consultar el punt 3 del capítol 3 d'aquest treball.

La finca està formada per l'edifici principal, quadres i diversos corrals amb animals autòctons de l'illa. L'esquema de l'edifici principal és el propi d'una típica casa mallorquina, dividit entorn d'un pati o clastra, amb tres pisos i l'entrada amb el comú portal forà. El material constructiu és també típic de la nostra illa: el marès. És un exemple esplèndid de possessió típica del Pla de Mallorca.

La visita comprèn tota la finca, des de la casa principal i els corrals dels animals, les quadres i el porxo. L'entrada a la casa es fa pel rebedor, comunicat amb el pati interior, on hi ha una cisterna de la qual parla l'Arxiduc Lluís Salvador a la seva obra *Die Balearen*. En aquest rebedor es poden contemplar pintures amb els retrats de diversos avantpassats de la família Sentmenat. A continuació es troba el saló, una sala rectangular coberta amb voltes de creueria i presidida per una xemeneia. Està tota moblada amb mobles de factura mallorquina i decorada amb pintures de temàtiques diferents.

Després hi ha el despatx del sacerdot i la capella, que es troba en un espai que originàriament era part del celler, del qual encara se'n conserva una part, de grans dimensions, rectangular i amb coberta de volta de canó amb arcs torals. S'hi mostren les grans bótes de fusta on es guardava el vi. Penjades a les parets s'exposa una gran mostra de peces ceràmiques, com també botelles de vi del segle XIX.

Figura 135. Interior d'Es Calderers a Sant Joan (Mallorca)

Altres espais de la casa són la sala on s'exposen els trofeus de caça i armes de diferents tipus (armes de foc, bales, boles de canó, etc.) de la família Juan de Sentmenat; el despatx del senyor, estança amb volta presidida per una xemeneia i una gran taula escriptori, i s'hi duia a terme la tertúlia

masculina pròpia de l'època; la cuina, on encara es poden contemplar els estris culinarians més comuns; el gran menjador, on se'ns mostra una taula parada amb plats i tovallons amb l'emblema de la família; la sala de música, decorada amb un estil classicista amb motius de garlandes i medallons de flors. Destaca el piano del segle XIX.

En el pis superior hi ha els dormitoris, tant dels senyors com del servei domèstic. El dormitori principal es complementa amb dos vestidors: un per a la senyora i un altre per al senyor, en els quals podem contemplar roba de l'època. Tot aquest espai està decorat amb mobiliari i peces dels segles XVIII i XIX. Però l'espai que més destaca d'aquest primer pis és, sens dubte, el gran magatzem on es guardaven els diferents productes de la finca. Està condicionat de tal manera que el visitant pugui fer-se una idea de com era l'emmagatzematge dels aliments i quines eren les màquines i els estris agrícoles que s'utilitzaven a la finca.⁴⁹²

Una casa museu dedicada a l'art contemporani és **Can Cardaix, ubicada a Artà**, en el 2002 es crea un centre-escola de diferents tècniques i potenciació de la creativitat. L'any 2008, aquest mateix edifici es converteix en la seu de la Fundació Aina Maria Lliteras,⁴⁹³ formada per la mateixa artista. Des de la creació de la fundació, Can Cardaix, a més d'actuar com a centre cultural, allotja també una col·lecció permanent de l'artista artenenca.

Can Cardaix fou la casa familiar d'Aina Maria Lliteras, una casa típica mallorquina amb planta baixa i primer pis, que ja existia al segle XVI i que encara conserva parts del segle XVII. La darrera gran reforma de l'edifici es dugué a terme l'any 1811. El llegat constitucional de la fundació és una part de l'obra de Lliteras, si bé després s'ha anant incrementat aquest fons amb les obres que es presenten al certamen Aina Maria Lliteras, de caràcter internacional, i que amb el temps ha adquirit un alt nivell i prestigi. S'hi presenten artistes de diverses parts del planeta, ja sigui amb peces de pintura, ceràmica o escultura, encara que la predominant sigui la primera esmentada. Alguns dels artistes que s'han afegit al fons en els darrers anys són Guillem Crespí, Alaminos, Jorge Arzi o Joan Conill. Altres obres que formen part del fons actual són donacions de particulars, entre les quals destaquen peces de Miró o Coll Bardolet.

---

⁴⁹² Aquesta espai roman tancat a l'hivern de 2020 a causa de la crisi del COVID-19.

⁴⁹³ Aquest centre no disposa de pàgina web, només es pot proporcionar la seva pàgina de *Facebook*. <https://es-la.facebook.com/museucancardaix/>. Consulta 10/01/2021, 10:27 h.

Figura 136. Interior de Can Cardaix Fundació Aina Maria Lliteras a Artà (Mallorca)

Aquesta casa museu disposa d'un pati annex en el qual es celebren alguns diferents, així com també hi ha un restaurant. Una de les activitats més significatives en la qual participa aquest espai és el Poésart, un Festival de Poesia que fou impulsat per l'Ajuntament d'Artà per primera vegada l'any 2013 i que s'ha convertit en un dels actes més representatius no només d'Artà, sinó de l'illa, ja que avui dia compta amb la col·laboració d'entitats com l'Institut d'Estudis Baleàrics, la Institució de les Lletres Catalanes així com també ha rebut subvencions per part de la Generalitat de Catalunya. Per fer-se una idea del ressò que té actualment basta dir que participaren en la inauguració del festival de l'any 2018, feta a Can Cardaix, la Consellera de Cultura, Participació i Esports del Gover Balear, Fanny Tur, la Conselleria de la Generalitat de Catalunya, Laura Borràs, el director de la Institució de les Lletres Catalanes, Joan Elies Adell, la presidenta de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, Bel Olid, el batle de l'Ajuntament d'Artà, Manolo Garán, la comissària de l'any Josep Maria Llompart, Pilar Arnau, i la directora del Festival, Maria Antònia Masssanet.

El festival consisteix en un recitals de poemes fets arreu del poble d'Artà, acompanyats de la batucada TremolArtà. Allò diferent de l'acte és que no és el públic qui hi assisteix sinó que són els poetes i músics els que el cerquen pels carrers i botigues de la ciutat. D'aquesta manera, fan partícips no només als locals i comerços sinó a les infraestructures culturals del poble. Cal recordar, a més a més, que es celebra durant les festes del poble, el mes d'agost, un amb més afluència turística de l'any.

En el mateix poble d'Artà hi ha una casa museu que presenta un

contingut singular, la **Casa Museu de la Rondaia de Pere Pujol**,⁴⁹⁴ una antiga casa que s'ha reconvertit en espai museístic i cultural per difondre i donar a conèixer les rondalles mallorquines recollides per Mossèn Alcover i els personatges de cartó pedra que l'artista artanenc Pere Ferrer Pujol va crear al llarg de la seva vida.

La casa és una construcció típica mallorquina del segle XIX on vivien els avantpassats de la família propietària i encarregada del centre. L'espai s'obri en el 2012 amb el nom d'ArtArtà, ja que a més d'un espai expositiu també s'hi ubicat una cafeteria, una tenda i pati on s'hi duen a terme diferents actes. A més de donar a conèixer les rondalles, també pretén ser un espai artesanal on es mostrin els oficis d'antany, com la lletra i la ceràmica.

En el primer pis s'exposen les figures de Pere Pujol (així és com era conegut a Artà), que representen personatges de diferents rondalles, com «En Pere poca por», «En Gustí es lladre» o «En Joan des nas de dos pams». Aquest artista autodidàctic de ben petit va quedar fascinat amb els personatges de les rondalles i, arran d'una greu malaltia que el féu deixar el seu ofici habitual, comença a elaborar totes aquestes figures. D'aquesta manera es va formar la col·lecció de la «Rondaia de Pere Pujol», formada per quaranta figures de cartó pedra, fang, resina i bronze.

Figura 137. Una de les figures de la Casa Museu de la Rondaia de Pere Pujol ArtArtà, a Artà (Mallorca)

Font: pàgina web del Diaro de Mallorca. <https://cutt.ly/EjULPjY>. Consulta 15/01/2021, 17:14 h

El discurs museogràfic segueix un criteri temàtic entorn de les figures d'animals, les figures de rondalles meravelloses, aquelles més macabres i les de caràcter religiós. Entre els personatges s'hi troben dimonis, bruixes, gegants princeses, la fada de «S'hermosura del món», entre molts d'altres. També s'hi poden observar els famosos dimonis, Sant Antoni i els gegants artanencs.

⁴⁹⁴ <http://www.artarta.es/museu.php>. Consulta 13/01/2021, 16:52 h.

Aquest és un espai, doncs, que no es dedica exclusivament a la tasca museística però malgrat que això sí que ofereix una sèrie de serveis, tant a escolars com a famílies i públic en general, per donar a conèixer la seva col·lecció. Realitzen tallers, conta contes, visites guiades i altres actes com presentacions de llibres, concerts, així com participen en actes conjunts com el PoésArt, el Festival de Poesia d'Artà.

1.2. Museus d'Història

Malgrat que aquest tipus de museus no estiguin dins les cinc primeres tipologies predominants en aquesta illa, és una categoria molt significativa pel tipus d'espais que inclou. Respecte a aquesta classe de centres, hi ha exemples de qualitat, i d'altres que calen ser fruit d'un reflexió profunda. Un dels que ho necessita de manera més urgent és el **Museu d'Història de la Ciutat ubicat en el Castell de Bellver**⁴⁹⁵ un dels monuments més visitants de la ciutat de Palma. Aquest museu es creat l'any 1931, durant el govern de la II República, quan es produeix la cessió del bosc i el castell de Bellver a l'Ajuntament de Palma. La comissió de Cultura s'encarregà de crear-hi un museu municipal que començà a funcionar l'any 1932, fins a la creació del Museu de Mallorca. L'any 1974 es crea l'actual Museu d'Història, situat a la planta baixa del castell i dividit en 7 sales, cada una dedicada a un període històric determinat: la prehistòria, la ciutat romana, l'època de Medina Mayurqa, la Ciutat de Mallorques (1229-1576), el període entre el 1576 i el 1902, i la ciutat a partir d'aquest darrer any esmentat, per acabar tractant un altre període a partir de l'any 1960.

A la primera sala, la de prehistòria, hi ha una maqueta del poblat talaiòtic de Son Oms, desaparegut quasi totalment a causa de la construcció de l'autovia de l'aeroport. De l'etapa de la romanització es pot destacar la cartografia i un conjunt d'àmfores. A la sala de l'etapa islàmica es fa referència als banys àrabs conservats al centre de Palma. Del període que es dedica a partir de la Conquesta de Jaume I l'any 1229 es destaca l'evolució urbanística a través de la cartografia. Alguns dels temes que es tracten a la resta de les sales són la gran reforma urbanística que es duu a terme a la ciutat de Palma amb l'enderrocament de les murades, la importància dels patis de la ciutat, a més de mostrar-nos objectes significatius com ara una placa d'un antic carrer dedicat a un falangista, un rètol d'una escola fundada per la II República o una fotografia de la platja de Palma. A partir d'aquí es comença a tractar el tema del *boom* turístic sorgit a partir de la dècada dels anys 60. En la darrera es presenten alguns documents de la transició democràtica, com ara cartells de propaganda electoral.

El discurs museogràfic d'aquest museu d'història és realment pobre, amb uns elements poc atractius i amb un contingut escàs que no posa en relleu la importància de la ciutat de Palma al llarg de la història ni la contextualitza a escala general. Des del propi museu asseguren que és un

---

⁴⁹⁵ <https://castelldebellver.palma.cat/>. Consulta 10/01/2021, 11:26 h.

espai paralitzat des de l'amny 2011 (Rosselló, M., 9 d'octubre de 2017, comunicació personal). En el capítol tres ja s'ha parlat del projecte que es vol dur endavant amb la creació d'un museu en xarxa a Palma a partir de tres espais: Can Balaguer, les Torres del Temple i el museu del Castell de Bellver. Indiferentment vagi endavant o no, és necessari donar-li una nova imatge i crear un museu del segle XXI a l'abast de la població mallorquina i dels visitants que rep aquesta illa. No s'entén que ara per ara les entitats responsables hagin permès que actualment Palma no disposi d'un centre de qualitat, representatiu de la ciutat i dels seus habitants i que doni a conèixer la importància històrica de l'illa.

A part de les visites guiades, en el Castell se celebren altres esdeveniments i activitats que acullen a públic estranger, sobretot el resident a Mallorca. El programa educatiu que s'ofereix està també disponible en anglès i fan cicles de cine i de música dirigits al sector de població no local. Bàsicament, en aquestes hi participen estrangers que resideixen temporal o permanentment a l'illa, ja que aquell que només el turista de pas no hi solen participar (Rosselló, M., 0 d'octubre de 2017, comunicació personal). Aquesta és un dels punts en el qual caldria treballar-hi més a fons, per intentar incrementar la participació d'aquest tipus de turista. De totes maneres, les activitats que es duen a terme al Museu d'Història de la Ciutat, s'han de tenir en compte dins una programació general elaborada entorn al monument del Castell de Bellver. En aquest sentit, sí es té en compte al públic estranger, tant en el material de difusió com en el tipus d'activitats que s'hi realitzen. Durant l'any 2013, per exemple, es van renovar els fulletons d'informació que s'ofereixen als visitants i a partir d'aquests moments han estat disponibles en una quantitat molt considerable d'idiomes. També es va desenvolupar una aplicació mòbil que actua com audioguia del castell i del museu.

La difusió és fa conjuntament amb la Conselleria de Turisme i la regidoria de Turisme de l'Ajuntament de Palma, a partir de les oficines d'informació, les fires turístiques i la seva web. Un problema existent entorn a aquesta difusió, prové de la regidoria de cultura, la qual no disposa de pàgina web en idiomes estrangers, sols en castellà i català. Seria convenient presentar-la al menys en anglès per convertir-la en una plataforma més de promoció no només d'aquest museu.

Figura 138. Una de les sales del Museu d'Història de la Ciutat del Castell de Bellver a Palma (Mallorca)

Cal que l'any 2017 es va inaugurar l'exposició «La presó de Bellver 1936-1939» a la torre de l'Homenatge, la qual completa, de manera necessària, l'exposició general del museu.

Situat també a la ciutat de Palma, i en referència a la temàtica històrica de caire militar, es troba el **Museu Militar de Sant Carles**,⁴⁹⁶ obert l'any 1991 després d'adaptar l'edifici a la funció museística. L'any 1994 s'amplia amb dues sales més i es crea l'Associació d'Amics del Museu de Sant Carles que ajudaran al funcionament d'aquest centre. Tres anys més tard es forma el Consorci del Castell de Sant Carles, integrat pel Ministeri de Defensa, el Govern de les Illes Balears, el Consell Insular de Mallorca i l'Ajuntament de Palma.

En total el museu disposa de deu sales arran de les quals s'exposa el seu fons format per peces de caràcter militar de diferent mena, malgrat que l'exposició que mostren es va renovant per tal de dinamitzar les visites. Entre d'altres, hi ha una exposició dedicat a la Guerra del Francès que es preveu ser desmuntada en algun moment. També hi ha una sala monogràfica del General Weyler, una altra mostra una col·lecció d'uniformes militars, una altra d'elements condecorats, una mostra d'armes blanques i de foc, de projectils i municions, de fotografia històrica i una altra dedicada a material militar del segle XX.

---

⁴⁹⁶ <http://www.castillomuseosancarlos.com/ca/>. Consulta 09/01/2021, 18:42 h

Figura 139. Sala dels uniformes del Museu Militar del Castell de Sant Carles a Palma (Mallorca)

En aquest cas, el tipus de públic que predomina és l'escolar juntament amb la tercera edat. El públic turista també és significatiu, sobretot en temporada estival, els quals sovint arriben en grup organitzat amb autobús i venen acompanyats per guies. El material ofert està disponible en anglès i alemany, nacionalitats predominants en el públic turístic que el visita. Malgrat això, cal dir que el museu no fa una difusió molt potent i que només es pot arribar a ell en la línia 1 del bus urbà de Palma, ja que està ubicat en el Dic de l'oest, a l'altre extrem del passeig marítim, en direcció a Porto Pi, en una zona de difícil accés.

El **Museu d'Història de Manacor**⁴⁹⁷ presenta un exemple de gestió en l'àmbit balear. Creat arran de la col·lecció de mossèn Aguiló descobrint de la basílica paleocristina de Son Peretó, ubicada en aquest mateix municipi, i on es va localitzar el famós mosaic de na Balèria. Inicialment la col·lecció Aguiló estava exposada a la rectoria, però quan la cedí en donació, juntament amb els terrenys de la basílica, a l'Ajuntament de Manacor es crea el Museu Arqueològic de Manacor, instal·lat a la Torre de ses Puntes i inaugurat l'any 1926. Amb la II República Espanyola l'edifici i el fons que s'hi exposava van estar a punt de desaparèixer, ja que als ulls republicans representaven una exaltació del catolicisme. Per fortuna, la decisió final fou la de traslladar el

⁴⁹⁷ <https://www.museudemanaacor.com>. Consulta 09/10/2021, 14:38 h

fons al claustre del convent dels Dominics de Manacor. Malgrat tot, les pèrdues que es produïren en aquest trasllat foren importants, com també ho van ser els desperfectes que sofriren algunes de les peces.

Fins a l'any 1951 no hi hagué una nova i adequada exposició de les peces, ja que, després de la Guerra Civil aquestes foren emmagatzemades i abandonades a l'oblit en una dependència de la parròquia situada entre la plaça des Cos i el Palau. Finalment es trasllada la col·lecció a una escola de nines rehabilitada, situada al centre de la ciutat, novament com a Museu Arqueològic de Manacor.

L'edifici on se situa actualment, la torre dels Enagistes, d'estil gòtic, fou adquirit per l'Ajuntament l'any 1985 i es rehabilità i adequà per allotjar-hi el que avui dia es coneix com el Museu d'Història de Manacor. Aquest canvi de nom és fruit del canvi de concepció que es vol donar al museu: no només vol ésser un museu arqueològic, sinó que vol explicar la història de tot el seu municipi, des de la prehistòria fins a arribar a èpoques més recents.

El museu consta de cinc sales d'exposició permanent que s'han anat renovant al llarg dels anys per adaptar la museografia a uns criteris de qualitat basats en la utilització de recursos diferents que facin l'exposició més atractiva i didàctica. El criteri de divisió de les permanents és cronològic, cadascuna està dedicada a un període concret de la història. Es comença per la prehistòria amb troballes com les dels jaciments de sa Marineta i de l'Hospitalet Vell. Aquesta sala fou fruit d'una reforma i es torna a inaugurar l'any 2019,⁴⁹⁸ amb els objectius d'explicar la prehistòria manacorí, donar a conèixer els jaciments de l'Hospitalet Vell i sa Ferradura (a Porto Cristo) i adaptar la sala a tot tipus de públic amb recursos diferents, com audiovisuals i material il·lustratiu per a les explicades donades.

Només un parell d'anys abans, en el 2015, s'havia inaugurat la sala romana després d'una altra renovació duta a terme gràcies a l'aportació econòmica feta pel Consell de Mallorca i pel mateix Ajuntament de Manacor.

---

⁴⁹⁸ El finançament fou fet per l'Ajuntament de Manacor que aportà 24.000€ i pel Consell de Mallorca que participà amb 11.000€.

Figura 140. Material emprat en la nova sala de prehistòria del Museu d'Història de Manacor (Mallorca)

Font: pàgina de l'Ajuntament de Manacor. www.manacor.org. Consulta 15/01/2021, 17:38 h

Les següents sales estan dedicades a l'etapa romana i aquesta també fou renovada l'any 2015. Aquí s'exposen peces de l'època romana i de l'antiguitat romana, contextualitzades per mitjà de panells explicatius acompanyats de diverses imatges. Cal destacar un petit bust que representa el déu romà Bacus. Destaquen les peces extretes del vaixell romà enfonsat i ubicat a la platja de Porto Cristo, el qual té un destacable estat de conservació.

Seguidament hi ha l'etapa de l'antiguitat tardana, reformada també l'any 2017. Aquesta sala acull el fons Aguiló i es mostra el mosaic de na Balèria i altres peces procedents de la basílica de Son Peretó excavada per Aguiló, el fons del qual es troba en aquest mateix espai.

Per acabar es situa la sala de l'època islàmica i la sala dels mobles en miniatura, feta arran de la donació d'Antonio Sancho Comas.

Figura 141. Sala romana del Museu d'Història de Manacor (Mallorca)

Font: Diario de Mallorca. www.diariodemallorca.com. Consulta 15/01/2021, 17:50 h

D'aquest museu destaca no només la seva oferta educativa destinada a les escoles i a les famílies sinó també al públic adult amb activitats que es repeteixen cada any, una part d'elles organitzades per l'activa Associació d'Amics del Museu d'Història de Manacor. Aquesta entitat és un molt bon exemple de com una societat pot actuar a favor del seu patrimoni i de la seva cultural, a través d'una implicació directa i constant amb el museu. Pocs centres a les Illes Balears han aconseguit que museu sigui tant del seu poble com ho és el de Manacor. El treball realitzat en aquest sentit mereix un reconeixement i la seva gestió és un exemple que bé podria ser emprat per molts altres centres de l'illa.

Pel que fa al públic turista, no és el que predomina en aquest museu, segurament perquè la seva ubicació, als afores del poble, no ajuda a donar-se a conèixer. Caldria fer una millor senyalització al respecte i, com ja s'ha dit, ubicar-lo d'alguna manera en el centre del poble a través de diferents recursos, cartells, panells, audiovisuals o codis QR. Per una altra part, cal dir que el centre se situa a pocs metres del centre de tecnificació i del *Rafa Nadal Museum Experience*, el qual rep al llarg de l'any, sobretot durant els mesos d'estiu, quantitats molt importants de visitants. Aprofitar aquesta situació per difondre el museu entre el públic turista és una possibilitat que, ben gestionada, podria tenir efectes positius, no només pels dos centres implicats,

sinó per l'oferta turística del poble de Manacor, realment escassa i poc destacada.

A la Serra de Tramuntana hi ha els **Jardins d'Alfàbia a Bunyola**⁴⁹⁹ amb la seva col·lecció museogràfica reconeguda per la comissió de museus de Mallorca l'any 2020. Aquest és un altre de les visites turístiques de l'illa de la qual ja en parlen molts de viatgers dels segle XVIII i XIX. D'Alfàbia es conta sobretot la seva història, que es remunta a l'època de dominació musulmana i de la qual es conservava en aquella època només un enteixinat situat en el primer aiguavés de la casa construïda posteriorment (Grasset di Sant-Sauver, 1807: 354-355, D'Este, 1907: 93, Laborde, 1816: 75): «Es altísimo, rigurosamente árabe, ejetudo en madera, de muchísimo gusto y de delicadas pinturas, las cuales se conservan bien en su mayor parte [...]» (Cortada, 1845: 228). Grasset (1807: 34) diu que a Alfàbia es pot contemplar uns jocs d'aigua provinents de les fonts que allà s'hi troben, sempre i quan el viatger pagui una petita contribució.

Malgrat que no s'hagi inclòs en la llista de centres museístics perquè no compleix amb els criteris considerats, no es vol deixar de mencionar la finca de Raixa,⁵⁰⁰ situada a mig camí entre Palma i Sóller. Aquesta, com els dos altres llocs citats anteriorment, no fou sols un dels punts d'atura dels preturistes sinó també la primera experiència museística sistematitzada de caràcter privat de les Balears, obert a la visita a partir de l'any 1796. Gràcies a la posició religiosa del Cardenal Despuig i fruit del seu interès per l'art antic, aquest significatiu personatge formà una col·lecció d'escultura antiga, a part d'una col·lecció de pintures, una de numismàtica i una biblioteca, les quals s'ubicaven a la seva residència de Palma on també faran la visita alguns dels viatgers comentats (Cortada, 1845: 32, Conte, 1895: 95, Toll, 1997: 98-99, Medel, 1989:08, Vuillier, 1973: 46).⁵⁰¹

No solamente á la estatuaria alcanzó la solicitud de aquel esclarecido mallorquín, sinó que también la pintura tuvo en él un seguro protector y amigo. Mas no les cupo á los cuadros la misma suerte que á las esculturas, pues continúan decoranda en Palma las salas de la casa de los Despuig, y atreyendo junto con la escogida biblioteca a cuántos visitan la capital de las Baleares (Piferrer, 1888: 974).

Raixa és visitat pels viatgers com a excursió d'un dia (Vuillier, 1973: 48) però també és una de les aturades que es poden incloure dins la ruta que fan per la Serra de Tramuntana. Normalment expliquen com és la visita, com està organitzat el museu i quines són les peces que els han cridat més l'atenció:

Dentro del portico que hay en Raxa se ven elevades en la pared cincuenta y cuatro lapidas la mayor parte romanas y algunas griegas. [...] El verdadero

⁴⁹⁹ <https://www.jardinesdealfabia.com/>. Consulta 09/01/2021, 14:21 h.

⁵⁰⁰ <https://raixa.conselldemallorca.cat/>. Consulta 09/01/2021, 14:25 h.

⁵⁰¹ Per més informació al respecte es poden consultar els article «

museu està en un sala baixa rectangular de ciento y tres pies de largo que se halla á la izquierda de la Puerta principal. Los objetos que lo componen estan divididos en dos órdenes [...]. Visitada la sala de que he hablado hasta ahora se pasa á un cuartito en que hay varios estantes, donde se hallan colocados sobre ciento veinte y una peanas, otros tantos idolillos de bronca de diferentes tamaños [...]. Muchos son los museos públicos y privados que he visto que he visto en buena parte del mediodia y del Norte de Europa, y es bien seguro que el de Raixa puede figurar en primer línea entre los de segunda clase (Cortada, 145: 233-235).

L'opinió dels visitants a aquest museu és sempre positiva, i recalquen l'hospitalitat amb la qual reben a tots interessants que s'acosten a Raixa per contemplar les escultures:

[...] y pues esta muestra es tal, y tan generosa y franca la acogida que á los amantes de la antigüedad y de las belles artes dispensa su noble dueño, pocos habrá que allá en su interior no hagan propósito de aprovechar la complaciencia de éste en Palma. Es en suma Raxa recomendable por lo apacible del sitio, famosa por las obras que encierra, y su recuerdo se graba y dura, bien como el de un objeto á la par deleitoso y fecundo en goces del espíritu (Piferrer, 1888: 974).

Edouard Conté (1895: 97-98) també relata la seva visita al museu, on hi arriba amb carruatge que lloga aposta per anar-hi des de Palma. Una vegada allà, és rebut pel que sembla eren dues guardianes del museu, qui acompanyen al viatger durant la seva visita. Medel (1989: 108) en parla en relació a la família Montenegro i recomana la visita i la lectura de l'estudi del museu fet per Joaquin Maria Bover. Per tant, es pot afirmar que aquest museu era un lloc d'aturada dels viatgers, la majoria dels quals demostren en els seus relats que coneixen no només l'existència del museu, sinó la seva història i procedència i la del seu propietari. Actualment, segueix sent una aturada potent dins el circuit turístic de l'illa.

Un altre espai molt significatiu a la Serra de Tramuntana és la **cel·la 4 de Chopin**⁵⁰² a la Cartoixa en la qual van fer la seva estada el pianista Chopin i a la seva companya sentimental, Georg Sand, els quals residiren a la cartoixa des de final del l'any 1838 fins a l'any següent, acompanyats dels dos fills. A causa del seu lligam amb la Cartoixa, s'ha comentat la situació de la gestió en l'apartat de museus generals, a la qual permeten el complex. Malgrat això, es vol destacar quin és el contingut de la cel·la, en la qual s'hi troben documents originals del lloguer i el llistat de despeses de la parella i el dibuix que el fill de l'escriptora va fer des de la cel·la, on apareix el campanar, a part d'altres documents originals. La peça estrella és el piano Pleyel que utilitzà l'artista amb algunes de les seves composicions més famoses, com els preludis. La problemàtica que sorgí entorn d'aquesta cel·la i del piano s'explica, com ja s'ha, juntament amb el conjunt de la Cartoixa, ja que d'aquesta manera la informació aportada estarà més contextualitzada.

---

⁵⁰² <http://www.celdadechopin.es/>. Consulta 09/01/2021, 20:13 h.

1.3. Museus d'Etnografia

Com ja s'ha comentat, l'etnogràfica és una altra de les tipologies predominants a Mallorca, no només respecte a les cases museu sinó també a escala general.⁵⁰³ Normalment, es tracta de museus petits ubicats en edificis municipals que han estat reutilitzats per albergar una col·lecció formada per una diversitat d'objectes etnogràfics, sovint aconseguida arran de donacions o cessions particulars. El seu fons no solen estar inventariats i la tasca de catalogació i estudi de les peces no és a dur a terme de manera sovint. Aquestes característiques esmentades es poden aplicar a la majoria dels museus etnogràfics presents a Espanya, ja que aquesta tipologia s'ha incrementat molt en els darrers trenta anys lligada normalment a la vida rural d'un territori concret. Els recursos dels quals disposen solen ser realment escassos, amb greus problemes de manteniment i una manca de personal, així com una inexistència de recursos electrònics, com una pàgina web pròpia, i amb un discurs museogràfic pobre fet entorn de les peces i sense cap motivació pel visitant. De fet, tal com assenyala Yáñez (2019: 105), i arran de totes aquestes circumstàncies, els museus etnogràfics sovint han acabat desvinculats de la comunitat de la qual formen part, ja que l'interès dels visitants sol quedar en un segon pla i allò que se li ofereix és una conjunt d'objectes que no és capaç d'entendre. Tot plegat ha fet que la majoria dels museus etnogràfics no tinguin una projecció social i cultural significativa que els assegurin un futur profitós.

A Mallorca el panorama entorn a aquests centres és molt similar a allò que s'acaba de descriure, per posar algun exemple es pot citar la **col·lecció etnogràfica de la Torre de Canyamel a Capdepera**, que es mostra només durant la temporada turística; el **Museu de la Llata** ubicat a la planta baixa Casa del Governador del Castell de Capdepera.⁵⁰⁴ És un espai ampli, on s'explica quina fou la importància que tingué la producció de llata per al poble a través de rètols i panells explicatius (en quatre idiomes: català, castellà, anglès i alemany), acompanyats de diferents il·lustracions. S'exposen també diverses peces de llata realitzades per gabellins i gabellines exclusivament per ser exposades, com puguin ser maletins, paneres, capells, cofinets, estores etc. Es fa referència al procés de producció i en què consisteixen cada una de les passes que el conformen. En aquest cas, i malgrat que l'espai del museu sigui reduït i el fons no sigui gaire variat, el projecte expositiu és força atractiu gràcies al joc de recursos que s'hi utilitza, però el principal problema és la manca de difusió i foment d'aquest espai.

---

⁵⁰³ En relació a aquest tema és molt significativa la tesi doctoral «La museologia etnològica. El pensament antropològic a les Illes Balears», d'Andreu Ramis Puig-gros.

⁵⁰⁴ <http://www.capdeperacastell.com/>. Consulta 09/01/2021, 14:09 h.

Figura 142. Museu de la llata del Castell de Capdepera (Mallorca)

Un altre exemple al respecte és la **col·lecció de la bodega Romanya**⁵⁰⁵, ubicada en aquesta bodega del poble de Santa Maria i oferta com a oferta complementària de la visita a la bodega, un tipus de proposta que podria convertir-se en un interessant producte turístic, ja que uneix el turisme cultural amb una altra modalitat turística, l'enoturisme, relacionada amb l'elaboració del vi. En els darrers anys s'ha incrementat el nombre de bodegues i això ha permès posar en marxa algunes iniciatives turístiques, com la ruta del vi, feta entorn a la denominació d'origen Binissalem, que es realitza per pobles del Pla de Mallorca, concretament Binissalem, Sencelles, Santa Maria del Camí, Santa Eugeni i Consell.⁵⁰⁶ A part de la visita a diferents bodegues, en la seva pàgina web es referencien alguns espais culturals i museístics, concretament la casa museu Llorenç Villalonga Museu Literari de la Fundació Literària de Mallorca, ubicada a Binissalem.

---

⁵⁰⁵ <https://www.bodegaramanya.com/>. Consulta 09/01/2021, 14:11 h.

⁵⁰⁶ <https://binissalem.do.com/enoturismo/>. Consulta 09/01/2021, 16:04 h.

Figura 143. Col·lecció museogràfica de la bodega Romanyà a Santa Maria

Font: Pàgina web de la bodega Romanyà. www.bodegaramanya.com. Consulta 04/01/2021, 13:38 h

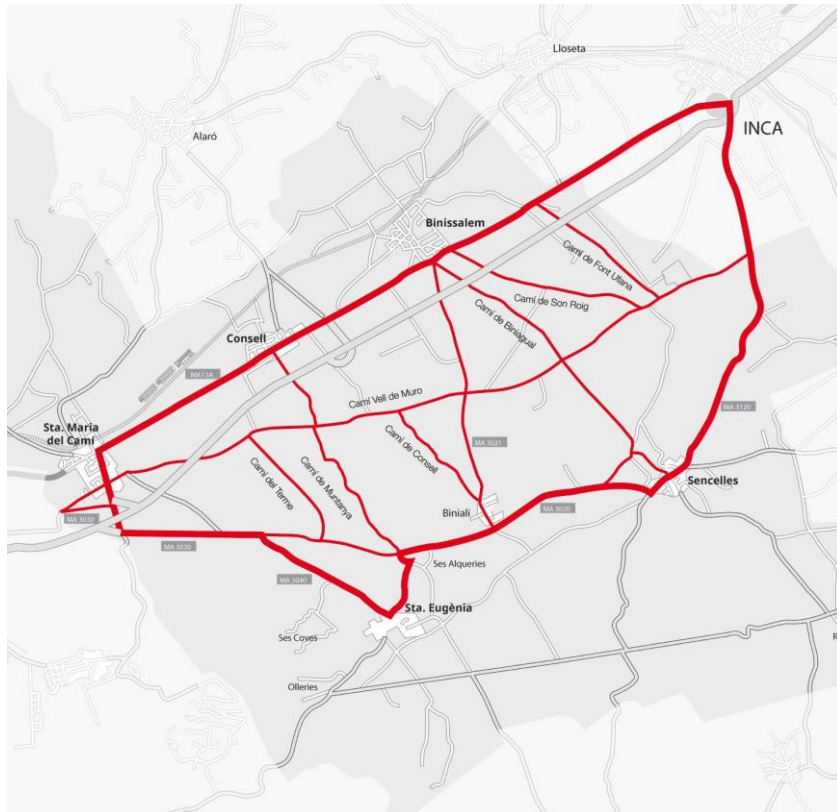
Hi ha un altre projecte vinculat amb la vida rural, de caràcter privat, que es considera molt significatiu per la modalitat que adopta, **l'Ecomuseu de Son Lladó a Campos**.⁵⁰⁷ Es tracta d'una possessió que actualment funciona com a agroturisme, i que no només destaca per la seva arquitectura, sinó per la filosofia amb què els seus propietaris, la família Ollers Vives, el gestionen, i les activitats que en ell es duen a terme. Gràcies a tot això, Son Lladó ha estat inclòs dins de el projecte *Ceres Ecotur*,⁵⁰⁸ el qual pretén donar valor als agroturismes que contribueixen a la recuperació, preservació i difusió de el patrimoni rural, etnogràfic i ambiental d'Espanya. No només es vol potenciar i protegir l'àmbit rural, sinó també fer partícip als viatgers que s'allotgin en aquests establiments de la seva rutina agrícola, des de donar de menjar als animals fins a treure les ovelles a pasturar. A Son Lladó es crien races autòctones de Mallorca, com el porc, l'ovella blanca o la vaca mallorquina, en perill d'extinció. Totes elles conviuen amb els turistes que s'hi allotgen, els quals poden ajudar a donar-los de menjar o pasturar amb les ovelles. A més, es poden degustar productes gastronòmics derivats de la finca, com la sobrassada, la confitura o la carn de xai. És una visita amena amb la qual poder descobrir com es treballava abans el camp mallorquí i quins productes s'elaboraven.

A més, consta d'un espai convertit en ecomuseu on es mostra una col·lecció d'objectes etnogràfics, la majoria recuperats de la pròpia finca i restaurats per poder ser exposats. Destaquen els carros de fusta pels artesans i els sistemes d'aprovisionament d'aigua. Al llarg de l'exposició d'objectes hi ha un seguit de codis QR que permeten al visitants obtenir informació sobre les diferents peces i la seva funció.

⁵⁰⁷ <http://www.agroturismesonllado.com/>. Consulta 09/01/2021, 16:33 h.

⁵⁰⁸ <https://www.ecotur.es/certificacion-ceres-turismo-rural>. Consulta 09/01/2021, 16:40 h.

Figura 144. Ruta del vi del Pla de Mallorca

Font: Pàgina web de la denominació d'origen Binissalem. www.binissalem.do.com. Consulta 04/01/2021, 13:38 h

Arran d'una filosofia de defensa el paisatge i de el camp mallorquí, Son Lladó té diversos sistemes de sostenibilitat que ajuden a que sigui una finca ecològica, com l'obtenció d'aigua calenta i suport a la calefacció amb plaques solars, la recuperació de l'aigua de pluja mitjançant dipòsits, la qual és utilitzada per abastir les diferents necessitats de la finca i l'aprofitament de l'aigua ja utilitzada pels sistemes de regadiu amb una depuradora ecològica que depura mitjançant el sistema conegut com «filtre verd». A més, el propietari, Pep Ollers, ha treballat en el disseny i elaboració d'un bosc comestible, un concepte mitjançant el qual tot allò que es sembra es fa amb una funció i objectiu concrets. És sens dubte un model d'establiment a seguir, que contribueix no només a la conservació i preservació de camp mallorquí, sinó al seu coneixement i difusió i, el més important, a la seva. La visita a Son Lladó proporciona, a part de tranquil·litat, un contacte amb el camp de l'interior de l'illa de Mallorca. Per tant, s'uneix el turisme cultural amb el cultural, sempre dins paràmetres d'un turisme sostenible basat en l'experiència i coneixement del destí turístic.

Figura 145. Instal·lacions de l'exposició etnogràfic de l'ecomuseu de l'Agroturisme de Son Lladó a Campos (Mallorca)

Figura 146. Codi QR utilitzat per oferir informació de l'exposició de l'ecomuseu de Son Lladó a Campos (Mallorca)

A Manacor es troba el **Molí d'en Fraret, la secció etnogràfica del Museu d'Història de Manacor**.⁵⁰⁹ Ubicat en un molí fariner del segle XVIII és un dels espais etnogràfics més ben projectats i presentats, malgrat que el seu discurs no s'allunya d'aquells que s'utilitzen normalment en aquest tipus de centres. L'exposició s'estructura entorn del cicle agrícola repartit en les

⁵⁰⁹ <https://www.museudemanaacor.com/ca>. Consulta 09/01/2021, 16:57 h.

diferents estacions de l'any, durant les quals es duen a terme unes activitats i celebracions concretes. El museu pretén mostrar l'estil de vida tradicional de Mallorca abans del desenvolupament turístic a partir de les tasques agrícoles desenvolupades i les eines i utensilis emprats en elles. Un dels problemes d'aquest espai és la seva ubicació, ja que està en una zona bastant apartada del centre del poble, per això s'hauria de pensar la manera de donar-li presència en aquelles parts més freqüentades, sigui a través de cartells o d'altres recursos que contribueixen a la seva difusió. Per una altra part, la manca de personal és un altre entrebanc, ja que normalment és obert per l'Associació d'Amics del Museu d'Història de Manacor de manera voluntària, fet que prova que el seu horari sigui reduït, de només tres dies a la setmana.

Un altre espai museístic ubicat en un molí és el **Museu d'en Garleta a Palma**, de propietat municipal però gestionat per l'Associació d'Amics dels Molins de Mallorca,⁵¹⁰ una entitat que l'any 2019 celebrà el seu cinquanta aniversari. La col·lecció està formada per maquetes de molins fariners i de vents així com d'altres peces cedides per alguns dels seus socis. Malgrat que les visites guiades escolars són les més freqüents, a causa de la seva situació en una de les zones amb més concentració turística de Palma, el barri de Santa Catalina, des de l'associació asseguren que les visites turístiques són freqüents i que, per fomentar-les, han intentat que el bus turístic que recorre la ciutat informi als turistes de la seva existència però ara per ara això no s'ha aconseguit (Pascual, J., 17 de desembre de 2019, comunicació personal).

Un espai similar però amb un altre tipus de camp etnogràfic és el **Museu del Fang de Marratxí**. El seu origen és famosa Fira del fang de Marratxí, celebrada per primera vegada l'any 1984. A partir de la recopilació de peces que es féu edició rere edició, es decidí habilitar un espai on es poguessin exposar totes i mostrar-les al públic i ajudar així a la seva conservació. L'any 1997 l'Ajuntament de Marratxí adquirí el molí fariner conegut com Es molí de Sa Cabaneta, del darrer terç del segle XVIII.

A partir d'aquí es va dur a terme la seva rehabilitació i s'adaptà com a museu, amb quatre espais de reduïdes dimensions, cada un dedicat a un tipus de peces diferent: les gerres, les de cuina tradicional, les olles i els siurells. Un dels espais més interessants és l'antiga cuina del molí, encara conservada, on s'han pogut col·locar tots aquells estris culinaris de ceràmica típics d'una cuina mallorquina, com ara el parament de taula, les formatgeres, un forn antic de ceràmica, greixoneres, setrills, diferents tipus de pots, etc. Destaquen els siurells, molt variats: apareix la forma d'home, de dona, el cavall o el gall. Algunes peces més significatives són el siurell que es féu en commemoració de la 3a Fira del Fang de Marratxí o els tres darrers que féu madò Bet, una artesana d'aquestes tradicionals figures.

Cal dir que aquest museu està dirigit al públic local, sobretot als escolars, amb qui es fan tallers i visites guiades, però no resulta un recurs cultural envers l'àmbit turístic. Una vegada més, la manca de recursos i d'interès per l'administració competent n'és una de les causes.

---

⁵¹⁰ <http://molinos.labelinf.com/>. Consulta 09/01/2021, 17:02 h.

Cal tenir també present l'exposició de teules pintades de Can Xoroi,⁵¹¹ a Fornalutx, el qual, com ja s'ha comentat en altres apartats, haurà de compartir espai amb la nova ubicació de les dependències municipals de l'ajuntament ja que, aquest ha decidit traslladar-se a l'edifici on s'ubica aquesta formada per més de tres-centes teules pintades, de les quals hi ha exposada una mostra de seixanta. Cal remarcar que, malgrat que estiguin registrades, no han estat encara catalogades ni reconegudes com a col·lecció museogràfica. El principal problema d'aquest centre és el desinterès per part de l'administració pública i la consegüent manca de recursos. L'horari d'obertura és realment escàs, només els divendres i dissabte de 10:30 a 13:30 h i el mes de juliol roman tancat, precisament en plena temporada turística. Si es té en compte la seva localització, en el cor de la serra i a només uns kilòmetres d'un dels pobles més visitats de l'illa, Sóller, es pot considerar que té un potencial significatiu per contribuir a l'oferta turística cultural de la zona. Segons les estadístiques de visitants proporcionades pel centre, els nombre de visites entre els anys 2016 i 2019 es situa entre les mil dos-centes i dues mil, i les nacionalitats més comuns són l'espanyola, l'anglesa, l'alemanya i la francesa, idiomes empleats per elaborar el material informatiu del centre.

Figura 147. Sala expositiva de les teules pintades a Can Xoroi, Fornalutx (Mallorca)

Font: Pàgina web de l'Ajuntament de Fornalutx. www.ajfornalutx.es. Consulta 13/12/2020, 11:06 h

En el seu moment, la persona responsable d'obrir el centre va presentar un projecte on es plantejava la creació d'un museu i d'un centre de recepció de visitants, però aquesta iniciativa no ha estat considerada mai de manera seriosa. Per una altra part, les accions dutes a terme pel Consorci Serra de Tramuntana encarregat de la declaració de patrimoni mundial de la

⁵¹¹ <https://www.ajfornalutx.net/ca/la-sala-de-les-teules-pintades-can-xoroi>. Consulta 09/01/2021, 15:53 h.

UNESCO, es redueixen a una visita feta a la tafona que també s'emplaça a can Xoroi, llevat d'aquesta ocasió, no s'ha mantingut cap mena de relació per col·laborar o dur a terme iniciatives concretes.

Sens dubte, el pitjor exemple de museu etnogràfic no només de Mallorca sinó de les Balears, ho representa la **el Museu de Muro, la secció etnogràfic del Museu de Mallorca**, contemplada en el decret de creació del Museu de Mallorca del 1961, gràcies a la donació d'una casa per part de l'arquitecte Gabriel Alomar Esteve. El Museu de Muro s'inaugurà el mes de juliol del 1965 amb l'objectiu principal de donar a conèixer tots aquells oficis tradicionals de Mallorca que, a poc a poc, començaven a desaparèixer. La casa que donà Gabriel Alomar, coneguda com Can Simó, és la típica de la baixa noblesa rural mallorquina i segurament fou construïda a mitjan segle XVII, ja que en una de les claus de volta podem veure una inscripció amb l'any 1670. Al segle XVIII la família Salas comprà la casa i després ho féu la família Alomar.

En aquest cas és tracta d'un edifici museïtzat de deus de dues plantes, amb la típica entrada del portal forà de mig punt que condueix al pati exterior i a la resta d'habitacions. A la planta baixa podem trobar una habitació amb mobiliari típic mallorquí, com ara el llit, una caixa o una aparadora. Es mostren també els vestits de pagès i pagesa i la tela de llengües. També hi ha la cuina, que conserva la que devia ésser la seva estructura original, amb una gran xemeneia, les ribelles per rentar-hi els plats i una gran mostra d'olles i altres utensilis comuns dins la cuina mallorquina. Destaca la col·lecció d'objectes de farmàcia exhibits en un dels àmbits de la planta baixa.

Pujant per l'escala, en el replà, hi ha un dormitori on es mostren diferents tipus d'antigues joguines infantils, i més amunt es troba la immensa sala dedicada als objectes de caràcter etnogràfic. És un espai que s'ha deixat de banda, l'estat del discurs museogràfic és preocupant, així com algunes parts de la casa.

L'any 1995, la investigadors Margalida Bernat Roca (1995: 233-234) ja constata els problemes als quals havia de fer front el museu i les raons que els causava, segons el seu parer:

El estado actual de la Secció Etnològica es de colapso en todos los sentidos. Su espacio útil para la exposición y visita se ha agotado, los almacenes y depósitos estan saturados. Otra aspecto importante es el del personal para su atención. Desde su creación, sólo se cuenta con una subalterna, a la vez portera, encargada de la recepción de las visitas y de la vigilancia de las salas. Nada más. [...] Esta situación es fruto, a partes iguales, de la incomprensión y de la incuria de la mayoría de la clase política local, más interesada en la especulación del territorio, que no en la conservación del Patrimonio Cultural.

Crida l'atenció les clares i contundents paraules amb les quals descriu la situació, la qual s'ha deixat allargar en el temps, sense cap tipus de canvi significatiu. Es va projectar dur-hi a terme una reforma durant l'any 2010, tant de la seguretat com de la instal·lació elèctrica, ja que es pretenia

climatitzar els dos edificis que conformen el museu. A més, s'havia d'efectuar una renovació en el discurs museogràfic per afegir-hi uns continguts didàctics que permetés contextualitzar les peces i l'edifici. A part de la vida quotidiana, es volia explicar també el món de la producció tradicional de Mallorca, dels aliments i les eines fonamentals, així com també es volia incloure el tractament d'altres temes, com informació sobre la comarca de Muro (Palou, J.M., any 2009, comunicació personal). Però les millores no van arribar aquell any, i tampoc ho han fet ara, el centre segueix en un estat deplorable, cosa que ha provocat una degeneració progressiva de la imatge del museu, el qual ha deixat de resultar atractiu pel públic en general.

Aquesta situació és ben coneguda per una part de la societat, i els mitjans de comunicació s'han fet ressò de la manca de consideració que l'administració pública té envers el centre. L'assumpta ha estat tractat fora de l'àmbit balear, en la Revista de Música i Cultural Popular Caramella,⁵¹² de Catalunya, en la qual es referien a aquest museu amb les següents paraules:

La sensació general que tot plegat provoca en el visitant és la d'un llarg deixament: escàs públic, personal no especialitzat al seu càrrec —en les dues vegades que hi he estat, una senyora que feia punt de ganxo a l'entrada—, cap catàleg ni guia que faci més entenedora la visita i que permeti aprofundir en algun dels aspectes de la vida tradicional mallorquina exposats —quan demane si se'm pot facilitar més informació que el lacònic fullet lliurat amb l'entrada, acaben venent-me'n un altre, més succint encara, editat el 1982... És evident que hi cal una profunda renovació per treure un major rendiment divulgatiu de les magnífiques col·leccions que s'hi custodien, renovació que s'ha d'estendre a les instal·lacions, les publicacions i, especialment, la museografia (Vincent, s.d.: 12).

Es vol recordar que el Museu de Mallorca és de caràcter estatal, per tant, la secció etnogràfica també ho és, així que el compromís per millorar la seva conservació i el seu estat en general ha de ser assumit per les diferents administracions públiques, tant de caràcter autonòmic com estatal. El tema fa anys, massa, que està en la mateixa situació. Ja en el 2009 era la mateixa, al llarg d'aquests vint anys que han passat, la cosa no ha fet més que empitjorar, fins a un punt quasi insostenible. Valorar la retirada de les peces i procurar-les una millor conservació és l'opció més raonable si no es vol elaborar i posar en marxa un projecte seriós que li transformi la realitat d'aquest museu. Malgrat que d'aquesta manera Mallorca hauria perdut un dels espais més emblemàtics de la seva història museística.

En una situació similar es trobava la **Fundació Cosme Bauçà de Felanitx**,⁵¹³ la qual, a causa del mal estat de conservació, va haver de romandre tancada durant anys i les visites es feien de manera concertada. Actualment la seva col·lecció ha estat fins i tot reconeguda pel Consell de

---

⁵¹² <http://www.revistacaramella.cat/>. Consulta 13/04/2019, 17:22 h.

⁵¹³ <https://cutt.ly/XjmWQ03>. Consulta 09/01/2021, 17:08 h.

Mallorca i el seu edifici i discurs museogràfic ha patit una reforma que han permès iniciar noves activitats en aquest espai.

L'origen de la fundació es troba en el llegat que feu mossèn Cosme Bauçà quan morí, el dia 13 de febrer del 1959. Aquest llegat tenia l'objectiu de dur a terme la creació d'un museu que havia d'estar regit per una junta administrativa composta pel batle, que ocuparia el lloc de president, el rector, amb la funció de secretari, i un tresorerer que havia d'ésser el president de la Comissió Municipal Informativa d'Educació, tot això a petició del difunt mossèn. Finalment, el museu es creà l'any 1962 i la junta, una vegada formada, cedí la gestió del museu a mossèn Pere Xamena i Fiol, també historiador, qui n'ocupà la presidència.

Figura 148. Interior de la Fundació de Cosme Bauçà després de la reforma. Felanitx (Mallorca)

Font: pàgina web de l'Ajuntament de Felanitx. www.felanitx.org. Consulta 16/05/2019, 19:46 h

A partir d'aquest moment, el poble de Felanitx pogué gaudir no sols d'un museu sinó també de moltes de les activitats que organitzava la fundació, entre les quals conferències i cursets, com ara els cursets de mallorquí, cursets sobre la història, geografia i cultura de les Balears per als escolars, o conferències de personalitats tan importants com Francesc de Borja Moll o Blai Bonet. Les exposicions també eren freqüents: l'obra de Pau Fornés a Felanitx, l'any 1969, el Modernisme a Felanitx (1972), ceràmica decorativa (1973), llibres i gravats de santa Catalina Tomàs (1974), etc.

Mn. Cosme Bauçà deixà llegat a l'ajuntament la seva pròpia casa, un edifici catalogat de començament del segle XIX, amb una torre força

característica. Juntament amb la casa, deixà també part dels seus béns perquè constituïssin el fons inicial del museu, a més de llibres i manuscrits. Amb el temps, tant el fons com la biblioteca s'han anat ampliant de manera considerable amb algunes compres fetes per la fundació, però sobretot gràcies a les donacions de famílies i particulars. Allò que millor defineix el fons de la fundació és la varietat, per una part formada per arqueològics d'època prehistòrica que la família de l'historiador Miquel Bordoy Oliver donà a la fundació. Del mateix període i fruit d'una donació més recent de l'any 2000, és la que oferí Andreu Vidal Febrer. Una de les donacions més interessants és una col·lecció d'ivoris donada per Nicolau Nicolau l'any 1971. A part d'aquestes peces i objectes, n'hi ha d'altres com ara monedes, fotografies, gravats, quadres, etc. Però, sens dubte, un dels fons més importants és col·lecció etnogràfica, formada per eines de diversos oficis, tant de pagès com de fuster o de ferrer, i altres objectes relacionats amb les feines domèstiques, com puguin ser planxes antigues o utensilis de cuina.

1.4. Museu d'Art Contemporani

Després les cases museus, la segona tipologia de museu predominant a Mallorca és la d'art contemporani. Aquesta abraça, a l'illa de Mallorca, a partir d'una quantitat considerable de centres, una varietat de tendències i pintor, i una distribució territorial que podria donar lloc a una de les xarxes de museus més potents, no només des d'un punt de vista patrimonial i museogràfic, sinó també turístic. Miró, Picasso, el Modernisme, Miquel Barceló, Chillida, Dalí, i alguns dels pintors mallorquins de més fama internacional estan presents en els museus d'art contemporani de Mallorca. Els dos espais més potents, al manco des d'un punt de vista turístic, són Es Baluard. Museu d'Art Modern i Contemporani, i la Fundació Miró Mallorca. A més, ambdues entitats, duen a terme accions per donar-se a conèixer entre el públic visitant i d'altres encaminades a fomentar-ho.

Es Baluard. Museu d'Art Modern i Contemporani,⁵¹⁴ inaugurat l'any 2004, s'ha convertit en un dels centres museístics més importants de les Illes. El seu fons inicial estava compost per una part de la col·lecció de la Fundació d'Art Serra, però també per col·leccions de totes les institucions que participaren en el projecte i cessions d'alguns artistes, col·leccionistes privats o altres entitats com Sa Nostra Caixa de Balears. Totes les obres d'aquest fons tenen un punt de connexió: estan directament lligades a les illes Balears, ja sigui perquè són d'artistes nascuts a la comunitat o d'artistes que, per determinats motius, han estat molt vinculats a les illes. Aquest nexu d'unió concorda perfectament amb l'objectiu principal del museu, és a dir, el de donar a conèixer i contribuir a l'estudi de l'art balear dels segles XX i XXI. La cronologia que abasta el fons va aproximadament des del final del segle XIX fins a l'actualitat, per això ens permet tenir una visió general de quines han estat, al llarg d'aquests dos darrers segles, les tendències artístiques que més han predominat dins el panorama artístic.

---

⁵¹⁴ <https://www.esbaluard.org>. Consulta 09/01/2021, 18:13 h.

Les obres més llunyanes són de final del segle XIX i començament del XX, i hi destaca sobretot el gènere del paisatge, on trobam tendències com el postimpressionisme i artistes representatius d'aquesta època a Mallorca, com ara els pintors Antoni Ribas i Ricard Anckermann, però també d'altres de fora com Joaquim Mir, Anglada Camarassa, Santiago Rusiñol o Joaquín Sorolla. Del segle XX hi ha noms tan coneguts dins l'àmbit artístic com Pablo Picasso o Joan Miró. De fet, el gros del fons són les obres situades ja de ple dins aquest segle, amb exemples del cubisme, de diferents tipus d'abstracció o de l'expressionisme. Per citar-ne alguns, es poden citar Juli Ramis, José Maria Yturralde, Antoni Tàpies, Manuel H. Mompó, Josep Guinovart, Luis Feito, Miquel Barceló, José María Sicilia, Ben Jakober, Henri Toulouse-Lautrec, Gustav Klimt, Julio González o Wassily Kandisky, Jorge Oteiza i Pablo Palazuelo.

Per tal d'aconseguir un nombre major de visitants, el departament de màrqueting del museu, duu a terme tot una difusió dedicada específicament al públic turista. Es treballa sobretot amb el contacte directe amb infraestructures turístiques com els hotels, o les agències de viatges, els punts d'informació, les institucions públiques dedicades al turisme o també algunes de privades. Aquestes relacions són bastant freqüents ja sigui a través de reunions o convenis puntuals o jornades i seminaris en els quals coincideixen els responsables del museu i els professionals del turisme. A vegades el personal del propi museu ha participat a fires específiques sobre turisme cultural o turisme de luxe. A les fires de turisme en general també hi té presència mitjançant els seus fulletons i catàlegs, duts a actes de la mà del Govern de les Illes Balears.

Una de les propostes que es van impulsar fou *l'Advantage Special Card*, una targeta que oferia un descompte especial pels clients dels hotels on es repartia. L'any 2011 la imatge d'aquesta targeta es va renovar per tal de fer-la més fresca i moderna. Les reduccions de preu es feien també en altres empreses, com les agències de viatges. Hi havia l'opció de comprar una entrada on s'inclouïa la visita al museu i un dinar al seu restaurant. Actualment aquesta iniciativa està aturada. En quan activitats específiques per a turistes, el museu ofereix bàsicament visites guiades en anglès, tot i que manté relacions constants amb el Col·legi Oficial de Guies per poder concertar altres idiomes.

Un altre dels atractius del museu són les seves instal·lacions, ja que a part de l'edifici on hi ha l'exposició permanent, les temporals i l'aljub, les terrasses són aprofitades per exposar-hi escultura o instal·lacions, sempre que aquestes ho permetin, així com per dur-hi a terme les diferents activitats que celebra el centre al llarg de l'any. Altres espais complementaris són els la botiga-llibreria, el cafè-restaurant, l'auditori i la sala de conferències. És realment un edifici modern, situat en la façana marítima de Palma, que permet una gran varietat de possibilitats, cosa que enriqueix el museu i en fa un centre més dinàmic, més viu i més d'acord amb el dia a dia de tots els seus visitants.

Cal dir que el nombre de visitants d'aquest museu és molt significatiu

si es compara amb altres centres de la illa. El passat any 2018 va rebre, segons la seva memòria d'activitats, un total de 587.904 visitants, entre els quals 72.874 foren entrades a taquilles. Aquesta diferenciació entre els visitants que accedeixen a les taquilles és molt representativa ja que ens deixa comprovar quin és el nombre concret de persones que compra l'entrada per visitar el museu i quin és el de la gent que accedeix al complex general del museu per altres motius, com acudir a algunes de les seves activitats.

En les línies d'acció definides en el pla «Es Baluard 2018» es parla del concepte de complex cultural que es vol donar al museu el qual està format per construccions històriques que es troba inserit en un marc especial, paisatgístic i urbà. En aquest complex cultural es volen implantar processos que generin un espai viu i obert per a la ciutadania, per a la comunitat de les Illes Balears, atractiu per al turisme cultural. A més, en aquestes línies d'actuació també s'especifica que volen que el museu sigui un espai d'interacció i de trobada del coneixement, d'oci i responsabilitat social, com una «àgora oberta». A part de la seva oferta educativa i formativa, es Baluard té programes públics amb una àmplia oferta d'activitats i projectes estables que posen en valor el coneixement i la investigació de la cultura, el museu i l'entorn patrimonial de les Illes Balears relacionats amb les pràctiques creatives actuals: pensament crític, música, cinema, literatura, filosofia, noves tecnologies, arts escèniques...

Algunes de les activitats que s'han volgut destacar és el seu Festival d'Estiu, celebrat durant els mesos d'estiu (juny, juliol i agost) dins el qual s'engloben altres festivals dedicats a diferents disciplines:

1. Festival «Cul de Sac» dedicat a la música i art experimental.
2. *Summer Pie Festival*. Està organitzat per l'Associació Cultural Pecan Pie Música i Cultura, vinculada al museu. Aquest festival proposa un cartell que combina grups de l'escena local amb grups internacionals de foll-rock i arrel americana. És interessant comentar que dels 35€ que val l'entrada (30€ si és anticipada), aporta 1€ a *Oxfam Intermon*.
3. *Atlàntida FilmFest*. És un festival que combina projeccions de pel·lícules amb concerts en directe. Va néixer fa vuit anys i és el primer festival de cine online, és a dir, que les pel·lícules, sempre que es pagui una entrada virtual, poden ser vistes des de qualsevol dispositiu electrònic. L'objectiu es donar a conèixer el cine que no es projecta a les sales. A part de les pel·lícules i els concerts també realitzen algunes conferències.
4. *MECAL Air*, Curtmetratges a la Fresca. MECAL és una selecció de diferents cicles temàtics de curtmetratges del Festival Internacional de Curtmetratges de Barcelona que es projecten al pati del Baluard durant l'estiu.
5. XX Sons de Nit. Es tracta d'un cicle de música en directe, de caràcter itinerant. Proposen combinar el patrimoni amb la música, per això elegeixen com a escenari espais patrimonials representatius de

Mallorca. Està organitzat per Fonart (Fanàtics de la música, la fotografia, l'art i la cultura en general, actius des de 1996).

6. *Mallorca Soul Weekend*. Organitzat per *Runway Records*, es tracta també d'un cicle de concerts.
7. *Carnie-Fest*. Festival internacional amb figures emergents de música alternativa, folk, americana i d'arrel.
8. *Directed by Women* es tracta d'una plataforma cultural en la que hi té una trobada de cineastes i públic de cine dirigit per dones. Fan projeccions de pelis i curtmetratges, debats, tallers, documentals, concerts, etc. És una plataforma sense categories, ni seccions, ni premis. Es mostren aquells treballs seleccionats entre els escollits en els rebuts a la plataforma *Filfreeway*. Es celebra a Madrid, Barcelona, Tenerife, Murcia, etc.

Un altre activitat és el Festival ME_MMIX, de música electrònica, mixta i videoprojecció. Té com a objectiu promocionar la creació contemporània en el camp sonor i audiovisual, relacionat amb la innovació tecnològica.

Totes aquestes activitats concentrada els mesos d'estiu és una recurs cultural molt potent a tenir en compte per incloure dins l'oferta turística de caràcter cultural de la ciutat. Allò que caldria potenciar és la difusió turística que es fa d'aquestes activitats, ja que algunes d'elles es promocionen tenint en compte sobretot el públic local. Aprofita els recursos disponibles i posar-los a la disposició del públic turista és un repte que hauria d'assumir no només Es Baluard, sinó la resta de museus que tinguin els recursos suficients per fer-ho.

L'altre important centre d'art contemporani de la ciutat de Palma, situat concretament a Ben diferent és la línia que es segueix a la **Fundació Miró Mallorca**.⁵¹⁵ Tant la fundació com l'edifici que l'acull són fruit de les inquietuds que l'artista plasmà en vida, entre les quals es troba, sobretot, la de contribuir a la conservació i a la difusió de la creació artística, a banda d'oferir oportunitats als artistes que comencen a fer les primeres passes dins un món tan complicat com el de les belles arts. Amb aquests objectius es crea la Fundació Pilar i Joan Miró, a la qual, l'any 1981, l'artista i la seva esposa cedeixen els tallers, alguns terrenys, obra de Miró i una gran quantitat d'objectes diversos i documentació de tot tipus. A partir d'aquí, els tallers de Son Abrines, on l'artista treballava quan era a Mallorca, es converteixen en un espai de visita pública des d'on es fomenta, es difon i s'impulsa la creació artística. El problema que es trobà la fundació fou la falta d'un edifici on exposar totes aquelles obres que formaven part del fons, motiu pel qual s'encarrega un projecte a l'arquitecte Joan Moneo.

L'edifici que acull l'exposició de l'obra de l'artista és una realitat gràcies a la seva esposa, Pilar Juncosa, la qual cedí uns terrenys i oferí en subhasta una sèrie d'obres del seu difunt marit, de les quals s'aconseguien els recursos econòmics per poder construir un nou edifici. Aquest fou dissenyat per Moneo

---

⁵¹⁵ <https://miromallorca.com/>. Consulta 09/01/2021, 18: 19 h.

partint d'una idea clara: voler fer «desaparèixer» totes les construccions que al llarg dels anys, i especialment a partir del *boom* turístic, s'han edificat al voltant de Son Abrines, per tal d'aconseguir que el visitant pugui fer-se una idea de com era l'entorn en el qual Miró treballà. És un edifici de planta estrellada on s'ha cuidat molt el tipus d'il·luminació natural que rep a través del disseny de les finestres i d'altres elements. En aquest espai s'instal·la l'exposició permanent, però tot i així se'n canvien de tant en tant les obres exposades per poder oferir al públic una mostra diferent i diversa de l'artista. En aquest mateix edifici s'hi troben també la biblioteca, un auditori on es duen a terme conferències, cursos i altres actes, les oficines, el restaurant i la botiga de la fundació.

Sortint de l'edifici de Moneo, el primer amb què topa el visitant és amb un dels seus tallers, dissenyat per un gran amic del català, l'arquitecte Josep Lluís Sert. Aquest, a l'hora de projectar la construcció, acabada l'any 1956, tingué en compte totes les recomanacions i peticions que li feia l'artista, que principalment es preocupava dels aspectes pràctics. És un espai en forma de L, de dues altures, on l'entrada de la llum natural s'ha tingut molt en compte, coberta de volta. És, sens dubte, un dels racons on el visitant es troba de manera més directa no tant amb l'obra de l'artista, sinó amb el procés creatiu que aquest duia a terme i el context on treballava. La col·locació de tots els objectes que són en aquest taller és, de manera aproximada, l'original, aquella en la qual es trobaven quan Miró va fer la donació. Inclou peces de tot tipus: obres acabades, d'inacabades, de recolzades damunt alguns cavallets, altres directament sobre el terra o sobre la paret, els mobles que hi havia, com també tots aquells instruments que utilitzava quan pintava, retalls de premsa, fotografies, roba de treball, etc.

El darrer espai que es pot visitar és Son Boter, antigament una possessió mallorquina d'explotació agrícola, fet que condicionà l'estructura de la casa, del segle XVIII: dues plantes, amb golfes i dependències al nivell subterrani. Miró adquireix Son Boter el 1959, suposadament gràcies al Premi Guggenheim que rebé un any abans. Aquest espai també serví a Miró de taller i encara s'hi poden veure restes del seu procés creatiu, com són els grafitis. A partir del 1938 Miró s'interessa molt per l'obra gràfica, i a Son Boter converteix l'antiga cotxera de la casa en un taller de gravat. A part d'aquest, practica també les tècniques de la litografia i de l'òfset. Actualment, aquest espai dedicat a taller d'arts gràfics no només s'ha conservat, sinó que ha ampliat les tècniques practicades, com la serigrafia i la ceràmica. Aquest espai és el que s'ofereix als artistes perquè practiquin i elaborin les seves obres amb alguna de la maquinària que el mateix Miró utilitzà en vida, a més d'altres de més modernes que la fundació ha anat comprant. Finalment, jardins de la fundació són un dels espais a l'aire lliure més agradables per gaudir de la fusió de les escultures de l'artista amb el seu entorn.

Un dels problemes que va haver de solucionar aquest centre esta relacionat amb la seva ubicació, allunyat del centre de Palma, i a on es necessari arribar-hi amb un mitjà de transport. Durant anys no hi havia cap línia de bus que hi arribés però actualment això està solucionat i fins i tot el bus turístic hi té una aturada. També s'ha hagut de treballar constantment

en la senyalització del centre no només a la zona on està situat sinó des del centre de Palma.

La Fundació treballa directament amb les entitats que es dediquen al turisme, com la Conselleria de Turisme, la Federació d'Hotelers, la regidoria de Turisme de l'Ajuntament de Palma i altres empreses com hotels, revistes especialitzades o websites. Aquests contactes es mantenen des del departament de difusió de la fundació, creador de la publicitat i responsable de dur a terme totes les tasques que tenen com a objectiu donar a conèixer el centre, ja sigui a través dels mitjans de comunicació o de fires turístiques a les quals hi acudeix de la mà del Govern de les Illes. Aquestes relacions no es mantenen de forma periòdica sinó només en les ocasions que es programen activitats conjuntes, ja que no existeix un treball constant entre ambdues parts. Una iniciativa que es va posar en marxa a partir de l'any 2014 arran de la col·laboració entre l'Ajuntament de Palma, la Fundació Es Baluard, la Fundació Miró, l'Ajuntament de Sóller i la Fundació Tren de l'Art, fou el «Territori Miró», que consistia bàsicament en una entrada conjunta que permetia l'accés a aquests espais museístics, així com a l'exposició «Joan Miró: obra gràfica» de l'estació del Tren de Sóller i Can Prunera de Sóller. L'entrada podia ser adquirida exclusivament per públic visitant, i proporcionava un estalvi de 15€. Actualment aquesta iniciativa està atura i la seva incidència no s'ha mantingut important en el temps (Salmoral, R. 6 d'octubre de 2017, comunicació personal). Altres activitats fetes expressament dins el sector turístic, són petites exposicions a hotels de luxe, concerts o tallers específics pels clients d'aquests establiments.

Dins el museu, s'ofereixen visites guiades per a grups en diferents idiomes. Pel que fa a la resta d'activitats, van dirigides sobretot a la població local però algunes d'elles, com els concerts o les exposicions temporals, es difonen també entre el públic turístic. Algunes de les activitats que s'han volgut destacar es poden distingir en diferents categories. Una de les que té un caràcter més internacional és el Saxophone Festival Mallorca, celebrat des de l'any 2009 i en el qual hi participen artistes d'arreu del món. L'any 2017 es va inaugurar una ruta que englobava el centre de la Fundació i els Jardins del palau de Marivent, per a la qual l'entitat va cedir escultures de Miró, d'aquesta manera es van vincular els dos espais. La visita es podia fer al llarg de l'any, excloent els mesos d'estiu i les vacances de Setmana Santa, ja que durant aquestes dates la família reial sol ocupa l'edifici.

Taula 28. Algunes de les activitats que organitza la Fundació Miró Mallorca de Palma

MÚSICA
Col·laboració Mallorca Live Festival
Concerts Variats: dia internacional jazz
Mallorca Saxophone Festival
CINEMA
Mujeres de Cine
Festival de cinema Play Summer. Nits a la fresca!
DANSA
Festival Videodansa
MiroDansaLab
CREACIÓ ARTÍSTICA
Tallers d'experimentació i creació artística: fotografia, gravat, litografia, ceràmica, etc.
ALTRES
The art of silence. Ioga i meditació

Elaboració pròpia. Font: pagina web de la Fundació Miró Mallorca. www.miomallorca.com. Consulta 08/08/2018, 16:23 h

Es pot confirmar que la majoria del públic que visita la Fundació Miró és turístic si es tenen en compte les xifres de visitants. Per exemple, l'any 2018 de les 56.475 visitants que va rebre el museu, més de 40.870 foren turistes, és a dir, un 72% de les visites totals comptabilitzades en taquilla. Un any abans la tendència era encara més intensa, amb un 81,1% de visites d'estrangers.

La Conselleria de Turisme i Esports del Govern de les Illes Balears fou conscient de les possibilitats que ofereix l'art contemporani a Mallorca per això organitzà per primer vegada, dia 5 d'abril de 2013, el I Art Fòrum: I Fòrum de Turisme i Art Contemporani a les Illes Balears, celebrat al Caixa Fòrum. Aquesta iniciativa sorgeix arrel d Pla Integral de Turisme de les Illes 2012-2015, en el qual es contempla el turisme cultural com un recurs a fomentar per crear un model turístic diferents i alternatiu i complementari al de sol i platja. En aquest fòrum es va comptà amb la participació de gestors culturals, directors de museus, galeristes i artistes, per tal de posar en comú experiències i observacions que poguessin ajudar a fomentar aquest tipus d'art com a un recurs més dins l'àmbit turístic cultural. Els objectius concrets establerts foren: fomentar nous segments turístics de mercats que atreguin a nous públics, posicionar les Illes Balears com un referent de les principals manifestacions artístiques contemporànies, crear una nova oferta turística basada en la cooperació del sector privat i públic i en un sistema sostenible que permeti un desenvolupament local territorial, augmentar el grau de coneixement del turisme cultural i fomentar-lo i reconèixer la tasca realitzada pels professionals d'aquest sector en la promoció turística de les Balears. Malgrat que un any després es va celebrar la segona edició d'aquest fòrum, val a dir aquesta iniciativa no ha tingut efectes pràctics significatius i la seva celebració no s'ha perllongat en el temps.

Altres centres que tenen l'art contemporani com a la seva temàtica principal són el **Museu Fundació Juan March**,⁵¹⁶ amb una col·lecció d'art del segle XIX i XX molt important i unes instal·lacions ben cuidades i preparades, ubicat a més en el centre de Palma. L'any 1916, Joan March adquireix l'edifici conegut com Can Gallard del Canyar, que ja havia estat, en el segle XVII, propietat de la família. Joan March converteix aquesta mansió senyorial no només en la seva residència, sinó que també hi instal·là la primera Banca March. Joan March encarrega una intervenció en l'edifici a l'arquitecte Guillem Reynés, de la qual cal destacar sobretot l'aspecte regionalista, estil propi de l'arquitecte que aportà a la casa, de la qual destaca el pati, amb una escala i cúpula de vidre que permet l'entrada d'una gran quantitat de llum natural. L'any 1990 es decideix convertir Can Gallard del Canyar en la seu del Museu d'Art Contemporani Espanyol de la Fundació Joan March, i s'encarrega l'adequació de l'espai al pintor Gustavo Torner i a l'arquitecte Antoni Juncosa Aysa. Ells dos dissenyaran la darrera intervenció que es va fer a l'edifici, l'any 2003.

En un principi, l'espai originari de la casa comportà una sèrie de dificultats, però foren superades i donaren com a resultat final un espai molt net i elegant, amb una il·luminació homogènia, no enfocada en les obres, sinó repartida d'igual manera per totes les sales. Aquestes es reparteixen en els tres pisos de l'immoble, i n'hi ha un total de setze amb col·lecció permanent i tres de destinades a exposicions temporals. L'any 2003 s'equipà el museu amb un saló d'actes amb una capacitat per a vuitanta-cinc persones i un escenari.

L'espai museogràfic pròpiament dit, tal com ja hem esmentat, ocupa setze sales, començant pel primer pis, on s'ofereix, a través d'uns panells explicatius i en tres idiomes (català, castellà i anglès) una informació general sobre l'edifici i la col·lecció. Aquest és l'únic panell que hi ha en tot el recorregut. L'objectiu principal del museu és donar a conèixer l'art del segle XIX i XX a Espanya, les tendències existents i quins són els artistes que s'hi engloben. En aquest sentit, el fons del centre, majoritàriament procedent de la Fundació March, permet oferir un tipus d'exposició on estiguin representats els estils i artistes més significatius, tant en pintura com en escultura. S'hi troben moviments com ara el cubisme, amb els pintors Pablo Picasso (Màlaga, 1881 - Mougins, França, 1973) i Juan Gris (Madrid, 1887 - Boulogne-sur-Seine, 1927). Noms tan importants com Miró o Dalí i d'altres de més recents en el temps com el català Antoni Tàpies, amb obres que combinen diverses substàncies més enllà de la simple pintura, hi són també presents. Luis Feito, Manuel Millares, Miquel Barceló o el mateix Gustavo Torner. Quant a l'escultura, obres tant interessants com les Juli González (Barcelona, 1876 - Arcueil, França, 1942) on l'espai cobra més importància que la mateixa matèria treballada, o Eduardo Chillida (San Sebastián, 1924 - 2002), un altre cop Gustavo Torner o la visió més realista de Julio López Hernández, fins i tot ceràmica del ja esmentat Miquel Barceló. En definitiva, tot un conjunt d'obres que dibuixen a grans trets quina ha estat l'activitat que s'ha produït en el camp de les arts plàstiques durant aquests dos darrers segles.

---

⁵¹⁶ <https://www.march.es/arte/palma/>. Consulta 09/01/2021, 18:36 h.

Tot i la qualitat del fons, no aconsegueix atreure a un públic turista significat, ja que, malgrat que han intentat dur a terme una difusió en els dels hotels boutique de la ciutat i alguns agroturismes, no han tingut un efecte positiu. Un dels majors problemes és la manca de senyalització del centre, la qual hauria de ser revisada. A més, tampoc tenen iniciatives específiques per al públic turista ni mantenen un contacte assidu amb els professionals i/o entitats dedicats al turisme (Ballester, C. 2 d'octubre de 2017, comunicació personal).

Un altra col·lecció d'escultura contemporània significativa i amb una situació que el col·loca dins el circuit turístic de la ciutat, és el **Museu de la Fundació Bartolomé March en el Palau March**, ubicat devora la Catedral de Palma.⁵¹⁷ Fou el pare de Bartomeu March, Joan March Ordinas, qui encarregà la construcció d'aquest palau, situat en una de les zones més centrals de la ciutat de Palma. L'esclat de la Guerra Civil féu que l'arquitecte Guillem Forteza, a qui se li encomanà el disseny de la casa, no pogués dur a terme el seu projecte, el qual passà, una vegada acabada la guerra l'any 39, a mans del també arquitecte Luis Gutiérrez Soto. El procés de construcció ocupà el període dels anys 1939 fins al 1945, i no tan sols hi participà Gutiérrez Soto, sinó que altres artistes contribuïren a la decoració del palau, el qual té clarament influències historicistes, tan comuns al segle XIX i a Palma encara ben entrat el segle XX, com també beu de l'arquitectura senyorial mallorquina i dels palaus renaixentistes i barrocs.

Les col·leccions s'han col·locat en diferents estances de la casa, començant pel jardí, on es pot contemplar part de la meravellosa col·lecció d'escultura moderna i contemporània que Bartomeu March reuní al llarg de la seva vida. Aquesta col·lecció deixa veure quines foren les tendències que dominaren el camp de l'escultura durant el segle XX, ja que hi ha una varietat d'estils representats, com ara el nou realisme, l'abstracció orgànica amb l'obra de Henry Moore i també l'abstracció geomètrica amb artistes tan significatius com Max Bill, Andreu Alfaro i Eduardo Chillida, amb la seva obra *Elogio de la arquitectura II*. Destaca una obra de d'Auguste Rodin, *Torse d'homme qui tombe*, la qual es va fer per ser exhibida al Museu d'Arts Decoratives de París però que, tal com veiem, finalment no fou així.

Dins la casa pròpiament dita, hi ha l'exposició de part del betlem napolità del segle XVIII, que vendria a ser la «joia de la corona del museu». Bartomeu March comença a col·leccionar figures de betlem als anys 70 i arriba a reunir més de dues mil peces, que actualment s'exposen en diferents àmbits del palau, muntades de tal manera que es puguin contemplar de forma òptima.

Tornant a l'art contemporani, el museu ofereix una mostra de litografies de Salvador Dalí. Originàriament, estaven enquadrades, ja que eren il·lustracions d'un dels llibres de Sigmund Freud, però avui dia han estat emmarcades i penjades a la paret per tal que el públic en pugui gaudir.

---

⁵¹⁷ <http://fundacionbmarch.es>. Consulta 09/01/2021, 19:09 h.

Al pis superior del palau, pujant per les escales des d'on podem observar una de les pintures murals que Josep Maria Sert (1874-1945) incorporà a la decoració de la casa, juntament amb una altra que es troba a la Sala de la Música. Sert fou un dels artistes més significatius de principi del segle XX, i aquestes pintures murals són una de les darreres obres que realitzà, i també una de les més reeixides. A la cúpula de l'escala representa les al·legories de les virtuts del promotor de l'obra, Joan March, el qual apareix acompanyat de personatges tant importants com Ramon Llull, Ramon de Sabunde i Cristòfol Colom. A la Sala de la Música, lloc on se celebraven concerts als quals acudia la gent de la ciutat, es representa una pintura més amable, lligada al món del circ. Es conserva encara el mobiliari original. En una altra sala s'exposa part de la col·lecció cartogràfica, dels segles XIV i XV, molt ben documentada, cosa que fa que sigui una de les més importants del món. En el menjador hi ha l'exposició anomenada «Art i Bibliografia», una de les majors passions de Bartomeu March. Aquesta col·lecció es pot dividir en tres grans blocs: el format pels manuscrits, un altre pels llibres preciosos i el darrer per les enquadernacions artístiques. Juntament amb el material bibliogràfic s'exposen una sèrie d'arquetes i cofres, reunides pel mateix personatge.

A Palma, hi ha també la **col·lecció d'Hermen Anglada-Camarasa al CaixaFòrum**,⁵¹⁸ el qual, malgrat ser un dels centres de referència de la ciutat, no duu a terme accions concretes envers el públic turista. De fet, en els seus estudis de visitants no diferencien entre el públic local i l'estranger. No tenen tampoc una relació amb entitats de caire turístic, ni privades ni públiques. Malgrat que tenen fulletons i audioguies en diferents idiomes (català, castellà, anglès i alemany), ja que tenen un interès d'obrir-se al públic turista i saben que tenen pendent fer un treball al respecte (Artigues, J., 11 d'octubre de 2017, comunicació personal).

Una de les darreres exposicions d'art contemporani muntades a la ciutat de Palma és la **col·lecció d'art del Consell de Mallorca**, ubicada a l'edifici de la Misericòrdia, malgrat que aquest espai necessita una promoció i difusió més intensa. El mateix passa amb el **museu Krekovic**, ubicat fora del centre de Palma i el qual ha tingut una trajectòria un tant irregular, ja que ha temporades ha estat tancat. Actualment està en ple funcionament però la seva ubicació i l'escassa promoció que es fa del centre fan que passi desapercebut dins la ciutat.

Fora de Palma, una de les zones on es concentra un major nombre d'espais de temàtica contemporània és la Serra de Tramuntana. Aquí es poden citar els espais de la col·lecció de la **Fundació Tren de l'Art**, ja esmentada, amb l'exposició de gravats de Miró i la ceràmica de Picasso, ubicada a l'estació del tren de Sóller. En el mateix poble hi ha un dels centres turísticament més rellevants, **Can Prunera. Museu d'Art Modernista**,⁵¹⁹ inaugurat l'any 2009, gràcies a la rehabilitació de l'edifici modernista que avui dia exposa una col·lecció d'art contemporani d'artistes dels segles XIX i

---

⁵¹⁸ <https://caixaforum.es/ca/palma>. Consulta 09/01/2021, 19:03 h.

⁵¹⁹ <http://canprunera.com/>. Consulta 09/01/2021, 19:33 h.

XX, amb una representació important de mallorquins. Els seus principals atractius són, l'edifici i algunes de les obres que exposa. Això, juntament amb el seu emplaçament, en el carrer principal de Sóller, i l'àmplia promoció que es fa del centre, s'ha aconseguit que sigui una visita turística destacada.

També en una poble de la Serra de Tramuntana, Valldemossa, hi ha altres espais on s'ofereix art contemporani. Un d'ells és la **Fundació Coll Bardolet**,⁵²⁰ L'edifici on s'emplaça, situat en un dels carrers principals del poble, és conegut com Cas Francès i fou rehabilitat amb la col·laboració del Govern de les Illes Balears i l'Ajuntament de Valldemossa per tal d'adaptar-lo com a espai expositiu. És certament un edifici molt idoni per complir la funció de centre expositiu, ja que presenta un important espai repartit en una planta baixa amb un pati i tres pisos, tots amb una il·luminació que permet una bona contemplació de l'obra exposada. Pel que fa al fons, són la majoria obres de Coll Bardolet, però també d'altres artistes, donat que l'objectiu de la fundació no és només conservar i difondre l'obra de l'artista català, sinó també d'altres artistes i de les belles arts en general. L'exposició ocupa el primer i segon pis de l'edifici, ja que a la planta baixa es troba la recepció, el pati amb amfiteatre, un espai multifuncional i una sala d'audiovisuals.

Seguint en l'art contemporani a la Serra de Tramuntana, es pot visitar la **Casa Museu Dionís Bennàssar a Pollença**,⁵²¹ gestionada per la Fundació Dionís Bennàssar, una entitat privada gestionada per la família de l'artista, un dels pintors mallorquins més importants de la primera meitat del segle XX, nascut el 3 d'abril del 1904. La seva obra contribuï a enriquir la pintura mallorquina, aproximant-la a nous estils pictòrics que es feren un lloc, gradualment, dins l'àmbit artístic mallorquí, desbancant l'estil classicista imperant a l'època. La fundació va sorgir amb l'objectiu de conservar i donar a conèixer l'obra del pintor pollencí., i arran d'aquesta es la creació del museu, ubicat en la que fou la casa de Bennàssar, gràcies a la iniciativa del seu fill, el també conegut pintor Toni Dionís. Aquest comprà la casa contigua a la del seu pare per poder ampliar l'espai. La casa està datada entorn del segle XVII i, segons alguns historiadors, originàriament tenia les dimensions actuals i la seva funció devia ser religiosa, però quan Bennàssar pare la va comprar a un capellà, havia estat convertida en dos habitatges diferents.

El fons de la fundació comprèn obres de les diferents etapes de l'artista. Cal destacar la col·lecció d'olis sobre tela, encara que també hi ha aquarel·les, retrats, dibuixos i escultures. Les obres exposades deixen conèixer l'evolució pictòrica de l'artista, la modernitat de la seva pintura en l'època en què la feia, el seu coneixement dels corrents artístics més nous, el canvi de concepció de la seva pintura, la seva visió més íntima de les coses i, sobretot, el gran amor que sentia pel seu poble, Pollença, representat infinitat de vegades en molts dels seus quadres. A més de les obres, hi ha exposat el mobiliari i els objectes decoratius que es trobaven a la casa, entre altres coses, fotografies i alguns mobles i vidres que l'artista també pintà, ja que aprofitava qualsevol

---

⁵²⁰ <http://fccollbardolet.org/>. Consulta 09/01/2021, 20:30 h.

⁵²¹ <http://www.museudionisbennassar.com/ca/>. Consulta 10/01/2021, 9:09 h.

superfície i qualsevol tècnica per poder experimentar. A part de la pintura, també cultivà l'escultura, tant en fusta com en fang o en pedra.

A Pollença es celebra un dels esdeveniments d'art contemporani amb més trajectòria de Mallorca, el Certàmen Biennal d'Art, creat l'any 1962 amb el nom *Salón Estival de Pintura*. Des dels seus inicis aquesta convocatòria ha donat suport a l'art emergent i a les noves tendències, promovent-lo de cara no només al públic local sinó també al turístic. De fet, l'exposició de les obres que es presenten al certamen té lloc els mesos d'estiu, de juny a setembre, ja que, com es pot apreciar en el nom original del certamen, va ser concebut per dur-se a terme els mesos d'estiu.

Arran d'aquest esdeveniment va sorgir, l'any 1975, el **Museu municipal de Pollença**,⁵²² ubicat al convent de Sant Domingo i formant a partir de les obres guanyadores del certamen. Amb el temps ha anat ampliant la seva col·lecció i actualment és una de les mostres d'art contemporani més significatives de Mallorca. Destaquen les seves exposicions temporals i algunes de les activitats que es duen a terme en el convent, sobretot en la temporada d'estiu.

Figura 149. Interior del museu municipal de Pollença

Un dels espais d'art contemporani més significatius de Mallorca és el **Museu sa Bassa Blanca de la Fundació Yannick i Ben Jakober a Alcúdia**,⁵²³ creada l'any 1993 gràcies a l'impuls d'aquests dos artistes. Un dels objectius principals d'aquesta fundació és la de conservar el patrimoni artístic del qual disposen, com també fer-ne difusió, especialment de la

⁵²² <https://cutt.ly/hjRvNJQ>. Consulta 10/01/2021, 10:06 h.

⁵²³ <https://www.msbb.org/ca/>. Consulta 10/01/2021, 10:42 h.

pintura i l'escultura. El primer punt fort d'aquest espai, que al mateix temps pot resultar un entrebanc, és la seva situació, un lloc realment privilegiat, envoltat de natura i a prop de la mar. És veritat que el camí per arribar-hi no és fàcil, i cal tenir vehicle propi, però la situació del centre està correctament senyalitzada des del poble d'Alcúdia i gràcies a això si pot arribar sense problemes.

Un altre atractiu és la finca on s'ubica i els espais que la formen. L'edifici principal és un dels més destacats, dissenyat per l'important arquitecte Hassan Fathy. Aquesta proposta sorgí dels creadors del museu, ja que l'edifici que hi havia a la finca es trobava realment en males condicions: només en quedaven els murs exteriors. Es tracta d'un edifici amb reminiscències hispanomoresques, consta d'un pati al voltant del qual es reparteixen la resta d'espais. Durant tota la construcció es recorregué a artesans de diferents indrets per dur a terme determinats elements arquitectònics, molts inspirats en l'arquitectura tradicional d'Egipte, terra natal de l'arquitecte. Alguns d'aquests elements que cal destacar són les gelosies, les cúpules, algunes finestres que pertanyien a la casa on visqué Federico García Lorca, un gran rentador situat a la cuina, alguns murs recoberts de rajoles de Manises, els elements andalusins comprats a un comerciant de Sevilla o els esplèndids enteixinats, sobretot l'hispanoàrab de Tarazona del 1498, declarat Bé d'Interès Cultural. Altres espais significatius d'aquest edifici són el pati interior amb un petit teatre o la biblioteca.

Aquesta construcció es veu complementada pels jardins que l'envolten, entre els quals destaca el dissenyat per la mateixa Yannick Jakober, on es pot trobar una enorme diversitat de tipus de roses, moltes dutes d'altres indrets del planeta. Un dels plaers que ofereix aquest jardí, a part del gaudi de passejar-s'hi i contemplar-lo, és també el d'ensumar els centenars de fragàncies que s'entremesclen en l'aire. A la finca es troba també un aljub, dissenyat per l'enginyer José María Carulla, i un espai subterrani que ofereix grans possibilitats d'adaptació a les obres que s'hi exposen.

El fons del museu està compost per una sèrie de col·leccions molt variades que fan que la visita sigui realment multidisciplinari i dinàmica. Sens dubte, la més important és la dels Nins, declarada Bé Catalogat i allotjada a l'aljub, formada per més de 150 obres que abasten des del segle XVI fins al XIX. La col·lecció ha estat reunida al llarg dels anys tenint molt en compte quina és la història que hi ha al darrera de totes les obres, com també la dels nins retratats.

Una col·lecció ben diferent és la d'art modern i contemporani, formada a través de la donació, l'intercanvi o l'herència. Les obres estan exposades a l'edifici dissenyat per Hassan Fathy, en un conjunt de sales, una de les quals està dedicada a l'artista Rebecca Horn i una altra al pare de Yannick Jakober, també artista. S'hi exposen obres de l'italià Domenico Gnoli, entre les quals destaca la sèrie *Monstres*. En total, la col·lecció ocupa la planta baixa i els dos pisos superiors, en el darrer dels qual es troba el ja esmentat enteixinat mudèjar del 1498. Realment peculiar és l'aspecte de l'espai Sócrates, al nivell subterrani, on s'accedeix per una gran escala. Una vegada dins aquesta sala,

l'espectador es troba, al fons, amb l'espectacular esquelet d'un rinoceront col·locat davant una lluent cortina feta de cristall Swarovsky. Al voltant de la sala s'exposen altres obres, algunes del matrimoni Jakober, però també d'altres artistes com Miquel Barceló.

Figura 150. Espai Sókrates del Museu sa Bassa Blanca Fundació Yannick i Ben Jakober

Font: pàgina web del Museu sa Bassa Blanca. www.msbb.org. Consulta 15/01/2021, 16:10 h

Un altre dels espais dissenyats és el jardí d'escultures on es troben un conjunt d'escultures monumentals que representen animals com ara el ca, el camell, el moix o el colom.

Aquest centre duu una bona promoció de les seves activitats, tant entre el públic local, a través de programes educatius, com entre el públic turista, el qual pot gaudir de visites guiades en diferents idiomes. Al llarg de l'any es van celebrant diferents activitats i, malgrat que s'ofereix l'espai per dur-hi a terme conferències, congressos i altres tipus de reunions, no s'accepten casament ni celebracions d'aquesta mena. Aquest aspecte és molt significatiu, ja alguns dels principals espais museístic lloguen el seu espai per celebrar-hi aquests tipus d'esdeveniments, fins a tal punt que a vegades degraden la seva funció creant una imatge negativa d'espai d'oci vinculat a aspectes molts diferents dels purament culturals.

Figura 151. Jardí d'escultures del Museu sa Bassa Blanca de la Fundació Jannick i Ben Jakober d'Alcúdia (Mallorca)

Font: pàgina web del Museu sa Bassa Blanca. www.msbb.org. Consulta 15/01/2021, 16:10 h

De sa Bassa Blanca també es vol destacar la visita virtual oferta a la seva pàgina web, a través de la qual es poden contemplar els diferents espais que formen el museu. Després de la situació provocada per la COVID-19, aquest recurs ha agafat encara més valor, ja que permet conèixer el museu sense haver de posar-hi un peu. Per una altra part, i tenint en compte la ubicació un tant arraconada d'aquest espai, el recorregut virtual permet que els visitants comprovin com serà la visita i què és allò que els ofereix aquest museu, i a partir d'aquí poden decidir si visitar-lo *in situ*.

Per continuar, cal esmentar també el **Museu i Fons Artístic de Porreres**,⁵²⁴ creat l'any 1985 a partir de les donades de Joan Mesquida i Aina Ferrando, malgrat que no obrí les seves portes fins un any més tard, ubicat a l'edifici de l'ajuntament. L'any 2007, i després de la rehabilitació de l'antic hospital del poble, es traslladà a aquestes dependències. El fons té més de cinc-cents obres de diferents branques artístiques, pintura, escultura, obra gràfica i dibuix. El discurs museogràfic no mostra cap criteri organitzatiu, es tracta d'una exposició d'obres sense cap sentit cronològic ni temàtic. Hi estan present artistes tant significatius com José Miralles i Hostalot, Luis Bermejo Tojo, Joan Riera Ferrari, Maria Carbonero, Josep Coll Bardolet, Toni Dionís

---

⁵²⁴ <https://www.museudeporreres.com/ca/>. Consulta 10/01/2021, 10:16 h.

o Pedro Quetglas «Xam», entre molts d'altres. A part del pobre discurs museogràfic, aquest museu no té un horari adient, ja que és reduït (obri normalment quatre dies per setmana, dos dels quals només roman obert dues hores) i bastant inestable. A més a més, la promoció i difusió és quasi nul·la, per això és un espai que passa desapercebut no només pels turistes, sinó també per la població local. És un recurs realment poc aprofitat, sobretot si es té en compte que els recursos culturals i patrimonials de Porreres no són abundants.

Figura 152. Una de les sales del Museu i Fons Artístic de Porreres (Mallorca)

Després d'haver repassat els principals centres museístics que ofereixen art contemporani es pot confirmar que aquest tipus d'espais són dels més nombrosos però també significatius de Mallorca. Les col·leccions de les quals disposen no només posen en relleu la important tradició artística que té l'illa, sobretot en indrets determinats, com la Serra de Tramuntana. A la ciutat de Palma, també és un dels recursos culturals amb més possibilitats, gràcies a la presència de centres com la Fundació Miró, Es Baluard, el CaixaFòrum, la Fundación Juan March Museu d'Art Contemporani o la Fundació Bartolomé March. Els principals punts dèbils que s'observen en relació d'aquests centres és la manca de propostes comunes i de col·laboració, i un desaprofitament dels recursos i la potencialitat d'aquest àmbit a causa de la no creació de productes dissenyats per ser oferir una major quantitat de recursos culturals en l'oferta turística de l'illa. Una xarxa d'art contemporani a l'illa, repartida sobretot entre Palma i la Serra de Tramuntana, és una possibilitat evident que no ha estat encara aprofitada. Per aconseguir-ho, cal

adoptar postures obertes i fer ús de la col·laboració publicoprivada.

1.5. Museus Generals

Després de les cases museus, els museus d'art contemporani i els d'etnografia, les dues tipologies museístiques predominants són la dels museus generals, és a dir, aquelles que engloben més d'una tipologia, i els museus especialitzats, juntament amb els històrics, els quals ja han estat comentats. Pel que fa a la primera, cal destacar el **Museu de Mallorca** la creació qual està íntimament lligada a les primeres passes dins el món de la museografia que es feren en aquesta illa. Una de les primeres iniciatives museístiques la trobam l'any 1915, amb la creació del Museo Provincial de Bellas Artes de Palma de Mallorca, situat, de manera definitiva, a l'edifici gòtic de la Llotja. L'altra experiència museística a destacar és la classificació i exposició del fons de la Societat Arqueològica Lul·liana, amb més de 2000 peces, a la planta noble de Ca n'Oleo a partir de l'any 1932. Fou precisament aquesta entitat la impulsora de la creació d'un nou museu a Mallorca, sobretot a partir de l'any 1945, quan l'espai de Ca n'Oleo ja no era suficient per exposar-hi tot el seu fons.

Finalment, l'any 1961 neix el Museu de Mallorca,⁵²⁵ en el qual s'integren dos fons importantíssims com són el del desaparegut Museo Provincial de la Lonja i el de la Societat Arqueològica Lul·liana. A part d'aquests, també passen a formar part del fons del museu les col·leccions arqueològiques de l'Estat, la col·lecció Marroig i els possibles donatius de particulars, d'entitats públiques o de l'Estat. El primer lloc que es designà per instal·lar el museu fou la tercera planta de l'edifici de la Biblioteca i l'Arxiu de Mallorca, però aviat es va veure que aquest espai no era suficient. La ubicació del museu no quedà clara fins set anys després de la seva creació, quan l'Ajuntament de Palma comprà el palau de la família Villalonga-Desbrull, que fou condicionat per a l'exposició del seu fons. Tanmateix, la primera realitat del Museu de Mallorca es trobam a Muro, on s'inaugurà la secció etnogràfica l'any 1965, en un edifici donat per Gabriel Alomar Esteve. Aquell mateix any, mentre encara se cercava un edifici adequat per al museu, es muntà l'exposició "Pintura Gòtica de Mallorca", que reuní les millors obres plàstiques d'estil gòtic.

El museu s'instal·là, l'any 1966, en un palau del segle XVII, declarat Bé d'Interès Cultural, construït pel compte d'Ayamans. Se sap que a sota es trobaven unes cases gòtiques de les quals no hi ha restes materials. El palau es coneix també amb el nom del palau de la Gran Cristiana, en referència a Catalina de Zaforteza i Togores, o com a palau Desbrull, pel marquès de la Casa Desbrull. Al llarg de la seva història, l'edifici ha sofert un seguit de modificacions, tot i que l'estructura original encara es conserva. Tanmateix, s'hagué de restaurar i adequar com a espai museístic, procés que es perllongà des de l'any 1966 fins al 1971, i el 1975 es reprengueren les obres per acabar

---

⁵²⁵ <http://museudemallorca.caib.es/>. Consulta 10/01/2021, 19:01 h.

d'adaptar l'espai a la seva nova funció.⁵²⁶

Amb el pas del temps s'han fet evidents les deficiències de l'edifici per assumir la funció de museu; per aquest motiu, l'any 2008 es començà a executar una reforma total tant de l'edifici com de l'espai museístic. D'aquesta reforma ja se n'ha parlat en el capítol tres d'aquell treball, però es vol recordar que el museu romangué tancat des de l'any 2009 fins el 2015 i que actualment encara no s'ha completat del tot i per això avui dia es poden visitar només catorze sales del museu.

La reforma que ha afectat el Museu de Mallorca ha seguit dues línies d'actuació: una que afecta l'edifici i l'altra, el discurs museogràfic. En la primera, es duen a terme la restauració de l'edifici i la climatització parcial d'aquest així com la renovació de la instal·lació elèctrica de tot l'edifici. El nou discurs museogràfic es va centrar en dur a terme una nova ubicació dels objectes, a partir d'un ordre historicocronològic, en adaptar la informació proporcionada als estudis més recents i introduir recursos expositius més útils i moderns, sempre tenint en compte la funció didàctica que es vol donar al museu. També es volia posar a disposició dels visitants estrangers un seguit de recursos com ara fulls explicatius a cada sala en diferents idiomes, ja que les llengües utilitzades per a les explicacions de tot el recorregut són el català i el castellà (Palou, J.M, 2009, comunicació personal).

L'any 2017 s'havien produït la reforma general de les instal·lacions elèctrica i de climatització i del discurs museogràfic de les sales de Belles Arts fins a les del segle XX, que eren les primeres que s'obriren. A partir d'aquest moment es va començar a treballar en les sales que començaven a l'etapa de Jaume I fins a la prehistòria (Palou, J.M., 6 d'octubre de 2017, comunicació personal). Avui dia ja s'ha entregat el projecte museogràfic de les sales d'arqueologia per tal de què es dugui a terme la renovació de la seva climatització i de la seva instal·lació museogràfica (Forteza, 2021: 243).

Aquest és un exemple de gestió lenta i d'una falta de col·laboració entre entitats públiques que ha provocat que aquest museu passi quasi desapercebut dins la ciutat de Palma com a institució museística sigui poc important. El Museu de Mallorca hauria de convertir-se en un dels centres de referència de Palma i de tota l'illa. Hauria de ser un dels centres coordinadors d'iniciatives dutes a terme juntament amb altres museus, siguin de Palma o de la part forana. Avui dia hi ha molta feina a fer per donar a aquest centre la importància que es mereix i posar-lo al servei de la societat mallorquina.

Un altre centre, també inclòs dins la tipologia de museu general, que es troba en una situació gens favorable, és el **Museu Regional d'Artà**,⁵²⁷ una de les primeres experiències museístiques corregudes a l'illa, constituït l'any 1927 gràcies a la iniciativa de Llorenç Lliteres, catedràtic del seminari de Mallorca. Està gestionat per la Fundació Regional d'Artà, integrada per

---

⁵²⁶ Per a una major informació sobre l'evolució de la museografia del Museu de Mallorca es pot consultar l'article «El Museu de Mallorca. Evolució museogràfica», de Miquela Forteza i Maria Gràcia Salvà Picó, actual directora del Museu de Mallorca.

⁵²⁷ <https://museuarta.wordpress.com/>. Consulta 10/01/2020, 19:28 h.

l'Ajuntament d'Artà, la Caixa de Balears Sa Nostra i la parròquia d'Artà.

En el moment de la seva creació s'allotjava en un altre edifici propietat de l'Església però en el 2006 fou traslladat a un edifici de tres plantes propietat de la Caixa de Balears Sa Nostra. Des del moment de la seva creació, el museu s'estructurà en tres seccions: una d'arqueologia, que recollia les peces procedents de les diverses excavacions arqueològiques que els mateixos creadors finançaven; una secció d'història natural amb un important fons faunístic iniciat pel botànic i farmacèutic artenenc Llorenç Garcías Fonts; i, per acabar, la d'etnologia. Durant els llargs anys de vida del museu, el fons de cada una d'aquestes tres seccions ha anat augmentant gràcies a donacions de particulars.

A la secció d'història natural hi ha exposades les peces ornitològiques, la col·lecció entomològica i els rèptils i mamífers. Tots es troben classificats segons criteris taxonòmics i cada peça va acompanyada d'una etiqueta identificativa en la qual figura el nom científic, el nom popular (si en té), la traducció en diversos idiomes, el lloc de trobada. D'aquesta secció d'història natural cal destacar la col·lecció ornitològica amb més de 250 exemplars naturalitzats repartits en 118 espècies diferents, totes capturades a l'illa de Mallorca. Estan totes exposades en vitrines i classificades segons el seu hàbitat. Hi ha també informació sobre Llorenç Garcías i Font, gràcies al qual el museu pot exhibir aquestes col·leccions faunístiques. D'ell se'ns mostren alguns objectes personals, de la seva vida i de la seva obra més important. Aquesta gran col·lecció es complementa amb altres fons com l'entomològic i malacològic, alguns mamífers i rèptils i una petita col·lecció de fòssils, tots exposats dins prestatges i vitrines.

A l'apartat d'arqueologia es tracten dos temes: el món funerari i el món religiós. Hi ha panells informatius que expliquen aspectes diversos, com ara la transformació que sofriren les comunitats talaiòtiques a partir del 700-600 aC, les noves formes d'enterrament, les noves formes de religiositat i els materials i objectes que es dipositaven en el moment d'enterrar els membres de la comunitat talaiòtica. El material exposat és variat i està organitzat segons el jaciment d'on prové. Es mostren objectes de bronze, de ceràmica i d'os, tots de diferents períodes de la prehistòria mallorquina, però fonamentalment es mostren peces relacionades amb el món religiós i el funerari. Gran part d'aquesta col·lecció arqueològica prové de les excavacions dutes a terme pel Sr. Lluís R. Amorós, comissari d'excavacions i conservador del museu, tant a necròpolis com a santuaris.

Figura 153. Sala de la secció natural del Museu Regional d'Artà (Mallorca)

El que més destaca d'aquesta secció, i de l'anterior d'història natural, és la varietat del fons. Quant a l'arqueologia, són nombrosos els jaciments que hi estan representats i la varietat dels objectes confereix un gran valor a la col·lecció. Hi ha des de copes de ceràmica crestades, relacionades amb el món religiós, fins a restes d'ossos i estàtues de bronze de petita mida o els famosos guerrers de Son Favar. Així mateix, s'hi exposen objectes d'ornament personal (braçalets, anells, collars de pasta vítria, etc.) i objectes rituals, com ara les campanetes i els discs, tots relacionats amb el món funerari.

El fons enològic mostra dues col·leccions cedides per Francesc Sureda Blanes i per Miquel Quetglas. Aquest darrer donà una col·lecció de ceràmica actualment desapareguda. Després s'hi van sumar les col·leccions de Pere Pujol, cedida a Sa Nostra l'any 1982, i un centenar de peces d'obra de palma adquirides pel mateix museu amb motiu de l'exposició "*L'obra de palma: cistelles, graneres i cordats*", celebrada l'any 1990. Entre els objectes exposats n'hi ha d'ús quotidià, com ara eines de treball, teixits mallorquins, instruments de filar, armes i instruments musicals, una col·lecció d'artesanía tradicional (cistelles, cordats, etc.), instruments musicals importants, com ara un *pianoforte* i un clavicordi, etc.

Arran de la situació de la COVID-19 aquest centre ha reduït molt el seu espai, però anteriorment el nombre de visites que rebien eren majoritàriament de turistes, sobretot els mesos d'estiu. Pel que fa al públic local, predominen els escolars, pels quals normalment s'ofereixen tallers (Teran, R., 18 de desembre de 2021, comunicació personal).

Una de les fites turístiques i culturals més destacades de Mallorca i que es pot incloure de manera conjunta en aquesta categoria és la **Cartoixa de Valldemossa**,⁵²⁸ el qual és també un dels centres amb una gestió més complicada. Aquest fet és a causa de la conjunció de diferents tipus de propietat i gestió, tant de titularitat privada com pública, que es troben en aquest espai. Tots els implicats feien una gestió comú però els propietaris de la cel·la 4 de Chopin demandaren als de la cel·la 2 perquè aquests promocionaven el seu espai com el lloc on romangueren el músic i l'escriptora George Sand.

Abans de seguir amb aquest relat, es creu convenient explicar la repercussió que tingué, ja en l'etapa preturística, l'estada d'aquesta parella a Valldemossa. En el segle XIV Jaume II es va fer construir el seu palau a Valldemossa, on residí posteriorment el seu fill Sanç I i passà després a mans dels monjos cartoixans a partir dels quals s'aixecarà l'actual Cartoixa de Valldemossa. Després de la desamortització de Mendizábal en el 1835, aquest convent passa a ser un lloc d'esbarjo i residència temporal per personatges com la ja citada escriptora George Sand i el seu amant.

Aquesta circumstància, juntament amb d'altres, farà que la visita al poble de Valldemossa, i concretament a la Cartoixa, sigui un dels reclams turístics ja en aquesta època tan primerenca, i aquest fenomen durarà amb força fins el dia d'avui, fins i tot ocasionant problemes de sobreexplotació turística als quals ja s'ha fet referència en relació a la declaració de la Serra de Tramuntana patrimoni de la humanitat per la UNESCO.

Els viatgers preturistes destaquen en els seus relats, sobretot l'església i la cel·la de Chopin. De la primera existeixen descripcions molt detallades no només de l'edifici sinó també de les pintures murals, dels llenços i altres elements decoratius que s'hi poden observar. Al respecte s'hi referencien artistes com Richard Ankermann (Toll, 1997: 150) o fray Joaquín Juncosa i fray Manuel Bayeu (Piferrer, ANY: 979). Que aquesta era una visita freqüentada pels viatgers queda patent des del moment en què, a part dels testimonis, sabem que hi havia una persona encarregada de guiar als visitants per l'església i pel claustre. De fet, les persones que llogaven les cel·les per fer-hi estades temporals, també estaven habituades a mostrar les seves estances als visitants que estaven de pas:

Walking through the cloister of the Carthusian monastery, we passed the doors of the cells, which are know used as dwelling-houses, and it occurred to ask if our old woman⁵²⁹knew in which of the cells George Sand has passed her memorable in company with her children and woth Chopin, and if it would be possible for us to it. Our guide appeared to be familiar with both questions ⁵³⁰

---

⁵²⁸ <https://www.cartoixadevalldemossa.com/ca/>. Consulta 09/01/20:13 h.

⁵²⁹ Fa referència a la dona que els guia per dins la Cartoixa, d'edat avançada, tal com esmenta en el seu relat Mary Stuard Boyd.

⁵³⁰ «Caminant pel claustre de la cartoixa, passem per les portes de les cel·les, que se sap que s'utilitzen com a habitatges, i se'ns va acudir preguntar si la nostra àvia sabia en quina de

(Boyd, 1911: 69-70).

La importància de la visita turística a la Cartoixa, i concretament a la cel·la de Chopin, dura encara fins avui dia, i ha provocat situacions com la que es comentava anteriorment, en la qual dos propietaris s'han enfrontat en els tribunals per aconseguir tenir el títol de «la cel·la on dormiren Chopin i George Sand», ja que s'ha convertit en un reclam turística important. Aquest és un fet curiós, ja que sembla que la fascinació que tenien els preturistes per aquestes personatges ha estat heretada pels turistes actuals, però seria interessant comprovar quin percentatge d'aquests coneix o ha llegit el llibre de George Sand i si gaudeixen normalment amb el repertori del pianista.

Finalment dia 31 de gener de 2011 es va publicar la sentència civil núm. 23/2011 que acabà amb el conflicte:

El Juzgado declara que el conjunto de toda la practicada converge en un mismo dictamen, que permite alcanzar una convicción fundada.

Analizada objetivamente toda la prueba aportada, atendiendo tanto a los documentos notariales inscritos en el Registro de la Propiedad, como las documentales históricas que encajan sin fisura alguna (manuscritos de George Sand y con los documentos de 1838 y 1839, entre los que destacan las cuentas de caja del banquero de 1838 y liquidación de cuentas de George Sand en 1839), así como los dictámenes periciales topográficos obrantes en autos y las explicaciones realizadas en juicio por sus autores, examinados también los diferentes estudios, obras y artículos elaborados a lo largo de estos dos siglos por diversos autores estudiosos de Chopin y George Sand desvinculados de las partes; la declaración escrita del único testigo contemporáneo a la estancia de los referidos artistas; las emitidas por los antiguos habitantes de Valldemossa a los investigadores en el siglo XIX en comparación con las posteriormente referidas en el s. XX, contradictorias con las anteriores; y los diversos dibujos realizados por George y Maurice Sand desde su celda, y comprobado por esta Juzgadora que el dibujo del documento 32 sólo pudo realizarse desde la celda nº 4 propiedad de la parte actora, resulta obligado estimar íntegramente la demanda, atendido que debe entenderse totalmente acreditado por el conjunto de la prueba, que la concreta celda de la Real Cartuja de Valldemossa donde moraron Frederic Chopin, George Sand y sus hijos, durante su estancia en Mallorca en el período que comprende desde el día 15 de diciembre de 1838 hasta el 11 de febrero de 1839 fue la actual celda nº 4, conocida en aquella época como la celda nº 3, y que es propiedad de la actora, y no en la nº 2 que se exhibe actualmente, ni tampoco en la nº 3, ni en ninguna otra, debiendo la demandada corregir por completo sus anuncios publicitarios y enmendar el error en que ha incurrido durante tan largos años, porque ha resultado acreditado en este juicio que dicha publicidad es engañosa, y no sólo ha provocado durante un siglo entero (desde 1910) error en el consumidor, sino que además ha creado confusión en los visitantes, siendo obligado que informe en el futuro verazmente a los consumidores y comunicando este extremo a todos los organismos públicos.⁵³¹

---

les cel·les ha passat George Sand de manera memorable en companyia de seus fills i Chopin, i si ens fos possible fer-ho. El nostre guia semblava estar familiaritzat amb les dues preguntes».

⁵³¹ Disponible a <https://cutt.ly/mjWfYd7>. Consulta 18/04/2017, 12:26 h.

Arran de sentència, a part de la retirada de la publicitat, la cel·la 2 va haver de retirar el piano que mostrava, el qual era anunciat com aquell que tocava Chopin, el que es va considerar publicitat fraudulenta. Des d'aquest moment els propietaris de la cel·la 4 van decidir gestionar-la separatament i no amb la resta de propietaris dels altres espais que hi ha a la Catoixa. Per això, disposa d'una pàgina web diferent⁵³², en la qual es descriu la cel·la de la següent manera «Ésta es la auténtica y única celda que habitaron Frédéric Chopin y George Sand en la Cartuja de Valldemossa. En la habitación dormitorio se conserva el piano que utilizó Chopin en enero y parte de febrero de 1839». La polèmica d'aquest cas demostra la importància que poden arribar a tenir alguns indrets, personatges i espais culturals des d'un punt vista turístic, més enllà de la importància històrica de la cel·la i del piano de Chopin.

Figura 154. Piano que s'exposa a la cel·la 2, avui dia retirat per ordre judicial

⁵³² <http://www.celdadechopin.es/>. Consulta 09/01/2021, 12:30 h.

Figura 155. Cel·la 4 de Chopin i George Sand a la Cartoixa de Valldemossa (Mallorca)

Sense incloure la cel·la 4, la qual disposa d'una entrada independent de la resta d'espais per un preu de quatre euros, per accedir al conjunt monumental de la Cartoixa⁵³³ hi ha una entrada conjunta general amb un cost de 9,50€, per a grups de més de deu persones el preu és de 8,50€, i per estudiants 6€. Per una altra part, també hi ha disponible una targeta anomenada *WelcomeMallorcard*, amb un preu de 25€ i que inclou la visita a quatre espais: la Cartoixa i el Palau del Rei Sanç, el Museu d'Art Decoratives de Mallorca, els banys àrabs de Palma i els Jardins d'Alfàbia. Aquest producte turístic, però, ha quedat des actualitzat a causa, com ha s'ha comentat, del tancament del museu d'arts decoratives, malgrat tot, es segueix oferint a la pàgina web de la Cartoixa.

---

⁵³³ <https://www.cartoixadevalldemossa.com/>. Consulta 09/01/2021, 12:50 h.

Figura 156. Targeta *Welcome Mallorcard*, que inclou la visita a la Cartoixa i el Palau del Rei Saç, els banys àrabs de Palma, el museu d'Arts Decoratives de Mallorca i els Jardins d'Alfàbia

Figura 157. Font: pàgina web de la Cartoixa de Valldemossa. www.cartoixavalldemossa.com.
Consulta 13/12/2020, 9:40 h

Les iniciatives comuns sempre es valoren positivament perquè permeten, a més d'oferir uns preus més competitius, impulsar espais manco coneguts arran d'altres que gaudeixen d'un millor coneixement entre el públic. Però en aquest cas es veuen dues debilitats: la primera, evidentment, la desactualització dels espais inclosos ja que, actualment, com ja s'ha comentat, el museu d'Arts Decoratives de Mallorca roman tancat des del 2019 a causa de la manca de recursos. Per una altra part, es considera que la promoció no aprofita tota l'oferta patrimonial que ofereix l'entrada conjunta, ja que només s'esmenta el nom de la Cartoixa però es podria concretar la presència del museu municipal de Valldemossa, amb la col·lecció museogràfica de l'impremta Guasp, la pinacoteca dels artistes de la Serra de Tramuntana i la col·lecció d'art contemporani, patrocinada pel grup Serra, presentada en una exposició titulada «Juli Ramis, Picasso, Miró: pintura europea del segle XX». Sens dubte, incloure el nom d'aquests dos darrers artistes, internacionalment reconeguts, afegiria valor al producte. Així mateix, seria convenient elaborar un material divulgatiu i explicatiu que oferís una descripció de tots aquests espais i del patrimoni que exposen.

Ja que la visita a la Cartoixa inclou diferents espais i diversos tipologies de béns patrimonials, podria ser presentada com un complex cultural i dissenyar un recorregut general de la visita, en el qual estiguessin inclosos tots els elements importants que s'hi troben, i que aquests fossin objecte d'una interpretació patrimonial a partir de diferents recursos atractius i engrescadors. El discurs museogràfic actual, i la visita en general, no està a l'altura de la importància historicoartística i turística d'aquest indret.

Una dels espais que es poden contemplar a la Cartoixa és la farmàcia,

construïda entre els anys 1723 i 1725. El contingut que es realment important, format per tota una col·lecció d'objectes destinats a obtenir les substàncies medicinals, algunes de les quals es conserven encara dins molts dels pots que s'exposen. Hi ha un total de 138 albarels, és a dir, pots cilíndrics de ceràmica amb la part central més estreta, destinats a contenir plantes o preparats medicinals. Aquests estan decorats amb blau de cobalt amb motius vegetals i figuratius. Destaquen també les arquetes de fusta conservades, totes policromades, o els recipients de vidre bufat, segurament tots fets a Mallorca. Aquesta farmàcia es mantingué activa fins a l'any 1895, i el 1932 el pintor Bartomeu Ferrà i la seva esposa l'adquireixen i l'instal·len en una de les capelles conventuals, per tal de poder obrir-la al públic el mateix any.

A continuació, hi ha l'espai anomenat «cel·la prioral», formada per diversos espais: l'habitació del prior, un oratori privat, la biblioteca, un jardí, el menjador i l'Ave Maria, espai comú a totes les cel·les dels monjos. Al llarg de totes aquestes estances podem contemplar objectes de naturalesa molt diferent. Cal no passar per alt les rajoles d'alguna de les habitacions, moltes originals. Hi ha també pintures, algunes talles i sobretot una gran col·lecció de llibres i manuscrits ubicats a la biblioteca. Dins aquesta hi ha algunes peces que sobresurten per la seva qualitat, com ara una talla d'ivori del segle XV o un tríptic amb l'adoració dels Reis Mags que segueix l'estil flamenc, datat del segle XVI. A la part superior de les parets penja una col·lecció de peces de ceràmica, bàsicament plats, amb decoració amb blau de cobalt, provinents de Catalunya, Terol i Alcora.

La cel·la 4 de Frederic Chopin, a causa del seu reconeixement com a col·lecció museogràfica de caire històric, s'ha inclòs dins la tipologia de museus d'història

L'espai del Museu Municipal de Valldemossa està organitzat en tres grans blocs temàtics: el primer correspon a l'impremta Guasp, una de les més importants de la ciutat de Palma, fundada l'any 1579 per Gabriel Guasp i amb una llarga trajectòria, i reconeguda com a col·lecció museogràfica pel Consell de Mallorca. El museu té una de les col·leccions de xilografies, que abasten des del segle XVII fins al segle XIX, més importants de tot Europa, amb un total de 1.584 gravats. A més, hi podem contemplar també la premsa datada del 1622.

Figura 158. Pinacoteca dels pintors de la Serra de Tramuntana del museu municipal de Valldemossa a la Cartoixa (Mallorca)

El segon bloc temàtic està dedicat exclusivament a la figura de l'Arxiduc Lluís Salvador. Es mostra com treballava en les seves investigacions, tot exhibint part del material que elaborà, com també dibuixos realitzats per ell mateix. Molts d'aquests objectes provenen de Son Moragues, una de les finques que comprà l'arxiduc.

El tercer tema tractat és la Serra de Tramuntana i l'activitat artística que s'hi va desenvolupar. Es mostren obres d'alguns dels més importants pintors mallorquins vinculats a aquesta zona de Mallorca, però també d'altres que provenen de fora. Podem esmentar Cristòfol Pizà, Bartomeu Ferrà, Erwin Hubert, Joan Fuster, Llorenç Cerdà, Antoni Ribas, Ricard Anckermann, Tito Cittadini, Josep Coll i Bardolet, Joaquín Sorolla o Carmen Osés.

El darrer bloc del museu, aquest ja situat en el primer pis, està dedicat a l'art del segle XX a partir de la figura de Juli Ramis (1909-1990). A la primera sala d'aquests bloc s'exposen obres d'aquest artista que pertanyen al període de 1930-1960. També hi són presents artistes com Joan Miró, Antoni Tàpies, Marx Ernst, Joan Fuster, Antoni Saura, etc. Es fa un especial menció a Miró, al qual es dedica un espai on apareixen fotografies del seu taller, d'ell treballant i algunes pintures seves.

La visita a la Cartoixa acaba amb el palau del rei Sanç, primitiva cartoixa on s'instal·laren els monjos quan aquest edifici els fou concedit pel rei Martí l'Humà. Es conserva encara l'esmentat claustre, al voltant del qual s'organitza tot l'espai, que consta de dos pisos, tot i que només es pot visitar

la planta baixa. Es mostren algunes habitacions, com ara el dormitori o el menjador, on destaca el mobiliari i la sumptuositat de la decoració.

Un esdeveniment celebrat a la Cartoixa que s'ha convertit en un dels més representatius de la Serra, és el Festival Chopin de Valldemossa, un dels més antics de Mallorca, present des de l'any 1930 gràcies al compositor mallorquí Joan Maria Thomàs, creador del festival. Actualment existeix l'Associació del Festival gràcies a la qual aquest es segueix celebrant, juntament amb l'ajuda econòmica del Govern de les Illes Balears, el Consell de Mallorca, l'Ajuntament de Valldemossa i la Reial Cartoixa, on tenen lloc els concerts. En les darreres edicions el festival s'ha celebrat el mes d'agost, en plena temporada turística.

Figura 159. Logotip de l'Associació del Festival Chopin de Valldemossa

Font: pàgina web de l'Associació del Festival Chopin de Valldemossa. www.festivalchopin.com.
Consulta 15/01/2021, 13:23 h

Un altre museu general és el **Museu de Lluç**⁵³⁴ es considera una petita joia de la museografia balear, sobretot pel seu fons, però mal valora i aprofitada. S'inaugura l'any 1952 amb una col·lecció d'arqueologia. L'any 1971 Antoni Mulet fa donació de la seva col·lecció de ceràmica, mobiliari, pintura i d'altres tipus de peces d'arreu del món, la qual estava ubicada en l'anomenat Can Mulet de Gènova, a Palma, el qual fou qualificat per Gaya (1955: 569-572) com un dels millors museus folklòrics d'Espanya. Està situat a la primera i segona planta de l'edifici central del santuari i el seu fons s'exposa material variat però sobretot molt representatiu. El fons del museu abasta, aproximadament, des de l'època prehistòrica fins al segle XX, i està exposat al llarg de vuit sales seguint un criteri temàtic i, en certa mesura, també cronològic.

A l'entrada s'exposa una col·lecció de més de 300 monedes de diferents períodes de l'època romana. Ja dins la primera sala, dedicada a l'època prehistòrica, es recorda la figura de l'antic director del museu, l'arqueòleg missioner dels Sagrats Cors, Cristòfor Veny, atès que participà en diverses campanyes arqueològiques, com ara les del jaciment del Sec i el de la Cometa dels Morts, del qual es troben peces de l'època naviforme i època talaiòtica. També hi ha braçalets, collars, llances, anells o restes ceràmiques, així com un bou de bronze fet amb la tècnica de la cera fosa, que forma part de la

⁵³⁴ <https://www.lluc.net/museu/>. Consulta 09/01/2021, 11:25 h.

col·lecció d'Antoni Mulet, la qual destaca juntament amb la col·lecció Furió, de peces de l'època talaiòtica, grega i romana. S'exposa ceràmica del jaciment del Sec, de la qual destaca la ceràmica negra. L'època de les colonitzacions també hi està representada amb peces com els llums d'oli, la ceràmica sigil·lada o les escultures púniques. Tot aquest material, tret de les peces més grosses com les àmfores, està col·locat curosament dins vitrines amb una acurada il·luminació i tot plegat permet una òptima contemplació de les peces.

Una altra sala és la del Tresor de la Verge, que acull peces d'orfebreria que s'han lliurat a la Mare de Déu de Lluc, amb una gran varietat de joies com la típica Creu de Malta, els cordonets o les polseres de rosetes, rellotges i rosaris. També hi ha una col·lecció de ventalls o pintures amb alguns personatges retratats que porten determinats objectes exposats *in situ*. Altres tipus de peces són les relacionades amb el culte, com ara els calzes o els reliquiaris. A continuació ve la sala del dormitori mallorquí, amb un llit d'època típic de l'illa, acompanyat per unes vitrines on s'exposen vestits tradicionals de les illes Balears, a més d'alguns instruments musicals com ara el tambor, la xeremia i el flabiol.

La quarta sala està dedicada a la imatgeria religiosa, tant en escultura com en pintura. Hi ha vàries escultura de la Mare de Déu amb el nin, pintures que representen la primera caiguda de Crist, un oli anònim, unes talles del segle XIII de la Mare de Déu i sant Joan o una Dolorosa del segle XVII, procedent de Sevilla. Destaquen els betlems d'escaparata procedents dels tallers de les Verges Rosses, del segle XVIII, i del Santet, del XIX.

Una de les sales més significatives d'aquest museu és la de ceràmica, amb peces representatives de la ceràmica mallorquina col·locades en quatre vitrines on s'exhibeixen peces de verd i manganès, blau de cobalt i gerres de Felanitx. També hi ha ceràmica catalana i valenciana amb plats policromats, i ceràmica aragonesa. Per acabar, algunes vitrines mostren peces de ceràmica d'importació europea, on destaquen els plats d'influència xinesa o els de Delft (Holanda).

Per una altra part, hi ha una sala monogràfica de la pintura de Coll Bardolet, gràcies a la donació que el mateix artista feu al museu. La primera obertura d'aquest espai fou el 1989, però l'any 1995 va ser sotmès a una reforma que va resultar en noves sales on s'exposen les seves típiques pintures dels balladors de ball de bot mallorquins, com també les escenes costumistes que reflecteixen la societat mallorquina preturística. Els paisatges també hi són nombrosos. L'obra exposada deixa fer-se una idea clara del que fou la pintura d'aquest pintor català establert a Valldemossa. Seguint amb la mateixa temàtica, la pinacoteca del Museu de Lluc consta obres que deixen conèixer quines foren les tendències artístiques predominants durant el segle XIX i el XX. Pintors com Antoni Ribas, Ricard Anckermann, Santiago Rusiñol, entre molts d'altres, hi són representats. La darrera sala està dedicada a l'artesania tèxtil amb el fons Bujosa, amb un teler manual datat aproximadament del 1800 i algunes peces de roba: una col·lecció de casulles, roba interior de lli i cotó, etc.

Un altre espai que ha estat catalogat dins la categoria de general és el **Museu d'Art Contemporani i del Dimoni, a sa Pobla**,⁵³⁵ ubicat a la planta baixa del casal de Can Planes, on s'exposen les obres d'artistes mallorquins, alguns ja consagrats i d'altres no tan reconeguts, així com artistes forans que han tingut una estreta relació amb l'illa. L'origen d'aquest fons, que abasta obres des de l'any 1970 fins a l'actualitat, fou la iniciativa que dugueren a terme un grup d'artistes que organitzaren diferents trobades per intercanviar experiències. Gràcies a aquestes trobades i a l'impuls que donaren a les arts plàstiques, s'inaugurà l'any 1985 el Museu d'Art Contemporani de Mallorca de Can Planes. El fons inicialment estava format per les obres d'aquests artistes impulsors i amb el temps s'ha anat ampliant gràcies a la donació d'una peça de cada un dels artistes que han pogut exposar en el casal. Així mateix, també s'han fet algunes compres sempre que el pressupost ho ha permès. En aquest museu estan representats més de 60 artistes i, malgrat que hi predomini la pintura, s'hi poden observar igualment escultures, ceràmiques i arts gràfiques. Les obres que s'exposen al museu van canviant i al llarg de l'any es fan entre sis i deu exposicions diferents per tal d'oferir una visió global del seu fons.

Figura 160. Museu d'Art Contemporani i del Dimoni de Can Planes a Sa Pobla (Mallorca)

Però Can Planes exposa un altre tipus de col·lecció, amb una temàtica molt vinculada a Sa Pobla, el museu de Sant Antoni i el Dimoni, inaugurat l'any 2003, i que anteriorment es trobava a l'antiga estació de tren de Sa Pobla. L'objectiu d'aquest espai és ensenyar i acostar el públic a la festa de

⁵³⁵ <https://cutt.ly/UjRT214>. Consulta 15/01/2021, 16:25 h.

Sant Antoni, una de les més importants de Mallorca i declarada d'interès turístic. Del material exposat cal destacar la col·lecció de dimonis i la de caparrots de cartró pedra, testimonis d'una tradició introduïda a Sa Pobla per Alexandre Cuellar, català que exercí la tasca de secretari de l'Ajuntament del poble en la dècada dels anys 50. Concretament, els capgrossos, que s'exposen foren fets l'any 1953 i són els que es treuen al carrer el dia de la festa de Sant Antoni (dies 16 i 17 de gener).

Figura 161. Sala del Museu de Sant Antoni i el Dimoni de Can Planes a Sa Pobla (Mallorca)

Actualment la línia de gestió d'aquesta centre està molt fonamentada en les activitats educatives i tallers que s'hi duen a terme. Les activitats que s'hi duen a terme giren del programa «ActivArt» en el qual hi ha inclosos deu tallers de caire creatiu, com l'elaboració de gravats i la restauració de mobles. Treballen també amb el públic escolar, ja que aquesta part educativa és la que es vol potenciar en aquest centre. Respecte al públic turista, representa un percentatge molt petit, de fet, no fan una promoció turística, únicament algunes vegades s'ha fet algun *tour* a través de turoperadors d'Alcúdia, però aquest volum representa només un 5% de les visites, aproximadament. Per tant, el públic local és el majoritari ara per ara i cal dir que aquest s'ha vist incrementat gràcies a les iniciatives que s'ofereixen (Escala, M., 21 de desembre de 2020, comunicació personal).

La finca pública de **Son Real**⁵³⁶ uneix patrimoni natural, històric, arqueològic i etnològic, per aquest motiu s'ha considerat un espai de caràcter

⁵³⁶ <https://cutt.ly/xjYDm5q>. Consulta 14/01/2021, 10:54 h.

general. L'any 1991 va ser declarada Àrea Natural d'Especial Interès pel Parlament de les Illes.⁵³⁷ A part d'una sèrie de rutes que permeten fer senderisme per la finca, que ocupa quasi quatre-centes hectàrees, es pot visitar el jaciment arqueològic de la necròpolis, a més de disposar d'una sèrie de construccions de caràcter etnogràfic.

La inauguració dels seus diferents espais museístics fou l'any 2008 després de dur a terme una reforma i adaptació de la Casa Nova dels Senyors i els Sestadors Nous, on s'ubiquen les exposicions que s'hi mostren. El que es presenta és un centre expositiu que tracta dos temes diferents: l'etnològic i l'arqueològic. Aquests dos espais es presenten de manera separada però contínua.

La part etnogràfica ofereix una completa informació sobre els treballs agrícoles tradicionals duts a terme en una possessió mallorquina, i tracta temes molt concrets com el de l'aigua i la seva obtenció, el tipus de bosc que es poden trobar a Mallorca, els treballs relacionats amb la mar, i sobretot l'estil de vida de Son Real, que era, al cap i a la fi, l'estil de vida que es duia en una possessió. En relació a aquest tema es divideix l'explicació en cinc subgrups: la possessió, les feines del camp, la nit i les rondalles, les sopes mallorquines i el rebost. Cal dir que els recursos que s'utilitzen són molt variats i atractius, fet que permet presentar de manera diferents cada una de les explicacions que hi estan exposades.

Figura 162. Interior del Centre d'Interpretació de Son Real a Santa Margalida (Mallorca)

Font: pàgina web de l'IBANAT. www.balearsnatura.com. Consulta 15/01/2021, 15:57 h

Per una altra part, es troba la part dedicada a l'arqueologia, en la qual s'explica quins són els principals llocs d'interès a la finca a partir d'una maqueta. Com no podia ser d'altra manera, la temàtica principal té a veure

---

⁵³⁷ Es vol recordar que en el punt tres d'aquest treball es pot obtenir més informació sobre l'adquisició i la història de la gestió d'aquest espai.

amb el necròpolis de la Punta dels Fenicis la qual és explicada a través de diferents panells i amb una sèrie de vitrines que mostren peces localitzades en el jaciment.

Son Real ho té tot per ser un atractiu turístic: la necròpolis, una de les millors conservades i més excavades de l'illa, arquitectura tradicional a partir de la qual es pot articular un discurs sobre l'estil de vida de l'illa abans del turisme, aspecte tractat en el centre d'interpretació. D'altra banda, és un espai natural que permet fer esports de diferent mena, senderisme, fúting o bicicleta, les quals es poden llogar a la finca. A més, la seva situació a prop de nuclis turístic com són la platja de Muro o Son Serra de Marina, fan que sigui un lloc de fàcil accés i coneixement entre els turistes. A la finca hi ha un centre de recepció de visitants que ofereix tota la informació disponible per poder gaudir de les diferents activitats que es poden fer. El problema principal, com ja s'ha comentat, és la trajectòria que ha tingut el centre, el qual va romandre tancat durant temporades i d'altres amb un horari d'obertura molt reduït.

Pel que fa als espais museístics, es veu un clar desequilibri entre el nombre de visites que es comptabilitzen a la finca i el nombre de visitants que entren al centre d'interpretació. L'any 2014 del total de 22.467 visites, només el 16% va entrar al museu, l'any següent aquesta xifra baixà fins al 6% (cal dir que el nombre de visites general disminuï quasi un 50%). En els anys següents, tota i que la tendència és ascendent, i les persones que entre al museu representat entre un 16 i un 28%,⁵³⁸ segueix sent un percentatge baix, sobretot si es té en compte que el museu es troba a poca distància del centre de visitants. S'hauria d'intentar resoldre aquesta situació, sigui a partir de millorar la senyalística, la informació proporcionada o el sistema de recepció de visitants. Val a dir, que sovint el museu s'ha trobat tancat, malgrat que la finca estava oberta, coses com aquestes fan que aquest espai pugui no s'integri dins l'oferta global.

Un altre museu de caràcter general és el **Museu del Casal Cultural de Sóller**, ubicat en el carrer de la mar, està gestionat per l'associació cultural privada que va tirar endavant amb el Casal de Cultural, obert l'any 1958. Aquesta entitat fou un element dinamitzador de la vida cultural al poble arran de la celebració d'activitats de diferent mena, com cicles de cine, exposicions o fòrums de teatre, i va compaginar aquesta funció amb la d'espai museístic (Celià, 2008: 435).

S'ubica en dos antics edificis, datats dels segles XVI i XVIII, els quals van ser annexionats per aconseguir un espai més ampli que pogués adaptar-se millor a la seva funció expositiva. L'edifici consta d'una planta baixa, amb un pati on s'hi solen dur a terme alguns dels actes organitzats, i dos pisos superiors.

Aquest centre s'ha inclòs dins la categoria de museus general tenint en compte el tipus de peces que exposa, les quals són de naturalesa, malgrat que predominen sobretot les de caràcter arqueològic i etnogràfic. El fons s'ha anat formant sobretot arran de donacions i cessions, però també amb

---

⁵³⁸ Dades aportades pel centre de recepció de visitants de Son Real, gestionat per l'IBANAT.

algunes compres fetes per l'associació. Es poden observar objectes diversos, com mobiliari, ceràmica, retrats pictòrics, arts decoratives, pintures, algunes d'elles de Tomeu Pizà. També té una col·lecció de caràcter natural, en concret plantes endèmiques de Mallorca. Cal destacar les maquetes dels principals monuments de Sóller, la impremta amb la qual s'imprimia el Setmana Sóller o una col·lecció dedicada a l'Arxiduc Lluís Salvador. Altres tipologies de peces són vestimenta, instruments musicals.

Figura 163. Interior del Museu del Casal de Cultura de Sóller (Mallorca)

El discurs museogràfic no és exactament un discurs, de fet, no aconsegueix transmetre cap història o contingut global i tancat, sinó que és una mostra de peces molt variades, de temàtiques diferents, algunes d'elles dins vitrines, però que no segueixen uns criteris expositius coherents. Per una altra part, la manca d'espai és un altre dels problemes evidents. Tampoc hi ha uns recursos que permetin obtenir informació sobre les peces o que al manco els contextualitzi. Per tant, no es un espai que resulti atractiu a la visita, a causa de la manca d'informació que es proporciona. De totes maneres, per la seva ubicació, l'edifici on s'emplaça i el valor conjunt de la seva col·lecció, podria ser un espai museístic destacat a Sóller, sobretot tenint en compte que aquesta és una de les zones amb més presència turística de Mallorca.

Un dels museus més antics de Mallorca és el **Museu Bíblic de Mallorca**⁵³⁹, també denominat Museu del Seminari Conciliar de Sant Pere de Mallorca, ubicat a l'edifici de la Casa de l'Església en el carrer seminari de

⁵³⁹ <https://museubiblic.wordpress.com/>. Consulta 11/01/2021, 12:02 h.

Palma. Aquest centre, amb el vistiplau del papa Pius XI, es crea definitivament en el 1913 baix la direcció del bisbe Campins. La seva primera col·lecció sorgeix arran d'un viatge a Palestina l'any 1907 fet per un grup de personatges il·lustres, alguns tant significatius com Antoni Salvà i Ripoll i Miquel Costa i Llobera. En aquest viatge es compraren algunes peces que posteriorment foren donades a l'Església. El museu està també molt lligat a la inclusió de cursos de sagrada escriptura dins el programa formatiu del Seminari per voluntat del Bisbe Campins, qui designa a Bartomeu Pascual com a encarregat de la sala on es va anar dipositant el material adquirit, anomenada Sala Bíblica (Escalas, 2017: 184-185).

El fons del museu, en gran part donat per de Pascual Marroig, forma una col·lecció de 750 peces provinents d'Orient, de llocs com Egipte, Mesopotàmia, Israel o Jordània. El fons es pot dividir en diferents seccions: la secció de ciències naturals, una secció formada per tables cuneïformes i maquetes, la secció d'egiptologia, una altra dedicada a l'antic Israel i una dedicada a l'antiga església de Mallorca. Destaca la varietat d'objectes exposats, i l'àmplia cronologia que abracen. Hi ha peces tant diverses com armes de l'Edat del bronze, una col·lecció d'utensilis de sílex, fíbules, ceràmica o orfebreria. Destaca una mòmia egípcia i el seu sarcòfag, la única de les Balears, molt documentada, ja que se sap que es tracta d'un jove d'uns setze anys anomenat Irthoru. També hi ha una col·lecció de papirs egipcis i altres peces relacionades amb Egipte. Hi ha un conjunt de bíblies del segle XIX amb decoracions miniades i restes de la desapareguda basílica paleocristina de Cas Frares de Santa Maria.

Pel que fa a la secció de ciències naturals, sorgida arran de la donació que Antoni Maura fa al seu germà, Miquel Maura l'any 1880 quan aquest era el rector del seminari. A més, hi ha altres aportacions, com la de Fernando Moragues, i posteriorment se n'han afegit d'altres, moltes d'elles sorgides en les investigacions que alguns seminaristes han dut a terme. Les peces que conformen aquesta col·lecció tenen una estreta relació amb la natura de Mallorca i es són de diferent tipus: minerals, mol·luscos, fòssils, entomologia, maquinària de física i química i vertebrats.

Pel que fa al discurs museogràfic cal dir que aquest espai ha patit un recent remodelació que ha millorat el discurs. Aquest abans estava buit de contingut, els objectes eren exposats de manera acumulativa, agrupats per temàtica però hi faltava un discurs per contextualitzar-los. Val a dir que s'ha aprofitat la situació d'atura de les visites a causa de la COVID-19 per dur a terme una renovació de les cartelles informatives, disponibles en català, castellà i anglès, s'han restaurat algunes maquetes i altres peces que ho requerien i s'ha millorat la seguretat de l'espai. Les vitrines ha patit modificacions per donar qualitat al discurs expositiu, malgrat que cal destacar que algunes d'aquestes són encara les originals que es van col·locar per primer vegada en el museu.

El museu no té un horari establert sinó que ofereix visites concertades gràcies al treball que realitzen un grup de voluntaris. Són freqüents les visites escolars, les de la tercera edat, les d'estudiants universitaris i experts i

investigadors que volen fer alguna consulta. Hi ha disponible visites guiades en diferents idiomes estrangers (anglès, italià, francès), però aquestes sempre han de ser concertades (Ramis, F., 16 de desembre de 2020, comunicació personal). Evidentment, aquest és un entrebanc per poder assegurar un flux continu i regular de visites, però malgrat això cal dir que és un museu bastant actiu que fa promoció a través de les oficines de turisme i que participa en el Dia Internacional dels Museus, normalment amb una jornada de portes obertes.⁵⁴⁰

Per acabar, cal parlar d'un centre que s'engloba dins l'oferta de Mallorca però no es troba en aquesta illa, el **Museu Es Cellar de Cabrera**.⁵⁴¹ L'arxipèlag de Cabrera fou declarat Parc Nacional l'any 1991, la seva bellesa natural i la importància marina fan que sigui un dels indrets més interessants per a la visita turística. Aconseguir aquesta declaració no fou fàcil però arran d'ella es van dur a terme mesures encaminades a preservar i conservar aquest espai. Per arribar-hi cal fer-ho amb una de les embarcacions que ofereixen el servei de trasllat a l'illa, a partir de les quals es controla el nombre visitants que rep l'illa. Es pot considerar que el flux de visitants està controlat i que les aglomeracions no hi són habituals, fet que fa encara més atractiva aquesta visita. Cal recordar que la gestió del parc passà del Ministeri de Medi ambient al Govern Balear.

A part de poder fer l'itinerari fins al castell o busseig amb l'acompanyament del personal que treballa a l'illa, hi ha disponible la visita el museu, el qual permet un coneixement històric, natural, arqueològic i etnològic. S'ubica en el Cellar, un edifici construït per la família Feliu entre el 1890 i el 1915, situat a la vall de ses Quatre Quarterades de Cabrera, pròxim al Monument dels Presos francesos. Arran de la col·laboració entre el Museu de Mallorca i l'Ajuntament de Palma, obrí les seves portes dia 30 d'abril de 1996, després d'un projecte de rehabilitació efectuat en el període 1993-1996 promogut per l'Institut Nacional per a la Conservació de la Natura (ICONA), anterior organisme vinculat al Ministeri de Medi Ambient, i que rebé el premi al millor projecte de rehabilitació Ciutat de Palma en al IX edició (Revista Arquitectura: 1997: 98).

Aquest museu és sovint qualificat com a museu etnogràfic però la veritat és que en la seva exposició aquest no és l'únic àmbit que es tracta, com ja s'ha dit, per això no es considera apropiat només considerar-lo museu etnogràfic. De fet, la diversitat del seu fons permet tenir una visió de síntesi de l'arxipèlag i els propis continguts de l'exposició es divideixen en tres àmbits: la història, l'etnografia i els recursos naturals. Pel que fa a la primera, queda sintetitzada amb les fets més importants i no s'inclouen el passat prehistòric ni els segles XIX i XX. Cal dir però, que es fa menció a es naus púniques i romanes enfonsades en aigües de Cabrera i l'assentament d'època bizantina que s'hi troba, així com la situació de l'illa durant l'edat mitjana i el fer dels presoners francesos. Parla també de l'Arxiduc Lluís Salvador i de

---

⁵⁴⁰ El Museu Bíblic no oferirà visites fins que la situació sanitària hagi estat controlada després de la pandèmia provocada per la COVID-19.

⁵⁴¹ <https://cutt.ly/xjUZNz7>. Consulta 11/01/2021, 9:03 h.

la seva descripció de l'any 1880. També es cita al científic Odon de Buen en relació a l'excursió organitzada a l'illa en motiu de la inauguració en el 1908 de l'Institut Oceanogràfic de Palma.

De la secció etnològica s'ha dissenyat a partir dels material i testimonis vinculats amb l'illa. És una petita mostra centrada en la pesca tradicional, il·lustrada a partir d'una sèrie objectes i utensilis. També n'hi ha de caràcter agrícola, ramader, militar i forestal, tots ells acompanyats de material fotogràfic que il·lustra les peces exposades. La darrera part del museu fa un repàs dels aspectes naturals més importants de l'illa, entorn del tema de l'aigua, el sòl, la fauna, la flora i el paisatge.

El discurs museogràfic, tot i que fragmentat, ofereix una perspectiva històrica de l'illa així com posa de relleu quins són els seus principals valors naturals i culturals. Tanmateix, es considera que els continguts haurien de ser revisats, ja que hi ha etapes i aspectes de caràcter etnogràfics que no acaben de construir un discurs unitari i complet. Per una altra part, es considera que el centre no està ben potenciat dins el part a causa de la poca informació que es dona al respecte i les nul·les iniciatives que s'hi duen al respecte. Per exemple, com ja s'ha dit, s'ofereix fer busseig amb un guia que condueix els visitants i els explica allò que poden veure durant aproximadament una hora, però en canvi no hi ha cap visita guiada en el museu. A més a més, en la guia de visita del parc⁵⁴² no s'explica quin és el contingut del museu de manera detallada, simplement s'esmenta Es Cellar un dels itineraris proposats, concretament el número tres dedicat al monument dels francesos. El que sí s'incorpora és una imatge del seu interior on es poden veure part de les peces que s'hi exposen. Tanmateix, es considera que se li hauria de dedicar al manco una pàgina per poder donar detalls del tipus d'exposició que presenten i quin és el material que s'hi exposa.

Per acabar, es vol recordar que a Ses Salines hi ha el Centre d'Interpretació de Cabrera, el qual no s'ha inclòs en el cens perquè està dedicada a la temàtica de la natura,⁵⁴³ el qual dona una visió àmplia dels recursos naturals de l'illa.

1.6. Museus Especialitzats

Juntament amb els museus generals, es situen el especialitzats. D'aquesta categoria es volen destacar aquells museus que tenen com a tema central la mar, que serien el futur **Museu Marítim de Mallorca**⁵⁴⁴ a Palma, el **Museu de la Mar al Port de Sóller**, situat a l'antic Oratori de Santa Caterina d'Alexandria i obert novament l'any 2019 després de romandre

---

⁵⁴² Aquesta guia està disponible en el següent enllaç: <https://cutt.ly/fjUCuLx>. Consulta 16/01/2021, 18:37 h.

⁵⁴³ Es vol recordar que s'ha seguit la classificació de museus feta per la UNESCO, la qual només inclou aquells centres d'interpretació que no estiguin dedicat a la natura, per això no s'ha inclòs ni el Centre de Interpretació de Cabrera de Ses Salines ni el Centre de Interpretació de l'Albufera d'Alcúdia.

⁵⁴⁴ <https://museumaritim.conselldemallorca.cat>. Consulta 10/01/2021, 19:43 h.

tancat des del 2012. El museu tracta d'explicar-nos qüestions mitjançant relacionades amb la mar, com la seva la gent, la feina dels mestres d'aixa, on es destaquen els mestres de la família March, la pesca, el comerç, l'emigració i el retorn a casa dels emigrants.

Es mostren diferents tipus de documents, com ara certificats de sanitat de la tripulació dels vaixells mercants o cartes d'emigrants, com també maquetes de vaixells i patents comercials, la col·lecció d'agulles i hams d'en Guillem Casanovas, fotografies, passaports antics i patents de sanitat, entre d'altres. A més a més, es pot gaudir de l'audiovisual anomenat «La remor de la Memòria» la planta soterrani i està exclusivament dedicada a la projecció d'un audiovisual que pretén explicar la història de Sóller a partir de cinc personatges diferents, tots ells relacionats amb la mar. La temàtica que tracta, doncs, està en consonància amb l'espai de la planta superior. Cal destacar el tractament i el disseny d'aquesta sala d'audiovisuals, ja que és realment embolcallant. Té capacitat per a 30 visitants i l'audiovisual que s'hi projecta, anomenat “De la serenor a la tempesta”, on es mostren dotze testimonis que parlen sobre la tradició marinera del port de Sóller. En aquest cas, s'ha tingut en compte el públic estranger, per això està subtitulat en anglès, i també en castellà.

La poca trajectòria d'aquest museu des la seva reobertura i la situació causada per la COVID-19 no permeten fer valoracions molt concretes al respecte. Per tenir una idea quantitativa, que no és en absolut concloent, des del mes de maig fins el mes de juliol el museu rebré 3.099 visitants, sense incloure les visites escolars⁵⁴⁵. Entre el públic predominen els estrangers de nacionalitat anglesa, seguits pels alemanys. Aquest espai necessita més temps per comprovar quin serà el seu desenvolupament i el seu efecte tant a Palma com a Sóller, i si és capaç d'articular una xarxa de museus i espais dedicats a la temàtica marítima, tant pròpia i identificaria de Mallorca. En aquesta es podrien contemplar altres espais que ja existeixen i que podrien ser fomentats, com el Museu del Far de Porto Pi.

Per una altra part, cal esmentar el **Museu del Calçat i de la Indústria**,⁵⁴⁶ ubicat en el pavelló del General Luque i inaugurat l'any 2010. El seu discurs museogràfic va ser renovat l'any 2018 arran d'un estudi de públic elaborat pel mateix museu, en es va demanar a la societat inquera quin era el tipus de museu que els agradaria i de quina manera volien veure exposat el patrimoni relacionat amb aquesta indústria tant important per a la ciutat. La col·lecció del museu, formada per peces exclusivament donades per particulars i empreses dedicades al calçat, s'ha articular en una àmplia sala expositiva on es fa un recorregut cronològic del desenvolupament del calçat a la ciutat d'Inca i de quin és el seu procés d'elaboració en les diferents etapes, a partir de recursos expositius diversos, com panells explicatius en diversos idiomes (català, castellà i anglès), material fotogràfic, l'exposició de peces i eines emprades en el procés de producció i el seu resultat final, les tant

---

⁵⁴⁵ De dia 20 d'agost al 30 de setembre el museu rebé 2.354 però en les dades aportades pel museu no s'especifica quina quantitat representen els escolar, per això no s'ha considerat aquest període cronològic.

⁵⁴⁶ <https://museu.incaciutat.com/>. Consulta 10/01/2021, 20:14h.

preuades sabates d'Inca. És significatiu el punt de vista des del qual es va partir per elaborar la renovació del discurs museogràfica, ja que allò que s'ha volgut aconseguir és un museu «construït des de i per a la comunitat».

S'han comprovat les dades de visitants en les memòries del museu i d'elles es pot extreure que, avui dia, el públic que hi predomina és el local i que les visites turístiques representaran, l'any 2019, un 37% del total de visites (sense comptar amb les escolars). Tal vegada aquest sigui el proper repte del museu, ser un recurs cultural significatiu per a Inca, ja que aquest fou un dels objectius pel qual fou creat, per fomentar un turisme cultural. De fet, ja s'hi ha dut algunes accions al respecte, com l'organització d'unes jornades formatives per a guies turístics durant el 2020.⁵⁴⁷

L'últim dels museus dins aquesta categoria és el **Rafa Nadal Museum Experience**,⁵⁴⁸ sense dubte una de les visites de més reclam turístic. És difícil que no fos d'una altra quan el centre està dedicat a un dels esportistes més importants a nivell internacional, i de la història de tennis en general, el manacorí Rafael Nadal.

Figura 164. Sala d'exposició del Rafa Nadal Museum Experience a Manacor (Mallorca)

Font: pàgina web del Rafa Nadal Museum Experience. <https://sportxperience.rnsportscentre.com/sala-exposicion/>. Consulta 15/01/2021, 19:52 h

El centre es troba situat a Manacor, devora de la *Rafa Nadal Academy by Movistar*, i el complex esportiu que inclou un centre de tecnificació, un gimnàs i pistes de pàdel i tennis, a part de cafeteria-restaurant i un hotel. Sens dubte, una iniciativa esportiva ambiciosa, però també un dels projectes d'explotació turística més rellevants de l'àmbit balear. Si bé la ciutat de Manacor no té una demanda turística destacable, aquest centre no està en consonància amb el poble, ja que durant la temporada estival són molts els busos i cotxes de lloguer que es veuen aparcats. Però els mesos d'hivern el centre no roman tancat, ni molt manco, el centre es manté dinàmic. I és que la promoció del centre és constatat a nivell mundial: cada victòria del tenista és

⁵⁴⁷ «El Museu del Calçat i la Indústria d'Inca organitza unes jornades formatives per a guies turístics», 20 de juliol de 2020, Ajuntament d'Inca, disponible a <https://cutt.ly/2jR8deL>.

Consulta 07/11/2020, 10:38 h.

⁵⁴⁸ <https://sportxperience.rnsportscentre.com/>. Consulta 12/01/2021, 19:44 h.

una campanya inestimable, cada visita que rep el centre d'esportistes i gent famosa és una altra empenya que no aconseguiria cap altre campanya publicitària (a menys que estigués protagonitzada pel mateix Nadal).

El que ofereix el museu, en aquest cas més que mai, és l'experiència, com el seu nom indica, malgrat que aquest fa referència al tipus de visita que es fa al museu, a partir de maquinària de realitat virtual que permet practicar esports com el tenis, el rem, el hoquei o el ciclisme de muntanya, de la mà de la tecnologia més puntera. Per una altra part, hi ha una sala d'exposició amb els trofeus i equipaments del tenista, però també objectes que han estat donats per altres esportistes famosos.

Però com es deia, és el fet de trepitjar el poble del tenista, el seu centre esportiu (on possiblement el podran veure passar o entrenar, malgrat que sigui de lluny), allò que converteix aquesta visita, més de caràcter museístic que cultural, en una oferta turística quasi sense competència.

El segon santuari inclòs dins el producte de *Spiritual Mallorca* és el Cura, amb l'Aula de gramàtica de Ramon Llull, un petit espai museístic on es s'hi troben peces de caràcter etnogràfic i d'altres de sacres. Del fons del museu destaca la seva col·lecció de llibres, col·locada al que fou l'aula de gramàtica, i entre els quals es troben aproximadament uns cent exemplars escrits abans del 1700. Molts d'aquest llibres són de Ramon Llull, però també n'hi ha d'altres autors molt importants, com el *Tractat de teologia* de Fra Bartomeu Llobera (1698), el *Tractat de teologia* de Duns Scott (1671) i de l'obra de Ramon Llull destacam el manuscrit *Logica Magna*, el *Tractat de filosofia natural* (1694), *Blanquerna* (1521) o *Ars Generalis* (1643). A les parets pengen pintures, totes de temàtica religiosa. D'aquest espai en destaca sobretot el seu entorn, ja que el seu discurs museogràfic i la seva presentació en general, necessiten un plantejament totalment renovat, sobretot si es té en compte que s'ha volgut dinamitzar aquest santuari amb la renovació, l'any 2015, de l'hostatjaria i el restaurant que s'hi poden trobar gestionats per una empresa privada, la qual rep un tipus de turista de classe mitjana que viatja sol o en parell, sobretot de nacionalitat alemanya, i que cerquen un lloc tranquil per desconnectar (Novo, 2019: 401). El museu podria significar una aportació cultural més en aquest indret, el qual és, per una altra part, una de les rutes cicloturístiques més freqüentades de l'illa.⁵⁴⁹

A Manacor es troba també la **Institució Pública Mossèn Alcover, de Manacor**, el qual fou inaugurat l'any 2014 i deixa conèixer quina fou la vida i l'entorn de l'escriptor. Estructurat entorn de sis sales, es tracten temes com els projectes que dugué a terme Alcover, la seva passió per la història, per la llengua, i la seva faceta de folklorista entorn de les Rondalles Mallorquines d'En Jordi des Racó. Tot i que presenta un espai museogràfic cuidat, dinàmic i on es combinen recursos de diferent classe, s'ha de dir que aquesta visita s'ha consolidat dins el públic manacorí, ni el local ni el turista. La seva situació, al centre de Manacor però en un carrer un tant amagat, no ajuda a tenir un efecte contrari, i malgrat que hi ha alguna senyal que

---

⁵⁴⁹ Per a més informació es recomana l'article «Tres santuarios y tres modelos de gestión turística en

informa de la ubicació del centre, aquesta no acaba de connectar-lo amb el nucli social del poble per on circula més la gent.

Figura 165. Interior de l'Aula de gramàtica de Ramon Llull, al Santuari de Cura (Mallorca)

Cal parlar del **Museu de la Porciúncula a Palma**, inaugura l'any 1971 i dividit des del principi entorn de tres seccions: una d'arqueologia, una d'etnogràfica i un altra sobre numismàtica. El seu fons reuneix un nombre molt significatiu de peces a partir de les quals estan representats els oficis típics de la cultura mallorquina, com ara el d'argenter, el de ferrer, pagès, fuster, vidrier, sastre, etc. La secció d'arqueologia és també molt completa amb peces mostrades segons el seu període històric, des del primer bronze balear, a la prehistòria, la cultura grega i fenícia, l'època paleocristiana i la romana.

El criteri general que segueix el discurs museogràfic és el cronològic, però l'ordenació de les peces, i la museografia en general, necessita una important reflexió. La quantitat de material exposat és molt abundosa, fins i tot arriba a ser excessiva, cosa que no permet contemplar de manera òptima totes les peces a causa d'una clara manca d'espai. Malgrat això, no es pot negar a importància del seu fons, amb objectes de naturalesa molt diferent, agrupats segons la seva temàtica: instruments musicals, una col·lecció de xilografies de l'impremta Guasp, material defensiu i d'atac, una col·lecció de màquines d'escriure antigues, una col·lecció de ceràmica, gerres de Felanitx,

una important col·lecció de siurells una altra de peces de vidre de la fàbrica mallorquina Gordiola o una gran quantitat d'estris de metall de cuina i de camp.

Figura 166. Interior de la Institució de la Fundació Pública Mossèn Alcover de Manacor (Mallorca)

Font: Pàgina web de la Fundació Pública Mossèn Alcover. www.institucioalcover.cat. 03/01/2021, 10:43h

1.7. Museus d'Arqueologia

Per acabar, i malgrat que la tipologia d'arqueologia no predomini a Mallorca, es volen comentar dos espais. El primer és el **Museu de Pollentia a Alcúdia**,⁵⁵⁰ filial del Museu de Mallorca. La seva importància li ve perquè conté part de les peces localitzades en el jaciment arqueològic romà ubicat pròxim al museu. Fou cret l'any 1987 i abans d'aquesta data, el lloc on s'exhibia part del material trobat a les excavacions era el Casal de Can Domènech. Posteriorment es muntà una nova exposició a l'Antic Hospital d'Alcúdia, un edifici del segle XIV de gran importància historicoartística. Aquest espai és compost per una única sala on s'ha instal·lat tot un discurs museogràfic que informa sobre diferents aspectes de la vida pública i privada a una ciutat romana.

Un dels temes d'aquest espai està dedicat a la vida pública, i es divideix en tres subtemes: el fòrum, centre de la vida romana; el teatre, temps lliure; i les necròpolis, la mort a Pollentia. Al llarg de tot el recorregut s'ofereixen unes breus explicacions que ens donen informació sobre tots aquests aspectes, com també sobre algunes de les peces exposades. A tall d'exemple, hi ha escultures de mida monumental (un togat, una matrona i una *puditia*), a més

⁵⁵⁰ <http://museudemallorca.caib.es/>. Consulta 10/01/2021, 21:07 h.

de fragments escultòrics o peces relacionades amb les arts escèniques, com ara les màscares de bronze de petita mida. S'hi pot observar també el casc d'un gladiador i un aixovar funerari.

Un altre àmbit presenta la vida privada dels romans, dividida en els temes següents: la preparació dels aliments, el parament de taula, els ingredients bàsics que utilitzaven, els dolços casolans que confeccionaven, i ens parlen també de la casa romana, les estances personals i la religió domèstica. Tots aquests temes, com en l'àmbit anterior, estan explicats a través d'un seguit de panells que acompanyen les peces exposades, totes relacionades amb la informació que proporcionada. Es pot contemplar la maqueta de la casa de l'àrea de Portella, la del Cap de Bronze i la Casa Nord-oest, restes d'un mosaic, diferents tipus de joies com ara polseres, collars d'or, anells, arracades, petits recipients per guardar-hi determinades substàncies, monedes i objectes de culte domèstic, com ara la figura d'una lleona o la d'un déu alat, entre d'altres.

El discurs museogràfic que permet fer-se una idea general de com era la vida romana i quins són alguns dels aspectes que la caracteritzen, però és evident que no ofereix una visió àmplia i concreta de la importància que té el jaciment de Pollèntia. Això es deu a la falta d'espai, motiu pel qual el consorci que gestiona el jaciment ha parlat en alguna ocasió d'ampliar el museu però avui dia encara no s'ha executat aquest projecte. L'anterior directora del Museu de Mallorca, Joana Maria Palou, va presentar un avantprojecte del pla director del museu, juntament amb l'arquitecte Antoni Domingo. En aquest avantprojecte es proposava fer un edifici nou, amb un discurs museogràfic i tots els serveis que havia d'oferir el centre. La idea era situar el nou edifici devora el teatre, cosa que permetria que la visita al jaciment fos l'inici o el final de la visita al museu, tot i que no era necessari fer-se totes dues si no es volia. Aquest és un projecte que estava en vies d'aprovació i, segons sembla, finalment no s'arribà a aprovar (Palou, J.M., 2009, comunicació personal).

Un petit museu d'arqueologia però molt significatiu, sobretot per qui fou el seu fundador, és el **Museu Arqueològic de Deià**, on es mostren algunes de les peces que William Waldren (Nova York, 1924- Deià, 2003) recopilà al llarg de la seva vida en les diferents campanyes arqueològiques que dugué a terme. Waldren estudia a l'Art Students League de Nova York i a l'Acadèmia Julian de París, ja que la seva tasca d'arqueòleg, desenvolupada sobretot a la zona de la serra de Tramunta, la compaginà amb la d'artista. Quan morí fou enterrat a Deià, on fundà el museu, del qual se n'encarreguen els familiars.

El museu consta de dues sales de petites dimensions on s'exposen troballes provinents de diferents jaciments arqueològics. Les peces estan col·locades damunt estanteries, les quals estan dividides per èpoques, totes enumerades. Al llarg de tot el recorregut es dona una certa informació general de cada vitrina i d'alguns dels materials mostrats, sempre en castellà. A l'inici de l'exposició hi ha un panell que especifica els diferents períodes en què es pot dividir la prehistòria balear. A partir d'aquí, s'exhibeixen peces de cada

una d'aquestes etapes, amb un gran predomini de la ceràmica, com la campiforme, la funerària i alguna altra amb decoració geomètrica. Hi ha també peces ornamentals com anells i braçalets, a més d'algunes puntes de llança i altres tipus d'armes. Tot aquest material prové de diferents jaciments arqueològics, d'entre els quals predomina el de Ferrandell-Oleza, el de Valldemossa, el de Son Matge i el de la Cova de la Muleta, d'on s'extragueren principalment la fauna fòssil, sobretot del *myotragus*. D'aquest animal, propi de la prehistòria de Mallorca, se n'exposen una gran quantitat de mostres, ja sigui de cranis, d'excrements fossilitzats o la foto de la muntura que féu Waldren de l'esquelet del *myotragus* per al Museu Nacional de Madrid.

Figura 167. Museu Arqueològic de Deià (Mallorca)

En la segona sala s'exposen peces corresponents a l'època romana, entre els quals destaca una petita escultura d'un colom segurament utilitzat com a estendard i un toro de bronze. En aquest àmbit s'hi mostra ceràmica del jaciment de Son Marroig.

Les peces del museu estan col·locades en uns estants enumerats, ja que el museu facilita uns llibretons on hi ha la informació que s'ofereix al llarg del recorregut traduïda a l'anglès i a l'alemany. A més, a cada peça li correspon una lletra determinada per tal de poder oferir les dades que se'ns en donen en els esmentats llibrets. L'entrada al museu és sempre gratuïta i a partir de la visita s'hi celebren altre tipus d'activitats, com concerts, conferències o recitals de poesia.

La pega més gran d'aquest centre, a part d'un discurs museogràfic tal

vegada un tant descontextualitzat, és que roman obert els mesos d'abril a octubre, és a dir, durant els mesos de més afluència turística, malgrat que si es vol fer una visita fora d'aquests període, es pot concertar prèviament. Cal dir que aquest museu forma part del projecte *ArqueoMallorca*, del qual se'n parlarà més endavant.

Un dels museus d'arqueologia més importants de Mallorca es troba a Montuïri, es tracta del Museu Arqueològic de Son Fornés.⁵⁵¹ El motiu de la creació del **Museu Arqueològic de Son Fornés** és el gran talaiot de Son Fornés, de Montuïri. A partir d'aquest jaciment, el museu intenta explicar la prehistòria i l'època clàssica de Mallorca, tot fent especial incidència en el nucli on es troba el jaciment. Aquest talaiot és un dels més grans i més ben conservats de l'illa i constitueix, per tant, un referent a tenir a compte en l'estudi de la prehistòria mallorquina. El jaciment està situat a uns 2,5 km del nucli de Montuïri, i consta de més de tres hectàrees amb restes arqueològiques. El 1966 fou declarat Monument Històric.

El museu s'inaugurà l'any 2001 i està ubicat en el molí fariner conegut com El Molí des Ferreret, restaurat l'any 1994. Després d'instal·lar-hi una oficina de turisme que no tingué èxit, a partir del 1997 fou el lloc de treball d'un grup de recerca de la Universitat Autònoma de Barcelona. Avui dia encara podem observar l'estructura original del molí, de dimensions considerables, format per l'estructura del molí pròpiament dita i un espai a la part baixa de forma aproximadament rectangular.

Totes les peces exposades al museu són troballes de les diferents excavacions que s'han dut a terme en el jaciment. A part de recuperar elements arquitectònics de pedra en sec, aquestes excavacions han tret a la llum objectes de diferents tipus, tant materials com orgànics. Destaquen les peces de ceràmica, fetes a mà i amb torn, objectes de metall, de pedra i d'os. El període cronològic que abasta tot el fons del museu va de l'any 950 aC fins al segle V d.C. Per tant, donen testimoni de l'ocupació del jaciment de manera gairebé ininterrompuda durant tot aquest llarg període de temps.

---

⁵⁵¹ <https://sonfornes.mallorca.museum/>. Consulta 10/01/2021, 21:27 h.

Figura 168. Interior del Museu Arqueològic de Son Fornés a Montuïri (Mallorca)

L'espai a visitar està dividit en quatre espais, cada un dedicat a un període diferent. L'objectiu és proporcionar al visitant una explicació històrica i sociològica del jaciment de Son Fornés i contextualitzar-lo en els diferents períodes històrics. S'expliquen temes com la vida quotidiana del poblat del període talaiòtic: la dieta talaiòtica, el procés d'elaboració de diversos objectes com la cistelleria, la pedra o la ceràmica. Tot això mitjançant panells explicatius il·lustrats amb imatges que ens permeten, amb un simple cop d'ull, fer-nos una idea d'allò que se'ns explica. Del període posttalaiòtic s'informa sobre l'habitació típica d'aquest període, es mostren peces d'ús domèstic, principalment ceràmiques, i s'introdueix el tema dels foners. Per acabar, es tracta l'època clàssica, concretament al període púnic i romà. Gairebé tots els materials exposats venen acompanyats d'una explicació i/o il·lustracions que contextualitzen la peça. Hi destaquen les monedes, els ossos humans, un molí de rotació i una peça ceràmica amb un signe cristià pintat al damunt.

Aquest museu participa en dues iniciatives envers el turisme cultural. La primera és una visita turística guiada anomenada «La Mallorca Prehistòrica i Tradicional», disponible en català, castellà, anglès i alemany, i que inclou la visita al Museu Arqueològic de Son Fornés, al jaciment de Son Fornés, a una casa típica mallorquina, a un molí de vent. Des de l'ajuntament i el propi museu se'n fa difusió d'aquesta activitat així com en les oficines d'informació turística de Mallorca, s'anuncia també en els diaris de llengua estrangera que es publiquen a l'illa i ara comencen a mantenir contactes amb els turoperadors per tal d'incrementar la demanda entre els visitants de pas.

Una altra de les iniciatives és la integració del museu en la xarxa *Arqueotur*, juntament amb el museu de Pollentia abans comentat. *Arqueotur* és un projecte de caràcter internacional impulsat per professionals de l'àmbit arqueològic però també turístic. Per tant, es pot veure la doble intencionalitat d'aquest programa: conservació i foment del patrimoni arqueològic, i difusió d'aquest com a recurs turístic. Aquesta xarxa està coordinada per la Universitat de Barcelona i la xarxa IBERTUR, formada per professionals que es preocupen de la gestió del patrimoni cultural. *Arqueotur* ofereix informació sobre els jaciments però també sobre els museus i centres d'interpretació que hi estan associats, a part d'informar sobre una sèrie de rutes i itineraris, festivals i esdeveniments, tots ells relacionats amb el món de l'arqueologia. A més a més, a la seva web⁵⁵² es pot trobar també informació sobre llocs on dormir, agències de viatges, negocis, etc., és a dir, tots els serveis turístics necessaris. Sens dubte, aquesta iniciativa és un bon exemple d'un treball conjunt entre els diferents professionals dedicats al turisme i, en aquest cas, a l'arqueologia.

Per concloure amb els museus d'arqueologia es vol destacar un altre projecte organitzat en forma de xarxa, *ArqueoMallorca*,⁵⁵³ promogut per l'Associació Rural de Mallorca, entitat sorgida en el 2002 i dedicada al desenvolupament rural de l'illa la qual es va configurar com a Grup d'Acció Local per a la gestió de l'eix quatre del Programa de Desenvolupament Rural de les Illes Balears durant el període 2007-2015, cofinançat per fons europeu, i en el qual hi participen alguns dels museus esmentats anteriorment.

El projecte *ArqueoMallorca* sorgí arran de les Jornades de dinamització del Patrimoni Arqueològic de Mallorca celebrades l'any 2014, amb la creació d'un grup de professionals dedicats a l'arqueologia i representants de l'administració pública i agents del sector turístic, amb l'objectiu de promocionar aquest tipus de patrimoni a partir de dues constatacions. La primera és que el patrimoni arqueològic és el manco conegut a l'illa, i la segona és el potencial sociocultural i econòmic d'aquest tipus de béns patrimonials.

En la seva pàgina web, el projecte s'estructura a partir de quatre eixos de feina: la creació d'un marca i d'una web pròpia (tasca completada), la creació d'un producte en forma de rutes i tallers (tasca efectuada al 60%), l'adhesió a un protocol de gestió i la redacció del pla estratègic, ambdues línies desenvolupades només en un 20%.

---

⁵⁵² www.arqueotur.org. Consulta 10/01/2021, 21:33 h.

⁵⁵³ <http://arqueo Mallorca.com>. Consulta 16/01/2021, 18:48 h.

Figura 169. Logotip del projecte *ArqueoMallorca*

Font: pàgina web d'ArqueoMallorca. www.arqueomallorca.com. Consulta 14/01/2021, 19:17 h

Avui dia, són deu els museus que hi formen part: el Museu d'Història del Castell de Bellver, el Museu Arqueològic de Deià, el Museu Arqueològic de Son Fornés, el Museu de Cabrera. Es Celler, el Museu de Lluc, el Museu de Mallorca, el Museu de Sóller, el Museu Monogràfic de Pollentia i el Museu Regional d'Artà. De cada un d'aquests centres s'ofereixen les seves dades de contacte, la seva pàgina web i una descripció detallada del seu fons arqueològic, malgrat que també s'esmenta de manera breu la seva història i si té fons d'altres classes. A més a més, cada museu es vincula amb les rutes arqueològiques en es quals han estat inclosos, ofertes també en la pàgina web.

Aquestes rutes es presenten en un mapa interactiu que situa els seus principals punts d'interès, els quals són descrits i il·lustrats amb fotografies. A més, es permet per fer una recerca personalitzada a partir de diferents categories concretades en jaciments, museus, natural, cultural i producte local. Actualment hi ha un total de nou rutes organitzades territorialment arreu de l'illa (la ruta sud-est, la sud-oest, la ruta de la Serra de Tramunta, la ruta del Pla, la ruta Nord, la de Cabrera, la ruta cultural de la badia d'Alcúdia, la ruta del Migjorn i la ruta del Llevant).

Taula 29. Museus que inclouen les rutes dissenyades per *ArqueoMallorca*

Museu	Ruta
Castell de Bellver. Museu d'Història de la Ciutat	Cap ruta
Museu Arqueològic de Deià	Serra de Tramuntana
Museu Arqueològic de Son Fornés	Ruta del Pla
Museu d'Història de Manacor	Ruta de Llevant
Museu de Cabrera Es Celler	Ruta de Cabrera
Museu de Lluc	Ruta Serra de Tramuntana
Museu de Mallorca	Cap ruta
Museu de Sóller	Ruta Serra de Tramuntana
Museu monogràfic de Pollentia	Ruta Nord
Museu Regional d'Artà	Ruta Península de Llevant

Elaboració pròpia. Font: informació aportada per la pàgina web de *ArqueoMallorca*.
www.arqueomallorca.com. Consulta 15/01/2021, 19:28 h

1.8. Museus de Ciències Naturals

Un dels museus de ciències més importants de les Balears és **Museu Balear de Ciències Naturals de Sóller**,⁵⁵⁴ un gran exemple d'allò que pot sorgir a partir de l'afició i de l'interès de les persones. El que un dia fou la fundació d'una associació s'ha convertit actualment en un espai on es pot gaudir d'unes col·leccions d'història natural realment importants i des d'on es promou la conservació, difusió i nova investigació en l'àmbit de les ciències naturals. En l'actualitat, l'associació que gestiona el museu està formada per més de 400 socis i un gran nombre de col·laboradors. Alguns dels seus objectius principals són dur a terme una tasca divulgativa del museu, treballar en l'educació ambiental, fonamentar els estudis científics i la conservació de les seves col·leccions.

La idea de crear un museu de ciències naturals sorgí d'un grup de naturalistes i especialistes que, conscients de la gran quantitat de gent que es dedicava a aquest àmbit, veieren necessària la creació d'un museu d'història natural que tractés sobretot la natura de l'entorn geogràfic balear. La primera passa fou la fundació l'any 1981 de l'Associació del Museu Balear de Ciències Naturals que impulsà la creació del museu amb l'ajut d'alguns importants naturalistes que havien treballat en l'estudi de la natura balear, com és el cas de Guillem Colom Casanovas. Amb aquest nou centre es

⁵⁵⁴ <http://www.museucienciesnaturals.org>. Consulta 13/01/2021, 18:01 h.

perseguia disposar d'un espai on poder conservar i mostrar el material dels estudis realitzats per alguns especialistes i fer possible que els esmentats estudis fossin la base d'investigacions posteriors. Un altre objectiu inicial que es plantejà fou el de dur a terme una educació ambiental entre la població fent referència principalment a l'àmbit insular. La col·laboració de la Caixa de Balears Sa Nostra, que cedí a l'Ajuntament de Sóller la finca del Camp del Prohom i una de les seves cases, fou fonamental, així com la cessió en el 1986 de la col·lecció de material documental de Guillem Colom (Garcías, 1999: 24).

L'any 1992, l'associació veié realitzat l'objectiu pel qual va néixer: inaugurar el Museu de Ciències Naturals de Sóller, ubicat en un petit palau de principis de segle XX inclòs a la finca denominada El Camp d'en Prohom.

Actualment, aquest espai no és suficient per poder emmagatzemar i conservar adequadament tot el fons de què disposa el museu, per això l'associació lluita per aconseguir un espai adequat on col·locar totes les peces que actualment hi estan emmagatzemades.

El museu consta d'un vast fons, format per col·leccions diverses -de paleontologia, geologia, micologia, zoologia i mineralogia- que abasten des del període paleozoic fins a l'actualitat-. Moltes d'aquestes col·leccions són donacions de particulars i d'altres són en dipòsit. Sens dubte, cal destacar la *Joan Bauzà*, formada per uns 30.000 exemplars fòssils de Balears i d'altres procedències, que comprenen des del carbonífer fins al quaternari. Aquesta es complementa amb una biblioteca especialitzada formada per antics treballs d'investigació, obres clàssiques i col·leccions de revistes. Una altra col·lecció és la de *Guillem Colom*, molt important sobretot per la seva biblioteca, composta per publicacions sobre micropaleontologia, història natural i geologia, publicacions científiques, treballs, cartes, plaques fotogràfiques, etc. També destaca la col·lecció de *Myotragus balearicus* de *William Waldren*, la més important quant a nombre de materials del món, malgrat que la titularitat és de DAMARC.

Altres col·leccions a destacar són la de *Francesc Bonafè*, un recull de més de 1.500 plantes baleàriques, actualment dipositada al Jardí Botànic de Sóller; la *Palau i Camps*, de gran valor científic; i la d'*Andreu Crespi*, una col·lecció de més de 1.500 fòssils i minerals. Existeix també una col·lecció general del museu, formada per petites donacions de particulars i recol·leccions fetes pels mateixos col·laboradors del centre, totes relacionades, evidentment, amb la història natural.

Part d'aquest material està exposat en un total de cinc sales dividides en una sèrie de temes: la biodiversitat passada de les Balears (geologia i paleontologia); un altre de dedicat a la biodiversitat actual i la que dona a conèixer quins han estat els principals investigadors sobre la història natural de les nostres illes. A la planta baixa s'hi situa l'exposició permanent, *Història de les Ciències Naturals a les Illes Balears*, inaugurada l'any 1992, en la qual es mostren els estudiosos de la història de la natura de les Illes Balears, des de la Il·lustració fins al segle XX. S'hi exposen fotografies dels naturalistes, a més de documents i objectes originals i els principals treballs que van realitzar. La mostra de la primera planta es titula *Fòssils, un esguard al*

passat. La vida a les Balears a través de la història de la Terra. Aquesta fou inaugurada el 2002 i s'hi poden veure més de 1.000 exemplars de fòssils de les Balears, de la Península i d'Europa. S'hi pretén explicar com ha estat la vida a les Balears des de fa 3.500 milions d'anys a partir dels fòssils, la majoria provinents de la col·lecció Joan Bauzà Rullan.

L'exposició més recent és la que es dedica a la biodiversitat actual de les Balears, ubicada en el segon pis. En aquesta, s'hi tracta la flora i la fauna de les nostres illes i s'intenta explicar el concepte de biodiversitat i la importància de mantenir-la. Anteriorment aquesta era la sala d'exposicions temporals, de la qual ja no disposen a causa del muntatge d'aquesta nova exposició permanent.

Un dels aspectes a destacar del Museu Balear de Ciències Naturals és la seva oferta educativa, dividida en dues línies diferents: aquella que es pot realitzar a l'escola i la que es du a terme dins el museu mateix. Un altre tipus d'oferta són les visites guiades, sempre concertades i amb possibilitat de fer-les en diferents idiomes.

En relació a l'objectiu de donar a conèixer el museu, es duen a terme la celebració de seminaris, congressos, sessions informatives, participació en fires i jornades científiques, excursions guiades, cursos, cicles i conferències. De totes maneres, i segons han informat des del propi museu, del total d'entrades a taquilla, el públic turista és el predominant, ja que representa entre el 85 i 90% de les visites que rep el museu, entre els dotze i tretze mil visitants anuals. Per tant, un centre més on es constata la importància del públic estranger.

Una col·lecció de ciències naturals no tan coneguda és la recentment reconeguda **col·lecció museogràfica de l'Institut d'Estudis Avançats, ubicada a Esporles**,⁵⁵⁵ aconseguida a través de les campanyes de recerca dels investigadors d'aquest institut. Està formada per exemplars fòssils i actuals, amb més de 200.000 exemplars, malgrat que està en procés de creixement. El conjunt integra col·leccions paleontològiques i col·leccions zoològiques que provenen del territori de Balears, les àrees circumdants i altres zones del món.

L'últim centre que es pot incloure en aquesta categoria és el **Museu de Ciències Naturals de Costitx**, centre que compta ja amb bastants anys de vida i experiència. Actualment el centre roman tancat, a causa de la impossibilitat del propietari de la col·lecció de fer-se càrrec. Afortunadament, i gràcies una vegada més a la voluntat desinteressada d'aquells que el volen veure actiu, en aquest cas la família propietària de la col·lecció, el voluntari Xavier Canyelles, per una altra, i per finalment el compromís de l'Ajuntament de Costitx de mantenir en condicions òptimes l'edifici on s'ubica, s'està duent a terme una reforma del seu discurs museogràfic, i una vegada acabada es reobrirà al públic.

L'origen del museu és l'afecció a col·leccionar invertebrats que des de molt jove demostrà el senyor Francisco Ruiz Bort, nascut a Barcelona l'any

---

⁵⁵⁵ <https://imedea.uib-csic.es/index.php>. Consulta 13/01/2020, 18:23 h.

1948. Amb els anys, aquesta petita col·lecció inicial s'incrementà de manera important, sobretot a partir dels estudis de taxidèrmia que Francisco Ruiz cursà als 17 anys. Gràcies a l'obtenció del títol oficial de taxidermista, la seva col·lecció, a més d'ampliar-se, va esdevenir més variada, encara que podem dir que se centra sobretot en la fauna iberoibaleària. Fou el mateix col·leccionista qui oferí a l'Ajuntament de Costitx crear un museu de ciències naturals al poble, que s'instal·là al Casal de Cultura, començat a construir l'any 1985. Fins dos anys més tard no s'inaugurà el museu, situat en el primer pis d'aquest edifici. A part de la col·lecció inicial que aportà Francisco Ruiz, l'Ajuntament també comprà altres peces i alguns particulars feren donacions diverses.

La propietat del fons del museu és compartida entre l'Ajuntament de Costitx, al qual li correspon concretament un 40%, i l'altre 60% pertany a Catalina Corró, esposa del senyor Ruiz. Malgrat tot, la gestió i la cura del museu sempre ha estat en mans del matrimoni Ruiz-Corró qui s'han encarregat del manteniment a tots els nivells, des de la neteja fins a la conservació de les peces que s'hi exposen. L'objectiu principal del matrimoni era que el museu es conservés i es donés a conèixer.

Els exemplars que formen el fons del museu superen el nombre de 9.000 peces. Aquestes es poden dividir en tres grans blocs: un de fauna, un altre de flora i el dels fòssils. En cada un d'aquests blocs hi ha una gran varietat: peixos, rèptils i amfibis, ocells, mamífers, insectes, fongs i bolets, fòssils i roques i minerals. La cronologia de tots els espècimens abasta des del terciari fins a l'actualitat. El 99% de les peces han ser dissecades pel mateix Francisco Ruiz.

La persona encarregada de la reforma que està en procés avui dia, té la intenció de netejar, catalogar i reordenar el fons per tal d'obrir-lo al públic amb el nom del propietari, el senyor Francesc Ruiz, i si pot ser ampliar la col·lecció. Una vegada estigui obert, es vol adaptar el centre per aconseguir el seu reconeixement com a museu. Es vol remarcar que tota aquesta tanca és voluntària i que la persona que l'està duent a terme no obté cap tipus de salari ni pagament per ella, una realitat més dels museus mallorquins (Canyelles, X., 18 de desembre de 2020, comunicació personal).

1.9. Museus d'Arts Decoratives

A les Balears només hi ha un museu d'art decoratives que es pugui visitar actualment, ja que el Museu d'Art Decoratives ubicat a la possessió de Son Pax, com ja s'ha comentat, roman tancat des de l'any 2019 per manca de recursos. Per això, l'únic que es pot considerar com a recursos cultural disponible és el **Museu del Vidre ubicat a la Fàbrica de Vidre Gordiola, a Algaida**.⁵⁵⁶ Darrera el nom Gordiola s'amaga tota una història que connecta directament amb la creació i l'evolució de la producció vidriera, no tan sols a Mallorca, sinó de tota la resta d'Europa La fàbrica Gordiola té els

---

⁵⁵⁶ <https://www.gordiola.com/>. Consulta 13/01/2020, 18:40 h.

seus orígens a començament del segle XVIII i fou a partir d'aquesta que es creà a l'illa un estil propi, que no només és identificat arreu d'Europa, sinó del món. El museu del vidre Gordiola permet conèixer quina és la història d'aquesta nissaga de vidriers per poder, alhora, conèixer una de les empreses vidrieres amb més nom i importància de Mallorca.

La creació del museu va acompanyada d'una història que té els seus inicis quan, segons Gabriel Gordiola Balaguer, el primer Gordiola conegut, que provenia de Catalunya, oferí al vidrier aragonès Blas Rigal associar-se amb ell per crear una fàbrica de vidre a Mallorca. Aquest fou l'inici d'una nissaga que avui dia encara és viva. El període d'aquests dos socis, Gordiola-Rigal, ocupà els anys entre 1719 i 1740. Quan Rigal no estigué en condicions de continuar amb la direcció de la fàbrica, el seu soci se n'ocupà amb l'ajuda d'un dels seus fills, que vengué de Barcelona expressament per ajudar son pare. Era Bernardo Gordiola Canaves (1720- 1791), gràcies al qual s'introdueix la influència veneciana en els vidres que produïen. En general, les peces que es produeixen en aquestes dues primeres etapes, a banda de la influència veneciana, reberen també l'aragonesa i la catalana. Després de la mort de Bernardo Gordiola vengué una època difícil, la d'Antonio Gordiola Fortuny, durant la qual l'austeritat fou la característica de tota la producció. Però el seu nebot, Gabriel Gordiola Carreras, provocà un gir radical respecte a l'època anterior, ja que no es limità a produir peces tot seguint la tradició, sinó que aconseguí crear un estil propi, deixant de banda qualsevol influència i desenvolupant així un estil diferent, utilitzant una abundant decoració i, sempre, el vidre en verd. A partir d'aquesta època, la fàbrica Gordiola tengué un estil propi que encara avui dia es coneix i es conserva.

Després de l'etapa de Gordiola Carrera, els seus descendents continuaren amb l'empresa familiar i, sense atènyer-se, en el cas de Gabriel Gordiola Balaguer, a la revolució industrial, apostaren pel mètode tradicional. Tanmateix, això no s'aconseguí al cent per cent, ja que sí que es començaren a produir les primeres peces en sèrie. També fou durant l'època de Gordiola Balaguer que les peces creuaren l'oceà per ser presentades a Washington, entre altres llocs del món.

Hi hagué èpoques de crisi, com quan hagueren de tancar la fàbrica de Santa Catalina, «Sa Cristalera», mantenint només la botiga del carrer Victòria de Palma, com a magatzem de venda al públic. Però els germans Bernardo i Gabriel Gordiola Manera (fills de Gabriel Gordiola Balaguer i d'Antònia Manera Cirerol), volgueren tirar endavant el negoci familiar posant els fonaments d'una nova societat: La Moderna. Bernardo aixecà el Forn de Vidre del Poble Espanyol, tot introduint el color topazi i els esmaltats dels vidres, ja que fins aleshores només es produïa en color verd i blanc. Tot i això, amb la Guerra Civil aquest forn fou abandonat. Per la seva banda, Gabriel obrí el forn de Portella. Aquest es trobava en un emplaçament que no permetia ampliacions del local i, per aquest motiu, Daniel Aldeguer Gordiola comprà uns terrenys a la carretera de Manacor, on es construí el que actualment coneixem com la fàbrica del vidre Gordiola.

L'edifici s'acabà de construir l'any 1975. Fou en aquests moments, és a dir, una vegada que es disposà d'un edifici nou per a la fàbrica, que es plantejà la necessitat de crear-hi un museu on s'exposés tota la col·lecció que s'havia

format al llarg de les generacions. El primer que decidí col·leccionar i conservar els vidres dels inicis de la fàbrica fou Antonio Gordiola Fortuny. Aquesta col·lecció es va albergar durant molts anys a la fàbrica «Sa Cristalera» de Santa Catalina i després de la seva desaparició fou emmagatzemada al soterrani de la botiga del carrer Victòria de Palma.

Per això, Daniel Aldeguer Gordiola considerà necessari destinar un espai on totes les peces que formaven part de la col·lecció poguessin ésser exposades al públic, cosa que en permetria, alhora, la conservació.

Dos anys després de la finalització de la fàbrica de la carretera de Manacor, és a dir, el 1977, l'exposició quedà completada i fou inaugurada amb la presència de la família reial, aprofitant la seva estada estiuenca al palau de Marivent.

Es pot accedir al museu del primer pis per unes escales del pati. Està compost per tres sales de grans dimensions en cada una de les quals s'exposen peces de vidre procedents de diferents indrets d'arreu del món. A part d'aquest criteri geogràfic, el cronològic és present a l'exposició, ja que hi ha representades diverses èpoques. L'exposició està pensada de tal manera que explica, de forma general, la història del vidre passant per diferents llocs, cultures i èpoques. Així doncs, s'hi poden observar reproduccions de ceràmica grega, com també peces del mateix material de l'Amèrica precolombina i del Sàhara. A continuació es pot contemplar peces de vidre típiques de l'època islàmica, de Venècia, del segle XVIII, modernistes, d'altres procedents de La Granja, etc. A la primera sala s'han representat els vidres de Venècia, de Bizanci i de l'Islam. Són reproduccions de peces típiques d'aquestes cultures. El nombre de peces és força considerable i per això es considera una bona mostra de com era la producció de vidre en aquests diferents indrets.

Figura 170. La primera sala del Museu del Vidre a la Fàbrica de Vidre Gordiola Algaida (Mallorca)

Així mateix, dins aquesta sala hi ha representada la història de la fàbrica Gordiola, ja que s'hi exposen les peces que caracteritzen el període de cadascun dels hereus que s'han anat succeint a la fàbrica, des del període Gordiola-Rigal, passant pel de Fortuny, el de Carreras i d'altres, fins a arribar a les peces actuals. Es poden observar els diversos canvis que es van anar introduint en la producció del vidre Gordiola. A més, estan exposats també els estris i motllos que antigament s'utilitzaven en la fabricació de les peces. Són interessants també les col·leccions de mineralogia i cristal·lografia que s'hi exposen. Cal dir que totes les peces estan dins vitrines i cada una està numerada. Dins cada vitrina hi ha cartelles amb informació referida a les peces que contenen.

La segona sala, anomenada la sala del tron, es pot considerar un espai de transició, ja que només se'ns hi mostra una làmpada i unes vidrieres que imiten els estils dels segles XII al XIV. És també important considerar el cadiram que presideix la sala, procedent del monestir de Santes Creus, a Catalunya, i quatre armadures dels segles XIV i XVI.

A la tercera i darrera sala es representa la producció vidriera de diferents indrets d'Europa, com ara París, el vidre d'Swarovski d'Àustria, Suïssa, Itàlia, la Xina o Bèlgica. Cal destacar sobretot la varietat que s'hi troba dins aquesta sala, no només pel que fa a la procedència de les peces, sinó també per la seva tipologia i cronologia. A tall d'exemple, es pot citar el grup de Teheran, format per diverses peces que representen, entre d'altres, Nefertiti, les Tres Gràcies o una parella d'amants, totes de disseny de Gordiola. Són interessants també la mostra de vidre de Murano i la col·lecció de vidre tallat amb ornamentació feta en or, característic de Val St. Lambert, a Bèlgica.

El darrer espai es tracta d'una biblioteca que disposa d'una gran col·lecció de llibres, tots relacionats amb el món i la història del vidre. Tothom qui vulgui la pot consultar. En aquesta sala hi ha també retrats de cada un dels membres de la família Gordiola que s'han ocupat de la fàbrica al llarg de la seva història.

Aquest museu per si sol tal vegada no seria un reclam massa destacat, però la seva ubicació, en la fàbrica del vidre Gordiola, i la possibilitat de poder contemplar com encara avui en dia es fan peces de vidre amb la tècnica del vidre bufat, és una de les atraccions turístiques amb trajectòria de Mallorca. De fet, basta comprar que aquest espai té obert tot l'any, i que fins i tot a l'hivern té un horari ben ampli, els matins i tarda de dilluns a divendres i els dissabtes al matí. L'entrada al museu és gratuïta, i a part de les visites turístiques, també s'ofereixen visites escolars.

1.10. Museus de Belles Arts

Dins aquesta tipologia es podria distingir un subgrup que presenta unes característiques similars, es tracta dels **museus parroquials**, oberts d'una manera inestable i en moltes ocasions sense senyalitzar ni sistematitzats. Normalment les exposicions que presenten una exposició museogràfica poc reflexionada, caracteritzada pel cúmul il·lògic d'objectes

així com una presència excessiva d'aquests. Tot i això, cal dir que aquestes circumstàncies es troben en altres tipologies de museus de les illes, sobretot l'etnogràfica, on sol apareix un *horror vacui* d'objectes sovint empallegós.

Els museus parroquials es situen dins l'església del poble, sovint a la sagristia o una sala annexa a l'edifici, i sovint tenen un horari reduït adaptat a les hores de missa. Seria positiu idear un sistema per poder incloure aquests centres dins l'oferta museística, ja que poden cridar l'atenció d'un públic que tal vegada no sent atractiu per altre tipus de manifestació artística o cultural. Per una altra costat, els museus parroquials poden contribuir a millorar l'oferta cultural dels pobles de les illes, ja que hi ha casos en què és realment escassa.

Es vol destacar el **museu parroquial de l'església de Sant Julià de Campos**, pel nombre i varietat de peces que mostra, la seva mínima col·locació museogràfica (compara amb altres museus parroquials) i també per les seves dimensions, més grans que l'habitual, ja que està integrat per la sagristia i ocupa quatre sales. L'Associació d'Amics de Sant Blai ha estat l'encarregada de cuidar d'aquest espai, i en ell es pot observar una gran quantitat d'objectes de diferents tipologies, com elements litúrgics, imatgeria, altres relacionats amb la confraria de Sant Josep, objectes provinents de les missions i donacions vàries, com la d'Antoni Prohens. Destaca el conjunt de volums que formen la biblioteca, els quals estan molt en un estat deplorable.

Figura 171. Interior del museu parroquial de l'església de Sant Julià de Campos (Mallorca)

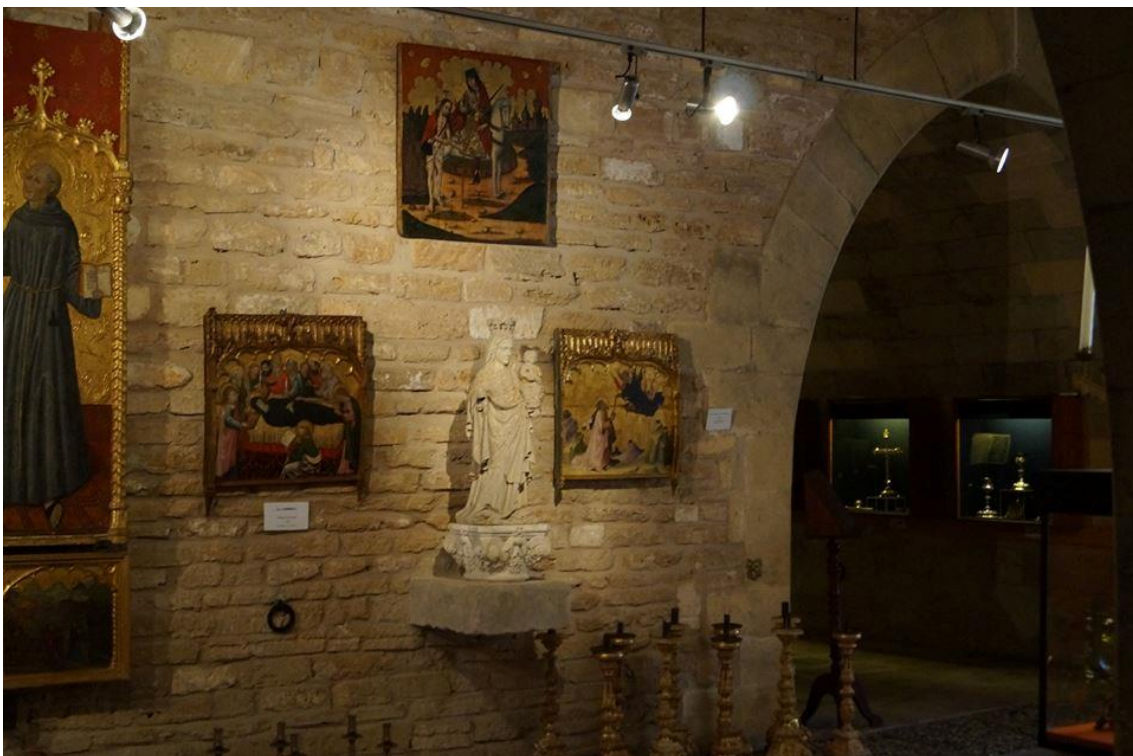

Un altre museu que reuneix les característiques esmentades per els museus parroquials és el de **l'església parroquial de Santa Maria de Sineu**, inaugurat l'any 2002, i amb un espai expositiu bastant ampli ubicat a l'edifici de la rectoria. Els objectes, en aquest cas, no només són de tipus litúrgic sinó que també mostra una col·lecció d'escudelles de ceràmiques d'època medieval i renaixentista, que foren trobades en un pou pròxim a l'església.

La **parròquia de Sant Jaume d'Alcúdia** també té el seu museu, ubicat en un espai situat entre la murada i la sagristia de l'edifici, en el qual hi ha peces relacionades no només amb la parròquia sinó també amb la història de la vila. El museu està dividit en tres espais diferents, i hi destaca el retaule de Sant Andreu, el de Sant Pere, el de Sant Damià i el de Sant Cosme, així com el cadirat del cor d'estil i les taules de Mateu López. També es pot contemplar un retaule de la Verge ubicat anteriorment a l'oratori de Santa Ana, situat en el mateix poble, i una sèrie de vitrines en les quals s'exposen canelobres, calzes, campanes, copes, custòdies i creus, entre d'altres. Hi ha també algunes talles, com la de Sant Antoni, del segle XVIII, i la de Sant Gaietà, del segle XVII.

A la **parròquia de Deià** també hi ha un petit museu parroquial amb objectes litúrgics, però també d'altres de caràcter etnogràfic. És un museu de dimensions més reduïdes que els esmentats fins ara i el seu horari és molt reduït, ja que normalment només obri un dia a la setmana.

Figura 172. Museu de la parròquia de Sant Jaume d'Alcúdia (Mallorca)

Font: *Historias de Mallorca*. Disponible a <https://cutt.ly/UjUN0PK>. Consulta 16/01/2021, 15:34 h

En a la **parròquia del Santuari de Sant Salvador d'Artà** també es pot visitar un petit museu on s'aglutinen sense cap tipus de sentit obres de diferents naturalesa, ubicades algunes vitrines i d'altres penjades a la paret. El més interessat que podem extreure d'aquest museu és que el seu horari es redueix a la temporada d'estiu, normalment de març a octubre, «quan hi ha turistes» (Lliteras, M.R., 2 de desembre de 2019, comunicació personal).

Un dels museus parroquials que millor s'integra en les visites turístiques és el de la **parròquia de Sant Andreu de Santanyí**, que està ubicat en la nau lateral de l'espai que es coneix com el Roser, el qual divideix l'opinió dels estudiosos, ja que alguns pensen que en el segle XIII ja estava construïda i d'altres defensen que és una ampliació del segle XVI feta a l'edifici de la parròquia, del segle XIV (Mayol: 2015: 131). El museu fou inaugurat l'any 2005 i el fons del museu inclou el patrimoni artístic de la parròquia més algunes aportacions que s'han fet al llarg dels anys, amb peces d'orfebreria, pintura, escultura, teixits, pintura i escultura. Les peces estan col·locades segons la seva tipologia en vitrines, sense cap altre tipus de lligam entre elles. Una vegada més, es tracta d'una exposició d'objectes no massa reflexionada i sense un missatge unitari.

Allò que destaca és que aquest espai està inclòs en una visita turística conjunta que reuneix quatre elements diferents: el mateix museu, l'edifici on s'emplaça, el Roser, la parròquia de Sant Andreu i l'orgue que s'hi troba, construït per l'orguer mallorquí Jordi Bosch, i procedent del convent de Santo Domingo de Palma del qual fou retirat arran de la desamortització de Mendizábal. Aquesta visita turística, que disposa d'un fulletó informatiu en diferents idiomes (català, castellà, anglès i alemany), s'uneix a un dels reclams turístics més important del poble: el seu mercat setmanal, celebrat cada dimecres i cada dissabte, dies en què la parròquia ofereix, de manera gratuïta, un concert d'orgue de trenta minuts de duració. A més a més, aquest concert estan present a les xarxes socials amb un perfil dedicat a aquest instrument en el qual s'informa dels diferents concerts.⁵⁵⁷

---

⁵⁵⁷ Es pot consultar en el següent enllaç: <https://cutt.ly/7jU1JmY>. Consulta 17/01/2021, 21:20 h.

Figura 173. Cartell d'uns dels concerts d'orgue que s'ofereixen els dies de mercat (dimecres i dissabtes) a la parròquia de Santanyí durant els mesos d'estiu de manera gratuïta

PLENUM ORGANIS FESTIVAL

Dimecres, 21 d'agost, 12:30 h
Miquel Bennassar

Toccata ex C.....**Jan Pieterszoon Sweelinck** (1562-1621)

Balletto dell' Granduca [5 variacions]
Jan Pieterszoon Sweelinck (1562-1621)

Tiento de medio registro de tiple de 7º tono
Francisco Correa de Arauxo (1584-1654)

Seikilos(Improvisació).....**Miquel Bennassar** (1964)
(Thema: die älteste griechische Melodie, 200 v.Chr.)

Sonata in Fa Maggiore.....**Maria Teresa Agnesi** (1720-1795)

Tocata de 1º tono.....**Fray Pablo Nassarre** (vers1664-1730)

Look it up on facebook: Orgue Jordi Bosch

Font: pàgina de *Facebook* de l'orgue Jordi Bosch de Santanyí. <https://cutt.ly/7jU1JmY>. Consulta 16/01/2021, 21:24 h

El cas del museu parroquial de Santanyí suposa un cas apart de la tònica general que segueix els museus parroquials, els quals normalment no es promocionen ni ofereixen un horari i una visita adequats. A part d'un desaprofítament des d'un punt de vista cultural, sovint s'ha pogut comprovar el mal estat de conservació i la pèrdua de patrimoni que poden arribar a significar aquestes col·lecció no sistematitzades ni valorades. Des d'un punt de vista turístic, la combinació de l'oferta, com en el cas de Santanyí, es suposa la millor fórmula per reactivar les visites, això sí, sempre amb una planificació i reflexió prèvies.

En aquesta categoria s'inclouria el **Museu Capitular de la Catedral de Mallorca**,⁵⁵⁸ segurament el monument més representatiu de l'illa. És un gran exemple d'arquitectura gòtica mediterrània, tot i que, amb construccions i intervencions d'altres èpoques, les més recents són la que féu el famós arquitecte modernista català Antoni Gaudí i la intervenció del felanitxer Miquel Barceló duta a terme a la capella del Santíssim. Dins aquest mateix conjunt monumental s'allotja el museu catedralici, inaugurat l'any 1932, i per al qual s'espera tot un seguit de reformes, atès que l'espai no és suficient per a l'abundós fons catedralici.

El museu ocupa alguns espais que s'han museïtzat per tal d'exposar-hi

⁵⁵⁸ <https://catedraldemallorca.org/ca/>. Consulta 13/01/2021, 12:21 h.

un nombre considerable de peces. Aquests espais comprèn la sagristia dels Vermells, la sala capitular gòtica i la sala capitular barroca. A part, hi ha també l'accés a la casa de l'Almoïna, del 1529, i la tenda, situada al final de la visita, on encara es poden veure restes de la ciutat romana i algunes de les obres que formen part de la col·lecció d'art de la catedral.

El fons del museu, que abasta des del segle XIII fins al segle XX, es pot dividir en quatre tipus: l'orfebreria, la pintura, les arts sumptuàries i l'escultura. S'exposen peces sobretot d'orfebreria i objectes litúrgics i culturals, entre els quals destaca especialment la custòdia major, de l'any 1585. Hi ha també l'escultura de la Verge de Guillem Sagrera, ubicada originàriament en el famós Portal del Mirador de la mateixa Catedral. També hi presents els retaules i taules dels segles XIV i XV que formen part del fons catedralici, entre els quals destaca el que representa el martiri de sant Sebastià, del pintor Alonso de Sedano. Cal dir que durant tot el recorregut no es disposa d'una informació general de les peces que s'exposen, sinó que només estan acompanyades per una cartel·la identificativa. Hi ha un seguit de vitrines on s'exposen algunes de les obres d'orfebreria més interessants, com ara els canelobres de plata de principi del segle XVIII elaborats per Joan Matons, el reliquiari de la Verge o l'escultura-reliquiari de sant Vicenç Ferrer del 1526.

Es pot considerar que el museu es veu complementat per la grandesa de l'edifici que el generà i per l'arquitectura que l'acull, cosa que fa que la visita sigui més completa i agradable. Malgrat això, cal millorar el seu discurs museogràfic, ja que no ofereix una contextualització de les peces i tampoc segueixen un criteri que relatin quina és la història del tresor de la catedral. Per una altra part, hi ha una manca evident d'espai. Actualment el departament de patrimoni, que és conscient d'aquest d'aquesta situació, està treballant en la seva millora, la qual és ben necessària, ja que recordem que la Catedral és segurament el monument que rep més visites en tot el conjunt de les Illes Balears.

Dels recursos que s'ofereixen a la visita, cal destacar una audioguia general per al conjunt catedralici disponible en set idiomes i la qual es pot comprar i descarregar a la pàgina web de la catedral per euros. Una vegada fet el pagament, el visitant té disponible en el seu mòbil tota la informació referent a l'edifici i els seus diferents espais.

Per una altra part, temple catedralici també dur a terme una iniciativa conjunta, en aquest cas amb el **Museu d'Art Sacre de Mallorca a Palma**,⁵⁵⁹ l'antic Museu Diocesà de Mallorca. Es tracta d'una entrada combinada amb un preu de 8€ que permet visitar la Catedral i accedir al museu, el qual fou reobert el mes de març de 2020 després d'una reforma integral del seu discurs museogràfic. Valorar aquesta iniciativa ara per ara es fa difícil a causa del poc temps que ha estat en marxa, i considerant la situació que ha provocat la COVID-19. S'haurà d'esperar a què la vida torni a la normalitat per poder fer una estimació correcta al respecte.

Aquest museu, com ja s'ha comentat en el capítol 3, va patir una

---

⁵⁵⁹ <https://www.museuartsacredemallorca.org>. Consulta 09/01/2021, 11:22 h.

renovació museogràfica a partir de la qual el seu discurs expositiu s'ha centrat en quatre dels pilars fonamentals de la religió cristiana: Jesucrist, la Mare de Déu, els Sants, i l'Església com a comunitat de creients. D'aquesta renovació és vol destacar sobre la bona feina feta entorn de l'accessibilitat al museu, tant pel que fa a l'auditiva, a partir d'intèrprets en Llengua de Signes, a la visual, gràcies a la utilització de del Braille i de la reproducció tàctil d'algunes peces,⁵⁶⁰ a la cognitiva i a la física, ja que és un museu lliure de barreres arquitectòniques.

Una de les potencialitats del Museu d'Art Sacre, a part de la seva col·lecció, és el seu edifici i el lloc allà on s'emplaça, a la façana marítima de Palma. Per una altra part, duu a terme un programa de digitalització i exposició d'algunes de les obres de la seva col·lecció que fan atractiva una visita virtual. Arran de la pandèmia de la COVID-19, accions d'aquesta mena hauran de ser més potenciades pels museus a nivell internacional.

2. Els museus de Menorca

Els museus menorquins, com els de Mallorca, presenten una gran varietat tipològica però, en aquest cas, el nombre de centres es redueix tant que proposar xarxes de tipologies sembla no tenir massa sentit. En aquest cas, es creu més convenient organitzar els museus territorialment, és a dir, tenint en compte la seva distribució al llarg del territori. Aquest sistema permet posar en relleu algunes parts de l'illa que estiguin incloses dins els circuits turístics més comuns. Malgrat tot, cal dir que això només podrà ser possible si el lloc on s'emplaça el museu disposa de les infraestructures necessàries per acollir aquest tipus de visites. Disposar d'allotjaments, de restaurants i de transport públic són elements importants per a considerar una oferta entorn d'un recurs patrimonial, ja que són molts pocs els que puguin ser capaços de crear fluxos turístics per si mateixos.

Per tant, els centres que es volen destacar es presentaran seguint un ordre territorial, començant per Ciutadella i acabant a l'altra punta de l'illa, a Maó.

2.1. Museus generals

A Ciutadella es localitza el **Museu Municipal de Ciutadella**, el qual es trobava anteriorment ubicat en el Bastió de Sa Font de la murada que pega al port, però, com ja s'ha comentat en el capítol tres, actualment ha estat desmuntat i es s'ha habilitat al Casal de Can Saura, ubicat al centre de la ciutat. De moment s'ha muntat una exposició sobre el món funerari però encara ha d'executar-se el discurs museogràfic general del museu, en el qual

---

⁵⁶⁰ El COVID-19 ha dificultat la utilització d'aquestes peces, com ha passat també al Museu d'Història de Manacor.

es vol incloure també una sala dedicada al pintor Torrent, del qual hi havia abans una casa museu que va haver de tancar-se per manca de recursos.

A la mateixa ciutat s'hi troben les col·leccions del Seminari Conciliar de Ciutadella que formen el **Museu Diocesà de Menorca**,⁵⁶¹ situat a l'antic convent barroc de Sant Agustí. El seu fons engloba les tipologies d'arqueologia, belles arts i dos gabinets científics, el d'història natural i el de física i química.

El museu està dividit en vuit sales que mostra peces, pel que a les peces arqueològiques es mostren troballes de diferents èpoques fetes en jaciments d'arreu de l'illa. La col·lecció més antiga prové de l'antic Museu Arqueològic del Seminari Diocesà de 1858.

Per una altra part, destaca la secció de belles arts, amb pintures dels segles XVII i XVIII, però també hi ha una mostra d'art contemporani gràcies a la donació dels treballs de l'artista ciutadellenc Pere Daura, a qui se li dedica una sala. Hi ha també retrats dels bisbes de la diòcesi.

Per acabar, els dos gabinets de ciències mostren una gran varietat de peces, concretament el de Física i Química en té més de cent cinquanta. La natural està formada sobretot per mol·luscs, fòssils, insectes i vertebrats taxidermitzats.

A Maó es troben els espais museístics més interessants de l'illa. Primer, cal parlar del **Museu de Menorca**.⁵⁶² La història i la trajectòria d'aquest museu és la més antiga de l'illa menorquina, perquè els seus orígens es remunten a finals del segle XIX. En aquesta darrera etapa, ocupa un antic edifici barroc de l'ordre franciscà, un espai declarat Bé d'Interès Cultural que per si mateix ja és una peça de museu. El gran nombre de sales i de materials exposats ens permet capficar-nos dins la història de Menorca de manera diferent i des de diversos moments. És, sense dubte, una de les institucions museístiques més importants i completes de l'illa.

Dia 4 de novembre de 1889 es va inaugurar l'anomenat *Museo Municipal de Mahón* a l'antic edifici del Principal del Guardia, davant l'Ajuntament. La idea havia sorgit de Joan Seguí Rodríguez, l'autèntic promotor, qui tingué l'habilitat de disposar de diferents fons particulars a partir de donacions privades.

Aquest museu ha estat referenciat per alguns dels viatgers de l'etapa preturística. Conte (1895: 252) parla, a la ciutat de Maó, d'un museu que roman normalment tancat però hi ha un home que guarda les claus i obri les portes a tot aquell que estigui interessat en visitar-lo. Aquest museu es tracta segurament d'aquest impulsat per Joan Seguí Rodríguez.⁵⁶³ Conte ofereix una descripció d'allò que conté aquest museu: ossos, insectes, potes d'ocell, tortugues, una bala antiga, vasos romans, cartaginesos, grecs, etruscs, armes, pintures, caricatures, un plànol de l'exposició de París de 1867, entre d'altres

---

⁵⁶¹ <http://www.ime.cat>. Consulta 10/01/2021, 22:06 h.

⁵⁶² <https://www.museudemenorca.com>. Consulta 10/01/2021, 23:14 h.

⁵⁶³ Per a més informació podeu consultar l'enllaç <https://cutt.ly/ajrRbMI>. Consulta 04/12/2020, 12:36h.

(Conte, 1895: 253-254). Vuillier (1973: 145) també esmenta la creació d'aquest museu de la mà de l'advocat Seguí Rodríguez.

Pocs anys després, en el 1906, els seus fons passarien a ocupar el Museu de l'Ateneu de Maó, fins que el 1944 els cedí a l'acabat de fundar Museu Provincial de Belles Arts, ubicat en el casal de Can Mercadal. Després de l'amenaça de ruïna de l'immoble, es tanca el 1975. Poc abans, ja havia baratat el seu nom per l'actual. No serà fins als anys vuitanta que s'adquireixi el seu nou edifici, el convent franciscà de Jesús, antigament ocupat pels franciscans de la ciutat. Després de la desamortització eclesiàstica de Mendizábal, l'ordre religiós hagué de deixar l'immoble el 1835. De llavors ençà ha estat emprat com a escola nàutica, biblioteca pública, enclusa i fins i tot institut de batxillerat. Es tracta d'un edifici barroc del segle XVII que té un gran interès patrimonial. Una vegada fetes les corresponents rehabilitacions i adaptacions, es comença a treballar un nou projecte. Finalment, el museu continuà sota la titularitat de l'Estat, encara que la gestió la desenvolupà el Govern Balear i actualment està en mans del Consell Insular de Menorca. Ja s'ha comentat en el capítol tres que es va dur a terme una reforma durant l'any 2017 que féu que romangués tancat dins l'estiu de l'any 2018. Aquesta reforma a condicionat el centre amb un nou discurs museogràfic que, juntament amb el seu programa d'activitat, han incrementat la qualitat dels seus serveis museístics.

El centre recull una gran riquesa i quantitat de fons que es pot classificar bàsicament en tres temàtiques diferenciades: l'arqueològica l'artística i l'etnològica. És a dir, se'ns presenten obres que van des de l'època prehistòrica fins a gairebé l'actualitat, per això és el millor museu per acostar-se a la història de Menorca.

Entre els anys 2014 i 2018, el percentatge de visites turístiques del museu se situa entre el 55 i 87%, sense tenir en compte les visites escolars. Així doncs, es pot comprovar que una part molt important del seu públic són turistes, per tant, es pot considerar un centre capaç de ser el cap davanter d'un treball de dinamització cultural envers a l'àmbit turístic.

Un espai històric és l'**Ateneu Científic, Artístic i Literari de Maó**,⁵⁶⁴ del qual ja en parla en el 1911 l'escriptora anglesa Boyd (1911: 188-189) qui visita el *Ateneo Científico, Literario y Artístico* de Maó, on visita el museu dedicat a la història natural: «A very fine private collection of marine flora is housed in the Museum, but it is shown only when specially inquired for».⁵⁶⁵ Però també parla d'una col·lecció de pintures i dibuixos i una altra de literatura contemporània. Precisament avui en dia es poden visitar aquests dos fons, el Gabinet d'Història Natural fruit de l'afany col·leccionista dels estudiosos i científics que van anar recollint tot aquest material tan valuós pels estudis actuals. Per una altra, l'Ateneu disposa d'una col·lecció artística que inclou diverses branques: gravats cartogràfics, pintura i ceràmica. Les pintures són de pintors menorquins tant destacats com Torrents i Prats, Joan

---

⁵⁶⁴ <https://www.ateneumao.org/>. Consulta 10/01/2021, 23:39 h.

⁵⁶⁵ «Al Museu s'hi troba una molt bona col·lecció privada de flora marina, però només es mostra quan es sol·licita especialment».

Font i Vidal i d'altres vinculats a Mallorca, com Tito Cittadini. Per una altra part, hi ha dues sales monogràfiques dedicades a l'artista menorquí postimpressionista Salas Lull, on hi ha vint-i-quatre pintures i sis dibuixos, i la sala Màrius Verdaguer, amb pintures i dibuixos expressionistes. A més, Ateneu ha anat formant un fons de pintura contemporània gràcies al Saló de Primavera, creat l'any 1962 i actualment de caràcter bianual. Per una altra part, en la col·lecció d'art decoratives destaquen les ceràmiques amb les rajoles d'oficis i els plats de pisa estannífera.⁵⁶⁶

L'altre espai destacable de Maó és **l'Hospital de l'Illa del Rei**,⁵⁶⁷ el qual s'ha descrit en el capítol tres i que actualment té en execució dos projectes ben diferents: el centre d'interpretació del Port de Maó i el centre d'art contemporani *Hauser&Wirth*. Ara per ara es pot visitar el Museu de l'Hospital Naval i Militar, distribuït al llarg de vint sales que mostren material relacionat amb l'àmbit de la medicina, la cirurgia i la farmàcia, recollit a base de donacions i cessions. Les sales on estan col·locades les peces es distribueixen de la següent manera: la sagristia, la capella catòlica, la sala de les maquetes, la sala de l'hospital, la capella anglicana, la sala d'odontologia, la de medicina i cirurgia, la de radiologia, la de traumatologia, la de medicina forense, la sala dedicada al cuirassat Roma, la sala d'oftalmologia, la de biologia marina, la biblioteca, la farmàcia, la cambra de comerç, la casa del director, la casa del capellà, el despatx de Maria Luisa Serra Beladre, la impremta, el jardí i la bugaderia.

Com s'ha comentat, es considera que el treball realitzar pels voluntaris que han tornat a donar vida a un lloc i patrimoni històric que s'estava perdent, té un valor incalculable de per si, però a més a més, el tipus de gestió efectuada i els diferents projectes posat en marxa així com aquells que estan en execució, es consideren actualment un dels més interessants de l'illa, i val a dir que no n'hi molt. Sense dubte, aquest pot ser el recurs cultural amb més influència en la demanda turística de l'illa.

---

⁵⁶⁶ «La col·lecció artística», disponible a la pàgina web de l'Ateneu, <https://cutt.ly/CjTsyyn>. Consulta 15/01/2021, 23:52 h.

⁵⁶⁷ <http://www.islahospitalmenorca.org/>. Consulta 10/01/2021, 21:10 h.

Figura 174. Sala de medicina i cirurgia de l'Hospital Naval i Militar de l'Illa del Rei del Port de Maó (Menorca)

Font: pàgina web de la Fundació Hospital Illa del Rei. www.isladelrey.es. Consulta 16/01/2021, 00:02 h

2.2. Museus Etnografia

A Sant Lluís hi ha el Molí de Dalt del poble de Sant Lluís, un molí fariner construït l'any 1762 pels francesos, que fou restaurat i actualment conserva l'estructura original. En la planta baixa del qual s'hi ha instal·lat una exposició d'una col·lecció etnològica formada per eines i ormejos del camp: arades, abeuradors, màquines de ferrer, premses per fer formatge, un carro de pagès o batedors, entre d'altres. Cal dir que és un espai poc preparat, amb un discurs museogràfic inexistent, totalment acorda amb les característiques que solen presentar els museus etnològics de caràcter local, els quals s'han format sovint a partir de donacions que es mostren al públic sense cap tipus de criteri ni interpretació patrimonial. Hi ha una visita virtual disponible que deixa fer-se una idea de quin tipus d'espai és aquest museu.

2.3. Museus de Belles Arts

En referència a la tipologia de belles arts a Menorca només es pot referenciar la mostra ubicada en la **catedral de Menorca**,⁵⁶⁸ que ocupa la capella de Sant Gabriel, la sagristia de Beneficiats, l'actual sagristia, la sala capitular i la capella de Sant Miquel. Al llarg d'aquests espais s'exposen, normalment en vitrines, peces litúrgiques i d'argenteria. A més, hi ha un grup d'objectes relacionats amb la construcció de la Catedral, com fotografies antigues i una maqueta de l'edifici, a part de la del Convent de Sant Agustí. Cal dir que no és un discurs museogràfic no forma un espai uniforme ni únic i que respon a les característiques comuns en aquest tipus d'espais, els quals solen presentar

⁵⁶⁸ <https://bisbatdemenorca.org>. Consulta 14/01/2021, 19:44 h.

una acumulació de peces col·lades per tipologies, però sense massa informació al respecte.

A més a més, l'any 2019 la catedral va inaugurar l'Espai Bisbe Vila, per commemorar el tres-cents aniversari de la catedral. En aquesta mostra, que es va afegir a la visita turística, s'hi va il·lustrar la història de la catedral a partir de documents i objectes varis, com antigues gàrgoles. Cal dir però, que és un discurs totalment insuficient per conèixer la història constructiva de l'edifici.

Figura 175. Espai Bisbe Vila de la Catedral de Menorca a Ciutadella

Font: pàgina web del Bisbat de Menorca. www.bisbatdemenorca.org. Consulta 14/01/2021, 20:01 h

2.4. Cases Museus

A Maó hi ha també el **casal de Ca n'Oliver**, comentat també en el capítol tres. El potencial d'aquest centre rau en la combinació de la visita a l'edifici del segle XVIII i a la seva impressionant decoració pictòrica mural inspirada en temes mitològics clàssics, i la possibilitat de contemplar les col·leccions Hernández Sanz i Hernández-Mora, el qual comprèn principalment peces de pintura, mobiliari o d'arts decoratives dels segles XVIII, XIX i XX, encara que també hi ha una part del fons de caràcter arqueològic. Sobresurt la col·lecció de cartografia, l'obra gràfica, que es remunta al segle XVIII, i la col·lecció de retrats, així com un conjunt de peces que il·lustren l'època de la dominació britànica.

Figura 176. Interior de Ca n'Oliver a Maó (Menorca)

Font: pàgina web de *MenorcaTour*. www.menorcatour.com. Consulta 15/01/2021, 23:35 h

L'altra casa museu està situada a Ciutadella, es tracta del **palau Olivar**, que té els seus orígens en el segle XVII malgrat que l'aparença actual de l'edifici mostra reformes posteriors, segurament de finals del segle XVIII. Durant la visita es pot visitar la planta baixa, on es mostren la zona on es guardaven els animals i que tenia també funció de rebost, entre d'altre. A la planta noble es poden recórrer les diferents habitacions, amb mobles i objectes decoratius d'època. Destaquen les pintures murals, amb repertori iconogràfic realment variat, amb predomini de les formes naturals i sobretot animals, ja que apareixen representades una gran varietat d'espècies.

2.5. Museus de Ciències i Història Natural

De Ciutadella a Maó es troba la finca de Binissuès,⁵⁶⁹ on s'hi troba el **Museu de Ciències Naturals dels germans Carreras Torrent**, inaugurat l'any 2013 i formada per un fons de més de vuit mil espècies de l'illa i de la resta del món. Està gestionat per la Fundació Museu de Ciències Naturals de Menorca Col·lecció Carreras Torrent, la qual té entre els seus objectius la protecció, conservació i difusió del patrimoni natural. La col·lecció ha estat formada durant més de quaranta-dos anys i està formada per una secció de zoologia, una mostra de més de cent espècies de peixos menorquins,

⁵⁶⁹ <https://binissues.com/>. Consulta 10/01/2021, 22:22 h.

més de sis mil exemples d'invertebrats, una secció de malacologia, bivalves i gasteròpodes, una de geologia i una de micologia que duu per títol «Els bolets de Menorca».

Figura 177. Museu de Ciències Naturals a Binissuès, a la carretera de Maó a Ciutadella (Menorca)

Font: pàgina web de Binissuès. www.binissues.com. Consulta 15/01/2021, 22:36 h

Allò que resulta pot ajudar a potenciar aquest museu entre el públic turista és la seva ubicació, ja que Binissuès és una finca d'exploració turística en la qual es mostra la casa senyorial del segle XVIII, el museu i peces de caràcter etnogràfic juntament amb actuacions dels oficis tradicionals. Aquest centre es podia situar, malgrat que en una escala inferior de visites, en la mateixa línia que la Granja d'Esporles, en quan al tipus de visita oferta, pensada per a famílies que volen conèixer part de la tradició del territori i, a més a més, experimentar-la. La idea és bona, la seva execució no tant, ja que es considera que s'ha caigut en el folklorisme fàcil i no autèntic que resta serietat i qualitat a la proposta

Figura 178. Demostració de tasques agrícoles d'antany a la finca de Binissuès (Menorca)

Font: pàgina web de Binissuès. www.binissues.com. Consulta 16/01/2021, 12:41 h

2.6. Museus d'Història

Per acabar, cal esmentar el **Museu Històric Militar des Castell**,⁵⁷⁰ gestionat pel Consorci del Museu Militar de Menorca arran del conveni signat el 22 de juny de 1998 entre el Ministeri de Defensa, el Consell Insular de Menorca, el Govern de les Illes Balears, l'Ajuntament de Maó i l'Ajuntament d'Es Castell. Els seus objectius es basen en la conservació, restauració i difusió dels valors patrimonials, històrics i militars de l'illa menorquina, en especial els ubicats al port de Maó i els voltants. El Consorci engloba la fortalesa de Sant Felipet a l'illa del Llatzeret, la Fortalesa d'Isabel II a la Mola, el Castell de Sant Felip, el Quarter de Cala Corb, lloc on es troba el Museu Militar de Menorca, i la Torre d'en Penjat del segle XVIII.

Els orígens d'aquest museu es remunten al 1981, any de la inauguració, per iniciativa del coronel Francisco Fornals Villalonga, qui el dirigí fins al

---

⁵⁷⁰ <https://cutt.ly/sjTgtIQ>. Consulta 10/01/2021, 0:31 h.

2008. Els primers anys estigué instal·lat dins un polvorí del segle XVIII, però després fou traslladat al seu emplaçament actual, el Quarter de Cala Corb, un edifici del segle XVIII construït pels anglesos i que serví d'Hospital Militar, d'Acadèmia d'Artilleria i de seu de Reglament d'Artilleria.

La col·lecció recull des de peces de l'etapa prehistòrica fins a objectes militars del segle XX: hi ha gravats, fotografies, documents, projectils, armes, condecoracions, maquetes, i un llarg etcètera.

L'espai museístic comprèn dues plantes, la primera amb onze sales on es dóna una visió general de la història militar de Menorca, amb sales com la del coronel Richard Kane, la del rei Carles III, la de l'Almirall Miranda i la de la reina Isabel II, entre d'altres. En la planta baixa hi ha quatre sales on es tracta l'estratègia defensiva de l'illa i conflictes bèl·lics dels d'època moderna i contemporània. Especial interès desperta l'apartat dedicat a la Guerra Civil espanyola.

En general, el museu respon a les característiques pròpies d'un museu de la seva tipologia, en els quals es tendeix a acumular una gran quantitat de peces, normalment agrupades per tipologia o temàtica però totalment descontextualitzades i sense uns criteris lògics de presentació. Allò on es creu que aquest museu té la possibilitat de ser una mica més visible dins l'oferta cultural de l'illa present en l'àmbit turístic, és a partir de la seva vinculació amb altres espais gestionats pel consorci, i també amb la Mola, un dels indrets amb més interès historicomilitar de l'illa.

Figura 179. Sala de l'almirall Miranda del Museu Històric Militar de Menorca ubicat al poble d'Es Castell (Menorca)

Font: pàgina web del Ministeri de Defensa. <https://cutt.ly/sjTgtIQ>. Consulta 16/01/2021, 0:33 h

Per concloure, es pot afirmar que la qualitat general dels espais museístics de Menorca no es destacable, ja que la majoria no consten d'uns criteris museogràfics ben aconseguits o que aconseguen, almanco, crear un espai atractiu que pugui oferir una visita complaent. Per una altra part, aquells centres que si ofereixen un espai, un discurs i unes activitats interessants i adaptats a la visita, es consideren dels més potents de tots els centres museístics de les Illes Balears. Aquest són: el Museu de Menorca a Maó, Ca n'Oliver a Maó i l'Illa del Rei amb la Fundació Illa del Rei, al port de Maó.

3. Els museus d'Eivissa

A Eivissa, com ja s'ha pogut comprovar en el mapa on s'han situat els diferents centres, la majoria d'ells es concentra a la capital, per això una distribució en xarxa no acaba de tenir massa sentit. En canvi, en aquesta illa sí es veu possible fer una aportació temàtica o tipològica a partir de la reagrupació dels diferents museus.

3.1. Museus Arqueològics

Es començarà amb aquells de caire arqueològic, predominants entre les categories de les quals disposa l'illa. La situació del **Museu d'Arqueologia d'Eivissa i Formentera (MAEF)**⁵⁷¹ ja ha estat comentada en el capítol tres, i malgrat que roman tancat es vol aportar una certa informació sobre ell. Aquest centre es troba situat a Dalt Vila, en concret a la plaça de la Catedral i dins la capella de Sant Salvador, que li fa d'entrada. Els seus orígens es remunten a començaments del segle XX, moment en què la Societat Arqueològica Ebusitana aconseguí una considerable col·lecció de peces arqueològiques després de diverses excavacions realitzades, entre d'altres per Artur Pérez-Cabrero. Aquesta entitat cultural es veu limitada tant per que fa al gran nombre de material adquirit com quant als recursos econòmics disponibles que en permetin el manteniment i la divulgació. No és d'estranyar que el llavors president, Joan Raman Calbert, gestionés i transferís aquests objectes a l'Estat amb la condició que aquest constituís un museu. Naixia així, 1907, el Museu Arqueològic d'Eivissa. L'escriptora Mary Stuart Boyd ja el va poder visitar en el moment en què s'ubica per primera vegada en un petit edifici de la plaça de la catedral a Dalt Vila. L'any 1994 passa a denominar-se Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera (MAEF).

Una data a tenir en compte dins la història d'aquest centre tindrà lloc al 1968, quan s'inaugurà el **Museu Monogràfic des Puig des Molins**, que serà gestionat des del mateix Museu Arqueològic. A partir dels anys vuitanta, el centre agafarà impuls a partir de diverses activitats. Per ventura els Seminaris de Novetats Arqueològiques de les Illes Balears i Pitiüesses i les

---

⁵⁷¹ <https://maef.eu/ca/>. Consulta 16/01/2021, 1:12 h.

Jornades d'Arqueologia Feniciopúnica en són les més rellevants. Va ser també fomentat per l'Associació d'Amics del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, la qual promou i organitza conferències, cursos, tallers, viatges culturals i publicacions diverses, entre les quals figura la revista «Fites».

El fons del centre està format bàsicament pels materials arqueològics més destacats de l'època prehistòrica, fenícia i púnica, romana i islàmica d'Eivissa i Formentera. Les peces que gaudeixen d'un òptim estat de conservació estan classificades amb fitxes arqueològiques. Des del punt de vista històric, podem assenyalar que el fons fundacional estigué integrat per 661 peces que proporcionà l'Estat, 547 que donà Roman Calbet i 101 que hi aportà l'arqueòleg Pérez Cabrero.

La seva ubicació, dins la mateixa muralla, condiona i alhora enriqueix els objectes exposats. Tot i a la reforma del 1992, inaugurada el 1995, el MAEF continuarà amb una sèrie de punts febles de difícil solució. Així, l'espai i un recorregut tortuós i amb escales no ajudava a les persones que presenten dificultats motrius. Ara bé, no deixa de ser un lloc excepcional des d'on donar a conèixer les mostres més representatives de les troballes arqueològiques pitiüses.

La seva distribució començava en la capella de Sant Salvador, que feia les funcions de vestíbul. A dins, l'espai expositiu constava de sis sales, cadascuna de les quals s'ocupa d'una època històrica determinada, cosa que permetia fer un itinerari cronològic dels períodes esmentats. Els diversos panells indicatius oferien en català, castellà, i anglès unes informacions generals i detallades del moment històric i dels objectes que s'hi mostren.

El Museu disposa de diversos serveis i recursos que facilitaven la visita. Així, entre les publicacions cal destacar un fullet explicatiu d'accés i la pròpia guia del museu, publicada el 1995 en sis llengües diferents sota el títol «Eivissa i Formentera de la prehistòria a l'època islàmica. Guia per a la visita del Museu Arqueològic», a càrrec de Benjamí Costa i Jordi H. Hernández. Una atenció especial mereix la col·lecció de publicacions que s'inicià el 1989.

A més a més, oferia un servei de visites guiades per als grups escolars, el qual es podia complementar amb el programa didàctic «Viu la cultura» i els tallers d'arqueologia per als infants. Ara per ara, només es pot esperar que es resolgui la tristesca situació actual que s'ha allargat tant en el temps.

Tot i que el Museu Monogràfic del Puig des Molins⁵⁷² havia de substituir el Museu Arqueològic de Dalt Vila, això no és una realitat a causa de l'evolució històrica del projecte. De fet, avui dia n'és una secció, com ja s'ha aclarit. Tanmateix, aquest museu per si sol reuneix les condicions suficients perquè es pugui considerar un ens cultural per se. Els seus materials arqueològics són una mostra ben rellevant de la cultura púnica eivissenca.

El 8 d'octubre de 1929, el rei Alfons XIII va realitzar una visita a l'illa d'Eivissa. Aprofitant aquest esdeveniment, es plantejà al monarca l'expropiació dels terrenys de la necròpolis del Puig des Molins, prèvia la declaració com a Monument Nacional, i el monarca va accedir a aquestes peticions i el 1930 es va redactar el projecte de museu i s'expropiaren els terrenys. L'adveniment de la Segona República, amb el pertinent canvi

---

⁵⁷² <https://maef.eu/ca/>. Consulta 16/01/2021, 1:12 h.

polític, retardaria la posada en marxa de les obres de l'immoble. Els treballs no s'iniciaren fins a la 1935 i malauradament no es pogueren finalitzar a causa de l'esclafit de la Guerra Civil. No seria fins ben entrats els anys seixanta que es recuperaria el projecte aprofitant l'estructura existent, però adaptant-la als cànons estètics inspirats en l'arquitectura de l'alemanya nazi. Funcionalment, es preveia la construcció de dues plantes dedicades a l'exposició permanent, a més d'altres espais destinats a oficines o llocs de treball. L'edifici obrí oficialment les portes el 1968. Tanmateix, de llavors ençà ha sofert diferents intervencions i projectes de reforma.

La seva situació vora la necròpolis púnica del Puig des Molins ha condicionat els fons del museu. Les parets han custodiat alguns dels elements patrimonials més importants del llegat fenici, púnic i romà de les pitiüses.

Les sales reuneixen objectes procedents de la necròpolis, a les cambres funeràries de la qual es van trobar collars, estris de bronze i plom, projectils, amulets i monedes. Des del punt de vista cronològic, les peces abracen des del segle VI aC fins al 600dC, i l'estat de conservació és bastant bo. Una menció especial mereix la col·lecció d'ous d'estruç decorats i, sobretot, un bust de terracota de la deessa cartaginesa Tanit, identificada i convertida avui en un dels principals símbols d'Eivissa

La necròpolis, declarada patrimoni de la Humanitat el 1999, és una de les propostes que sorprèn el visitant. Les tres mil tombes que conté fa que parlem d'un jaciment fenici excepcional. Dins el recorregut es poden analitzar les diferents formes d'enterrament i alhora hi ha la possibilitat d'entrar dins l'hipogeu número tres, una de les principals cambres de soterrament subterrani, cosa que enriqueix i complementa la visita. El complement perfecte a la visita és passejar per la necròpolis. Això permet identificar el jaciment funerari amb les peces que es conserven a l'interior del museu.

Algunes de les publicacions del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera fan referència a les peces o exposicions que ofereix. A més, té una col·lecció que s'inicià el 1989 i que ja ha publicat més de seixanta números. Així mateix, el museu conté una extensa biblioteca que arriba als 23.000 volums. Altres suports utilitzats que complementen l'itinerari són els diferents audiovisuals, les maquetes fetes a escala i les reconstruccions dels diversos tipus d'enterraments. Per tant, aquest centre supleix, en part, l'absència del MAEF, i ofereix una de les visites més interessants de l'illa.

3.2. Museus d'Art Contemporani

Es canvia ara de tipologia museística però no de localització, ja que el **Museu d'Art Contemporani d'Eivissa (MACE)**⁵⁷³ està ubicat també Dalt Vila. Es vol recordar que l'art contemporani és la tipologia predominant entre els museus de l'illa d'Eivissa i, de fet, un dels centres més significatius és el MACE. La història d'aquest museu es remunta a la Biennial Internacional d'Art Universitari que el 1964 tingué lloc als locals del futur claustre de l'Ajuntament d'Eivissa i després al Museu Monogràfic del Puig dels Molins.

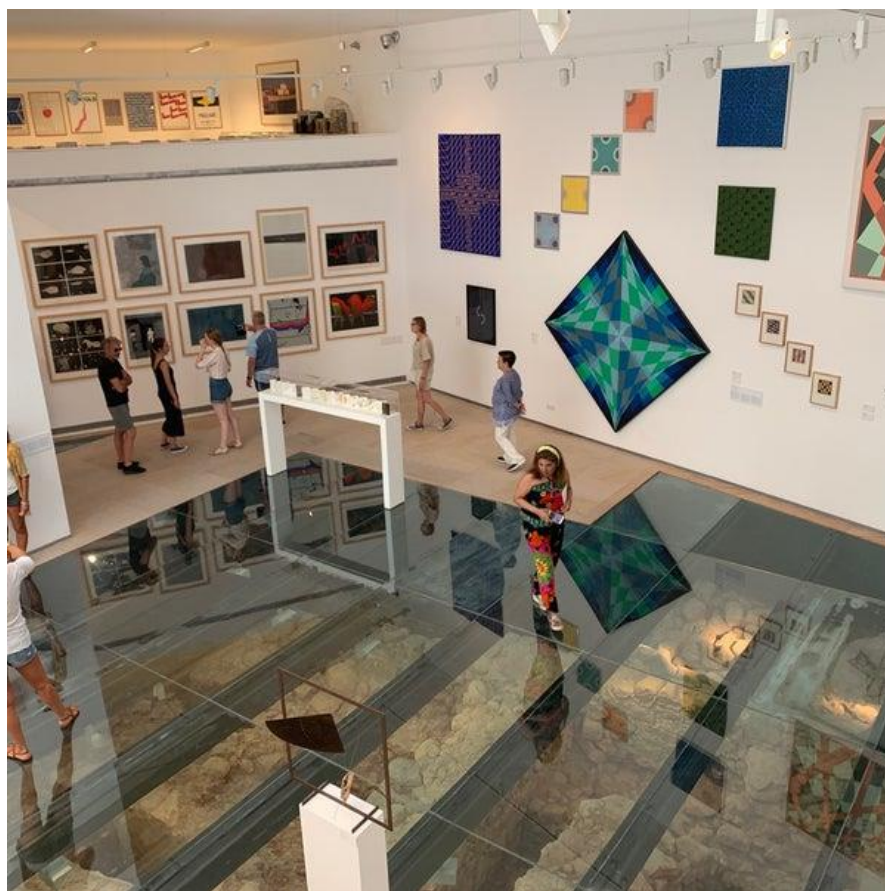
---

⁵⁷³<https://cutt.ly/ejYp74U>. Consulta 12/01/2021, 16:18 h.

La creació oficial data del 30 d'agost de 1969, moment en què en foren aprovats els estatuts. Actualment, i després de la reforma efectuada, el museu ocupa una construcció militar dissenyada al segle XVIII de dues plantes destinat a polvorí i quadres a la par baixa i a Sala d'Armes a la superior. És un edifici de murs gruixats i blancs que es caracteritza per la seva sobrietat però alhora magnificència. Amb la reforma es va unir a un espai de nova construcció, de la qual es diferencia totalment en quan a l'estil arquitectònic però s'ha aconseguit annexar ambdós espais sense provocar un ruptura molesta entre els dos. Contràriament, es fonen fins al punt que, quan es recorre el museu no distorsionen el recorregut i ofereixen un espai unitari i ben conjugat. Molt important perquè deixen total protagonisme a la col·lecció el museu. Per una altra part, durant la reforma sorgiren restes arqueològiques, que han estat conservades i actualment es poden observar durant la visita, motiu pel qual s'allargaren les obres en aquest espai. Aquest jaciments conserven restes d'arquitectura feniciopúnica però també es fa patent l'empremta d'èpoques posterior, com el Baix Imperio romà i l'època de dominació musulmana. Es considera, arquitectònicament, un dels centres més destacables de les Illes Balears.

Arran de la importància de l'espai arquitectònic, el fons del museu és també molt destacable. Format arran de la celebració de les Biennals Internacionals, com ja s'ha dit, dona constància d'un gran nombre d'artistes i corrents rellevants no només en l'àmbit eivissenc, sinó també a escala internacional. Cronològicament es poden situar a partir dels anys seixanta fins a l'actualitat, i gràcies a la conversió de la biennial en *Ibizagràfic* a partir de 1972, el museu disposa d'una important col·lecció de gravats. A part, el fons inclou escultura, fotografia, pintura i videocreacions, entre d'altra mena de manifestacions d'art del segle XX. El seu discurs iconogràfic és net i variat, però tal vegada seria necessari contextualitzar les obres a escala general, així com el museu, i posar en relleu la seva creació arran de les biennals i la importància d'aquestes, fruit de l'ambient cultural i artístic que ha existit a l'illa des de dates ben primerenques, com ja s'ha comentat. Aquest fou el primer museu d'art contemporani d'Espanya, aquesta condició hauria de ser més aprofitada.

Figura 180. Interior del Museu d'Art Contemporani d'Eivissa (MACE)

Font: pàgina web *Foursquare city guide*. www.foursquare.com. Consulta 12/01/2021, 15:51 h

La seva ubicació a Dalt Vila el posiciona en el lloc idoni per a convertir-se en un dels equipaments culturals rellevants de l'illa. L'edifici on s'ubica crida l'atenció del visitant que recorre aquesta part de la ciutat però malgrat que això caldria fer una revisió de la seva senyalització i presència dins el conjunt monumental. En general, es pot afirmar que els diferents museus que es poden trobar a Dalt Vila necessiten una major visualització, el visitant hauria de poder assabentar-se de la seva presència abans d'entrar en el recinte, i dins aquest, la inclusió de recursos dedicats exclusivament a informar sobre els espais museístics, no estaria de més. D'aquesta manera es podrien crear nous fluxos de recorregut que podrien alleugerar, en part, els que ja existeixen i que són seguits per la gran majoria de turistes que vol conèixer aquesta part d'Eivissa.

A la seva pàgina el museu informa també sobre dos espais més, la Casa Broner i el Museu Puget. La primera ofereix la visita a la casa, no presenta cap tipus d'exposició en concret, però enllaça amb la temàtica contemporània, ja que era la casa de l'arquitectura i pintor Edwin Broner, qui va quedar meravellat amb la senzilla de l'arquitectura eivissenca, i s'inspirà en ella per dur a terme alguns dels seus projectes. Fou l'introducció de les tendències modernes en arquitectura a l'illa i el seu llegat no és només artístic, sinó que la seva tasca tingué una repercussió important en l'àmbit cultural de l'illa.

Per una altra part, el que sí constitueix un espai museístic és el **Museu Puget**,⁵⁷⁴ vinculat també amb l'art contemporani. És un dels que fa més poc temps que ha obrí les portes, amb l'objectiu de preservar i a donar a conèixer el llegat pictòric de l'artista Narcís Puget Viñas i el del seu fill Narcís Puget Riquer. Fou inaugurat en el 2007 i està ubicat a l'antic carrer Major de Dalt Vila, tram que actualment s'anomena carrer de Sant Ciríac.

Figura 181. Interior del Museu Puget d'Eivissa

Font: pàgina web de l'Ajuntament d'Eivissa. www.eivissa.es. Consulta 12/01/2021, 16:06 h

El casal senyorial on es troba és conegut popularment pel nom de Can Comasema, perquè la família Palou de Comasema, d'arrels mallorquines, fou la propietària de l'immoble fins al segle XIX. El seu origen no és gaire clar, però ja es troben alguns indicis arquitectònics que es remunten al segle XV. Els Palou de Comasema estigueren emparentats en el segle XVIII amb la família catalana dels Llaudis, uns rics militars terratinents amb propietats rurals i urbanes a l'illa.

La façana principal s'orienta cap al sud i es caracteritza per la sobrietat. La porta noble és d'arc de mig punt amb dovelles de carreu, al damunt de la qual s'alça l'escut de la família Llaudis. A la part superior de la porta hi ha un gran finestral de tres arcs de mig punt d'elegant traçat. L'arc central del finestral descansa sobre unes fines columnetes de fust llis de marbre blanc i capitell de motius vegetals. Altres espais a destacar de l'edifici són el vestíbul, on es localitza una escala de pedra colada al descobert, i la planta noble, dividida en tres habitacions, dues de les quals conserven un enteixinat de cassetons.

Els fons dels museus són essencialment, artístics, sobretot de pintura i dibuix del segle XX. S'ha de tenir en compte que disposa d'onze sales, que es divideixen segons l'autor i la temàtica. La col·lecció permanent del Museu Puget procedeix d'una donació feta a l'Estat per part de l'artista Narcís Puget Riquer (1916-1983) que fou acceptada el 22 de desembre de 1982. En conjunt, es tracta de cent trenta obres pictòriques, vint-i-nou aquarel·les i vint-i-nou dibuixos, els autors dels quals són ell i el seu pare, el també pintor eivissenc

⁵⁷⁴ <https://cutt.ly/BjYawTV>. Consulta 14/01/2021, 13:33 h.

Narcís Puget Viñas (1874-1960). El 1997, l'Estat rebé aquesta col·lecció i n'assignà la tutela al Museu de Mallorca i la custòdia al Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. No fou fins al 2003 que l'Ajuntament d'Eivissa cedí l'edifici actual perquè en fos la seu. L'obertura al públic fou una realitat el 12 de febrer de 2007, fruit d'un conveni entre el Ministeri de Cultura i l'Ajuntament.

A partir d'aquests espais, i amb el MACE com a entitat principal, hi ha la possibilitat d'organitzar una xarxa d'art contemporani que fomenti les visites a aquests centres però que també posi en relleu altres aspectes culturals de l'illa que queden certament amagats en la promoció turística. Aquest tipus d'oferta es podria enriquir amb el conjunt de les galeries d'art i espais diversos presents a l'illa. Proposar una acció conjunta i coordinada, arran de la qual crear una imatge compartida així com esdeveniments i actes celebrats de manera regular, podria donar com a resultat una variació de l'oferta cultural.

El darrer espai vinculat amb l'art contemporani al qual es vol fer referència és la **sala Barrau**, ubicada en l'antiga seu del Síndicat Agrícola en el passeig de l'Alameda a Santa Eulària des Riu. El fons que s'exposa actualment en aquesta sala prové de l'antic Museu Barrau, un espai de petites dimensions on es volia donar a conèixer la vida i l'obra del pintor impressionista català Laureà Manuel Innocenci Barrau i Bunyol (1863-1957), que s'establí definitivament a Eivissa a partir del 1930. De fet, ja coneixia l'illa des del 1912, perquè hi havia anat a treballar i a passar llargues temporades durant els anys vint.

Després de la mort del pintor, la vídua, Berta Vallori, pretengué que una part del llegat artístic del seu espòs quedés a la ciutat d'Eivissa. Per això, cedí al Bisbat un solar de 290m² al puig de Missa de Santa Eulària des Riu. Precisament allà s'edificà la Casa-Museu Barrau el 1964. Finalment, mossèn Vicent Costa aconseguí la confiança de la vídua, que donà la casa-museu, que incloïa alguns objectes personals de l'artista. La voluntat de la vídua era clara: a canvi de cedir el museu i la part corresponent del llegat, es dedicaria una missa mensual a les ànimes del matrimoni Barrau i al manteniment del panteó familiar. És significatiu que el museu romaní normalment obert només durant els mesos d'estiu.

Aquest museu va tancar les seves portes en el 2011 i no fou fins el 2014 quan l'Ajuntament de Santa Eulària va condicionar un nou espai per col·locar el fons que havia deixat la vídua del pintor. En total, es tracta de vent-i-sis peces molt variades que formen la meitat del seu llegat. Cal tenir en compte que l'altra meitat fou cedida a la ciutat de Terrassa. Les diferents tècniques i suports utilitzats són un bon exemple de l'habilitat i del domini artístic de Barrau. Així, treballà l'oli, l'aquarel·la, el pastel, l'aiguafort i el dibuix. Les obres de Barrau destaquen pels colors, la llum, les composicions i les expressions de les figures humanes. Els paisatges, els carrers, els mercats i la societat eivissenca són els autèntics protagonistes dels seus treballs. La sensibilitat i la delicadesa de les seves creacions identifiquen l'artista.

Aquest espai obri tot l'any però només ho fa als matins i la persona disposada a l'espai s'encarrega només d'obrir-lo i tancar, no duu a terme cap altre tipus de tasca de difusió o dinamitzadora de l'espai a partir d'activitats

concretes, les quals tampoc són ofertes per l'ajuntament, a excepció de les visites guiades (Tur, T., 21 de desembre de 2019, comunicació personal).

3.3. Museus d'Etnografia

El Museu Etnogràfic d'Eivissa Can Ros – Ses Païsses de Cala d'hort⁵⁷⁵ és un dels més importants de l'illa. Les diferents col·leccions i activitats que conté permeten retrocedir en el temps i comprovar com es vivia i com es feien les coses no fa gaire temps enrere.

El Museu Etnogràfic fou inaugurat al Puig de Missa de Santa Eulària des Riu el 1994, més concretament a Can Ros, un casa tradicional del segle XVIII que va adquirir, després d'un concurs, la Fundació Illes Balears. La restauració i la rehabilitació de l'immoble preservaren la distribució i l'estètica original de la casa, a la qual només incorporarà un trull com a part nova. No seria fins al 2006 que obriria la seva extensió a ses Païsses de Cala d'Hort.

El fons del museu, aconseguit a partir de donacions, cessions i compres, és un recull d'objectes antics de la cultura popular tradicional eivissenca. Entre aquestes hi ha mostres d'indumentària, joieria, eines del camp, instruments musicals, cistelleria, armes de foc i objectes artesans d'allò més diversos. Les peces més antigues són del segle XVII i les més recents arriben al segle XX. La col·lecció museogràfica, com també la seva gestió, pertany al Consell Insular d'Eivissa i a partir del 2004 començà a informatitzar l'inventari, a catalogar i a documentar uns treballs tècnics.

Després de la reforma feta en el 2016 que va deixar obrir el museu renovat en el 2017, de la qual se n'ha parlat en detall en el capítol 3, l'espai museogràfic actual es divideix en una sèrie d'espais dedicats als temes següents: la indumentària i joieria tradicional eivissenca, l'elaboració del vi, la cuina i els elements que la conformen, la sala del Trull a partir de la qual es pot explicar el procés d'elaboració de l'oli gràcies a la recuperació d'un antic trull del nucli poblacional eivissenc de Sant Miquel de Balansat, i l'espai del dormitori. Com a espai exterior hi ha el porxo, on es pot contemplar una exposició de diverses peces de fang.

Un recurs important d'aquest museu és l'audioguia que pot ser descarregada de manera gratuïta amb qualsevol dispositiu mòbil i que ofereix imatges i explicacions sobre el museu en diferents idiomes diferents. Aquesta eina, ha passat de ser una opció a ser quasi imprescindible en la visita durant la pandèmia del COVID-19, ja que el museu va procedir a la retirada de tot tipus de material en paper. De cada vegada més, els museus hauran de replantejar-se el tipus de recursos informatius que ofereixen als seus visitants, i la tendència predominant, ara per ara, és apostar pels recursos informàtics.

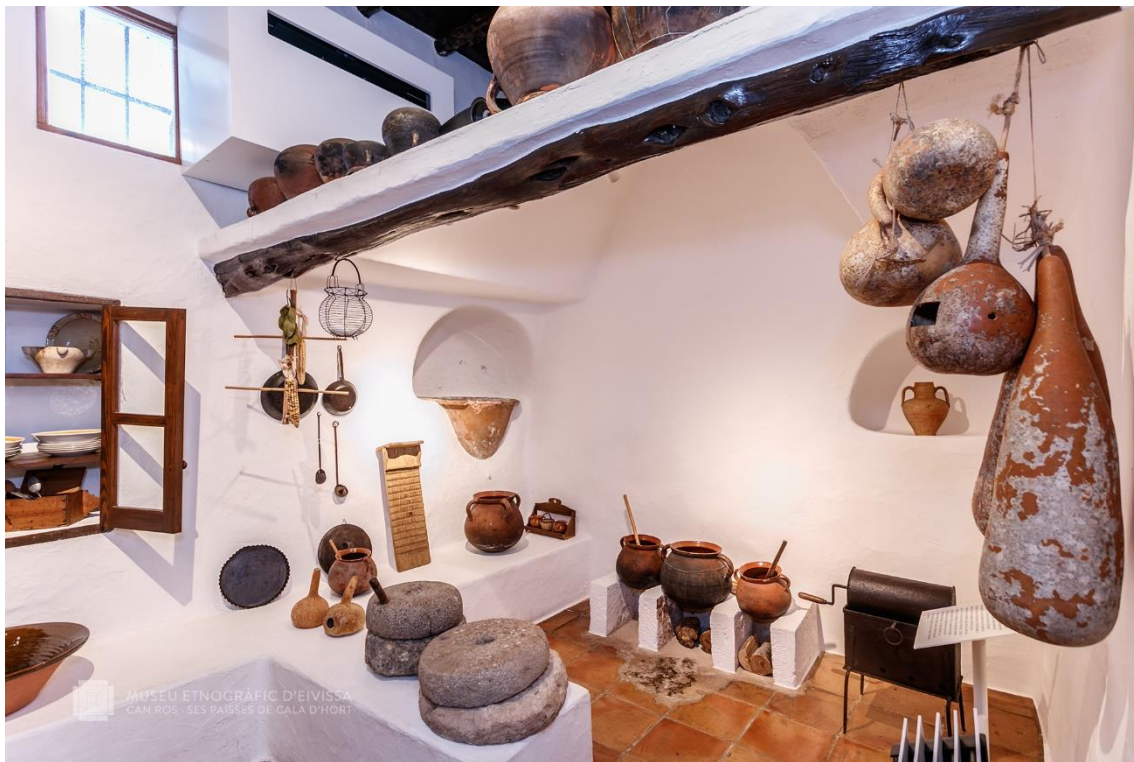
Aquest museu organitza les seves activitats entorn de una sèrie de

---

⁵⁷⁵ <http://www.museuetnograficdeivissa.es/>. Consulta 16/01/2021, 16:23 h.

categories fixes emprades per dissenyar les seves propostes, les quals es centren en les visites guiades, els tallers infantils i d'artesanía local i el Dia del Llibre. Destaquen les diferents exposicions temporals que es van organitzant al museu. Hi ha d'altres fites i actes que es poden relacionar amb la promoció turística del museu, a part de les ja esmentades visites guiades. Es tracta de les Nits al Museu, en la qual s'organitzen concerts i altres activitat d'arts escèniques tots els dissabtes entre els mesos de juny i juliol; la Fira de la Tardor, organitzada el mes de novembre tant a Can Ros com a Ses Païsses de Cala d'Hort, l'altre espai gestionat pel museu, durant la qual es fan tallers, visites guiades, conferències, actuacions i un mercat; el Dia Internacional dels Museus i el Dia Internacional del Turisme, durant els quals hi ha entrada lliure al museu a part d'alguna activitat complementària.

Figura 182. Espai de la cuina en el Museu Etnogràfic d'Eivissa de Can Ros

Font: pàgina web del Museu Etnogràfic d'Eivissa de Can Ros i Ses Païsses de Cala d'Hort
www.museuetnograficdeivissa.es. Consulta 15/01/2021, 11:47 h

Cal dir que el museu va haver de recuperar-se de la recessió econòmica dels anys 2010-2015 la qual va minvar l'activitat del museu fins al punt de posar-lo en perill. Des de la renovació del discurs museogràfic s'ha vist millorada aquesta situació, la qual ha estat truncada per la pandèmia de la COVID-19. Malgrat això, les xifres de visitants demostren la reactivació del museus en els darrers anys, el qual passà de tenir 6.014 visitants l'any 2015 al tenir-ne a quasi doblar aquesta quantitat en el 2018 amb 11.495 visites (Sansano, L., 2 de desembre de 2020, comunicació personal).

Una de les seus d'aquest centres és l'espai ubicat a Ses Païsses de Cala

d'Hort, inaugurat l'any 2006. Es tracta d'una finca de gran valor natural, etnològic i arqueològic situada al terme municipal de Sant Josep de sa Talaia. Cal dir que aquest espai ha estat tancat des de l'any 2011 fins el mes de juny de 2020, any en que s'hi ha fet una inversió important per tal que pugui seguir funcionant com ho feia anteriorment. L'immoble on s'instal·la l'espai expositiu correspon a un típic habitatge eivissenc amb les seves habitacions, cadascuna de les quals dedicada a una feina del camp i de la vida pagesa diferent. Els terrenys, amb els valors arqueològics i les impressionants vistes al Vedrà i al Vedranell i la torre del Savinar, formen un conjunt admirable. De les sis habitacions que conté, s'ha de dir que totes s'aprofiten, tenint en compte les dependències annexes de la casa, on antigament hi havia els corrals per al bestiar o que es dedicava a alguna finalitat en concret. Cada espai és independent i té una porta d'accés des de l'exterior.

La visita a ses Païsses complementa en bona mesura les activitats que desenvolupa el Museu Etnogràfic de l'illa. De fet, els utensilis, els estris o els objectes del camp es poden contemplar en el seu marc natural, que és el d'una casa eivissenca típicament pagesa. El fet que dins els terrenys de la possessió hi hagi un conjunt arqueològic punícoromà i la necròpolis permet treballar aquest tema fent-hi visites guiades. Els paratges naturals del Vedrà i la Torre del Savinar, per la seva proximitat, també són dos llocs d'interès que habitualment són visitats.

Figura 183. Exposició etnogràfica a Ses Païsses de Cala d'Hort a Eivissa, seu del Museu Etnogràfic d'Eivissa

Font: pàgina web del Museu Etnogràfic d'Eivissa de Can Ros i Ses Païsses de Cala d'Hort
www.museuetnograficdeivissa.es. Consulta 15/01/2021, 11:55 h

En aquests moments el Museu Etnològic d'Eivissa té en marxa el projecte del Museu de la Mar, el qual està previst que s'ubiqui a la capital, malgrat que també hi ha damunt la taula la idea de crear un espai similar a Sant Antoni de Portmany, però aquesta no ha estat desenvolupada ni es pot considerar un projecte vinculat amb el Museu Etnogràfic. Tota la informació al respecte es pot consultar en el capítol tres d'aquest mateix treball.

Un altre espai de caràcter etnogràfic a Eivissa és el **Museu del Trull de ca n'Andreu**, ubicat a Sant Carles, a Santa Eulària, i el qual està actualment gestionat de manera privada a través d'un conveni amb l'ajuntament d'aquest municipi, qui comprà l'edifici. Aquest té una mostra d'objectes etnològics, estris per a llaurar i d'altres emprats en la realització d'oficis tradicionals, però el que més destaca és la possibilitat de contemplar el trull per fer oli. Normalment treballen amb públic escolar malgrat que a l'estiu tenen un horari més ampli per aprofitar les visites turístiques. No s'han pogut aconseguir xifres dels visitants per donar una idea més concreta sobre el tipus de visites que rep (Pardo, A., 21 de desembre de 2019, comunicació personal).

3.4. Museus de Belles Arts

L'únic museu d'Eivissa que ha estat inclòs dins la categoria de belles arts és el Museu Diocesà, situat al cim de Vila i ben devora de la catedral, i que ofereix una variada mostra dels béns religiosos d'Eivissa i Formentera. La seva història es remunta a mitjan anys seixanta del segle XX, quan el capítol de la Seu d'Eivissa en promogué la creació. La idea era donar a conèixer les pintures, les escultures, els ornaments i els objectes litúrgics a la sagristia i a la sala capitular de la catedral. La gestació del projecte del Museu Diocesà de Santa Maria d'Eivissa i Formentera nasqué i es perfilà el 1964, i ja preveia que estigues situat dins les dependències annexes de la Catedral.

El museu obrí les portes el 1965 i fins a finals dels anys noranta mantingué l'estructura primitiva i original. Llavors es féu una reforma integral de les sales per tal d'adaptar-lo a les noves exigències museístiques del segle XXI. Després de la consegüent remodelació i ampliació, tornà a obrir per al públic el 7 d'agost de 2006. Es tracta d'un lloc únic i privilegiat ben al centre del nucli històric de la ciutat d'Eivissa i on està representada una part molt important de la història de les Pitiüses. En el 2018 va haver de tancar per manca de recursos però actualment, i com ja s'ha comentat en el capítol 3, està obert gràcies a l'aportació econòmica de la regidoria de Turisme de l'Ajuntament d'Eivissa, el qual també dur a terme tasques de promoció al respecte.

El fon del museu és molt ric i divers. De fet, engloba pintures, escultures, troballes arqueològiques, objectes de argenteria i tèxtil, peces numismàtiques i documents escrits, entre d'altres. Tanmateix, cal esmentar que és un museu especialitzat en la història i la vida de l'Església pitiüsa. Així doncs, la temàtica religiosa hi és predominant. Les peces que exhibeix estan compreses entre el 1234 i el 1950. En general, l'estat de conservació és

bo, encara que n'hi ha un gran nombre que necessiten una restauració.

Quant a l'espai expositiu, s'ha de tenir en compte que consta de quatre sales per a les mostres permanents (dues de pintura i escultura i dues de documentació escrita i d'argenteria) i una per a les temporals.

Totes les peces exposades estan etiquetades en català, castellà i anglès. En breu, també hi estaran en francès i alemany. A més a més, es faciliten uns folis plastificats a l'entrada que ajuden a fer el seguiment de la visita. Així mateix, hi ha un servei de visites.

Segons informaren els mitjans de comunicació, en el 2019, després de la seva reobertura gràcies al conveni amb el consistori municipal, el museu rebé una mitja de 375 visitants diaris. Per mesos, el màxim de visites es va rebre al setembre, amb un total de 8.941 persones, seguit del mes d'agost amb 8.667 visites.⁵⁷⁶ Els mesos d'hivern d'aquest mateix es constatar una davallada significativa, per tant, es pot considerar que aquest museu, com la resta dels ubicats a Dalt Vila, es veu beneficiat per l'afluència turística a l'estiu.

4. Formentera

A Formentera actualment només hi ha un museu i, si es compleix el projecte tirat endavant pel consell insular, serà totalment renovat. Es tracta del **Museu d'Etnografia de Formentera**, a seva obertura fou de caire privat, l'any 1993, però posteriorment ha persistit gràcies al sector públic, i està situat a Sant Francesc. La seva col·lecció és de caràcter etnogràfic amb peces situades entre els segles XIX i XX, a partir de les quals es pot conèixer les eines i ormejos tradicionals que eren utilitzats en les tasques agrícoles fetes a l'illa. Malgrat que la importància social i cultural de les seves peces, val a dir que és un pobre molt limitat, amb un discurs iconogràfic simple, poc acurat i sense cap tipus de recurs que faci més atractiva i accessible l'exposició. Aquest ha estat l'únic espai museístic del qual ha disposat l'illa, a l'espera del Museu de Formentera, el qual, com ja s'ha comentat, és de creació obligatòria arran de la llei de Patrimoni Històric de les Illes Balears. És una demostració més de la manca d'interès i eficiència que el sector públic ha tingut envers la museística balear, certament deixada de banda en massa ocasions.

---

⁵⁷⁶ «El museu Diocesà de Ibiza recibe una media diaria de 375 visitantes», 8 de gener de 2019, Periódico de Ibiza, disponible a <https://cutt.ly/FjYcgff>. Consulta 11/10/2010, 14:32 h.

Figura 184. Museu d'etnografia de Formentera a Sant Francesc

Font: pàgina web del Consell Insular de Formentera. www.consellinsulardeformentera.cat. Consulta 16/01/2021, 10:19 h

5. Públic turístic i estacionalitat en els museus balears

Els estudis de públic dels museus són una de les conseqüències del canvi de plantejament aplicat en els museus a principis del segle XX, quan el públic passa a ser l'element regulador a partir del qual desenvolupar la gestió museística (Arrieta, 2014: 10). Davant aquesta postura, és imprescindible conèixer quin és el tipus de persona que s'interessa pel museu. Aquesta necessitat s'ha vist incrementada arran del sorgiment de la museologia participativa i la seva defensa d'un museu inclusiu estretament vinculat a tots els sectors de la societat (Rojas, 2014: 56).

Els pioners en donar importància aquest tipus de treballs foren els museus nord-americans, sobretot a partir dels anys 70 amb l'Associació Americana de Museus. A Europa aquesta tendència arriba una mica més tard i tanmateix no s'aconsegueix instaurar-la de manera seria entre les tasques a realitzar pels museus. A Espanya es desenvolupen encara més tard, sobretot aquells aplicats des d'un punt de vista sociològic, duts a terme

sobretot per psicòlegs que pretenen conèixer les característiques socioculturals del públic, l'adaptació dels museus als canvis socials o l'actitud els directius dels museus davant estudis d'aquest tipus (Alarcón, 2007: 238).

I és que no s'ha de confondre allò que és un estudi de públic amb el màrqueting cultural el qual ha estat definit per Colbert y Cuadrado com un sistema que permet aconseguir aquells segments de públic interessat en un producte cultural, el qual ha estat fixat com a objectiu per la institució que gestiona aquesta oferta (Azuela, 2010: 28). En termes estrictes, s'està parlant d'aconseguir un major nombre de consumidors, però en el sistema proposat per els dos autors mencionats es posa de rellevància que no es tracta de satisfer les necessitats del mercat, sinó d'aconseguir un públic (és dir, uns «consumidors culturals») que estigui interessat en el producte cultural que es vol oferir, ja sigui un llibre, un teatre o un museu.

Partint d'aquí, els estudis de públics van més enllà, ja que no només s'interessen per conèixer a quina quantitat de persones arriben sinó que van més enllà i es tenen l'objectiu d'obtenir unes dades qualitatives concretes sobre l'experiència dels visitants, la seva manera d'interactuar amb l'espai que han visitat o els processos que s'estableixen entre públic i museu. Tota aquesta informació és un recurs molt valuós que permet valorar si les estratègies de gestió posades en pràctica necessiten ser repensades i redissenyades.

Malgrat tot, diversos autors parlen de la no inclusió de manera generalitzada d'estudis d'aquests tipus en els museus. Les causes són diverses, a vegades s'argumenta que són costosos i no poden ser assumits, però en massa ocasions és la manca de voluntat dels equips de gestió dels museus i/o dels seus responsables dels museus (en moltes ocasions polítics) de posar-los en pràctica a causa de què els conceben com un instrument d'avaluació a partir del qual jutjar la seva feina. Aquest pot ser un dels motius de què es guardin en un calaix molts estudis interns fets pel personal dels museus els quals no s'aprofiten per plantejar les línies futures d'actuació i molt manco es fan públics, segurament per aquest temor de no passar «el control» de manera satisfactòria. Però també existeix el cas contrari, quan algunes institucions es mostren totalment entusiasmades en mostrar les xifres de visitants que ha rebut el seu museu en el darrer any, malgrat que en aquests casos es fonamenta la valoració positiva de la gestió només en dades quantitatives.

En aquest sentit, no es tracta de fer menyspreu de les xifres que demostren la quantitat de persones que han visitat un museu, sinó que no s'ha de caure en l'error de simplificar aquesta informació: un nombre elevat de visites no té perquè traduir-se en una correcta gestió o l'existència d'un vincle estret entre el centre i la societat a la qual es dirigeix (Arrieta, 2014: 13).

Per això és important elaborar estudis de caràcter sociològic que es centrin en obtenir informació diversa del públic i de la seva relació amb el museu. Però no s'ha de caure en l'error de concebre aquesta tasca com un fi en si, sinó que ha de ser un mitjà a utilitzar per dissenyar noves propostes i

actuacions. Malgrat això, en moltes ocasions no s'utilitzen a l'hora de prendre decisions i tampoc són tingut en compte per tots els professionals d'un museu (Pérez, 2018: 30).

Les tendències esmentades es donen en grans museus, normalment de d'àmbit estatal i amb uns recursos molt per damunt de la mitja dels quals disposen la majoria dels mitjans i petits museus. Malgrat que en aquests darrers hi ha una major disposició a l'intercanvi i la participació del públic és vista amb bons ulls (Arrieta, 2014: 13), tampoc desenvolupen estudis de museus de manera generalitzada, i els que es realitzen solen consistir en un simple recompte d'entrades i visites. En aquest cas sí que es pot afirmar que l'escassetat de recursos és un dels principals motius que provoquen la manca no només d'estudis més profunds sinó fins i tot del simple recompte de persones que accedeixen al centre.

Aquest és el panorama que s'ha localitzat en el sector museístic balear. El primer entrebanc a superar per obtenir dades sobre els visitants dels museus de les Illes és aconseguir la informació recollida per cada centre, ja que moltes vegades els professionals són reticents a compartir-la, fins i tot en el cas d'institucions públiques que tenen l'obligació de ser totalment transparents amb la societat per a la qual treballen, especialment amb la comunitat científica. Aquells centres que no tenen cap problema en compartir les dades, les proporcionen sense cap tipus d'impediment, fins i tot sense necessitat de visitar el centre, ja que s'ofereixen a fer el tràmit per correu electrònic o per telèfon.⁵⁷⁷ En canvi, aquells que no volen compartir la informació requerida normalment no ho diuen de manera directa, sinó que l'estratègia seguida és posar traves per fer difícil quelcom que no ho és. Pel que fa a aquest estudi, amb alguns museus ha estat necessari posar-se en contacte en més de tres ocasions, en moments diferents, a través de la visita in situ, d'un correu o d'una telefonada, i així i tot no ha estat possible aconseguir el que se'ls demanava.

Per una altra banda, no tots els centres es preocupen per recollir una informació sobre els seus visitants. La tendència majoritària és aquella que consisteix en fer un recompte de les entrades venudes o de l'accés a taquilla, sense diferenciar cap altre aspecte com la nacionalitat, l'edat o el motiu de la visita. Però aquest no és el cas més greu, ja que avui dia encara existeix un gran nombre de centres que no elaboren ni tan sols una comptabilització de les visites que reben, per això en alguns casos s'han obtingut només de manera aproximada.

A més a més, cada museu utilitza un sistema propi en el recompte de visitants basats a vegades en metodologies que donen lloc a confusions. En la recollida del nombre de visites és fàcil que s'efectuï una duplictat en el recompte provocada per la no diferenciació del tipus de visita rebuda. Per

---

⁵⁷⁷ En aquest sentit es vol recordar que el darrer any de redacció de la tesi ha coincidit amb la pandèmia de la COVID-19 i en molts de casos la comunicació no presencial ha estat l'única opció disponible, ja que molts museus van tancar en la declaració de l'estat d'alarma i posteriorment no pogueren obrir les seves portes. Aquesta situació ha servit d'excusa a alguns museus per no aportar la informació sobre els seus visitants.

exemple, un museu pot incloure per error dues vegades un grup de persones que ha decidit fer una visita guiada, ja que aquest es comptabilitza com a accés a taquilla i com a grup de visita guiada. Una altre aspecte que crea confusió és la inclusió del públic escolar en la xifra total de visitants.

Aquests detalls que semblen lògics i fàcils de resoldre, condicionen les dades resultant fent que siguin del tot irrealistes i no útils per fer-ne una valoració que contribueixi a la bona gestió del centre, el qual a vegades es preocupa més per aconseguir una xifra elevada que certa. De fet, s'han trobat casos de «dades inflades» per la pròpia entitat, segurament pel temor esmentat abans, de considerar aquestes xifres com quelcom avaluador que evidencien una gestió correcta, quan no sempre és així. En aquest sentit, disfressar les dades pot ser també una «salvació» per la persona o l'equip del museu, els quals intenten demostrar davant els càrrecs polítics que val la pena seguir invertint en ell.

El fet de no existir un sistema homogeni de recompte de visites fa que sigui molt complicat aportar dades fiables i encara més establir comparatives al respecte. Respecte a les dades estadístiques extretes en estudis generals normalment elaborats pel Govern central no donen una illa més enllà d'una xifra general de visitants, a partir de la qual no es poden resoldre les necessitats concretes que tenen cada un dels museus que s'inclouen en l'estudi. Altres estudis de caràcter general, es realitzen sobretot en les grans institucions museístiques i no precisament en els museus locals, la informació dels qual cal ser arreplegada en el propi centre.

L'estudi de públic però, no només tracta els visitants que tenen els museus, sinó també les persones que no hi van, el que s'ha anomenat el «no públic». En aquest sentit els museus locals poden seguir una doble estratègia basada, primerament, en un bon coneixement del seu públic per millorar les actuacions dirigides a aquest i, complementàriament, saber quins són els sectors que no solen acudir al museu, ja que aquests poden ser visitants en potència (Santacana, 2008:107).

Cal saber qui forma part d'aquest no públic per definir estratègies entorn d'ell, no és el mateix haver de fomentar el públic local o els turistes d'una localitat. Partint del fet de què els museus són equipaments a disposició de tota la societat, concretar les necessitats que tenen envers els diferents tipus de públic, permetrà definir accions més efectives. Un clar exemple d'això és l'estudi que el *Laboratorio Permanente de Público de Museos* (LPPM),⁵⁷⁸ posat en pràctica a partir de l'any 2008 per la Subdirecció General de Museus Estatals del Ministeri de Cultural d'Espanya per cobrir el buit d'estudi de públic existent, va dur a terme sobre el tipus de públic en els 16 museus estatals que aquest departament gestionava de manera directa. Entre d'altres, una de les conclusions extretes fou que el públic no visitant es podia classificar en els següents grups: majors de 65 anys, estrangers residents a Espanya, joves i adolescents, persones amb discapacitat motora, sensorial i

---

⁵⁷⁸ Aquest laboratori té un portal web on es poden consultar els estudis que va realitzant i les propostes que se'n deriven. Es pot consultar a <https://cutt.ly/5h5bC3c>. Consulta 07/09/2019, 13:59 h.

intel·lectual i, per últim, els turistes estrangers. A partir d'aquesta informació, es marcaren diferents objectius per fomentar aquest tipus de públic, entre els quals es va proposar el nombre de visites de turistes estrangers. La reflexió al respecte va girar entorn del fet de què els museus havien d'estar preparats per rebre i atendre aquest tipus de visitants, ja que el fet de ser institucions culturals no és suficient per atreure el seu interès, sinó que cal que siguin institucions atractives i físicament accessibles (García, 2017: 59). Per tant, el coneixement del públic pot ajudar també al foment del turisme cultural.

A partir de les xifres obtingudes s'ha dut a terme una anàlisi del públic, sobretot des d'un de punta turístic, per poder obtenir valors que indiquin en quina mesura els turistes visiten els museus. Però abans d'aportar la informació obtinguda, es vol fer un aclariment molt important. Arran de la situació dels estudis de públic a les Balears, no és possible, com ja s'ha esmentat, oferir unes dades i conclusions tancades i específiques sobre aquest, per això allò s'han fet conclusions isolades i hipòtesis a partir de la informació recopilada. Malgrat que la manca de concreció de les dades, es pensa que la informació que s'aporta en aquest apartat és significativa bàsicament per dos motius: per una banda, deriven del primer estudi general de xifres de visitants dels museus balears, per tant, la poca llum que puguin aportar serà destacada, ja que no existeix cap altre tipus de conclusió general al respecte. I en segon terme, aquesta informació pretén ser un punt de partida per a futures investigacions que tractin de manera ampliada i sistematitzada els estudis de públic de museus a les Balears, un tema pendent que cal ser abordat des dels propis centres però també des de les institucions encarregades de prendre mesures envers aquest sector.

Començant ja amb els resultats obtingudes de les dades de públic dels museus, cal dir que aquestes han permès determinar aspectes diferents. El primer d'ells, la quantitat de visites que reben a l'any, concretament s'ha analitzat el període 2014-2019. Cal dir que no s'han pogut obtenir les xifres de tots els centres i el recompte desigual que aquests utilitzen, ha requerit una reflexió a l'hora de tractar les dades. Allò que s'ha intentat és seguir un doble procés d'uniformitat: un respecte al tractament que fa cada museu de les xifres, i un altre a nivell general, intentant unificar el màxim possible els criteris de recompte, malgrat això, s'ha de dir, és molt difícil. El principal problema és que alguns centres fan un recompte general de tots els visitants que rep el museu (a la col·lecció permanent, a les temporals, a les activitats que s'hi celebren, etc.), d'altres, en canvi, només comptabilitzen els visitants que accedeixen a taquilla, és a dir, els que visiten la col·lecció permanent i en alguns casos les exposicions temporals. Per aquest motiu es va decidir agafar la xifra total de visitants que reben els museus aportada pel museu. Sempre que ha estat possible les visites escolars han estat restades de la quantitat total de visites, ja que aquestes normalment són xifres elevades que no deixen veure el volum real de persones que acudeixen al centre de manera autònoma. En cas que no s'hagin restat les xifres escolar, perquè les dades aportades no ho han permès, s'ha especificat.

En la taula 28 es poden visualitzar les xifres que s'han pogut obtenir, les quals corresponen a només a un 28% del total dels museus de les illes. La resta, o no duen a terme un recompte de visitants, o no han contestat a la petició i no han volgut aportar cap dada. El major índex de resposta s'ha obtingut a l'illa de Mallorca, amb un 33%. Malgrat que s'ha fet un tractament unitari de les xifres per obtenir conclusions generals, les quals seran comentades a continuació, s'ofereixen les dades de cada museu per separat amb els aclariments pertinents, per tal d'aportar una informació més concreta que pugui servir per altres estudis.

L'any 2020 no s'ha inclòs degut a la situació esdevinguda arran de la COVID-19 però, evidentment, les visites han baixat, i molt. Molts dels museus han hagut de romandre tancats, sobretot durant l'hivern, i el nombre de visites no ha disminuït considerablement durant els mesos que han pogut obrir. L'any 2020, no és adient per extreure conclusions generals, ja que la situació donada és realment extraordinària. Tot i així, els mitjans de comunicació s'han fet ressò de la davallada de les visites, com es pot comprovar en el següent fragment de la notícia publicada pel diari Última Hora i titulada *Las visitas de los museos de la Isla se desploman en 2019 por la COVID-19*:

La crisis del coronavirus provocó, como era de esperar, un desplome muy acentuado en las visitas, a lo largo de 2020, a algunos de los museos más importantes de la Isla, una situación que se puede extender al resto de España y todo el planeta. Es el caso de Es Baluard, que cerró el curso en diciembre con un total de 25.000 visitantes –en 2019 fueron 97.000–; el de CaixaForum Palma, que recibió a 68.343 personas –300.038 hace un año–, o del Casal Solleric de Palma, con 12.753 –41.000 en 2019–. Otros espacios, como la Fundació Miró Mallorca o el Museu de Mallorca, anunciarán sus datos esta semana.⁵⁷⁹

Per una altra part, s'ha intentat conèixer quin percentatge de les visites es corresponen a turistes, però això no ha estat possible fer-ho en la majoria dels casos perquè molts dels museus que han respost no diferencien entre visitants locals i turistes. De totes maneres, s'ofereixen les conclusions extretes a partir de les dades d'aquelles museus que sí fan estudi de les nacionalitats dels visitants. Per començar, cal dir que només són nou els centres que han aportat informació concreta sobre el nombre de visites turístiques. De tots ells, la tendència que predomina és la d'un percentatge alt de les visites turístiques. Els museus on predomina un públic local estan ubicats a l'interior de Mallorca (Museu Arqueològic de Son Fornés, Secció etnogràfica del Museu d'Història de Manacor i Museu del Calçat i la Indústria d'Inca). La resta es localitzen a Palma o la Serra de Tramuntana. Per tant, malgrat que sigui una mostra petita de centres, permet comprovar una

---

⁵⁷⁹ «Las visitas de los museos de la Isla se desploman en 2019 por la COVID-19», 5 de gener de 2021, Última Hora, disponible a <https://cutt.ly/AjQel1C>. Consulta 09/01/2021, 19:38 h.

tendència general: la localització del museu és un dels factors que determina el tipus de públic que aquest rep.

Taula 30. Percentatges que representa el públic turista en els museus en alguns museus de les Illes Balears

Museu	Percentatge públic turista					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Museu d'Art Sacre de Mallorca (Palma)			71%	81%		
Es Baluard Museu d'Art Contemporani (Palma)				93%	94%	93%
Fundació Miró Mallorca (Palma)		81%	83%	81%	89%	88%
Museu del Calçat i de la Indústria (Inca)						37%
Museu de Can Xoroi (Fornalutx)	68%	60%	43%		40%	30%
Museu Municipal de Pollença	13%	30%	65%	67%	74%	
Secció Etnogràfica del Molí d'en Fraret del Museu d'Història de Manacor	12%	16%	12%	10%	24%	
Museu Arqueològic de Son Fornés (Montuïri)	19%	21%	14%	15%	14%	14%
Museu de Menorca (Maó)	87%	72%	55%	72%	61%	

Elaboració pròpia. Font: memòries dels museus i dades aportades pels centres

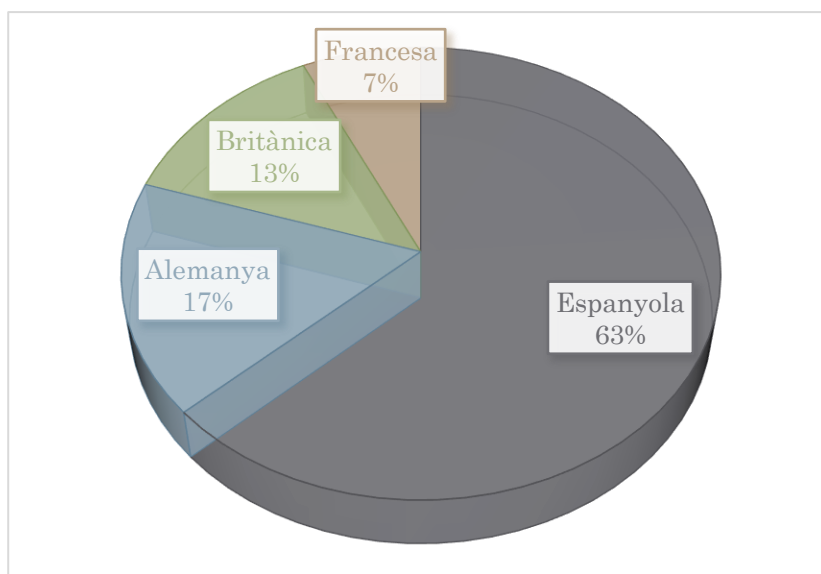
A partir de tots aquests resultats, es poden definir dos tipus de museus a les Balears depenent del seu tipus de públic: aquells centres que reben sobretot visites locals, i els que es mantenen gràcies a les visites turístiques.

Malgrat que que les dades aportades no permeten fer una lectura minuciosa d'això, sí que mostren una petita realitat que segurament es podria confirmar a partir d'estudis més concrets. A més, a part de les dades que deixen defensar aquesta hipòtesi, hi ha altres aspectes que ho demostren, com l'obertura estacional d'alguns dels museus.

S'ha volgut dur a terme una anàlisi més concret sobre els turistes que visiten els museus, concretament sobre la seva procedència. Cal dir que a Balears encara no està implementat en tots els museus el registre de les nacionalitats dels visitants, per això és difícil aportar dades generals, però a partir de la informació aconseguida per aquells museus que sí es preocupen per conèixer la procedència del seu públic, s'han pogut saber quines són les nacionalitats més presents.

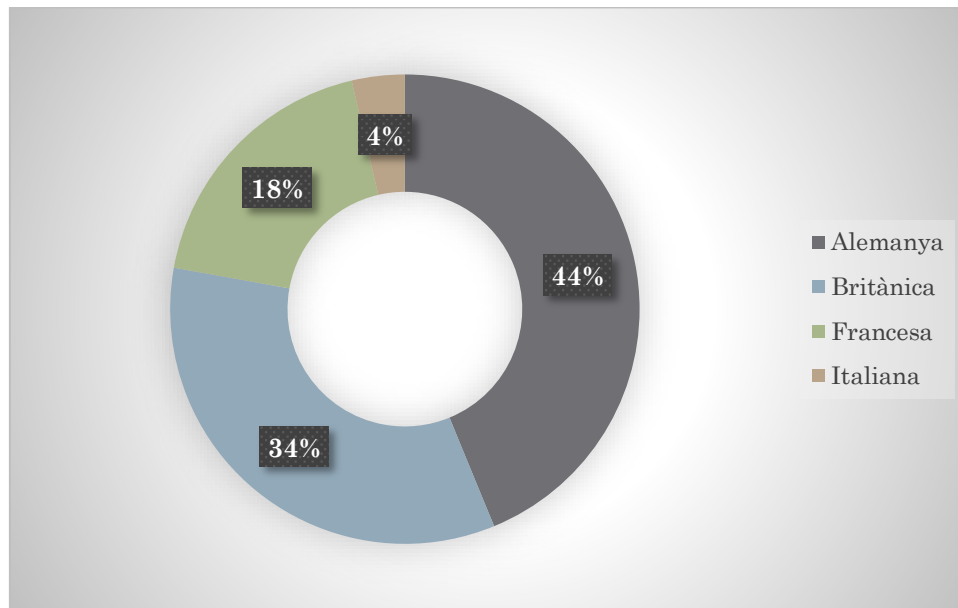
El resultat concorda amb les nacionalitats predominants entre dels turistes que arriben a les illes. Com es pot comprovar, la tendència que deixen constatar les dades disponibles és que la nacionalitat espanyola és la predominant, seguida per l'alemanya (vegeu figura 185). Cal dir, que alguns museus inclouen no distingeixen el públic local del turista nacional, per això també s'ha comprovat quin és el resultat si es lleva la nacionalitat espanyola (vegeu figura 186).

Figura 185. Tendència de les nacionalitats predominants entre els visitants dels museus de les Illes Balears

Elaboració pròpia. Fonts: dades aportades pels museus

Figura 186. Tendència de les nacionalitats estrangers predominants entre els turistes que visiten els museus de les Illes Balears

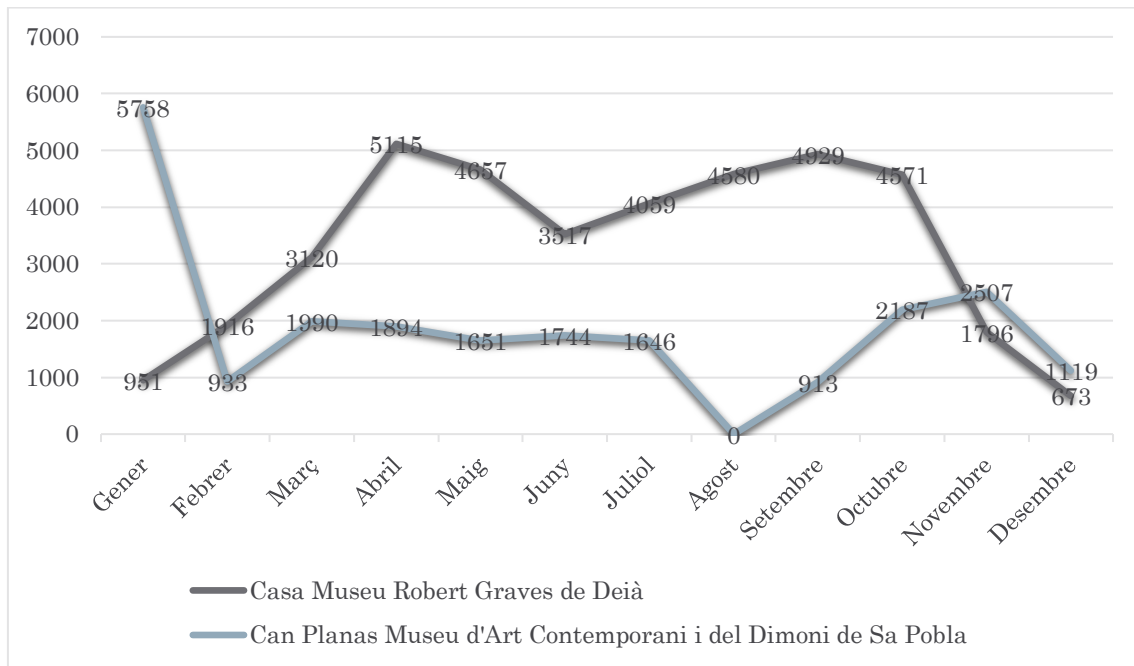
Elaboració pròpia. Font: dades aportades pels museus

La darrera conclusió a la qual s'ha pogut arribar s'ha obtingut a partir de la suma de les visites mensuals d'aquells museus que han pogut aportar aquesta informació. Arran dels resultats obtinguts, es pot constatar la presència d'una doble estacionalitat en el museus, ja intuïda amb anterioritat, però que ha pogut ser confirmada i que concorda normalment amb el tipus de públic que predomina a cada centre.

Per una part, hi ha museus que concentren el major nombre de visites a l'hivern, concretament els mesos del curs escolar (amb xifres més elevades al febrer, octubre i novembre), ja que el públic predominant és el local, com passa al Museu del Calçat i la Indústria d'Inca o a Can Planas de Sa Pobla. Però la tendència que predomina és aquella que concentra les visites en els mesos de temporada turística, sobretot durant l'època estival, concretament els mesos de juliol a setembre, però també durant els mesos de març i abril, corresponents sempre amb les vacances de Setmana Santa. Per una altra part, també es constata l'augment significatiu de visites a partir del maig, el qual es manté a vegades molt igualat al mes de juny.

Per acabar, s'ha fet una comparativa de dos centres diferents, un de cada tendència marcada, per comprovar quina és l'evolució de la visites al llarg. En la figura 157 es pot veure clarament con l'activitat dels dos museus és oposada en els mateixos mesos de l'any. Aquesta polarització sembla que es podria definir a escala general, malgrat que caldria tenir una major aportació de dades per part dels museus per poder confirmar-ho al 100%.

Figura 187. Comparació de les diferents tendències d'estacionalitat dels museus

Elaboració pròpia. Font: dades aportades pels museus

Taula 31. Xifres de visitants dels museus de les Illes Balears (2014-2019)

MALLORCA												
MUSEU	2014		2015		2016		2017		2018		2019	
	Total	Turistes	Total	Turistes	Totals	Turistes	Totals	Turistes	Totals	Turistes	Totals	Turistes
Museu d'Art Sacre de Mallorca (Palma) ⁵⁸⁰			12.569 ⁵⁸¹		10.110	7.184 ⁵⁸²	9.636	7.769 ⁵⁸³	1.473 ⁵⁸⁴			Tancat ⁵⁸⁵
Es Baluard. Museu d'Art ⁵⁸⁶ Modern i Contemporani de Palma							59.357		72854			97.587
Fundació Miró Mallorca (Palma) ⁵⁸⁷	43.230		45.398	36.772 ⁵⁸⁸	56.021	30.894 ⁵⁸⁹	57.640 ⁵⁹⁰	40.870 ⁵⁹¹	56.475 ⁵⁹²	41.836 ⁵⁹³	60.726 ⁵⁹⁴	35.205 ⁵⁹⁵
Fundación Bartolomé March	16.251		17.477		17.406		15.703		18.064		19.221	

⁵⁸⁰ Informació proporcionada pel Museu d'Art Sacre de Mallorca.

⁵⁸¹ El museu no disposa de les xifres concretes dels visitants locals i dels turistes.

⁵⁸² Aquest xifra es divideix amb 2.198 turistes i 4.986 turistes que entraren al museu amb l'entrada combinada que inclou la visita a la Catedral de Mallorca i al Museu d'Art Sacre.

⁵⁸³ D'aquest total, 1.917 eren turistes i la resta, 5.952, entraren amb l'entrada combinada amb la Catedral de Mallorca.

⁵⁸⁴ D'aquest any no es comptabilitzaren els visitants turistes, així que aquesta xifra es corresponen a les visites escolars (578) i als locals (555).

⁵⁸⁵ El museu només va romandre obert els mesos de gener i febrer, ja que va dur a terme una reforma general de l'exposició museogràfica.

⁵⁸⁶ Només s'han posat les xifres de visites d'accés a taquilla aparegudes en les memòries del museu.

⁵⁸⁷ Les dades que s'aporten s'han extret de les memòries anuals del centre.

⁵⁸⁸ Xifra extreta a partir del percentatge de turistes aportat a la memòria de 2015, en la qual es concreta que les visites d'estrangers suposaren un 81% del total (Fundació Miró Mallorca, s.d.a: 63).

⁵⁸⁹ Xifra aportada a la memòria de l'any 2016 (Fundació Miró Mallorca, s.d.b: 75)..

⁵⁹⁰ Es refereix a les visites comptabilitzades a taquilla (Fundació Miró Mallorca, 2017: 65).

⁵⁹¹ Xifra que, segons la memòria del museu, representa el 90,8% per damunt del 9,2% que representa el públic local (Fundació Miró Mallorca, 2017: 65).

⁵⁹² Total de vendes de tiquets (Fundació Miró Mallorca, 2018: 116).

⁵⁹³ Aquesta xifra representa el 89,1% de les visites, enfront del 10,9% de les visites locals, les quals incrementaren al 2017 un 1,7% respecte de l'any anterior (Fundació Miró Mallorca, 2018: 116).

⁵⁹⁴ Vendes de tiquets a taquilla (Fundació Miró Mallorca, 2019: 168).

⁵⁹⁵ Aquesta xifra representa un 87,8% dels visitants, xifra que pateix una davallada del 1,3% respecte a l'any anterior. Pel que fa a les visites locals, continuaren amb la tendència de creixement i representaren un 12,2%, un 1,3% més que el 2018 (Fundació Miró Mallorca, 2019: 168).

(Palma) ⁵⁹⁶												
Museu Fundació Joan March (Palma) ⁵⁹⁷	82.387		82.216		85.836		83.178		82.388			
Museu Krekovic (Palma)												
Museu Bìblic de Mallorca (Palma)	1.500 aprox. ⁵⁹⁸		1.500 aprox		1.500 aprox		1.500 aprox		1.500 aprox		1.500 aprox	
Museu del Far de Porto Pi (Palma) ⁵⁹⁹											1.200	
Museu Militar del Consorci del Castell de Sant Carles ⁶⁰⁰	41.212 ⁶⁰¹		30.555		32.011		27.722		31.953		25.766	
Secció etnogràfica de Muro – Museu de Mallorca ⁶⁰²	2.010		1.748		1.493		1.761		1.864			
Museu Monogràfic de Pollentia (Alcúdia) ⁶⁰³	10.933		17.273		13.397		24.042		13.985			

⁵⁹⁶ S'han pogut les dades d'anys anteriors: 2010: 17.456; 2011: 18.756; 2012: 15.912; 2013: 15.928; 2014: 16.251. Dades aportades pel propi centre. El museu no fa estudi de les nacionalitats ni del nombre mensual de visites però han informat que les nacionalitats més freqüents entre els seus visitants són, en aquest ordre, alemanys, francesos, espanyols, italians i russos. La majoria de visites es concentren entre els mesos d'estiu, sobretot juliol, agost i setembre. El mes de desembre augmenten les visites dels visitants locals que venen a veure el betlem.

⁵⁹⁷ Dades aportades pel centre. No es diferencien els visitants locals dels turistes.

⁵⁹⁸ Aquesta és la única dada aconseguida, la xifra fa referència al nombre aproximat de visitants per any, i ha estat aportada pel propi museu.

⁵⁹⁹ També s'ha pogut obtenir la xifra de visitants de l'any 2020, un total de 1.030. Cal tenir en compte que durant aquest any el museu només estigué obert durant 7 mesos i mig a causa de la pandèmia del COVID-19. Per una altra part, és un museu que no té un horari fix, sinó que és necessari concertar la visita sempre. Les dades dels anys anteriors no han pogut ser obtingudes perquè l'empresa encarregada actualment de fer les visites no era la mateixa i desconeixen si es duia a terme algun tipus de registre.

⁶⁰⁰ Dades proporcionades pel propi museu.

⁶⁰¹ En el museu no duen a terme un registre de la nacionalitat dels visitants malgrat que assegurin que aquests representen un percentatge elevat.

⁶⁰² Dades aportades pel Museu de Mallorca.

⁶⁰³ Dades proporcionades pel Museu de Mallorca.

Museu de Mallorca (Palma)	9.309 ⁶⁰⁴		12.246		15.695		14.757		17.808			
Museu del Calçat i de la Indústria (Inca) ⁶⁰⁵							3.480 ⁶⁰⁶		4.750 ⁶⁰⁷		7.114 ⁶⁰⁸	2.618 ⁶⁰⁹
Museu Arqueològic de Deià ⁶¹⁰											368	
La casa de Robert Graves (Deià) ⁶¹¹	8.265		8.125		8.665		8.578		8.829		8.366	
Museu de Can Xoroi (Fornalutx) ⁶¹²	4.201	2.871 ⁶¹³	2.580	1.538 ⁶¹⁴	1.219	520 ⁶¹⁵	76 ⁶¹⁶		1.413	570 ⁶¹⁷	1.973	589 ⁶¹⁸

⁶⁰⁴ Cal tenir en compte que el museu romangué tancat dins l'any 2015 a causa de la reforma general que es dugué a terme, la qual no ha estat acabada a l'any 2020. Durant aquestes obres es va organitzar una exposició anomenada *Essència i presència del Museu de Mallorca*, ubicada en el Centre Cultural de Sa Nostra, en la qual es podien observar algunes de les peces més significatives del seu fons.

⁶⁰⁵ Només s'han inclòs les dades a partir de 2017 perquè des del museu han informat que les anteriors no són fiables. Les dades aportades s'han extret de les memòries del museu.

⁶⁰⁶ La xifra total és de 3.480. Aquesta dada es divideix en 1.899 visites lliures, 1.163 visites educatives i 418 visites guiades (Museu del Calçat d'Inca, s.d.: 20-33).

⁶⁰⁷ Aquesta és la xifra general de visitants al museu que inclou totes aquelles persones que visitaren el museu, 3.473 de les quals participaren en alguna activitat. Cal dir que distingeix diferents activitats a l'hora de fer recompte: visites guiades educatives (744), visites guiades generals (569), actes (849), tallers (167). Es pot comprovar que la suma de totes aquestes dades no encaixa en la xifra total de visitants aportada a la memòria, per tant, cal suposar que hi ha altres activitats de les quals no s'ha donat el detall de participants (Museu del Calçat d'Inca, s.d.a: 20, 22).

⁶⁰⁸ Dades obtinguda a través dels accessos a taquilla (Museu del Calçat d'Inca, s.d.b: 50-66).

⁶⁰⁹ Xifra extreta a partir del percentatge de visitants espanyols (23,7%) i estrangers (13,1%), els quals representen un total del 36,8%, per davall del 63,2% que representen els visitants locals (Museu del Calçat d'Inca, s.d.b: 50-66).

⁶¹⁰ Dades aportades pel propi museu. Només ha estat possible obtenir la informació de l'any 2019.

⁶¹¹ Dades aportades pel propi museu.

⁶¹² Dades aportades pel centre.

⁶¹³ Aquesta xifra no inclou els visitants de nacionalitat espanyola (1.330), ja que no es diferencia entre els turistes i públic local. Aquest procediments es farà de la mateixa manera en la resta d'anys, cal tenir en compte que el nombre de visitants turistes deu ser major ja que un tant per cert de la xifra restada segurament és públic turista.

⁶¹⁴ Xifra obtinguda després de restar el total d'espanyols, 1.042.

⁶¹⁵ S'ha restat 699 visitants espanyols.

⁶¹⁶ Aquest any el museu va romandre tancat.

⁶¹⁷ S'han restat 843 visites d'espanyols.

⁶¹⁸ S'han restat 1.384 visites d'espanyols.

Museu Municipal de Pollença ⁶¹⁹	18.108	2.383 ⁶²⁰	4.700	1.430 ⁶²¹	9.367	6.078 ⁶²²	14.007 ⁶²³	9.395 ⁶²⁴	17.013	12.544 ⁶²⁵	74.035 ⁶²⁶	
Secció Etnogràfic del Moli den Fraret del Museu d'Història de Manacor (Manacor) ⁶²⁷	897	103	628	98	708	84	945	98	632	149		
Museu d'Història de Manacor ⁶²⁸	9.281		8.299		7.568		8.726		8.075		7.130 ⁶²⁹	
Fundació Pública Mossèn Alcover de Manacor ⁶³⁰	500 aprox. ⁶³¹		500 aprox.		500 aprox.		500 aprox.		500 aprox.		500 aprox.	
Col·lecció museogràfica Fundació Cosme Bauçà (Felanitx) ⁶³²					643		823		648			
Museu de la Mar de											5.979 ⁶³⁴	

⁶¹⁹ Dades aportades pel museu. En aquest cas s'han inclòs les xifres referides al total de visites a l'exposició permanent (no a les exposicions temporals i a les activitats), ja que aquesta xifra permet efectuar una millor comparativa amb les xifres de visitants turístics recollides pel museu. En la nota 516 s'indiquen els totals corresponents a cada any.

⁶²⁰ Aquesta xifra inclou 510 visitants de grups turístics, i 206 visites lliure de turistes espanyols i 1.667 d'estrangers.

⁶²¹ Aquesta xifra inclou 571 visitants de grups turístics, i de les visites lliure 110 turistes espanyols i 749 d'estrangers.

⁶²² S'inclouen 711 visitants de grups turístics, 944 turistes espanyols i 4.423 turistes estrangers.

⁶²³ Cal esmentar que el 2017 es declarà l'any del pintor pollencí Dionís Bennàssar coincidint amb el cinquantenari de la seva mort i el museu organitzà l'exposició *Dionís Bennàssar, 50 anys*, fet que cal tenir en compte respecte a l'increment de visitants experimentat durant aquest any.

⁶²⁴ 895 són visitants de grups turístics, 1.730 són turistes nacionals i 6.770 estrangers.

⁶²⁵ S'inclouen 1.749 visitants de grups turístics, 2.295 turistes nacionals i 8.500 d'estrangers.

⁶²⁶ Aquesta xifra inclou totes les visites (a l'exposició temporal i permanent) i els participants en les activitats. El total per als altres anys són: 2014: 18.108 visitants; 2015: 33.377 visitants; 2016: 38.303 visitants; 2017: 79.687 visitants i 2018: 75.641 visitants.

⁶²⁷ Dades proporcionades pel Museu d'Història de Manacor.

⁶²⁸ Dades proporcionades pel propi museu.

⁶²⁹ Aquesta xifra és només fins el mes de juliol.

⁶³⁰ Dada aportada pel centre.

⁶³¹ El centre va fer un càlcul aproximat dels seus visitants per any, i va estimar una xifra de 500 visites.

⁶³² Dades proporcionades pel propi centre. Els anys 2014 i 2015 el centre romania tancat.

⁶³⁴ Aquesta xifra inclou les visites escolars.

Sóller ⁶³³												
Col·lecció museogràfica dels Jardins d'Alfàbia	35.000-38.000 aprox. ⁶³⁵		35.000-38.000 aprox.		35.000-38.000 aprox.		35.000-38.000 aprox.		35.000-38.000 aprox.		35.000-38.000 aprox.	
Son Real Centre d'Interpretació i Museu etnològic ⁶³⁶	3.660 ⁶³⁷		688 ⁶³⁸		2.482 ⁶³⁹		8.323		5.895		2.485 ⁶⁴⁰	
Can Planas de Sa Pobla ⁶⁴¹			3118		2270		4937		5603		6547	
Museu Arqueològic de Son Fornés ⁶⁴²	3515	673	3906	812	4333	625	4145	627	5876	804	5108	710
Museu de Ciències i Jardí Botànic de Sóller	12.000-15.000 ⁶⁴³		12.000-15.000		12.000-15.000		12.000-15.000		12.000-15.000		12.000-15.000	

⁶³³ Dades proporcionades pel Museu Marítim de Mallorca. Cal recordar que abans del 2019 aquest centre estava tancat.

⁶³⁵ Des del propi centre han informat que aquesta és la mitja de visitants (inclosos els locals i els turistes) que reben els Jardins d'Alfàbia, però no han aportat dades més concretes.

⁶³⁶ Aquesta xifra fa referència concreta a les visites del museu i no al total de visitants de la finca de Son Real.

⁶³⁷ La xifra total de visitants a la finca de Son Real fou 22.476 persones, 7.577 turistes, que representen un 33'7% del total. Malgrat aquestes dades, no es duu a terme d'un registre concret de la nacionalitat dels visitants que entren al museu.

⁶³⁸ Aquesta xifra només inclou vuit mesos del 2015.

⁶³⁹ Aquestes xifres es corresponen només a set mesos del 2016.

⁶⁴⁰ Aquestes dades es corresponen només a cinc mesos del 2019.

⁶⁴¹ Aquestes són les xifres totals sense comptar amb les visites escolars. La majoria dels visitants d'aquests centre són els participants als tallers que organitza, és a dir, residents. No hi ha xifres específiques de públic turista perquè no en fan estudi, malgrat que quasi no en té.

⁶⁴² En aquesta xifra no s'inclouen les visites escolars. La nacionalitat dels turistes que predominen és l'alemanya.

⁶⁴³ Només han aportat dades aproximades de les entrades a taquilla, no inclouen les visites escolars. Els turistes suposen entre el 85 i 90% del públic total.

MENORCA												
MUSEU	2014		2015		2016		2017		2018		2019	
Museu de Menorca ⁶⁴⁴	20.209 ⁶⁴⁵	17.566	20.693 ⁶⁴⁶	14.859	25.870 ⁶⁴⁷	14.133	22.559 ⁶⁴⁸	16.194 ⁶⁴⁹	20.331 ⁶⁵⁰	12.392 ⁶⁵¹		
EIVISSA												
MUSEU	2014		2015		2016		2017		2018		2019	
Museu Monogràfic del Puig dels Molins			13.499		15.472		15.968		17.903		18.071	
Museu d'Etnografia d'Eivissa ⁶⁵²	9.253		6.014		6.097		5.713		11.495 ⁶⁵³		11.082	

Elaboració pròpia. Font: memòries dels museus i dades aportades pels propis centres

6. Valoració del potencial turístic dels museus de les Illes Balears

A partir de tota la informació consultada i analitzada i del treball de camp realitzat, s'ha pogut obtenir una idea àmplia de quina és l'estat de la qüestió entorn del turisme cultural i la implicació que els museus tenen en l'oferta

⁶⁴⁴ Dades obtingudes de les memòries del museu, disponibles a <https://cutt.ly/eh7xKNG>. Consulta 23/10/2019, 15:59h i 07/05/2020, 11:22h.

⁶⁴⁵ Dades extretes de la memòria del Museu de l'any 2015 Museu de Menorca, s.d.: 47-48).

⁶⁴⁶ Cal dir que aquest any el museu ha romandre tancat durant dos mesos i mig, a causa de les obres iniciades el mes de setembre (Museu de Menorca, s.d.a: 30-31).

⁶⁴⁷ Aquestes xifres corresponen a la participació en les diferents activitats es van organitzar durant aquest any, ja que durant el museu no disposava de col·lecció permanent a causa de la reforma que s'hi estava realitzant. Durant els cinc primers mesos es va poder visitar l'exposició temporal *L'illa dels talaiots* (Museu de Menorca, s.d.a: 30-31).

⁶⁴⁸ Cal tenir en compte que durant el 2017 el museu va funcionar amb exposicions temporals, ja que la permanent estava tancada (Museu de Menorca, 2018: 20).

⁶⁴⁹ Aquesta xifra s'ha obtingut de la diferència entre les visites totals i la del públic local (6.365) (Museu de Menorca, 2018: 20).

⁶⁵⁰ Dada extreta de la memòria del museu de l'any 2018 (Museu de Menorca, s.d.b: 39).

⁶⁵¹ Aquesta xifra s'ha obtingut restant el públic local (7.939) al total de visites rebudes. Els visitants locals representen un 40% del públic, per tant, la resta es pot superar públic turista (Museu de Menorca, s.d.b: 39).

⁶⁵² Dades aportades pel propi museu.

⁶⁵³ La crisi econòmica dels anys 2010-2015 va fer perillar el museu, el qual es va tornar a potenciar a partir del 2017 amb la implantació d'un nou discurs museogràfic, fet que es va traduir en un increment dels visitants, tal com demostren les xifres (Sansano, L., 02 de desembre de 2020, comunicació personal).

d'aquesta mena. Malgrat que no s'ha fet un anàlisi exhaustiu de cada un dels centres inclosos en el centre, perquè aquesta és una tasca que necessita d'un treball propi per a cada un d'ells, sí que s'ha obtingut una valoració general de les instal·lacions, del seu fons i de la seva exposició, del seu entorn, de la seva promoció a partir de la seva pàgina web i de les xarxes socials, de la seva accessibilitat horària i dels recursos idiomàtics i d'altres que es tenen en compte per a les visites. A partir d'aquesta visió general, s'ha pogut obtenir una valoració de cada centre, la qual ha estat mesurada a partir d'un sistema valoratiu que ha permès obtenir un rànquing per establir quins són aquells museus que tenen una potencialitat turística més elevada.

Per fer-ho, ha estat necessari idear una metodologia, fomentada en la concreció d'uns ítems als quals se'ls ha assignat un valor numèric diferent per obtenir uns resultats quantitius finals que permetin elaborar un llistat final amb les posicions corresponents per a cada un dels museus.

Els ítems elegits es basen en aquells aspectes que es consideren necessaris perquè un museu pugui ser un recurs turístic de qualitat i que han estat valorats durant el treball de camp. Cada un d'ells ha estat puntuat a partir de tres indicatius associats amb una puntuació concreta: bé (2 punts), regular (1 punt) i malament (0 punts). Els aspectes a valorar s'han concretat en els següents:

- Instal·lacions/edifici. Fa referència a l'edifici on s'emplaça el museu, s'ha valorat el seu estat, la seva accessibilitat, si es tracta d'un edifici representatiu, si pot complir amb les funcions museístiques o si està ben adaptat. És a dir, es tracta de fer una valoració global de l'edifici on està ubicat. La puntuació màxima d'aquesta aspecte és de dos punts.
- Col·lecció/discurs museogràfic. En aquesta apartat s'ha valorat el fons del museu, la seva importància historicoartística o aquella que pugui tenir, així com la seva adaptació museogràfica, els elements utilitzats i si la seva presentació a la visita resulta atractiva i transmet uns continguts generals a l'espectador. La puntuació màxima d'aquest aspecte és de dos punts.
- Web. Si el museu té pàgina web pròpia s'ha valorat amb dos punts, si la comparteix amb una altra entitat un punt, i si no en té zero punts.
- Xarxes socials. Si el museu està present al manco a dues xarxes socials, hi participa, és actiu i difon el centre i les seves activitats (i no d'altres de caire estrictament comercial) s'ha puntuat amb dos punts. Si només està present a una xarxa social se li ha donat un punt, i si no té cap xarxa social o la que existeix no s'usa per parlar del museu, s'ha puntuat amb un zero.
- Horari. La puntuació d'aquest ítem s'ha concretat de la següent manera:
  - Té el mateix horari durant tot l'any = 2 punts.
  - Té el mateix horari però el redueix en algun moment de l'any = 1 punt (si la reducció és menor d'una hora no s'ha tingut en compte).
  - Si el museu tanca en algun període de l'any (de mínim un mes) la puntuació és de 0 punts.

- Entorn. S'ha valorat si té un entorn bell, diferent, de fàcil accés, amb alguna particularitat especial, si aporta valor al museu o si, pel contrari, li lleva. En aquest cas la valoració s'ha fet a través de les tres opcions i les seves respectives puntuacions: bé, regular o malament.
- Recursos idiomàtics. Si el museu té en compte en els seus recursos diferents idiomes s'ha puntuat amb 1 punt, si no ho fa, amb un 0. La màxima puntuació per a aquest ítem és un punt.
- Altres. Dins aquest apartat s'han valorat aspectes que puguin tenir d'especial els museus: marca UNESCO, vinculat a algú conegut internacionalment, la realització d'activitats significatives i que tinguin una certa trajectòria, ús d'entrades combinades o formar part d'una xarxa vinculada amb altres museus amb iniciatives que estiguin actives sempre, no només en ocasions concretes. La màxima puntuació per a aquest ítem és un punt.

La puntuació màxima que poden obtenir els centres és de 14 punts i la mínima de 0. Seguint les pautes explicades s'ha elaborat un rànquing dels museus amb major potencialitat turística. Per mostrar-los, s'ha concretat un llistat de deu posicions, marcades per les diferents puntuacions. D'aquesta manera, els catorze punts que es poden obtenir atorguen la primera posició, onze punts la segona, deu la tercera i així successivament fins arribar a la posició número nou. La darrera posició del rànquing, la número deu, inclou els centres que han obtingut de cinc a zero punts.

A l'hora de donar els valors a cada museu, s'ha tingut en compte, a part de la valoració general feta a partir del treball de camp i les conclusions que se n'han derivat, la situació general de la museística de cada illa i les circumstàncies concretes de cada espai, ja que no és el mateix panorama el que presenta Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera. Fer una valoració conjunta de les illes no és considera un bon indicatiu perquè les seves realitats són totalment diferents, per això no s'obtidrien resultats que reflectissin la seva realitat sinó que es tractaria d'unes dades comparatives que influirien en la valoració de cada illa i no deixarien fer-se una idea de quina situació presenten per separat. Aquesta anàlisi individual es considera necessari no només perquè les característiques del sector museístic són diferents entre illes, sinó també perquè la gestió és feta majoritàriament per les entitats pròpies de cada una d'elles, per tant, les reflexions, conclusions i mesures efectuades no es fan de manera conjunta a nivell de comunitat sinó que afecten per separat a cada una de les quatre illes.

6.1. Mallorca

Per a Mallorca s'han obtingut museus en totes les posicions manco en la primera, és a dir, que cap museu de l'illa ha arribat a obtenir la puntuació màxima de catorze punts. De la resta, és la darrera posició, en la qual s'inclouen els museus que han estat puntats de zero a cinc museus, on hi ha un major nombre centres.

A partir dels centres inclosos⁶⁵⁴ en les primeres cinc posicions es poden extreure una sèrie de conclusions que ajuden a fer una valoració del sector turístic respecte al turisme cultural. Per començar, dins aquestes primeres posicions hi ha un total de vint-i-dos centres, és a dir, el 22% del total de centres inclosos en el cens. A nivell general es pot considerar un percentatge baix, però no es considera una quantitat gens menyspreable tenint en compte l'extensió del territori mallorquí.

Per una altra part, la majoria dels centres de les primeres cinc posicions estan localitzats a Palma (un total de nou), la resta es reparteix entre els pobles de Manacor, Alcúdia, Sóller, Valldemossa, Deià, Esporles, Pollença i Bunyola, és a dir, es concreten sobretot a la Serra de Tramuntana. Sens dubte, aquesta és la part que més destaca. De fet, s'ha vist anteriorment que la major concentració de centres es produeix en aquesta zona de Mallorca. Per tant, es pot parlar d'un desequilibri territorial bastant pronunciat.

Pel que fa a les tipologies, estan en consonància amb aquelles que predominen tant a Balears com a Mallorca, és a dir, en primer lloc els museus d'art contemporani seguits per les cases museus, malgrat que hi ha representades una varietat significativa de tipologies: museus d'història, especialitzats, de belles arts, generals, d'arqueologia i de ciències. Aquest aspecte es considera molt positiu perquè posa en relleu una de les característiques principals del sector museístic de Mallorca: la seva varietat.

Crida l'atenció que pel que fa a la titularitat, predomina, malgrat que no amb massa diferència, la privada per damunt de la pública i la mixta. Això indica que en el cas de Mallorca es fa més necessari que mai cultivar les relacions entre el sector públic i el privat, aspecte que pot suposar sovint un entrebanc per tirar endavant iniciatives entorn dels museus. En aquest cas, l'administració pública hauria d'agafar el paper d'entitat mediatra i canal de comunicació entre ambdós sectors, i coordinador les institucions que hi estiguin involucrades.

Per acabar, es vol fer una reflexió entorn dels resultats, ja que cal tenir en compte que la valoració feta gira entorn d'aspectes molt diversos, i per això hi ha centres que, malgrat que la seva col·lecció tingui una importància rellevant, potser no estan entre les primeres posicions. Es vol remarcar que aquesta és una valoració feta sobretot des d'un punt de vista turístic, per això alguns dels centres destacats tal vegada no hi serien si es tractés només des d'un punt de vista històric, cultural i artístic. D'altra banda, hi ha centres que es veuen beneficiats per circumstàncies totalment alienes a ells mateixos, sigui perquè es troben en una zona de gran afluència turística (fet que pot resultar també un aspecte negatiu), o perquè aprofiten la tirada d'altres museus més coneguts i freqüentats.

---

⁶⁵⁴ En la valoració no s'han inclòs el Museu Marítim de Palma i el Museu de Ciències de Costitx perquè actualment estan en procés de renovació i execució. En total s'han valorat setanta-cinc centres.

Taula 32. Rànquing valoratiu de la potencialitat turística dels museus de Mallorca.

1a Posició – 14 punts
2a Posició – 13 punts
Es Baluard. Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma. Fundació Miró Mallorca de Palma. <i>Rafa Nadal Museum Experience</i> de Manacor.
3a Posició – 12 punts
Museu d'Art Sacre de Mallorca de Palma. Museu Sa Bassa Blanca. Fundació Yannick i Ben Jackober d'Alcúdia. Can Prunera Museu Modernista de Sóller. Cartoixa de Valldemossa (inclou tot el complex amb el Museu Municipal de Valldemossa, la col·lecció museogràfica de Chopin i la col·lecció de l'impremta Guasp).
4a Posició – 11 punts
Fundació Bartolomé March de Palma. Col·lecció Hermen Anglada-Camarasa del CaixaFòrum de Palma. Son Marroig Museu de l'Arxiduc de Deià. Ca n'Alluny La casa de Robert Graves de Deià. Granja d'Esporles. Museu de la Mar del Port de Sóller. Fundació Coll Bardolet de Valldemossa. Museu d'Història de Manacor. Col·lecció museogràfica i Jardins d'Alfàbia de Bunyola.
5a Posició 5 – 10 punts
Museu Capitular de la Seu de Mallorca de Palma. Museu Fundación Juan March de Palma. Can Balaguer de Palma. Museu de Mallorca de Palma. Museu Monogràfic de Pollença. Museu Balear de Ciències Naturals de Sóller.
6a Posició – 9 punts
Museu d'Història de la Ciutat al Castell de Bellver de Palma. Museu Militar del Castell de Sant Carles de Palma. Museu Arqueològic de Son Fornés de Montuïri. Els Calderers de Sant Joan. Museu del Calçat d'Inca. Museu Municipal de Pollença. Casa Museu Dionís Bennàssar de Pollença.
7a Posició – 8 punts
Casa Museu del pare Ginard Museu de la Paraula de Sant Joan. Casa Museu Llorenç Vilallonga Museu Literari de Binissalem. Can Xoroi de Fornalutx. Centre d'Interpretació de Son Real de Santa Margalida.

8a Posició – 7 punts
Museu de la Porciúncula de Palma. Aula de gramàtica de Ramon Llull al Santuari de Cura de Algaida. Casa Museu de la Rondaia de Pere Pujol de Artà. Ecomuseu de Son Lladó a Campos.
9a Posició – 6 punts
Fundació Aina Maria Lliteras de Can Cardaix de Artà. Casa Pairal i Centre d'Estudis Juniperians de Petra. Exposició Miró i Picasso de la Fundació del Tren de l'Art de Sóller. Molí d'en Fraret secció etnogràfica del Museu d'Història de Manacor. Museu del Vidre a la fàbrica Gordiola d'Algaida.
10a Posició – de 0 a 5 punts
Museu Krekovi de Palma. Museu Bíblic de Palma. Col·lecció museogràfica del Consell de Mallorca de Palma. Museu del Far de Porto Pi de Palma. Museu del Molí d'en Garleta de Palma. Museu del Fang a Marratxí. Museu i Fons artístic de Porreres. Casa Museu Franciaina Cirer de Sencelles. Museu parroquial de l'església de Santa Maria de Sineu. Museu parroquial de l'església de Sant Julià de Campos. Museu d'Art Contemporani i Museu de Sant Antoni i el Dimoni de Sa Pobra. Museu arqueològic de Deià. Museu parroquial de Deià. Museu de Sóller. Fundació Museu Regional d'Artà. Museu parroquial de Sant Salvador d'Artà. Museu de la Llata al Castell de Capdepera. Exposició etnològica de la Torre de Canyamel de Capdepera. Institució pública Mossèn Alcover de Manacor. Col·lecció museogràfica de la Fundació Cosme Bauçà de Felanitx. Museu Sor Maria Rafela dels convents de les Germanes del Sagrat Cor de Campos. Museu de la parròquia de Sant Julià de Campos. Col·lecció etnogràfica de la bodega Romanyà a Santa Maria. Col·lecció IMEDEA de Esporles. Es Celler Museu de Cabrera. Museu parroquial de l'església de Sant Andreu de Santanyí.

Per acabar, es vol comentar quins ítems han obtingut pitjor puntuació a nivell general, ja que a partir d'aquesta informació es pot saber quins són els aspectes del sector museístic balear que necessiten millorar. En aquest cas, es tracta de les instal·lacions i la col·lecció i l'exposició, les quals han obtingut un 43% de la puntuació total que podien aconseguir. Aquests aspectes necessiten mesures urgents de modernització, i fins i tot en alguns casos de conservació. El mal estat de les instal·lacions, els discursos

museogràfics mal plantejats, els escassos recursos que presenten i la manca d'un manteniment regular i constant, provoquen que la situació i la imatge de molts de museus sigui realment pobre i poc interessant. A vegades s'ha constatat una pèrdua de patrimoni realment preocupant, això hauria de ser la primera qüestió a tenir en compte perquè sense un fons conservat i preparat per a l'exposició, no es poden aconseguir espais de qualitat ni adients no només per a l'oferta turística, sinó també aquella feta per a la població local.

Pel que fa a la promoció en línia, l'ítem valoratiu de les pàgines webs dels museus ha obtingut un 63% de la puntuació total, el que es pot traduir en que quasi la meitat del centres de Mallorca no fan una utilització correcta d'aquest recurs, o bé perquè no en tenen o bé perquè no es tracta d'una pàgina web pròpia del museu i aquest s'inclou en una web general, normalment la dels ajuntaments les quals en moltes ocasions no estan disponibles en idiomes diferents al català i al castellà. Pel que fa a les xarxes socials, la puntuació és encara més baixa, amb un 53% amb només vint-i-nou centres presents almanco en dues xarxes socials i vint-i-dos presents només a una xarxa social. A més, cal tenir en compte que molts pocs utilitzen un idioma estranger complementari en les seves publicacions, i si ho fan solen utilitzar l'anglès com és el cas de tots els centres que han estat inclosos en la segona posició.

L'horari també és un aspecte a millorar, amb un 50% de la puntuació total, ja que no tots els museus tenen un horari ampli i regular, de fet, només un 43% dels museus tenen un horari estable al llarg de l'any.

6.2. Menorca

El reduït nombre de centres inclosos en el cas de l'illa de Menorca fa que en les conclusions extreïtes s'observi una certa polarització, a causa de la diferència significativa de la realitat que presenten els museus menorquins. De totes, com es pot observar en la taula 32, ben igual que a Mallorca, no hi ha cap centre en la primera posició, sinó que la màxima puntuació obtinguda han estat de tretze punts per al Museu de Menorca de Maó. Per davall, i en dos punts de diferència hi ha Ca n'Oliver a Maó i la Fundació Illa del Rei. Per tant, en el cas de Menorca la concentració geogràfica dels centres és totalment evident, ja que tots se situen a la ciutat de Maó. Les tipologies incloses en les cinc primeres posicions són dues, la de museus generals i una casa museu. En aquest cas, predominen la titularitat i gestió públiques.

Pel que fa a la valoració dels ítems, el que representa un percentatge menor de puntuació, amb un 36%, és la manca de presència a les xarxes socials, seguit de la valoració de les instal·lacions, la qual aconsegueix un 41% de la puntuació total i per damunt hi ha la col·lecció i exposició, que arriba al 50% dels punts.

Taula 33. Rànquing valoratiu de la potencialitat turística dels museus menorquins. Elaboració pròpia

1a Posició – 14 punts
2a Posició – 13 punts
Museu de Menorca a Maó.
3a Posició – 12 punts
4a Posició – 11 punts
Ca n'Oliver. Col·lecció Hernández Sanz-Hernández Mora Fundació Hospital Illa del Rei .
5a Posició 5 – 10 punts
6a Posició – 9 punts
7a Posició – 8 punts
Museu de Ciències Naturals de Menorca de Binissuès.
8a Posició – 7 punts
Museu Diocesà de Menorca a Ciutadella.
9a Posició – 6 punts
Museu etnològic del Formatge a l'Hort de Sant Patrici de Ferreries. Palau Olivar a Ciutadella.
10a Posició – de 0 a 5 punts
Museu Municipal de Can Saura de Ciutadella. Museu de la Catedral de Menorca de Ciutadella. Museu Etnogràfic del Molí de Dalt de Sant Lluís. Museu Militar de Menorca de Es Castell. Col·leccions de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó.

Dels centres inclosos a les darreres posicions, es vol puntualitzar que el Museu Municipal de Ciutadella només té un espai disponible a la visita ara per ara perquè aquest està en procés de renovació i creació després del seu trasllat del Bastió de Sa Font al casal de Can Saura. Per acabar, al respecte també es vol manifestar una consideració positiva respecte a les col·leccions que alberguen aquests centres, però hi ha una manca d'adequació de les instal·lacions així com també requereixen un discurs museogràfic renovat.

6.3. Eivissa

Com es pot veure en la taula 34, a Eivissa també hi ha una polarització en la posició que ocupen els museus de l'illa. Tampoc hi ha cap centre en la primera posició, sinó que el Museu d'Art Contemporani d'Eivissa ha estat el millor valorat amb un total de tretze punts, seguit del Museu Monogràfic dels Molins amb dotze i del Museu d'Etnografia d'Eivissa amb onze. En aquest cas, els museus de les primeres posicions es concentren a la ciutat d'Eivissa, però també s'inclou el poble de Santa Eulària des Riu. De fet, aquestes dues localitats són també les presents en les posicions inferiors perquè, com ja s'ha vist anteriorment, la concentració dels museus a Eivissa a escala general es produeix en aquest indret.

És significatiu que els tres primers museus responguin a les tipologies d'art contemporani, arqueològic i etnogràfic, que són les predominants a l'illa. Aquesta varietat s'estima com a positiva per a l'àmbit museístic. Com a la resta d'illes, els ítems amb una puntuació més baixa són, en aquest ordre, la presència dels museus a les xarxes socials (30% de la puntuació total), les seves pàgines webs (45%), les seves instal·lacions i les seves exposicions museogràfiques (amb un 49% i 50% corresponentment).

Taula 34. Rànquing valoratiu de la potencialitat turística dels museus d'Eivissa. Elaboració pròpia

1a Posició – 14 punts
2a Posició – 13 punts
Museu d'Art Contemporani d'Eivissa.
3a Posició – 12 punts
Museu Monogràfic del Puig dels Molins a Eivissa.
4a Posició – 11 punts
Museu d'Etnografia d'Eivissa a Santa Eulària.
5a Posició 5 – 10 punts
6a Posició – 9 punts
7a Posició – 8 punts
Museu Puget a Ciutadella.
8a Posició – 7 punts
Museu Diocesà d'Eivissa. Ses Païsses de Cala d'Hort a Sant Josep de Sa Talaia.
9a Posició – 6 punts
10a Posició – de 0 a 5 punts
Sala Barrau a Santa Eulària des Riu. Museu Etnogràfic Es Trull de ca n'Andreu a Santa Eulària des Riu.

6.4. Formentera

Malgrat a Formentera només hi ha el Museu d'Etnografia s'ha volgut fer una valoració seguint els criteris utilitzats en els altres centres i la puntuació obtinguda es situa entre les zero i cinc punts, és a dir, que la potencialitat turística d'aquest centre s'estima molt baixa.

L'objectiu principal de la present tesi doctoral ha estat ser una contribució en l'estudi de dos camps: el turisme cultural i els museus. Ambdós són de caràcter diferent, però, com s'ha pogut constatar, s'estableixen connexions entre ells a partir de la diversificació que ha experimentat l'oferta i la demanda turística i l'ampliació i democratització del concepte de cultura. En aquest sentit, en una comunitat amb una tradició turística tan longeva i arrelada, encara en el dia d'avui, on el turisme té un pes social i econòmic clau, es considera essencial desenvolupar noves vies de recerca per poder abordar propostes i solucions adaptades a les exigències i necessitats de la realitat que domina la situació actual.

A partir d'aquesta primera intenció, l'estudi desenvolupat ha arribat a una sèrie de conclusions relacionades amb els objectius concrets que s'havien marcat en un principi i que deixen constatar diferents realitats, les quals es consideren punts de partida per a futures aportacions i línies de recerca. És a dir, que les conclusions que s'enumeren a continuació són també vies obertes d'estudi que poden ser (millor dit, haurien de ser) completades, per poder obtenir una informació més diversificada sobre l'estat del turisme cultural a les Illes Balears, a partir de la qual encaminar la gestió que s'està duent a terme al respecte. En aquest sentit, també es planteja la necessitat d'elaborar més estudis exhaustius del sector museístic, sobretot pel que fa a l'estudi del públic que rep. De fet, es pot concloure que els museus, de manera particular, haurien de dedicar més esforços a la seva promoció en l'àmbit turístic, ja que aquesta es contempla, normalment, de manera superficial.

Sovint s'ha detectat en els museus una actitud reticent a l'hora de plantejar una estratègia turística. S'estima necessària una reflexió entorn de la concepció dels museus com a recurs turístic, ja que d'això se'n poden derivar conseqüències realment positives. Hi ha una manca d'activació dels equipaments culturals, sobretot a escala local, i aquesta situació hauria de suposar un repte per a tots ells. Els museus poden funcionar com entitats dinamitzadores d'un poble o comarca, i les seves relacions poden establir-se amb àmbits molt diferents, per tal de crear una oferta atractiva i de qualitat, que promogui la cultura i el patrimoni com a quelcom dinàmic, accessible i capaç de generar experiències positives.

Arran d'aquest treball s'espera que la informació recopilada i les reflexions fetes, siguin un punt de partida de futurs estudis que ajudin a resoldre la gran quantitat d'entrebancs que s'hi han trobat.

En referència al turisme cultural, i des d'un punt de vista general, es considera que els seus inicis estan lligats al fenomen turístic en si mateix, però amb el temps ha esdevingut un concepte més complex arran de l'ampliació i democratització de la cultura. A partir d'aquí **es produeix una diversificació de la demanda i de l'oferta turístiques que té com a resultat el sorgiment de nous productes no considerats pel turisme de masses i que suposen alternatives sostenibles i més respectuoses.** Aquest tipus d'opcions demostren una tendència creixent, i el turisme cultural es considera en l'actualitat l'opció que experimenta un major

increment amb unes perspectives de futur positives per damunt d'altres models turístics.

De fet, **els estudis sobre el turisme cultural a Espanya constaten una tendència de creixement d'aquest model**, i és defensat en els diferents plans de turisme elaborats pel govern espanyol, dels quals cal destacar el *Plan Integral de Calidad del Turismo Español* i el *Plan del Turismo Español Horizonte 2020*, que s'encaminen cap a una diversificació de l'oferta turística per fer front a l'estacionalitat i a la sobreexplotació que pateixen algunes zones del territori nacional. La valoració, en aquest sentit, dels recursos naturals, culturals i patrimonials es fa patent en la defensa d'un model més sostenible. Espanya consta d'un nombre molt significatiu de béns culturals, alguns d'ells reconeguts internacionalment per la UNESCO i la Unió Europea. En aquest sentit, els destins patrimonials més rellevants són les comunitats de Catalunya i Andalusia, les quals treballat des de fa anys aquest model turístic a partir de propostes i plans que permeten potenciar-lo.

Per una altra banda, per tirar endavant amb propostes adequades al respecte, és molt important saber quin tipus de turista es defineix com a cultural, quines són les seves característiques generals i, a partir d'elles, valorar si és possible adaptar el destí a les seves motivacions i preferències. Malgrat que la definició de turista cultural té abundoses acceptacions, la tendència general en els estudis actuals és incloure dins aquesta categoria no només aquells viatgers que tenen una motivació cultural a l'hora d'escollir un destí, sinó que també es valoren els que, malgrat que sigui de manera improvisada, duen a terme alguna activitat cultural durant el seu viatge. Els turistes culturals, a grans trets, tenen un nivell educatiu i adquisitiu mitjà-alt, fan una despesa major durant la seva estada, tenen una conscienciació major entorn del medi ambient i al territori que visiten, demostren una empatia per la població local, valoren l'autenticitat i l'experiència.

En aquest sentit, s'ha fet una comparativa del perfil general del turista cultural i del turista que reben les Balears, i es pot afirmar que tenen quasi un 60% de similituds, per tant, es considera viable aprofitar la gran aflluència turística de les illes i potenciar estratègies dirigides a reconduir i diversificar els fluxos turístics predominants. És a dir, reconvertir el turista de sol i platja en un turista cultural, malgrat que només sigui en determinats moments del seu viatge. A més a més, segons les dades obtingudes per l'AETIB, dos de cada tres turistes viatgen a les Balears habitualment, fet que pot aprofitar-se per introduir-los nous interessos descoberts al llarg de les seves estades, tot i que aquests, en un principi, no influeixin en l'elecció del seu destí.

En relació a quin és el pes que té actualment el turisme cultural a les illes, s'ha aconseguit una visió general que comença en una etapa ben primerenca, ja que en els segles XVIII i XIX ja es constata la presència de viatgers vinguts per diferents motius, de caràcter professional, polític, militar o artístic. Aquesta primera etapa, denominada com a **etapa preturística**, **deixa constatar el tipus de visites que feien els viatgers i unes característiques generals del seu viatge**. Per començar, no tots arriben per necessitat o per motius laborals, sinó un grup important ve motivat per

la informació que reben per part d'amics i, algunes vegades, per la incidència que tingueren relats com el llibre d'André Grasset de Saint-Sauveur i George Sand, entre d'altres, així com la difusió feta per l'Arxiduc Lluís Salvador. Durant la seva estada, aquests viatgers sovint visiten un gran nombre de monuments i diferents indrets, moltes vegades acompanyats per un guia que no només els proporciona un mitjà de transport sinó que normalment els ofereix informació de caràcter historicoartístic. Per una altra part, molts dels viatgers venen amb cartes de recomanació d'amics seus que tenen coneguts a les illes, amb les quals poden visitar o dormir en llocs que normalment romanien tancats al públic. Es pot dir que l'interès d'aquests preturistes no recau només en els grans monuments, ja que també s'interessen per la cultura tradicional i els costums de la societat balear. Per una altra part, s'ha pogut constatar que molts dels monuments que visiten estaven custodiats per una persona responsable de la seva obertura i que, normalment, guiava la visita.

A partir de les memòries d'alguns d'aquests viatgers es pot afirmar que un dels seus interessos comuns és conèixer i descobrir el patrimoni cultural. L'illa més visitada és Mallorca, i la manco Formentera, que serà «descoberta» en una etapa més tardana. **Arran de les seves visites, s'han pogut definir unes rutes comunes realitzades per la majoria d'aquests viatgers.** A Mallorca s'han delimitat dos grups, aquelles rutes fetes per dins Palma i aquelles situades fora de la ciutat. En les primeres coneixen els principals monuments, com la Catedral de Mallorca, la Llotja (que els resulta especialment bella), el Palau de l'Almudaina i el Castell de Bellver. Però també s'interessen per altra mena d'edificis com els patis de les cases senyoriales, les esglésies, sobretot la de Sant Francesc, la de Santa Eulàlia i la de Monti-sion, les murades, les portes de la ciutat, i els elements àrabs que hi poden trobar (els banys àrabs i l'arc àrab del carrer Almudaina). A més, també visitaven les residències senyoriales a les quals poden accedir sovint gràcies a les cartes de recomanació per veure les col·leccions que hi albergaven. Un altre col·lecció de pintures sovint esmentada és la de l'Ajuntament de Palma.

Fora de la ciutat, s'han definit les següents rutes: Palma-La Granja d'Esporles-Alfàbia-Raixà, la qual podia seguir fins a Valldemossa-Deià-Sóller-Port de Sóller. Durant aquest recorregut cal destacar la visita al Museu de Raixa del Cardenal Despuig i la seva col·lecció d'art antic, així com la visita a la Granja i a Alfàbia, amb una presència molt significativa de les fonts i els jocs d'aigua que es mostraven als qui hi anaven. La visita a Valldemossa és una de les fites més significatives, i inclou la Cartoixa i la cel·la ocupada per Chopin. Destaquen també Miramar i l'hostatgeria que l'Arxiduc va disposar de manera gratuïta als viatgers que hi passen, regentada per madò Pilla, així com la residència de Son Marroig on s'ubicava la seva col·lecció d'objectes varis, sovint descrita pels viatgers. Altres rutes són la que arriba fins a Pollença i Alcúdia, on destaca la visita als jaciments arqueològics, i la ruta de les coves subterrànies, a Artà i Porto Cristo. Contràriament, en la part sud de l'illa no s'ha pogut definir cap ruta en concret, malgrat que es pot destacar la menció que fan del Castell de Santuari a Felanitx.

Pel que fa a Menorca, l'interès dels viatgers recau sobretot en la ciutat de Maó, de la qual destaquen el seu port, i només s'hi ha pogut delimitar una

ruta, de Maó a Ciutadella. D'Eivissa visitaran sobretot Dalt Vila i el barri de la Marina, amb especial rellevància de la catedral i del jaciment del Puig dels Molins i el seu museu. Fora de la ciutat, els dos principals destins seran Santa Eulàlia, Sant Antoni de Portmany i Ses Salines.

Per tant, es pot afirmar que les rutes que recorren els viatgers de l'etapa preturística i els monuments pels quals s'interessen continuen vigents avui en dia, ja que representen algunes de les visites turístiques actuals més freqüentades. De fet, s'ha pogut constatar que alguns dels monuments més visitats i referenciats actualment a les xarxes socials continuen essent la Catedral de Mallorca, el Castell de Bellver, els Jardins d'Alfàbia, Son Marroig, Dalt Vila i la Naveta dels Tudons a Menorca.

Per tant, aquesta primera etapa en l'evolució del turisme a les illes, es pot definir, des d'un punt de vista actual, com una etapa de preturisme cultural, ja que les principals activitats que fan els viatgers durant la seva estada estan molt vinculades amb el patrimoni. Així doncs, es pot dir que la cultura és un element molt significatiu en la formació de l'activitat turística des de moments molt primerencs.

L'inici del turisme tal com es coneix actualment, se situa en el moment en què es comencen a fomentar iniciatives pel desenvolupament d'aquesta indústria, introduïdes en una etapa molt primerenca a Mallorca amb la creació del primer hotel, el Gran Hotel (1903) i dos anys després, en el 1905, del Foment del Turisme de Mallorca, entitat que sorgirà posteriorment a Menorca i a Eivissa. La primera promoció turística de Mallorca tindrà com a element fonamental el seu paisatge, generador d'una imatge idíl·lica, però també el seu patrimoni. La vinculació del Foment del Turisme amb la cultura serà quelcom molt present en la primera etapa de promoció turística de Mallorca. A Eivissa, malgrat que en menor escala, també es promocionarà el turisme en relació amb els seus recursos patrimonials, tant de caràcter cultural com natural. A Menorca el vertader desenvolupament turístic no es dona fins els anys seixanta, malgrat que també es pot afirmar que la primera promoció de l'illa gira entorn del seu paisatge i el seu patrimoni. Pel que fa a Formentera, la seva promoció començarà als anys quaranta, i estarà també vinculada a elements patrimonials.

Per tant, es pot afirmar que la primera etapa de foment del turisme a les Balears, estarà molt vinculada amb el patrimoni i els elements culturals i naturals, els quals seran utilitzats per promocionar aquesta indústria.

Però a partir del *boom* turístic dels anys seixanta es crearà una imatge tipificada de les Illes Balears a partir d'un procés de «folklorització» de la cultura que res té a veure amb la vertadera identitat cultural de la societat balear, transformada ja en aquests moments pels efectes del desmesurat desenvolupament del turisme de masses de sol i platja. Tot i així, sorgiran iniciatives entorn de la cultura encaminades a pal·liar les conseqüències del turisme de masses, ja patents durant aquesta dècada i la següent.

Cal destacar aquelles fetes entorn de personatges de renom internacional com Miró, com els actes que el grup Serra organitza per promoure un turisme d'hivern, l'exposició de l'artista feta a Copenhague l'any 1966, el Premi Internacional de Pintura Jove i els premis Soles Iberian Sun. Destaca una altra l'exposició de l'artista feta durant els mesos de setembre i novembre en el 1978, i organitzada per l'Ajuntament de Palma, per afavorir el turisme d'hivern. A Eivissa, també hi ha esdeveniments culturals que es vinculen amb la projecció internacional de l'illa, com les Biennals d'Art Universitari o la creació del Museu d'Art Contemporani. A Menorca, la presència dels pintors locals i les exposicions que aquests fan en diferents ciutats espanyoles i europees ajuden a la promoció turística de l'illa. En aquest sentit, el Foment del Turisme organitza en els anys setanta una exposició de pintors menorquins a Barcelona. A Formentera, el fenomen cultural que li proporciona una projecció internacional és el moviment hippie, malgrat que aquest també acabarà folkloritzant-se.

Per tant, s'ha pogut constatar que malgrat que el turisme de masses és el model predominant, en els anys seixanta i setanta, sorgeixen, sobretot a Mallorca i Eivissa, propostes culturals, vinculades en l'art contemporani, que volen promocionar una imatge turística diferent per fomentar alternatives al turisme de masses.

En els anys vuitanta també hi ha iniciatives en aquesta línia, com la campanya promoguda pel Foment del Turisme de Mallorca *Un invierno en Mallorca*. De fet, i **arran dels problemes causats pel turisme de masses, sobretot a partir dels anys noranta, s'intentarà dur a terme una diversificació de l'oferta turística a través de la promoció d'altres productes, sovint de caràcter cultural**, però això no suposa en cap moment una minva del turisme de masses, ja que l'estructura i mecanismes de funcionament de la indústria turística no pateixen canvis que permetin fer real una diversificació de l'oferta.

Encara en el dia d'avui no s'ha aconseguit reduir el pes ni del turisme de sol i platja ni els seus negatius efectes. Contràriament, han entrat en escena noves formes d'explotació turística que han empitjorat, segons un sector important de la societat, les condicions socioeconòmiques de balears. El lloguer vacacional és el principal tema de debat. Per una altra part, i arran de la COVID-19, es viu actualment una crisi turística sense precedents, que ha paralitzat, en gran part, no només l'economia balear sinó la internacional. És moment de reflexió obligada, ja que des d'un punt de vista sanitari (i legal, en alguns casos) no és possible viatjar per plaer, les restriccions han estat molt severes, així com les seves conseqüències, les quals, en el moment de tancament d'aquesta tesi, encara no poden ser concretades. Allò que s'espera és que la crisi signifiqui l'inici d'un nou enfocament turístic seriós.

Respecte a l'oferta turística actual, **s'ha constatat que a partir de la diversificació de l'oferta, la importància del turisme cultural s'ha vist incrementada a les Balears, malgrat que no és encara un dels models predominants**. S'ha intentat valorar el pes d'aquest model turístic, però les estadístiques no ho deixen clar. Si bé a les illes entre el 86 i 96% dels turistes

que arribaren entre els anys 2012 i 2018 ho feren per oci, les dades no deixen concretar a quin tipus d'oci es refereixen, ja que en aquesta opció s'inclouen opcions tan diverses com la cultura, l'oci nocturn, el turisme actiu i, evidentment, el de sol i platja. Sí que s'han pogut obtenir xifres més concretes sobre els turistes nacionals, dels quals, en el període 2012-2017 només entre un 3 i un 6% tenien una motivació cultural. Malgrat això, el percentatge és major quan s'amplia el concepte de viatge cultural i no es valora només la motivació, sinó que es té també en compte si durant la seva estada realitzen alguna activitat. En aquest cas, quasi el 50% dels turistes internacionals arribats a Balears entre el 2012 i el 2018 va assegurar haver realitzat alguna activitat cultural, una quantitat gens menyspreable.

Per una altra part, **s'han revisat els Plans Integrals de Turisme de l'AETIB a partir del 2012, i es pot afirmar que el patrimoni cultural i la cultura en general són un dels principals recursos tinguts en compte en la promoció turística.** A cada illa es defineixen uns elements concrets: a Mallorca es destaquen els monuments, les festes populars, els itineraris guiats i el llegat artístic; a Menorca els poblats, monuments i talaiots i les festes populars; a Eivissa el patrimoni de la humanitat de Dalt Vila, els monuments, el ball pagès i la moda ad-lib; i a Formentera els monuments, el museu etnològic i els mercats artesanals. **En relació amb això es pot afirmar que l'elecció dels recursos culturals promocionats no sembla tenir en compte quina és la seva realitat, ja que alguns no tenen o no poden tenir la rellevància que els hi donen.** El cas de Mallorca es considera el més encertat perquè s'ha confirmat que l'oferta entorn dels recursos seleccionats és variada i, a poc a poc, s'estan consolidant iniciatives diverses, a excepció de les festes populars, les quals no tenen un pes rellevant en l'oferta turística de l'illa.

Pel que fa a Menorca, l'oferta entorn dels talaiots i els monuments, tot i la seva importància patrimonial, presenta alguns problemes, com la manca de rutes preparades i promocionades, així com una quasi nul·la presència d'equipaments d'interpretació al respecte. De fet, a Menorca no hi ha cap museu arqueològic com a entitat en si mateixa, allò que existeix és la secció d'arqueologia en el Museu de Menorca de Maó, la qual té un pes molt rellevant, però no es disposa de cap infraestructura més. Hi ha també el Centre d'Interpretació de la Torre den Galmés, però no és pròpiament un espai, sinó que allò que s'ha fet ha estat una interpretació patrimonial de les diferents parts del talaiot. En aquest sentit, cal recordar que Menorca opta, per segona vegada, a inscriure's en el llistat de patrimoni de la humanitat de la UNESCO amb la candidatura «Menorca Talaiòtica», i aquesta manca d'infraestructures vinculades a l'arqueologia no s'estima positiva per dit organisme.

Respecte a Eivissa, l'elecció de Dalt Vila com a producte turístic no es considera adequada del tot perquè aquesta zona té problemes de saturació turística. A més, s'ha pogut comprovar que els museus de l'illa no només es concentren bàsicament a la capital, sinó concretament a Dalt Vila, per tant, l'oferta cultural d'Eivissa queda quasi reduïda a aquest indret. Respecte al

ball pagès i a la moda ad-lib, no s'ha constatat que tinguin un pes rellevant en l'oferta turística.

Per acabar, el cas de Formentera es considera el més greu, ja que un dels pilars està posat en el museu etnològic, el qual és un recurs de pèssima qualitat a causa de la manca d'espai, del seu pobre discurs museogràfic i de l'escassa difusió que es fa d'ell. Voler convertir en oferta cultural espais de poca qualitat, no ajuda a desenvolupar un turisme cultural amb possibilitats d'arrelar.

Es considera que les propostes fetes en els Plans de Turisme no s'han fet d'acord amb una anàlisi exhaustiva de la realitat dels béns culturals que es volen promocionar. Cal redefinir els eixos establerts per fomentar el turisme cultural a les illes de manera realista.

Com ja s'ha avançat, s'han pogut concretar els elements culturals més destacats a les illes, arran de l'anàlisi de la seva varietat i de la seva presència a les xarxes socials. Així doncs, en les visites turístiques els monuments i llocs que destaquen són, a Mallorca la Catedral de Mallorca i el Castell de Bellver, a Menorca els fars i la naveta dels Tudons, a Eivissa Dalt Vila i el Puig de Missa, i a Formentera el far de Barbaria i el far de la Mola.

Per una altra part, i tenint en compte el que s'acaba de dir, es pot afirmar que les Balears disposen d'un ric i variat patrimoni cultural, que pot ser inclòs en l'oferta turística, però abans cal fer una revisió seriosa del seu estat, de si està preparat per a rebre visites o si és necessari fer-hi algun tipus d'intervenció interpretativa o de conservació. Només amb un pla de treball que tingui com a prioritat la conservació del patrimoni cultural es podrà aconseguir adaptar-lo i conformar una oferta turística de qualitat, la qual haurà de ser controlada per evitar problemes de massificació i pèrdua de patrimoni. Al respecte, cal ressenyar que iniciatives com les declaracions de la UNESCO no han resultat del tot positives precisament per una manca de planificació i atenció exhaustiva i continuada en el temps. El cas de Dalt Vila i de la Serra de Tramuntana han demostrat que la seva gestió no ha estat sempre encertada, i que arran d'això poden sorgir problemes que tinguin l'efecte contrari al perseguit, és a dir, que resultin nocius per als béns patrimonials que es volen protegir.

A part dels plans de turisme, també s'ha fet una revisió de l'oferta cultural present en les pàgines de promoció turística de les Balears. En aquest sentit cal dir que l'AETIB potencia sobretot el patrimoni cultural, les festes i tradicions i també les artesanies, però normalment els presenta de manera aïllada, com a elements individuals, sense agrupar-los en un producte turístic determinat. **És necessari treballar en una oferta cultural integral, sistematitzada, ordenada, prèviament revisada, amb uns recursos culturals interpretats, preparats i agrupats, per tal d'obtenir un producte turístic de caire cultural accessible al públic, de qualitat, atractiu i de fàcil promoció.**

Pel que fa als consells insulars, encarregats de la promoció turística de cada una de les illes, promocionen sobretot els següents recursos culturals: el

patrimoni monumental i els museus, l'artesanía, les festes populars i tradicions, les arts escèniques, el patrimoni de la humanitat i la gastronomia. El principal problema detectat torna a ser la dispersió dels recursos oferts, agrupats per clústers, però sense formar un producte turístic concret, com a molt, alguns d'ells apareixen en rutes o són reunits per temàtiques, però hi ha una manca de disseny de producte. Això passa menys a Menorca, on si s'agrupen tots els elements culturals en una sèrie de rutes temàtiques.

Per acabar, es vol manifestar que hi ha una pobresa de mitjans oferts en relació amb les visites turístiques culturals. Predominen els mapes, a vegades amb la identificació d'algunes rutes, i les agendes culturals, però aquestes no proporcionen una oferta estable en el temps. **Cal aportar una major varietat de recursos per conèixer el patrimoni cultural, sobretot de caràcter electrònic, ja que permeten una actualització continuada i ràpida, són més accessibles i, a llarg termini, resulten més econòmics que les impressions en paper.**

Respecte a la promoció turística dels museus, **s'ha pogut comprovar que al llarg de les darreres dues dècades s'ha volgut fomentar una oferta cultural a partir de projectes museístics.** Concretament, s'ha fet una revisió de les principals iniciatives al respecte i s'ha constatat que, sobretot a Mallorca, s'ha creat un nombre molt significatiu de museus amb la premissa de ser un element de promoció turística. De fet, molts d'aquests projectes han estat finançats a partir de l'Impost de Turisme Sostenible, així com és freqüent dur a terme una col·laboració entre institucions públiques, sigui de caràcter autonòmic, insular i municipal, però també privades, sobretot fundacions i associacions.

Sovint aquests projectes suposen un alt cost per a l'àmbit públic, el qual és justificat a partir de la seva consideració com a recurs renovador i regenerador d'una àrea o territori concrets. **Malgrat aquestes intencions, es pot confirmar que sovint no hi ha una continuïtat pressupostària que assegurí un futur estable i segur per als museus de nova creació.** De fet, de la manca de recursos es deriven situacions insostenibles, com la manca de personal per a gestionar el centre, fet que provoca una reducció del seu horari d'obertura i una disminució de les activitats que s'hi duen a terme. Afecta també la seva promoció, ja que tenen manco possibilitats d'invertir en la difusió i la dinamització del centre. Sovint, s'arriba fins i tot al punt de no poder complir amb les funcions museístiques bàsiques, que són les de difondre el fons, estudiar-lo i conservar-lo. Per tant, difícilment es podran assumir els objectius pels quals han estat creats, concretament el de convertir-se en un reclam turístic. **En aquest sentit, en l'àmbit de les Illes Balears, hi ha una manca de reflexió entorn de molts projectes museístics de nova creació, i no sempre existeix un pla de treball que valori les seves perspectives de futur i la seva incidència real, tant a escala socioeconòmica com cultural. Tot i això, el dia d'avui hi ha nous projectes en marxa, la majoria de centres de nova creació, arreu de totes les illes. Concretament, a Mallorca n'hi ha quatre, a Menorca tres, i a Eivissa i Formentera un.**

S'han pogut obtenir altres conclusions entorn de la promoció turística que es fa dels museus i de les col·leccions museogràfiques. Cal dir que la primera problemàtica localitzada és que no hi ha una campanya de difusió unitària dels espais museístics, ni a escala estatal, ni autonòmica, ni insular, ni municipal. Després d'analitzar l'oferta en línia de Turespaña, del Govern de les Illes Balears a través de l'AETIB, dels Consells Insulars i dels ajuntaments, així com el material de les oficines d'informació turística, es pot dir que no existeix una oferta museística unificada. Per això el nombre de centres que apareix és sempre diferent segons l'entitat consultada. A més, la informació aportada en moltes ocasions no és correcta, normalment perquè no ha estat actualitzada. Ara com ara, no existeix una guia de museus, ni en paper ni en format electrònic, elaborada per cap entitat oficial que es pugui considerar un mitjà de difusió efectiu. **Per aquest motiu s'estima que, a escala general, no hi ha una bona difusió dels museus balears per part de les entitats dedicades a la promoció turística, ni tampoc pels departament de cultura.**

En aquest sentit, cal dir que hi ha una manca de recursos significativa. Fins i tot, a les oficines d'informació turística de Palma, en temporades concretes, l'únic element que s'ha ofert referent als museus és un full on apareixen els noms d'alguns centres i les seves dades de contacte. Tampoc hi ha un material disponible en línia, a excepció de Menorca i la seva ruta museística, malgrat que les dades que hi apareixen no són del tot correctes.

Per altra part, la manera de promocionar els centres es fa sempre, com passa amb la resta de recursos culturals, de manera individual. Solen apareixen agrupats en la categoria de «museus» o «visites d'interès», però no hi ha cap classe de diferenciació o sistematització que permeti fer-se una idea d'allò que ofereix el sector museístic. Cal dir que sovint estan inclosos en rutes patrimonials, però sobretot com a oferta complementària i no essencial. Són poques les vegades que hi ha una ruta exclusiva de museus. Una altra circumstància constatada és que aquells museus que estan ubicats dins edificis o monuments que tenen una importància significativa, a vegades passen desapercebuts perquè només són esmentats de passada o fins i tot no s'hi fa referència. Així mateix, els museus també solen incorporar-se en relació amb el patrimoni de la UNESCO, però aquí també s'ha trobat una manca d'informació i dades incorrectes. Respecte a aquesta situació, no s'ha pogut constatar que algun departament de cultura, de manera pròpia o conjuntament amb els de turismes, hagi elaborat un material informatiu o promocional en relació amb els museus en els darrers anys.

Així doncs, **es pot afirmar que no hi ha una promoció turística seriosa dels museus de les Illes Balears i que normalment s'utilitzen com a complement d'una altra mena de recursos culturals. Malgrat això, també es vol ressenyar que al llarg del temps en què s'ha desenvolupat aquest treball, s'ha pogut constatar una evolució favorable al respecte**, sobretot pel que fa a la promoció de productes tancats en els quals s'integren espais museístics. Cal observar que la col·laboració dels museus en aquests tipus de tasques és molt escassa i que les entitats dedicades a la promoció turística no tenen una relació constant amb els

centres per establir mecanismes de difusió, ni recopilar una informació que pugui fer destacar les potencialitats de cada museu. **Amb l'objectiu de millorar aquest aspecte s'hauria de potenciar la col·laboració entre els professionals que es dediquen al turisme i als museus, així com ampliar aquesta col·laboració amb institucions de diferent àmbit (insular i municipal, sobretot). Per una altra part, cal incorporar també a les entitats de caràcter privat, ja que la seva presència en el sector museístic és molt significativa.**

Es considera que part d'aquesta manca d'unitat en el tractament de les dades dels museus, tant del seu nombre com de la informació, es deu a la situació general que presenta el sector museístic balear. Per tal de poder fer una anàlisi exhaustiva, s'ha fet una revisió de les mesures i documentacions legals entorn dels museus, els quals es considera no han permès sistematitzar aquest àmbit. Això es deu a **la manca d'una normativa de la llei de museus de 2003, que no ha pogut ser aplicada a causa de la inexistència, fins a l'any 2019, d'un reglament a partir del qual poder dur a terme el reconeixement legal de la categoria de museu o col·lecció museogràfica.** Segons la llei de museus de les Illes Balears, els centres museístics han de complir amb una sèrie de premisses arran de les quals poden obtenir el reconeixement com a museu o col·lecció, i a partir d'aquí passen a formar part del registre insular de museus, i també del registre general de museus de les Illes Balears. Però tot aquest procediment no s'ha pogut posar en marxa fins a l'any 2019, moment en què s'ha aprovat la normativa necessària. Cal dir que a Mallorca s'aprovà un document propi en el 2013, però malgrat aquest avanç, la situació general no està regularitzada, ja ara com ara només hi ha reconeguts un total de deu museus i col·leccions museogràfiques. Per aquest motiu, **no hi ha disponible un registre general de museus a partir del qual saber quins centres hi ha a les illes. Segurament aquests registres haurien facilitat la sistematització i difusió de l'àmbit museístic, no només a escala turística sinó també local.**

Per una altra part, cal dir que arran d'aquesta situació tampoc s'han creat les xarxes de museus, a excepció de la de Mallorca, però aquesta teòricament només pot incloure els museus reconeguts, tot i que també dur a terme accions amb aquells que encara no hi estan.

Atesa aquesta situació, es comprèn que no s'hagi pogut aconseguir un llistat oficial de museus, i que per aquest motiu existeixi una manca de definició del sector museístic balear. Aquesta és una de les tasques que s'ha intentat dur a terme, concretament a partir de la realització d'un cens de museus propi, elaborat amb la definició d'unes pautes i una metodologia establertes prèviament. Per consegüent, s'ha pogut obtenir un llistat amb un total de noranta-set centre existents arreu de les illes, un nombre molt superior al de cinquanta-sis, ofert pel Directori de Museus i Col·leccions d'Espanya i dels cinquanta museus inclosos en el directori del consell insular de Mallorca. A part de la diferència numèrica, també s'han constatat una sèrie de discrepàncies pel que fa a la informació que aquests directoris aporten i aquella que ha estat obtinguda a partir del cens elaborat.

Així doncs, el nombre total d'espais museístics comptabilitzats per illes ha estat de setanta-set a Mallorca, dotze a Menorca, nou a Eivissa i un a Formentera. S'han classificat els centres per tipologies, seguint aquelles que distingeix la UNESCO. Cal dir, però, que aquesta diferenciació no sempre resulta fàcil de fer. Determinar a quina tipologia respon cada museu ha estat una de les tasques més complicades, ja que les col·leccions balears presenten una copiosa varietat i sovint estan formades per un fons amb col·leccions de diferent classe que poden ser de caràcter etnogràfic, arqueològic o històric, entre moltes d'altres. A més, també s'han localitzat centres encaixats dins una sola tipologia quan realment poden vincular-se a més. En tot cas, s'ha atès sempre al caràcter del fons museístic, menys en aquells casos en què el museu ja ha estat classificat en una tipologia en concret.

Així doncs, s'ha constatat que a escala general predominen els museus d'art contemporani, seguits pels museus d'etnografia, els generals i les cases museus, amb la mateixa quantitat de centres. En tercer lloc se situen els museus de belles arts i per últim, els d'història. La resta de categories no presenten massa diferència unes de les altres. Per illes la tònica no és la mateixa, a Mallorca predominen les cases museu i, amb només un punt per davall, els museus d'art contemporani, malgrat que dins cada una d'elles existeixen, també, temàtiques diferents, per això es pot afirmar que el panorama de museus en aquesta illa és molt variat. A Menorca tenen la capdavantera els museus generals i els etnogràfics. A Eivissa estan igualats els d'etnografia i els d'art contemporani. A Formentera hi ha només un museu etnogràfic.

Pel que fa al tipus de titularitat, predomina la pública, però amb no massa diferència de la privada. Dins la primera, destaca la titularitat municipal, i pel que fa al sector privat l'Església hi té una presència més destacada. Sobresurt el fet que a Mallorca predominin els museus de titularitat privada, mentre que a la resta d'illes estan equilibrades. Respecte al tipus de gestió, segueix la tendència general de la titularitat, tot i que per illes, a Mallorca i Menorca predomina la privada, malgrat que no massa per damunt de la pública, mentre que a les Pitiüses la pública té major presència, amb diferència.

També s'ha fet una anàlisi de la localització dels centres i s'ha comprovat que, sobretot a les illes petites, hi ha una concentració de museus en àrees concretes del territori. Allà on estan més repartits és a Mallorca, ja que es troben a quasi tots els municipis, malgrat que es produeix una major concentració a la zona de Palma i a la part oest de la Serra de Tramuntana, sobretot entorn dels pobles d'Esporles, Valldemossa, Deià i Sóller. Aquestes zones coincideixen amb les que eren més recorregudes pels viatgers de l'etapa preturística, per tant, es pot considerar que turísticament, i des d'un punt de vista patrimonial, continuen vigents les tendències que s'han pogut constatar ja en els segles XVIII i XIX. A Menorca els museus es concentren en ambdós extrems de l'illa, amb predomini de la part de Maó. A Eivissa el desequilibri es fa encara més evident, ja que se situen en el sud, concretament a la capital, i encara de manera més precisa, a la zona de Dalt Vila.

En la darrera part del treball s'ha fet una descripció de cada un dels centres inclosos en el cens elaborat. Per sistematitzar-ho, s'han ordenat per illes i per tipologies, d'aquesta manera s'ha pogut constatar quin és el pes de cada una d'elles, quins productes turístics existeixen i s'impulsen des dels museus, així com la presència de xarxes que puguin representar un recurs cultural pel turisme. De la mateixa manera, s'han pogut constatar quines són les principals mancances que presenta aquest sector.

Els productes turístics i xarxes derivats d'aquest àmbit no són nombrosos, però cal dir que la tendència, malgrat que encara no està massa estesa, és positiva, i de cada vegada més museus són conscients del paper que poden assumir dins l'àmbit turístic, sense perdre l'essència de les seves funcions i amb un sentit de qualitat estrictament cultural. Pel que fa a Mallorca es pot esmentar la ruta *Walking on Word*, de la Fundació Literària; la proposta religiosa de *SpiritualMallorca* i aquells museus que es vinculen a la Serra de Tramuntana com a patrimoni de la UNESCO. Altres esdeveniments destacables en relació amb el turisme cultural són el Festival Internacional de Música de Deià, a Son Marroig; el PoésArt a Artà, en el qual participen centres com Can Cardaix, la Casa Museu de la Rondaia de Pere Pujol i el Museu Regional d'Artà. Amb una llarga tradició hi ha el Festival Chopin de Valldemossa, i els concerts d'estiu al Castell de Bellver (malgrat que no es vinculen directament amb el museu). Significativa és la xarxa *Arqueomallorca*, en la qual s'integren deu museus que tenen col·lecció arqueològica en el seu fons. El *Rafa Nadal Museum Experience* representa un producte turístic en si mateix molt potent. Un producte diferent és la ruta del vi del Pla de Mallorca on s'inclou la bodega Romanyà de Santa Maria amb la seva col·lecció etnogràfica i la Casa Museu Llorenç Villalonga de Binissalem. De caràcter privat però innovador és el projecte entorn de l'ecomuseu de Campos, malgrat que només es permet l'entrada als clients de l'agroturisme. Per una altra part, les activitats, sobretot concerts i festivals, d'Es Baluard són una oferta cultural molt completa per a la ciutat de Palma, així com la Fundació Miró Mallorca i la visita conjunta amb els jardins del Palau de Mar i Vent. Significatiu és el seu Saxophone Festival Mallorca. Existeix també la iniciativa Territori Miró, una entrada conjunta que inclou altres centres en els quals es pot contemplar obra de Miró, però sembla que aquesta proposta està actualment quasi inactiva. Per una altra part, la connexió entre el tren de Sóller, l'exposició de la Fundació Tren de l'Art i Can Prunera, és un dels productes turístics més potents. El Museu de Pollença i el seu Certamen Biennal d'Art, juntament amb les seves activitats d'estiu, poden ser un recurs destacat en la seva comarca, així com el centre i les activitats del Museu Sa Bassa Blanca d'Alcúdia. Un cas peculiar és el Conjunt de la Cartoixa, amb una entrada conjunta als diferents espais que s'hi ubiquen, a excepció de la Cel·la 4 de Chopin que funciona individualment. Una altra iniciativa d'aquest espai és l'entrada *WelcomeMallorca* on s'integren diversos museus de la Serra de Tramuntana, tot i que alguns d'ells ja no estan disponibles a la visita. La combinació de natura, cultura i patrimoni de Son Real és molt destacada però també està molt poc aprofitada. En relació amb l'àmbit religiós hi ha l'entrada combinada de la Catedral de Mallorca i el Museu Sacre d'Art de Mallorca i el

concert d'orgue a la parròquia de Sant Andreu de Santanyí els dies de mercat, ofertada juntament amb la visita que integra l'església i el museu parroquial.

Pel que fa a les perspectives de futur, actualment s'està duent a terme el projecte de museu d'història en xarxa a Palma, el qual pretén integrar el Museu d'Història de la Ciutat del Castell de Bellver, Can Balaguer i les Torres del Temple (encara no adequades a la visita). També en vies d'execució es troba la futura xarxa del museu marítim de Mallorca, ja que en aquest moment s'està donant forma al centre de Palma, després d'haver inaugurat en el 2019 la seva seu del Port de Sóller. El parc arqueològic del Puig de la Morisca es presenta com una alternativa de turisme sostenible a Calvià, s'haurà de veure si la seva gestió, una vegada obert el centre que s'està construint, és encertada i, sobretot, planificada i estable. Per una altra part, caldria fer real el canvi del museu capitular de la Seu de Mallorca, el monument amb més incidència turística de l'illa. Així mateix, la Fundació Literària ha de completar-se amb la casa museu Blai Bonet de Santanyí com a centre de poesia, un projecte que fa anys que espera ser finalitzat. A Inca s'estan adequant les instal·lacions per l'Arxiu i Museu de l'Educació, una de les institucions amb més trajectòria de l'illa i que ha estat, massa sovint, poc valorada.

Per concloure amb aquesta illa, es vol recordar el penós estat de la secció etnogràfica del Museu de Mallorca, a Muro, una situació que es ve denunciant des de fa almanco dues dècades, i a la qual les institucions públiques no han sabut posar-hi remei. La seva titularitat és estatal, però la responsabilitat del patrimoni que custodia pertany al conjunt de la societat, especialment la mallorquina, incloses les seves institucions públiques. També en referència al Museu de Mallorca, fa més de deu anys que la seu de Palma està en procés de reforma, amb la meitat de les sales tancades, i amb un pes dins l'àmbit museístic que s'estima totalment insuficient. És urgent replantejar el paper d'aquest centre i, sobretot, fer-lo més visible socialment. Hi ha una pobresa de recursos evident, per això la gestió ha d'aprofitar tots els que té de manera eficaç. No és l'únic cas de desamor, malauradament, però es considera que la importància d'aquest centre i del seu fons, han de ser una prioritat.

A Menorca hi ha encara menys producte turístic sorgit arran dels museus. L'oferta del Museu de Menorca presenta una gran qualitat, però la seva promoció s'enfoca més al públic local, caldria incorporar el turístic per posar en valor aquest magnífic museu, el qual té una potencialitat turística significativa que li permetria ser l'element coordinador de les iniciatives culturals de l'illa envers al turisme. Ca n'Oliver és un altre recurs destacable i que podria assumir també, la dinamització cultural de l'àmbit turístic de la ciutat i de la zona, vinculada sobretot a l'art contemporani, el qual té poca representació a l'illa.

Una iniciativa que es vol posar en relleu és l'oferta de la Fundació Hospital de l'Illa del Rei de Maó, encarregada de la recuperació d'aquest indret i de la seva gestió. A part dels espais recuperats, de l'exposició de la col·lecció de caràcter mèdic i farmacològic, i de les seves visites guiades en

diferents idiomes, totalment gratuïtes (només cal pagar els 10€ pel transport amb vaixell fins a l'illa), actualment hi ha en marxa dos projectes més que poden ser punters en l'oferta cultural de l'illa. Per una part, s'està enllestit un centre d'interpretació del Port de Maó (una iniciativa necessària des d'un punt de vista social i cultural), el qual completarà la visita no només de l'illa del Rei, sinó de la ciutat i de la resta d'espais museístics que té. D'altra banda, també s'ha procedit a la instal·lació d'un centre d'art contemporani gestionat per *Hauser&Wirth*, una de les galeries d'art més prestigioses del món, present a les principals ciutats europees i americanes. Tot plegat, constituirà una oferta cultural variada i molt completa, ja que a part de la visita a l'illa i als seus diferents espais, el viatge en vaixell pel port de Maó suma potencialitat al producte. Caldrà ampliar l'horari d'accés, i plantejar una promoció conjunta que deixi constància de la qualitat de la proposta.

A Ciutadella hi ha el projecte d'un nou museu municipal, anteriorment ubicat al Bastió de Sa Font, un espai que presentava unes condicions adequades per dur-hi a terme un discurs museogràfic continuat i únic, ja que les seves dimensions són considerables. Aquest museu ha estat tancat i actualment s'ha situat una primera exposició al Casal de Can Saura, on es vol ubicar el nou centre, de caràcter general. Si la iniciativa ha de suposar una millora a l'anterior museu, haurà estat un encert, però el temor rau en el fet aquesta iniciativa es perllongui massa en el temps. Ciutadella no és precisament una ciutat que es pugui permetre tenir museus tancats, simplement perquè només té com espais museístics el museu municipal i el palau Olivar. Esperem que aquest projecte tingui un camí planer i suposi un equipament rellevant per a la ciutat.

Un altre projecte menorquí en marxa és el del pati de la Lluna d'Alaior, on hi ha projectat un museu etnogràfic i un altre dedicat al calçat. Certament, resulta decebent que aquesta indústria només sigui constatada en la secció d'època contemporània del Museu de Menorca. Sense dubte, aquesta referència no és suficient i la importància del tema bé necessita un museu, a part d'allò que ha suposat i continua suposant, el calçat per a la societat menorquina. Per acabar, es vol ressenyar un fet que s'estima realment preocupant, i és la manca d'infraestructures dedicades al patrimoni arqueològic menorquí. És cert que aquest té un pes rellevant en el Museu de Menorca, però és considerat inaudit que no s'hagin dut a terme un major nombre d'intervencions interpretatives en els jaciments, sobretot en aquells que resulten no només claus per a la història de l'illa, com la Naveta del Tudons, sinó que també són un dels recursos turístics més destacats. La candidatura a patrimoni mundial de la UNESCO es considera certament coixa des d'un punt de vista museístic.

D'Eivissa es vol destacar els museus de Dalt Vila els quals, poden oferir una oferta cultural variada i completa, però aquests no es promocionen de la manera adequada. Una vegada més, hi ha manca de producte. De manera aïllada resulta més difícil potenciar determinats centres. Agrupar-los, crear una oferta entorn d'ells, unitària i ben dirigida, pot donar resultats molt positius, sobretot en un grup de centres situats en una zona arreplegada que té un flux de visitants molt potent. Així mateix, es vol fer notar la trista

situació del Museu Arqueològic de Dalt Vila, tancat des de fa més d'una dècada. Hi ha obert el seu filial del Puig dels Molins, però aquest no ha d'esborrar l'existència de l'altre, la presència del qual ha quedat amagada dins la ciutat. Hi ha d'haver la voluntat, sobretot per part de l'administració pública, d'afrontar el repte, de no deixar-ho per a més endavant, de no restar quiets esperant respostes que no arriben. S'ha de denunciar tant com faci falta la situació i s'ha de recordar cada dia que passa, que hi ha un patrimoni oblidat entorn del museu.

Contràriament, es vol posar en relleu el potencial del Museu d'Art Contemporani d'Eivissa, gràcies al seu magnífic edifici, el seu acurat discurs museogràfic i les obres que s'hi mostren. Tot allò que representa aquest museu per a la cultura, així com la seva trajectòria històrica, haurien d'estar més presents i posats en valor a partir de diferents iniciatives. Cal pensar que és el primer museu d'art contemporani d'Espanya, representa la internacionalitat de l'illa i el seu caràcter transgressor. No s'han de desapropositar aquestes senyes d'identitat, sinó que s'han d'oferir al públic que no les coneix i brindar, a partir d'elles, una experiència d'acord amb les característiques del museu.

L'altre gran potencial museístic ho representa el Museu Etnogràfic de Can Ros a Santa Eulàlia i la seva secció de Ses Païsses de Cala d'Hort. Després del canvi produït en el 2017, aquest centre està preparat per assumir una tasca dinamitzadora en la seva àrea, on la presència de museus no és destacada. Can Ros és la part més local d'Eivissa, aquella que, en certa mesura, pot resultar més «exòtica» als visitants estrangers, i la que pot oferir experiències vinculades a conceptes com «sostenible», «autèntic», «d'aquí», «original» i «essència». Per aconseguir-ho, cal seguir potenciant aquest museu no només en la part de l'illa on es troba, sinó arreu d'aquesta.

Per acabar amb aquesta illa, es vol ressenyar el projecte del futur museu de la mar com a possible xarxa per acabar amb la concentració actual dels museus en dues àrees molt concretes: Eivissa i Santa Eulària des Riu. Aquest és un dels reptes que ha d'assumir la museística eivissenca, estendre la seva presència arreu de l'illa, sigui amb la inclusió de diferents elements patrimonials vinculats als museus existents o amb la creació de filials o seccions en els municipis que no tenen oferta de museus.

Per acabar el recorregut, cal parlar de Formentera, on actualment destaca només el Centre d'Interpretació del Far de la Mola, un dels llocs més visitats de l'illa. Segons la informació aportada pel consell insular, està en marxa la creació del Museu de Formentera i la seva xarxa, en la qual s'inclou un nou espai pel Museu Etnogràfic, ubicat a Sant Francesc. Fora de l'opinió de qui escriu aquestes línies, la no existència en el dia d'avui d'un museu en aquesta illa, és un fet que no compleix amb el marc legal establert per la Llei de Patrimoni de les Illes Balears. Aquesta premissa, concretada en l'esmentada llei del 1998, no és encara una realitat. Un despropòsit més ocorregut en el sector museístic de les illes.

Per tancar aquest punt, es vol deixar patent que actualment no hi ha cap museu que tracti de manera íntegra el fenomen turístic a les Balears,

aquell que ha transformat la seva societat i la regeix, o almanco ho ha fet fins el dia d'avui. No s'estima més important que un altre tipus de projecte o de temàtica, però s'ha de reconèixer que aquest fet causa una desagradable sensació.

Seguint amb els temes abordats per aquesta tesi, cal parlar de les xifres de visitants dels museus, les quals han suposat un entrebanc difícil de tractar. **Així doncs, es pot afirmar que un alt tant per cent dels museus no duen a terme un estudi del seu públic, i aquells que ho fan normalment es limiten a fer un recompte numèric i no inclouen aspectes qualitius que aportarien molta informació per poder configurar una oferta millor.** Obtenir les dades de visitants és una tasca realment complicada per diferents motius: o perquè els museus no disposen de xifres o perquè no volen fer-les públiques o per qualsevol altra raó. Arran d'aquests impediments, no ha estat possible obtenir unes conclusions tancades sobre el públic dels museus de les balears, però malgrat això sí s'han pogut detectar algunes tendències. La primera és que es poden distingir dos tipus de museus: aquells on predomina un públic turista i aquells que es nodreixen de les visites locals. En aquest sentit, el primer grup presenta una característica específica, una estacionalitat en el seu horari d'obertura. És a dir, que alguns dels museus que tenen un alt percentatge de visitants turistes, solen tenir un horari ampliat a l'estiu, però a l'hivern aquest es veu reduït, i fins i tot hi ha centres que tanquen durant alguns mesos. Com a molt, a vegades ofereixen visites concertades. En canvi, aquells museus on predomina el públic local (els escolars solen representar un alt percentatge d'aquestes visites), es produeix la situació contrària, és a dir, els mesos d'estiu redueixen el seu horari o fins i tot tanquen algun mes.

Es pot apuntar que els museus amb major afluència de turistes es localitzen sobretot a la zona de Palma i a la Serra de Tramuntana, a Maó, a Dalt Vila i a Santa Eulària des Riu, fet que encaixa perfectament amb la realitat turística que presenten aquestes zones. Per una altra part, en general les nacionalitats més presents en els museus són, per aquest ordre, l'espanyola, l'alemanya, l'anglesa i la francesa. A Menorca es pot concretar una diferència, ja que després dels espanyols, els anglesos són els que predominen.

Cal dir, per una altra part, que en general cap dels dos grups planifiquen el seu horari amb l'objectiu de convertir-se en un recurs generador de demanda turística, ja que els que tanquen a l'hivern es nodreixen dels milions de turistes que reben les illes durant l'època estival els quals, com a efecte col·lateral, realitzen algunes visites culturals, entre elles als museus. I, aquells que tanquen o redueixen el seu horari a l'estiu, donen l'esquena a la situació que es viu durant aquests mesos, demostrant un desinterès per aquest tipus de públic.

En tot, es vol remarcar la necessitat de dur a terme estudis de públic, sistematitzats i que aportin més informació a part de la quantitativa. Seria molt útil que existís un mètode d'estudi de públic emprat per tots els museus, perquè sinó es fa molt difícil arribar a conclusions encertades i equilibrades.

Els museus que realitzen algun control de les seves visites fan servir sistemes totalment diferents que no permeten establir comparatives concloents. Aquesta és una via d'estudi que es deixa oberta i s'espera que sigui posada en marxa aviat.

Per acabar, s'ha pogut estimar quins són els museus balears que presenten una major potencialitat turística, basada en l'anàlisi feta de cada un d'ells i en la concreció d'una metodologia que ha permès fer aquesta valoració. Cal remarcar, com ja s'ha dit en la introducció, que no s'ha fet una anàlisi exhaustiu de cada centre, ja que això suposaria una tesi doctoral per cada un dels comptabilitzat. Allò que s'ha fet és una valoració general basada en els següents ítems: l'estat de les seves instal·lacions, la seva col·lecció i discurs museogràfic, la seva presència en línia a partir d'una pàgina web i de les xarxes socials, la seva accessibilitat horària, els seus recursos idiomàtics, l'entorn on se situen i altres aspectes que puguin resultar atractius i positius pels centres (que sigui impulsat en diferents xarxes de museus i iniciatives similars, que representi un nom o marca reconeguts internacionalment, que s'inclouï dins patrimoni UNESCO o que tingui un programa d'activitats destacat, entre d'altres). Així doncs, es pot afirmar que cap museu ha obtingut la puntuació màxima, que són catorze punts, sinó que com a màxim n'han tingut tretze. A Mallorca, els centres més potents, des d'un punt de vista turístic són Es Baluard, La Fundació Miró i el *Rafa Nadal Museum Experience*, els quals ocupen la segona posició del rànquing. En la tercera hi ha un major nombre de centres: el Museu d'Art Sacre de Mallorca, el Museu Sa Bassa Blanca d'Alcúdia, Son Marroig a Deià, la casa museu de Robert Graves, també a Deià i la Cartoixa de Valldemossa. A Menorca el Museu de Menorca ha obtingut tretze punts, Ca n'Oliver a Maó dotze, juntament amb l'Hospital de l'Illa del Rei. Després d'aquests el següent centre que es situa en la setena posició amb vuit punts és el Museu de Ciències Naturals de Menorca a Binissuès. A Eivissa hi ha el MACE en primera posició, seguit del Museu Arqueològic del Puig dels Molins en segona i de Can Ros en el tercer lloc. Per tant, i a partir d'aquesta valoració, es pot confirmar que hi ha una polarització significativa en la qualitat turística dels museus, que es tradueix també en una reconeixement de l'estat que presenten aquests equipaments a escala general.

A partir d'aquí s'ha pogut concretar que, a escala general, els ítems que presenten una major problemàtica són l'estat de les instal·lacions i un discurs museogràfic pobre, a part d'una sovint dubtosa conservació del fons. Per una altra part, tampoc destaca la seva presència a internet, ni la utilització de mitjans disponibles per a la visita.

Com a punts positius, s'ha de destacar la varietat museística de les balears, la riquesa dels fons dels seus museus, vinculats a artistes reconeguts internacionalment. També destaca la vinculació que molts centres tenen (o podrien tenir) amb altres tipus de recursos, no només culturals, sinó també naturals i patrimonials. Això planteja la possibilitat de crear una oferta museística diversificada i complementada per altres elements que la facin més atractiva. Per una altra part, hi ha també l'opció de comunicar i fomentar

els museus a través de xarxes que permetin no només una multiplicació de les opcions, sinó el desenvolupament territorial arreu de cada illa.

Per concloure, només queda a dir que és necessari un enfocament positiu envers els museus de les illes, els quals presenten moltes possibilitats, però sembla que en alguns casos ni els seus propis responsables en són conscients. Hi ha molta feina a fer, però també existeix una potencialitat que ara com ara està desaproveitada. Les entitats públiques, de la mà de les privades, han d'impulsar una tasca seriosa al respecte, cal posar a disposició de l'àmbit museístic més recursos, sobretot personals, amb professionals coneixedors d'aquestes infraestructures, però també aquells vinculats al turisme. Una feina conjunta és la clau per coordinar dos àmbits tant significatius en aquesta comunitat. **El canvi que es necessita és possible de la mà de la cultura, amb el suport institucions i social necessari, i amb els museus com a lloc de trobada de la identitat i el futur d'aquesta societat.**

Finalment, cal una darrera reflexió entorn de la situació actual provocada per la COVID-19. A principis de 2021 s'han conegut les dades de visitants dels principals centres de Palma, i la caiguda ha estat tan pronunciada que ha estat titular de la secció cultural d'alguns diaris. Efectivament, en el moment de tancar aquesta tesi, es calcula que aproximadament un 40% dels museus balears romanen tancats, i el 50% d'aquests no sap quin dia podrà tornar a obrir les portes. Si la situació ja es presentava precària per a un elevat nombre de centre, ara com ara el seu futur és totalment incert.

Al respecte, alguns museus han dut a terme iniciatives dirigides a animar a la població local a presentar els museus com a llocs segurs per a la salut pública. A escala institucional, no hi ha encara cap pla d'actuació per afrontar aquesta complicada situació. Les conseqüències només es podran valorar quan hagi passat un període de temps ampli que permeti tenir una perspectiva de la situació. Ara mateix, només es pot esperar que la reactivació general arribi prest i que aquest moment no resulti massa tard per alguns dels museus de les Illes Balears. Es vol precisar que quan es tanquen les portes d'un museu, s'estanca una part molt important del patrimoni i la identitat d'una societat i, en aquests moments tan incerts, el més necessari és memorar el passat per entendre qui som i decidir cap a on volem continuar.

Bibliografia i fonts documentals

Bibliografía general

Acerenza, M.A. (2006). *Conceptualización, origen y evolución del turismo*. México: Editorial Trillas. Disponible a <https://cutt.ly/Tg9phfj>. Consulta 14/11/2020, 16:59 h.

Alarcón, R. (2007). Sociología y estudios de público en los museos españoles. *Museos: Revista de la Asociación Profesional de Museólogos de España*, núm. 12, p. 233-246. Disponible a <https://cutt.ly/Kh7Y5vi>. Consulta 12/02/2016, 9:52 h.

Alcalde, G., Boya, J., Roigé, X. (ed.) (DL 2012). The new museums of society: redefining models, redefining identities. *The museums of society*. [s.l.]: Publicacions de l'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural.

Alquézar, E.M. (2010). *El museo en el mundo digital. La red digital de colecciones de museos de España*. Tecnimap. Disponible a <https://cutt.ly/jh1nKnQ>. Consulta 27/08/2019, 12:50 h.

Arrieta, I. (2012). La interrelación y proyectos turístico-patrimoniales: de lo simple a lo complejo. A Arrieta, I. (ed.). *Museos y turismo: expectativas y realidades*, p. 11-24. Bilbao: Universidad del País Vasco. Disponible a <https://cutt.ly/QheCmmo>. Consulta 09/03/2018, 18:09 h.

- (2014). Públicos y museos: entre la democracia cultural y la mercantilización del patrimonio cultural. A Arrieta, I. (ed.). *La sociedad ante los museos*, p. 9-25. Bilbao: Universidad del País Vasco. Disponible a <https://cutt.ly/Oh7R59Z>. Consulta 13/04/2018, 22:01 h.

Artal, A., Villena, M. (2016). Aportaciones del turista cultural a la sostenibilidad del destino: el caso español. *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, n.113, p. 123-147. Disponible a <https://cutt.ly/HjozPq0>. Consulta 21/08/2019, 10:09 h.

Ascanio, A. (2003). Turismo: la reestructuración cultural. *PASOS : Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*. Vol 1 N° 1, p. 33-37. Disponible a <https://cutt.ly/Rg9ocIY>. Consulta 10/12/2019, 10:33 h.

Asensio, M. (2008). El turismo cultural. La planificación de la visita y los centros de visitantes. *Turismo cultural y Extremadura*. Amigos de los

Museos, abril, p. 22.23. Madrid: Federación Española de Amigos de los Museos. Disponible a <https://cutt.ly/8h5Q4Vn>. Consulta 07/08/2017, 11:55 h.

Aulet, S., Hakobyan, K. (2011). Turismo religioso y espacios sagrados: una propuesta para los santuarios de Catalunya. *Revista Iberoamericana de Turismo – RITUR*, vol. 1, n. 1., p. 63-82. Disponible a <https://cutt.ly/WjvhA06>. Consulta 25/03/2017, 09:42 h.

Azor, A. (2017). Medio siglo de museos en la UNESCO. Las recomendaciones de 1960 y 2015. *Museos.es. Revista de la Subdirección General de Museos Estatales*. Núm. 11-12, p. 213-228. Disponible a <https://cutt.ly/Ohq1Y0E>. Consulta 03/05/2018, 12:51 h.

Azuela, I., Sanzo, M.J., Fernández, V., (2010). El marketing de la cultura y las artes: una evolución. *Revista Nacional de Administración, enero-julio*, p.23-36. Disponible a <https://cutt.ly/Qh7IVhu>. Consulta 11/04/2017, 13:58 h.

Baños, C.J. (1998). La oferta turística complementaria en los destinos turísticos alicantinos: implicaciones territoriales y opciones de diversificación. *Investigaciones Geográficas*, núm. 19, p. 85-103. Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes.

Barretto, M. (2007). Turismo y cultura. Relaciones, contradicciones y expectativas. *PASOS, Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*. Tenerife: Asociación Canaria de Antropología.

Bellidos, M.A. (2013). Los museos y los nuevos medios: paradigmas del conocimiento y la difusión. *Sociedad: boletín de la Sociedad de Amigos de la Cultura de Vélez-Málaga*, N.º. 12, 2013, págs. 27-30. Disponible a <https://cutt.ly/IjFAWLj>. Consulta 22/06/2017, 14:09 h.

Bolaños, M. (1997). Historia de los museos en España. Asturias: Trea Ediciones, S.L.

Caamaño, I. (2017). Desarrollo local y turismo industrial. El caso de España y Portugal. Tesis doctoral de la Universidad da Coruña. Disponible a <https://cutt.ly/kjFAahm>, consulta 15/03/2018, 12:25 h.

Cànoves, G., Prat, J.M., Blanco, A. (2016). Turismo en España, más allá del sol y la playa. Evolución reciente y cambios en los destinos de litoral hacia un

turismo cultural. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*. Núm. 71, p. 431-454. Disponible a <https://cutt.ly/yjf8FOL>. Consulta 04/02/2017, 10:47 h.

Carbonell, E. (2005). Reflexiones entorno a los museos, hoy. *Museos.es. Revista de la Subdirección General de Museos Estatales*. Núm. 1, p. 12-21. Disponible a <https://cutt.ly/nheHj2s>. Consulta 23/01/2018, 17:55 h.

Carreras, C., González, F., Mancini, F., Morri, A., Pardo, J., Pérez, E., Sureda, J. (2010). *Turisme cultural*. Barcelona: FUOC.

Chinchilla, M., Alquézar, E.M. (2006). Red de Museos Estatales. Nuevas perspectivas. *Redes de Museos. Revista de la Asociación Profesional de Museólogos de España*. Núm. 11. p. 29-38. Disponible a <https://cutt.ly/Jhu1HEJ>. Consulta 17/09/2017, 16:23 h.

Cuenca, M. (2000). Ocio Humanista. Dimensiones y manifestaciones actuales del ocio. *Documentos de Estudio de Ocio*. Núm. 16. Bilbao: Universidad de Deusto. Instituto de Estudio de Ocio.

De Varine, H. (2007). El ecomuseo. Una palabra, dos conceptos, mil prácticas. *Museos Locales: Naturaleza y perspectivas. Mus-A, Revista de Museos de Andalucía*, Año V, Nº 8, p.30-39. Andalucía: Junta de Andalucía.

Delgado, E. (2001). L'art del turisme. *Turisme i cultura : debats del Congrés de Turisme Cultural SITC (Saló Internacional del Turisme a Catalunya) Congrés de Turisme Cultural (1r: 2001 : Barcelona)*, p. 101-108. Barcelona: Interarts.

Díaz, I. (2002). ¿Qué fue de la nueva museología? El caso de Québec. *Artigrama*. Núm. 17, p. 493-513. Disponible a <https://cutt.ly/fhyzuzv>. Consulta 26/05/2019, 17:09 h.

Donaire, J.A. (2008). *Turisme cultural. Entre l'experiència i el ritual*. Bellcaire d'Empordà: Edicions Vitel·la.

- (2012). Turistas y museos. Apocalípticos e integrados. Museos y turismo: expectativas y realidades. Arrieta, I. (ed.), p. 25-38. Bilbao: Universidad del País Vasco.

Espinosa, A., Bonmatí, C. (2008). Como no construir un museo por el tejado. *Boletín de Interpretación*, núm. 19, 3 de abril de 2010, p. 12-14. Disponible a <https://cutt.ly/6h0L2mN>. Consulta 10/12/2016, 12:07 h.

Estévez (2006). Redes de Museos: conexiones y enredos. *Museos Locales y Redes de Museos. Revista de la Asociación Profesional de Museólogos de España*. Núm. 11, p. 151-157. Disponible a <https://cutt.ly/yhyl0rT>. Consulta 08/02/2015, 11:27 h.

Farré Perales, M. (2018). Los iconos culturales: un factor determinante en la elección del destino turístico. *Journal of Tourism and Heritage Research*, vol 1, nº 4, p. 80-112. Disponible a <https://cutt.ly/qg9c7ey>. Consulta 03/07/2020, 11:24 h.

Fernández, J. (1996). *Introducción a la conservación del patrimonio y técnicas artísticas*. Barcelona: Editorial Ariel, S.A.

Fernández, E. (2006). De tesoro ilustrado a recurso turístico: el cambiante significado del patrimonio cultural. *PASOS, Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, Vol. 4, núm. 1, p. 1-12. Disponible a <https://cutt.ly/Fg9un4k>. Consulta 10/03/2020, 9:47 h.

Fernández, V. (2008). La protección del patrimonio mundial en España. *Revista electrónica de Patrimonio Histórico*, Núm. 2, p. 36-65. Disponible a <https://cutt.ly/Kg9uc2t>. Consulta 14/01/2020, 17:22 h.

Fernández, M. (2012). Turismo cultural y museos: oportunidades de desarrollo comunes. El caso de Cesis, Letonia. *Museos y turismo: expectativas y realidades*. Bilbao: Universidad del País Vasco. Disponible a <https://cutt.ly/nhq0UIO>. Consulta 14/04/2018, 13:06 h.

Gali, N., Vida, D., Majó, J. (2000). Patrimonio cultural y turismo: Nuevos modelos de promoción via internet. *Cuadernos de Turismo* nº 6, p.73-88. Disponible <https://cutt.ly/xjFPI3o>. Consulta 15/09/2018, 12:20 h.

Gaya, J.A. (1955). *Historia y guía de los museos en España*. Madrid: Espasa-Calpe, S.A.

García, F. (2000). *La formación histórica del concepto de museo. Una mirada atrás*. El Museo Imaginado. Base de Datos y Museo Virtual de la pintura española fuera de España. Disponible a <https://cutt.ly/7hq9kLk>. Consulta 21/03/2018, 18:58 h.

García, M.P. (2000). *El patrimonio cultural. Conceptos básicos*. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza.

García, A. (2017). Conociendo a los visitantes. El Laboratorio Permanente de Público de Museos, un proyecto integral. Pérez, L. (coord.). *Estudios sobre público y museos. Apuntes para pasar de la teoría a la práctica*, Vol. II, p. 51-72. México: Instituto Nacional de Antropología e Historia.

Ges, M. i Becerril, S. (coord.) (1999). *Fondos y formas: recursos internacionales para proyectos culturales y artísticos*. Barcelona: Interarts Península.

Gordon, B.M. (2002). El turismo de masas. Un concepto problemático en la historia del siglo XX. *Historia contemporánea*, 25. Disponible a <https://cutt.ly/2g9sPxj>. Consulta 24/03/2020, 19: 43 h.

Grande, J. (2001). Análisis de la oferta de turismo cultural en España. *Estudios Turísticos*, nº 150, p.15-40. Instituto de Estudios Turísticos, Secretaría General de Turismo, Secretaría de Estado de Estudio y Comercio. Disponible a <https://cutt.ly/6hymJqt>. Consulta 05/09/2015, 20:05 h.

Guzmán, A., Fernández, G. (s.d.). Notas teóricas sobre los ecomuseos II. Disponible a <https://cutt.ly/Dg9iAN2>. Consulta 22/11/2017, 16:36 h.

Hernández, A. (2004). El papel del patrimonio en el progreso económico, social y cultural. El caso particular del turismo. Vol. 2, nº 2, p. 307-310. *Pasos. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*. Disponible a <https://cutt.ly/mg9iOE4>. Consulta 11/03/2020, 18:33 h.

Hernández, F. (1992). Evolución del concepto de museo. *Revista General de Información y Documentación*. (Vol. 2 -1), p. 85-97. Madrid: Complutense.

- (2002). *El patrimonio cultural: la memoria recuperada*. Asturias: Ediciones Trea, S.L.
- (2007). La museología ante los retos del siglo XXI. *E-rph: Revista Electrónica de Patrimonio Histórico*. Núm. 1, diciembre, p. 333-358. Disponible a <https://cutt.ly/Hg9oDoH>. Consulta 21/09/2019, 19: 52 h.

Herrero, L.C., Sanz, M.I., Sanz, J.A. (2002). Turismo cultural de museos: análisis y valoración. *Estudios Turísticos*, núm. 153, p.61-83. Instituto de Estudios Turísticos. Disponible a <https://cutt.ly/shebw3x>. Consulta

30/07/2019, 13:10 h.

Klein, R. (2001). Public Policies and Cultural Tourism: EU activities. *Turisme i cultural. Debats del Congrés de Turisme Cultural*. Barcelona: Interarts.

Lacouture, F. (1985). La nueva museología. *Revista de la Escuela Nacional de Artes Plásticas*. Año 1, núm. 3, abril. Universidad Nacional Autónoma de México. Disponible a <https://cutt.ly/OhymeKy>. Consulta 09/02/2018, 19:36 h.

Layuno (2007). El museo más allá de sus límites. Procesos de musealización en el marco urbano y territorial. *Oppiu*, núm. 3, p.133-164. Universidad SEK. Segovia. Disponible a <https://cutt.ly/9hympp9>. Consulta 02/11/2019, 19:54 h.

Lezcano, M. E.; Novo, N. (2008). La reinterpretación del patrimonio como cultura y economía: los casos de galicia e illes balears». En: *Modelos, intercambios y recepción artística (de las rutas marítimas a la navegación en red): XV Congreso Nacional de Historial del Arte*. Vol II. p. 1227-1240. Palma de Mallorca.

Llull Peñalba, J. (2005). Evolución del concepto y de la significación social del patrimonio cultural. *Arte, Individuo Y Sociedad*, 17, p. 177 - 206. Disponible a <https://cutt.ly/Jg9iwWj>. Consulta 15/03/2020, 16:26 h.

López, I. (2000). *Cultura y ciudad. Manual de política cultural municipal*. Asturias: Ediciones Trea, S.L.

Mackercher, B., du Cros, H. (2003). Testing a Cultural Tourism Typology. *International Journal of Tourism Research*, pàg. 45-58. Disponible a <https://cutt.ly/ihu199q>. Consulta 11/02/2015, 15:56 h.

Mallor, E., González-Gallarza, M., Fayos, T. (2013). ¿Qué es y cómo se mide el turismo cultural? Un estudio longitudinal en series temporales para el caso Español. *Revista de turismo y patrimonio cultural*. Núm. 2 (Vol.11), p. 269-284. Disponible a <https://cutt.ly/8g9gtL4>. Consulta 14/11/2020, 17:48 h.

Marco, M. (1997). Estudio y análisis de los museos y colecciones museográficas de la provincia de Alicante (Tesis de Doctorado). Alicante: Universidad de Alicante.

Martín de la Rosa, B. (2003). Nuevos turistas en busca de un nuevo producto: el patrimonio cultural. *Pasos. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*. Vol. 1. Núm. 2, p. 155-160. Disponible a <https://cutt.ly/shu14Ud>. Consulta 13/03/2018, 21:29 h.

Martos Molina, M. (2006). *Herramientas para la gestión turística del patrimonio cultural. Manual para gestores culturales*. Asturias: Ediciones Trea, S.L.

Mondéjar, J.A., Cordente, M., Mondéjar, J., Meseguer, M.L., (2009). Perfil del turista cultural: una aproximación a través de sus motivaciones. *HER&MUS*, N°2, p. 52-58. Disponible a <https://cutt.ly/AjojAAQ>. Consulta 02/01/2020, 22:32 h.

Moragues, D. (2006). *Turismo, cultura y desarrollo*. Madrid: Agencia Española de Cooperación Internacional. Madrid: Dirección General de Relaciones Culturales y Científicas.

Morère, N., Perelló, S. (2013). Lizarralde, E., Ferro, E. (ed). *Turismo cultural. Museos, patrimonio y empleabilidad*. Madrid: Fundación EOI. Disponible en <https://cutt.ly/QhkVVyJ>. Consulta 17/01/2021, 13:51 h.

Morro, A. i Sureda, J. (2009). *El turisme cultural*. Barcelona: UOC.

Navajas, O. (2008). *Una “nueva” museología*. Conferencia pronunciada a la Seu del Consell Internacional de Museus d'Argentina. Disponible a <https://cutt.ly/ihq4Bbn>. Consulta 25/05/2019, 14:17 h.

Navarro, D. (2015). Recursos turísticos y atractivos turísticos: conceptualización, clasificación y valoración. *Cuadernos de Estudios Turísticos, núm. 35, pàg. 335-357*. Murcia: Universitat de Murcia.

Parra-Martínez, J., Crosse, J. (2018). *Grace Morley, The San Francisco Museum of Art and the Early Environmental Agenda of the Bay Region (193X-194X)*. Alicante: Universidad de Alicante. Instituto Universitario de Estudios de Género.

Pastor Alfonso. M.J. (2003). El patrimonio cultural como opción turística. *Horizontes Antropológicos*, ano 9, núm. 20, pàg. 97-115. Disponible a <https://cutt.ly/zg9iXe9>. Consulta 23/02/2020, 12:16 h.

Pérez, E. (2018). Buenas prácticas en la investigación del público en museos. Pérez, L (coord.). *Estudios sobre público y museos. Referentes y experiencias de aplicación de campo*. Volumen III, p. 26-56. México: Instituto Nacional de Antropología e Historia. Disponible a <https://cutt.ly/hh7Ap1X>. Consulta 13/02/2019, 13:24 h.

Poulot, D. (2011). *Museo y museología*. Madrid: Abada Editores, S.L.

Prada-Trigo, J., Armijos, D., Crespo, A., Torres, L. (2018). El turista cultural: tipologías y análisis de las valoraciones del destino a partir del caso de estudio de Cuenca-Ecuador. *Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*. Núm. 1,(Vol. 16) p. 55-72. Disponible a <https://cutt.ly/Qg9lo76>. Consulta 14/11/2020, 18:36 h.

Prats, L. (2003). Patrimonio + turismo = ¿desarrollo?. Vol. 1 N° 2, p. 127-136. Pasos. *Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*. Disponible a <https://cutt.ly/Gg9kQJa>. Consulta 21/10/2019, 13:21 h.

Puertas, X. (2007). *Gestión del ocio en el ámbito turístico*. Madrid: Editorial Síntesis.

Puiggròs, E. (2005). *Los museos para el público, un público para los museos*. Girona: Xarxes d'Escoles de Turisme.

Ramos, M. (2007). *El turismo cultural, los museos y su planificación*. Asturias: Ediciones Trea, S.L.

- Ramos, M. (2012). Turismo, museos y sostenibilidad ante el azote de la crisis económica. *Museos.es. Revista de la Subdirección de Museos Estatales*, núm. 7-8. Disponible a <https://cutt.ly/0g9i3Se>. Consulta 03/11/2019, 16:09 h.

Richards, G. (2001). El desarrollo del turismo cultural en Europa. *Estudios Turísticos*. Núm. 150, p. 3-13. Disponible a <https://cutt.ly/4gUUPb1>. Consulta 23/02/2018, 11:35 h.

- (2003) What is Cultural Tourism? A van Maaren, A. (ed.) *Erfgoed voor Toerisme. National Contact Monumenten*. Disponible a <https://cutt.ly/og9fPnN>. Consulta 14/11/2020, 17:43 h.
- (2005). *¿Nuevos caminos para el turismo cultural? Cultural Tourism in Europe*. Association for Tourism and Leisure Education (ATLAS). Disponible a <https://cutt.ly/hg9aV5S>. Consulta 07/04/2020, 11:28 h.
- (2019). Pre-publication version of Culture and tourism: natural partners or reluctant bedfellows? A perspective paper, *Tourism Review*. Disponible a <https://cutt.ly/ajgylGq>. Consulta 06/01/2020, 13:21 h.

Rojas, M. (2014). Museos y comunidad. Estrategias creativas para públicos en barrios patrimoniales. A Arrieta, I. (ed.). *La sociedad ante los museos*, p. 53-74. Bilbao: Universidad del País Vasco. Disponible a <https://cutt.ly/Oh7R59Z>. Consulta 13/04/2018, 22:01 h.

Ruiz, M. (2016). Reflexiones sobre los límites exactos/inexactos de la museología. *Contextos*, núm. 36, p. 145-165. Disponible a <https://cutt.ly/Vhq7r4Z>. Consulta 03/02/2019, 18:31 h.

Rullán, G. (1997). Del ocio al negocio... y otra vez al ocio. *Papers. Revista de Sociologia*. Núm. 53, p. 171-193. Disponible a <https://cutt.ly/PhegvB>. Consulta 12/02/2016, 11: 18 h.

Sánchez, M. (s.d.). *Los museos estatales ante la descentralización*. Portal Iberoamericano de Gestión Cultural. Disponible a <https://cutt.ly/Eh1z2UD>. Consulta 03/05/2018, 11:37 h.

Santacana, J., Serrat, N. (coord.) (2005). *Museografía didáctica*. Barcelona: Ariel.

Santana, J., Llonch, N. (2008). *Museo Local. La cenicienta de la cultura*. Asturias: Ediciones Trea, S.L.

Sendra, G. (2007). Modelo de Política Cultural en Catalunya. *I Conferencia internacional sobre políticas culturales*. País Vasco: Departament de Cultura, Servicio Central de Publicaciones Vasco.

Tarrats, F. (2006). Territorio, patrimonio, museos: transversalidad y redes. *Museos Locales y Redes de Museos. Revista de la Asociación Profesional de Museólogos de España*. Núm. 11, p. 13-144. Disponible a <https://cutt.ly/yhyl0rT>. Consulta 10/02/2015, 17:07 h.

Tresserras, J. i Matamala, J.C. (2012). La gestión y el uso turístico de los museos: la experiencia de Barcelona. A Arrieta, I (ed.). *Museos, memoria y turismo*, p. 160-174. Bilbao: Universidad del País Vasco. Disponible a <https://cutt.ly/MgPYgga>. Consulta 12/03/2017, 10:47 h.

Troncoso, CL., Almirón, A. (2005). Turismo y patrimonio. Hacia una relectura de sus relaciones. *Aportes y Transferencia*, año/vol. 1, núm. 009, p. 56-74. Mar del Plata: Universidad Nacional de Mar del Plata. Disponible a <https://cutt.ly/TgPYjO6>. Consulta 28/11/2018, 18:36 h.

Troitiño, M. A., Troitiño, L. (2008). La consolidació turística de les destinacions patrimonials: una aliança d'Estratègia entre patrimoni i turisme. Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura: revista de recerca humanística i científica, núm. 20, p. 102-119. Agrupació Borriana de Cultura. Disponible a <https://cutt.ly/ug9zh5B>. Consulta 07/10/2018, 18:50 h.

Troitiño, M.A., Troitiño, L. (2016). Patrimonio y turismo: reflexión teórico-conceptual y una propuesta metodológica integradora aplicada al municipio de Carmona (Sevilla, España). Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales, Vol. XX, núm. 543. Disponible a <https://cutt.ly/ihegYyb>. Consulta 29/05/2019, 18:44 h.

Troitiño, L. (2015). La dimensión turística del patrimonio cultural en la ciudad de Lorca (Murcia). *Cuadernos de Turismo*. Núm. 36, p. 398-414. Disponible a <https://cutt.ly/mhegEpy>. Consulta 21/05/2019, 17:07 h.

Tugores, F. i Planas, R. (2006). *Introducción al patrimonio cultural*. Asturias: Ediciones Trea, S.L.

Valcuende del Río, J.M. (2003). Algunas paradojas en torno a la vinculación entre patrimonio cultural y turismo. *Antropología y patrimonio : investigación, documentación e intervención*, p. 96-109. Sevilla: Consejería de Cultura, Junta de Andalucía.

Vázquez, R. (2005). Recursos culturales y diseño del producto y la oferta de turismo cultural: importancia de las actividades de Marketing. *Gestión del turismo cultural y de ciudad*, p. 29-60. Cuenca: Universidad de Castilla-La Mancha.

Vidal, D. (ed.) (2002). El marc del turisme cultural. *Cultura i turisme: actes del Seminari dut a terme a Barcelona el novembre de 1999*, p. 21-26 Girona: Servei de Publicacions de la Universitat de Girona.

Vizcaíno, M.L. (2015). Evolución del Turismo en España: el turismo cultural. *International Journal of Scientific Management and Tourism*. Vol 4, p. 75-95. Disponible a <https://cutt.ly/xhegShZ>. Consulta 21/02/2017, 10:14 h.

Bibliografia específica de les Illes Balears

AA.VV (2009). *Real Cartuja de Valldemossa*. Mallorca: Editorial Fisa Escudo de Oro, S.A.

AA.VV. (2003). *Eivissa patrimoni de la Humanitat*. Col·legi Oficial d'Arquitectes de les Illes Balears (ed.). Eivissa: Demarcació Eivissa-Formentera.

AA.VV. (2008). *Ibiza ciudad patrimonio de la Humanidad*. Eivissa: Ajuntament d'Eivissa.

Ajuntament de Sant Lluís (s.d.). Petit recorregut pels orígens francesos de Sant Lluís. Disponible a <https://cutt.ly/7jT5lEG>. Consulta 27/03/2018, 12:26 h.

Ajax, B., Jakober, B., Jakober, Y. (2007). *Sa Bassa Blanca*. Fundació Yannick y Ben Jakober. Mallorca: Indagrama.

Alberti Cabot, M. (DL2008). Las colecciones privadas del Cardenal Despuig y del Archiduque Luis Salvador de Austria en Mallorca, en los siglos XVIII y XIX, y su incidencia en el desarrollo de la institución museística isleña. *XV Congrés Nacional d'Història de l'Art (CEHA). Models, intercanvis i recepció artística (de les rutes marítimes a la navegació en xarxa)*, Vol.2, p. 1061-1074. Palma: Universitat de les Illes Balears.

Aldeguer, D. (2001). *Del arte del vidrio de Mallorca y los Gordiola*. Algaida: Vidrerías Gordiola.

Alomar, G. i Alomar, A. (1994). *El patrimoni cultural de les Illes Balears. Idees per una política de defensa i protecció*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.

Àmbit (2020). Can Saura, el Museu de Ciutadella. Àmbit. Revista de Cultura, núm. 58, gener-març 2020. Disponible a <https://cutt.ly/dha5uLp>. Consulta 25/11/2020, 18:00 h.

Andreu, C., Desel, C. (2017). Historia del Museu de Menorca. 150 años de museos arqueológicos en España. Boletín del Museo Arqueológico Nacional 35/2017. p. 693-702. Madrid: Museo Arqueológico Nacional. Disponible a <https://cutt.ly/ZhaUBgG>. Consulta 25/10/2019, 13:57 h.

Arrom, J.M. (2010a). Turisme urbà i cultural. La potencialitat turística de Palma. A Picornell, M., Arrom, J.M., Ramis, C.I. (coord.). *Reconversió integral dels espais turístics*. Palma: Institut d'Estudis Ecològics.

- (2010b). El turismo cultural en Mallorca: recursos, productos y potencialidades. Memoria de investigación. Disponible a <https://cutt.ly/ojhyNYG>. Consulta 10/08/2015, 09:54 h.
- (2020). El turismo cultural en Mallorca: recursos, productos y potencialidades. *Turisme cultural: anàlisi, diagnòstic i perspectives de futur*. Tom 1, p. 419-440. Palma: Agència D'Estratègia Turística de les Illes Balears.

Aulí, A., Pons, J. (2018). L'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears. A *XVIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, p. 161-174. Inca: Ajuntament d'Inca.

Azpeculieta, M.C., Sánchez-Fernández, M.D. (2015). La candidatura de Palma a Patrimoni Mundial de la UNESCO. La responsabilitat social de Palma, eterna candidata. *Anuari del Turisme de les Illes Balears*, p. 299-314. Palma: Vicepresidència i Conselleria d'Innovació, Recerca i Turisme, Universitat de les Illes Balears i Colònia Fundació Guillem Cifre.

Azpelulieta, M.C., Ramón, J., Abril, M. (2018). La oferta turística en la ciudad de Ibiza en el siglo XXI: patrimonio de la Humanidad y establecimientos de lujo. *HOLOS*, Año 34, Vol.03, p. 413-428. Disponible a <https://cutt.ly/5gPT8nS>. Consulta 11/10/2020, 16:44 h.

Barceló, B. (2000). Història del turisme a Mallorca. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*. Núm. 50 (Vol. XV), p. 31-55. Disponible a <https://cutt.ly/1f697Qf>. Consulta 10/09/2020, 10:35 h.

Bauçà de Mirabò, C. (2008) *La Real Cartuja de Jesús de Nazaret de Valldemossa. Formación y evolución de su patrimonio histórico-artístico*. Palma: Edicions UIB.

Beltrán, C. (s.d.). Evolució històrica del turisme de masses a l'illa de Menorca (1960-2010). Institut Menorquí d'Estudis. Disponible a <https://cutt.ly/ejhygR4>. Consulta 13/11/2020, 16:57 h.

Bennàssar, T. (2000). *Fundació Dionís Bennàssar. Casa Museu*. Mallorca: Fundació Dionís Bennàssar.

Benítez, M., Ripoll, A., Serra, S. (ed.). (1994): *Turisme, societat i economia a les Illes Balears*. Ed. Fundació Emili Darder, Palma.

Bernat i Roca, M. (1995). La sección etnológica del Museu de Mallorca (Muro). A Torres, B., de Santos, F. (ed.), *Anales del Museu Nacional de Antropología*. Núm. 11. Madrid: Ministerio de Cultura.

Bestard, B., Oliver, M., Rosselló, M. (2003). *Guia del castell de Bellver*. Palma: Ajuntament de Palma.

Blázquez, M. (2006). Eivissa, el paraíso con peor nombre. In Artigues Bonet, A.A., et al. (2006). Introducción a la geografía urbana de las Illes Balears. Guía de campo del VIII Coloquio y jornadas de campo de Geografía Urbana. Palma de Mallorca: Grupo de Geografía Urbana AGE, p. 238-267. Disponible a <https://cutt.ly/sjg6oEz>. Consulta 16/06/2017, 23:13 h.

Blázquez, M., Murray, I. (2010). Una geohistoria de la turistización de las islas Baleares *El Periplo Sustentable*, núm. 18, enero-junio, p. 69-118. Toluca (México): Universidad Autónoma del Estado de México. Disponible a <https://cutt.ly/ejhtQpy>. Consulta 08/02/2015, 11:22 h.

Bonet, J.M., Madernelo, J., (2003). *Museu d'Art Espanyol contemporani*. Madrid: Fundación Juan March.

Borràs, M.L., Castro, F., Cirlot, L., Coll, I., Duran, D., Llorens, T. (2004). *Es Baluard. Any zero*. Palma: Ingrama, S.A.

Camps, F. (1898). Itinerario de los talaiots (Menorca). *Revista Menorca*, Vol. 1, p. 94-109. Disponible a <https://cutt.ly/SgUXqxY>. Consulta 18/10/2020, 19:37 h.

Camps, A., Sintes, H. (coord.). (1997). *Museu Municipal de Ciutadella Bastió de Sa Font*. Ciutadella: Ajuntament de Ciutadella.

Cantarelles, C. (2012). Los orígenes del Museo Provincial de Bellas Artes de Palma (Mallorca) y sus inventarios iniciales: 1820-1850. *Ars Longa*:

cuadernos de arte, N° 21, p. 357-374. Disponible a <https://cutt.ly/Ygebadr>. Consulta 07/10/2020, 11:29 h.

Cañelles, V. (2011). Acción interpretativa para la finca pública de Son Real, Mallorca. Disponible a <https://cutt.ly/PhpOZc8>. Consulta 19/10/2019, 21:28 h.

Cardona, J.R., Serra, A. (2014a). Historia del turismo en Ibiza: Aplicación del Ciclo de la Vida el Destino Turístico en un destino maduro del Mediterráneo. *PASOS. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*. Vol. 12, N°4, p. 899-913. Disponible a <https://cutt.ly/9gPYrxg>. Consulta 11/10/2020, 17:08 h.

Cardona, J.R. (2014b). Inicios del turismo y actitudes de los residentes. El caso de Ibiza - España. *Estudios y perspectivas en turismo*. Volumen 24, p. 1-22. Disponible a <https://cutt.ly/ogPYsLk>. Consulta 12/10/2020, 11:35 h.

- (2017a). Consolidación de Ibiza como destino turístico (finales del siglo XX). *Gran Tour: Revista de Investigaciones Científicas*, n° 16, julio-diciembre de 2017, p. 43-62. Disponible a <https://cutt.ly/0jg6TOG>. Consulta 22/04/2019, 11:24 h.

- (2017b). Peculiaridades del turismo de Formentera. *International Journal of Scientific Management and Tourism*, Vol. 3 N°1 p. 555-578. Disponible a <https://cutt.ly/Ajhtfxu>. Consulta 21/07/2018, 13:45 h.

Cardona, J.R., Azpelicueta, M.C., Serra, A. (2015). "Ibiza, biodiversidad y cultura": evolución y potencial turístico de un emplazamiento Patrimonio Mundial. *International Journal of Scientific Management and Tourism*, p. 109-133, disponible a <https://cutt.ly/shhkO2r>. Consulta 25/10/2019, 14:15 h.

Cardona, J.R., Azpelicueta, M.C. (2015). Eivissa i Formentera: valors i gestió del patrimoni natural i històric. *Dalt Vila i la Posidònia de Formentera. Anuari del Turisme de les Illes Balears*, p. 281-298. Palma: Vicepresidència i Conselleria d'Innovació, Recerca i Turisme, Universitat de les Illes Balears i Colònia Fundació Guillem Cifre.

Celià, L. (2007). L'Associació Museu Balear de Ciències Naturals: 25 anys tenint cura del nostre patrimoni. A I Jornades d'Estudis Locals de Sóller: Societat, Geografia, Medi Ambient i Territori, Història, Patrimoni i Art i Cultura Popular, p. 95-100. Disponible a <https://cutt.ly/ujUPXqi>. Consulta 15/10/2018, 15:09 h.

- (2008). Necessitam més museus? La situació museològica de Sóller. A II Jornades d'Estudis Locals de Sóller en homenatge a Joan Estades Ensenyat, p. 427-447. Disponible a <https://cutt.ly/CjUJf6B>. Consulta 09/02/2017, 11:33 h.

Conselleria de Turisme, Govern de les Illes Balears i Institut d'Estudis Baleàrics (s.d.). *Islas Baleares. Naturaleza y Cultural*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.

Costa, B., Jiménez, H. (2017). El Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera: un Museo entre dos siglos. 150 años de museos arqueológicos en España. *Boletín del Museo Arqueológico Nacional* 35/2017, p.625-632. Disponible a <https://cutt.ly/Mhhu6yk>. Consulta 22/11/2020, 12:16 h.

Domínguez, D. (2018). El complexe Femenies. Un edifici digne de menció. *VIII Jornades d'Estudis Històrics Locals. Religiositat i moviments socials a Manacor*, p. 237-256. Manacor: Ajuntament de Manacor.

Dubon, M.L., Mateu, J. (2015). El paisatge com a patrimoni. El repte de la Serra de Tramuntana Patrimoni Mundial. *Anuari del Turisme de les Illes Balears*, p. 249-262. Palma: Vicepresidència i Conselleria d'Innovació, Recerca i Turisme, Universitat de les Illes Balears i Colònia Fundació Guillem Cifre.

Ensenat, J. (2014). Una visita virtual al museu marítim. *Gaceta Náutica*, enero de 2014. Disponible a <https://cutt.ly/ZhylRht>. Consulta 26/10/2019, 13:52 h.

Escalas, S. (2017). El nacimiento de la conciencia patrimonial religiosa y los museos de la diócesis de Mallorca en la primera mitad del siglo XX. *A Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, núm. 73, p. 173-189. Disponible a <https://cutt.ly/VjUPSk0>. Consulta 17/01/2021, 13:56 h.

Estudis Baleàrics 37-38. *30 Anys de turisme a les Illes Balears*. (1990). Palma: Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Govern de les Illes Balears.

Fernández, E. (2008). *Catàleg Miró a Sóller*. Mallorca: Fundació Tren de l'art

Forteza Oliver, M. (2012a). Miramar y el primer establecimiento tipográfico mallorquín: la imprenta de Nicolau Calafat y Bartomeu Caldentey (1485-90). *Gutenberg-Jahrbuch*, Num. 2012 p.147-156. Disponible a <https://cutt.ly/ljxEraB>. Consulta 02/08/2019, 11:35 h.

- (2012). El papel de los museos en las redes sociales. *Biblios*, Núm. 48. Disponible a <https://cutt.ly/5jxW6BC>. Consulta 10/01/2021, 18:26 h.

- (2015a). Los orígenes del turismo cultural en la Catedral de Mallorca (1905-1936). *Pasos, Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, Vol. 13, Nº3, p. 601-618. Disponible a <https://cutt.ly/Vg9akvP>. Consulta 05/10/2020/, 12:10 h.
- (2015b). La Catedral en las guías turísticas de Mallorca después de la intervención de Gaudí. Gambús, M., Fullana, P. (coord.). *Campins i Gaudí: la reforma de la Seu de Mallorca i la seva implementació en el monument (1903-1947). Jornades d'Estudis Històrics de la Seu*, p. 253-273. Mallorca: Capítol Catedral de Mallorca.
- (2018). *La interpretació en la Serra de Tramuntana del futuro*. Al Proceedings of the 3r International Conference on Best Practices in World Heritage: Integral Actions, p. 42-56. Disponible a <https://cutt.ly/Lg9aTJG>. Consulta 10/06/2020, 15:44 h.

Fullana, A. (2009). *El turisme a Menorca. Retard en el seu desenvolupament dintre de l'àmbit balear*. Memòria d'investigació. Disponible a <https://cutt.ly/fjg08dK>. Consulta 12/05/2016, 21:51 h.

Gaita, M.M (2008). *Guia del Museu Diocesà de Mallorca*. Palma: Bisbat de Mallorca.

Gambús, M. (2020). La Catedral de Mallorca és el document. La reforma de Gaudí cent anys després. Dins Serra, S., Arbona, G. (coord.), *Turisme Cultural: anàlisi, diagnòstic i perspectives de futur*. Tom 2, p. 225-230. Palma: Agència D'Estratègia Turística de les Illes Balears.

García, M.A., Martorell, O. (2007). Una reflexión sobre el modelo turístico de las Illes Balears. *Decisiones basades en el conocimiento y en el papel de la empresa: XX Congreso anual de AEDEM*, Vol. 1, p. 1097-1106. (s.l): Asociación Española de Dirección y Economía de la empresa (AEDEM).

Ginés, J., Ginés, A. (2011). Les coves turístiques de les Illes Balears: antecedents i estat de la qüestió. *Endins, 35 / Mon. Soc. Hist. Nat. Balears*, 17, p. 333-344. Disponible a <https://cutt.ly/Ggi6m0n>. Consulta 25/09/2020, 20:39 h.

- (2018a). Aspectes històrics i bibliogràfics de les Coves del Drach (Manacor, Mallorca). *Papers Soc. Espeleo. Balear*, 1, p. 1-28. Disponible a <https://cutt.ly/wgoIIPD>,. Consulta 09/10/2020, 17:01 h.

Gornés, J.S. (2015). Valors Universals i gestió del patrimoni històric. El cas de Menorca. *Anuari del Turisme de les Illes Balears*, p. 263-280. Palma: Vicepresidència i Conselleria d'Innovació, Recerca i Turisme, Universitat de les Illes Balears i Colònia Fundació Guillem Cifre.

Juncosa, E. (2007). El projecte museogràfic del Museu de la Mar al Port de Sóller. *I Jornades d'Estudis Locals de Sóller. Societat, Geografia, Medi Ambient i Territori, Història, Patrimoni i Art i Cultura Popular*, p. 275-284. Sóller: El Moixet Demagog.

Limón, M.A. (2015). *Viatgers científics a l'illa de Menorca: una excel·lida nòmina europea del segle XIX*. Disponible a <https://cutt.ly/zgZoz6f>. Consulta 09/10/2020, 11:40 h.

Lladó, F. (2020). Del estereotipo del exotismo al espejismo de la felicidad. La primera imagen del turismo en Mallorca. Dins Serra, S. i Mayol, G. (coord.) *Turisme Cultural: anàlisi, diagnòstic i perspectives de futur*, Tom 1, p. 45-63. Palma: Agència D'Estratègia Turística de les Illes Balears.

Martínez, A. (2020). Patrimonio prehistórico y turismo cultural en Mallorca y Menorca. Desde el viaje de Émile Cartailhac hasta el inicio de la Guerra Civil Española (1887-1836). A Serra, S., Mayol, G., *Turisme Cultural: anàlisi, diagnòstic i perspectives de futur*. Tom 2, p. 171-181. Palma: Agència D'Estratègia Turística de les Illes Balears.

Melis, L., Serra, S. i Vives, T. (2009). *Museus de les Illes Balears*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.

Melis, L. (2020). Museus i turisme cultural a les Illes Balears. A Serra, S., Arbona, G. (coord.). *Turisme cultural: anàlisi, diagnòstic i perspectives de futur*. Tom 1, p. 127-148. Mallorca: Agència d'Estratègia Turística.

Méndez, A. (2004). Arrans del fracàs del turisme a Menorca (1900-1936). *La Mediterrània molt més que sol i platja*. Jornades d'Història Econòmica del Turisme. Institut Menorquí d'Estudis. Disponible a <https://cutt.ly/6gbIBLi>. Consulta 20/10/2019, 10:55 h.

- (2020). La eclosión del turismo en Baleares. El retraso de Menorca y los factores del éxito turístico (1900-1936). *Investigaciones Turísticas* (19), pp. 163-185. Disponible a <https://doi.org/10.14198/INTURI>. Consulta 19-08-2020, 15:31 h.

Méndez, T. (1999). Economía del turismo en Ibiza y Formentera. *Territoris*, 2, pàgs. 131-156. Disponible a <https://cutt.ly/YgPYO2y>. Consulta 13/10/2020, 9:32h.

- (2017). *La pintura i la difusió de la imatge turística de Menorca*. [Entrada del blog *Qui compta, s'erra...*]. Disponible a <https://cutt.ly/pjlsUGq>. Consulta 08/01/2021, 22:15 h.

Moratille, J. (s.d.). *Porto Cristo, entre ayer y mañana*. Coleccionable de la Revista Porto Cristo. Publicat en els números del 126 a 158 de la Revista Porto Cristo.

Murray, D. (1997). *Guía de los museos de Mallorca*. Palma: José J. De Olañeta.

Mulet, M.J. (2007). Turismo, fotografía y prensa. El turismo en las Islas Baleares a través de los fondos de los fotógrafos de prensa. A Soler, G. (coord.). *Imágenes de una aventura. Fotógrafos de prensa y turismo*. Mallorca: Foment del Turisme de Mallorca i IBATUR.

- (2009). Fotògrafs de projecció internacional a Balears. Motivacions i objectius. A Mulet, J.A., Seguí, M. (coord.). *Imatge i turisme*, Núm. 94/95, p. 93-106. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.

Novo, M., Forteza, M. (2019). Tres santuarios y un modelo de gestión turística en la montaña sagrada de Randa (Mallorca). *Cuadernos de Turismo*, nº 43, (2019); pp. 381-406. Disponible a <https://cutt.ly/Ijb04Gh>. Consulta 09/01/2021, 10:43 h.

Picornell, C. (1990). Turisme i territori a les Illes Balears. 18 conclusions generals sobre la geografia, la història, els impactes i la política del turisme a les Illes Balears. *Treballs de geografia*, núm. 43, p. 43-48. Disponible a <https://cutt.ly/tgK997Z>. Consulta 06/06/2019, 17:55 h.

- (1993). Los impactos del Turismo. *Papers de Turisme*, núm. 11, pàg. 65-92. València: Agència Valenciana del Turisme. Disponible a <https://cutt.ly/mg9idXF>. Consulta 18/03/2020, 12:03 h.

Picornell, M. (2011). Evolución y cambios formales y funcionalidad de las imágenes promocionales turísticas en las Illes Balears. A *Espacios y destinos turísticos en tiempos de globalización y crisis. XII Coloquio de Geografía del Turismo, Ocio y Recreación*. España: Asociación Española de Geografía i Universidad Carlos III de Madrid, p. 359-357. Disponible a <https://cutt.ly/Ajla3m7>. Consulta 08/01/2020, 22:06 h.

Planas, A.M. (2009). *Guia de galeries d'art de les Illes Balears*. Palma: Institut d'Estudis Balearics i Conselleria de Turisme de les Illes Balears.

- (2020a). Les guies turístiques de Mallorca des d'una perspectiva històrica. *Turisme cultural: anàlisi, diagnòstic i perspectives de futur*. Tom 1, pàg. 111-126). Palma: Agència D'Estratègia Turística de les Illes Balears.

Pol, M. (2017). *Anàlisi de la imatge. Cas d'estudi: l'evolució del model turístic de l'illa de Menorca*. Treball final de grau de la Universitat de Barcelona. Disponible a <https://cutt.ly/3jlsUa>. Consulta 08/01/2021, 22:13 h.

Riera, A., Aguiló, E. (dir.), Ripoll, A.M. (coord.).(2009). *Llibre blanc del turisme a les Illes Balears. Cap a una nova cultura turística*. Palma: Universitat de les Illes Balears, Conselleria de Turisme, Govern de les Illes Balears.

Ripoll, E. (2020). El Patrimoni de la Humanitat de la UNESCO a les Illes Balears. Dins Serra, S., Arbona, G. (coord.), *Turisme Cultural: anàlisi, diagnòstic i perspectives de futur*. Tom 1, p. 211-233. Palma: Agència D'Estratègia Turística de les Illes Balears.

Rodríguez, R. (2013). *Franquisme i cultura a Eivissa*. Tesi doctoral de la Universitat de les Illes Balears. Disponible a <https://cutt.ly/ijlsp4D>. Consulta 08/01/2021, 22:10 h.

Rojas, A., Gual, J.M., Gornés, S. (2020). La candidatura de la Cultura Talaiòtica de Menorca a Patrimoni Mundial: processos de participació, model de gestió i reptes de futur. Dins Serra, S., Arbona, G. (coord.), *Turisme Cultural: anàlisi, diagnòstic i perspectives de futur*. Tom 1, p. 291-298. Palma: Agència D'Estratègia Turística de les Illes Balears.

Romaguera, C. *Kristian Krekovic. La col·lecció del Museu Krekovic*. Mallorca: Consell de Mallorca.

Rossell, X. (2009). Imatge turística projectada: Formentera 1883-1960. A Mulet, J.A., Seguí, M. (coord.). *Imatge i turisme*, Núm. 94/95, p. 107-117. Palma: Institut d'Estudis Balearics.

Rosselló Bordoy, G. (1981). Una aportación museogràfica. La Exposición «Pintura gòtica mallorquina». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*:

Revista d'estudis històrics, N° 38, p. 455-474. Disponible a <https://cutt.ly/DhBhSpE>, consulta 22/06/2019, 13:01 h.

- (1997). Un Museu per a Inca: realitat o quimera? *III Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, p. 9-19. Inca: Ajuntament d'Inca.

Ribas, M.J., Salas, M. (2019). Un museu para todos. El proyecto de accesibilidad del Museu d'Història de Manacor. *Boletín del Museo Arqueológico Nacional núm. 38*, p. 289-296. Disponible a <https://cutt.ly/pjFGQYp>. Consulta 19/07/2019, 13:05 h.

Ruiz, E. (2014). Del Grupo Ibiza 59 a la SAAS. Disponible a <https://cutt.ly/GjlsFlx>. Consulta 08/01/2021, 22: 17 h.

Rullan, O. (2016). El Archiduque Lluís Salvador Habsburgo-Lorena (1847-1915), geógrafo. *Paisaje, cultura territorial y vivencias de la geografía. Libro homenaje al profesor Alfredo Morales Gil*, p. 895-922. Alicante: Universidad de Alicante.

- Rullan, O. (2018). Del llano a la montaña y del norte al sur en busca de clima. Paisaje y experiencias. Valldemossa y Deià (Mallorca) como reclamos turísticos. *Revista Ábaco*, Vol. 4, Núm. 98, p. 73-83.

Salas, M. (2010). Museos locales como centro de interpretación del territorio: la experiencia del Museo de Manacor y sus yacimientos asociados. A *V Congreso Internacional Musealización de yacimientos arqueológicos*, p. 41-49. Disponible a <https://cutt.ly/tjFFFTY>. Consulta 4/02/2017, 13:03 h.

Salom, M., García, F.X. (2020). Béns arqueològics com a alternativa turística. El Projecte Baliares. Dins Serra, S., Arbona, G. (coord.), *Turisme Cultural: anàlisi, diagnòstic i perspectives de futur*. Tom 2, p. 191-199. Palma: Agència D'Estratègia Turística de les Illes Balears.

Salvà, P.A. (1985). Turisme i canvi a l'espai de les Illes Balears. Salvà i Tomàs, Pere Antoni. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, p. 17-32. Disponible a <https://cutt.ly/2gK19U0>. Consulta 16/09/2017, 19:11 h.

Salvà, P.A., Sastre, A., Serra, S. (1994). El desenvolupament turístic a la mediterrània al segle XX. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.

Sastre A., Picornell, C., Serra, S. (dir.) (2002-2004). *Turisme i societat a les Illes Balears*. Palma: IBATUR, Diari de Balears, Grup Serra.

Sastre, F. (1994). El turisme a la Mediterrània: el cas de les Illes Balears. *XIII Jornades d'Estudis Històrics Locals El desenvolupament turístic a la Mediterrània durant el segle XX*. Palma: Institut d'Estudis Balearics.

Serra, B. (1993). *Historia de la parròquia d'Alcúdia. Publicacions de la Parròquia d'Alcúdia*, núm. 3. Mallorca: Parròquia d'Alcúdia.

Serra, S. (ed.). (1994): *Cultura i compromís polític a la Mallorca contemporània*. Palma: Ed. Fundació Emili Darder.

- (1995): Turisme i cultura a les Illes Balears. Realitat històrica i perspectives, dins *Turisme i cultura a les Illes Balears. Realitat històrica i perspectives*. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- (2001): *Els elements de canvi a la Mallorca del segle XX*. Col·lecció Els Ullals. Palma: Edicions Cort.

Serra, S., Canyelles, T. (coord.) (2014). *Turisme i mitjans de comunicació a les Illes Balears*. Disponible a <https://cutt.ly/Nj1aj2C>. Consulta 08/01/2020, 21:57 h.

Sureda, J., Castells, M., Tugores, F. (2005). El projecte del museu del calçat d'Inca (Mallorca): cap a la conservació, investigació i difusió del patrimoni sabater. A *VI Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, p.25-42. Disponible a <https://cutt.ly/YjFJeo4>. Consulta 29/03/2017, 13:16 h.

Tomillero, E., Cardona, J.M. (2020). Promoción institucional de la marca turística «Ibiza». *Gran Tour: Revista de Investigaciones Turísticas n° 21 enero-junio 2020*, p. 164-184. Disponible a <https://cutt.ly/ajxW1CV>. Consulta 10/01/2021, 16:59 h.

Torrens, A., Molina, R. (1998). *Fons del museu d'art contemporani de Mallorca-Sa Pobla. Can Planes*. Mallorca: Gràfiques Gelabert.

Tugores, F. (2011). Viatgers i Patrimoni a les Illes Balears (1837-1962): un procés de descoberta, valoració i oblit. Dins Riera, C. (ed.) *La mirada forana. Les Illes Balears vistes pels viatgers*, p. 75-89. Palma: Conselleria de Presidència, Govern de les Illes Balears.

Tur, F. (2020). Eivissa i Formentera, quinze anys de Patrimoni de la Humanitat. *Turisme Cultural: anàlisi, diagnòstic i perspectives de futur*, Tom

1, p. 235-243. Busquets, S., Mayol, G. (coord.). Palma: Agència d'Estratègia Turística de les Illes Balears.

Verger, P. (2020). Spiritual Mallorca: otro tipo de turismo. Dins Serra, S., Arbona, G. (coord.), *Turisme Cultural: anàlisi, diagnòstic i perspectives de futur*. Tom 2, p. 245-250. Palma: Agència D'Estratègia Turística de les Illes Balears.

Villalonga, P. (1989). Los libros de viajes y la ilustración litográfica como medio difusor del romanticismo. *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: Revista d'estudis històrics*, Vol. 45, p. 343-356. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana.

Vives, A. (2005). *Història del Foment del Turisme de Mallorca*. Palma: Foment del Turisme de Mallorca.

- (2009). Els primers material de promoció turística de Mallorca (1903-1936): una visió general. A Mulet, J.A., Seguí, M. (coord.). *Imatge i turisme*, Núm. 94/95, p. 209-218. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.
- (2014). El Foment del Turisme de Mallorca i els mitjans de comunicació. A Serra, S., Canyelles, T. (coord.). *Turisme i mitjans de comunicació a les Illes Balears*. Disponible a <https://cutt.ly/Njlaj2C>. Consulta 08/01/2020, 21:57 h.
- (2020). *El Foment del Turisme de Mallorca en la defensa i la promoció del patrimoni historicoartístic i del turisme cultural*. Treball inèdit.

Fonts

Agència de Turisme de les Illes Balears (2016a). *Baròmetre turístic Illes Balears 2016. Informe de resultats*. Disponible a <https://cutt.ly/ZjzYvh4>. Consulta 22/04/2018, 11:45 h.

- (2016a). *Escolta Activa. Anàlisis de tendències de Twitter. Mesos agost-desembre de l'any 2016*. Disponible a <https://cutt.ly/ajxWPbU>. Consulta 10/01/2021, 22:32 h.
- (2017a). *Pla d'Actuació 2018*. Disponible a <https://cutt.ly/Eha51R7>. Consulta 19/07/2020, 16:28 h.
- (2017b). *Escolta Activa. Anàlisis de tendències a Twitter. Mesos de gener-desembre de 2017*. Disponible a <https://cutt.ly/ajxWPbU>. Consulta 10/01/2021, 22:21 h.
- (2017c). *Escolta Activa. Anàlisis de tendències a Tripadvisor. Any 2017*. Disponible a <https://cutt.ly/ajxWPbU>. Consulta 10/01/2021, 22:24 h.

- (2018a). *Pla d'Actuació 2019*. Disponible a <https://cutt.ly/Yha5fjT>. Consulta 15/07/2020, 10:36 h.
- (2018b). *Escolta Activa. Anàlisi de tendències a Twitter. Mesos de gener-desembre de 2018*. Disponible a <https://cutt.ly/ajxWPbU>. Consulta 10/01/2021, 22:21 h.
- (2018c). *Escolta Activa. Anàlisi de tendències a Tripadvisor. Any 2018*. Disponible a <https://cutt.ly/ajxWPbU>. Consulta 10/01/2021, 22:28 h.
- (2019). *El turisme a les Illes Balears. Anuari 2018*. Disponible a <https://cutt.ly/6hEoNIT>. Consulta 18/09/2020, 13:54 h.

Agrupació Astronòmica d'Eivissa (s.d.). Memòria d'activitats de l'Agrupació Astronòmica d'Eivissa (AAE) 2011. Disponible a <https://cutt.ly/Whj8Al4>. Consulta 24/10/2019, 10:56 h.

Ajuntament d'Alaró (2017). Catàleg d'elements i espais protegits d'Alaró. Memòria descriptiva i justificativa. Disponible a <https://cutt.ly/XgZXcRd>. Consulta 12/03/2017, 16:48 h.

Ajuntament d'Eivissa (2008). El model Turístic d'Eivissa. *Debats i reflexions a l'entorn d'un municipi turístic*. Papers del Pla (Vol. 1). Eivissa: Ajuntament d'Eivissa.

Ajuntament de Palma (2011). *Estatutos de la Fundación Turismo de Palma de Mallorca 365*. Disponible a <https://cutt.ly/fhu1nSX>. Consulta 28/04/2018, 10:38 h.

Ajuntament de Palma (2018). Quadern-guia La casa possible. Disponible a <https://cutt.ly/bjps9VF>. Consulta 03/01/2020, 18:10 h.

Ajuntament d'Eivissa (2020). Pla Estratègic de subvencions any 2020 Ajuntament d'Eivissa. Disponible a <https://cutt.ly/ZhjvMa5>. Consulta 22/11/2020, 20:01 h.

Ajuntament Sant Antoni de Portmany (s.d.). Plan Estratègic de Turismo 2016-2030. Disponible a <https://cutt.ly/OhzpHTe>. Consulta 12/11/2019, 10:10 h.

Annexo 684/13189. Relación de Museus Estatales. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte. Disponible a <https://cutt.ly/Shu1Ioi>. Consulta 23/03/2018, 12:40 h.

Boyd, Stuart, M. (1911). *The fortunate Isles. Life and travel in Majorica, Minorca and Iviza*. London: Methuen & CO. LTD. Disponible a <https://bit.ly/32V7X15>. Consulta 23/09/2020, 13:00 h

Cambra de Comerç de Mallorca (2010). *Estudio sobre productos turísticos emergentes en las Illes Balears*. Disponible a <https://cutt.ly/mjzYlxs>. Consulta 30/10/2017, 12:45 h.

Codet, L. (2009). *Imatges de Mallorca*. Lladó, F. (ed.). Palma: Edicions Documenta Balear.

Consell Insular de Menorca, Agència de Turisme de les Illes Balears, Ajuntament d'Alaior (2016). Propostes per a la modificació del pla d'usos del Convent de Sant Diego d'Alaior. Disponible a <https://cutt.ly/WhCy8mK>. Consulta 25/05/2019, 13:56 h.

Consell Insular de Formentera (2020). Pla Insular de Gestió del Patrimoni Cultural de Formentera, 2020-2021. Disponible a <https://cutt.ly/ZgVTOhV>. Consulta 13/09/2020, 1:56 h.

Conselleria de Turisme i Esports (s.d.). *Plan Integral de Turismo de las Islas Baleares 2015-2025*. 2015. Disponible a <https://cutt.ly/khu1NnZ>. Consulta 09/07/2020, 13:58 h.

Conselleria de Presidència, Cultura i Igualtat (2018). Pla de Cultura 2018-2028. Disponible a <https://cutt.ly/2jrOGJL>. Consulta 30/12/2020, 20:40 h.

Conte, É. (1895). *Espagne et Provence*. Paris: Calmann Lévy Editeur. Disponible a <https://cutt.ly/VgiScQZ>. Consulta 25/09/2020, 19:46 h.

Cortada, J. (1845). *Viaje a la Isla de Mallorca en el estío de 1845*. Barcelona: Imprenta de A. Brusi. Disponible a <https://cutt.ly/5eoWj>. Consulta 03/10/2020, 20:08 h.

Creació de la Comissió Tècnica Insular de Museus i aprovació del seu reglament. BOIB núm., 66, 30-04-2005. Disponible a <https://cutt.ly/khyzkqy>. Consulta 26/09/2015, 9:25 h.

Davillier, J.C., Doré, G. (1881). *Spain by the Baron Ch. D'Avillier*. London: Bickers & Son. Disponible a <https://cutt.ly/VgiScQZ>. Consulta 03/10/2020, 13:51 h.

D'Este, M. (1907). *With a camera in Majorca*. New York and London: G.P. Putnam's Son.

Decret 28/2019, de 17 de maig pel qual s'estableixen els principis generals i la normativa complementària en matèria de museus i col·leccions museogràfiques de les Illes Balears. BOIB núm. 67, de 18 de maig de 2019. Disponible a <https://cutt.ly/RhyzsBZ>. Consulta 10/04/2020, 10:43 h.

Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (2012), GENCAT. *Bases del Nou Pla de Museus de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Disponible a <https://cutt.ly/bhq1Hm0>. Consulta 21/03/2014, 17:52 h.

Direcció Insular de Cultura del Consell de Mallorca (2019). *Memòria de gestió 2015-2019 i propostes de futur*. Disponible a <https://cutt.ly/vhu0wH2>. Consulta 09/08/2020, 12:03 h.

Direcció General de Fons Europeus (s.d). *Museizació del Centre de Interpretació de Sa Capelleta 12 en Eivissa*. Disponible a <https://cutt.ly/rhkaIMv>. Consulta 20/10/2019, 10:32 h.

El Bien Público (1887). *Noticias de Menorca*. Núm. 4.477, 5 de desembre, p. 2. Disponible a <https://cutt.ly/4gUTXqI>. Consulta 19/10/2020, 16:25 h.

El Bien Público (1899). *Gacetilla*. Núm. 7.839, 30 d'abril, p. 2. Disponible a <https://cutt.ly/4gUTXqI>. Consulta 19/10/2020, 16:53 h.

Estatut d'Autonomia de les Illes Balears. Publicat al Butlletí Oficial de l'Estat núm. 51, d'1 de març de 1983. Disponible a <https://cutt.ly/ChylORq>. Consulta 14/03/2015, 20:39 h.

Fundació Es Baluard Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma (2004). *Comptes anuals exercici 2004*. Disponible a <https://cutt.ly/3hrXsgi>. Consulta 14/04/2018, 17:34 h.

- (s.d.). *Museu d'Art Modern i Contemporani. Memòria 2011*. Disponible a <https://cutt.ly/4hq1Z95>. Consulta 05/02/2014, 12:55 h.

- (s.d.a) Memòria 2016. Disponible a <https://cutt.ly/Qh42l9Q>. Consulta 21/11/2020, 17:04 h.
- (s.d.b) Memòria 2017. Disponible a <https://cutt.ly/Qh42l9Q>. Consulta 21/11/2020, 17:04 h.
- (s.d.c). *Memòria 2018*. Disponible a <https://cutt.ly/mhr8vvK>. Consulta 21/11/2020, 17:04 h.
- (s.d.d). *Memòria 2019*. Disponible a <https://cutt.ly/mhr8vvK>. Consulta 21/11/2020, 17:02 h.

Fundació Illa del Rei (2005). *Pla d'Usos*. Disponible a <https://cutt.ly/NhdripJ>. Consulta 24/10/2019, 10:55 h.

Fundació Miró Mallorca (s.d.). *Memòria d'activitats 2014*. Disponible a <https://cutt.ly/Dh423N2>. Consulta 04/04/2019, 13:26h.

- (s.d.a). *Memòria d'activitats 2015*. Disponible a <https://cutt.ly/Dh423N2>. Consulta 04/04/2019, 13:26 h.
- (s.d.b). *Memòria d'activitats 2016*. Disponible a <https://cutt.ly/Dh423N2>. Consulta 04/04/2019, 13:26 h.
- (2017). *Memòria d'activitats 2017*. Disponible a <https://cutt.ly/Dh423N2>. Consulta 04/04/2019, 13:26 h.
- (2018). *Memòria d'activitats 2018*. Disponible a <https://cutt.ly/Dh423N2>. Consulta 22/12/2019, 17:06 h.
- (2019). *Memòria d'activitats 2019*. Disponible a <https://cutt.ly/Dh423N2>. Consulta 22/12/2020, 13:29 h.

Garcías, G. (1999). El jardí botànic de Sóller. El museu més viu de Mallorca. Gea-Quadern de la Terra, núm. 2, p. 22-25. Disponible a <https://cutt.ly/wjUPnYN>. Consulta 19/04/2017, 13:49 h.

Govern de les Illes Balears, Conselleria de Turisme i Esports (2012). *Plan Integral de Turismo de las Islas Baleares 2012-2015*. Disponible a <https://cutt.ly/AhefYyM>. Consulta 22/02/2014, 10:45 h.

Govern de les Illes Balears, Conselleria de Turisme i Esports (2015). *Plan Integral de Turismo de las Islas Baleares 2015-2025*. Disponible a <https://cutt.ly/FhefIMM>. Consulta 16/03/2016, 17:05 h.

Grasset de Saint-Sauveur, A. (2002). *Viatge a les Illes Balears i Pitiüses*. Palma: Lleonard Muntaner.

Icomos (1999). *Carta Internacional sobre Turismo Cultural. La Gestión del Turismo en los sitios de Patrimonio Significativo*. Disponible a <http://www.icomos.org/>.

Instituto Nacional de Estadística (s.d.). *Estadística de Museos y colecciones museográficas*. Disponible a <https://cutt.ly/uheba4k>. Consulta 12/09/2018, 13:24 h.

Instituto de Estudios Turísticos, FRONTUR (2011). *Movimientos turísticos en Fronteras (FRONTUR). Informe anual 2010*. Disponible a <https://cutt.ly/yhymPOB>. Consulta 30/04/2017, 13:12 h.

Instituto de Estudios Turísticos, FRONTUR (2011). *Movimientos turísticos en Fronteras (FRONTUR). Informe anual 2011*. Disponible a <https://cutt.ly/sgpCSzM>. Consulta 22/03/2018, 11:23 h.

Jovellanos, G. (1835). Carta histórico-artística de la Iglesia Catedral de Palma de Mallorca. Disponible a <https://cutt.ly/bgpCAfU>. Consulta 05/10/2020, 19:25 h.

Laborde, A. (1829). Itinéraire descriptif de l'Espagne. Paris [s.n]. Disponible a <https://cutt.ly/pgkGLwA>. Consulta 10/10/2020, 17:16 h.

Llei 16/1985, de 25 de juny, de Patrimoni Històric Espanyol. BOE-A-1985-12534. Disponible a <https://cutt.ly/Chymgpf>. Consulta 26/04/2017, 17:05 h.

Llei 4/2003 de 26 de març de museus de les Illes Balears. BOIB núm. 44 del 03-04-2003, p.15-23. Disponible a <https://cutt.ly/OhymkNd>. Consulta 15/08/2018, 13:55 h.

Llei 12/1998 de desembre del Patrimoni Històric de les Illes Balears. BOIB núm. 165 del 29-12-1998, p. 19765 – 19779. Disponible a <https://cutt.ly/LhymvtI>. Consulta Consulta 26/04/2017, 18:35 h.

Llei 3/2011, de 25 de març, de delegació de competències al Consell Insular de Menorca de les facultats que, com a administració gestora, exerceix ara l'Administració de la CAIB en relació amb el Museu de Menorca i la Biblioteca Pública i l'Arxiu Històric de Maó, institucions culturals de titularitat estatal (2011). BOIB núm. 48 del 02-04-2011. Disponible a <https://cutt.ly/Dhymm5c>. Consulta 13/06/2016.

Llei 13/2018, de 28 de desembre, de camins públics i rutes senderistes de Mallorca i Menorca. BOIB núm. 163, 29 de desembre de 2018. Disponible a

<https://cutt.ly/4hEa1sG>. Consulta 12/02/2019, 12:34 h.

Llei 2/2019, de 31 de gener, de delegació de competències al Consell de Mallorca, de les facultats que, com a administració gestora, exerceix ara l'Administració autonòmica de les Illes Balears en relació al Museu de Mallorca. BOIB núm 15, 2 de febrer de 2019. Disponible a <https://cutt.ly/9hymR9F>. Consulta 04/06/2020, 21:29 h.

Medel, R. (1989). *Manual del viajero en Palma de Mallorca*. Palma: el Drac Editorial.

México, 12ª Asamblea General del International Council on Monuments and Sites (ICOMOS) (1999). *Carta Internacional sobre Turismo Cultural. La gestión del Turismo en los sitios con Patrimonio Significativo*. Disponible a <https://cutt.ly/Whyf74m>. Consulta 28/20/2016, 15:56 h.

Ministerio de Cultura y Deportes (s.d.a). *Historia de los museos estatales*. Disponible a <https://cutt.ly/LhyfVGv>. Consulta 09/12/2016, 13:25 h.

- (s.d. b). *Estadística de Museos y Colecciones de España 2000*. Disponible a <https://cutt.ly/vhONtcm>. Consulta 17/07/2018, 17:50 h.
- (s.f). *Estadística de Museos y Colecciones de España 2002*. Disponible a <https://cutt.ly/6hONjq8>. Consulta 17/07/2018, 18:13 h.
- (s.f). *Estadística de Museos y Colecciones de España 2004*. Disponible a <https://cutt.ly/UhONiIA>. Consulta 17/07/2018, 19:28 h.
- (s.f). *Estadística de Museos y Colecciones de España 2006*. Disponible a <https://cutt.ly/ehOND7V>. Consulta 19/07/2018, 11:22 h.
- (s.f). *Estadística de Museos y Colecciones de España 2008*. Disponible a <https://cutt.ly/ShONJ9Q>. Consulta 19/07/2018, 11:22 h.
- (s.f). *Estadística de Museos y Colecciones de España 2010*. Disponible a <https://cutt.ly/ChONCtS>. Consulta 19/07/2018, 13:04 h.
- (2012). Reapertura del Museu Monogràfic i Necròpolis del Puig des Molins. Dossier de premsa. Disponible a <https://cutt.ly/OhhoZaj>. Consulta 25/10/2019, 12:40 h.
- (2014a). *Nota sobre el anuario de estadísticas culturales 2014*. Disponible a <https://cutt.ly/YhyfF4d>. Consulta 13/09/2019, 12:03 h.
- (2014b). *Estadística de Museos y Colecciones de España 2012*. Disponible a <https://cutt.ly/4hON9zS>. Consulta 19/07/2018, 15:32 h.

- (2015). *Nota sobre el anuario de estadísticas culturales 2015*. Disponible a <https://cutt.ly/YhyfO6H>. Consulta 13/09/2019, 9:53h.
- (2016a). *Estadística de Museos y Colecciones de España 2014*. Disponible a <https://cutt.ly/ZhON6y6>. Consulta 19/07/2018, 16:22 h.
- (2016b). *Anuario de estadísticas culturales 2016*. Disponible a <https://cutt.ly/GhyfYR1>. Consulta 17/09/2019, 17:30 h.
- (2017). *Anuario de estadísticas culturales 2017*. Disponible a <https://cutt.ly/LhyfQBP>. Consulta 17/09/2019, 16:46h.
- (2018a). *Estadística de Museos y Colecciones de España 2016*. Disponible a <https://cutt.ly/dhOMtU9>. Consulta 22/07/2018, 17:16 h.
- (2018b). *Anuario de estadísticas culturales 2018*. Disponible a <https://cutt.ly/ihyfvlx>. Consulta 22/09/2019, 12:22 h.
- (2020). *Estadística de Museos y Colecciones de España 2016*. Disponible a <https://cutt.ly/5hOMabI>. Consulta 19/04/2020, 12:29 h.

Ministeri d'Indústria, Energia i Turisme (s.d.). *Plan Nacional e Integral de Turismo (PNIT) 2012-2015*. Disponible a <https://cutt.ly/CheheRR>. Consulta 12/04/2017, 16:24 h.

Ministeri d'Indústria, Energia i Turisme (s.d.). *¿Qué es el SICTED? Sistema Integral de Calidad Turística en Destinos*. Disponible a <https://cutt.ly/shyfdFk>. Consulta 16/05/2016, 13:58 h.

Ministeri d'Indústria, Energia i Turisme (2019). *Directrices Generales de la Estrategia de Turismo Sostenible España 2030*. Disponible a <https://cutt.ly/jgXuNoI>. Consulta 11/07/2020, 17:06 h.

Museu del Calçat d'Inca (s.d.). *Memòria d'activitats 2017*. Disponible a <https://cutt.ly/Qh4989D>. Consulta 29/12/2019, 13:44 h.

- (s.d.a). *Memòria d'activitats 2018*. Disponible a <https://cutt.ly/Qh4989D>. Consulta 29/12/2019, 13:58 h.
- (s.d.b). *Memòria d'activitats 2019*. Disponible a <https://cutt.ly/Qh4989D>. Consulta 29/12/2019, 13:58 h.

Museu de Menorca (s.d.). *Memòria del Museu de Menorca 2015*. Disponible a <https://cutt.ly/xhaVUfP>. Consulta 23/10/2019, 15:59 h.

- (s.d.a). *Memòria del Museu de Menorca 2016*. Disponible a <https://cutt.ly/xhaVUfP>. Consulta 23/10/2019, 15:59 h.
- (2018). *Memòria del Museu de Menorca 2017*. Disponible a <https://cutt.ly/xhaVUfP>. Consulta 23/10/2019, 16:56 h.

- (s.d.b). *Memòria del Museu de Menorca 2018*. Disponible a <https://cutt.ly/xhaVUfP>. Consulta 23/10/2019, 16:54 h.

Observatorio de la Sostenibilidad de España (s.d.). *Patrimonio Natural, Cultural y Paisajístico. Claves para la sostenibilidad territorial*. Disponible a <https://cutt.ly/og9cCZr>. Consulta 14/11/2020, 19:25 h.

Museu de Mallorca (2015). Reapertura del casal d'Aiamans. Primera fase de renovació de la exposició permanent del Museu de Mallorca. Dossier de premsa. Mallorca: Govern de les Illes Balears, Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.

Piferrer, P., Quadrado, J.M. (1888). España, sus monumentos y artes, su naturaleza e historia. Islas Baleares por D. Pablo Piferrer y D. José Mª Quadrado. Barcelona: Editorial de Daniel Cortezo y C^a. Disponible a <https://cutt.ly/vgtHzxd>. Consulta 9/10/2020, 13:06 h.

Pla Insular de Gestió del Patrimoni Cultural de Formentera 2017-2019. Àrea de Cultura i Patrimoni del Consell Insular de Formentera. Disponible a <https://cutt.ly/Pheg2W7>. Consulta 06/02/2020, 12:16 h.

Ramis, M. (2019). Els impactes de la turistització. *Pissarra. Revista d'ensenyament de les illes*, febrer-abril 2019, núm. 154, p. 14-16. Palma: STEI Intersindical.

Real Decret 620/1987, de 10 d'abril, pel qual s'aprova el Reglament de Museus de Titularitat Estatal i del Sistema Espanyol de Museus. BOE-1-1987-11621. Disponible a <https://cutt.ly/VhegMMh>. Consulta 22/10/2017, 15:06 h.

Regidoria de Cultura, Patrimoni, Memòria Històrica i Política Lingüística de l'Ajuntament de Palma (2017). Museus en Xarxa: reordenant la cultura a Palma. *El Mirall Revista Cultural*, núm. 237, juny 207, p. 36-43. Palma: Associació El Mirall.

- (2017). Pla anual d'impuls del Turisme Sostenible per al període de 2017. Projecte de Rehabilitació i Museïtzació de les Torres del Temple. Estudi de viabilitat econòmica. Disponible a <https://cutt.ly/3hyecQu>. Consulta 22/22/2020, 18:44 h.
- (2018). La casa possible. Exposició permanent de Can Balaguer. Palma: Ajuntament de Palma. Disponible a <https://cutt.ly/2ht97qa>. Consulta 22/11/2020, 17:39 h.

Reglament de la Comissió Tècnica Insular de Museus. Consell Insular de Menorca, BOIB núm. 97, 11 de novembre de 2007. Disponible a <https://cutt.ly/ThegNeI> . Consulta 26/10/2017, 11:56 h.

Reglament de reconeixement i registre de museus i col·leccions museogràfiques de Mallorca. Consell Insular de Mallorca, Departament de Vicepresidència de Cultura, Patrimoni i Esports. BOIB núm. 12 del 24 de gener de 2013, fascicle 17 – Sec. III. - p. 3229 – 3235. Disponible a <https://cutt.ly/whegC9o>. Consulta 23/10/2017, 16:45 h.

Reglament d'organització i funcionament de la Comissió Tècnica Insular de Museus del Consell Insular d'Eivissa i Formentera. BOIB núm. 122 del 2 de setembre de 2004. Disponible a <https://cutt.ly/whegZUK>. Consulta 16/04/2017, 9:35 h.

Revista de Menorca (1888). Monsieur Cotteau en Menorca, p. 267-268. Disponible a <https://cutt.ly/3gUSjZl>- Consulta:19-10-2020, 15:13 h.

Revista Menorca (1906), Tom I, Quinta época. Disponible a <https://cutt.ly/ggUUUWY>. Consulta 19-10-2020, 17:22 h.

Secretaría de Estado de Turismo (s.d.). Informe de análisis, diagnóstico y recomendaciones de Palma de Mallorca. Disponible a <https://cutt.ly/DhQ1AtF>. Consulta 09/11/2019, 17:24 h.

Secretaria de Estado de Turismo (2019). *Directrices Generales de la Estrategia de Turismo Sostenible de Espanya 2030*. Ministerio de Industria, Comercio y Turismo. Disponible a <https://cutt.ly/LhegKAn>. Consulta 11/07/2020, 17:13 h.

Seguí, J. (1888). D. Emilio Cartailhac. *Revista de Menorca*, Vol. 0. Disponible a <https://cutt.ly/GgbSW95>. Consulta 24/10/2019, 11:55 h.

Serra, M.A. (2017). Museu Marítim de Mallorca, un somni a la deriva?. *El Mirall Revista Cultural*. Núm. 237, juny de 2017, p. 44-50. Palma: Associació El Mirall.

Terraferida (2019). #Betterinwinter o #fullallyeararound?. *Pissarra. Revista d'ensenyament de les illes*, febrer-abril 2019, núm. 154, p. 17-19. Palma: STEI Intersindical.

Toll, C. (1876). *The Balearic Islands*. London: Sampson Low, Martson, Searle & Rivington.

Toll, C. (1997). *Les Illes Balears*. Palma: Lleonard Muntaner Editor.

Tramuntana XXI (2018). Anàlisi de context Serra de Tramuntana 2019. Disponible a <https://cutt.ly/JhEdLLB>. Consulta 01/12/2020, 14:45 h.

Turespaña (2007). *Plan de Turismo Español Horizonte 2020*. Disponible a <https://cutt.ly/Vg9xqPD>. Consulta 25/03/2017, 21:36 h.

Turespaña. (s.d.). *Plan Estratégico de Marketing 2018-2020*. Disponible a <https://cutt.ly/2g9xuX6>. Consulta 21/03/2017, 17:39 h.

UNESCO (1972). *Convención sobre el patrimonio mundial, cultural y natural*. Disponible a <https://cutt.ly/ig9uEsO>. Consulta 15/01/2020, 13:04 h.

Vargas, J. (1983). *Descripciones de las Islas Pithiusas y Baleares*. Palma: Jose J. de Olañeta, Editor.

Vicepresidencia Económica, Promoción Empresarial y de Empleo, Dirección General de Presupuestos y Financiación (2012). Catálogo de buenas prácticas del programa operativo FEDER de las Islas Baleares, 2007-2013. Disponible a <https://cutt.ly/WhkeIH2>. Consulta 19/10/2019, 9:54 h.

Vuillier, G. (1973). *Les illes oblidades. Viatge a les Illes Balears*. Mallorca: Editorial Moll.

Webgrafia

ABC

<https://www.abc.es/>

Agència Catalana del Patrimoni Cultural

<https://cultura.gencat.cat/ca/>

Agència d'Estratègia Turística de les Illes Balears

<http://ibatur.caib.es/>

Agenda Cultural de Menorca

<http://www.culturamenorca.org/>

Ajuntament d'Alaior
<http://www.alaior.org/>

Ajuntament d'Alcúdia
<http://www.alcudia.net/>

Ajuntament de Binissalem
<https://www.ajbinissalem.net/>

Ajuntament de Calvià
<https://www.calvia.com/>

Ajuntament de Campos
<http://www.ajcampos.org/>

Ajuntament de Capdepera
<https://ajcapdepera.net/>

Ajuntament des Castell
<http://www.aj-escastell.org/>

Ajuntament de Ciutadella
<http://www.ajciutadella.org/>

Ajuntament de Deià
<https://ajdeia.net/ca>

Ajuntament d'Eivissa
<http://www.eivissa.es/portal/index.php/ca/>

Ajuntament d'Escorca
<https://www.ajescorca.net/ca>

Ajuntament d'Esporles
<https://www.ajesporles.net/>

Ajuntament de Felanitx
<http://felanitx.org/web/ca/inici/>

Ajuntament de Ferreries
<http://www.ajferreries.org/>

Ajuntament de Fornalutx
<https://www.ajfornalutx.net/>

Ajuntament d'Inca

<https://incaciutat.com/>

Ajuntament de Maó
<http://www.ajmao.org/>

Ajuntament des Mercadal
<http://www.aj-esmercadal.org/>

Ajuntament de Montuïri
<https://www.ajmontuiri.net/>

Ajuntament de Palma
<https://www.palma.cat/>

Ajuntament de Petra
<https://www.ajpetra.net/>

Ajuntament de sa Pobla
<http://www.sapobla.cat/>

Ajuntament de Pollença
<https://ajpollenca.net/>

Ajuntament de Porreres
<https://porreres.cat/>

Ajuntament de Sant Joan
<https://ajsantjoan.net/ca>

Ajuntament de Sant Josep de sa Talaia
<https://www.santjosep.org/>

Ajuntament de Sant Lluís
<http://www.ajsantlluis.org/>

Ajuntament de Santa Eulària des Riu
<https://www.santaeulalia.net/index.php/es/>

Ajuntament de Sencelles
<http://www.sencelles.cat/>

Ajuntament de Sineu
<https://ajsineu.net/>

Ajuntament de Sant Llorenç des Cardassar
<https://www.santllorenc.es/>

Ajuntament de Sóller

<https://ajsoller.net/>

Ajuntament de Valldemossa
<https://www.ajvalldemossa.net/>

Alianza Paisajes Culturales
<http://www.alianzapaisajesculturales.org/>

Arqueotur
<http://www.arqueotur.org/>

Arran. Organització juvenil de l'esquerra independentista
<https://arran.cat/>

Art Palma Contemporani
<https://artpalmacontemporani.com/>

Arxius Històrics de la Universitat de les Illes Balears
<https://arxiu-historic.uib.cat/>

Arxiu del So i la Imatge de Mallorca
<https://web.conselldemallorca.cat/asim>

Associació Amics dels Molins de Mallorca
<http://molinos.labelinf.com/>

Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó
<https://www.ateneumao.org/>

Atles de les Illes Balears
<https://www.uib.cat/secc6/lsig/Atles/INICI.HTM>

Balearic Islands
<https://www.illesbalears.travel/>

Biblioteca de Catalunya
<http://www.bnc.cat/>

Binissuès
<https://binissues.com/>

Bodegues Romanyà
<https://www.bodegaramanya.com/>

Butlletí Oficial de les Illes Balears
<http://www.caib.es/eboibfront/>

Cadena Ser

<https://cadenaser.com/>

Can Alcover-OCB
<http://www.ocb.cat/>

Can Balaguer
<https://canbalaguer.palma.cat/>

CaixaFòrum Palma
<https://caixaforum.es/es/palma>

Ca n'Oliver
<http://canoliver.menorca.es/>

Can Prunera Museu Modernista
<http://canprunera.com/ca/museu/>

Cartoixa de Valldemossa
<https://www.cartoixadevalldemossa.com/ca/>

Casa Museu Dionís Bennàssar
<http://www.museudionisbennassar.com/ca/>

Casa Museu Robert Graves
<https://www.lacasaderobertragraves.org/ca/>

Casa Museu de sa Rondaia de Pere Pujol
<http://www.artarta.es/museu.php>

Castell de Capdepera
<http://www.capdeperacastell.com/>

Castell de Bellver
<https://castelldebellver.palma.cat>

Catedral de Mallorca
<https://catedraldemallorca.org/ca/>

Cel la 4 de Chopin
<http://www.celdadechopin.es/>

Ciutat per a qui l'habita
<https://ciutatperaquilhabitablist.blog/>

Consell Insular d'Eivissa
<http://www.conselldeivissa.es/>

Consell Insular de Formentera

<https://www.consellinsulardeformentera.cat/>

Consell Insular de Mallorca

<https://www.conselldemallorca.cat/>

Consell Insular de Menorca

<https://www.cime.es/>

Conselleria de Model Econòmic, Turisme i Treball del Govern de les Illes
Balears

<http://turisme.caib.es/>

Cultural Palma

<https://www.culturalpalma.com/>

Diari de Balears

<https://www.dbalears.cat/>

Diario de Ibiza

<https://www.diariodeibiza.es/>

Diario de Mallorca

<https://www.diariodemallorca.es/>

Directori de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya

<http://directoriomuseos.mcu.es/>

Ecomuseu de Son Lladó

<http://ecomuseosonllado.com/ca/>

El Correo gallego

<https://www.elcorreogallego.es/>

El Mundo

<https://www.elmundo.es/>

Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera

<http://www.eeif.es/>

Es Baluard. Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma

<https://www.esbaluard.org/ca/>

Es Caldereres

<http://elscalderers.com/>

Es Diari de Menorca

<https://www.menorca.info/>

Espais Escrits

<https://www.espaisescrits.cat/>

Fàbrica de vidre Gordiola

<https://www.gordiola.com/>

Fars de Balears

<https://www.farsdebalears.com/>

Foment del Turisme de Mallorca

<https://www.fomentmallorca.org/>

Fundació Barceló

<https://www.fundacionbarcelo.org/>

Fundació Bartolomé March

<http://fundacionbmarch.es/>

Fundació Coll Bardalet

[http://fccollbardolet.org/](http://fccollbardalet.org/)

Fundació Cosme Bauçà

<https://felanitx.org/web/ca/la-teva-administracio/ens-dependents/fundacio-museu-cosme-bauca/>

Fundació Hospital Illa del Rei

<http://www.islahospitalmenorca.org>

Fundació Illes Balears

<https://fundacioillesbalears.org/>

Fundació Literària de Mallorca

<http://www.fundaciocasamuseu.cat/fons/>

Fundació Miró Mallorca

<https://miromallorca.com/>

Granja d'Esporles

<https://www.lagranja.net/>

GEN-GOB Eivissa

<http://www.gengob.org/>

Govern de les Illes Balears

<http://www.caib.es/>

Hort de Sant Patrici

<https://www.santpatrici.com/>

ICOM

<https://icom.museum/es/>

ICOMOS

<https://icomos.es/>

Inca Turística

<https://incaturistica.es/>

Informació Turística d'Espanya

<https://www.spain.info/>

Institut Balears de la Natura

<http://ibanat.caib.es/>

Institut d'Estadística de les Illes Balears

<https://ibestat.caib.es/>

Institut Geogràfic Nacional

<https://www.ign.es/>

Institut Mediterrani d'Estudis Avançats

<https://imedea.uib-csic.es>

Institut Menorquí d'Estudis

<http://www.ime.cat/>

Institut Nacional d'Estadística

<https://www.ine.es/>

Jardins d'Alfàbia

<https://www.jardinesdealfabia.com/>

Menorca Talaiòtica

<http://www.menorcatalayotica.info/>

Ministeri de Cultura i Esports del Govern d'Espanya

<https://www.culturaydeporte.gob.es/>

Ministeri d'Indústria, Comerç i Turisme del Govern d'Espanya

<https://www.mincotur.gob.es/>

Ministeri de Transports, Mobilitat i Agenda Urbana

<https://www.mitma.gob.es/>

Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera

<https://maef.eu/ca/>

Museu Arqueològic de Son Fornés
<https://sonfornes.mallorca.museum/>

Museu d'Art Sacre de Mallorca
<https://www.museuartsacredemallorca.org/>

Museu sa Bassa Blanca – Fundació Yannick i Ben Jakober
<https://www.msbb.org/ca/>

Museu Bíblic de Mallorca
<https://museubiblic.wordpress.com/>

Museu del Calçat d'Inca
<https://museu.incaciuat.com/>

Museu de Ciències Naturals de Sóller i Jardí Botànic
<http://www.museucienciesnaturals.org/>

Museu Contemporani d'Eivissa
<https://www.eivissa.es/mace/>

Museu Diocesà de Menorca
<http://www.ime.cat/cataleg-seminari-ciudadella/>

Museu Etnogràfic d'Eivissa
<http://www.museuetnograficdeivissa.es/>

Museu del Fang
<http://www.ollersdeportol.com/>

Museu i Fons Artístic de Porreres
<https://www.museudeporreres.com/ca/>

Museu Fundación Juan March
<https://www.march.es/arte/palma/>

Museu d'Història de Manacor
<https://www.museudemanaacor.com/>

Museu Historicomilitar del Castell de Sant Carles
<http://www.castillomuseosancarlos.com/ca/>

Museu Krekovic
<https://web.conselldemallorca.cat/museu-krekovic1>

Museu de Mallorca
<http://museudemallorca.caib.es/>

Museu Marítim de Mallorca
<https://museumaritim.conselldemallorca.cat/>

Museu de Menorca
<https://www.museudemenorca.com/>

Museu militar de Menorca
<https://ejercito.defensa.gob.es/unidades/Madrid/ihycm/Museos/menorca.html>

Museu parroquial Sant Maria de Sineu
<https://museuparroquialsantamariadesineu.wordpress.com/>

Museu de Pollença
<http://www.pollenca.com/ca/places/to-visit/museu-de-pollenca/>

Museu Regional d'Artà
<https://museuarta.wordpress.com/>

Observatori Fotogràfic del paisatge de les Illes Balears
<https://observatorifotograficbalears.com/ca/>

Observatori de la Sostenibilitat
<https://www.observatoriosostenibilidad.com/>

Parc nacional marítimoterrestre de l'arxipèlag de Cabrera
<http://ca.balearsnatura.com>

Patrimoni Nacional
<https://www.patrimonionacional.es/>

PASOS. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural
<https://www.pasosonline.org/es/>

Pla de Mallorca
<https://www.plademallorca.net/es/qui%3%A9nes-somos/>

Plataforma contra l'autopista de Lluçmajor
<https://autopistamai.org/>

Poblat Talaiòtic de s'Illot
<http://www.talaiotsillot.es/>

Ports de Balears
<https://www.portsdebalears.com/es/visita-nuestros-faros>

Portal Oficial de Turisme d'Eivissa
<http://ibiza.travel/>

Portal Oficial de Turisme a Formentera

<https://www.formentera.es/ca/>

Portal Oficial de Turisme de Menorca
<http://www.menorca.es/>

Portal de turisme d'Algaida
<http://www.visitalgaida.com/>

Portal de turisme d'Artà
<http://www.artamallorca.travel/ca>

Portal de turisme de Manacor
<https://visitmanacor.com/ca/>

Portal de turisme de Pollença
<http://www.pollensa.com/ca/>

Portal de turisme de Santa Eulària des Riu
<http://visitsantaeulalia.com/>

Portal de turisme de Valldemossa
<http://www.visitvalldemossa.com/>

Realitat museística i diàleg euroregional
<https://museusieuroregio.uib.cat/>

Santuari de Cura
<http://www.santuaridecura.com/ca/>

Santuari de Lluc
<https://www.lluc.net/>

Serra de Tramuntana
<https://www.serradetrabantana.net/>

Son Marroig
<https://sonmarroig.com/>

SpiritualMallorca
<https://www.spiritualmallorca.com/>

Red digital de coleccions de museus
<http://ceres.mcu.es/>

Reserva de la Biosfera de Menorca
<http://biosferamenorca.org/>

Ruta arqueològica Sencelles Costitx
<http://rutaarqueologica.sencelles.cat/>

Rutes Culturals Serra de Tramuntana
<http://www.rutesculturals Serra.cat/ca/rutas>

Terraferida
<https://terraferida.cat/>

Turespaña
<https://www.tourspain.es>

Turisme de Mallorca
<http://www.infomallorca.net>

Turisme de Montuïri
<http://www.turismemontuiri.com/es>

Tripadvisor
<https://www.tripadvisor.es/>

UNESCO
<https://es.unesco.org/>

Última Hora
www.ultimahora.com

Walking on Words
<http://walkingonwords.com/>

Wausser&Wirth
<https://www.hausserwirth.com/>

Web Oficial de Turisme Eivissa-Ibiza
<https://turisme.eivissa.es/>

Xarxa de Museus Etnològics Locals de València
<https://www.dival.es/promocion-cultural/content/xarxa-de-museus-locales>

Annexos

Índex d'annexos

Annex 1. Mesures obligatòries pels museus per la prevenció del COVID-19 establertes pel Govern de les Illes Balears. Font: Govern de les Illes Balears. www.caib.es . Consulta 25/12/2020, 15:52 h.	628
Annex 2. Qüestionari utilitzat per obtenir informació de les entitats dedicades a la gestió cultural. Elaboració pròpia.	629
Annex 3. Qüestionari utilitzat per obtenir informació de les entitats dedicades a la gestió turística. Elaboració pròpia.	631
Annex 4. Qüestionari utilitzat per obtenir informació dels museus de les Illes Balears. Elaboració pròpia.	633
Annex 5. Text de la Carta Internacional de Turisme Cultural de l'ICOMOS (1999). Font: Internacional Council on Monuments and Sites.	635
Annex 6. Nombre de turistes segons el principal motiu del seu viatge. Elaboració pròpia a partir dels Moviments en Fronteres. Anys 2012-2018.	643
Annex 7. Viatges dels residents nacionals a Espanya segons la seva motivació cultural. Anys 2012 – 2018. Elaboració pròpia a partir dels Anuaris d'Estadístiques Culturals del Ministeri de Cultura i Esports.	644
Annex 8. Cartell de l'exposició «Almon s'està com aquí. Menorca i el turisme 1911-2017», inaugurada l'any 2017. Font: Institut Menorquí d'Estudis. http://www.ime.cat/ . Consulta 10/11/2020, 11:14 h.	645
Annex 9. Informació de la ciutat d'Eivissa inclosa en el catàleg de ciutat de Patrimoni de la Humanitat ofert en la pàgina www.spain.info . Consulta 08/08/2019, 19:14 h.	646
Annex 10. Mapa del patrimoni cultural de Menorca ofert a la web illesbalears.travel . Consulta 16/11/2019, 12:43 h.	648
Annex 11. Mapa del patrimoni cultural d'Eivissa ofert a la web www.illesbalears.travel . Consulta 16/11/2019, 12:48 h.	649
Annex 12. Mapa del patrimoni cultural de Formentera ofert a la web illesbalears.travel Consulta 16/11/2019, 12:48 h.	650
Annex 13. Porta i pàgina interior de la guia de la Serra de Tramuntana oferta a la web www.illesbalears.travel . Consulta 16/11/2019, 14:08 h.	651
Annex 14. Mapa amb les festes tradicionals de les Balears ofert a illesbalears.travel . Consulta 16/11/2019, 13:28 h.	652
Annex 15. Ruta talaiòtica a Menorca. Font: www.menorca.es . Consulta 16/11/2019, 14:08 h.	653
Annex 16. Mapa slow food de Formentera ofert a la web de promoció turística www.formentera.es . Consulta 13/10/2019, 09:29 h.	654
Annex 17. Article «El museo de la vergüenza», escrit per Agustín Rivera, publica al diari El Mundo dia 3 de juliol de 2004. https://cutt.ly/vjAt4TB . Consulta 10/01/2021, 19:51 h.	655
Annex 18. Fulletó del Museu de Pol·lèntia disponible a la pàgina de promoció turística illesbalears.travel . Font: www.illesbalears.travel . Consulta 11/04/2018, 15:05 h.	656
Annex 19. Captura de la Ruta W7 de la Ruta Literària «Walking on Words» oferta en el municipi d'Ariany i Sineu que inclou el Museu de la Paraula – Casa del Pare Ginard. Font: plademallorca.net . Consulta 15/04/2018, 15:57 h.	657

Annex 20. Llistat de museus inclosos dins el catàleg informatiu d'Eivissa ofert a illesbalears.travel. Font: www.illesbalears.travel. Consulta 08/09/2019, 16:59 h.	658
Annex 21. Fulletó amb les dades d'informació bàsiques dels elements patrimonials i equipaments culturals inclosos en les rutes ofertes a la pàgina web de promoció turística del Consell de Menorca. Font: www.menorca.es. Consulta 08/09/2019, 16:59 h	659
Annex 22. Mapa turístic des Castell. Font: pàgina web de l'Ajuntament des Castell de Menorca, www.aj-escastell.org. Consulta 15/07/2019, 13:34 h	660
Annex 23. Fulletó de les «Rutes per Dalt Vila» ofert en sis idiomes a la pàgina web ibiza.travel. Consulta 30/06/2019, 17:06 h	661
Annex 24. Ruta d'art contemporani i d'avantguarda oferta a ibiza.travel. Consulta 30/06/2019, 17:06 h	662
Annex 25. Fulletó del Patrimoni de la Humanitat ofert a la pàgina de promoció turística de l'Ajuntament d'Eivissa www.eivissa.turisme.es. Consulta 12/07/2019, 10:28 h	663
Annex 26. Notícia publicada dia 17 d'octubre de 1951 al Diari ABC. Font: https://cutt.ly/8hysVoJ . Consulta 22/11/2020, 19:43h.	664
Annex 27. Full explicatiu elaborat pel Museu Marítim de Mallorca arran de la COVID-19. Font: www.museumaritim.conselldemallorca.cat. Consulta 12/08/2021, 22:32 h	666
Annex 28. Detalls de la reforma museogràfica del Museu de Menorca efectuada del novembre de 2017 al juliol de 2018. Font: Ministeri de Cultura y Esports. Disponible a https://cutt.ly/qhaXAUm . Consulta 23/10/2019, 15:40h.	667
Annex 29. Fulletó explicatiu de Ca n'Oliver disponible en 6 idiomes. Font: www.ajmao.org, disponible a https://cutt.ly/8ha225r . Consulta 23/10/2019, 17:01.	669
Annex 30. Mapa de la situació del Museu de Can Saura a Ciutadella (Menorca). Font: fulletó explicatiu de Can Saura, disponible a https://cutt.ly/qha8ZBC . Consulta 23/10/2019, 17:30h.	670
Annex 31. Transcripció del comunicat escrit per l'anterior director del MAEF, Jordi H. Fernández, per explicar el tancament del museu i del Museu Monogràfic del Puig dels Molins, publicat dia 5 de juliol de 2011. Font: Diario de Ibiza, disponible https://cutt.ly/BhHgJd7 . Consulta 28/11/2020, 14:44h.	671
Annex 32. Pàgines del programa de la reapertura del Museu Monogràfic del Puig dels Molins d'Eivissa. Font: Ministeri d'Educació i Cultura.	675
Annex 33. Funcions que atorga la Llei de Museus de les Illes Balears a les diferents institucions públiques. Elaboració pròpia. Font: Llei 12/2003 de Museus de les Illes Balears.	677
Annex 34. Informació inclosa en el Directora de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya.	678
Annex 35. Gràfic de museus i col·leccions museogràfiques d'Espanya per tipologies, any 2018. Font: Estadística de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya 2018 del Ministeri de Cultura del Govern espanyol.	679
Annex 36. Percentatge de museus i col·leccions museogràfiques d'Espanya segons la seva titularitat. Font: Estadística de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya 2018 del Ministeri de Cultura del Govern espanyol.	680
Annex 37. Percentatges del tipus de gestió dels museus espanyols. Font: Estadística de Museus i Col·leccions Museogràfiques 2018, Ministeri de Cultura	681
Annex 38. Fulletó sobre les funcions dels museus. Font: Consell de Mallorca https://web.conselldemallorca.cat/es/museos . Consulta 11/01/2021, 11:16 h	682

Annex 39. Fulletó informatiu sobre a formació de les col·leccions dels museus. Font: Consell de Mallorca. https://web.conselldemallorca.cat/es/museos . Consulta 11/01/2021, 11:16 h.....	683
Annex 40. Fulletó informatiu sobre les tasques de conservació dels museus. Font: Consell de Mallorca. https://web.conselldemallorca.cat/es/museos . Consulta 11/01/2021, 11:21 h.....	684
Annex 41. Fulletó informatiu sobre les tasques de documentació i investigació dels museus. Font: Consell de Mallorca https://web.conselldemallorca.cat/es/museos . Consulta 11/01/2021, 11:26 h.....	685
Annex 42. Fulletó informatiu sobre les activitats educatives als museus. Font: Consell de Mallorca https://web.conselldemallorca.cat/es/museos . Consulta 11/01/2021, 11:26 h.....	686
Annex 43. Fulletó informatiu sobre els reptes actuals dels museus. Font: Consell de Mallorca. https://web.conselldemallorca.cat/es/museos . Consulta 11/01/2021, 11:28 h.....	687
Annex 44. Fulletó informatiu sobre les tipologies i titularitat dels museus de Mallorca. Font: Consell de Mallorca. https://web.conselldemallorca.cat/es/museos . Consulta 11/01/2021, 11:38 h.....	688
Annex 45. Fulletó informatiu que ofereix un llistat de museus de Mallorca. Font: Consell de Mallorca. https://web.conselldemallorca.cat/es/museos . Consulta 11/01/2021, 11:38 h.....	689
Annex 46. Fulletó informatiu sobre els reptes dels museus. Font: Consell de Mallorca https://web.conselldemallorca.cat/es/museos . Consulta 11/01/2021, 11:49 h.	690
Annex 47. Cartell de la iniciativa «Els museus com a corredors segurs», impulsada pel Museu d'Història de Manacor després de l'estat d'alarma provocat per la COVID-19 l'any 2020. Font: www.museudemanaacor.com . Consulta 12/12/2020, 9:37 h.....	691
Annex 48. Mapa de les rutes per Llubí ofertes per l'Ajuntament de Llubí (Mallorca). Font: www.ajllubi.net . Consulta 25/11/2020, 21:35 h.....	692
Annex 49. Programa d'activitats estiu 2019 del Centre Melis Cursach de Capdepera (Mallorca). Font: www.ajcapdepera.net . Consulta 29/11/2020, 13:04 h.....	693

Annex 1. Mesures obligatòries pels museus per la prevenció del COVID-19 establertes pel Govern de les Illes Balears. Font: Govern de les Illes Balears. www.caib.es. Consulta 25/12/2020, 15:52 h.

MUSEUS

Mesures preventives que ha d'adoptar el centre

- Elaborar un protocol amb mesures individualitzades per a cada secció del museu.
- Establir un horari d'atenció preferent per a persones més grans de 65 anys.
- Desinfectar i netejar els lavabos i les zones comunes amb freqüència (sempre tenint presents les recomanacions per a la neteja de materials històrics).
- Inhabilitar els elements museogràfics dissenyats per a un ús tàctil del visitant.
- Retirar les audioguies, els fullets de sala i altre material anàleg i suprimir el servei de consigna.

Mesures per a l'obertura parcial dels serveis:

- Alterar els recorreguts per millorar la seguretat, si cal.
- Recordar que tot el públic, tant el que és dins el museu com el que espera per entrar-hi, ha de mantenir una distància interpersonal de dos metres.

Mesures de protecció individual dels usuaris i els treballadors

- Permetre només visites a les exposicions permanents i temporals, amb un màxim del 50 per cent de la capacitat de les sales.
- Permetre únicament les visites individuals o bé en grups reduïts de membres d'una mateixa unitat de convivència.
- Informar els usuaris (a través de la web pròpia, amb rètols, etc) de les normes que cal seguir per emprar el servei.
- Facilitar l'ús d'aigua i sabó i de solucions hidroalcohòliques.
- El personal ha de dur màscara higiènica durant la jornada si no es pot mantenir la distància de seguretat ni disposar de separació física.
- Instal·lar mampares de protecció als espais d'interacció entre treballadors i usuaris.
- Senyalitzar les instal·lacions per informar els usuaris sobre les normes que han de seguir i com han de circular dins el centre, a fi de mantenir la distància interpersonal.
- Dipositar el material de protecció d'un sol ús individual, una vegada emprat, dins contenidors amb tapa i pedal.

Annex 2. Qüestionari utilitzat per obtenir informació de les entitats dedicades a la gestió cultural. Elaboració pròpia.

QÜESTIONARI PER INSTITUCIONS TURÍSTIQUES PROJECTE MUSEUS I TURISME CULTURAL I LES ILLES BALEARS

Investigadora: Lourdes Melis Gomila

lourdesmelisgomila@gmail.com

Informació bàsica

- Nom de l'entitat/departament/organisme:
- Àmbit geogràfic d'incidència (país, comunitat, comarca, localitat):
- Cap de l'entitat/departament/organisme:
- Persona que emplena el formular i càrrec:
- Dades de contacte:

Preguntes: secció dedicada a l'àmbit cultural

1. Quines són les funcions de la seva entitat/organisme/departament?
2. Entre aquestes funcions, n'hi ha alguna que contempli l'oferta cultural envers al turisme?
3. Si la pregunta 2 és afirmativa, quina d'elles?
4. Treballen de cara al turisme cultural?
5. Si la resposta 4 és afirmativa, quines són les iniciatives que es duen a terme per treballar-lo?
6. Realitzen programes concrets enfocats al consumidor cultural estranger?
7. Si les preguntes 5 i 6 són afirmatives, és el seu departament qui realitza aquestes iniciatives i/o programes, o compten amb la col·laboració d'altres departament o entitats?
8. Mantenen de manera permanent i periòdica contacte amb aquells organisme públics o privats que treballen en el sector turístic? Amb quins d'ells?
9. Si la pregunta 8 és afirmativa, aquest contacte es fa per treballar i

fomentar el turisme cultural? Si és així, quines són les iniciatives que es desenvolupen?

10. Si desenvolupen iniciatives de cara al turisme cultural, n'hi ha alguna que tingui els museus com a protagonistes o que els integri? La pot explicar breument?
11. Realitzen o tenen estadístiques sobre el consum cultural on hi aparegui representat el percentatge de la població turística? Com es realitzen? Es poden consultar?
12. Tenen contacte amb empreses privades dedicades al sector turístic? Quines són i quina és la finalitat d'aquest contacte?

Annex 3. Qüestionari utilitzat per obtenir informació de les entitats dedicades a la gestió turística. Elaboració pròpia.

QÜESTIONARI PER INSTITUCIONS CULTURALS

PROJECTE MUSEUS I TURISME CULTURAL A LES ILLES BALEARS

Investigadora: Lourdes Melis Gomila

lourdesmelisgomila@gmail.com

Informació bàsica

- Nom de l'entitat/departament/organisme:
- Àmbit geogràfic d'incidència (país, comunitat, comarca, localitat):
- Cap de l'entitat/departament/organisme:
- Persona que emplena el formular i càrrec:
- Dades de contacte:

Preguntes: secció dedicada a l'àmbit turístic

1. Quines són les funcions bàsiques del seu organisme?
2. Quina d'elles és la principal o a la què s'hi dedica major esforç?
3. En algunes d'aquestes funcions, hi te cabuda l'àmbit del turisme cultural?
4. Si la resposta 3 és afirmativa, realitza el seu organisme un tasca enfocada en el foment del turisme cultural?
5. Hi ha un equip de persones dedicades a elaborar i/o impulsar iniciatives de cara al turisme cultural? Per qui està format aquest equip? Són tot professionals del turisme o també hi ha professionals d'altres àmbits?
6. Si la resposta 5 és afirmativa, quines són aquestes iniciatives? (Només cal esmentar-les. Si calen detalls d'algunes d'elles ja em posaria en contacte per rebre informació més concreta)
7. Aquestes iniciatives, són dutes a terme només pel seu organisme o col·laboren amb altres entitats, ja siguin privades o públiques?

8. Si la resposta 7 és afirmativa, quines són aquestes entitats?
9. Per al foment del turisme cultural, mantenen relacions constants amb els departament dedicats a l'àmbit cultural?
10. Si la resposta 9 és afirmativa, com es concreten aquestes relacions? Reunions, grups de treballs conjunts, o només són col·laboracions puntuals?
11. Tenen algun programa o cap iniciativa que tingui com a protagonistes els museus del territori on hi té incidència el seu organisme?
12. Si la pregunta 11 és afirmativa, en què consisteix aquest programa?
13. La iniciativa descrita en la pregunta 12, es duu a terme només des del seu organisme o es fa conjuntament amb altres entitats?
14. Realitzen algun tipus d'estadística? Es poden consultar?
15. Amb quines empreses privades dedicades al turisme treballen?
16. N'hi ha alguna que es dediqui al turisme cultural?
17. Aquestes empreses, estan interessades en oferir turisme cultural? Per quin tipus d'oferta turística es decanten més?

Annex 4. Qüestionari utilitzat per obtenir informació dels museus de les Illes Balears.
Elaboració pròpia.

QÜESTIONARI PER INSTITUCIONS CULTURALS

PROJECTE MUSEUS I TURISME CULTURAL A LES ILLES BALEARS

Dades del museu

- Nom del museu
- Categoria
- Població
- Adreça
- Telèfon
- Correu electrònic
- Portal web
- Horari
- Preu
- Accessibilitat
- Senyalització per arribar-hi
- Transport públic
- Propietat/Responsable de la gestió
- Persona de contacte

Història del museu

- Any d'obertura
- Edifici on s'emplaça
- Observacions

Dades del fons

- Tipus de fons
- Criteri seguit per classificar el fons
- Cronologia aproximada que abasta el fons
- Estat de conservació

Característiques de l'espai expositiu

- Nombre de sales
- Criteri de divisió de les sales
- Breu descripció de l'espai expositiu (recursos utilitzats, tipus d'explicació donada, recursos tecnològics, etc.)

- Aspectes a destacar
- Possibles mancances, suggeriments

Oferta de recursos

- Butlletins explicatius
- Visites guiades
- Programes didàctics
- Guia del museu
- Catàlegs
- Tallers

Observacions

Annex 5. Text de la Carta Internacional de Turisme Cultural de l'ICOMOS (1999). Font: *Internacional Council on Monuments and Sites.*

CARTA INTERNACIONAL SOBRE TURISMO CULTURAL

La Gestión del Turismo en los sitios con Patrimonio Significativo (1999)

**Adoptada por ICOMOS en la 12ª Asamblea General en México,
octubre de 1999.**

INTRODUCCIÓN

El Espíritu de la Carta

En su más amplio sentido, el Patrimonio natural y cultural pertenece a todos los pueblos. Cada uno de nosotros tiene el derecho y la responsabilidad de comprender, valorar y conservar sus valores universales.

El concepto de Patrimonio es amplio e incluye sus entornos tanto naturales comoculturales. Abarca los paisajes, los sitios históricos, los emplazamientos y entornos construidos, así como la biodiversidad, los grupos de objetos diversos, las tradiciones pasadas y presentes, y los conocimientos y experiencias vitales. Registra y expresa largos procesos de evolución histórica, constituyendo la esencia de muy diversas identidades nacionales, regionales, locales, indígenas y es parte integrante de la vida moderna. Es un punto de referencia dinámico y un instrumento positivo de crecimiento e intercambio. La memoria colectiva y el peculiar Patrimonio cultural de cada comunidad o localidad es insustituible y una importante base para el desarrollo no solo actual sino futuro.

En estos tiempos de creciente globalización, la protección, conservación, interpretación y presentación de la diversidad cultural y del patrimonio cultural de cualquier sitio o región es un importante desafío para cualquier pueblo en cualquier lugar. Sin embargo, lo normal es que cada comunidad en concreto o grupo implicado en la conservación se responsabilice de la gestión de este patrimonio, teniendo en cuenta las normas internacionalmente reconocidas y aplicadas de forma adecuada.

Un objetivo fundamental de la gestión del Patrimonio consiste en comunicar susignificado y la necesidad de su conservación tanto a la comunidad anfitriona como a los visitantes. El acceso físico, intelectual y/o emotivo, sensato y bien gestionado a los bienes del Patrimonio, así como el acceso al desarrollo cultural, constituyen al mismo tiempo un derecho y un privilegio.

Esto conlleva la responsabilidad de respetar los valores del Patrimonio Natural o Cultural, así como los intereses y patrimonios de la actual comunidad anfitriona, de los pueblos indígenas conservadores de su patrimonio o de los poseedores de propiedades históricas, así como la

obligación de respetar los paisajes y las culturas a partir de las cuales se ha desarrollado el Patrimonio.

La Interacción dinámica entre el Turismo y el Patrimonio Cultural

El Turismo nacional e internacional sigue siendo uno de los medios más importantes para el intercambio cultural, ofreciendo una experiencia personal no sólo acerca de lo que pervive del pasado, sino de la vida actual y de otras sociedades. El Turismo es cada vez más apreciado como una fuerza positiva para la conservación de la Naturaleza y de la Cultura. El Turismo puede captar los aspectos económicos del Patrimonio y aprovecharlos para su conservación generando fondos, educando a la comunidad e influyendo en su política. Es un factor esencial para muchas economías nacionales y regionales y puede ser un importante factor de desarrollo cuando se gestiona adecuadamente.

Por su propia naturaleza, el Turismo ha llegado a ser un complejo fenómeno de dimensiones políticas, económicas, sociales, culturales, educativas, biofísicas, ecológicas y estéticas. Se pueden descubrir numerosas oportunidades y posibilidades conociendo la valiosa interacción existente entre los deseos y expectativas de los visitantes, potencialmente conflictivas, y de las aspiraciones y deseos de las comunidades anfitrionas o locales.

El Patrimonio natural y cultural, la diversidad y las culturas vivas constituyen los máximos atractivos del Turismo. El Turismo excesivo o mal gestionado con cortedad de miras, así como el turismo considerado como simple crecimiento, pueden poner en peligro la naturaleza física del Patrimonio natural y cultural, su integridad y sus características identificativas. El entorno ecológico, la cultura y los estilos de vida de las comunidades anfitrionas, se pueden degradar al mismo tiempo que la propia experiencia del visitantes.

El turismo debería aportar beneficios a la comunidad anfitriona y proporcionar importantes medios y motivaciones para cuidar y mantener su Patrimonio y sus tradiciones vivas. Con el compromiso y la cooperación entre los representantes locales y/o de las comunidades indígenas, los conservacionistas, los operadores turísticos, los propietarios, los responsables políticos, los responsables de elaborar planes nacionales de desarrollo y los gestores de los sitios, se puede llegar a una industria sostenible del Turismo y aumentar la protección sobre los recursos del Patrimonio en beneficio de las futuras generaciones. En cuanto autor de esta Carta, ICOMOS, Consejo Internacional de Monumentos y Sitios, se compromete con este desafío en unión con otras organizaciones internacionales y con la industria del Turismo.

Objetivos de la Carta

Los objetivos de la Carta Internacional de Turismo Cultural, son:

- Facilitar y animar a cuantos están involucrados en la gestión y conservación del Patrimonio para que transmitan su importancia tanto a la comunidad anfitriona como a los visitantes.
- Facilitar y animar a la industria del Turismo para que éste se promueva y gestione con la finalidad de respetar y acrecentar el Patrimonio y las culturas vivas de las comunidades anfitrionas.
- Facilitar y animar al diálogo entre los intereses de la conservación del Patrimonio y los intereses de la industria del Turismo, acerca de la importancia y fragil naturaleza de los sitios con Patrimonio, sus variados objetos y sus culturas vivas, incluyendo la necesidad de lograr un desarrollo sostenible para ambos.
- Animar a las partes interesadas para formular planes y políticas concretas de desarrollo, objetivos mensurables y estrategias para la presentación e interpretación de los sitios con Patrimonio y sus actividades culturales para su defensa y conservación.

Además,

- La Carta apoya otras iniciativas abiertas por ICOMOS, por otras instituciones internacionales y por la industria del Turismo para mantener la integridad del Patrimonio, su gestión y su conservación.
- La Carta anima al compromiso entre todos aquellos que tengan intereses relevantes o intereses ocasionalmente en conflicto, responsabilidades y obligaciones, para que se esfuercen en poner de acuerdo sus objetivos.
- La Carta anima a que las partes interesadas formulen pautas detalladas que faciliten la puesta en práctica de los Principios de esta Carta, de acuerdo con las peculiares circunstancias de cada una de ellas, o según las exigencias planteadas por las comunidades u organizaciones pertinentes.

Principios de la carta de turismo cultural

Principio 1

Desde que el Turismo nacional e internacional se ha convertido en uno de los más importantes vehículos para el intercambio cultural, su conservación debería proporcionar oportunidades responsables y bien gestionadas a los integrantes de la comunidad anfitriona así como proporcionar a los visitantes la experimentación y comprensión inmediatas de la cultura y patrimonio de esa comunidad.

1.1

El Patrimonio natural y cultural es al mismo tiempo un recurso material y espiritual y ofrece una perspectiva de desarrollo histórico. Desempeña un papel importante en la vida moderna y el público en general debería tener acceso tanto físico como intelectual y/o emotivo a este Patrimonio. Los programas para la protección y conservación del patrimonio natural y cultural

en sus características físicas, en sus valores intangibles, expresiones culturales contemporáneas y sus variados contextos, deberían facilitar a la comunidad anfitriona y al visitante, de un modo equilibrado y agradable, la comprensión y el aprecio de los significados de este Patrimonio.

1.2

Los aspectos individualizados del patrimonio natural y cultural tienen diversos niveles de significación, algunos de valor universal, otros de importancia nacional, regional o local. Los programas de interpretación deberían presentar estos significados de manera relevante y accesible para la comunidad anfitriona y para el visitante, usando métodos apropiados, atractivos y actuales en materia de educación, medios informativos, tecnología y desarrollo personal, proporcionando información histórica, cultural, además de información sobre el entorno físico.

1.3

La interpretación y presentación de los programas debería proporcionar un alto nivel de conciencia pública y el soporte necesario para la supervivencia del Patrimonio natural y cultural a largo plazo.

1.4

Los programas de interpretación deberían proporcionar el significado de los sitios del Patrimonio y de sus tradiciones y prácticas culturales así como ofrecer sus actividades dentro del marco tanto de la experiencia del pasado como de la actual diversidad cultural de la comunidad anfitriona y de su región, sin olvidar las minorías culturales o grupos lingüísticos. El visitante debería siempre estar informado acerca de la diversidad de los valores culturales que pueden adscribirse a los distintos bienes patrimoniales.

Principio 2

La relación entre los sitios con Patrimonio y el Turismo, es una relación dinámica y puede implicar valoraciones encontradas. Esta relación debería gestionarse de modo sostenible para la actual y para las futuras generaciones.

2.1

Los sitios con Patrimonio tienen un valor intrínseco para todo el mundo por constituir la base de la diversidad cultural y del desarrollo social. La protección y conservación a largo plazo de las culturas vivas, de los sitios con Patrimonio, de sus variados objetos, de su integridad física y ecológica y de su contexto medioambiental, debería ser un componente esencial en el desarrollo de las políticas sociales, económicas, políticas, culturales y turísticas.

2.2

La interacción entre los recursos o valores del Patrimonio y el Turismo es dinámica y está en continuo cambio, generando para ambos oportunidades y desafíos así como potenciales situaciones conflictivas. Los proyectos turísticos, sus actividades y su desarrollo, deberían conseguir resultados positivos y minimizar los impactos negativos para el Patrimonio y para los

modos de vida de la comunidad anfitriona, al mismo tiempo que deberían responder a las necesidades y expectativas del visitante.

2.3

La conservación, la interpretación y los programas de desarrollo turístico deberían basarse en la diáfana comprensión de los aspectos específicos y significativos del Patrimonio en cada sitio en particular, a menudo complejos y conflictivos. Es importante la continua investigación y el asesoramiento para lograr una permanente comprensión y aprecio de estos significados.

2.4

Es importante conservar la autenticidad de los sitios del Patrimonio y de la variedad de sus objetos. La autenticidad constituye un elemento esencial del significado cultural expresado a través de los materiales físicos, del legado de la memoria y de las tradiciones intangibles que perduran del pasado. Los programas deberían presentar e interpretar la autenticidad de los sitios y de sus experiencias culturales para mejorar el aprecio y la comprensión del patrimonio cultural.

2.5

Los proyectos e infraestructuras y los proyectos para el desarrollo turístico deberían tomar en cuenta la dimensión social, estética y cultural, los paisajes naturales y culturales, las características de su biodiversidad, así como los amplios contextos visuales de los sitios con Patrimonio. Deberían utilizarse preferentemente los materiales propios de cada localidad y tomar en cuenta los estilos de la arquitectura local y de la tradición vernacular.

2.6

Antes de que un creciente turismo promueva o desarrolle sitios con Patrimonio, los planes de gestión deberían sopesar los valores naturales y culturales de estos recursos. Los planes de desarrollo deberían establecer límites adecuados para que el cambio sea asumible, sobre todo en relación al impacto que un excesivo número de visitantes puede producir en las características físicas del Patrimonio, en su integridad ecológica, en la diversidad del Sitio, en los sistemas de transporte y acceso y en el bienestar social, económico y cultural de la comunidad anfitriona. Si el previsible nivel de cambio es inaceptable, deberían modificarse los planes de desarrollo que se propongan.

2.7

Deberían elaborarse programas de evaluación continua para valorar los impactos progresivos de las actividades turísticas y de los planes de desarrollo en cada Sitio o comunidad.

Principio 3

La Planificación de la conservación y del turismo en los Sitios con Patrimonio, debería garantizar que la Experiencia del Visitante le merezca la pena y le sea satisfactoria y agradable.

3.1

Los programas de Conservación del Patrimonio y los del Turismo, deberían ofrecer contenidos de máxima calidad para optimizar la comprensión del visitante a cerca de las características significativas del Patrimonio y la necesidad de su protección, haciéndole capaz de disfrutar adecuadamente de su visita.

3.2

Los visitantes deberían poder experimentar los sitios con Patrimonio de modo tranquilo y a su propio ritmo, si éste es su deseo. De todos modos, pueden ser necesarios itinerarios especiales de circulación de visitantes para minimizar los impactos sobre la integridad y constitución física del Sitio y de sus características naturales o culturales.

3.3

El carácter sagrado de los sitios con significación espiritual así como sus prácticas y tradiciones, constituyen un importante punto de reflexión para los gestores de los sitios, los visitantes, los legisladores, los planificadores y los operadores turísticos, Se debe animar a los visitantes para que se comporten como huéspedes bienvenidos, respetando los valores y el estilo de vida de la comunidad anfitriona, rechazando el producto de posibles robos o el comercio ilícito de propiedades culturales, comportándose de manera que inciten a ser nuevamente bienvenidos si alguna vez regresan.

3.4

La planificación de actividades turísticas debería ofrecer al visitante posibilidades adecuadas de confort, seguridad y de sentirse a gusto, de modo que aumente el disfrute de la visita sin impacto negativo para las características significativas o ecológicas del sitio.

Principio 4

Las comunidades anfitrionas y los pueblos indígenas deberían involucrarse en la planificación de la conservación del Patrimonio y en la planificación del Turismo.

4.1

Deberían respetarse los derechos e intereses de la comunidad anfitriona, local y regional, así como a los propietarios y a los pueblos indígenas implicados que ejercen derechos o responsabilidades tradicionales sobre su propio territorio y sitios significativos. Todos ellos deberían involucrarse en el proceso de establecer objetivos, estrategias, políticas y métodos para la identificación, conservación, gestión, presentación e interpretación de sus propios recursos patrimoniales, de sus prácticas culturales y de sus actuales expresiones culturales, dentro del contexto turístico.

4.2

Cuando el Patrimonio de un Sitio o región concretos pueda tener una dimensión universal, deberían respetarse las necesidades y los deseos de las diversas comunidades o pueblos indígenas para restringir o administrar la

región y el acceso físico, espiritual o intelectual a determinadas prácticas culturales, conocimientos, creencias, actividades, objetos o lugares.

Principio 5

Las actividades del Turismo y de la conservación del Patrimonio deberían beneficiar a la comunidad anfitriona.

5.1

Los legisladores deberían promover medidas para una equitativa distribución de los beneficios del Turismo de modo que éstos sean repartidos entre los diversos países o regiones, aumentando los niveles de desarrollo económico y contribuyendo a erradicar la pobreza cuando así sea necesario.

5.2

La gestión de la conservación del patrimonio y de las actividades turísticas debería proporcionar beneficios equitativos de carácter económico, social y cultural a los Hombres y mujeres de la comunidad anfitriona, a todos los niveles, a través de la educación, la formación y la creación de oportunidades de empleo a tiempo completo.

5.3

Una parte significativa de la renta proveniente de los programas turísticos en Sitios con Patrimonio, debería dedicarse a la protección, conservación y presentación de los propios Sitios, incluyendo sus contextos naturales y culturales. Cuando así sea posible, los visitantes deberían ser informados acerca de esta distribución de la renta.

5.4

Los programas turísticos deberían alentar la formación de los intérpretes y guías del Sitio provenientes de la propia comunidad anfitriona, para aumentar la capacidad de la población local en la presentación e interpretación de sus propios valores culturales.

5.5

Los programas educativos y de interpretación del Patrimonio entre las personas de la comunidad anfitriona deberían involucrar a los intérpretes locales. Los programas deberían promover el conocimiento y el respeto de su patrimonio, animando a los hombres y mujeres de la comunidad a interesarse en el cuidado y la conservación del mismo.

5.6

La gestión de la conservación del Patrimonio y de los programas de Turismo debería incluir la educación y posibilidades de formación para los legisladores, planificadores, investigadores, diseñadores, arquitectos, intérpretes, conservadores y operadores turísticos. Los participantes en estos programas de formación deberían ser incitados para comprender y ayudar a resolver los puntos de vista, a menudo conflictivos, y los problemas a los que se enfrentan el resto de sus colegas.

Principio 6

Los programas de promoción del Turismo deberían proteger y ensalzar las características del Patrimonio natural y cultural.

6.1

Los programas de promoción del Turismo deberían producir expectativas reales e información responsable en los visitantes potenciales, acerca de la cultura específica y de las características patrimoniales del Sitio o de la comunidad.

6.2

Los Sitios y las colecciones de diversos objetos de significación patrimonial deberían promocionarse y gestionarse de modo que se proteja su autenticidad y aumente la vivencia del visitante, diluyendo los flujos de visita pública en las llegadas al Sitio y evitando el excesivo número de visitantes al mismo tiempo.

6.3

Los programas de promoción del Turismo deberían proporcionar correcta distribución de beneficios y amortiguar la presión sobre los Sitios más visitados animando al visitante a experimentar otros diversos aspectos del patrimonio cultural y natural de la región o localidad.

6.4

La promoción, distribución y venta de recuerdos locales y otros productos deberían ofrecer una razonable contrapartida social y económica a la localidad anfitriona y asegurar al mismo tiempo que no se degrada su propia integridad cultural.

Annex 6. Nombre de turistes segons el principal motiu del seu viatge. Elaboració pròpia a partir dels Moviments en Fronteres. Anys 2012-2018.

Total de Turistes arribats a Espanya segons la motivació del viatge (2012 - 2018)							
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
TOTAL TURISTES	57 464 496	60 675 489	64 938 945	68 137 625	75 315 008	81 868 522	82 808 413
Negocis o motius professionals	3 974 215	4 071 304	4 313 433	4 980 758	6 323 567	4 720 463	5 023 355
Altres motius	4 285 655	4 022 838	4 434 311	5 163 176	4 679 698	6 060 956	5 612 005
Oci, lleure i vacances	49 204 627	52 581 347	56 191 202	57 961 796	64 311 744	71 087 103	72 173 054

Annex 7. Viatges dels residents nacionals a Espanya segons la seva motivació cultural. Anys 2012 – 2018. Elaboració pròpia a partir dels Anuaris d'Estadístiques Culturals del Ministeri de Cultura i Esports

Total de visites de motivació cultural⁶⁵⁵							
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Total viatges	160 791 418	155 773 216	151 397 320	160 331 085	166 218 791	176 399 801	177 830 889
Total viatges de motivació cultural	11 721 000	9 920 000	12 081 000	14 292 000	14 419 000	12 531 000	No disponible

---

⁶⁵⁵ Viatges realitzats pels turistes nacionals que segons la seva opinió la cultura era el seu principal motiu de viatge.

Annex 8. Cartell de l'exposició «Almon s'està com aquí. Menorca i el turisme 1911-2017», inaugurada l'any 2017. Font: Institut Menorquí d'Estudis. <http://www.ime.cat/>. Consulta 10/11/2020, 11:14 h.

- EXPOSICIÓ -
ALMON S'ESTÀ COM AQUÍ
MENORCA I EL TURISME
1911-2017

EXPOSICIÓN: COMO AQUÍ, EN NINGUNA PARTE. MENORCA Y EL TURISMO [1911-2017]
EXHIBITION: LIKE NO PLACE ELSE: MINORCA AND TOURISM [1911-2017]

CIUTADILLA	MAÓ	ALAIOR
1/6/2017 - 1/7/2017	6/7/2017 - 28/8/2017	1/9/2017 - 1/10/2017
SALA D'EXPOSICIONS EL ROSER Carrer Roser, 11	SALA D'EXPOSICIONS DEL CLAUSTRE DEL CARME Claustre del Carme, 1r pis	CENTRE DE CULTURA DE SANT DIEGO Es Bonyer, s/n

Annex 9. Informació de la ciutat d'Eivissa inclosa en el catàleg de ciutat de Patrimoni de la Humanitat ofert en la pàgina www.spain.info. Consulta 08/08/2019, 19:14 h

EIVISSA-IBIZA

La ciudad de Eivissa (Islas Baleares) se encuentra en la costa este de la isla de Ibiza. Fue fundada por los cartagineses y ocupada, a lo largo de su historia, por sucesivas civilizaciones: púnicos, romanos, musulmanes y cristianos. El casco histórico se compone de los barrios marineros y artesanos de **La Marina** y **Sa Penya**, y el área monumental situada en la parte alta, **Dalt Vila**. En la cumbre del monte Puig de Vila se yergue el **castillo Almudaina**, el monumento más alto de la ciudad, erigido cuando aún no había murallas.

La visita a Dalt Vila permite admirar las fabulosas vistas, con el casco histórico y el puerto a tus pies. El barrio está rodeado por las impresionantes murallas renacentistas, reconocidas en la declaración de Patrimonio Mundial de Unesco, construidas para contener los asedios de los piratas. De las cinco puertas de acceso, la más monumental es el **Portal de ses Taules**, junto al **Mercat Vell** (mercado viejo).

Siente el placer de pasear por el trazado laberíntico de sus plazas y calles estrechas. Te llamarán la atención los grandes baluartes defensivos, el Ayuntamiento (ubicado en el antiguo convento de los Dominicos) y las bóvedas de teja de la **iglesia de Santo Domingo**.

Todos los caminos te conducen a la **catedral de Santa María de las Nieves**, que se yergue sobre la antigua muralla árabe. En la misma plaza de la catedral, admira el **palacio Episcopal** y la **Casa de la Cúria**, de típica fachada encalada.

• EIVISSA-IBIZA

Un punto imprescindible en tu ruta por la isla es el **Museo Monográfico y Necrópolis Púnica del Puig des Molins**. En este cementerio fenicio-púnico, uno de los más extensos y mejor conservados del mundo, se han descubierto unas 3.500 tumbas. En la isla, le siguen en importancia los yacimientos arqueológicos de Ses Païses de Cala d'Hort y Sa Caleta.

Merecen también la pena el museo de arte moderno, **Museu d'Art Contemporani d'Eivissa (MACE)**, el **Museu Puget**, y el **Centro de Interpretación Madina Yabisah**.

Atraviesa el céntrico y animado paseo Vara de Rey y la plaza del Parque, recientemente convertidos en una gran área peatonal, y bordea el área portuaria para llegar hasta el **faro de Botafoc**. En la renovada Marina, el antiguo barrio de pescadores hoy hervidero de

actividad comercial y de restauración, saborea la gran gastronomía de la isla a orillas del mar. Después, sumérgete en la famosa noche ibicenca. O relájate en sus arenas y calas, en playas como Ses Figueretes, Platja d'en Bossa, Es Viver o Talamanca.

① **Más información en:** turismo.eivissa.es

Annex 10. Mapa del patrimoni cultural de Menorca ofert a la web illesbalears.travel.
Consulta 16/11/2019, 12:43 h.

Annex 12. Mapa del patrimoni cultural de Formentera ofert a la web illesbalears.travel
 Consulta 16/11/2019, 12:48 h.

CULTURE, NATURE & HERITAGE
Formentera
 Illes Balears

SANTUARIS / ERMITA / ESGLESIES

- 1 **ESGLÉSIA DE SANT FRANCESC XAVIER** (SANT FRANCISCO XAVIER)
- 2 **ESGLÉSIA DEL PILAR DE LA MOLA** (SANT VICENÇ DE FORmentorA)
- 3 **ESGLÉSIA DE SANT FERRAN DE SES ROQUES** (SANT FERRAN DE SES ROQUES)
- 4 **SA TANCA VELLA** (SANT FRANCISCO XAVIER)

MUSEU / MONUMENT / ESCRIBS HISTÒRIC

- 5 **CENTRE D'INTERPRETACIÓ DE CAN MARROIG** (CAN MARROIG)
- 6 **MUSEU ETNOLÒGIC DE MOJONS DE SA MIRADA** (MOJONS DE SA MIRADA)
- 7 **FAR DE LA MOLA** (LA MOLA)
- 8 **FAR DEL CAP DE BARBARIA** (CAP DE BARBARIA)
- 9 **MOLINELL DE LA MOLA** (LA MOLA)
- 10 **MOLINS DE SA MIRADA** (MOJONS DE SA MIRADA)
- 11 **ESCARS DES PUJOLS** (ESCARS DES PUJOLS)
- 12 **ESCARS DES CALD** (ESCARS DES CALD)
- 13 **CASTELLUM ROMÀ DE CAN BLA** (CAN BLA)
- 14 **JACIMENTS ARQUEOLÒGICS DE SA MIRADA** (SA MIRADA)
- 15 **JACIMENTS PREHISTÒRICS DE SA MIRADA** (SA MIRADA)
- 16 **JACIMENTS PREHISTÒRICS DE SA MIRADA** (SA MIRADA)
- 17 **CASTELLUM ROMÀ DE CAN BLA** (CAN BLA)
- 18 **CASTELLUM ROMÀ DE CAN BLA** (CAN BLA)
- 19 **CASTELLUM ROMÀ DE CAN BLA** (CAN BLA)
- 20 **CASTELLUM ROMÀ DE CAN BLA** (CAN BLA)

CASTELL / FORTALESA / MIRADORS

- 17 **CASTELLUM ROMÀ DE CAN BLA** (CAN BLA)
- 18 **CASTELLUM ROMÀ DE CAN BLA** (CAN BLA)
- 19 **CASTELLUM ROMÀ DE CAN BLA** (CAN BLA)
- 20 **CASTELLUM ROMÀ DE CAN BLA** (CAN BLA)

PROJECTES FINANÇATS AMB L'IMPOST DE TURISME SOSTENIBLE
PROYECTOS FINANCIADOS CON EL IMPUESTO DE TURISMO SOSTENIBLE
PROJECTS FINANCED BY THE TAX ON SUSTAINABLE TOURISM
DIESE PROJEKTE WURDEN MIT DER STEUER FÜR NACHHALTIGEN TOURISMUS FINANZIERT

- A** Conservació del patrimoni cultural i natural de les explotacions agràries ubicades a espais naturals protegits, com ara ses Salines d'Eivissa i Formentera.
  - Conservación del patrimonio cultural y natural de las explotaciones agrarias ubicadas en espacios naturales protegidos, tales como las Salinas de Ibiza y Formentera.
  - Conservation of the cultural and natural heritage of the farms located in protected natural spaces, such as the Ses Salines salt marshes on Ibiza and Formentera.
  - Konservierung des kulturellen und natürlichen Erbes der landwirtschaftlichen Betriebe in geschützten Naturräumen sowie der Salinen von Ibiza und Formentera.
- B** Adquisició de la finca i casa pagesa de sa Senieta (s. XVIII) a Sant Francesc Xavier. Únic exemple d'arquitectura tradicional, declarat com a ben catalogat del patrimoni històric de les Illes Balears.
  - Adquisición de la finca y casa pagesa de sa Senieta (s. XVIII) en Sant Francesc Xavier. Único ejemplo de arquitectura tradicional, declarado como Bien Catalogado del Patrimonio Histórico de las Islas Baleares.
  - Purchase of the Sa Senieta Estate and farmhouse (18th Century) in Sant Francesc Xavier. A unique example of traditional architecture, declared on coast of Historical Heritage of the Balearic Islands.
  - Kauf des Landguts und Gebäudes Sa Senieta (8. Jahrhundert) Sant Francesc Xavier. Ein einzigartiges Beispiel traditioneller Architektur, aufgeführt in der Liste des historischen Erbes der Balearischen Inseln.

www.illessostenibles.travel

GOVERN ILLES BALEARS

Annex 13. Porta i pàgina interior de la guia de la Serra de Tramuntana oferta a la web www.illesbalears.travel. Consulta 16/11/2019, 14:08 h.

SERRA DE **TRAMUNTANA** MALLORCA

PATRIMONIO MUNDIAL · PATRIMONI MUNDIAL · WORLD HERITAGE · WELTERBE · PATRIMOINE MONDIAL

SERRA DE
TRAMUNTANA
MALLORCA
PATRIMONI MUNDIAL

BIENVENIDOS A LA SERRA DE **TRAMUNTANA** MALLORCA

BIENVENIDOS A LA SERRA DE TRAMUNTANA

Declarada en 2011 Patrimonio Mundial de la Humanidad por la UNESCO, esta cordillera montañosa es la joya geográfica de la mayor de las Islas Baleares (España). Tanto paisajística como culturalmente, no les dejará indiferente.

WELCOME TO SERRA DE TRAMUNTANA

Declared a World Heritage Site in 2011 by UNESCO, this mountain range is the geographical jewel of the Balearic Islands (Spain). Come and be inspired by this extraordinary landscape and culture.

BENVINGUTS A LA SERRA DE TRAMUNTANA

Declarada Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO l'any 2011, aquesta serralada muntanyosa és la joia geogràfica de la més gran de les Illes Balears (Espanya). Tant paisatgísticament com cultural, no us deixarà indiferents.

SOYEZ LES BIENVENUS À LA SERRA DE TRAMUNTANA

Classé en 2011 au Patrimoine Mondial de l'Humanité par l'UNESCO, ce massif montagneux est le joyau géographique des Îles Baléares (Espagne). Aussi bien du point de vue des paysages que de la culture, elle ne vous laissera pas indifférent.

WILLKOMMEN IN DER SERRA DE TRAMUNTANA

Dieser Gebirgszug wurde im Jahr 2011 von der UNESCO zum Weltkulturerbe erklärt und bildet eins der bedeutendsten geographischen Juwelen der größten Insel der Balearen (Spanien). Die landschaftlichen Schönheiten und kulturellen Werte dieses Gebietes lassen keinen Besucher gleichgültig.

ДОБРО ПОЖАЛОВАТЬ В СЕРРА-ДЕ-ТРАМУНТАНА

Эту горную цепь, занесенную ЮНЕСКО в 2011 году в список Всемирного наследия человечества, можно назвать географическим сокровищем самого крупного из испанских Балеарских островов. И пейзажи, и культура этой местности никого не оставят равнодушным.

Annex 15. Ruta talaiòtica a Menorca. Font: www.menorca.es. Consulta 16/11/2019, 14:08 h.

MENORCA cultural

Fundació Foment del Turisme de Menorca
Cami del Castell, 28
07102 - MAI (Menorca)
Tel. +34 971 368 678
info@menorca.es
www.menorca.es

RUTES PER LA MENORCA TALAIÒTICA
RUTAS POR LA MENORCA TALAIÒTICA

MENORCA TALAIÒTICA
MENORCA TALAIÒTICA

La prehistòria de Menorca se remunta al neolític. Els talaiòtics són un tipus de construcció que es desenvolupa a l'illa de Menorca durant el període talaiòtic, entre el 2500 i el 1000 aC. Aquests pobles són característics de la cultura talaiòtica i són un dels elements més importants del patrimoni cultural de l'illa.

La prehistòria de Menorca se remunta al neolític. Els talaiòtics són un tipus de construcció que es desenvolupa a l'illa de Menorca durant el període talaiòtic, entre el 2500 i el 1000 aC. Aquests pobles són característics de la cultura talaiòtica i són un dels elements més importants del patrimoni cultural de l'illa.

MUSEU DE MENORCA

El Museu de Menorca és un centre cultural que ofereix una gran varietat d'activitats i serveis. És un lloc ideal per descobrir la història i la cultura de l'illa.

MUSEU HISTÒRICA DE CASTELLET DE CAN SAIZ

El Museu Històric de Castellet de Can Saiz és un dels més importants de l'illa. Mostra la història i la cultura de la zona.

POBLAT DE TREPUÇ

El poblat de Trepuç és un dels més importants de l'illa. És un dels exemples més ben conservats de la cultura talaiòtica.

POBLAT DE TORRE D'EN GALIMÉS

El poblat de Torre d'en Galimés és un dels més importants de l'illa. És un dels exemples més ben conservats de la cultura talaiòtica.

POBLAT DE SON MERCADER DE BAIX

El poblat de Son Mercader de Baix és un dels més importants de l'illa. És un dels exemples més ben conservats de la cultura talaiòtica.

NAVETA DES TUONS

La Naveta des Tuons és un dels més importants de l'illa. És un dels exemples més ben conservats de la cultura talaiòtica.

MEGALITIC NECRÒPOLIS DE CALA MOBELL

La Megalítica Necròpolis de Cala Mobell és un dels més importants de l'illa. És un dels exemples més ben conservats de la cultura talaiòtica.

TALUS DE SANT JOAN

El Talus de Sant Joan és un dels més importants de l'illa. És un dels exemples més ben conservats de la cultura talaiòtica.

CORNICA NORD

La Cornica Nord és un dels més importants de l'illa. És un dels exemples més ben conservats de la cultura talaiòtica.

POBLAT DE TALATI DE BAIX

El poblat de Talati de Baix és un dels més importants de l'illa. És un dels exemples més ben conservats de la cultura talaiòtica.

NAVETES DE RAIAL RUBÍ

Les Navetes de Raial Rubí són un dels més importants de l'illa. És un dels exemples més ben conservats de la cultura talaiòtica.

SES SOUDES I SES GARBES

Les Ses Soudes i Ses Garbes són un dels més importants de l'illa. És un dels exemples més ben conservats de la cultura talaiòtica.

POBLAT DE SON CATLAR

El poblat de Son Catlar és un dels més importants de l'illa. És un dels exemples més ben conservats de la cultura talaiòtica.

POBLAT DE FORRASSA D'EN SAGORT

El poblat de Forrassa d'en Sagort és un dels més importants de l'illa. És un dels exemples més ben conservats de la cultura talaiòtica.

CUIDI EL NOSTRE PATRIMONI
CUIDE NUESTRO PATRIMONIO

1. Menorca és nostra i cal cuidar-la. Resguarda el valor del patrimoni i del seu patrimoni.
2. No tinguis cap activitat que perjudiqui el patrimoni i el seu patrimoni.
3. Respecta el patrimoni i el seu patrimoni.
4. Respecta la pau i la tranquil·litat del lloc.
5. Respecta la flora i la fauna.
6. No facis excursions ni a terra ni al mar.
7. Consuma productes locals.
8. Respecta el patrimoni i el seu patrimoni.
9. Respecta el patrimoni i el seu patrimoni.

INFO: 071 368 678
www.menorca.es

Annex 16. Mapa *slow food* de Formentera ofert a la web de promoció turística www.formentera.es. Consulta 13/10/2019, 09:29 h

THE MEDITERRANEAN QUALITY Formentera
Illes Balears Sostenibles

Supermercat La Savina
Av. de Mediterrània 31, La Savina

Agromarti
Ctra. de la Savina a la Mola, km 1,8

La Savina

Agroform
Ctra. de la Savina a la Mola km 6,3

Es Pujols

Agroform
Cami que va a Arenals (trencall al km 11 de la carretera de la Mola)

Ses Clotades Rural

Can Jaume d'en Carlos
Venda de ses Clotades, nº 4441 (trencall al km 11 de la carretera)

Es Caló

El Pilar de la Mola

Terramoll
Carretera de la Mola, km 15,2

Cap de Barbaria
Ctra. de Cap de Barbaria, km 1,67

Peixateria Federico
Av. del Pla del Rei, 71, Sant Francesc

Peixateria Mari Rivares
Av. de Porto-saló, 23, Sant Francesc

Peixateria Ntra. Sra. del Carmen
C. de Santa Maria, 25, Sant Francesc

Formatierra Bio
Ctra. de Cap de Barbaria, km 1,67

Cap de Barbaria

Agroform
Verdures i hortalisses de quilòmetre zero, a prop de Sant Ferran. Obert de dilluns a dissabtes de 9 a 14 h i de 17 a 21 h. Telèfon: 686 235 527

Agromarti
Productes de l'hort, verdures i plantes aromàtiques. A la carretera de la Savina a la Mola km 1,8 de dilluns a dissabtes de 10 a 14 h i de 15 a 20,30 h; al mercat pagès de dilluns a dissabtes de 9 a 14 h i a la venda des Pi des Català, Martí: 646 87 22 51

Bodega Cap de Barbaria
Vinyes situades a Cap de Barbaria, productors de dues varietats de vins. Visites i tastis concertats. Telèfon: 647 707 572 | www.capdebarbaria.com

Bodega Terramoll
Vinyes situades a l'altiplà de la Mola amb produccions limitades de vins ecològics. Tastis i visites concertades. Telèfon: 971 327 293 | www.terramoll.es

Can Jaume d'en Carlos
Hortalisses i fruites. Venda directa en els mesos d'estiu. Venda de ses Clotades, nº 4441. Telèfon: 660143099 | canjaumedencarlos@hotmail.com

Carnisseria San Francisco
Producció i venda de verdura ecològica (Finca Cas Ballet, Ca Mari). Venda de pollastre i anyell de Formentera tot l'any, ous frescos els divendres, porcí sobrasada de l'illa només a l'hivern. Obert de dilluns a divendres de 8 a 14 h i de 17 a 20,30 h, dissabtes de 8 a 15 h. Telèfon: 618 972 978

Formatierra Bio
Fruita i verdura ecològica de temporada i altres productes frescos o envasats de la terra. Horari de dilluns a divendres, de 9,30 a 13,30 h i de 16 a 20 h, dissabtes de 9,30 a 13,30 h. Telèfon 626 093 492 | infoformatierra.bio

Mercat Pagès de Sant Francesc
Obert de dilluns a dissabtes de 9 a 14 h.

Oli Ca na Platera
Oli produït amb olives de Can Toni de na Platera, a Can Parra. Tenen 3 varietats d'oliva (arbequina, picual, i noguerola) i produeixen 2 tipus d'oli. Contacte: hrosamart01@gmail.com

Oli Can Vicent puig
Oli produït artesanalment. La base del qual és la oliva picual. Venda directa a venda de sa Talaiassa núm 5154. Telèfon: 616 814 315 (9 a 13 h) | info:canvicentpuig.com

Oli Sa Tanca des clot
Oli d'olives de Can Pep de n'Agusti obtingut només mitjançant procediments mecànics. Correu: formentera_curtican@hotmail.com

Ses Clotades Rural
Hortalisses i fruites. Venda directa al camí que va a Arenals (trencall a la carretera principal km 11). Telèfon: 618 190 317

Supermercat la Savina
Venda d'anyell de Formentera a la seva carnisseria. Tot l'any segons disponibilitat. Av. de la Mediterrània, 31. Telèfon: 971322191

Peix sec
Un producte artesanal, tradicional i amb un sabor únic. S'elabora amb peix cartilaginós (ratjada) assecat al sol, salat i envasat amb oli d'oliva ecològic. www.peixsec.com

www.formentera.es | www.illesostenibles.travel

Formentera Slow Food

Gastronomia tradicional, productes autòctons, vi de la terra i molt sabor.

La cuina típica de Formentera està molt lligada a la manera de vida tradicional, marcada fortament pel vincle amb el mar i l'agricultura de secà. Es caracteritza per una dependència gairebé absoluta dels productes autòctons, condicionada per l'aïllament de les Illes Pitàgües. Aquesta excessada de productes, combinada amb la creativitat i l'aprofitament de productes de gran qualitat (com el peix), donen lloc a receptes tradicionals entre les quals destaquen: l'ensalada payesa (amb peix sec, frit de polp, sofrit pagès (amb carn i patates), calamars a la bruta (frit de calamars en la seva tinta) o el bullit de peix (guisat de peix amb patates). Els dolços o les postres més característics són el flao (pastís de formatge fresc amb herba sana), les orelletes (dolç anisat) i la greixonera.

Gastronomia tradicional, productes autòctons, vino de la tierra y mucho sabor.

La cocina típica de Formentera está muy ligada al modo de vida tradicional, marcado por el vínculo con el mar y la agricultura de secano. Se caracteriza por una dependencia casi absoluta de los productos autóctonos, condicionada por el aislamiento de las Islas Pitagües. Esta excesiva de productos, combinada con la creatividad y el aprovechamiento de productos de gran calidad (como el pescado), dan lugar a recetas tradicionales entre las que destacan: la ensalada payesa (con Peix sec, Frit de polp (frito de pulpo), Sofrit pagès (con carne y patatas), Calamars a la bruta (frito de calamars en su tinta) o el Bullit de Peix (guisado de pescado con patatas). Los dulces o postres más característicos son el Flao (pastel de queso fresco con hierbabuena), las Orelletes (dulce anisado) y la Greixonera (pudin de ensaimada).

Traditional cuisine, native products, local wine and great taste.

Formentera's typical cuisine is closely linked to the traditional way of life, strongly influenced by the link with the sea and rainfed agriculture. It is characterised by an almost absolute dependence on local products, due to the isolation of the Pityusic Islands. This shortage of products, combined with creativity and the use of high quality products (such as fish), has given rise to traditional recipes such as: the farmer's salad (with Peix sec (dried fish), Frit de polp (fried octopus), Sofrit pagès (with meat and potatoes), Calamars a la bruta (fried squid in its own ink) or Bullit de Peix (fish stew with potatoes). The most characteristic sweets or desserts are Flao (fresh cheese cake with mint), les Orelletes (anisated sweet) and Greixonera (ensaimada pudding).

Agroform. Verduras y hortalizas de kilómetro cero, muy cerca de Sant Ferran. Abierto de lunes a sábados de 9 a 14 h y de 17 a 21 h. Telèfon: 686 235 527

Agromarti. Productos de la huerta, verduras y hortalizas, plantas aromáticas. Está en la carretera de la Savina a La Mola km 1,8. Abierto de lunes a sábados de 10 a 14 h y de 15 a 20,30 h, en el mercado "pagés" de lunes a sábados de 9 a 14 h y en la venta des Pi des Català, Martí: 646 87 22 51

Bodega Cap de Barbaria. Vinos situados en el Cap de Barbaria, productores de dos variedades de vinos. Visitas y catas concertadas. Telèfon: 647 707 572 | www.capdebarbaria.com

Bodega Terramoll. Vinas situadas en el altiplano de la Mola con producciones limitadas de vinos ecológicos. Catas y visitas concertadas. Telèfon: 971 327 293 | www.terramoll.es

Can Jaume d'en Carlos. Hortalizas y frutas. Venta directa en los meses de verano en la venta de ses Clotades, nº 4441. Telèfon: 660 143 099 | canjaumedencarlos@hotmail.com

Carniceria San Francisco. Producción y venta de verdura ecológica (Finca Cas Ballet, Ca Mari). Venta de pollo y cordero de Formentera todo el año, huevos frescos los viernes, cerdo y sobrasada de la isla sólo en invierno. Abierto de lunes a viernes de 8 a 14 h y de 17 a 20,30 h, sábados de 8 a 15 h. Telèfon: 618 972 978

Formatierra Bio. Fruta y verdura ecológica de temporada y otros productos frescos o envasados de la tierra. Horario de lunes a viernes, de 9,30 a 13,30 h y de 16 a 20 h, sábados de 9,30 a 13,30 h. Telèfon 626 093 492 | infoformatierra.bio

Mercado "pagés" de Sant Francesc
Abierto de lunes a sábados de 9 a 14 h.

Acete Ca na Platera. Aceite producido con aceitunas de Can Toni de na Platera, en Can Parra. Tienen 3 variedades de oliva (arbequina, picual, y cornicabra). Producen 2 tipos de aceite. Contacte: hrosamart01@gmail.com

Acete Can Vicent puig. Aceite producido artesanalmente, la base del cual es la oliva picual. Venta directa en la venta de sa Talaiassa 5154. La Mola. Telèfon: 616814315 de 09 a 13 | info:canvicentpuig.com

Acete Sa Tanca des clot. Aceite de aceitunas de Can Pep de n'Agusti obtenido sólo mediante procedimientos mecánicos. Contacte: formentera_curtican@hotmail.com

Ses Clotades Rural. Hortalizas y frutas. Venta directa en el camino que va a Es Arenals (desvío en la carretera principal km 11). Telèfon: 618 190 317

Supermercado La Savina. Venta de cordero de Formentera en su carnicería. Todo el año según disponibilidad. Av. Mediterrània, 31. Telèfon: 971 322 191

Peix sec (pescado seco). Un producte artesanal, tradicional y con un sabor único. Se elabora con pescado cartilaginoso (raya) secado al sol, salado y envasado con aceite de oliva ecológico. David: 616197882 | www.peixsec.com

Agroform. Vegetables of km zero, very close to Sant Ferran. Open Monday to Saturday from 9am to 2pm and from 5pm to 9pm. Telephone: + 34 686 235 527

Agromarti. Products from the orchard, vegetables and aromatic plants. It is on the road from La Savina to La Mola km 1.8 .open Monday to Saturday from 10am to 2pm and from 3pm to 8.30 pm. Also in the market "pagés" at Sant Francesc, Monday to Saturday from 9 am to 2 pm and at Venda des Pi des Català. Contact: Martí +34 646 87 22 51

Wine cellar of Terramoll. Vineyards located in the highlands of La Mola with limited productions of organic wines. Tastings and wine tastings by appointment. Phone: +34 971 327 293 | www.terramoll.es

Wine cellar of Cap de Barbaria. Vineyards located at Cap de Barbaria, producers of two varieties of wines. Visits and wine tastings by appointment. Telephone: + 34 647 707 572 | www.capdebarbaria.com

San Francisco Butcher's. Production and sale of organic vegetables (Finca Cas Ballet, Ca Mari). Sale of chickens and lamb from Formentera all year round, fresh eggs on Fridays, pork and spicy pork sausage "sobrasada" of the island only in winter. Open Monday to Friday from 8 am to 2pm and from 5pm to 8.30 pm, Saturday from 8am to 3 pm. Telephone: + 34 618 972 978

Can Jaume d'en Carlos. vegetables and fruits. Direct sale during the summer months at Venda de ses Clotades, nº 4441. Telephone: 660 143 099 | canjaumedencarlos@hotmail.com.

Formatierra Bio. Seasonal organic fruit and vegetables and other fresh or packaged products from the land. Open Monday to Friday, 9.30 am to 1.30 pm. And from 4 pm to 8 pm, Saturdays from 9.30 am to 1.30 pm. Telephone: + 34 626 093 492 | infoformatierra.bio

Farmer Market. Open Monday to Saturday from 9 am to 2 pm.

Ca Na Platera's Olive Oil. Oil produced with olives from Can Toni de na Platera, in Can Parra. They have 3 varieties of olive (arbequina, picual and cornicabra) and produce 2 types of oil. Contact: hrosamart01@gmail.com

Can Vicent puig's Olive Oil. Artisan production of olive oil, the base of which is the picual olive. Direct sale at venda de sa Talaiassa núm 5154. La Mola. Telephone: 616814315 from 09 to 13 | info:canvicentpuig.com

Sa Tanca des clot, Olive Oil. Olive oil from Can Pep de n'Agusti obtained only by mechanical procedures. Contact: formentera_curtican@hotmail.com

Ses Clotades Rural. Vegetables and fruits. Direct sale on the road to Es Arenals (detour on the main road km 11). Telephone: +34 618 190 317

La Savina Supermarket. Sale of Formentera lamb in the butcher's shop inside. All year round according to availability. Av. Mediterrània, 31. Telephone: + 34 971 322 191

Peix sec (dry fish). Made in a traditional way with a unique flavor. It is made with cartilaginous fish (ray) sun dried, salted and packaged with organic olive oil.

Annex 17. Article «El museo de la vergüenza», escrit per Agustín Rivera, publica al diari El Mundo dia 3 de juliol de 2004. <https://cutt.ly/vjAt4TB>. Consulta 10/01/2021, 19:51 h.

O.J.D.: 15016
E.G.M.: No hay datos
N0707005

EL MUNDO
EL DIA DE BALEARES

Fecha: 03/07/2004
Sección: ILLES BALEA
Páginas: 13

EL MUSEO DE LA VERGÜENZA / VUELVE LA CENSURA PREVIA

AGUSTIN RIVERA
PALMA.— «No publiquen nada que yo no lo vea, ¿eh?». Así contestó Pere Serra a EL MUNDO / El Día de Baleares tras preguntarle este periódico por su posible dimisión de la Presidencia de Es Baluard.

El editor del Grupo Serra avanzó aún más en su intento de aplicar su particular mordaza contra este diario al inquirirle directamente al periodista: «Si usted no me envía por fax lo que va a publicar le envío un notario», comentó el dueño de *Última Hora* en tono amenazante. Pere Serra justificó su petición de notario «porque en su periódico siempre publican lo que quieren».

No es la primera vez que Serra se enfrenta con un redactor de EL MUNDO / El Día de Baleares. El pasado 29 de enero el redactor de Cultura Marcos Torio se dirigió al president del Govern, Jaume Matas, para encontrar respuesta a si era cierto que Pere Serra había ordenado anular la campaña de publicidad del museo público Es Baluard en este periódico. El president Matas contestó con un «desconozco esa información, aunque me han dicho que no es así».

Acto seguido, Serra, sintiéndose aludido y visiblemente alterado, pidió al redactor que le repitiera la cuestión invocando al «valor varonil» del periodista bajo la consigna de «repítelo si eres hombre». Al escuchar su nombre involucrado, bajo los efectos del enfado, respondió con un desmentido y una amenaza: «Es una mentira total. Una más. Si usted me escribe esto mañana, le denuncio».

También tuvo palabras para artistas baleares cuando otra periodista le aseguró que no recibía a los artistas y que algunos estaban descontentos. Tajante afirmó que «había comprado un montón de cuadros que no servían para nada», justificando su interés por el arte pero dejando las capacidades artísticas de los creadores a la altura de la mediocridad, cuando no de la begación.

Con respecto a la opinión contraria al museo vertida por los profesores de Historia del Arte de la UIB, se limitó a restarle valor ya

«Si no me manda por fax lo que va a publicar le envío un notario»

El editor del Grupo Serra y presidente de Es Baluard intenta de nuevo amordazar a EL MUNDO/ El Día de Baleares

El editor Pere Serra atiende a los periodistas ayer en un acto organizado en la UIB. / JAUME ROSSELLÓ

EL MUNDO OPINA

Una jubilación más que necesaria

Una cosa es la edad biológica y otra la edad neuronal: hay personas que con 20 años están mentalmente ajadas y ciudadanos que a los 70 mantienen una lucidez que para sí quisieran muchos jóvenes. No es el caso del septuagenario Pere Serra, que ayer demostró por enésima vez que está gripado. Nada nuevo en un personaje que se jactó en Canal 4 de ser un «probador oficial de señoritas de casas de señoras» entre la vergüenza de su familia y la indignación de su esposa. El anciano editor se superó ayer a sí mismo al exigir al periodista de EL MUNDO/El Día de Baleares que

le enviase por fax lo que iba a publicar sobre él. «Si no, le enviaré a un notario», amenazó con modos y maneras predemocráticas el ex falangista que comanda el diario sensacionalista *Última Hora* y el rotativo independentista *Balears. El Egipto* ha perdido definitivamente los papeles: va dado si se cree que nos va a amordazar. Por muchas querellas inconsistentes que nos meta, por muchas bravatas que salgan de su boca, no nos callará. El anciano editor debería ir pensando ya en la jubilación, más que nada, para no seguir alimentando la carejada colectiva.

que, en sus palabras, «no pueden opinar porque no lo han visto». Al finalizar el acto, se acercó al redactor de EL MUNDO y le retó con la misma fórmula de la hombría a revelar la fórmula de la pregunta que tanto le había molestado. «¿Quién te ha dado esa información? ¿De dónde ha salido?», inquirió Pere Serra, visiblemente molesto por la pregunta del redactor de Cultura de este periódico.

También con la Ser

El presidente de la Fundación Museo Es Baluard, Pere Serra, se puso en contacto a través de su despacho de abogados con la Cadena Ser en Mallorca para evitar que se emitiera una información alusiva al empresario. Así, dos abogados se personaron en la emisora para tratar de evitar que hablaran de Serra en la emisora.

El principal objetivo, según confirmaron desde la cadena, era que no se emitiera una información alusiva a una deuda supuestamente contraída con la empresa constructora de su rotativa cifrada en unos 2,4 millones de euros.

«Ante la eventualidad de que se emita por ustedes una información errónea o inexacta, enmarcada en la campaña mediática que, con aviesas intenciones, viene llevándose a cabo en menoscabo de la honorabilidad del Sr. Serra... era la frase que encabezaba la misiva instando a que no se emitiera dicha información. Esta carta llevada a la emisora fue enviada por Pedro Serra en dos conceptos: tanto en su nombre propio como en el de presidente de la Fundación del Museo Es Baluard.

Este periódico se puso en enero en contacto con la Cadena Ser. Allí confirmaron la requisitoria que había llegado a través de un despacho de abogados que actuaba en representación de Pedro Serra.

Durante el informativo matinal, la cadena Ser en Mallorca emitió en su boletín que la empresa Bilibrian S.A. reclamaba la cantidad de 2,4 millones de euros al Grupo Serra para zanjar una deuda pendiente. Posteriormente, la empresa se declaró en quiebra técnica.

Annex 18. Fulletó del Museu de Pol·lèntia disponible a la pàgina de promoció turística illesbalears.travel. Font: www.illesbalears.travel. Consulta 11/04/2018, 15:05 h

MUSEU MONOGRÀFIC DE POL·LÈNTIA

La visita al **Museu Monogràfic de Pol·lèntia**, on podreu gaudir d'una mostra de diversos materials recuperats durant les campanyes d'excavació realitzades a Pol·lèntia completa l'itinerari.

El museu està situat al centre històric (c/ de Sant Jaume, 29) molt a prop de l'Església de Sant Jaume, a un edifici del segle XIV.

Remodelat l'estiu del 2006, ens presenta la col·lecció organitzada en dos àmbits: el **privat**, amb una mostra d'objectes d'ús quotidià, que va des dels estris de cuina, o la vaixel·la per servir els menjars a taula fins a les joies o els elements relacionats amb els jocs; i el **públic**, que se subdivideix en tres espais, la **vida pública al Fórum** il·lustrada amb escultures de gran format, inscripcions, o elements arquitectònics, els **espectacles**, i el **món funerari**.

La visita al **Museo Monográfico de Pol·lèntia** donde podréis disfrutar de una muestra de diversos materiales recuperados durante las campañas de excavación realizadas en Pol·lèntia completa el itinerario de la visita.

El museo está situado en el centro histórico (c/ Sant Jaume, 29) muy cerca de la Iglesia de Sant Jaume, un edificio del siglo XIV.

Remodelado el verano del 2006, nos presenta la colección organizada en dos ámbitos: el **privado**, con una muestra de objetos de uso cotidiano, que va desde los utensilios de cocina, o la vajilla para servir las comidas en la mesa, hasta las joyas o los elementos relacionados con el juego; el **público**, que se subdivide en tres espacios, la **vida pública en el Fórum** ilustrada con esculturas de gran formato, inscripciones, o elementos arquitectónicos, los **espectáculos**, y el mundo **funerario**.

Or round off your visit to Pol·lèntia go to the **Museu Monogràfic de Pol·lèntia**, where you will enjoy an exhibition of objects found during the excavation campaigns.

The Museum is situated in the historic centre of Alcúdia (c/ Sant Jaume, 29) very near the Church of Sant Jaume, a 14th century building.

The Museum was redesigned in the summer of 2006. The collection is divided into two sections: **the private** everyday object exhibition which includes cooking implements, crockery tableware, as well as jewellery and gamerelated objects.

The public exhibition which is divided into three areas: **public life in the Fórum**, illustrated by large-scale sculptures, inscriptions or architectural elements; **spectacles** and the **funerary world**.

Der Besuch des **Museu Monogràfic de Pol·lèntia**, wo ihr einige Proben verschiedener Materialien bestaunen könnt, die während der Ausgrabungen in Pollentia entdeckt wurden, vervollständigt den Besichtigungsrundgang.

Das Museum befindet sich im historischen Zentrum (in der C/ Sant Jaume 29), in der Nähe der Kirche von Sant Jaume, in einem Gebäude des 14. Jahrhunderts.

Im Sommer 2006 umgestaltet, präsentiert uns die Sammlung, die in zwei Bereiche eingeteilt ist: **das Private**, mit einer Auswahl an Gebrauchsgegenständen von Hausrat und Geschirr zum Servieren der Mahlzeiten bis zu Schmuck oder Spielzeugen. **Das Öffentliche**, das wiederum in drei Räume unterteilt ist: **Das öffentliche Leben im Fórum**, veranschaulicht mit großformatigen Skulpturen, Inschriften oder architektonischen Elementen, **die Veranstaltungs- und die Begräbniskultur**.

Annex 19. Captura de la Ruta W7 de la Ruta Literària «Walking on Words» oferta en el municipi d'Ariany i Sineu que inclou el Museu de la Paraula – Casa del Pare Ginard.
Font: plademallorca.net. Consulta 15/04/2018, 15:57 h

CAT ES

ARIANY

Ruta literària "Walking on Words"

RUTA W7:

CASA RAFEL GINARD, Sant Joan

- **SANT JOAN:** Cançoner popular
- **CONSOLACIÓ, SANT JOAN:** Cançoner popular
- **SINEU:** Rondalla
- **ARIANY:** Cançoner popular
- **PETRA:** Cançoner popular
- **VILAFRANCA:** Cançoner popular
- **PORRERES:** Cançoner popular
- **MONTUÏRI:** Cançoner popular
- **ALGAIDA:** Pere Capellà – Mingo Revulgo
- **RANDA, ALGAIDA:** Ramon Llull

Cultura oral al Pla

Mallorca amb veu pròpia

Annex 20. Llistat de museus inclosos dins el catàleg informatiu d'Eivissa ofert a illesbalears.travel. Font: www.illesbalears.travel. Consulta 08/09/2019, 16:59 h

Museos

Necrópolis Puig des Molins

Via Romana, 31 - 07800 Ibiza
Tel.: +34 971 301771
- Del 1 de abril al 30 de septiembre: De martes a sábado de 10.00 a 14.00 y de 18.00 a 20.00 h. Domingos de 10.00 a 14.00 h. Lunes y festivos cerrado.
- Del 1 de octubre al 31 de marzo: De martes a sábado de 09.00 a 15.00 h. Domingos de 10.00 a 14.00 h. Lunes y festivos cerrado.
El yacimiento fue declarado Patrimonio de la Humanidad en el año 1999 y se pueden visitar los diferentes tipos de enterramientos.

Museo Arqueológico

Plaça de la Catedral, 3 (Dalt Vila)
07800 Ibiza
Tel.: +34 971 301231
- Del 1 de abril al 30 de septiembre: De martes a sábado de 10.00 a 14.00 y de 18.00 a 20.00 h. Domingos de 10.00 a 14.00 h.
- Del 1 de octubre al 31 de marzo: De martes a sábado de 09.00 a 15.00 h. Domingos de 10.00 a 14.00 h.
Exhibe los restos materiales del pasado histórico de las islas de Ibiza y Formentera desde la prehistoria hasta la época medieval Islámica.

Madina Yabisa

Carrer Major, 2 (Dalt Vila) - 07800 Ibiza
Tel.: +34 971 399232
- Del 1 de abril al 30 de septiembre: De martes a sábado de 10.00 a 14.00 h y de 17.00 a 20.00 h. Domingos de 10.00 a 14.00 h.
- Julio y agosto: De martes a sábado de 10.00 a 14.00 y de 18.00 a 21.00 h. Domingos de 10.00 a 14.00 h.
- Del 16 de octubre al 31 de marzo: De martes a sábado de 10.00 a 15.00 h. Domingos de 10.00 a 13.00 h.
Centro moderno de interpretación, que apuesta por la tecnología audiovisual, y permite conocer la historia de la ciudad y particularmente lo que fue Madina Yabisa durante la época de dominación musulmana.

Museo Diocesano

Catedral de Ibiza (Dalt Vila)
Plaça de la Catedral - 07800 Ibiza
Todo el año: De lunes a sábado de 10.00 a 13.30 h. Durante el mes de noviembre: De miércoles a sábado de 10.00 a 13.30 h.
Pintura, escultura, orfebrería y otros objetos litúrgicos desde el siglo XIV al XX.

Museo de Arte Contemporáneo de Ibiza (MACI)

Ronda Narcís Puget s/n - Dalt Vila
07800 Ibiza
Tel.: +34 971 302723
E-mail: mac@eivissa.es
www.eivissa.es
- Del 1 de mayo al 30 de septiembre: De martes a domingo de 10.00 a 13.30 h; de martes a viernes de 17.00 a 20.00 h. Lunes y festivos cerrado.
- Del 1 de octubre al 30 de abril: De martes a domingo de 10.00 a 13.30 h; de martes a viernes de 16.00 a 18.00 h. Lunes y festivos cerrado.
Su colección de pintura y grabado es internacional y refleja la creación plástica vinculada a Ibiza desde 1959 hasta la actualidad.

Museo Puget

Carrer Sant Ciriac, 18 (Dalt Vila)
07800 Ibiza
Tel.: +34 971 392137
www.museopuget.com
- Del 1 de abril al 30 de septiembre: De martes a sábado de 10.00 a 14.00 h y de 18.00 a 20.00 h. Domingos de 10.00 a 14.00 h. Lunes y festivos cerrado.
- Del 1 de octubre al 31 de marzo: De martes a domingo de 10.00 a 13.30 h; de martes a viernes de 16.00 a 18.00 h. Domingos de 10.00 a 14.00 h. Lunes y festivos cerrado.
El legado de los pintores Narciso Puget Viñas y su hijo Narciso Puget Riquer muestra al público 130 obras, entre óleos, acuarelas y dibujos.

Baluartes de Sant Pere y Sant Jaume

Dalt Vila - 07800 Ibiza.
Tel.: +34 971 399232
- Del 1 de abril al 15 de octubre: De martes a sábado de 10.00 a 14.00 y de 17.00 a 20.00 h. Domingos de 10.00 a 14.00 h.
- Julio y agosto: De martes a sábado de 10.00 a 14.00 y de 18.00 a 21.00 h. Domingos de 10.00 a 14.00 h.
- Del 16 de octubre al 31 de marzo: De martes a sábado de 10.00 a 15.00 h. Domingos de 10.00 a 13.00 h.

Países de Cala d'Hort

Ctra. Es Cubells - Cala Vedella
Cala d'Hort - Sant Josep de Sa Talaia
Tel.: +34 971 338554 / +34 971 332845
E-mail: meef@ciel.es
- Del 1 de abril al 30 de septiembre: De martes a sábado de 10.00 a 14.00 h y de 17.30 a 20.00 h. Domingos, lunes y festivos cerrado.
- Del 1 de octubre al 31 de marzo: De martes a sábado de 10.00 a 14.00 h. Domingos, lunes y festivos cerrado.
- Del 20 de diciembre al 20 de enero cerrado.
Se puede visitar el conjunto arqueológico (establecimiento púnico-romano y necrópolis) y la casa payesa extensión del Museo Etnográfico de Ibiza, con vistas a Es Vedrà y a la Torre de Es Savinar.

Museo Etnológico de Ibiza

Puig de Missa
07840 Santa Eulària des Riu
Tel.: +34 971 32545 / +34 971 330154
E-mail: meef@ciel.es
- Del 1 de abril al 30 de septiembre: De martes a sábado de 10.00 a 14.00 y de 17.30 a 20.00 h. Domingos de 11.00 a 13.30 h.
- Del 1 de octubre al 31 de marzo: De lunes a sábado de 10.00 a 14.00 h. Domingos de 11.00 a 13.30 h.
Una de las casas del Puig de Missa, la de Can Ros, ha sido habilitada como museo etnológico y contiene una exposición permanente de aperos de labranza y pesca, vestidos, joyas y otros elementos ancestrales que permiten conocer mejor la cultura tradicional pitiusa.

Annex 21. Fulletó amb les dades d'informació bàsiques dels elements patrimonials i equipaments culturals inclosos en les rutes ofertes a la pàgina web de promoció turística del Consell de Menorca. Font: www.menorca.es. Consulta 08/09/2019, 16:59 h

RUTA BRITÁNICA Y FORTIFICADA:

CASTILLO DE "SANT ANTONI"

Restos de una fortaleza defensiva del S.XVII. C/ Vivers s/n (Fornells). Acceso libre.

TORRE DE FORNELLS

Punta de la Torre (Fornells). De lunes a sábado de 10 a 16h. Lunes entrada gratuita. Domingo cerrado. €

VISITA GUIADA A LA "ILLA DEL REI"

De lunes a sábado a las 10h. Domingos a las 8.45h. Donativo voluntario. Los traslados los realiza la empresa Yellow Catamarans desde el puerto de Maó. C.

FORT DE MARLBOROUGH

Cala Sant Esteve (Es Castell). De lunes a domingo de 9.30 a 14.45h. € . Lunes entrada gratuita.

FORTALEZA ISABEL II " LA MOLA"

Ctra. de La Mola (Maó). De martes a domingo de 10 a 20h. Lunes de 10 a 14 h. Tel. 971 36 40 40 / 686 65 94 00. €

CASTILLO DE SAN FELIPE

Ctra. Sant Felip, s/n (Es Castell). Visitas con reserva previa, llamar de 9 a 13.30 al 971 362 100 y de 13.30 a 19.30h al 626 054 702 o bien mediante un correo electrónico info@consorciomilitarmenorca.com. €

FINCA DE "SANT ANTONI" (GOLDEN FARM)

Ctra. de La Mola, km. 3 (Maó). Cerrado.

VISITA GUIADA AL LAZARETO

Muelle de Calesfontes (Es Castell). Martes a las 17h. Jueves y domingo a las 17h y sábado a las 10h. C. €

www.menorca.es

OTRAS VISITAS DE INTERÉS:

CANTERAS DE S'HOSTAL (LÍTHICA)

Camí Vell, km. 1 (Ciutadella). De lunes a sábado de 9.30 a 14.30h y de 16.30 a la puesta de sol. Domingo de 9.30 a 14.30h. €.

PARQUE NATURAL DE LA ALBUFERA DES GRAU

Ctra. de Es Grau, km. 3,5 desvío de Llimpa. Centro de Recepción-interpretación: abierto cada día de 9 a 14h. Tel. 971 17 77 05 / 609 60 12 49.

PARQUE RUBIÓ Y TUDURI

Camí de ses Vinyes, 126 (Maó). De lunes a sábado de 10 a 20.30h. Domingo y festivos cerrado. Acceso libre.

TEATRO PRINCIPAL

Costa Deià, 40 (Maó). De martes a viernes de 11.30 a 13.30 h. Tel. 971 35 56 03.

MOLÍ DEL REI

Camí des Castell, 53 (Maó). Lunes a jueves de 9.30 a 14.30h y de 17.30 a 20h. viernes de 9.30 a 14.30h. Tel. 971 350 762.

MOLÍ DE DALI

Carrer de Sant Lluís, 4. De lunes a viernes de 10 a 13h y de 18 a 20h. Sábado de 10 a 13h. Domingo cerrado.

Los horarios de cualquier acontecimiento o monumento pueden cambiar sin previo aviso. Es necesario pagar entrada. €

OFICINAS DE INFORMACIÓN TURÍSTICA

Ciudadela: plaza del Som, edificio Ayuntamiento. oficinainformacionturistica@menorca.es

Port Maó: muelle de Livorno, 2. informacionportmao@menorca.es

Aeropuerto: Carretera de Sant Climent s/n, Terminal. llegadas informacionaeropuerto@menorca.es

www.menorca.es

última actualización 7/08/2020

2020

Horarios de monumentos

Visitas de interés

RUTA TALAYÓTICA:

TREPUCÓ: poblado talayótico. Camí de Gràcia (Maó). Acceso libre.

TALATÍ DE DALI: poblado talayótico. Ctra. Me-1, km. 4 de Maó a Ciutadella. Camino rural de Cotaina (Maó). De lunes a domingo de 10 a 21h. €

CORNIA NOU: poblado talayótico. Ctra. Me-12 de Maó a Sant Climent, km. 2,5. (Maó). Acceso libre.

TORELLÓ: talayot. Ctra. Me-12 de Maó a Sant Climent km. 3,5. Camino rural de Torelló Vell (Maó). Acceso libre.

BINISSAFULLET: poblado talayótico. Ctra. Me-10 de Sant Lluís a Binissafüller, km. 2,3. (Sant Lluís). Acceso libre.

TORRE D'EN Galmés: poblado talayótico. Ctra. Son Bou (Alaior). Lunes acceso libre. Martes de 9 a 15.30h. De miércoles a domingo de 9 a 20.30h. €.

CENTRO DE INTERPRETACIÓN DE TORRE D'EN Galmés: ctra. de Son Bou (Alaior). De lunes a domingo de 9 a 15.30h.

TORRALBA D'EN SALORT: poblado talayótico. Ctra. Alaior-Cala en Porter (Alaior). De martes a domingo de 10 a 13.30h. Viernes de 16 a 17.30h. Lunes cerrado. €

SO NA CAÇANA: Conjunto de santuarios. Ctra. de Alaior a Cala en Porter, km. 6. (Alaior). Donativo voluntario.

NAVETA DES TUDONS: Ctra. Me-1, km. 40 de Maó a Ciutadella (Ciutadella). Lunes de 9 a 16h y acceso gratuito. De martes a domingo de 9 a 20.15h €

NECRÓPOLIS DE CALA MORELL: ctra. de Ciutadella a Cala Morell (Ciutadella). Acceso libre.

SON CATLAR: poblado talayótico. Ctra. de Ciutadella-Son Saura, km. 8 aprox. (Ciutadella). Acceso libre.

RUTA MUSEÍSTICA Y PALACIOS :

MUSEO DE MENORCA: pla del Monestir, 9 (Maó). De martes a viernes de 10 a 14h y de 18 a 20h. Sábado y domingo de 10 a 14h. Entrada gratuita: domingo de 10 a 14h. Lunes cerrado. €

CENTRO DE ARTE E HISTÒRIA HERNÁNDEZ SANZ- " CA'N OLIVER" : c/ Anuncivay, 2 (Maó). De martes a domingo de 10 a 13.30h. jueves, viernes y sábados de 10 a 13.30h y de 18 a 20h. Lunes cerrado. Entrada gratuita.

MUSEO MILITAR Y REFUGIOS ANTIAÉREOS: plaza Explanada, 19 (Es Castell). De lunes a viernes de 10 a 13h. Sábado y domingo cerrado. Tel: 971 36 21 00. €

CENTRO ARTESANAL DE MENORCA : c/ Metge Camps, s/n. Recinto Ferial. (Es Mercadal). De lunes a sábado de 9.30 a 14.30h. Tel. 971 15 44 36.

CENTRO DE GEOLOGÍA DE MENORCA: c/ Mallorca, 2 (Ferrerías). De martes a domingo de 10 a 14h y de 18 a 20 h. Lunes cerrado.

MUSEO MUNICIPAL DE CIUTADELLA. CAN SAURA: c/ Santíssim, 2 (Ciutadella). De lunes a sábado de 10.30 a 14h y de 17.30 a 21h. Visitas guiadas los jueves a las 11h.

CASA SEÑORIAL PALAU OLIVAR: plaza de la Catedral, 8 (Ciutadella). De lunes a viernes de 11 a 13h y de 20 a 22h. Tel. 660 42 52 54. €

CASA SEÑORIAL PALAU SALORT: C/ Major des Born 15, (Ciutadella). De lunes a sábado de 10 a 14h. €

FINCA DE BINISSUÉS: Ctra. Mahón - Ciutadella Km 31,6 (desvío Camí Els Alocs). Visita libre de las casas y museo, de martes a domingo de 10 a 17h. Espectáculo de las tareas del campo en vivo con visita guiada a casas y museo los jueves a las 19h.

RUTA RELIGIOSA:

BASÍLICA PALEOCRISTIANA FORNÀS DE TORELLÓ: restos arquitectónicos del siglo VI d.C. ctra. Me-12 de Maó a Sant Climent, km 3. Camino rural de Torelló Vell (Maó). Acceso libre.

BASÍLICA PALEOCRISTIANA DE SON BOU: restos arquitectónicos del siglo V d.C. playa de Son Bou (Alaior). Acceso libre.

CATEDRAL DE MENORCA: plaza de la Catedral (Ciutadella). De lunes a Sábado de 10 a 14.30h. €

CONVENTO Y CLAUSTRO DE SAN AGUSTÍN: c/ des Seminari 9. (Ciutadella). De lunes a Sábado de 10 a 14.30h. €

PATIO PALACIO EPISCOPAL: c/ Cal Bisbe (Ciutadella). De lunes a sábado de 10 a 14h.

ERMITA DE SANT JOAN DE MISSA : camí de Sant Joan de Missa (Ciutadella). Lunes de 16 a 18 h.

IGLESIA DE SANTA MARIA : plaza de la Constitució (Maó). De lunes a viernes de 9.30 a 12.30 h y de 15.30 a 19.30h. Sábados de 9.30 a 12.30h. €

IGLESIA DEL CARMEN : plaza del Carmen (Maó). De lunes a viernes de 9 a 13 h y de 17.30 a 20h.

IGLESIA DE "SANT FRANCESC" : pla des Monestir (Maó). De lunes a sábado de 10 a 12.30 h y de 17 a 19 h. Domingo de 9.30 a 13 h y de 17 a 19 h. Donativo voluntario.

LA RECTORIA : Casa menorquina del siglo XVIII. C/Isabel II, 4. (Maó). Recaudación para "Manos Unidas". Martes y jueves de 10.30 a 13.30h. €

Annex 23. Fulletó de les «Rutes per Dalt Vila» ofert en sis idiomes a la pàgina web ibiza.travel. Consulta 30/06/2019, 17:06 h

2102 661 110

@ibizatravel

 facebook.com/ibizatravel

@ibizatravel

 www.ibiza.travel

1 CLASSIC ROUTE

This walk provides a general picture of the old historic town, beginning at the **Portal de Ses Taulles**, an old drawbridge that separated Dalt Vila from the rest of the city, the principal way in through the Renaissance walls.

After passing through the main gate you come to the **Patio de Armas**, a handsome space bordered on one side by a gallery of ten arches - for many years the island's first hippy market. Passing through a second gate you come to the **Plaza de Vila**, an old international market.

Follow the road up to the **Calle de Sa Carrossa**, where there is a statue of **Isidor Macabich** (1883-1973), a popular Ibiza priest and historian, and on to the **Santa Llúcia Bastion**, a good place to pause and enjoy the fine views. Built into the bastion is the **Pulveria**, a building which once served as the store for gunpowder and ammunition used by the artillery (now an exhibition hall).

Continuing along **Calle General Balanzat** you pass the **Church of Santo Domingo**, a former Dominican priory and now the seat of some Town Hall agencies. From the **Plaza d'Espanya** you can make a small detour to the **Revallí**, with fine views across the harbour, where we will meet with the young statue of **Cullera de Montgrí**, archbishop who directed the campaign of the Catalan conquest. From here, a tunnel leads to the exterior of the walls.

Returning to the main route, you climb along **Calle Pere Tur**, passing **Can Botino** (the seat of other Town Hall agencies) **Casa Llaneres** (the present Architects' Association), and along **Calle Joan Roman** with the former diocesan seminary. On your left you will see **Casa Puget**, a fine nineteenth-century town house, before arriving at the **Augustine Convent** (enclosed order of nuns) and from here to the **Calle Sant Cristó**, where there is a small chapel dedicated to this saint, built by the Town Hall to commemorate the Catalan conquest of 8 August 1235.

From here you ascend **Calle Major** to the **Museo Puget**, inaugurated in 2007 in **Can Cosmesma** palazzo, with a rich collection of works by the painter Narcís Puget (father and Narcís Puget Ripier).

The route now reaches the highest point in the old walled town, the **Cathedral Square**. This is an excellent place to pause and enjoy the impressive views from the **Mirador del Rey Jaume I** (lookout point of King Jaume I). On the far side of the square is the **Cathedral of Santa Maria**, begun in the 14th century and finished in the 18th, the **Diocesan Museum**, the **Casa de la Curia** (currently home of the Interpretation Centre **Madina Yabisa**) and the **Bishop's Palace**.

After passing through the narrow **Calle de la Universitat** you come out by the **Sant Bernat Bastion**, which also offers marvellous views over to Formentor. From here begins the descent to **Sant Jordi Bastion**, passing in front of the **Castle**, the **Torre del Homeñoja** (Tower of Homeñoja) and the **Almudaina**. The **Ronda Giovanni Battista Colvi** or perimeter walkway, passes **Sant Joanne Bastion** and finally **Sant Pere Bastion** (both musellaes), where the route finishes, coming out through the **Portal Nou**.

2 ROUTE OF THE BASTIONS

This longer route follows the perimeter of the Renaissance walls and provides a complete picture of the entire walled town.

The walk begins in the north-western corner of the walled precinct at **Sant Pere Bastion**, one of the most complicated to build because of its location on rising ground. After passing through the entrance tunnel you come to the **Portal de les Aguederes** and the **Plaza del Sol**. Follow the perimeter walk along **Calle Antoni Costa Roman** to the **Museo de Arte Contemporáneo (Contemporary Art Museum)**, the former **Sala de Armas** (Weapons Room), from which you can see the **Patio de Armas** as well as the **Plaza de Vila** and the **Calle de Sa Carrossa**. From the walled room in the museum, old casemates, you get a view of the main entrance to the walled enclosure (**Portal de Ses Taulles**) and Sa Penya neighbourhood. Enjoying the fine views, from the part on the left and from the **Plaza de Sa Carrossa** on the right, you arrive at the **Bastion of Santa Llúcia**, designed in 1573 by the engineer **Giacomo Pulzone**, 'el fraile'. Part of the original plan of fortifications, it was built to bring the townfolk of Santa Llúcia within the protection of the walls. It is the second largest bastion, and has an unusual asymmetrical plan. In its centre lies the **Pulveria**, a rectangular construction whose thick walls and sloping tiled roof were designed to resist the artillery of that time. It stored the gunpowder and ammunition used by the town's artillery, and is now an exhibition hall.

Continue along the route to the **Dominican Friary**, founded in the late 16th Century and now the seat of some Town Hall agencies. From here you proceed to **Revallí** (The Revellí), a half bastion designed by 'Fraile' which served to defend the walled town from attack from the Soto and Las Molinas. From the **Plaza d'Espanya** a steep tunnel takes you outside the walled city, to the area known as the Soto Fosch, with spectacular views across to Formentor.

You return to the walled town via another tunnel, the **Soto Fosch**, which brings you to the **Sant Bernat Bastion** at the foot of the **Castle**. This bastion was part of the original project for Renaissance fortifications drawn up by architect Giovanni Battista Colvi. Its name has changed over the years, recorded first as the **Castle Bastion**, then in the 17th century as the **Sant Cristó Bastion**, before receiving its final name of **Sant Bernat Bastion**. From here we pass through the narrow **Calle de la Universitat** that separates the Cathedral from the **Castle**, coming out at the **Cathedral Square** with fine buildings on all sides - the **Cathedral**, the **Diocesan Museum**, the **Casa de la Curia** (currently home of the Interpretation Centre **Madina Yabisa**) and the **Bishop's Palace**.

Going back to the **Sant Bernat Bastion**, we follow the perimeter walkway (**Ronda de la Almudaina**) to the **Sant Jordi Bastion**. This was the first to be built, with lower casemates connected to the castle interior via a long tunnel that passes beneath the **Puerta de la Bomba**. Here you can enjoy marvellous views over the Puig des Molins necropolis. Continue on along the walls down to the **Sant Joanne Bastion** and finally the **Sant Pere Bastion** (both musellaes), where the route finishes, emerging from the walled precinct via the **Portal Nou**.

3 UNKNOWN ROUTE

This route is designed so that you can lose yourself strolling through Dalt Vila's wonderful maze of medieval alleys.

We begin this walk on **Passeig de Simó Pouet**, entering from behind **Plaza del Parque**, turning right to enter **Plaza de Vila** (Town Square), the former market known also as **Plaza de les Ferreries**, where there are shops as well as bars and restaurants with terraces.

Continue along **Calle de Santa Creu**, **Sant Antoni** and **Santa Anna**. The narrowness of these alleys, their architectural charm and the stone paving provide elements that allow visitors to slip back into previous times. After this gentle amble we find ourselves by a flight of broad steps near **Portal Nou** that lead up to **Sa Comissaria**, where oxen were once slaughtered and meat was sold. Turning left at the top, we continue along the **Calle Sant Josep**, where a stretch of the medieval walls has been preserved, including two towers (fourteenth and thirteenth centuries). At the end of the street is the **Church of the Hospitalier**, now used by the Roman Catholic community.

Climbing the **Calle de Santa Fac**, you pass the old seminary, a former Jesuit convent, and come to the **Calle Conquesta**, one of the most curious in Dalt Vila because of its 'wall of fame', featuring the hands of German film stars stamped into cement.

Walk down the **Calle Joan Roman** as far as **Calle Pieter Mariano Tur**, which you follow up to the **Calle Santa Maria** at the foot of the Renaissance walls and close to the Palazzo of Can Botino, seat of some Town Hall agencies.

The route carries on to the **Portella d'en Serra** ("Sa Portella"), the gate of the topmost precinct of the Muslim walls, which leads to the **Calle Major**. This is the most graceful part of Dalt Vila, with numerous noble palazzos from the 15th to 17th centuries, such as **Casa Barbañá**, **Casa Gotsaredona** or **Casa Balanzat**. We now come to the Cathedral Square, the highest part of Dalt Vila, where we find the **Casa de la Curia** (currently the headquarters of the Interpretation Centre of **Madina Yabisa**), the **Mirador del Rey Jaume I** (King Jaume I's Lookout), the **Cathedral**, and the **Bishop's Palace**.

The route down begins along **Calle Major** and **Calle Sant Cristó**, where there is a small chapel dedicated to this saint, until the **Augustine Nuns convent** (enclosed order of nuns), and continues along **Calle de Joan Roman** and **Calle de Ponent** as far as **Plaza d'Espanya** following **Calle General Balanzat** we come to **Calle Ignasi Riquer** and **Plaza dels Desamparats**, which takes the name of the virgin who presides the square from the wall that leads towards Sa Carrossa.

Turning to the left we arrive at the **Plaza de Vila** and the **Patio de Armas**, which brings us to the end of the route, the **Portal de Ses Taulles**, the main gate into the walled town.

MUSEUMS

- SANT PERE AND SANT JOANE BASTIONS**
 Dalt Vila - 07800 Ibiza
 Tel. +34 971 399 222 - www.avisos.es
 BASTIONS THAT HAVE BECOME MUSIUMS HOUSES AND SHOPS DEMONSTRATE THE CONSTRUCTION OF A RENAISSANCE TOWN WITH THE HELP OF MILITARY TECHNOLOGY IN MODERN HISTORY. WEAPONS AND BUILT OF AMMUNITION ARE AVAILABLE FOR VISITORS TO VIEW.
- ALMUDAINA YABISA**
 Corner Major, 2 (Dalt Vila) 07800 Ibiza
 Tel. +34 971 399 222 - www.avisos.es
 A MODERN MUSEUM FEATURING AMBIGUOUS WALLS TECHNOLOGICAL VISUALS INVITE VISITORS TO DISCOVER THE HISTORY OF DALT VILA, ESPECIALLY DURING THE PERIOD OF ISLAMIC RULE.
- IBIZA'S MUSEUM OF CONTEMPORARY ART (IBACE)**
 Santa Maria Puget 1/6 Dalt Vila 07800 Ibiza
 Tel. +34 971 302 723 - www.avisos.es
 AN INTERNATIONAL COLLECTION OF PAINTINGS AND SCULPTURES WHICH REFLECTS THE FINE ARTS ON IBIZA FROM 1959 UNTIL THE PRESENT.
- DIOCESAN MUSEUM**
 Cathedral de Soto
 Plaza de la Cathedral (Dalt Vila) 07800 Ibiza
 PAINTING, SCULPTURE, GOSPELARTHY AND OTHER ECCLASICAL OBJECTS FROM THE 14TH TO THE 20TH CENTURY.
- PORT MUSEUM**
 Corner Sant Cristó, 18 (Dalt Vila) 07800 Ibiza
 Tel. +34 971 392 137 - www.museopuert.com
 THE LEGACY OF THE PORTINER FRANCIS PUJOL WILL REMAIN SCULPTED INTO 1300 SQUARE METERS OF ART ON DOLOR, INCLUDING OIL PAINTINGS, WATERCOLOURS AND DRAWINGS.
- CASA BRONER**
 Carrera de Sa Penya, 15 07800 Ibiza
 Tel. +34 971 310 644 - www.avisos.es
 HOUSE BUILT BY THE ARCHITECT AND PAINTER ERWAN BRONER IN 1930. ASSET OF CULTURAL INTEREST.
- ARCHAEOLOGICAL MUSEUM**
 Via Roma, 31 - 07800 Ibiza
 Tel. +34 971 301 771 - www.moa.es
 THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM DISPLAYS THE MATERIAL REMAINS OF IBIZA AND CONTEMPORARY HISTORIC MATERIAL FROM HISTORIC LINEAL MEDIEVAL ISLAMIC PERIODS.
- NICEROPOLIS PUIG DES MOLINS**
 Via Roma, 31 - 07800 Ibiza
 Tel. +34 971 301 771 - www.moa.es
 THE SITE WAS RECORDED UNDER HERITAGE SITE IN 1999 AND YOU CAN VISIT THE DIFFERENT TYPES OF BURIALS.

ROUTES
 THROUGH
DALT VILA

Annex 24. Ruta d'art contemporani i d'avantguarda oferta a ibiza.travel. Consulta 30/06/2019, 17:06 h

CAST. / CAT.

ART CONTEMPORANI I AVANTGUARDS
ARTE CONTEMPORANEO Y AVANGUARDAS

RUTAS PATRIMONIALES
RUTAS PATRIMONIALES

IBIZA

Todas las islas en una...
Totes les illes en una...

www.ibiza.travel

RUTA BRONER - SERT

Casa Broner (Dalt Vila)

A excepció de la Casa Broner que és pública (Ajuntament municipal) i gràcia de un ampli horari d'obertura durant tot l'any, el restu de les edificacions són privades i per tant només se'n poden contemplar els exteriors.

La ruta inclou les cases de **Josep Lluís Sert** (Barcelona, 1902-1981) i **Dalt Vila** i **Can Pep Simó** i les de **Enric Broner** (Màlaga, 1919-1971) tant a la ciutat com en el restu de l'illa. Se'n fa menció a la circumstància de que ambdós arquitectes guarden una estrecha, externa i intensa relació i implicació amb l'illa. Les construccions són perfectes exemples d'arquitectura racional i sostenible. Ambos comprendrien la importància de les proporcions i la escala, condició indispensable per a edificar en un territori limitat i amb gran valor cultural i paisatgístic com és Eivissa. Aconsegueixen realitzar una extraordinària sèrie de cases on, en donar-los, en resum, tant les formes de l'arquitectura popular local, que els capta, com les línies modernes inspirades per la Bauhaus i el GATEPAU, que els comparteix, imprimint a més a més les seves obres de segell inconfundible de les seues respectives personalitats.

La ruta pot començar-se per la Casa Broner, en el barri de Sa Penya, construïda en 1960 en el cap del barri que està sota el primer replà, ubicada just per davant de la mar i a prop dels jardins. És un edifici amb un ampli horari d'obertura durant tot l'any, el restu de les edificacions són privades i per tant només se'n poden contemplar els exteriors.

Aproximada la proximitat se podrien veure també en el mateix barri els apartaments **Lyaols** (1960) i **Rubau** (1966-67) i **Can Cautaner** (1956).

A continuació se pot visitar l'exterior de la Casa Sert en Dalt Vila, construïda en 1964. Situada al borde de la muralla reconvertida i orientada nord-sud, sobre dues fileres baldes a la seua coberta, que mostren respectuosa amb el centre i ha estat el precursor de la idea de rebre simbòlicament la urbanització de Can Pep Simó. La autèntica forma de la façana és una idea de com buccina Sert la simetria com a l'arquitectura popular.

Antes d'abandonar Dalt Vila, conviendria passar per la Casa **Veveles** (1966), únic edifici de Broner en esta parte de la ciudad.

La urbanització de **Can Pep Simó** està situada en la badana de una colina mirant-hi cap a ponent, amb vistes a la ciutat de Eivissa i a la platja de Talamonell. Abil, entre 1965 i 1970, Josep Lluís Sert construí setze habitatges unifamiliars i un edifici d'apartaments coneguts com "El Formentor". La perfecta adaptació al terreny, el respecte a la vegetació autòctona i la consideració del paisatge com referència i valor primordial, hazen de la urbanització un verdader cas. Per a més, les cases realitzades en materials i voltes propis i amb tècniques tradicionals, solucions basades en formes cúbiques i necessàries habitacionals en la seua mediana i sin excitar un cert hedonisme més mediterrani.

Casa Sert (Dalt Vila)

A excepció de la Casa Broner que és pública (Ajuntament municipal) i gràcia d'un ampli horari d'obertura durant tot l'any, el restu de les edificacions són privades i per tant només se'n poden contemplar els exteriors.

La ruta inclou les cases de **Josep Lluís Sert** (Barcelona, 1902-1981) i **Dalt Vila** i **Can Pep Simó** i les de **Enric Broner** (Màlaga, 1919-1971) tant a la ciutat com a la resta de l'illa. Se'n fa menció a la circumstància de que ambdós arquitectes guarden una estrecha, externa i intensa relació i implicació amb l'illa. Les construccions són perfectes exemples de l'arquitectura racional i sostenible. Ambos comprendrien la importància de les proporcions i la escala, condició indispensable per a edificar en un territori limitat i amb gran valor cultural i paisatgístic com és Eivissa. Aconsegueixen realitzar una extraordinària sèrie de cases on, en donar-los, en resum, tant les formes de l'arquitectura popular local, que els capta, com les línies modernes inspirades per la Bauhaus i el GATEPAU, que els comparteix, imprimint a més a més les seves obres de segell inconfundible de les seues respectives personalitats.

La ruta pot començar-se per la Casa Broner, en el barri de Sa Penya, construïda el 1960 en el cap del barri que està sota el primer replà, ubicada just per davant de la mar i a prop dels jardins. És un edifici amb un ampli horari d'obertura durant tot l'any, el restu de les edificacions són privades i per tant només se'n poden contemplar els exteriors.

Aproximada la proximitat se podrien veure també en el mateix barri els apartaments **Lyaols** (1960) i **Rubau** (1966-67) i **Can Cautaner** (1956).

A continuació se pot visitar l'exterior de la Casa Sert en Dalt Vila, construïda el 1964. Situada a la vora de la muralla reconvertida i amb orientació nord-sud, sobre dues fileres baldes a la seua coberta, que mostren respectuosa amb el centre i ha estat el precursor de la idea de rebre simbòlicament la urbanització de Can Pep Simó. La autèntica forma de la façana és una idea de com buccina Sert la simetria com a l'arquitectura popular.

Antes d'abandonar Dalt Vila, conviendria pasar por la Casa **Veveles** (1966), únic edifici de Broner en esta parte de la ciudad.

La urbanització de **Can Pep Simó** està situada en la badana d'un pujol mirant cap a ponent, amb vistes a la ciutat d'Eivissa i a la platja de Talamonell. Abil, entre 1965 i 1970, Josep Lluís Sert construí setze habitatges unifamiliars i un edifici d'apartaments coneguts com "El Formentor". La perfecta adaptació al terreny, el respecte a la vegetació autòctona i la consideració del paisatge com a referència i valor primordial, fan de la urbanització un verdader cas. Per a més, les cases realitzades en materials i voltes propis i amb tècniques tradicionals, solucions basades en formes cúbiques i necessàries habitacionals en la seua mitjana i sense excitar un cert hedonisme més mediterrani.

INTRODUCCIÓN / INTRODUCCIÓN

Esta ruta invita al viajero interesado en el arte y en la cultura contemporánea a recorrer esos cambios en donde se guardan memoria y vestigios. Hay muchos más sitios posibles y lugares de interés al caminante, al turista inquieto, el buscador de referencias e historias.

En dirección a Santa Eulària, tras pasar el centro de Can Fumero, es recomendable visitar el **Edificio MACC**, un conjunto de edificaciones que abarcan en su totalidad la particular del pintor alemán Eduard Munch y su estudio-museo donde se exhiben sus obras y se lleva a cabo una programación de exposiciones temporales (habitualmente domingos por la mañana o previa petición de cita).

En Santa Eulària estuvo la **Galería El Mensajero**, abierta en 1961 por Martín Zubizarain, concentrando un núcleo de artistas entre los que cabe citar a Horst Haack, Keith Tomlin, Juan Will, Felix Wasko, Jo Broag y David Wasko. En torno a Sert Carles, vieneses y trabajadores artísticas como Barry Flanagan, Peter Unsworth, Marcel Floris o Franco Morot.

En el Puerto de San Miguel tuvo lugar el singular espacio colectivo del **WII Congreso del CSO**, organizado por el **ADU (ARSA)**, que se desarrolló en 1971 a lo largo de 1991 en la misma plaza y en los hoteles **Galadí** y **Catalpa** (diseñados por Ruben Torres). En el congreso, se eligieron participantes internacionales como, por ejemplo, Gunter Rambow, Donald Graham Mitchell, Walter Robert de Vries, José María Yrujedo, Pina Ribá, Carlos Ferrater, Miquel Plana, Pina Ribá o Josep Ponsatí, entre otros, y demostró un grado de vitalidad y entusiasmo, propuestas imaginativas, reflexión intelectual y capacidad de generar ideas extraordinarias. Lo que más le alegró fue el hecho de que el espacio colectivo organizado por el MACC en 2009, "La utopía es posible".

A Sant Jaume és impossible no veure la figura de **Raül Rossmann** (1886-1972) que realitzà una interessant sèrie fotogràfica i visual a diferents cases del municipi com Can Mestre en Benetusa, Can Bagot i Can Palerm, recordant el bar Can Llorens, en el qual realitzà algunes performances d'artista. El pintor alemany Edith Schuchmacher també veu en aquest municipi.

A Sant Jaume és impossible no veure la figura de **Raül Rossmann** (1886-1972) que realitzà una interessant sèrie fotogràfica i visual a diferents cases del municipi com Can Mestre en Benetusa, Can Bagot i Can Palerm, recordant el bar Can Llorens, en el qual realitzà algunes performances d'artista. El pintor alemany Edith Schuchmacher també veu en aquest municipi.

En la zona de Port des Torrent també treballa la màquina del escultor Antoni Hermigó i a Sant Antoni se situa la figura de **Walter Benjamin** (1892-1940) que hi residí i es trogué diversos textos, assaigs i llibres. També a Sant Antoni es donaren dia a dia obres de la seua sèrie "Escritures sobre la literatura" com **Rubén Acuña** i **Ignacio Albiola**, assaigs durant darrer amb la seua dona Ignacia. També en aquest municipi les seues intervencions durant quasi una dècada. El 1964, el pintor **Walter de la Morra** i el 1965, el **Sala Vallsberg**. Una altra galeria important és **Sant Antoni de la Casa Franca** que manté i difundeix del Grup Calós, Corbella, i representants del Barrio Art Brut.

RUTA MUSEO DE ARTE CONTEMPORÁNEO/MUSEU D'ART CONTEMPORANI

MACC (Dalt Vila)

El Museo de Arte Contemporáneo de Ibiza (MACC) ha abierto en 1966 y es uno de los primeros museos de arte contemporáneo que se fundan en España. Su colección general proviene de la Bienal Internacional de Arte de Ibiza fundada en 1964. Actualmente el MACC muestra ampliamente algunas de las principales obras de artistas residentes en la isla a lo largo de su representatividad, singularidad y excelencia.

El MACC ocupa y consta de dos edificios conectados: la antigua Sala de Armas, controlada por Simón Ponsatí en 1972, y un anexo de reciente creación (2009-2012) diseñado por el arquitecto Víctor Beltrán, bajo los auspicios del Ayuntamiento de Ibiza y del Ministerio de Cultura en su claro compromiso hacia las funciones propias del museo, de colecciones propias, las artes visuales contemporáneas y su implicación decidida por la puesta en valor de los valores patrimoniales.

La magnífica simbólica producida entre el edificio de Ponsatí, de marcado carácter militar y por tanto austero en sus formas, y la nueva ampliación, en la que la luz en todas sus posibilidades juega un papel fundamental a pesar de ser un edificio concebido para el subsuelo, consiguen ambientes contemporáneos muy aptos para el desarrollo de la función museológica y expositiva. Los obras de ampliación recientes descubren un importante yacimiento arqueológico de época fenicia, posteriormente habilitado y aprovechado en época púnica, romana y medieval. Este yacimiento se puede visitar puesto que está integrado bajo el suelo de vidrio de la planta baja.

El punto de partida de las colecciones de arte del MACC se sitúa conceptualmente en la década de los años treinta del siglo XX, pues son referencias la figura de la isla de grandes nombres de la cultura occidental, como **Walter Benjamin** (1892-1940) y **Raül Rossmann** (1886-1972), entre otros.

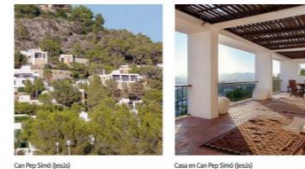
A mediados del siglo pasado, la creación del **Grupo Ibiza 99**, marca una línea de fuerza en las colecciones del museo, en las que ha representado de todos sus miembros: **Enric Broner**, **Enric Broner**, **Hans Laub**, **Bob Mumford**, **Egon Neubauer**, **Antonio Ruiz**, **Katja Melnikow**, **Bertil Sjöberg**, **Helix Troika** y **Carlos Sansegundo**.

Entre las corrientes de vanguardia de 1900 que fueron cultivadas más profusamente en Ibiza destaca el informalismo (gestual) y la abstracción geométrica en la que también se incluyeron efectos didácticos y críticos y el arte drástico y minimalista.

Entre los nombres más relevantes de las colecciones podemos citar a **Wili Faber**, **Dan Kunkai**, **Tor Costa**, **Manuel Florit**, **Adolfo Schöszes**, **Zsolt Mikos**, **Marco Relli**, **Emilio Vedova**, **Hans Hinteregger**, **Barry Flanagan**, **Thürmald**, **Eckhart** o **Felix Wasko**, entre otros.

El MACC también ha una importante colección de grabados contemporáneos provenientes de la Bienal Biográfica (entre 1972 y 2008) y del Taller Biograf, fundado por **Carl van der Voort** en 1966 y que éste donó al museo en 1997. También una interesante colección de fotografía actual, de video creación, de dibujos o **Antoni Martí Ribas "Putnam"**, un fondo bibliográfico, un archivo documental de acceso restringido a investigadores y un departamento didáctico de gran efectividad.

MÁS SUGERENCIAS / MÉS SUGGERIMENTS

Can Pep Simó (Dalt Vila)

En las inmediaciones del MACC hay todo un recorrido que integra lugares y memoria contemporánea. Entiendo a además desde la cima de Dalt Vila hacia el Puig des Molins, en la Calle Lluís Oudisio se encuentran dos casas de **Enric Broner**; la **Casa Kaufmann** de 1960 y la **Casa "La Falcata"** de 1964, que fue vivienda del pintor Emyr Hooy. En la misma zona, queda el **Hotel Cèlia**, proyectado por Germán Rodríguez Añón en 1959 y el **Hotel Mar Blau** obra su magnífica zona a la vista sobre el mar y Formentor, terraza que convocaba a tertulias entre artistas, intelectuales i escritores a mediados del siglo pasado.

En la Plaza de la Catedral, a la que se accedirá a través del Soto Foc, tras pasar la escalera del **Casullo** realizado por el arquitecto ibicenco Elias Torres y bajando por la Calle Mayor, se pasa por el conector que fue sede de la **Galería Ibero Spenza**, mítica micro galería, Impulsor y plereno, bajo el nombre del **Museo Puget**, que contiene la gran colección de **Barris Puget Vilas** y **Barrio Puget Ripart**. En la Calle de la **Santa Fe** se encuentra la **Iglesia del Hospital**, restaurada y reformada por Elias Torres en 1964. Tomando la Calle Pontonera se pasa por delante de la que fue **Galería El Consorcio**, cita en el amplio zaguán del hotel del mismo nombre, que fue sede de la acción programática del **Grupo Ibiza 99**. Allí expusieron, por ejemplo, **Tapes**, **Saura**, **Soulaiges**, **Pancho Cosío**,... y **Viktor Walter Gropius**, **Thozoa Tavares**, **Camilla José Celso**. Bajando por la Calle General Balanzat se pasa por delante del Lugar donde estuvo la **Galería Fred Lanzberg**, quién expuso a **Mina**, la serie **China** a **Boya de Eiro** y los collages de **Marco Relli**. Y al fondo de la Plaza de Vila, en la Calle **Carl van der Voort**, abierta en 1965, y reconstruida por **Enric Broner**.

Als voltants del MACC hi ha tot un recorregut que integra llocs i memòria contemporània. Entenent a més des de la part alta de Dalt Vila cap al Puig des Molins, al carrer de Luc Oudisio hi ha dues cases d'Enric Broner: la **Casa Kaufmann** de 1960 i la **Casa "La Falcata"** de 1964, que va ser l'habitatge del pintor Emyr Hooy. A la mateixa zona, queda l'**Hotel Cèlia**, projectat per Germán Rodríguez Añón el 1959 i l'**Hotel Mar Blau**, que obra la seua magnífica terrassa a la vista sobre la mar i Formentor, terrassa en la qual convivien tertulies entre artistes, intel·lectuals i escriptors a mitjan segle XX.

A la plaça de la Catedral, a la qual s'accedirà a través del Soto Foc, després de passar l'escala del **Casullo** realitzada per l'arquitecte ibicenc Elias Torres baixant pel carrer Major, es passa per l'antiga casa que va ser seu de la **Galeria Ibero Spenza**, mítica micro galeria. Just davant del **Museo Puget**, que conté la gran col·lecció de **Barris Puget Vilas** i **Barrio Puget Ripart**. Al carrer de la Santa Fe hi ha l'**Iglesia de l'Hospital**, restaurada i reformada per Elias Torres el 1964. Si se segueix el carrer de Pontonera es passa per davant de la que va ser **Galeria El Consorcio**, situada a l'ampli zaguán del hotel del mateix nom, que va ser seu de l'acció programàtica del **Grup Ibiza 99**. Hi exposaren, per exemple, **Tapes**, **Saura**, **Soulaiges**, **Pancho Cosío**,... i **Viktor Walter Gropius**, **Thozoa Tavares**, **Camilla José Celso**. Baixant pel carrer del General Balanzat se passa per davant del lloc on estigué la **Galeria Fred Lanzberg** qui exposà obres de **Mina**, la sèrie **China** d'**Boya de Eiro** i els collages de **Marco Relli**. Y al fons de la plaça de Vila, hi ha la **Calle Carl van der Voort**, oberta el 1965, i remodelada per **Enric Broner**.

UBICACIÓN / UBICACIÓ

MACC (Dalt Vila)

El Museo de Arte Contemporáneo de Ibiza (MACC) ha abierto en 1966 y es uno de los primeros museos de arte contemporáneo que se fundan en España. Su colección general proviene de la Bienal Internacional de Arte de Ibiza fundada en 1964. Actualmente el MACC muestra ampliamente algunas de las principales obras de artistas residentes en la isla a lo largo de su representatividad, singularidad y excelencia.

El MACC ocupa y consta de dos edificios conectados: la antigua Sala de Armas, controlada por Simón Ponsatí en 1972, y un anexo de reciente creación (2009-2012) diseñado por el arquitecto Víctor Beltrán, bajo los auspicios del Ayuntamiento de Ibiza y del Ministerio de Cultura en su claro compromiso hacia las funciones propias del museo, de colecciones propias, las artes visuales contemporáneas y su implicación decidida por la puesta en valor de los valores patrimoniales.

La magnífica simbólica producida entre el edificio de Ponsatí, de marcado carácter militar y por tanto austero en sus formas, y la nueva ampliación, en la que la luz en todas sus posibilidades juega un papel fundamental a pesar de ser un edificio concebido para el subsuelo, consiguen ambientes contemporáneos muy aptos para el desarrollo de la función museológica y expositiva. Los obras de ampliación recientes descubren un importante yacimiento arqueológico de época fenicia, posteriormente habilitado y aprovechado en época púnica, romana y medieval. Este yacimiento se puede visitar puesto que está integrado bajo el suelo de vidrio de la planta baja.

El punto de partida de las colecciones de arte del MACC se sitúa conceptualmente en la década de los años treinta del siglo XX, pues son referencias la figura de la isla de grandes nombres de la cultura occidental, como **Walter Benjamin** (1892-1940) y **Raül Rossmann** (1886-1972), entre otros.

A mediados del siglo pasado, la creación del **Grupo Ibiza 99**, marca una línea de fuerza en las colecciones del museo, en las que ha representado de todos sus miembros: **Enric Broner**, **Enric Broner**, **Hans Laub**, **Bob Mumford**, **Egon Neubauer**, **Antonio Ruiz**, **Katja Melnikow**, **Bertil Sjöberg**, **Helix Troika** y **Carlos Sansegundo**.

Entre las corrientes de vanguardia de 1900 que fueron cultivadas más profusamente en Ibiza destaca el informalismo (gestual) y la abstracción geométrica en la que también se incluyeron efectos didácticos y críticos y el arte drástico y minimalista.

Entre los nombres más relevantes de las colecciones podemos citar a **Wili Faber**, **Dan Kunkai**, **Tor Costa**, **Manuel Florit**, **Adolfo Schöszes**, **Zsolt Mikos**, **Marco Relli**, **Emilio Vedova**, **Hans Hinteregger**, **Barry Flanagan**, **Thürmald**, **Eckhart** o **Felix Wasko**, entre otros.

El MACC también ha una importante colección de grabados contemporáneos provenientes de la Bienal Biográfica (entre 1972 y 2008) y del Taller Biograf, fundado por **Carl van der Voort** en 1966 y que éste donó al museo en 1997. También una interesante colección de fotografía actual, de video creación, de dibujos o **Antoni Martí Ribas "Putnam"**, un fondo bibliográfico, un archivo documental de acceso restringido a investigadores y un departamento didáctico de gran efectividad.

Entre los nombres más relevantes de las colecciones podemos citar a **Wili Faber**, **Dan Kunkai**, **Tor Costa**, **Manuel Florit**, **Adolfo Schöszes**, **Zsolt Mikos**, **Marco Relli**, **Emilio Vedova**, **Hans Hinteregger**, **Barry Flanagan**, **Thürmald**, **Eckhart** o **Felix Wasko**, entre otros.

El MACC también ha una importante colección de grabados contemporáneos provenientes de la Bienal Biográfica (entre 1972 y 2008) y del Taller Biograf, fundado por **Carl van der Voort** en 1966 y que éste donó al museo en 1997. También una interesante colección de fotografía actual, de video creación, de dibujos o **Antoni Martí Ribas "Putnam"**, un fondo bibliográfico, un archivo documental de acceso restringido a investigadores y un departamento didáctico de gran efectividad.

Entre los nombres más relevantes de las colecciones podemos citar a **Wili Faber**, **Dan Kunkai**, **Tor Costa**, **Manuel Florit**, **Adolfo Schöszes**, **Zsolt Mikos**, **Marco Relli**, **Emilio Vedova**, **Hans Hinteregger**, **Barry Flanagan**, **Thürmald**, **Eckhart** o **Felix Wasko**, entre otros.

El MACC también ha una importante colección de grabados contemporáneos provenientes de la Bienal Biográfica (entre 1972 y 2008) y del Taller Biograf, fundado por **Carl van der Voort** en 1966 y que éste donó al museo en 1997. También una interesante colección de fotografía actual, de video creación, de dibujos o **Antoni Martí Ribas "Putnam"**, un fondo bibliográfico, un archivo documental de acceso restringido a investigadores y un departamento didáctico de gran efectividad.

Entre los nombres más relevantes de las colecciones podemos citar a **Wili Faber**, **Dan Kunkai**, **Tor Costa**, **Manuel Florit**, **Adolfo Schöszes**, **Zsolt Mikos**, **Marco Relli**, **Emilio Vedova**, **Hans Hinteregger**, **Barry Flanagan**, **Thürmald**, **Eckhart** o **Felix Wasko**, entre otros.

El MACC también ha una importante colección de grabados contemporáneos provenientes de la Bienal Biográfica (entre 1972 y 2008) y del Taller Biograf, fundado por **Carl van der Voort** en 1966 y que éste donó al museo en 1997. También una interesante colección de fotografía actual, de video creación, de dibujos o **Antoni Martí Ribas "Putnam"**, un fondo bibliográfico, un archivo documental de acceso restringido a investigadores y un departamento didáctico de gran efectividad.

Entre los nombres más relevantes de las colecciones podemos citar a **Wili Faber**, **Dan Kunkai**, **Tor Costa**, **Manuel Florit**, **Adolfo Schöszes**, **Zsolt Mikos**, **Marco Relli**, **Emilio Vedova**, **Hans Hinteregger**, **Barry Flanagan**, **Thürmald**, **Eckhart** o **Felix Wasko**, entre otros.

Annex 25. Fulletó del Patrimoni de la Humanitat ofert a la pàgina de promoció turística de l'Ajuntament d'Eivissa www.eivissa.turisme.es. Consulta 12/07/2019, 10:28 h

IBIZA | EIVISSA
 PATRIMONIO MUNDIAL
 WORLD HERITAGE SITE

and enjoy local and international cuisine at restaurants surrounded by city walls.

city of the dead, while offering the possibility to get a look at the Ibiza of ancient times, just steps away from the walled city.

formed by the sea and a landscape of extraordinary, varied and unique to a unique, exceptional marine landscape.

on Ibiza and the Balearics. In the enticement of sa Caleta, the Pitiusa Islands entered history.

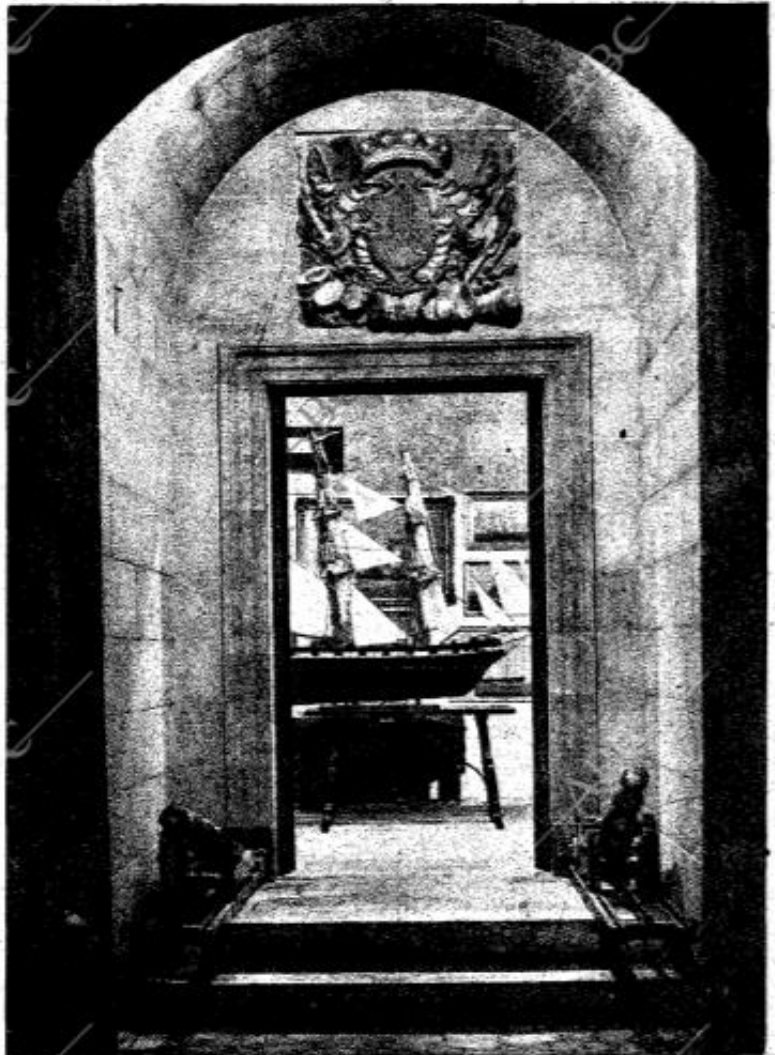
MALLORCA TIENE YA SU MUSEO MARITIMO

A pesar de su posición insular y de su tradición marinera y cartográfica, hasta ahora Mallorca no ha inaugurado su Museo Marítimo, donde se recogen testimonios de un pasado glorioso, que del mar le viene. Baleares poseía timbres sobrados para formar este Museo, que tendrá su permanencia y se enriquecerá en el futuro con nuevas aportaciones, recuerdos que aun andan desperdigados por las islas o se recatan, muy estimados, en la íntima emoción de hogares de tradición marinera.

Constituye el Museo un resumen de esa vida a lo largo de tres siglos. Poco es, ciertamente. Su pasado de glorias marineras arranca de muchas centurias más atrás, sin vernos precisados a penetrar en las brumas legendarias de tiempos remotos, en que los héroes del mar se funden con aquellos honderos indómitos, capaces de enfrentarse con el poder de Roma.

El Museo Marítimo con que cuenta ya Palma ha sido instalado en el "Consulado de Mar". Data su fábrica del siglo XVII, y su fachada renacentista se ofrece con trasuntos venecianos en su singular galería. Tuvo su origen en aquel famoso Tribunal de Comercio fundado en Mallorca a mediados del siglo XIV, ya que Palma fue una de las primeras ciudades de Europa que conoció tan importante Institución. Logró un esplendor extraordinario en época de glorioso florecimiento marítimo, de prosperidad y de opulencia en la isla. La matrícula constaba entonces de trescientas naves mayores, seiscientas menores y treinta mil marineros. Las naves salían del puerto de la ciudad a difundir las producciones del suelo feraz, los tejidos y obras artesanas, a través de todos los mares entonces conocidos.

Oreado de brisas salobres, el "Consulado de Mar" abre sus balconadas y galerías, de airosas arcadas, sobre la incom-

Entrada al Museo en el "Consulado del Mar".

Entre mascarones y curulosos instrumentos náuticos, un portalón del "Baleares", único resto que del desaparecido crucero se conserva, y una maqueta del vapor de ruedas "el Mallorquín", en el que llegaron a la isla Chopin y "Jorge Sand". (Propiedad de don Gerardo María (Thomás).)

parable bahía palmesana, frente a un bosque de mástiles y arboladuras. Es linde de la parroquia de Santa Cruz, marinera de aboleugo, cuya vetusta iglesia guarda las cenizas del edible general Barceló. Ese barrio de Santa Cruz, el de la parroquia de San Juan—evocadora de la egregia Orden de Malta, tan representativa en Mallorca en tres de sus más preciados hijos, de rancia estirpe isleña—; el arrabal de Santa Catalina y la plaza de Atarazanas tienen, en un ambiente de fuerte colorido, un peculiar sabor de nostalgia marinera, un encanto de cosas de mar, poéticas y evocadoras. Es barrio de pescadores, descendientes de aquellos marineros que fueron a las expediciones de Argel con el general Barceló y tripularon sus "embarcaciones sutiles" en el último sitio de Gibraltar. Con el "Capitán Antoni" derrocharon heroísmo a bordo de los jabeques famosos al dar casa a los piratas berberiscos, que infestaban el Mediterráneo. Aquí vivió y creció aquel rayo de la guerra—"más valiente que Barceló por la mar", se dice aún—; aquí se forjó el temple de su alma, aventurera y arrojada. Es su barrio, bajando hacia el puerto, entre la Riera y la calle de Mar,

Otra de las salas del Museo Marítimo: maquetas de goletas, bergantines, algún tipo típicamente mallorquín. (Fotos de Tous.)

con las reparadas ruinas del antiguo oratorio de la Cofradía de Mareantes de San Telmo, la Lonja, el "Consulado de Mar"—ya Museo Marítimo—, y la plaza de Atarazanas, un tiempo importante astillero, del que salieron buques que llevaron con gloria la insignia aragonesa sobre las rizadas espumas mediterráneas... En el centro se levanta un monumento a aquel gran navegante que fué Jaime Ferrer, que en un "uxer" se lanza a explorar las costas de Guinea veintinueve años antes que saliese de Dieppe la expedición francesa y un si-

glo anterior al descubrimiento, por los portugueses, del Río de Oro y Lanzarote.

A cada paso nos salen al encuentro testigos evocadores de esas lejanas épocas: cuando el auge y el esplendor isleño, floreciente el comercio, hacían del puerto de Palma uno de los más concurridos del Mediterráneo; cuando el oriflama del reino era besado por los vientos de todos los mares surcados por las naves de aquellos intrépidos argonautas.

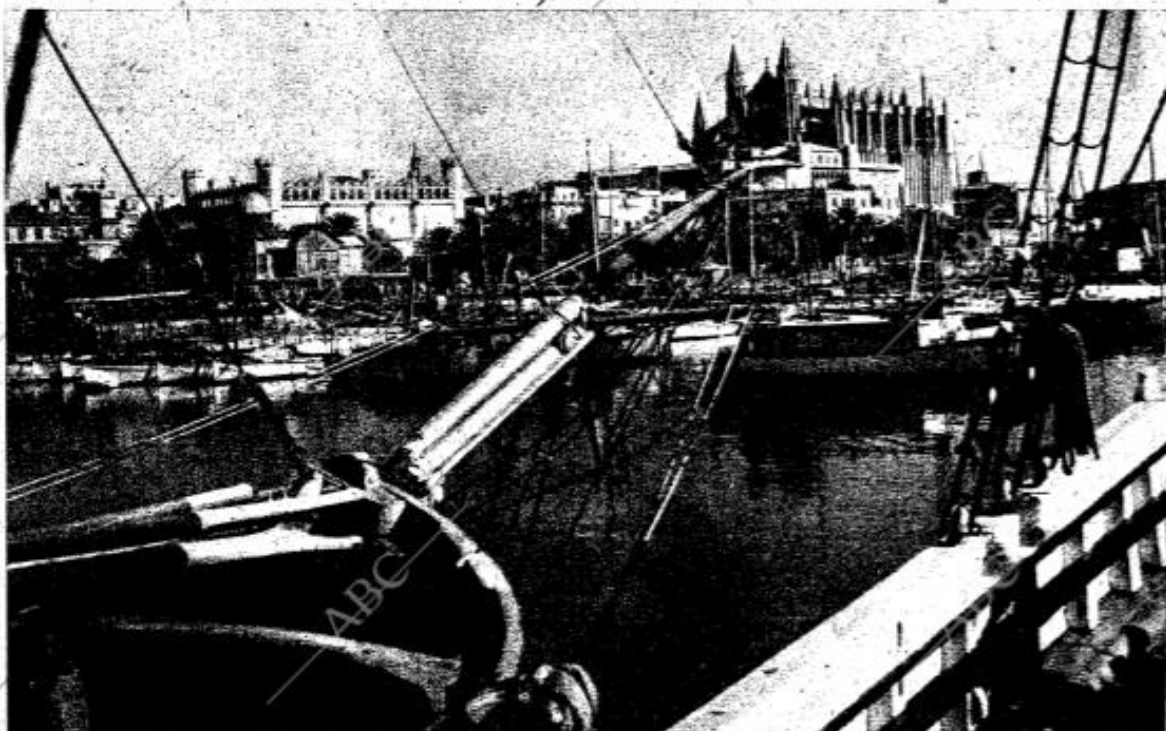
Muchas páginas de esa historia marítima se resumen en el Museo Marítimo Inau-

gurado. En otros muchos de Europa se guardan también testimonios de esas tradiciones, reliquias de pasadas generaciones isleñas. El Museo Naval de Madrid atesora valiosos recuerdos, especialmente del general Barceló y su sitio de Gibraltar... En el Museo Marítimo del "Consulado de Mar" habrá de tener cabida una gran riqueza no recogida aún; pero lo que se logró reunir ya—bastantes ejemplares han sido dejados en depósito por particulares—constituye una buena base. Turistas y chamarreros llevarónse muchos de esos preciosos recuerdos de la antigua Marina mallorquina. Mas en manos de particulares quedan aún tesoros incalculables.

F. FERRARI BILLOCH

El general Barceló, el famoso "Capitán Antoni", de las legendarias luchas con los piratas berberiscos.

Interior del puerto de Palma. Al fondo, la Catedral, la Lonja y el "Consulado del Mar". (Foto Zerkowitz.)

Pautes a seguir per visitar el museu

D'acord amb les pautes donades pel Ministeri de Salut

1. A causa de la COVID-19 l'aforament del Museu es limita a un 75 % del total de la superfície.

Sala 1: 123 persones
Sala 2: 6 persones
Banyos: 1 persona

2. Sempre es mantindrà la distància social d'1,5 metres.

3. Les persones majors i les persones amb discapacitat tindran una preferència horària de 10.00 a 11.30 hores.

4. Les visites guiades per a grups hauran de reservar-se amb suficient antelació i s'haurà de facilitar el nom dels visitants i el seu telèfon.

5. Hi ha una estació hidroalcohòlica que podeu fer servir en entrar i sortir del centre.

6. No toqueu el mobiliari, les vitrines o els diferents objectes del museu.

7. Seguiu el recorregut de visita indicat.

8. Us obligatori de mascaretes.

Pautas a seguir para visitar el museo

De acuerdo con las pautas marcadas por el Ministerio de Salud

1. Debido a la Covid-19 el aforo del Museo se limita a un 75% del total de la superficie.

Sala 1: 123 personas
Sala 2: 6 personas
Baños: 1 persona

2. Se mantendrá siempre la distancia social de 1,5 metros.

3. Las personas mayores y las personas con discapacidad tendrán preferencia horaria de 10.00 a 11.30 horas.

4. Las visitas guiadas para grupos deberán reservarse con suficiente antelación y se deberá facilitar el nombre de los visitantes y su teléfono.

5. Estación hidroalcohólica a su disposición al entrar y salir del centro.

6. No toque el mobiliario, las vitrinas o los diferentes objetos del museo.

7. Siga el recorrido de visita indicado.

8. El uso de mascarillas es obligatorio

Guidelines to follow for the museum visit

in accordance with the guidelines set by the Ministry of Health

1. Due to the Covid-19 the capacity of the Museum is limited to 75% of the total surface.

Room 1: 123 people
Room 2: 6 people
Bathrooms: 1 person

2. The social distance of 1.5 meters will always be maintained.

3. Elderly people and people with disabilities will have a time preference from 10.00 to 11.30 am.

4. Guided tours for groups must be booked well in advance and the name of the visitors and their telephone number must be provided.

5. Hydroalcoholic station at your disposal when entering and leaving the center.

6. Do not touch the furniture, the display cases or the different objects of the museum.

7. Follow the indicated visit route.

8. The use of masks is mandatory.

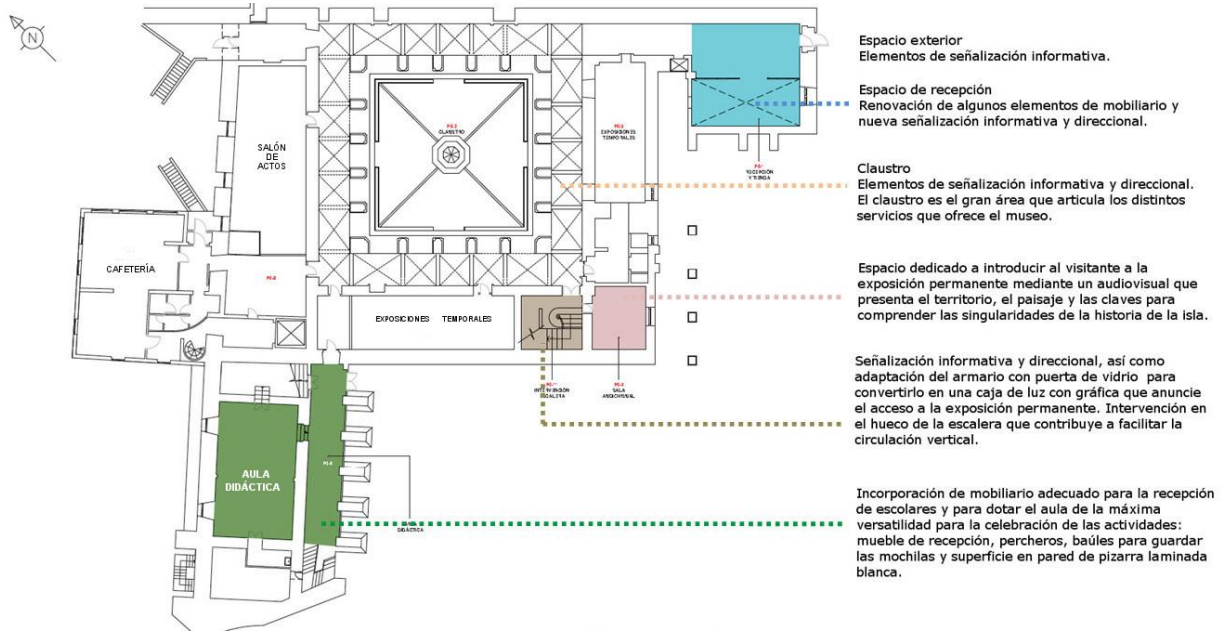
Divendres, dissabtes i diumenges
Viernes, sábados y domingos
Friday, Saturday and Sunday

10-14h.

www.museumaritim.conselldemallorca.cat

Annex 28. Detalls de la reforma museogràfica del Museu de Menorca efectuada del novembre de 2017 al juliol de 2018. Font: Ministeri de Cultura y Esports. Disponible a <https://cutt.ly/qhaXAuM>. Consulta 23/10/2019, 15:40h.

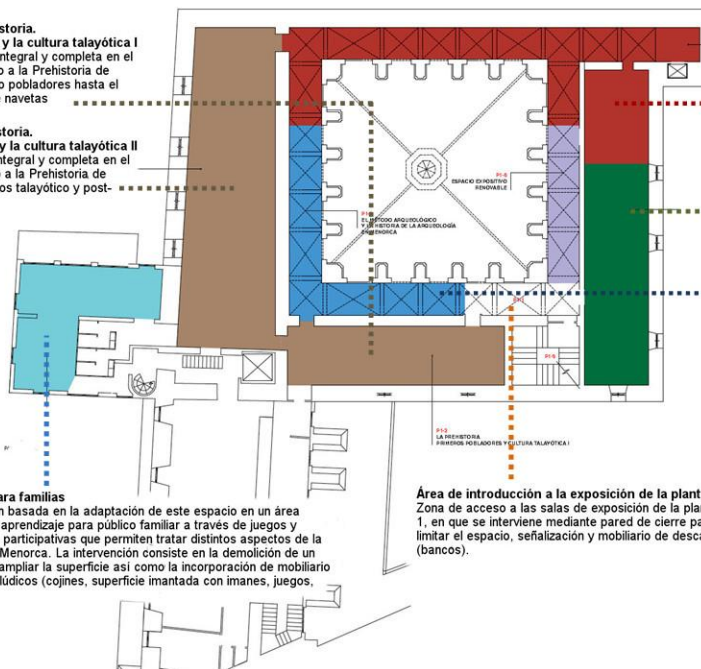
Exposición permanente:

Área temática 1: La Prehistoria.

Los primeros pobladores y la cultura talayótica I
Intervención museográfica integral y completa en el espacio expositivo dedicado a la Prehistoria de Menorca, desde los primeros pobladores hasta el periodo de los poblados de navetas

Área temática 1: La Prehistoria.

Los primeros pobladores y la cultura talayótica II
Intervención museográfica integral y completa en el espacio expositivo dedicado a la Prehistoria de Menorca durante los periodos talayótico y post-talayótico

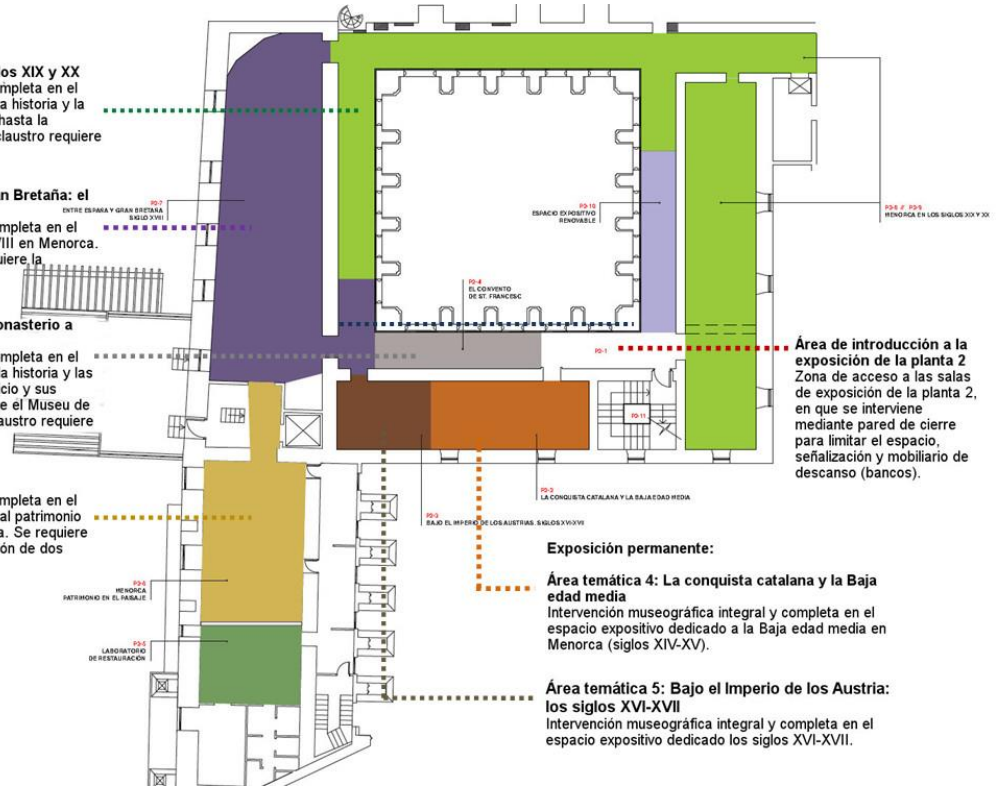
Exposición permanente:

Área temática 7: Menorca en los siglos XIX y XX
Intervención museográfica integral y completa en el espacio expositivo dedicado a difundir la historia y la cultura de Menorca desde el siglo XIX hasta la actualidad. La ocupación de parte del claustro requiere la construcción de cierres.

Área temática 6: Entre España y Gran Bretaña: el siglo XVIII
Intervención museográfica integral y completa en el espacio expositivo dedicado al siglo XVIII en Menorca. La ocupación de parte del claustro requiere la construcción de cierres.

El convento de San Francesc: de monasterio a museo
Intervención museográfica integral y completa en el espacio expositivo dedicado a difundir la historia y las características arquitectónicas del edificio y sus múltiples usos hasta llegar a ser la sede del Museu de Menorca. La ocupación de parte del claustro requiere la construcción de cierres.

Menorca, patrimonio en el paisaje
Intervención museográfica integral y completa en el espacio expositivo dedicado a mostrar al patrimonio arqueológico y monumental de Menorca. Se requiere la construcción de un cierre y la anulación de dos puertas.

Área de introducción a la exposición de la planta 2
Zona de acceso a las salas de exposición de la planta 2, en que se interviene mediante pared de cierre para limitar el espacio, señalización y mobiliario de descanso (bancos).

Exposición permanente:

Área temática 4: La conquista catalana y la Baja edad media
Intervención museográfica integral y completa en el espacio expositivo dedicado a la Baja edad media en Menorca (siglos XIV-XV).

Área temática 5: Bajo el Imperio de los Austria: los siglos XVI-XVII
Intervención museográfica integral y completa en el espacio expositivo dedicado los siglos XVI-XVII.

Annex 29. Fulletó explicatiu de Ca n'Oliver disponible en 6 idiomes. Font: www.ajmao.org, disponible a <https://cutt.ly/8ha225r>. Consulta 23/10/2019, 17:01.

Col·lecció Hdez.Sanz Hdez.Mora

La col·lecció Hernández Sanz-Hernández Mora s'exposa a Ca n'Oliver, una casa que va pertànyer a una de les principals famílies de Maó dels segles XVIII-XIX. En els diversos espais s'exposen les col·leccions i les obres artístiques de Francesc Hernández Sanz i del seu fill Francesc Hernández Mora, intel·lectuals i artistes relacionats amb la història i la cultura de l'illa. Durant la visita també podreu descobrir el llegat britànic de Menorca, l'interès de la cartografia de l'illa i la vida quotidiana a la Menorca contemporània. El centre finalitza amb una interessant col·lecció de gravats d'artistes contemporanis menorquins o relacionats amb l'illa.

Col·lecció Hdez.Sanz Hdez.Mora

AJUNTAMENT DE MAÓ-MAHÓN

CONSELL INSULAR DE MENORCA

DESCOBRINT LA MENORCA DELS SEGLES XVIII, XIX I XX

Col·lecció Hdez.Sanz Hdez.Mora

Calle Anunciay, 2 - 07701 Mahon, Menorca
+34 971 35 65 23

<p>HORARI ESTIU 1 maig a 31 octubre De dimarts a dissabte 10 - 13:30 h. 18 - 20 h.</p> <p>DIUMENGE 10 - 13:30 h. Dilluns tancat</p>	<p>HORARI HIVERN 1 novembre a 30 abril Dijous, divendres i dissabte 10 - 13:30 h. 18 - 20 h.</p> <p>Dimarts, dimecres i diumenge 10 - 13:30 h. Dilluns tancat</p>
---	---

ÀMBIT 1

La família Oliver i el seu casal de Maó

Es Oliver són una de les principals famílies de la burgesia maonesa dels segles XVIII i XIX. Llorenç Oliver Morillo (1766-1810) és el primer en diversificar els negocis familiars i actuar com a contractista de proveïments militars, a més de tenir relacions comercials amb ports del Mediterrani i de l'Atlàntic. Com a símbol de la seva creixent influència, fa construir el monumental casal familiar en una àrea de creixement de la ciutat.

ÀMBIT 2

Menorca Britànica

Si hi ha un període històric que individualitza Menorca i li dona una especial personalitat aquest és, sens dubte, el segle XVIII. Més de setanta anys de presència britànica han deixat la seva empremta a l'illa i als seus habitants.

ÀMBIT 3

El port de Maó

La ciutat de Maó no s'entén sense el port. Aquest explica molts episodis de la història de tota l'illa, sobretot a partir del segle XV, quan les necessitats estratègiques motiven l'establiment de guarnicions i fortificacions per defensar el seu accés. Els segles XVII-XVIII són el període en el qual el port de Maó es converteix en un punt de defensa i d'aprovisionament de primer ordre.

ÀMBIT 4

L'illa dibuixada. Col·lecció cartogràfica

Menorca ha estat objecte al llarg dels segles de l'atenció dels cartògrafs, especialment durant el segle XVIII, arran de l'interès estratègic que l'illa tingué durant aquesta centúria. La col·lecció cartogràfica del Centre d'Art i d'Història Hernández Sanz és una de les més completes que es conserven a Menorca.

ÀMBIT 5

Menorca als segles XVIII i XIX

Durant el turbulent segle XVIII els menorquins saben adaptar-se als diversos ocupants i intenten mantenir sempre allò que els caracteritza com a poble, les seves lleis i institucions i la religió catòlica. Però, lluny de ser impermeables als canvis, els illencs saben treure el màxim partit i s'insereixen en les xarxes del comerç mediterrani i atlàntic, adopten noves tècniques de producció, incorporen modes i formes de vida, i assimilen les noves idees que arriben d'Europa.

ÀMBIT 6

El llegat Hernández Sanz - Hernández Mora

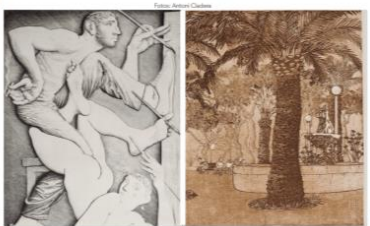
Francesc Hernández Sanz i els seus fills Joan i Francesc Hernández Mora tenen un protagonisme cabdal en les col·leccions que s'exposen al Centre d'Art i d'Història Hernández Sanz, ja que aquestes procedeixen en bona part del llegat que generosament cediren a l'Ajuntament de Maó. El vessant artístic era ben viu dins de la família i aquest esperit fou heretat tant per Francesc Hernández Sanz (1863-1949) com pel seu fill Francesc Hernández Mora (1905-1980).

ÀMBIT 7

La màgia del gravat

Es mostra una col·lecció de gravats del Consell Insular de Menorca realitzats per artistes contemporanis menorquins o bé relacionats amb l'illa. Aquesta selecció té un important vessant didàctic que permet conèixer diferents tècniques de gravat.

Annex 31. Transcripció del comunicat escrit per l'anterior director del MAEF, Jordi H. Fernández, per explicar el tancament del museu i del Museu Monogràfic del Puig dels Molins, publicat dia 5 de juliol de 2011. Font: *Diario de Ibiza*, disponible <https://cutt.ly/BhhgJd7>. Consulta 28/11/2020, 14:44h.

A raíz de las quejas en Diario de Ibiza Sobre el cierre del museo arqueológico

Jordi Fernández, máximo responsable de los dos museos arqueológicos de la isla, explica en este análisis los motivos por los cuales las dos instalaciones permanecen cerradas al público

Jordi H. Fernández. Director Del Museo Arqueológico De Ibiza 05.07.2011 | 07:30

He leído con suma atención, no exenta de cierta tristeza, los comentarios y quejas de los lectores de Diario de Ibiza por el cierre del Museo Arqueológico de Dalt Vila, que se suma, lamentablemente, al prolongado del Museo des Puig des Molins.

Comprendo perfectamente su disgusto ante una situación que se prolonga en el tiempo de manera incomprensible. Me resulta difícil poder explicar a los lectores cómo es posible que, pasados tantos años, el Museo des Puig des Molins permanezca cerrado, cuando ni los que trabajamos en él podemos comprender por qué las obras se han prolongado tanto ni cómo ha sido posible llegar a esta situación.

Tengo que agradecer a la redactora Rita Valles el tono jocoso y distendido para explicar una situación que para nosotros también resulta difícil de comprender.

Aunque no tengo por costumbre dirigirme a los medios para exponer situaciones como la presente, algunos comentarios inexactos aparecidos en Diario de Ibiza a la noticia del cierre del Museo de Dalt Vila y otros que aluden a mi responsabilidad en su cierre, pueden hacerlo necesario.

Que el Museo Monográfico des Puig des Molins lleva desde 1995 cerrado es una realidad incuestionable, pero no es menos cierto que sus obras de restauración y acondicionamiento han sufrido una cadena de despropósitos a la que la empresa Castilla de Construcciones encargada de su reforma no es ajena y que nosotros mismos hemos sido los primeros en denunciar y padecer directamente.

Rita Vallès, en su artículo del miércoles pasado, señala muy correctamente lo que ha acontecido desde 1995; sin embargo, creo conveniente diferenciar lo que hasta ahora ha sucedido con el Museo des Puig des Molins y el cierre por obras de emergencia del Museo Arqueológico de Dalt Vila, ya que son dos situaciones completamente distintas.

Quede claro que no pretendo, ni mucho menos, eludir las responsabilidades que pudiera tener en esta situación. Como director del centro puedo y debo asumir las derivadas de mi tarea de gestión, al igual que los errores que haya podido cometer, que probablemente los ha habido. Tampoco quiero eludir mi incapacidad, a pesar de que quienes me conocen saben de mi insistencia, por no haber sabido convencer a los responsables políticos de turno de la importancia que los museos arqueológicos de Ibiza tienen para su sociedad y la situación negativa que significaba un cierre tan prolongado.

Algunos de los escritos se refieren a mi dimisión al frente del museo por mi incapacidad para que éstos permanezcan abiertos. ¡Ya me gustaría a mí tener tanto poder de decisión! Si hubiera sido así hace tiempo hubiésemos solventado muchos de los problemas por lo que ha pasado y está pasando nuestro museo arqueológico. Lamento tener que decir que, desgraciadamente, no puedo decidir cómo y cuándo deben realizarse las inversiones en los museos y la inclusión de las partidas económicas en los presupuestos del Estado, en que la decisión política es fundamental. Ni siquiera tengo capacidad para poder determinar el presupuesto que me gustaría se aprobase para la gestión y el buen funcionamiento del Museo Arqueológico.

Por desgracia las cosas no son tan simples y aunque soy director del museo, mi cargo no es político, sino técnico. Es cierto que tengo determinadas responsabilidades inherentes a mi cargo, sobre las que sí tengo determinadas cuotas de decisión que se refieren al funcionamiento del centro con las partidas económicas que la Administración gestora del museo destina para su funcionamiento. También es de mi responsabilidad su organización interna: almacenes, ordenación de los fondos museísticos, actividades culturales y publicaciones que forman parte de la gestión y funcionamiento del centro. Y es precisamente

ahí donde pueden exigírseme todas las responsabilidades, y estoy dispuesto a asumir cuantos errores haya podido cometer.

Por preguntas de amigos y personas interesadas en el mundo de la cultura, creo que se tiene una idea muy equivocada sobre la labor que se realiza en un museo. Probablemente nuestra mayor culpa haya estado en no haber sido capaces de explicar a la sociedad en qué consiste nuestra tarea. Y es que la labor de un museo no empieza ni acaba en las salas de exposición abiertas al público, aunque las salas en las que se expone nuestro patrimonio sean muy importantes ya que es lo que en realidad ven nuestros visitantes. Con toda la importancia que la exposición de los fondos tiene, hay otros aspectos que no llegan al público que es el trabajo interno que el museo realiza día a día con los materiales que ingresan o están en sus fondos, en su restauración, estudio, investigación y publicación, en el cuidado y ordenación de la biblioteca, en la administración general de consultas a investigadores o en la elaboración de proyectos y en las diversas actividades que venimos programando.

Puedo garantizarles que no estamos de brazos cruzados y en todo este tiempo hemos continuado interrumpidamente con nuestra labor de divulgación, organizando los talleres para niños, las Aulas del Museo, los Seminarios de Arqueología, las Jornadas de Arqueología Fenicio-Púnica, las aulas de Cine Histórico, el programa Viu la Cultura o la publicación de la serie 'Trabajos del Museo' cuyo volumen 66 está a punto de entrar en prensa y un largo etcétera, ayudados en todo momento por la Asociación de Amigos del Museo, intentando de esta manera paliar la anormal situación del cierre de sus instalaciones.

Por eso mismo, hace ya varios años que habilitamos la casa payesa de es Porxet, que se convirtió en la sede didáctica en donde se llevan a cabo los talleres de arqueología de verano. En este mismo lugar se organizan las visitas teatralizadas y el programa de fin de semana 'El Museo en familia', con la inestimable ayuda de la concejalía de Turismo del Ayuntamiento de Ibiza. Mucha de nuestra labor queda reflejada en las Memorias de Actividades que aparecen publicadas en la revista Fites para que los interesados puedan conocer los diversos aspectos de funcionamiento del museo: el personal que presta sus servicios en el centro, los medios económicos disponibles, el funcionamiento de la biblioteca o las actividades culturales realizadas en el año anterior.

Pero además, los técnicos del museo, en todo este tiempo, hemos trabajado intensamente en seleccionar y restaurar todos cuantos materiales arqueológicos van a exponerse, cuando el museo abra de nuevo sus puertas. Se han redactado las correspondientes hojas de sala, los textos y explicaciones o los guiones de los audiovisuales, y todos aquellos aspectos necesarios para su próxima apertura. Les garantizo que no hemos estado parados, aunque algunos crean que tener el museo cerrado signifique encontrarnos prácticamente de vacaciones.

Respecto a las obras, no creo deba excusarme de una situación que nosotros mismos somos los primeros en padecer. Me resulta difícil expresar la sensación de impotencia, frustración y tristeza de todos cuantos trabajamos en esta institución museística por la situación que venimos atravesando y por la imposibilidad de no poder poner fecha a la apertura del Museo porque no depende de nosotros.

Aún cuando es lamentable el prolongado cierre del Museo des Puig des Molins, creo que se olvida que el Museo Arqueológico de Dalt Vila ha mantenido sus puertas abiertas hasta el pasado mes de octubre en que nos hemos visto obligados a su cierre por las urgentes y necesarias reformas que se están realizando ahora mismo en el Baluarte de Santa Tecla, aunque entiendo que esta situación nos ponga en el punto de mira, sobre todo ante la llegada de una nueva temporada turística porque ambos museos arqueológicos se encuentren cerrados.

Creo, en cualquier caso, que se hace preciso hacer un breve balance de la situación.

Museo arqueológico de Dalt Vila

Desde hace unos años se había acentuado el grave problema de filtraciones en las casamatas subterráneas del Baluarte de Santa Tecla. Precisamente el hecho de hallarse cerrado el Museo Monográfico nos ha obligado a mantener abiertas al público las instalaciones, a pesar del ambiente húmedo en el que se encontraban los materiales expuestos. Para paliar este problema se colocaron productos absorbentes en las virinas y se aumentó el número de equipos de deshumidificadores, de alta potencia, que paliaron en parte el problema. Que fue agravándose con el tiempo.

Por ello se aprovechó el proyecto de restauración del Plan de Murallas que dirige el arquitecto Fernando Cobos, quien redactó un importante proyecto, a través del 1% Cultural del

Ministerio de Cultura e impulsado por el Ayuntamiento de Ibiza, en el que, por un lado, se interviene en los paramentos de la fortificación y, al tiempo, se restaura y acondiciona el pavimento de la plataforma del baluarte a fin de minimizar las filtraciones. Por su parte, el Ministerio de Cultura redactó un proyecto de reparación de lesiones que afectaba tanto a las casamatas subterráneas del baluarte como a la Capilla del Salvador, en cuyos muros se habían detectado unas grietas que hacían peligrar la estabilidad del inmueble.

La obra del baluarte exterior implicaba levantar todo el pavimento externo, e interiormente el repicado de sus paredes para retirar las capas de cemento de una obra realizada en los años sesenta, que impedían la correcta transpiración de los muros. Lógicamente se hacía imprescindible desmontar totalmente el museo por razones obvias a fin de que no 'lloviera' sobre los materiales en el momento en que se retiraran las capas de tierra y el pavimento de la plataforma exterior del baluarte, como sucedió con las lluvias caídas este invierno. La complejidad de la obra hace que esté prevista su terminación a finales de agosto.

A partir de esta fecha, y una vez que la obra interior se seque y estabilice la humedad interior, el Ministerio de Cultura tendrá que intervenir para acondicionar las instalaciones, vitrinas y explicaciones, muy afectadas por las filtraciones.

Mientras tanto, como quedó reflejado en el reportaje aparecido en Diario de Ibiza, desde el mes de octubre se está procediendo a restaurar aquellas piezas que se encontraban expuestas, afectadas por la humedad y dejar todo el material a punto para que pueda volver a instalarse en el Museo de Dalt Vila en las debidas condiciones, antes de proceder a volver a montar el Museo, que es donde empieza nuestra labor.

Museo des Puig des Molins

Su reacondicionamiento ha presentado una problemática muy distinta, que intentaré explicar cronológicamente:

Año 1995: Se procede a su cierre una vez inaugurada la reforma del Museo de Dalt Vila. Se trataba de remodelar la exposición permanente incorporando aspectos tan significativos como la fase fenicia del yacimiento y adaptar los textos explicativos a la realidad idiomática de una comunidad bilingüe.

Año 1996: Cuando se estaba llevando a cabo este proceso se detectaron problemas de filtraciones en la cubierta que hicieron que se acometiera una obra de urgencia para solucionar estos problemas, pero que al mismo tiempo obligaron a desmontar la exposición permanente. La visita del subdirector de Museos, Luis Buñuel, significó el que esta reforma de inversión, cifrada en unos 17 millones de pesetas, fuera potenciada y se encargara la redacción de un proyecto mucho más ambicioso.

Año 1997: en mayo de 1997 se presenta al Ministerio de Cultura un proyecto de reparación de determinadas lesiones.

Año 1998: mientras éste se tramitaba, la pésima situación del inmueble obliga a realizar obras de emergencia, que hicieron imprescindible la sustitución de parte de los forjados que afectaban tanto a la primera como a la segunda planta del inmueble, que corrían riesgo de derrumbe afectando a las instalaciones eléctricas, que quedaron cortadas, así como a todas las instalaciones museísticas, exposición permanente, taller de restauración, despachos y biblioteca. No se puede olvidar que la terminación del museo se remontaba al año 1965.

Año 1999: se acometen las obras de reparación de lesiones que afectaban a la red de saneamiento y recogida de aguas, dado que las obras de construcción del inmueble se iniciaron en 1935, dejando el edificio parcialmente enterrado. La dirección facultativa, dada la inestabilidad del inmueble, aconsejó el traslado de los almacenes y de la biblioteca situadas en la primera planta a la planta baja. Dada la situación del edificio del museo y a fin de no paralizar la labor del centro, se habilitan diversos despachos de trabajo que junto con los almacenes y biblioteca son las únicas dependencias operativas del edificio.

Año 2000: durante todo este tiempo no se consiguió que la subdirectora de Museos Estatales, Aránzazu Echanove, se desplazara a Ibiza, por lo que se tuvo que esperar a la toma de posesión de la nueva subdirectora Marina Chinchilla para que esta situación se desbloqueara y se encargara la redacción de un proyecto de reforma del inmueble.

Año 2001: se redacta un anteproyecto de reforma total del museo monográfico por la Gerencia de Infraestructuras del Ministerio de Educación y Cultura. Los técnicos del Museo redactaron el preceptivo proyecto museológico adaptado a la nueva situación y distribución del inmueble.

Año 2002: el 24 de abril de 2002 se remite al Ayuntamiento de Ibiza el anteproyecto de reforma y ampliación del Museo Monográfico des Puig des Molins redactado por la arquitecta de la Gerencia, Celia Vinuesa Cerrato. El 18 de julio del mismo año, y con número de expediente 69/02, la Comisión de Patrimonio Histórico Artístico pitiusa informa favorablemente el anteproyecto de reforma.

Con fecha 7 de agosto de 2002 el informe de los servicios técnicos del Ayuntamiento exponen algunas objeciones al proyecto, toda vez que en la actualidad el Plan Especial de la zona de Puig des Molins se encuentra en suspenso y la reforma debe de regirse por las Normas Urbanísticas del Plan General. El 17 de octubre de 2002 el subdirector general de la Gerencia del Ministerio y Celia Vinuesa mantienen una reunión con los servicios técnicos del Ayuntamiento de Ibiza, comprometiéndose la dirección facultativa a incorporar los cambios sugeridos por el Ayuntamiento.

Año 2003: en junio de 2003, la Subdirección General de la Gerencia encarga a la empresa Trabajos de Arquitectura y Diseño S.L. (TAD) el proyecto de reforma.

Año 2004: en marzo se hace entrega al Ministerio del proyecto definitivo de obra. El 20 de octubre sale a concurso la obra de reforma del Museo des Puig des Molins y el 30 de diciembre se adjudica a la empresa Castilla de Construcciones A.B.S.

Año 2005-2007: la obra comenzó en marzo de 2005 y fue recibida en marzo de 2007 con múltiples deficiencias. En 2005 los técnicos del Museo hacen entrega del Proyecto de Montaje de la Exposición permanente, con la ficha de todos los materiales que iban a exponerse en el museo. En 2006 se encarga a la empresa Acesinh la redacción del Proyecto Museográfico, que se entrega al Ministerio de Cultura en enero de 2007.

Año 2008: a la vista de las deficiencias que presentaba la obra y las instalaciones, la Gerencia de Infraestructuras del Ministerio encarga la redacción de un nuevo proyecto para solucionarlas.

Año 2009: el 30 de julio aparece en el BOE el concurso de subsanación de deficiencias del Museo des Puig des Molins.

Año 2010: El 5 de febrero se adjudican las obras de reparación de lesiones a la empresa Constructora de Obras Municipales, S.A.(Comsa), que finalizan en noviembre.

Año 2011: **El 29 de enero aparece en el BOE la convocatoria del concurso del Proyecto de Montaje del museo. A este respecto no podemos dejar de mencionar las reiteradas interpelaciones del senador Pere Torres a la Ministra de Cultura para que se adjudicara este proyecto, que dada la situación económica parecía que volvería a sufrir un retraso.**

A día de hoy, el proyecto de montaje del Museo des Puig des Molins fue adjudicado de forma definitiva el pasado 17 de junio. La firma del contrato, según las últimas informaciones proporcionadas, está prevista para la semana del 8 al 15 de julio. A partir de ese momento su ejecución tendrá que ultimarse en un plazo de seis meses. ¿Culpas? Tal vez el complejo y burocrático sistema de los contratos del Estado, en el que la tramitación de los expedientes se prolongan en el tiempo para desesperación de muchos.

También las empresas que para que se les adjudique el contrato realizan ofertas económicas a la baja casi temerarias, y que posteriormente, para resarcirse, intentan por todos los medios que se les aprueben modificaciones al proyecto, lo que provoca retrasos en la entrega de la obra y, como en nuestro caso, hayan obligado a redactar un nuevo expediente de reforma para solucionar sus defectos, con el consiguiente aumento del coste de la reforma.

Esta es la cronología del largo proceso de la reforma, que parece que en breve va a finalizar para satisfacción de todos. Y créanme si les digo que también será un día de alegría para todos cuantos trabajamos en esta institución cuando el museo, completamente renovado, abra al fin sus puertas.

Annex 32. Pàgines del programa de la reapertura del Museu Monogràfic del Puig dels Molins d'Eivissa. Font: Ministeri d'Educació i Cultura.

PROGRAMA

**JORNADA: MAKING OF ...
¿"CÓMO SE HACE" UN MUSEO?**

LA REAPERTURA DEL MUSEO PUIG DES MOLINS, IBIZA
Secretaría de Estado de Cultura, Auditorio, Madrid, 6 de junio de 2013

MAÑANA

- 09.20 h. Presentación y Bienvenida.
- 09.30 h. *Making of* del Museo Puig des Molins
- 09.45 h. Presentación de la Jornada: *Making of ... ¿"Cómo se hace" un museo?*
Isabel Izquierdo, Subdirección General de Museos Estatales
- 10.00 h. El Puig des Molins en el marco del Plan de Infraestructuras de los Museos Estatales
Victor Cageao, Subdirección General de Museos Estatales

Sesión I: Pensar, planificar, diseñar ... El proyecto del Museo Puig des Molins
Relator: Víctor Cageao, Subdirección General de Museos Estatales

- 10.15 h. El concepto del Museo Puig des Molins
Jordi H. Fernández, Museo Puig des Molins
- 10.35 h. Objetivo: la reapertura del Museo Puig des Molins
Isabel Izquierdo, Subdirección General de Museos Estatales
- 10.55 h. Diseño de espacios y ambientes: el proyecto museográfico
Pau Soler y María Ortiz, Arquitectos
- 11.15 h. Investigación y tratamiento de las colecciones
Benjamin Costa, Museo Puig des Molins

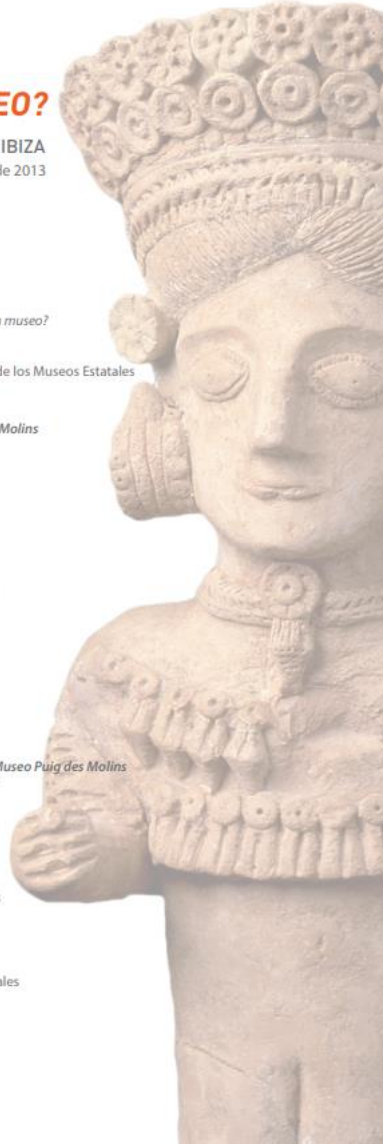
ESPACIO PARA EL DIÁLOGO

PAUSA –CAFÉ

Sesión II: Ejecutar, producir, construir... Los recursos expositivos del Museo Puig des Molins
Relatora: Isabel Izquierdo, Subdirección General de Museos Estatales

- 12.30 h. La ejecución del proyecto museográfico
Nicolás Mínguez y Elena Gigosos, Empty, S.L.
- 12.50 h. El control de calidad del proyecto museográfico
José Antonio Asensio, Gerencia de Infraestructuras y Equipamientos
- 13.10 h. El trabajo en torno a los contenidos: textos e interactivos
Irene Domenech, Subdirección General de Museos Estatales
- 13.30 h. El trabajo en torno a la imagen: las producciones audiovisuales
Pablo Iraburu, Arena Comunicación Audiovisual
- 13.50 h. Las maquetas del Museo Puig des Molins
Jorge Chirinos, HCH Model

ESPACIO PARA EL DIÁLOGO

SESIÓN DE TARDE

Sesión III: Montar, inaugurar, comunicar: La presentación del Museo Puig des Molins
Relatora: Irene Domenech, Subdirección General de Museos Estatales

- 16.30 h. El montaje y presentación final de las colecciones
Elena Gigoso y Juan Martínez, Empty S.L.
- 16.50 h. La preparación de la inauguración: el protocolo
Fátima Tavera, SEC
- 17.10 h. La relación con los medios de comunicación: la prensa
Raquel Martín-Maestro, SEC
- 17.30 h. El día después de la inauguración... ¿y ahora qué?
Jordi H. Fernández, Museo Puig des Molins

ESPACIO PARA EL DIÁLOGO

VALORACIONES FINALES

Victor Cageao, Isabel Izquierdo e Irene Domenech

18.30 h. CLAUSURA

Enrique Varela, Subdirector General de Museos Estatales

 PUIG DES MOLINS
museu monogràfic i necròpolis púnica

Annex 33. Funcions que atorga la Llei de Museus de les Illes Balears a les diferents institucions públiques. Elaboració pròpia. Font: Llei 12/2003 de Museus de les Illes Balears.

<p>COMUNITAT AUTÒNOMA DE LES ILLES BALEARS</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Coordinació de les Xarxes Insulars de Museus. 2. Gestió del Registre General de Museus i Col·leccions Museogràfiques. 3. Convocatòria i presidència de la Junta Interinsular de Museus. 4. Projecció exterior dels museus. 5. Difusió dels museus en l'àmbit educatiu. 6. Dictar normes reglamentàries. 7. Exercir el dret de tempteig i retracte. 8. Mantenir les relacions amb l'administració de l'Estat. 9. Gestió dels fons d'art
<p>CONSELLS INSULARS</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gestionar els museus i col·leccions de titularitat pròpia. 2. Reconèixer i revocar els reconeixements de museus i les col·leccions museogràfiques. 3. Gestionar la Xarxa Insular de Museus corresponent. 4. Gestionar el seu fons d'art. 5. Fomentar les activitats culturals dels museus. 6. Crear el Registre Insular de Museus i Col·leccions respectiu. 7. Vigilar pel compliment de la llei de museus. 8. Exercir el dret de tempteig i retracte.
<p>CONSELLS INSULARS</p>	<ol style="list-style-type: none"> 9. Disposar de fons pressupostari per a l'adquisició i protecció de béns culturals. 10. Actualitzar el mapa museístic.
<p>AJUNTAMENTS</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gestionar els museus locals. 2. Fomentar les activitats culturals pròpies dels museus. 3. Informar de la creació de nous museus en el municipi que no siguin de titularitat local. 3. Tenir en compte els processos de reconeixements de museus i col·leccions del seu municipi. 4. Gestionar el seu fons d'art.

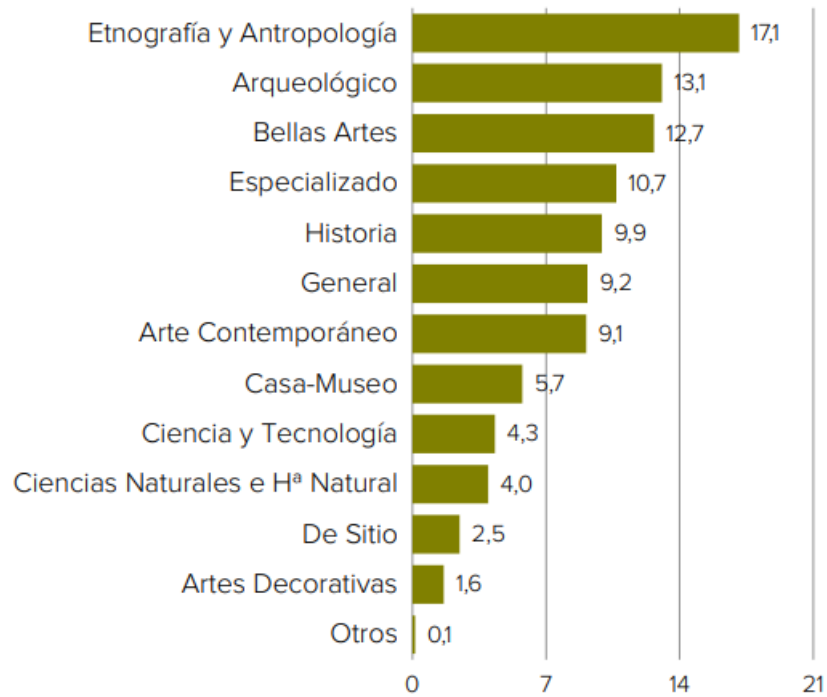
Annex 34. Informació inclosa en el Directoria de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya

INFORMACIÓ	<ul style="list-style-type: none"> • Nom del museus • Museu/col·lecció • Matriu/filial/secció/annex • Museus associats • Direcció • Director/a • Telèfon/Fax/Correu electrònic/Web
VISITA	<ul style="list-style-type: none"> • Horari d'obertura • Dies de tancament habitual • Dies de tancament • Tarifa • Tipus d'accés • Informació sobre visites per a grups
DESCRIPCIÓ	<ul style="list-style-type: none"> • Missió • Ressenya • Història • Data d'obertura • Temàtica • Titularitat/Gestió • Col·lecció del museus i la seva digitalització • Edifici • Xarxa digital de col·leccions de museus d'Espanya/Xarxa de col·leccions de Museus/ Associació d'amics del museus • Enllaç directe a la xarxa de biblioteques espanyoles
ACTIVITATS	<ul style="list-style-type: none"> • Tipus d'activitats
SERVEIS	<ul style="list-style-type: none"> • Tipus de serveis • Accessibilitat
GALERIA	<ul style="list-style-type: none"> • Galeria fotogràfica

Annex 35. Gràfic de museus i col·leccions museogràfiques d'Espanya per tipologies, any 2018. Font: Estadística de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya 2018 del Ministeri de Cultura del Govern espanyol.

Gráfico 4 **Museos y Colecciones Museográficas por tipología y tamaño de municipio. 2018**

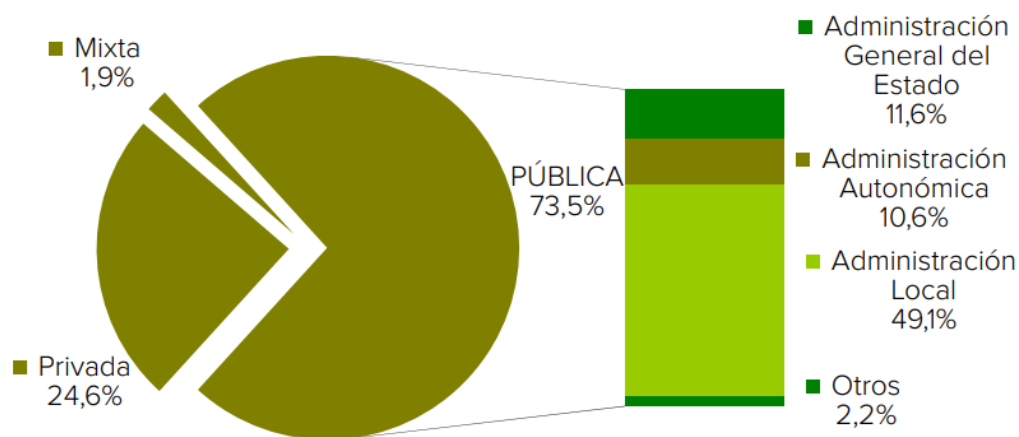
Según tipología (En porcentaje)

Annex 36. Percentatge de museus i col·leccions museogràfiques d'Espanya segons la seva titularitat. Font: Estadística de Museus i Col·leccions Museogràfiques d'Espanya 2018 del Ministeri de Cultura del Govern espanyol.

Gráfico 2 Museos y Colecciones Museográficas según titularidad e institución gestora. 2018

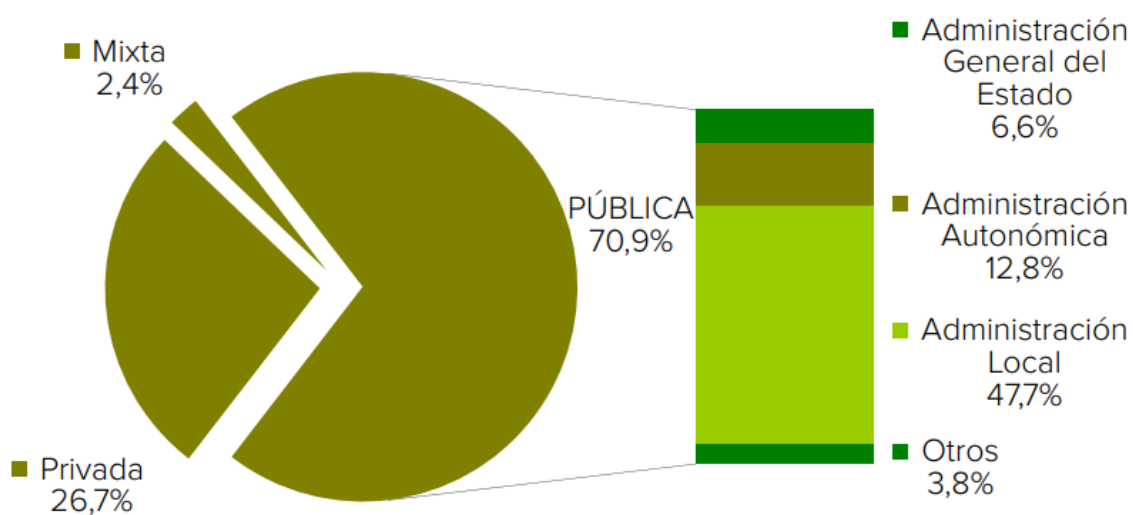
Titularidad (En porcentaje del total)

Annex 37. Percentatges del tipus de gestió dels museus espanyols. Font: Estadística de Museus i Col·leccions Museogràfiques 2018, Ministeri de Cultura

Institución gestora (En porcentaje del total)

Annex 38. Fulletó sobre les funcions dels museus. Font: Consell de Mallorca <https://web.conselldemallorca.cat/es/museos>. Consulta 11/01/2021, 11:16 h

Quina funció tenen els museus?

Recullen elements del nostre patrimoni.

Conserven les col·leccions en les millors condicions possibles per transmetre-les a les generacions futures.

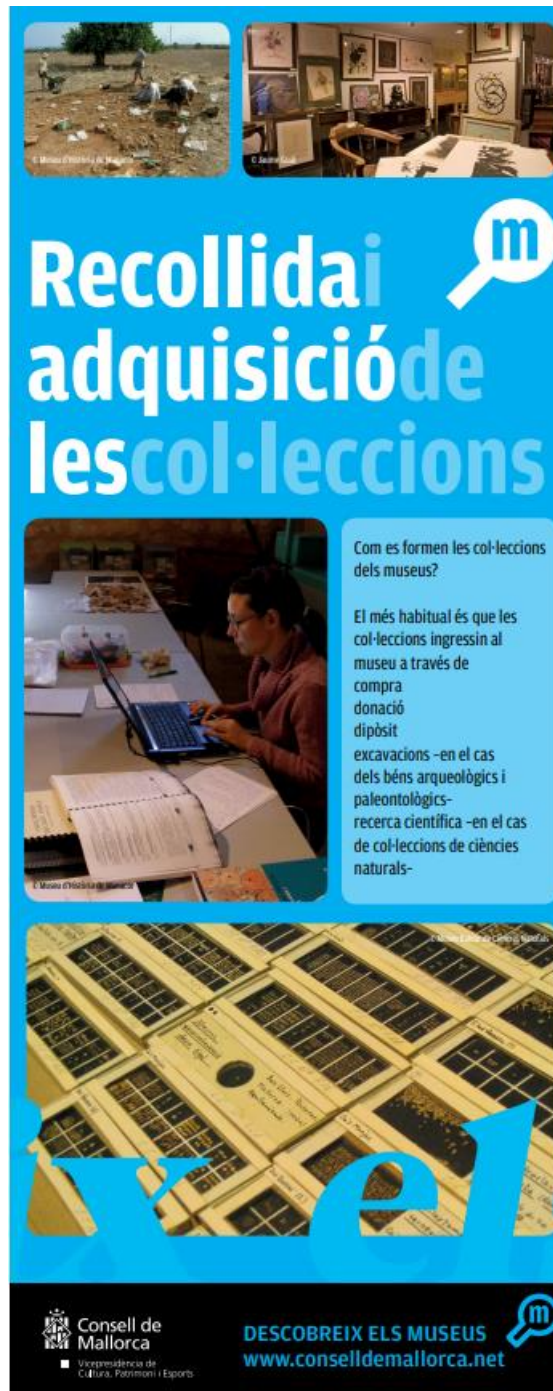
Documenten i investiguen les col·leccions.

I posen a l'abast de la societat el patrimoni que conserven, desenvolupant tot tipus d'activitats educatives i culturals (exposicions, programes educatius, conferències, publicacions...).

Consell de Mallorca
Vicepresidència de Cultura, Patrimoni i Esports

DESCOBREIX ELS MUSEUS
www.conselldemallorca.net

Annex 39. Fulletó informatiu sobre a formació de les col·leccions dels museus. Font: Consell de Mallorca. <https://web.conselldemallorca.cat/es/museos>. Consulta 11/01/2021, 11:16 h.

Recollida i adquisició de les col·leccions

Com es formen les col·leccions dels museus?

El més habitual és que les col·leccions ingressin al museu a través de compra donació dipòsit excavacions -en el cas dels béns arqueològics i paleontològics- recerca científica -en el cas de col·leccions de ciències naturals-

www

 Consell de Mallorca
Vicepresidència de Cultura, Patrimoni i Esports

DESCOBREIX ELS MUSEUS
www.conselldemallorca.net

Annex 40. Fulletó informatiu sobre les tasques de conservació dels museus. Font: Consell de Mallorca. <https://web.conselldemallorca.cat/es/museos>. Consulta 11/01/2021, 11:21 h

m

La conservació

Un aspecte molt important en un museu és mantenir uns nivells de temperatura i humitat adequats i estables, i unes condicions d'il·luminació que no facin malbé els objectes.

Altres aspectes que s'han de tenir en compte són la seguretat, la manipulació correcta dels objectes, uns magatzems adequats...

Alguns museus disposen de personal especialitzat en conservació-restauració que, a més de tenir cura de les condicions de conservació, recuperen les peces afectades per algun tipus de degradació.

En qualsevol cas, quan visiteu un museu no oblideu que els béns del patrimoni són molt fràgils i que la seva conservació és responsabilitat de tothom!

seus

 Consell de Mallorca
Vicepresidència de Cultura, Patrimoni i Esports

DESCOBREIX ELS MUSEUS
www.conselldemallorca.net

Annex 41. Fulletó informatiu sobre les tasques de documentació i investigació dels museus.
Font: Consell de Mallorca <https://web.conselldemallorca.cat/es/museos>. Consulta 11/01/2021, 11:26 h

La documentació i la investigació

Els museus no només conserven objectes, també han de recopilar tota la informació referent a aquests objectes.

Cada peça del museu s'ha de marcar amb un número identificatiu i ha de tenir una fitxa d'inventari amb les seves dades: quin tipus d'objecte és, d'on prové, quan i com va arribar al museu, on està ubicat...

L'inventari permet conèixer-ne la col·lecció, tenir les peces localitzades i demostrar-ne la propietat.

En els darrers anys, els museus estan implantant sistemes de documentació informatitzats i webs en els quals es pot consultar la informació sobre les col·leccions.

Els fons i la documentació que custodien els museus serveixen de base per a la investigació que fan tant el personal tècnic del museu com investigadors externs.

Consell de Mallorca
Vicereia de Cultura, Patrimoni i Esports

DESCOBREIX ELS MUSEUS
www.conselldemallorca.net

Annex 42. Fulletó informatiu sobre les activitats educatives als museus. Font: Consell de Mallorca <https://web.conselldemallorca.cat/es/museos>. Consulta 11/01/2021, 11:26 h

Les activitats educatives culturals

Els museus volen deixar de ser unes institucions-magatzems dedicades quasi exclusivament a conservar i investigar objectes per passar a ser llocs on tothom pugui aprendre i gaudir del patrimoni a través d'una oferta d'activitats cada cop més diversa.

Als museus hi podem anar a... veure una exposició, escoltar una conferència, gaudir d'un concert o d'un espectacle, gaudir d'una visita comentada, participar a un taller en família i aprendre i descobrir coses noves a qualsevol edat.

Consell de Mallorca
Vegetariària de Cultura, Patrimoni i Esports

DESCOBREIX ELS MUSEUS
www.conselldemallorca.net

Annex 43. Fulletó informatiu sobre els reptes actuals dels museus. Font: Consell de Mallorca. <https://web.conselldemallorca.cat/es/museos>. Consulta 11/01/2021, 11:28 h

Elsmuseusenla societatactual

Els museus, avui en dia, s'enfronten a diversos reptes, fruit dels canvis i necessitats de la societat actual.

Afavorir l'accessibilitat i la participació de tot tipus de públics
Un dels grans reptes del museu és rompre definitivament amb la imatge de lloc elitista, fer un esforç perquè els col·lectius que no accedeixen als museus ho facin i oferir opcions interessants a tot tipus de públics.

Aprofitar el potencial de les noves tecnologies
Les noves tecnologies han obert un camp de possibilitats immenses als museus: el desenvolupament de programes informàtics per catalogar les col·leccions, l'aplicació d'audiovisuals o recursos interactius a les exposicions, la presència dels museus a internet, amb webs cada vegada més completes i participatives...

Contribuir al desenvolupament d'un turisme cultural sostenible
Els nostres museus i col·leccions podrien tenir un pes major en el sector turístic, sempre que es treballi amb criteris de sostenibilitat i a partir d'una reflexió prèvia sobre quins són els aspectes del nostre patrimoni que volem destacar.

Consell de Mallorca
■ Diputació de Cultura, Patrimoni i Esports

DESCOBREIX ELS MUSEUS
www.conselldemallorca.net

Annex 44. Fulletó informatiu sobre les tipologies i titularitat dels museus de Mallorca.
 Font: Consell de Mallorca. <https://web.conselldemallorca.cat/es/museos>. Consulta 11/01/2021, 11:38 h

Els museus a Mallorca

A Mallorca hi ha un bon nombre de museus i col·leccions, públics i privats, de diverses tipologies:

- Museus d'art, amb predomini dels centres d'art o artistes contemporanis
- Museus d'història
- Museus d'història natural
- Museus locals, amb col·leccions de belles arts, arqueologia o etnologia
- Museus i col·leccions eclesiàstiques
- Cases museu

Però encara queda molt per fer en el nostre panorama museístic, ja que manquen museus que tinguin cura de patrimonis tan importants com el marítim, les arts decoratives o la ciència i la tècnica, a banda de millorar, articular i potenciar els centres que ja tenim.

© Catedral de Mallorca

© Museu de Mallorca

© Museu de Mallorca

© Museu de Mallorca

© Museu de Mallorca

© Museu de Mallorca

© Catedral de Mallorca

© Museu de Mallorca

Consell de Mallorca
■ Vicepresidència de Cultura, Patrimoni i Esports

DESCOBREIX ELS MUSEUS
www.conselldemallorca.net

Annex 45. Fulletó informatiu que ofereix un llistat de museus de Mallorca. Font: Consell de Mallorca. <https://web.conselldemallorca.cat/es/museos>. Consulta 11/01/2021, 11:38 h.

Descobreix els museus

«L'èxit d'un museu no es mesura amb el nombre de visitants que rep, sinó amb el nombre de visitants als qui mostra alguna cosa.»
Georges H. Rivière, destacat museòleg i primer president del Consell Internacional de Museus

«Per esdevenir participatiu, els museus haurien de ser llocs d'ús quotidià, espais de confiança que inspiren el públic a crear i compartir.»
Nina Simon, experta en disseny participatiu de museus i exposicions

«La gent va als museus a veure quelcom que creu reconèixer, quelcom famós. I el millor dels museus és el que trobam i no coneixiem.»
Nicholas Penny, director de la National Gallery de Londres

«De lloc de conservació, com era abans, el museu s'ha convertit en un lloc de difusió. De lloc de contemplació, el museu s'ha transformat, sobretot, en lloc de comunicació. De mausoleu, el museu ha passat a ser un observatori.»
Roland Arpin, primer director del Museu de la Civilització de Quebec

«És important que el museu no sigui només una col·lecció passiva d'objectes meravellosos, sinó un trampolí cap als ciutadans.»
Director del Museu Victoria and Albert de Londres

Producció
 Consell de Mallorca,
 Vicepresidència de Cultura,
 Patrimoni i Esports,
 Servei de Cultura,
 Servei de Museus i Belles Arts

Tècnica i coordinació
 Maria de la Mar Galis

Disseny
 Fontanillanet

Fotografies
 Jaume Solà i reportatges dels mitjans i col·leccionistes

Direcció i logística
 Servei de normalització lingüística del Consell de Mallorca

Impressió
 Plaça 02

Consell de Mallorca
 www.conselldemallorca.net

DESCOBREIX ELS MUSEUS
 www.conselldemallorca.net

Annex 46. Fulletó informatiu sobre els reptes dels museus. Font: Consell de Mallorca <https://web.conselldemallorca.cat/es/museos>. Consulta 11/01/2021, 11:49 h.

Elsmuseusenla societatactual

Els museus, avui en dia, s'enfronten a diversos reptes, fruit dels canvis i necessitats de la societat actual.

Afavorir l'accessibilitat i la participació de tot tipus de públics
Un dels grans reptes del museu és rompre definitivament amb la imatge de lloc elitista, fer un esforç perquè els col·lectius que no accedeixen als museus ho facin i oferir opcions interessants a tot tipus de públics.

Aprofitar el potencial de les noves tecnologies
Les noves tecnologies han obert un camp de possibilitats immenses als museus: el desenvolupament de programes informàtics per catalogar les col·leccions, l'aplicació d'audiovisuals o recursos interactius a les exposicions, la presència dels museus a internet, amb webs cada vegada més completes i participatives...

Contribuir al desenvolupament d'un turisme cultural sostenible
Els nostres museus i col·leccions podrien tenir un pes major en el sector turístic, sempre que es treballi amb criteris de sostenibilitat i a partir d'una reflexió prèvia sobre quins són els aspectes del nostre patrimoni que volem destacar.

 Consell de Mallorca
■ Representància de Cultura, Patrimoni i Esports

DESCOBREIX ELS MUSEUS
www.conselldemallorca.net

Annex 47. Cartell de la iniciativa «Els museus com a corredors segurs», impulsada pel Museu d'Història de Manacor després de l'estat d'alarma provocat per la COVID-19 l'any 2020. Font: www.museudemanaacor.com. Consulta 12/12/2020, 9:37 h

ELS MUSEUS COM A CORREDORS SEGURS

Aquesta tardor i hivern aprofitau, per veure els museus i els llocs patrimonials que mai heu visitat perquè no heu tingut temps, perquè treballàveu, o simplement per desconèixer-los. Amb el nostre guiatge, teniu l'oportunitat de conèixer-los.

Nosaltres us oferim gestionar i realitzar la visita guiada als diferents equipaments que surten a la llista amb petits grups estables de deu persones.

Posau-vos en contacte amb el Museu que tingueu més a prop per formar un grup i podeu apuntar-vos al dia que més us convengui. La visita guiada és gratuïta; cada museu aplicarà les seves tarifes d'entrada.

Museu d'Història de Manacor i molí d'en Fraret Divendres de 10 h a 13 h. Es poden visitar els dos equipaments el mateix dia. 971 84 30 65 publicacionsmuseu@manacor.org	Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca Dissabtes d'11 a 12 h. 871 911 643 alerreo@ejorca.net	Museu Marítim de Mallorca De divendres a diumenge de 10 h a 14 h. 971 63 22 04 museumaritimmallorca18@gmail.com
Museu de Pollença i església del convent Dimecres i dijous de 10 h a 14 h. Es poden visitar els dos equipaments el mateix dia. 971 53 15 66 museu@ajpollenca.net	Museu Arqueològic de Son Fornès i Jaciment de Son Fornès Dimecres de 10 h a 12 h. La visita inclou els dos equipaments. 971 64 41 69 didactica@sonfornes.mallorca.museum	Museu Balear de Ciències Naturals i Jardí Botànic de Sóller De dijous a dissabte de 10 h a 13.30 h. La visita inclou els dos equipaments. 971 63 40 64 museubar@gmail.com
Es Baluard Museu d'Art Contemporani de Palma Divendres de 12 h a 14 h. 971 90 62 09 (educació) mediacio@esbaluard.org	Museu d'Art Sacre de Mallorca Divendres de 10 h a 13 h. 971 21 21 33 mazm@catodraidemallorca.org	Museu de Mallorca Dijous de 13 h a 14 h i de 17 h a 18 h Visites guiades a la col·lecció permanent, a partir del 6 d'octubre. 971 17 78 38 museudemallorca@dgcultur.caib.es

Annex 48. Mapa de les rutes per Llubí ofertes per l'Ajuntament de Llubí (Mallorca). Font: www.ajllubi.net . Consulta 25/11/2020, 21:35 h

RUTA 1

- SA CREU I MOLINS DE LA ZONA
- MOLÍ I FARINERA CAN SUAU
- ESGLÉSIA I LA PLAÇA DE L'ESGLÉSIA
- AJUNTAMENT I VOLTANTS
- L'ERMITA
- CREU, PLAÇA SON RAFAL I VOLTANTS

RUTA 2

- PLAÇA CARRETERA
- CREU SON RAMIS I LA RIBA
- CARRER L'ARRAVAL I SON TORRENS
- PLAÇA SON RAMIS

RUTA 1

● **Sa Creu i molins de la zona**
Creu de terme monumental de marès i pedra calcària. D'estil Barroc (segle XVII) i neoclàssic (segle XX). A l'entorn, encara podem trobar algunes cases de tipologia tradicional construïdes en marès o pedreny de Muro.

Conjunt de molins fariners:
Molí de Can Moreu, Molí de Can Mulet i el Molí de Can Mulet II.
Són testimoni de la seva importància al passat. Estan al camí de ses Coves, un al costat de l'altre.

● **- Sa Creu y molinos de la zona**
Crua de terme monumental de pedra arenisca i pedra calza. De estil Barroc (siglo XVII) i neoclásico (siglo XXI). A su alrededor podemos encontrar algunas casas de tipologia tradicional construidas en piedra arenisca o Pedreny de Muro.

Conjunto de molinos harineros:
Molí de Can Moreu, Molí de Can Mulet i el Molí de Can Mulet II.
Són el testimonio de su importancia en el pasado. Están ubicados en el camino de ses Coves, uno al lado del otro.

● **Molí i Farinera Can Suau**
Molí de vent fariner del segle XIX i farinera mecànica del segle XX. Servien per molre gra i fer farina. La farinera (1940), consta de planta baixa i pis; a la planta baixa hi ha la farinera amb tres molins que van funcionar primer amb un motor de gas pobre que es pot contemplar al pati i després amb dos motors elèctrics. Es conserva gran part de la maquinària original i restaurada.

● **Molí i Farinera Can Suau**
Molino de viento harinero del siglo XIX y harinera mecánica del siglo XX. Servían para moler grano y hacer harina. La farinera (1940), consta de planta baja y piso: en la planta baja está la harinera con tres muelas que funcionaron primero con un motor de gas pobre que se puede contemplar en el patio y luego funcionaron con motores eléctricos. Se conserva gran parte de la maquinaria original y restaurada.

● **Església i la plaça de l'Església.**
El temple actual fou construït entre 1570 i 1650, i ampliat entre 1870 i 1896.
És la plaça més antiga de Llubí, de fet abans s'anomenava plaça Major.

● **Iglesia y plaza de la Iglesia.**
El templo actual fue construido entre 1570 y 1650, y ampliado entre 1870 y 1896.
Esta es la plaza más antigua de Llubí, de hecho antes se llamaba plaza Mayor.

RUTA 2

● **- Plaça carretera (1914)**
La plaça primer es va dir dels Aljubos de Son Ramis perquè hi havia un pou on els veïnat s'abastien d'aigua. Avui fa les funcions de lloc de trobada i de festa. La plaça i voltants al novembre allotgen la Fira de La Mei, dedicada a l'apicultura.

● **- La Plaça carretera (1914)**
La plaza primero se llamaba de los Aljubos de Son Ramis porque había un pozo donde los vecinos se abastecían de agua. Actualmente es un punto de encuentro y de celebraciones; en noviembre se celebra Sa Fira de La Mei, dedicada a la apicultura.

● **- Creu Son Ramis i passeig de la Riba**
Creu de terme monumental de marès i d'estil Barroc (segle XVII). Just baix de la creu, es conserva un antic abeurador de besties.
A la zona, podem contemplar diversos exemples de cases populars, unes més tradicionals i humils i altres amb major prestància.

● **- Creu de Son Ramis y paseo de la Riba**
Creu de terme de piedra arenisca y de estilo Barroco (siglo XVII). Debajo de la cruz, se conserva un antiguo abrevadero de animales.
En la zona, podemos contemplar varios ejemplos de casas populares, unas más tradicionales y humildes y otras con mayor relevancia.

● **- Carrer L'Arraval, Son Torrens i altres.**
El tret més distintiu del carrer de l'Arraval és que sols està urbanitzat a la part del levant. Totes les cases estan alineades. Les façanes amb portals fets de peces de marès que uneixen el portal amb el finestró marcant una elegant corba. Aquest és un element distintiu i característic de moltes cases de Llubí i Son Ramis.
Tota la part dreta del carrer de l'Arraval són terres de la possessió de Son Torrens que té les seves cases al carrer just al límit del caser urbà de Son Ramis.

● **- Calle L'Arraval, Son Torrens y otros.**
El rasgo más característico de la calle del Arraval es que sólo está urbanizada en la parte del Levante. Todas las casas están alineadas. Las fachadas con portales hechos con piezas de piedra arenisca que unen el portal con el ventanillo marcando una elegante curva. Este es un elemento distintivo y característico de muchas casas de Llubí y Son Ramis.
Toda la parte derecha de la calle del Arraval son tierras de la posesión de Son Torrens en el límite del caserío urbano de Son Ramis.

● **- Plaça Son Ramis**
El nucli de Son Ramis es comença a urbanitzar en els segles XVI i XVII. La plaça constitueix un espai públic creat recentment, el 2001. Aquesta conflueix cinc carrers d'entorn.

● **- Plaça Son Ramis**
El núcleo de Son Ramis se empezó a urbanizar entre los siglos XVI y XVII, la plaza constituye un espacio público creado recientemente, en el año 2001. En esta confluyen cinco calles o callejones.

Telefons d'interès

Ajuntament	971522002/971857001
Centre Sanitari	971857020
Hospital d'Inca	971888500
Polícia Local	628529759/871914600
Guàrdia Civil	971501819
Taxi Llubí	619300819
Estació Tren	971177777
Ambulància	061
Emergències	112

Mercat setmanal els dimarts

www.ajllubi.net

Annex 49. Programa d'activitats estiu 2019 del Centre Melis Cursach de Capdepera (Mallorca). Font:www.ajcapdepera.net. Consulta 29/11/2020, 13:04 h

JUNY INSTAL·LACIÓ   **JULIOL** FOTOGRAFIA   **AGOST** PINTURA

Andreas Wiehl

Marburg/Lahn, 1955. El 1963 va tenir la primera experiència amb tarongers al sud d'Espanya. Estudia Matemàtiques a Berlín (73-76), arts escèniques (76-79), per a professor de respiració i moviment amb Goralowski (84-86) i pintura i pedagogia de les arts amb Fruhtrunk a Múnic (80-86). Des de 1990 és professor d'Art a l'Institut FAKS, on imparteix seminaris per a professors de manualitats i també *Escola de Fantasia*. Treballant amb la *Literaturbüro* de Múnic realitza multitud d'instal·lacions i accions. Crea un sistema patentat d'estants. www.stickbee.de/Kunst

Naranja

Taronja-Color. Longitud d'ona 575-595 nm. Efecte sensorial: noble, frescor, alegria, optimisme.
Taronja-Fruita. Prové de la Xina, d'un creuament entre mandarina (*Citrus reticulata*) i aranja (pomelo-*Citrus maxima*), que arriba a Europa al s. XV.
La instal·lació *Taronja* celebra la bellesa del color i de la fruita, que és quelcom més que una petita esfera acolorida. Aquesta fruita és la que dona nom al color i a través d'ella podem tenir una experiència cromàtica directa. La instal·lació constarà de més de 1000 pells de taronja. Cada una d'elles ha agafat una forma distinta i pròpia, res a veure amb una còpia digital. La mostra es completarà amb creacions en paper i hi haurà la presència de caps de l'exposició 100 caps, a més gotes de pluja de pedres, però el que hi dona sentit és la mirada del visitant.
El color taronja i jo vos donem les gràcies.

Jean Marie del Moral

Montoire, 1952. Fotògraf. Fill d'exiliats republicans. Des de fa quaranta anys ha fotografiat en els seus tallers la major part dels més grans artistes i escultors del segle XX, de Joan Miró a Ai Wei Wei. El seu llibre sobre Miquel Barceló fou publicat el 2004 per La Fabrica (Espanya), Thames and Hudson (Anglaterra), Steidl (Alemanya) i Actes Sud (França). Les seves fotos s'han exposat moltes vegades i formen part de nombroses col·leccions públiques i privades. Des de 2013 viu permanentment a Mallorca.

Un arxipèlag radiant

La proposta prové d'un llibre de 18 perfils escrits per Pere Antoni Pons amb fotografies de Jean Marie del Moral, publicat a l'editorial enSiola, de Mallorca. El llibre es podrà consultar durant la mostra.
L'exposició consta de 18 retrats emmarcats en 50 x 60 cm. Retrats de Simon Andreu, Erwin Bechtold, Pilar Benjam, Maria del Mar Bonet, Anthony Bonner, Guillem Frontera, Isidor Mari, Josep Massot i Muntaner, Biel Mesquida, Antoni Parera, Joan Pons, Ponç Pons, Carme Riera, Fina Salord, Sebastià Taltavull, Andreu Terrades, Elias Torres i Rafael Tur Costa.

Andreu Terrades, 2019

Mateu Estarellas

Cala Rajada, 1970. Mateu Estarellas és filòsof i artista. Ha presentat exposicions individuals a diferents galeries: Galeries Benàssar, Sa Pleta Freda, Aagaard Galerie, etc. També a espais públics o fundacions, com ara Sa Torre de ses Puntes de Manacor, o l'Ateneu de la Fundació Caixa Lletana de Mataró.
Ha participat en diversos projectes col·lectius com "Noves Presències", En...projecte" o "Estormiart".

Oracle

Deia Heràclit: "El senyor, l'oracle del qual és a Delfos, no diu ni amaga, sinó que indica a través de signes".
L'artista exerceix també com a oracle d'aquest "senyor", i sap que és pretensió voler dir, i absurd voler amagar; per això només vol indicar a través de signes. Signes que seran aleatoris i mutables, i l'única funció dels quals és desmarxar-se traspassant per aquella realitat inaprehensible a la qual ens estam referint".
I tot això no és més que un joc, com també assenyalava Heràclit. Ens deia que l'"aion" (un concepte fugisser que s'ha traduït per "eternitat") és com un nin que juga en un tauler. L'eternitat, que no té forma, es desplega, jugant, en un compendi de formes sempre canviant. L'artista participa d'aquest joc simonitzant-se amb l'"aion"-i, d'alguna manera, fent-se co-creador amb ell. Així comença a proposar formes (que a la vegada són signes) i les intercanvia, les mou, les posa i les lleva, sense voler, tampoc, ni dir ni amagar res; només insinuar, evocar, suggerir,... Només continuar jugant.

SETEMBRE INSTAL·LACIÓ I DIBUIX

Catalina Garau

Palma, 1968. Es graduà a la Llotja cursant els estudis d'Oficis Artístics en l'especialitat de Pintura a l'Escola Massana de Barcelona. Llicenciada en Arqueologia i Història Antiga per la UB s'especialitza en la gestió del Patrimoni Històric. Des de 1994 ençà combina ambdues activitats. En els últims anys ha dirigit la gestió tècnica i els treballs d'arqueologia del Castell de Capdepera i ha participat en diverses exposicions col·lectives i individuals. La darrera *Deposició Secundària. 2017* es tracta d'una instal·lació al Museu de Mallorca, on posava en relació dibuixos amb restes humanes exhumades a l'excavació del cementiri dels empestats de 1348 de la Calatrava de Palma.

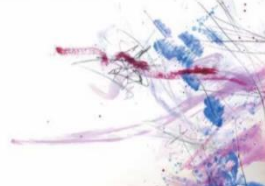
El seu treball com a creativa plàstica difumina els límits entre art i arqueologia i permet a un ailliberat del rigor científic: reflexionar sobre els aspectes que llianga l'altre.

Efímera

És una proposta visual que utilitza la metodologia arqueològica com a llenguatge bàsic per a exposar temes que han fet reflexionar l'ésser humà en totes les èpoques i llocs. Temes universals com la mort, la memòria, la perdurabilitat, els límits i les microrealitats individuals.

La metodologia científica serveix aquí com a forma de sistematitzar una realitat, a priori incomprensible, i permet traduir-la, interpretar-la i processar-la.

El traç primitiu sobre el paper, els colors bàsics o els petits contenidors de fang es distribueixen per les estances d'una casa i entren a formar part del diàleg com ho fa necessàriament l'espectador que les recorre.

CENTRE MELIS CURSACH

Horari de les exposicions
De dimarts a diumenge de 19 a 21 h.

INAUGURACIONS

- Andreas Wiehl, Divendres, 7 de juny a les 20 h
- Jean Marie del Moral, Divendres, 5 de juliol a les 20 h
- Mateu Estarellas, Divendres, 2 d'agost a les 20 h
- Catalina Garau, Divendres, 6 de setembre a les 20 h

Cotxeria del carrer Fondo
Carrer del Centre, 9 - CAPDEPERA
T 971 55 64 79 - M 648 67 29 65
facebook.com/centremeliscursach

2019 SALA D'EXPOSICIONS SA COTXERIA CENTRE MELIS CURSACH

s'estiu de **CAN MELIS**

- 7-28 JUNY **ANDREAS WIEHL**
Instal·lació
- 5-28 JULIOL **JEAN MARIE DEL MORAL**
Fotografia
- 2-25 AGOST **MATEU ESTARELLAS**
Pintura
- 6-29 SETEMBRE **CATALINA GARAU**
Instal·lació i dibuix

